

**HUSITSKÝ TÁBOR
SUPPLEMENTUM 3**

HUSITSKÝ
TÁBOR
SUPPLEMENTUM 3

SBORNÍK HUSITSKÉHO MUZEA
TÁBOR 2007

JAN ŽIŽKA Z TROCNOVA A HUSITSKÉ VOJENSTVÍ V EVROPSKÝCH DĚJINÁCH

VI. mezinárodní husitologické sympozium
Tábor 12.-14. října 2004

Miloš DRDA - Zdeněk VYBÍRAL (edd.)
ve spolupráci s Jakubem Smrčkou

© 2007 Husitské muzeum v Táboře
ISBN 978-80-86971-30-8

Obsah

Miloslav Polívka: Úvodem k VI. mezinárodnímu husitologickému sympóziu věnovanému Janu Žižkovi z Trocnova..... II

I. Osobnost v pohledu současného vědeckého poznání

František Šmahel: Žižka a husitství očima dneška 17
Jiří Kejř: Jan Žižka - otázky bez odpovědí..... 25
Petr Čornej: Jan Žižka ve velkých a malých dějinách..... 39
Vladimír Wolf: Žižkova bitva u Skalice 1424 61
Petr Hlaváček: Žižka a český severozápad 67

II. Za hranicemi Českého království

Marceli Kosman: Litwa średniowieczna z historycznej perspektywy 81
Л. П. Лантеева: Образ Яна Жижки в русской литературе XIX-XX веков. 95
Jiří Kořalka: Hesla o Janu Žižkovi v encyklopediích západní a střední Evropy v 19. století..... 121
Pavel Štěpánek: Žižka, husité a Španělé 131
Vladimír Segeš: Husitské výpravy na Slovensku 161
Peter Macho: Fenomén husitstva v životopisných textoch o Štefánikovi v medzivojnovom období 169

III. Náboženství, dobové myšlení a ideologie

Wojciech Iwańczak: Husitské války a etika doznívajícího rytířství.....183
František J. Holáček, O. M.: Několik poznámek k teologické inspiraci tábořského Božího bojovníka dvacátých let 15. století ve světle indicií Žižkových listů a Vojenského řádu 195
Pavel Soukup: Svatá válka v představách husitských mistrů 277
Jakub Smrčka: K náboženské praxi husitského vojska 291
Karl-Eugen Langerfeld: Rozporuplné poznámky k otázce, je-li Jednota bratrská právem považována za pacifistickou církev..... 309
Robert Šimůnek: Tábor a jeho sousedé 317

IV. Svědectví dobové ikonografie a hmotných památek

<i>Rudolf Krajíc</i> : Tábor - hrad	343
<i>František Frýda</i> : Plzeň, středověká městská pevnost a její zbrojnice	379
<i>Karel Stejskal</i> : Husitští válečníci a výtvarné umění	395
<i>Vladislav Razím</i> : Poznámka ke genezi a vývoji městského opevnění Tábora.....	441
<i>Jaroslav Těplý</i> : Obležení hradu Lichnice 1428–1429. Dnešní stav stop po obléhacím okruhu.....	463
<i>Vladimír Růžek</i> : Ikonografie pečetí Jana Žižky z Trocnova a jiných husitských bojovníků	491

V. Války a válečníci na předělu středověku a novověku

<i>Petr Klučina</i> : Husitská revoluce na pozadí dobových válek a vojenství.....	523
<i>Uwe Tresp</i> : Der Einfluß Böhmens auf die Veränderungen im Kriegswesen während des 15. Jahrhunderts: Ein Beispiel aus Bayern.....	539
<i>Zdeněk Vybíral</i> : Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku..	555
<i>Jan Urban</i> : Bratr Žižka, pan Hynek Krušina a ti ostatní. Pokus o komparaci.....	571
<i>Martin Čapský</i> : Osudové zvraty lipanského vítěze.....	585
<i>Petr Kozák</i> : Jan starší ze Žerotína	609
<i>Alexander Randin</i> : Knieža Fridrich Ostrožský.	635
<i>Jiří Jurok</i> : Účast šlechty na vytváření husitských svazů a velitelské vrstvy husitské revoluce (městských svazů)	653
<i>Václav Štěpán</i> : Bitva u Wilkomierze (Ukmerge) 1. září 1435	675

VI. V historické paměti

<i>Milada Krausová</i> : Obraz Jana Žižky v historických pověstech	709
<i>Jiří Rak</i> : Paradoxy zrodu moderních husitských tradic.....	727
<i>Stanislav Žita</i> : Husitské tradice za druhé světové války	743
<i>Josef Zumr</i> : Žižka „demokrat a republikán“ v reflexi roku 1848	755
<i>Jaroslav Hrdlička</i> : Jan Žižka v díle Františka M. Bartoše	761

VII. Inspirace pro moderní výtvarné umění a literaturu

<i>Jarmila Hásková</i> : Jan Žižka z Trocnova v české medailérské tvorbě.....	771
<i>Petr Brátka</i> : Jan Žižka v moderní české grafice	789
<i>Václav Chochol</i> : Husitské motivy na měšťanských domech z přelomu 19. a 20. století (období let 1880–1914).....	811
<i>Bogumiła Kosmanowa</i> : Jan Žižka w polskiej literaturze i sztuce	833
<i>Doubravka Olšáková</i> : Bojovný Jan Hus a romantický Jan Žižka	841
<i>Eduard Burget</i> : Žižka a husitství očima dramatika Františka Zavřela	853
<i>František Šebek</i> : Hus a husité na obrazech a fasádách domů v Pardubicích na přelomu 19. a 20. století.....	865
<i>Vladimír Valíček</i> : Mistr František Bílek a Bratr Jan Žižka	873
<i>Miroslav Hus</i> : Jan Žižka z Trocnova v československé faleristice	881

Recenze, zprávy, polemiky

<i>Petr Brátka</i> : Rudolf Krajíc: Středověké kamnářství (Výzdobné motivy na gotických kachlích z Táborska), ...	895
<i>Miloš Drda</i> : Petr Klučina, Zbroj a zbraně, Evropa 6.–17. století, ...	896
<i>Miloš Drda</i> : Michal Kolář – Vladimír Drha: Edvard Beneš v Sezimově Ústí – vila, zahrada, domov, ...	898
<i>Michal Kolář</i> : Sezimovo Ústí – památník Edvarda Beneše	900
<i>Jiří Kořalka</i> : První svazky nové ediční řady Deus et Gentes.....	904
<i>Zdeněk Vybíral</i> : Allan R. Williams: The knight and the blast furnace.	908
<i>Stanislav Zita</i> : Jižní Čechy v literatuře k 60. výročí konce druhé světové války.....	912
<i>Jakub Smrčka</i> : Nová stálá expozice Podlipanského muzea v Českém Brodě „Bitva u Lipan a ohlasy husitství ve středních Čechách“	915

Úvodem k VI. mezinárodnímu husitologickému sympóziu věnovanému Janu Žižkovi z Trocnova

Miloslav Polívka

Toto mezinárodní vědecké setkání, věnované osobnosti Jana Žižky z Trocnova, ale šířeji také celé jeho době a odrazu husitství v tradicích, začíná 580 let a jeden den po smrti obávaného, obdivovaného i nenáviděného bojovníka za kalich jako symbol husitství. Tři přívlasky spojované s tímto husitským hejtmanem představují tři zásadní přístupy, kterými slepého válečníka hodnotili již jeho současníci. Patřili k nim autoři dobových listů ze šlechtického i měšťanského prostředí, kteří informovali o poměrech v českých zemích a výsledcích bitev, které Žižka svedl. Ale také čeští, němečtí i polští kronikáři a evropská politikové i preláti, k nimž patřil kupříkladu diplomat, cestovatel, spisovatel a nakonec i papež Eneas Silvius Piccolomini. Na charakteru takových relací se příliš mnoho neměnilo ani v následujících staletích, kdy sice již pominula aktuálnost výsledků vojenských střetnutí, krutosti válčení a Žižkových rozhodnutí, která výrazně ovlivňovala běh prvních pěti let husitské revoluce, ale kdy se k jeho roli pro zápasy první třetiny 15. století dále vyslovovali lidé z politických, teologických, filozofických i uměleckých kruhů.

Žižka se stal symbolem dobra i zla české minulosti, ztělesněním části pozitivní i negativní národní tradice. Výrazně se k jeho osobnosti přihlásila česká reformace, která jej povýšila na jeden ze symbolů češství a schopnosti malého národa bránit se úspěšně mocným sousedům i hierarchii křesťanské církve v její univerzalistické podobě. Už od počátku 16. století se na straně druhé formovala představa, která strašlivého jednookého válečníka spojovala s ohrožením českého katolického prostředí. V díle Jana Zajíce z Házmburka z první poloviny 16. věku dospěla až k radikálnímu pojetí, podle kterého by bylo nutno Žižkovo válečnické a politické umění zavrhnout. Naproti němu měla být zdůrazněna obranná schopnost svatováclavského a mariánského kultu. Barokní období posílilo negativní pohled na tohoto táboorského hejtmana a vyjádřilo jej v dobových zobrazeních. Uvedené protichůdné pohledy ovšem potvrdily, že se Jan Žižka stal pro české prostředí výraznou a nepominutelnou osobností, spojenou s jejím politickým i ideovým vývojem 15. století a jeho odkazem pro doby následující.

Počátky moderní vědecké historiografie, splývající především s působením Františka Palackého, jeho souputníků a následovníků ukazují, že Žižkova osobnost byla nahlížena jakoby v duhových barvách. Od spektra modré

do červenavé není při přírodním dešti daleko, ale lijáky a bouře provázející ideové zápasy v české společnosti od poloviny 19. do počátku 21. století se odrazily i v obrazech dějepisců a novinářů. Jedním okrajem této duhy se v šarvátkách a polemikách stala barva černá, druhým výrazně červená. Od počátků české moderní historiografie, vidíme-li ji od Palackého, se názorové barvy střídaly nejen na Žižku, ale též na celé husitství a jeho úlohu v českých a posléze i evropských dějinách. Dějepisci i literáti, ale také výtvarníci, formovali sobě vlastními výrazovými prostředky názory veřejnosti nejen na jeden ze symbolů síly husitství, jímž se slepý Žižka stal, ale také na celou českou společnost.

Odborné revue i denní tisk přinášely polemiky mezi významnými vědci a politiky, jakými byli ve starší době například T. G. Masaryk, Zdeněk Nejedlý a Josef Pekař ve známém sporu o smysl českých dějin. Hledaly se motivy pro bankovky i známky, ale také názvy pro náměstí a ulice. Za každou volbou, rozhodnutím nebo stanoviskem stála více či méně transparentní politická jednání i diskuse a bylo by zajímavé prostudovat proměny motivů a názorů formulovaných v tomto případě téměř po celé 20. století.

Otevřená diskuse období první poloviny 20. století o roli protagonisty husitské revoluce J. Žižkovi i o hnutí, které reprezentoval, narušilo čtyřicetileté období následující. Snaha představit Žižku jako vůdce národního lidového hnutí neuspěla stejně jako jedna z předchozích snah vidět v něm pouze hubitele země a lidu. Naštěstí se nepodařilo uzavřít výzkum o osobnosti slepého válečníka ani přerušit hledání významu husitství. Nakonec vznikla řada prací, která odmítala krajní řešení a snažila se úlohu tábořského vojévůdce osvětlit z vícero aspektů. Některé z nich byly předneseny a publikovány právě zde v Táboře před rokem 1989.

Devadesátá léta 20. století přinesla nejen do české, ale i zahraniční historiografie jisté znejistění tradičních výkladů dějin. Kromě pochybností o smyslu například křížáckých válek, čarodějnických procesů, ale dokonce i záměru vyvražďování vzdálených amerických civilizací, se dostalo ke zpochybňovaným tématům také husitství. To mělo příliš zdůrazňovat českou národní i náboženskou nesnášenlivost v evropském prostředí, s nímž se česká společnost chtěla rychle sžít, ono však samo nebylo připraveno dlouho akceptovat všechny české národní tradice bez kritických až odmítavých komentářů, které někdy formulovali čeští historikové a žurnalisté. Během doby se však ukázalo, že je potřebné hájit si symboly vlastních národních dějin tak, jako si je uchraňují naši blízcí i vzdálení evropští sousedé. Syntéza Františka Šmahela, založená na badatelských možnostech mimo jiné také v Táboře, a rozsáhlé

přehledné dílo Petra Čorneje, potvrdily význam husitství pro české i evropské dějiny stejně tak, jako mezinárodní konference o mistru Janu Husovi, konaná ke sklonku roku 1999 na půdě Papežské lateránské univerzity v Římě.

Ani osobnost Jana Žižky nezůstala v jejich pojetí zanedbaná, neboť v prvních letech revoluce demonstrovala sílu hnutí, které ovlivňovalo české i evropské prostředí a otevřelo cestu evropské reformaci. Možnosti počítačové techniky nejsou dokonalé, ale při jejich aplikaci se ukázalo, že ve více než třiceti případech je Žižkovo jméno obsaženo v názvu prací, které byly českými autory publikovány v posledních desíti letech. V dalších pracích a studiích o husitství je frekventováno hejtmánovo jméno mnohasetnásobně více. Že se speciální bádání o Janu Žižkovi rozvíjí i v zahraničí, dosvědčuje i novější monografie polské badatelky Anny Paner.

Jsem přesvědčen, že skepse počátku devadesátých let vůči historickému bádání v oblasti husitství byla zažehnána. Na zralé práce stopadesátiletého výzkumu navazují desítky podnětných prací mladých badatelů, které staví husitství a tím i Jana Žižku pod jiné úhly pohledu. Nepůjde již jen o interpretaci vítězných nebo prohraných bitev, ale o poznání širších souvislostí spojených s tak detailními otázkami, jak byly například zápasící strany logisticky zajištěny, nakolik výsledky bitev mohlo ovlivnit počasí, jakými technickými možnostmi disponovali bojovníci, jak spolupracovali spojenci v zahraničí atd. Právě obraz Žižky i husitství z ciziny nám zůstává do značné míry utajen a mělo by být pozitivem tohoto sympózia, že se jej organizátoři snažili zvýraznit přizváním milých hostů ze zahraničí. Ne všem z nich se však podařilo v podzimní době do Tábora dorazit. Překážkou se stalo patrně počasí a s ním spojené zdravotní nesnáze, ale doufáme, že se s výsledky jejich výzkumů seznámíme v připravovaném sborníku.

Faktem zůstává, že jméno Jana Žižky z Trocnova patří nepochybně ve všech výše zmíněných charakteristikách a jejich různých zabarveních k výrazným osobnostem českých dějin. Je těsně spjato s Táborem a je důležité, že se i nynější tábořská obec hlásí k jeho tradici. Monumentální Žižkova jezdecká socha na Vítkově dokládá, jak se významně jihočeský zeman zapsal do českých dějin. Nezávaznou povinností všech, kterým tento odkaz něco říká, je pokračovat ve zkoumání naší národní minulosti.

Bibliografická poznámka

Není možné vtěsnat do krátkého úvodního slova přehled speciální literatury o Janu Žižkovi a husitské době. Ostatně ji shrnou další příspěvky věnované hejtmanově osobnosti, dějinám husitství a jeho tradicím. Poukazují jen na několik aktuálních prací, které zevrubně soupisy literatury obsahují i komentují, nebo se zabývají speciálními problémy interpretace starších českých dějin.

Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, V. svazek (1402–1437), Praha 2000;
Jan Hus na přelomu tisíciletí – mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia, uspořádali Miloš DRDA – František J. HOLEČEK – Zdeněk VYBÍRAL, Husitský Tábor – Supplementum 1, Tábor 2001;
Jaroslav PÁNEK, *Současné reinterpretace českých dějin. Mýty o minulosti*, in: *Spory o dějiny III*, Praha 2000, s. 13–23;
František ŠMAHEL, *Die Hussitische Revolution I–III*, Hannover 2002.

I. Osobnost v pohledu současného vědeckého poznání

Žižka a husitství očima dneška

František Šmahel

Historici jsou vesměs špatnými prognostiky. Výmluvným příkladem z nedávné doby může být jedno z posledních setkání Spunarova Table rondou. Když přišla řeč na aktuální dějiny, hostitel, jímž byl Josef Macek, vyslovil mínění, že za našeho života se kyvadlo dějin nepohne pro nás žádoucím směrem. Všech dvanáct přítomných medievistů s ním bylo zajedno. Když jsme se vrátili domů, z televize jsme se dozvěděli, že v témže podvečeru 17. listopadu 1989 rozhýbali dějinné kyvadlo studenti na Národní třídě...¹

Hluboce jsem se mýlil rovněž v roce 1968, když jsem v úvaze o Vzdálené minulosti husitství pro Grausův „Zelený sborník“ se zjevným optimismem napsal: „Husitství momentálně není politikum, tím lépe pro jeho studium.“² Na rozdíl od některých postřehů, které neztratily svou platnost, právě tento výrok se záhy ukázal jen zbožným přáním. Dvě desetiletí tak zv. normalizace splácely drobnou mincí daň, která tu zůstala z padesátých let. Málokdo ji však platil sám od sebe, ba, dalo by se říci, že se o husitství tehdy psalo nejen strážlivě, ale i kriticky. Sametová revoluce zatřásla trochu s námi a o něco více s historickým povědomím. Přišla doba i pro ty, kteří dříve mlčeli, ač jim zpravidla nikdo nebránil o starších českých dějinách bádát, uvažovat a před rokem 1989 již i dosti otevřeně psát. Nic přece není snadnějšího, než přehodnocovat dějiny obracením soudů a znamínek.

Dějiny se znovu začaly prožívat, přibližovat i zpřítomňovat. Je naše národní pospolitost na přelomu 2. a 3. tisícetí ještě nemocná svými dějinami? Některé patologické rysy mediálních produkcí tomu skutečně nasvědčují. Dnes každý může, a proč by nemohl, když mu většinou nikdo neoponuje, plivnout po velkých postavách české minulosti. Slovo plivnout zní pavlačově, ale uvažte: nový, zaručeně spolehlivý krém na opalování pod značkou Jan Hus před časem nabízela Česká soda, pořad veřejnoprávní České televize. Jiný

---

¹ Tuto úvahu jsem koncipoval bez poznámek. Dodatečně jsem jich několik připojil pro lepší porozumění a doplnění textu. O bytovém semináři, jehož iniciátorem a pořadatelem byl prof. Pavel Spunar, zatím nejobširněji Noemi REJCHRTOVÁ, *O jednom okruhu Molnárových přátel*, Křesťanská revue 58, 1991, s. 175–178.

² *Vzdálená minulost husitství*, in: Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách. Red. František GRAUS, Praha 1968, s. 44–71, cit.místo na s. 46.

příklad: v předvečer 6. července tohoto roku 1999, pokálel našeho mistra v redakčním komentáři deníku DNES Karel Steigerwald. Shodou okolností jsem jeho pamflet četl v Kostnici, kam mi ho přivezl Ivan Hlaváček. Ten byl velmi rozezlen a žádal mne, abych se ozval. Neučinil jsem tak, i když se to třebas ode mne nebo od jiného domácího dějepisce husitství očekávalo. Není přece v lidských silách ozývat se proti všem hloupostem, polopravdám a pololžím, které denně čteme a slyšíme. Namítnete mi, mlčet se ke všemu nemá a nesmí – teď nemám na mysli jen předmět své úvahy, a já vám dám za pravdu. Rozhodně nezůstávám nad věcí, když mlčím, pouze tak jen projevuji svou nechuť k podpisům všelijakých peticí, protestů a iniciativ, které v naprosté většině případů, nejsou-li k tomu velké peníze, zůstanou v depotech ČTK.³

Ožívování vzdálené minulosti husitství ostatně tak trochu chápu. Přejmenovat hlavní náměstí v Českých Budějovicích a v Hradci Králové, kde se nalézají budovy biskupství, k počtě válečníka Žižky bylo kdysi neomalenou provokací. Není divu, že se tamější biskupské úřady nechtěly spokojit s touto domácí adresou. Hůře je, když se vážně uvažovalo o zrušení či likvidaci Žižkova památníku v Trocnově. Zde se opět vynořilo obrazoborecké zaujetí pididuchů projevujících svou výjimečnou aktivitu jen tehdy, kdy je to beztravné.

Zvláště živý je v dnešním historickém povědomí obraz loupeživého husity pod korouhví Jana Žižky, který vraždí bohabojné sousedy, zničí každý posvátný obraz, rozmlátí každou sochu světce a který se zanícením zapaluje a pak boří svatostánky. Tyto prostoduchosti bezděčně pomáhají udržet husitství v širším povědomí: jen tehdy se o husitství ví, pokud se o něm učí, píše a mluví, a to jakkoli. Běda mu, kdyby tomu tak nebylo. Zmíněné výpady proti dávným Husům a Žižkům stejně nevykořeníme, čas od času budou i v budoucnu nalézat živnou půdu. Leč v pozadí jsou přesto patrné obecnější tendence, jež stojí za trochu pozornosti.

Být na nesprávné straně zpravidla má i svůj odraz v dějinné paměti. Tou se dá snadno propadnout mezi zavržené anebo, ještě hůře, do zapomnění. Změní-li historie přístup ke stranám, může přijít i satisfakce, které se v padesátých letech minulého století v knihách Josefa Macka a zvláště Roberta Kalivody dostalo Žižkovým obětem, tábořským pikartům. Zatímco v očích prvního byli upáleni bojovníci za nový zítřek, Kalivoda v pikartech spatřoval volnomyšlenkáře překračující hranice doby. Žižkův násilný postup byl

---

³ Širší platnost těchto kritických komentářů zazněla i v úvodních projevech Miloše Drdy a Miloslava Polívky při zahájení VI. mezinárodního husitologického sympozia.

z hlediska celé husitské strany nezbytný.⁴ I tu však lze nalézt rozdílné přístupy. Poučení sektářskými excesy naší současnosti jeví se pikarti jako náboženští fanatici slepě podléhající scestným vizím. Na druhé straně pro čtenáře Montaignou⁵ se tu může vynořit otázka bezvěreckého rozumování, které asi již ve fázi vnitřní christianizace bylo všudypřítomné, byť pod příkrovem inkvizičního dohledu. Žižka v tomto pohledu stál skutečně na opačné straně usilující naopak o očistu církve v duchu reformních čtyř artikulů v jeho nesmlouvavém pojetí. Mířil tím Žižka spolu se svým společenstvím od pouhého kacírství k evropským reformacím, jejichž odpadnutí od Říma byla historie odpuštěno ne-li posvěceno?⁶ To je další otázka k zamyšlení.

V dějinách podobně jako na divadle není velkých a malých rolí, velkých a malých dob. To ovšem platí opět jen z jednoho úhlu pohledu. Osudových rozcestí není v českých dějinách mnoho, ve starších dějinách zřejmě jen husitství a stavovské povstání. Obě etapy svými dlouhodobými důsledky poznamenaly domácí dějinnou paměť hned ve dvou citlivých sférách, konfesní i nacionální. A priori byly tím pro dějepisce dány ne dva, nýbrž čtyři rozdílné přístupy: česko-reformní, česko-katolický, německo-katolický a německo-reformní. My starší, co tu sedíme, jsme se v těchto křížících se polích pohybovali. A nejen my, také zahraniční kolegové, Žižkův životopisec Frederick Haymann i Ferdinand Seibt.⁷ Krok za krokem se dostávaly do popředí vrstvy a jednotlivci, které marxistické dějepisectví v prvním rozmachu vyvrhlo na dějinné smetiště:

⁴ Více k tomu moje stať *Husitský věk v pojetí Roberta Kalivody*, in: Historicko-filozofické dílo Roberta Kalivody, Olomouc [1999, Aluze, příloha 1], s. 23–31, knižní monografii o Josefu Mackovi připravil do tisku Bohumil Jiroušek.

⁵ Mám tu na mysli dnes již bezmála klásické dílo Emmanuela LE ROY LADURIE, *Montaignou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris 1975 o němž jsem referoval v Husitském Táboře 5, 1982, s. 303–308. Srov. též obsírnou recenzi Petra CHARVÁTA a Zdeňka SMETÁNKY v Československém časopise historickém 30, 1982, s. 219–235. Podnětnost díla neoslabil ani kritika, kterou publikoval Matthias BENAD, *Domus und Religion in Montaignou*, Tübingen 1991.

⁶ K této problematice jsem uspořádal mezinárodní konferenci, jehož referáty vyšly ve sborníku *Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter*. Hg. von František ŠMAHEL unter Mitarbeit von Elisabeth MÜLLER-LUCKNER, München 1998 (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 39).

⁷ Srov. zejména Fredrick G. HEYMANN, *John Žižka and the Hussite Revolution*, Princeton 1955, 2. vyd. New York 1969 a Ferdinand SEIBT, *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*, Köln-Graz 2965, 2. rozš. vyd. Köln-Wien 1990, dále též jeho Hussitenstudien: Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution, München 1987 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 60). Příznačné pro naši dobu je, že ze Seitových husitologických děl téměř nic nebylo přeloženo do češtiny.

husitské měšťanstvo, husitská šlechta, katolická šlechta a nakonec i domácí němečtí katolíci. Postupně jsme se učili chápat pohnutky svářících se stran i jednotlivých aktérů. Někdo více, někdo méně. Místy jsem sám za sebe měl iluzivní pocit, že chápu téměř vše, že se před mýma očima odvíjejí nevyhnutelné děje. Ku podivu mi to nepřineslo uspokojení, protože pochopené dějiny málokoho pak zajímají a ztrácejí tak pro zpřítomňování dějin jakýkoli *raison d'être*. Jsou to pak ony vzdálené dějiny, po nichž jsem volal? Neumím dát na to odpověď. Z hlediska vědeckého dějepisceství v jistém smyslu ano, ovšem za předpokladu, že se pro sjednocenou Evropu středověk a reformace stanou opravdu vzdálenou minulostí.

Tak tomu však ještě dlouho nebude. Znovu a znovu se budou z minulosti a přes minulost vynořovat stereotypní fobie přiživované čerstvým neprávím. I dnes se tak naskytá pesimistický obraz načrtnutý kdysi Petrem Chelčickým. Kromě toho i Evropa čelí teroru svaté války. Fundamentalismus posvěcený obdobnou záhrobní ideou, jíž se řídil Jan Žižka, k nám ze středního východu i odjinud doléhá takřka denně. S rozšířením geografického horizontu historikova vnímání dějinných pohybů nastává nová etapa konfliktních postojů, které budou bránit vzájemnému pochopení. Vzpomínám si, jak v roce 1983 po mých přednáškách v Collège de France se několik arabských posluchačů znovu a znovu vracelo k husitskému pojetí svaté války.⁸ Tehdy jsem nemohl tušit, o jak aktuální otázku může jít.

Překvapivě se k obhajobě husitství nemají mluvčí či historikové církvi, které se k němu přihlašovaly a dosud hlásí. Jako by tu docházelo k přechodnému utlumení historismu a povědomí o historických kořenech českého evangelismu a protestantismu. Shodou okolností se mi koncem roku 2001 dostal do rukou návrh jednoho z dokumentů VIII. sněmu církve československé husitské.⁹ Při jeho čtení jsem se nemohl zbavit pocitu neustálého pokání za historické viny většiny husitů snad až na kališníky kolem svatomichalské fary mistra Křišťana z Prachatic. Bratři evangelíci prostě nechtěli zůstat pozadu za bratry katolíky ve vzájemných rituálních a symbolických omluvách.

Nedávno zemřelý Ferdinand Seibt to myslel nepochybně dobře a ekumenický duch skutečně při bayreuthské konferenci o Husovi a české reformaci

⁸ Tyto přednášky vyšly pod názvem *La révolution hussite, une anomalie historique*, Paris 1985 (Essais et conférences Collège de France 10).

⁹ V diskusi pan PhDr. Bohdan Kaňák vysvětlil širší okolnosti tohoto konceptu.

převažoval.¹⁰ Avšak již tehdy bylo zřejmé, že splývání dob, národů a konfesí jde na vrub kritického dějepiscectví. Proto se husitologové neměli nechat vmanévrovat do Komise pro studium problematiky spojené s osobností, životem a dílem M. Jana Husa při České biskupské konferenci, neboť konec konců plnila jiné, než přísně vědecké zadání. Říkám to přesto, že jsem po delším zdráhání do Komise vstoupil, že jsem si z Říma odnesl nezapomenutelné zážitky a že v obou sbornících je mnoho skutečně přínosných příspěvků. Obávám se však, že se římské cizojazyčné verze nedočkáme.¹¹ Poněkud omilostněný Hus jen posloužil římské kurii a nyní bude lepší na něj zapomenout. Těm, kterým se má slova nezamlouvají, dodávám: a co všemi pronásledovaní Židé nebo „přenečistí Turci“ v mírovém manifestu Jiřího z Poděbrad? Tímhle směrem, podle mého soudu, by se již nemělo pokračovat: ponechme církvím jejich dějinnou roli, provedme však odstavku církví od historie jako vědy.

Na závěr položím otázku: Kdo vlastně o husitství a Žižku ještě stojí? Hrdinové Hřebejkových filmů s tendencí „co jsme si to jsme si“, jimž jsou dříve uznávané i vysmívané mužské a sokolské ctnosti zcela cizí? Vždyť již nemáme ani vlastní armádu, která by čerpala pomyslnou sílu z domácích reků. Místo Žižků ovládli mediální pole spidermani a Schwarzenegři. Záhy je ovšem vystřídají další hrdinové. Vždyť i protihusitská šířavost některých publicistů se již napravováním dějin vyčerpala a také kult baroka již vykazuje inflační tendenci. A právě v této chvíli musím přiznat, že sám už nemám k husitsví a Janu Žižkovi co říci. Jinak bych musel totiž začít s výzkumem od začátku, potýkat se sám se sebou, jak jsem kdysi činil se svými předchůdci. Na to už je v mém věku pozdě.

Historik se nemůže zcela vymanit ze své doby, to však ještě neznamená, že musí přizvukovat filozofům i tam, kde oni prostě vykonávají své metier. Povšimněme si např. jak přistupoval nedávno zemřelý filozof Jacques Derrida k minulosti. Ta pro tohoto spoluzakladatele francouzské společnosti „Jan Hus“ nebyla daností, naší minulostí se stává teprve tehdy, je-li nějak převzata,

¹⁰ *Jan Hus zwischen Zeiten, Völkern, Konfessionen*. Hg. von Ferdinand SEIBT u. a., München 1997. Zkrácená česká verze s názvem *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi* vyšla v Praze 1995.

¹¹ O to záslužnější je, že Husitské muzeum v Táboře vydalo úplnou českou verzi přednesených referátů: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*. Edd. Miloš DRDA – František J. HOLEČEK – Zdeněk VYBÍRAL, Tábor 2001 (Husitský Tábor, Supplementum 1). Obtíže s vydáním cizojazyčného sborníku v diskusi obsírně a pro přítomné neobyčejně zasvěceně vyložil P. František J. Holeček.

stane-li se integrální součástí přítomnosti. Jde tedy o to, dědictví nejen přimout, ale dát mu jiný náboj a takto je udržovat při životě? Víme, anebo si to musíme chtít nechtít připustit, že tomu tak vlastně vždy bylo a že tomu tak i bude. Všichni ti, co by chtěli mít ze psaní o dějinách jen psaní vlastních příběhů, činí z historie služku tu politologie, tu náboženského směřování, jindy vlastní erotománie apod. Nic proti tomu, dějiny si historici nemohou přivlastnit, nemusejí však také rezignovat na historii jako vědu sui generis.

Proto bych také nechtěl své drobné reflexe zakončit tak odezdaně. Přes všechno zmíněné zpřítomňování husitství, jemuž se mé scientistické podvědomí brání, bádání posledních deseti patnácti let přineslo nejen nové, ale i neobyčejně cenné poznatky jak o Janu Žižkovi, tak i o Táboru a táborství. Jen pro ilustrace uvádím archeologické výzkumy Rudolfa Krajíce, prosopografické studie Eduarda Maura o kněžích tábořské orientace, neméně minuciózní personální rekonstrukci Žižkova východočeského bratrstva z počítače Petra Čorneje nebo novou edici Příbramova Života kněží tábořských od Jaroslava Boubína.¹² Ve výčtu bych mohl pokračovat, nikdo se snad nebude na mne zlobit, že tak neučiním. Početná účast historiček a historiků s nízkými příjmy avšak s hvězdou duši na našem setkání je příslibem dalšímu bádání.¹³

[Post scriptum 8. ledna 2007

Opět jsem špatně předvídal. Zaslepenost apologetů barokního věku nezná míru. V dvojčísle časopisu Týden z 18. prosince 2006 se Vít Vlnas, „barokní historik v čase Santa Clausů“, opravdu odvázel. Naše země podle něho „byla křesťansky vzorná až zhruba do doby Karla IV., což byla její vůbec nejslavnější éra. Pak ji ale zachvátila hereze, tedy husitství, které však přišlo odjinud. Reformace není v této interpretaci dějin autenticky česká, ale Češi byli tímto jedem nakaženi. Protireformace byla nesena velmi vlasteneckými pohnutkami, jejichž smyslem bylo ty upadlé Čechy znovu navrátit na pravou cestu. Což se vlastně podařilo. Tehdy.“ Komentáře netřeba.]

¹² Většinu bibliografických údajů až do zcela nedávné doby jsem zaznamenal v závěrečném svazku svého díla *Die Hussitische Revolution III.*, Hannover 2002 (MGH Schriften 43-III), s. 2017–2199. Jinak srov. 2. vydání české verze (*Husitská revoluce 4*, Praha 1996, s. 213–395 a doplňky *Hussitica 1994/95–1997*, Český časopis historický 95, 1997, s. 702–740.

¹³ Tentokrát jsem se nemýlil, jak dokládají příspěvky tohoto sborníku.

Johann Žižka und das Hussitentum aus heutiger Sicht

František Šmahel

Nach der sogenannten Sanften Revolution im November 1989 und nach der Entstehung der selbstständigen Tschechischen Republik zwei Jahre später, begann man erneut, wie im 20. Jahrhundert schon mehrmals geschehen, die hiesige Geschichte umzuwerten, neu zu erleben und zu vergegenwärtigen. Dies alles gilt nicht nur für die lebendige, sondern auch für die entfernte Vergangenheit. Besonders der Hussitismus und seine Protagonisten dienen Publizisten ohne fundierte historische Bildung als Zielscheibe ihres Spottes. Der Verfasser führt einige Beispiele an und verleiht der Hoffnung Ausdruck, daß die kritische Geschichtsschreibung sich hiervon nicht beeinflussen lässt.

Jan Žižka - otázky bez odpovědí

Jiří Kejř

Jen nemnoha osobnostem českých dějin se dostalo takové pozornosti v historickém bádání jako Janu Žižkovi z Trocnova a Kalicha. Ale snad u žádného jiného čelného představitele minulých dob se úsudky dějepisců nelišily více než právě u Žižky. Řada monografií, podrobných výkladů v souborných dějinách husitské revoluce, speciálních studií o některých otázkách Žižkova života a působení a nakonec i téměř bezbřehá spousta zmínek v různých spisech tvoří jen s námahou přehlédnutelnou směsici poznatků, interpretací a někdy i jen volných úvah. Obraz Žižky není jednotný; naopak rozdíly v hodnocení se leckdy příkře střetají, ocenění Žižkova charakteru, politického působení a následků jeho válečných činů se často zásadně neshodují. V čem jsou důvody takových rozdílů?

Není mojí snahou podávat zde řešení rozdílů v názorech historiků mnoha generací; chci toliko upozornit na hlavní sporné otázky, na něž nebyly nalezeny spolehlivé odpovědi. Vyslovuji naději, že snad jednotlivé příspěvky, jež budou při tomto symposiu předneseny, vnesou nové světlo do záhad Žižkova života.

První nesnází je stav pramenů. Snad všechny zprávy, jež se o Janu Žižkovi zachovaly, jsou již objeveny a mnohokrát probrány. Naděje na nalezení dosud neznámého údaje je minimální. Kterýkoli Žižkův životopisec se musí spokojit s tímž okruhem historických zpráv a závisí jen na jeho schopnosti vyčíst z nich spolehlivé údaje. Soudobé prameny jsou značně neúplné a je nesnadné zaplnit jejich mezery odůvodněnými dedukcemi. V tom je slabost všech pokusů o zvládnutí divergentních pramenů, když je lze nejednou vykládat různě. K tomu přistupuje další skutečnost: z doby Žižkovy nebo z let nedlouho po jeho skonu, kdy ještě žili pamětníci, pochází jen část důvěryhodných zpráv a velmi závažné, ale i podezřelé informace vyčítáme z mnoha pozdějších kronik, které se musely spoléhat na poznatky vyčtené z dřívějších záznamů nebo na nespolehlivé ústní podání.

Již v památkách 15. století se setkáváme se zjevnými rozpory v hodnocení Jana Žižky, jak se to potáhne i následným půltisíciletím až téměř do současnosti. Od legendárního hrdiny až po zločince, od obránce vlasti až po barbarského ničitele vystupují Žižkovy portréty z přítmi dějin, dlouho bez jakékoli kritické náročnosti jen jako tendenční zkreslení skutečnosti v jednostranném zájmu různých stran a směrů. Ale co je ještě horší, ani v době

vědeckého zkoumání a nalézání pramenných podkladů se pohledy na Jana Žižku nesjednotily. Každý autor, který věnoval hlubší pozornost osobnosti velkého vojevůdce, nacházel svá vlastní hlediska, jak vysvětlit jeho dějinnou úlohu. A řekněme to naplno: východiskem mu byl jeho individuální pohled, usměrněný jeho politickým, náboženským nebo sociálním přesvědčením. Lze říci: kolik autorů – tolik Žižků.¹

Jistě by nebylo účelné probírat jednotlivé portréty Jana Žižky, jak je vytvořili historikové nebo někdy i pamfletisté počínaje samou dobou husitské revoluce. Dokonce ani představy o něm, jaké se vystřídaly v dějepiscectví posledních zhruba dvou století, nenacházejí shody. Novodobé kritické historické bádání nezůstalo prosto zaujatých a dokonce předpojatých závěrů, ani největší historikové se neshodli v ocenění Jana Žižky. Nezakrývejme, že často přistupovali k jeho osobnosti ovlivněni již předem svými politickými názory a náboženským přesvědčením, že na pozadí historického zkoumání se prolínaly aktuální soudobé ideové spory.

Nezakrývejme, že v tomto znejistění má největší vinu vnášení představ pozdějších dob do minulosti. Požadoval-li kdysi Josef Pekař: „... každý dějinný činitel, každá myšlenka jeho i všecko dílo jeho nese na sobě duchovní pečeť své doby, jen s ní a v ní možno je mu porozuměti. jen z ní a v ní možno jej vyložití“,² klade se otázka, zda právě jemu se podařilo tento požadavek splnit. Ale návrat k základní myšlence, takto vyjádřené, je ukazatelem, jak řešit otázky, jež zůstávají bez odpovědi. Vždyť právě nános pozdějších představ a tendenčních předpojatostí je překážkou k proniknutí k historickému Janu Žižkovi.

Je příliš mnoho základních otázek v životě a působení Jana Žižky, o nichž se mínění rozcházejí, ať je to již mezerovitostí autentických zpráv, jež dovolují někdy vyslovit odchýlné závěry, nebo celkovým pohledem historika, který volí řešení, jež vyhovuje jeho ideovému záměru. Vyberme některé ze sporných otázek a – aniž bychom se pokoušeli dojít k závaznému závěru – upozorněme na rozporné výklady.

První opětovně probíraný problém se týká Žižkova stáří. V životopisech středověkých osobností je příliš mnoho nejistot, kdy se narodily, ale u Žižky se toto hledání komplikuje tím, že nejstarší prameny z let 1378–1384, jež svědčí o jménu Jana Žižky z Trocnova, mohly být vykládány buď na něj samého

¹ V této charakteristice se zcela shodují s F. ŠMAHELEM, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1969, s. 11.

² J. PEKAŘ, Žižka a jeho doba I, Praha 1927, s. IX, úvod k celému dílu.

nebo na jeho otce. Pak se stáří Žižkovo posunuje tak, že v něm můžeme spatřovat v době jeho slávy muže již šedesátiletého nebo teprve čtyřicátníka. Obě varianty byly probrány v řadě statí.

K těmto nejistotám přibyla i otázka autenticity proslulých Žižkových ostatků, zvláště kalvy z Čáslavě. I když mnoho vnějších ukazatelů svědčí, že jde o pozůstatek Žižkovy hlavy, přece jen naprosté jistoty není dosaženo. Průzkum kalvy nejprve vedl k závěru, že patřila muži v maturním věku, asi čtyřicátníkovi. Jak to však srovnat s názorem o vyšším věku Žižkově v okamžiku jeho smrti? Vycházíme-li z předpokladu, že lebka patřila muži v plné schopnosti, tedy kolem čtyřiceti let, nemohla být čáslavská kalva Žižkova, Tak to prohlásil Josef Pekař.³

Naštěstí podnikl zhruba před čtvrtstoletím zevrubný a přesně analyticky podložený průzkum ve znamenité stati František Šmahel,⁴ který se kriticky vyrovnal s dosavadní literaturou, probral veškeré prameny a dospěl k bezpečnému a zcela důvěryhodnému zjištění, že Žižka v době svého působení v husitské revoluci byl již starším mužem, asi šedesátníkem, a že tedy již první údaje z let 1378–1384 se týkají jeho. V důsledku tohoto zcela odůvodněného poznatku vyslovil i Šmahel názor, že čáslavská kalva nemůže být Žižkova.

V této situaci se tedy otázka vlastně posunuje z věku Žižkova k čáslavské kalvě. Antropologické studie Emanuela Vlčka setrvávají na závěru, že kalva patřila muži maturního věku, a vyvozují na základě vnějších znaků, že jde o pozůstatek Jana Žižky.⁵ Naproti tomu sérologická analýza, kterou provedl na podnět autora populární knihy o husitském vojevůdci Miroslava Ivanova maďarský vědec Imre Lengyel, vedla ke zjištění, že kalva náleží muži starému 60–65 let, z čehož byl zase vyvozen názor o pravosti, z něhož by vyplývalo potvrzení historických zkoumání o Žižkově věku.⁶

Jistě není možné se zde zabývat antropologickými zjištěními a musí stačit jen upozornění na ně. Ale je nutno konstatovat, že otázka čáslavských pozůstatků, jakkoli zajímavá, je vlastně jen vedlejším zájmem žižkovského bádání, že stále zůstává nejistota o Žižkově pohřbu i o přenesení jeho pozůstatků do Čáslavě a že ani pravděpodobnost pravosti netvoří jistotu. Zde je třeba se spokojit s důkazem Žižkova věku, prokázaným pečlivou prací historika. Lze říci, že tu máme příklad nalezení odpovědi na starou otázku.

³ J. PEKAŘ, Žižka II, s. 19.

⁴ F. ŠMAHEL, Záhady dvou Žižků a Žižkova věku, HT 3, 1980, s. 5–50.

⁵ E. VLČEK, Čáslavská kalva – pravděpodobný pozůstatek Jana Žižky z Trocnova – v konfrontaci s historickými prameny, JHS, zvl. č. 1974, s. 50–60.

⁶ M. IVANOV, Kdy umírá vojevůdce, Praha 1982, zvl. s. 391–393.

Další sporné otázky, jimiž se budeme zabývat, jsou pro poznání historického Žižky daleko závažnější než sama záhada jeho čáslavských pozůstatků. Soustředme se nejprve na jeho mnohokrát probíranou likvidaci tábořských radikálů – pikartů a adamitů. Nebylo by jistě účelné zabývat se všemi peripetemi vzniku, ideových podnětů a průběhu konfliktu s tímto nejpronikavějším křídlem, odpadlým od samého Tábora; jde o postoj Jana Žižky k těmto skupinám a jejich představám.

Nový pohled na tábořský chiliasmus a z něho vzniklé pikartství vytvořila první vlna marxistické historiografie, která v něm shledala vyhraněný názorový proud, v němž se obrazily především zájmy chudiny – ponechme stranou neurčitost tohoto pojmu – která se tak dostala do sporu s vlastním Tábořem a jeho proměnami v měšťanskou společnost. Ale ani v tomto výkladu se nedostalo Žižkovi jednotného ocenění. Bylo to zaviněno východisky dvou nejvýznamnějších autorů té doby. Robert Kalivoda, soustředěný k samotnému pikartskému hnutí a jeho historickému významu jako vrcholnému jevu celé husitské epochy, vidí v Žižkovi jen muže, který brutálně likviduje husitské radikální křídlo,⁷ aniž vzal v úvahu jiné Žižkovy činy. Žižka tak vystupuje vlastně jako postava negativní. V celé objemné knize z roku 1959 není o Žižkovi ani jediného příznivého slova.

Naproti tomu Josef Macek, aniž by jeho obdiv k idejím radikálního hnutí byl snad menší, přihlédl k celkové situaci husitského hnutí a rozeznal, že pikartství bylo odstředivým elementem, který ohrožoval sám Tábor. Chápe proto Žižkovy zásahy proti extrémním názorům jako potřebnou záchranu proti rozštěpení.⁸ V tom se shoduje s pozdějšími, byť samostatně vyvozenými závěry, že odstranění pikartství bylo nutným činem k upevnění nejen Tábora, nýbrž i celého husitství. Nezakrývám, že tuto thesei jsem zastával opětovně.⁹

Ještě jeden aspekt je třeba mít na zřeteli. Je dobře známo, že pikartské skupiny vystupovaly vůči protivníkům a dokonce i vůči nezúčastněným agresivně. Několik pikartů vzbudilo v noci kněze, aby jim posloužil svátostí oltářní. Když jim chtěl vyhovět, poznali, že nesdílí jejich odpor proti eucharistii, ubili ho v kostele a pošlapali posvěcený chléb. Dozvídáme se i o mnoha krutých výpadech proti bezbranným vesničanům.¹⁰

⁷ R. KALIVODA, *Husitská ideologie*, Praha 1959, zvl. s. 307 a 335.

⁸ J. MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí II*, Praha 1955, s. 368–370.

⁹ J. KEJŘ, *Husité*, Praha 1984, s. 90–92.

¹⁰ Zpráva o nich ve Starých letopisech českých (rukopis vřatislavský), ed. F. ŠIMEK, Praha 1937, s. 29–30; i rkp. O, v edici Františka Palackého z roku 1829, s. 396.

K tomu lze říci jedno: i současnost může přinést poučení o minulosti. Dnes již dobře rozumíme tomu, co je extremismus a terorismus.¹¹ Pikartské učení je zcela odtrženo od reality doby a přičí se všem ostatním husitským směrům i samému Táboru. Idealizující pohled na krajní radikalismus, jaký byl vlastní některým historikům a filosofům, hledajícím v něm předchůdce svých vlastních představ, je pochybný. Proto je možno rozumět Žižkovým zásahům, podniknutým proti pikartům a adamitům ve shodě s vlastním Tábořem, jakkoli byly, úměrně době, nelítostné a kruté.

Další nedorozumění se týká konce Jana Želivského. Je jisto, že na jeho pozdější záludné popravě neměl Jan Žižka žádný podíl, ale patřil mezi devatenáct rozhodčích, kteří 5. února 1422 rozhodovali o vládě v Praze a tím i o postavení téměř vše ovládajícího kněze Jana. Nelze jistě odmítnout mínění, že Žižka, v té době vítěz nad Zikmundem u Kutné Hory a Německého Brodu, měl ve sboru ubrmanů závažný hlas, ale nejsme s to ověřit, jak vystoupil a jaký názor zastával. Byla-li Želivského moc v Praze zlomena výrokem rozhodčích, nemůžeme bezpečně stanovit, kdo který článek usnesení prosadil. Jen dedukce historiků vedou k dohadům o míře Žižkova podílu.

Někdejší blízkost Želivského a Žižky – připomeňme si sugestivní výrok Josefa Pekaře: „Na krvi zalité scéně objevují se v popředí dvě nové postavy, dvě nová jména: Želivský a Žižka.“¹² – sotva mohla ovlivnit rozhodování. Ve skutečnosti se vztah obou mužů v průběhu událostí uvolňoval a vše svědčí nakonec o jisté nepřiznání Žižkově k novoměstskému kazateli.¹³ Jestliže však bylo vysloveno obvinění, že „Žižka nechal padnout Želivského“¹⁴, jde o závěr diktovaný bezmezným obdivem k Želivskému a o přecenění Žižkových možností. Nezbyvá než opakovat: Želivský ztrácel v Praze půdu pod nohama již řadu měsíců¹⁵ od jím zaviněné porážky pražského vojska při tažení k Mostu, od zákeřné a proti jakýmkoli právním pravidlům vykonané popravě pana Jana Sádla z Kostelce, přes vynucené změny v pražských radách a jmenování pražského hejtmana Jana Hvězdy z Vicemilic, vybaveného extrémními pravomocemi, což vyvolávalo zásadní kritiku a odpor nejen pražských mistrů a umírněných měšťanů, nýbrž i husitské šlechty. Konec Želivského nadvlády nebyl výsledkem pouhého jednotlivého usnesení reprezentativního sboru rozhodčích. Ti by se vůbec nemohli sejít, kdyby k tomu nebyly pádné důvody. Jejich výrok

¹¹ Dokonce i J. MACEK, *Tábor II*, s. 350, užívá výrazu teror.

¹² J. PEKAŘ, *Žižka I*, s. 31.

¹³ B. KOPIČKOVÁ, *Jan Želivský*, Praha 1990, s. 188–190.

¹⁴ R. KALIVODA, *Husitská ideologie*, s. 362, 415.

neodvratitelný pád Želivského jen vyslovil a potvrdil. A vyslovil-li se Žižka společně s ostatními členy pro odstranění Želivského diktatury, byl k tomu veden poznáním reálné situace. Stejným právem bychom mohli vinit i Jana Hvězdu, hejtmana dosazeného Želivským, který byl rovněž členem sboru.

Mnoho Žižkových činů je obtížné vyložit nejen pro nedostatek jasných zpráv, nýbrž i proto, že jejich předpokladem byly vnitřní pohnutky samotného slepého hejtmana a složité politické obraty v aktuální fázi revolučního zápasu. Zůstává dosud nedostatečně poznán rozchod Žižkův s Tábořem a vytvoření jeho východočeského svazu, ač jde v jeho životopise i v průběhu husitství o záležitost prvořadě závažnosti.

Pečlivý přehled názorů literatury o Žižkově rozchodu s Tábořem podal Amedeo Molnár,¹⁶ ale ani on se nemohl dobrat plného vysvětlení. Zůstává stále příliš mnoho okolností nevysvětlitelných, musíme stále pracovat s domněnkami a dohady o těžko určitelných příčinách Žižkova odchodu z tábořského mocenského seskupení. Molnár vnesl do diskuse nový prvek: zdůraznil už dříve naznačené napětí mezi tábořskými bohoslovci a vojákem Žižkou a vzal na potaz dílo Mikuláše Biskupce z Pelhřimova, s jehož pojetím revolučního zápasu se důsledný Žižka neshodoval. Přesto však zůstává k zodpovězení otázka: jaký byl vztah Žižkův nejen k tábořským kněžím, nýbrž i k tábořské vojenské a organizační struktuře, zda i vůči ní vznikly hořkosti a nakonec neshody? Jednoznačné odpovědi jsou sotva možné, vždyť i dosavadní výklady historiků jsou někdy přímo protichůdné.

Na jak nepevné půdě stojíme, se ukazuje i při úvahách, zda Žižka byl stoupencem královské vlády v Čechách či nikoli. V řadě úvah o Žižkových státoprávních názorech se vyskytuje přesvědčení, že nebyl protivníkem královské vlády. Poukazuje se na jeho souhlas s vyjednáváním o polské a litevské kandidatuře na český trůn, jak jej projevil připojením své pečeti na poselství do Polska již v r. 1420 i přes nesouhlas vedoucích táborů; v úvahu se bere i jeho uznávání stavovského členění společnosti, v jehož čele stojí panovník. Dokonce se tvrdí, že předčasná smrt Žižkovi zabránila zajistit český trůn Zikmundu Korybutovi,¹⁷ ale tu jde o kombinaci, jejíž opora v pramenech je zcela nedostatečná.

¹⁵ B. KOPIČKOVÁ, s. 167–172, shrnula údaje o rostoucím napětí v Praze a o konfliktech strany Želivského s umírněnou stranou a s mistry.

¹⁶ A. MOLNÁR, Na okraj Žižkova rozchodu s Tábořem, JSH, zvl. č. 1974, s. 27–35.

¹⁷ W. W. TOMEK, Jan Žižka, Praha 1879, s. 211 - 212; F. M. BARTOŠ, Žižka a Korybut, JSH 20, 1951, s. 33, a znovu též autor, Zikmund Korybutovič v Čechách, SH 6, 1959, s. 171 ns.

Naproti tomu se vykládá jeho souhlas s vyjednáváním v Polsku nebo na Litvě potřebou okamžitého uklidnění sporů a poukazuje se, že už nikdy v budoucnu Žižka k takovému jednání o povolání nového panovníka nepřistoupil a že jeho politické postoje nepřipustily nástup monarchické vlády. Jakkoli byl v nepřátelských pamfletech obviňován, že byl zvolen za krále, nikdy se nezmocnil vrcholné moci, ač měl k tomu několikrát možnost.

I při výkladu, proč se Žižka nepokusil pro sebe uchvátit všechnu moc – vždyť při tažení proti vpádu Zikmundova uherského vojska před vánoci 1421 byl v Praze vítán *velut terre princeps* - se výklady různily. Josef Pekař to přičítal tomu, že Žižka nechtěl, ani nemohl povznést se nad obzor, který mu vytýčil skromný rod a služebná minulost.¹⁸ Ale již šest desetiletí před Pekařem to Friedrich von Bezold vysvětlil jinak: „Žižka´s Ideen von Gleichheit und Brüderlichkeit waren zu aufrichtig, um ein Streben nach Alleinherrschaft für seine Person zuzulassen.“¹⁹ Opět vidíme zřetelný rozpor, vyplývající z hodnocení ne snad historické situace, ale z rozličných výkladů Žižkova charakteru.

Byl tedy Žižka stoupencem královské vlády nebo jejím odpůrcem? Ač pro danou situaci zastávám druhé stanovisko,²⁰ nepopírám, že jde nejen o státoprávní přesvědčení samotného Žižky, nýbrž vzhledem k jeho mocenskému postavení i o závažný střet v ústavněprávním pojetí všech husitských stran, a že měnlivé mezinárodní vztahy mohly přinášet v průběhu válečných událostí měnlivá stanoviska.

V jedné věci nedochází k rozporům mezi Žižkovými ctiteli a odpůrci. Je to jeho vojenská genialita nikdy neporaženého vojevůdce. Je naprosto výstižná věta z Kroniky velmi pěkné: „A časté bitvy s silnými nepřátely mieval, avšak jest nikdy pole neztratil.“²¹ O Žižkově vojenství bylo už mnoho napsáno. Bylo plně uznáno jeho umění uniknout překvapivým ústupem z téměř prohraného postavení, jak se stalo na hoře Vladaři, kde se Žižka zachránil nenadálým ústupem do Žatce, v bitvě u Kutné Hory nebo ústupem z obležení v Kostelci nad Labem, a proměnit i takové svízelné situace ve skvělá vítězství. Vždyť právě Žižkova válečná neporazitelnost mu získala po dlouhých stáletích trvalou slávu a – neváhejme užít toho slova – popularitu v českém lidu. Slova „slepý vojevůdce“ mají v sobě až mystickou sílu.

¹⁸ J. PEKAŘ, Žižka III, s. 156.

¹⁹ F. v. BEZOLD, König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten I, München 1872, s. 58.

²⁰ J. KEJŘ, Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí, PhS 2, 1956, s. 147-152.

²¹ F. SVEJKOVSKÝ (ed.), Staročeské vojenské řády, Praha 1952, s. 30.

Ani vynikající velitel by ničeho nedosáhl, kdyby neměl vojáky schopné provést jeho záměr. Jak to, že Žižkova nijak početná armáda byla vítězem nad mnohem silnějšími nepřáteli, že její taktická převaha byla tak rozhodující, že ani nejvážnější ohrožení ji nedokázalo demoralizovat? Byla to jednak důvěra ve schopnost velitele; čteme jednou, že vojáci Žižku poslouchali rádi.²² Bylo to i vědomí zápasu za ideu – jak podivně to zní v utilitaristickém dnešku! Niterné spojení Žižkova genia s ukázněnými a vírou prodchnutými vojáky tvořilo jednotu. Žižka se mohl stát vojevůdcem právě jen v husitském vojsku.

Mnoho se napsalo o Žižkových krutostech a vyražďování dobytých měst. Jistě – Jan Žižka byl bojovníkem nelítostným; není třeba vypočítávat, kolik mrtvých zanechala za sebou jeho válečná tažení. Ale v čem byl horší než jiní, než jeho odpůrci nebo jiná husitská seskupení? I po jeho smrti jeho nástupce Jan Hvězda z Vicemilic se dopustil hrůzných činů, nemluvě už o surovosti uherského vojska Zikmundova nebo úmyslu vyhladit křížovými výpravami všechny kacíře. Žižkovo nemilosrdné vojenství bylo jen obrazem chování, jaké bylo tehdy vlastní všem armádám. Kdybychom začali srovnávat a jen na válečné krutosti stavěli své úsudky, dospěli bychom jen k „histoire des massacres“. Vždyť válečné hrůzy byly znakem doby. Lze vůbec i dnes mluvit o humánním válečnictví?

Jako výraz Žižkovy nelítostné, ba přímo bezohledné přísnosti je uváděn jeho tzv. řád vojenský, který v řadě článků hrozí trestem smrti.²³ Jistě je těžko dnes rozumět tak krutě vysloveným pohrůžkám všem přestupníkům vojenské kázně. Ale v čem se vojenský řád Žižkův liší od zásad čtvrtého pražského artikulu o trestání hříchů, který ve svém původním širokém znění ve všech jazykových verzích prohlašuje: „Nebo ktož ty hříechy činie, jakož die svatý Pavel, hodni jsú smrti, netoliko, jenž je činie, ale i ti, jenž jim k tomu svolují?“²⁴ Vždyť Žižka tu naplňuje tento požadavek artikulu, jehož znění bylo ovlivněno tábořskými požadavky. A v čem se liší od pravomocí pražského hejtmana Jana Hvězdy z Vicemilic, ustanoveného z iniciativy Želivského v září 1421, který měl právo vynášet tresty, které se mu zdají vhodné, dokonce i stěti? A kdo by opustil svévolně vojsko, má být rovněž stat.²⁵ Vždyť i vojenský řád

²² Vavřinec z Březové, FRB V, s. 364.

²³ Tyto výtky několika vážných autorů registroval J. KEJŘ, Trest smrti v husitské revoluci, PhS 38, pozn. 53 (v tisku).

²⁴ AČ III, s. 216. V německém znění vydal F. M. BARTOŠ, Manifesty města Prahy z doby husitské, SPDMP 7, 1933, s. 271; latinské tamtéž, s. 284, nebo FRB V, s. 394. Odkaz na sv. Pavla se týká epístoly k Římanům 1, 32, jejíž parafrází je text artikulu.

²⁵ FRB V, s. 514. Je to analogie podobného článku v Žižkově vojenském řádu.

Hájka z Hodětína je plný hrozeb nejvyšším trestem.²⁶ Kde je tedy důvod pro odsuzování Žižkovy neoblomné přisnosti, která musí pečovat o bezpečí a kázeň v armádě? Není to vlastně jen záminka pro odsouzení Žižky tím, že je jeho vojenský řád probírán izolovaně od ostatních analogických dobových pravidel a posuzován z hlediska dneška?

Není-li pochybnosti o Žižkových válečných úspěších, zůstávají stále ještě diference v hodnocení jeho schopností politické úvahy a státnického rozhledu. Žižka spoléhal mnohokrát při prosazení svých cílů na zbraně svého vojska, ale jistě to nebyla „válka bez konce a bez rozumu“, jak to kdysi prohlásil autor shlízející na Žižku velmi kritickým okem.²⁷ Ve spletitých a měnlivých poměrech mocenského a ideologického boje, vedoucího někdy až ke krvavým srážkám, nebylo možno vždy zachovávat jednotnou linii politických záměrů. Přesto můžeme pozorovat, jak Žižka trvale prosazoval společnou obranu, ale v případě potřeby neváhal těžce porazit i domácí protivníky, kteří se postavili proti této snaze.

Jak vysvětlit protiklad Žižky jako starostlivého pečovatele o blaho husitských Čech, který se státnickým rozhledem usiluje o legitimní vládu ve státě, jak jej s různými přístupy představují např. W. W. Tomek,²⁸ E. Chalupný nebo F. M. Bartoš – sám se kloním spíše k tomuto pojetí²⁹ – a proti němu stojí drsný revolucionář, voják bez jakéhokoli politického rozhledu a nelitostný ničitel v pojetí Pekařově. Vždyť i Friedrich von Bezold, autor jedné z nejkrásnějších knih o husitství, charakterizoval Žižku: „vojevůdce všeho politického nadání postrádající“.³⁰

Skutečnost, že vojáká drsnost a téměř nepřetržitý boj překrývá politický rozměr Žižkova válečnictví, vedla k nedostatečnému ocenění jeho úmyslů. Vždyť i to, co je často probíráno izolovaně, totiž jednotlivé epizody jeho působení, je možno vyložit v souvislosti času i dějů jako vcelku jednotnou linii. Vítězství nad vnějším nepřítelem zachraňují celé husitství, potlačení pikarství na Táboře zabráňuje rozštěpení tábořských sil a vyloučí pronikání extremistických idejí, účast ve sboru ubrmanů, který zbavuje svým výrokem Jana Želivského diktátorské moci, rovněž odstraňuje v té době již rušivý element

²⁶ F. SVEJKOVSKÝ (ed.), Staročeské vojenské řády, s. 36–42.

²⁷ J. PEKAŘ, Žižka III, s. 259. Nově vyslovuje zdrženlivé hodnocení Jana Žižky, byť ne tak příkře odmítavé jako Pekař, P. ČORNEJ v bilancujícím článku v MF DNES.

²⁸ W. W. TOMEK, Jan Žižka, s. 211, charakterizoval Žižku: „... muž hledící vždy k zachování státního pořádku, nepřítel nerozumného bezvládí.“

²⁹ J. KEJŘ, Jan Žižka jako politik a státník, JSH, zvl. č. 1974, s. 19–26.

³⁰ F. v. BEZOLD, K dějinám husitství, Praha 1914, s. 70.

oslabující celek. Ale i porážky domácích odpůrců nakonec zamezují tříštění husitských sil. A doslova poslední dny Žižkovy, kdy dochází ke smíru s Prahou, zdickými úmluvami je zabezpečena jednotná převaha husitské části Čech, svolání sněmu – pak bohužel už neuskutečněného – do Kouřimě, tedy pod přímý vliv Žižkův, a spojené tažení na Moravu, které mělo vrátit tuto zem pod husitskou moc, to jsou přece všechno důkazy pevné politické linie upevnění husitského hnutí.

Zůstávají jistě hlasy, které posuzují historického Žižku skepticky a zdůrazňují krutost jeho válečnictví, ale to za 580 let, které uplynuly od jeho smrti, není nic nového. S takovými soudy se musí počítat a uznat, že jejich zastánci mohou uvést řadu vážných argumentů pro své mínění. Ale stejně jako během staletí, kdy se na Žižku obořili jeho odpůrci pamfletistickými projevy, často bez nejmenší znalosti o Žižkových činech a pohnutkách, jsme mohli číst i před několika měsíci primitivní útok žurnalisty, který, aniž se obtěžoval získat si vůbec nějaké historické znalosti, přirovnal Žižku k Bin Ladinovi!³¹ Tento bezvýznamný výrok nemůže zpochybnit historický význam Jana Žižky; zde jde o jinou věc: o důvěryhodnost a etiku novináře.

Blížíme se ke konci našich povšechných úvah a zbývá promluvit ještě o jedné zásadní otázce, která ale určuje Žižkovy činy. Je to jeho víra. Zde, jak se zdá, proniká do výkladů o podstatě Žižkovy osobnosti shoda. Vnitřně nekomplikovaný, ale v žádném případě ne primitivní, přímočarý voják zůstal vždy bojovníkem za pravdu Boží, vyjádřenou ve čtyřech pražských artikulech. Cítil jako své poslání k této pravdě donutit všechny její odpůrce, ať se to dalo jakýmkoli způsobem. Bylo by možné shledávat různé odchylky v pojetí této pro Žižku směrodatné věrouky,³² ale myslím, že můžeme i dnes přijmout charakteristiku vyslovenou Josefem Pekařem: „Žižka byl přesvědčen, že je bojovníkem božím, nástrojem a vykonavatelem vůle boží.“³³ Tato jistota je i příkazem, jehož byl Žižka poslušným nástrojem. V ní je klíč k pochopení jeho historického místa.

Ukazuje se, že jen minimální diference vznikají při interpretaci dochovaných a bezpečných pramenů k Žižkovu vojenství a jeho ostatním činům. Ale

³¹ M. KOMÁREK, MF DNES ze dne 10. 5. 2004 v článku Žižka – nemilosrdný Usáma středověku.

³² Za jiné uveďme aspoň dva pokusy o vystižení Žižkovy víry: F. ŠMAHEL, Jan Žižka z Trocnova, s. 99–110; E. WERNER, Zum Friedensbegriff bei Jan Hus und Jan Žižka, in: M. POLÍVKA – F. ŠMAHEL (ed.), In memoriam Josefa Macka (1922–1991), Praha 1996, zvl. s. 132–135.

³³ J. PEKAŘ, Žižka II, s. 170.

hodnocení historiků různých dob si odporují při výkladu o Žižkových politických cílech, pohnutkách, ideových záměrech i celkové roli v českých dějinách. Ale právě střety v ocenění Jana Žižky jsou dokladem jeho velikosti, ať je chápána jakkoli. O bezvýznamné lidi se nikdo nepř. Přiznejme si, že často se různost pohledů liší již apriorním postojem historika a jeho individuálním přístupem ke zpracování historické látky. Odtud ona nejednotnost v pohledech na Žižku, sotva pochopitelná rozličnost protichůdných tvrzení o téže věci. Ne uvážlivé hodnocení pramenů, nýbrž předpojatý přístup k jejich výkladům či záměrně předurčený výsledek bývá obsahem leckterého díla o Janu Žižkovi. To je napomenutím, aby byla dodržena výzva, která právě pro Žižku je hodna respektu: „Wir müssen stets auf der Hut sein, auf der Hut vor unhistorischen Werteinschätzungen, auf der Hut vor uns selbst“.³⁴

Zkratky

AČ = Archiv český

FRB = Fontes rerum Bohemicarum

HT = Husitský Tábor

JSH = Jihočeský sborník historický

PhS = Právněhistorické studie

SH = Sborník historický

SPDMP = Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy

---

³⁴ K. S. BADER, Das Wertproblem in der Rechtsgeschichte. Zum Standort einer historischen Disziplin in den modernen Geisteswissenschaften, in: Speculum iudiciale, Festschrift für Johannes Spörl, Freiburg - München 1965, s. 657.

Jan Žižka - Questions without Answers

Jiří Kejř

Historians' opinions of Žižka were often influenced by their own political views and religious beliefs. Their historical research frequently reflected also current ideological disputes. Numerous essays about Žižka differ significantly as far as the interpretation of his political intentions and motives are concerned or the general response within Czech history. Prejudiced historians' attitudes and their biased interpretation of historical topics often resulted in predetermined results of their evaluation.

The question of Žižka's age can be mentioned as an example of a solved dispute. The evidence that at the time when he played his great role in the Hussite revolution he was an elderly man of about 60 years of age is absolutely convincing. Therefore, the question whether the alleged Žižka's skull from Čáslav really belonged to the great captain is not very important.

However, there are numerous issues which have not been solved yet. The liquidation of the Pikart movement, which was a segment of the Tábor group, organized by Žižka is both criticised with regard to the fact that he overestimated the ideology of this extremist group and appreciated as necessary to retain the unity of the Tábor movement. Žižka is also criticised that as a member of the arbitration committee which eliminated Želivský's dictatorship let Želivský fall, even though we have no information what opinion individual members of the committee supported.

Žižka's separation from Tábor and the act of establishing the East-Bohemian association has not been explained clearly yet, even though disputes with Tábor priests were certainly one of the causes. Žižka's opinion regarding the re-establishment of the royal government in Bohemia is not clear either. Žižka is often considered a supporter of the monarchy, but there are facts which could prove the opposite.

There are no disputes regarding Žižka's military talents. However, he is criticised for his merciless acts; his military success was often accompanied with violence. Also his so-called 'military rules' are reproved because they contain too many death penalty threats. Such criticism is usually purposely aimed against Žižka since a comparison with military methods of that time show that Žižka did not differ from other merciless warriors in any way.

The greatest disputes focused on Žižka's political skills. There is a picture of a criticised remorseless warrior without any political knowledge versus

a picture of an idealised, caring captain concerned about the well-being of Hussite Bohemia. We always need to see his acts in the context of time and events where we can notice a permanent effort to strengthen and unite the Hussite Movement.

Žižka's position in history shall be viewed in the light of his belief. He considered himself to be a fighter for the God's truth and all his acts are related to that belief.

Most of the disputes regarding Jan Žižka which have lasted for more than half a millennium result from biased evaluation of sources.

Jan Žižka ve velkých a malých dějinách (Příspěvek k interpretaci narativních pramenů husitské doby)

Petr Čornej

Motto:

„Nech hýření, dbej na spásu duše a myslí na hrob.“

William Shakespeare: Jindřich IV.

Postmoderna a zvláště lingvistický obrat změnila naši optiku. Badatele povolna přestává zajímat, co prameny sdělují v prvním plánu, zato stále více zkoumají jejich bezděčné výpovědi a v poslední době i mlčení, ať už skutečné či programové. Je tomu tak i v případě Jana Žižky z Trocnova, kdy na první pohled nepodstatné detaily mohou přispět k hlubšímu pochopení jeho osobnosti, činů i historického významu.

V pozdní kališnické tradici figuroval Žižka jako boží rytíř, jehož zásluhy ocenil sám Kristus, který mu svěřil klíče od nebeských bran. Je to Žižka slepý, s páskou přes obě oči, český rek a vojevůdce, jenž, navzdory krutému postižení, nikdy „pole neztratil“. Bez boží přízně by jeho výkon, v dějinách válečnictví zcela ojedinělý, nebyl myslitelný.¹ Katolická strana vnímala nepřemoženého

---

¹ Z bohaté odborné produkce viz např. Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé I*, Praha 1917, s. 125–126, 139–140, 204–210; značně subjektivně F. M. BARTOŠ, *Žižka v dějepiscetví. Z půltisíciletého zápasu o dějinnou pravdu*, in: Sborník Žižkův 1424–1924, red. Rudolf Urbánek, Praha 1924, zvláště s. 175–179; Rudolf URBÁNEK, *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924, s. 23–36, 47–49, 64–74; Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba II*, Praha 1928, s. 136–157; marxisticky František KAVKA, *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953, s. 52–64, 68–72; Josef PETRÁŇ, *Příspěvek k dějinám husitské revoluční tradice – Žižka strážným u vrat nebeských*, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia I*, 1956, s. 33–34; TÝŽ, *Motiv Žižky jako nebeského strážného*, *Marginalia Historica* 4, 2001, s. 103–110; František FIŠER, *Žižkas Schlüssel und weitere Bemerkungen zum Jenaer Kodex*, MB 1, 1969, s. 295–306; Jaroslav ŠŮLA, *Doslov*, in: *Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava*, ed. Jaroslav Šula, Hradec Králové 1979, s. 8–12; Petr ČORNEJ, *Cesta do nebe či peklo? Otázky a otazníky kolem Jana Žižky (I)*, *Dějiny a současnost* 15, 1993, č. 2, zvláště s. 11–13; TÝŽ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*. 2., rozšířené a přepracované vydání, Praha – Litomyšl 2003, s. 200–202. Sémantickou analýzu staročeského slova *rek* provedl Wojciech IWAŃCZAK, *Tropem rycerskiej przygody. Wzorec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV wieku*. Warszawa 1985, s. 128. Zde i dále odkazují na dostupnější český překlad *Po stopách rytířských příběhů. Rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*. Praha 2001, s. 104.

husitského hejtmana zákonitě jinak. Spatřovala v něm ztělesnění pekelných sil, heretika, jehož slepota byla výrazem duchovní zaslepenosti,² které většína českého obyvatelstva podlehla zcela ve shodě s efektním výrokiem Aeneas Silvia („*Caeco populo caecus placuit ductor.*“).³

Sienský humanista však použil pro Žižku i jiné označení, *monstrum*.⁴ České ekvivalenty *příšera*,⁵ *ohava*,⁶ *potvora*,⁷ či *obluda*⁸ dnes již nepostihují původní význam latinského substantiva, úzce související s vojevůdcovou jednookostí a posléze slepotou. V barvitých příbězích středověké literatury se poměrně často objevují jednoocí lidé, obdařeni výjimečnými vlastnostmi, přesahujícími rozměr běžné zkušenosti. Spolu s psohlavci, bezhlavci, drakoponty, komany, brachystomy a s dalšími stvůrami opravdu náleží do kategorie lidských monster, údajně obývajících vzdálené a nesnadno dostupné končiny.⁹ Jednooké lidské bytosti prezentovala středověká kultura dvojím způsobem. Pozitivní hodnocení dokládá například ve Francii vzniklá *Historie o Meluzíně*, na jejichž stránkách vystupuje král Renaud, vládnoucí v exotickém českém království a obdařený schopností vidět na moři i na souši třikrát dále než ostatní.¹⁰ Výrazněji se však frekventovalo záporné chápání monster, založené na platónsky pojímané souvztažnosti duše a těla. Stručně řečeno: Tělesná deformace byla viditelným projevem deformace duševní, odsouvající jejich nositele mimo rámec křesťanského světa.¹¹ To

² Lze tu odkázat na příslušné pasáže výše uvedených prací Krausových, Bartošových, Urbánkových a Kavkových. Viz též Karel HRDINA, *Žižka v humanistickém písemnictví XV. a XVI. století*, in: Sborník Žižkův 1424-1924, s. 196-199.

³ *Aeneae Silvii Historia Bohemica - Enea Silvio, Historie česká /dále jen Historia Bohemica/*. K vydání připravili a z latinského originálu přeložili Dana Martínková, Alena Hadravová a Jiří Matl. Praha 1998, s. 124. Edici doprovodil úvodní studií František ŠMAHEL, *Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká*, s. XIII-LII (anglická mutace s. LIII-C).

⁴ *Tamtéž*, s. 138.

⁵ *Tamtéž*, s. 139.

⁶ Tak překladatel J. Vičar in: Aeneas Silvius PICCOLOMINI, *Historie česká*, Praha (1911), s. 116.

⁷ J. PEKAŘ, *Žižka II*, s. 125.

⁸ R. URBÁNEK, *Žižka v památkách*, s. 53; F. M. BARTOŠ, *Žižka v dějepisectví*, s. 172.

⁹ Pěkný přehled lidských monster podávají Jan ROYT - Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha 1998, s. 165-169. Z literárněhistorického hlediska je pozoruhodná široce koncipovaná kapitola Místo a monstrum, již zařadila Daniela HODROVÁ do své knihy *Místa s tajemstvím*, Praha 1994, s. 162-184. Výčet monster na základě antické, středověké i moderní literatury (včetně žánru fantasy) podal s nadhledem též J. L. BORGES, *Fantastická zoologie*, Praha 1988.

¹⁰ Martin NEJEDLÝ, *Fortuny kolo vrtkavé. Lásky, moc a společnost ve středověku*. Praha 2003, s. 66.

byl také hlavní smysl Aeneova, pro současného čtenáře již pouze expresivního pojmenování. Jednooký, slepý a hrůzu nahánějící Žižka patří mezi zvrácené bytosti typu kyklopů a ruffitů,¹² kteří nemají místo v křesťanské společnosti, je postavou démonickou, symbolicky smetenou morovou nákazou, již sám v podobě husitské hereze šířil.¹³ Ve svém úsilí dokonce nepolevil ani po smrti. Jen kacířská obluda mohla odmítnout křesťanský pohřeb a dát zhotovit z vlastní kůže buben, jenž husitská vojska vedl do vítězných bojů.¹⁴

Středověcí autoři nepropůjčovali lidským monstrům vlastnosti zločinců, mrzáků a duševně nemocných náhodou. Tělesně postižené, včetně slepců, si tehdejší společnost ošklivila a zároveň se jim posmívala. Historikové obvykle v této souvislosti uvádějí jako příklad nevkusné představení, uspořádané v Paříži roku 1424. Čtyři slepci, zavření v kleci, se měli pokusit zabít vepř. K velké potěše publika se ubožáci pobodali mezi sebou, zatímco vepř zůstal naživu.¹⁵ Žižkovi by si však sotva někdo odvážil říci tehdejší drsný francouzský vtíp, že slepec má snadný život, neboť ušetří za svíčky.¹⁶ Nepochybně by zle pochodil.

Na druhou stranu není možné odmítavé postoje vůči postiženým lidem absolutizovat. Vždy záleželo na úhlu pohledu. V blízkosti uherského krále Zikmunda se pohybovali uctívání magnáti, jejichž těla hyzdila poranění jako

¹¹ *Tamtéž*, s. 168; J. ROYT – H. ŠEDINOVÁ, *c. d.*, s. 165; Umberto ECO, *O zrcadlech a jiné eseje. Znak, reprezentace, iluze, obraz*. Praha 2002, s. 81; Eduard PETRŮ, *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*. Ostrava 1984, s. 34–39 (s až příliš moderním či postmoderním výkladem); Alena SCHEINOSTOVÁ, *Stvoření místa ve středověkém cestopise (Cestopis tzv. Mandevilla)*, *Česká literatura* 52, 2004, s. 159. Obdobně si ovšem na husitské straně počínal kronikář Vavřinec z Březové, když spojil tělesný defekt Oldřicha z Rožmberka, totiž kulhavost nohou, s nestálostí jeho mysli. Viz *FRB V*, s. 380.

¹² Josef TRÍŠKA, *Předhusitské bajky*, Praha 1990, s. 181. Srovnání motivu Žižka – Cocles v humanistické literatuře provedl A. KRAUS, *Husitství I*, s. 142. Stejnou paralelu učinil na počátku 16. století bosák Jan Vodňanský. Viz edici „*Locustario*“ *Joannis Aquensis partae selectae*, in: Augustin NEUMANN, *České sekty ve století XIV. a XV.*, Brno 1920, s. 75.

¹³ *Historia Bohemica*, s. 138. Hlubší rozbor podal Petr ČORNEJ, *Skon českého bohatýra*, in: *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*, edd. Helena Lorenzová – Taťána Petrasová, Praha 2001, s. 44.

¹⁴ *Historia Bohemica*, s. 138.

¹⁵ Jean FAVIER, *Francois Villon. Život středověké Paříže*. Praha 2001, s. 224.

¹⁶ *Tamtéž*.

průkazná vizitka statečných bojů s Turky i dalšími nepřáteli. Mikuláš Szecsényi a Ondřej z Čopu přišli o oko a Peter Perényi nesl trvalé následky potě, co mu palcát prorazil přílbu. Bylo to jen jedno z mnoha zranění, jež utrpěl. Šípy mu provrtaly ruku, ucho i část krku, kameny zpřelámaly kosti. Jiný urozený muž nosil od bitvy u Nikopole v hlavě šíp, ježž nešlo vyjmout a s nímž žil až do smrti.¹⁷ Málo platné, válečník musel nahánět strach, i když v některých situacích byl na něho spíš tristní pohled.

Věty Aeney Silvia, jenž vyličil příslušníky husitských polních vojsk jako lidi na pohled ošklivé a strašné, s neučesanými vlasy a dlouhými vousy, asi postihovaly realitu. Bytostného epika však nezajímali zmrzačení jedinci, jichž mezi tábory a sirotky jistě nebylo málo, ale muži „*mohutných postav, chlupatých údů a tak tvrdé kůže, že se od ní, jak se zdálo, odrážel meč jako od pancíře.*“¹⁸ I tito kacíři, čteme v skrytém významovém plánu, připomínali monstra, dobře známé divé muže a jiné chlupatce. Vítězové od Lipan je proto po zásluze upálili ve stodolách.¹⁹

Mistr Vavřinec z Březové, který do češtiny přeložil Mandevillův cestopis, hovoří o ostrově, na němž žijí velicí jednoocí obři,²⁰ znal Žižku, na rozdíl od kališníků třetí generace a Aenea Silvia, osobně. Nepochybně se s ním setkával již v předrevolučních letech na dvoře Václava IV. Tím cennější je jeho svědectví. Autor *Husitské kroniky* uvádí Jana Žižku na scénu velkých dějin 30. července 1419 v roli jednoho z nepřehlédnutelných účastníků, ne-li strůjců novoměstské defenestrace.²¹ Tento údaj, potvrzený z jiného nezávislého zdroje,²² nepřímou naznačuje, že část králových familiares (lepší a přesnější souhrnné označení pro pestrskou skupinu lidí u dvora jsem nenašel²³), našla cestu do okruhu posluchačů Jana

¹⁷ Blíže Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský*. Budmerice 2003, s. 138.

¹⁸ *Historia Bohemica*, s. 162 („(...) *corporibus proceris, membris hispidis, cute adeo dura, ut ferrum quasi lorica repulsura videretur.*“), novočeský překlad na s. 163.

¹⁹ *Tamtéž*, s. 162.

²⁰ „*Pod tím králem z té země Doden naleznú jeden ostrov, v němžto jsú ti velicí obrové, a majú jediné hrozné oko na prostředce čela. A ti jiným nejsú živi, jako syrovým masem a syrovými rybami.*“ Viz *Cestopis tzv. Mandevilla*, ed. František Šimek, Praha 1963, s. 115. Důkaz Vavřincova autorství českého překladu na s. 21.

²¹ *FRB V*, s. 345. Vavřinec přitom zdůraznil Žižkovu příslušnost ke dvoru Václava IV. slovy „*regis Bohemie p̄refati familiarem (...)*“

²² Viz zprávu v kronice Bartoška z Drahonice, *FRB V*, s. 591.

²³ Slovenský ekvivalent *familiári* užívá D. DVOŘÁKOVÁ, *c. d.*, s. 107–114 (tam i vymezení pojmu).

Želivského v chrámu Panny Marie Sněžné, nesouhlasila s výměnou novoměstské rady 6. července 1419, považovala převrat, násilně odstranivší protivníky božích pravd, za oprávněný a v předstihu počítala s tím, že díky vlivným přímluvcům Václav IV. důsledky krvavé události dodatečně schválí. Žižka se tak, alespoň podle mého soudu, neobjevil na revolučním jevišti nahodile, nýbrž jako muž zasvěcený do komplotu,²⁴ který pravděpodobně pomohli legalizovat Jan Sádlo ze Smilkova, Petr Zmrzlík ze Svojšína, vyšehradský purkrabí Jan Řitka z Bezdědic, podkomoří Jan Bechyně (všechny jmenované zbavil Zikmund nedlouho poté funkcí)²⁵ a svými styky u dvora i přední novoměstští sousedé Štěpán Kmošek, někdejší panovníkův pekař Hereš a bývalý králův vrátný Dětrich.²⁶

Tento dojem posilují též Vavřincovy přímé charakteristiky Jana Žižky. Známá slova o tábořském hejtmanovi, „*legis Christi zelatore precipuo*“,²⁷ nejsou pouhým zdobným přívlastkem, nýbrž, jak mimo jiné vyvstává z vojevůdcových listů, přesně postihují opravdovost, zaujetí a nasazení, jež válečník vkládal do zápasu za vítězství božího zákona.²⁸ Ve vyprávění o událostech na jaře

²⁴ Doplňuji zde vlastní studii *Nové Město pražské na počátku a v závěru husitské revoluce*, ČČH 96, 1998, zvláště s. 742–749.

²⁵ Stalo se tak koncem prosince 1419 v Brně. Viz k tomu *FRB V*, s. 354. V případě Řitky, jenž vpustil na sklonku září 1419 venkovské husity přes Vyšehrad do Prahy a 25. října souhlasil s vydáním pevnosti novoměstské obci, jde o hypotézu, přímý doklad chybí. Zajímavé je, že Žižkův přítel a pozdější tábořský hejtman v Domažlicích udržoval ještě v době první křížové výpravy dobré styky se Zikmundovým straníkem Hanušem z Kolovrat (viz *AČ IV*, s. 237; Eduard MAUR, *Ještě jednou Kučtajn Žižkova listu Domažlickým*, HT 9, 1986–1987, s. 346). Rezidenci Zikmundem nově jmenovaného podkomořího Václava z Dubé se stal právě Vyšehrad. K výměnám úředníků v prosinci 1419 František KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*. Praha 1998, s. 39, 42.

²⁶ K novoměstským měšťanům P. ČORNEJ, *Nové Město pražské*, s. 748. Kmoškovi udělil Václav IV. už roku 1404 úřad „pojezdného silničního“, který měl dbát, aby se nevyvážely drahé kovy a dobrá mince mimo určené distrikty. Viz August SEDLÁČEK, *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, s. 81, č. 557. O podílu králových rádců a staroměstských konšelů na usmíření novoměstské obce s králem Václavem a legalizaci převratu hovoří Vavřinec z Březové (*FRB V*, s. 346), z jiného místa jeho kroniky lze nepřímo, avšak oprávněně usuzovat na přímluvu Jana Sádla (*FRB V*, s. 515).

²⁷ *FRB V*, s. 362.

²⁸ Žižkovy listy zpřístupnila nejspolehlivěji publikace *Staročeské vojenské řády*, ed. František Svejkovský, Praha 1952, s. 10–22. K jejich náplni např. J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba III*, Praha 1930, s. 290–294; Michal FLEGL, *Žižka ve světle svých listů*, JSH 39, 1969, s. 169–177; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, s. 188–193.

1420 pak sečtělý pražský mistr charakterizuje Žižku na dvou místech shodným obratem „*supra modum audax et strenuus*“.²⁹ Bylo by chybou interpretovat tuto formulaci jako konvenční záznam skutečnosti, aluzi na Bibli, literární topos hojný od 12. století či jako ustrnulou frázi, pozvolna se měnící v předepsanou úřední titulaturu rytíře. Zvolený atribut totiž vypovídá o Vavřincově náhledu na Žižku a v kombinaci s jinými prameny také o vojevůdcově osobnosti, jež dodnes zůstává předmětem vědeckých sporů.

Vavřinec z Březové, vynikající znalec literatury, včetně literatury dvorské – rytířské,³⁰ dobře věděl, že mezi vlastnosti dokonalého rytíře náleží nejen *udatnost* a *statečnost*, nýbrž také *sapientia*, resp. *prudencia* či *providentia*.³¹ V textu *Husitské kroniky* se však *moudrost*, *prozíravost* a *uvážlivost* neobjevují ve spojení s Janem Žižkou ani na jediném místě. Zato je nacházíme jako přívlastky Mikuláše z Husi, který byl dle autora „*homo magni consilii et providencie*“.³² Středověkému myšlení, spočívajícímu na důsledně dialektické metodě, neuniklo, že je téměř nemožné, aby jeden člověk harmonicky spojil všechny požadované ctnosti a naplnil rytířský ideál.³³ Prostá lidská zkušenost se v tomto postřehu prolínala s filozofickým nazíráním na vztah části a celku. Statečný muž totiž zpravidla nebývá rozvážný, uvážlivému zase mnohdy chybí odvaha.

²⁹ *FRB V*, s. 364 (tamtéž publikovaný staročeský překlad je širší: „*nad obyčej smělý; statečný a udatný*“), s. 371 (zde staročeský překlad tlumočí přesně „*nad obyčej smělý a udatný*“). První citát se vztahuje k dobytí Rabí v dubnu 1420, druhý má slavnostnější kontext, neboť tvoří součást popisu vstupu tábořských vojsk do Prahy 20. května.

³⁰ Jan Hus přirovnal Vavřince k antickému Plutarchovi, čímž nepochybně odkazoval k jeho historickým a geografickým znalostem i literárním schopnostem. Život a tvorbu pražského mistra přehledně shrnula Marie BLÁHOVÁ, *M. Vavřinec z Březové a jeho dílo*, in: Vavřinec z Březové, Husitská kronika – Píseň o vítězství u Domažlic, Praha 1979, s. 304–316, 380–389.

³¹ K obsahu těchto pojmů v středověké rytířské kultuře z běžně dostupné literatury např. Maurice KEEN, *Das Rittertum*, Reinbek bei Hamburg 1991, s. 125–127; Franco CARDINI, *Válečník a rytíř*, in: Jacques LE GOFF, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 1999, s. 75. Sémantickou analýzu příslušných ekvivalentů v češtině 14. století provedl na základě materiálu Staročeského slovníku W. IWAŇCZAK, *c. d.*, s. 62–63, 105–109. Formulace v Husitské kronice však nepotvrzují autorův názor, že slovo *smělý* mělo chudší významovou strukturu, snad to platí o starší vývojové fázi staročeského lexika.

³² *FRB V*, s. 371.

³³ F. CARDINI, *c. d.*, s. 75.

Mikuláš z Husi se tedy Vavřincovi jevil spíše jako osoba s politickým rozhledem, leč také jako podezírávec schopný zákulisních intrik,³⁴ zatímco v Žižkovi spatřoval poněkud přímočarého bojovníka, který se nezastaví před ničím.³⁵ Ani jeden však nebyl, čteme mezi řádky kronikářovu výhradu, ideálním rytířem, byť jim autor *Husitské kroniky* neupíral charisma a v Mikulášově případě nemohl smlčet ani statečné chování v bitvě u Vyšehradu.³⁶ Přesto mu epiteton *udatný* a *statečný* nepropůjčil. V porovnání s Žižkou a Mikulášem z Husi vyhlížejí další táborští hejtmani, tj. Chval Řepický z Machovic a Zbyněk z Buchova, jako bezbarvé a nevýrazné osoby. Kronikář je žádným přívlastkem neobdařil. Možná ho neupoutali, možná je poznal pouze zběžně, neboť jejich hlavním působištěm byly jihočeské lokality Tábor, Písek a Prachatice. Nicméně je symptomatické, že se žádný z nich v rámci tábořského svazu výrazněji neprosadil a oba v průběhu času ustupovali do pozadí.³⁷ Máme zde tak další doklady, jak promyšleně pracoval kronikář se slovy a jak je volil v souladu se svým autorským záměrem.³⁸

Vavřincovo osobní, a právě proto cenné svědectví, umožňuje odpovědět na dosud ne zcela uspokojivě vysvětlené problémy. Předně nyní lépe chápeme, proč v létě 1419 přednesl požadavky, s nimiž se pražská husitská komunita obrátila na Václava IV., právě Mikuláš z Husi, pokládáný za politicky obratného člověka,³⁹ a proč se na organizaci novoměstského převratu podílel Jan Žižka.

³⁴ Při zprávě o Mikulášově smrti se někteří Pražané radovali, že je Bůh zprostil „*ab homine doloso, qui non pacem caritativam, sed potius sue prudencie /podtrhl P. Č./ innitens discordiam, odium et scissuram inter partes preparare non cessabat.*“ Viz *FRB V*, s. 453. Vavřinec zároveň vyzdvihuje, že Žižka nedlouho předtím přijal nabídku obědvat na Staroměstské radnici, zatímco Mikuláš ji v obavě o vlastní život odmítl.

³⁵ Velmi blízko nastíněnému řešení byl už Pekař, který si povšiml přívlastků, jež Vavřinec propůjčil Žižkovi. V daném stadiu historické vědy ale nedokázal pojmy náležitě analyzovat a zasadit do širšího kulturního rámce. Viz J. PEKAŘ, *Žižka II*, s. Tento fakt opět dokazuje, že Pekař vůbec nebyl metodologicky primitivní, jak mu předhazoval Jan Slavík i další příslušníci mladší meziválečné generace, jež ve velkém historikovi viděla symbol, který hodlala (i s využitím nekorektně vedených polemik) strhnout. Přiznávám, že je mi s odstupem času Pekaře stále více líto.

³⁶ *FRB V*, s. 441.

³⁷ V případě Chvala Řepického to výstižně konstatoval Eduard MAUR, *Chval z Machovic, Břeněk z Dolan a Jan Valkún z Adlaru – vojenští velitelé táborů před založením Tábora*, TA 10, 2000–2001, zvláště s. 45, 50, 51, 69.

³⁸ Petr ČORNEJ, *Vavřincova vyliďněná Praha*, Česká literatura 52, 2004, zvláště s. 298–303.

³⁹ *FRB V*, s. 345.

Ten jako muž činu a nejschopnější husitský válečník Mikuláše po výbuchu revoluce vcelku logicky zastínil a ujal se hned v dubnu 1420 velení ještě nepočteného tábořského vojska. Politický rozhled Mikuláše z Husi byl asi faktem, který dal v červenci 1419 vzniknout účelové fámě, zrozené podle mého mínění v katolických kruzích, že právě tohoto šlechtice považovali někteří husité za vhodného kandidáta na královský trůn místo Václava IV.⁴⁰ Původně diskreditační kampaň možná zahrála na strunu Mikulášovy ješitnosti. Těžko říci, zda se potají neopájel svůdnou představou, v každém případě se ale na sklonku roku 1420 rázně vyslovil pro nástup panovníka domácího původu.⁴¹ Představovat si Mikuláše jako exponenta husitské chudiny či tábořských chiliastů, jak s oblibou (a do jisté míry uměle) činila marxistická historiografie,⁴² dost dobře nelze. Muž, který se zmocnil rožmberského paláce na Starém Městě pražském a jenž ve dvou větších vojenských operacích (před Tábořem v červnu 1420 a při obléhání Vyšehradu) velel jízdnímu oddílu,⁴³ zatímco většinu tábořského vojska tvořili opěšalí bojovníci, sotva mohl vzbuzovat důvěru prostých venkovanů, blouznících o příchodu božího království.

Dosavadní vědecká diskuse správně podtrhla sympatic, jež autor *Husitské kroniky* vůči Žižkovi choval. Na foliích obsáhlého spisu zmínil slavného válečníka nejčastěji ze všech husitů a učinil z něho do určité míry protihráče samotného Zikmunda, ač hlavním oponentem ryšavého Lucemburka zůstala vzdorná kališnická Praha.⁴⁴ Přesto, jak zjišťujeme, nebyl Vavřinec k tábořskému vojevůdci nekritický. Námitky ale neformuloval otevřeně a ponechal na adresátech svého díla, aby si je domyslili. Své výhrady uložil do skrytého plánu, srozumitelného pouze vzdělancům, schopným postihnout různé významové roviny

⁴⁰ *Tamtéž*.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 447.

⁴² S cílem postavit Mikuláše proti Žižkovi, jehož prezentoval jako představitele měšťanské opozice, tak učinil Josef MACEK, *Husitské revoluční hnutí*, 2. vydání, Praha 1952, s. 91; TÝŽ, *Tábor v husitském revolučním hnutí II*, Praha 1955, s. 272–275, 286–290. Dílčí ozvěny tohoto pojetí nacházíme i v pozdější produkci, kupř. Miloslav POLÍVKA, *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Rozpravy ČSAV, Řada společenských věd 92, 1982, sešit 1, s. 60–62. Adekvátnější formulaci podal TÝŽ, *Mikuláš z Husi v počátcích husitské revoluce*, HT 4, 1981, zvláště s. 75. Tomuto pohledu se blíží a dále jej prohlubuje i zpřesňuje František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora I/1*, České Budějovice 1988, s. 279.

⁴³ *FRB V*, s. 453, 380–381, 441.

⁴⁴ P. ČORNEJ, *Vavřinecova vylidněná Praha*, zvláště s. 304.

textu i složitou řeč náznaků a symbolů. Bez jejich rozpoznání by ovšem nebyl válečníkův portrét úplný. Vojevůdce, jehož dojatá Praha vítala v prosinci 1421 poctami hodnými „knížete země“,⁴⁵ postrádal některé důležité vlastnosti, nezbytné nejen pro dokonalého vládce, ale i pro dokonalého rytíře.⁴⁶

Ohleduplnost k úspěšnému hejtmanovi, vedla kronikáře k rozhodnutí vynechat Žižkovo jméno při líčení známé krvavé scény na sedlecké tvrzi⁴⁷ o velikonočních 1420 a možná i při popisu pražských obrazoboreckých bouří⁴⁸ v srpnu 1419 a při řádění táborů i některých pražanů ve zbraslavském klášteře o rok později.⁴⁹ Snad ze stejných důvodů neprozradil nic o Žižkových názorech při známém hádání v domě u Zmrzlíků, i když je možné, že pro rázného vojáka zabíhala diskuse do nepřilíh srozumitelných teologických podrobností, a tak raději mlčel.⁵⁰

⁴⁵ V originále „*velut terre princeps*(...)“ *FRB V*, s. 529. Snad tu Vavřinec reflektuje svým způsobem tehdejší mimořádné Žižkovo postavení, které našlo výraz v oficiálním titulu „*zprávce obcí České země příchylých a plmících zákona Buožho*“. Viz *Staročeské vojenské řády*, s. 13.

⁴⁶ W. IWAŃCZAK, *c. d.*, s. 63, 109.

⁴⁷ Viz *FRB V*, s. 362–363. Úvahy, že útoku na tvrz Sedlec u Tábora velel Mikuláš z Husi (tak zejména J. MACEK, *Tábor II*, s. 140–141), jsou čistou spekulací, nenacházející oporu v pramenech. Žižku zde, pomineme-li Silvia (*Historia Bohemica*, s. 114), výslovně jmenuje kronika Starého kolegiáta pražského, která pro rok 1420 přináší četné cenné podrobnosti. Viz *FRB VII*, s. 26.

⁴⁸ Ač Vavřinec (*FRB V*, s. 347) Žižku neuvádí, kromě Aeney Silvia (*Historia Bohemica*, s. 108) jej v této souvislosti zmiňuje Bartošek z Drahonice, *FRB V*, s. 591. Mávnout nad oběma údaji rukou s tím, že jde o prameny vzniklé dvacet až čtyřicet let po událostech, by nebylo korektní.

⁴⁹ Zde se stále kloním k textu *Husitské kroniky* (*FRB V*, s. 399), která jmenuje vůdcem davu tábořského kněze Václava Korandu (v předchozích dvou případech Vavřinec žádného konkrétního velitele neuvedl). Nezdá se mi pravděpodobné, že by se k útoku na klášter, kde byl hrob Václava IV., připojil bývalý králův služebník Žižka. Viz P. ČORNEJ, *Tajemství českých kronik*, s. 106–107. Mé stanovisko se ale opíralo též o předpoklad, že Žižka přibližně ve stejném čase operoval na pravém vltavském břehu, kde se zmocnil Břežan i Krče (*Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 33) a obtížně by se přesouval na levý břeh. Tento argument však utrpěl trhlínu poté, co jsem zjistil, že na Zbraslav fungoval přívoz i s krčmou. Viz A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 189, č. 1372. Prameny k vyvrácení zbraslavského kláštera a zvláště zhanobení hrobu Václava IV. evidoval a rozebral František ŠMAHEL, *Blasfémie rituálu? Tři pohřby krále Václava IV.* In: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 133–143 (přetištěno in: F. ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 161–175). K události i Klára BENEŠOVSKÁ – Hubert JEČNÝ – Dana STEHLÍKOVÁ – Michal TRYML, *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*, *Umění* 34, 1986, zvláště s. 385–388; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. 2. Svazek. Kláštery založené ve 13. a 14. století*. Praha 2002, s. 195.

Snahy autora *Husitské kroniky* jsou pochopitelné. Ve svém výkladu, prezentujícím husitský zápas jako přelomové úsilí na cestě křesťanstva za spasením,⁵¹ potřeboval pozitivního hrdinu (navíc hrdinu v soudobém slova smyslu), a proto jeho obraz retušoval. Vlastní námitky pak obratně ukryl pod závojem slov.

Vavřincovo pojetí Jana Žižky jako sice udatného bojovníka, leč nepřiliš uvážlivého muže⁵² vybízí ke korekci obrazu stvořeného Václavem Vladivojem Tomkem a zafixovaného v situaci, kdy diferencující se česká postobrozenská společnost postrádala po smrti Františka Palackého obecně uznávaného politického vůdce. Podmanivý portrét přejala posléze celá plejáda významných historiků i umělců bez ohledu na okolnost, že Palackého názor měl podstatně blíže k dějinné realitě.⁵³ Řeč pramenů nasvědčuje mínění, že Jan Žižka nebyl ani rozvážným státníkem, ani blížencem renesančních vojevůdců, v jejichž případech oceňovala soudobá společnost více *moudrost*, resp. schopnost racionální úvahy než *statečnost*.⁵⁴

⁵⁰ FRB V, s. 462–465.

⁵¹ K tomu P. ČORNEJ, *Vavřincova vylidněná Praha*, s. 301–302.

⁵² Oprávněnost Vavřincova portrétu Žižky jako muže nepřiliš rozvážného a nepřiliš prozíravého dokládá snad i fakt, že se pozdější vojevůdce jeví v mladém i středním věku jako špatný hospodář. Blíže František ŠMAHEL, *Záhady dvou Žižků a Žižkova věku*, HT 3, 1980, s. 28–36; Karel PLETZER, *Jan Žižka z Trocnova spoludlužníkem u budějovických židovek. Úvaha nad dlužní listinou*. JSH 68, 1999, s. 249–254; V. V. TOMEK, *Základy starého místopisu pražského I. Staré Město pražské*. Praha 1866, s. 166; *II. Nové Město pražské*. Praha 1870, s. 198 (byť s vědomím, že se tyto zápisy vztahují k Žižkovi pouze se značnou pravděpodobností). Z psychologického hlediska zařadil na základě mluvy pramenů Žižku mezi osobnosti cholerickeho typu už Josef DURDÍK, *O letorách*, Praha 1896, s. 19.

⁵³ Tomek dotvořil a petrifikoval svůj obraz slavného válečníka na sklonku 70. let předminulého století. Viz V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV*, Praha 1879; TÝŽ, *Jan Žižka*, Praha 1879. Jeho pojetí mělo ovšem delší genezi, o níž pojednali např. Jiří RAK, *Husitství v díle Václava Vladivoje Tomka*, HT 4, 1981, s. 193–196; Petr ČORNEJ, *Václav Vladivoj Tomek, Jan Žižka a husitská epocha*, in: V. V. Tomek, *Jan Žižka*, Praha 1993 (reprint vydání z roku 1879), s. I – XII. K širším dobovým souvislostem Jiří RAK, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Praha 1993, s. 49–66; P. ČORNEJ, *Skon českého bohatýra*, s. 52–54; Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798–1876). Životopis*. Praha 1998, zvláště s. 348–361. K Tomkovu chápání významu husitského vojevůdce má v současném dějepisectví nejblíže Jiří KEJŘ, *Jan Žižka jako politik a státník*, JSH 43, 1974, zvláště číslo k 550. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova, s. 19–26.

⁵⁴ Např. Baldassare CASTIGLIONE, *Dvořan*, Praha 1978, s. 139–142. Viz též Michael MALLETT, *Kondotiér*, in: Eugenio GARIN (ed.), *Renesanční člověk a jeho svět*, Praha 2003, s. 48.

Se slovy *Husitské kroniky* koresponduje též hlas mistra Jakoubka ze Stříbra. V rozsáhlém *Výkladu na Zjevení svatého Jana*, sepsaném na vrcholu revoluční vlny roku 1421, Žižku sice nikde nejmenuje, avšak srozumitelně polemizuje s jeho chápáním zápasu za vítězství božího zákona. Mravně i názorově konzistentní Jakoubek dával jednoznačně přednost boji duchovnímu před bojem tělesným, jehož oprávněnost připouštěl jen v krajním případě. Zcela kategoricky, s odkazem na příslušné místo starozákonní knihy *Jozue* (1, 14), však odmítal, aby „s boží pomocí proti nepřítelům božím“ bojovaly „ženy a děti“,⁵⁵ tedy praxi běžně rozšířenou, jak svědčí *Husitská kronika*, právě v táborském vojsku Žižkově.⁵⁶ „Nebo velmi neslušný jest, jako svini pancíř, tak ženě boj,“ hřimal Jakoubek.⁵⁷ Rovněž kazatelův tvrdý odsudek nelítostného zabíjení poražených nepřátel sotva vzbuzoval souhlas Jana Žižky, který byl, podobně jako jeho oblíbený starozákonní hrdina Jozue, „rozhodný a udatný.“⁵⁸

Debata o dovolenosti a podmínkách spravedlivé války, rozvířená v husitských kruzích již roku 1413 a pregnantně poté shrnutá mistrem Jakoubkem,⁵⁹ sice k Žižkovi doléhala, ale jeho reakce na obnovenou diskusi v časech revolučního kvasu o šest let později nepotřebuje komentáře. Podílem

⁵⁵ JAKOUBEK ZE STRÍBRA, *Výklad na Zjevení sv. Jana I*, ed. František Šimek, Praha 1932, s. 571.

⁵⁶ *FRB V*, s. 364 (zde výslovně o chlapcích, z nichž učinil „práčata“), 451 (rovněž práčata), na s. 371, 388, 451, 477 i na jiných místech ženy. Viz k tomu podrobně Pavlína RYCHTEROVÁ, *Frauen und Krieg in Chroniken über die Hussitenkriege*, in: František ŠMAHEL (ed.), *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.-16. Jahrhundert*, Praha 1999, s. 127-143. Ženy však vykonávaly divy udatenství i v katolickém vojsku Zikmundově, jak dokládá případ Cecilie ze Svatého Jiřího, manželky uherského šlechtice Štěpána Rozgonyiho. Urozená paní osobně velela lodím na Dunaji a ostřelovala z děl tureckou pevnost Golubac. Viz D. DVOŘÁKOVÁ, *c. d.*, s. 70, 274.

⁵⁷ JAKOUBEK ZE STRÍBRA, *Výklad I*, s. 571.

⁵⁸ *Jozue* 1, 7. Odkaz na ukamenování Achana (*Jozue* 7, 24-26) je obsažen v tzv. Žižkově vojenském řádu. Viz *Staročeské vojenské řády*, s. 26. K chápání starozákonního hrdiny Jozue jako jednoho z devíti dokonalých vzorů středověkých rytířů v širších souvislostech kupř. J. HUIZINGA, *Podzim středověku.*, Praha 1999, s. 111; M. KEEN, *c. d.*, s. 185-187; M. NEJEDLÝ, *c. d.*, s. 252, 301-302, 330

⁵⁹ K diskusi roku 1413 Pavel SOUKUP, *Dobývání hradu Skály v roce 1413 a husitská teorie války. Ke spisku Jakoubka ze Stříbra o duchovním boji*. MHB 9, 2003, s. 175-210. Autor se zde zabývá i husitským pojetím křesťanského rytířství, jehož formování, vymezení a proměnám se věnoval i v jiných studiích, zejména *Alegorie zápasů víry a svatojiřská legenda v Jindřichově Hradci*, KUDĚJ 2001, č. 2, s. 14-32.; *Dvojí ideál křesťanského rytíře v husitském období*, ČČH 99, 2001, s. 1-32.

na novoměstské defenestraci a odchodem do Plzně, odkud vedl boje s Bohuslavem ze Švamberka, manifestoval jednooký voják zřetelně své přesvědčení, které ještě více než Jakoubkovi vadilo Petru Chelčickému. I jihočeský myslitel, kategoricky trvající na přísném výměru duchovního boje, považoval jednookost za hejtmanův handicap, protože Žižka je sice „chytřý“, tj. důmyslný či lstivý bojovník, „*ale šatan chytřejší (...), neboť dále vidí*“.⁶⁰

Neposuzujme však Žižku přísným prizmatem osobností Jakoubkova a Chelčického typu. Myšlenkové souřadnice, v nichž se pohyboval, byly jiné a ladily s mentalitou středověkého rytířstva, které pojímalo válku nejen jako povinnost a službu vyššímu ideálu, ale svým způsobem také jako svátek a příležitost prokázat mnohokrát zmiňovanou *statečnost a udatnost*.⁶¹ I při veškeré rozdílnosti mezi husitskými válkami a jinými tehdejšími ozbrojenými konflikty, se možná Žižkovy pocity v boji zásadně nelišily od prožitků soudobých francouzských bojovníků: „*Když člověk ví, že se bije za správnou věc, vloží do boje tělo i duši, nemůže zůstat chladným. Hluboký pocit sounáležitosti zaplaví jeho nitro, když vidí přítele nasazovat život za našeho Pána a Stvořitele. Je připraven jít s ním na život a na smrt a za nic na světě ho neopustit. Zažije pocit, jaký zná jen ten, kdo tím sám prošel. Myslíte si, že má takový muž strach ze smrti?*“⁶² V Žižkových postojích snadno shledáme též jistou obdobu protiklerikálních nálad a přezíravost vůči kněžskému stavu, příznačnou pro rytířskou kulturu evropského Západu.⁶³ Analogií lze ovšem uvádět více, například představu, že opravdový rytíř není spoutaný pozemskými svazky, je neustále na cestách, uznává *statečnost a spravedlnost*, avšak pohrdá bohatstvím, jí střídme a jeho zbožnost má puritánský charakter.⁶⁴

Po osudném zranění u Rabí kladl Žižka na tyto ctnosti ještě větší důraz než dříve. Změnil se a současně se proměnil i Vavřincův pohled. Slavný vojevůdce už není obdařen atributy *audax et strenuus*, nýbrž (pomineme-li prosté uvedení jména) neutrálním přívlastkem *táborský hejtman*.⁶⁵ Od sklonku roku 1421 však

⁶⁰ Petr CHELČICKÝ, *Drobné spisy*, ed. Eduard PETRŮ, Praha 1966, s. 77 (citát z traktátu O boji duchovním). Složitou problematiku spojenou s osobou jihočeského hloubavce shrnul Jaroslav BOUBÍN, *Dílo Petra Chelčického a současný stav jeho edičního zprístupnění*, ČČH 102, 2004, s. 273–296.

⁶¹ M. NEJEDLÝ, *c. d.*, s. 109.

⁶² Biografický román Le Jouvenel, sepsaný v polovině 15. věku, cituje J. HUIZINGA, *c. d.*, s. 118–119.

⁶³ F. CARDINI, *c. d.*, s. 77.

⁶⁴ J. HUIZINGA, *c. d.*, s. 121.

⁶⁵ Výraz „*Thaboritarum capitaneus*“ evidujeme in *FRB V*, s. 509,

v *Husitské kronice* vystupuje jako *frater* (bratr) Žižka, tedy ve shodě s tím, jak sám sebe vnímal a jak jej vnímali i jeho bojovníci.⁶⁶ Proslulý válečník se považoval pouze za jednoho z prostých členů křesťanské obce řídící se závazným výkladem božího zákona. Podlehli tu Vavřinec Žižkovu sebehodnocení, nebo opatrně naznačoval, že se hejtman po těžkém úrazu již nemohl v plném rozsahu chovat jako voják, nicméně autoritu, která získala poněkud jiný rozměr, neztratil? Zároveň označení *bratr*, nemýlím-li se příliš, navozuje představu jistého zdůvěrnění vztahu mezi Žižkou a ostatními husity, i když rozhodně ne všemi.

Vavřinec z Březové poprvé použil spojení *bratr Žižka* při barvitěm popisu hejtmanova likvidačního zásahu proti pikartům a adamitům, které mistr Jakoubek odsuzoval pouze slovy. Kupodivu Jakoubkovy výpady proti oběma krajním skupinám, v podstatě potvrzující svědectví Petra Chelčického,⁶⁷ náleží k opomíjeným pramenům. Stranou badatelské pozornosti zůstala i skutečnost, že Vavřincova tolik diskutovaná pasáž o adamských excesech⁶⁸ částečně upomíná dvaasedmdesátou kapitolu Mandevillova cestopisu, ve skutečnosti geograficko-etnografické encyklopedie známých i neznámých východních zemí.⁶⁹ Rovněž v kraji Lamoim, stejně jako na ostrově u Valovského polesí na Nežárce, „*mužie i ženy chodie nazí*“ a každý muž „*požívá*“ jakoukoliv ženu, „*když jest jedno v ta doby jiného prázdna.*“⁷⁰ Nečetní čeští vyznavači

⁶⁶ Označení *frater* se v Husitské kronice objevuje poprvé v v říjnu 1421 a poté několikrát v prosinci téhož roku, kdy Žižka jako zachránce země přijel do Prahy, aby vzápětí vytáhl proti Zikmundovi. Viz *FRB V*, s. 519, 529, 532. O jeho dalším výskytu, hojném od roku 1423 ve východočeském husitském prostředí, psal téměř vyčerpávajícím způsobem J. PEKAŘ, *Žižka II*, s. 139–141, 186–188, 192–195. Rozšířit jeho údaje lze toliko o jednotlivosti, např. o poznámku „*frater Žiska obit.*“ Viz F. M. BARTOŠ, *Zápisky v breviáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422–1432*, ČAŠ 12, 1934, s. 107.

⁶⁷ JAKOUBEK ZE STRÍBRA, *Výklad I*, s. 526–527; *Výklad II*, ed. František Šimek, Praha 1933, s. 366; P. CHELČICKÝ, *c. d.*, s. 153–154, 207–208.

⁶⁸ *FRB V*, s. 517–520.

⁶⁹ K Mandevillovu cestopisu A. SCHEINOSTOVÁ, *c. d.*, s. 149–171. K jeho žánrovému určení a ucelené interpretaci Bohuslav HORÁK, *Dějiny zeměpisu I. Starověk a středověk*. Praha 1954, s. 106; přesněji (jde o popis světa) Jean DELUMEAU, *Dějiny ráje. Zahrada rozkoše*. Praha 2003, s. 58–60. Tam i doklady neobyčejné popularity díla. O tom, že středověk umisťoval občas pozemský ráj na ostrov (což pozoruhodně koresponduje s tzv. adamskou komunitou) *tamtéž*, s. 67, 78. O Mandevillovi stručně též Anežka VIDMANOVÁ, *Latinsko – česko – německá beletrie v lucemburských Čechách. (Zamyšlení na začátku cesty)*. MHB 9, 2003, s. 171.

⁷⁰ *Cestopis tzv. Mandevilla*, s. 107.

přirozeného řádu a pohlavní volnosti⁷¹ tak byli nepřímou postaveni na roveň orientálním obludám, které nemají nic společného s křesťanstvím.⁷² V očích vzdělaných a sečtělých katolíků ovšem slepý Žižka jen vymýtil ještě zřůdnější monstra, než byl sám.⁷³ Původně rýmovaný protiadamitský oběžník, který Vavřinec spojil s Žižkovým jménem a začlenil do své kroniky,⁷⁴ na katolickém náhledu nemohl nic změnit.

Při vojenských operacích proti adamitům se tábořský hejtman pohyboval v terénu, který znal ze svých lapkovských let. I jako slepec si mohl v paměti vybavit detaily krajiny, neboť nedaleko adamitského „ostrova“ mívala jeho tlupa stav „*pod Kleteckým mostem u Lompnice v třetíem mlýně, jakož leží nad brodem, přeseňto k Valu jedú.*“⁷⁵ Navzdory důvěrné obeznámenosti s jihočeským regionem

⁷¹ K tomu (téměř paralelně, se shodným důrazem na Chelčického svědectví, avšak z jiného úhlu pohledu) Krista FEIGL – PROCHÁZKOVÁ, *Eine diffamierte Emanzipation? Petr Chelčickýs Zeugnis und Urteil über den hussitischen Dissent – die Aussagekraft einer „vernachlässigten“ Quelle*, in: F. Šmahel (ed.), *Geist, Gesellschaft, Kirche*, s. 109–125; Petr ČORNEJ, *Potíže s adamity*, *Marginalia Historica* 2, 1997, s. 33–63. Naproti tomu Chelčického slova oslabuje a Jakoubkova nebere v potaz Alexander PATSCHOVSKY, *Der taboritische Chiliasmus. Seine Idee, sein Bild bei den Zeitgenossen und die Interpretation der Geschichtswissenschaft*, in: F. ŠMAHEL – Elisabeth MÜLLER – LUCKNER (edd.), *Häresie und vorzeitige Reformation*, München 1998, zvláště s. 182–194. Tím spíše přehlédli Aeneův odkaz na svědectví tehdy ještě žijícího Oldřicha z Rožmberka, jenž dal několik zajatých členů a členek sekty upálit. Viz *Historia Bohemica*, s. 118.

⁷² Na rozdíl od „adamitů“ v zemi Lamoim však čeští marginálové napojídnají děti jako sušené tresky. Rozlišit volné vztahy, pěstované sektáři na Nežárce, od úmyslně zveličených fám v časech, kde hranice mezi skurečností, fikcí a fantazií vlastně neexistovala, nebylo prakticky možné. Vždyť i Kryštof Kolumbus byl přesvědčen, že lze nalézt pozemský ráj (situoval jej k Orinoku), Mandeville byl pro něho významným zdrojem poznatků a nahé Indiány vnímal do značné míry prismatem své četby. Viz *Kolumbuův lodní deník*, Praha 1942, s. 344–349; Tzvetan TODOROV, *Dobytí Ameriky. Problém druhého*, Praha 1996, s. 23–52; TÝŽ, *Cestovatelé a domorodci*, in: E. GARIN (ed.), *Renesanční člověk*, s. 251–254; J. DELUMEAU, *Dějiny ráje*, s. 61–62. K středověkým představám o ráji v kontextu nazírání takzvaných adamitů Bernhard TÖPFER, *Hoffnungen auf Erneuerung des paradisischen Zustandes (status innocentiae) – ein Beitrag zur Vorgeschichte des hussitischen Adamitentums*, in: Alexander PATSCHOVSKY – František ŠMAHEL (edd.), *Eschatologie und Hussitismus*, Praha 1996, s. 169–184.

⁷³ *Historia Bohemica*, s. 118.

⁷⁴ *FRB V*, s. 517–519. Na původně rýmovaný charakter textu upozornil Petr ČORNEJ, *Adamité – tabu 15. i 19. století?* In: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, ed. Václav Petrbock, Praha 1999, s. 148–149.

⁷⁵ *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, ed. Adolf Kalný, Třeboň 1993, s. 52.

však Žižka v tomto prostoru vedl spíše guerillovou válku, ostatně typickou pro pozdně středověkou Evropu, zatímco největších vojenských úspěchů dosáhl v středních a východních Čechách. Právě tam počátkem roku 1423 zamířil, když se ukázalo, že jeho způsob boje za boží pravdu nenachází příznivou odezvu ani v pražských kruzích, ani v řadách tábořských kněží.⁷⁶

Žižkovy válečné krutosti, doprovázené obrazoboreckým řáděním, se, zhusta v důsledku odmítavého stanoviska Mikuláše z Pelhřimova, Jakoubka ze Stříbra a Petra Chelčického, stále ještě posuzují mimo dobový kontext a bývají interpretovány jako výjimečné záležitosti, nenacházející paralelu ani v drsném pozdním středověku. Nehodlám zde husitského válečníka obhajovat za každou cenu, ani opakovat to, co jsem na jiném místě napsal o charakteru *svaté války* a o tradičních vzorcích rytířského chování, jimiž se uznávaný vojevůdce vcelku rigidně řídil.⁷⁷ Jeho dějinné účinkování se opravdu vyznačuje mimořádnou kumulací hrůzných činů, přesahujících dobovou míru. Rozdíl ale spočívá spíše v kvantitě a také v důslednosti, s níž Žižka postupoval.

Samotná praxe se v zahraničí nelišila od zvyklostí známých z husitského prostředí. Johan Huizinga uvádí na základě Froissartova vyprávění, jak jeden z šlechticů ve službách anglického krále Eduarda III. přísahal, že ve válce proti Francii „*neušetří ani kláštera, ani oltáře, ani těhotné ženy, ani dítěte.*“⁷⁸ Přitom Žižkův postup byl někdy jen odvetou za krutost nepřátel jako v případě tažení od Kutné Hory k Německému Brodu počátkem ledna 1422. Násilnosti spáchané nedlouho předtím uherskými vojáky⁷⁹ si husitští kronikáři nevymyslili. Obdobný postup k zastrašení protivníka zvolil uherský vojevůdce Pipó Spano už v roce 1412 ve Friaulsku, když ve válce proti Benátkám přikázal uříznout všem zajatcům pravou ruku, ačkoliv bylo nepsaným zvykem je vykupovat. Mnozí z nich zemřeli v nesnesitelných bolestech.⁸⁰ Nedivme

⁷⁶ K tomu Amedeo MOLNÁR, *Na okraj Žižkova rozchodu s Tábořem*, JSH43, 1974, zvláště ní číslo k 550. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova, s. 27–35; František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora II*, České Budějovice 1990, s. 340–343; TÝŽ, *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*. Praha 1993, s. 133–135; Petr ČORNEJ, *Jan Žižka a východočeské husitství*, ČMM 118, 1999, zvláště s. 331–338.

⁷⁷ P. ČORNEJ, *Tajemství českých kronik*, s. 213–216.

⁷⁸ J. HUIZINGA, *c. d.*, s. 146. O vydrancování uměleckých pokladů vévody Jana z Berry v jeho hradu Bicetre M. NEJEDLÝ, *c. d.*, s. 85.

⁷⁹ FRB V, s. 531; Kronika Starého kolegiáta pražského, FRB VII, s. 29; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 38; *Kronika velmi pěkná*, s. XX.

⁸⁰ D. DVOŘÁKOVÁ, *c. d.*, s. 296.

se proto, že někteří uherští šlechtici z Nitranské župy v obavách před husitskou odplatou Zikmundovo a Pipovo vojsko na cestě k Německému Brodu raději tajně opustili. Rozzlobený Zikmund jim dal vzápětí jako zbabělcům a zrádcům zkonfiskovat statky.⁸¹

O prohlubující se krutosti pozdně středověkých válek asi není třeba pochybovat. Tím, že přestávaly být střetnutím rytířů a v rostoucí míře se do nich zapojovali žoldnéři, příslušníci nižších sociálních vrstev a lidé z okraje společnosti, jimž vžitá pravidla mnoho neříkala, nabývaly někdy až drastický rozměr, násobený vědomím zápasu za nejvyšší hodnoty.⁸² Rytířská etika spolu s apelem na mírový ráz evangelijního poselství je občas dokázala pouze zmírnit.⁸³ Sám Žižka se spokojil s tím, že nepřátele vyzval, aby přistoupili ke čtyřem artikulům. Když tak v krátké době neučinili, vydal rozkaz k útoku či k provedení exekuce.⁸⁴ Svědomí měl, navzdory výtkám mistra Jakoubka a Petra Chelčického, čisté.

Z vojevůdcovy biografie zatím nevyplývá, zda znal východočeské prostředí, které jej přijalo jako *bratra Žižku*,⁸⁵ již před revolucí. Pravda, na jaře 1421 zde slavil několik nesporných vítězství, přece jen se však po poranění druhého oka musel při volbě bojiště i vhodných cest více spoléhat na součinnost s ostatními hejtmany a spolubojovníky.⁸⁶ Bylo tomu tak už 20. dubna 1423 v bitvě u Hořic, kde strategicky příhodné místo pravděpodobně vybral Diviš Bořek,⁸⁷ jehož tvrz Miletínek stávala pouze půldruhé hodiny pěší chůze

⁸¹ *Tamtéž*, s. 281.

⁸² M. NEJEDLÝ, *c. d.*, s. 121. Francouzský historik, písaří o Paříži kolem roku 1450, dodává: „ Už je tomu dobrých sto let, co válečná strádání a morová rána navyklý člověka, aby se díval na život a smrt zpřímá, aby prožíval hrůzu, nemůže -li si ji odmyslet.“ J. FAVIER, *c. d.*, s. 188.

⁸³ Viz literaturu uvedenou zde v pozn. č. 58-59.

⁸⁴ P. ČORNEJ, *Tajemství českých kronik*, s. 215.

⁸⁵ Viz zde poznámku č. 66.

⁸⁶ Této praxe se držel již dříve, např. v bitvě u Sudoměře 25. března 1420, kde mu s velkou pravděpodobností pomohli s výběrem vhodného terénu příbuzní a známí Chvala Řepického z Machovic. Naposledy k tomu v širších souvislostech E. MAUR, *Chval z Machovic*, s. 47-50. Tuto okolnost kupodivu nezmínil jeden ze znalců regionu, ovšem na druhou stranu pronikavě osvětlil (a redukoval) účast strakonických johanitů. Viz Miroslav SVOBODA, *Jindřich z Hradce a bitva u Sudoměře*, Jindřichohradecký vlastivědný sborník 13, 2001, s. 39-42.

⁸⁷ Kronika Starého kolegiata pražského, *FRB VII*, s. 30.

od návrší svatého Gotharda. I následné tažení k poměrně vzdálené tvrzi Kozojedům,⁸⁸ kam se část poražených od Hořic stáhla, se asi neobešlo bez rady znalce místních poměrů. Podobné obsazení a rozdělení rolí lze předpokládat také při Žižkových vojenských kampaních v první polovině roku 1424, kdy slepému vojevůdci zřejmě pomáhali s dobýváním Mlázovic⁸⁹ a Smidar⁹⁰ Jan, Martin a Bartoš z nedaleké Vysoké.⁹¹ V prvním případě hraničí tato hypotéza téměř s jistotou, neboť zmínění bratři, signatáři takzvaného Žižkova vojenského řádu, byli blízkými příbuznými (podle Augusta Sedláčka dokonce syny) mlázovického Černína.⁹²

Některé Žižkovy akce tedy asi nemotivovala jen touha po odplatě (Černín zabil v srpnu 1423 u Týnce nad Labem orebského hejtmana Matěje Lupáka),⁹³ nýbrž reagovaly též na příbuzenské a sousedské spory, umocňované rozdílnou konfesijně – politickou orientací. Stačí pohlédnout na mapu nebo si projít třicet kilometrů dlouhý výrazný masív Chlumů, oddělující fádni Polabskou nížinu od malebného Podkrkonoší, abychom zjistili pozoruhodnou koncentraci statků a statečků, které zde, v oblasti bezprostředních zájmů Čenka z Vartenberka, Hynka Krušiny z Lichtenburka, majitele k výšinám se tyčícího hradu Kumburka,⁹⁴ a královéhradeckých i jaroměřských husitů,

⁸⁸ Text *B Starých letopisů českých*, KNM II F 8, fol. 194v.

⁸⁹ *Tamtéž*, fol. 195r. Z novější produkce viz František KUTNAR, *Mezi Chlupy a Kamennou hůrou (Obraz dějin Mlázovic v Podkrkonoší a okolí)*. Mlázovice v Podkrkonoší 1997, s. 32–33.

⁹⁰ Text *B Starých letopisů českých*, fol. 195r.

⁹¹ *Staročeské vojenské řády*, s. 24.

⁹² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého V. Podkrkonoší*. 3. vydání, Praha 1995, s. 122, 136, 203–204, 309. Jan z Vysoké (tvrz zanikla) je totožný s pozdějším sirotčím hejtmánem Janem Černínem z Vysoké, který však u Lipan velel vozovému šiku vítězů. Příbuzenské vztahy jej pojily s Havlem z Dřevěnice, jenž výrazněji zasáhl do politického života v letech bezprostředně následujících po lipanské bitvě. K metodologickým úskalím výzkumu nižší šlechty a jejího majetku ve východních Čechách Petr ŠULC, *Struktura pozemkové držby v Hradeckém kraji na počátku 15. století*, ČNM 166, 1997, zvláště s. 75.

⁹³ Kronika Starého kolegiáta pražského, *FRB VII*, s. 30; text *B Starých letopisů českých*, fol. 194v. Motiv pomsty akcentoval v Pekařových stopách např. P. ČORNEJ, *Jan Žižka a východočeské husitství*, s. 352; TÝŽ, *Velké dějiny země Koruny české V. 1402–1437*. Praha – Litomyšl 2003, s. 334.

⁹⁴ K Vartenberkovi Ivana RAKOVÁ, *Čeněk z Vartenberka (1400–1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci*. SH 28, 1981, s. 57–99. O Hynku Krušinovi podrobně pojednal Jan URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*. Praha 2003, s. 241–318. Dávám k úvaze, jaké pocity prožíval pan Hynek, když se z paláce svého Kumburku, prvotřídního vyhlídkového bodu a dominanty Podkrkonoší, rozhlížel po krajině

drželi početní, leč významní příslušníci nižší šlechty (kromě bratří z Vysoké a Diviše Bořka z Miletínka také Aleš Vřeštvovský z Riesenburka, Petr Kdulinec z Ostroměře a další).

Pekařův názor, že v posledních měsících života pomáhal Žižkovi s řízením vojenských operací zejména Jan Hvězda z Vícemilic, řečený Bzdinka, není tudíž zcela podložený.⁹⁵ Platí pravděpodobně v případě bitvy u Malešova, soudím však, že Bartošek z Drahonic, hlavní Pekařova opora, uvádí Bzdinku po Žižkově boku jako hejtmana domácí obce svého svazu.⁹⁶ Tomu ostatně odpovídá Žižkova poslední vůle,⁹⁷ kterou svěřil vedení nad východočeským husitským svazem třem osobám, Kunšovi z Bělovic, jenž umírajícího vystřídal v čele polního vojska,⁹⁸ Bzdinkovi jako veliteli domácí obce a Viktorinovi z Poděbrad, předáku spojenecké šlechty.

Ve středu 11. října 1424 Jan Žižka zemřel. Mistr Vavřinec z Březové mu zřejmě projevil dodatečnou vděčnost, neboť obávaný hejtman prosadil v zářijových dohodách s Prahou prodej a úřední zaknihování domů katolických emigrantů,⁹⁹ takže se kronikář konečně stal legálním majitelem domu (pozdější čp. 220) v nynější Liliové ulici na Starém Městě pražském.¹⁰⁰ Naopak na Žižku již ani ve zlém nemohl vzpomínat Petr, někdejší lektor benešovského minoritského kláštera, zničeného táborským vůdcem 19. května 1420. Husitští vojáci Petra dopadli a upálili spolu s dalšími dvěma duchovními záhy po Žižkově smrti při tažení na Moravu. Petrův smutný osud paradoxně zaznamenalo českokrumlovské minoritské nekrologium, v němž se nachází i zápis, týkající se pravděpodobně

---

a hluboko pod sebou viděl Vartenberkův hrad Veliš, Trosky Oty z Bergova, Valdštejn, další hradní pevnosti i hrádky a na severu krkonošské hřebeny. A jak se asi cítil Diviš Bořek z Miletínka, když přesídlil z venkovské tvrze na Kunětickou Horu, obdobně majestátnou vyvřelinu, vládoucí svému okolí neméně důstojně než Kumburk, který kdysi denně míval na očích. Nejsou to bezpředmětné spekulace, víme -li, že tehdejší člověk promítal do vidění skutečnost vertikálně a hierarchicky uspořádané významy.

⁹⁵ J. Pekař, *Žižka II*, s. 105.

⁹⁶ *FRB V*, s. 592.

⁹⁷ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 48.

⁹⁸ Naznačuje to též formulace Bartoška z Drahonic k roku 1425, kdy si sirotci zvolili za hejtmany Jana Královce (stál v čele domácí obce) a Kunše z Bělovic, který logice zůstal v čele polního vojska. *FRB V*, s. 594. Bzdinkovy osudy po Žižkově smrti jsou již jinou a velmi složitou kapitolou.

⁹⁹ K tomu F. ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, s. 184; Petr ČORNEJ, *Žižka před Prahou*, Česká literatura 48, 2000, s. 572; TÝŽ, *Smolař, Hedvika, Velvar et alii*, in: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc. Liberec 2004, s. 45-49.

¹⁰⁰ V. V. TOMEK, *Základy starého místopisu pražského I.*, s. 67.

rodiny Jana Žižky.¹⁰¹ Poslední slova velkého vojevůdce nezachytil nikdo. Proslulý válečník však v závěrečných letech své pouti bezezbytku naplnil formulaci biblické Knihy Jobovy: „*Pozemský život člověka je vojenskou službou.*“ Smysl této sentence chápal ale jinak než Jakoubek ze Stříbra a Petr Chelčický.

Jan Žižka z Trocnova nepochybně náležel k osobnostem, které romantické myšlení řadilo mezi tvůrce dějin, ačkoliv velkou historii ovlivňoval pouhých pět let. Česká i zahraniční historiografie uplynulých dvou století se proto vcelku logicky zaměřila na postižení jeho významu jako vojevůdce a politika i na zmapování jeho „druhého života“. Ačkoliv vědecké bádání neřeklo k těmto problémům ještě zdaleka poslední slovo, zdá se, že tradiční metody výzkumu byly víceméně vyčerpány. Prohloubení stávajících poznatků snad přinese změněný úhel pohledu, který „velké dějiny“ propojí s jiným, neotřelým a historicky adekvátním čtením minulosti. Znamená to dešifrovat dobový jazyk, znamená to proniknout pod povrch pramenů, pochopit je a vykládat „zevnitř“, tj. očima jejich autorů, znamená to přihlížet k rozdílné individuální zkušenosti i k regionálním specifikům, ovšem vždy se zřetelem k širšímu historickému rámci a především ke kulturním souřadnicím, resp. k ideové struktuře doby.

Oprávněnost tohoto postulátu potvrdila analýza atributů, které se ve spojení s Žižkovým jménem vyskytují v textech Aeney Silvia Piccolominiho a Vavřince z Březové. Své subjektivní mínění, jež považovali za obecně platné, vyjádřili autoři nikoliv individualizovaným invenčním jazykem, nýbrž užitím tradičních pojmenování, obsahujících zřetelné hodnotící stanovisko (*monstrum*, resp. *audax et strenuus*). Právě postup, v němž je dějinná skutečnost zachycena prostřednictvím vžitých tropů a rétorických figur, přejímaných z Bible a starší středověké i antické produkce, způsobuje historikům nesnáze. Hranice mezi literární konvencí, osobní zkušeností, historickou realitou a fikcí se stírají a stávají se obtížně rozeznatelnými. Vypsání dějin tak není záznamem skutečnosti, nýbrž vždy její interpretací, obsahující poznávací, morální, formativní a zpravidla též estetickou složku, výrazně násobící účinnost sdělení. V případě Vavřince z Březové, který Žižku i další aktéry popisovaného dění osobně znal, si musí badatel počínat zvlášť obezřetně. Jinak nepostřehne jedinečné, a tudíž mimořádně cenné historické svědectví, skryté v nánosech nesčetných výpůjček, loci communes, alegorií i dalších nástrah

¹⁰¹ Josef EMLER, *Dvě nekrologia krumlovská*, VKČSN 1887, č. 11, Praha 1888, s. 216.

nepřímého zobrazování, které k jevům individuální povahy vždy přistupuje z hlediska širších významových souvislostí. Jistotu, že se mu to podařilo, však získá jen málokdy.

Pokud se nespokojíme s evidováním banálních pravd, jiná cesta než porozumivé studium pramenů k cíli nevede. Teprve potom se z hlubin minulosti vynoří dosud neznámé souvislosti, nová zjištění i pozoruhodné rozměry a propletence konkrétních lidských osudů (a prožitků), ony zdánlivě „malé dějiny“, překryté dosud leskem významných událostí. U vědomí, že „malé dějiny“ vytvářejí s „velkými“ dějinami organický celek, se i Žižkova osobnost objeví v překvapivém světle. I poté však bude nepochybně vyvolávat vědecké diskuse a spory, podmíněné silou i slabostí našich slov.¹⁰² Slova totiž dokáží vytvořit novou skutečnost i působivě interpretovat minulost, nikdy ji ale nemohou plně oživit.

¹⁰² Ačkoliv od doby přednesení referátu uplynul značný čas, ponechávám text v nezměněné podobě z října 2004. Upozorňuji však, že jsem příspěvek na výzvu organizátorů přednesl též na sympoziu Od Jana Žižky k Poděbradům (listopad 2004) a v rozšířené podobě vydal pod názvem *Jan Žižka (Pokus o charakteristiku)*, in: od Jana Žižky k Poděbradům. Acta Universitatis Reginae Hradecensis. Facultas Studiorum humaniorum. Historica I. Hradec Králové 2006, s. 17-37. Bohužel, vědecký život někdy takové situace přináší.

Jan Žižka in big and small history

Petr Čornej

The old research work convincingly demonstrated that Jan Žižka lived in the Calixtin tradition as a “God’s fighter” and undefeated hero who found himself in Christ’s Kingdom after his death, where he held the post of caretaker at the gates of Paradise. On the other hand, Catholic writings depicted the Hussite commander as a blind person whose imperfection reflected spiritual blindness to which most of the Czech people succumbed. In this respect the impressive words of Aeneas Silvius Piccolomini “*caeco populo caecus placuit ductor*” became winged ones. However, the same author used another designation for Žižka in his work *Historia Bohemica*; in his interpretation the feared captain is a *monstrum*, a creature from the family of one-eyed freaks who live beyond the limits of the Christian society *to which they do not and even cannot belong*.

A different interpretation of Jan Žižka was proposed by the Prague University Master Vavřinec of Březová, who got to know the famous warrior in person at the court of King Václav IV before the outbreak of the Hussite revolution. The analysis of one of the main passages of Vavřinec’s *Hussite chronicle* demonstrates that Žižka participated in the preparation of the defenestration in the New Town of Prague which swept away the pro-catholically oriented councillors and launched the revolutionary period of the Hussite movement. Master Vavřinec endowed Žižka with the attributes *audax et strenuus* (i.e. *brave* and *courageous*) that are not, however, as it would seem, the imitation of the titlature of the noble warrior, but the description of the captain’s personality. It is also illustrated by the fact that another Hussite captain, Mikuláš of Hus, can be proud of the qualities (*prudencia et providentia*, i. e. *prudence* and *foresight*) that are absent in the Žižka’s case. Since *courage*, *bravery*, *prudence* (or *wisdom*) and *foresight* were, in total, typical of an ideal knight, it is clear that the Prague chronicler did not consider either Žižka or Mikuláš to be perfect knights and tried to understand their personal strengths and weaknesses that way. The evaluation of Žižka as a courageous, but rather straightforward, person lacking the feelings for moderate dealing with problems is also confirmed by the testimony of Master Jakoubek of Stříbro, a friend and associate of Jan Hus and well-known reform thinker. Though Jakoubek did not mention Žižka’s name explicitly in the extensive work *The Commentary on the Revelation of Saint John*, he clearly criticized his merciless manner of warfare and the fact that women and youngsters fought in his Taborite army. This discovery weakens

the interpretation of Žižka as a prudent statesman that existed in a part of Czech historiography and in Czech historical consciousness from the end of the 60-s of the 19th century.

After Žižka went completely blind in the summer of 1421, his interpretation of knighthood acquired an ascetic character. The ostentatious contempt for fortune and devoted service to the law of God displayed themselves in Vavřinec's designation of the famous military leader. From October 1421 he acts as a brother to Žižka in the *Hussite chronicle*, which can reflect both the captain's perception of himself and the respect that the author already felt for the successful but ordinary warrior. For the first time Žižka appears in Vavřinec's work with this attribute in the story about the extermination of the sect of the Adamites whose liquidation the chronicler welcomed openly. However, according to Aeney Silvia, the monstrous Žižka eliminated even worse monsters than he was himself, i.e. in the medieval literary tradition the Adamites were also considered to be non-Christian monsters living in the Orient as it is confirmed by *The Travel Book by Mandeville* and it was Master Vavřinec of Březová who translated it into Czech. Therefore it is not impossible that the chronicler was consciously or unintentionally inspired by Mandeville while writing the appropriate chapters.

The disagreement that his uncompromising conduct of warfare under God's law caused among the Taborites, made the undefeated commander leave for Eastern Bohemia at the beginning of 1423 where he settled down firmly as *brother Žižka*. It is obvious that he was helped in organizing military campaigns and command in battles up to his death (October, 11, 1424) by the people who knew the particular region, not only hetman Jan Bzdinka as is concluded in the old research works.

The final part is devoted to the difficult problem of differentiation of literary tradition, unique personal evidence and fiction in the narrative sources of the Hussite period.

Žižkova bitva u Skalice 1424

Vladimír Wolf

6. ledna roku 2004 jsme si připomněli důležité datum v dějinách Náchodska i severovýchodních Čech – před 580 lety, roku 1424 na den Božího křtění, porazil Jan Žižka katolické panstvo v bitvě u České Skalice. Je to historický fakt nepřilíš známý¹ a proto jej chceme připomenout.

Jak a proč k této bitvě došlo? K odpovědi na tuto otázku se musíme nejdříve vypravit několik let zpět.

Už v počátku husitské revoluce, v zimě 1420–21, se zformovala skupina katolického panstva, tzv. strana opočenských, pojmenovaná tak podle jejího nejvýznamnějšího představitele Jana Městeckého z Opočna, k níž dále patřili Půta z Častolovic, Hynek z Červené Hory, Arnošt Černčický z Kácova, Arnošt z Rychmburka, Aleš Holický ze Šternberka, Ota z Bergova a další.²

Na jaře 1423 odešel z řady důvodů Jan Žižka z Tábora do severovýchodních Čech, aby zde zformoval tzv. Menší Tábor. Spolu s orebskými převzal v dubnu iniciativu, když porazil Čeňka z Vartenberka a jeho spojence u Hořic, v polovině července se zmocnil Hradce Králové, z něhož vytvořil pevnou základnu svého polního vojska. Vítězství v krvavé bitvě u Strauchova dvora

---

¹ Vyplývá to především z faktu, že ve Starých letopisech je o bitvě jen krátká zmínka. Ze starší literatury připomínám: ŠRÁM, Václav: *Okres Česko-Skalický*, Praha 1882, s. 19. Autor lokalizuje místo bitvy na tzv. Židovský kopec; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze...*, V, 1887, s. 10–11, 39, 48–49. Pouze dvouřádkovou zmínku nalezneme v práci HOLÝ, Kamil: *Žižka strateg*, Praha 1928, s. 76. Nejlepším předválečným pojednáním je nesporně brožurka HONL, Ivan: *Jan Žižka u České Skalice v 1424*, Česká Skalice 1932, stran 9. V poválečném období se o bitvě zmínili: HOSÁK, Ladislav: *Východní Podkrkonoší v husitské revoluci. Krkonoše – Podkrkonoší 1*, 1964, s. 43–51; MÍCHL, Karel: *Husitství na Hradecku*. Hradec Králové 1955, s. 50. BOUZA, Erik – MÜHLSTEIN, Ludvík: *Česká Skalice – stručné dějiny města*, Česká Skalice 1975, s. 6–7; Nejnověji WOLF, Vladimír: *Jan Žižka u Skalice roku 1424*, *Rodným krajem*, č. 8, 1994, s. 4–6; naposledy TÝŽ: *Nad problematikou studia dějin husitství v severovýchodních Čechách*. *Acta Universitatis Reginaehradecensis, Historica I*, Hradec Králové 2006, s. 11–13.

² ŠANDERA, Martin: *Strana Opočenských v husitské revoluci*. *Východočeské listy historické*, č. 13–14, Hradec Králové 1998, s. 41–65; nejnověji TÝŽ: *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*. *České Budějovice 2005*. *Acta Universitatis Reginaehradecensis, Historica I*, Hradec Králové 2006, s. 11–13.

poblíž Hradce 3. srpna 1423 nad Divišem Bořkem z Miletínka,³ rovněž husitou a bývalým spolubojovníkem, signalizovalo Opočenské straně, že Žižka se na českém severovýchodě uchytil pevně. Nepřítomnost hradeckého hejtmána Matěje Lupáka, který s oddílem Hradeckých a Jaroměřských táhl na pomoc Žižkovi obklíčenému v Čáslavi, využila Opočenská strana k vpádu do Hradce, snad to mohl být i pokus o zmocnění se jej. Opočenští vnikli do severního hradeckého předměstí, vypálili Křižovnickou ulici a vpadli do kostela sv. Anny, kde zabili kněze Jana, rozmačkali a rozsypali svátost božího těla.⁴

Svatohavelský sněm v říjnu 1423 se pokusil řešit otázku bezkráloví tak, že katolická šlechta a umírněná šlechta husitská (obě strany byly zastoupeny ve vladařské radě) postavila polní vojska a jejich spojence do role zemských škůdců. To bylo pro Opočenské, jejichž protagonisté se sněmu rovněž zúčastnili, velkou vzpruhou. Jejich snaha po vytvoření východočeského katolického landfridu opřeného o Kladsko a od r. 1422 jeho hejtmána Půtu z Častolovic,⁵ se jeví pravděpodobná, i když nerealizovaná. Na tyto sjednocovací snahy katolické strany a křídla umírněných husitů odpověděl Žižka a orebští zformováním svých sil, které se přihlásily k magně chartě Menšího Tábora, k tzv. Žižkovu vojenskému řádu z přelomu září-říjen 1423. Koncem listopadu se podařilo Žižkovu příteli knězi Ambrožovi a hejtmanu Janu Hvězdovi z Vicemilic likvidovat pokus o Žižkovo zavraždění právě Opočenskými.⁶

Koncem roku 1423 převzal Žižka vojenskou iniciativu a po vánocích zformoval své oddíly pro rozhodující střet s Opočenskými, a to i přes zimní nepohodu (v zimě se válčilo jen výjimečně). Ale důvody byly jistě vážné. Žižkovo polní vojsko, posílené městskými hotovostmi z Hradce, jistě i Jaroměře a Dvora, vytáhlo ke Skalici, městečku drženému Poděbradskými⁷ (na Skalické se Žižka obracel

³ O ní nejlépe ŠŮLA, Jaroslav: *K názvu a lokalizaci bitvy roku 1423 a Hradce Králové*. Jihočeský sborník historický, roč. XLIII, 1974, zvláštní číslo k 550. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova, s. 36–45. Jen mírně upravená verze vyšla znovu v AUR, *Historica I*, hradecké králové 2006, s. 55–72.

⁴ Univerzitní knihovna Praha, rkp. odd. , sign. XIX C 21 (rukopis SL b), p. 137; *Starší letopisové češtině*, Praha 1829, s. 62; *Staré letopisy české – z rukopisů vratislavského*, vyd. F. Šimek, Praha 1937, s. 47.

⁵ ŠANDERA, Martin: *Význam Kladska pro posílení pozic opočenské strany*. Kladský sborník 3, 1999, s. 63.

⁶ TOMAN, Hugo: *Žižkův duch, povaha a listy*. 2. vyd., Praha 1924, s. 57, 80–91.

⁷ Náchodské panství držel od r. 1414 Boček z Kunštátu z Poděbrad. Skalice patřila k Náchodu od r. 1417 – viz HRAŠE, J. K.: *Dějiny Náchoda I*, Náchod 1895, s. 98–99; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a turze ...*, V., 1887, s. 10–11.

už při svolávání sjezdu do Německého Brodu na jaře 1423). Podorlickem proti němu táhli Opočenští, Staré letopisy píší o Janovi Městeckém, Půtovi z Častolovic, Hynkovi Červenohorském z Dubé a Arnoštovi z Černčic.⁸ Obě patrně nepřilíhli velká vojska, předpokládám snad od 2 do 3 tisíc mužů, se proti sobě postavila hned za Skalici. Opočenští táhli od Opočna přes Černčice a jejich další postup musel skončit právě u Skalice, když severnější podhorský terén už byl tažení nepříznivý.

Jan Žižka, po zkušenostech od Hořic, zaujal pozici na kótě 320 m n.m. severně od městečka Skalice (to se tehdy rozkládalo v prostoru tzv. Starého města), na táhlém ostrém návrší nad řekou Úpou. Na jižní straně se tato pozice opírala o městečko Skalici, na straně severní o tvrz (jižně od kóty 315), později zvanou Koldovka, která rovněž patřila Poděbradským.⁹ Husitské pozice ležely na plošině asi 240 x 130 m, nad středověkou komunikací ze Skalice podél Úpy k severu. Jestliže se na svazích lesa Dubiny a kolem kóty 308 m jižně od zličského rybníka zformovali Opočenští, směrem od Zliče a Žernova táhl (jak uvádí pozdější tradice „nepozorovaně úžlabinami“) jejich spojenc Hynek z Červené Hory a patrně i Oldřich z Černčic, příbuzný Arnoštův, s posádkou rýzmburskou.¹⁰

Žižka s městskými a poděbradskými spojenci, jejichž znalost terénu byla jistě velmi důležitá, zaujal vskutku výhodnou pozici na návrší, o 30 metrů převyšujícím okolní terén a připomínajícím návrší svatogothardské. Důležitou roli jistě sehrála severně ležící tvrz Poděbradských, z níž bylo možné postřelovat přístupovou komunikaci. Opočenští museli patrně volit formu přímého útoku. Zimní terén jistě vykonal své, bažinatý terén jižně od Zliče zřejmě nedovolil úplné rozvinutí bojového šiku. Bitva dopadla úspěšně pro Žižku a jeho spojence. Mnozí tu byli zbiti a zjímáni, píší Staré letopisy.¹¹ Žižka odtud odtáhl do Podkrkonoší, k Hostinnému a Mlázovicím.

⁸ *Starí letopisové čeští*, Praha 1829, s. 62; *Staré letopisy české – z rukopisu vratislavského*, vyd. F. Šimek, Praha 1937, s. 47.

⁹ O velkosalické tvrzi SEDLÁČEK, August: *c.d.*, (viz pozn. 1), o jejím zániku ve 30. letech 19. století psali BOUZA, Erik – MÜHLSTEIN, Ludvík: *Česká Skalice – stručně dějiny města*. Česká Skalice 1975, s. 5–6. Na tzv. prvním vojenském mapování z let 1764–81 je zakreslen oválný areál s nápisem Hradisko.

¹⁰ HONL, Ivan: *c.d.*, s. 5–8. Honlem citované Balbínovy zprávy hovoří o jeskyních, slujích, nepochybně šlo o pohyb Rýzmburských a Červenohorských úzkým úpským údolím a jejich objevení se v levém boku Žižkova vojska, chráněného však skalickou tvrzí, bylo nepochybně překvapením.

¹¹ Viz pozn. 4.

Snad mohu ještě připomenout, že strategickou polohu na strmém a skalnatém levém břehu Úpy kolem kóty 320 m. n. m. zaujala i rakouská vojska za války 1866.

Žižkovo vítězství u Skalice paralyzovalo na čas činnost Opočenské strany v severovýchodních Čechách a dovolilo mu přenést bojovou činnost do středních Čech. Skalická bitva není jen pouhou epizodou, jak ji před více jak 70 lety hodnotil Ivan Honl.¹² Její průběh ji zařazuje vedle bitvy hořické a prokazuje i určitý vojenský stereotyp, tedy skutečnost, že vozová hradba, pokud jí tu vůbec bylo užito, nebyla vším, ale že bylo umně využíváno i stávajících fortifikací či jiných staveb pro posílení její účinnosti, jak na to už několikrát upozornil Petr Čornej.¹³

---

¹² HONL, Ivan: *c. d.*, s. 9.

¹³ ČORNEJ, Petr: *Tajemství českých kronik*. 2. vyd., Praha - Litomyšl 2003, s. 162-165, 183-186; Týž: *Velké dějiny země Koruny české*. Praha - Litomyšl 2000, V., s. 442.

Žižkas Schlacht bei Skalice 1424

Vladimír Wolf

Am 6. Januar 1424 schlug Jan Žižka bei Česká Skalice (Böhmisch-Skalitz) das Heer der katholischen Herrschaft, die sog. Opočnoer Seite (Jan Městecký von Opočno, Půta von Častolovice, Hynek Červenohorský, Arnošt von Černčice u. a.). Bereits zuvor versuchte die Opočnoer Seite Jan Žižka zu erschlagen und plünderten die Vorstädte von Hradec Králové (Königgrätz).

Žižkas Feldheer, verstärkt um die Bereitschaft von Hradec Králové, wohl auch von Dvůr Králové (Königinhof) und Jaroměř, nahm die Position auf der Kote 320 m ü. M. nördlich von dem Marktflecken Skalice (Stará Skalice) ein, das bedeutet zwischen dem Marktflecken und der Feste bei Zlič, welche den Podiebradern gehörte. Wegen sehr gegliedertem Terrain entlang der Úpa (Aupa) war es die letzte Möglichkeit zu einer Schlacht. Sie zeichnet sich auch mit einem bestimmten Stereotyp ihrer Führung aus, da sich Žižkas Heer einerseits an die Feste bei Zlič, auf der anderen Seite an den Marktflecken Skalice stützte.

Die Schlacht bei Skalice war keine kleine Episode, jedoch auch keine große Schlacht. Die Opočnoer Seite wurde aber in den nächsten Monaten weitgehend paralysiert und Žižka konnte sich im mittelböhmischen Gebiet uneingeschränkt bewegen.

Übersetzt von Günter Fiedler

Žižka a český severozápad aneb dobytí města Chomutova husity roku 1421

Petr Hlaváček

Žižka a jižní Čechy – to je do jisté míry téma již poněkud fádní. Žižka a Čechy severozápadní, to naopak nikterak nezní jako téma pro monografii či rozměrnější studii. A přesto je tato oblast spojena s osobností onoho vůdce Božích bojovníků více, než se nám může zdát po letném nahlédnutí do rozsáhlé žižkovské bibliografie.

Rukopis mosteckého Magistra Johanna Leonise, sám sebe datující do roku 1493, popisuje, že ještě před vypuknutím husitských bouří byl Jan Žižka při nějaké příležitosti zajat Mosteckými a byl propuštěn teprve po slibu, že jim nikdy nebude nepřítelem.¹ Václav Novotný ve „Sborníku Žižkově“ z roku 1924 připouští reálné jádro tohoto takřka legendárně znějícího vyprávění a složitým rozbořem se jej pokouší datovat někam před rok 1409.² A patrně to nebyl poslední Žižkův kontakt s českým severozápadem v době před vypuknutím husitských válek, oné nejbouřlivější fáze procesu české reformace. Roku 1418 došlo ke sporu mezi králem Václavem a Jindřichem z Plavna, velkým odpůrcem českých reformistů a držitelem významného hradu Hasištejna u Kadaně. V únoru téhož roku oblehlo Hasištejn královské vojsko. Hrad hájil příbuzný hasištejnského pána, Jindřich Starší z Plavna, člen řádu německých rytířů. Po několikaměsíčním obléhání byl Hasištejn dobyt královskými oddíly, vedenými Mikulášem Chudým z Lobkovic, nejvyšším zemským písařem a členem královské rady, který tehdy ještě podporoval české reformní hnutí. Žižka, působící v králově okruhu, mohl být onehdy jedním z velitelů královského vojska. Onen Plavenský z řádu německých rytířů se sice roku

---

¹ Ludwig SCHLESINGER, *Die Historien des Magister Johannes Leonis. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte der Hussitenkriege*, Prag 1877, s. 38. Analýzu textu, bohužel zcela nevyhovující, provedl Petr JANČÁREK, *Bitva u Mostu roku 1421*, Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem. Řada regionální, Praha 1966, s. 31–63.

² NOVOTNÝ, Václav: Několik příspěvků k poznání osoby a doby Žižkovy. II. Žižka a Mostští, in: *Sborník Žižkův 1424–1924. K pětistému výročí jeho úmrtí*. Uspořádal Rudolf URBÁNEK, Praha 1924, s. 85–95. Srovnej PEKAŘ, Josef: *Žižka a jeho doba II*, Praha 1928, s. 149, 264 – vyjadřuje k reálnosti tradovaného příběhu skepsi.

1410 nestřetil s Žižkou ve slavné bitvě u Grunwaldu/Tannenbergu, neboť právě bránil proti Polákům Malbork. Byl ovšem v letech 1411 až 1413 velmistrem řádu a představoval tak pro krále Václava opravdu „velkou rybu“, která jistě mohla být lépe lapena s pomocí zkušených grunwaldských bojovníků. Byl to právě onen Jindřich z Plavna, který se stavěl na odpor sekularizaci řádového majetku v Čechách, kterou král Václav provedl roku 1411, když zkonfiskoval i komendu v Chomutově, sídle českého zemského komtura.³

Mnohem více pramenů pro Žižkovo angažmá v severozápadních Čechách máme teprve z roku 1421, z roku, který byl klíčový pro další osudy české reformace, jak z hlediska vojenského, tak teologického. Na jaře onoho roku prošlo spojené vojsko Táborské a Pražské, v jehož čele stál Žižka, vítězně Plzeňskem a 15. března 1421 dorazilo k městu Chomutovu. Jeho hradby byly ztečeny již 16. března, tj. na Květnou neděli. František Palacký ve svých „Dějínách národu českého“ opakuje postesknutí starých letopisů českých, totiž, že Čechové v Chomutově „okrvavili se nejprve a nejvíce“.⁴ Co se vlastně tehdy v Chomutově stalo? A jakou roli v tom mohl hrát samotný Žižka? Zde je třeba ještě předeslat, že ne všechno obyvatelstvo německojazyčného města Chomutova můžeme paušálně považovat za absolutní spojence odpůrců české reformace. Již v 80. letech 14. století je v Chomutově doložena vitální valdenská komunita, vedená Andreasem Dresslerem, která udržovala čilé kontakty s valdenskými v sousední Kadani, ale též ve Vídni a Štýrsku. V roce 1393/94 se chomutovští valdenští stali předmětem zájmu inkvizice, patrně Martina z Prahy, spolupracovníka slavného celestýna a inkvizitora Petra Zwickera. Nevíme bohužel, nakolik byla valdenská komunita v Chomutově ochromena inkvizičním úderem. Možná se ve městě udržela malá reformně laděná skupina, tak jako tomu bylo například v nedaleké Kadani.⁵ Roku 1420

³ Friedrich BERNAU, *Hassenstein. Ein Beitrag zur Geschichte des Erzgebirgs*, B. Leipa 1893, s. 63–67. Staré letopisy české (Dílo Františka Palackého, Sv. 2), Praha 1941, s. 41, 44. Srovnej Jaroslav GOLL, *Čechy a Prusy ve středověku*, Praha 1897, s. 116–117, 129–131. K německým rytířům v Chomutově – Josef HEMMERLE, *Die Deutschordens-Ballei Böhmen in ihren Rechnungsbüchern 1382–1411*, Bonn 1967, s. 25, 29–32, passim

⁴ Scriptorum rerum Bohemicarum, Tomus III. (Annales), Pragae 1829, s. 44. František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, Praha 1940, s. 701–702.

⁵ HLAVÁČEK, Petr: Beginnings of Bohemian Reformation in the Northwest: The Waldensians and the Reformers in the Deanery of Kadaň at the Turn of the Fourteenth Century, in: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, Vol. 4 (Papers from the IV. International Symposium, Prague 2000), Ed. Zdeněk V. DAVID – David R. HOLETON, Prague 2002, s. 43–56. TÝŽ: „Fuerunt de secta Waldensi“.

však král Zikmund postoupil Chomutov Vilémovi z Hazenburka, který v kraji platil za úhlavního nepřítele kalicha.⁶ Johannes Leonis, píšící svou relaci údajně roku 1493, tvrdí, že Chomutov byl dobyt zradou.⁷

Již tři dny po Žižkově vítězství, dne 19. března 1421, píše Hynek Berka z Dubé o chomutovském masakru Hornolužickým („an Land vnd Stete in obir Lusitz“). Informuje o dobytí města a hradu v Chomutově, při němž „dy Husen“ pobili muže, ženy i děti a že se jejich vojsko jistě obrátí proti Mostu.⁸ Významný odpůrce české reformace, píšící z nepříliš vzdálené České Lípy, nijak nekonkretizuje složení husitského vojska a nic neví o přítomnosti Žižkově. Dne 25. dubna 1421 píší měšťané z Jaroměře „všem knížatům duchovním i světským, rytířům, šlechticům a hejtmanům, purkrabím, rychtářům, městům, vsím“, zkrátka všem křesťanům, o pomoc před husity a připomínají „disse grusamen morde und grosse slachtunge“, které zažily především města Chomutov, Beroun a Český Brod. Zpráva o krvavém dobytí Chomutova tedy záhy obletěla celou Českou zemí.⁹

O dobytí Chomutova jsme zpraveni i z celé řady soudobých kronik. „Chronicon Universitatis Pragensis“ uvádí s chybným datem 1419, že v Chomutově bylo pobito 1400 osob včetně kněží a žen a sice „per Zizkam et cives Pragenses“.¹⁰ „Chronicon Treboniense“ má správné datum 1421 a informuje nás,

---

Kadaňsko-chomutovská valdenská komunita na prahu české náboženské reformace, in: COMOTOVIA 2002. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 750 let první písemné zmínky o existenci Chomutova (1252–2002), Chomutov, 26. 3. 2002. Red. Petr RAK, Chomutov 2003, s. 16–22.

⁶ SEDLÁČEK, August: Hrad, zámky a tvrze království Českého XIV (Litoměřicko a Žatecko), Praha 1923, s. 318. Archiv Český II. Ed. František PALACKÝ, Praha 1842, s. 192. Roku 1424 zapsal král Zikmund Chomutov Mikuláši z Lobkovic – *Codex juris municipalis regni Bohemiae III. Privilegia regalium civitatum provincialium regni Bohemiae (1420–1526)*. Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH, Praha 1948, s. 52 (č. 36).

⁷ SCHLESINGER, *Die Historien des Magister Johannes Leonis*, s. 38. Srovnej KRAUS, Arnošt: Husitství v literatuře zejména německé. Část I. – Husitství v literatuře prvních dvou století svých, Praha 1917, s. 140.

⁸ Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I. Hg. v. František PALACKÝ, Prag 1872, s. 67 (n. 68).

⁹ Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I. Hg. v. František PALACKÝ, Prag 1872, s. 86–87 (n. 82).

¹⁰ Konstantin HÖFLER (Hg.), *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen I (Fontes rerum Austriacarum I – Scriptores, II. Band, Theil I., Wien 1856, s. 37.*

že o Květné neděli bylo město dobyto „per Pragenses et Zyzkam“, přičemž bylo zabito a upáleno mnoho kněží, šlechticů a řemeslníků, podle obecně rozšířené zvěsti zhruba 2400 lidí.¹¹ O něco pozdější „Chronicon veteris Collegiati Pragensis“ zachycuje obležení, dobytí a vyhlazení města a hradu Chomutova, jež učinili „Pragenses cum Zizka“, píše o zabití mnoha obyvatel mužského pohlaví i žen a líčí nadto tragédii chomutovské židovské komunity: Židé a Židovky („Judaei et Judaeae“), než aby přijali nabízený křest, vrhli se i s dětmi do ohně.¹²

Nejobsáhlejší popis chomutovských událostí se ovšem nachází v latinské kronice Vavřince z Březové. Dle něj Mikuláš Chudý z Lobkovic a města Most a Chomutov škodili společně Žateckým.¹³ Zmíněné akce proti husitům byly důsledkem jednání, která proběhla na konci prosince 1420 v Mostě za účasti krále Zikmunda. Ten se zde s pomocí míšeňských markrabat Fridricha a Viléma zasadil o vytvoření katolického landfrýdního spolku, vedeného právě zmíněným Mikulášem, pánem na hradě Hasištejně u Kadaně, jehož páteří se stala města Most a Chomutov. Už v lednu roku 1421 zaútočil Mikuláš společně s mosteckými a chomutovskými měšťany na plenící oddíly Žateckých a způsobil jim těžké ztráty.¹⁴ Každopádně na jaře roku 1421 se „Pragenses cum Thaboritis“ vydali směrem na Chomutov. Dne 15. března 1421 dorazilo celé toto vojsko („totus exercitus“) před Chomutov a oblehlo jej. Vavřinec z Březové popisuje, jak se Němci husitům z hradeb posmívali („blasphemarent“). Tito Němci („Theutonici“) patřili patrně ke zde usazené míšeňské posádce. Na druhý den, totiž 16. března, zaútočili na město z jedné strany Pražané a z druhé Táborité, dobyli jej a mečem a ohněm vyhubili všechno mužské obyvatelstvo. Údajně ponechali naživu toliko třicet mužů, aby pohřbili mrtvé a těch prý bylo více než 2500, totiž šlechticů, měšťanů, kněží a Židů. Navíc se tábořské ženy měly dopustit strašlivého zločinu („horrendum scelus“), když vyvedly plačící ženy a dívky i s dětmi před město, vzaly jim svršky, peníze a cennosti a upálily je v jakési viničné boudě, nešetříce ani těhotné.¹⁵ Nad těhotnými se tábořské ženy

¹¹ HÖFLER, *Geschichtschreiber I*, s. 51.

¹² HÖFLER, *Geschichtschreiber I*, s. 83.

¹³ HÖFLER, *Geschichtschreiber I*, s. 449.

¹⁴ ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 70. *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*. Hg. v. Ludwig SCHLESINGER, Prag 1876, s. 77–79.

¹⁵ HÖFLER, *Geschichtschreiber I*, s. 450, 453–454.

rozlítily patrně v upomínce na Ježíšovo eschatologické slovo v tehdy jistě hojně předčítané tzv. malé apokalypse Markova evangelia: „Běda těhotným a kojícím v oněch dnech.“¹⁶ Kronika „Anonymus de origine Taboritarum“ pouze zaznamenává, že Chomutov patřil k oněm městům, která v letech 1419 až 1421 zažila řádění Táboritů.¹⁷ Jen v jediném případě, totiž u Vavřince z Březové, není jmenovitě zmíněn Žižka jako vůdce vojska před Chomutovem. Nápadné je naopak, pokud to není jen stylistická náhoda, že jsou ve třech případech zmíněni při chomutovském masakru Pražané před Tábority. Navíc v opanovaném Chomutově, stejně jako v sousední Kadani a v Maštově, byla pak zanechána posádka Pražanů, což by mohlo svědčit o skutečnosti, že pražské vojsko bylo při onom krvavém dobývání města poněkud aktivnější.¹⁸ Byl vůbec Žižka před Chomutovem? Nejsou všechny ty kronikářské zprávy jen pomluvou nebo určitým literárním zjednodušením s tendencí, připsat Žižkovi všechny ony brutální excesy husitských vojsk? Kde byl tehdy vlastně Želivský, ideový i vojenský vůdce Pražanů?

S chomutovským masakrem může úzce souviset i ustavení nového faráře Johanna z řádu německých rytířů dne 10. listopadu 1421, neboť předchozí farář Václav zemřel.¹⁹ Podle chomutovské kronikářské tradice byli zabiti z roku 1421 pohřbeni do hromadného hrobu při farním kostele Nanebevzetí Panny Marie. Roku 2000 se v prostoru před farou a kostelem prováděly výkopy inženýrských sítí. Archeologický výzkum Oblastního muzea v Chomutově zde objevil právě část hromadného hrobu s řadou koster vzájemně propletených, s rozpráženými rukama a nohama, evidentně se jednalo o nepietně narychlo provedené pohřbení. V blízkosti nálezu narazili archeologové na středověkou hřbitovní zeď a věžovou bránu, která se směrem k jihu otvírala z kostelního okrsku do náměstí. Ve výkopech byla nalezena keramika z 15.–18. století, ovšem žádné klasické hroby. Ty se nalézaly pouze severně od kostela. Navíc u kostela Nanebevzetí Panny Marie se pohřbívalo pouze do počátku 16. století, kdy byl zřízen nový hřbitov u kostelíka sv. Wolfganga na předměstí zvaném

---

¹⁶ Marek XIII, 17. Ke kontextu srovnej Bohuslav SOUČEK, Česká apokalypsa v husitství. Z dějin textu Zjevení Janova - od Konstantina ke Komenskému, Praha 1967.

¹⁷ HÓFLER, Geschichtschreiber I, s. 529.

¹⁸ Chomutov se stal součástí pražského městského svazu - Václav Vladivoj TO MEK, Dějepis města Prahy, Díl IV., Praha 21899, s. 173.

¹⁹ Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim VIII-X (1421-1436), Ed. Josef EMLER, Pragae 1889, s. 6.

„Boží pole“. Všechny indicie tak ukazují, že se patrně opravdu jednalo o nález hromadného hrobu z doby po dobytí města husity v roce 1421.²⁰

Odhad počtu obětí, pohybující se u kronikářů mezi 1400 až 2500, je podle všeho nadsazený i když musel být každopádně velký. Dobře zpraven je ve své kronice Engelbert Wusterwitz, jenž tehdy patřil k Zikmundově družině. K roku 1421 eviduje dobytí Kadaně a též dobytí města a hradu Chomutova na Květnou neděli. Dle jeho informací zde „kacíři“ zabili ke čtyřem kopám dobrých německých křesťanů, tj. něco více než dvě stě.²¹ To by spíše svědčilo o pobití míšeňské posádky, ovšem tomu odporují zprávy o zabití chomutovských Židů a upálení žen. O tom, že „die ketzerischen Behemen“ dobyli o Květné neděli 1421 Chomutov, referuje například ve své „Düringische Chronik“ i Johann Rothe († 1434), kanovník v Eisenachu, o masakru se však nezmiňuje.²² Ohlas Žižkova násilí při dobytí Chomutova nalezneme i ve známé „Historia Bohemica“ italského humanisty Eneáše Silvia Piccolominiho († 1464), který mimo jiné hovoří o upálení kněžů.²³

Události z roku 1421 se hluboce vryly do historické paměti města Chomutova i celého kraje. Pozoruhodné informace o situaci města po husitských válkách se dozvídáme z privilegia krále Jiřího z Poděbrad, vydaného v Praze dne 18. dubna 1466, kterým se Chomutovským povoluje založení nových městských knih: „Jakož předešlé časy nepokojné město naše Chomútov u válkách dobyto, vypáleno a zpuštěno bylo jest, jichžto kniehy městské i privilegia jim spálena jsú a lidé a bydlitelé toho města někteří přeč sě rozběhli a někteří zas sě tu osadili, a jiní lidé městiště zpuštěná a odběžená osedli a domy svými náklady vzdělali ...“²⁴ Je ovšem nutné podotknout,

²⁰ Ve výkopu bylo nalezeno 5 až 7 koster různého stáří a pohlaví. Nálezová zpráva Oblastního muzea v Chomutově není bohužel k dispozici. K nálezu však existuje situační náčrt architekta města Chomutova - Jaroslav PACHNER, Chomutov - nález hromadného hrobu u destrukce hradby hřbitova na náměstí I. máje (Chomutov 2000).

²¹ KRAUS, Arnošt: Husitství v literatuře zejména německé. Část I. - Husitství v literatuře prvních dvou století svých, Praha 1917, s. 83-84.

²² Düringische Chronik des Johann Rothe. Hg. Von Rochus von LILIENCRON (Thüringische Geschichtsquellen, 3. Band), Jena 1859, s. 657.

²³ Aeneae Silvii Historia Bohemica. Ed. Dana MARTÍNKOVÁ - Alena HADRAVOVÁ - Jiří MATL (Fontes rerum Regni Bohemiae I), Praha 1998, s. 124-125.

²⁴ *Codex juris municipalis regni Bohemiae III.*, s. 492 (č. 284). Podobně již král Ladislav Pohrobek potvrzuje Chomutovu různá privilegia (3. II. 1457, Praha), „že znamenavše

že Chomutov byl zpustošen požárem i v letech 1418 a 1424.²⁵ Dobyť Chomutova registruje i Pavel Židek, katolický učenec z kruhu krále Jiřího z Poděbrad, ve své encyklopedii pojaté „Spravovně“ z roku 1471: „... Žižka vojsko nerozpustí, bude páliť zemi, kláštery bořiti, mnichy hubiti, palcátem je zabijeti, a slúže Pražanóm, dobyl Berúnu. Tu mnoho spálil lidí a zbil potom Chomutova etc.“²⁶ Povědomost o tragédii se přenesla i do 16. století. V „Kronice České“ Václava Hájka, rodáka z Libočan na Žatecku, vydané roku 1541, je Žižka ten, který se v Chomutově mstí za neslušný výsměch tamějších žen. Jeho německý překladatel Johannes Sandel, kadaňský a později chomutovský městský písař, popisuje dobytí Chomutova jako Žižkovu „Tyranny“, s níž mu pomáhali Pražané.²⁷ Chomutovský rodák Matthaeus Aurogallus († 1543), profesor hebrejského jazyka na univerzitě ve Wittenberku a Lutherův přítel, píše kupodivu oslavné epitafium Jana Žižky, hubitele svého rodiště.²⁸ Mostecký rodák Bartholdus Pontanus z Braitenbergu, horlivý „Říman“, humanista a probošt pražské katedrály, popisuje ve svém spise „Bruxia Bohoemiae“ z roku 1593 ony chomutovské hrůzy, ve své básnické vizi šťastné budoucnosti města pak vidí Jiřího Popela z Lobkovic, jak povolává do Chomutova jezuitu.²⁹ Ovšem luterán Matthäus Meisner, v letech 1566 až 1591 rektor chomutovské evangelické městské školy, viděl ve svých „Ephemeriden“ z roku 1600 tuto událost rovněž jako tragédii. S chybným datem 20. března 1420 konstatuje,

mnohé záhuby, kteréž minulé časy věrní naši milí měšťené Chomútovští trpěli jsú – viz *Codex juris municipalis regni Bohemiae III.*, s. 357 (č. 208). K velkému poškození města došlo i v září 1421 – Norimberští píší 20. září 1421 Augšpurským: „... so haben die Hussen die stat Chomentaw selbs auszgeprannt.“ Srovnej *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I.* Hg. v. František PALACKÝ, Prag 1872, s. 151–152 (n. 141).

²⁵ *Heimatkunde des politischen Bezirkes Komotau.* Hg. von Deutschen Bezirkslehrvereine Komotau, Komotau 1898, s. 182, 751. K dobytí Chomutova a k požárům též Ignaz KRAHL, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*, Komotau 1914, s. 8–10.

²⁶ *M. Pavla Žižka Spravovna.* Ed. Zdeněk TOBOLKA, Praha 1908, s. 180.

²⁷ Sandel pořídil svůj překlad již roku 1586 (1. vydání, Praha 1596) – *Johanni Sandel Chronik des Königreiches Böhmen*, 2. Ausgabe, Nürnberg 1697, s. 701. Srovnej KRAUS, Arnošt: *Husitství v literatuře zejména německé. Část I. – Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha 1917, s. 245.

²⁸ *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 1.* Red. Josef HEJNIC – Jan Martínek, Praha 1966, s. 116–117.

²⁹ PONTANUS a Braitenberg, Bartholdus: *Bruxia Bohoemiae, Delineata carmine rebusque suis memorabilibus illustrata*, Praegae 1593. Citováno podle KRAUS, Arnošt: *Husitství v literatuře zejména německé. Část I. – Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha 1917, s. 251–252.

že Chomutov byl Žižkou strašlivě zpuštěn, přičemž zahynulo na 1363 lidí obojího pohlaví. Meisner, ač rovněž stejně jako Žižka horlivý odpůrce římské církve, neměl příliš pochopení pro tento styl církevní reformy, i přesto, že byl Žižkovi blízký svým eschatologickým založením.³⁰ Utrakvista Václav Ripa, rodák z Žatecka, jmenuje Chomutov ve svém oslavném zpěvu „Lucko seu principatus urbis Zacae“ z roku 1605 mezi městy, které kvůli Žižkovi velice strádaly. Podobně se na událost dívá luterský kronikář Zacharias Theobald († 1627) z Horního Slavkova, ve své kronice „Hussitenkrieg“ z roku 1609. Dobyť města připisuje pouze Žižkovi a Táboritům, neboť Pražané se prý od Plzně vrátili domů. Popisuje, jak se měšťané a obzvláště ženy Táboritům posmívali a ti pak po dobytí města nešetřili nikoho, ani děti v kolébkách.³¹

Ve stejném duchu, totiž jako chomutovskou katastrofu, interpretuje událost olejomalba ze druhé poloviny 17. století, jejíž ikonografický program vznikl v prostředí chomutovské jezuitské koleje, což jistě není žádné překvapení. Tato smutná historie byla v pobělohorské době úspěšně instrumentalizována jako důkaz o nelidskosti odpůrců římské církve. Na oblacích můžeme vidět Svatou Trojici a Pannu Marii, která k zemi vysílají anděly s palmovými ratolestmi pro husity vražděné Chomutovany.³² Oběti roku 1421 tak byly chápány jako mučedníci pro pravou víru. Georgius Crugerius píše ve svých „Sacri Pulveres“ z roku 1669, že dobytí Chomutova byla „extraordinaria crudelitas in urbem catholicissimam“.³³ Ve výklenku někdejší Pražské brány byla patrně od 17. století umístěna kamenná plastika v podobě hlavy s přilbicí na psím těle. Pravděpodobně byla symbolem městské stráže, lidově byla ovšem nazývána „Zischkakopf“ – Žižkova hlava. Dle pověsti se Žižka během pobíjení

³⁰ Matthäus Meisners Leben und seine, aus einer in der Stiftsstrahöwer Bibliothek aufbewahrten Handschrift jetzt zum erstenmahl abgedruckte, und in eine chronologische Ordnung gebrachte Ephemeriden, in: DLABACŽ, Gottfried Johann: Miscellen für Böhmen III., Görlitz 1793, s. 19–44, zde s. 24. K Meisnerovi srovnej Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 3. Red. Josef HEJNIC – Jan Martínek, Praha 1969, s. 305–307.

³¹ ZACHARIAS, M. Theobald: Hussiten Krieg. Darinnen begriffen das Leben, die Lehr und Tod M. Johannis Hussij ..., Wittemberg 1609, s. 253.

³² Státní oblastní muzeum v Chomutově, depoziář, inv. č. O 21, přírůstkové č. 44/50. Nápis na obraze: „Die erschreckliche tyranney, so am heyl. Palmsonntag Ao. 1420. im allhiesiger Statt Commotau von Jan Zisska verübt, in deme auf 1363. Menschen Mörterisch vmbracht, vnd hiengerichtet worden ...“ (zbytek nápisu je nečitelný).

³³ KRAUS, Arnošt: Husitství v literatuře zejména německé. Část II. – Husitství v literatuře barokní a osvícenské, Praha 1918, s. 19.

chomutovského obyvatelstva díval z okna poblíž brány. Na Chlebné bráně se nalézala kamenná deska s německým veršovaným nápisem, připomínající dobytí Chomutova Žižkou, „velkým tyranem“, o Květné neděli 1421 a zabití 1363 křesťanů. V kameni byl též vytesaný křížek, který ukazoval, kam až údajně sahala krev pobitých chomutovských obyvatel.³⁴ Roku 1841 publikoval svůj žižkovský román „Der blinde Held“ Karel Herloš († 1849), spisovatel a demokratický publicista, který zemřel v exilu v saském Lipsku. Žižku vidí jako opravdového demokrata a odpůrce absolutismu a dobytí Chomutova přepisuje proto pouze Pražanům: „Nevidouce Pražané žádného nepřitele, vzali Kadaň a Chomútov a strhali tam zdi na nejsilnějších místech ...“ Ovšem ani slovo o hrůzném masakru.³⁵ V posuzování chomutovského masakru tak během 19. století mizí ona původní katolicko-protestantská rivalita, která je přetavena v konkurující si náhledy laděné nacionálně.

Ovšem zpátky k Žižkovi. Táboři a Pražané vedení Žižkou kupodivu nezaútočili na hlavní katolické centrum oblasti, na Most. Dle výše citované zprávy Magistra Johanna Leonise se tak nestalo proto, že Mostečtí připomněli Žižkovi jeho někdejší slib.³⁶ Ještě na jaře roku 1421 obsadil Žižka malý hrad u Třebušína na Litoměřicku, nechal jej narychlo nově opevnit a nazval jej symbolicky Kalichem.³⁷ Na podzim roku 1421 podnikal Žižka bojové akce v Plzeňském kraji, byl však spojenými silami Plzeňských, Chebských a Jindřicha z Plavna donucen k zdoluhavému ústupu k Žatci. Po úspěšné obraně na opevněném vrchu Vladař u Žlutice se mu s pomocí Žateckých podařilo probít k samotnému Žatci. Zde již na něj čekala zoufalá prosba z hlavního města Prahy, aby jí neprodleně přispěchal na pomoc proti blížícím se vojskům krále Zikmunda. Nutná obrana Prahy odvolala vojevůdce ze severozápadních Čech. Ještě počátkem června 1423, tedy rok a půl před svou smrtí, se Žižka objevil na svém hradě Kalichu u Litoměřic. Právě tento hrad a jeho jméno nám dosud připomínají symbolické spojení Žižky a českého reformáčního hnutí s českým severozápadem.³⁸

³⁴ Heimatkunde des Bezirkes Komotau. Hg. vom Deutschen Bezirkslehrerverein Komotau, 3. Band: Volkskunde, 4. Heft: Die Sagen, Komotau 1930, s. 55. Dějiny Chomutova. Red. Zdena BINTEROVÁ, Chomutov 1997, s. 9–10.

³⁵ Karel HERLOŠ, Husité čili Čechy od roku 1414–1424, 2. odd.: Jan Žižka z Trocnova, Přel. J. B. Pichl, Praha s.d., s. 170. K biografii Jiřího Karla Reginalda Herloše-Herloszsohna viz Jan MICKA, Chomutovsko literární (Literární místopis okresu Chomutov), Chomutov, s.d., s. 27.

³⁶ SCHLESINGER, *Die Historien des Magister Johannes Leonis*, s. 38–39.

³⁷ SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XIV*, s. 371–372

³⁸ ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 102, 136.

Závěrem bych chtěl říci zhruba toto: neskromným cílem tohoto jinak rozsahem skromného expoé bylo znovu si připomenout, že Smetanovu „Mou vlast“, konkrétně jeho symfonickou báseň „Tábor“, lze docela dobře poslouchat i v severozápadních Čechách a zároveň přitom můžeme se vši vážností přemýšlet o fenoménu české reformace. I když Smetanův pathos není v takovémto přemítání vždy na místě. Zaposlouchat se do „husitské“ části Janáčkových „Výletů pana Broučka“ nám může naopak přinést očistnou katarzi, potřebný nadhled, vrcholící demýtizací/demaskováním některých často i adoraných interpretací tzv. husitství. A jistě nám neuškodí, když si během tvorby nějaké té nové interpretace budeme spolu s Janáčkovou liškou Bystrouškou pobrukovat „Běží liška k Táboru“. Zvláště, když budeme mít na paměti onen závěrečný lesníkův zpěv z této opery, začínající příznačnou otázkou: „Je to pohádka či pravda?“³⁹

---

³⁹ Nejen Jan Žižka slaví v roce 2004 jubileum: je to zároveň 150 let od Janáčkovy narození a 180 let od narození a 120 let od úmrtí Bedřicha Smetany – srovnej Jan TROJAN, *Dějiny opery. Tvůrci předloh, libretisté, skladatelé a jejich díla*, Praha 2001, s. 223–227, 259–266. Tuto drobnou studii věnuji jinému letošnímu jubilantovi, panu prof. Františku Šmahelovi, svému učiteli a vzácnému člověku.

Žižka and the Czech North-West or the conquest of the town of Chomutov by the Hussites in 1421

Petr Hlaváček

Žižka and South Bohemia - this is a rather boring topic. On the other hand, Žižka and north-western Bohemia does not sound like a topic for a monograph or a large study. In spite of this notion, this area is connected with this man, the leader of God's warriors, more than you would think after a brief inspection of the large bibliography regarding Žižka. A manuscript by M. Johann Leonis of 1493 notes that even before the beginning of Hussite riots, Jan Žižka had been captured by warriors from Most and released only after he promised, he would never be their enemy. Václav Novotný in "Sborník Žižkův" (Žižka's Memorial Volume) of 1924 admits that there could be some sense in this nearly legend-like narration and by means of a complicated analysis he tries to find the date of this event - sometime before 1409. And this was probably not the last of Žižka's contacts with the Czech north-west in the time before the beginning of the Hussite wars, the most stormy phase of the process of Czech reformation.

In 1418 there was a dispute between King Wenceslas IV and Jindřich of Plavno, a great opponent of Czech reformers and an owner of the significant Hasištejn Castle near Kadaň. After a several-month long siege, Hasištejn was conquered by royal troops, led by Mikuláš Chudý of Lobkovice. Žižka, who was a member of the royal troop, might have been one of the commanders of the royal army at that time.

Documents from 1421 provide us with much more information on Žižka's activities in north-western Bohemia. The army of Tábor and Prague, united at that time and led by Žižka, victoriously passed through the Plzeň Region and on 15 March 1421 arrived near Chomutov. Just a day later, on 16 March, they attacked the town. František Palacký in his 'History of the Czech Nation' repeatedly mentions that Czechs 'bled most and for the first time' in Chomutov. What actually happened in Chomutov? and what role did Žižka himself play in this? The most detailed description of these events is to be found in the chronicle of Vavřinec of Březová. According to him, Miluláš Chudý of Lobkovice and the towns of Most and Chomutov jointly harmed the people of Žatec. In spring 1421, "Pragenses cum Thaboritis" started towards Chomutov. On 15 March 1421, the army arrived near Chomutov and besieged it. Vavřinec

of Březová describes how Germans standing on the town walls laughed at Hussites. These Germans were members of the Meisen garrison settled in the town. On the next day, on 16 March, Prague troops attacked the town from one side and Tábor troops followed them from another. They conquered the town and using fire they killed all the men from the town. They allegedly left only thirty men alive to make them bury all the dead - over 2500 people, noblemen, burghers, priests and Jews. Moreover, Tábor women allegedly committed a terrible crime when they took crying women, girls and children out of the town, stole their clothes, money and valuables and burned them to death in a hut, not even saving the pregnant. Pregnant women probably made the Tábor women angry reminding them of the eschatology text in the so-called small apocalypse of Mark's Gospel frequently quoted at that time: "Woe betide the pregnant and nursing on those days".

Only in one case, in Vavřinec of Březová's chronicle, Žižka is not expressly mentioned as a military captain in Chomutov. Striking, on the other hand, is the fact that in three cases Prague troops are mentioned before Tábor ones in reports on the Chomutov massacre. Moreover, in conquered Chomutov, as in neighbouring Kadaň and Masšov, the Prague garrison remained which could indicate that Prague troops were more active in this bloody event.

So, we can ask: Did Žižka participate in the battle of Chomutov? Are all these chronicle reports only rumours or literary simplification whose target is to attribute to Jan Žižka all the brutal excesses of Hussite troops? The paper also monitors various legends related to the conquest of Chomutov which occurred at various times until the 19th century and their varied religious and political interpretations.

II. Za hranicemi Českého království

Litwa średniowieczna z historycznej perspektywy

Marceli Kosman

Kiedy Czechy wkraczały w dramatyczny okres wojen o reformę Kościoła i zachowanie tożsamości narodowej, popularnie zwanych husyckimi, a Europa znajdowała się w końcowej fazie Średniowiecza, u progu doby nowożytnej – czasy wielkiego przełomu polityczno-ustrojowego przeżywało państwo litewskie, popularnie nazywane Wielkim Księstwem.¹ Wiązały się one z porzuceniem politeizmu i wkroczeniem do kręgu państw chrześcijańskich. Miało wówczas całe tysiąclecie od wyjścia w IV wieku (311 – edykt mediolański Konstantina Wielkiego) religii monoteistycznej z podziemia i zajęcia poczesnego miejsca w życiu publicznym (380 r. – nadanie jej przez Teodozjusza Wielkiego rangi religii państwowej) wraz ze stworzeniem koncepcji cesaropapizmu, ideologii pozwalającej na ingerencję władcy w wewnętrzne sprawy kościelne.² Mniej więcej w połowie tego okresu przypadł chrzest Słowian – Bułgarów, Czechów, Polan i Rusinów.³ Od tego czasu wiele się zmieniło w mentalności europejskiej – o ile na początku XI wieku kronikarz niemiecki pisze, że panowie chrześcijańscy traktowali trwających przy dawnych wierzeniach książąt słowiańskich jak psy, nie pozwalając im zasiadać w jednej izbie i przy tym samym stole, to w XIV stuleciu w stosunku do władców litewskich

---

¹ Taka nazwa utrwaliła się w historiografii w związku z tytułaturą władcy, przestrzeganą od czasu porozumienia w Krewie przez kancelarię królewską w Polsce (magnus dux, dla odróżnienia od zwykłych książąt dzielnicowych ale i od koronowanego monarchy). Wcześniej panowała nawet w pismach oficjalnych znaczna dowolność, używano potocznie określenia „król” (rex, kung). Na przykład w intytulacji listu Giedymina do franciszkanów zachodnioeuropejskich z dnia 26 maja 1323 r. czytamy: „Gedeminne, divina providentia lethphanorum ruthenorumque rex, princeps Semigaliae et dux” (*Gedimino laiskai*. Opracowali V. Pašuto i I. Štal. Vilnius 1966, nr 6 s. 51). W połowie XIII w. Mendog był tytułowany królem ale miało to miejsce po jego chrzcie i koronacji. Nawet jeśli nie wszystkie związane z tymi władcami dokumenty były autentyczne, to ewentualni fałszerze posługiwali się używaną wówczas ich tytułaturą.

² Zygmunt Zieliński, *Cesaropapizm* /w:/ *Encyklopedia katolicka* /*Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*/. T.3. Lublin 1985, s. 41; Edward Potkowski, *Kościół terytorialny i państwowy we wczesnym średniowieczu* /w:/ *Katolicyzm wczesnośredniowieczny*. Praca zbiorowa pod red. Józefa Kellera. Warszawa 1973, s. 9–110

³ Na ten temat Henryk Łowmiański, *Religia pogańskich Słowian i jej upadek (wiek VI–XII)*. Warszawa 1979; zob. też Włodzimierz Szafranski, *Przyjęcie chrześcijaństwa przez Słowian we wczesnym średniowieczu* /w:/ *Katolicyzm wczesnośredniowieczny*, s. 207–244

stosowali zasadę partnerstwa. Nie było wówczas mowy o tego rodzaju dyskryminacji a pozostawanie przy politeizmie miało charakter wyłącznie formalny i wynikało z przesłanek wybitnie politycznych. Pierwsza – nieudana – próba chrystianizacji (za pośrednictwem Krzyżaków) wiązała się w 1251 r. z osobą jednego z przywódców plemiennych, Mendoga, koronowanego na króla, i nie pozostawiła trwałych śladów. Natomiast już w drugiej połowie XIII wieku rozpoczął się proces a) przenikania chrześcijaństwa na rdzenną Litwę (Auksztotę), głównie wskutek osiedlania się tam – zwłaszcza w Wilnie, które na przełomie tego i następnego stulecia stało się stolicą państwa – Niemców i Rusinów, wyznających bez przeszkód katolicyzm i prawosławie we własnych świątyniach; b) chrztu tych osób, które znalazły się na stałe poza stronami ojczyzyny. Mamy na myśli z jednej strony podbój przeżywających czasy rozbitcia dzielnicowego ziem ruskich przez podległych władcy litewskiemu dowódców (wraz z drużynami), którzy asymilowali się kulturowo z nowym środowiskiem; z drugiej strony wydawane za mąż za władców chrześcijańskich córki panujących przed ślubem porzucały formalnie religię przodków i przyjmowały nowe imiona. Między innymi w 1325 r. wraz z zawarciem przymierza między wielkim księciem Giedyminem (ok.1315-1341) i królem polskim Władysławem Łokietkiem miało miejsce małżeństwo ich dzieci: Kazimierza (Wielkiego) i Aldony. Na chrzcie w katedrze na Wawelu otrzymała ona imię Anna. Mężami książąt mazowieckich Janusza i Ziemowita były córki Giedyminowiczów – Kiejstuta z Trok i Olgierda z Wilna (1345-1377), Danuta (nowe imię: Anna) i Aleksandra (imię pogańskie nieznane). Spory jest wykaz księżniczek wydawanych na zachód, zaś o przenikaniu prawosławia do dynastii świadczą ruskie imiona, jak Gleb (Narymunt), Iwan, Aleksander, Fiodor, Jerzy, Iwan, Wasyl, Konstanty.⁴

Pod wpływem związków ze stojącą na wyższym poziomie rozwoju społecznego Rusią, a także (choć w znacznie mniejszym stopniu) sąsiedztwa z Zakonem Krzyżackim i niemiecką Rygą w Inflantach dokonywała się adaptacja urządzeń ustrojowych na Litwie. Niekiedy współistniały ze sobą stare i nowe obyczaje – co wyraźnie widać na przykładzie obyczajów dyplomatycznych. Konkretnie mamy tu na uwadze sposób zawierania traktatów międzynarodowych z chrześcijańskimi sąsiadami: były one przez pogańskiego kontrahenta sankcjonowane za pomocą przysięgi na krew zabitego zwierzęcia ofiarnego i tak postąpił jeszcze w 1351 r. pokonany przez Ludwika Węgierskiego Kiejstut, zawierając z nim

---

⁴ zob. Zygmunt Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów*. Warszawa 1968; Jan Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*. Poznań – Wrocław 1999

traktat pokojowy. Rzecz znamienita, pan na Trokach (brat panującego w Wilnie Olgierda, przez zagranicę uważany za równorzędnego mu współwładcę) przyrzekał wówczas bogom pogańskim, że (...) ich porzuci i przyjmie chrzest. Nawiasem mówiąc przysięgi nie dotrzymał.⁵

Co pewien czas władcy litewscy w ciągu XIV wieku, niemal od jego początku, składali obietnice przyjęcia chrztu, przeważnie w obrzędku zachodnim. Słowa jednak nie dotrzymywali, wypierając się (jak to uczynił Giedymin w 1323 r.) swoich zamiarów i przypisując je nadinterpretacjom ze strony przebywających na dworze wielkksiążęcym zakonników – franciszkanów oraz dominikanów. Na krótko przed historycznym porozumieniem z Polską rozważany był też projekt małżeństwa Jagiełły z córką Dymitra Dońskiego, w powiązaniu z porzuceniem starych bogów; zachował się w tej sprawie list matki władcy litewskiego do księcia moskiewskiego. Łatwo zauważyć przyczyny wahania się Wilna: rzecz nie tyle w katolicyzmie czy prawosławiu, choć była to kwestia o podstawowym znaczeniu, co w politycznych konsekwencjach takiego kroku – grożącym uzależnieniu od Malborka (łącznie z utratą Żmudzi na rzecz państwa krzyżackiego) lub od Moskwy (która wyrastała na groźnego konkurenta Wilna jako jednoczycielka wszystkich ziem ruskich). Rozważni Giedyminowicze nie mogli lekceważyć groźby konfliktu wyznaniowego między obu obrządkami chrześcijańskimi w swoim państwie – do czego rzeczywiście doszło w niedalekiej przyszłości, w niespełna pół wieku po chrzcie Jagiełły (1377⁶/867–1434), u schyłku długiego panowania tego monarchy.⁸

Władcy Litwy w XIV wieku brali sobie za żony księżniczki ruskie, które stawały się na wileńskim dworze protektorkami prawosławia. Otaczały się mnichami wschodniego wyznania, w mieście powstawały cerkwie i monasteria. Toteż z pewnością wdowa po Olgierdzie a matka Jagiełły, Julianna twerska, była zainteresowana projektem moskiewskiego małżeństwa syna. Ten jednak był wybitnym politykiem o spojrzeniu europejskim i dostrzegł

⁵ M. Kosman, *Litwa pierwotna. Mity, legendy, fakty*. Warszawa 1989, s.204 nn.

⁶ Objęcie władzy na Litwie po śmierci ojca, Olgierda

⁷ W wyniku porozumienia zawartego latem 1385 r.w Krewie wyruszył on wczesną zimą do Polski przez Wołkowysk i Lublin, na początku lutego roku następnego przybył do Krakowa, gdzie kolejno w ciągu tegoż miesiąca w katedrze na Wawelu odbyły się uroczystości jego chrztu (wraz z czterema dotąd trwającymi przy pogaństwie braćmi), ślub z Jadwigą i koronacja na króla.

⁸ Na temat chrystianizacji Litwy zob. M. Kosman, *Drogi zaniku pogaństwa u Baltów*. Wrocław 1976, s.26 nn.

w piątym roku swego panowania niepowtarzalną możliwość dla siebie i dla państwa, którego byt - po czasach świetności - został zagrożony ze strony potężnego w tym momencie państwa krzyżackiego a na horyzoncie ponadto rysowało się niebezpieczeństwo ze strony niedoszłego teścia, świeżo opromienionego sławą pogromcy Tatarów. Owa nowa sytuacja wiązała się z objęciem tronu polskiego przez dobiegającą pełnoletności czyli dwunastego roku życia Jadwigę d'Anjou, córkę Ludwika Węgierskiego, siostrzeńca zmarłego w 1370 r. Kazimierza Wielkiego. Z dzisiejszej perspektywy można stwierdzić, że nawiązana wówczas unia okazała się jedną z najbardziej trwałych w dziejach Europy, przyniosła też obu jej partnerom bezsprzeczne korzyści, pozwoliła pokonać groźnego dla nich w swoim czasie (zwłaszcza dla Litwy) nieprzyjaciela, Zakon Krzyżacki), choć z drugiej strony - być może - legła u przyczyn upadku polskiej państwowości u schyłku XVIII wieku.⁹

Położenie geograficzne Litwinów, środkowego z ludów nazwanych w drugiej ćwierci XIX w. Bałtami, okazało się wyjątkowo korzystne, wynika bowiem z niego możliwość stworzenia państwa, w przeciwieństwie do Bałtów zachodnich (Prusowie, Jaćwięgowie), którzy ulegli eksterminacji wskutek walk ze stojącymi na wyższym poziomie cywilizacyjnym sąsiadów. Resztki Prusów, głównie arystokracji, uległy procesom asymilizacyjnym z najeźdźcami, pozostawiając jedynie swą nazwę późniejszemu państwu niemieckiemu nad Bałtykiem (Prusy) oraz jego niemieckim mieszkańcom (Prusacy). Bałtowie inflanccy wprawdzie nie zatracili swego charakteru etnicznego, ale własnej państwowości doczekali się dopiero po pierwszej wojnie światowej.

Przyjęcie chrztu nastąpiło w odpowiednim momencie, Jagiełło miał w tym względzie - generalnie rzecz biorąc - poparcie ze strony członków dynastii oraz bojarstwa, nie spotkał się z szerszym oporem ze strony poddanych wyznających prawosławie. Toteż sprawnie zrealizował ustalony w Krewie plan, przy czym nie lekcewał oczekiwań zarówno swoich dotych czasowych jak i nowych poddanych. Ci pierwsi zawiedli się, o ile mogli oczekiwać podobnej sytuacji jak na Rusi, to znaczy obejmowania (tym razem w Polsce!) kierowniczych

---

⁹ Na temat losów etnicznych ówczesnej Europy zob. Benedykt Zientara, *Świt narodów europejskich. Powstawanie świadomości narodowej na obszarze Europy pokarolińskiej*. Warszawa 1985; Jerzy Kłoczowski, *Europa słowiańska w XIV-XV wieku*. Warszawa 1984.

stanowisk państwowych.¹⁰ Warto przypomnieć konstatację Henryka Łowmiańskiego z okresu drugiej wojny światowej, kiedy powstawało cytowane dzieło, które publikacji doczekało się dopiero pół wieku później, po śmierci autora, który nie zdecydował się nigdy na jego druk: „Gdyby unia rycerstwu nie odpowiadała, nie doszłaby w ówczesnych warunkach do skutku, a gdyby została siłą faktów, wskutek okoliczności, narzucona, rozchwiałyby się po pewnym czasie, jak unia personalna z Węgry”.¹¹

Najczęściej oceny unii polsko-litewskiej były formułowane z polonocentrycznego lub litewskiego punktu widzenia. Wydaje się, że ponad jednostronne stanowisko zdołał wnieść się właśnie Łowmiański, *gente Lituanus, natione Polonus*, uczony o szerokich horyzontach europejskich. Przypominając o wielkomocarstwach Piastów, o legendach świetnej przeszłości zestawionej z „o wiele skromniejszej, a niekiedy nawet upokarzającej przeszłości”, pisze on:

„Dopiero unia z Litwą otworzyła przed Polską nowe horyzonty i dała możliwość zaspokojenia ambicji politycznych polskiej klasy rycerskiej, nie narzucając jej przy tym nadmiernego wysiłku. Jagiellonowie stworzyli wielki system polityczny – jego podstawą stała się Polska i Litwa – system, który rozszerzał się, czasowo lub trwale, na inne kraje: Prusy i inflanty na północy oraz Czechy, Węgry i Wołoszczyznę na południu. W systemie tym Polska odgrywała rolę centralną i przewodnią. W Krakowie powstała główna stolica Jagiellonów. Stąd promieniowały polskie wpływy polityczne, kulturalne, gospodarcze, ustroj polski dostarczył wzorów dla urządzeń państwowych i społecznych Litwy i Rusi (...) Można powiedzieć, że wytworzyła się pewna równowaga między aspiracjami politycznymi Polski a faktycznym układem sił politycznych. W jagiellońskim systemie politycznym równowaga ta zachwiała się w 1569 r., gdy Polska wzięła na siebie zbyt wielką, w porównaniu z jej środkami, odpowiedzialność za utrzymanie integralności dość zwartego organizmu państwowego – Rzeczypospolitej szlacheckiej. Stajemy się wtedy świadkami

¹⁰ Na takie ewentualne (a surrealistyczne, wynikające z nieznamości sytuacji nad Wisłą!) oczekiwania litewskiej klasy politycznej wskazuje Henryk Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*. Do druku przygotował Krzysztof Pietkiewicz. Poznań 1999, s. 33–38. Ewolucję związku między obu państwami w latach 1385–1569, zwłaszcza z punktu widzenia przemian ustrojowych na Litwie, gruntownie charakteryzuje Juliusz Bardach, *Krew i Lublin /w:/ Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w.* Warszawa 1970, s. II–67

¹¹ Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, s. 33

naruszenia równowagi i stopniowego wytwarzania się nowego stanu rzeczy, gdy aspiracjom politycznym Polski, która miała wolę utrzymania rozległego państwa i mocarstwowego stanowiska, znowu przestały odpowiadać warunki realne. Tylko w przeciwieństwie do epoki piastowskiej Polska już nie była ściśnięta w granicach etnicznych przez czynniki zewnętrzne, nie była tak skrępowana, raczej miała zbyt rozległe pole działania, podjęła się zadań ponad swe siły, które też ją zawiodyły. Ta niewspółmierność sił i zamiarów nie od razu się ujawniła, a jeszcze później została zrozumiana¹².

Powyższym cytatem wybiegliśmy w przyszłość w stosunku do ram, chronologicznych tematu wystąpienia, ponadto spojrzeliśmy na zagadnienie z polskiego punktu widzenia. Pora więc wrócić na grunt ściśle litewski u schyłku wieków średnich. Oto konkluzja dotycząca owego związku.

Jagiellonowie od początku umiejętnie lawirowali między oczekiwaniami swych litewskich i polskich poddanych. Wiedzieli doskonale, że dynastyczne oparcie znajduje się w Wilnie, droga na Wawel prowadzi ze stolicy wielkoksiążęcej w Wilnie. Dopiero ostatni męski przedstawiciel rodu, świadom swej bezpotomnej śmierci, przekazał swe prerogatywy do dziedzicznego tronu Koronie polskiej, dążąc do trwałego – ponad osobą monarchy – zespolenia obu państw. Uczynił to w interesie Litwy, która potrzebowała oparcia militarnego w swej walce z Moskwą o utrzymanie terytoriów ruskich Wielkiego Księstwa. Nie wszyscy jego współpracownicy z litewskiej „klasy politycznej” to rozumieli, znaczna ich część nie potrzebowała unii po rozgromieniu Zakonu Krzyżackiego i trwałemu odzyskaniu z jego rąk Żmudzi. Zdanie zmieniła dopiero wówczas, kiedy – w drugiej połowie XV wieku – wzrosło zagrożenie ze strony Tatarów oraz Moskwy.¹³

Nie tylko sytuacja międzynarodowa stała się powodem zainteresowania Litwinów trwałym związkiem z Polską. Poczynając od 1386 r. dokonywały się w Wielkim Księstwie na niespotykaną dotąd skalę zmiany ustrojowe. Z jednej strony wielki książę Witold¹⁴ dokonał centralizacji państwa, osłabiając

¹² ibidem, s. 11 n.

¹³ Henryk Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, Warszawa 1933.

¹⁴ Początkowo ten najwybitniejszy z synów Kiejstuta uciekł do Krzyżaków (czynił to dwukrotnie), ostatecznie jednak w 1392 r. na trwałe pogodził się ze swoim stryjecznym bratem Władysławem Jagiellą, który w 1392 r. powierzył mu stanowisko swego namiestnika w Wilnie. Wkrótce na mocy unii wileńsko-radomskiej 1400/1401 r. Witold

zdecydowanie książąt dzielnicowych i zastępując ich swoimi namiestnikami, z drugiej zaś już w XV wieku rozpoczął się proces demokratyzacji, w ramach którego średnia szlachta wzorem polskim starała się osiągnąć prerogatywy na wzór polski. Nasilił się on w następnym stuleciu, kiedy przede wszystkim w Koronie miały miejsce ostre spory między możnowładztwem i ruchem egzekucyjnym.

Na mocy wydanego w Wilnie wielkiego przywileju królewskiego z lutego 1387 r. bojarzy ochrzczeni w obrządku zachodnim zostali obdarowani szeregiem przywilejów (panowie prawosławni otrzymali te same prawa dopiero w 1434 r. w wyniku wojny domowej w Wielkim Księstwie); w tym samym czasie dokument dla stolicy Władysław Jagiełło nadawał jej – a wkrótce również innym miastom (Brześć nad Bugiem, Kowno z rąk Witolda, Troki – od Zygmunta Kiejstutowicza) – prawo magdeburskie¹⁵, na wzór Krakowa¹⁶. Rozpoczął się proces urbanizacji kraju oraz nadawania miastom i miasteczkom ustroju sprawdzonego już w Polsce.¹⁷ Zygmunt August przeprowadził na wzór Korony zmiany w ustroju terytorialnym (województwa i powiaty), w zakresie sądownictwa oraz przystąpił do wielkiej reformy rolnej (wzór stanowiły tu zmiany zainicjowane przez królową Bonę w jej dobrach na Polesiu pińskim¹⁸),

---

został dożywotnio wielkim księciem (magnus dux), podczas gdy król odtąd tytułował się księciem najwyższym (supremus dux). Stanowisko wielkiego księcia (a tym samym odrębność państwowa) zostało na trwałe wprowadzone mocą unii w Horodle (1413 r.) Witold pod koniec życia (zm. 1430) za namową cesarza Zygmunta Luksemburczyka chciał się koronować na króla Litwy, do czego jednak nie dopuścili Polacy. Zob. Grzegorz Błaszczyk, *Burza koronacyjna. Polska – Litwa 1429–1430. Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich w XV wieku* Poznań 1998

¹⁵ J. Bardach, *Ustrój miast na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim do połowy XVII wieku /w:/O dawnej i niedawnej Litwie*. Poznań 1988, s. 72 nn.

¹⁶ Zob. M. Kosman, *Stoletnie funkcje Wilna w dobie przedrozbiorowej /w:/Dwór a kraj. Między centrum a peryferiami władzy*. Materiały konferencji naukowej (...) w Krakowie w dniach 2–5 kwietnia 2002 pod red. Ryszarda Skowrona. Kraków 2003, s. 157 nn.

¹⁷ Stanisław Alexandrowicz, *Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII wieku*, „Acta Baltico-Slavica” TVII, 1970, s. 47–108; idem, *Powstanie sieci miejskiej Podlasia na tle procesów urbanizacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R.XXVIII, 1980, zeszyt 3, s. 413–427

¹⁸ M. Kosman, *Pomiara włóczna na Polesiu pińskim*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” T.XXXI, 1970, s. 103–141; idem, *Orzeł i Pogoń. Z dziejów polsko-litewskich XIX–XX w.* Warszawa 1992, s. 191 nn.

porządkującej stosunki na wsi. Jego wzorem poszli w drugiej połowie XVI i na początku XVII wieku liczni magnaci.¹⁹

Pod koniec XIV i w trzech pierwszych dekadach XV wieku, kiedy unia przeżywała czas cementowania, na szczęście dla obu jej partnerów na ich czele stały znakomite elity polityczne. Ze strony Polski tworzyli je dostojnicy ze szkoły Kazimierza Wielkiego, głównie panowie małopolscy, ci sami, którzy wcześniej nie dopuścili do małżeństwa Jadwigi z austriackim Habsburgiem Wilhelmem i doprowadzili do zawarcia porozumienia w Krewie. Na czele Litwy stali wybitni władcy – wnukowie Giedymina a synowie Olgierda i Kiejstuta, Jagiełło i Witold, których osobowości dominowały nad pozostałymi dynastami i warstwą rycerską Wielkiego Księstwa. Zarówno na Wawelu pierwszy z nich jak i w Trokach drugi (była to jego główna siedziba, w odległości 120 od Wilna) potrafili dobierać sobie lojalnych i kompetentnych współpracowników. Dzięki temu pierwsze ćwierćwiecze rządów Litwina na polskim tronie przebiegało pod znakiem tworzenia klimatu do ostatecznej rozprawy z Zakonem Krzyżackim, co zaowocowało – w ścisłej jego współpracy ze stryjecznym bratem – zwycięstwem w wielkiej wojnie z Zakonem 1409–1411, której kulminacyjnym punktem była bitwa pod Grunwaldem, jedna z największych w dziejach średniowiecznej Europy.²⁰

Obaj doczekali się wysokiej oceny ze strony badaczy, choć na potomnych dość długo wywierała wpływ w Polsce niezbyt pochlebna opinia ze strony Jana Długosza oraz całkiem niesprawiedliwa a zdecydowanie negatywna w jego ojczyźnie, gdzie dopiero pod koniec XX wieku stwierdzono, że ... „nie szkodził interesom Litwy“ (którą w rzeczywistości uchronił przed zagładą) i przywrócono na karty podręczników szkolnych. Słusznie napisał o królu Juliusz Bardach:

„Poprzez rozsądny kompromis potrafił zneutralizować separatyzm litewsko-ruski oraz ułożyć się z bratem stryjecznym i początkowo rywalem – Witoldem,

¹⁹ Jerzy Ochmański, *Dawna Litwa. Studia historyczne*. Olsztyn 1986 (rozdziały: *Reforma włóczna na Litwie i Białorusi w XVI wieku; Reforma włóczna w dobrach magnackich i kościelnych w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVI wieku*), s.158 nn.

²⁰ H. Łowmiański, *Agresja zakonu krzyżackiego na Litwę w wiekach XII–XV oraz Początki i rola polityczna zakonów rycerskich nad Bałtykiem w wieku XIII i XIV /w: /Prusy – Litwa – Krzyżacy (seria: *Klasyki historiografii* pod red. A. F. Grabskiego)*. Wyboru dokonał, wstępem i posłowiem opatrzył M. Kosman. Warszawa 1989, s. 179–225 oraz 403–450; Marian Biskup i Gerard Labuda, *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach. Gospodarka – Społeczeństwo – Państwo – Ideologia*. Gdańsk 1986, s.363 nn.

czyniąc z niego lojalnego i cennego współpracownika. Przywiązany do swej ściślejszej ojczyzny – Litwy, dbał jak najtroskliwiej o interesy państwowe swojej drugiej ojczyzny – Polski i godnie ją zaprezentował. Że łączył to z widokami dynastycznymi, nie można brać mu za złe. Często uparty, rozumiał jednak, że polityka jest sztuką realizacji rzeczy możliwych, i rozgrywał trudne partie z mającym własne koncepcje możnowładztwem. Musiał nieraz ustąpić, by wygrać w następnej turze. Obcy religijnemu fanatyzmowi, dbał o pokojowe współżycie z ludnością prawosławną, choć jako neofita, dbały o to, by dać wyraz swej prawowierności, szedł nieraz – jak w stosunku do husytyzmu – daleko w tym kierunku²¹.

W opublikowanym na pięćsetlecie śmierci Witolda w Wilnie (październik 1930) eseju z kolei Henryk Łowmiański tak ocenił postać bohatera narodowego nowożytniej Litwy: „Nie pozostawił (...) po sobie dziedzica nie tylko w rodzie, ale i w polityce, był bowiem ostatnim w. księciem, który w całej pełni kontynuował pogram Olgerda, zwrócony na wschód – ku Rusi (...) Wskutek niedoprowadzenia dzieła do końca zwałił się na barki spadkobierców Witolda ciężar obrony kresów przed wzrastającą w siły Moskwę – kresów, których utrzymanie, ze względów chociażby geograficznych, było dla Wilna o tyle trudne, o ile dla przeciwnika łatwe ich zdobycie.“

Wytrawny ten znawca epoki poddał krytyce zbyt dużą uступliwość wobec Zakonu przed czasami Grunwaldu oraz zaniedbanie wewnętrznej konsolidacji Wielkiego Księstwa i pomijanie Rusinów w zdobyczach stanowych bojarstwa, co doprowadziło do krwawej wojny domowej zaraz po jego śmierci. Ale obok tych minusów wskazał, że „wytrwale zdążając w raz obranym kierunku, wyniósł państwo, chociaż chwilowo, na wyżyny potęgi, pozostawił po sobie pamięć wielkich czynów; jako cenny spadek moralny dla przyszłych pokoleń, które uznają Witolda za najdzielniejszego monarchę litewskiego.“

I wreszcie ostateczna konkluzja: „Głównie jednak zasługi położył Witold, współdziałając z Koroną, w rozbiciu groźnego krzyżactwa, utrwalając dzięki temu zachodnią i północną granicę Litwy właściwej, a nawet zdobywając dla kolonizacji litewskiej nowe tereny. Dlatego też bitwa pod Grunwaldem była najpiękniejszym dniem w jego życiu, jednym z największych tytułów do chwały. Wreszcie, jako jeden z głównych uczestników i twórców unii, szczerzy jej – po początkowych wahaniach – zwolennik, otwierający przy tym

---

²¹ J. Bardach, *Władysław II Jagiello /w:/ Poczet królów i książąt polskich*. Praca zbiorowa pod red. Andrzeja Garlickiego. Wydanie II. Warszawa 1978, s. 286

na ścieżaj wrota do Litwy kulturze polskiej, wykonał wielkie dzieło cywilizacyjne i przysłużył się zarówno swej ściślejszej ojczyźnie, jak Polsce²².

Osobne i wymagające obszernego omówienia zagadnienie to związki Litwy po 1386 r. z Czechami, zresztą w ramach ścisłych wówczas kontaktów Wawelu z Hradczanami, uniwersytetem praskim i ruchem husyckim. Na tym miejscu tylko je zasygnalizuję.

W 1397 r. za zgodą króla Wacława Jadwiga ufundowała w Pradze (bowiem założona 23 lata wcześniej w Krakowie przez Kazimierza Wielkiego akademii podupadła i w praktyce nie funkcjonowała, do jej odnowienia doszło dopiero w 1400 r.) bursę dla scholarów z Polski oraz kształcących się tam Litwinów.²³ W Pradze studiował trzeci biskup wileński Mikołaj z Gorzkowa (1370 bakałarz sztuk wyzwolonych, ok. 1387 doktor prawa kanonicznego), rektor Uniwersytetu Krakowskiego.²⁴ Z chrystianizacją Litwy były też związane postacie rodowitych Czechów, spośród których szczególne miejsce zajął Hieronim Jan Silvanus z Pragi (ok. 1368–1440), utożsamiany niekiedy z kanonikiem wileńskim Janem Czechem, towarzyszem Jana Husa o tym samym imieniu i z kilku innymi postaciami. Był kaznodzieją Władysława Jagielly i być może profesorem teologii na uniwersytecie w Krakowie. Nadgorliwość misjonarska na Litwie w okresie pogrunwaldzkim sprawiła, że naraził się nie tylko Witoldowi ale i tamtejszym dostojnikom kościelnym. Wycinając bowiem święte gaje naraził się Żmudzinom, którzy byli gotowi podnieść bunt zbrojny w obronie swych bóstw pogańskich. Było to w 1413 r., Hieronim wówczas przeniósł się do Włoch, gdzie został przełożonym klasztoru kamedułów w Camaldoli, utrzymując nadal kontakty z państwami jagiellońskimi, ceniony jako ekspert m. in. w sprawach litewskich. Był w 1433 r. informatorem Eneasza Sylwiusza na temat tego kraju, kiedy przyszedł papież zbierał materiały do dzieła *De Europa*.²⁵

Dalsze zagadnienie to kontakty z husyckimi Czechami, zwłaszcza projekt powołania na tron w Pradze Zygmunta Korybutowicza (przed 1385–1435), wnuka Olgerda i brata Władysława Jagielly. Został on w 1422 r. wysłany nad Wełtawę jako jego namiestnik i opowiedział się przeciw Zygmunтови Luksemburczykowi. Na terenie Czech przebywał z przerwami do 1431 r., udzielając

²² H. Łowmiański, *Witold wielki książę litewski*. Wilno 1930 – cytuję za przedrukiem: „Litua-no-Slavica Posnaniensia. Studia Historica“. T. VII, 1995 /wyd.:/ Poznań 1997, s. 70 n.

²³ Polski słownik biograficzny (dalej: PSB). T. X, s. 296 (Anna Strzelecka, *Jadwiga Andegaweńska*)

²⁴ Red., *Gorzkowski Mikołaj*, PSB VIII, s. 336 n.

²⁵ Jerzy Zathej, *Hieronim Jan Silvanus z Pragi*, PSB IX, s. 508 n.

pomocy husytom.²⁶ Z tych kontaktów – odcinając się od nich – Jagiełło tłumaczył się dworom zachodnim, natomiast Witold był w nie bliżej zaangażowany. Zresztą miał on własny stosunek do religii, akceptował wiele elementów prawosławia a w zmartwychwstanie miał przestać wątpić – jak donosi dobrze zazwyczaj poinformowany Długosz – dopiero na łożu śmierci. Jego następcy na tronie wielkksiążęcym nie byli postaciami tak wielkiego formatu, jednakże związki Litwy poprzez Polskę z zachodem żywo rozwijały się również po jego śmierci, zwłaszcza że od 1440 r. na tronie tym zasiadł młodszy syn Władysława Jagiełły, Kazimierz Jagiellończyk, w siedem lat później koronowany na króla na Wawelu, jeden z najwybitniejszych władców europejskich owej epoki. Choć formalnie unia z Polską została wówczas przerwana, to de facto istniała i pogłębiała się, co pozwalało na kontynuację okcydentalizacji Wielkiego Księstwa przy respektowaniu jego ruskich elementów. Trwałość zmian ustrojowych i kulturalnych na Litwie bowiem była w znacznym stopniu skutkiem realizmu w polityce Jagiellonów, którzy unikali stosowania siły tam, gdzie to nie było konieczne.

---

²⁶ J. Tęgowski, op.cit., s. 110–113; Jerzy Grygiel, *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku*. Wrocław 1988

Medieval Lithuania at a Historical Turning Point

Marceli Kosman

The very first attempt to Christianise Lithuania (1251) was connected with one of tribal leaders, Mendog, who was subsequently enthroned. However, this attempt did not leave any permanent traces. A more permanent process of penetration of Christianity started only in the second half of the 13th century in consequence of two long-term processes. The first one was the settling of Germans in Vilna, and the second one was baptizing of people who resided on the Russian territory settled by Lithuanians and who were culturally assimilated with the new environment. The actual acceptance of Christianity (1386–1387) came at a suitable moment. The Grand-Prince Jagiello was generally supported by the dynasty as well as by boyars.

Jagiellons skilfully balanced between the expectations of their Lithuanian as well as Polish subjects from the very beginning. They knew perfectly well that the dynasty was supported from Viln and that the path to Wawel started at the Grand Princely See in Viln. Sigismund August (1548–1572), the last male representative of the family, being aware of the fact that he was going to die childless, handed over his competences regarding the hereditary throne to the Polish crown trying to achieve permanent integration of both the states regardless who the current monarch was. After 1386, extremely large-scale political changes occurred in the Grand Principality. Grand Prince Vitold (1392–1430) completed the centralisation of the state, which resulted in restricting the power of counts and in replacing them with his own people. On the other hand, the process of democratisation started in the 15th century and some noblemen tried to acquire broad-scale rights during it. This tendency magnified during the next century when fierce disputes between magnates and voters occurred. The first twenty-five years of Lithuanian rule on the Polish throne were marked by careful preparations for the final fight with the order of German Knights. This activity culminated in a big war with the Order (1409–1411) and its most significant battle of Grunwald where beside Polish and Lithuanian soldiers also Russian and Czech troops participated.

Relationships between Lithuania and the Czech Lands after 1386 are a special issue; at that time, the relationships were restricted to contacts between Wawel and Prague Castle, Prague University and the Hussite movement. In 1397, based on the consent granted by Queen Jadwiga, a college for Polish and Lithuanian students was established in Prague University. For example

the third Bishop of Vilen, Mikołaj of Gorzkow, studied in Prague. The name of Hieronim Jan Silvanus of Prague (about 1368-1440) was connected with Christianisation of Lithuania. Contacts with the Hussite Bohemia are symbolised by a plan to invite Sigismund Korybutovič, a brother of Vladislav Jagiellonsky, to the Prague throne.

The union of Lithuania and Poland developed under the rule of Vladislav Jagiellon's successors, which enabled them to continue of the process of westernisation of the Grand Principality while all its Russian elements were respected. The persistence of political and cultural changes in Lithuania manifested, to a great extent, the realistic approach of Jagiellon's policy.

Образ Яна Жижки В русской литературе XIX–XX веков.

Л. П. Лаптева

Оценка исторической роли Яна Жижки В русской историографии указанных столетий зависела от мировоззрения авторов работ о нём, их политических взглядов и вообще исторических условий развития науки. Как известно, В XIX в. русские изыскания по истории славян прошли В своём развитии несколько этапов. От зарождения славяноведения до 60–70-х годов господствовало романтическое рассмотрение истории славян. Последняя четверть XIX и начало XX веков знаменуются постепенным переходом от романтизма к позитивизму. В романтический период изучения гуситского движения русская историография характеризуется значительным разнообразием направлений. Гуситское движение оценивалось с народнических позиций, другие историки выводили это движение В первую очередь из нравственных потребностей чешского общества начала XV века. Но главным направлением русской романтической гуситологии было славянофильское. Странники славянофильской оценки гусизма выдвигали тезис о православном характере гуситского движения. С этих позиций написана В России большая часть литературы о гусизме, её творцами и защитниками были крупнейшие русские слависты XIX в. Но с 60-х годов славянофильская концепция начинает подвергаться критике с демократических и либеральных позиций. К концу XIX в. всё больший удельный вес приобретает позитивистский взгляд, хотя вплоть до Октябрьской революции 1917 г. славянофильские сочинения появляются В печати, особенно В научно-популярных книгах и брошюрах, В отдельных статьях, написанных по поводу тех или иных исторических событий (например, 500-летия смерти Яна Гуса и др.).

Оценка деятельности Яна Жижки отражает разнообразие направлений В русской гуситологии XIX в. Заметим, что образ Яна Жижки складывается В связи с изучением гуситских войн, которые были объектом внимания также и военных историков.

Первое упоминание о Яне Жижке В русской литературе принадлежит С. Палаузову.¹ По его мнению, единство таборитского лагеря

---

¹ ПАЛАУЗОВ С., *Иоанн Гус и его последователи*. М., 1845.

только и держалось благодаря авторитету Жижки. Историк не только считал Жижку гениальным полководцем, но и проводил параллель между деятельностью Жижки в XV веке и деятельностью Оливера Кромвеля в XVII в.² Впрочем подобные антиисторические сравнения были для 40-х годов XIX в. обычным стилистическим приемом.

Среди представителей славянофильского направления подробно писал о Жижке В. И. Ламанский.³ По его мнению, «западные писатели совершенно не поняли сущности Жижки», и лишь Ф. Палацкий представил таборитского вождя «в истинном виде», не скрывая ни достоинств, ни недостатков и обеспечив тем самым полководцу «полное право на всемирную известность». Весьма характерно для молодого Ламанского высказывание о том, что Жижку «выслал из среды своей народ чешский на кару и мщение римско-немецкому миру за сожжение Гуса и Иеронима, на защиту их учения и спасение чести и доброго имени ... всего мира славянского». Уже из этой характеристики Жижка предстает чуть ли не панславистом XIX века. Ламанский и далее проводит аналогичные мысли, замечая, что Ф. Палацкий «вполне основательно» считал Жижку «одним из первых панславистов». Естественно, с точки зрения Ламанского, что Жижка «никогда не жаловал немцев», но зато «тем сердечнее прильнул к славянству». Ламанский подчеркивал связи Жижки со славянами вне пределов Чехии. «Еще до смерти Гуса, – писал он, – братался Жижка с поляками, ходил помогать им против немецких крестоносцев, всегда носил польский наряд». Также и по отношению к «русским» Жижка, по словам Ламанского, бывал «необыкновенно ласков» Под «русскими» разумелся Сигизмунд Корибутович.

Ламанский сделал также попытку характеризовать социальные взгляды Жижки. Историк представлялось, что Жижку не следует причислять к таборитам, что он не должен нести ответственности за действия левого крыла движения. Сами же эти действия представляются ему отвратительными. Такой взгляд на военные методы таборитов разделялся почти всей славянофильской историографией. Смысл

---

² Там же. С. 22 и 24.

³ ЛАМАНСКИЙ В. И., *Исторические замечания к сочинению «О славянах в Малой Азии, Африке и Испании»*.// Учёные Записки II-го отделения Академии наук. 1859. Кн. 5.

резкого отделения Жижки от таборитов совершенно ясен. Ведь Ламанский видел в Жижке орудие мщения «римско-немецкому миру» и, следовательно, считал его действия абсолютно справедливыми. Конечно же, справедливый деятель, с точки зрения Ламанского, не мог иметь ничего общего с «разбойничьей шайкой», как именовали таборитов славянофилы. Поэтому историк утверждает, что Жижка даже «вовсе не сочувствовал таборитам», которые «совершенно отвергали личную собственность и предавались всепоглощающему деспотизму нивелирования». Ламанский явно считает, что все без исключения табориты выступали за полное имущественное равенство. Он не видит в Таборе различных слоёв. Может быть, виной тому следует признать неразработанность вопроса о социальном составе Табора к концу 50-х годов XIX века. Из-за этой неразработанности идеология хилиастов распространялась на весь Табор, так что Жижка оказывался вовсе не таборитом.

Но отрицать хотя бы связь Жижки с Табором было, разумеется, невозможно. Ламанский объяснял её тем, что Жижка питал «глубокую ненависть ко всяким неестественным преимуществам одних сословий и состояний над другими». Понятно, что Ламанскому легко было найти подтверждение этого тезиса в источниках и литературе. Историк особенно подчёркивает ненависть Жижки к феодалам и приводит его слова о том, что «представители простого народа бывают лучше многих дворян». Эти высказывания о мировоззрении Жижки, как известно, основаны на источниках и возражений не вызывают. Но нельзя видеть в стремлении Жижки к уравниванию сословий единственную причину его связи с «чуждыми» ему якобы таборитами.

Ламанский останавливается и на личных качествах Жижки. В соответствии с обычными представлениями, он описывает Жижку как человека, «одержимого нетерпимостью до фанатизма», требовавшего «от себя и от других горячей ревности к делам», весьма набожного, «преданного всей душой своей вере и своим убеждениям – учению Гуса», которое полководец считал «единым, истинным и спасительным», решительно отворачиваясь от людей, не разделявших подобных идеалов. Ламанский говорит также о бескорыстии и неподкупности Жижки. Опираясь на материалы Ф. Палаццкого, он замечает, что Жижка при желании мог бы достичь и богатства, и власти, но не поддавался соблазнам, поскольку был «упорным фанатиком, никогда не заботившимся о собственном успехе». Историк подчёркивает, что

Жижка, будучи победителем В длинном ряду битв и «предводителем неодолимого войска, ... всегда довольствовался простым званием брата, как назывался каждый В его войске, и, всегда умеренный, помер таким же бедняком, как и жил».

Ламанский считал несправедливым мнение о полной необразованности Жижки. Из литературы русскому историку было известно, что В Таборе каждый умел читать и писать, и Жижка, по его мнению, не был исключением.

Весьма высоко оценивает Ламанский Жижку как полководца, ставя его В ряд тех славных и редких во всей истории военачальников, которые, ... выдержав бесчисленное количество больших и малых сражений, никогда не испытывали поражений и по всем правам слывут за непобедимых». Ламанский подчеркивает, что Жижка воевал лишь против врагов, превосходивших его числом и оружием, что он одолел армии многих феодальных государств, сделал свой народ непобедимом В Европе, которая «сама, наконец, признала и провозгласила себя побежденной». Характеризуя тактику Жижки, Ламанский отмечает ее глубокую рациональность, предпочтение обороны наступлению, искусное использование местности. Все это дает Ламанскому основание объявить Жижку «если не изобретателем, то, по крайности, первым представителем новоевропейской тактики». Ламанский особо подчеркивает умение Жижки эффективно использовать пехоту, его заслуги В организации воинских упражнений, В создании строгой и «членораздельной» структуры армии, которая «уже очень давно была уподоблена живому непреодолимому чудовищу, всегда движущемуся по одной воле во всех своих членах и оконечностях».

У Ламанского имеются также сведения о вооружении, которое предпочитал Жижка, о том, как он делил воинов вместе с их боевым снаряжением на различные разряды. Даже ослепление Жижки принесло, как считает Ламанский, определенную пользу, «поскольку его воинское искусство В большей мере перешло на его гетманов и адъютантов». Ведь Жижка, «принуждѣнный смотреть их глазами, тем лучше научил ... их обращать внимание на все те выгоды, которые доставлялись природою и местными обстоятельствами или опытностью В размерении и расстановлении потребных для боя сил».⁴

---

⁴ Там же. С. 32–39.

Конечно, В этом описании Ламанского есть определенные достоинства, особенно учитывая, что оно появилось В печати В 1859 году. Сравнительно подробные сведения о Жижке и военном искусстве таборитов даны сочинением Ламанского В русской литературе впервые. Образ Жижки выписан весьма живо: нарисован портрет полководца и фанатичного поборника гуситской реформации. Однако В описании Ламанского есть и очевидные натяжки, обусловленные славянофильским мировоззрением автора и его отрицательным отношением к таборитам. Именно В связи с особенностями своего мировоззрения Ламанский представил Жижку одним из родоначальников панславизма, а его отношение к Сигизмунду Карибутовичу выдавал за отношение к «русским». Разумеется, для Жижки Корибутович был прежде всего отпрыском королевского рода и потому кандидатом на престол. Важнейшим недостатком трактовки Ламанского является его недифференцированное представление о таборитах. Здесь русский историк допустил ту же ошибку, которая свойственна анитаборитским писателям и историкам, приписывавшим коммунистические устремления не только всем таборитам, но и всем гуситам вообще.

Славянофильский взгляд на Жижку получил определенное отражение В литературе и периодике. Так, некто Алексей Сергеев, не оставивший сколько-нибудь заметного следа В истории науки, особо подчеркивал, что Жижка «всегда носил польский костюм, помня свое славянское происхождение», что он «начал выгонять из Чехии католических монахов и учреждать везде греческие обеды и причащение под обоими видами».⁵ Как видим, изложение А. Сергеева не только сугубо популярно, но и грешит прямыми ошибками. Разумеется, никаких греческих обеден Жижка никогда не вводил. Ошибка А. Сергеева, вероятно, объясняется довольно распространенным для русской литературы того времени заблуждением, что причащение под двумя видами равнозначно греко-славянской ортодоксии.

В конце XIX века подобные же взгляды высказывались еще одним публицистом – И. Н. Филипповым. Так, с его точки зрения, Жижка считал своими истинными сторонниками только «чешско-славянских божьих воинов, сражавшихся за освобождение закона божьего

---

⁵ СЕРГЕЕВ А., *Ян Жижка или Гуситская война.* // Семейные вечера. 1873. №1. (апрель). С.104, 107.

и языка чешского и славянского». Уже эта выдержка показывает, что Н. Н. Филиппов подходил к Жижке со славянофильских позиций. Писал он и о Жижке-полководце, благодаря которому «со времен гуситских войн чехи сделались первым военным народом Европы», а сам Жижка стал «основателем новой стратегии», его воины – «учителями других народов В военном искусстве». Высказываясь по вопросу о том, В какой мере Жижку можно относить к таборитам, Филиппов заметил, что Табор не был вполне однороден. Во всяком случае, он выделял среди таборитов слой ближайших сторонников Жижки, которые – В отличие от ряда других слоев – «остались верны ... принципам и правилам своего великого вождя».⁶ Таким образом, к концу XIX века уже наметилось понимание неоднородности Табора, хотя до подробной разработки этого вопроса было еще очень далеко.

Во взглядах на Жижку очень близок к славянофилам и И. И. Первольф.⁷ Характеризуя Жижку как славного полководца, отца новой стратегии, приверженца гусовых идей, Первольф особенно подчеркивает, что Жижка сражался «... в польском войске ... против немцев, был и остался приверженцем поляков и некоторых их обычаев», что он бился за закон божий, а, главное, «за освобождение народа чешского и славянского». Таким образом, Первольф, не будучи вообще сторонником славянофильства, смыкается В данном случае по взглядам с В. И. Ламанским.⁸ Можно сформулировать эту мысль и в другом плане. В данном вопросе славянофилы обычно высказывались В панславистском духе, подчеркивали прежде всего общность Жижки со всеми славянскими народами. Впрочем, как показано выше, наименее образованные из них тщились приписать Жижке введение греческой

⁶ ФИЛИППОВ Н. Н., *Несколько исторических замечаний о чешском военном искусстве и главнейших его деятелях*. СПб., 1896. С. 6 и 8.

⁷ Й. Первольф (1841–21.12.1891/ 2.01.1892), чех по происхождению и католик по вероисповеданию, получил образование в Пражском университете. Он принадлежал к научной школе Ф. Палацкого. В 1871 году он был приглашен для преподавания славянских древностей в русский Варшавский университет, а впоследствии получил и русское подданство. Все его наиболее крупные труды написаны на русском языке. Последнее русское сочинение о нём: ЛАПТЕВА Л. П., *Лаптева Л. П., История славяноведения в России в XIX веке*. Москва, 2005. С. 699–725.

⁸ ПЕРВОЛЬФ И., *Славяне, их взаимные отношения и связи*. Т. III, Ч. 1. Варшава, 1890. С. 44.

обедни. Подобные фантазии типичны для славянофильского подхода к гуситской эпохе.

Но В русской литературе были и суждения о Жижке, совершенно отличные от панславистских и славянофильских. Интересная оценка деятельности и взглядов гуситского полководца принадлежит П. А. Ровинскому. П. А. Ровинский (1831–1916) – историк, публицист и общественный деятель демократического народнического направления. В своих работах по истории он с особым вниманием относился к роли народных масс В историческом процессе. Это касается и его взглядов на гуситское движение. Ровинский был противником славянофильства, выступал против теории исконной враждебности славянского и германо-романского миров, считал странными и беспринципными опасения славянофилов по поводу того, что западная цивилизация проникает В среду западного и южного славянства. Однако одним из важнейших факторов цивилизации и прогресса Ровинский считал религию. Гуситского движения он коснулся В своем сочинении «Главные моменты В истории чешского народа» (1868). Этот историк сближает Жижку с Микулашем из Гуси, считая их обоих создателями нового военного искусства. Впрочем главное внимание Ровинский обращает не на военную, а на социальную сторону деятельности Жижки. Не разделяя взгляда Ламанского на Жижку как на деятеля, чуждого таборитизму, Ровинский однако видит, что гениальный полководец «далеко не во всем сходилсь» с радикальной партией гуситов и «никогда вполне не соглашался» с ее идеалами, сочувствуя зато некоторым чаяниям пражан. Ровинский выделяет В Таборе сирот как ближайших приверженцев Жижки, никогда полностью не сливавшихся с остальными таборитами.

Особо подчеркивает Ровинский демократичность Жижки, называя его «искренним демократом», которой, «почерпая силу свою из простого населения городского и сельского, ... не признавал различия сословий и часто действовал совершенно наперекор феодальному панству». Для Ровинского очень важно, что В армии Жижки «сплошь да рядом паны должны были подчиняться военачальникам из простого народа». В этом акцентировании пренебрежения Жижки к сословным различиям проявляются взгляды Ровинского – народника, члена революционной организации «Земля и Воля». В социальных взглядах Жижки Ровинскому бросается В глаза их религиозная основа, разделение Жижкой людей на три разряда: истинных христиан, явных

противников закона божьего и тайных его врагов, которых Жижка «не навидел и преследовал, не полагая границ жестокости наказания».⁹

Уступая некоторым более ранним отзывам В подробности, характеристика Жижки Ровинским отличается однако большей зрелостью и объективностью. Свободный от славянофильских воззрений, Ровинский не приписывал Жижке никакого панславизма, как это делал, например, Ламанский. Кроме того Ровинский значительно лучше многих других русских историков видел различия внутри таборитов.

Несколько русских авторов рассматривали гуситские войны исключительно В плане военного искусства. Первым из них следует назвать Н. С. Голицына (1809–1892). Князь Голицын участвовал во многих войнах, дослужился до генерала – от – инфантерии написал капитальный для своего времени труд «Всеобщая и военная история». Описывая военные события В истории Европы, Голицын относит гуситское войны к числу «значительнейших, но и самых жестоких» этого периода времени, а успехи гуситов объясняет талантом их военачальников. Голицын довольно подробно описывает военные события 1419–1434 гг., характеризуя протекание и исход крестовых походов как их крах, как «постыдную неудачу немцев и полное торжество чехов». Такие результаты крестовых походов объясняются как талантами гуситских полководцев, так и «неудовлетворительным состоянием и устройством» армии Сигизмунда¹⁰.

Вторым военным историком, писавшим о гуситских войнах, был А. К. Пузыревский (1845–1904). Этот профессиональный военный являлся В 1884–1890 гг. профессором истории военного искусства В Академии Генерального штаба и написал большое количество военно-исторических работ. О гуситских войнах Пузыревский говорит В книге «История военного искусства В средние века» (1884). Он полагал, что гуситам выпало на долю решить задачу по новому использованию родов войск В бою. Подчеркивая международное значение гуситских военных нововведений, Пузыревский писал, что слава армии Жижки «наполнила собою всю восточную часть Западной Европы, проникла оттуда В Венгрию, Турцию, Польшу, разнеслась по

⁹ РОВИНСКИЙ П. А., *Главные моменты в истории чешского народа.* // Современное обозрение. 1868. № 3. С. 464, 468, 469.

¹⁰ ГОЛИЦЫН Н. С., *Всеобщая военная история средних времён.* Ч. 3. СПб., 1877. С. 118, 120–131, 134, 137.

обширным равнинам и лесам Руси». Высоко оценивает Пузыревский моральный дух гуситского войска, считая этот фактор компенсацией недостаточной обученности солдат. В гуситской тактике воплотились, по мнению Пузыревского, принципы новой эры В военном искусстве, когда простой народ, совершенно незнакомый с военным делом, «но воодушевленный религиозным огнем, поднимается на защиту своей духовной свободы как один человек, и, внося В дело борьбы неслыханную дотоле дисциплину и нравственную чистоту, В высшей степени своеобразные военные приемы, руководимый гениальным вождем, наносит решительные постоянные удары своим врагам, опытным В военном деле прирожденным военным, и вместе с тем разрушает старую феодальную военную систему». В связи с этим Пузыревский считает, что гуситские войны ещё не получили должной оценки В истории военного искусства.

Особое внимание Пузыревского привлекает оборонительная тактика гуситов, их умение сочетать маневры с фортификацией, что всегда было одним из основных требований средневекового военного искусства и достигло у таборитского войска высокого совершенства. В боевом порядке, составленном из возов, Пузыревский видит как раз гениальный синтез маневренной тактики и фортификации. Очень высоко оценивает Пузыревский также значение опыта таборитских армий для последующей истории войн. Этот опыт особенно ценен, с его точки зрения, усилением значения пехоты, искусным сочетанием наступательного и оборонительного способа действий, разработкой первого систематического военного кодекса, наглядной демонстрацией значения на войне строжайшей дисциплины и высокого морального духа войск, показом образцов правильной организации народных масс для вооруженной борьбы и, наконец, искусным применением простейших средств вооружения. Пузыревский выделяет не только Жижку, но и некоторых других полководцев и особенно военных теоретиков, В частности Гаека из Годетина, восстановившего и приведшего В систему древнее славянское военное право еще до гуситских войн. «Составленные им замечания, – пишет Пузыревский, – представляются древнейшими В этом отношении постановлениями у чехов и превосходят все тогдашние западно-европейские уставы». ¹¹

---

¹¹ ПУЗЫРЕВСКИЙ А. К., *История военного искусства в средние века*. Ч. II. СПб., 1884. С. 34–35, 42, 44.

В целом можно оценить эту характеристику военного искусства гуситов как лучшую в дореволюционной литературе.

О Жижке Пузыревский заметил, что в общих положениях устава борнитской армии ярко отразилась гениальность его составителя, его «всепроницающего духа», знание людей и военного дела. Сравнив положения устава Жижки с положениями устава Гаека из Годетина, Пузыревский отмечает не только сходство обоих документов, но и различие между ними. Этим выделяются заслуги гуситского полководца в разработке теории военного искусства. Кроме того Пузыревский особо подчеркивает, что победы Жижки объясняются как чисто-военными его знаниями, так и тонким пониманием человеческой природы. Лишь сочетание военной гениальности с личными качествами народного вождя могло, по мнению Пузыревского, уравновесить разницу между хорошо обученными, вооружёнными и многочисленными крестоносцами, с одной стороны, и «толпой плохо вооружённых милиционеров», с другой¹².

На военные события гуситской эпохи обратил внимание также А. Ф. Риттих (1831 – не ранее 1917), генерал-лейтенант, издавший книгу «Славянский мир»¹³, содержащую сведения об истории, этнографии и политическом положении славян. Книга была резко раскритикована учёными славистами, отметившими в ней лингвистическое дилетантство, фактические ошибки при изложении истории, в том числе и гуситского движения. Заимствуя сведения о гусизме в основном, у Э. Дени, Риттих хаотически смешивал их с собственными домыслами, из-за чего и возникает глубокая путаница. Впрочем, по наиболее важным вопросам Риттих заметных неточностей не допустил. Он писал: «Новообразованное славянское войско [т.е. армия гуситов – Л. Л.] отличалось от отжившего феодального не только новым оружием, но и обладало такой стойкостью пехоты, как нигде; за нею следовала хотя и малочисленная, но храбрая конница и ещё невиданная ранее в сражениях легкая артиллерия, дух этой армии был превосходен, а повиновение и исполнительность беспримерны». Рассказав далее об устройстве гуситского войска, об уставе армии, об особенностях тактики гуситов (в том числе и о применении возов), о походном

¹² Там же. С. 36–38.

¹³ РИТТИХ А.Ф., *Славянский мир*. СПб., 1885

¹⁴ Там же. С. 77.

порядке войска, Риттих заключает свое изложение утверждением, что тактика Жижки продолжала жить до XVII в. В Польше и России.¹⁴ Говорит он и о личности Жижки, называет гуситского полководца «душою таборов», «страстным и предприимчивым военным деятелем», вышедшим из массы народной и ставшим народным героем, «настолько же страшным, как и незабвенным». Риттих подчеркивает неподкупность Жижки, его «самозабвение и преданность ... народному делу», как и тот факт, что он «действовал без оглядки, ... не думая о себе». Интересно, что демократичность Жижки и его нежелание взять в свои руки всю полноту власти в Чехии Риттих косвенно осуждает. Он полагает, что бескорыстие полководца привело к слишком длительному кровопролитию в стране, поскольку не было твердой руки, чтобы установить порядок. Но уже в этих первых чертах характеристики Жижки, предлагаемой Риттихом, есть определенные неточности.

Особенно подробно останавливается Риттих на образе Жижки как полководца. «Жижка, – пишет он, – не только был хорошим военным организатором, но и таким же тактиком и стратегом ... Он был как бы предвестником всех новейших, ныне действующих военных приемов; быстрота движений и переходов, знание местности, выбор стратегических и тактических позиций, умение сосредоточивать свои силы для нанесения решительного удара, угадывание подходящего для этого времени, преследование разбитого врага для достижения наилучших последствий – вот образ его гениальных действий»¹⁵. Как видно из этой выдержки, Риттих лучше разбирался в военной стороне деятельности Жижки, чем в его социальных устремлениях. Однако, если даже характеристика Жижки как полководца, предложенная Риттихом, не вызывает возражений, то она ни в коей мере не оригинальна, а полностью заимствована из литературы.

В 1892 г. профессор Юрьевского университета, литературовед П. А. Висковатов издал работу «Иван Жижка».¹⁶ Она представляла собой текст публичной лекции, прочитанной автором в Ревеле (ныне Таллин) и напечатанной в местной газете «Колывань», а затем дважды изданной отдельно. Висковатов коснулся общих вопросов гуситских

¹⁵ Там же. С. 76, 78, 80.

¹⁶ ВИСКОВАТОВ П. А., *Иван Жижка*. Ревель, 1892.

войн. Он описал вооружение таборитского войска, тактику вагенбургов, а при изложении истории военных действий даже опирался на некоторые источники (например, хронику Энея Сильвия Пикколомини) и особенно подчеркивал значение военного устава Жижки, поскольку этот устав, по словам Висковатова, «послужил источником шведскому военному уставу, а этот, В свою очередь, лег В основание всех европейских военных уставов». Как видно из этой формулировки, Висковатова интересовали не столько вопросы применения практической тактики гуситов В последующие эпохи, сколько преемственность документов, регламентирующих эту тактику. Другие русские авторы внимания на эту проблему не обратили.

Что касается Жижки, то, по мнению Висковатова, вся военная деятельность чешского полководца обусловлена его религиозным мировоззрением: «Заветная мысль Жижки была та же, что и у Гуса, т.е. создать первобытную вселенскую церковь. Основываясь на Ветхом завете, он признавал необходимость с оружием В руках защищать настоящее учение от папистов». Из этого можно понять, что лишь нравственные убеждения лежали В основе всей военной деятельности гуситского полководца. Здесь проявляется явная недооценка Висковатовым социально-экономических условий эпохи, выдвинувших Жижку В самые первые ряды чешского народа и гуситского войска.

П. А. Висковатов дополняет оценки своих предшественников некоторыми историческими подробностями, В частности рассказывает довольно детально о том, как Жижка руководил битвами на Витковой горе и у Немецкого брода. Однако В сведениях Висковатова есть и распространенные легенды, например, не подтвержденная источниками версия об участии Жижки В битве под Грюнвальдом.

Автор высоко оценивает моральные качества Жижки, к которым причисляет и его социальную умеренность, и подавление им коммунистических сект Табора.¹⁷ В общем, несмотря на некоторые новые – В сравнении с предшествующей литературой – детали о жизни и деятельности Жижки, брошюра П. А. Висковатова не отличается ни фундаментальностью, ни глубиной выводов. Она лишь популяризовала сведения о гуситской эпохе В русском обществе, давая им подчас довольно упрощенное толкование.

---

¹⁷ Там же. С. 5, 7, 9, 15–16, 17.

Одна из наиболее подробных В русской литературе характеристик Жижки принадлежит А. В. Мезиер (1869–1935), которая написала и издала для слушателей петербургских воскресных школ, где она преподавала, пособие под названием «Из оков к свободе» (СПб., 1905). Её материал отличается особенно тем, что охватывает сравнительно менее известные подробности ранних лет жизни Жижки. Например, Мезиер высказывает предположение, что образование Жижки ограничилось сельской школой. Из русских авторов лишь А. Мезиер описывает деятельность Жижки как разбойника. Как и во всех других разделах книги, факты излагаются автором с учётом той аудитории, для которой предназначалось пособие. «Рыцарь-разбойник, – пишет А. Мезиер, – был в это время явлением обычным во всей Европе. И Ян Жижка не миновал этой дороги. К тридцатым годам он уже был таким рыцарем-разбойником и наводил ужас на окрестных богачей- помещиков». Мезиер полностью оправдывает разбойничьи действия Жижки, поскольку они были вызваны жестокостями панов. Характерно, что присоединение Жижки к гуситам Мезиер объясняет не нравственными его убеждениями (как это делает, например, Висковатов), а ненавистью к вельможам и высшему духовенству, т.е. причинами чисто социального свойства. По мнению Мезиера, «раздумывая о своей личной обиде», Жижка понял «горечь народных обид», а также причину, по которой «лучшие люди Чехии» стремились к «изменению жизни в стране». Подобно другим авторам, Мезиер считает достоверной версию об участии Жижки в Грюнвальдской битве, но – в отличие от В. И. Ламанского и И. И. Первольфа – не усматривает в этом факте (как и в других фактах биографии Жижки) «славянских пристрастий» полководца. Участие Жижки в различных сражениях Мезиер представляет скорее как закономерный результат увлеченности Жижки военным делом, как дань любви к профессии, которой Жижка посвятил всю свою жизнь.

Даже на внешность полководца Мезиер смотрит как на фактор, способствовавший выбору Жижкой военной профессии. Она подчеркивает, что от всей фигуры Жижки исходила «суровая подчиняющая сила, ... непреклонность», умение не отступать перед препятствиями.

Мезиер отмечает огромное заслуги Жижки как полководца, и в их числе введение принципа специального обучения войск, установление жесткой, но разумной дисциплины. В книге полностью оправдываются действия Жижки в отношении населения, поскольку эти действия

всегда имели своей единственной целью достижение военной победы. Даже решение Жижки опустошить страну, чтобы обречь неприятеля на голод, рассматривается как вынужденная, но необходимая военная мера. Оправдывается и разграбление Жижкой монастырей. По мнению Мезиер, Жижка обязан был пойти на такую меру, поскольку понимал, что война будет жестокой и продолжительной.

Характеризуя Жижку как общественного деятеля, Мезиер отмечает, что полководец «никогда особенно не увлекался общественными теориями Табора и в душе был склонен к умеренным требованиям, ... считал возможным примирить чашников и таборитов». Мезиер вполне справедливо ставит общественную деятельность Жижки ниже военной. Она пишет: «Гениальный как солдат, как полководец, Жижка не обладал широким всеобъемлющим умом истинного общественного деятеля, способного понимать задачи своего времени. Вожаком социального движения ... он никогда не был и скорее отставал от нового направления, чем захватывал слишком далеко». Описывая Чаславский сейм, Мезиер специально упоминает о выступлении Жижки за соглашение с католиками, а, говоря о хилиазме, подчеркивает, что Жижка, хотя и высказывался первое время против этой идеологии, но стал «всё более и более склоняться к учению гуситов-чашников». Мезиер осуждает Жижку за его умеренную социальную программу и за расправу над крайними коммунистическими элементами. В общем же взгляд Мезиер на отношения между Жижкой и основной массой таборитов выражен в следующих словах: «Хотя по своим религиозным убеждениям Жижка не вполне сходился с таборитами, табориты все же от него не отпадали, а даже, наоборот, все крепче за него держались и, главным образом, потому, что он все-таки разделял некоторые из их общественных чаяний, например, стремился к равенству людей и к отмене сословных привилегий.¹⁸

Заслуга А. В. Мезиер состоит в том, что она нарисовала портрет Жижки не только белой, но и не только черной краской. Кое в чем взгляды Мезиер совпадают с марксистскими оценками. Как известно, марксистская литература рассматривает деятельность Жижки диалектически, признавая его военные заслуги, но и отмечая защиту Жижкой интересов бюргерской оппозиции, что выражалось в его

---

¹⁸ МЕЗИЕР А. В., *Из оков к свободе*. СПб, 1905. С. 133–138, 156–163, 183–185, 203, 305, 221, 229.

выступлениях против панства, высшего духовенства и патрициата, но одновременно и против сельской и городской бедноты. В то же время, мнение Мезиер о Жижке-политике представляется несколько заниженным, особенно если учитывать объективные политические последствия его деятельности. Каковы бы ни были субъективные устремления гуситского полководца, ему удалось привлечь в свою армию крупные массы сельского и городского населения. Взгляды Мезиер на збойническую деятельность Жижки, на его отношение к монастырям и т.п. представляются правоверными и с современной точки зрения.

Книга Мезиер не представляет собой самостоятельного исторического исследования, но в ней использована многочисленная литература, в первую очередь сочинения К. Каутского. Подоплека гуситского движения прямо была объявлена классовой, борьба за причащение мирян из чаши трактовалась как выражение классовых противоречий; с этой же точки зрения рассматривалось разделение гуситов на партии. Таким образом, популяризаторская работа Мезиер рисовала гуситское движение и деятельность Яна Жижки с марксистских позиций в духе К. Каутского.

В 1913 г. в «Энциклопедическом словаре товарищества братьев А. и И. Гранат» была напечатана статья «Гуситы», принадлежавшая В. Н. Перцеву (1877–1960)¹⁹, историку, который после Октябрьской революции 1917 г. стал профессором Белорусского Государственного университета. В этой статье автор свое главное внимание обратил также на классовые противоречия гуситской эпохи и особенности таборитского коммунизма. Политическую программу Жижки он характеризовал как линию колебаний между таборитами и чашниками. Эти колебания В. Н. Перцев объяснял социальным происхождением Жижки, его принадлежностью к рыцарскому сословию, из чего выводил «крайнюю ненависть» Жижки к адамитам, как к «людям слишком крайних в его глазах воззрений». В этом Перцев смыкается с Мезиер. Признавая Жижку «превосходным организатором военной силы таборитов», говоря о его славе как полководца, Перцев одновременно подчеркивает, что в руках Жижки было «превосходное оружие, которое дала ему революция». Таким образом, Перцев в своей оценке

---

¹⁹ ПЕРЦЕВ В. Н., *Гуситы*. // Энциклопедический словарь товарищества братьев А. и И. Гранат. Изд. 7. Т. 17. 1913. С. 419–420.

Жижки исходит прежде всего из того значения, которое имела деятельность полководца для основной массы чешского общества, смотрит на Жижку как на личность, неизбежно выдвигаемую на передний план исторической эпохой социальной революции.

Подводя итог исторической литературе о Яне Жижке, написанной до Октябрьской революции 1917 г., следует констатировать, что оценка значения Жижки в гуситском движении и его образа как выдающейся личности прошла долгий путь от изображения его как романтического борца за православие, за славянство и против немцев, до квалификации чешского полководца как борца за классовые интересы народа в боях за социальную справедливость.

Каждое из направлений имело свои достоинства и недостатки. Однако главной чертой литературы о Яне Жижке в дореволюционной России – при отношении ее авторов к Жижке с большой симпатией – было множество мнений и оценок его значения как в гуситском движении, так и в истории Чехии в целом.

Иную картину мы наблюдаем в русской литературе послереволюционного периода. В 20-е годы XX века в России было практически упразднено историческое образование. Славяноведение было объявлено «буржуазной, контрреволюционной наукой» и ликвидировано в высших учебных заведениях как учебная дисциплина. Научная работа в этой области была постепенно прекращена. К началу 20-х годов многие слависты эмигрировали из России, другие умерли от голода и лишений, многие были необоснованно репрессированы и погибли в тюрьмах и лагерях. Возобновилось в России изучение славянства только в 40-е годы в связи с войной против Германии, затем ввиду поражения последней. Поскольку в борьбе против немецкого фашизма главную роль сыграл СССР, а Красная Армия освободила европейские славянские страны, для консолидации послевоенного европейского общества руководители обратились и к идее славянского языкового родства, к истории русско-славянских отношений, к роли России в освобождении южных славян от турецкого ига и другим традициям. К этому времени зарубежное славяноведение ушло далеко вперед, а в СССР ему предстояло зародиться вновь. Старые кадры ученых исчезли, новому советскому поколению предстояло начинать все с нуля. Источниковой базой служили теперь дореволюционные издания и сочинения, которые широко использовались, однако без каких-либо ссылок на них или их создателей. Но методология исторической

науки В СССР В корне отличалась от дореволюционной. Здесь победил тотальный марксизм, причём В советском варианте, т.е. В интерпретации, часто противоположной оригинальным установкам. Этот вариант марксизма именовался марксизмом-ленинизмом и характеризовался с одной стороны, догматическим пониманием высказываний «классиков марксизма» а с другой – приспособлением марксизма к историческим условиям, на которые он не был рассчитан, и которых он не отражал. Таким образом, марксизм-ленинизм являлся марксизмом искаженным и выхолощенным. В обстановке тоталитарного политического режима выработанная методология была обязательна для всех областей гуманитарного творчества.

Как известно, большая часть общества во все времена и у всех народов приспособляется к установившимся порядкам. Инстинкт физического и интеллектуального выживания у большинства людей оказывается сильнее усвоенных нравственных норм. Приспособились к новой идеологии и советские историки. Была выработана новая концепция исторического процесса, В которой начальной причиной существования любого общества объявлялось развитие производительных сил, движущей силой жизни человечества – классовая борьба, а основным носителем прогресса – рабочий класс. Эта грубая схема, конечно же, уточнялась, развивалась и т.д. прежде чем превратиться В теорию, которая объявлялась единственно научной.

С этих позиций освещалось В частности и гуситское движение В советской историографии. Отметим, что сама тема пользовалась вниманием, она была актуальна, отвечая политическим требованиям послевоенного десятилетия. Именно В 50–60-е годы XX в. были написаны основные советские сочинения о гуситском движении. В основу освещения истории гусизма были положены следующие положения.

Причины гуситского движения объяснялись тяжелым социально-экономическим состоянием всех слоев трудового общества Чехии XIV–XV вв., эксплуатируемых кучкой светских и духовных феодалов-землевладельцев и притесняемых немецким патрициатом и бюргерством В городах и немецкими феодалами В деревне. Указывалось, что тяжелое положение народных масс породило ожесточенную классовую борьбу, а движущей силой этой борьбы являлось крестьянство. Но поскольку В средние века господствовала церковная идеология, гуситское движение приобрело религиозный характер и проходило под лозунгами реформации, которая В результате секуляризации

имущества церкви удовлетворила бы материальные потребности гуситов. Для достижения этих целей было, по мнению радикальных гуситов, необходимо уничтожить существующий эксплуататорский строй и установить новое «царство равных». В связи с этим основное внимание в советской литературе уделялось гуситской революции, особенно радикальному ее периоду и таборитскому лагерю.

Гуситское движение считалось советскими историками национально-чешской крестьянской войной, направленной против феодального гнета, против злейшего врага трудящихся – «всеевропейского оплота мракобесия и реакции», против католической церкви, а также против иноземного засилья в стране.²⁰ Именно с таких методологических позиций оценивался Ян Жижка и рисовался его образ в литературе до 70-х годов XX века. Следует отметить, что фактическая сторона истории жизни и деятельности Жижки заимствована из дореволюционной литературы, авторы которой хорошо ориентировались в сведениях, имевшихся в науке XIX -начала XX вв. Но из этой же литературы были заимствованы и все фантазии, связанные с гуситским полководцем. Усиливался лишь акцент на той или иной особенности Жижки в соответствии с потребностями господствовавшей идеологии.

Так, в «Книге для чтения по истории средних веков», предназначенной для учащихся школ и вообще широкой публики, в статье «Великий полководец Ян Жижка», написанной Б. М. Руколь²¹, говорится, что Жижка принимал участие в битве при Грюнвальде в 1410 г. на стороне славян, участвовал в сражении при Азенкуре в 1415 г. между англичанами и французами, в одном из этих сражений потерял глаз; что в июле 1419 года Жижка перешел в Прагу на сторону восставшего народа, руководил захватом ратуши, наступлением на Малую Страну 4 ноября 1419 г.²² Далее красочно рассказывается о битве у Судомержи 25 марта 1420 г., о тактике Жижки и построении его войска. Характеризуя восточные укрепления, автор утверждает, что Жижка пользовался повозками и для наступления. «Это напрасно отрицают

---

²⁰ РУБЦОВ Б. Т., *Гуситские войны (Великая крестьянская война XV века в Чехии)*. М., 1955. С. 306.

²¹ *Книга для чтения по истории средних веков*. Под ред. Профессора С.Д. Сказкина. Ч. II: XI-XV века. М., 1957.

²² Там же. С. 276.

немецкие ученые, завидующие изобретательности славян В военном деле».²³ Подробно рассказывается о вооружении армии гуситов, о военном уставе Жижки, о дисциплине таборитов В бою и в походе. «Боялись и ненавидели немецкие феодалы восставший чешский народ», – резюмирует автор. Далее подробно описываются крестовые походы против чехов – битва на Витковой горе, говорится о гибели большого числа «псов-рыцарей» – участников крестовых походов. Жижка был легендарным полководцем, знаменитым воином божьим, слава которого распространилась по всей Европе. Для того чтобы подтвердить, что на поле сражения он оставался всегда победителем, автор статьи ссылается на К. Маркса, видимо, опасаясь, что В противном случае ему не поверят.

Жижка воевал во главе таборитской армии, а табориты, по мнению Б. М. Рубцов, боролись за коммунистическое общество, но не могли его построить. Эту задачу «лишь В наше время осуществляют во всеоружии марксистско-ленинской науки трудящиеся нашей страны под руководством коммунистической партии и великого Сталина»²⁴, говорит автор. Жаль, что Жижка не дожил до этого времени, а то мог бы посоветовавшись с тов. Сталиным, осчастливить чехов, как это сделал «великим вождем» В Советском Союзе.

Несколько менее односторонне освещает деятельность Яна Жижки Б. Т. Рубцов. Этот историк был В 50 – начале 60-х годов крупнейшим гуситологом В СССР. Кроме упомянутой выше работы «Гуситские войны» ему принадлежат еще книга научно-популярного характера «Подвиги таборитов» (1961), брошюра «Ян Гус» (1968), разделы о гуситском движении В синтетических трудах²⁵, а также две научные монографии «Эволюция феодальной ренты В Чехии» (1958) и «Исследования по аграрной истории Чехии» (1963).

Что касается образа Яна Жижки, то он рисуется Рубцовым с тех же методологических позиций, о которых речь шла выше, хотя и умереннее В изложении легенд и фантазий по сравнению с научно-популярной литературой других авторов. Б. Т. Рубцов рассказывает о военных действиях Жижки, об устройстве и тактике армии таборитов,

²³ Там же. С. 279.

²⁴ Там же.

²⁵ Например: *Военная история*. Т. III. М., 1957. С. 695–706.

о расправе с пикартами, о военном уставе Жижки. По его мнению, сила Жижки заключалась в его связи с народом, и именно эта неразрывная связь, зародившаяся еще в годы мятежной молодости Жижки, дерзнувшего вступить в отважную борьбу с крупнейшими феодалами Южной Чехии – панами из Рожмберга, позволила ему в конце жизни превратиться в полководца, – говорит Рубцов.²⁶ Основное внимание он уделяет военному таланту Жижки и боевому искусству таборитов. Заслуга Жижки состоит в том, считает автор, что он сумел противопоставить сокрушительному, но не сосредоточенному натиску анархичной массы конных рыцарей своеобразную, народную по ее сущности и происхождению тактику. Эта тактика была построена с учетом многократного опыта борьбы плохо вооруженных крестьян против закованных в латы рыцарей. Тактика Жижки была тактикой народа. Она отличалась гибкостью маневра, подвижностью и умелым сочетанием мнимого отступления с непреодолимым и всегда губительным для врага нападением. Жижка одним из первых оценил силу и значение артиллерии. «Возовой обороне, элементы которой были созданы народом, еще в предшествующие времена, он и его помощники сумели придать характер законченности и точного тактического расчета ... Победы, одержанные Жижкой, не были победой отдельного полководца – это были победы восставшего народа», – говорит Рубцов. В личности Жижки, продолжает он, воплотилась сила, которые вдохновляли чешский народ на защиту своей независимости, своего права на самостоятельное развитие. Микулаш из Гуси, Ян Желивский и некоторые другие, пишет далее Рубцов, превосходили его своей революционной активностью, широтой политического кругозора, но никто не мог так организовать и направить силы народных войск в борьбе за свободу и независимость родины, как этот полководец.²⁷ Далее Рубцов указывает, что Жижка был сыном своего времени и своего класса, и его классовая ограниченность проявлялась в тяготении к союзу с бюргерством и расправе с крайними революционно – утопическими сектами.²⁸ Оценивая военное дело гуситов в целом, автор книги считает, что оно являлось в XV в. вершиной военного искусства феодальной Европы. Вместе с тем в нём содержались уже

²⁶ РУБЦОВ Б. Т., *Гуситские войны*. С. 214.

²⁷ Там же. С. 215.

²⁸ Там же. С. 216.

элементы такой военной организации и политики, развитие которых могло быть в ту пору только делом будущего. Военное искусство гуситов впервые включало использование значительных масс пехоты, применение подвижной боевой артиллерии, применение воев в качестве тактической и боевой единицы. Большим достижением армий Табора Рубцов считал четкое взаимодействие всех видов вооружения. Гуситские военачальники руководствовались в сражениях, которые им приходилось вести, продуманными планами, координировали действия отдельных подразделений своих армий, сочетали различные рода оружия, умели определять и осуществлять направление главного удара.²⁹ Это было возможно не только потому, что военачальники таборитов обладали выдающимися способностями, но и потому, что их армии обладали небывалой дисциплиной и высоким моральным духом, – так заключает свою оценку Рубцов.

Несмотря однако на столь явные достоинства гуситских армий, они не могли добиться победы, ибо крестьяне могут своими восстаниями добиться успехов только в том случае, если – как подсказал Б. Т. Рубцову тов. Сталин – сочетают свои действия с рабочими восстаниями, и если рабочие руководят восстаниями в целом.³⁰ События в Чехии XV века нельзя, по мнению Рубцова, рассматривать как буржуазную революцию: для такой революции тогда не было в стране необходимых предпосылок. Рефреном работ Рубцова, как и всей советской литературы о гуситском движении, выпущенной в 50–60-х годах XX в., звучит утверждение, что «полная и окончательная победа народа стала возможной только в XX веке, при совершенно изменившихся исторических условиях, когда победоносная социалистическая революция навсегда разбила оковы эксплуатации и открыла перед народом путь к бесклассовому коммунистическому обществу»³¹.

Приведенные выше примеры характеристики Жижки в советской литературе 50–60-х годов XX в. дают основание сделать заключение, что Жижка воспринимался как защитник интересов угнетенных классов, противник католической церкви и борец за национальную независимость чешского народа, главным образом – против немцев. Кроме того подчеркивалось, что это был гениальный полководец,

²⁹ Там же. С. 319.

³⁰ Там же. С. 308 (со ссылкой: СТАЛИН И. В., *Соч.* Т.13. С.112–113).

³¹ Там же. С. 307.

создатель армии нового типа, организатор борьбы чешского народа за лучший общественный порядок. Заметим, что нарисованный советскими историками образ Яна Жижки был весьма симпатичным и привлекательным, особенно для молодежи, на которую рассчитывала научно-популярная литература.

Указанная оценка Жижки была присуща не только упомянутым работам, но и всей остальной советской литературе исследуемого периода. Кроме Б. М. Руколь и В. Т. Рубцова о гуситском движении писал А. И. Озолин, издавший в 1962 г. в Саратове книгу «Из истории гуситского революционного движения». В таком же духе освещались гуситские войны и деятельность Яна Жижки в «Истории Чехословакии» (т. I), изданной в 1956 г. С этих же позиций подбирался материал в хрестоматиях и других учебных сборниках по истории средних веков и по истории славян.³² О Яне Жижке имеется также книга, изданная в 1952 г. Г. И. Ревзиным³³ в цикле «Жизнь замечательных людей». Этот цикл представляет собой художественные биографии великих людей, рассчитанные на широкие круги читателей. Г. И. Ревзин на основании известных ему исторических сведений сочинил биографию Жижки, весьма свободно распоряжаясь имеющимся материалом. О Жижке, разумеется, упоминалось и во всех статьях, касающихся гуситского движения³⁴, в энциклопедиях и других справочных изданиях. В целом советский читатель мог получить сведения о чешском полководце и народном вожде из многих литературных источников.

Однако, в отличие от дореволюционной историографии вопроса, где существовали различные мнения о роли Жижки в чешской истории XV в., в сочинениях советских историков господствовало «единомыслие», которое объяснялось невозможностью выйти за пределы

---

³² Напр.: *История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия*. М., 1974. Глава VII. Здесь материал так и называется: «Общественная борьба в Чехии против чужеземного засилья и католической церкви. Крестьянская война» (С. 9–30); См. также: *Хрестоматия по истории южных и западных славян*. Т. I: Эпоха феодализма. Минск, 1987. С. 183–193.

³³ РЕВЗИН Г., *Ян Жижка (1370–1424)*. М., Издательство ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», 1952.

³⁴ Например: САНЧУК Г. Э., *Чехия XII–XV вв. Гуситское движение*. // Преподавание истории в школе. М., 1954. № 5. С. 48–57.

марксистско-ленинской методологии. Политическим руководством были при этом высказывания Маркса – Энгельса – Ленина – Сталина, сделанные, как правило, по другому поводу, не имеющие отношения к гуситскому движению, но указующие, по мнению историков того времени, «правильный» путь решения исторических проблем. Отметим также, что наибольшее число советских сочинений о гуситском движении было издано в два послевоенных десятилетия. Затем наступил спад интереса к этой проблематике. Новые подходы к освещению гуситского движения в русской историографии относятся к 90-м годам прошлого столетия.

Jan Žižka's image in the Russian literature of the XIX-XX centuries

L. P. Lapteva

There are a considerable number of works about Jan Žižka and records of him in Russian literature. The image of this Czech figure of the 15th century was basically elucidated depending on the outlook of the authors and their methodological guidelines. As to the source basis of the Russian works about Žižka, they were Czech, German, French and other Western literatures and proper publications of documents, chronicles and other descriptions of historical events. The investigations about Jan Žižka and his activities proper were rarely carried out in Russia. Only the military affairs of the Hussites, mainly their organization and the organization of their army, were investigated by Russian military historians independently.

In the 19th century they wrote about Jan Žižka both in research works devoted to the Hussite movement in Bohemia, in popular scientific literature and in the works of popular character. In the works of the first type all the facets of Jan Žižka's life and activity were estimated – his pre-Hussite biography, religious convictions, political views, commander's talent, the significance to the Hussite movement as a whole. In popular scientific literature Žižka was presented as a romantic hero, defender of the unfortunate, ardent opponent of the age-old enemies of the Czech people – the Germans, a brilliant commander who didn't sustain defeats on the battlefield, creator of the army of the new type - many elements of which remain in the armies of Europe till the present time.

In the popular scientific works all the existing myths and fables about Jan Žižka were used which were presented to the reader as true facts. The authors treated Jan Žižka's personality exceptionally positively and with great sympathy. The reader of popular literature was also to perceive Jan Žižka as a "knight without fear and without reproach", a hero and brilliant warrior.

In the scientific literature the estimation of Jan Žižka's activities depended to a special extent on the world outlook of the authors. Among the historians of the romantic period of Russian historiography on the history of Slavs (i. e. till the 60-s' and the 70-s' of the 19th century) there prevailed a Slavophil trend. As is generally known the main theoretical postulates of Slavophiles, in the estimations of the Hussite movement, were the statements that Hussites struggled against the Catholic church for the return of Orthodoxy to

Bohemia and, besides, against the German oppression. The Slavophiles saw the manifestation of the age-old historical hostility between the Slavonic and Germanic catholic worlds in this last fact. Jan Žižka was also evaluated from these positions. He was described as a fighter for Orthodoxy, as a true Czech-Slav who devoted his talent as a military leader to the uncompromising struggle against the Germans, and fought for the unification of all the Slavs in this struggle. True, the representatives of the Slavophil conception of the Hussite movement treated the revolutionary aspirations of Taborites, whom they called robbers, extremely negatively. Therefore some Slavophil historians didn't refer to Jan Žižka as a Taborite (evidently they didn't want to debase the image), did not differentiate Taborites, they didn't distinguish separate groups and ideological trends.

By the end of the 19th century the romantic trend in Russian historiography on the history of Slavs gradually gave way to the positivist one, the Slavophil conception was pushed into the background, but didn't disappear once and for all up until the October revolution of 1917. Nevertheless, a number of works mainly of popular scientific trend appeared in Russian historiography in the last pre-revolutionary quarter of the century. The image of Žižka was depicted more objectively in them (within the limits of the conceptions of that time). After the October revolution Slavonic studies as a science and academic discipline was done away with, Slavonic scholars emigrated from Russia or were exterminated by the Bolshevist dictatorship. The restoration of history education and Slavonic studies took place only after the second World War. The interest in the history of the Slavs recommenced in connection with the creation of the people's democratic system in Europe where the Slavonic countries constituted the overwhelming majority. However, it began to be interpreted in the light of a new methodology - the Marxist one. In the 50-s there began to appear articles and booklets about Jan Žižka, but then Žižka appeared before his readers as a fighter against the feudal system, Catholic church, defender of the oppressed peasantry and the leader of the "peasant war". This is how the Hussite movement was termed in Soviet literature. It is significant that articles about Jan Žižka appeared first of all in textbooks for students, i. e. in Readers, novels and textbooks on the medieval history of Europe. As a rule, all the cogitable and incogitable myths and fables were used in these materials for the creation of an attractive heroic image of a fighter for the liberation of the Czech people suffering under the yoke of feudal lords and the Catholic church, for the establishment of a communist society. However, it was mentioned that Žižka didn't succeed with this last

task owing to the force of a number of circumstances. Some Soviet historians were convinced that a happy communist society could only be built in the USSR under the leadership of the Communist Party of the Soviet Union and comrade Stalin, personally. After the denunciation of the cult of the personality “of the leader of peoples” Žižka’s descriptions softened, but the interest in the problem itself wasn’t lost. It even gradually got a more profound interpretation which expressed itself in the publication of sources and new approach to the Hussite movement.

Hesla o Janu Žižkovi v encyklopediích západní a střední Evropy v 19. století

Jiří Kořalka

Od přelomu 18. a 19. století se v západní a střední Evropě rozšířila obliba encyklopedií, shrnujících základní výsledky poznání v různých oborech vědy a umění pro poměrně velké množství zájemců, nesrovnatelně větší než v předchozích staletích po vynálezu knihtisku. Značně se v tomto období rozšířil okruh lidí, kteří si přáli získat spolehlivé informace o dění ve světě a mohli si také finančně dovolit zakoupení několikadvazkových encyklopedických děl. Nestačilo již uspokojovat potřeby úzké vrstvy osvícenských vzdělanců a jejich panovnických nebo aristokratických podporovatelů. Požadavky na zpřístupnění důležitých vědomostí ohlašovala nová vrstva měšťanských vzdělanců nejen v církevních a státních službách, ale také ve vznikající občanské společnosti, například lékaři a právníci.¹

Úspěšným vydavatelům základních encyklopedií, zejména ve Velké Británii, Francii a Německu, se v průběhu několika málo desetiletí podařilo uplatnit na knižním trhu velký počet vydání mnohosvazkových lexikonů, takže bylo možné předpokládat postupné zkvalitňování uveřejňovaných hesel pojednávajících také o husitství a proslulém vojevůdci Janu Žižkovi z Trocnova. Na rozdíl od odborných knih a studií však autoři hesel v encyklopediích zpravidla nebývali uvedeni jménem a nemuseli svá tvrzení dokládat odkazy na prameny, nanejvýš někteří z nich uváděli v závěru hesla základní literaturu.

Zajímalo mě proto v této souvislosti, co se ke konci 19. století o Žižkovi dozvěděli uživatelé devátého vydání mezinárodně uznávaného naučného slovníku *Encyclopaedia Britannica*. Poměrně obsáhlé heslo *ŽIŽKA or ŽISKA*, John z roku 1888² odkazuje na heslo *Hussites* v předcházejících svazcích, dále datuje Žižkovo narození uvážlivě kolem roku 1360 a připomíná Žižkův šlechtický původ i jeho vzdělání na dvoře českého krále Václava. Autor britského hesla pak bez jakýchkoli pochybností pokračuje tvrzením, že se Žižka jako dobrovolník zúčastnil roku 1410 na straně poražených (*on the losing side*) bitvy u Tannenbergu

---

¹ O významu encyklopedií jsem před deseti lety pojednal v příspěvku *Tři velké německé encyklopedie 18. a počátku 19. století o Husovi a husitství*, in: *Husitství - reformace - renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, sv. 3, vyd. Jaroslav Pánek, Miloslav Polívka a Noemi Rejchrtová, Praha 1994, s. 963–974.

(Grunwaldu), kde němečtí rytíři byli rozdrceni Poláky a Litevci, a že se poté podílel na bojích v Uhrách proti Turkům. Méně jednoznačně se v hesle o Žižkovi uvádí, že snad bojoval (*is said to have fought*) v říjnu 1415 na straně Angličanů v bitvě u Azincourtu (běžné anglické označení tohoto bojiště v severní Francii, kde francouzští rytíři utrpěli těžkou porážku od vojska anglického krále Jindřicha V., je Agincourt). Další výklad je vcelku vyvážený, označuje Žižku jako vůdce „liberální strany“ husitů v ovzduší nespokojenosti v Čechách po mučednické smrti Husa a Jeronýma a pokračuje charakteristikou Žižkovy vojenské činnosti: „Brzy uspořádal útvar pěšího vojska vzbuzující hrůzu a ze své nově opevněné pevnosti Tábora jako opěrného bodu dosáhl různých úspěchů.“ Strašlivou nevýhodu ztráty zraku překonávala nejen Žižkova silná vůle, ale především jeho mimořádná schopnost soustředění mysli, zralost úsudku a odvaha jeho duchovní vize, spojená se zápallem, který byl zcela upřímný, i když nebyl vždy prostý fanatismu. Jako jedinou odbornou literaturu doporučovala britská encyklopedie více než šedesát let starou práci Maxmiliána Millauera z roku 1824,³ ale nezmínila se o Palackém ani o Tomkovi, přestože jejich základní práce byly přístupné i v němčině. Kromě toho se v hesle připomínalo, že Žižkův život zpracovali epickou formou německý básník Meissner (1846, 10. vydání 1867) a v prózách George Sand.

Tvrzení o údajné účasti Žižky v boji proti Polákům a Litevcům v Prusku, proti Turkům v Uhrách a ve vítězné bitvě proti Francouzům po boku anglického krále, v níž se měl Žižka dokonce vyznamenat, opakovala jednoznačněji britsko-americká Chambersova encyklopedie z roku 1892.⁴ Na rozdíl od původního britského výkladu, z něhož zřejmě vycházela, označila Žižku jako jednomyslně zvoleného vůdce „lidové strany“ (*popular party*) od roku 1419. Celkové hodnocení vyznělo smířlivě, že Žižka byl sice krutý, ale méně krutý než jeho nepřítelé. Zkazka o bubnu potaženém kůží zemřelého Žižky byla označena v závěru hesla jako „apokryfní, ale charakteristický příběh“.

² *The Encyclopaedia Britannica. A Dictionary of Arts, Sciences, and General Literature* 9. vyd., sv. 24, Edinburgh 1888, s. 790.

³ Maximilian MILLAUER, *Diplomatisch-historische Aufsätze über Johann Žižka von Trocnow*, in: *Abhandlungen der Königlich Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften*, Folge 2, Bd. 1, Prag 1824.

⁴ *Chamber's Encyclopaedia. A Dictionary of Universal Knowledge. New Edition*, sv. 10, London - Edinburgh - Philadelphia 1892, s. 802.

V podstatě shodné údaje o válečných zkušenostech Jana Žižky do roku 1415 obsahoval závěrečný svazek jednatřicetidílné velké francouzské encyklopedie, vydávané pařížským nakladatelstvím Larousse od roku 1885.⁵ V poněkud kratším hesle *Žiska ou Žizka (Jean)* se znovu bez výhrad opakovala tvrzení o Žižkově účasti v prohrané bitvě na straně německých rytířů roku 1410, v boji proti Turkům v Uhrách a „v anglických řadách“ (*dans les rangs anglais*) v bitvě u Azincourtu roku 1415. Uznale se heslo zmiňovalo o vojenské organizaci husitů v čele s Žižkou, který dokázal vést své oddíly i po ztrátě druhého oka. Naproti tomu starší ilustrovaný Laroussův slovník otiskl k jednovětnému heslu o Žižkovi, „národním hrdinovi Čech“, malý Žižkův portrét v helmici a s oběma očima bez pásky.⁶ Velice kritickým zaměřením vůči římské církvi a Němcům se v hesle o „Janu řečeném Žižkovi“ (*ZISKA, Jean de Trocznow, dit*) vyznačovala populární pařížská encyklopedie z poloviny šedesátých let 19. století.⁷ Jméno *Žizka*, podle tohoto hesla „jednooký“ (*le borgne*), nahánělo více než půl století strach Římu a Německu a sám Žižka před smrtí prý nařídil potáhnout buben svou kůží. Válečné písně, které Žižka zanechal Čechům, se podle francouzského hodnocení vyznačovaly hlubokou náboženskou vírou, horoucím vlastenectvím a silnou účinností.

Podrobnější průzkum zdrojů, z nichž britské a francouzské encyklopedie čerpaly informace o Žižkově působení před rokem 1415, se vrací zpět do střední Evropy a do prvních desetiletí 19. století. V obsáhlém hesle o Janu Žižkovi v prvním českém *Slovníku naučném* pod redakcí Františka Ladislava Riegra a Jakuba Malého se „historicky vzdělaný žurnalista“⁸ Josef Kořán, autor populárního Žižkova životopisu z roku 1868,⁹ rozhodně ohradil proti nepravdivému údaji zahraničních encyklopedií, že prý Žižka bojoval proti Polákům, „jelikož se odjinud ví, že právě v bitvě u Tannenberka stál na straně polské a že mezi jinými přispěl značně k vítězství vojska polského. Také to je dobře známo, že byl velkým přítelem Poláků a že sám nosil

⁵ *La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, de lettres et des arts*, sv.31, Paris, Éditions Larousse s. a. [po roce 1900], s. 1324.

⁶ Pierre LAROUSSE (ed.), *Dictionnaire complet illustré*, 42. vyd., Paris 1889, s. 1457.

⁷ Joseph DÉCEMBRE – Edmond ALONNIER (edd.), *Dictionnaire populaire illustré d'histoire*, sv. 2, Paris 1865, s. 2394.

⁸ Takto František KUTNAR, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, díl 1: *Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století*, Praha 1973, s. 224.

⁹ Josef J. KOŘÁN, *Žizka. Obraz historický z doby husitské*. Praha 1868 (= Maticе lidu, sv. 6).

polský kroj“. Následující Kořánova argumentace však byla opatrnější: „Jak dalece zasluhují víry další dvě zprávy o válčení Žižkově proti Turkům a Francouzům, neumíme rozsouditi, ale na každý způsob jsou povšimnutí hodny, jelikož jsou dokladem toho, co potom nastoupilo. Roku 1419 objevuje se totiž Žižka jakožto muž ve věcech válečných zkušený a na slovo bráný.“¹⁰ Pozdější česká historiografie zpochybnila také možnost Žižkovy účasti v bitvě u Azincourtu 25. října 1415, protože se o ní nezmiňují soudobé prameny a jako nevěrohodné se jeví také případné přerušení Žižkovy služby u králova dvora mezi listopadem 1414 a květnem 1416.¹¹

Josef Kořán se v Riegrově *Slovníku naučném* kriticky zmínil o „neznámém pisateli“ Žižkova života v rakouské národní encyklopedii z roku 1837, který popsal Žižkovy válečné zkušenosti v bojích proti Polákům a Litevcům, Turkům a Francouzům bez jakékoli pochybnosti. Žižkovy životní osudy, boje a vítězství „v čele nespokojeného městského a rolnického stavu“, se zdůrazněním významu Tábora, strategických schopností a ukáznění neuspořádaných houfů od roku 1419, pak rakouský autor sledoval se zřetelnými sympatiemi.¹² Doboví čeští vlastenci neměli valné mínění o kvalitě této vídeňské encyklopedie, protože zjistili, že celá řada hesel o Čechách byla převzata z mnohem rozsáhlejšího encyklopedického slovníku vysloužilého saského majora H. A. Pierera.¹³ Netýká se to ovšem v plném rozsahu hesla o Janu Žižkovi v Piererově encyklopedii, které jeho podepsaný autor, hejtman Jacobs v saském Altenburgu, pojmal na rozdíl od vídeňské encyklopedie vysloveně vojensky. Žižka, rozhořčený věrolomným jednáním vůči českým reformátorům, v bojích stejně krutý jako odvážný, zvítězil podle tohoto líčení ve třinácti bitvách a stovce střetnutí.¹⁴

¹⁰ *Slovník naučný*, sv. 10, Praha 1873, s. 513.

¹¹ František ŠMAHEL, *Husitský Tábor* 3, 1980, s. 185, v recenzi článku Jana Blahoslava ČAPKA o tradicích kolem Žižkova pobytu v Anglii.

¹² J. J. H. CZIKANN – Franz GRAEFFER (edd.), *Österreichische National-Encyclopädie, oder alphabetische Darlegung der wissenwürdigsten Eigenthümlichkeiten des österreichischen Kaiserthumes in Rücksicht auf Natur, Leben und Institutionen, Industrie und Commerz, öffentliche und Privat-Anstalten, Bildung und Wissenschaft, Literatur und Kunst, Geographie und Statistik, Geschichte, Genealogie und Biographie, so wie auf alle Hauptgegenstände seiner Civilisations-Verhältnisse (vorzüglich der neuern und neuesten Zeit)*. Im Geiste der Unbefangenheit bearbeitet, sv. 6, Wien 1837, s. 225–227.

¹³ Heinrich August PIERER (ed.), *Universal-Lexikon oder vollständiges encyclopädisches Wörterbuch*, 26 sv., Altenburg 1824–1836. Mezi autory převažovali státní úředníci, soudci a armádní důstojníci mimo službu.

¹⁴ Tamtéž, sv. 26, Altenburg 1836, s. 705.

A tak se hledání zdrojů pro údaje v západoevropských encyklopediích o Žižkových válečných zkušenostech z let 1410–1415 nemůže zastavit ve Vídni, jak to předpokládal Josef Kořán, ani v saském Altenburgu, ale dostává se až k tehdy oblíbené a rozšířené všeobecné encyklopedii Brockhausova nakladatelství v Lipsku, tzv. konverzačnímu lexikonu.

Dobře o ní věděl v Prešpurku, dnešní Bratislavě, dvacetiletý student František Palacký, který si v lednu a únoru 1819 vyhledal ve čtvrtém svazku Brockhausovy encyklopedie články o husitství,¹⁵ v nichž po jednoznačně kladném hodnocení Husovy mravní čistoty během života a jeho zmužilosti ve smrti následovalo rozporuplné heslo *Hussiten*. Připomínka plenění a pálení kostelů a klášterů, vraždění kněží a mnichů byla v tomto hesle vyvažována nejen zmínkami o vítězných bitvách husitů, ale také oceněním vřelého patriotismu husitských předáků, organizovanosti a ukázněnosti husitského vojska, nepřekonatelného ve své vozové hradbě.¹⁶ Zřejmě v této souvislosti měl Palacký možnost podrobnějšího seznámení s vojevůdčovskými schopnostmi Jana Žižky z Trocnova.

Poslední svazky šestého vydání Brockhausovy encyklopedie z roku 1824 a sedmého vydání z roku 1827 obsahovaly téměř doslova shodné samostatné heslo o husitském vojevůdci, jehož jméno se zde vyskytovalo nejen v názvu základního hesla *Žizka*, ale za ním v závorce a odkazech také ve třech dalších podobách jako *Ziska*, *Zisska* a *Zischka*, s doporučenou výslovností *Schischka*.¹⁷ Na úvod před životopisnými údaji byl Žižka charakterizován jako „strašný vojevůdce husitů“ (*der furchtbare Feldherr der Hussiten*), s upozorněním, že jméno Žižka znamená „jednooký“, ale že to je rodové jméno. Právě v těchto dvou vydáních Brockhausovy encyklopedie z dvacátých let 19. století, nedlouho předtím, než s lipským nakladatelstvím navázal několikaletý styk František Palacký,¹⁸ obsahovalo heslo o Janu Žižkovi problematické údaje o tom, že se Žižka účastnil roku 1410 bitvy u Tannenbergu „mezi dobrovolníky, kteří přitáhli z Čech a Uher na pomoc Německému řádu proti Polákům a Litevcům“, dále o Žižkově podílu na bojích v Uhrách proti Turkům a v bitvě u Azincourtu na straně

¹⁵ Z lexikonu vyhledával Palacký „věci k hussitismu přináležející“. František PALACKÝ, *Korrespondence a zápisky*, vyd. V. J. Nováček, díl 1, Praha 1898, s. 31.

¹⁶ *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände (Conversations-Lexicon)*, 5. vyd., sv. 4, Leipzig 1819, s. 926–930.

¹⁷ Tamtéž, 6. vyd., sv. 10, Leipzig 1824, s. 901, 903–905; 7. vyd., sv. 12, Leipzig 1827, s. 527, 528–530.

¹⁸ K tomu Jiří KOŘÁLKA, *František Palacký (1798–1876). Životopis*. Praha 1998, s. 135–143.

Angličanů proti Francouzům. V sedmém vydání (na rozdíl od šestého) byl v závěru doplněn odkaz na Millauerovu práci z roku 1824. Když tyto údaje uveřejnila renomovaná Brockhausova encyklopedie v Německu, nebylo divu, že je přejímaly naučné slovníky jiných zemí, například i maďarská všeobecná encyklopedie z roku 1873,¹⁹ zvláště když je Brockhaus znovu otiskl v závěrečných svazcích svého devátého vydání z roku 1848,²⁰ jedenáctého vydání z roku 1868²¹ a dokonce čtrnáctého vydání z roku 1895.²² Tato překvapivá setrvačnost svědčí o tom, že ani v nejslavnějších encyklopediích západní a střední Evropy si redakce nedělaly starosti s aktualizací uveřejňovaných hesel podle nejnovějšího stavu historického bádání.

Je pozoruhodné, že Palacký jako pozdější mezinárodně uznávaný znalec husitské epochy z let 1850–1854²³ se o dvě desetiletí dříve, tj. v letech 1832–1835, vůbec nevyjadřoval k přípravě a úrovni zpracování hesel o Husovi, Žižkově a husitství v Brockhausově encyklopedii.²⁴ Palacký sám zpracoval pro osmé vydání této encyklopedie souhrnné heslo *Böhmen*, v němž objasňoval husitskou reformaci velice střízlivě jako vznik nových náboženských názorů, které po smrti Jana Husa v kostnických plamenech roku 1415 vedly k úplnému rozkolu v církvi. Až nerozumná politika krále a císaře Zikmunda vyvolala a živila šestnáctiletou válku, v níž husitské zbraně rozhodně zvítězily a přispěly k upevnění Čech jako volitelného království.²⁵ Také v oddíle *Sprache und Literatur* svého encyklopedického hesla o Čechách spojoval Palacký nové

¹⁹ *Egytemes Magyar Encyclopaedia*. Kijadja A Szent-István Társulat, sv. 13, Budapest 1873, s. 413.

²⁰ *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. Conversations-Lexikon*, 9. vyd., sv. 15, Leipzig 1848, s. 563–565.

²¹ Tamtéž, II. vyd., sv. 15, Leipzig 1868, s. 760–761.

²² Tamtéž, 14. vyd., sv. 16, Leipzig-Berlin-Wien 1895, s. 993–994. Vedle Millauera byla mezi literaturou uvedena báseň Alfreda Meissnera (12. vydání 1884) a také Žižkův životopis od V. V. Tomka (česky 1879, německy 1882).

²³ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* III/1, Praha 1850; III/2, Praha 1851; *Geschichte von Böhmen* III/2, Prag 1851; III/3, Prag 1854.

²⁴ Dokazuje to korespondence Palackého s nakladatelstvím F. A. Brockhaus, přístupná v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, případně uveřejněná Wilhelmem Koschem roku 1945 z archivu nakladatelství. Dopis Palackého z 22.10.1832 je uložen v Campe-Sammlung Univerzitní knihovny v Hamburku.

²⁵ *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände (Conversations-Lexikon)*, 8. vyd., sv. 2, Leipzig 1833, s. 16–27, o husitství s. 19; přetiskl Wilhelm KOSCH, *Palacký und Brockhaus*, Nymwegen 1945, s. 21.

období české literatury na přelomu 14. a 15. století s působením reformátora Jana Husa, který měl podobný význam pro Čechy jako Martin Luther pro Německo. Vedle církevního zpěvu husitů vyzvedl Palacký zdařilý a výstižný jazyk českých státnických spisů 15. století, který se rozšířil i do sousedních zemí a příznivě se odlišoval od obřadnosti a rozvláčnosti politické korespondence pozdější doby, ovlivněné německou tradicí. Mezi českými národními spisovateli 15. století uvedl Palacký výslovně „velkého vojevůdce husitů“ Žižku, který sepsal nejen válečnou píseň (*Kriegslied*), nýbrž i vojenský řád (*Kriegsinstruktion*) pro své oddíly.²⁶ Také v jiných rukopisech z poloviny třicátých let 19. století vyjádřil Palacký své sympatie k husitství velice zdrženlivě. Husitská doba přinesla skvělá vítězství a povzbudila ctižádost českého národa, ale uvedla Čechy do nepřátelství proti celé Evropě a přinesla intelektuální izolaci Čech uvnitř Evropy.²⁷

Co se však v heslech německých a rakouských encyklopedií o Janu Žižkovi v průběhu 19. století postupně zostřovalo, byly nacionálně podmíněné odsudky husitských násilností. Zatímco vídeňská encyklopedie z roku 1835 připomínala, že se husitská vojska dopustila četných ukrutností, které Žižka jen zřídkakdy schvaloval,²⁸ nenašel uherský luteránský kazatel Gottlieb Gamauf v rozsáhlé encyklopedii J. S. Ersche a J. G. Grubera z roku 1835 ani jediné vlídné slovo pro husity, kteří byli podle jeho názoru „strašlivá sekta 15. století v Čechách a na Moravě, nazvaná podle Jana Husa a vytvořená z jeho blouznivých stoupenců“. Husitská válka byla podle jeho líčení vedena „s divošskou ukrutností“, přičemž hodnocení zuřivosti, vraždění a plenění, zejména při nájezdech husitského vojska do sousedních zemí, přebíral Gamauf od dobových německých a uherských kronikářů, kdežto vůči křížákům byl velice smířlivý.²⁹ Až k případnému heslu Žižka se 167 objemných svazků encyklopedie Ersche a Grubera už nedostalo, protože její druhá řada skončila u písmene L a třetí řada uprostřed písmene P. Kritický pohled na Žižku a jeho husitská

²⁶ *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie*, 8. vyd., sv. 2, s. 22; přetiskl KOSCH, *Palacký und Brockhaus*, s. 24.

²⁷ PALACKÝ, *Skizze einer Geschichte von Prag* (1835), uveřejněno jako *Précis de l'histoire de Prague* (1836); podobně rukopis *Unterrichtswesen, Bildung und Literatur in Prag* (pravděpodobně 1835); k tomu KOŘALKA, *František Palacký*, s. 159–160.

²⁸ *Österreichische National-Encyclopädie*, sv. 6, s. 226.

²⁹ Johann Samuel ERSCH - Johann Gottfried GRUBER (edd.), *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge von genannten Schriftstellern bearbeitet*, řada II, sv. 12, Leipzig 1835, s. 190–191.

vojska se v některých hodnotících soudech zvětšoval také v nových vydáních Brockhausova konverzačního lexikonu,³⁰ ale žádná solidní encyklopedie nedospěla k takovému odsouzení jako šedesátisvazkový životopisný lexikon rakouského autora Konstantina Wurzbacha. Poměrně obsáhlou životopisnou charakteristiku husitského vojevůdce připojil Wurzbach jako doplněk ke genealogii rodu Žižků z Trocnova, který se k Janu Žižkovi, zemřelému roku 1424, hlásil neprávem. Wurzbach opakoval vše, co se odjinud dozvěděl o Žižkově účasti v bitvě u Tannenbergu, v bojích proti Turkům a proti Francouzům, stejně jako o zneuctění Žižkovy sestry, podrobně popisoval řádění Žižkových vojsk proti kostelům a klášterům i v dobytých městech, odporující všemu válečnému právu, ale nejvíce rakouského katolického lexikografa rozhořčila úcta k Žižkovi v české společnosti druhé poloviny 19. století. Jak mohli Sokolové a mladočeši pod vedením Julia Grégra oslavovat válečníka, kterého on, Wurzbach, řadil jako třetího do společenství s hunským Attilou a mongolským Džingischánem!³¹ Zde už veškerá snaha o pochopení zahraničních hodnocení Jana Žižky z Trocnova v 19. století končí.

³⁰ Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie, II. vyd., sv. 15, s. 761 uvádí při hodnocení Žižkova charakteru poprvé slovo „finster“ (tj. temný, zlověstný).

³¹ Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*, sv. 60, Wien 1891, s. 195–199, citát o Attilovi a Džingischánovi s. 197.

Artikel über Jan Žižka in den Enzyklopädien West- und Mitteleuropas im 19. Jahrhundert

Jiří Kořalka

Den Herausgebern großer Enzyklopädien, besonders in England, Frankreich und Deutschland, gelang es während des 19. Jahrhunderts, immer neue Auflagen von mehrbändigen enzyklopädischen Werken auf den Büchermarkt zu bringen, so dass eine Erhöhung der Qualität von einschlägigen Artikeln vorausgesetzt werden konnte. Das war allerdings bei den Artikeln über den Hussitenführer Jan Žižka nicht der Fall. Ohne Rücksicht auf seriöse historische Forschungen übernahmen die meisten englischen und französischen Werke bis ans Ende des 19. Jahrhunderts unverlässliche Angaben aus der deutschen Brockhaus Enzyklopädie von 1824 und 1827, als ob Žižka 1410 bei Tannenberg/Grunwald mit den deutschen Rittern gegen Polen und Litauer, dann gegen die Türken in Ungarn und 1415 vor Azincourt mit Engländern gegen Franzosen gekämpft hätte. Tschechische Autoren betonten demgegenüber, dass Žižka bei Grunwald an der Seite der Polen kämpfte. In allen Fällen wurden die militärischen Fähigkeiten Žižkas hervorgehoben, aber auch sein Fanatismus und seine Grausamkeit erwähnt. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts steigerte sich die nationale Voreingenommenheit gegen Žižka in vielen deutschen und österreichischen Lexiken.

Žižka, husité a Španělé

Pavel Štěpánek

I. Setkání Španělska se Žižkou a husitstvím

V souvislosti s husitstvím došlo k řadě překvapivých setkání osobností českého husitství se Španěly jako představiteli církevní hierarchie, a to jednak na samotném koncilu kostnickém, jednak v souvislosti s křížovými výpravami. Husité posílali plamenné písemné manifesty až do Francie, Španělska a Anglie. To znamená, že musel existovat i nějaký osobní kontakt. Vzhledem k nedostatku jiných důkazů by ovšem jakékoliv další úvahy na toto téma byly jen silně spekulativní. Můžeme jen připomenout, že podle Palackého podnikl budoucí husitský vůdce Prokop Veliký v mládí cestu do Francouz, Hispánie, Itálie a do Jeruzaléma se svým strýcem Jindřichem Pušem z Cách, pánem na Jenštejně a Mochově, a teprve potom se nechal vysvětit na kněze.¹ Lze tedy předpokládat, že měl nějaké kontakty ve Španělsku. Husitská propaganda ve svých letácích a manifestech, jež kolovaly ve Španělsku, neustále opakovala a prakticky rozváděla názor zveřejněný v nejdůležitějším z nich, v táborském manifestu z roku 1431, že je třeba sekularizovat obrovské církevní vlastnictví a navrátit tak církev ctnostné chudobě její apoštolské doby.² Na obzoru byla ovšem jen dlouhá léta anarchie a krveprolití.

V tomto případě působí překvapivě, bezmála jako bomba, pozoruhodná skutečnost, nově zjištěná P. Františkem J. Holečkem, že duchovními vzory husitských Božích bojovníků, o nichž pje slavná píseň *Kdož jsú Boží bojovníci*, byli pravděpodobně *Miles Christiani*, křesťanští rytíři, jak je vykreslil ve svém spise katalánský teolog a mystik Raymond Lull(us). Zřejmě je definoval v atmosféře *reconquisty*, ve které se pokoušel obrátit muslimy pokojnou cestou na křesťanskou víru, a přišel přitom málem o život.

---

¹ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, díl 3, Praha 1939, s. 379.

² Jan ALBERT, *Husitství a evropská společnost*, in: Co daly naše země Evropě a lidstvu. Od slovanských věroznámí k národnímu obrození, Praha 1998, s. 84; Josef MACŮREK, *Husitství a evropská společnost*, tamtéž, s. 158–175. Alonso de CARTAGENA, Obispo de Burgos. *Defensorium Unitatis Christianae. Tratado en favor de los judíos conversos*. Ed. prol. y notas Manuel ALONSO, Madrid 1943.

Tak by „nejrevolučnější“ heslo husitských bojovníků z eschatologické představy husitské pocházelo ze španělského zdroje.³ Pojem *Boží bojovníci* známe ovšem i ze starých českých legend, zejména z Kristiánovy legendy o sv. Václavu a sv. Ludmile.⁴ Jinak to byl všeobecný termín pro označení středověkého rytíře, který bojoval za slávu Boží, za křesťanské ideály, jehož představu prodloužil i Erasmus Rotterdamský svou Rukověťí křesťanského rytíře (*Enchyridion militis christiani*).⁵ Zde je nutno podotknout, že ve Španělsku byly husitské informace známy a dlouho vydržela i jejich válečná pověst. Například v Seville se zachovala některá antihusitika, pravděpodobně z pozůstalosti Michala de Causis († 1432), ale do Španělska se dostal i husitský manifest vydaný před rokem 1431, jak to bylo už nejednou publikováno, zejména Baďurou.

Vždyť kromě diplomatů se dostali do Čech také studenti, především studenti teologie, takže Hus měl v Praze i nejméně jednoho španělského žáka. Z husitologické literatury je známý Petr z Valencie, který se na pražské univerzitě hlásil k Husovi a Jeronýmovi už někdy kolem roku 1409, tj. v době, kdy byl prosazen Dekret kutnohorský, upravující počet hlasů na pražské univerzitě ve prospěch Čechů. Bylo to současně datum osudného koncilu v Pise, který přispěl k jedné z nejkritizovanějších záležitostí středověku – papežskému schismatu,

³ Zuzana VŠETEČKOVÁ, *The Bohemian Reformation and Religious Practice*. Praha, Villa Lanna, 26.–28. června 2000. Srov. *Bulletin UHS* 2000, č. 2, s. 11–12, kde František J. HOLEČEK zkoumal eschatologické představy husitského období v pojetí antikrista a zejména upozornil na možný Ilulovský původ Božích bojovníků.

⁴ ...vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eius. ... infimus frater, solo nomine Christianus... V kapitole 6. v prvním odstavci se pak dočteme: „Igitur composito confirmatoque suo regno, opifrice se iuvante Christo, beatus dux Wenceslaus, qualem se Christo exhibuerit qualeque vas electionis semet ipsum prebuerit, mens, lingua, sermo paginaque dicere deficit, simul moleque gravatus peccaminum pandere nequeo, miles Christi quanta domino militans detrimenta zabulo intulerit, quantosve manipulos Christi in horreo ipsius fidelis servus aggregaverit.“ Citováno podle znění na elektronickém přepisu: www.clavmon.cz/FRRB/chronica/Legenda%20Christiani.htm.

⁵ Michal a Martin SVATOŠOVI, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1985, s. 46. Tato příručka se od roku 1503 dočkala překladu do desíti jazyků včetně češtiny (česky se objevil roku 1519 jako vůbec jeho první kniha) a vydána byla snad ve všech evropských zemích. V obraze křesťanského rytíře, který navazuje na známý text apoštola Pavla, oživuje starý a prakticky zapomenutý ideál bojovníka za pravdu Boží a přináší tak do humanistické literatury typ nové zbožnosti. Svou formou připomíná od 15. století rozšířená knížecí zrcadla, pedagogicky zaměřená poučení otce synovi, staršího mladšímu, vychovatele žákovi. Termín *Miles Christiani* se objevil ještě ve 20. století, při díkuvzdání za vyhranou občanskou válku 19. května 1939 při *Té Deum* v kostele sv. Barbory v Madridu.

kdy se jak Řehoř XII., tak Benedikt XIII., i nově zvolený papež Alexandr V. (byl papežem v letech 1409–1410) a Jan XXIII. (od r. 1410) odmítli zřítci své volby, a tak se Španělsko nadále hlásilo ke svému rodáku Benediktovi XIII. (spolu se Skotskem). Za husitských válek se pak španělská přítomnost překvapivě zvýšila.

Celé husitské hnutí vedené Žižkou se ve Španělsku na dálku projevilo tak, že určité jeho negativní, zjevně ničivé projevy byly ve španělském jazyce hodnoceny slovem *asiscar*, čili volně přeloženo, *sežítkovati* nebo *užítkovati* (od španělsky vyslovovaného slova *Siska* pro Žižka). Žižkovo jméno se také stalo výrazem pro vyjádření velkého strachu – španělský autor Diego López zaznamenává přísloví *ziscado de miedo*, tedy *zežítkován* nebo *užítkován strachem*, což bylo odvozeno z děsivé pověsti, kterou Žižka měl.⁶ V překladu evropsky proslulých emblémů do španělštiny od italského spisovatele Alciata má poslední jeho emblém (č. CLXX–170) ve významové vrstvě týkající se nepřátelství český přízvuk (přestože latinský nápis zní *Vel post mortem formidolosi* – Ti, kdož děsí ještě po smrti). Uvádí totiž zcela konkrétní historický případ Jana Žižky z Trocnova, vůdce českých husitů, který podle tohoto latinsky psaného verše nenáviděl nesmiřitelně katolíky, a když byl blízko smrti, dal rozkaz, aby jeho tělo bylo staženo z kůže a byl z ní vyroben buben, jehož zvuk tak měl děsit katolické nepřátele ještě po smrti.

Císař Zikmund přispěl svou diplomatickou schopností ke zrušení neblahého roztržení církve v západním křesťanstvu, když uzavřel smlouvu se španělskými králi, kteří vyslali své posly do Narbonne 13. prosince 1415, takže v říjnu 1416 se Španělé připojili ke sboru kostnickému a vzdoropapež Španěl Benedikt XIII. (1394–1417) byl sesazen 26. července 1417.⁷ Už při první křížové

⁶ Santiago SEBASTIAN, Alciatus, *Emblemas*, s. 212 s odvoláním na Johannes COCHLAEUS, *Historiae Hussitarum libri XII.*, lib. 5, a na HENKEL, *Emblemata*, col. 1517. Existují i různé národní verze, např. anglická; v latinské verzi Alciati *Emblematum liber*, zní následovně:

Caetera mutescant, coriumque silebit ovillum,
Si confecta lupi tympana pelle sonent.
Hanc membrana ovium sic exhorrescit, ut hostem
Exanimis quamvis non ferat exanimem.
Sic cute detracta Ziscas, in tympana versus,
Boemos potuit vincere Pontifices

Viz též Lubomír KONEČNÝ, *Andrea Alciato a Jan Žižka „i po smrti strašlivý“*, in: Pro Arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila. Ústav dějin umění AV ČR, Praha 2002, s. 295–298.

⁷ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 146; K volbě Benedikta XIII. došlo podle PALACKÉHO (*Dějiny národu českého* 2, 432) tak, že „v Avignonu po smrti Klimenta

výpravě proti husitům se k Zikmundovým vojskům připojila vojska z Polska, Anglie, Francie a Aragonie, jak upřesnil Palacký – „Aragonci čili Španělé“.⁸

S husitskými válkami souvisí také epizodní a krátkodobé působení portugalského prince Pedra na českém území, jinak byl zván Dom Alvaro Vaz de Almada (†1449). Byl to bratr portugalského prince Jindřicha Plavce, vůdce portugalských objevných cest. Už Bohuslav Balbín se s odvoláním na kroniku Eneáše Silvia zmínil o tom, že se spolu s infantem Pedrem připojil k císaři Zikmundovi i dánský princ Erik. Rytíř se zapojil do Zikmundova tažení na ochranu Moravy před vlivy husitství z Čech v čele dvanácti portugalských kavalérů.⁹ Šlo sice o početně poměrně nevýznamné vojenské posily, avšak elitní. Oba byli hodnoceni jako zkušení válečníci a císařovo vojsko jejich vojenskými posilami vzrostlo. Bylo to v době, kdy Zikmund dal svému zeti, rakouskému vévodovi Albrechtovi, Moravu, aby údajně nebyla bez ochrany, ačkoli se již většina moravského panstva přidala k husitům. Mezi křižáky bojujícími proti husitům byl Pedro asi nejvýše postavenou osobností. Bojoval u Znojma nebo Břeclavi, není však známo, že by tento kontakt nějakým způsobem přispěl k dalším vzájemným stykům. Pedro zakrátko odešel do vlasti, kde se podílel na dobytí africké enklávy Ceuty na Maurech a na výbojích do zámoří. Podle názoru **Margaridy Sérvulo Correia**¹⁰ zůstal infant Pedro

VII. r. 1394, za jeho nástupce proti vůli Karla VI. zvolen byl Aragončan Petr z Luny, jenž oblíbil sobě jméno Benedikta XIII. Nyní tedy Karel VI., podle návrhu pařížské university, usiloval o to, aby oba papežové, Bonifác i Benedikt, kompromisem společným odřekli se důstojenství svého, načež pak obojí kolež kardinálů, spojíc se v jednu, volit měla nového papeže kdyby papežové oba toho učiniti nechtěli, měli být k tomu donuceni býti. K návrhu takovému již svolení své dali králové anglický, kastilský a navarrský; Karel VI. pak především našeho krále Václava, s ním pak Němce a Čechy vůbec, pro ty návrh získati se snažil. Král Václav IV. stranil Bonifácovi IX.“ (1389–1404). Ještě jednu zajímavost připomíná Rodolfo J. SLABÝ, *Checoslovaquia. Su presente, su pasado. Sus relaciones culturales con España y los países iberoamericanos*, Madrid 1933, s. 82, když poznamenává, že tento papež různými opatřeními na pařížské Sorbonně způsobil, že část studentů se chtěla přemístit do Prahy.

⁸ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 211; 218.

⁹ Simona BINKOVÁ, *Os países checos e a zona lusitana*, in: *Iberoamericana Pragensia* 21, 1987, s. 137, s odvoláním na stať *Um príncipe português que combateu em território tcheque(sic)*, in: *Arquivo Nacional*, no. 15, abril 1932, p. 11.

¹⁰ **Margarida Sérvulo CORREIA**, *Viagens do Infante D. Pedro* Trajectos ex: www.gradiva.pt/capitulo.asp?L=3047, jak je uvedeno v dobových materiálech, „por serужиço de deus, prazer que vençe todo prazer e pera sempre ha de durar ... pequena teençon de tornar a esta terra“.

ve službách císaře Zikmunda dva roky a doprovázel jej na vojenských výpravách. Koncem března 1428 infant jeho služby opustil, snad proto, že se cítil rozčarován ovzduším palácových intrik, a zamířil zpět do vlasti.

Pravděpodobně v Perpignanu roku 1415 se Zikmund seznámil s Antoniem Tallanderem, šaškem (žakléřem) Ferdinanda I. (Aragonského), známým běžněji jako Mossén Borra (event. Boira). Jeho schopnost je doložena starými kronikami v nichž se líčí, jak „... v oné době měl aragonský král šaška (alvardán), kterému se říkalo mossén Borra, ten byl velmi půvabný, neboť neříkal nic špatného, pouze když to mělo ducha“.¹¹ Zikmund byl podle Baďury uchvácen jeho výřečností a vtipem a prostřednictvím svých vyslanců se obrátil na svůj aragonský královský protějšek s naléhavou prosbou, aby mu svého šaška na nějaký čas zapůjčil, což se také stalo. Snad se za tím skrýval Ferdinandův zájem, aby byl šaškovým prostřednictvím informován o dění na Zikmundově dvoře. Zachovaly se jen tři dopisy z let 1417 a 1418, a to z Kostnice a Ulmu, ale povětšinou se zmiňuje o Čechách, s údaji o císařově vojsku, složeném z Uhrů a Čechů o celkovém počtu 3000 mužů. Dokonce se zmiňuje o tom, že Zikmundův bratr, český král – tedy Václav IV., shromáždil velké poklady. V dalším dopise informoval, že Václav IV. pozval Zikmunda, aby se zřekl království v jeho prospěch. A ve třetím oznamuje, že mu Zikmund brání v návratu do Katalánie a dal dokonce zhotovit nosítka, když Borra předstíral nemoc, naléhal na něj, aby se s ním vypravil do Uher a do Čech. Dokonce se Zikmundem sdílel ložnici a „bylo s ním zacházeno jako s králem“. Dostal k dispozici svého holiče, štítonoše, hudebníky atd., přičemž vše hradil sám Zikmund. Z jeho zpravodajství¹² je nad jiné zajímavá epizoda z jeho pobytu v Čechách a na Moravě. Když ho totiž husité roku 1422 zajali, drželi ho v Hradci Králové. Tam se nějak dozvěděl o připravovaném prohusitském komplotu v Brně, dokázal zřejmě utéci ze zajetí a dostat se do Brna, kde informoval městskou radu, za což byl štědře odměněn.¹³ I když je to možná jen náhodný zásah, jeho význam je nepopíratelný. Nakonec se Mossén Boira

¹¹ Francesco MASSIP, *La Dansa Macabra a L'Antiga Corona D'Aragó: Orígens Espectaculars i Plàstics i Pervivències Tradicionals*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili). *L'Entremès de la Mort* (1412), s odvoláním na García de Santamaríu.

¹² Můžeme připomenout, že právě role žakléře, šaška, tedy archetypického kejklíře v jungovském smyslu jej znamenitě disponovala do role vyzvědače; viz Robert H. HOPCKE, *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Praha 1993.

¹³ Bohumil BAĐURA, *Styky mezi Českým královstvím a Španělskem ve středověku*, in.: Táborický archiv 7, 1995–1996, s. 52.

vrátil do Katalánska a byl pochován v křížové chodbě barcelonské katedrály, kde je dodnes jeho náhrobní kámen.¹⁴

Z dalších osob, které se pohybovaly kolem dvora v době husitských válek ve službách Zikmunda Lucemburského, byly četné osobnosti spjaté s papežem či koncilem. Zasahování do poměrů v zemi ovládané husity bylo jejich prvořadým úkolem, jako v případě biskupa z galicijského Luga Fernanda de Palacios, který se zúčastnil tajných porad se Zikmundem ve Vratislavi hned na počátku husitských válek v únoru 1420; zde na základě byly papeže Martina V. slavnostně vyhlásil křížovou výpravu. Ve Slezsku se zúčastnil jednání také burgoský biskup Alonso de Cartagena, který pak dále vystupoval na koncilu. Téhož roku 1420 se jiný Španěl, Martin Talayers (Talayero), zúčastnil v Praze diskuse o čtyřech pražských artikulích. Ke kampaním proti husitům se připojil aktivně také španělský kardinál Fernando Lucena, spojenec krále Zikmunda.

Alonso de Cartagena (narozen roku 1385/1386 ve Villasandino u Burgosu, zemřel 22. července 1456 v Burgosu) byl významnou intelektuální postavou a představitelem židovstva, které ve Španělsku přijalo křesťanství a dosáhlo přitom významných pozic. Byl totiž synem pokřtěného rabína (1390), jménem Pablo García de Santa María, který se stal později dokonce biskupem, zprvu v Cartageně a pak i v Burgosu a jeho syn tuto kariéru později zopakoval. Také jeho bratr Gonzalo se stal biskupem v Plasencii. Studie teologie a práva v Salamance uzavřel Alonso roku 1406 magisterskou zkouškou z teologie a doktorátem obojího práva. Svou kariéru začal v Cartageně, jako Maestrescuola, pak se stal děkanem kapituly v Santiagu de Compostela (1419/1420) a v Segovii. Papež Martin V. ho ustanovil roku 1417 generálním kolektorem Apoštolské komory pro Kastilii. Jeho spojení se dvorem krále Jana II. se datuje od roku 1415, kdy byl jmenován auditorem královské audience.

Byl také významným humanistou. Královský tajemník jej požádal o překlad Ciceronova *De officiis* a pak ještě o četné překlady latinských autorů. Zpočátku byl Cartagena složkou počínající humanistické kultury u kastilského dvora, ale později, když si dobyl důvěru, prosazoval svá vlastní kritéria – jeho přístup ke klasickým textům byl medievalistický, moralizující. Hlásal podřízení těchto textů Písmu, což ho dovedlo k přesvědčení o škodlivosti

---

¹⁴ Je dochován záznam (knihovna ve Valencii), že jeho dcera Antonia se provdala roku 1463 za Johanna Salu. Antonio Tallander (Borra), je tu veden jako rytíř z Barcelony, zatímco otec nevěsty jako majitel hradu Saladeures [BITECA bioid] 2196 Antoni Tallander.

oněch spisů, které se nesrovnávaly s křesťanskou doktrínou. Alonso de Cartagena měl přímé kontakty s humanisty italskými, jako byl např. L. Bruni, tudíž měl i dobrý přístup k důležitým dílům humanistické kultury. Cartagena avšak nedoporučil přeložit a rozšiřovat texty, které se zdály protikladné dvorské politice, a tak ovlivnil celou dobovou produkci.

Jako diplomat a vyslanec kastilského krále se Cartagena osvědčil zejména v letech 1421–1424 při obnově přátelských styků s Portugalskem a při smíření polského krále Ladislava III. s novým římským králem Albrechtem II. Od roku 1434 byl vedoucím kastilské delegace na koncilu v Basileji, v jejíž službách se během dvou let (1433–1434) objevilo jen z Kastilského království na 130 osob. Tam energicky hájil zájmy kastilské proti Anglii a Portugalsku, přispěl také k vylepšení vztahů mezi papežem Evženem IV. a účastníky koncilu. Vystoupil rázně proti rozhodnutí přeložit koncil do Ferrary (a Florencie, kde se jednalo o unii mezi Latinci a Řeky, tedy mezi katolickou a ortodoxní církví; ve věroučné sféře se zabýval zejména vyznáním víry ve formulaci *filioque*)¹⁵ a v červenci 1439 se s celou kastilskou delegací na protest stáhl. V roce 1443 vedl diecézní synodu, kde byla poprvé předepsána mj. registrace křtů. Tento rok se také vrátila pod autoritu papeže Evžena řada zemí, mezi nimi právě Uhry, Polsko, Aragonsko a Kastilie.

2. Basilejský koncil, španělští vyjednávači a rytíři

Basilejský koncil se zabýval především vypořádáním mezi mocí papežského primátu a konciliarismem, tedy vztahem mezi papežem a koncilem. Také při této příležitosti poskytoval koncilu mocenskou složku král Zikmund a vévoda Visconti z Milána. Církev si mohla připsat k dobru, že po mnohých neúspěšných křížových výpravách proti husitům došlo k mírovému řešení – zástupci husitů přijali 30. listopadu 1433 „pražská kompaktáta“, která jim za jistých podmínek povolovala kalich pro laiky, ale získali i jiné ústupky.¹⁶ A sám koncil a jeho jednání s husity se stal místem setkání Španělů, převážně v církevních službách, a Čechů, jak budeme ještě sledovat. Alonso de Cartagena napsal významný spis o obraně jednoty křesťanství – *Defensorium Unitatis Christianae*, který vyšel roku 1450. Odsoudil tehdy organizátory pogromů a požádal papeže o zákrok ve prospěch konvertitů, což se stalo bulou Mikuláše V. z 24. září

¹⁵ Hubert JEDIN, *Malé dějiny koncilů*, Praha 1988, s. 58.

¹⁶ Tamtéž, s. 56. Podle F. PALACKÉHO, *Dějiny národu českého* 4, s. 388, 394–396, právě Carvajal mezi kardinály vynikal vlivem a působností při diskusích o kompaktátech.

1449, v níž prohlásil všechny křesťany, ať už pocházejí z křesťanských nebo židovských rodin, za pravé křesťany, kteří mají právo podílet se na všech církevních posláních a hodnostech. Tím židovští konvertité dosáhli definitivního úspěchu. Tento zvyk je v církvi dodržován do současnosti, jak svědčí např. jmenování pařížského kardinála Lustigera, pokud ne přímo i volba některých papežů.

Časem se Alonso de Cartagena připojil k židovské skupině, která ovládla inkvizici – spolu s hlavním inkvizitorem Tomášem de Torquemada a jeho pravou rukou Alonsem de Espina. Sám Cartagena prohlásil, že „pokud nějaký nový křesťan (tj. pokřtěný žid) zneužije křesťanství, budu první, kdo přinese dřevo na jeho hranici“. Tomáš de Torquemada, rovněž „nový křesťan“, inkvizici nově reorganizoval a dosáhl toho, že závisela pouze na Koruně španělské a nikoliv na papeži. Torquemada nechtěl slyšet žádné výhrady a spojil se s dalšími židovskými konvertity. Jeho hlas byl také rozhodující při přijetí zákona o vypovězení Židů, kteří nechtěli konvertovat po dobytí Granady roku 1492. Současný francouzský židovský historik Joseph Perez charakterizoval tuto skupinu slovy, že militantní antijudaismus některých konvertitů byl veden snahou odlišit se od falešných křesťanů přísným poukazováním na jejich omyly.¹⁷

Pro nás je tento biskup zajímavý proto, že jeho knihou *Doctrinal de los caballeros*¹⁸ se řídil i španělský vyslanec v rudolfinské Praze Guillermo de San Clemente. Rytířská a kavalírská ideologie zaplnila dobovou produkci. Někteří

¹⁷ Cit. dle José María VIÑA LISTE. Joseph Perez řídil dlouhá léta madridské francouzské kulturní středisko *Casa de Velázquez*. Někteří naši autoři se tváří, jako by vypovězení Židů bylo španělským vynálezem. Dá se říci, že Španělsko bylo z evropských zemí poslední, které se roku 1492 k tomuto kroku odhodlalo. Dekretem bylo nařizováno Židům do čtyř měsíců buď odejít z Pyrenejského poloostrova, anebo přestoupit na křesťanskou víru. Podobné nařízení se objevilo už např. roku 1290 na Britských ostrovech a 1390 ve Francii; v českých zemích proběhlo v polovině 16. století.

¹⁸ Tiskem vyšla tato díla Alonsa de Cartagena: Gerald Louis BOARINO, Alonso de Cartagena's *Doctrinal de los Caballeros*: Text, Tradition, and Sources, University of California, Berkeley 1964; Alonso de Cartagena, *Doctrinal de los Caballeros*. Ed. N. FALLOWS, Newark, Juan de la Cuesta, 1995; *Doctrinal*. Alonso de Cartagena. *Doctrinal de los Caballeros*. Ed. José María VIÑA LISTE, Santiago de Compostela, Universidad, Servicio de Publicaciones. CXXX + 344 str. ISBN 84-8121-233-4 *Doctrinal de los Caballeros*, Burgos, 1487. Novodobé edice Alonso de Cartagena. *Doctrinal de los caballeros*. Edición de José María VIÑA LISTE. Universidad de Santiago de Compostela, Servicio de Publicaciones. CXXX + 344 s. Původní edice Alonso de Cartagena, *Doctrinal de los Caballeros*, Burgos: Fadrique [Biel] de Basilea, 20 de junio, 1487.- Fol. USA (I.34); USC (19728); UVEG (Inc.241).

autoři, jako právě Alonso de Cartagena, fixují kodex cti a praxi rytíře, jiní, jako Gutierre Díaz de Games ve *Victorial*, líčí povinnosti vznešeného kavalíra, a další ještě s větším úspěchem vytvářejí z kavalíra románového hrdinu, který se věnuje soubojům, turnajům, lásce a kurtoasní lásce. Avšak hlavním námětem rytířského románu je Dobrodružství s velkým D, které se stává účelem samo o sobě, obtíže a překážky nalezené na cestě samy o sobě ospravedlňují jeho existenci. Právě tuto polohu pak mistrně parodoval Cervantes ve svém nesmrtelném románu *Don Quijote*. Rozpětí mezi jednotlivými rozličnými žánry, překroucení skutečnosti ve vztahu k historické skutečnosti prozrazují, že tu jsou vzájemné vazby a vlivy. Rytířský román je více méně biografické vyprávění, inspirované osobami své doby. Kavalír či rytíř se stává modelem i pro krále, jako jsou nejprve Katoličtí králové a potom Karel V.¹⁹

¹⁹ Z Alonsoových četných spisů zůstaly některé jen v opisech. Viz Biographisch-Bibliographischen Kirchenlexikon. Hlavními díly jsou *Defensorium unitatis christianae*, *Anacephalaïsis o genealogía de los reyes de España* a *Doctrinal de caballeros*. Byl pohřben v katedrále burgoské v zádušní kapli Navštívení P. Marie. Mezi spisy náboženského charakteru zůstaly traktáty *Oracional* (O modlitbě); *Contemplación y oración sobre el salmo Júzgame, Dios a Glosas sobre un prefacio de San Crisóstomo* (Komentář o díle Církevních otců k žalmu Miserere mei Deus: tato tři díla vyšla v Murcii roku 1487 – viz P. Sáinz RODRÍGUEZ, *Antología de la literatura espiritual española I: Edad Media*, Madrid-Salamanca 1983; *Memorial de virtudes*; *Doctrinal de caballeros* (dílo o základních povinnostech rytířů), Burgos 1487; *Duodenaio* (Odpověď na 12 otázek Rytířského stavu); *Respuesta de una letra et quistion... sobre el acto de la cavalleria* (O přísaze římských vojáků); *Defensorium unitatis christianae* (napřáno 1450 na obranu židovských konvertitů), ed. M. ALONSO, Madrid 1943. Historicko-politická díla: *Anacephaleosis*. (Genealogie španělských a francouzských králů, papežství a biskupství burgoském), vytištěno spolu s dalšími díly různých významných autorů pod titulem:... *Roderici Toletanae diocesis archiepiscopi rerum in Hispania gestarum Chronicon... necnon Genealogia Regum Hispanorum... Alphonsi de Cartagena episcopi Burgensis*, Granada 1545; *Libro mauriciano* (Sbírka papežských bul, privilegií a textů k dějinám Burgosu); – *Extracto de la suma de las Crónicas de España* (na tomto díle začal pracovat už jeho otec); – *Allegaciones factae in consilio Bassilensi super conquestam insularum Canarie contra Portugalenses anno Domini 1435* (Intervence Alonsova na koncilu vyjadřující kastilské nároky na Kanárské ostrovy proti portugalským výbojům), ed. spolu s J. M. Da SILVA, *Descobrimentos portugueses*, I, Lisabon 1944, s. 295–320; *De concordia* (Sbírka právních textů k obraně kastilských nároků v Basileji proti Portugalsku a Anglii a texty z různých diplomatických misí Alonsoových); *Discurso sobre la ley Gallus. De liberis et postumis instituendis. Tratado de sesiones* (Materiál ke koncilu v Basileji); *Discurso pronunciado por D. Alonso de Cartagena en el Concilio de Basilea acerca del derecho de precedencia del Rey de Castilla sobre el Rey de Inglaterra*. Kázání a promluvy: *Sermón predicado en el concilio de Basilea* – texty k diecézní synodě v Burgosu roku 1443, vydané nově: A. GARCÍA y GARCÍA a kol. (ed.), *Synodicon hispanum*, VII, Madrid 1997, 31, úvod, 178–96 (č. 237–63); Sbírka dekretů a dopisy: v Národní knihovně (Biblioteca Nacional de Madrid) je svazek latinských dopisů *Cartas latinas*.

Tento spis je dnes uložen ve Státním ústředním archivu. Je o to vzácnější, že jde o jediný španělský iluminovaný (byť jedinou ilustrací) rukopis u nás, jehož písařem je Rodrigo de Oviedo (činný ve třetí čtvrtině 15. století)²⁰. Text, kdysi u nás považovaný za *Zákoník Alfonse Moudrého*, je ve skutečnosti *Instrukcí o umění kavalírů a hidalgů*, jak zní jiný název téhož spisu, sepsaný Alonsem de Cartagena, od něhož existují tři rukopisné kopie, a to v Národní knihovně v Madridu a dva inkunábule (Mss. 10, 107; 12743 a 18061). Rodrigo de Oviedo, jehož známe pouze z pražského rukopisu, je jen kopistou a autorem mudéjarských ornamentálních iniciál. Spis byl vydán později tiskem roku 1487 a 1492. Lze tedy předpokládat, že náš opis pochází z doby před vytištěním, asi někdy kolem poloviny 15. století.

Roku 1438, tři roky po lipanském souboji obou kališnických frakcí, se dostal do Prahy španělský rytíř a básník Diego de Valera, jehož hlavní město Čech tak okouzlo, že jeho zvolání zní dosud: „Bezpochyby se mi zdá, že jsem většího města neviděl.“²¹ Diego de Valera (narodil se v Cuence roku 1412 jako syn dvorního lékaře Alfonse Garcíi Chirina a jeho ženy Violante Lópezové v roce 1412, zemřel 1488?), španělský dobrodruh a spisovatel, mosén. Vyrostl

Překlady provedené převážně pro následníka trůn a pozdějšího krále Jana II.: *Caida de príncipes* od Boccaccia; *De officiis* a *De senectute* od Cicera, obsažené ve vydání sevillském z roku 1501; různé traktáty od Seneky z roku 1443, obsažené v dalším tištěném vydání v Seville 1491; *Las éticas de Aristóteles partidas in diez libros*. Nezvěstná díla: *Libro de las mujeres ilustrtes* (prosby ke královně Marii); *Tractatus et questiones domini Alphonsi Burgensis* (sbírka promluv na basilejském koncilu).

²⁰ Státní ústřední archiv Praha, fond Augustiniánů Praha, Č 444, IC 7 (pergamen, XIV, 99 ff, 24 x 34, hnědá kožená vazba, zdobená arabeskovými kresbami zbytky kovových agraf). Písmo kaligrafické do dvou sloupců. Tituly a citace červenou barvou, iniciály iluminované. Signováno na f. 99 dole „*El escribano Rodrigo de oujedo lo escribio et acabo con la mano izquierda y lo illumino*“. Viz Pavel ŠTĚPÁNEK, *Španělské umění 14.-16. století z československých sbírek*. Středočeská galerie, Praha, prosinec 1984 – únor 1985, č. kat. 15. a týž (spolu s Jiřím T. NOVÁKEM), Rodrigo de Oviedo, iluminador ignorado. *Archivo Español de Arte* 46, 1973, s. 192–194, il. Předtím je Václav Černý četl jako Oujedo.

²¹ Diego de VALERA, *Espejo de verdadera nobleza*, Madrid, Atlas, BAE, č. 116, *Prosistas del siglo XV*, I, 1959, p. 89–116. Emil EDGAR, *Obrana české vzdělanosti stavební umělecké*, Praha 1939, s. 17–19. *Město vidím veliké. Cizinci v Praze*, Praha 1940. Cituji dle Josef POLIŠENSKÝ, *Tisíciletá Praha očima cizinců*, Praha 1999, s. 14. Španělská verze této věty je „*yo estuve en ella (Praga) con el rey Alberto e sin duda me parece yo no aver visto otra mayor ciudad*“ – viz R. SLABÝ (pozn. 7), s. 83, s odvoláním na *Crónica abreviada*, díl I., kap. XXIV. V této souvislosti také připomíná reedici kroniky pod názvem *Crónica de los Reyes Católicos*, Madrid 1927, str. XXII, kde Prahu zmiňuje jako hlavní město Čech, a v dalším spise, *Doctrinal*, zmiňuje svou účast na korunovaci Alberta králem českým roku 1437.

u kastilského dvora, kde byl pážetem Jana II., a později se stal jeho diplomatickým poslem. Účastnil se křížových výprav proti husitům. Po smrti krále se věnoval převážně vědeckému životu, ale byl vrácen do života roku 1474, aby se stal majordomem Isabely Katolické a kronikářem Ferdinanda Aragonského, jehož podněcoval, aby dobyl Granadu. Účastnil se bitev u Higuieruely (roku 1421) a obléhání Huelmy (roku 1435), kdy byl pasován na rytíře. Roku 1437 odešel do Francie a do Čech, kde bojoval proti husitům a byl poctěn králem Albrechtem. Na konci roku 1438 nebo v roce 1439 byl opět ve službách prince Jindřicha. Diego de Valera byl starostou Palencie v roce 1452 a zemřel zřejmě nedlouho po vydání své *Kroniky* v Puerto de Santa María, kde byl správcem pevnosti vévody z Medinaceli od roku 1472. De Valerovo dílo se rozprostírá od poezie přes filozofii až ke genealogii, ale klíčový význam má jako historik. Jeho *Crónica abreviada* (Stručná historie) je obecnými dějinami od stvoření světa až k Janovi II. a pak pokračují kroniky kralování Jindřicha VI. Kastilského (jemuž také sloužil), ke katolickým králům Ferdinandovi a Isabele. K významným spisům se počítá i jeho genealogický traktát *Tratado de las armas*.²² Proto bývá považován za kronikáře španělského středověku.²³

Nevíme, co jej do Prahy přivedlo. Snad byl do Čech přilákán zprávou o válce krále Albrechta II. proti husitům. V Praze mu předložil listy od svého panovníka. Jako páže kastilského krále Jana II. si nesl s sebou pochopitelně doporučující dopisy. Byl přijat a vyzván, aby se připojil k výpravě proti Táboru. Na dotaz, zda a jaký žold mu má být přidělen, odpověděl Valera jako pravý kavalír, že si nepřišel vydělávat, ale sloužit ve válce. Aby jej nějak odměnil, král za něj zaplatil alespoň pobyt v hostinci a přidělil mu muže k pomocným službám. Traduje se, že jednoho večera „se Valera dostal do sporu s Oldřichem Celským, který vyprávěl, že v Portugalsku viděl v jednom kostele zavěšen kastilský prapor, jehož se Portugalci zmocnili v bitvě s kastilským králem. Z toho vyvodil, že kastilský král nemůže více nosit prapor se svými znaky. Třebaže hrabě Celský mluvil německy, vzbudil Valerovu pozornost, která se změnila v rozhořčení, když mu král přeložil Celského slova do latiny.

²² [S.l.: s.n., s.a.], [64] p.; 19 cm Biblioteca Nacional de España, Madrid. Vyšel také pod titulem *Tratado de los rieptos e desafios*.

²³ Detailní biografické informace uvádí Juan de Mata CARRIAZO v nové edici kroniky *Crónica de los Reyes Católicos, por Mosén Diego de Valera*, in: *Revista de filología española* 8 (Madrid, Centro de Estudios Históricos 1927)]. Viz též Angel GONZÁLES PALENCIA – Juan HURTADO – J. de la SERNA, *Historia de la literatura española*, 3, vyd., Madrid 1932, s. 204–206. Viz též Curtis BLAYLOCK, *Diego de Valera's Crónica Abreviada*. University of Illinois at Urbana-Champaign, 88 s.

Španěl poklekl před králem a žádal ho o dovolení odpovědět hraběti. Když jej obdržel, vyjádřil podiv nad Celského názorem a poučil ho, že je třeba rozlišovat mezi znaky rodovými a těmi, jež vyjadřují důstojnost a o něž nelze přijít, ledaže by došlo ke ztrátě důstojnosti, s níž jsou spojeny, jak to uvádí Bartolo (da Sassoferato, 1314–1357) v pojednání *De insignis et armis*. Kastilský král – zdůrazňoval Valera, si však přes ztracenou bitvu svou důstojnost vždy podržel a má ji dokonce ještě zvětšenu úspěchy dosaženými ve válkách proti Maurům. Může tedy a musí nosit a skutečně též nosí prapor se svými královskými znaky bez jakékoli výčitky. Kdyby chtěl někdo tvrdit opak, Valera se s ním byl odhodlán bít, když mu k tomu král dá svolení. Albrecht dal Španělovi výkladu za pravdu a prohlásil, že Valera je nejen kavalír, ale současně i učelec. A hrabě Celský se velmi omlouval – chraň Bůh, že by něčím z toho, co řekl, mnil urazit kastilského krále, jemuž je víc zavázán sloužil, než kterémukoliv knížeti na světě, po králi, svému pánu. Velice ho těší, že se dozvěděl, co neznal, a hodně si toho cení.²⁴

Tato barvitě vylíčená scéna ještě dále doznívá v tom smyslu, že Albrecht Valerovi prokazoval potom ještě větší pocty a jmenoval jej jedním ze svých rádců. Když si Valera po nějaké době vyžádal povolení k návratu do Kastilie, Albrecht mu udělil tři řády: jako král uherský insignie draka, jako král český tusinique, a jako vévoda rakouský halši s bílou orlicí. K tomu mu přidal 200 zlatých na cestu a dopis pro kastilského krále, v němž mu vylíčil, jak mu Valera pomohl ve válce. Předání těchto řádků byl přítomen také další Španěl Martín Enríquez, syn hraběte Alonsa de Guijón, který přišel k Albrechtovu dvoru ovšem jako vyslanec francouzského krále, a který ještě před tím zpravil Jana II., takže král byl již informován o tom, co mu pak vyprávěl Valera. Pro jeho chování v Praze ho vyznamenal šupinovým řádem (*collar de escama*) a nařídil, aby jej oslovovali Mosén Diego.

Kromě obou Španělů pobýval v té době v Albrechtově ležení také bratr burgoského biskupa Alonsa de Covarrubias, s nímž se později setkalo ve Španělsku poselstvo Lva z Rožmitálu. To se od něho dozvědělo, že také on byl v Čechách a byl pasován Albrechtem na rytíře, když obléhali Tábor, což podle Baďury není jednoznačně jisté. Biskup a jeho poměrně velká družina totiž nakonec změnilí směr a cíl cesty, protože Diego de Valera, jakožto vyslanec kastilského panovníka Jana II., měl vyhledat především Albrechta II., blahopřát mu ke zvolení římským králem a vyříditi další diplomatická posláni. Teprve dodatečně obdržel de Valera oficiální pověření basilejského koncilu, aby se snažil o zprostředkování míru mezi římským a polským králem. Aby

²⁴ B. BAĎURA, Styky (pozn. 13), s. 55.

jej bezpečně dostihl, pustil se Podunajím do Lince, pak na rakousko-moravské pomezí u Laa, kde prošel Moravou do Slezska. S Albrechtem se skutečně sešel ve Vratislavi, takže svůj úkol splnil.

Valerovo vyprávění bylo zařazeno do kroniky Jana II. Ke svému českému pobytu se autor vrací ještě v již zmiňované stručné nebo též tzv. *Zkrácené kronice*, sepsané na přání Isabely Katolické a nazývané pak *Valeriana* podle autorova jména. Než vstoupil do dějin Španělska, věnoval obsáhlejší partie evropským státním, Asii a Africe, mj. i Českému království, které navštívil před čtyřiceti lety. Přes veškerá zkreslení, která vlivem časového odstupu vsunul do svého textu, je význam této kroniky značný, protože poprvé přiblížila španělskému čtenáři (bylo to osm let po založení první španělské tiskárny) v jeho mateřštině tuto středoevropskou zemi, kterou měl její autor nesmazatelně zapsánu ve svých vzpomínkách. České království popisuje jako malé, ale hustě obydlené, s velkými městy a pevnými hrady. Největší pozornost věnuje pochopitelně Praze, která podle jeho údajů měla před vypuknutím husitských válek přes padesát tisíc obyvatel. Husitské války shrnuje do jedné bitvy, ke které mělo dojít roku 1435, kdy zahynulo podle jeho údajů přes 15 000 osob a byla zničena většina kostelů. Svou návštěvu u krále Albrechta klade do doby po roce 1437 a právě při této příležitosti pronáší svou známou, shora citovanou větu, i když současně dává na vědomí, že Praha byla husitskými válkami poškozena. Jinak je jeho popis veden spíše sympatiemi, ať už jde o lidi či přírodu, zejména nerostné bohatství.²⁵

Českými zeměmi, Moravou a Slezskem do Vídně (nebo spíše naopak) prošel roku 1438 asi při návratu ze Svaté země na konci svého putování po mnoha severoafrických, předoasijských a evropských zemích i andaluský rytíř Pero Tafur (narozen asi roku 1410) z Córdoba. Své zkušenosti z putování téhož roku zaznamenal písemně až daleko později, a to v letech 1479–1481 pod názvem Putování a cesty po rozličných částech světa (*Andanças e viajes por diversas partes del mundo avidos*).²⁶ Tafur je velmi znám svým pozdním záznamem cesty, kterou podnikl ve svých zhruba 27 letech. Přesto jsou jeho pozorování věrohodná a zajímavá. Nejprve cestoval do Itálie, pak do Palestiny, Egypta a Turecka

²⁵ B. BAŽURA, Styky, s. 57, uvádí exemplář v Madridské národní knihovně sig. Incunables 1732.

²⁶ Viz též Josef POLIŠENSKÝ, Fuentes para la historia de España y Portugal en los archivos checoslovacos. *Ibero-Americana Pragensia* IV, 1970, s. 262; Franz KRONES, *Land und Leute Westeuropas am Schlüsse des Mittelalters nach gleichzeitigen Reiseberichten*, in: *Zeitschrift für allgemeine Geschichte* 4, 1887, s. 678; Edmond NONNAFÉE, *Voyages et voyageurs de la Renaissance*, Paris 1895.

a Řecka. Po návratu do Itálie se pak přesunul přes Alpy a navštívil střední a severozápadní Evropu. V Basileji se setkal se španělským poselstvem, dále pak pokračoval do Kostnice, kde navštívil kostel, v němž se nějaký čas předtím konaly smuteční obřady za zesnulého aragonského krále Ferdinanda I., a potom se vydal do Norimberku, kde zastihl účastníky sněmu, mezi nimiž bylo několik prelátů jako Juan de Torquemada a Jan ze Segovie, jenž později proslul jako kronikář basilejského koncilu (díky Janovi ze Segovie jsme informováni o dopadu porážky křížové výpravy u Domažlic).²⁷ Tam poznal - z doporučení svých kastilských krajanů - císařova kancléře Kašpara Šlika. S ním se rozhodl cestovat do Čech a to se zastávkou v Chebu, kde se zúčastnil svatby Šlikova bratra, při které byl svědkem velkých slavností a turnajů.

²⁷ Alois KRCHŇÁK, *Čechové na basilejském sněmu*. Křesťanská akademie, Řím 1967, 2. vyd. Svitavy 1997, s. 212-213: „V ten den temnot a bídy, v den neštěstí a zmatku, muže (se znamením) *thau* (viz Ezechiel 9, 4-6), to jest poznamenaného na čele křížem Kristovým, ty, které pomazání (Duchem svatým) o všem poučuje, kteří lkali a truchlili nade všemi zlořády, které se dály v církvi, kteří (s lítostí) vyznávali hříchy svoje a křesťanského lidu a říkali, u našeho Pána Boha je spravedlnost, nám však a naším kněžím (patř) zahanbení, jak se to stalo v tento den: Zhrěšili jsme proti Bohu, našemu Pánu, a nevěřili, ba nedůvěřovali jsme mu, nebyli jsme mu oddáni a neposlechli jsme volání Pána, Boha našeho, abychom plnili jeho přikázání, která nám dal. Padlo na nás prokletí, lid byl (Bohem) zavržen, dal se na útěk, aniž s ním kdo bojoval, vojenský protivník zvítězil a naši nepřátelé byli bohatě obdařeni (kořistí). Jak tímto velikým neštěstím se vskutku smýšlení (kardinála) Juliána (Cesariniho) odvrátilo od (původního) záměru pronásledovat Čechy jako nepřátele a jak se (jeho srdce) oddalo jednání na svatém sněmu basilejském, to jeho chování (činy) s naprostou jistotou dokazují ... když on považoval za mnohem lepší a užitečnější jednání na sněmu, než vojenské tažení proti Čechům, když se horlivě zasazoval o jejich pozvání na sněm, aby se válečná výprava nestala překážkou, když se rozhodl osobně doprovázet vojsko, a dal zahájit sněm svými zplnomocněnci (Janem z Dubrovníka a Janem Palomarem) ... po tom potupném útěku z Království českého, i když Juliánův záměr přivésti zpět (do církve) bludaře zůstal tentýž, avšak jiným způsobem, totiž cestou všeobecného sněmu, na kterou dříve nemyslel, když si jeho srdce vášnivě přálo jejich zničení”. (MC 2, 28; viz též v podstatě stejné mínění Jana z Dubrovníka, MC I, 101). - Viz Joannes de SEGOVIA, *historia gestorum generales synodi Basileensis*. MCII. Pokud jde o Torquemadu, ten byl znám také pod latinským jménem Johannes de Turrecremata, narodil se roku 1388 ve Valladolidu a zemřel 26. září 1468 v Římě. Jak člen dominikánského řádu studoval ve Valladolidu a v Paříži. Už jako student zúčastnil se kostnického sněmu, takže pro své zkušenosti byl angažován i na concilu basilejském a po jeho přenesení do Itálie na sněmu ve Ferrare a pak ve Florencii. Stal se biskupem v Cádiz a pak postupně v Orense, Palestrině, Sabině a Leonu. Jeho nejznámější dílo je *Summa de Ecclesia*. Někdy bývá zaměňován s Tomášem Torquemadou.

Pak pokračovali do Prahy, ale zde se zdrželi jen dva dny, protože Albrecht mezitím odjel do Slezska (do Vratislavi).

V Praze se tento cestovatel rychle orientoval. Na základě svých zkušeností definoval Prahu jako město velmi starobylé, významné a bohaté, ovšem poničené od husitů. Zaznamenal, že je rozdělena na Starou a Novou Prahu, mezi nimiž teče velká řeka a lidé chodí po mostě z jedné do druhé. Nakonec neopominul ani univerzitu, kde se vyučují všechny vědy (*grandes studios*, tj. velká studia, znalosti), zejména teologie. Pokud jde o husitství, Tafur (v přepisu Baďurově) pokračuje: „A dokonce se mi zdálo, že jejich názor není dosud vymýcen, neboť jsou tam hory s velkými hrady, kde žijí lidé, jež se jmenují táborité, podle hradu, který se nazývá Tábor, a ti setrvávají ve svém bludu. Dokonce větší část království, hlavně ženy, se utvrzuje v tom, čemu říkají obec, protože to, jak soudím, vyhovuje jejich smýšlení. Tak jsem to aspoň pociťoval.“²⁸ Po cestě do Vratislavi pozoroval vypálená místa a kostely a v samotném městě pak zejména život dvora, který jakoby vůbec nebyl ovlivněn válečnou situací. Na Albrechtově dvoře se totiž sešli vyslanci králů, knížat a italských měst, zejména krále aragonského, jehož Tafur ani nejmenuje, a krále kastilského Alonso de Cartagena. Albrecht udělil Tafurovi řád draka, rakouský řád orlice a český řád, který Tafur nazývá – podobně jako Valera – *tuseniquem*. Baďura název interpretuje jako točenič.²⁹ Z hlediska uměleckohistorického je zajímavá zpráva, že Albrecht věnoval Tafurovi pozlacený pohár s 300 florény, ale Tafur vše vrátil s tím, že nic nepotřebuje. Svou odpovědí potěšil biskupa Alonse de Covarrubias, který o ní později, dokonce v Tafurově přítomnosti, vyprávěl kastilskému králi.³⁰ Do vlasti se vrátil proto, že se chtěl připojit

²⁸ B. BAĎURA, Styky, s. 57.

²⁹ Albrechta, na rozdíl od Palackého, líčí Tafur jako muže velmi veselého, „švarného těla a ušlechtilých mravů, i když nad obyčej urostlý. Byl snědé pleti a Němci mu žertem říkali, že je rodilý Kastilec“. B. BAĎURA, Styky, s. 58, pozn. 271, a s. 59.

³⁰ Z nesčetné literatury, která ovšem probírá spíše jeho středozemní itinerář, uvádím jen následující novější publikace: *Andanças e viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435-1439)*, (úvod Marcos JIMENÉZ de la ESPADA, Madrid 1874, 2v.; (Coleccion de libros españoles raros y o curiosos, VIII), dnes v knihovně Královské historické akademie (Biblioteca de la Real Academia de la Historia) v Madridu. Tam jsou jeho zkušenosti z Českého království vylíčeny na s. 268–285. Nové, faksimilové vydání viz [Pero TAFUR], *Andanças e viajes de un hidalgo español Pero Tafur*, Barcelona 1982). Tato edice je doplněna bibliografickým přehledem od Francisca LÓPEZE ESTRADY a studie José VIVESE. Další edice Pero TAFUR, *Andanças e viajes de un hidalgo español*. 517 s. Serie Biblioteca de Viajeros Hispánicos, Madrid 1995. V angličtině a dalších jazycích: Pero TAFUR, *Travels and Adventures 1435-1439*. vyd. a přel. Malcolm LETTS,

ke kastilskými králi, který se osobně vypravil do boje s Maury. Připojil se tedy ke dvěma šlechticům, kteří v doprovodu 200 ozbrojených jezdců zamířili do Rakous přes Moravu a Vídeň, do Uher a přes Itálii se vrátil na jaře 1439 do Kastilie.

Mezi hodnostáři, kteří se k nám dostali v církevních službách, byli i další Španělé, zejména zaznamenáváme papežského legáta Fernanda. Jméno Fernando je v oné době příliš časté, než abychom ho mohli spojovat např. s Fernandem z Luga, proti kterému se neváhal postavit olomoucký biskup Jan Železný (1418–1430), který jinak patřil k nejrozhodnějším odpůrcům husitské strany. Fernando totiž údajně vymáhal na Železném značné sumy na cestovní výdaje pod výhrůžkou, že pokud mu je neuhradí, bude o něm v Římě špatně referovat. Železnému bylo dáno za pravdu a papež Martin V. jmenoval biskupa Železného roku 1426 kardinálem.

3. Husité a prostředníci papežské kurie - kardinálové Juan Palomar a Juan de Carvajal

Na koncilu basilejském nebyl pouze Alonso de Cartagena, jehož význam vyplynul z několika shora uvedených skutečností. Také tam roku 1433 disputoval s kališníky prelát a zástupce aragonského krále Juan de Palomar; zajímavá osobnost, která se nejvíce exponovala ve vyjednávání s husity, našimi historiky (s výjimkou Palackého a v poslední době Baďury) ne zcela doceněná. Životní data tohoto významného španělského teologa na koncilu basilejském nejsou přesně známa. České poselstvo se setkalo s Juanem Palomarem na koncilu v Basileji několikrát a on sám se dostal do Čech nejméně třikrát v letech 1433–1436. Byl vzdělán zejména v civilním a kanonickém právu (byl doktorem obojího práva), stal se arcijáhnem biskupství barcelonského, *auditor causarum sacri palatii* v Římě (od listopadu 1430) a kaplanem papeže Evžena IV. (1431–1447). Roku 1431 otevřel spolu s Mistrem Janem z Dubrovníka v zastoupení papežského legáta Giuliana Cesariniho koncilová jednání. Jako auditor Cesariniův obhajoval pozici papežskou a zasadil se o důvěru v koncil. Při jednání s husity jako vedoucí koncilu zastával umírněné stanovisko.

London 1926; Laura GALOPPINI, rec.: *Pero Tafur, Andanças é viajes por diversas partes del mundo avidos*, edizione a cura di G. BELLINI, Roma 1986, s. 302. *Bollettino Storico Pisano*, LVII (1988), s. 359–362; Karl STEHLIN – Rudolf THOMMEN, *Aus der Reisebeschreibung des Pero Tafur, 1438 und 1439*, in: *Basler Zeitschrift* 25, 1926, s. 45–107. Noel FALLOWS, *The Chivalric Vision of Alfonso de Cartagena*, Newark 1995.

V roce 1436 byl také členem koncilové delegace krále Alfonse V. Aragónského (Aragonsko bylo tehdy ještě samostatným královstvím, podobně jako Kastilie. Jelikož koncil se roku 1437 rozdvajil, přešel Palomar do kurie a na rozdíl od Alonsa de Cartagena se postavil za přeložení koncilu do Ferrary. Jeho četné rukopisy, obsahující rozmanité písemnosti, byly jen částečně vydány. Pro české záležitosti je důležitá zejména jeho odpověď na čtyři artikuly pražské *De civili dominio clericorum (Responsio ad quartum articulum Bohemorum)*, mezi rukopisy zůstal ještě jeden spis týkající se českých záležitostí O přijímání podobojí (*De communione sub utraque specie*); dále pak byly publikovány a zůstaly v rukopise různé jeho teologické studie.³¹

Podrobněji líčí vstup Palomarův do českého kontextu Palacký. Začal tím, že kardinál Julián vyslal (při poslední křížové výpravě) místo sebe dne 3. července 1431 na sněm basilejský Mistra (a doktora) Juana de Palomar, arcijáhna barcelonského a papežského soudce (a M. Jana Stojkoviče z Dubrovníka). Patřil mezi čtyři nejvýznamnější teology, kteří byli jmenováni, aby se ujali vrácení čtyř artikulů pražských. Měl hovořit především o panování světského duchovenstva, zejména měl vystoupit proti Petru Paynovi. Tato řeč pak vyšla několikrát tiskem. Palomar a Stojkovič přivítali v Basileji českou delegaci vedenou Vilémem Kostkou a Prokopem, a když pak koncil skončil, doprovázel české poselstvo do Čech. Jaký význam byl Palomarovi přisuzován i z české strany, ukazuje skutečnost, že Prokop Veliký pozval na oběd pořádaný 7. ledna 1432 netoliko přední muže poselství českého, ale také právě Palomara.

³¹ Jak uvádí Klaus REINHARDT, in: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, sv. 3, 1992, sl. 507–508, jeho četné rukopisy obsahující četná díla byla jen částečně vydána. Pro české záležitosti je důležitý zejména jeho spis *De civili dominio clericorum (Responsio ad quartum articulum Bohemorum)*, in: Mansi 29, 1105–1168; z dalších významných spisů jsou to zejména 1) *Dialogus inter Jacobum et Johannem*, ed. in: *Concilium Basiliense I*, Basel 1896, 183–189; 2) *Pro temporalitate et iurisdictione ecclesiae et pro defensione eiusdem*, in: *Mansi XXX*, 475–485; 3) *Historia de initio dissidiorum inter concilium et papam*, in: *Mansi XXXI*, 197–206; 4) *Quaestio cui parendum est, an Eugenio IV, an concilio Basiliensi*, in: Janus von DÖLLINGER, *Materialien zur Geschichte des 15. und 16. Jahrhunderts*, 1863, 414–441. Dále napsal *De esu carniū*; *De excommunicatione regulari*; a další. O něm viz N. ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus II*, Madrid 1696, 223–225; – HN II, 815–816; – H. Santiago Otero, *Juan de Palomar. Manuscritos de sus obras en la Staatsbibliothek de Munich*, *RET* 33, 1973, 47–57; W. KRÄMER, *Konsens und Rezeption. Verfassungsprinzipien der Kirche im Basler Konziliarismus*, 1980, 306–309; – M. ANDRÉS (ed.), *Historia de la teología española I*, 1983, 509–511; – DThC VIII, 796–797; – LThK V, 1067. – *Diccionario de Historia Eclesiástica de España III*, 1872 a Supl. I, 208–209; – *Repertorio de Historia de las Ciencias Eclesiásticas en España I*, 1967, 429; II, 198; – Lex MA V, 778. Jako rukopis zůstal ještě jeden spis týkající se českých záležitostí: *De communione sub utraque specie*.

Nazítří 8. ledna 1432 byly konány v Basileji veliké pobožnosti, slavná procesí po městě i mše svatá, kterou sloužil další Španěl, kardinál Juan Cervantes, kardinál od sv. Petra v okovech (zejména tohoto kardinála ujišťoval Vilém Kostka, že Čechové opravdově toužili po smíření a pokoji), za asistence 49 infulovaných prelátů a dalších asi 800 osob církevního a světského stavu. Cervantes pak sáhodlouze diskutoval o přijímání podobojí s Vilémem Kostkou.³² Dalším účastníkem koncilu basilejského byl Jorge (Jordi) de Ornós, biskup z katalánského Vichu, který byl vyslán za Zikmundem, ale nezastihl ho v Praze, nýbrž v Telči, zjevně krátce před Zikmundovým úmrtím roku 1437. Císaře doprovázel do Znojma, kde také jednal s Albrechtem, s nímž se setkal i v květnu následujícího roku.³³ O své cestě napsal zprávu. Hojná španělská účast na koncilu i na jednáních je snadno vysvětlitelná, protože jak Kastilci, tak Aragonci byli zoceleni bojem s islámem, který v té době ještě zdaleka nebyl u konce.

Během jednání koncilu bylo zaznamenáno zejména vystoupení kardinála Juana de Palomar (23. února), který až do 28. února zastával panování světské u lidí duchovních. Tak celý únor byl stráven hájením katolického učení proti husitům. Palomar přednášel o husitské problematice ještě 8. dubna. Pak sbor ustanovil deset osob, které měly tvořit poselstvo do Čech. Byli to dva biskupové, Filibert z Kostnice a Petr Augsburský, pak Juan Palomar.³⁴ Kardinál měl zřejmě jazykové schopnosti, neboť mluvil „pěknou latinou a svižným slohem“. Jako Španěl cituje svého „krajana“ Seneku v diskusi s Paynem, s nímž se utkal zejména v otázce majetku kněží. Jako jeden z mála zdůrazňoval také lásku jako prvořadou ctnost.³⁵

³² A. KRCHŇÁK, *Čechové na basilejském sněmu*, s. 85. O Cervantovi viz María del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *Manuscritos localizados de Pedro Gómez Barroso y Juan Cervantes, arzobispos de Sevilla*, Anexos de Signo 3, Alcalá, Universidad de Alcalá, Diputación de Sevilla, 1999; Catálogo de documentos relativos al cardenal D. Juan Cervantes en el Archivo Catedral de Sevilla. *Lora del Río. Revista de estudios locales*, 6 (Lora del Río, 1995). s. 21–26.

³³ Vzdoropapež Felix V. jej jmenoval kardinálem, takže se stal pseudokardinálem. 12. 10. 1440 byl ještě biskupem ve dvou italských lokalitách, mj. Sta. Maria in Trastevere. Viz *The Cardinals of the Holy Roman Church, Consistories for the creation of Cardinals, XV Century (1404–1503), October 12 (or 2), 1440 (II) - (8) 3. Jordi d'Ornos*, bishop of Vich, Spain. † 1452 (3). Sám Felix resignoval r. 1449. Pokud jde o roli papeže, viz Stephan Otto HORN - Walter KASPER - Heinz Joachim FISCHER - Hermann Josef POTTMEYER, *K čemu je církev papež?* Brno 1997.

³⁴ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 443, 448, 490, 491, 502, 505, 507, 511.

³⁵ A. KRCHŇÁK, *Čechové na basilejském sněmu*, s. 159, 168.

Vraťme se nyní ke shrnujícímu pohledu jeho dalších kontaktů s Čechy. Roku 1433 se Palomar dostal až do Prahy a své cesty opakoval ještě několikrát v rozmezí tří let; zejména významné byly cesty v letech 1433 a 1434, „jež připravily cestu k Lipanům“.³⁶ Např. na jaře roku 1434 basilejský sněm vypravil kardinála, aby spolu s bavorským vévodou Janem nakupovali obilí a dopravili je do Plzně, obležené husity. Počátkem dubna 1434 vyhlásil zemský správce příměří a současně svolal zemskou vojenskou pohotovost bez ohledu na náboženské vyznání. Tak vzniklo spojení tzv. Panské jednoty. Cesta ke konečnému řešení byla otevřena. Při dalších návštěvách vyzýval Palomar Čechy k opětovnému přistoupení k církvi tak, aby prý se zúčastnili porad i závěrů jeho a podvolili se jim podle příkladu veškerého křesťanstva. Dne 18. června Palomar oznámil, že poslové nebyli s to vynést svůj názor o čtyřech člancích (artikulích) pražských, když pozorovali, že Čechové sami nestejně o nich smýšlejí. Později, 13. srpna, zhotovil tajnou relaci o českých věcech, která je svědectvím mistrovského diplomatického pozorování, v němž Palomar obšírně a podrobně vypravoval o nesvornosti panující mezi hlavními třemi sektami, Pražany, Sirotky a Táboře, ježto prý se sami považovali vzájemně za kacíře. Současně se zmiňuje o lítosti Čechů, že papežským poslům byl povolen vstup.

Další měsíc, 11. září, se vydali z Basileje opět do Čech noví poslové, mezi nimiž byl znovu Palomar. Byl i v dalším poselstvu, s nímž Češi jednali v Řezně 16. srpna 1435. Bylo zapotřebí veškeré kardinálovy učenosti, výmluvnosti a opatrnosti, aby upokojil prosebníky a ospravedlnil v jejich očích veškeré počínání basilejského sboru. Palomar nakonec dal odpověď na Rokycanovy tři žádosti a zejména oznámil, co důležitějšího bylo nověji probráno a vykonáno, pokud jde o otázky církevní reformy na sboru basilejském. Veřejně Rokycanu i české poselstvo káral, když při mši podával podobojí. S Čechy jednal Palomar ještě také v Bělehradě.³⁷ Byl také pochopitelně přítomen

³⁶ B. BAĎURA, *Styky* (pozn. 13), s. 53. Josef POLIŠENSKÝ, *Kniha o husitech a husitství*, in: Lidová demokracie (výstřížek 1984) v recenzi knihy Jiří KEJŘ, *Husité*, Praha 1984, vyzdvihuje, že autor pozoruhodným způsobem také vykreslil obraz dění na basilejském koncilu i podíl, který na něm měli dva cizinci - anglický vikleřista Petr Payne, mluvící za Čechy, a Katalánc Juan Palomar, významný představitel kuriální diplomacie.

³⁷ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 516-517; 520; 522; 523; 549; 557; 559; 566; 573; 582; obsáhlou informaci o Palomarovi v dramatickém obraze o jednáních a „hádáních“ českého poselstva na basilejském koncilu podal A. KRCHŇÁK, *Čechové na basilejském sněmu*. Zachytil každodenní život, ve kterém zástupci české myšlenky bojovali za své přesvědčení. Autor popsal nejen jednání českých vyslanců na Basilejském sněmu, ale i jejich přijetí doma a následnou dobu až do bitvy u Lipan.

vyhlášení kompaktát v Jihlavě 5. července 1436 a až do poloviny prosince se zdržoval v Praze, aby dohlížel na dodržování kompaktát.

Našimi historiky byl Palomar hodnocen jako nejbystřejší mozek koncilních delegací, které přijely jednat s představiteli husitů, protože měl schopnost vyznat se rychle v českých poměrech, vyvodit z nich účinný taktický závěr a vynikal i diplomatickou obratností. Přispěl také k vítězství koncilu, které se odrazilo v lipanské bitvě.

Španělská složka církevní hierarchie byla posílena ještě novým kardinálem, který přišel do Basileje 5. února: byl to Alfonso de Carrillo, kardinál od sv. Eustacha. S Čechy, kteří jej požádali o slyšení, se nakonec z časových důvodů nesešel.

Také kardinál Juan de Torquemada napsal polemiku proti kališníkům *De Corpore Christi adversus Bohemos*. Na neposledním místě můžeme připomenout, že během husitské doby byl vzdoropapežem Klement VIII. Aragonec Gil Sánchez Múnoz, rodák z Valencie, který se pokusil prodloužit avignonské schizma v letech 1423–1429, kdy se nakonec úřadu vzdal. Juan de Torquemada (XV. století), velký teolog, strýc pozdějšího inkvizitora, triumfoval na koncilech v Basileji a ve Ferrare. Za vystoupení na ferrarském koncilu mu papež Evžen IV. (1431–1447) udělil titul *Obránce víry*. Byl povýšen na kardinála v roce 1439. Byl jedním z nejlepších teologů své doby a jedním z nejrespektovanějších a nejuznávanějších kardinálů. Neúnavně působil i charitativně. Byl velkým znalcem tomismu. Jeho *Summa* proti nepřátelům církve (1450), nejdůležitější dílo pozdního středověku o papežské moci, ovlivňovala katolickou vědu až do 18. století. Na basilejském kongresu proslul zejména snahou ověřovat skutečná znění diskutovaných pasáží, a polemikou s Prokopem Holým, o proměňování, zda Kristus je přítomen pouze pod způsobu chleba, zatímco Prokop Holý tvrdil, že chléb zůstává i po proměňování. Z pověření kardinála Cesariniho napsal pak Torquemada rozsáhlé pojednání o diskusi s Paynem (zejména o účincích svěcené vody).³⁸

Když se Jiří z Poděbrad snažil navázat styk s papežskou kurií v souvislosti se schválením Jana Rokycany za pražského arcibiskupa kolem roku 1450, obrátila se na kurií také pražská konsistoř, prosazující na arcibiskupský stolec svého vlastního kandidáta, úředníka papežské kurie, Španěla Kosmu z Montserratu (Cosme de Monserrat), „muže dobrého a učeného, který však neuměl

³⁸ A. KRCHŇÁK, *Čechové na basilejském sněmu*, s. 64, 255, 285 Joannes de TURRE-CREMATA, *De aqua benedicta*, Biblioteca Vaticana, Cod. Vat. Lat. 976, ffol. 94v–101r.

ani slovo česky, a tak se do Prahy nehodil“.³⁹ Stejně by byl býval do Prahy asi neodešel, získal by jen novou hodnost. Svého kandidáta na pražský stolec měl také Eneáš Silvius, byl jím Prokop z Rabštejna. Kurie ovšem chtěla dosáhnout podrobení Čechů a tomu přizpůsobila svou taktiku.

Prokop z Rabštejna sám je nepřímou spjat s jednou velmi významnou akcí, směřující na Pyrenejský poloostrov, a to jako organizátor poselstva, které měl v úmyslu vyslat do Portugalska. Jakožto člen kanceláře římského krále a pozdějšího císaře Fridricha III. ve funkci písaře (od roku 1453 kancléř český, zemřel roku 1472) píše Prokop z Rabštejna roku 1448 do Čech svému příznivci Oldřichu z Rožmberka mezi jinými novinkami z Vídně: „Poslali sme Falkestorfera a mistra (tj. lékaře) Ullricha Ridera a maláře velmi mistrného, aby nám ženu (rozumí se pro panovníka) ohledali, do Portigale, královu dceru portigalského“.⁴⁰ Souviselo to se zvykem zejména vysoce postavených osob uzavírat sňatek na dálku, kdy se používalo mluvčích, kteří měli jménem rodičů snoubenců dojednat před svatbou majetkovou stránku a podmínky sňatku. Úloha předsvatebních vyjednaváčů byla zvláště závažná – oddávat. Byla-li např. pro panovníka vybrána nevěsta v cizí zemi, jeli ji nejprve „ohledat“, jak zní dobový termín, jeho vyslanci, splňují-li všechny předpoklady. V takovém poselstvu bývali různí odborníci a také lékař, protože přinejmenším stejně jako na nevěstině vzhledu záleželo i na jejím zdravotním stavu, aby mohla mít zdravé potomstvo. Tuto zprávu také potvrzují nezávislé prameny. Kašpar Šlik (nejdříve písař krále Zikmunda, od roku 1413 palatin, pak sekretář císařův, od roku 1433 kancléř, od roku 1435 správce Chebska, pak kancléř krále Bedřicha III., zemřel roku 1449) informoval burgundský dvůr o tom, že král plánoval poselství do Portugalska, které by mělo „ohledat“ osobnost infantky a uvádí rovněž celé jméno obou hlavních účastníků, Georga von Volkenstorffa a doktora Ulricha Riederera, bohužel nikoliv jméno malířovo.⁴¹

Když byl na Hromnice 2. února 1455 svolán sněm do Vídeňského Nového Města, zúčastnil se ho i Jiří z Poděbrad. Ve sporu o místa po pravici císařově mezi poslem krále aragonského a sicilského Alfonse žádal, aby mu dána byla

³⁹ Václav MEDEK, *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha 1982, s. 153. Josep MORAGUES i MAS, *Cosme de Montserrat*. Barcelona. Knihovna kláštera v Montserratu R 027.4.45.361. Giovanni MERCATI, *Miscellanea*, IV, s. 178.

⁴⁰ Igor NĚMEC a kol. *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 37.

⁴¹ Antonia HENREICH, *D. Leonor de Portugal, esposa do imperador Frederico III (1436-1467)*, in: *Relacoes entre a Áustria e Portugal. Testemunhos históricos e culturais*, Coimbra 1985, s. 13.

přednost před posly knížat říšských, a k dovršení všeho čteme, že i král neapolský Alfons z Aragonie té doby osoboval sobě titul krále uherského.⁴²

Obhájce kališnictví Jiří z Poděbrad měl později spor s papežem Piem II. (1458–1464), což byl bývalý legát v Čechách, protohumanista a myslitel renesančního typu Eneáš Silvius Piccolomini. Vedle diplomatického jednání, jehož příkladem byla Carvajalova mise, se církve chtěla přiblížit Čechům i jinou cestou, a to konverzí vůdců šlechticů i lidových mas. Proto Řím vyslal do českých zemí další misi, kterou vedl Piccolomini a kardinál Mikuláš Kusánský (z Cusy). S misijními úkoly sem byl poslán i Jan Kapistrán, pozdější světec, který jediný měl úspěch, zvláště na Moravě, ovšem Carvajal i Kapistrán uváděli kompaktata v pochybnost.⁴³ Od svého vstupu do Čech roku 1451 shromažďoval humanista Piccolomini materiály pro svou slavnou kroniku *Historia Bohemica* (1458); první překlad do češtiny pořídil již roku 1487 brněnský kanovník Martin Hústka z Uherského Brodu. *Českou kroniku* věnoval autor v roce 1458 shora uvedenému Alfonsu Aragonskému, králi aragonskému, sardinskému a sicilskému, později i neapolskému, rovněž humanisticky zaměřenému panovníkovi, jehož medaili najdeme ve sbírkách Národní galerie v Praze.⁴⁴ Eneáš Silvius byl Čechům dosti nakloněn a napsal o českém středověkém státě mj.: „domnívám se, že za mého času není v celé Evropě žádného království, které by více a skvostnějších nebo ozdobnějších mělo chrámů než země Česká“.⁴⁵ Přestože se brněnský překlad zachoval jen v rukopisné podobě a nemohl tedy ovlivnit charakter českého a moravského kronikářství, je dalším dokladem moravského prostředí, otevřeného vlivům evropského humanismu, v němž nikoli zanedbatelnou roli sehrál i aragonský dvůr.

Eneášova latinsky napsaná kronika zřejmě sloužila jako východisko poznání Čech v italských, neapolských i španělských humanistických kruzích. Její iniciálami iluminovaný rukopis je dnes uložen v Národní knihovně v Madridu.⁴⁶ *Kronika* vyšla tiskem vícekrát, roku 1509 vyšla v Seville ve španělském překladu. Silviiova interpretace českých dějin a událostí se opírala o řadu českých kronik, zatímco současné události komentoval Eneáš z vlastní

⁴² Při komentáři o jednání na dvoře Ladislavově a Jiřího z Poděbrad srov. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 194, 198.

⁴³ Tamtéž, s. 210, 226.

⁴⁴ Katalog *Malé Bronzy*. Národní galerie v Praze. K tomu Andrés SORIA, *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnanimo*, Granada 1956.

⁴⁵ Emil EDGAR, *Obrana české vzdělanosti stovebně umělecké*, Praha 1939, s. 17.

⁴⁶ Oldřich KAŠPAR, *Bohemikální prameny v některých španělských knihovnách a archivech*, in: *České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů*, Ostrava 1996, s. 14.

zkušenosti, protože Čechy důvěrně znal. Často se připomíná i jeho obdivný výrok, že venkovské ženy znaly u nás Bibli lépe než kardinálové v Římě. Jen pro zajímavost a na okraj, vyvozuje název Morava – Moravia – z Mora⁴⁷ (tedy vlastně *Maurka*). Tato kronika sloužila za východisko i dalším autorům, např. Pedrovi de Mexía.⁴⁸ Při prvním pokusu papež Mikuláš V. (1447–1455) vyslal roku 1448 do Čech misi vedenou kardinálem Juanem (de) Carvajal⁴⁹; v dalším jednání sehrál velmi významnou roli. Carvajal se dostal poprvé do Čech ovšem už roku 1445, a to v srpnu, kdy podnikl soukromou cestu do Krumlova za katolickým velmožem Oldřichem z Rožmberka, ovšem jejich rozhovory se točily kolem složité situace v Čechách. Nebylo pro něj zřejmě snadné si udělat jednoznačný obraz o situaci v Praze, ale tato návštěva mu přinejmenším objasnila postavení menšinové, ale silné katolické strany, která ve svém odporu k husitství vytrvala a nadále poskytovala papežské straně svou spolupráci. Pak odjel do Říma, kam dorazil v prosinci. Na Krumlov se vypravil ještě v roce 1446, kdy se mu podařilo dosáhnout toho, že čeští pánové podepsali dokument ve prospěch papeže Evžena IV.

Svou první oficiální cestu podnikl Carvajal z pověření papeže Mikuláše V. (1447–1555), v roce 1447 kdy byl jmenován legátem pro Německo. Už počátkem roku 1447 páni z Rožmberka a Rabštejna dávali najevo své přání, aby se papežským legátem stal kardinál, a současně, aby papež vyslal do Čech velké poselstvo, které by mohlo zapůsobit na kališnickou stranu, což se později, v roce 1448, stalo. Už 4. srpna 1447 byl jmenován legátem pro Čechy papežskou bulou, což katolická strana v Čechách velice uvítala, ale naopak, kališnická jím byla zklamána.

⁴⁷ Ivo HLOBIL – Eduard PETRŮ, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, s. 165.

⁴⁸ Pedro de Mexía pocházel ze de Sevilly a stal se oficiálním kronikářem císaře Karla V. Sepsal apogetický spis *Historia imperial y cesárea*, v němž sebral životopisy císařů od Říma až po Habsburky (Karla V.). Z hlediska literárního je daleko důležitější jeho kniha *Silva de varia lección*, která byla dobovým bestsellerem – vyšla ve více než 100 vydáních v celé Evropě. Je to jakýsi druh encyklopedie, která sebrala nejrůznější náměty bez jasného vztahu. České vydání najdeme ve Štrahovské knihovně.

⁴⁹ Nepřekonatelná zůstává publikace Lino GÓMEZ Canedo, O. F. M., *Don Juan de Carvajal, un español al servicio de la santa Sede. Cardenal de Sant'Angelo, legado en Alemania y Hungría (1399?-1469)*, Madrid 1947, s. 22, kde tento autor shrnul, jaké výsledky svých bádání v různých evropských městech dosáhl; měl k dispozici i české materiály, zejména z *Archivu českého*, B. Ryněšové a R. Urbánka; z nich uvádí např. dopis Prokopa z Rabštejna, jenž projevil také přání s Carvajalem mluvit.

Na této cestě do Prahy došlo k neobyčejně slavnostnímu přijetí; kardinála provázela na 500 koních česká katolická šlechta v čele s Rožmberky (Oldřichem a jeho syny), která s ním jela už od Krumlova, kudy vstoupil do země. Palacký popisuje tento vstup do Prahy následovně: „Velmi skvostný a slavný byl průvod, ve kterémž kardinál Jan z Karvajal blížil se k Praze, měv okolo sebe pana Oldřicha z Rosenberka s třemi jeho syny Jindřichem, Janem a Joštem, i Jana Menharta z Hradce a jiné pány české s družinami jejich, pak pány rakouské v poselství od krále Fridricha, vesměs asi v pěti stech koních nádherně připravených; a neméně slavné i uctivé bylo jeho uvítání v Praze dne 1. května po poledni. Celé takřka město vyhrnulo se jemu vstříc až ke Krči.“⁵⁰ Mezitím některé osobnosti, za kterými se papežský legát vypravil, zejména Oldřicha z Rožmberka a Menharta z Hradce, ovšem Jiří z Poděbrad zbavil moci. Nový zemský správce ani jeho duchovní rádce se s Carvajalem nemohli dohodnout. Kardinál udělal na Čechy dobrý dojem a vzbudil naděje, že jeho diplomatická obratnost přispěje ke splnění českých požadavků. Ovšem jeho jednání ztroskotalo pro zásadní stanovisko obou stran, kdy žádná nechtěla ustoupit. Jedním z těchto sporných bodů v celkové kritické situaci v Čechách bylo např. přání utrakvistů, aby se arcibiskupem pražským stal Jan Rokycana, dále následoval trvalý požadavek zavedení přijímání pod obojí, navrácení krále Ladislava s pohrůzkou, že jinak dojde k nové volbě bez ohledu na císaře a papeže a nakonec potvrzení kompaktát z koncilu basilejského. Přestože legátova promluva byla velmi umírněná a obratně vedená, bylo zřejmé, že kardinál Carvajal uvažoval skutečně přísně církevně a kanonicky. Odmítl zejména jmenování Rokycany bez předchozího vyjednání právně-majetkové situace biskupství.⁵¹ Trval striktně na tom, aby český král dodržoval svou korunovační přísahu, ale na druhé straně přislíbil, že se u císaře přimluví v záležitosti Ladislava, legitimního dědice českého trůnu, a pokud neuspěje, povede jednání prostřednictvím svatého stolce.

V Praze vznikla proti Carvajalovi bouře odporu vyprovokovaná univerzitou, která vyžadovala prosazení Rokycany, a kardinál proto raději, po rozhovorech s Rokycanou a mistrem Petrem Mladoňovic, oddaným žákem a stoupencem Mistra Jana Husa⁵², v doprovodu Rožmberských opustil Prahu.

---

⁵⁰ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 95, popisuje pak další detaily průběhu až do příjezdu k hospodě U Slonů.

⁵¹ V. MEDEK, *Cesta české a moravské církve*, s. 153.

⁵² Petr z Mladoňovic, se narodil kolem roku 1390 ve stejnojmenné moravské vsi na Jemnicku.

Ke zhoršenému ovzduší přispěl návrat utrakvistického poselstva z Říma, které označilo kardinála za špiona a sdělilo, že Řím nechce poskytnout přijímání podobojí. Někteří kališníci začali vyhrožovat Carvajalovi smrtí, ale jen energická intervence Oldřicha z Rožmberka tyto hlasy omezila. Mezitím ovšem navštívil Carvajal např. katedrálu, zejména kapli sv. Václava a svatojiřský klášter. Kardinál v době svých jednání s Jiřím Poděbradským o návrat Čechů k poslušenství Říma (roku 1448) bydlel v domě na nároží Dlouhé třídy a Staroměstského rynku zvaném zprvu U Slonů, který byl pak nazván po něm.⁵³ Neúspěch mise měl Carvajal na paměti a v dalších jednáních byl proto skeptický. Nicméně sehrál obrovskou roli ve vývoji dalších desetiletí.

Palacký charakterizoval Carvajalova jednání jako *námluvy*. Současně postřehl, že „kněz Jan z Karvajal, rodem Španěl, auditor síně papežovy, jenž dvakráte toho léta (1445) vypraven byv od Eugenia ke králi, uměl velmi zdárně jednati k prospěchu pána svého. Týž Karvajal byl také v měsíci srpnu, tedy nedlouho po sjezdu plzeňském nahoře dotčeném, po prvé v Čechách u pana Rosenberka na Krumlově; a bylo to již znamení veliké přízně, z které kochala se věc římská na dvoře Fridrichově...“⁵⁴ Nicméně z dopisu Kašpara Šlika králi Jiříkovi vyplývá, že jednání nebyla nijak snadná a kardinál byl tlačěn k tomu, aby uznal přijímání z kalicha: „...Ale kněz Karvajal, tent' již cele si zoufal a včera mě řekl: tyto úmluvy nic se mi nelíbí, ano se praví, že pro Rokycanovo potvrzení má posláno k papeži nebo jinam, kdež by tomu nejspěšnější konec státi se mohl; viděti, že to směřuje do Basileje k oněm schismaticům, i již poznávám, že Prokop z Rabštejna málo prospěje svým poselstvím; neb papež ne tak brzy potvrdil by člověka, jehož by neznal pevného býti u víře.“⁵⁵

Jak vyplývá ze žádosti, kterou Carvajal před návratem svým do Říma adresoval pánu Oldřichu z Rožmberka, vůdci katolické strany, dopisem z Vídně dne 13. listopadu, aby mu dal vědět, čeho by si přál od papeže pro upokojení země i církve české, a jak by chtěl, aby v těch věcech se pokračovalo, jist' jsa napřed, že rady jeho cele prý poslouchati se bude, dbal na rady této vlivné

⁵³ Antonín NOVOTNÝ, *Staropražské variace na motiv Praha a cizina*, Praha 1958, s. 75.

⁵⁴ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 63 (kap. XIV, čl. 3: „bezkráloví“).

⁵⁵ F. PALACKÝ (pozn. 1), s. 79. Daniela HODROVÁ, *Román zasvěcení*, Praha 1993, s. 194 připomíná román George Sandové, kde cizinka se španělským jménem Consuela se dostává do Čech, které nesou pečeť „východní exotičnosti“ a je iniciována zednářskou společností Neviditelných. Při tomto obřadu se husitský kalich vyskytuje spolu se svatým grálem. Spojení má určitou logiku a naskytuje se retrospektivní otázka, zda husitské trvání na kalichu nebylo – kromě čistě možných věroučných výkladů – také povzbuzeno pověstmi o svatém Grálu jakožto iniciačním symbolem.

české katolické skupiny. Po ukončení sněmu svatomartinského líčil pan Oldřich v dopise Carvajalovi obšírně, co a proč se stalo. Současně doporučoval Čechům „opustit kalich a jednat s církví římskou, protože jinak vždy Němci budou věřít a papeže popouzeti a nikdy nebudete míti pokoje“.⁵⁶

Při návratu přes Vídeň Carvajal také podnikl diplomatickou cestu do Bratislavy a do Budy v souvislosti s kralováním Ladislava Pohrobka a s rozpory, které kolem něho vznikly. V Bratislavě se sešel s Janem Jiskrou, tehdy zvaným „katolickým Poděbradem“ Slovenska. Události v Čechách pak kardinál sledoval z římské kurie nebo také z Vídně. Podílel se např. na kanonizaci sv. Vincence Ferrerského roku 1455, jehož kult se u nás prosadil až později (např. v barokní soše Brokofově na Karlově mostě). Mezitím podnikl řadu cest po Itálii a Uhrách.

O deset let později nový papež Kalist III. (1455–1458), rodem Španěl z rodu Borjů, Alfonso de Borja, učený právník narozený roku 1378 u Valencie, opět vyslal roku 1456 Carvajala k císaři a ke králi Ladislavovi. V souvislosti s blížící se svatbou Ladislava Pohrobka v lednu-únoru 1458 sem byl vyslán opět. Vzhledem k tomu, že Ladislav na konci roku 1457 nečekaně zemřel a Poděbrad se stal počátkem roku 1458 králem, Carvajal jej přijal, i když původně zasahoval do volby krále Jiřího tím, že „přikázal“ jediným dvěma biskupům, kteří přicházeli v úvahu, tj. biskupům maďarským (česká biskupství nebyla obsazena), „nekorunovati krále, leč by prvé zavázal se k úplnému poslušnosti stolice římské, na způsob všech jiných králů křesťanských“. Kompromisně byla přijata formulace, ve které nebylo zmínky ani o kompaktátech, ani o kalichu, ale jen „závazek k poslušnosti a k jednotě u víře i vyhlazení všelijakých sekt a kacířství v království českém“.⁵⁷ Jiří z Poděbrad se snad z kardinálova popudu nabízel jako zprostředkovatel jednání mezi Fridrichem a Matyášem. Carvajal ovšem stranil Matyášovi oproti císaři Fridrichovi vždy otevřeně.⁵⁸

Mezitím se stal Eneáš Silvius papežem (roku 1458) a pozice Jiřího se u papežského dvora zlepšila, protože jeden jeho agent, Lukáš Hládek, dokázal

⁵⁶ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 83 a 87.

⁵⁷ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 200, 299, Lino GÓMEZ, *Don Juan de Carnaval*, s. 192. Připomeňme jen, že korunovace krále Ladislava roku 1453 se zúčastnil Jorge de Ehingen, který udržoval spojení s Portugalskem. Viz A. GÂNDARA, O relatório da viagem de Jorge de Ehingen de que existe um extracto na Biblioteca da Ajuda. In: E. A. STRASEN e A. GÂNDARA, *Oito séculos em Relações entre a Áustria e Portugal. Testemunhos históricos e culturais*, Coimbra 1985, s. XX.

⁵⁸ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 329, 331.

navázat důvěrný kontakt se zpovědníkem papežovým, Španělem Jorgem de Montserrat, a touto cestou snadněji podsouval papeži své dobré úmysly.⁵⁹ Vztahy se zlepšily také mj. proto, že Kalist III. chtěl využít Jiříka z Poděbrad pro spojenectví proti bližícím se Turkům. Jednání mezi Jiřím Poděbradským, císařem a stavy Dolního Rakouska vedla jako zprostředkovatelka portugalská infantka dona Leonor, dcera dona Duarta, bratra zmíněného dona Pedra.⁶⁰

Carvajal spolu s dalšími dvěma kardinály pohnali Jiřího z Poděbrad ke dvoru papežskému, ale nový papež, Pavel II. (vlastním jménem Pietro Barbo, 1464–1471) ohlášený proces proti českému králi sice zrušil, ale ustavil komisi kardinálů, která měla celou věc znovu přešetřit.⁶¹ Palacký⁶² charakterizuje kardinála následovně: „Jan Carvajal mezi byl kardinály římské církve za těchto sto let, ne sice stářím a titulem, ale autoritou a působením nejpřednější. Nejen horlivosti pro víru, přísnosti života, pevností charakteru nepřevyšoval ho nikdo, ale nebylo ani, kdo by se mu byl rovnati mohl známostí světa, zkušeností v záležitostech církevních a zásluhami o vládu papežskou. Bylo to hlavně jeho dílo, již od dvaceti let, že Řím přemohl konečně Kostnici i Basi-lej, že národové vrátili se k jeho poslušství a že moc i sláva jeho zableskla se opět po světě září od časů Bonifáce VIII. nevidanou. To věděli a uznávali kolegové Carvajalovi a proto jeho slova i zdání v všech věcech důležitějších stávala se pro ně pravidlem; Pavel II. sám se ho ostýchal a podvoloval se všem jeho žádostem. Proto osobní jeho soud o králi Jiřím a husitech stal se v Římě rozhodný a živé je jeho přesvědčení o potřebě přísných kroků proti nim uvodilo všechny pokusy o urovnání se a smíření nazmar. I když se Carvajal zpočátku stavěl na odpor Pavlovi II., pak přestal, a Pavel II. povoloval vše, co zvláště kardinálova neoblomná horlivost a odhodlanost navrhovala jako vhodné.“

Do jednání zasáhly ještě další osobnosti, např. 25. října 1464 přijeli do Prahy Hieronymus Landus, arcibiskup kreténský, rodilý Benátčan, a doktor František z Toleda (Francisco de Toledo), arcijáhen sevillský, aby uvedením smíření a pokoje dodali králi i ochoty i možnosti k výpravě proti Turkům. Přijav je on čestně a slyšev řeči jejich v slavném shromáždění dne 28. října, svěčil jim své plnomocenství a poslal je mnohonásobně ctěné i darované pod ochranou lidí svých do Slezska. Francisco de Toledo byl také profesorem teologie. Ačkoli

⁵⁹ L. GÓMEZ, *Don Juan de Carnaval* (pozn. 49), s. 191.

⁶⁰ s. BINKOVÁ, *On países checos* (pozn. 9), s. 138.

⁶¹ V. MEDEK, *Cesta české a moravské církve*, s. 153.

⁶² F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* 4, s. 447, 461, 470. Jiří si ještě nějakou dobu s Carvajalem dopisoval; tamtéž, s. 465.

oba preláti byli přijati ve Vratislavi s velkou slávou, potkali se s nesnázemi mnohem většími, nežli se nadáli. Jejich posláním bylo totiž přemluvit město, aby se poddalo králi.

Carvajalova mise však aspoň ujasnila pozice. Ukázalo se, že husité mají dvě možnosti, buď se úplně podrobit, anebo vést dál marný odpor proti ostatnímu světu. V roce 1461 byl kardinál jmenován biskupem v severoportugalském městě Portu (*portuenským*, říká Palacký), ale pak pokračoval v diplomatických záležitostech. Carvajalův pevný postoj k husitům slavil pak triumf, v létě 1465, kdy papež Pavel II. pověřil spolu s Carvajalem ještě kardinály Bessariona a Eroliho, aby zahájili s neposlušným králem proces. Podporovali je ještě kardinálové Piccolomini, Ammanati a Gonzaga.

Komise předvolala českého krále do Říma, ale protože ten se do věčného města nedostavil a najal si dva německé právníky, aby jej hájili, papež odpověděl tím, že Jiřího v prosinci 1466 zbavil všech hodností, tj. královské i knížecí důstojnosti, jeho potomci byli prohlášeni za nezpůsobilé pro veřejné úřady a poddaní zproštěni věrnostní přísahy. Česká katolická šlechta (Jednota Zelenohorská) se pak postavila proti králi a spojila se s uherským králem Matyášem Korvínem, který roku 1468 vyhlásil Jiřímu válku. Střídavé úspěchy obou stran vedly k uzavření smíru za necelý rok. Po smrti kardinála Carvajala (1469), „muže výtečné moudrosti a kacírů nejprudčejšího odpůrce“, který se přičinil o odsudek Jiřího z Poděbradského, se zdálo, že situace na papežském dvoře nebude už proti Jiřímu tak vyhrocená. Spor však zanikl samovolně smrtí královou (roku 1471), neboť jeho děti se kalicha zřekly a staly se katolíky⁶³ a na trůn nastoupil Vladislav Jagellonský.

---

⁶³ Tamtéž, s. 49; -AY-, *Galerie pontifiků*, in: Katolické noviny, 1988, č. 13, s. 2.

Žižka, die Hussiten und die Spanier

Pavel Štěpánek

Neben Einzelbelegen über das Zusammentreffen der Vertreter des spanischen Katholizismus mit den hussitischen Tschechen unter den Prager Universitätsstudenten, auf den Kirchenkonzilien oder während der Kreuzzüge wird im Beitrag hervorgehoben, dass das spanische Zeitwort *asiscar* als Symbol der Vernichtung oder Furcht vom Namen Žižka hergeleitet wurde. Auch ein Zusammenhang des glorreichen Hussitenchorals mit katalonischen Wurzeln ist nicht ausgeschlossen. Mehrere Spanier wirkten als Diplomaten, Ratgeber und Philosophen in der Nähe der böhmischen Könige Sigmund und Albrecht. Die zahlreichsten Treffen der Spanier in kirchlichen Diensten mit den hussitischen Tschechen fanden auf dem Basler Konzil statt. Sehr interessant sind spanische Beschreibungen der Denkmäler und der Gesellschaft in den böhmischen Ländern. Als Vermittler bei den Bemühungen der päpstlichen Kurie seit der Mitte des 15. Jahrhunderts, die Tschechen zur katholischen Kirche zurückzubringen, spielten spanische Kardinäle Juan Palomar und Juan de Carvajal beinahe eine Schlüsselrolle.

Husitské výpravy na Slovensku

Vladimír Segeš

Veľká časť 15. storočia bola pre Slovensko obdobím búrlivého politického vývoja. Najmä počas druhej štvrtiny a v nasledujúcich 50.–60. rokoch uvedeneho storočia sa hlavne územie horného Uhorska, teda zhruba dnešné Slovensko, stalo dejiskom mnohých ozbrojených konfliktov a vojnových udalostí. Ich hlavnými protagonistami boli predovšetkým husitské vojská, po nich viaceré žoldnierske skupiny bojujúce v rôznych službách (dominovali medzi nimi najmä oddiely Jána Jiskru z Brandýsa) a napokon viaceré heterogénne bratrícke vojenské zoskupenia. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že vo vzájomnom vzťahu oboch hnutí – husitského a bratrického – nešlo o žiadnu organickú kontinuitu, lebo aj napriek tomu, že mali viacerých identických účastníkov, ciele, ideály ani podstata oboch hnutí neboli identické. V prípade bratříkov jednoznačne išlo o príslušníkov vojenského remesla, zvyknutých na boj i tvrdý vojenský život, pre ktorých husitská vierouka, a tobôž jej šírenie, nehrala žiadnu úlohu.¹ Nemožno však stotožňovať ani Jiskru (resp. jiskrovcov) s bratříkmi.² Za dôležité treba považovať konštatovanie Richarda Marsinu, že bývalí husitskí bojovníci mohli síce spočiatku tvoriť väčšinu bratrických oddielov, ale po dvadsať- až tridsaťročnej službe by mali byť v čase najväčšieho rozmachu či úpadku bratrického hnutia vo veku 50–60 rokov, čo vysoko presahovalo priemernú dĺžku života vtedajšieho obyvateľstva. A navyše, išlo o ľudí, ktorí vykonávali také rizikové povolanie, akým bolo žoldnierstvo.³

Kráľ Žigmund Luxemburský sa snažil relatívne pokojnou cestou o upevnenie svojho postavenia voči uhorskej šľachte. Spojencov sa snažil nájsť v obyvateľoch kráľovských miest, mestečiek a slobodných (výsadných) obcí, ktoré

---

¹ GÁCSOVÁ, A.: Boje Mateja I. proti Jánovi Jiskrovi z Brandýsa a bratříkom v rokoch 1458–1467. In: Historický časopis, 25, 1977, č. 2, s. 190.

² Poukázal na to už URBÁNEK, R.: K 500. výročiu českých poľných rot na Slovensku. In: Vojenskohistorický sborník, 5, 1936, sv. 1, s. 25, ktorý ďalej uvádza: „Mezi Jiskrou a bratrstvom byly úzké styky, ne však tak, aby zájmy obou těchto činitelů vždy a všude splývaly.“ Tamže, s. 33.

³ KLEIN, B. – RUTTKAY, A. – MARSINA, R.: Vojenské dejiny Slovenska. I. diel. Stručný náčrt do roku 1526. Bratislava 1994, s. 161. KLUČINA, P. – MARSINA, R. – ROMAŇÁK, A.: Vojenské dejiny Československa I. díl (do roku 1526). Praha 1985, s. 326.

aj vďaka tomu zaznamenali hospodársky vzrast. A o ten panovníkovi najviac išlo, pretože hospodárska prosperita slobodných kráľovských i banských miest, ktorých väčšina sa nachádzala práve na Slovensku, umožňovala Žigmundovi naplňať mocenské ambície.⁴ Neustály nedostatok finančných prostriedkov bol však súčasne dôvodom, že mnohé kráľovské majetky, panstvá, hrady i mestá dával do zálohu. Tak sa napríklad aj hradné panstvo Lubovňa s Podolíncom a Hniezdnym a 13 spišských miest roku 1412 dostali do zálohu poľskému panovníkovi za 37 000 kôp českých grošov. V správe Poľského kráľovstva zostali až do roku 1772.⁵

Ťažisko Žigmundových aspirácií, ktoré musel neraz presadzovať vojensky, sa presunulo za hranice Uhorska. Za nemalú cenu sa mu napokon podarilo získať český trón (českým kráľom sa de iure stal roku 1420, no de facto až roku 1436), titul rímskonemeckého kráľa (roku 1410), ako aj cisársku korunu Svätej rímskej ríše nemeckého národa (1433).⁶ Koncom 20. rokov 15. storočia zosilnelo husitské hnutie v Čechách natoľko, že husiti sa odvážili napadnúť svojho úhlavného nepriateľa Žigmunda aj v Uhorsku.⁷ A nielen to, čiastočne

⁴ Bližšie pozri BARTL, J.: Politicko-spoločenské pomery na Slovensku na prelome 14. a 15. storočia a vláda Žigmunda Luxemburského. In: Zborník FFUK Historica, 24-25, 1973-1974, s. 223-257. Tenže: Dekréty kráľa Žigmunda z roku 1405 a ich význam pri formovaní meštianskeho stavu v Uhorsku. In: Historický časopis, 40, 1992, s. 281-296.

⁵ SUCHÝ, M.: Spišské mestá v poľskom zálohu. In: Spišské mestá v stredoveku. Košice 1974, s. 55-87; DANGL, V. - SEGEŠ, V.: Vojenské dejiny Slovenska (1711-1914), zv. III. Bratislava 1996, s. 48.

⁶ O Žigmundovi Luxemburskom, o jeho panovaní a dobe je pomerne veľmi bohatá cudzojazyčná literatúra. Žigmundov biografický portrét ako jediný na Slovensku monograficky podal BARTL, J.: Žigmund Luxemburský. Budmerice 1996. Na viaceré príklady Žigmundovej kontrastnej dvojtvárnosti výstižne poukazuje aj Daniela Dvořáková (pozri Kniha kráľov, c. d., s. 149-154). Osobitne treba vyzdvihnúť aj slovenskú edíciu Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tróne (ďalej Pramene V.) Bratislava 2001. České aspekty Žigmundovej vlády najnovšie podal KAVKA, F.: Poslední Lucemburk na českém trůně. Praha 1998. Z rozsiahlej maďarskej historiografickej produkcie si pozornosť zasluhuje MÁLYUSZ, E.: Zsigmond király uralma Magyarországon. Budapest 1984 (tam aj odkazy na početnú literatúru a pramene). Vojenské aspekty si všíma RÁZSÓ, Gy.: A Zsigmond-kori Magyarországnak és a török veszély (1393-1437). In: Hadtörténelmi Közlemények, 1973, s. 403-444.

⁷ Spomedzi domácej monografickej literatúry o husitoch na Slovensku treba spomenúť aspoň práce troch starších historikov: MIŠÍK, M.: Husiti na Slovensku. Banská Bystrica 1928; ŠPIRKO, J.: Husiti, jiskrovci a bratrci v dejinách Spiša (1431-1462). Levoča 1937; VARSÍK, B.: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody. Bratislava 1932; tenže: Husitské revolučné hnutie a Slovensko. Bratislava 1965. Hoci všetky

ako odvetu za križiacke vpády do Čiech, resp. ako prevenciu voči nim, husitské poľné vojská uskutočnili rokoch 1427-1433 viacero koristníckych či plieniacich výprav do cudziny. Cieľom týchto tzv. spanilých jászov či rejsov – ako ich husiti nazývali – boli nemecké i rakúske krajiny, Sliezske, Lužice, Poľsko i územie Rádu nemeckých rytierov v Pobaltí.⁸ Kľúčovým momentom v strategicko-ofenzívnej husitskej ofenzíve bolo obsadenie Břeclavu v polovici roka 1426. Odtiaľ kontrolovali cesty do Rakúska aj Uhorska. Takmer celé nasledujúce desaťročie slúžil Břeclav husitom ako nástupný priestor pri ich útokoch proti Uhorsku.⁹

Prvý vpád husitov na západné Slovensko začiatkom roku 1428 sa niesol v znamení demonštrácie husitskej sily, ktorej uhorské vojsko nedokázalo vážnejšie čeliť. Najmä manévrovacou schopnosťou a uplatňovaním momentu prekvapenia vojská táboritov Prokopa Holého, sirotkov na čele s Prokúpkom a Pražanov posilnených moravskými oddielmi Jána Tovačovského vysoko predčili nepripravené uhorské branné sily. V apríli roku 1430 husitské vojská opäť prenikli až po Trnavu, pri ktorej sa odohrala významná viacnásobná bitka. Proti uhorskému vojsku stálo údajne až 10 000 husitov – sirotkovia, novomestskí Pražania a táboriti s veliteľmi Velekom Koudelníkom, Janom Zmrzlíkom a Filipom z Padařova. Vojská sa stretli v troch bitkách 23., 25. a 28. apríla v priestoroch pri rybníkoch medzi dedinkami Modranka a Vlčkovce. V hlavnej bitke 28. apríla sa uhorskému vojsku podarilo prelomiť husitskú vozovú hradbu. Zásľuhu na tom mal jeden z veliteľov uhorského vojska, ostrožský

štyri práce sú v hodnotiacich záveroch v tej či onej miere poznačené dobou a ideovou poplatnosťou, z faktografického hľadiska je ich prínos nepopierateľný. To isté možno v podstate konštatovať aj o staršej, pritom však vlastne doposiaľ jedinej komplexnejšej maďarskej monografii z okruhu predprevratovej historiografie TÓTH-SZABÓ, P.: *A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest 1917. Napriek tomu, že autor mylne stotožňuje, resp. nerozlišuje husitov, jiskrovcov a bratříkov – čo je dodnes bežným omylom v maďarskej historiografii – , prednosťou práce je výberový diplomátar zahrňujúci rovných 100 dovedty nepublikovaných dokumentov z obdobia rokov 1414-1471. V prípade ďalšej literatúry poukazujem na elaborát Husiti na Slovensku – výberová bibliografia (roku 1986 spracovala ŠEĐOVÁ B.), ktorý sa nachádza vo Vojenskom historickom ústave v Bratislave. Obsahuje spolu 143 základných titulov k uvedenej téme.

⁸ Bližšie pozri MACEK, J.: *Husité na Baltu a ve Velkopolsku*. Praha 1952. Ďalej aj KLUČINA, P. - MARSINA, R. - ROMANÁK, A.: *Vojenské dějiny Československa I. díl (do roku 1526)*. Praha 1985, s. 267-272. KEJŘ, J.: *Husité*. Praha 1984, s. 157-159. Pozri aj zborník štúdií *Mezinárodní ohlas husitství*. Praha 1958. (Tamže, s. 27-51 napríklad RATKOŠ, P.: *Husitské revoluční hnutí a Slovensko*.)

⁹ KAVKA, F.: *Poslední Lucemburk na českém trůně*. Praha 1998, s. 135.

knieža Fridrich, ktorý ako bývalý husitský spojenec ovládal ich taktiku a spôsob obrany. Útok uhorských bojovníkov však stroskotal, lebo začali rabovať a plieniť tábor, z ktorého ich husiti zakrátko vytlačili. Navyše, uhorské vojsko v rozhodujúcom momente oslabil útek oddielu na čele s Jánom zo Zlatých Moraviec. Husiti na trnavskom bojisku stratili údajne viac ako 2 000 mužov, padol aj sirotský hajtman Velek Koudelník. Straty uhorského vojska boli vraj trojnásobné. Po značných stratách na životoch a oslabení jazdeckých jednotiek sa husiti stiahli na Moravu.¹⁰

Tretia husitská výprava na jar 1431 smerovala z Malopoľska na Spiš až k Levoči. V súvislosti s týmto vpádom sa v súčasnej slovenskej historiografii takmer bez pochyb prijal a aj všade cituje názor, podľa ktorého husiti na jar 1431 vpadli z Poľska na Slovensko a po vyplienení Lechnického kláštora kartuziánov prenikla časť husitského vojska na čele s Dobeslavom Puchalom až k Levoči, ktorú 1. apríla 1431 prepadla (dobykla) a takmer celú vypálila.¹¹ Ani jeden z relevantných domácich prameňov však tento názor priamo nepotvrdzuje, výslovne sa spomína iba požiar či vyhorenie Levoče bez akejkoľvek zmienky o husitoch či o dákom vojenskom ohrození mesta.¹²

Ešte v septembri 1431 sa uskutočnila štvrtá husitská výprava. Husiti postupovali na Slovensko v dvoch prúdoch zo západu a severu, spojili sa pri Žiline, odkiaľ prenikli do Liptovskej, Turčianskej a Nitrianskej stolice, kde zanechali stále posádky. Vojsko táboritov vedených Prokopom Holým sa koncom októbra 1431 vcelku bez ťažkostí stiahlo s bohatou korisťou od Nitry cez Hlohovec a Nové Mesto nad Váhom späť na Moravu. Sirotkovia, ktorí po dobytí Nitry plienili ešte južné Slovensko, boli však pri návrate neustále napádaní

¹⁰ VARSÍK, B.: Husitské revolučné hnutie, c. d., s. 45–56. Porovnaj TOMAN, H.: Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy. Praha 1898, s. 367–368.

¹¹ Pôvodcom tohto názoru je VARSÍK, B.: c.d., s. 59–61. V poslednej akademickej syntéze dejín Slovenska sa, nevedno prečo, uvádza, že časť husitského vojska „pod vedením poľského šľachtica Dobeslava Puchala *prenikla až do Levoče a podpálila jej predmestia*“ (podč. V.S.). (Dejiny Slovenska I. (do roku 1526). Bratislava 1986, s. 392.)

¹² Spišská kronika doslova uvádza: „Anno domini MCCCCXXI am ostertag ist dy stat Lewtscha daz meiste teil verprant.“ VARSÍK, B.: c.d, s. 59, (pozn. č. 175) s odvolávkou na A Szepesmegyei történelmi társulat évkönyve, VII, 32. Hainova kronika napísaná na základe údajov starších levočských kronikárov uvádza o čosi širší údaj: „Anno 1431. Ist die Leutsch fast gantz am h. Ostertag auszugebrand worden, durch einen Polnischen Edelmann mit nahmen Pukalo, und hatt damals bey die 44291 fl. schaden empfangen, sind auch 18 Personen mit verbrand worden.“ (Hain Gáspár Lőcsei krónikája. Lőcse 1910–1913, s. 14).

uhorským vojskom. Pri prechode Váhu neďaleko Ilavy v novembri 1431 utrpeli v boji citelné straty, takže z pôvodných 7000 bojovníkov sa na Moravu vrátilo len okolo 2000, a z 300 bojových vozov im zostalo sotva 50.¹³

V júni 1432 husiti obsadili Skalicu,¹⁴ vzápätí aj Trnavu, dobyť Bratislavu sa im však nepodarilo.¹⁵ Osobitnú pozornosť si zasluhuje spôsob dobytia Trnavy. V meste sa okolo 24. júna 1432 konal svätotajanský jarmok. Husiti využili jarmočný ruch a malá skupina v prestrojení za kupcov vošla cez deň do mesta. V noci premošli stráže a otvorili dve mestské brány, takže husitské vojsko, dovedty vyčkávajúce v okolí, obsadilo mesto vlastne bez boja.¹⁶

Posledná husitská výprava na Slovensko koncom apríla 1433 smerovala na Spiš. Táboriti pod velením Jána Pardusa z Hrádku a Fridricha zo Strážnice v sile 700 jazdcov, okolo 7 000 až 8 000 pešakov a 300 bojových vozov vyplienili západný Spiš až po Spišskú Novú Ves, kláštor cistercitov v Spišskom Štiavniku a kartuziánsky kláštor na Skale útočiska. Náhlým útokom sa im podarilo dobyť aj Kežmarok. Odtiaľ odtiahli spolu s rukojemníkmi – kežmarskými radnými a spišským prepoštom Jurajom – do Liptova a Turca. Dňa 8. mája 1433 v Hybiach po vyplatení 3047 zlatých prepustili na slobodu zajatých členov kežmarskej mestskej rady.¹⁷ Následne okolo 23. mája 1433 v Kremnici vykradli a vypálili mincovňu ležiacu mimo hradieb mesta. Odtiaľ pokračovali na Považie a cez Vlársky priesmyk sa k 11. júnu vrátili späť do Čiech.¹⁸ Uhorské vojská ani za tohto vpádu nedokázali klásť vážnejší odpor husitom. Menšie husitské posádky sa usadili na niektorých hradoch, ako aj v niekoľkých mestách.¹⁹

Všetky husitské výpravy, ktoré husiti označovali ako „spanilé jazdy“, mali koristnícky charakter. Z vojenskostrategického hľadiska išlo pritom o účinné a všestranné paralyzovanie nástupného priestoru potencionálneho protivníka. Až po bitke pri Lipanoch (30. mája 1434) husiti postupne, neraz za vysoké výkupné opustili definitívne svoje posádky na Slovensku. Jeden z posledných

¹³ VARSÍK, B.: c. d., s. 81–82.

¹⁴ O husitskej posádke v Skalici pozri tamže, s. 252–258.

¹⁵ SEGEŠ, V.: Nevydarené husitské sprisahanie. In: História, 1, 2001, č.1, s. 29.

¹⁶ VARSÍK, B.: c. d., s. 87. O husitskej posádke v Trnave pozri tamže, s. 202–252.

¹⁷ Tamže, s. 114–115. Spišský prepoš Juraj zostal naďalej rukojemníkom husitov, a keďže ho nikto navykúpil, zobrali ho do Prahy, kde aj zomrel.

¹⁸ Tamže, s. 117–118.

¹⁹ Bližšie pozri tamže, s. 198–286.

husitských hajtmanov, veliteľ Trnavy Blažek z Borotína vydal mesto až koncom marca 1435, keď ho kráľ Žigmund odškodnil panstvom Veselí na Morave a hradom Bzenec.²⁰

V hodnotení husitského (a napokon aj bratrického) hnutia na Slovensku sa okato prejavuje vplyv protichodných, pritom však často tendenčných a ideologicky poplatných interpretácií.²¹ V dnešnej slovenskej historiografii – bez ohľadu na ideologické názorové prúdy – len ťažko obstojí marxizmom či skôr pseudomarxizmom v 50. až 60. rokoch 20. storočia implantovaný názor o šírení a (kladnom) ohlase husitskej revolučnej ideológie, ako aj o masovejších sympatiách k husitom na Slovensku. Je nepopierateľné, že ich „*pobyt viedol k úplnému poslovenčovaniu niektorých slovenských miest.*“²² Už diskutabilnejšia je platnosť tézy, že „*husitské vojská ... všade, kam prišli, šířili aj svoju ideológiu a najviac vplývali na obyvateľstvo sociálnou náplňou svojho učenia.*“²³ Ohľadom recipovania husitizmu medzi šľachtou aj viaceré novšie badania potvrdili skutočnosť, že medzi nižšou, ba aj strednou šľachtou v hornom Uhorsku (čiže najmä v radoch etnicky slovenskej šľachty) možno doložiť niekoľko osôb, ktoré sa spojili s husitmi. Viedli ich však k tomu – ako uviedla Daniela Dvořáková – zväčša rýdzo utilitárne dôvody, o ovplyvnení husitskými

²⁰ Dejiny Trnavy. (Ed: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J.) Bratislava 1989, s. 54. Trnavčania navyše museli Blažkovi z Borotína roku 1437 zaplatiť vyše 300 zlatých za kalichy, monštrancie, omšové rúcha a knihy a 14 zlatých za zlatú bulu Bela IV., čo im pobral pri odchode z mesta. (Tamže.)

²¹ Citácia a výpočet názorov v rámci doterajšej literatúry a štúdií na uvedenú tému presahuje rámec tejto práce. Ich rozbor a zhodnotenie by si v súčasnej slovenskej historiografii zaslúžili osobitnú pozornosť. Na jeden z aspektov tejto problematiky výstižne poukázal Matúš Kučera, ktorý napísal: „Marxizmus-leninizmus ako nová ideológia, ktorá vstúpila do historiografie, oprášila romantizmus nakopený okolo husitského hnutia, pridala k nemu niektoré svoje nové tézy, a tak sa do mnohých našich kníh a učebníc dostal nový či staronový romanticko- socialitický pohľad na husitstvo v Čechách i na Slovensku. Z reformátora Jana Husa sa stal revolucionár, z myšlienky o oprave cirkvi a kresťanského života sa stal proticirkevný boj a z myšlienky o spravodlivej spoločnosti, ktorá je blízka všetkým ľuďom a v každej dobe, sa stal revolučný zápas za odstránenie feudalizmu a predobraz vytúženej komunistickej spoločnosti. Až do takejto neúnosnej podoby sa dostali niektoré diela či state o veľkej epoche európskych dejín.“ KUČERA, M.: Cesta dejinami. Stredoveké Slovensko. Bratislava 2002, s. 166.

²² Dejiny Slovenska I. (do roku 1526). Bratislava 1986, s. 395.

²³ Tamže.

ideami naozaj nemožno hovoriť.²⁴ V tejto súvislosti nemožno opomenúť ani ďalšiu tendenciu v časti staršej českej a napokon aj v slovenskej marxistickej (resp. pseudomarxistickej) historiografii, ktorá zbojníctvo považovala takmer sťaby za produkt či odnož revolučného husitského či bratříckeho hnutia. Je nesporné, že zbojníctvo – slovami Ladislava Hoffmana – bolo jednou z foriem triedneho boja poddaného vidieckeho ľudu proti feudálnemu útlaku,²⁵ zároveň však treba zdôrazniť, že jeho podstata – rovnako ako zlodejstvo v stredovekom mestskom prostredí – tkvelo celkom jednoznačne v kriminálnom a asociálnom správaní.

Na záver musíme zdôrazniť, že husitské hnutie a osobitne zahraničné výpravy husitských vojsk zohrali v českej minulosti celkom inú úlohu než v dejinách slovenských. Husitské revolučné hnutie je v českom historickom vedomí doposiaľ predovšetkým zdrojom oprávnenej národnej hrdosti a zároveň trvalou súčasťou bojových a pokrokových tradícií. Pre Slovákov a ďalšie národy niekdajšieho Uhorska predstavujú husitské vpády predovšetkým negatívnu historickú skúsenosť. O tejto dávnej pravde sa možno presvedčiť už v dielach uhorských stredovekých kronikárov a dejepiscov.

---

²⁴ DVOŘÁKOVÁ, D.: Šľachtici z Ludanic a kráľ Žigmund Luxemburský. In: Historický časopis, 48, 2000, č. 1, s. 42. Porovnaj aj KANOVSKÝ, M.: Ludanice – stredisko slovenských husitov? In. Historický časopis, 40, 1992, č.1, s. 89–93. LUKAČKA, J.: Ludanice 1242–1992. Ludanice 1992.

²⁵ HOFFMAN, L.: Bratříci – slavní protifeudální bojovníci 15. století. Příspěvek k dějinám husitství na Slovensku. Praha 1959. s. 14.

Hussite Campaigns in Slovakia

Vladimír Segeš

At the end of the 1420s the Hussite movement became so strong in Bohemia that Hussites attacked their archenemy Sigismund in Hungary as well. In revenge for the crusades in Bohemia, or for their prevention, the Hussite field armies organized six campaigns to this country during 1428-1433.

The first Hussite campaign to west Slovakia at the beginning of 1428 demonstrated the Hussite power which the Hungarian army was not able to stand up to. In April 1430 Hussite armies penetrated as far as Trnava and several smaller battles took place during this campaign. The third Hussite campaign in spring 1431 started in Malopolsko and headed for Spiš and further on for Levoča. In September 1431 another (fourth) Hussite campaign took place and during this one Hussites targeted the Liptov, Turčianske Teplice and Nitra districts where they established several permanent garrisons. In June 1432, during the fifth campaign the Hussites overran Skalica and immediately afterwards also Trnava, however, they did not succeed in conquering Bratislava. The last Hussite campaign to Slovakia at the end of April 1433 headed for Spiš and from there to Liptov and Turec. In Kremnice they robbed and burned down a mint and then continued on to the vicinity of the river Váh, and via Vlársky Pass they returned back to Bohemia in June. All Hussite campaigns to Hungary were organized with the aim of grasping loot. From the military and strategic point of view this was an efficient and overall paralyzation of the area where a potential enemy's army could gather and prepare to fight. As far as the inhabitants of Hungary are concerned, Hussite attacks brought about only negative experience. Only after the battle of Lipany did the Hussites gradually, and often requiring a high ransom, finally leave their garrisons in Slovakia.

Fenomén husitstva v životopisných textoch o Štefánikovi v medzivojnovom období*

Peter Macho

Životopisy generála Milana Rastislava Štefánika sú pre historika zaujímavé texty, ktoré sa dajú skúmať z rôznych uhlov pohľadu. Väčšina textov, ktoré vznikli v medzivojnovom období, si kládla za cieľ sprístupniť verejnosti obraz tohto národného hrdinu ako záväzného sociálneho vzoru. Mali nielen poskytovať informácie, ale aj vzdelávať a vychovávať, posilňovať vlastenecké cítenie, spravidla v oficiálnej čechoslovakistickej línii. Mnohé z nich boli určené pre deti a mládež, preto autori prispôbovali týmto vekovým skupinám svoj jazyk, rétoriku, ale aj výber faktov. Z uvedeného obdobia existujú texty rôzneho rozsahu, rozličnej úrovne i zamerania. Niektoré majú popularizačný, iné zasa vyslovene propagandistický charakter. Často nejde o životopisy v pravom slova zmysle, ale skôr o spomienkové či oslavné texty, ktoré obsahujú aj skratkovitý životný príbeh M. R. Štefánika alebo iba jeho fragment.

Identifikácia rodiacej sa československej armády počas prvej svetovej vojny s fenoménom husitstva umožňovala nielen chápanie legionárov ako novodobých božích bojovníkov, ale v konečnom dôsledku aj označovanie Štefánika za dediča, pokračovateľa či dokonca završovateľa v začatom diele prvých božích bojovníkov, s ktorým sa stretávame v medzivojnovom období.

Tento druh exploitácie tradičného historizmu, resp. jeho vybraných zložiek sa v súvislosti s obrazom Štefánika prejavoval aj v kontexte inej tradície, hurbanovskej. Určitú analógiu môžeme vidieť v spätnej inštrumentalizácii Hurbana, vodcu prvého slovenského protimaďarského odboja z roku 1848, ktorý je vo viacerých životopisných textoch o Štefánikovi prezentovaný nielen ako príbuzný Štefánikovskej rodiny či ako priamy predchodca generála Štefánika v ozbrojenom boji za národnú slobodu Slovákov, ale vyslovene ako *náš prvý legionár*.

---

* Štúdia vznikla v rámci projektu „Štefánikov posmrtný kult a Štefánikove oslavy ako nástroj formovania kolektívnych identít v medzivojnovom období (s dôrazom na západné Slovensko)“. Autor tento projekt realizuje na pôde Centra excelentnosti SAV v Bratislave: „Kolektívne identity v moderných spoločnostiach. Región strednej Európy. Procesy konštruovania, reprodukcie a transformácie kolektívnych kategórií a identít“.

Intuitívna potreba zdôrazňovať kontinuitu vo veľkom príbehu národných dejín – bez ohľadu na to, či sú chápané ako dejiny slovenské alebo dejiny československé – je vlastná takmer všetkým autorom.

Práce niektorých autorov fenomén husitstva vôbec neobsahujú. V tejto súvislosti možno uviesť ako príklady brožúru Štefana Mihala alebo článok Tida J. Gašpara.¹ Väčšina autorov však tomuto problému venuje pozornosť a priamo ho využíva. S touto tendenciou sa stretávame veľmi skoro, prakticky už počas pohrebu generála Štefánika v máji 1919.

Karel Zákoucký priniesol na stránkach svojho pamätného zborníka niekoľko relevantných textov, napr. spomienku Adolfa Černého, ktorému Štefánik pri stretnutí v Paríži údajne povedal nasledujúce slová: „(...) našemu národu a štátu jest nutno dáti pevný mravní základ. Jsou dva velké základní typy české, nebo lépe řečeno, dva velké symboly dvou základních českých typů. Jeden šel zpříma, vztyčen a přece zahleděn do sebe za velkým ideálem, za pravdou; šel za ním bez úchytky, třeba věděl, že na této cestě ho čeká hranice, v níž nutně shoří. Druhý hleděl kolem sebe (třeba i bez tělesného zraku) a porážel palcátem vše, co stálo v cestě za pravdou. Oba tyto typy za staletí útisku degenerovaly. První vztyčený se shrbil v pokoře – druhý se z hrdiny stal hrubcem. Nutno usilovati o to, aby v nás ožily zase oba původní typy, ale spojené v jeden: aby český člověk zase byl zahleděn dovnitř za velkým ideálem pravdy, ale při tom aby měl dosti odhodlanosti a síly, aby si cestu k ní uhájil.“²

Takéto *masarykovské* kritické chápanie husitského fenoménu je u Štefánika zaujímavé z viacerých hľadísk.³ V každom ohľade nám však ukazuje, že sám Štefánik rozlišoval medzi dvoma polohami husitského mýtu, ktorý je zosobnený v podobe dvoch symbolov, Husa na jednej strane a Žižku na strane druhej.

¹ Obidva texty boli napísané pri príležitosti 10. výročia vzniku republiky. Š. MIHAL, *Milan Rastislav Štefánik*, Trnava 1928; T. J. GAŠPAR, *Zlatá kniha Slovenska – kniha dokumentovania!* in: M. Kolesár (vyd.), *Zlatá kniha Slovenska. Jubilejný zborník*, Bratislava 1929, s. 17–18.

² A. ČERNÝ, *Vzpomínky na generála Štefánika*, in: K. Zákoucký (vyd.), *Národní hrdina generál Dr. M. R. Štefánik*, České Budějovice 1919, s. 46, 47. Text bol pôvodne publikovaný v periodiku *Česká stráž*.

³ Z roku 1914 pochádza iný Štefánikov výrok o husitstve, ktorý prezrádza idealizovaný názor na tento fenomén. Pozri Š. ŠTVRTECKÝ, *Náš Milan Rastislav Štefánik*, Bratislava 1990, s. 88.

Vavro Šrobár sa počas pohrebu na Bradle lúčil s mŕtvym Štefánikom nasledujúcimi slovami: „Drahý bratře náš! Loučím se s Tebou jménem Tvých druhů. Tu v tomto chudém kraji slovenském povstala bratrstva Jiskrových bojovníků, v kraji protestantského odboje, Hurbanovského povstání i z nedávných let proti maďarské tyranii. V tomto okolí vlivem světodějinných událostí na mohutného ducha nastal obrat, o jakém jen legendy a báje vypravují. Bohatství ducha a bohatství činů i odvahy, které v tomto kraji tvrdém čerpala mladistvá Tvá mysl z pramene nejkrásnějších tradic a nejvelkolepějšího podání čes.-slovenského národa: Hloubka víry Husovy, odvaha Žižkova, světoběžnost Bratří a horoucí láska k národu našich velikých slovenských buditelů. Tu budeš spočívati ve svém kraji, který jsi tolik miloval a za který jsi život obětoval (...)“⁴

Šrobár postupuje od charakteristiky regiónu k charakteristike osobnosti: na začiatku spomína bratrstvá Jiskrových bojovníkov, ktoré reálne na Slovensku pôsobili. Príznačné je však to, že keď Štefánika vtahuje do symbolickej siete hrdinských postáv, neprisudzuje mu vlastnosti Jána Jiskru z Brandýsa, teda postavy, ktorá bola s dejinami Slovenska evidentne spätá, ale Jana Husa (viera) a Jana Žižku (odvaha). Nazdávam sa, že táto tendencia, či skôr selekcia, súvisí s nedostatočne vykryštalizovaným obrazom Jiskru v slovenskom prostredí predprevratovej epochy. Jiskra síce v historizme 19. storočia existoval a fungoval, ale viac-menej iba ako emblematická figúra, nebol uchopiteľný prostredníctvom nejakej jedinečnej, výlučnej vlastnosti, odlišnej od Husa a Žižku. Vo väčšine prípadov v popredí záujmu a politickej inštrumentalizácie nestál Jiskra ako historická osobnosť, ale skôr epocha, ktorej vtačil svoju pečať.⁵

Šrobár však nebol jediný, kto prezentoval Štefánikovu osobnosť v kontexte iných hrdinských postáv takýmto schematickým a klišeovitým spôsobom. V podobnom duchu, aj keď v trochu modifikovanej podobe, sa nesie vnímanie Štefánika u Jana Hejreta: „ (...) zdá se nám, že v něm znovu ožil veliký duch českých emigrantů, Husova povaha státi na poznané pravdě, statečnost Žižkova a bojovníků husitských, pevná víra a bezměrná obětavost českobratrská.“⁶

Najčastejší spôsob zakomponovania fenoménu husitstva do Štefánikovho životného príbehu je prezentovanie jeho rodnej obce či širšie chápaného rodného kraja ako oblasti s husitskou minulosťou. Ján Lichner tak robí veľmi

⁴ K. Zákoucký, *Národní hrdina*, s. 75.

⁵ Podrobnejšie v pripravovanej štúdiu P. MACHO, *Fenomén národného hrdinu a interkonfesionálne vzťahy v 19.-20. storočí*.

⁶ J. HEJŘET, *Na poslední cestě*, in: K. Zákoucký, *Národní hrdina*, s. 67, 68.

stručným spôsobom: „Brezová je starobylé mestečko, po prvý raz [roku] 1263 spomínané. Okolo roku 1430 osadili sa tu mnohí husiti a pritiahli k Husovmu učeniu mnohých domorodých obyvateľov. Za doby Lutherovej reformácie pridali sa bývalí husiti a s nimi aj ostatní občania k evanjelikom a. v., v ktorej viere dosiaľ sotrvávajú [až] na malé výnimky.“⁷

Juraj Šujan je podrobnejší, keď píše: „Brezová sama je mestečko starobylé. Po prvý raz sa spomína už r. 1263. Pri prvých výpravách husitských pod vedením Prokopa Holého (okolo r. 1428) usadili sa tu mnohé husitské rodiny, ktoré domorodé obyvateľstvo získaly pre nauky Husove. Domorodé obyvateľstvo sa potom smiešalo s českými prisťahovalcami a s nimi v dobe Lutherovej reformácie spoločne na evanjelictvo prestúpilo. V tejto viere, [až] na malé výnimky, obyvateľstvo Brezovej až do dnes sotrváva. Prišli náboženské prenasledovania po bitke belohorskej (1620). Vtedy mnohí utečenci z Čiech a z Moravy, ktorí doma zanechali celý svoj majetok, len aby v cudzine voľnejšie mohli vyznávať svoje náboženstvo, našli v Brezovej a v okolí svoje útočisko. A tak v žilách Brezovanov a Kopaničiarov koluje mnoho českej krvi. Javí sa to aj v ich nepomerne väčšej pohyblivosti a vynaliezavosti než v čistokrevných Slovákoch.“⁸

Šujan teda vo svojom texte vysvetľuje to, čo fascinovalo väčšinu autorov: výnimočnosť mentality obyvateľstva tohto regiónu, ktoré sa všeobecne vyznačovalo už v 19. storočí výrazným sebavedomím, odbojnosťou a v porovnaní so susednými obcami a mestečkami aj vyvinutejším národným cítením. Túto výnimočnosť pripisuje českej krvi, teda českému pôvodu podbradlianskeho obyvateľstva.

Podobne vníma daný problém aj Vladimír Roy: „Kraj, v ktorom prvý raz vzplanulo v polovici devätnásteho storočia národné povstanie ujarmených Slovákov, a ktorého sa horlivo zúčastnili potomci emigrantských rodov z blízkej Moravy a tu osadených husitských kališníkov, obýval ľud nezlomnej, slabodmilovnej duše, ktorú nemohol pokoriť dravý prúd odrodilstva (...)“⁹

Marie Matějovská zdôrazňuje, že Štefánik sa už v mladosti cítil byť bratom Čechov, lebo v jeho rodisku „ (...) vanul (...) duch pobelohorských vystáhalcov, ktorí sa prečítne usadili v brezovskom kraji. Jejich piesne dokazujú,

⁷ J. LICHNER, *Pamätník Bradla a okolia*, Myjava 1922, s. 4.

⁸ J. ŠUJAN, *Milan Rastislav Štefánik. Vek mladosti*, Praha 1929, s. 18, 19.

⁹ V. ROY, *Národný hrdina generál dr. M. R. Štefánik a jeho mauzoleum na Bradle*, Myjava 1932, s. 8.

že sa prísťahovali v ten kraj; čujeme vo velebných veršoch: »Nevzali jsme s sebou nic, po všem veta, jen Bibli kralickou, Labyrint sveta«. A skutočne zdá sa nám, akoby ožil v ňom duch českých vystaňovalcov, Husova povaha – pre víťazstvo pravdy. Nad krajom akoby čul vlnať vznášajúce sa ešte slovenské zástavy z búrneho roku 1848 (...)“.¹⁰

Už spomínaný J. Šujan v tejto súvislosti rezumuje: „Vidíme tedy, že v pôvode, rodine a výchove Štefánikovej sa stretly všetky nitky národných tradícií okolia Brezovej. Shrneme na krátko: Pošiel z krve československej, z potomkov Husových vyznávačov, z kraja sociálnych a národných revolúcií. Ako génius musel slúčiť v sebe všetky tieto prvky. Rezultát týchto je jeho život, osobnosť, názory a dielo.“¹¹

Ján Halla reflektuje tento problém trochu triezvejšie, husitský fenomén je v jeho texte redukovaný, pričom autor nachádza aj iné vysvetlenia výnimočnosti myjavsko-brezovského kraja: „Na brezovských kopaniciach, Košariskami nazvaných, narodil sa Milan ako dieťa mnohočlennej rodiny farárskej. Rodina s tradíciami česko-bratskými, slovensky národne cítiaca mala rozhodujúci vplyv na útlu dušu nadaného chlapca. (...) Nebolo mnoho krajov tak živo národne smýšľajúcich, ako tento kút Slovenska. Zaiste, že tu pôsobila nielen náboženská tradícia, ale aj blízkosť Moravy, s ktorou bol živý styk. Veď tento kraj dodával valašským evanjelikom kňazov a tak i príbuzenské vzťahy spojovaly Moravu so Slovenskom.“¹²

Alois Zbaviteľ poznamenáva, že ľud podbradlianskeho kraja je „(...) potomkom českých vystaňovalcov, ktorí tu našli pri prenasledovaní za vieru po bitke na Bielej Hore v XVII. storočí bezpečné útočisko. A práve v tomto ľude našiel v roku 1848 Štúr so svojimi spojencami Hodžom a Hurbanom najlepších pomocníkov a bojovníkov za sväté práva slovenského národa. Pracovitý, národne upovedomelý, zbožný a poctivý ľud podbradlianskeho kraja mal v roku národného odboja tiež svojich veľkých mučedelníkov: Vilka Šuleka a Karola Holubyho.“¹³

. Autor však nezostáva len pri obraze obetí, mučeníkov, ale v súlade s prvo-republikovou inštrumentalizáciou hurbanovskej tradície ako tradície bojovej

¹⁰ M. MATĚJOVSKÁ, *Milan Rastislav Štefánik*, Praha 1934, s. 8.

¹¹ J. ŠUJAN, *Milan Rastislav Štefánik. Vek mladosti*, Praha 1929, s. 24.

¹² J. HALLA, *Milan R. Štefánik*, in: *Pro Patria bene meritis*, Bratislava 1938, s. 11, 12.

¹³ A. ZBAVITEL, *Milan Rastislav Štefánik*, Praha 1929, s. 7.

opisuje boj košariškého obyvateľstva proti maďarským gardistom počas revolúcie 1848: „Košarišťania ukázali, že sú skutočnými potomkami slávnych Husitov a nahnali maďarskému vojsku nemalý strach.“¹⁴

O starom otcovi generála Štefánika Zbaviteľ uvádza, že „pochádzal zo Senice a bol ev. farárom v Krajnom. Predkovia jeho pochádzali z Čiech. Odišli odtiaľ aj s inými rodinami, keď po bitke na Bielej Hore (1620) nasledovalo prenasledovanie nekatolíkov.“¹⁵

Podobne prízvukujú aj ďalší dvaja autori, ktorí rovnako ako Zbaviteľ, patrili k českej inteligencii, pôsobiacej na Slovensku: Ferdinand Písecký a Vladimír Polívka. Zatiaľ čo Písecký formuluje názor o českom pôvode Štefánikových predkov opatrnnejším, rezervovanejším spôsobom¹⁶, Polívka priamo uvádza, že „v Štefánikovi je krv českej emigrácie. Jeho rod v XVII. st. vystaľoval sa z Čiech, súc prenasledovaný, a usadil sa v sz. oblasti bývalej župy nitrianskej. Rodinná tradícia československá v pravom smyslu slova bola zachovaná až do doby prítomnej v celej rodine. K nej sa pridružila tradícia revolučného ovzdušia r. 1848 a 1849, keď kraj brezovský, myjavský a krajňanský bojoval za slovenskú slobodu. Aj rodina Štefánikova sa mužne uplatnila v [tomto] boji.“¹⁷

Dostávame sa tak k zaujímavému problému. Ako vidno z predchádzajúcich citátov, niektorí autori pozvoľna prechádzajú od údajnej husitskej minulosti podbradlianskeho kraja, resp. jeho obyvateľstva, k údajnému husitskému, resp. československému pôvodu Štefánikovského rodu. Neinterpretujú ho však v pôvodnej autentickej rovine konfesijného, ale nacionálneho diskurzu, a to v jeho čechoslovakistickej verzii. Polívka ide ešte ďalej a otvorene píše, že československá tradícia sa v Štefánikovskej rodine zachovala až do súčasnosti.

Nepochybne to bol hlavný dôvod, prečo s jeho názorom polemizoval Igor Branislav Štefánik, generálov brat, ktorý bol stúpencom slovenského autonomistického hnutia v jeho národnárskej verzii: v tematizovaní českého pôvodu vlastnej rodiny, ale aj samotného generála Štefánika pravdepodobne videl relativizáciu slovenskosti, slovacity národného hrdinu. Vo svojom článku argumentoval inou rodinnou legendou. Ich otec vraj často „(...) spomínal viac rodín slovenských, ktorých mužovia zúčastnili sa r. 1620 v bitke

¹⁴ *Tamtiež*, s. 8.

¹⁵ *Tamtiež*, s. 9.

¹⁶ F. PÍSECKÝ, *Generál M. R. Štefánik*, Praha 1929, s. 7: jeho starý otec „(...) prý pochádzel po předcích z české rodiny emigrantské, přišedší v temných dobách pobělohorských na Slovensko (...)“

¹⁷ V. POLÍVKA, *Pamiatke Štefánikovej. Výbor článkov a úvah*, Lučenec 1929, s. 9.

pri Bielej Hore. Pamätám sa, že v takom smysle spomínal pánov zo Svätého Jána (Szentiványich) a v takom smysle i rod Štefánikovský, z ktorého išlo do boja, Čechom na pomoc, sedem bratov, vrátil sa však z nich len jeden, ostatní pohynuli junáckou smrťou (...) I posledný vrátil sa len ťažko, po celej odysei, a majetok jeho, i bratov, po belohorskej bitke okrem lesov prepadol konfiškácii. Toto zachovávame ako peknú rodinnú legendu (...) Toto je, čo naša rodinná tradícia o rode našom zachovala," podčiarkuje generálov brat a dodáva: „Nič takého, čo by mohlo prisviďčať tvrdeniu pána Vladimíra Polívku o českom pôvode nášho rodu sme my ani od svojho otca, ani od matky a starej matky nikdy nepočuli.“¹⁸

Som presvedčený, že v tomto kontexte vôbec nie je dôležitá pravdivosť údajov jednej alebo druhej verzie, ktorá je verifikovateľná podrobným genealogickým výskumom, pravdaže, len do istej miery.¹⁹ Základný problém podľa môjho názoru spočíva v konflikte dvoch ideologizujúcich prístupov. Inštrumentalizácia husitského fenoménu v intelektuálnych naratívoch o Štefánikovi mala posilniť čechoslovakistickú interpretáciu národných dejín. Naopak, v autonomistickom koncepte a v autonomistickom obraze Štefánika bola primárna práve hurbanovská tradícia, ako tradícia výsostne slovenská, nacionalistická, ktorú však Polívka prezentoval ako sekundárnu, odvodenú.²⁰

V obidvoch prípadoch pristupovali autori, resp. stúpenci tej alebo onej verzie životného príbehu M. R. Štefánika k uvedeným fenoménom manipulatívnym spôsobom, čo je napokon prirodzené. Husitský fenomén i fenomén hurbanovského odboja tak v obidvoch prípadoch funguje ako súčasť inštrumentária podporujúceho heroický obraz dejín, resp. heroickú stránku Štefánikovho životného príbehu.

Doteraz som spomínal, ako bol prostredníctvom životopisných textov Štefánikov životný príbeh napojený na staršiu, teda husitskú tradíciu. V tomto

¹⁸ I. B. Štefánik, *Rod Milana Rastislava Štefánika*, in: Slovenské pohľady, roč. 45, 1929, s. 500–502. Následne sa o dokázanie českého pôvodu Štefánikových predkov usiloval L. N. ZVĚŘINA, *Rod Milana Rastislava Štefánika*, in: Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy, roč. 4, 1930, č. 1, s. 85–86. Autor však husitský, resp. českobrabský fenomén netematizoval, išlo o odbornú záležitosť bez ideologizujúceho nánosu.

¹⁹ Pozri B. VARSÍK, *Príspevok ku geneológii rodu Milana Rastislava Štefánika*, in: Historica Slovaca, 3–4, 1945–46, s. 202–222.

²⁰ Porovnaj napr. J. Škultéty, *Rozpomienka na Milana R. Štefánika*, in: Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy, Praha 1938, s. 13–15.

prepojení, ako sme videli, sporadicky zazneli aj konkrétne mená historických postáv: Husa, Žižku, Jiskru, v jednom prípade sa dokonca mihla postava Prokopa Holého.

Viacerí autori však uvažujú v rozsiahlejšej množine historických postáv a usilujú sa zaradiť Štefánika do národného panteónu. Aj v tomto prípade sa pochopiteľne stretávame s výberom, selekciou. Odráža sa v nich politická alebo ideologická orientácia autora, konfesijný pôvod či iné determinácie.

Zaujímavý prípad predstavuje v tomto ohľade autor vychádzajúci zo slovenského prostredia, ktorý dlhú dobu žil a pôsobil v rodnom kraji Štefánikovom, evanjelický farár Július Bodnár. Už roku 1915 uverejnil životopis Jana Husa.²¹ Preto bolo vcelku pochopiteľné, že meno tohto náboženského reformátora sa objavilo aj v úvodnej časti k jeho životopisu Štefánika. „Náš národ československý mal, aj má mnohých slavných a svetochýrnach vodcov, ktorých pamiatku si ctí a váži, s časom na čas aj pripomína. Ktožeby nevedel o sv. Cyrillovi a Methodovi? O kostnickom mučeníkovi, Jánovi Husovi? O neohrozenom husitskom vodcovi Jánovi Žižkovi? O svetochýrnom pedagogovi Janovi Amosovi Komenskom? O našom dlhoročnom nevinnom väzňovi Danielovi Krmanovi? O našich slovanských buditeľoch Kollárovi a Šafárikovi? O našich v užšom smysle slova národných borcoch a vodcoch Štúrovi a Hurbanovi? Ale načo by sme pokračovali v tom! Veď by sme museli spomenúť celú plejádu mien slavných, znamenitých, každému vernému Čechoslovákovi srdcu blízkych i milých (...) Nuž a k týmto velikášom národným, ktorí všetci horlili, pracovali za slávu, bratské spojenie a slobodu československého národa, v našej dobe družia sa ešte traja mužovia: Dr. Tomáš G. Masaryk, náš slavný prezident, Dr. Milan R. Štefánik, (...) a Dr. Eduard Beneš (...), ktorí ruka v ruke pracovali na oslobodení československého národa.“²²

Z uvedeného citátu vidíme, že tento autor zaradil Štefánika do množiny významných postáv, medzi ktorými sú svätci, náboženský reformátor a cirkevný hodnostár, bojovníci a vojenský vodcovia, národní buditeľia, vodcovia

²¹ J. Bodnár, *Jan Hus*, Liptovský Sv. Mikuláš 1915. Išlo o text vydaný pri príležitosti 500. výročia upálenia Majstra Jana Husa, ktoré sa uprostred prvej svetovej vojny v Uhorsku oficiálne pripomínalo aj na pôde evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, konkrétne najmä v rámci slovenských cirkevných zborov.

²² J. BODNÁR, *Dr. Milan Rastislav Štefánik. Jeho život a dielo*, in: J. Bodnár (vyd.), Dr. Milan R. Štefánik a jeho prvý pomník na Myjave. K slávnosti odhalenia pomníka dňa 10. júla 1921, Myjava 1921, s. 6, 7.

novodobého odboja proti monarchii. Z typologického hľadiska teda medzi nimi nachádzame nielen hrdinov-bojovníkov, ale aj kultúrnych hrdinov.

Evidentný posun pri štrukturovaní národného panteónu zaznamenáva-
me v jeho ďalšej publikácii, ktorá bola určená školskej mládeži. Základným
východiskom jeho inovovanej selekcie je skutočnosť, že zaraďuje Štefánika
do slovenského, teda nie československého príbehu dejín. Celkom pocho-
piteľne z neho vypadli nielen Hus a Žižka, ale napríklad aj evanjelický su-
perintendent Daniel Krman, ktorý v slovenskom prostredí nefungoval ako
národný hrdina, ale len ako symbol konfesiónanej identity slovenských lute-
ránov. V prvej časti sa autor zmieňuje o slávnej minulosti Slovákov, pričom
ju spája s Veľkomoravskou ríšou a vymenúva *slovenských* panovníkov: Pribinu,
Mojmíra, Rastislava, Svätopluka. Po jej zániku „úplných tisíc rokov trvalo to
ťažké jarmo, doba poroby (...) Behom dejín povstali mnohí muži, aby Slo-
vensko od Maďarov oslobodili (...), ale všetky námahy boli marné, utlačíte-
lia boli v prevahe.“ Medzi tými mnohými mužmi, ktorí vraj chceli oslobodiť
Slovákov, Bodnár uvádza Matúša Čáka Trenčianskeho, Jura Jánošíka, Jána
Kollára a Jozefa Miloslava Hurbana, pričom zdôrazňuje, že niektorí z nich
vládli perom, iní zas mečom.²³

Ešte zaujímavejšie je reflektovanie Štefánika v kontexte iných národných
hrdinov. Ján Gleiman pri príležitosti odhalenia Štefánikovho pomníka v Tr-
nave roku 1924 zdôrazňoval práve potrebu hrdinského vzoru pre život každé-
ho národného spoločenstva: „Veď každý národ má svojho bohatera, svojho
miláčka. Poliak vebí Kosciuska, Čech Žižku, Horvat Zrinského, Srb králevi-
ča Marka, Američan Washingtona, Francúz Napoleona, Talian Garibaldiho,
Angličan Nelsona, Maďar Kossutha, Švajčiar Tella, Turek Kemala, Ind Gán-
di-ho (...) a my Slováci? Veľkými našimi bohatiermi boli Hurban a Štúr, no
ľud v prevažnej väčšine ostal (...) národne nevedomelým.“²⁴

²³ B. BRADLAN, *Štefánik, hrdina - osloboditeľ*, Bratislava 1924, s. 3, 4. Branko Bradlan je pseudonym autora Júliusa Bodnára. Podobnú sieť historických postáv-symbolov vytvára vo svojom texte aj Tido J. Gašpar, ľudácky orientovaný publicista a spisovateľ. Pred čitateľom defilujú v jeho texte takmer tie isté mená, pridáva k nim však ešte bernolákovského básnika Jána Hollého, ktorý má zrejme za úlohu posilniť katolícky rozmer tohto príbehu národných dejín, ktorého vyvrcholením je práve Štefánik. Pozri T. J. GAŠPAR, *Zlatá kniha Slovenska - kniha dokumentovania!* in: M. Kolesár (vyd.), *Zlatá kniha Slovenska. Jubilejný zborník*, Bratislava 1929, s. 17-18.

²⁴ J. GLEIMAN, *Štefánik a Slováci*, in: *Slávnosť odhalenia pomníka gen. Štefánika v Trnave 19. 10. 1924*, Trnava 1924.

Slávnostný rečník uviedol teda Štefánika do množiny, v ktorej dominujú - na rozdiel od väčšiny predchádzajúcich autorov - svetské osobnosti. Väčšina z nich stelesňuje ofenzívny rozmer heroizmu, teda boj, ozbrojený zápas za ideály, slobodu či nezávislosť svojho spoločenstva. Je zaujímavé, že v kontexte českej národnej minulosti si spomenul práve na Jana Žižku z Trocnova, hoci vo väčšine ostatných Štefánikových životopisov sa meno tohto husitského vodcu uvádza naozaj veľmi sporadicky. Ako sme videli, častejšie je v nich tematizovaný Jan Hus. Vysvetliť, prečo je to tak, si vyžiada podrobnejší výskum. Zatiaľ na túto otázku neviem jednoznačne odpovedať. Je však zrejmé, že texty o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, ktoré som v mojom príspevku analyzoval z hľadiska husitského fenoménu, nie sú púhou rekonštrukciou reálneho života tejto osobnosti, ale doslova konštrukciou, či presnejšie konštruktom. Nepochybne sa do nich premieta autorova identita, hierarchia jeho hodnôt a ideálov, preferovanie určitých symbolov a vnímanie príbehu národných dejín. Príslušník českej pokrokárskej inteligencie, ale aj evanjelický kňaz preto vnímajú husitskú/českobratskú a štefánikovskú tradíciu ako komplementárne súčasti národno-(konfesionálno)-historickej narácie.

Naopak, v texte katolícky profilovaného, navyše ľudácky orientovaného autora, by sme márne hľadali akékoľvek zmienky o husitstve, lebo v jeho očiach husitstvo nie je súčasťou diskurzu národných dejín. Naopak, husitská tradícia je vnímaná ako cudzí, z českého prostredia importovaný prvok.

Zmapovanie uvedených životopisných textov o Štefánikovi je z hľadiska tejto témy iba prvým krokom. Aká však bola ich recepcia, aké ohlasy vo verejnosti vyvolali? Podrobnejší výskum bude musieť analyzovať tento textový materiál nielen z perspektívy *producentov*, teda autorov, ale aj z perspektívy *konzumentov*, teda čitateľskej verejnosti.

The Hussite Phenomenon in Biographic Texts about Štefánik in the Interwar Period

Peter Macho

Biographical texts about the national hero, general Milan Rastislav Štefánik, are an interesting, specific source of information for a historian. Most texts from the interwar period were intended to educate young people in compliance with official Czechoslovak policy. The identification of Czechoslovak legionary troops with Hussite traditions during the First World War made it possible to include the picture of Jan Štefánik in the network of heroic figures from national history. Another fact supporting the heroic picture of Štefánik was that he came from the family of an evangelical priest and his native region was settled mostly by protestants who supported the Hussite tradition.

The implementation of the Hussite phenomenon in biographical texts was supposed to strengthen the heroic picture of Slovak or Czechoslovak history and the heroic aspect of Štefánik's life story. The idealization of Štefánik's picture included various clichés, such as that this national hero inherited Hus's belief and Žižka's courage.

The final shape of the analysed texts was influenced by the identity of the specific author, the hierarchy of his values and ideals, preferences for certain symbols and the perception of the story of national history. A member of Czech intelligence, and a Slovak evangelical priest understood the Hussite and Štefánik's tradition as complementary parts of the national-(denominational) interpretation of history. On the other hand, the text by a Catholic priest was completely free of any mention of the Hussite movement. In his eyes the Hussite movement was not a positive episode in national (i.e. Slovak) history; he considered the Hussite movement to be a strange element imported from the Czech environment. The tradition related to Jozef Miroslav Hurban played a similar role in biographic texts: J. M. Hurban was not only a leader of the first anti-Hungarian revolt performed by Slovaks in 1848, but also a relative of Štefánik's family.

III. Náboženství, dobové myšlení a ideologie

Husitské války a etika doznívajícího rytířství

Wojciech Iwańczak

*Kde čest, kde síla věrného,
kde ruka muže chrabrého,
přísaha králi, papeži,
již zachovati náleží?*

*To je ta slavná rozhodnost
a bohatýrská rekownost?*

To je ta síla chrabrosti?

O ne, jen hanba slabosti:

*Nepřítel v dáli – prchají
a věci své mu nechají.*

*Umřít by bylo čestnější,
pro bojovníka slavnější,*

*než utéci, když táhne jen
tak nepatrný, bídný kmen,
jímž pohrdají, jak se ví,
dnes všichni věrní Kristovi!*

*Kde vaše stany, výzbroje,
i šaty, vozy do boje,
kde praky, stroje válečné
a zásoby tak výtečné?*

*Těch věcí již se zmocnil všech
ten selský, věrolomný Čech
pro slávu svou i obranu
a nám pro nectnou pohanu¹.*

Ten przydługi nieco cytat ze sławnego wiersza „Carmen insignis Coronae Bohemiae“ Wawrzyńca z Březové, znanego jako „Píseň o vítězství u Domažlic“, a przytoczony w przekładzie Jana Blahoslava Čapka wprowadza nas od razu w centrum problematyki będącej przedmiotem poniższych uwag. Frazy te mnożące pytania, które – być może – zadadzą małżonki powracającym z krucjaty do Czech przeciw heretykom wspaniałym rycerzom, którzy zamiast triumfu doznali haniebnej klęski, obejmują praktycznie cały, czy też prawie cały katalog wartości, które potocznie określane są jako cnoty rycerskie. W tym przypadku są to oczywiście wartości utracone. Czegóż my tu nie mamy, honor, wierność i odwaga, a więc fundamenty etyki rycerskiej. Honor

---

¹ *Vavřinec z Březové, Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, ed. J. B. ČAPEK – M. BLÁHOVÁ, Praha 1979, s. 288–289; edycja łacińska z przekładem czeskim: *Vavřinec z Březové, Píseň o vítězství u Domažlic*, ed. K. HRDINA – B. RYBA, Praha 1951; o utworze por. R. URBÁNEK, *Satirická skládání Budyšínského rukopisu u M. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární*, *Věstník Královské České Společnosti Nauk, tř. filosof. – hist. – filolog.* 1951, č. III; F. M. BARTOŠ, *Z politické literatury doby husitské*, *Sborník Historický* 5, 1957, s. 59 n.; o bitwie pod Domažlicami zob. R. URBÁNEK, *Bitva u Domažlic*, w: tegoż, *Z husitského věku. Výbor husitských úvah a studií*, Praha 1957, s. 135–157; F. FORST, *Domažlice v dějinách husitského revolučního hnutí*, Domažlice 1961; F. M. BARTOŠ, *Husitské vítězství u Domažlic roku 1431*, *Minulost Zapadočeského Kraje* 3, 1964, s. 145–155; J. HANA, *Husitské bojiště u Domažlic*, w: *Z Chodského hradu, Domažlice 1984*, č. 2, s. 4–7.

został pogrzebany po sromotnej ucieczce, a przy okazji złamano przysięgi, które obliżowały by trwać na polu bitwy do ostatka bez względu na rozwój sytuacji. Te cechy, które powinny charakteryzować wojownika, a więc zdecydowanie, siła i bohatera postawa zamieniły się w swe przeciwieństwo, czyli słabość i strach, a te z kolei doprowadziły do panicznej ucieczki. Oczywiście bez porównania bardziej honorowym wyjściem byłaby śmierć na polu walki, ucieczka sprowadza jedynie na jej uczestników pogardę. Mamy tu akcent religijny, oto sprawcami klęski byli heretycy znajdujący się poza obrębem wspólnoty chrześcijańskiej, ale jest on eksponowany stosunkowo słabo. Hańba wspaniałego wojska krzyżowców pogłębia jest jeszcze przez fakt utraty wszystkich – w znacznej obfitości – przywiezionych do Czech dóbr, taborów, zapasów żywności, zbroi i broni. Nie trzeba przypominać jak wielkie znaczenie w cywilizacji rycerskiej miała broń, zbroja, konie i inne fragmenty wyposażenia, którym nadawano wszak różne imiona, elementy materialne i symboliczne były tam ściśle powiązane. Wszystko to zostało stracone i – co gorsza – nie dość, że dostało się nie w ręce arystokracji, ale weszło w posiadanie heretyckich chłopów. Jest to sprawa szczególnie – jak można domniemywać – bolesna, oto rycerstwo łączące wspólnotę wybranych przegrało wszystko co konstytuowało jego fundamenty tak materialne, jak moralne. Czescy wiejscy kacerze, ludzie wywodzący się z najniższych warstw społecznych, chłopci określani w symbolicznym obrazie społeczeństwa średniowiecznego jako nogi dźwigające na sobie cały korpus wykazali bezdyskusyjną wyższość. Wyobraźnia poety dokonuje tu swoistego zabiegu, który dobitnie pokazuje co się pod Domażlicami właściwie stało. Cały splendor i sławę utracone przez odziane w błyszczące zbroje zastępy przejęli skazani na porażkę kacerze, którzy przyszedli niemal prosto z pola. Wszystko co cechowało członków wybranej wspólnoty zostało niejako zawłaszczone przez ich prostackich przeciwników. I to jest dopiero właściwa miara wstrząsu i całkowitego zachwiania tradycyjnej hierarchii wartości.

Kreacja literacka i siła wyobraźni Wawrzyńca z Březové bardzo trafnie ukazuje – odwzorowane zresztą w wielu innych tekstach epoki husyckiej – przeciwieństwo dwóch światów, którym przyszło spotkać się oko w oko w trakcie długich walk czasów rewolucji. Były to dwa światy również w zakresie organizacji wojska, strategii i taktyki walki, a także składu społecznego wojowników. Większa demokratyzacja w odniesieniu do hierarchii związanej m.in. z pochodzeniem i przynależnością do określonych warstw społecznych przekładała się na konkretne efekty na polu walki. Cały wcześniejszy, feudalny sposób prowadzenia działań wojennych oparty był na ciężkozbrojnej

konnicy, której trzon stanowiła arystokracja, a w każdym razie ludzie dobrego urodzenia. Husyci postawili na zbiorowy wysiłek, poparty – jak wiadomo – użyciem wozów bojowych, piechoty, częściowo broni palnej, a podstawową część sił zbrojnych stanowili żołnierze nie posiadający w żyłach ani kropli „błękitnej krwi“. Oczywiście taka kolektywna organizacja planowania i realizacji operacji militarnych wymagała znakomitej organizacji, a przede wszystkim żelaznej dyscypliny. Bardzo wyraźne ślady takiego podejścia znajdujemy w regulaminach wojskowych opracowywanych na użytek armii husyckiej². Wszelka niesubordynacja, działanie na własną rękę zagrożone jest surowymi karami, absolutnie nie dopuszcza się podejmowania indywidualnych decyzji, od tego są dowódcy. Szczególnie zagrożenia powstają w razie zaistnienia jakichś konfliktów, sporów, które mogą doprowadzić do rozprzężenia w szeregach. Ich sprawcom grożą surowe kary. Podobnie piętnuje się wszelkie próby kradzieży, czy też indywidualnego podziału zdobytych łupów, a także działania mogące osłabić morale i dyscyplinę wojska, takie jak nierząd czy hazard. Odnieść można wrażenie, że tzw. regulamin wojskowy Žižki pragnie stworzyć z armii doskonale funkcjonującą, dobrze naoliwioną maszynę, gdzie każdy ma przydzielone sobie miejsce, którego powinien pilnować³. Kampanie prowadzone przez Žižkę pokazały, że zamysł ten w znacznym stopniu udało się urzeczywistnić. Zazwyczaj niepowodzenia armii rewolucyjnej wynikały właśnie z nie dość ścisłego przestrzegania owych zaleceń. Opisując wydarzenia pod Pragą w roku 1420 Wawrzyńcowi z Březové wyrwał się komentarz, iż wielu prostych wojowników zostało zabitych i ranionych dlatego, że nie respektowali dyscypliny, a także, że nie wykazali dostatecznego podporządkowania się przełożonym⁴. Żeby jednak nie upraszczać nadmiernie sprawy należy pamiętać, że zespołowa współpraca w wojsku husyckim nie likwidowała bynajmniej automatycznie różnic społecznych, choć znane są kariery militarne osób spoza arystokracji. W regulaminie Žižki wielokrotnie wlicza się całą ówczesną drabinę społeczną, książąt, panów, rycerzy, mieszczan i chłopów, a także rzemieślników czy panoszy, ale jednocześnie za oczywiste wykroczenia przeciw rewolucyjnej sprawiedliwości mieli być wszyscy równie surowo karani.

² Wydawano je kilkakrotnie, por. *Staročeské vojenské řády*. Hájek – Vlček. *Žižka, listy a kronika*, ed. F. SVEJKOVSKÝ, Praha 1952.

³ Ibidem, s. 23 nn.; por. J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, t. 3, Praha 1930, s. 222 nn.

⁴ *Kronika Vavřince z Březové*, ed. J. GOLL, w: *Fontes Rerum Bohemicarum* t. 5, Praha 1893, s. 365 nn.

Współdziałanie dobrze zorganizowanych grup i jednostek w wojsku husyckim przeciwstawione zostało tradycyjnej armii feudalnej, która preferowała często polot i fantazję, a w każdym razie niezwykle znaczenie miały tam akcje indywidualne. Bitwa wcześniejszego średniowiecza przypominała w większym stopniu – choć nie zawsze oczywiście tak bywało – zbiór wielu pojedynków, których suma dopiero miała przynieść ogólne rozstrzygnięcie⁵. Czasami dochodziło do skrajności, że przypomniny projekty, by dla uniknięcia rozlewu krwi ograniczyć konfrontację do zmagania dwóch władców, których zwycięzca byłby zarazem triumfotorem w wojnie⁶. Oczywiście te utopijne postulaty nigdy nie doczekały się wprowadzenia w życie. Bitwa tradycyjna pozostawiała znaczny margines swobody dla inicjatywy jednostki, w relacjach historycznych i literackich aż roi się od opisów heroicznych wyczynów dzielnych wojowników. Tu właśnie tworzyła się podstawowa materia ideału rycerskiego. Czy całkowicie odmienna „technologia” prowadzenia wojny przez husytów miała także wpływ na kształt jaki przybrała etyka rycerska, czy również mamy tu do czynienia z rewolucyjnymi zmianami? Wydaje się, że zmiany były niewątpliwe, ale też z drugiej strony nie da się obronić tezy o zaniku dawnych wartości i fascynacji. Bezpieczniej będzie stwierdzić, że husytyzm dokonał swoistej adaptacji owego systemu etycznego – moralnego, ale była to adaptacja o bardzo określonym profilu. Inaczej rzecz można, że była to adaptacja selektywna.

Atrakcyjność ideałów rycerskich podtrzymywana była z pewnością w głównym stopniu przez licznych przedstawicieli szlachty, która czynnie zaangażowała się po stronie reformy. To oni byli niewątpliwie siłą napędową respektowania owych tradycyjnych wartości, które dawały ich nosicielom poczucie przynależności do wspólnoty wybranych. Jednakże z epoki klasycznej rycerstwa na Zachodzie znany jest mechanizm naśladownictwa przez niższą szlachtę wyższej poprzez fakt wyznawania tego samego systemu wartości, czyli tzw.

---

⁵ Z bogatej literatury na ten temat por. H. DELBRÜCK, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Bd. III, Das Mittelalter, Berlin 1923; F. Lot, *L'art. Militaire et les armées au Moyen Âge en Europe et dans le Proche Orient*, t. I, Paris 1946; F. GARNIER, *La guerre au Moyen Âge XI - XV siècle, l'histoire par les documents iconographiques*, Poitiers 1976; Ph. CONTAMINE, *La guerre au Moyen Âge*, Paris 1980; M. KEEN, *Chivalry*, London 1984; M. PRESTWICH, *Armies and Warfare in the Middle Ages*, London 1996; J. F. VERBRUGGEN, *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages, from the Eight Century to 1340*, Woodbridge 1997; *Medieval Warfare. A History*, ed. M. KEEN, Oxford 1999.

⁶ W. GOLZ, *Über Fürstzenweikämpfe im Spätmittelalter*, Archiv für Kulturgeschichte 49, 1967, s. 135-163; W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů. Rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*, Praha 2001, s. 63 nn.

kodeksu cnót rycerskich⁷. Teoretycznie zbliżenie w sferze ideałów miałyby niejako niwelować różnice społeczne. Oczywiście w pełni nigdy do tego nie dochodziło, tym niemniej usiłowania warstw niższych były wyraźnie dostrzegalne. Jest to zresztą zjawisko bardzo charakterystyczne, że grupy stojące niżej na drabinie społecznej starały się upodobnić do tych wyżej usytuowanych i do dziś dnia niewiele się w tej materii zmieniło. W wojsku husyckim istniał z pewnością znaczny rozziw pomiędzy szlacheckimi przywódcami, a ludowymi masami, które ani wyposażeniem, ani sposobem walczenia nie przypominały tradycyjnego rycerstwa. Jednakże magia tych dawnych wzorów miała nadal znaczną siłę oddziaływania. Oto czytamy, że taboryccy księża nie przebierali w środkach, kazali np. swym pobratymcom zabijać niewinnych, niektórzy zaś odziani w zbroję, z kołczanem przy boku i kopią w dłoń jeździli na podobieństwo rycerzy i mieczem i ogniem niszczyli swych przeciwników. Dodawali też, że stosownie do wskazań Pisma Świętego mają umyć ręce w krwi grzeszników⁸. Księża taboryccy uprawiali też wyrafinowaną socjotechnikę. Zachęcali oto chłopów do działania używając swoistej argumentacji. Ci ostatni bowiem byli potem okrutniejsi niż zwierzyna leśna i radośnie zabijali ludzi jak psy, bez żadnej litości, twierdząc przy tym, że mordując ich spełniają wolę Bożą i że są aniołami Bożymi i prawdziwymi rycerzami Chrystusowymi, wysłanymi po to by pomścić krzywdę Chrystusa i świętych męczenników⁹. Te przykłady odwołują się do konceptu „rycerzy Chrystusowych“ /*milites Christi*/, który miał w dziejach chrześcijaństwa już bardzo długą historię, ale właśnie w okresie rewolucji husyckiej trafił niejako na „swój czas“ i w sposób bardzo zdecydowany został wprowadzony w obręb

---

⁷ Por. G. EHRISMANN, *Die Grundlagen des ritterlichen Tugendsystems*, *Zeitschrift für deutsches Altertum* 56, 1919, s. 137–216; E. R. CURTIUS, *Das ritterliche Tugendssystem*, *Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 21, 1943, s. 343–368; J. HUIZINGA, *Jesień średniowiecza*, Warszawa 1967; E. KÖHLER, *Ideal und Wirklichkeit in der höfischen Epik*, Tübingen 1970; G. DUBY, *La vulgarisation des modèles culturels dans la société féodale*, w: *Niveaux de culture et groupes sociaux. Actes du colloque réuni du 7 au 9 mai 1966 à l'École Normale Supérieure, Paris - La Haye* 1971, s. 33–40; W. IWANČZAK, *Zamki królewskie i arystokratyczne w Czechach jako miejsce tworzenia, recepcji i przekazywania wzorów kultury*, w: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech*. Zamek, ed. K. Wachowski, Wrocław 1996, s. 13–20.

⁸ *Kronika Vavřince z Březové*, s. 427

⁹ *Ibidem*, s. 428.

ideologii husyckiej¹⁰. Pierwiastek religijny, którym tak mocno nasycony był ten ruch, połączony tu został z dzielnością w walce tworząc stop o wielkiej sile oddziaływania. Nie był to chyba jednak zabieg w pełni oryginalny. Przecież krucjaty do Ziemi Świętej nie były niczym innym niż zbrojnymi pielgrzymkami, ruchem, w którym dzikie i pierwotne instynkty rycerstwa zostały „oswojone“ przez Kościół i wykorzystane dla realizacji swych dalekosiężnych celów. W czasie rewolucji husyckiej obserwujemy – do pewnego stopnia – podobne połączenie pierwiastka świeckiego i sakralnego w modelu wojownika, tyle, że lansowane przez ruch kwestionujący hierarchię kościelną.

Warto również wspomnieć o istotnej roli jaką odgrywały zewnętrzne atrybuty kondycji rycerskiej. Chłopi przyodziani w strój rycerski czuli się zapewne jak prawdziwi rycerze, a ta świadomość legitymizowała niejako ich działania, eksterminacja wrogów przez wojowników odzianych w zbroję rycerską była z pewnością czym innym niż nieporadne często walki chłopów.

Jednym z konstytutywnych elementów kultury rycerskiej jest kult bohaterów, przy czym granice pomiędzy literaturą i tzw. realiami są często trudne do uchwycenia. W manifestie z kwietnia 1420 r. wspomina się o wspaniałych, dzielnych przodkach dzisiejszych wojowników¹¹, ale ten motyw z czasem

¹⁰ O koncepcie „*Milites Christi*“ por. A. HARNACK, *Militia Christi. Die christliche Religion und der Soldatenstand in den ersten drei Jahrhunderten*, Tübingen 1905; C. ERDMANN, *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens*, Stuttgart 1935; R. R. BOLGAR, *Hero or Anti-Hero? The Genesis and Development of the Miles Christianus*, w: *Concepts of the Hero in the Middle Ages and the Renaissance*, ed. N. T. Burns -C. J. Reagan, London 1975, s.120-146; A. WANG, *Der Miles Christianus im 16. und 17. Jahrhundert und seine mittelalterliche Tradition. Ein Beitrag zum Verhältnis von sprachlicher und graphischer Bildlichkeit*, Stuttgart 1975; G. ALTHOFF, *Nunc fiant Christi milites, qui dudum extiterunt raptores. Zur Entstehung von Rittertum und Ritterethos*, *Saeculum* 32, 1981, s. 317-333; ostatnio dla Czech husyckich P. SOUKUP, *Dvoji ideál křesťanského rytíře v husitském období*, *Český Časopis Historický* 99, 2001, 1, s. 1-31.

¹¹ *Výbor z české literatury doby husitské*, t. 1, ed. B. HAVRÁNEK - J. HRABÁK - J. DAŇHELKA, Praha 1963, s. 445; o manifestach husyckich, zwłaszcza praskich zob. F. M. BARTOŠ, *Manifesty města Prahy z doby husitské*, w: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* 7, 1933, s. 253-309; tenże, *Z politické literatury*, s. 52 nn.; A. MOLNÁR, *Husitské manifesty*, Praha 1980; K. HRUZA, *Die hussitischen Manifeste vom April 1420*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 53, 1997, s. 119-177; tenże, „*Audite et cum speciali diligencia attendite verba litere huius*“. *Hussitische Manifeste: Forschung - Methode - Definition*, w: *Text - Schrift - Codex*, ed. Ch. Egger, H. Weigl /*Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Ergänzungsband 35/*, Wien 1999; tenże, *Schrift und Rebellion: Die hussitischen Manifeste aus Prag von 1415-1431*, w: *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.-16. Jahrhundert /Colloquia mediaevalia Pragensia 1/*, ed. F. Šmahel, Praha 1999, s. 81-108.

wydaje się słabnąć na rzecz pochwał nowych wyczynów wojsk husyckich i nowych bohaterów¹². Sprawą sporną jest znaczenie jakie husyci przywiązywali do pewnych rytuałów, stanowiących kluczowe składniki cywilizacji rycerskiej. Ważnym wśród nich było pasowanie¹³. Znamy różne przykłady odbywania się tego ceremoniału, poddał się mu przecież także prawdopodobnie Jan Žižka¹⁴, czy Mikuláš z Husi, ale mamy tu do czynienia ze swoistym paradoksem. Niewątpliwie pasowanie było zastrzeżone dla warstw wyższych i stosowanie go w wojsku husyckim prowadziłoby do pogłębiania hierarchii wśród demokratycznego z założenia wojska rewolucyjnego. Jaki był zakres pasowania rycerskiego w trakcie działań wojennych nie bardzo wiemy, trudno przecież interpretować w sposób socjologiczny zwięzłą wzmiankę Jana Długosza o pasowaniu na rycerzy 200 wojowników husyckich w roku 1433, w czasie wyprawy Jana Čapka z Sán nad Bałtyk¹⁵. Tym niemniej ryt pasowania nie stracił niewątpliwie swego blasku, ale podkreślano teraz niekiedy w sposób szczególny aspekt religijny tego obrzędu. W znanym liście Jana Rohača z Dubé do Oldřicha z Rožmberka z 1421 r. mówi się o tym, że „... každý křest'anský rytíř na to jest pás vzal a mečem se opásal, aby pravdu boží šířil a jeho svaté čtenie velebil a neřády Antikristovy tupil“¹⁶. Wynika z tego, że

¹² F. ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000, s. 113.

¹³ Przytaczam jedynie wybrane pozycje z obfitej literatury przedmiotu: K. TREIS, *Die Formalitäten des Ritterschlags in der altfranzösischen Epik*, Leipzig 1887; W. ERBEN, *Schwertleite und Ritterschlag. Beiträge zu einer Rechtsgeschichte der Waffen*, Zeitschrift für historische Waffenkunde 8, 1918–1920, s. 105–167; E. H. MASSMANN, *Schwertleite und Ritterschlag, dargestellt auf Grund der mhd. Literarischen Quellen*, Hamburg 1932; E. PIETZNER, *Schwertleite und Ritterschlag*, Heidelberg 1934; D. SANDBERGER, *Die Aufnahme in den Ritterstand in England*, Archiv für Kulturgeschichte 27, 1937, s. 74–93; J. M. van WINTER, *Cingulum militiae. Schwertleite en miles – terminologie als spiegel van veranderend menselijk gedrag*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 44, 1976, s. 1–92; J. FLORI, *Sémantique et société médiévale. Le verbe adouber et son évolution au XIIe siècle*, Annales Économies Sociétés Civilisations 31, 1976, s. 915–941; tenże, *Les origines de l'adoubement chevaleresque. Etudes des remises d'armes et du vocabulaire qui les exprime dans les sources historiques latines jusqu'au début du XIIIe siècle*, Traditio 35, 1979, s. 209–272; W. IWANCZAK, *Pasowanie rycerskie na ziemiach czeskich – ceremonia symboliczna i instrument polityki*, Kwartalnik Historyczny 91, 1984, s. 255–277; A. BOGUCKI, „Strenuus“ jako tytuł polskich rycerzy pasowanych /XIII–XV w./, Przegląd Historyczny 77, 1986, s. 625–648; tenże, *Tytuł rycerski jako kryterium identyfikacji osób w średniowieczu*, w: Personae – colligationes – facta, Toruń 1991, s. 66–73.

¹⁴ Por. interesujące uwagi na ten temat: P. ČORNEJ, „Rytíř boží“ na panovníkově místě?, Dějiny a Současnost 4, 1993, s. 14–18.

¹⁵ *Joannis Dlugossii senioris canonici Cracoviensis Opera Omnia*, ed. A. PRZEŹDZIECKI, t. XIII, Kraków 1877, s. 508.

¹⁶ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, ed. B. RYNEŠOVÁ, t. 1/1418–1437/, Praha 1929, s. 33.

rycerz pasowany może w sposób bez porównania bardziej skuteczny walczyć o „prawdę bożą“, niż wojownik nie posiadający tej godności. Analogiczny motyw dominuje w relacji o pasowaniu wielu nowych rycerzy w wojsku Žižki koło Kouřimia, by – jak pisze Wawrzyniec z Březové – odważniej walczyli w obronie prawdy¹⁷. W jednym z utworów husyckich z początkowego okresu rewolucji znajdujemy prośbę: „Opaš / Bože / bedra jich / dowódców / čistotu“¹⁸. Czystość i nieskazitelność moralną wodzowie mają zatem zdobyć w jakimś mistycznym akcie pasowania. Nie do końca jest jasny przebieg tego rytuału w czasach wojen husyckich. Wcześniej był to akt zastrzeżony dla władcy, chociaż w szczególnych warunkach – być może – mógł go zastąpić inny rycerz posiadający pas rycerski. Tak czy owak, po rewolucji husyckiej powrócono do dawnej zasady. Kniha Tovačovska wyraźnie wzmiankuje, iż „rytířství žádní lehci lidé než slavní králové dávati nemohu“, a godność rycerska może być nadana panom, władynom czy panoszom „z milosti králuov“¹⁹. Formalizacja tych reguł znalazła swoje miejsce nawet przed sądami. Oto sąd ziemski w Ołomuńcu w roku 1490 rozstrzygając spór o cześć między dwoma szlachcicami przypomniał monopol królewski przy nadawaniu godności rycerskiej. Naturalnie nie miała ona już żadnego praktycznego znaczenia militarnego w sytuacji, gdy dominującą rolę na polach bitewnych odgrywało wojsko zaciężne, a bezpośredni udział szlachty w zmaganiach należał już w znacznym stopniu do przeszłości. Godność rycerza pasowanego znaczyła jednak nadal bardzo wiele i to nie tylko w sferze moralnej, ale i – zapewne – realiach społecznych. Werdykt wzmiankowanego wyżej sądu w Ołomuńcu podkreślił: „A v tomto markrabství rytíři vždycky vážení jsú a čtení mimo nepasované lidi ve všech rytířských řádech i pro duostojenství královské a moc Jeho Milosti“²⁰. Mówiąc o pasowaniu rycerskim trzeba też oczywiście pamiętać o jego roli czysto instrumentalnej, stanowiło ono wygodne narzędzie w rękę władcy. Jeśli przy oblężeniu Pragi przez Zygmunta Luksemburskiego pasował on wielu nowych rycerzy, którzy niczym szczególnym do tej pory się nie wyróżnili, to nie uczynił tego przypadkiem. Godność rycerska stała się

¹⁷ *Kronika Vavřince z Březové*, s. 531 nn.

¹⁸ Budyš 28 b / idzie o Budyšinský rukopis wg nomenklatury Staročeského Slovníka /.

¹⁹ *Kniha Tovačovská*, ed. V. BRANDL, Brno 1868, rozdz. 220; por. F. ČÁDA, *Kniha Tovačovská*, Studie o rukopisech 1967, s. 1–52.

²⁰ *Libri citationum et sententiarum seu Knihy púhonne a nálezové*, ed. V. BRANDL, Brno 1882, t. 5, cz. I, s. 205.

tutaj wyraźnie narzędziem polityki, a jej znaczenie ideowo - moralne schodzi zdecydowanie na plan dalszy²¹.

Wśród podstawowych obowiązków rycerza chrześcijańskiego ważne miejsce zajmowała obrona wdów, sierot, dzieci. Husyci, w pewnym przynajmniej stopniu, respektowali te zasady. Jeśli Žižka nie cofał się zazwyczaj przed eksterminacją przeciwników, o tyle w stosunku do kobiet i dzieci postępował odmiennie. Z wielu przykładów ograniczmy się do tego co wydarzyło się w 1420 r. pod Prachaticami. Gdy Žižka otrzymał od mieszczan tego miasta odmowę wpuszczenia wojsk husyckich popartą szyderczym komentarzem zapragnął ukarać miasto i wymordował wiele osób. Ograniczył się jednak tylko do mężczyzn, kobiety i dzieci puścił wolno²². Poza tym w zasadzie husyci dotrzymywali zobowiązań. Poselstwa wyposażone w glejty nie były niepokozone, przymierzy nie łamano, warunków kapitulacji dotrzymywano. Oczywiście bywały - i to z obu stron - odstępstwa od tych zasad. Oto na początku 1421 r. miasteczko Chotěbor znalazło się w rękach taborytów i zostało obleżone przez siły przyprowadzone z Kutnej Hory. Obrońcom oblegający panowie zagwarantowali życie słowem honoru, ale potem złamali je i zamordowali kilkuset wojowników taboryckich paląc ich w stodółach i wrzucając do szybów kopalnianych²³. Z kolei przed bitwą pod Ústí nad Łabą husyci zaproponowali zachowanie dobrych obyczajów wojennych gwarantujących bezpieczeństwo rannym i jeńcom. Wojska saskie pewne swojej przewagi odrzuciły te propozycje. Zwycięscy husyci bezlitośnie wymordowali potem pokonanych, ale była to jedynie konsekwencja uprzedniej postawy Sasów²⁴. Wielokrotnie bowiem wojska husyckie brały jeńców dla okupu i puszczały ich na słowo z obowiązkiem stawienia się i pozostawania w niewoli do czasu zapłacenia okupu²⁵. Ci co się nie stawili tracili honor. Zabiegi te rzadsze

²¹ *Kronika Vavřince z Březové*, s. 396; por. W. IWAŃCZAK, *Pasowanie rycerskie*, passim.

²² *Kronika Vavřince z Březové*, s. 445; por. V. STARÝ, *Prachatice městem husitským*, Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích II, 1974, s. 225 nn.

²³ Por. m. in. J. MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí*, t.2, Praha 1955, s. 301 n.

²⁴ *Staré Letopisy České /texty nejstarší vrstvy/*, ed. A. M. ČERNÁ - P. ČORNEJ - M. KLOSOVÁ, *Fontes Rerum Bohemiarum*, Series nova, tomus II, Praha 2003, s. 30 n.; por. J. KOLÁR, *Píseň o bitvě před Ústím*, *Česká Literatura* 15, 1967, s. 110-131; P. ČORNEJ, *Bitva před Ústím nad Labem ve starší české a německé tradici*, w: *Problémy dějin historiografie VII. Acta Universitatis Carolinae - Philosophica et historica* 1995, s. 9-64.

²⁵ *Akta veřejná i sněmovní v Čechách i na Moravě /1414-1428/*, ed. F. PALACKÝ, *Archiv Český*, t. 3, Praha 1844, s. 253.

w czasach surowego Žižki stosowane były częściej w okresie przywództwa Prokopa Wielkiego²⁶. Wzięte do niewoli znaczniejsze osoby stanowiły dobre źródło dochodu. Oczywiście o wiele gorzej wyglądała sytuacja prostych wojowników, których z powodu braku widoków na okup brano do niewoli niechętnie.

Szlachetne reguły walki rycerskiej wykluczały w zasadzie nie uzasadnione sytuacją okrucieństwo²⁷. Okres walk husyckich obfituje w wiele przykładów przelewu krwi. W przeszłości historiografia zarzucała husytom zbytne okrucieństwo w walce. Wydaje się, że kwestia była dość zrelatywizowana. Wojny z natury rzeczy – nie tylko w średniowieczu – obfitują w ofiary i cierpienia. Zarzuty o nadmiernym okrucieństwie husytów formułowane były zazwyczaj w źródłach wrogich temu ruchowi, aczkolwiek faktem jest, że po kampaniach husyckich spustoszeniu uległy całe regiony. Zapewne postawa wojsk rewolucyjnych mieściła się w militarnych standardach europejskich owego czasu, trudno tu wskazać zresztą jakąś normę okrucieństwa. Tym niemniej rodzi się jednak pytanie, czy tak wielkie sukcesy wojenne husytów byłyby możliwe bez owej bezwzględnej surowości, może właśnie okrucieństwo jako czynnik oddziaływania propagandowego odegrał zasadniczą rolę? Zarzut zbytniego okrucieństwa musiał wszakże funkcjonować również w owych czasach jako zjawisko wysoce naganne w aspekcie etyczno – moralnym. Nie przypadkiem w manifeście z 1431 r. husyci odpierają zarzuty, że rzekomo mordują wszystkich bez wyjątku, mężczyzn, kobiety i dzieci²⁸. To nieprawda – twierdzą – wojska husyckie ograniczają się tylko do obrony. Dążeniem armii rewolucyjnej jest przerwanie rozlewu krwi. Współcześni obserwatorzy zdawali sobie jednak w jakiejś mierze sprawę, że wojna tworzy pewną całość i odpowiedzialność jest w znacznej mierze niepodzielna. Wawrzyniec z Březové ubolewając nad zniszczeniami miast, miasteczek, wsi i zamków mówi wprost, że do tego stanu przyczynili się zarówno taborcy, jak i rycerze króla Zygmunta Luksemburskiego²⁹.

²⁶ Por. H. TOMAN, *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy. Příspěvek k dějinám vzdělanosti české v XV. století na základě zkoumání míst i pramenů*, Praha 1898, s. 66.

²⁷ Zob. S. BYLINA, *Okrucieństwo w rewolucji husyckiej. Świadcstwo Wawrzyńca z Březovéj, w: Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1997, s. 119–126.

²⁸ Edycja w: *Monumenta Conciliorum Generalium saeculi decimi quinti*, ed. F. PALACKÝ, t. 1, Vindobonae 1857, s. 153–170

²⁹ *Kronika Vavřince z Březovéj*, s. 425.

Pozostala nam do rozvaženia ostatnia kwestia, a mianowicie czy wojny husyckie stanowią zasadniczą cezurę w rozwoju i funkcjonowaniu kultury rycerskiej w ziemiach czeskich. To na pewno, dość powiedzieć, że w tym okresie – siłą rzeczy – dostrzegamy mniej przejawów kultury dworskiej uosabiającej bardzo istotny składnik w etosie rycerskim. Jednakże bohaterowie literaccy tworzący ważny fragment cywilizacji średniowiecznej nie byli całkiem obcy husytom. Zwolennik Jana Husa Petr Zmrzlik ze Svojšína kazał pisaną po czesku Biblię ozdobić sceną z Aleksandrem Macedońskim, jednym z ulubionych herosów literatury i sztuki średniowiecznej. Aleksander pojawia się również w cytowanym na wstępie utworze poświęconym zwycięstwu pod Domažlicami³⁰. Petr Zmrzlik przyczynił się także do powstania jednej ze staroczeskich adaptacji „Kroniki Trojańskiej” Guido de Columnis, gdzie występuje kolejny lubiany bohater rycerski Hektor³¹. Obecność wątków z romansów rycerskich potwierdzają imiona szlachty czeskiej, wśród której spotykamy np. kilku Parcifali³².

Wzmianki o tak rozpowszechnionych elementach kultury rycersko – dworskiej jak łowy czy turnieje znajdujemy już w latach 40-ych XV w³³, a więc krótko po zakończeniu wojen husyckich. Ożywienie i znaczny rozwój tych zainteresowań obserwujemy w czasach podiebradzkich, a ich prawdziwą erupcję ujrzymy za Jagiellonów na tronie czeskim³⁴. Ten renesans na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych nie wziął się oczywiście z niczego, nic kultury i ideałów rycerskich nie została w czasie rewolucji – pamiętając o całej wyjątkowości tego okresu – przerwana.

³⁰ Vavřinec z Březové, *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, s. 293:

Král Alexander s vojskem svým

Daleko méně početným

Daria krále porazil,

Jenž císařem tak mocným byl.

³¹ Por. P. ČORNEJ, „Rytíř boží“, s. 18.

³² *Ze zpráv a kronik doby husitské*, ed. I. HLAVÁČEK, Praha 1981, s. 203, 239.

³³ Por. M. SVOBODA, „Ját' chci hrdanie s tebu učiniti s ostrým“. *Sonda do života jihočeského šlechtice před polovinou 15. století*, Jihočeský Sborník Historický 68, 1999, s. 25-34.

³⁴ J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích / 1471-1526 /*, t. 2: Šlechta, Praha 1994, passim.

Hussite Wars and Fading Chivalry

Wocich Iwańczak

The paper analyses the relationship of Hussites to a whole set of chivalrous values creating an important fragment of Medieval culture. The technique and strategy of Hussite armies denied the traditional methods used by knights. Hussites preferred collective effort based on much more democratic rules. The social structure of the army was completely different from the feudal army comprising knights.

However, these great changes did not result in the extinguishment of ancient chivalrous values maintained mostly by noblemen who joined the Hussite revolution. The old concept of "Miles Christi" closely related to religious principles played an important role in the Hussite army. We can also notice traces of chivalrous ceremonies, such as dubbing, which probably Jan Žižka and Mikuláš of Hus also went through.

In literature there are numerous discussions about the cruel approach of Hussite armies. We can hardly prove that in this respect Hussites differed from other military troops and their practices common in the Middle Ages. Wars are always cruel. Moreover, Hussites generally met their obligations, did not break a truce or conditions of surrendering.

So, did the Hussite wars bring a significant change in the development of the chivalrous culture in the Czech Lands? We can answer yes, to a certain degree. However, many features survived, at least such features as the heroic cult – one example is that of Alexander of Macedonia. In the environment of the Czech nobility we can also encounter names of heroes of court romances such as Hector or Parsifal. Deer hunts and jousts continued to be held regularly as it was numerously documented during the rule of the Jagiellons.

Několik poznámek k teologické inspiraci tábořského Božího bojovníka dvacátých let 15. století ve světle indicií Žižkových listů a Vojenského řádu

František J. Holeček, O. M.

Pokusit se po Josefu Pekařovi¹ a Františku Šmahelovi² přikročit k postižení rysů Jana Žižky jako Božího bojovníka je kromobyčejně obtížné nejen vzhledem k množství často vyhocené protichůdných soudů, jimiž je jeho osobnost zatížena, ale především pro velmi malé množství pramenného materiálu a chybějící adekvátní kritickou edici. Jeho listy a částečně i tzv. Žižkův vojenský řád nám přesto poskytují dostatek teologických indicií, abychom postihli alespoň určité biblické perspektivy a tématické okruhy, k nimž se orientoval nebo byl orientován okruhem blízkých kněží. Vzhledem k rozsahu zde není možné z hlediska biblických odkazů věnovat širší pozornost dílům pražských mistrů a tábořských teologů, husitským manifestům, písním a veršovaným skladbám. Toto zamyšlení si proto neklade za cíl formulovat nosné teze, ale předkládá spíše souhrn postřehů jako *quaestio disputata*, jež by se mohla stát podnětem k dalšímu prohloubení této otázky³.

---

¹ Srov. Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, díl II. *Jan Žižka*, Praha Vesmír, 1928, *Žižka sám o sobě*, s. 165–196. Zásluhou Františka Šmahela a Petra Čorneje máme dnes k dispozici reedice obou klasických děl žižkovské reflexe, srov. Václav Vladivoj TOMEK, *Jan Žižka*, Praha, nakl. V Ráji, 1993, fototypický reprint vydání z roku 1879, s předmlouvou Petra Čorneje *Václav Vladivoj Tomek, Jan Žižka a husitská epocha*, s. I–XII; Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, Praha, Odeon, 1992, s předmlouvou Františka Šmahela *Josef Pekař, husitství a smysl českých dějin*, s. V–XXXI.

² Srov. František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Melantrich, Praha, 1969; k řadě jeho dalších prací odkazují v textu, zmiňme však na tomto místě alespoň monumentální *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha, Lidové noviny, 2001.

³ Osměluji se k němu přikročit, povzbuzen prof. PhDr. Petrem Čornejem, DrSc., který jako první přikročil k hodnocení starozákonních odkazů Žižkových listů a postihl v nich jednu z možných příčin odstupu tábořského seniora Mikuláše z Pelhřimova, srov. Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*. Díl V. 1402–1437, Praha – Litomyšl, Paseka, 2000, s. 323: „Tak jako se voda nedá smířit s ohněm, bylo obtížné uvést v soulad nelibostnými krutostmi prosycený Starý zákon s pacifistickou dikcí Nového zákona. V torzovitě zachovaných Žižkových písemnostech (byť formulovaných nejspíš jeho kaplanem) však dosahují starozákonní aluze 75% všech biblických odkazů, novozákonní odvolávky pak pouhou čtvrtinu. V rozsáhlém díle Mikuláše z Pelhřimova,

Biblická perspektiva Žižkových listů a tzv. Žižkova vojenského řádu.

Nejdelší⁴ a nadto jedinou formuli, doslovně převzatou z novozákonní epištoly, Listu Galatským (Gal 1, 3-5), přináší nedatovaný originální list „Hejtmanóm i všie obci města Domažlického“⁵, nejspíše ze sklonku jara či počátku léta roku 1421⁶: „Pozdravenie vám od Boha Otce a Pána našeho Jesu Krista, jenž se jest dal za naše hříechy, a netoliko za nás, ale za vešken svět, aby nás z tohoto světa zlostného vysvobodil, jemuž čest a chvála na věky věkóv, amen“. Latinský text Vulgáty „Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam secundum voluntatem Dei et Patris nostri, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen“, je překládán Biblí olomouckou „Milost vám a pokoj ot boha otcě našeho a ot hospodina našeho Jezukrista, jenž se sám dal za naše hříechy, aby nás vypravil ot nynějšího zlého světa podlé vóle boha a otcě našeho, jemužto jest chvála věky věkóm, amen“⁷. Jak vidíme, formule Žižkova listu vynechává ve vztahu ke spásné oběti Ježíše Krista „vůli Boha a Otce našeho“, tím, kdo vysvobozuje, je v této chvíli Ježíš Kristus, což odpovídá dozvuku chiliastického období: v novozákonním kontextu je třeba zdůraznit, že židovská dobová teologie proti sobě stavěla „tento svět“ a „budoucí svět“ a sv. Pavel se opřel o tento kontrast, protože tento svět je ovládán Satanem⁸. To pochopil

---

který Nový zákon pokládal za hlavní normu křesťanského života, se Žižkovo jméno příznačně objevuje naprosto ojedinele“. Jemu proto také tuto studii vděčně připisuji.

⁴ Tvoří prakticky polovinu textu krátkého listu.

⁵ Srov. *Listy dvou Janů*, vyd. Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ – Jiří DANĚLKA, Praha, ELK, 1949, s. 190; František SVEJKOVSKÝ (vyd.), *Staročeské vojenské řády. Hájek, Vlček, Žižka, listy a Kronika*, Praha, Orbis, 1952, č. 4. *Domažlickým*, s. 14, uvádí jiné čtení: „Hejtmanóm i všie obci místa Domažlického...“, které přejímá i František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha, Melantrich, 1969, *Malá antologie pramenů a literatury. A. Žižkovy listy a projevy*, č. 5. *Hejtmanóm a obci města Domažlic*, s. 224, kde list klade s otazníkem do dubna 1422. List se dochoval v nedatovaném originále, k posunu datace a obsahu srov. Jaroslav ČECHURA, *Na okraj interpretace jednoho Žižkova listu*, v: „Husitský Tábor. Sborník Muzea husitského revolučního hnutí“ 6-7, 1983-1984, s. 413-419 a Eduard MAUR, *Ještě jednou Kučtájn Žižkova listu Domažlickým*, v: „Husitský Tábor. Sborník Muzea husitského revolučního hnutí“ 9, 1987, s. 335-349.

⁶ Tak Eduard MAUR, *Ještě jednou Kučtájn Žižkova listu Domažlickým*, s. 348.

⁷ Srov. *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*, II. *Epištoly, Skutky apoštolů, Apokalypsa*, ed. Vladimír KYAS, Praha, Academia, 1985, Gal 1, 3-5, s. 131.

⁸ Srov. Joseph A. Fitzmyer, S.J., *La Lettera ai Galati*, v: *Grande commento biblico*, Brescia, Queriniana, 1974², 10, s. 1134.

staročeský překlad, který „praesentem saeculum“ nahradil „nynějším zlým“ světem, z nějž se v listu stává „tento svět zlostný“. Téma odvěké Otcovy vůle rozvine nikoli v salutaci, ale ve vlastním textu a to pozoruhodným způsobem, až Žižkův list, svolávající sjezd do Německého Brodu, daný z Viléma v pátek po Zvěstování blahoslavené Panny Marie, 26. března, pravděpodobně roku 1423. Nejsme schopni říci, zda je výběr této Pavlovy formule pouze náhodný, kněz či Žižkův kaplan, který ji zvolil, bezesporu znal celý kontext Listu Galatským, respektive galatským církvím, či, chceme-li, obcím⁹. Je tedy vhodné ho připomenout. Galatští se odvraceli od evangelia, které jim Pavel zvěštoval. Vypravuje proto o své židovské minulosti, o tom, jak byl povolán Ježíšem Kristem nezávisle na jeruzalémských apoštolech, kteří po čtrnácti letech uznali „jeho evangelium“, zmiňuje Petrovu nedůslednost a jeho zpětný odklon k judaistické praxi Zákona a ve vlastní expozici, navrhuje řešení problému, předkládá klíčovou ideu ospravedlnění z víry, soustřeďující se k momentu víry, protože i Galatští přece uvěřili a začal se mezi nimi projevovat Boží Duch pro víru v Krista a ne proto, že splnili Zákon¹⁰. Přijímá zásadu, že i církev jako boží lid je lidem Abrahámovým, ale ukazuje, že Abrahám přijal požehnání právě proto, že uvěřil Bohu. Kristem osvobození křesťané jsou svéprávní, svobodní a mohou se skrze Ducha svatého obracet k Bohu přímo jako k Otcí. Galatští se tím, že opustili Pavlovo evangelium, vlastně vrátili do nesvéprávného stavu a pohrdli Pavlovou obětavostí. Jsou proto přirovnáni k dětem Abrahámovy otrokyně Hagary. Mohou se však opět stát skutečně svobodnými, pokud uvěří evangeliu – to je ostatně, spolu s milostí Ducha svatého, stále téma dochovaných Žižkových listů. Historikům přísluší zvážit, zda se v tomto zrcadle neodráží složitá situace Domažlických, jejichž poutníci se účastnili velké poutě na horu Tábor 22. července 1419 i shromáždění husitského lidu v Praze téhož roku, ale město není jmenováno mezi „pěti městy“, která měla podle chiliastických představ přečkat blížící se konec světa a teprve po převratu z jara 1421 bylo trvale členem táborského svazu¹¹. Žižka se zde také podepisuje jako „Jan Žižka z Kalichu, správce lidu táborského v naději Boží“, podle hradu Kalicha na Litoměřicku, který dobyl v květnu 1421¹².

⁹ Srov. Joseph A. Fitzmyer, S.J., *La Lettera ai Galati*, c.d., 3., s. 1131.

¹⁰ Srov. Petr POKORNÝ, *Literární a teologický úvod do Nového zákona*, Praha, Vyšehrad, 1993, s. 172–173.

¹¹ Srov. Eduard MAUR, *Ještě jednou Kučtajn Žižkova listu Domažlickým*, c.d., s. 347–348.

¹² Srov. Jaroslav ČECHURA, *Na okraj interpretace jednoho Žižkova listu*, c.d, s. 419 a pozn. 48.

Následný list „Statečným hauptmanům a obci města Domažlického, bratřím milým“, daný na Orlíku II. září 1422¹³, se co formule pozdravu vymyká všem ostatním: „Bože, dejž, byste se navrátili ku první lásce, abyste hodné skutky činili. Bratři v Boze milí! ...“. Jde totiž o parafrázi apokalyptického výroku k Efezským: „Ale to mám proti tobě, že už nemáš takovou lásku jako na počátku. Rozpomeň se, odkud jsi klesl, navrať se a jednej jako dřív. Ne-li, přijdu na tebe a pohnu tvým svícem z jeho místa, jestliže se neobrátiš“ (Zj 2, 4-5). Již to, samo o sobě ukazuje, že výběr salutací nebyl pouze náhodný. Poukazuje k tomu i bezprostřední kontext předchozích veršů, který v jistém slova smyslu tématicky navazuje na kontexty předchozího listu Domažlickým: „Vím o tvých skutcích, o tvém úsilí i tvé vytrvalosti; vím, že nemůžeš snést ty, kdo jsou zlí, a vyzkoušel jsi ty, kdo se vydávají za apoštoly, ale nejsou, a shledal jsi, že jsou lháři. Máš vytrvalost a trpěl jsi pro mé jméno, a nepodlehls únavě“ (Zj 2, 2-3). Jakou lásku zde má Žižka nebo jeho kaplan na mysli? Jistý náznak poskytuje Vyhlášení obecného smíření z II. června 1422¹⁴, jímž správci lidu tábořského Žižka, Chval, Buchovec a jiní přijímají knížete Korybuta „za pomocníka a za zpravce nejvyššího této země“ a vyzývají Tábořské, Domažlice, Klatovy, Sušici, Písek, Prachatice, Horažďovice a jiné obce: „... abyste všichni vespolek po dnešní den věrně všecky nechuti, hněvy, kyselosti, kteréžto ste mezi sebou, jakž ste živi, od roka nebo nyníe měli, konečně odpustili, tak abyste mohli spravedlivě páteř pěti, a řkúce: ‚Odpust nám naše viny, jakožť i my odpůstíme‘“¹⁵. Zjevení sv. Jana praví ve zmíněném úryvku andělu církve v Efezu (v naší souvislosti andělu domažlické obce), že se z ní vytratila bratrská láska a vyzývá ji k pokání; jestliže se neobráti, přijde Pán a vykoná

¹³ Srov. *Listy dvou Janů*, c.d., s. 193-194; František SVEJKOVSKÝ (vyd.), *Staročeské vojenské řády. Hájek, Vlček, Žižka, listy a Kronika*, c.d., č. 6. *Domažlickým*, s. 17-18; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., č. 7. *Hejtmanům a obci města Domažlic*, s. 226. Originál není zachován, znění listu známe z přetisku v knize Havla Žalanského *Spisové o mučedlnících českých* z roku 1619, německý překlad přinesl Zachariáš Theobald, který měl v ruce originál, pocházející z Domažlic, ve svém díle *Hussiten-Krieg*, vydaném ve Wittenbergu roku 1609.

¹⁴ Srov. *Listy dvou Janů*, c.d., s. 191; František SVEJKOVSKÝ (vyd.), *Staročeské vojenské řády. Hájek, Vlček, Žižka, listy a Kronika*, c.d., č. 5. *Vyhlášení obecného smíření*, s. 15-16; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., č. 6. *Vyhlášení obecného smíření*, s. 225. Dále srov. František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora*, I. díl, 2. svazek, 1422-1452, České Budějovice, Jihočeské nakladatelství, 1990, s. 342.

¹⁵ Srov. *Listy dvou Janů*, c.d., s. 193-194; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., č. 6., s. 225.

soud a vzdálí od ní svícen, přičemž tento rozsudek, který může být proveden před posledním soudem, s sebou ponese vyloučení Efezu z počtu sedmi církví¹⁶. Ztráta bratrské lásky s sebou totiž nese i ztrátu lásky Kristovy a „rozpomeň se“ – „navrať se“ – „jednej“ představuje tři stadia úplného obrácení¹⁷. V tomto případě apokalyptická sankce koresponduje s varováním Vyhlášení obecného smíření z 11. června 1422: „A jestliže toho neučiníte a budete chtieti které bůře neb které lži a sváry, rotiece sě, mezi obcemi věsti po dnešní den, tehdy my s Boží pomocí, s kněze milostí, s pány konšely i s jinými pány, rytieři, panošemi i se všemi věrnými obcemi chcme sě k tomu přičiniti a mstíti, buď ktož buď, izádné osoby nevyjímajíc“¹⁸. V úvodních větách listu Žižka Domažlické vyzývá: „Prosím vás pro Pána Boha, abyšte v bázni Boží jakožto synové nejmilejší trvali a nestýskali sobě, když od něho trestání býváte“. Toto „trestání“ se v biblické perspektivě rovná porážkám od nepřátel, protože se dopouštěli toho, co je zlé v Hospodinových očích. Tak se s takovýmto „stýskáním“ setkáváme i u Gedeona ve chvíli jeho „vzbuzení“ k obraně Izraele: „Gedeón mu odpověděl: „Dovol, můj pane, je-li s námi Hospodin, proč nás tohle všechno potkalo? Kde jsou všechny jeho podivuhodné činy, o nichž nám vypravovali naši otcové? Říkali: Vždyt nás Hospodin vyvedl z Egypta. Ale teď nás Hospodin zavrhl a vydal do spárů Midjanců“ (Sd 6, 13)¹⁹. To potvrzuje následující Žižkova výzva, opřená, jako tomu je u všech starozákonních zápasů, o prvořadě rozpomenutí na veliké Boží skutky: „Ale rozpomínajice se na rozmnožitele víry naší, Pána Jezu Krista, proti takovým zlostem, které se od těch Němců dějí, statečně se postavili, vezmúc staré Čechy, ježto zatknúce klanici za škorni, netoliko o Boží při, ale i o svú bili sú se. A my pak, milí bratří, hledíce k zákonu Božímu a k obecnému dobrému, větší snažnost máme naložiti...“. Připomínka otců, tak typická pro makabejský chérem, má přímou analogii v Provolání poutníků z Bzí hory (17. 9. 1419), kteří po výčtu zlořádů varují před falešnými proroky, odhánějícími a odvádějícími od staré víry Pána Ježíše a apoštolů se zvoláním: „A komu se toho nemá zželet! Kdo

¹⁶ Srov. Eduard LOHSE, *L'Apocalisse di Giovanni*, Paideia, Brescia, 1974, s. 52; srov. i méně kvalitní komentář Richarda SCHEUCHA, *Průvodce Apokalypsou*, Praha, Česká katolická charita, 1989, s. 35–36.

¹⁷ Srov. Jean-Louis D'Aragnon, S.J., *L'Apocalisse*, v: *Grande commento biblico*, c.d., 24, s. 1446.

¹⁸ Srov. František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., A. Žižkovy listy a projevy, 6., s. 225.

¹⁹ Ke středověkému chápání vítězství nebo porážky jako Božího soudu srov. Kurt-Geor CRAM, *Iudicium belli. Zum Rechtscharakter des Krieges im deutschen Mittelalter*, Münster – Köln, Böhlau-Verlag, 1955.

toho nemá litovat, nad tím lkát a plakat, a volat k Pánu Bohu **se syny izraelskými v Egyptu!**“ – a nato připomínají Abraháma, Izáka a Jákoba, Judit a Ester a především řeč umírajícího Matatiáše, otce bratří (1 Mak 2, 50–54)²⁰. Následuje rozpomínka na Hospodina, který sám bojuje za malé množství: „Pomněte na váš první boj, ješto jste malí proti velikým, nemnozí proti mnohým, neoděni proti oděným statečně bojovali. Však ještě ruka Boží není ukrácena! Protož doufajíce v Boha, buďtež hotovi. Pán Bůh rač vás posilniti“, jež má rovněž biblické analogie²¹, s jejichž oporou a na základě konkrétní zkušenosti přešla

²⁰ Srov. *Husitské manifesty*, vyd. Amedeo MOLNÁR, Praha, Odeon, 1980, s. 62: „Nuže, synové, buďte nyní horliví milovníci zákona a dejte své životy za svědectví svých otců a pamatujte na jejich činy, které vykonali ve svém pokolení. Získáte velkou slávu a věčné jméno jako Abraham, Josef, Fines, Jozue, Kálef, král David, prorok Eliáš, Ananiáš, Azariáš, Misael, Daniel a mnoho jiných, kteří důvěřovali Pánu Bohu, a byli vysvobození z rozličných zkoušek. Uvědomte si, že všichni, kdo po celá pokolení doufali v Boha, nikdy nevyhynuli. Nelekejte se hrozeb hříšného člověka. Dnes se zdvihne, ale zítra po něm nezbude stopa, vrátí se do své země a jeho záměry se zmaří. A proto, milí synové, buďte silní a mužsky si počínejte pro zákon. Učiníte-li, co je vám v zákoně přikázáno od vašeho Pána Boha, budete slavní“. *Provolání poutníků z Bzí hory* necituje biblický text přesně, zkracuje výčet skutků jednotlivých osob, který má smysl pro hebrejské prostředí a insistuje pouze na jménech jako příkladu důvěry v Pána, což je pro nové „židovství“ chiliastických článků, nový vyvolený lid, který se zde v přímé kontinuitě dějin spásy staví po bok „synů Izraelských v Egyptě“, plně dostačující. „Božská jednota za svobodu božího zákona a za spasitelný prospěch a počestné dobré všeho království“ pak ihned vymezuje čin: „Je třeba odstranit a trestat přehmaty a zjevná pohoršení a rozbroje s pomocí Pána Boha, krále, pánů, rytířů a panošů i vši křesťanské obce“.

²¹ Opět jde o řeči před bojem: Když Izraelci uviděli vojsko postupující proti nim, řekli Judovi: Je nás hrstka, jak budeme moci bojovat proti tak veliké přesile?...“. Juda odpověděl: „Množství lidí může být snadno zdoláno hrstkou, pro Nebe není rozdíl zachránit malým nebo velkým počtem. Vítězství ve válce nezáleží na množství vojska, sílu dává Nebe. Jdou proti nám plni pýchy a zloby, aby vyhladili nás i naše ženy a děti, aby nás oloupili. My však bojujeme za svůj život a za své zákony. Nebe samo je rozdrťí před našima očima, nebojte se jich!“ (1 Mak 3, 17–22); „Tu řekl Juda mužům, kteří byli s ním: „Nebojte se jejich množství, nestrachujte se střetnout se s nimi; **vzpomeňte si**, jak byli zachráněni naši otcové při Rudém moři, když je pronásledoval farao s vojskem. Volejme nyní k Nebi; snad se mu zalíbí a rozpomeneme se na smlouvu s našimi otcí a rozdrťí dnes toto vojsko před našima očima, aby všichni pohané poznali, že tu je, kdo vykoupil a zachraňuje Izraele“ (1 Mak 4, 8–11), dále srov. Nehemjáše: „Nebojte se jich, pamatujte na Panovníka velikého a budícího bázeň! Bojujte za své bratry, syny a dcery, ženy a domy“ (Neh 4, 8), „Uslyšíte-li z některého místa zvuk polnice, shromážděte se tam k nám. Náš Bůh bude bojovat za nás“ (Neh 4, 14), což koresponduje s dispozicí listu.

i do veršů chorálu *Ktož jsú Boží bojovníci* „Nepřítel se nelekajte, na množství nehledte, Pána svého v srdci mějte, proň a s ním bojujte“. Žižkův podpis „Jan Žižka z Kalichu, správce lidu táborského v **naději Boží**“, stejně jako v případě předchozího listu, evokuje v tomto kontextu svým signifikativním dodatkem První list Tesalonickým: „... oblecme si víru a lásku jako pancíř a naději na spásu jako přílbu“ (1 Te 5, 8).

List bratřím a sousedům nejmenované obce v blízkosti Prachatic, vydaný v městě samém 20. listopadu, snad roku 1420²², ve svém úvodním pozdravu „Pán náš, Jesus Kristus, jenž pro nás pro všechny krev svou přehořce prolil, budiz s námi i s vámi se všemi. Amen“²³ parafrázuje centrální tematiku Listu Židům: „Protože Ježíš obětoval svou krev, smíme se bratří, odvážit vejít do svatyně cestou novou a živou... Máme-li tedy tak velikého kněze nad celým Božím domem, přistupujme před Boha s opravdovým srdcem a v plné jistotě víry... Držme se neotřesitelné naděje, kterou vyznáváme, protože ten, kdo nám dal zaslíbení, je věrný“ (Žid 10, 19–23). List v úvodu konstatuje: „... jakož slyšíme, že o nás mluví, že bychom vám měli býti nepříteli: věříme vám jako svým milým sousedům, že toho nikoli do nás věřiti nebudete. Ale vězte, že jsme nepřátelé všech zlých kněží a světských lidí, kteří **proti nám a proti svatému evangeliu píší a stojí**. A takéť věděti vám dáváme, že proti sobě máme všechny zlé křesťany, **pro ty čtyry kusy**“²⁴. List Židům se soustřeďuje k Božímu slovu, zjevenému v Božím Synu – Bůh ve svém synu promluvil rozhodující slovo (zjevení), dostačující ke spasení. Dnes, v době zvěstování Slova, je třeba, abychom nezatvrdili svá srdce, a nepromeškali, dokud trvá zaslíbení, vstup do Božího odpočnutí, k němuž Mojžíš a Jozue nemohli Boží

²² Srov. *Listy dvou Janů*, c.d., s. 195–196; František SVEJKOVSKÝ (vyd.), *Staročeské vojenské řády. Hájek, Vlček, Žižka, listy a Kronika*, c.d., č. 7. *Prachatickým*, s. 19, německý text s. 60; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., č. 2. *Bratřím a sousedům nejmenované obce v blízkosti Prachatic*, s. 222. Znění listu známe pouze z německého překladu v kronice Eberharda Windecka. Co do datace se Anna Císařová-Kolářová a František Svejkovský přiklánějí k 20. listopadu 1422, František Šmahel se navrácí k Pekařově dataci k roku 1420.

²³ „Unser herre Ihesus Cristus, der umb uns bitterlich sin plůt vergossen hat, der si mit uns und uch allen.amen“.

²⁴ „... also ir von den lantherren horen sagen, das wir uwer vigen worden sint (und wir globent uch das wol also unsern lieben nochgeburen) , daz ir nit glouben sollent, sunder ir wissen sollent, wes vigen wir sint: also aller bosen pfaffen und weltlicher lůte, die wider das heilige ewangelium schribent und stont. Wir tunt uch ouch zu wißen, wir hassent ouch alle böse Cristen umb vier artikel“.

lid dovést (Žid 1,1-4, 13)²⁵. Ježíš Kristus je pravým veleknězem podle řádu Melchisedechova, jeho obětí se ruší dřívější kněžství se všemi příkazy Zákona, základní funkci kněží - prostředkovat mezi Bohem a člověkem - převzal On sám. Bůh v Ném uzavřel s lidmi novou smlouvu, kterou stvrdil svou vlastní krví (4,14-10,35). Je třeba vytrvat do příchodu nového věku a osvědčit věrnost víry (10, 32-39), tato víra má své předchůdce v postavách Starého zákona, ale jen ve víře křesťanů se otevřel pohled až k samému cíli (11,1-40), „hoře Siónu a městu Boha živého, nebeskému Jeruzalému“, před nímž již stojíme a proto je třeba vytrvat v době, kdy Bůh „otřese vším stvořením a promění je, aby zůstalo jen to, co je neotřesitelné“ (12,14-21). Nemají-li bratři a sousedé nejmenované obce v blízkosti Prachatic být „nepřáteli Božími a všech bratří Táborských“²⁶, musí proto písemně odpovědět, zda přijímají obsírně vyložené čtyři artykuly. Ty zde ještě nejsou výslovně označeny za pravdu zjevenou Otcem v přijatém Kristu, jak tomu bude ve vilémovském listu svolání sjezdu do Německého Brodu z 26. března 1423 a jak to bude chápat český utrakvistus²⁷.

Úvodní pozdravy tří zbývajících Žižkových listů jsou soustředěny k tématu Boží milosti v Duchu svatém. List Třeboňským, daný „u Německého Brodu na poli“, snad v den dobytí města, 10. ledna 1422²⁸, v němž Žižka informuje o vyslání svého plnomocníka Rybky z Lužnice, užívá v salutaci „Pán Buoh všemohúci rač býti s vámi i s námi svú svatú milostí“ nejobecnější formulí novozákonních epištol „Milost vám a pokoj od Boha Otce našeho a Pána Ježíše Krista“ (1 Kor 1,3; 2 Kor 1, 2; Efez 1, 2; Filip 1, 2; Kol 1, 2; 2 Tes, 1, 2; Tit 1, 4)²⁹. Žižka se zde ojedinele označuje jako „správce obcí České země příchylných a plnicích zákona Buožieho v naději Buoží“.

²⁵ Srov. Petr POKORNÝ, *Literární a teologický úvod do Nového zákona*, c.d., s. 253.

²⁶ „... das ir gotes gigent wollent sin und aller brüder vom Thaber“.

²⁷ „máme bohda pravdu a Deo revelatam et ab hominibus chválenú. Oniř toliko mají obyčej“, srov. Noemi REJCHRTOVÁ, *Role utrakvismu v českých dějinách*, v: *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemica Miloslao Vlč archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, red. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Praha, Univerzita Karlova, 1993, s. 75.

²⁸ Srov. *Listy dvou Janů*, c.d., s. 189; František SVEJKOVSKÝ (vyd.), *Staročeské vojenské řády. Hájek, Vlček, Žižka, listy a Kronika*, c.d., č. 3. *Třeboňským*, s. 13; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., č. 4. *Rychtáři, purkmistru, konšelům a obci města Třeboně*, s. 224. List je dochován v originále, není blíže datován.

²⁹ V Prvním listu Korintským je následována důležitým dovětkem (1 Kor 1, 6-7): „Neboť svědectví o Kristu bylo mezi vámi potvrzeno, takže nejste pozadu v žádném daru milosti a čekáte až se zjeví náš Pán Ježíš Kristus“.

List bratřím Bartošovi a Bernardovi z Menšího Tábora na Valečově, vydaný z Vilémova, 26. března nejspíše roku 1423³⁰, užívá analogickou pozdravnou formuli „Milost Ducha svatého račiž přebývati s vámi i s námi a osvietiti srdce i rozumy naše k vůli Synu všemohúcímu!“, zaměřenou k milosti Ducha svatého, jež má osvitit „srdce i rozum“ všech³¹, aby jednotně plnili vůli Božího Syna. Žižka oznamuje, že „s Táboorskými zostal za jeden člověk“ a že se dobrovolně poddali jeho poslušenství jako dříve, a vyzývá „by všickni věrní byli nyní s veliký noci v středu neb konečně ve čtvrtek u Brodu Německého, abychom se pokáli tu, kdež sme zhřešili, a tu zůstali podle rady Božie za jeden člověk, a podle jeho Zákona svatého a rady chudých i bohatých, v pravdách Otce našeho Pána všemohúcieho, proti nevěrným pokryvačem domácím i cizozemciem“. Hřích, který má na mysli a který je třeba odčinit kolektivním očištěním (pokáním), se týká pádu Německého Brodu z 10. ledna 1422, kdy velitel města, polský diplomat Zawisza Czarny z Garbowa³² již zahájil jednání o kapitulaci, ale část husitských bojovníků mezitím na město zaútočila, dobyla ho a rozpoutala masakr³³. To nebylo jen v rozporu s dobovými zvyklostmi,

³⁰ Srov. *Listy dvou Janů*, c.d., s. 197; František SVEJKOVSKÝ (vyd.), *Staročeské vojenské řády. Hájek, Vlček, Žižka, listy a Kronika*, c.d., č. 8. *Svolání sjezdu*, s. 20; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., č. 8. *Bratřím Bartošovi a Bernardovi z Menšího Tábora na Valečově*, s. 227. List je dochován v originále, datován je 26. března bez udání roku.

³¹ V kontextu skupinového pokání za hřích srov. Dt 4, 25–29: „...a dopustíte se toho, co je zlé v očích Hospodina, tvého Boha, co ho uráží, dovolávám se dnes proti vám svědectví nebes i země, že v zemi, do níž táhnete přes Jordán, abyste ji obsadili, rychle a nadobro vyhynete. Nebudete v ní dlouho živi, ale budete vyhlazeni. Hospodin vás rozptýlí mezi národy, že z vás zbude jen malý počet v pronároděch, kam vás Hospodin zavede. Tam budete otročit bohům, vyrobeným lidskýma rukama, bohům ze dřeva a kamene, kteří nevidí a neslyší, nejedí a nečichají. Odtamtud budete hledat Hospodina, svého Boha; **nalezneš ho, budeš-li ho opravdu hledat celým svým srdcem a celou svou duší**“; srov. Dt 6, 1–5; 11, 13. Srov. Joz 24, 14: „Nunc ergo timeate Dominum, et servite ei perfecto corde atque verissimo“, což Bible olomoucká překládá: „Protož již bojte se hospodina a služte jemu svrchovaným i přepravým srdcem“, Ekumenický překlad: „Bojte se tedy Hospodina a služte mu bezvýhradně a věrně“, je co do smyslu zavádějící.

³² Anna KLUBÓWNA, *Zawisza Czarny w historii i legendzie*, Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1974, s. 276–277, zde i báseň Juliusza Słowackiego o jeho zajetí.

³³ K obležení města a jeho dobytí v době vyjednávání srov. Jiří KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha, NČSAV, 1958, s. 48 a pozn. 41; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl III. *Kronika válečných let*, Praha, Historický ústav, 1993, s. 110–111; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V. 1402–1437, Praha – Litomyšl, Paseka, 2000, s. 311.

kdy byl závazek jednání vázán pod „ctí a věrú“, ale především toto selhání odhaluje v pojetí „zhřešení“ a následného skupinového pokání starozákonní náhled a charakter svaté války táborského bratrstva i formujícího se bratrstva Menšího Tábora, což potvrzuje i následný Žižkův list z 1. dubna 1423. Deuteronomium zavádí v pokynech pro dobývání měst důležité rozlišení, které je třeba uvést: „Když přitáhneš k městu, abys proti němu bojoval, nabídneš mu mír. Jestliže ti odpoví v míru a otevře ti /brány/, tu všechen lid, který v něm je, podrobíš robotě a budou ti sloužit. Jestliže k míru s tebou nesvolí, ale povede s tebou boj, oblehneš je. Až ti je Hospodin, tvůj Bůh, vydá do rukou, pobiješ v něm ostrím mečem všechny osoby mužského pohlaví. Ale ženy, děti a dobytek i vše, co bude ve městě, všechnu kořist z něho si ponecháš jako lup. Budeš užívat kořisti po svých nepřátelích, kterou ti dal Hospodin, tvůj Bůh. Tak naložíš se všemi městy od tebe velice vzdálenými, která nepatří k městům těchto pronárodů zde“ (Dt 20, 10–15). Posádka Německého Brodu jednání o kapitulaci zahájila, což celé vojsko muselo vědět. V potaz proto přichází následující příkaz Deuteronomia: „Ale ve městech těchto národů, které ti dává Hospodin, tvůj Bůh, do dědictví, nenecháš naživu naprosto nikoho. Zničíš je jako klaté, Chetejce, Emorejce, Kenaance, Perizejce, Chivijce a Jebusejce, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, aby vás neučili jednat podle všelijakých svých ohavností, které prokazovali svým bohům. Prohřešili byste se proti Hospodinu, svému Bohu“ (Dt 20, 16–18), což koresponduje s útokem části husitských bojovníků přes zahájené jednání a následným vyhlazením města. Husitské vojsko tedy nebylo, řečeno Žižkovými slovy, „podle rady Božie za jeden člověk“, před čímž Deuteronomium varuje: „**Nebudete už dělat to, co zde děláme dnes, co každý sám pokládá za správné.** Dosud jste totiž nevešli do odpočinutí a neujali se dědictví, které ti dává Hospodin, tvůj Bůh. Ale až přejdete Jordán³⁴ a usadíte se v zemi, kterou vám přiděluje do dědictví Hospodin, váš Bůh, až vám dá odpočinutí ode všech vašich okolních nepřátel...“ (Dt 12, 8–10). Zde je jádro toho, co je „zlé před Hospodinem“, hříchu, který bylo třeba odčinit pokáním. Zatímco Žižka zahájil vyjednávání s posádkou podle prvního deuteronomického kritéria, část vojska jednala podle druhého kritéria - historikům přísluší posoudit, zda tedy nešlo o rozpor v tom, do čí moci („do dědictví“) připadne Německý Brod³⁵.

³⁴ V této souvislosti bude třeba věnovat pozornost táborskému Jordánu, starozákonní chérem se vede po jeho překročení, aby se vyvolenému lidu dostalo zaslíbené země.

³⁵ Zdá se k tomu poukazovat i dispozice listu: „A přiměřie aby se panem Čeňkem nečinili, leč byšte měli i s jinými susedy okolo sebe“; město patřilo Čeňkovi z Vartenberka, který byl následně poražen 20. nebo 23. dubna 1422 v bitvě na vyvýšenině s kostelem sv. Gotharda nedaleko Hořic.

Kdyby Bůh pro „hřích“ odvrátil od božích bojovníků svou tvář, byl by nejvíce ohrožen samotný smysl jejich zápasu, čtyři artykuly, které jsou zde zakotveny ve vůli Boží novým způsobem – je třeba, aby všichni zůstali zajedno „podle rady Božie za jeden člověk, a podle jeho Zákona svatého a rady chudých i bohatých, v **pravdách Otce našeho Pána všemohúcieho**“. V tomto případě vydání Anny Císařové-Kolářové a Jiřího Daňhelky, ale i v případě, kdy položíme s Františkem Svejkovským odlišně (dobově nepodstatnou) interpunkci ve formě „v pravdách Otcě našeho, Pána, všemohúcieho“³⁶, je zřejmé, že pravdy, jež zde má na mysli, jsou pravdami Otce, tedy že svým zakotvením přesahují rámec naplnění novozákonních evangelních rad a příkázání, jak je má na mysli dobová spirituální produkce. Tyto „pravdy“, shrnuté ve čtyřech artykulech, jsou zjeveny Bohem a zasazeny do odvěkého záměru „nestvořené a na věky požehnané Trojice svaté“, jak ji zmiňuje závěr Žižkova vojenského řádu. Jsou svrchovaně dosvědčeny „pravdivým svědkem“ Ježíšem Kristem, „rozmnožitelem naší víry“ a proto jsou také v jeho přijetí a následování, mocí milosti Ducha svatého, předmětem osvětlení srdcí i rozumu a obrácení. V dimenzi celistvého náhledu dějin spásy prismatickým „spravedlivých“ všech věků v husovském eklesiologickém modelu „ecclesia ab Abel“ je to plně pochopitelné, pouze historika dvacátého století znepokojuje neustálé vzájemné zrcadlení předobrazů Starého zákona a jejich naplnění v eschatologickém výhledu Nového zákona, ačkoli právě v této pozoruhodné syntéze tkví všechna síla husitského božského bojovníka, za nějž bojuje sám „Hospodin zástupů“ a naplňuje děsem jeho protivníky a současně ho v arše, jako starozákonní vyvolený lid, provází do boje ve svém těle reálně přítomný eucharistický Ježíš Kristus.

List svolání sjezdu do Německého Brodu, vydaný z Vilémova 1. dubna 1423³⁷, opakuje v úvodní formulí pozdravu prosbu o osvětlení srdcí i rozumu milostí Ducha svatého, rozšířenou nyní i na „všechny věrné“: „Milost Ducha svatého rač přebývati s vámi i s námi a rač osvítiti srdce i rozumy naše i všech věrných, kteříž se zasadili o pravdu Pána našeho všemohúcieho...“. Sám ji

³⁶ František SVEJKOVSKÝ (vyd.), *Staročeské vojenské řády. Hájek – Vlček – Žižka, listy a kronika*, Praha 1952, s. 20.

³⁷ Srov. *Listy dvou Janů*, c.d., s. 199–200; František SVEJKOVSKÝ (vyd.), *Staročeské vojenské řády. Hájek, Vlček, Žižka, listy a Kronika*, c.d., č. 9. *Svolání sjezdu*, s. 21–22; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., č. 9. *Svolání sjezdu do Německého Brodu*, s. 228. List není dochován v originále, známe ho pouze z opisů v oseckém (16. stol.) a děčinském (konec druhého desetiletí 17. stol.) rukopise Starých letopisů českých, oba list datují do roku 1422.

předchází jako „S Boží pomocí³⁸ Jan Žižka z Kalicha, slúha nestatečný v naději Boží“. Ačkoli v předchozí listy adresoval „statečným hauptmanům“³⁹, ba „Slovútným, statečným bratřím v naději Boží“⁴⁰, sám se označuje jako „slúha **nestatečný** v naději Boží“. Nestatečným je každý ze „vzbuzených“ vůdců svaté války vyvoleného lidu⁴¹, jestliže se mu nedostane Hospodinovy pomoci, protože se „Izraelci dále dopouštěli toho, co je zlé v očích Hospodinových“ (Sd 6, 1). Pro Žižku je německobrodský „hřích“ z 10. ledna 1422 celoroční bolestí: „Napomínámť vás skrze dobrodiní Pána našeho všemohúciho, kterýž jest nám mnoho pomáhal i osvobozoval od nepřátel velikých, jakož jest ráčil učiniti u Brodu Německého mocí svú nad nepřátely svými, že sám za nás ráčil bojovati. A my toho vděčně nepřijali jsme, ani jeho milosti chvály vzdali sme na tom místě. Ale v lakomství, v lúpeže, v pýchu a v nevěru dali sme se, a tudy sme Pána Boha rozhněvali, a od toho času málo sme co dobrého učinili. A Pán Buóh mstí spravedlivě nad námi pro naše hřichy“.

Tehdejší rychlá série těžkých porážek, spojených s panickou hrůzou a bezhlavým útekem Zikmundova vojska⁴², odpovídá mnohem přesněji, než kterákoli z předchozích bitev, deuteronomickému popisu způsobu, jakým Bůh sám bojuje za svůj lid, jak ho líčí Mojžíš ve výzvě k poslušnosti: „... Neboj se jich! Jen si vzpomeň, jak naložil Hospodin, tvůj Bůh, s faraónem a s celým Egyptem, /vzpomeň/ si na veliké zkoušky, které jsi viděl na vlastní oči, na znamení a divy, na mocnou ruku a vztaženou paži, jimiž tě vyvedl Hospodin, tvůj Bůh. Tak naloží Hospodin, tvůj Bůh, se všemi národy, kterých se bojíš. I děsy na ně pošle Hospodin, tvůj Bůh, až zhynou ti, kteří zbyli a skryli se před tebou. Nesmíš mít před nimi strach, neboť Hospodin, tvůj Bůh, Bůh veliký a hrozný, je uprostřed tebe....Hospodin tvůj Bůh, ti je však předá ochromené velikým zděšením, dokud nebudou vyhlazeni. Vydá ti do rukou jejich krále, zničíš jejich jméno pod nebem, nikdo se proti tobě nepostaví, až i je vyhladíš“ (Dt 7, 18–21.23–24). Proto také Žižka připomíná vyčítavě obcím,

³⁸ Obrat „S boží pomocí. Amen“ uváděl text aktu smíření z 11. června 1422.

³⁹ Domažlickým, 11. září 1422.

⁴⁰ List z 26. března 1423.

⁴¹ Např. Gedeon, srov. Sd 6, 13.

⁴² Srov. Otakar FRANKENBERGER, *Naše velká armáda. K pětistému výročí husitských válek*, Praha, Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1921, díl I., kap. *Kutná Hora, Habry, Německý Brod*, s. 166–180. Ke starozákonní svaté válce srov. Norbert LOHFINK, *Il Dio della Bibbia e la violenza. Studi sul Pentateuco*, Brescia, Morcelliana, 1985.

že za tuto pomoc nepřijaly vděčně a nevzdaly Bohu chválu⁴³. Jestliže Žižka bratrstvům krom lakomství a loupeží vytýká: „v pýchu a v nevěru dali sme se, a tudy sme Pána Boha rozhněvali“ – má to v přímém deuteronomistickém kontextu mnohem závažnější význam, než pouhé moralizující napomenutí. Mojžíš totiž následně, před přechodem Jordánu, ve výzvě k pokoře říká: „Dnes poznáš, že Hospodin, tvůj Bůh, který jde před tebou, je jako zžírající oheň. On je vyhladí a on je před tebou pokoří, takže si je podrobíš a rychle je zničíš, jak ti slíbil Hospodin. Nemysli si však, až je Hospodin, tvůj Bůh, před tebou vypudí: „Pro mou spravedlnost mě Hospodin přivedl, abych obsadil tuto zemi“. Vždyť tyto pronárody vyhání před tebou pro jejich zvlí. Ne pro svou spravedlnost a upřímnost svého srdce přicházíš obsadit jejich zemi, ale pro zvlí těchto pronárodů je Hospodin, tvůj Bůh, vyhání před tebou a proto, aby splnil, co přísahal Hospodin tvým otcům, Abrahamovi, Izákovi a Jakobovi. Věz tedy, že ne pro tvou spravedlnost ti Hospodin, tvůj Bůh, dává tuto dobrou zemi, abys jí obsadil, neboť jsi tvrdošíjný lid“ (Dt 9, 1-6). Takovouto „nevěru“ má Žižka pravděpodobně na mysli. Sleduje tedy ve svých výtkách přesně tři stupně varování ve výzvě k poslušnosti (Dt 7, 12-26) – výzvě k vděčnosti (Dt 8, 1-20) – výzvě k pokoře (Dt 9, 1-10, 11), které pronáší k vyvolenému lidu Mojžíš před překročením Jordánu a zahájením chéremu⁴⁴.

⁴³ Víme, že se tak pravidelně po vítězných bitvách dělo, Vavřinec z Březové líčí, že Pražané po odražení útoku na vítkovské sruby poklekli na Špitálském poli a zpívali Te Deum, protože si byli vědomi, že nezvítězila jejich síla, ale že Bůh jim zázračně při jejich nepočetnosti dopřál zvítězit nad nepřáteli.

⁴⁴ Takto také Žižku nahlíží pozdější veršovaná skladba Václav, Havel a Tábor: „Václav vece: „Tak Mojžíše, že vývoda byl lidu židovského,/ také král Nabuchodonozor vydal byl súd,/ kto by proti tomu bohu rúhanie vedl nebo blud,/ aby byl na zatracenie dán,/ jeho duom, zbožie, také on sám./ Pakli vy diete, že o tom od boha príkazanie máte,/ který toho duovod nám o sobe dáte?/ Když se před vámi jako před Židy moře rozstúpí,/ ohnivý slúp v noci, oblak ve dne s nebe k vám (s)stúpí,/ když váš Mojžíše, Žižka kat, s bohem bude mluvíti,/ udeří metlu v skálu suchú a pójdu vodu ku pití,/ když suše prejedete přes Dunaj jako Židé přes Jordán,/ vešken kraj za Dunajem bude vám dán;/ když sedmkrát Plzeň objedete a zdi samy padnú,/ budete mieti božskú válku veľmi snadnú,/ jako se stalo Židóm, když přijeli k Jericho městu./ Když jim sám buoh činil do slíbené země cestu“, srov. Václav, Havel a Tábor, v: *Veršované skladby doby husitské*, vyd. František SVEJKOVSKÝ, Praha, NČSAV, 1963, s. 142, ř. 891-907. Rozlíčený Tábor zde odsekává: „Nemohuť je všemu odpovidati pořád,/ vidíte sami, žet vedeme statečně boží řád./ Znamenaj, co Machabeus a jeho bratříe jsú páchali,/ kterak sú statečně svými meči máchali;/ shladili (s) světa hriešné lidi,/ vysvobodili od pohanstva všetky věrné Židy./ Tohož my se statečně držíme,/ že práve vedeni Písmem, to

Neměla-li svatá válka „pro osvobození jeho svatých pravd k prospěchu věrným v svaté církvi, a zlým a nevěrným kacířům k zkažení“ ztratit Boží pomoc a poklesnout do situace, kdy „jsme viděli, že se tato zmíněná válka vinou mnohých, kdo se podvodně přidružili sledující jiné záměry, zvrhla ve velké zlořády, které byly vždy proti úmyslu našemu i těch, kdo se jim věrně vzpírali pro ono řečené dobré dílo“⁴⁵, musel Žižka ještě jednou naléhavě napomenout všechny „pro Boží umučení“, aby se sjeli do Německého Brodu, „kdež sme zhřešili, abychme na témž místě pokání učinili, svých hříchův želejíc, Pánu Bohu poděkovali z toho daru velikého a nesmírného, jenž jest nám ráčil dáti nestatečným náš nejdobrotivější Otec, kterémuž jest chvála na věky věkuov, amen“. Te Deum z těchto slov již zaznívá, o tom, jakou formu mělo společné pokání, nejsme informováni prameny. Tábořský přístup rozlišoval tři formy: první a nejúčinnější, kdy se zkroušený člověk vyznává v nitru Pánu způsobem smysly nepostizitelným; druhé, složené z prvního a z ústního projevu, sděleného v každém jednotlivém případě Bohu nebo kterémukoli věřícímu bez rozdílu a Mikuláš z Pelhřimova dodává: „Tak se shodně zpovídali

súdíme“, srov. tamtéž, c.d., s. 145, ř.1018–1025; podtržené místo v citaci zdůraznil proložením Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, díl I., Praha, Vesmír, 1933², s. 93. Bez kontextů deuteronomistického chápání svaté války se tak násilí nutně musí jevit. Latinská píseň *Ordo catholicus et apostolicus* Žižku charakterizuje: „Ut quondam pueros/ occidit teneros/ Herodes crudelis./ Zyzka infidelis/ transmittit tot celis/ animas iustorum./ iustus ultor quorum/ erit in futuro/ iudicio divino/ iudex mortuorum“, srov: Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé*, díl I. *Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha, Nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění / = Rozpravy, tř. III. č. 45/, 1917, s. 57–58.

⁴⁵ Tak později Mikuláš Mikuláše z PELHŘIMOVA, *Vyznání a obrana Tábořů*, vyd. František M. DOBIÁŠ - Amedeo MOLNÁR, Praha, Academia, 1972, s. 237 na výtku, že války s těmi podmínkami a okolnostmi, za jakých jsou vedeny, nedovedou táboři vymezit zákonem Božím ani spisy svatých; citují pro snadnější dostupnost český překlad, latinskou edici přináší Amedeo MOLNÁR - Romolo CEGNA, *Confessio Taboritarum*, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo /Fonti per la storia d'Italia, 105/, 1983. Tábořský senior jako kvalifikovaný teolog velmi dobře znal mystický výklad Zjevení sv. Jana Mistra (1420–21) Jakoubka ze Stříbra, varující před důvěrou k proroctvím a radikálním identifikacím a znal i lollardský komentář Apokalypsy *Opus arduum valde* (1390). Howard Kaminsky neváhá říci, že: „Nicholas... made heavy use of Jakoubek's commentary on Apocalypse“, srov. Howard KAMINSKY, *Nicholas of Pelhřimov's Tabor: an Adventure into the Eschaton*, v: *Eschatologie und Hussitismus. Internationales Kolloquium, Prag 1.-4. September 1993*, red. Alexander PATSCHOVSKY - František ŠMAHEL, Praha, Historický ústav, 1996, s. 143 a pozn. 12. To ho pochopitelně muselo vést k distanci o Žižkova náhledu a stylu vedení svaté války.

otcové Starého i Nového zákona⁴⁶ a třetí, soukromou ušní zpověď, která podle jejich mínění není prostě ke spáse nutná⁴⁷. Zde jde ovšem o individuální pokání, jakou formu mělo skupinové, nevíme⁴⁸.

Hospodinova hrozba těm, kdo se Žižkovými slovy řečeno, po velikých Božích skutcích „dali na nevěru“ je jasná: „Jestliže mne nebudete poslouchat a nebudete plnit **všechny** tyto příkazy, jestliže zavrhnete má nařízení a budete si hnusit moje řády, takže nebudete plnit **všechny mé příkazy**, ale zrušíte mou smlouvu, pak já vám učiním toto: ztrestám vás hrůzou...“ (Lv 26, 14). Leviticus ji explicitně popisuje: „Postavím se proti vám a budete poráženi od svých nepřátel a budou nad vámi panovat ti, kdo vás nenávidí, budete utíkat, i když vás nikdo nebude pronásledovat. Jestliže ani potom mne nebudete poslouchat, vezmu vás do kázně za vaše hříchy ještě sedmkrát víc... Naplním ustrašeností srdce těch, kdo z vás pozůstanou v zemích svých nepřátel, že i **šelest odvátého lupení je zažene. Budou utíkat jako před mečem a padat, i když je nikdo nebude pronásledovat. Budou klopytat jeden přes druhého jako**

⁴⁶ Srov. Mikuláš z PELHŘIMOVA, *Vyznání a obrana Táborů*, c.d., s. 80–81.

⁴⁷ Počínaje Husem vyvstávají v jejím případě pochybnosti vzhledem k otázce předurčenosti penitenta: rozváže-li kněz hřích na zemi a zvěstuje rozhrěšení, nebude tomu tak na nebi, není-li penitent předurčený ke spáse, ale předzvěděný k zatracení, což bez soukromého zjevení nemůže nikdo vědět. Táboři zpočátku soukromou ušní zpověď ve stopách valdenských zcela odmítali, tábořské bludné články z roku 1420 uvádějí: „It. Zpovědi ku kněžím posvátných nejsou lidé hříšní povinni zachovávat, neb dosti jest, když se hříšný pánu bohu samému na své mysli zpovídá“, srov. Josef MACEK, *Ktož jsou Boží bojovníci. Čtení o Táboře v husitském revolučním hnutí*, Praha, Melantrich, 1951, s. 62. Na teologické úrovni jí upírali nezbytnost ke spáse, mimo jiné i proto, že ji považovali za „lidský nálezeček“ Innocence III., zatížený zjištěnými důvody; k tomu srov. František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora*, I. díl, 2. svazek, 1422–1452, c.d., s. 369.

⁴⁸ V případě makabejské svaté války se toto „pokání za hříchy“ koná před bojem: „Shromážděné vojsko odešlo proto do Mispy naproti Jeruzalému, neboť Mispa byla dříve pro Izraele místem modlitby. Toho dne se postili, oblékli zíněné roucho, posypali si hlavu popelem a roztrhli svůj oděv. Otevřeli knihu zákona, aby tam hledali odpověď...“, 1 Mak 3, 46–48. V husitském případě nás starý letopisec informuje, že se před bitvou u Ústí nad Labem (1426) „počali pánu bohu se modliti s velikú pokorú a náboženstvím, aby jim pomoci ráčil“ a pozdní píseň o bitvě u Ústí *Sluší Čechům spomínati* uvádí: „Řekl pan Vaněk Černo-horský,/ hetjman polní: Kdo chce božský/ boj tento řádně konati,/ musí se s bohem smířiti./ Tu v pátek před tím v čas ranní/ Čechové měli kázání,/ tělo a krev boží přijali,/ by pro zákon bojovali./ Těž kněz Zikmund (Korybut) jest učinil/ a s pláčem se bohu modlil./ lidu k boji napomínajíc,/ zemkům mysl dobrou dávajíc“, v: Josef MACEK, *Ktož jsou Boží bojovníci*, c.d., s. 184.

před mečem, ačkoli je nikdo nebude pronásledovat, Neobstojíte před svými nepřáteli“ (Lv 26, 17–18,36–37). Ve vztahu k české situaci aplikoval Jošua Ha-Kohen podle zprávy Jakoba ben Mošeho Ha-Leviho (1427) toto biblické místo na druhou křížovou protihusitskou výpravu: „A stal se zázrak, že náhle o půlnoci nastal zděšený křik uprostřed velkého vojska Edomu, které postavilo své stany v šíři tří mil vedle města Žatce v zemi České, deset mil od Chebu a všichni prchali před mečem. A hnal je hlas padajícího listu, aniž by je nějaký člověk pronásledoval“⁴⁹. Závažnější je jeho následující tvrzení: „Ale země Česká je ještě ve víře rozdělena a na mnohých místech nemají kostely a kříže, a na jedné hoře, která se nazývá Tábor, bydlí husité, kteří nevěří v Ježíše. A nemají kostely⁵⁰ ani kříže ani kněze“. Vypalování měst⁵¹, kostelů⁵², ničení křížů i upalování⁵³ kněží a řeholníků, kterému se muselo dostat širokého ohlasu, jistě muselo židovského autora zaujmout, zkreslená představa, že táboři nevěří v Ježíše, se však musela opírat o něco jiného; při stálém mesiánském očekávání židovského prostředí nelze vyloučit, že tímto dojmem mohly

⁴⁹ Srov. *Slovem obnovená. Čtení o reformaci*, vyd. Amedeo MOLNÁR – Noemi a Luděk REJCHRTOVI, Praha, Kalich, 1977, s. 75.

⁵⁰ K tomu srov. František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora*, I. díl, 2. svazek, 1422–1452, c.d., s. 570.

⁵¹ Z hlediska chéremu srov. např. „Juda jim způsobil velkou porážku; ten den jich padlo na osm tisíc mužů. Potom odbočil do Alemy; napadl a dobyl město a pobil všechno obyvatelstvo mužského pohlaví, pobral kořist a město zapálil“, 1 Mak 5, 34–35; dále srov. 1 Mak 5, 28 a.j. K prachatickému osudu z 12.11. 1420 srov. 1 Mak 5, 47–51.

⁵² Z hlediska chéremu srov. např. zničení chrámu v Karnajimu: „Juda však dobyl i toto město a posvátný chrám zničil v plamenech se všemi, kdo v něm byli“ (1Mak 5, 44). Dobře informovaný Enea Silvio Piccolomini uvádí k roku 1420, že Žižka začal ničit všechny kostely na radu svých kněží (III, 42,4): „Zischa apud Pragenses agens ex consilio suorum sacerdotum omnes basilicas delere adortus est, quae sanctorum nominibus dedicatae fuerant“, Aeneae Silvii Historia Bohemica, vyd. Dana MARTÍNKOVÁ – Alena HADRAVOVÁ – Jiří MATL, Praha KLP /Clavis monumentorum litterarum (Regnum Bohemiae) 4, Fontes rerum Regni Bohemiae (FRRB) I/, 1998, s. 120,122; v případě pražského staroměstského kostela sv. Jakuba uvádí, že aby ho svého času Žižka nevyvrátil, chránili ho ozbrojení řezníci ochraňující tak hroby svých předků (IV, 52, 7), tamtéž, s. 169.

⁵³ Upálení bylo nejtěžším starozákonním trestem, srov. např. Judův příkaz, aby Ke-naánka, „kněžka“ (q^cděšá) Támar, byla upálena, Gn 38, 24. V makabejské svaté válce srov. např. k Judovi Makabejskému: „Vyhledával a pronásledoval svévolníky, upaloval ty, kdo týrali jeho lid“, 1 Mak 2, 5.

působit některé z Písma důvěrně známé rysy zdánlivě „judaizující“ svaté války, nabývající podoby „kruciáty naruby“, jak by řekl André Chastel⁵⁴.

List svolání sjezdu do Německého Brodu z 1. dubna 1423 uzavřel Žižka trinitárním odkazem: „A vždy s pomocí Trojice svaté, jednoho Pána, vysvoboditele všech v něho doufajících“. Takzvaný Žižkův vojenský řád⁵⁵ se k „Trojici svaté“ opakovaně vrací ve velmi zajímavých souvislostech ve vlastním textu:

Rozvržení božských osob a jejich role v textu tzv. Žižkova vojenského řádu		
Nejsvětější Trojice		
„ty všechny z sebe chceme puditi a honiti, nad nimi popravovati s pomocí Trojice svaté vedlé zákona Božího“	s. 26, ř. 134–135	trestání zjevných hříšníků a hříšnic
„Budiž Pán Buoh s námi s vámi, v nichž jste, a kdež se líbí Trojici svaté!“	s. 27, ř. 162–163	závěrečný pozdrav
„... s pomocí nestvořené a na věky požehnané Trojice svaté. Amen“	s. 27, ř. 167–168	slib „držení, zachování a ostříhání“ tohoto zápisu a listu
Bůh Otec		
„Z milosti a z daru Otce a Pána Boha všemohúcího uvěřivše a přijevše osvícení jisté, stálé, ohlášené a důvodné pravdy a zákona Božího“	s. 23, ř. 1-3	incipit, po němž následuje znění čtyř artykulů
Syn Boží, Ježíš Kristus		
„tělo a krev Pána našeho Ježíše Krista, Boha všemohoucího“	s. 23, ř. 8–9	druhý artykul
„abychme kněžstvo přivedli a uvedli k životu syna Božího, Pána Jezu Krista, a k životu apoštolskému“	s. 23, ř. 13–14	třetí artykul, zde i „svatokupectví rušili a zkazili s pomocí Boží“

⁵⁴ André Chastel užil tohoto přirovnání ve vztahu k tzv. *Sacco di Roma*, plenění Říma císařskými španělskými a německými landsknechtskými oddíly z roku 1527.

⁵⁵ Název je odvozen od nadpisu „Constitutio militaris Joannis Ziscae“ tohoto manifestu Žižkova bratrstva Menšího Tábora, dochovaného pouze v opise ze 16. století v kodexu Národního musea sig. V C2, fol. 28b–32a; text cituji ve srovnávací tabulce s udáním strany a řádku podle vydání *Staročeské vojenské řády. Hájek-Vlček-Žižka, listy a kronika*, c.d., *Žižkův vojenský řád*, s. 23–27; dále srov. *Listy dvou Janů*, c.d., *Žižkův vojenský řád*, s. 201–206; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, c.d., *Malá antologie pramenů a literatury*, B. *Takzvaný Žižkův vojenský řád*, s. 229–233.

„pravda Pána Jezu Krista, Boha všemohoucího, zůstává navěky“	s. 24, ř. 31-32	zdůvodnění vyhlášení řádu, předcházející výčet osob
Duch svatý		
„hnutí jsouce duchem dobrým“	s. 23, ř. 30	zdůvodnění vyhlášení řádu, předcházející výčet osob
obecná označení		
„vždy s pomocí Pána Boha všemohoucího“	s. 23, ř. 21	čtvrtý artykul
„aby Pán Buoh všemohoucí ráčil svou pomoc dáti a tu svou při svatou provésti k své svaté chvále a k rozmnožení toho dobrého a věrným k spasení a ku pomoci“	s. 25, ř. 79-81	modlitba před vytrže- ním do pole, zde i „aby se nejprv Pánu Bohu modlili, kleknouc a pad- nouc před tělem Božím a před tváří Boží“
„aby to Pán Buoh všemohoucí nám i vám ráčil svou pomoc dáti a svítěziti nad nepřátely svými i našimi za nás i s vámi bojovati svou mocí a ne- odlučovati nás své svaté milosti. Amen“	s. 27, ř. 159-161	slib držení, plnění a mstění
„s pomocí Pána Boha našeho“	s. 23, ř. 29	sankce čtyř artykulů, zde i „s Boží pomocí“
„a hanbu od nepřátel Božích a našich trpěli“	s. 24, ř. 55-56	napomenutí k posluš- nosti
„s pomocí Boží a vaší i všech věrných“	s. 24, ř. 56-57	uvedení vlastních dispo- zic řádu
„a jestliže by Buoh neuchoval“	s. 25, ř. 91	otázka utrpených škod z nedbalosti a trestů za ně
„Ale jestliže by kde Pán Buoh dal nepřátely přemoci a poraziti, města, tvrze, hradu dobytí, táhnouce polem nebo polem ležíce, kterých kořistí dobytí“	s. 25, ř. 99-101	otázka kořistí a jejího dělení
„...popraviti.. jako k zloději Božím..., s pomocí Boží takovým nad nimi činiti pomstu“	s. 26, ř. 111, 115-116	Akánův trest
„buď nad ním pomštěno podlé zákona Božího, jako Pán Buoh dopustí“	s. 26, ř. 120-121	trest za zranění, ochro- mení a zabití

„jenž se krade ode pře Boží a věrných bratří z vojsky“	s. 26, ř. 128	trest za dezerci
„bratr Žižka ... i všecky obce s pomocí Boží a obecní... vedlé zákona Božího“	s. 26, ř. 138	úmysl trestání „ze všech neřáduov“
„Pán Buoh bude s námi svú svatú milostí a pomocí, neb to přísluší k boji Božímu tak činiti, dobře, křesťansky, v lásce zřízení, v bázni Boží živu bejti, své žádosti, potřeby i naděje v Pánu Bohu setrvale bez pochybení položiti, čekajíce od něho věčné odplaty“	s. 26-27, ř. 144-148	Budou-li „zachováány, činěny a plněny artikule svrchupsané a spasitelné“
„pro milého Pána Boha, pro jeho svaté umučení, pro vysvobození pravdy zákona Božího, svatých a jich zvelebení, ku pomoci věrným v církvi svaté a zvláště jazyka českého i slovenského, i všeho křesťanství, ku pozdvižení věrným a ku potupě neústupným a zjevným kacířuom a pokrytým i zloškvrníkům“	s. 27, ř. 154-158	prosba o souhlas, radu a pomoc lidí všech stavů a „zvláště napřed všech věrných Čechů“
„Tak Pán Buoh dej!“	s. 27, ř. 169	závěr

Na první pohled překvapí praktická absence Ducha svatého, který byl vzýván v úvodním pozdravu listu bratřím Bartošovi a Bernardovi z Menšího Tábora na Valečově z 26. března (1423) i v listu svolání sjezdu do Německého Brodu z 1. dubna 1423, kde se vyprošovalo osvícení srdcí i rozumu všech věrných, kteří se zasadili o pravdu „Pána našeho všemohúcího“ – účastníci sjezdu přikračují k dispozicím „hnuti jsouce duchem dobrým“, ale klíčová role náleží Otci a Pánu Bohu všemohoucímu, z jehož milosti a daru věrní přijali osvícení „jisté, stálé, ohlášené a důvodné pravdy a zákona Božího“, jež se shrnuje ve čtyřech artykulech, které tak jsou, jak už tomu bylo v listu bratřím Bartošovi a Bernardovi z Menšího Tábora na Valečově, zakotveny v odvěké Otcově vůli. Stejně tak „nestvořená a na věky požehnaná Trojice svatá“ je garantem všeho, co bylo ujednáno, má stále vést věrné všude, kde se jí zlíbí a právě ona má napomáhat k očištění bratrstva ode všech „nevěrných, neposlušných, lhářiuv, zlodějův, kostkářův, loupežníkův, plundréruov, opilcuov, lajci, smilníkuov, cizoložníkuov, smilnic a cizoložnic i všech zjevných hříšníkuv a hříšnic“, aby tato svatá obec vyvolených byla schopna naplnit své poslání v zápase proti nepřítelům Božím i svým „pro vysvobození pravdy zákona Božího, svatých a jich zvelebení, ku pomoci věrným v církvi svaté a zvláště jazyka českého i slovenského, i všeho křesťanství, ku pozdvižení věrným

a ku potupě neústupným a zjevným kacírům a pokrytým i zloškvrníkům“. V obecně rozšířené lidové a popularizační literaturou tradované představě byla tato válka vedena s novozákonním patosem návratu k novozákonnímu ideálu prvotní církve pro Ježíše Krista a jeho svaté evangelium: není tomu tak, s dílčí výjimkou třetího artykulu: „abychme kněžstvo přivedli a uvedli k životu syna Božího, Pána Jezu Krista, a k životu apoštolskému, a nadání jich a zboží svatokupectví rušili a zkazili s pomocí Boží“. Slova „evangelium“ nebo „evangelní“ se zde vůbec neobjevují, přestože řád zdůrazňuje, co „přísluší k boji Božímu tak činiti“, aby Pán Bůh byl s nimi „svú svatú milostí a pomocí“: „dobře, křesťansky, v lásce zřízení, v bázni Boží živu bejti, své žádosti, potřeby i naděje v Pánu Bohu setrvale bez pochybení položiti, čekajíce od něho věčné odplaty“. „Křesťansky“ zde neznamená obecné normy soužití dobové *christianitas*, protože boj za „při Boží“ a „vysvobození pravdy Boží“, která „zůstává navěky“, se vede v ostrém antagonismu zvelebení „svatých (tj. předurčených ke spáse), na pomoc „věrným“ (tj. věřícím, vyvoleným) svaté církve (všech předurčených ke spáse), zvláště z „jazyka českého i slovenského“ i celého „křesťanství“ (křesťanstva) a k povznesení „věrných“ na jedné straně, ale na straně druhé k potupení „neústupných a zjevných kacírů“, pod nimiž se rozumí protipól církve svatých, tedy společenství předzvěděných k zatracení, čili „synagoga Satanova“, a dále i pokrytců a „zloškvrníků“. Protivníci jsou „kacíři“ proto, jak tomu je např. u Husa kol. roku 1412 ve vztahu k řeholníkům, řídícím se svou řeholí (*zákonem*), kteří prý opustili pro svůj soukromý zákon zákon Kristův, ruší jednotu náboženství Kristova a jsou služebníci Antikristovi⁵⁶, což se pochopitelně postupně rozšiřuje na stále širší kategorie osob a institucí⁵⁷. Náš Vojenský řád hovoří o „vysvobození pravdy zákona Božího“, ve dvou výslovných zmínkách a jednom konkrétním a jednom implicitním případě jeho užití jde zjevně o starozákonní kontext rigorozního uplatnění diferencovaných předepsaných trestů. Vojsko mezi sebou nechce trpět všechny zjevné hříšníky a hříšnice, jejichž výčet jsme již uvedli, a chce je „ze sebe puditi a honiti, nad nimi popravovati“ s pomocí

⁵⁶ Srov. Jan SEDLÁK, *M. Jan Hus*, Praha, Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1915, s. 293.

⁵⁷ K „Božímu zákonu“ jako prioritnímu kritériu všeho právního života a normě, nadřazené všem právním normám, poukázal na konkrétním případě zápisů kutnohorské městské knihy Jiří KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, c.d., s. 190; dále srov. týž, *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, Ústí nad Labem, Albis International, 1999.

„Trojice svaté“ a podle Božího zákona! Bezprostředně následující text upřesňuje: „Mínít také bratr Žižka i jiní páni, hejtmané, rytíři, panoše, měšťané, řemeslníci i robotězi svrchupsaní a jmenovaní, i všechny obce s pomocí Boží a obecní ze všech neřáduov trestati i bíti, trestáním honiti, mrskati, bíti i zabíjeti, stínati, věšeti, topiti, pálití i všemi pomstami mstítí, kteréž pomsty na zlé slušejí vedlé zákona Božího, nižádných osob nevyjímajíce ze všech stavuov, mužského i ženského pohlaví“⁵⁸. Menší Tábor zde načrtává impozantní výčet škály trestů, rozlišovaných a uplatňovaných podle starozákonní normy knih Leviticus, Numeri, Deuteronomium, ale i Knihy Jozue a Knihy Soudců, což je přesně to, co již zakazovaly soudobé táborské synody.

V jediném případě sestoupí ke konkrétnímu odkazu, ve druhém je obsažen implicitně. První je kromobyčejně signifikativní neboť postihuje nebezpečí ztráty Boží pomoci v boji: „Ale jestliže by kde Pán Buoh dal nepřátely přemoci a poraziti, města, tvrze, hradu dobytí, táhnouce polem nebo polem ležíce, kterých kořistí dobytí: aby ten vzatek a ty kořisti sneseny, svedeny, svezeny a na hromadu sklady byly, kdež by bylo tomu míst ukázáno a jmenováno od starších, budto mnoho nebo málo. A k tomu aby byli vydáni a voleni starší ze všech obcí, panských, rytířských, měšťcích i robotěncuov, aby věrně způsobili ty věci chudým i bohatým, a spravedlivě, jakž na koho sluší, rozdány a rozděleny byly, aby nižádný sám sobě nebral, ani co kdo zachoval. Jestli pak že by co kto vzal neboli zachoval, a to bylo usvědčeno dobrem, svědomím, k tomu takovému chtěli by popraviti, k jeho hrdlu i statku, buď kdož buď, žádných osob nevyjímajíce, **jakožto k zloději Božímu a obecnému, jakož se jest stalo Achanovi pro čepici dcer královských a pro plášť, neboli jinou smrtí, budto kníže, pán, rytíř, panoše, měšťtín, řemeslník nebo sedlák, ižádného nevymlouvajíce ani k vosobám hledíce a zřice, s pomocí Boží takovým činiti nad nimi pomstu**“⁵⁹. Řád se zde inspiruje případem Akána (Akár, tj. Zkáza), z kmene Judova, který si po dobytí Jericha odnesl cennosti propadlé klatbě (Joz 7,1.21): „Izraelci se při provádění klatby dopustili zpronevěry. Akán, syn Karmího, syna Zabdího, syna Zerachova z pokolení Judova, vzal něco z věcí propadlých klatbě. Proto vzplanul Hospodin proti Izraelcům hněvem /nad Izraelci pak vítězí Ajští muži, Jozue lká před Hospodinem/ Hospodin řekl Jozuovi: „Vstaň! Co je s tebou, že jsi padl na tvář? Izrael zhřešil. Přestoupili mou smlouvu, kterou jsem jim vydal. **Vzali z věcí, propadlých**

⁵⁸ *Staročeské vojenské řády. Hájek - Vlček - Žižka, listy a kronika, c.d., Žižkův vojenský řád, s. 26, ř. 136-142.*

⁵⁹ *Tamtéž, c.d., s. 25-26, ř. 99-116.*

klatbě, kradli, zatajili to a uložili mezi své věci. Proto nemohou Izraelci před svými nepřáteli obstát a obracejí se před svými nepřáteli na útěk, protože sami propadli klatbě. Nebudu už s vámi, jestliže ze svého středu nevytýčíte to, co propadlo klatbě. Vzhůru, posvět lid a vyzvi jej: „Posvěťte se na zítřek! Toto praví Hospodin, Bůh Izraele: Uprostřed tebe je něco, co propadlo klatbě, Izraeli! Nemůžeš obstát před svými nepřáteli, dokud to, co propadlo klatbě, neodstraníš ze svého středu. Ráno budete přistupovat po kmenech. Kmen, který bude Hospodinem označen, bude přistupovat po čeledích. Čeleď, označená Hospodinem, bude přistupovat po domech. Dům, označený Hospodinem, bude přistupovat po mužích. **Ten, kdo bude označen, že si přisvojil věc, propadlou klatbě, bude spálen se vším, co mu patří, protože přestoupil Hospodinovu smlouvu a dopustil se v Izraeli hanebnosti.** Za časného jitra rozkázal Jozue Izraeli přistupovat po kmenech. Losem byl označen kmen Judův. Rozkázal, aby přistupovala judská čeleď. Označena byla čeleď Zerachejců. Rozkázal, aby přistupovala zerachejská čeleď po mužích. Označen byl Zabdí. Pak rozkázal, aby přistupoval jeho dům po mužích. Označen byl Akán, syn Karmího, syna Zabdího, syna Zerachova z pokolení Judova. Tu vyzval Jozue Akána: „Synu, přiznej slávu Hospodinu, Bohu Izraele, a vzdej mu chválu. Doznej se mi, co jsi učinil; nic přede mnou nezapírej!“ Akán odpověděl Jozuovi: „Ano, zhřešil jsem proti Hospodinu, Bohu Izraele; učinil jsem toto: „Viděl jsem mezi kořistí jeden pěkný šineárský plášť, dvě stě šekelů stříbra a jeden zlatý jazyk o váze padesáti šekelů. Vzplanul jsem žádostí a vzal jsem si to. Je to ukryto v zemi uvnitř mého stanu a stříbro je vespod“. Jozue poslal posly, ti běželi do stanu, a hle, bylo to ukryto v jeho stanu a stříbro bylo vespod. Vzali ty věci ze stanu, přinesli k Jozuovi a všem Izraelcům a pohodili je před Hospodinem. **Za účasti všeho Izraele vzal Jozue Akána, syna Zerachova, i stříbro, plášť a zlatý jazyk, i jeho syny a dcery, býky a osly, jeho brav i stan a všechno, co mu patřilo, a ubírali se s tím vzhůru do doliny Akóru. Jozue řekl: „Zkázu, kterou jsi uvalil na nás, nechť uvalí Hospodin v tento den na tebe“.** Všechen Izrael jej kamenoval; spálili je a zaházeli kamením. Navršili nad ním velkou hromadu kamení; je tam až dodnes. **A Hospodin upustil od svého planoucího hněvu.** Proto se to místo jmenuje Emek Akór (to je Dolina zkázy) až dodnes“ (Joz 7, 1.10–26).

Musíme si přirozeně položit otázku, jak je možné, že v tzv. Žižkově Vojenském řádu se má naložit se zlodějem kořisti jako s Akánem, ale tato má být rozdělena a ne zničena jako prokletá Hospodinem? Akán totiž podlehl pokušení přivlastnit si, co bylo z kořisti klatbou oddělené pro Hospodina (srov. Joz 6,

19.24), dopustil se tak svatokrádeže - Vojenský řád poučeně hovoří o „zloději Božím“ - porušila se tak smlouva Hospodina s lidem (Joz 7, 11.15) a Hospodinův hněv vzplanul proti celému Izraeli, protože hřích jednotlivce zasahuje celé společenství vyvoleného lidu (srov. 1 K 5, 6; Ga 5, 9). Opět stojíme tváří v tvář důležitému rozlišení. V případě dobytého Jericha a Akána jde o varování: „... mějte se na pozoru před tím, co je klaté, abyste nebyli vyhubeni jako klatí, kdybyste si přisvojili něco klatého. Přivolali byste na izraelský tábor klatbu a uvrhli jej do zkázy“ (Joz 6, 18). Izraelci proto „Mečem vyhubili jako klaté všechno, co bylo ve městě, muže i ženy, mládež i starce. Těž skot a brav i osly“ (Joz 6, 21) a „Město se vším všudy spálili. Jen stříbro a zlato i měděné a železné předměty dali na poklad domu Hospodinova“ (Joz 6, 24). Tzv. Žižkův Vojenský řád výslovně zmiňuje, že Akán ukradl „čepici dcer královských a plášť“, přesněji šlo o „jeden pěkný šineárský plášť, dvě stě šekelů stříbra a jeden zlatý jazyk o váze padesáti šekelů“ (Joz 7, 21). Ve skutečnosti nešlo jen o zjištění o zjištnou žádostivost: „Plášť, sám o sobě drahocenný a skvostný, jak ukazuje hebrejské označení (^ʿadēreṭ), je blíže popsán jako „šineárský“. Není to určení módního směru. Slovo Šineár bylo starým výrazem pro Babylonii a v bibli se ho užívá k vyjádření babylonské náboženské a duchovní sféry (Gn 11, 2; Da 1, 2; Za 5, 11). Lze tedy soudit, že „šineárský plášť“ byl součástí oděvu, užívaného při věštecko-magické praxi. Neobvyklé je i označení zcizeného zlatého předmětu: „jazyk“. Podle váhy (50 šekelů, tj. asi tři čtvrtiny kilogramu) šlo o nevelký předmět. I tu lze mít za to, že sloužil k věštecko-magickým úkonům“⁶⁰. Analogické rituální jednání zmiňuje Vavřinec z Březové ve své Kronice ve vztahu k Žižkovi v případě hradu Rabí, „v kterém bylo pro bezpečnost od duchovních i světských ze sousedství uloženo mnoho majetku takřka neodhadnutelného na klenotech ze zlata, stříbra a drahých kamenů, na drahocenných rouchách a zbraních. A to všechno - toliko s výjimkou ukořistěných peněz, zbraní a koní - vynesli z hradu, nakladli na jednu hromadu a spálili a rovněž tam před hradem upálili sedm mnichů a kněží, které v svrchujmenovaném hradě zastihli“⁶¹. V deuteronomické tradici Hospodin lidu kořist dává jako lup k užívání: „Až ti je Hospodin, tvůj Bůh, vydá do rukou, pobiješ v něm ostrím mečem všechny osoby mužského pohlaví. Ale ženy,

⁶⁰ Srov. *Jozue-Soudců-Rút / Starý zákon*. Překlad s výkladem 4/, Praha, Kalich, 1969, komentář s. 46; Peter J. KERARNEY, *Giosuè*, v: *Grande Commentario Biblico*, Brescia, Queriniana, 1974², s. 172-173.

⁶¹ Vavřinec z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika - Píseň o vítězství u Domažlic*, vyd. František HEŘMANSKÝ, úvod a poznámky Marie BLÁHOVÁ, Praha, Svoboda, 1979, s. 53.

děti a dobytek i vše, co bude v městě, všechnu kořist z něho si ponecháš jako lup. Budeš užívat kořisti po svých nepřátelích, kterou ti dal Hospodin, tvůj Bůh..." (Dt 20, 13-14), kořist spolu s Mojžíšem sepisuje a rozděluje kněz Eleazar⁶². Pro Janovovy *Regulae veteris et novi testamenti*⁶³, jak ještě uvidíme, byli těmi, kdo seberou z království Kristova všechna pohoršení, usmrtí netvora (Antikrista, tj. celé zástupy Gogovy a Magogovy) a rozdělí si jeho tělo jako obezřelí kupci „tihle **kněží a levité**⁶⁴, **nejvěrnější přátelé v Kristu Ježíši**". Zde ovšem šlo o duše, které „vytrhující je z těla Antikristova, přivtělí na věky ke Kristu Ježíši". Žaloby na tábořské bludné články z roku 1420 již uvádějí zjevné odkazy na kořistění, spojené s chéremem: „It. Božím nepřátelóm již má všechno zboží odjato býti aneb spáleno aneb zkaženo"⁶⁵, a doplňují: „It. O těch bratřích jest toto napsáno: každé místo, jenž noha vaše šlapati bude, vaše bude; nebo proto jsou málo opustili, aby mnoho nabrali"⁶⁶, což má opět starozákonní kontext. Ve Vojenském řádu Menšího Tábora rozdělují kořist nikoli kněží, ale starší z obcí, zná však obě svrchuzmíněné starozákonní varianty.

⁶² Srov. Nu 31, 25-30: „Hospodin řekl Mojžíšovi: „Ty s knězem Eleazarem a s představiteli rodů pospolitosti pořídíš soupis lupu, jak zajatých lidí, tak dobytka. Lup rozdělíš na polovinu mezi válečníky, kteří se účastnili boje, a ostatní pospolitost. Od válečníků, kteří se účastnili boje, oddělíš dávku pro Hospodina po jednom z pěti set, jak z lidí, tak i skotu, oslů, ovcí a koz. Vezmete je z jejich poloviny a ty je dáš knězi Eleazarovi jako Hospodinovu obět pozdvihování. Z poloviny patřící Izraelcům vezmeš po jednom ukořistěném z padesáti, jak z lidí, tak z kusů skotu, oslů, ovcí a koz, prostě ze všeho dobytka, a dáš je levijcům, držícím stráž u Hospodinova příbytku“.

⁶³ Matěj z JANOVA, *Výbor z Pravidel Starého a Nového Zákona (Regulae Veteris et Novi Testamenti)*, vyd. Rudolf SCHENK, úvod Miloslav KAŇÁK, Praha, Ústřední církevní nakladatelství, 1954, s. 256-257.

⁶⁴ Skutečnost, že Janov uvádí v rámci a po boku kněží zvláštní levitskou skupinu, jakési áronovské kněžstvo, je zajímavá. Nevíme ovšem zatím, zda se toto rozlišení promítlo i do raně husitského prostředí. Kniha Numeri uvádí varovný případ Léviince Kóřacha, syna Jishára, syna Kehatova, který společně s Dátanem a Abíramem, syny Eliabovými, Ónem, synem Peletovým a s 250 muži povstali proti Mojžíšovi a Áronovi a vyčítali jim: „Příliš mnoho si osobujete. Celá pospolitost, všichni v ní jsou svatí a Hospodin je uprostřed nich. Proč se povznášíte nad Hospodinovo shromáždění?“ (Nu 16, 3). Krizi autority ve vzpouře Kóřachovců řeší sám Hospodin, rozevře se pod nimi země a pohltí je a muže, přinášející kadidlo, sežehne Boží oheň. Pikartská krize má velmi podobné rysy, přičemž se zde u sedláka Mikuláše objevuje i Mojžíšovo jméno: „Item Petra Ježíšem, synem Božím, a Mikuláše Mojžíšem jsou jmenovali a za zprávu všeho světa měli“, srov. Josef MACEK, *Ktož jsou Boží bojovníci*, c.d., s. 114-115.

⁶⁵ Srov. Josef MACEK, *Ktož jsou Boží bojovníci*, c.d., s. 58.

⁶⁶ Tamtéž, c.d., s. 59. Těto skutečnosti si při své návštěvě Tábora povšimnul i Enea Silvio Piccolomini.

Druhým případem, kdy tento Vojenský řád počítá, ovšem implicitně, s uplatněním starozákonní normy „Božího zákona“, je výrok o zranění, ochromení nebo zabití ve vojsku, navazující na zákaz „sváruov, křikuov a potrhání“: „Jestliže by kdo koho bil, ranil, ochromil nebo zabil, buď nad ním pomštěno podlé zákona Božího, jako Pán Buoh dopustí, žádného nevyměňující ani k vosobám zřice“⁶⁷. Nový zákon se krom obecného zákazu zabíjení otázkou blíže nezabývá, Starý zákon poskytuje detailní příkazy jak jednat v různých situacích: „Jestliže však někdo ubije někoho železným předmětem, takže ten člověk zemře, je vrahem. Vrah musí zemřít. Jestliže hodí kamenem, který může přivodit smrt, a ubije někoho, takže zemře, je vrahem. Vrah musí zemřít. Vraha usmrtí krevní mstitel; když ho dopadne, usmrtí ho. Jestliže někdo do někoho z nenávisti strčí nebo ve zlém úmyslu něco po někom hodí, takže zemře, nebo z nepřátelství někoho ubije rukou, takže zemře, musí ten, kdo druhého zabil, zemřít: je vrahem. Vraha krevní mstitel usmrtí, když ho dopadne“ (Nu 35, 16–20; 30–34). Jinou otázkou je neúmyslné ochromení nebo zabití (Nu 35, 22–29; Dt 19, 4–6), korespondující s rozlišením neúmyslných prohrěšků a úmyslných hříchů (Nu 15, 22–31). V případě našeho Vojenského řádu „mstí“ přečin bratr Žižka, obce i všichni, kdo k řádu přistoupili. Ponurý slovník tzv. Žižkova vojenského řádu, oplývající slovesy – nutit a pudit, trestat i bít, trestáním honit, honit k tomu dobrému s pomocí Pána Boha našeho, rušit a kazit, mrskat, bít i zabíjet, stínat, věšet, topit, pomstít i popravít k hrdlu i statku, pálit i všemi pomstami, jaké se patří na zlé podle Božího zákona – přese všechnu svou úděsnost věrně odpovídá vymezení úkolu, který v bojující církvi vyznačil ve své straně světským pánům sám Mistr Jan Hus: **donucovat k zachování Božího zákona**. V sedmnácté kapitole svého spisu *De ecclesia*, kde odpovídá na obvinění, že navádí věřící lid k neposlušnosti, odpovídá: „A za čtvrté žádá a hlásá naše strana, aby církev bojující sestávala poctivě ze složek, které ustanovil Hospodin, to jest z kněží Kristových, kteří zachovávají jeho zákon v čistotě, **ze světských pánů, kteří donucují zachovávat nařízení Kristovo**, a z obecného lidu, který oběma těmto složkám slouží podle zákona Kristova“⁶⁸. Ještě důležitější snad byl v tomto směru jeho výrok,

⁶⁷ *Staročeské vojenské řády. Hájek, Vlček, Žižka, listy a Kronika*, c.d., s. 26, ř. 119–121.

⁶⁸ Srov. Mistr Jan HUS, *O církvi*, vyd. František M. DOBIÁŠ – Amedeo MOLNÁR, Praha, NČSAV, 1965, kap. 17, s. 144, ř. 34–39, dále srov. latinský text *Tractatus de ecclesia*, vyd. S. HARRISON THOMSON, Praha, Komenského evangelická fakulta bohoslovecká, 1958, s. 149, klíčové místo zní: „ex mundo nobilibus ad observanciam ordinacionis Christi compellentibus“.

týkající se evangelních rad: „V nebeské vlasti zajisté, kde není nebezpečí nebo příležitosti k hřešení, není ani rady ve vlastním smyslu... A není tam skutečné odvety proti odpůrcům, o níž se mluví v 5. kapitole Matoušově: „Dobře číňte těm, kteří vás nenávidí“. A není tam ponížené snášení násilných rváčů, o němž čteme v 5. kapitole Matoušově: „Ale udeří-li tě kdo na pravou tvář, nastav mu i druhou... .. Všech těchto dvanáct rad nebude třeba uskutečňovat v jejich prvotní podobě v nebeské vlasti, ale v druhotném smyslu ve svém výsledku budou zachovány jako věčná Boží přikázání. Ale pokud jsme na cestě, jsou k životu velmi prospěšné“⁶⁹. Již ve starším *Výkladu delší na desatero přikázanie* odpovídal na otázku, kterou mu kladli „kněžie, jenž se k boji tělestnému strojí“: „Poňavadž kněžie starého zákona bojovali sú hodně, proč by z božieho přikázanie též kněžie nového zákona nebojovali? Tu diem, že kdy by buoh kněžím nového zákona přikázal bojovati, tehdy by jim slušalo, jako i oněm; tak bych já chtěl bojovati, by mi spasitel přikázal; ale toho přikázanie počekáme, až anjel boží k súdu potrúbí“; měl na mysli starozákonní kněze, kteří v boji za Zákon „kázali a trúbili“, stanuli „před čelem boje“ a mluvili k lidu: „Slyš Izraeli! Vy dnes proti nepřítelóm svým boj činíte, nelekej se srdce vaše. Neroďte se báti, neroďte ustúpiti aniž se jich strachujte; nebť pán böh váš mezi vámi jest, za vás proti protivníkóm vašim bude bojovati, aby vás vytrhl z zhynutí“⁷⁰. V obou zmíněných případech Hus jistě nemohl tušit, že z kostnické hranice, z níž, jak to bylo jeho stoupenci nahlíženo, jako nový Eliáš vystoupil v ohnivém voze na nebesa, uvolní definitivně cestu eschatologickému měření sil doby skonání věků, k němuž sám ve všech směrech teoreticky připravil půdu.

Shrneme-li charakter indicií, jež nám poskytuje tzv. Žižkův vojenský řád, máme před očima bratrstvo vyvoleného lidu předurčených ke spáse, kteří uvěřili a přijali jako milost a dar osvětlení od Otce a Pána Boha všemohoucího „jistou, stálou, ohlášenou a důvodnou pravdu a zákon Boží“ ve čtyřech artykulech a vedou za jeho „vysvobození“ s Kristem, Synem Božím, který přichází a provází je v boji jako Pán Bůh všemohoucí⁷¹, poslední zápas proti

⁶⁹ Mistr Jan HUS, *O církvi*, c.d., kap. 17, s. 149, ř. 217–218, 225–228, s. 150, ř. 246–248; dále srov. *Tractatus de ecclesia*, c.d., s. 155.

⁷⁰ Mistr Jan HUS, *Výklady/Magistri Iohannis Hus Opera omnia*, I/, vyd. A. MOLNÁR, Praha, Academia, 1975, s. 222, ř. 38–50.

⁷¹ Ve *Výkladu delší na desatero přikázanie* uzavřel Hus svou odpověď na otázku zda mají novozákonní kněží, stejně jako kněží starozákonní troubit před lidem k boji a bojovat, slovy: Aj, toto přikázanie božie že jest podobenstvie bylo boje našeho duchovnieho

antikristovským silám. Právě proto, že tak činí z odvěké vůle a s pomocí „nestvořené a na věky požehnané Trojice svaté“, jež je zavede a bude s nimi „kdež se jí zlíbí“, mohou se opírat o celou zkušenost vyvolených všech věků a přijímat ji v konkrétních situacích a vložit „setrvale a bez pochybení“ všechny své žádosti, potřeby i naděje v Otce, „Hospodina zástupů“, který je učí „v bázni Boží živu bejti“ a sám za ně sám bojuje a současně v Syna, Ježíše Krista, který je učí být „v lásce zřízení“ a od nějž čekají věčnou odplatu spočinutí v nebeském království. Starý i Nový zákon se dotýkají a naplňují v tomto novém věku, který se rozevírá a k němuž vykračují „hnuti jsouce Duchem dobrým, věduce a rozomějice, že všechny tohoto světa věci jsou padující a **minulé**, ale pravda Pána Jezu Krista, Boha všemohoucího, zůstává na věky“. Právě tento náznak trinitárního náhledu dějin spásy, můžeme-li o něm hovořit, by se mohl stát mostem mezi kristocentrickým výhledem a starozákonními důrazy, ocitajícími se bok po boku v jediném a ojedinělém normativním dokumentu husitské svaté války, a překonat paradox mezi její ideální motivací a reálným způsobem jejího vedení.

Třetí věk Ducha svatého „násilné verze“ pozdních jáchymistických proroctví v husitských Čechách?

Na prvním místě si musíme položit otázku jakými podněty by se takovýto trinitární eschatologický model inspiroval a zda byly v předhusitských a husitských Čechách známy? V tomto směru se můžeme opřít o hluboký vhled a kvalifikované stanovisko předních zahraničních specialistů, jakými jsou Anne Hudsonová, Howard Kaminsky, Robert E. Lerner, Alexander Patschovsky, Roberto Rusconi, Bernhard Töpfer, André Vauchez a Kurt-Victor Selge⁷². Jáchymisticky orientovaný františkán, vizionář Jean de Roquetaillade (Johannes de Rupescissa), sepsal v padesátých letech čtrnáctého století proroctví *Vade mecum in tribulatione*, v němž předpověděl útek kardinálů

---

proti ďáblu, světu a tělu, protože knězi přikázáno, aby čelil v tom boji a jiných popúzel a je těšil, aby statečně bojovali, **majíce již boha s sebou v člověčenství na pomoc**, jenž die: „S vámi sem až do skonání světa“, tamtéž, s. 222, ř. 51-55. Takto eucharistický Kristus provázel v boji vyvolené v „arše“.

⁷² Nenápadný sborník *Eschatologie und Hussitismus. Internationales Kolloquium, Prag 1.-4. September 1993*, vyd. Alexander PATSCHOVSKY - František ŠMAHEL, Praha, Historický ústav /Historica, Series nova, Supplementum 1/, 1996, představuje přes rozsah pouhých 185 stran zásadní zvrat v náhledu eschatologického myšlení raného husitství.

do Avignonu a rozkol k roku 1362 a velké *renovatio mundi* před rokem 1370⁷³, kdy se podle páté intence spojí „krutovládce s urozenými zrádci“ a v sedmé intenci s laiky a rozpoutají krvavé lidové povstání proti knížatům, šlechticům i proti duchovenstvu, zničí je a přivedou k čistotě evangelního zákona⁷⁴. Již k roku 1367 se měl objevit františkánský „reparator“, mystický Eliáš, který bude kázat proti Antikristovi a stane se papežem⁷⁵. Tato proroctví dorazila do Prahy záhy po svém sepsání díky úzkým stykům pražského dvora s Avignonem, kde v žaláři sepsal Roquetaillade roku 1349 i *Liber secretorum eventuum*, z něž byl podstatný výtah zařazen mezi léty 1354–1362 do kroniky, věnované pražskému arcibiskupovi Arnoštovi z Pardubic⁷⁶.

⁷³ Srov. Roberto RUSCONI, *L'Attesa della fine. Crisi della società, profetia ed Apocalisse in Italia al tempo del grande scisma d'Occidente (1378–1417)*, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo /Studi storici, 115–118/, 1979, s. 37–38.

⁷⁴ František Pražský o něm do své *Kroniky* zařadil zprávu jako o odsouzeném heretikovi, což neodpovídá skutečnosti, srov. *Chronicon Francisci Pragensis – Kronika Františka Pražského*, vyd. Jana ZACHOVÁ, Praha, Nadace Patriae – Historický ústav Akademie věd České republiky /Fontes Rerum Bohemicarum, Series nova, t. I. – Prameny dějin českých, nová řada, I. díl/, s. 209–210; v textu se hovoří pouze o „...libro sibi ostenso Iohannis heretici hic condempnati“, proto ho také rejstřík uvádí pouze jako „Jana, heretika“, identifikuje ho, stejně jako *Vade mecum*, popis tezí proroctví: „... quod infra annum et dimidium magna persecutio cleri esse deberet, ita quod etiam papa esset in periculo in propria persona et quod occiderentur multi cardinales et quod infra tempus iam dictum deberet modernus papa de hac vita migrare et alter totus pauper eligi, qui edificare deberet templum pulcrius templo Salomonis in urbe Romana in honore sancti Spiritus...“.

⁷⁵ Srov. Robert E. LERNER, „*Popular Justice*“: *Rupescissa in Hussite Bohemia*, v: *Eschatologie und Hussitismus. Internationales Kolloquium, Prag 1.–4. September 1993*, red. Alexander PATSCHOVSKY – František ŠMAHEL, Praha, Historický ústav, 1996, s. 41. Roquetailladův výklad *Oraculum Cyrilli* následně shrnul celou tradici očekávání pseudojachymistických proroctví, v níž *antichristus germanicus* bude korunovat na císaře Fridricha III., který tvrdě ztrestá církev za její hříchy, srov. Roberto RUSCONI, *L'Attesa della fine*, c.d., s. 174, 176–177. V českém prostředí však v rukopisech, na rozdíl od *Vade mecum*, doložen není. Ideu Jeana de Roquetaillade dále rozvinul *Libellus Telesfora* z Cosenzy, proti kterému Heinrich von Langenstein sepsal roku 1392 *Tractatus contra quendam Eremitam de ultimis temporibus*, srov. tamtéž, c.d., s. 182.

⁷⁶ Tamtéž, c.d., s. 42–43. Dále srov. André VAUCHEZ, *Jean de Roquetaillade* († 1366 ca.). *Bilan des recherches et état de la question*, tamtéž, s. 34–35. Robert E. Lerner přisuzuje toto prostředkování kaplanovi Karla IV., Konrádovi z Halberstadtu, který navštívil Avignon roku 1353. V těchto souvislostech je třeba rovněž zmínit Colu di Rienzo, který se pokoušel roku 1350 získat v Praze Karla IV. pro svou ideu obnovy církve a římského impéria prostřednictvím široké škály politických proroctví – dočkal se od něj

Následné „propuknutí rozkolu dává proroctvím, která byla redigována a šířena od doby Jáchyma z Fiore, od konce dvanáctého století, až do doby čtrnáctého století, tedy až po díla Jean de Roquetaillade, aktuálnost a současně věrohodnost, protože se v nich hledá přesné určení toho co se stalo, i toho, co se stane v budoucnu“⁷⁷. V českém rukopise se některá proroctví *Vade mecum* objevují až kolem roku 1400 v záznamu anonymního studenta, který měl znalost kanonického práva⁷⁸. Ještě zajímavější je opis „násilné verze“ *Vade mecum*, datovaný neznámým autorem českého původu, který musel žít v Praze nebo poblíže ní, k roku 1422. Rupescissova data jsou zde aktualizována, hrozná rány, které dopadly na křesťanstvo, začaly roku 1415 a budou pokračovat až do roku 1430 nebo 1435⁷⁹. Tento opis pořídil podle mínění Roberta E. Lernerera v Praze nebo jejím okruhu odpůrce táborů, protože zaznamenává následně k roku 1424 smrt „zlého“ Žižky, což by, je-li tomu tak, nebylo překvapující, protože Roquetailladova proroctví mohla budit zájem prostředí, trpícího táborským násilím⁸⁰. Posledním důkazem, že se „násilná verze“ *Vade mecum* stala známou, je existence částečného překladu do češtiny, který klade nejhroznější rány, jež postihnou duchovenstvo mezi léta 1425–1435⁸¹.

Zásluha o to, že se tato obecná pozdní pseudo-jáchymistická proroctví situují co do svého naplnění do Čech, přísluší pravděpodobně florentskému, jáchymisticky orientovanému biskupovi, Giacomovi Palladinimu z Terama (Jakub z Terama), který určil rok 1409 jako bod zlomu, kdy na papežský stolec dosedne zosobněný Antikristus. Jeho „rex novus“, narozdíl od jáchymistických proroctví poloviny čtrnáctého století, včetně *Vade mecum* Jana de

---

uvěznění a písemné odpovědi, v níž panovník zdůraznil, že proroctví jsou klamná a že božský úrdek je nevyzpytatelný, nadto jsou pak proroctví františkánských spirituálů, o která se opírá, podložena pýchou a domyšlivostí a nelze je přijmout neboť zarputile útočí proti papeži, srov. Josef MACEK, *Cola di Rienzo*, Praha, Orbis, 1965, s. 143–144. Z avignonského žaláře pak Cola psal pražskému arcibiskupovi, že opustil svá předchozí stanoviska a obrátil se výslovně k propapežským proroctvím, srov. Roberto RUSCONI, Roma, Viella /Centro Internazionale di Studi Gioachimiti S. Giovanni in Fiore, Opere di Gioacchino da Fiore: testi e strumenti 9/, 1999, s. 79.

⁷⁷ Srov. Roberto RUSCONI, *L'Attesa della fine*, c.d., s. 137.

⁷⁸ Jde o MS VIII D 15 pražské Národní knihovny, fol. 26v–27r, Srov. Robert E. LERNER, „*Popular Justice*“: *Rupescissa in Hussite Bohemia*, s. 43, pozn. 10.

⁷⁹ Jde o vídeňský rukopis Österreichische Nationalbibliothek, MS 3282, fol. 25r–28r.

⁸⁰ Srov. Robert E. LERNER, „*Popular Justice*“: *Rupescissa in Hussite Bohemia*, c.d., s. 47.

⁸¹ Srov. tamtéž, c.d., s. 48–49. Jde o *Proroctví Jana de Rupescissa*, vyd. Ferdinand MENČÍK, v: *Česká proroctví*, Vídeň 1879, s. 17–19.

Roquetaillade, „multa et magna faciet“ v tomto třetím věku Ducha svatého, provede mesiánskou obnovu světa a je identifikován se samotným Synem Božím, který se vrátí na zem. Toto proroctví prokazatelně znal i Mistr Jan Hus, který byl v Kostnici obviněn, že řekl při kázání v lidovém jazyce, že se naplnilo a že na papežský stolec dosedl ten, kdo bude pronásledovat evangelium, epištoly a víru Kristovu a že tím mínil papeže Alexandra V., který dal spálit Wyclifovy knihy. Hus odpověděl, že je to formálně správné, ale že to řekl jinak a že ani Alexandr V. nenařídil bulou spálit Wyclifovy knihy⁸². Husova slova o naplnění proroctví Jakuba z Terama bývají spojována s kázáním v Betlémské kapli z 25. června 1410⁸³, kdy dal Mistr předčítat i odvolání, podané jménem svým i jménem M. Zdislava ze Zvířetic a dalších šesti bakalářů a studentů k apoštolské stoličce proti zákazu hlásání bludných Wyclifových článků a kázání na soukromých místech⁸⁴, vyhlášenému veřejně arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hasenburka 16. června na synodě v arcibiskupově dvoře. Kázání bylo tak bouřlivé, že se v gestu vzdoru i podstatné části svého obsahu promítlo i do kostnických žalob⁸⁵. Právě demonstrativní výzva – „**Věru, bylo**

⁸² „Non est verum in forma, sed aliqua dixi, nec ipse Alexander mandavit in bulla libros Wicelii cremari“, srv. František PALACKÝ (vyd.), *Documenta Mag. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam ... illustrantia*, Praha 1869, s. 233; dále srov. Roberto RUSCONI, *L'Attesa della fine*, c.d., s. 127; František J. HOLEČEK, O.M., *M. Jan Hus a proroctví Giacoma Palladiniho z Terama*, v: *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, red. Bronislav CHOLÁČ - Libor JAN - Tomáš KNOZ, Matice Moravská, Brno 1999, s. 111–118.

⁸³ Zatímco Jan Sedlák považoval zmínku o naplnění proroctví Jakuba z Terama za jistou, srov. Jan SEDLÁK, *M. Jan Hus*, c.d., s. 176–177; Václav Novotný upozornil, že „kázání není dnes známo, leda z vytržených citátů, jež ke kurii poslal Zbyněk, a o nichž víme z procesu reprodukováného Colonnou, a z některých zmínek v žalobních artikulech Michala de Causis, Pražských „Depositiones“ a Kostnických“ a vyslovil konstatování, že snad Hus zmínku připojil, srov. Václav NOVOTNÝ - Vlastimil KYBAL, *M. Jan Hus. Život a učení, díl I/1. Život a dílo* (V. NOVOTNÝ), Praha, Jan Laichter, 1919, s. 408 a pozn. 2.

⁸⁴ Nejnověji tuto otázku pronikavě pojednal Jiří KEJŘ, *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, c.d., s. 19–21. Za mimořádně podnětné je třeba považovat upozornění na příklad sedmi kardinálů, kteří odešli z Lucy do Pisy a 13. května 1408 se odvolali z hrozeb Řehoře XII. k Pánu Ježíši Kristu, který bude soudit mrtvé a svět ohněm, ke generálnímu koncilu a k budoucímu papeži, které mělo svůj ohlas i v Čechách, srv. tamtéž, s. 14.

⁸⁵ Srov. Jan SEDLÁK, *M. Jan Hus*, c.d., *Přílohy*, 19. *Articuli e processu Mgr. J. Hus Constantiensi*, 2. *Articuli testium*, b) *Pragensium*, s. 342, č. 7: „Johannes Huss ad populum dixit: Ecce papa nuper defunctus, vid. Alexander papa V, nuper scripsit archiepiscopo Pragensi pro exstirpandis erroribus J. Wicelii in Bohemia et Moravia et quod ibi sunt multi

by třeba, abychom se přepásali mečem a hájili zákon boží, jak bylo ve Starém zákoně nařízeno Mojžíšem⁸⁶ – přináší osudový zlom, předznamenává nadcházející hodinu drakobijců. Dosud jsme neměli přímý důkaz, že by Hus byl ovlivněn vizí Jáchyma z Fiore. Výslovně o něm hovoří v jediném nám posud známém případě ve svém spise *De libris hereticorum legendis*, který koncipuje právě v průběhu tohoto střetnutí, přičemž konstatuje, že se říká, že se zakazuje hájit nebo schvalovat jeho bludnou nauku či výrok o Trojici, ale ne pálit jeho knihu nebo zavrhnout pravdu v ní obsaženou⁸⁷. Pouze zdánlivě jde

homines opiniones et errores Wicleff contra fidem tenentes, quorum corda sunt haeresi infecta: et ego dico et deo regrator, quod ego nullum Bohemum vidi haeticum“, č. 8: „Ad verba praedicta totus populus acclamavit: mentitur, mentitur“, č. 11: „Johannes Huss dixit, quod Alexander papa nuper defunctus, nescio tamen, si sit in coelo vel in inferno, scribit in cutibus suis asinis, quod archiepiscopus cremare deberet libros J. Wicleff, in quibus multa bona continentur“, č. 12: „Item dixit: Ecce appellavi contra mandata archiepiscopi et ex nunc appello, vultis mihi adhaerere? Ad quos totus populus clamabat in vulgari bohemico: Volumus et adhaeremus“, s. 343, č. 13: „Item post aliqua verba dictus Johannes Huss in eodem sermone in dicto vulgari subiunxit alloquendo populum: Sciatis, quod proposui et propono /praedicare/, quia aut oportet me praedicare aut extra terram expelli aut in carcere mori, quia papae possunt mentiri et mentitur, sed deus non mentitur“, č. 14: „Item dixit: Ideo deliberetis, si vultis mihi adhaerere, non timeatis excommunicationem, quia secundum consuetudinem appellatis mecum“ a č. 15: „Item dixit: Vere necessarium foret, quod quilibet, prout in A. L. per Moysem fuit mandatum, ut qui vellet legem dei defendere, se gladio praecingeret et foret paratus, ut ita nos praecingamus et legem dei defenderemus“.

⁸⁶ Srov. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl II. *Kořeny české reformace*, Praha, Historický ústav, 1993, s. 74. Při Husově dobré znalosti díla sv. Řehoře I. Velikého upozorňuji na jeho výzvu „ecclesiastica proelia sicut bellatores Domini fortiter dimicatis“, kterou se ve věci zásahu proti donatistickým heretikům obracel v listu Gennadiovi ze srpna 591, srov. Anna MORISI, *La guerra nel pensiero cristiano dalle origini alle crociate*, Firenze, G.C. Sansoni Editore, 1963, s. 133; k Řehořovu ničení pohanských model srov. T. BUDDEN-SEIG, *Gregory the Great, destroyer of pagan idols*, v: „Journal of the Warburg and Courtauld Institute“ 38, 1965, s. 44–65; k jeho eschatologickým motivům srov. Claude DAGENS, *La fin des temps et l'Église selon Saint Grégoire le Grand*, v: „Recherches de Science Religieuse“ 58, 1970, s. 273–288. Není bez zajímavosti upozornit, že duchovním „druhým Mojžíšem“ skonání věků je např. Jáchymovi z Fiore v jeho trinitárním modelu dějin spásy sv. Bernard z Clairvaux, kterého Hus důvěrně nazývá „muoj milý Bernášek“, srov. Bernard MCGINN, „Alter Moyses“: *il ruolo di Bernardo di Clairvaux nel pensiero di Gioacchino da Fiore*, v: „Florenzia. Bollettino del Centro Internazionale di Studi Gioachimiti“ 5, 1991, s. 7–25.

⁸⁷ Srov. *Magistri Iohannis Hus Polemica /Magistri Iohannis Hus Opera omnia, XXII/*, vyd. Jaroslav ERŠIL, Praha, Academia, 1966, *De libris hereticorum legendis*, s. 34, ř. 20: „Ad tercium articulum: de Ioachim dicitur, quod prohibetur sua doctrina vel sententia de Trinitate erronea defendi et approbari, sed non liber suus conburi nec veritas libro eius inserta quomodolibet reprobari“.

o okrajový výrok, jakkoli se k Jáchymově vizi vyslovuje vzhledem k církevním censurám opatrně, ale příznivě. Ve skutečnosti máme, jde-li skutečně o autentický Husův list⁸⁸, implicitní důkaz jeho hlubší znalosti Jáchymova díla a jeho teorie tří věků spásy⁸⁹ a to v jeho odpovědi Richardu Wycheovi z doby po 15. březnu 1411⁹⁰, vymykající se užitou terminologií ostatním Husovým listům. Hus se zde svěřuje anglickému lollardovi ve vášnivém vyznání, v němž je znovu přítomno odhodlání vydat se za Kristovo evangelium až na smrt, s přesvědčením, že lid, jenž chodil v temnotách, **uviděl veliké světlo Ježíše Krista**⁹¹, že se sbírají zástupy a opovrhují nepořádným kněžstvem a proto že povstal Satan a pohnul se **ocas samotného Behemota** a zbývá, aby Pán Ježíš Kristus potřel jeho hlavu. Pochlubí se dokonce: „Ejhle, hlavy jeho jsem se lehce dotkl, a „otevřel tlamu svou, aby pohltil“ mne a spolu bratří mé. Nyní zuří a lživým slovem brzy kaceřuje, brzy lichotí, brzy rozhojňuje plamen trestu; rozšiřuje pochodeň hrozného hromobití po diecésích okolních krajů, ale doma se neodvažuje dotknouti mého temene. Neboť „ještě nepřišla hodina“, protože skrze mne a mé bratry ještě nevyrvál z jeho tlamy Pán, ty, které předem vyvolil k životu v slávě. A pro ně dá statečnost hlasatelům evangelia, aby samého Behemota soužili aspoň na **ocase**, dokud by nebyla úplně potřena hlava jeho se všemi údy“⁹². Wycheův list přitom hodnotí se sil-

⁸⁸ Srov. Anne HUDSON, *The Premature Reformation. Wycliffite Texts and Lollard History*, Oxford, Clarendon Press, 1988, s. 126, přináší obecné konstatování o vzájemné korespondenci Husa a Wyche, ale nevěnuje hlubší pozornost rozboru odpovědi Richardu Wycheovi z doby po 15. březnu 1411. Roku 2000 jsem měl příležitost se s autorkou osobně setkat a hovořit s ní o tomto textu – proti jeho pravosti neměla námitek.

⁸⁹ Tato znalost mohla být v dílčí formě prostředkována i *Vade mecum* Jeana de Roquetaillade, k jeho pojetí role „Satanova ocasu“ klíčové postavy antikristovského Goga, o níž ještě zevrubněji pojednáme, srov. Robert E. LERNER, *Refrigerio dei santi. Gioacchino da Fiore e l'escatologia medievale*, Roma, Viella /Centro Internazionale di Studi Gioachimiti S. Giovanni in Fiore, Opere di Gioacchino da Fiore: testi e strumenti, 5/, 1995, s. 42. Nepředpokládám to však, protože Husův vhléd přesahuje obsah Roquetailladova *Vade mecum* a poukazuje k důkladnější, byť možná rovněž zprostředkované, znalosti vize Jáchymova *Expositio in Apocalypsim*.

⁹⁰ Srov. Václav NOVOTNÝ (vyd.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, Praha, Nákladem Komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého – Knihtiskárna „Politika“, 1920, č. 24, s. 83–86.

⁹¹ Odtud „osvícení“ Žižkových listů.

⁹² *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, c.d., č. 24, s. 84–85: „Ecce caput eius lente tetigi, et apperuit os suum, ut me cum fratribus pariter deglutiret. Furit nunc et mendaci verbo nunc hereticat, nunc blandit, nunc flammam censure multiplicat, expandit facem fulminacionis horride in terrarum circumiacencium diocesibus, et domi non

nou nadsázkou: „si alia scripta singula per Antichristi consumerentur voraginem, ipsa Christi fidelibus sufficeret ad salutem“⁹³. Překvapivě výrazný slovník apokalyptického zápasu je přímým odrazem termínů listu anglického Wyclifova žáka. Wyche, který se doslechl „kterak ukrutně vás mútí Antikrist, trápenie mnohá a neslychaná Krystu věrným čině. Aniž diev, že u vás, ponýdž po všech zemích od protivníkov zákon Kristov odbuoj trpí, a drák onen červený, tolik maje hlav, o němž Zjevení svatého Jana, již z úst svých vypustil tok veliký, jímž pozřieti miení ženu, cierkev svatú“, nikterak nepochybuje, že „pán najmilostivější jedinkú sobě choť konečně vysvobodí“⁹⁴ a s vědomím, že „najviec má věrnými hnúti zákona buožieho zavrzenie i potupenie“⁹⁵, prosí „znamenajme obyčejě otcov prvnějších, znamenajme svaté obého zákona“⁹⁶ a vybízí „běžme k buoji nám položenému, hlediec k stvořiteli viery a dokonanci Jéžišovi, jenž předloživ sobě radost, strpěl jěst kříž, hanby netbav“⁹⁷ a „žádajme z srdce pomoci od pána a proti jeho protivníku antichristu silně rytěrujme, milujme Krystov zákon“⁹⁸. Wyche má zjevně na mysli zápas mučednický⁹⁹, toto mučednictví však v sobě již nese ve vzoru svatých Starého

---

audet meum verticem tangere. „Nondum enim hora venit“, quia nondum de ore suo eripuit per me et fratres meos dominus, **quos ad vitam glorie prelegit**; propter quos dabit fortitudinem ewangelizantibus, ut ipsum Vehemoth saltim in cauda tribulent, donec caput ipsum cum membris eius singulis totaliter conteratur“.

⁹³ Tamtéž, č. 24, s. 83.

⁹⁴ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, c.d., staročeský překlad, č. 22*, s. 80; latinský text, Londýn 8.9. 1410, č. 22*, s. 76: „... quam acriter vos turbat Antichristus, tribulationes varias et inauditas Christi fidelibus inferendo. Nec mirum utique, si apud vos, cum iam quasi ubique terrarum per adversarios lex Christi inpugnantur nimium, et draco ille ruffus, tot habens capita, de quo in Apocalipsi, iam de ore suo emiseric flumen magnum, per quod absorbere nititur mulierem. Sed deus graciosissimus unicam sibi fidelissimam sponsam finaliter liberabit“.

⁹⁵ Tamtéž, c.d., č. 22*, s. 80; latinský text, č. 22*, s. 77: „... quod magis fideles movere deberet, legis domini deiectionem nimiam et contemptum“.

⁹⁶ Tamtéž, c.d., č. 22*, s. 80; latinský text, č. 22*, s. 77: „Consideremus contubernium patrum precedentium, consideremus sanctos utriusque testamenti“.

⁹⁷ Tamtéž, c.d., č. 22*, s. 80; latinský text, č. 22*, s. 77: „... curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Ihesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta“.

⁹⁸ Tamtéž, c.d., č. 22*, s. 81; latinský text, č. 22*, s. 78: „... sed deprecemur ex corde auxilium a domino et contra eius adversarium Antichristum viriliter militemus“.

⁹⁹ Richard Wyche již roku 1403 vyjádřil ochotu přijmout mučednictví, bude-li to Bůh chtít, k tomu srov. A. HUDSON, *The Premature Reformation. Wycliffite Texts and Lollard History*, c.d., s. 160 a také mučednickou smrt roku 1440 podstoupil, tamtéž, s. 172.

i Nového Zákona potenciální možnost aktivního boje, a to v poukazu k Makabejským, obsaženém v paralelním listu Johna Oldcastla Voksovi z Valdštejna¹⁰⁰. Husovi samému pak Wyche adresuje výzvu: „pracuj jako dobrý rytíř Jezu Krista, kaž, pilen stój slovem i příkladem, a kteréž moci budeš, k české zase přivolaj pravdy. Neb pro domněnie neb ustavenie marná a pro blýskanie Antikristovská pravda čtenie nemá býti zamlčána. Protož údov zemdlených od ďábla posiluj, jakž můžeš, a potvrzuj. A bude-li ráčiti nejvyší pán, skoro dokonát se Antikrist“¹⁰¹. Je třeba si položit otázku, co tak zásadního obsahuje Wycheův list, že by to mělo věřícím dostačovat ke spáse i kdyby Antikristův jícen pohltil ostatní spisy? Odpověď je nasnadě: odbijí hodinu závěrečného eschatologického zápasu, v němž sehraje klíčovou roli *praedicator veritatis*, čas v němž, bude-li to Boží vůle, dokoná Antikrist a zvítězí církve těch, které „Pán předem vyvolil k životu v slávě“.

Vraťme se však k Husovu slovníku: co znamená, že „povstal Satan a pohnul se ocas samotného Behemota“, že se kazatelům evangelia dostane síly, aby „samého Behemota soužili aspoň na ocase, dokud by nebyla úplně potřena hlava jeho se všemi údy“? Prvního dubna 1184 se kalábrijskému cisterciáckému opatovi Jáchymovi z Fiore dostalo ve vytržení ducha zjevení, díky němuž pojal o měsíc později¹⁰² úmysl sepsat knihu o souladu Starého a Nového zákona a komentář k Apokalypse, k čemuž si chtěl vyžádat souhlas papeže Lucia III. (1.9.1181–25.11.1185), jenž právě pobýval v cisterciáckém opatství Casamari¹⁰³. K tomuto záměru ho přivedlo přesvědčení, že „kdokoli hledá v Novém Zákoně proroctví, je nucen narazit na Apokalypsu, ať již pro zřetelně prorocký charakter této knihy, tak i proto, že je umístěna na konci Bible, jako by byla závěrem dějin lidstva, jehož počátky se nacházejí v knize Genesis, v líčení stvoření“¹⁰⁴. Tím ovšem narazil na problém Antikrista ve vlastním slova

¹⁰⁰ Český překlad v: A. BEJBLÍK, *Shakespeare a dobrá královna Anna*, Praha 1989, s. 208–210.

¹⁰¹ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, c.d., staročeský překlad, č. 22, s. 81; latinský text, č. 22, s. 78: „... labora sicud bonus miles Christi Jesu. Predica, insta verbo et exemplo, et quos poteris, ad viam revoca veritatis, quia non propter censuras frivolas et fulminaciones Antichristianas est veritas ewangelica subticenda. Et ideo membra Christi per dyabolum debilitata robora pro viribus et confirma, et si dignatus fuerit altissimus, in proximo terminabitur Antichristus“.

¹⁰² Roku 1184 připadla slavnost Seslání Ducha svatého na 20. květen.

¹⁰³ Srov. Robert E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, c.d., s. 101.

¹⁰⁴ Tamtéž, c.d., s. 103.

smyslu, jehož pronásledování, jak byl přesvědčen, propukne do pouhých čtyř let – je třeba si uvědomit, že „do Jáchyma teologie, stejně jako folkloristická kultura středověkého křesťanství věřily na existenci mnoha „antikristů“¹⁰⁵, ale jediného „Antikrista“¹⁰⁶. Luciovi III. sdělil své přesvědčení, že židovský lid vytrpěl sedm zvláštních pronásledování, která nepochybně odpovídají sedmi zvláštním zkouškám, vyhrazeným křesťanům, a přikročil k jejich výčtu, počínaje prvním pronásledováním ze strany Egypťanů, až k poslednímu ze strany Řeků za Antiocha IV. Epifána, přičemž zdůraznil, že církev projde rovněž sedmi pronásledováními¹⁰⁷, z nichž jen první, ze strany Židů, je popsáno v Novém zákoně¹⁰⁸. Jáchym ovšem v následných létech dospěl k odmítnutí „teze, pevně zastávané Augustinem v *De civitate Dei*, že tisíc let „prvního vzkříšení“ (Zjev 20, 4–6) nemůže být chápáno tak, že se týká budoucnosti tohoto světa. Jak je známo, pro Augustina (*De civitate Dei* 20, 7–10) a pro všechny středověké komentátory až do Jáchyma, mělo být tisícileté království Apokalypsy chápáno jako metafora duchovního vzkříšení vyvolených, kteří již vládou v současnosti jako Církev. Jáchym, naopak, vzal za svůj náhled, že líčení, obsažené v Apokalypse mezi sedmnáctou a počátkem dvacáté kapitoly představuje opakování, ale s větším bohatstvím detailů, předpovědi budoucích událostí, odpovídající otevření šesté a sedmé pečeti. Jinými slovy řečeno, stejně jako vláda Antikrista a následný pozemský Šábat byly líčeny v otevření posledních dvou pečeti, tak byla Antikristova vláda předpověděna zjevením Velké Nevěstky a Šelmy v Apokalypse 17, zničení Antikrista předpověděl pád Šelmy do ohnivého jezera hořícího sírou na konci Apokalypsy 19 a pozemský Šábat byl předpověděn královstvím Krista a jeho svatých v Apokalypse

¹⁰⁵ 1 Jan 2, 18–19: „Dítka, nastala poslední hodina; a jak jste slyšeli, že přijde antikrist, tak se nyní vyskytlo mnoho antikristů; podle toho víme, že nastala poslední hodina. Vyšli z nás, ale nebyli z nás. Kdyby byli z nás, byli by s námi zůstali. Ale nezůstali s námi, aby vyšlo najevo, že nepatří všichni k nám, kdo jsou s námi“. Pro orientaci ve starokřesťanském náhledu antikristů a Antikrista doporučuji dva svazky komentované textové antologie Fausta SBAFFONIHO (vyd.), *Testi sull'Anticristo. Secoli I-II*, a *Testi sull'Anticristo. Secolo III*, Firenze, Nardini Editore, 1992.

¹⁰⁶ Robert E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, c.d., s. 117.

¹⁰⁷ To je oněch sedm *aetates* křesťanstva, kde na přelomu mezi šestou a sedmou *aetas* dojde k vystoupení Antikrista a zápasu svědků, který vyvrcholí Antikristovou porážkou a průlomem třetího věku Ducha svatého, následujícího po prvním věku Otce, v němž bylo Boží tajemství poznáváno jen skrze zákon a druhém věku Syna, kdy bylo tajemství prostředkováno službou kázání kněží Petrovy církve.

¹⁰⁸ Srov. Robert E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, c.d., s. 119.

20, 4-6. Jestliže se věci mají takto, stal se nevyhnutelným závěr, že na konci věků dojde k poslední, zoufalé protiofenzívě zla; a právě v tomto bodě se Jáchym rozhodl upravit svou předchozí nauku o Antikristovi¹⁰⁹. Protože došel k závěru, že „první vzkříšení“ (Zjev 20, 4-6) naráží na budoucí pozemské království, pokračoval v četbě následujících veršů (Zjev 20, 7-9) a našel proctví: „Až se dovrší tisíc let, bude Satan propuštěn ze svého žaláře a vyjde, aby oklamal národy ve všech čtyřech úhlech světa, Góga i Magóga. Shromáždí je k boji a bude jich jako písku v moři. Viděl jsem jak vystoupili po celé šíři země a obklíčili tábor svatých a město, které miluje Bůh“. Protože svatý Augustin soudil, že se „první vzkříšení“ týká přítomnosti, chápal útok sil zla jako příchod jediného, tradičního Antikrista (*De civitate Dei* 20, 11-12). Jáchym však tohoto Antikrista již identifikoval v Šelmě, svržené do ohnivého jezera hořícího sírou před „prvním vzkříšením“. Proto musel Goga (Zjev 20, 8) proměnit v dalšího Antikrista, respektive v „posledního Antikrista¹¹⁰“ a naznačil, že také může být „jistým druhem velikého vládce“¹¹¹.

K definitivnímu náhledu dospěl v *Expositio in Apocalypsim* z let 1195-1200: v *Úvodu (Liber introductorius)*¹¹² prohlásil, že jestliže máme běh dějin spásy vykládat v podvojném smyslu, pak velkému tyranovi a pronásledovateli Antiochovi IV. Epifánovi, kterým se uzavírá cyklus Starého zákona, musí odpovídat nikoli kanonický Antikristus, ale Gog, jehož příchod odbije hodinu závěru Nového zákona a skonání věků; jestliže budou dějiny spásy vykládány v trinitární perspektivě, pak je třeba počítat tři tyrany: Antiocha, kanonického Antikrista (Jáchymův „sedmý král“) a Goga, z nichž každý uzavírá jeden *status* dějin spásy, tedy *status* Otce, Syna a Ducha svatého. Otázku, zda po Antikristovi může přijít další Antikristus, zodpověděl nejdříve poukazem na První list Janův 2, 18, že je mnoho antikristů, ale následně zavedl působivý symbol rudého apokalyptického draka „s deseti rohy a sedmi hlavami“¹¹³, který „ocasem smetl třetinu hvězd s nebe a svrhl je s nebe“ (Zjev 12, 3-4). Podle

¹⁰⁹ Tamtéž, c.d., s. 121-122.

¹¹⁰ *Magnus Antichristus - ultimus Antichristus*.

¹¹¹ Srov. Robert E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, c.d., s. 123.

¹¹² Edici latinského textu s italským překladem a úvodní studií přináší Gioacchino da Fiore, *Introduzione all'Apocalisse*, vyd. Kurt-Victor SELGE, italský překlad Gian Luca POTESTÀ Roma, Viella /Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, Opere di Gioacchino da Fiore: testi e strumenti 6/, 1995.

¹¹³ To je onen „draco ille ruffus“ – „drák onen črvený“ českého překladu listu Richarda Wyche Mistru Janu Husovi.

Jáchyma je tento rudý drak zlo v čisté podobě sám Satan, jehož tělo tvoří všichni zatracení¹¹⁴, z nichž někteří překonávají ostatní ve své zlobě do té míry, že tvoří jednu ze sedmi drakových hlav. Každá z těchto sedmi hlav je tak svrchovaně bezbožná, že si zaslouží plný titul Antikristova jména¹¹⁵. Identita, kterou Jáchym přisuzuje jednotlivým hlavám, pro nás není v našich souvislostech podstatná, protože se s následným vývojem pseudo-jáchymistických proroctví proměňovala¹¹⁶. Ani se sedmým, „velkým Antikristem“ však pronásledování nekončí, protože tu je ještě drakův **ocas**, který tvoří Gog¹¹⁷ jako poslední tyran. Tak jako Kristus přišel „tajně“, ale vrátí se a zjeví se všem v den soudu, tak Satan vyše nejprve velkého Antikrista, aby svedl věřící klamem a pak Goga s jeho hroznými oddíly, aby je otevřeně pronásledovali¹¹⁸. I kdybychom pochybovali o pravosti textu Husovy odpovědi Richardu Wycheovi, obsahující toto výlučně jáchymovské a jáchymistické rozlišení, „představující ve výkladu Apokalypsy epochální zvrát“¹¹⁹, Mistr Jan je znovu uplatňuje a rozvíjí v jednoznačně pravém listu M. Křišťanovi z Prachatic z doby mezi 16. říjnem a 25. prosincem 1412: „Totéž přeji i Vám s vašimi spolustolovníky, abyste se připravili k boji, poněvadž již začala předehra Antikristova, po níž bude následovat boj. A tu je třeba, aby hus pozdvihla křídla proti křídům

¹¹⁴ V této souvislosti je třeba znovu zdůraznit, že v Husově eklesiologickém modelu tvoří protiklad pravé církve, která je společenstvím všech předurčených ke spáse, jejíž hlavou je Kristus, právě toto společenství všech předzvěděných k zatracení, jehož hlavou je ďábel, tedy „synagoga Satanova“.

¹¹⁵ Srov. Robert E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, c.d., s. 124.

¹¹⁶ Jáchym z Fiore uvažoval o Herodovi, Neronovi, Konstansovi, Arrianovi, perském králi Chosroovi a jednom babylonském králi (jinde ho ztotožňuje s Jindřichem IV. nebo s „Maurem“, tedy saracénským Antikristem Saladinem), zatímco sedmý král, který má teprve přijít, bude „velkým Antikristem“, synem zatracení, jak o něm hovořil Apoštol Pavel.

¹¹⁷ Jáchym s jeho přesnou identifikací váhal: v *Liber introductorius* pro něj ještě byl „posledním tyranem a posledním Antikristem“, v textu výkladu dostává definitivní podobu ocasu draka, tedy Satana.

¹¹⁸ Srov. Robert E. LERNER, *Refrigerio dei santi*, c.d., s. 125; dále srov. Josep-Ignasi SARANYANA, *sobre el „milenarismo“ de Joaquín de Fiore en su interpretación de Apocalipsis*, v: Florencia. Bollettino del Centro Internazionale di Studi Gioachimiti“ 13-14, 1999-2000 /V Congresso Internazionale di Studi Gioachimiti „Gioacchino da Fiore tra Bernardo di Clairvaux e Innocenzo III“. Comunicazioni/, s. 351-363; Julia Eva WANNENMACHER, *Die Macht des Bösen. Zur Rolle und Bedeutung des Antichristen in der Eschatologie Joachims von Fiore*, tamtéž, s. 365-378.

¹¹⁹ Srov. tamtéž, c.d., s. 121.

Vehemotovým i proti jeho ohonu, který vždy kryje ohavnost zvířete Antikrista. Kdo je míněn tím ohonem, to ukazuje prorok, řka: „Prorok, který učí lži, onť jest **ocas** a stařec pak vzácný, onť jest hlava“. Odetne Hospodin hlavu i **ocas**, to jest papeže a jeho proroky, mistry, doktory a právníky, kteří přikrývají ohavnost zvířete falešným jménem svatosti. Jaká je, prosím, větší ohavnost, než kdyby se nevěstka celá zespona odhalila a byla by ochotna veřejně smilniti s kýmkoliv, kdo by chtěl? Ještě větší je ohavnost zvířete, jež se dává od kohokoliv příchozího uctívati, sedíc na místě hodnosti, jako by bylo bohem a jsouc ochotno prodávati z duchovních statků, cokoliv se komu zachce koupiti a tak prodávati, co není jeho. A proto běda mně, nebudu-li kázati proti této ohavnosti, nebudu-li nad ní lkáti a o ní psáti! ...“¹²⁰. To ovšem současně znamená, že zná roli *kazatele pravdy* v jáchymovském a jáchymistickém modelu zápasu věrných svědků, a že jeho kostnické rozhodnutí neodvolat s sebou tudíž pravděpodobně nese i plně vědomé přijetí tohoto pojetí eschatologického martýria¹²¹.

¹²⁰ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, c.d., č. 52, 1412, říjen 16.-prosinec 25., s. 154: „Hoc ipsum et vobis opto, et hortor vos in Christo Ihesu cum omnibus vestris commensalibus, ut sitis parati ad prelium, quia primo inceperunt Antichristi preludeia, ad que primo consequetur pugna. Et oportet, quod Auca alas moveat contra alas Vehemot et contra caudam, que semper cooperit abhominacionem bestie Antichristi. **Quis est cauda; ostendit propheta, dicens: „Propheta docens mendacium, ipse est cauda, et honorabilis senex ipse est caput“**, disperdet dominus caput et caudam, id est papam et eius prophetas, magistros, doctores et iuristas, qui falso nomine sanctitatis cooperiunt abhominacionem bestie. Que rogo maior abhominacio, quam si meretrix discooperiendo se totam inferius, publice parata esset cuilibet, qui vellet cum ea fornicari? Adhuc maior est abhominacio bestie, que parata est a quocunque veniente adorari, sedens in loco dignitatis, quasi sit deus, et existens parata vendere, quidquid voluerit quia emere in spiritualibus; et vendit illud, quod non habet. Ve mihi ergo, si super ista abhominacione non predicavero, non flevero et non scripsero...“; český překlad: *Listy dvou Janů*, c.d., s. 71-72.

¹²¹ K tomu srov. František J. HOLEČEK, O.M., „*Ministri dei possunt in dampnacionem perpetuam papam male viventem detrudere...*“ (Hus a problém Antikrista), v: *Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia, Papežská lateránská universita, Řím, 15.-18. prosince 1999*, red. Miloš DRDA - František J. HOLEČEK - Zdeněk VYBÍRAL, Tábor, Sborník Husitského muzea /Husitský Tábor, Supplementum 1/, 2001, s. 244. Nemohu se zde z pochopitelných důvodů rozsahu na tomto místě zabývat všemi podobnými Husovými narážkami, ani jáchymistickými motivy u Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, dráždanských Mistrů či Jana Želivského, vyhradím tomu budoucí studii.

Na tomto místě bychom si měli položit otázku jaké podoby nabývá v Jáchymově či „násilné verzi“ jáchymistického modelu zápas vyvolených s antikristovskou silou ve vztahu k Petrově církvi druhého věku Syna. Odpověď nám poskytuje Jáchymovo dílo *Concordia veteris ac novi testamenti*. Tento soulad Starého a Nového zákona znamená: „*Concordia proprie esse dicimus similitudinem eque proportiois novi ac veteris testamenti; eque dico quoad numerum... cum videlicet persona et persona, ordo et ordo, bellum et bellum ex parilitate quadam mutuis se vultibus intuentur*“ (*Concordia* 2.1.2)¹²². Především sedmi *aetates* Starého zákona, v nichž židovský lid vytrpěl sedm zvláštních pronásledování, bude odpovídat sedm zvláštních zkoušek, vyhrazeným křesťanům. Tato chronologická osa je podkladem trinitárního náhledu dějin spásy, třech velkých *status*: věku Otce, kdy bylo Boží tajemství poznáváno jedi- ně prostřednictvím Zákona, věku Syna (od Ježíšova Vtělení až do Jáchymovy doby), kdy tajemství zvěstovala v kázání Petrova církev, a věku Ducha svatého, kdy se rozpadne literární obal (Písmo) a tajemství bude vepsáno Duchem přímo do srdcí, protože nastoupí *evangelium aeternum*, to jest *intelligentia spiritalis*. *Concordia* rozvíjí ve své páté knize ještě závažnější důsledky tohoto dělení, dotýkající se řádu svátostí: tak jako na přechodu od prvního ke druhému *status* byl starozákonní velikonoční beránek nahrazen Večeří Páně, chlebem a vínem, tak také na přechodu druhého a třetího *status*, počínajícího věku Ducha svatého, skončí tato současná *observatio*, a lidé již nebudou následovat symboly, ale holou pravdu. Ani užívání chleba a vína, ani křest vodou, ani pomazání svatými oleji nejsou věčné, protože věčné je jen to, k čemu tyto symboly poukazují. Svátosti ve své formě symbolických aktů proto zmizí¹²³. Zřetelnou stopu tohoto náhledu představují vyhocené bludné články táborských chiliastů z roku 1420: „It. Ponavadž v ten čas nebude zde na světě nižádného pohoršenie, ani hřiechu, **aniž bude již potrebie přijimati svátost těla a krve boží**; neb novým andělským obyčejem paseni budú ne na památku umučenie pána Krista, jakož jest nám nynie přikázal, ale na zpominanie vítězstvie pána Krista. It. V ten čas sami dobří ostanů bezevsie bolesti a utrpenie, ani jeden

¹²² Cit. Andreas BLANK, *Das Modell der drei weltgeschichtlichen status in Joachim von Fiore Concordia veteris ac novi testamenti*, v: „Florensia. Bollettino del Centro Internazionale di Studi Gioachimiti“ 8–9, 1994–1995, s. 115.

¹²³ Srov. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà. Lo sviluppo delle speranze millenaristiche nel medioevo centrale*, Genova, Marietti /Centro Internazionale di Studi Gioachimiti, Opere di Gioacchino da Fiore, strumenti 4/, 1992, s. 73.

druhého bude co učiti, ani knih neb písma, **ani bible bude potřebie, neb zákon boží bude na srdci každému napsán**¹²⁴ a múdrost světská všecka zhyne. It. V ten čas v mnohých kusiech přestane a **skoná se nový zákon**¹²⁵, „It. Nižádné křížmo, ani svatý olej, ani voda ke krstu ani k kropení, mají posvěceny býti, ani mají v kostelech neb jinde zachovávány býti“¹²⁶. V Jáchymově vizi odpovídaly třem *status* dějin spásy i tři formy náboženského života: ve věku Otce to bylo *opus*, ve věku Syna *doctrina*, ve věku Ducha svatého nahradí nauku a vyučování kontemplativní přístup, *laus*, což je „*jubilatio psalmodum quae trahit hominem ad contemplationem Dei*“¹²⁷ – „*studia litterarum*“ a „*doctores ecclesiastice institutionis*“ již budou zbyteční, sedmá *aetas* třetího *status* totiž odpovídá sedmému dni stvoření světa, kdy si Bůh odpočinul, proto v ní bude *vita activa* nahrazena *vita contemplativa*. Třem *status* dějin spásy rovněž odpovídala tři *ordo*: ve věku Otce to bylo *ordo coniugatorum*, ve věku Syna to bylo *ordo clericorum*, ve věku Ducha svatého to bude *ordo monachorum*, v pozdějších

¹²⁴ K tomu srov. Bernhard TÖPFER, *Hoffnungen auf Erneuerung des paradisischen Zustandes (status innocentiae) – ein Beitrag zur Vorgeschichte des hussitischen Adamitentums*, v: *Eschatologie und Hussitismus*, c.d., s. 179 a pozn. 41. Autor zde tento projev adamitských radikálů řadí do proudu myšlení sekt svobodného Ducha a dospívá k názoru: „Daher spricht nach meiner Ansicht sehr vieles dafür, daß diese Anfang 1421 aus Tabor verdrängte, in die Isolierung geratene adamitische Gruppierung tatsächlich in einer zugespitzten Form die Überzeugung zum Ausdruck brachte, vom Heiligen Geist erfüllt bereits jetzt in vollem Sinne in den paradisischen Zustand zurückzukehren und die Menschen in ein neues Zeitalter führen zu können. Derartige Überzeugungen entsprechen sicherlich nicht waldensischen Anschauungen, sondern weisen auf freigeistige Traditionen hin“, tamtéž, s. 180. Biblickým podkladem tohoto důsledku „nové smlouvy“ je Jeremiáš 31, 31–34: „Hle, přicházejí dny, je výrok Hospodinův, kdy uzavřu s domem izraelským i s domem judským novou smlouvu. Ne takovou smlouvu, jakou jsem uzavřel s jejich otcí v den, kdy jsem je uchopil za ruku, abych je vyvedl z egyptské země. Oni mou smlouvu porušili, ale já jsem zůstal jejich manželem, je výrok Hospodinův. Toto je smlouva, kterou uzavřu s domem izraelským po oněch dnech, je výrok Hospodinův: **Svůj zákon jim dám do nitra, vepíší jim jej do srdce.** Budu jim Bohem a oni budou mým lidem“. Motiv mohl být nezávisle prostředkován i dílem sv. Augustina, srov. Domenico MARIAFIOTI, *Sant'Agostino e la Nuova Alleanza. L'interpretazione agostiniana di Geremia 31, 31–34 nell'ambito dell'esegesi patristica*, Brescia – Roma, Morcelliana – Pontificia Università Gregoriana, 1995; k symbolickému jazyku Augustinových kázání srov. Suzanne POQUE, *Le langage symbolique dans la prédication de saint Augustin*, Paris, Études augustiniennes, 1984.

¹²⁵ srov. Josef MACEK, *Ktož jsú Boží bojovníci*, s. 61.

¹²⁶ Srov. tamtéž, c.d., s. 61–62.

¹²⁷ Srov. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, c.d., s. 73, pozn. 55.

pseudo jáchymistických výkladech bylo toto poslední *ordo* nahrazováno postupně dalšími protagonisty, počínaje františkánskými spirituály. Pokud jde o to, co se stane s Petrovou církví věku Syna na přechodu k třetímu věku Ducha svatého, jakmile odezní poslední antikristovské pronásledování přelomu šesté a sedmé *aetas*, hovoří Jáchym jasně: „In illa ergo tribulatione deficiet Ecclesia Petri et consumata in senectute bona desinet quoad laborem, non quoad sobolem: sobolem illam dico, que signata est in Johanne“, to může znamenat jenom to, že Petrova církev v oněch pronásledováních skončí, poté, co dosáhla stáří, , ale jenom „quoad laborem“, tedy jedině ve své formě spojené s námahou a prací, což je forma, která náleží „vita activa“; neskončí však „quoad sobolem“, tedy přežije ve svém výhonku, který je symbolizován Janem, což může znamenat jedině to, že *ecclesia Petri* přežije v *ecclesia monachorum*... *ecclesia Petri* nezmizí úplně, ale přetrvá „commutata“, tedy ve změněné formě navěky¹²⁸. Jinými slovy řečeno *ecclesia clericorum* bude nahrazena *ecclesia spiritalis*, v pozdějších pseudo-jáchymistických projekcích nahradí *starou* církev, jejíž role se v dějinách spásy vyčerpala, církev *nová*, jež se v extrémních případech, jakým bylo například vystoupení františkánského spirituála fra Dolcina na počátku čtrnáctého století, může odhodlat i k odstranění staré hierarchické církve, jež nechce ustoupit¹²⁹, k čemuž výslovně přispívaly antikristovské projekce, nemluvě již o situaci, kdy bude stará církev díky predestinační eklesiologii nahlížena jako *ecclesia malignantium*. *Regulae veteris et novi testamenti*¹³⁰ M. Matěje z Janova tento model ve vztahu k roli nového kněžstva překvapivě přebírají téměř doslovně: „Zdá se, že nelze případněji rozumět jiný způsob, jak bude zničen Antikrist, hlava to všech činitelů nepravosti, a tělo jeho, leč že **Pán Ježíš nadchne své vyvolené kněze a kazatele, naplní je duchem Eliášovým a Enochovým**, tj. duchem nadšení a nevinnosti, duchem zanícení a čistoty, duchem odhodlanosti a zbožnosti, zmnohonásobí počet

¹²⁸ Srov. tamtéž, s. 76.

¹²⁹ K tomu srov. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà*, c.d., s. 330–354.

¹³⁰ Citovaný úryvek: Matěj z JANOVA, *Výbor z Pravidel Starého a Nového Zákona (Regulae Veteris et Novi Testamenti)*, c.d., s. 256–257; biblické odkazy podle vydavatelů. K tomuto pojetí nového kněžstva srov. Vlastimil KYBAL, *M. Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení*, Brno, nakl. L. Marek /Pontes Pragenses, II; fototypický přetisk vydání z roku 1905/, 2000, s. 148–154; k odkazu na *Prorocství Cyrillovo* a Jana de Rupescissa srov. Jana NECHUTOVÁ, *Matěj z Janova, Mistr Pařížský († 30.11. 1393)*, v: Milan MACHOVEC – Jana NECHUTOVÁ, *Mladá Vožice k počtě Mistra Matěje z Janova († 1393)*, Mladá Vožice, Městský úřad v Mladé Vožici – Památník Mladovožicka, 2000, s. 13.

takových a vyšle ještě jednou po celém světě své anděly, **aby sebrali z jeho království všecka pohoršení**¹³¹, ještě jednou, pravím, pohne skrze ně nebem i zemí¹³² a **usmrtí skrze ně výše zmíněného Antikrista, tj. celé zástupy Gogovy a Magogovy**¹³³, které stále až dosud, mocně obléhající tábor svatých, utiskovaly svou mocí a svým pokrytectvím Boží vyvolené a svedly svým slovem a příkladem množství lidu od Boží pravdy, usilující úskočně o prosté duše. Tihle **kněží a levité, nejvěrnější přátelé v Kristu Ježíši**, usmrtí netvora v moři¹³⁴ a rozdělí jeho tělo, které dříve drželo pevně pohromadě jako štíty pevně lité¹³⁵, protože oni jako obezřelí kupci¹³⁶ nebudou již dále myslit na vlastní zájmy, ale na zájem Ježíše Krista¹³⁷, totiž spásu duší. A tak získají mnohé duše, a vytrhující je z těla Antikristova, přivtělí je na věky ke Kristu Ježíši. Proto je psáno¹³⁸: „Ubijí jej přátelé, rozdělí si jej kupci,“. Oni jsou ti, kteří budou prospívati v plodném stáří církve a budou způsobilí, aby přinášeli zvěst¹³⁹, a ti obnoví všecko. Oni jsou andělé, kteří seberou z království Kristova všecka pohoršení, a oni obrátí srdce otců k synům a srdce synů k otcům¹⁴⁰, ježto jednotící duch Ježíšův bude skrze ně působit a suché kosti¹⁴¹, tj. mrtvou víru mnohých, po širé rovině role církve oděje jejich masem, a znovu oblečeny, budou žítí vírou Syna Božího a mnozí vplynou v jednotu života Ježíšova, jsouce spjati ve svazku vroucí lásky, a lid bude míti v lásce a bude poslušně následovat své otce. Otcové však, tj. kněží, kteří jsou nazýváni obecně kuráty, budou věrně milovat své podřízené a starostlivě je slovem i svátostmi sytit a řídit. Takto tedy a takovým způsobem zničí Kristus Ježíš Antikrista dechem svých úst¹⁴², tj. ústy svých kazatelů, vydechujících oheň horlení a lásky, který pohltí jejich nepřátele¹⁴³, jako pohltil Mojžíšův had hady faraonových čarodějnů¹⁴⁴“.

¹³¹ Srov. Mt 13, 41.

¹³² Srov. Ag 2, 7.

¹³³ Srov. Ez 38, 2; 39, 1, 6, 11; Zj 28.

¹³⁴ Srov. Iz 27, 1.

¹³⁵ Srov. Job 41, 6.

¹³⁶ Srov. Job 40, 25.

¹³⁷ Srov. Fil 2, 21.

¹³⁸ Srov. Job 40, 25.

¹³⁹ Srov. Ž 92, 15-16.

¹⁴⁰ Srov. Mal 4, 6.

¹⁴¹ Srov. Ez 37, 1-6.

¹⁴² Srov. 2 Tes 2, 8.

¹⁴³ Srov. 2 Mak 9, 7.

¹⁴⁴ Srov. 2 Mojž. 7, 10-12.

Po mém soudu k pochopení diferencovaných stanovisek k této otázce v rámci husitského tábora poskytuje klíč právě odstupňovaný charakter antikristovských zásahů jáchymistického rámce trinitární vize dějin spásy. Na jaře roku 1411 převází v Husovi silné přesvědčení o přímém antikristovském zásahu proti evangelní pravdě, jež se na úrovni věrných promítlo okamžitě do *Písně o arcibiskupu Zbyňkovi* a jejích veršů „Slyšte, rytieři Boží, připravte se již k boji, chválu boží ku pokoji statečně zpívejte!“¹⁴⁵, zatímco učenému prostředí mistrů je v osobě rektora Univerzity, Křišťana z Prachatic, sděluje po zralém uvážení v posledním čtvrtletí roku 1412 v jasné výzvě: „...abyste se připravili k boji, poněvadž již začala **předehra Antikristova, po níž bude následovat boj**“. To je ovšem střet s antikristem, který usiluje o to, aby věrné svedl a boj svědků přelomu šesté a sedmé *aetas*, tedy boj „mečem slova Božího“. Husovo a Jeronýmovo usmrčení a napadání poutníků na hory prolamuje posléze v roce 1420 čas zásahu samotného rudého draka (Šelmy ryšavé) se sedmi hlavami v první kruciátě – jeho ocasu¹⁴⁶, který je chce smést, a jeho hlav, respektive údů jeho těla, s nimiž jsou věrní v následujících vlnách nuceni vést „boj tělesný“ a sami se ho ujímají pro „vysvobození pravdy Boží“, aby urychlili příchod parúsie. Přesvědčení pikartských adamitů, že sedmý věk Ducha svatého již nastal, je z táborského hlediska zradou na tomto zápase, stejně jako je v pražském prostředí postoj Želivského zradou v očích Jakoubka ze Stříbra, který si uvědomuje, že tělesný boj strhává vyvolené do antikristovských sítí a usiluje o náhled mystického Antikrista, podobně jako si toto nebezpečí uvědomuje Chelčický¹⁴⁷. Táboři a Žižka ve zni-

¹⁴⁵ *Husitské písně*, vyd. Jiří Daňhelka, Praha, Československý spisovatel, 1952, s. 123.

¹⁴⁶ Nepřehlédneme důležitou identifikaci *Manifestu Starého a Nového města pražského* z 8. února 1421, dotýkající se legáta Fernanda: „Jestliže v tom ve všem nejste nástupci Krista, či tedy jste nástupci v tak hrozném bludu odpadlictví, ne-li oné nevěstky zesvětštělé církve, sedící obkročmo na šelmě nejzvířetějšího pronárodu, vyzdobené šperky, zmalované purpurem a nache, oděné zlatem a pestrým drahokamem, ponořené až po temeno hlavy do hanebných pokladů králů a knížat, a proto i zcela zpité rudou krví svatých?... Sám had zváben tou ženou dává jí moc a všestrannou svobodu k hřichu, a protože ví, že ji co nevidět stihne pohroma, brání jejímu pádu a oddaluje jej. **Poprávu té máme, Fernande za visutý ocas toho hada a té šelmy...**“, *Husitské manifesty*, c.d., s. 112–113.

¹⁴⁷ Petr CHELČICKÝ, *Drobné spisy*, vyd. Eduard PETRŮ, Praha, NČSAV, 1966, *O boji duchovním*, s. 36, ř. 301–397: „Protož marně myslé nynie lidé ti, ješto s takú mocí tohoto světa a s braní připravuje se, chtiece dábla zkaziti. Nebo když s praky přilehnú, chtiece zdi obořiti, v nichž dábel bydlí v lidu zlém, kteří sú se zavřeli ve zdech, toho dábel nic netbá. Nebo vyjda dábel z těch zdí, ješto je oni boře i s lidmi zlými nemilostivě, i vejde v ně a bude bydliti v jich srdci ukrutném a nelaskavém, a tu oni s praky nesnadně přilehnú k srdci, nebo nedopatřie se, by tu byl“ – se zjevným odkazem k Žižkovi.

čujícím boji s údy antikristovského těla pokračují s vědomím, že zápas ještě neskončil a poslední Velký Antikrist ještě může přijít. Jáchymistickou¹⁴⁸ ideu Antikristova dočasného triumfu v šestém věku před definitivním Kristovým vítězstvím v sedmém věku Ducha svatého nacházíme i u tábořského seniora, Mikuláše z Pelhřimova¹⁴⁹.

Soudce nového Izraele?

Deuteronomický popis „svaté Hospodinovy války“ však v sobě v Mojžíšově nástupnictví nese důležitou distinkci, kterou dnes nebereme dostatečně v potaz, zatímco táborští kněží patnáctého století si ji velmi dobře uvědomovali a opírali o ni svůj teokratický nárok. Hospodinovým výrokem jsou totiž k převzetí zaslíbené země za Izrael určení kněz Eleazar, syn Árónův a Jozue, syn Núnův (Nu 34, 16), což Mojžíš ve své řeči na rozloučenou, krátce před svou smrtí, zvěstuje lidu: „Jozue, syn Núnův, který ti je k službě, ten tam vejde. Posilni ho, neboť on rozdělí Izraeli zemi v dědictví“ (Dt 1, 38). Nový vůdce Izraele Jozue nebude „stát nad zákonodárcem, ale přijme od něho pověření a napomenutí... funkce vyhlášovatele Zákona je oddělena od poslání vůdce a dokonavatele díla vysvobození. Obojí funkce bude spojena až v prostředníku nové smlouvy Ježíši Kristu, který bude i vyhlášovatelem nového Zákona i vůdcem svého lidu do věčného odpočinutí“¹⁵⁰. Táboři museli až do Rokycanovy doby čelit opakovaným výtkám, že jejich kněží vedou boj a zaplétají se nevhodně do světských záležitostí a na písecké synodě z roku 1422 a tábořské a klatovské synodě z roku 1424 ustanovili na prvním místě: „Kněží táborští uvážili přestupky některých kněží při uvádění a výkladu Písma svatého, z nichž si pak mnozí lidé mohli brát záminku ke své samovládě, ukrutnosti,

¹⁴⁸ K rukopisům vlastních děl Jáchyma z Fiore v Čechách srov. Kurt-Victor SELGE, *Handschriften Joachims von Fiore in Böhmen*, v: *Eschatologie und Hussitismus. Internationales Kolloquium, Prag 1.-4. September 1993*, red. Alexander PATSCHOVSKY - František ŠMAHEL, Praha, Historický ústav, 1996, s. 53-60. Zdá se, že existovala i přímá *Prophecia abbatis Joachim de regno Boemie* z let 1271-1276, vyd. Ruth KESTENBERG-GLADSTEIN, *A Joachimite-Prophecy Concerning Bohemia*, v: „The Slavonic and East European Review“ 34, 1955-1956, s. 34-55, edice s. 35-39; netýká se však skonání věků.

¹⁴⁹ Srov. Howard KAMINSKY, *Nicholas of Pelhřimov's Tabor: an Adventure into the Eschaton*, c.d., s. 155.

¹⁵⁰ *Čtvrtá a Pátá Kniha Mojžíšova. Numeri - Deuteronomium /Starý Zákon. Překlad s výkladem*, 3/, Praha, Kalich, 1974, komentář s. 188

lakotě a jiným nešvarům, a rozhodli a uradili se mezi sebou: Evangeličtí kněží ani jiní věrní křesťané nemají čísti zákon Boží, knihy Mojžíšovy ani knihy proroků a evangelistů podle svého vlastního rozumu a chápání; ani nemají vykládat, jiné učit nebo nevhodně k místu a času uvádět proroky... Uvedení kněží seznali, že se někteří kněží zapletli do světských věcí a to ne se všeobecným svolením a na radu ostatních, ale na újmu svého úřadu a podle svého vlastního rozumu; a že tím k urážce a pohoršení druhých překročili meze svého stavu a že pro tento přestupek podléhají trestu za iregularitu; a proto mezi sebou rozumně rozhodli: Žádný kněz Kristův ani nikdo opatřený jiným vyšším svěcením nemá a nesmí osobně nikoho zabít nebo zranit nebo, což jest podle apoštolského zákona méně, nikoho, třeba nevěřícího, podle obecného zákona bít; nesmí sám bojovat¹⁵¹, řídit válečné šiky, přehrozně vyzývat k válčení a zabíjení; nesmí nijak lehce páchat ukrutnosti ani nerozumně omlouvat ukrutnosti spáchané světskými lidmi a zapovězené kněžími; ani pronášet kletby a krutá slova, ani nesmí podněcovat a vybízet lidi ke krutosti; smí však být přítomen spravedlivým bojům za věc Boží a má vybízet bojující, aby spravedlivě a bohabojně jednali¹⁵².

Je zřejmé, že „kněz krvavý“¹⁵³ chiliastické periody, kdy „již pán Kristus v smilování a v tichosti nemá následován býti nad zlými lidmi“, kdy „i svěčštití i duchovní lidé povinni jsou ruků svých v krvi zlých posvěcovati“¹⁵⁴ mohl být nadále jen stěží vnímán jakoubkovsky jako „anděl boží“¹⁵⁵. V zájmu samotné táborské strany proto zmíněné synody zasáhly i v otázce rigorózního uplatňování deuteronomických trestů, na němž tak lpěl Žižkův Vojenský řád: „Jmenování kněží přihlédli k přílišnostem v trestech a rozhodli se prohlásit: ani při odsuzování viníků ani při trestu smrti nemá být prováděn Starý Zákon jakožto takový v jednotlivých svých rozsudcích... ani sám trest smrti nemá být proveden na nikom a pro žádnou vinu prostřednictvím zákonné moci,

¹⁵¹ První kniha Makabejská zmiňuje kněze, padlé v zemi Pelištejců u Maréši: „Toho dne padlo v boji i několik kněží, kteří se v touze po hrdinském činu nerozvážně zúčastnili boje“ (1 Mak 5, 67).

¹⁵² Cit. Josef MACEK, *Ktož jsou Boží bojovníci*, c.d., s. 132–133; k tomu srov. protitirokycanovskou obranu Mikuláše z PELHŘIMOVA, *Vyznání a obrana Táborů*, c.d., s. 236–237.

¹⁵³ K tomu srov. např. Amedeo MOLNÁR, *Táborský kněz a hejtman Bedřich ze Strážnice*, v: týž, *Na rozhraní věků, Cesty reformace. Jan Hus, Bedřich ze Strážnice, Ivan Stojkovič, Martin Luther, Huldrych Zwingli, Jan Calvin*, Praha, Vyšehrad, 1983, s. 23–112.

¹⁵⁴ Cit. tamtéž, s. 58.

¹⁵⁵ K tomu srov. Noemi REJCHRTOVÁ, *Role utrakvismu v českých dějinách*, c.d., s. 74.

leč tam, kde a pokud v případě nezbytnosti dovoluje Nový Zákon trestati smrtí a kde k tomu radí a potvrzuje to; není-li však takové moci, zastupuje ji v tom lid nebo kdokoli jiný, vybidnutý Duchem Božím; a tak, aby se Starý Zákon zachovával při rozsudcích jen potud, pokud to dovoluje Kristus a pokud to původní církve uznává a ve skutečnosti zachovává, aby však přece kromě zmíněných věcí bylo zachováno šestnáct vlastností lásky a samo pravidlo přirozeného zákona: co sobě nepřejješ, to vědomě nečiň jinému¹⁵⁶. To bylo jistě v konkrétní válečné situaci prakticky jen stěží proveditelné, nemluvě o tom, že deuteronomická role je i funkcí soudce Izraele a že Žižka prokázal, přinejmenším ve známém listě z 26. března 1423, svolávajícím sjezd do Německého Brodu „abychom se pokáli tu, kdež sme zhřešili“, vlastní smysl pro rozlišení hříchu, který odvrací Boží požehnání od bojovníků svatě války. Podvojnost jejího vedení, zakotvená Hospodinovým výrokem v Deuteronomiu, mohla v takovémto případě vést ke stupňujícímu se napětí, přerůstajícímu ve spory s tábořskými kněžími a stát se jedním z důvodů jeho odchodu do východních Čech¹⁵⁷. Jistě tomu mohlo být i proto, že zastával „názor o nadřazenosti moci světské nad mocí duchovní v rovině životní praxe i v rozhodování o způsobu války“¹⁵⁸, v kontextech biblické inspirace se jeví pravděpodobným, že Žižka v tomto případě lpí i na své kvalitě a autoritě vojevůdce a soudce svatě války¹⁵⁹. Hospodin svěčil Mojžíšovi před jeho smrtí

¹⁵⁶ Cit. Josef MACEK, *Ktož jsú Boží bojovníci*, c.d., s. 134–135; v tomto směru, na rozdíl od Žižky, zastávali stejný názor Jan z Rokycan i tábořský senior Mikuláš z Pelhřimova, k tomu srov. Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V. 1402–1437, c.d., s. 363. Na to, že „autorita poslední nejvyšší normy byla tábory pojata výrazně christologicky, takže „zákon boží“ byl zúžen na zákon Kristův ve smyslu formulace „nuda lex est solus Christus – svrchovaným zákonem je sám Kristus“. Proto i Starý zákon byl tábory Biskupcova okruhu vykládán Zákonem novým“, poukázal František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora*, I. díl, 2. svazek, 1422–1452, c.d., s. 399, pozn. 105.

¹⁵⁷ K poměru Mikuláše z Pelhřimova k Žižkovi srov. Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V. 1402–1437, c.d., s. 323.

¹⁵⁸ Tak P. ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha – Litomyšl, Paseka, 2003², s. 160: „oprávnění zasahovat proti kacířům a prosazovat boží zákon v osobité interpretaci naznačuje, že uznávaný vojevůdce sdílel názor o nadřazenosti moci světské nad mocí duchovní v rovině životní praxe i v rozhodování o způsobu války, která již tehdy byla pokračováním politiky jinými prostředky. Tento náhled, rozšířený v okolí Václava IV., na jehož dvoře našel Žižka nedlouho před revolucí profesní uplatnění, byl ovšem nepřijatelný pro představitele tábořské církevní organizace, zejména pro jejího seniora Mikuláše z Pelhřimova, varujícího v souladu s křesťanskou morálkou před zbytečným ukřutenstvím i před svévolným laickým výkladem věroučných otázek“.

úkol vykonat za Izraelce pomstu na Midjancích (Nu 31, 1-2). Tento úkol dovršuje zachránce svého lidu, soudce Gedeón, který s malým počtem bojovníků, zredukovaným z Hospodinovy vůle na pouhých tři sta mužů, dosahuje vítězství nad daleko silnějším nepřítelem. Midjánské kníže **Oréb** je zabito na Havraní skále (hoře), Zéb ve Vlčím lisu (Sd 7, 25). Po vítězném tažení je Gedeón požádán izraelskými muži, aby byl jejich vladařem, protože je vysvobodil z moci Midjanců. Odmítá s poukazem: „Hospodin bude nad vámi vládnout“ (Sd 8, 22-23). Gedeonovo vyvolení uprostřed pohrom Izraele je spojeno s jeho odpovědí: „...Prosím, Panovníče, jak bych mohl vysvobodit Izraele? Můj rod je nejubožejší v Manasesovi a já jsem v otcovském domě nejnepatrnější“. Ale Hospodin mu řekl: „Protože já budu s tebou, pobiješ Midjance jako jediného muže“ (Sd 6, 15-16) – před rozhodující bitvou pak „duch Hospodinův vyzbrojil Gedeóna a on zatroubil na polnici a tak svolal k sobě Abízereovce. Po celém Manasesovi rozeslal posly, takže i ten byl k němu přivolán. Rozeslal také posly k Ašerovi, Zabulonovi a Neftalímu a oni jim vytáhli naproti“ (Sd 6, 34-35). Malý počet dochovaných Žižkových listů vybízí k velké rezervovanosti v interpretaci starozákonních analogií, lze však pravděpodobně říci, že insistuje na svém povolání správce lidu, tj., biblicky řečeno, soudce vyvoleného lidu, který ho zachraňuje ve chvíli, kdy je pro své hříchy a odklon od Hospodina vydáván do rukou nepřátel Božích i Izraele. *Knihy soudců* definuje situaci, kdy „vzbudil jest hospodin súdcě, jižto by jě zprostili (z) rukú plenovníkóv“¹⁶⁰ zcela jasně: „Tenkrát Hospodin povolával soudce, aby je vysvobozovali z moci jejich zhoubců. Avšak ani své soudce neposlouchali, dál smilnili s jinými bohy a kořili se jim. Brzo sešli z cesty, po níž chodívali jejich otcové v poslušnosti Hospodinových příkazů; vůbec tak nejednali. Kdykoli jim Hospodin povolával soudce, býval se soudcem a vysvobozoval je z moci nepřátel po všechny dny soudcova života“ (Sd 2, 16-18). Signifikativní je Žižkovo jednání v bitvě u Strauchova dvora, 4. srpna 1423, kde „šla poprvé archa proti arše“: „Výsledek bitvy Žižkovi potvrdil očekávání. Bůh stojí na jeho straně. Zřejmě i to byl důvod, proč rozlícený válečník zabil vlastní rukou kněze, který v boji držel archu vysoko nad hlavami pražských

¹⁵⁹ Podobně jako Jozue a starozákonní soudci vyzývá II. září 1422 Domažlické: „Protož i vy kažte kněžím, ať na kázání lid vzbuzují k boji proti takovému antikristu...“.

¹⁶⁰ Staročeský text Bible olomoucké lépe evokuje přímý Boží zásah v kritické situaci ve „vzbuzení“ soudce uprostřed lidu, srov. *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století*. III. Genesis - Esdráš, vyd. Vladimír KYAS, Praha, Academia, 1988, Sd 2, 16, s. 364.

bojovníků¹⁶¹ Uvážíme-li, že samo nošení „archy“ do boje je dáno přímým Hospodinovým příkazem Jozuovi (Joz 6, 2-5), musel se Žižkovi připad, kdy je archa nesena v boji proti němu, jevit svrchovaně rouhavým.

Pravděpodobně přitom v kontextu božího boje není třeba uvažovat o apriorní identifikaci se vzorem jednání té či oné starozákonní soudcovské postavy, protože jde spíše o vnímání a poměřování reality prismatem Božího zásahu a zkušenosti vyvoleného lidu v dějinách spásy. Například v případě bitvy u Sdoměře (25.3. 1420), kdy nepřítomný Vavřinec z Březové nezaznamenává žádnou starozákonní analogii, registrují pozdní *Staré letopisy české* tradici o Božím zásahu: „Ale že jest s nimi Pán Buoh byl, ten div se jest tento stal, kterakž koli ještě záhé, jako o nešpořích by bylo, však slunce zřetedlný západ za horu vzalo, jako by jím zlučil, a hned tma přílišná byla, že neviděl, kdy kto koho má bítí“¹⁶², která má jozuovskou analogii, jak si již povšimnul Rudolf Urbánek¹⁶³, který jako první upozornil i na *Provolání k boji na obranu pravdy* z 1. ledna 1469, v němž se po boku „bratra Žižky slavné paměti“ spojují „odkazy na biblické vzory starozákonní, na Mojžíše, Jozue, Gideona, Jefte, Samsona, Davida i Makabejské“¹⁶⁴ s typicky žižkovským poukazem, že „Není ukřácela ruka Páně, ačkoli se rozmnožily naše hříchy, pro něž se jeho oči od nás odvrátily“¹⁶⁵. *Provolání* zmiňuje tyto příklady minulých spásných Božích zásahů ve vztahu k budoucnosti a naději: „**Nemůžeme nic slíbovat o budoucích**

¹⁶¹ Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V. 1402-1437, c.d., s. 327.

¹⁶² Cit. Rudolf URBÁNEK, *Žižka v pramenech a úctě lidu českého*, Brno, Filosofická fakulta Masarykovy University /Spisy, 10/, 1924, s. 43; znovu cit. Josef MACEK, *Ktož jsú Boží bojovníci*, c.d., 71. Ve všech případech biblického líčení zápasu je vhodné posoudit i reálný historický průběh bojů, k tomu srov. Chaim HERZOG - Mordechai GICHON, *Biblické války*, Brno, Jota-Nové obzory, 1999.

¹⁶³ Hospodin zastavuje Slunce a Měsíc, aby Jozue mohl porazit Amorejce, Joz 10, 12-14. V sdoměřském případě zde skryje slunce, aby nepřátelé hrstku věrných nerozdrtili - v obou případech však „Nikdy předtím ani potom nebylo dne, jako byl onen, aby Hospodin tak vyslyšel něčí hlas, neboť Hospodin bojoval za Izraele“, Joz 10, 14. Není bez zajímavosti, že M. Jan Hus cituje tento případ s odvoláním na 113. list sv. Jeronýma jako příklad, kdy Bůh najednou poslouchá modlitby svatých, srov. Mistr Jan Hus, *O církví*, c.d., kap. 17, s. 146, ř. 116-119, dále srov. *Tractatus de ecclesia*, c.d., s. 151.

¹⁶⁴ Srov. Rudolf URBÁNEK, *Žižka v pramenech a úctě lidu českého*, s. 65.

¹⁶⁵ *Provolání k boji na obranu pravdy*, v: *Husitské manifesty*, c.d., s. 235; obrat je obsažen v Žižkově listu Domažlickým z 11. září 1422: „Pomněte na váš první boj, ješto jste malí proti velikým, nemnozí proti mnohým, neoděnění proti oděným statečně bojovali. Však ještě ruka Boží není ukřácela! Protož, doufajíce v Boha, buďtež hotovi“, v: *Listy dvou Janů*, c.d., s. 193-194.

věcech, které božská velebnost zahalujícím zakrytím zatajila. Je nám však dána ta oprávněná naděje, pro niž můžeme slíbit i ujišťovat, že Bůh neopouští ty, kdo v něho doufají. Ve svatém Písmu je nesčíslný počet příkladů, které nám zaslubují výbornou naději. Pomíjíme podivuhodné činy a skutky Mojžíšovy, které vykonal předobrazem budoucích, a skutky jeho nástupce Jozue, pomíjíme Gedeona, Jefte a Samsona, o nichž připomíná kniha Soudců, že často malou mocí porazili nesčíslné množství nepřátel, když za boží při bojovali a utíkali se k jeho milosti a pomoci. Mládence Davida boží pomocná ruka neopustila v boji proti ukrutnému a silnému Goliášovi. Králi Ezechiášovi, když na něho dolehla zlá stráž, nezbyl než anděl Páně, který zabil Senacheriba, krále přemocného vojska (2 Mak 15, 22). Židy obležené v malém městě Betulii ubránil Pán skrze ruce chudičké vdovy proti pyšnému Olofernovi (Judit 13, 19). Makabejští často pobili veliká vojska Antiochova; třebaže byli bezbranní a bylo jich maličko, osvědčila se jim, v Pána doufajícím, boží pomoc¹⁶⁶. Ve skutečnosti jde o připomínku velkých skutků, které Bůh vykonal skrze ty, které „vzbudil“ k záchraně kolísajícího, reptajícího, malověrného a v boji podléhajícího vyvoleného lidu, jak se stále opakuje v řečech Mojžíše, Jozua i soudců k Izraelitům. Tato funkce paměti a památky Božích skutků je pro vztah mezi Bohem a jeho lidem naprosto zásadní a nezastupitelná. Ve vlastní starozákonní tradici označují vyvolení na paměť Božího spásného zásahu do vlastního života místa, kde k němu došlo, hromadou kamení nebo snesením hrubých, neopracovaných kamenů¹⁶⁷, které tvoří Boží „oltář“, protože takové místo je posvátné, aniž by často musel být spojen s obětí. Je tomu tak u patriarchů¹⁶⁸, ale i u soudců na místech „setkání s Bohem“ a Božích vítězství; emblematický je příklad Gedeona, jenž po takovémto setkání v abiezské Ofře zbudoval Hospodinu na místě oltář a nazval ho, užijme staročeského překladu: „Pokoj hospodinův až do nynějšího dne“ (Sd 6, 24)¹⁶⁹. Ještě téže noci Hospodin vyzývá Gedeona, aby zbořil oltář Baalův a podetnul posvátný kůl, který je u něho (Sd 6, 25) a nato má řádně vybudovat oltář Hospodinu, svému Bohu, na vrcholu kopce (Sd 6, 26). Vezmeme-li v potaz dobovou důkladnou znalost Písma, není důvodu,

¹⁶⁶ *Provolání k boji na obranu pravdy*, v: *Husitské manifesty*, c.d., s. 234-235.

¹⁶⁷ Ex 20, 25: „Jestliže mi budeš dělat oltář z kamenů, neotesávej je; kdybys je opracoval dlátem, znesvětil bys je“.

¹⁶⁸ Např. Abraham Gn 12, 7 n., Jákob Gn 33, 20.

¹⁶⁹ Srov. *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století*. III. Genesis - Esdráš, c.d., Iudicum 6, 24, s. 370.

proč nenahlédnout v tomto kontextu i Žižkovo opakované soudcovské ničení (Antikristových, tedy Baalových, respektive Belialových) svatých a oltářů a upalování jejich služebníků¹⁷⁰. Takovýto oltář mohl být zbudován i ze sypané hlíny (Ex 20, 24)¹⁷¹, vyvstává proto otázka, zda lidová tradice nejružnějších „Žižkových stolů“ není odrazem této skutečnosti¹⁷². V případě lakonické zprávy starého letopisce o smíření svrchovaně ohrožené Prahy s Žižkou ze 14. září 1424: „... Avšak na paměť toho smíření snesena jest hromada kamenie u sv. Ambrože na Novém Městě pražském“¹⁷³, nahlédneme v tomto světle po boku starozákonní výstrahy ukamenováním každému, kdo by dohodu porušil, identifikované Petrem Čornejem¹⁷⁴, i pozitivní připomínku

---

¹⁷⁰ Ilustrativní ve vztahu k ničení klášterů je výklad Vavřince z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika - Píseň o vítězství u Domažlic*, vyd. František HEŘMANSKÝ, Praha, Svoboda, 1979, s. 119–121. V případě „nebeského zvítězí“ v boji na Vítkově hoře je zcela emblematické jednání Korandy, jenž přibrav sestry z Plzně, vjel na koni do kostela sv. Michaela na Starém Městě, nerespektoval vystavenou Nejsvětější svátost oltářní a s táborskými ženami přikročil k demolici mobiliáře, srov. tamtéž, s. 90; mezi jedenácti kněžími, upálenými u hradu Říčan, je Vavřincem jmenovitě zmíněn farář z Maletic, řečený Prorok, tamtéž, s. 182, k tomu srov. Dt 18, 20.

¹⁷¹ Signifikativní je závěrečná věta dvojverší: „Na každém místě, kde určím, aby se připomínalo mé jméno, přijdu k tobě a požehnám ti“.

¹⁷² Srov. Rudolf URBÁNEK, *Žižka v pramenech a úctě lidu českého*, s. 13.

¹⁷³ Cit. a komentář František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl III. *Kronika válečných let*, c.d., s. 152.

¹⁷⁴ Srov. Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V. 1402–1437, c.d., s. 339–340 s odkazem k Dt 13, 10. Celý kontext je širší, Dt 13, 7–12: „Kdyby tě tvůj bratr, syn tvé matky, nebo tvůj syn nebo tvá dcera nebo tvá vlastní žena nebo tvůj nejmilejší přítel potají ponoukal: „Pojďme sloužit jiným bohům“, které nemáš znát ty ani tvoji otcové, /některému/ z bohů těch národů, které jsou kolem vás, ať blízko tebe nebo daleko od tebe, od /jednoho/ konce země až k /druhému/ konci země, nepřivoliš mu a neposlechněš ho, nebudeš ho litovat, ani /s ním/ mít soucit, ani ho krýt. Musíš ho zabít. První se proti němu pozdvihne tvá ruka, aby ho usmrtila, potom ruce všeho lidu. Ukamenuješ ho až země, protože tě usiloval odvést od Hospodina, tvého Boha, který tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. Celý Izrael ať o tom uslyší a ať se bojí. Nikdy ať se mezi vámi něco tak zlého nestane“. Tato výstraha „varuje před svodem, za nímž stojí celé město, které se rozhodlo, svedeno ničemnými muži, sloužit cizím bohům... Celé město propadlé svodu shoří jako celopal. Jen hromada sutin zůstane trvalým svědectvím a výstražným znamením příkladného potrestání (srov. Joz 8, 28, Jr 49, 2). Trestem usmíruje Izrael Hospodina a odstraňuje překážky Božího požehnání“, srov. *Čtvrtá a Pátá Kniha Mojžíšova. Numeri - Deuteronomium /Starý Zákon. Překlad s výkladem*, 3/, Praha, Kalich, 1974, komentář s. 236.

zásahu Boha, jenž v poslední chvíli před zkázou obnovil „Pokoj hospodinův“¹⁷⁵.

Vnímání každodenní reality „božího boje“ prostřednictvím starozákonních předobrazů?

Vnímání a uchopení skutečnosti prostřednictvím starozákonních předobrazů, jež by překročilo hranice teologické traktátové produkce a proniklo až do úrovně konkrétního a každodenního jednání, se zdá být historikům, narozdíl od teologů, velmi problematickou otázkou a není divu neboť se zde vstupuje na půdu postižení subjektivního náhledu, vystaveného dnes stejným rizikům přecenění a falešného výkladu, jimž byly nuceny postavit hráz pražské i táborské synody dvacátých let patnáctého století.

Prameny je přesto v dostatečné míře dokládají a je pro sebeepochopení „vyvoleného lidu“ raného husitství důležité neboť „Starý zákon nový, a zase Nový vykládá Starý zákon“¹⁷⁶. Táborské bludné články z roku 1420 výslovně chápou vyvolené jako nový Izrael: „It. V tento čas ktožkoli slyší toto slovo Kristovo, **tehdy ktož v židovstvie jsú**, na hory utiekajte; a (kto) nevyjdú z měst a ze vsí a z ohrad na hory tělesné neb na Tábor, ten každý hřeší smrtelně“¹⁷⁷. Tomuto chápání nasvědčuje i důraz prvotní žido-křesťanské komunity, aplikovaný dokonce na eucharistii: „It. Nižádnému křesťanu masa zadušením umrtveného, z něhož krev nenie vytočena, neslušie jiesti pro záповeď apoštolskú. It. Žádnému neslušie krve jiesti, ani jelit se krví jiesti. It. V svátosti na oltáři pod způsobem chleba nenie než samo tělo Kristovo suché bez krve a bez duše, ani jest tu tělo spojeno s božstvim; neb bychom tělo se krví tu jedli proti božému prikázání. It. V kalichu na oltáři pod způsobem vína nenie tu jiného,

¹⁷⁵ Letopiscův údaj o Žižkově reakci: „Ale Žižka takto jest řekl na smíření: ‚Toho míru tak bude dlúho jako po smíření u Konopiště‘“ poukazuje ke skeptické pochybnosti o symbolicky demonstrovaném „božím“ charakteru tohoto smíru. Výstraha rigorózním uplatněním deuteronomického trestu smrti ukamenováním by byla buď sekundární sankcí nebo závažným ústupkem Pražanů duchu a pravděpodobně i stále trvající praxi Žižkova bratrstva, vzhledem k ostrému odporu pražského kléru i táborských synod oné doby ke spontánnímu uplatnění těchto starozákonních příkazů. I v jednání soudců jde opakovaně a prvořadě o obnovení jednoty kmenů Izraele ve službě jedinému Bohu.

¹⁷⁶ *O počátcích Tábora*, v: *Výbor z české literatury doby husitské*, vyd. Bohuslav HAVRÁNEK – Josef HRABÁK – Jiří DAŇHELKA, díl I., Praha, NČSAV, 1963, s. 497.

¹⁷⁷ Srov. Josef MACEK, *Ktož jsú Boží bojovníci*, Praha, Melantrich, 1951, s. 58; Mackovo vydání bylo proti edici Františka Palackého v AČ III, s. 218–225, podle treboňského rukopisu A 16.

než krev sama bez těla, bez duše i bez božstvie spojeného; neb jinak bychom krev s masem přijímali proti přikázání božiemu“¹⁷⁸.

Jakým procesem prošlo toto vyzrávání? Mistr Jan Hus považoval již roku 1405 důsledný odpor pravých, byť i těch nejmenších „služebníků Božích“ proti služebníkům zdánlivým, kteří jsou ve skutečnosti služebníky „těla Antikristova“, za plně oprávněný, protože byl přesvědčen, že Bůh sám je tak nechává jednat, když mstí hřích. Těmto, jak řekne o sedm let později „falešným Kristům“, „jenž praví, že jsou oni naprvnější Kristovi úředníci, a sůce v skutcích největší jeho protivníci“ se totiž „děje ... jako židovským kněžím a biskupům, jenž, což sú chtěli zachovati, to sú ztratili, a čeho sú sě chtěli vystřieci, v to sú upadli, mně, by pravdu přemohli v plně, jenž na věky přemáhá, mně, by ji utlačili, ana tu zvláštnost má, že čím ji více chtie zastieniti, tiem více sě osvěcuje, a čím ji více doluov tlačie, ač druhdy padne, ale potom více sě pozdvihne“¹⁷⁹. V *Knížkách proti knězi kuchmistrovi* v době, kdy je již zasahován církevními censurami, vyzná nepokrytě, že si přeje „ač bude

¹⁷⁸ Srov. Josef MACEK, *Ktož jsou Boží bojovníci*, c.d., s. 65. V případě zmíněného apoštolského zákazu jde o Jakubovo stanovisko z jeruzalémského rokování o křesťanech z pohanů, na něž není třeba vkládat další břemena, ale napsalo se jim, „... aby nejedli maso zvířat, která nebyla zbavena krve, a aby nepožívali krev“ (Sk 15, 20; Vulgáta: „ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum et fornicatione et suffocatis et sanguine“, Bible litoměřicko-třeboňská: „ať sě chovají ot poškrvny pohanských modleb, ot smilstva a ot udávených krmí (točís nezařežaných) a ote krve“). Deuteronomické rozlišení mezi čistými a nečistými zvířaty (Dt 14, 3–21) do značné míry ruší Skutky apoštolské (Sk 10, 9–16). Deuteronomium 12, 23 jasně říká: „Jenom buď důsledný a nejez krev, neboť krev, to je život. Nebudeš jíst zdroj života s masem. Nebudeš ji jíst. Vyleješ ji na zem jako vodu“, dále srov. Dt 12, 15–17; 15, 23. K zákazům Levitiků srov. Lv 3, 17; 7, 10–16 a 7, 26–27, kde je i vyobcování v případě překročení zákazu. Zajímavou syntézu starozákonních předobrazů a novozákonního příkazu představuje i Táborova argumentace ve vztahu k přijímání pod obojí způsobou ve veršované skladbě *Václav, Havel a Tábor*: „Bibli najprv otevruč, tu nalezneme psáno/ Regum kapitolu, že proroku Eliášovi na posilu dáno/ chléb a čěši vody, z nichžto posílenie měl;/ čtyřiceti dní a noci na tu horu Oreb šel./ Tak v kněhách Mojžěšových psáno stojí,/ když Abraham, vítěz jsa, i vracoval se po boji,/ Melchizedech, král Salem, sa Boha nájvyššieho kněz,/ chléb a víno obětoval. Ještě třetie písmo věz./ co v Novém zákone svědčie evanjelisti./ čti v nich každý, to sú svědci evanjeličti:/ vezměte chléb mezi se, dělte, všichni z něho jezte/ a z kalichu nápoj krve boží všichni z toho beřte./ Korintóm také píše o dvú spôsobú svatý Pavel./ zda mníš, protivníče, byť tomu nesrozuměl Vrtoch Havel./ což jest tehdy pán Kristus učinil sám./ bychom též činili, tj. on přikázal sám/ řka: ‚Takto, kolikrát to činíte, činíte na mú památku.‘ / Protož, Havle, nemáš v tom ižádného zmatku“, srov. *Václav, Havel a Tábor*, c.d., s. 126, ř. 334–351.

¹⁷⁹ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, vyd. V. NOVOTNÝ, Praha 1920, č. 49, listopad² 1412, s. 145.

božie vuole, ještě déle pravdů ďábla i Antikrista strašiti, klátiti a hubiti¹⁸⁰ neb „hus, pták pitomý, poznal jest toho ostříše neživého, protož nedal se jemu přikvačiti, ale vzdvih se, dal jest příklad jiným božím ptákům, by též činili“¹⁸¹. Vůle k odporu osobnímu i kolektivnímu je zde vyjádřena zcela explicitně. Nestojíme tvář v tvář jakýmsi izolovaným výrokům, ale rostoucímu a hluboce zvnitřněnému přesvědčení, dotvářenému od počátku přijatou hermeneutikou v kontinuální linii – přesvědčení, jehož živnou půdou jsou optika Písma, augustinský základ a výroky reformních autorit a katalyzátory radikálně realističká orientace, viklefské podněty, tlhnutí k antropomorfnímu náhledu živoucího organismu církve¹⁸² a nekompromisní přilnutí k Pravdě jako jediná možná reakce a východisko z dramaticky prožívané situace církve. Téze ze spisu *Contra octo doctores*, že římský pontifex nemá světsky vládnout, ale sloužit lidu modlit se za něj *účinně* po vzoru sv. Pavla (Řím 1, 9–10), zatímco hledá-li slávu ve světském panování nad veškerou církví bojující má nejzjevnější znamení Antikrista a užívá-li svou moc bez pokory a svatosti života, vynáší se tím jako Antikrist, který nemá nic společného s životem a slávou Kristovou – dozrála k činu! Rok 1410 pak přinesl kvalitativní zlom, vnímaný Husem i jeho stoupenci jako přímý zásah anti-kristovské moci. Již počátkem července 1410, tedy v napjaté atmosféře před arcibiskupovým příkazem spálit demonstrativně Viklefovy knihy (16. 7. 1410), zvolal Hus v listu jakémusi šlechtici: „Věru preláti nyní oblekli ducha pohanů a farizejů, zakázavše v kaplích a na jiných místech náležitých kázání evangelia ... Zdaž mám já uposlechnouti arcibiskupa v jeho příkazu, který odporuje přikázání Božímu? Bůh uchovej! „Neboť více sluší poslouchati Boha než lidí“, tak řekli apoštolé, když jim bránili velekněží ...“ a prosí Pána: „Pomoziž tedy, aby Tebe pokorně následovali preláti duchovní i páni svěští, kteří svými skutky usilují tvé evangelium zadusiti“¹⁸³. Mistru Závishi ze Zap, faráři

¹⁸⁰ Mistr Jan Hus, *Drobné spisy české* (= Opera omnia IV/, vyd. A. MOLNÁR, Praha 1985, *Knížky proti knězi kuchmistrovi*, s. 321–322.

¹⁸¹ Tamtéž, c.d., s. 322.

¹⁸² K tomu srov. A. TENENTI, *La concezione dell'uomo nel De ecclesia di Jan Hus*, v: *Italia e Boemia nella cornice del Rinascimento europeo*, red. S. GRACIOTTI, Firenze 1999, s. 75–83.

¹⁸³ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, c.d., č. 18, s. 70: „Vere gentilium et Phariseorum nunc prelati induerunt animum, in capellis et in aliis locis competentibus evangelio praedicationem prohibentes!... Numquid ego debeo obedire archiepiscopo in mandato suo, mandato dei contrario? Absit! „Magis enim oportet deo obedire, quam hominibus“, dixerunt apostoli, dum pontifices prohibebant.... Ergo da auxilium, ut sequantur te humiliter spirituales prelati et seculares domini, qui ewangelium tuum nituntur operibus suffocare“.

v Prachaticích, který ho výslovně nazval kacířem, prohlásil v srpnu, že je hotov za víru v naději pokorně vytrpět smrt¹⁸⁴. Společenství také vyjádřilo toto odhodlání *Písni o arcibiskupu Zbyňkovi*: „Slyšte, rytíři boží, připravte se již k boji, chválu boží ku pokoji statečně zpívejte. Antikristus již chodí, zapálenou péčí vodí, kněžstvo hrdé již plodí, probuoh znamenajte. Aby čtenie nekázali, pány světa aby byli, apoštoly v smiech měli, jimž pilně přikázal...“¹⁸⁵.

To se také objevuje v listě Lounským z jara 1411, v němž již figuruje zcela otevřeně Antikrist a současně vyvstává před očima komunita, jíž „sám Spasitel sjednotil ve víře, pokoji, lásce a slyšení slova Božího“¹⁸⁶ a působivá eschatologická vize: „Blaženi tedy budeme, až budeme požívati oné blaženosti, kde bude dokonalá láska. tam totiž uvidíme, kdo je proklet, zatracen a zlořčen, tam se spatří veškery hříchy, jež jsou nyní skryty v lidských srdcích, tam zažijeme takovou radost a útěchu, již nikdy nebudeme zbaveni... Blaženi tedy budeme, jestliže v dobrém vytrváme až do konce. To věduce, nejmilejší, že svět se řítí k horšímu, že smrt je přede dveřmi a že my se odtud brzy postěhujeme, především zřeknouce se hříchů žijte zbožně a svatě, za druhé o to stůjte, co je nebeské, konečně milujte boha z celého srdce a v něho doufejte, že Vás pro zásluhy Ježíše Krista ozdobí v své slávě a učiní účastnými království svého, amen“¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Tamtéž, č. 20, s. 73: „Spero tamen de omnipotentis dei gracia, quod tantam fidem teneo Iesu Christi domini, quantam vos, et tam bene, paratus pro ea in spe humiliter mortem pati“.

¹⁸⁵ Srov. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny husitského zpěvu*, III. *Jan Hus*, Praha 1955, s. 361–362. Textový materiál písní ponechávám v souvislostech našeho výkladu s touto výjimkou stranou. Postižení vývoje pojetí „božího boje“ na tomto pramenném základě se věnuje kolega Vít Hlinka, který rovněž zpracovává disputaci Mikuláše z Pelhřimova s Jiljím Carlerim na Basilejském sněmu (13.–17.2. 1433) o užití násilí v trestání veřejných hříšníků, v níž Carleri použil z katolické strany obrazy z knih Jozue, Knih Makabejských i motiv Akánovy krádeže.

¹⁸⁶ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, c.d., č. 16, s. 54: „... quomodo ipse salvator vos in fide, pace, caritate et audicione verbi dei univerit“.

¹⁸⁷ Tamtéž, c.d., č. 16, s. 55–56: „Beati ergo erimus, dum beatitudine illa fruemur, ubi perfecta dileccio erit; ibi enim videbimus, quis sit anathematizatus, dampnatus et maledictus, ibi omnia peccata nunc in corde hominum latencia conspiciuntur, ibi tale gaudium et consolacionem experiemur, qua nunquam privabimur... Beati igitur erimus, si in bono usque ad finem perseveraverimus. Hec, carissimi, scientes, quod mundus in peius ruat, mors pro foribus sit, et nos brevi hinc migraturi simus, primum pie et sancte peccatis abrenunciantes vivite, deinde, que sunt celestia, ea affectate, postremo deum ex toto corde diligite, et in deum confidite, quod vos propter merita Iesu Christi in sua gloria ornabit et sui regni participes faciet. Amen“.

Zjevně se zde ozývá eschatologická vize *Druhého listu Petrova* (2 Pet 3, 9–13): „Pán neotálí splnit svá zaslíbení, jak si to někteří vykládají, nýbrž má s námi trpělivost, protože si nepřeje, aby někdo zahynul, ale chce, aby všichni dospěli k pokání. Den Páně přijde jako přichází zloděj. Tehdy nebesa s rachotem zaniknou, vesmír se žárem roztaví a země se všemi lidskými činy bude postavena před soud. Když tedy se toto vše rozplyne, jak svatě a zbožně musíte žít vy, kteří dychtivě očekáváte příchod Božího dne! V něm se nebesa roztaví v ohni a živly se rozpustí žárem. Podle jeho slibu čekáme nové nebe a novou zemi, ve kterých přebývá spravedlnost“. Toto společenství se ovšem situuje do Husova eklesiologického modelu, opírajícího se o predestinacionismus, který se u něj objevuje již v kázání *Diliges Deum* (19. 10. 1405) a o čtyři roky později je přítomen v komentáři *Super IV Sententiarum*¹⁸⁸, v němž se církev nekryje s viditelným shromážděním věřících a je definována jako „universitas praedestinatorum“, minulých, přítomných i budoucích, s výhledem k naplnění počtu vyvolených teprve na konci trvání světa. Právě tato zásadní nadčasovost církve spravedlivých všech věků – „ecclesia ab Abel“¹⁸⁹ – ve svých důsledcích musela téměř nevyhnutelně vést ke konfrontaci s přítomné realitou „církve bojující“ a v biblické perspektivě posilovat antinomickou představu o dvou církvích, jedné z předzvěděných, v čele s Antikristem a druhé z předurčených, v čele s Kristem¹⁹⁰. Z těchto důvodů se společenství, jež se formuje „istis ultimis temporibus“, v přijetí Krista „nejvyššího biskupa a věrného pastýře duší“, od jehož zákona se „antikristovská“ stará církev odvrací, logicky vymezuje jako zbytek věrných, pravý Izrael či nové „židovstvo“ a prochází analogickou „židokřesťanskou“ recepcí Ježíšova radikalismu, jako prvokřesťanské společenství vůči synagoze¹⁹¹. Ve svém sebepochopení se jako „schrána Pravdy“

¹⁸⁸ Na to upozornil M. RANS DORF, *Kapitoly z geneze husitské ideologie*, Praha 1986, s. 92, pozn. 48.

¹⁸⁹ K tomuto pojmu srov. Y. CONGAR, *Ecclesia ab Abel*, v: *Abhandlungen über Theologie und Kirche. Festschrift für K. Adam*, Düsseldorf 1952, s. 79–108; k Husově eklesiologii srov. A. PATSCHOVSKY, *Ekklesiologie bei Johannes Hus*, v: *Lebenslehren und Weltentwürfe im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Politik – Bildung – Naturkunde – Theologie*, red. H. BOOCKMANN – B. MOELLER – K. STACKMANN, Göttingen 1989, s. 370–399.

¹⁹⁰ K oddělení „církve ovcí“ od „církve kozlů“ srov. F. ŠMAHEL, *Ideál spravedlivého řádu a sociální harmonie v díle Mistra Jana Husa*, v: *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemica Miloslava Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, c.d., s. 66.

¹⁹¹ K tomu srov. François VOUGA, *Dějiny raného křesťanství*, Praha – Brno, Vyšehrad – CDK, 1997, *Recepce Ježíšova radikalismu*, s. 55–64. K husitskému mesianismu srov. František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha, Argo, 2000², *Zdroje a povaha husitského mesianismu*, s. 93–96.

– „místo Ducha“¹⁹² nutně musí poměřovat se starozákonními předobrazy¹⁹³, k čemuž je vede jak potřeba zvěstování, tak dědictví předchozí teologické reflexe. Českou specifikou je, že se toto vymezení a hledání přeneslo z okruhu univerzitních disputací a teologických traktátů díky kázání radikálních kněží i poměrně široké znalosti českého překladu Písma i do laických kruhů¹⁹⁴ a stalo se pod tlakem ohrožení „obecným vlastnictvím“ často na nutně redukované úrovni přímých identifikací rozeznávacích znamení¹⁹⁵.

Jan Želivský rozvíjí roku 1419 velkolepý starozákonní Zacharjášův obraz příchodu mesiánské říše – „Můj hněv plane proti pastýřům, zakročím proti kozlům. Hospodin zástupů navštívil své stádo, judský dům; vystrojí je nádherně jako svého válečného oře“ (Za 10, 3)¹⁹⁶ -ve spojení s apokalyptickým obrazem nové církve jako „Ženy sluncem oděné“, křičící k porodu, v burcující zvolání aby se Pán objevil: „abychom byli koněm jeho slávy ve válce s Antikristem a jeho údy“¹⁹⁷. Tato válka, kontextově zaměřená ke Zjevení

¹⁹² Srov. Vittorino GROSSI – Angelo DI BERARDINO, *La Chiesa antica: ecclesiologia e istituzioni*, Řím, Borla, 1984, kap. 2. *L'autocomprensione della chiesa: apostolicità-veridicità-sanctità*, s. 28–43.

¹⁹³ Srov. Giovanni FILORAMO – Edmondo LUPIERI – Salvatore PRICOCO, *Storia del cristianesimo. L'Antichità*, Roma – Bari, Editori Laterza, 2001, *Alla ricerca di un'identità cristiana. 2. I cristiani come „vero Israele“* (G. Filoramo), s. 143–152.

¹⁹⁴ Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Církevní reforma a českí reformátoři*, v: „Dějiny a současnost“ 1995, č. 5, s. 29–33.

¹⁹⁵ Jakoubek ze Stříbra ve svém *Výkladu na Zjevení sv. Jana*, rozvíjejícím náhled mystického Antikrista a jeho působení, opakovaně varuje před snadnými ztotožněními a důvěrou k eschatologickým prococtvím.

¹⁹⁶ Abychom zachytili Želivským užitý obraz válečného koně Boží slávy, je třeba uvést latinský text Vulgáty: „Super pastores iratus est furor meus, et super hircos visitabo; quia visitavit Dominus exercituum gregem suum, domum Iuda, et posuit eos quasi equum gloriae suae in bello“.

¹⁹⁷ Jan ŽELIVSKÝ, *Dochovaná kázání Jana Želivského z roku 1419*, vyd. Amedeo MOLNÁR, díl I., Praha, NČSAV, 1953, VIII. Octava Pasche, 26b¹–26b², s. 49–50: „O utinam nunc sero modo nobis Dominus appareat, ut essemus equus gloriae suae in bello contra Anticristum et eius membra, ut nobis sicut apostolis pacem annunciarer, ut impleatur illud Mat. 24 (30–31): „Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute multa et magestate et mittet angelos suos cum /tuba et/ voce magna, et congregabunt electos a quatuor ventis“. Ut impleatur illud Apok. 12 (1–2): „Mulier amicta sole, et luna sub pedibus eius, et in capite eius corona duodecim /setillarum, et in utero habens, /et/ clamabat parturiens, et crucia/ba/tur, ut pariat“. Ideo si regnum Bohemiae habebit aliquid in utero, clamabit parturiens, ut in multis locis iam clamant villani a persecutoribus oppressi et cruciabuntur, ut pariant“.

sv. Jana a bezprostředně předcházející parusii, je válkou pro Boží pravdu v níž je Pán nablízku těm, kdo Ho vzývají v pravdě, s nimiž je až do skonání světa, což platí o všech svatých, kteří uvěřili v Krista a vytrvali jako Mistr Jan Hus a Jeroným, a má v konkrétní odvolávce na Mojžíše a Jozua v boji s Amálekity¹⁹⁸ jasný charakter starozákonního chéremu – citované místo Exodu (Ex 17, 9–11.13) má totiž bezprostřední dozvuk: „Hospodin řekl Mojžíšovi: „Zapiš na památku do knihy a polož Jozuovi na srdce, že zcela vymažu pod nebem památku na Amáleka“. I vybudoval Mojžíš oltář a pojmenoval jej: „Hospodin je má korouhev“. Řekl totiž: „Je /vztažena/ ruka nad trůnem Hospodinovým. Hospodin /vyhlašuje/ boj proti Amalekovi do posledního pokolení“¹⁹⁹. Jinými slovy řečeno, to je přesně bod, v němž

---

¹⁹⁸ Jan ŽELIVSKÝ, *Dochovaná kázání Jana Želivského z roku 1419*, c.d., VIII. Octava Pasche, 33a¹–33a², s. 56: „Sic hic Apostolus dicit: Quis est autem, qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Iesus est Filius Dei /v.5/ q/uasi/ d/iceret/: qui habet in auxilium Filium Dei Iesum, vincet mundum. Bellando pro sua veritate, bellum licitum habentes, possunt secure bellare. Ps. /144, 18/: „Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate“. Item /Mat. 28, 20/ „Vobiscum sum /omnibus diebus/, usque ad /consumacionem seculi/“. {Patet hoc de omnibus sanctis qui Cristum crediderunt, vicerunt, id est perseveraverunt, ut magister Ioh/annes/ Huss, Ieronimus, etc., sed illi, qui revocaverunt, non crediderunt Cristum}... Sic pugnabat Moyses habens causam licitam et ideo vicit. Ex. 17, /9–11/: „Dixit Moyses ad Iosue: Elige viros et egressus pugna contra Amalech. Cras et ego stabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea. Fecit Iosue, sicut locutus erat ei Moy/ses/, et pugnavit contra Amalech. Moyses autem et Aaron et Hur ascenderunt super verticem collis. Cumque levaret Moyses manus, vincebat Israhel, sin autem paululum remisisset, superabat Amalech“. Ideo populus Dei, si vult habere auditorium et benedictionem a Domino, servet eius precepta“.

¹⁹⁹ K závažnému zamyšlení ve vztahu k husitským radikálům vybízí v evropských kontextech glosa Alberta TENENTIHO, *Několik poznámek k reformaci, revoltě a revoluci v Evropě kolem r. 1400*, v: *Tábor a husitská revoluce. Soubor příspěvků ze IV. Symposia Pragensis, Tábor 22.–25. září 1970* /Jihočeský sborník historický, zvláštní číslo XL. Ročníku/, České Budějovice, Jihočeské muzeum, 1971, s. 7: „Jejich logika má silné důvody pro to, aby už nebrala v úvahu pozemské zájmy, které se jim zdají být v úzkém spojení s organizací vládnoucího náboženství. Z tohoto hlediska je třeba plně docenit význam úlohy, kterou mezi nimi, jmenovitě mezi tábority, hrál pojem odplaty, *vindicta*... Objektivně nejsou husité vůbec kacíři; nejsou ve skutečnosti ani rozkolníky vzhledem k církvi, protože odmítali církev jako takovou: byli nadále připraveni a i rozhodnutí církev zničit“. *List z celé země České*, rozevírající se proklamací „*Kristus vládne, Antikrist bude zničen!*“, jakkoli vyslovuje přání „aby již mezi námi a vámi přestala ona plenění a zabíjení a prolévání krve a aby byla utvrzena svatá a božská jednota“, vede ještě roku 1431 proti hierarchické, římské církvi velmi koncepční a argumentačně podložený úder, srov. *Husitské manifesty*, c.d., s. 177–212.

se setkává apokalyptická perspektiva prioritního Božího zásahu proti Šelmě po jejím dočasném vítězství, předpokládající ze strany věrných svědků pouze martýrium²⁰⁰, se starozákonně inspirovanou bojovou iniciativou vyvolených. Roku 1419 tedy předchází z hlediska příkladu starozákonního chéremu jozuovský příklad známé *Provolání poutníků z Bzí hory* ze 17. září 1419, hlásící se k následování makabejského vzoru odporu Matatiáše a jeho synů²⁰¹, lépe v tomto světle pochopíme i předem připravený útok na pražskou novoměstskou radnici z 30. července 1419²⁰², kde byl Žižka „od lidu vzat na slovo“.

Podstatné je, že tento zvrat iniciativy znamenal opuštění husovské linie božího boje. Jakoubek ze Stříbra postihuje roku 1421 zápas, který *praedicator veritatis* svádí zcela jednoznačně: „Pán rozkázal vyliti báni svú na slunce“, totiž na Antikrista a na preláta najvyššieho, totiž papeže, na Antikrista a na jeho audy všecy. Nebo, komu Pán dá poznati takové hříechy Antikristovy a lidu křestanského v pajše, v lakotě, v lakomství a v milování světa, takový kazatel hned vylévá báni svau proti němu, totiž otvierá a oznamuje zlé věci jeho, kteréž sú bývaly skryty: jiný posielá světský stav s pomstami tělesnými, aby sláva jeho zkažena byla, jakož již to běží.... Mistr Jan Hus byl anděl boží dobrý, kteréhož poslal Kristus, aby vylil báni svú a kázanie proti němu. On t jest jistě zjevil pajchu jeho a lakomství a kacieřství a pokrytství, ukázal, že jest Antikristus jiné slunce než Kristus. I vypustil jest zase proti němu Antikrist voheň a proti zemi této vyzdvihl krveprolitie“²⁰³. Hus i Jakoubek byli přesvědčeni, že je „Antikristova strana a zlost jeho od najvyššieho stupně uvale na ve všecy hříechy, kterýžto hauf Antikristuov zamorduje duchem aust božích Kristus Pán“²⁰⁴. Opírali se přitom výslovně o druhou kapitolu druhého

²⁰⁰ Srov. Ugo VANNI, *Apocalisse*, Brescia, Queriniana, 1979, s. 44-46.

²⁰¹ Srov. *Husitské manifesty*, c.d., s. 61-63.

²⁰² Srov. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl II. *Kořeny české reformace*, Praha, Historický ústav, 1993, s. 316-317; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, sv. V. 1402-1437, c.d., s. 210-212.

²⁰³ Srov. Jakoubek ze STŘÍBRA, *Výklad na Žjevenie sv. Jana*, vyd. F. ŠIMEK, díl II., Praha, Nákladem Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. A XV., zřízené při České Akademii věd a umění v Praze, 1933, s. 31-32; Jakoubek poukazuje, že „jsau tak srdce nakažená, že, jsauce strana Antikristova, a pravie se býti stranau Kristovou a umějí k své straně Písma přivoditi; ale ten, kterýž sedí na koni bielém, totiž Kristus Ježíš, dává svým poznati stranu Antikristovu, chytrosti jich a lsti. A my žádati máme, abychom vojsko Antikristovo šelmy té viděli a poznali“, tamtéž, s. 243.

²⁰⁴ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 236.

listu svatého apoštola Pavla Tesalonickým (2 Te 2, 1–12): „Bratři, pokud jde o dobu, kdy přijde náš Pán Ježíš Kristus a kdy my se u něho shromáždíme, prosíme vás: nenechte si tak snadno poplést hlavu, či se dokonce polekat nějakým proroctvím nebo listem prý od nás poslaným, jako by ten den Páně měl už nastat. Napřed totiž musí nastat odpad a objevit se člověk skrz naskrz hříšný, propadlý záhubě, protivník, který se povyšuje nade všechno, co nese jméno Boží nebo čemu se vzdává náboženská úcta. Posadí se dokonce v Božím chrámě a bude se prohlašovat za Boha. Když jsem byl ještě u vás, říkával jsem vám to. Nevzpomínáte si? Víte, co ho teď zdržuje, že se nemůže objevit před určeným časem. Tajemství špatnosti však už pracuje; napřed ovšem musí ustoupit z cesty ten, který to dosud zdržuje. A pak se objeví ten bezbožník, ale Pán Ježíš ho zahubí dechem svých úst a zničí svým slavným příchodem. (Onen bezbožník) – podporován satanem – vystoupí s velikou mocí, s falešnými divy a zázraky a všemi možnými bezbožnými pletichami (ke zkáze) těch, kdo jsou určeni k záhubě za to, že nepřijali lásku k pravdě, aby byli spaseni. Proto na ně Bůh dopustí vliv bludu, že uvěří naukám lživým. Tak propadnou trestu všichni, kdo neuvěřili pravdě, ale dali přednost špatnosti“. Tento pavlovský výrok se obecně stal ve vrcholném a pozdním středověku svébytnou *magnou chartou* eschatologické naděje a právě ve vztahu ke klíčové roli Kristem osvíceného *kazatele pravdy* ho bohatě rozvinuly všechny dobové modely zápasu skonání věků. U Husa i u Jakoubka je přítomno přesvědčení, že proti takovéto herezi, která je odloučením od pravé víry, tedy víry prvotní církve, musí bojovat „proti nepřítelům čtenie svatého a viery“ svým svědectvím a obětí Boží mučedník²⁰⁵. Nešlo přitom o jakousi analogii konfrontačního donatistického martýria, ale s jasným vědomím přijatou reparační obětí vyvolených za smíření Božího hněvu a obrácení hříšníků²⁰⁶. Jakoubek lpí na tomto mučednickém modelu, protože právě mučednictví je bránou, jíž prošel Kristus, bránou k budoucímu životu, k nebeskému Jeruzalému²⁰⁷.

²⁰⁵ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 263.

²⁰⁶ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 265: „Nebo sama smrt a muka nečiní mučedníka, ale aumysl k slávě boží a pro četní boží zjevně... potřebie jest pohleděti těch beránkuov a telcuov vyvolených, aby se ti obětovali k ukrocení Boha. A po smrti prvních mučedlníkuov mnozí se obracovali hřešníci k Bohu“.

²⁰⁷ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 380: „Item za času mučednictva, když sau brány byly dobré, kteréž k smrti prohlédaly a k budauciemu životu, lid vida, ano světi zprávové umierali pro Krista, mnohý jich následoval lid a napomínali se vespolek řkauce: ‚Podťte skrz tuto bránu, kterauž Kristus šel, a posilňujíce se předrahým tělem a krví Páně,

Je to výsostná cesta kněze, následujícího Krista²⁰⁸. K jasnému vidění božství a ráje vede člověka jen takový stupeň mučednictví, který je spojen s utrpením bez reptání, ochotným snášením zármutků a láskou k nepřítelům²⁰⁹. Boží lid „čistý, svatý, nepoškořený a nevinný“, složený ze svatých mučedníků „kteří pospíechali k mučednictvu pro Krista a s radostí jako na hody šli na smrt pro Krista a jeho čtenie“²¹⁰ je totiž oním bílým koněm Apokalypsy, na němž sedí Kristus přicházející proměnit svět²¹¹. Proto Jakoubek devět let po svědecké smrti Martina, Jana a Staška burcuje „pilni buďte, kterak rozeznávati, od kterých duchuov býváte hajbáni k válkám“²¹², lituje, že se již nedá pro vedení tělesného boje rozeznat strana Kristova a strana Antikristova, a posteskuje si hoře při vzpomínce na betlémského kazatele: „Skrz mučednictvo naše byl by řád prvotnie cirkve uveden, ale skrz války tyto neuvodí se“²¹³.

Shodou okolností je to právě Jakoubek, kdo při varování: „Ale kterakž koli bojovati budeme, nepřemožem všech nepřátel božích, aniž jest Kristus přemohl všech v příští svém, ani apoštolé, aniž všickni za času našeho padnau. Nevěřte tomu proroctví, že by již všickni padnauti měli nepřátelé a že by již Kristus přijíti měl na horu Tábor a vidien býti slavný oblícej jeho, že již hojně a dostatečně Duch boží má vylit býti! Nemá přijato to proroctvie! Ale zajtra, totiž v den skonání světa, když uhlédá Krista všeliké oko, když bude dána Kristu moc, když počne býti zajtra, totiž jiný den a jiné čtenie, když die sám Kristus Beránek: „Jděte, zlořečení, do ohně věčného“, tu zlí budau dáni v ruce dobrých od najvyššieho až do najnižšieho, tu přemohau Antikrista“²¹⁴, poukáže při výkladu Jozuovy smlouvy s Gibeónany, kterým uložil aby štípali dříví a čerpali vodu pro pospolitost a pro Hospodinův oltář (Joz 9, 27), na blízkost bojujícího Jozua a Ježíše Krista: „Jozue, kterýž Ježíš

---

silní bývali v utrpení a vítězili sau“; dále srov. s. 478: „A když vyjde člověk skrz mučednictvo z smrtedlného života, hned bývá oblečen v rauch svatebnie slavné a jakaus odplatau velikau obdařen bývá a jakaus divnau slavau jako rauchem bývá odien, aby byl král, dědic a syn, aby měl krásu velikau a čest divnau“.

²⁰⁸ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 381: „My kněžíe měli bychom státi v těch branách a vyhlédati tam a nětco sem a hotovi býti vždycky k vyjití“.

²⁰⁹ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 485.

²¹⁰ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 592.

²¹¹ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 591: „... a Kristus seděl na tom koni, na takovém lidu svatém božím, a Duch boží byl v něm“.

²¹² Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 43.

²¹³ Srov. tamtéž, c.d., díl I., Praha 1932, s. 559.

²¹⁴ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 104–105.

slove, znamená Krista; on ť divně bojuje proti božím a svým nepřátelóm“²¹⁵. Nemýlí se - „jméno Jozue, hebrejsky J^ehóšú^a je vyznavačské: „Hospodin je spása“. Po prvé se v Izraeli setkáváme s osobním jménem, složeným s částicí j^ehó- (= Hospodin). Vedlejší tvar tohoto jména, J^ešú^a, je původním semitským podkladem jména Ježíš“²¹⁶. Izolovaný citát jistě nelze přeceňovat, přestože ho Jakoubek vykládá v důležitém kontextu a vyvozuje praktický důsledek, že Gibeónané symbolizují málo duchovní lidi, kteří přistupují k pravdě ze strachu a strana Boží je má přijímat a svěřovat jim pomocné práce, protože je přijímá Pán a mohou se následně polepsit a zamilovat si pravdu. Má však v přímém propojení starozákonního předobrazu a novozákonního naplnění ve vazbě boje svůj nesporný význam. Přesvědčivý důkaz situačního vnímání událostí prismatem starozákonního obrazu nám poskytuje ve své *Kronice* sám Vavřinec z Březové ke dni 28. října 1420, kdy Hynek Krušina a ostatní páni a hejtmáni pražského vojska vyjednávali na polovici cesty od Vyšehradu ke sv. Pankráci s Janem Šemberou z Bozkovic a ostatními hejtmany obleženého Vyšehradského hradu o kapitulaci: „Za tohoto vyjednávání objevil se jeden podivuhodný úkaz duhy. Seděli totiž někteří mistři svobodných umění a bakaláři na vrcholu hory, řečené Kavčí hora, nad Vltavou, očekávající dobrý konec šťastného vyjednávání. Když tak vzájemně mluvili o různých otázkách, ukázala se ve vzduchu duha, předtím u nás nevídaná; její jeden konec nebo začátek byl takřka pod našima nohama v řece Vltavě a její oblouk, rozpjatý přes Pražské město, dosahoval druhým koncem až k vojsku okolo kostela svatého Pankráce, jež očekávalo konec vyjednávání; tak jen ten prostor, který se táhne od kostela k řečené hoře, neuzavíral kruh, protože to byla sotva čtvrtina kruhu z kruhovitého úkazu duhy. A když různí mužové pronášeli o tomto zjevu duhy rozličné úsudky, na tom jsme v žertu všichni zůstali, že tento okrouhlý a podivuhodný úkaz duhy znamená brzké dobytí Vyšehradského hradu Pražany, jak se také stalo, jak se ukáže v následujícím vyprávění. Neboť z vůle Boží se při tom vyjednávání obě strany usnesly, nedodá-li král dostatek potravin do patnácté hodiny pátku, což byl den Všech svatých, že od té doby mají držitelé hradu pod věrou a ctí postoupiti Pražanům Vyšehradský hrad“²¹⁷. Vavřinec nemá zapotřebí vysvětlovat, co je současníkům zcela zřejmé, že úkaz duhy, klenoucí se nad Prahou, je Božím

²¹⁵ Srov. tamtéž, c.d., díl II., s. 97, ř. 75-76.

²¹⁶ Srov. *Jozue - Soudců - Rút /Starý zákon*. Překlad s výkladem, 4/, Praha, Kalich, 1969, komentář s. 17-18.

²¹⁷ Vavřinec z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika - Píseň o vítězství u Domažlic*, c.d., s. 156-158.

znamením Noemovy smlouvy²¹⁸, kdy Hospodin po potopě slibuje Noemovi i jeho synům a jejich potomstvu, že „už nebude vyhlazeno všecko tělo vodami potopy“ (Gn 9, 11) a dává na její znamení na oblak duhu (Gn 9, 12–15), aby se při pohledu na ni rozpomenul na věčnou smlouvu mezi Bohem a každým živým tvorem (Gn 9, 16). Duha, hebrejsky *qešet*, je obloukem Hospodino-va válečného luku, jenž, zavěšen na nebesa, zvěstuje, že Bůh odložil válečný luk a že nebojuje s člověkem, aby ho zničil²¹⁹. Co mistři svobodných umění a bakaláři přijímají s nadhledem v žertu, berou radikální kněží, stejně dobře znalí obrazů Písma, i jejich stoupenci doslovně. Proto také musely synody, vzhledem k důsledkům, zasahovat a nařídit, že kněží ani jiní věrní křesťané nemají číst zákon Boží, knihy Mojžíšovy ani knihy proroků a evangelistů podle svého vlastního rozumu a chápání a ani je nemají vykládat, jiné o tom poučovat nebo nevhodně k místu a času uvádět proroky. Známy výrok Eney Silvia Piccolominiho o znalostech bible zbožných táborských žen, které dával za příklad italským kněžím²²⁰, dostává v jeho rozhovorech s Antoniem Beccadellim, řečeným Panormitanus, *De dictis et actis Alphonse regis*²²¹ z roku 1455, přesnější podobu. Na Antoniovo konstatování, že „víme, že se král opakovaně chlubil, že čtrnáctkrát přečetl celou Bibli i s glosami a komentáři. A je pravdou, že ji měl tak dokonale v paměti, že z ní často citoval ne myšlenky a skutky, které jsou v ní vylíčeny, ale aniž by ji předčítal, recitoval z ní početná místa slovo od slova“, odpovídá Enea Silvio: „Italští kněží, kteří za celý svůj život nepřečtou dokonce ani jednu Nový zákon, se musí velmi stydět. Velmi odlišní jsou táboritě: stěží by se mezi nimi našla byt jediná chudá žena, která by neuměla odpovědět ze Starého nebo Nového zákona“²²². O mnohých

²¹⁸ Gn 9, 8–17.

²¹⁹ Srov. *První kniha Mojžíšova. Genesis /Starý zákon. Překlad s výkladem, 1/, Praha, Kalich, 1968, komentář s. 73.*

²²⁰ Srov. František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora, I. díl, 2. svazek, 1422–1452, c.d., s. 604.*

²²¹ Právě aragonskému a neapolskému králi Alfonsovi připsal Piccolomini svou *Histoiu českou*, srov. předmluvu Františka ŠMAHELA *Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká*, v: Enea Silvio, *Historia bohémica – Historie česká*, vyd. Dana MARTÍNKOVÁ – Alena HADRAVOVÁ – Jiří MÁTL, Praha, KLP, 1998, s. XXXV.

²²² Cituji podle francouzského překladu Jeana L'Orfèvre, který pořídil mezi léty 1469–1476 pro burgundský dvůr, *Les actions et paroles mémorables d'Alphonse roi d'Aragon et de Naples*, v: *Splendeurs de la cour de Bourgogne. Récits et chroniques*, vyd. Danielle RÉGNIER-BOHLER, Paris, Robert Laffont, 1995, XVII, s. 675.

válečnicích, kteří „se nejednou oháněli slovy Písma se stejnou obratností jako kazatelé s mečem“²²³, ani nemluvě.

Postižení dobového obrazu „křesťanského rytíře“, dokonale slučitelného se zápasem proti Antikristovi, se již v dostatečné míře věnovali Wojciech Iwańczak²²⁴, František Šmahel²²⁵ a Pavel Soukup²²⁶. Snad by bylo vhodné upozornit ještě alespoň na dva analogické soudobé momenty: božího boje, opírajícího se o prorocký moment a orientovaného k *ecclesia triumphans* v případě Jany z Arku a systematického užití stupňovaných starozákonních obrazů v kázáních fra Girolama Savonaroly, O.P., užitych v cíleném reformním i politickém záměru.

„Tempus Antichristi, et finis mundi erunt cito, et bene cito, ac valde breviter“ – „Gladius Domini super terram, cito et velociter“.

První z těchto varovných výzev náleží sv. Vincenci Ferrerovi, O.P. (1350–1419), jež k eschatologicky orientovanému kázání, které dolehlo až k Janě z Arku, pohnulo vidění z 3. října 1398, v němž mu sv. František z Assisi a sv. Dominik oznámili, že prosili Boha, dočasně odložil zničení světa za lidské hříchy²²⁷. Druhá se zjevila fra Girolamu Savonarolovi, O.P. (1452–1498) v noci před posledním kázáním o knize Genesis adventního cyklu roku 1482, kdy na pochmurném florentském nebi spatřil napřaženou paži s taseným mečem,

²²³ Srov. František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora*, I. díl, 2. svazek, 1422–1452, c.d., s. 604.

²²⁴ Srov. Wojciech IWANŃZAK, *Miles Christi – z dziejów pewnej idei w Czechach przedhusyckich*, v: „Euhemer – Przegląd Religioznawczy“, 1983, č. 2, s. 33–45; týž, *Po stopách rytířských příběhů. Rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*, Praha, Argo, 2001.

²²⁵ Srov. *Idea národa v husitských Čechách*, c.d., „Boží rytíři“ a „Boží bojovníci“: aristokraticko-feudální kodex hodnot v terminologii husitského nacionalismu, s. 108–114.

²²⁶ Pavel SOUKUP, *Dvojitý ideál křesťanského rytíře v husitském období*, v: „Český časopis historický“ 99, 2001, č. 1, s. 1–30; ze své strany jsem se pokusil přispět diskusi v referátu *Hodina drakobijců. Rytíř Kristův, hřích a moc v raném husitství*, předneseném na konferenci *The Bohemian Reformation and Religious Practice* v Praze 26.6. 2000, srovnáním perspektivy *Livre de l'orde de cavayleria* (též *Libre qui és de l'Orde de cavalleria*, asi 1275) aragonského aristokrata, filozofa a teologa, stoupence jáchymistických idejí františkánských spirituálů, Ramóna Lulla s husitskou perspektivou zápasu s Antikristem, kde jsem se také detailně věnoval Husovu náhledu.

²²⁷ Srov. Roberto RUSCONI, *L'Attesa della fine. Crisi della società, profezia ed Apocalisse in Italia al tempo del grande scisma d'Occidente (1378–1417)*, c.d., kap. 6. „Insino quando era fanciullo udii che Anticristo era nato“: fermenti apocalittici nella predicazione in volgare agli inizi del 400, s. 227, celá kapitola s. 219–233.

na němž byla napsána slova: „Gladus Domini super terram cito et velociter“ a tři hlasy zvěstovaly hřích církve, potrestání zlých prelátů a milost pro chudé a bezmocné²²⁸. O deset let později, po tolika marných výzvách k lidu k pokání, se zjevení opakovalo v noci 5. dubna 1492, kdy blesk zasáhl lucernu kupole katedrály Santa Maria del Fiore, těžce ji poškodil a srazil k zemi části mramorového obložení i klenby chrámu. V napjaté atmosféře, kterou Savonarola vyvolal svým kázáním, byla tato událost vnímána jako znamení Božího hněvu a blížícího se konce světa a město naplnila všeobecná úzkost. Právě této noci připravoval Fra Girolamo koncept kázání na následující den, kdy se chtěl zabývat Lazarovým zmrtvýchvstáním, ale nedostávalo se mu inspirace a rozhodl se jít spát. Nemohl však usnout a náhle zaslechl jasný hlas, který mu říkal: „Hle, meč Páně nad zemí, brzy a rychle“. Výrok zmiňoval „meč Páně“, tak častý u proroků Izajáše a Jeremiáše, který udeří brzy a rychle, jak to předpověděla Kniha Jozue²²⁹ a prorok Jóel²³⁰. Nazítří, 6. dubna 1492²³¹, oznámil toto zjevení užaslým věřícím, kteří v něm viděli Boží stvrzení jeho letitých tajných úzkostí, a jeho zvěstování Božího slova se definitivně proměnilo v *terrifica praedicatio*, jež během dvou let vrhla Florencii do archy spásy a učinila z ní Kristovu republiku. Prorocká vize a eschatologická úzkost se proměnily v čin.

Nejinak tomu bylo s Janou z Arku, v jejímž případě André Vauchez zdůrazňuje, že se prohlašovala za proroka a také tak byla vnímána²³², s oporou v náhledu *Journal d'un bourgeois de Paris*: „Item, v onom čase byla jedna Panna, jak se říkalo, na březích Loiry, jež se prohlašovala za proroka a říkala: „Ta věc se skutečně stane“. A zcela se postavila proti regentovi Francie a jeho pomocníkům“²³³. Nebyla ostatně jedinou ženou, která se chopila zbraně – Pierrette

²²⁸ Srov. Ivan CLOULAS, *Savonarola o la rivoluzione di Dio*, Casale Monferrato, Piemonte, 1998, s. 69.

²²⁹ Joz 23, 16: „... Cito atque velociter consurget in vos furor Domini, et auferemini ab hac terra optima, quam tradidit vobis“.

²³⁰ Jl 3, 4: „... Nunquid ultionem vos reddetis mihi? Et, si ulciscimini vos contra me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum“.

²³¹ Lorenzo dei Medici zemřel jen o dva dny později, 8. dubna 1492, ve své vile v Carruggi.

²³² Srov. André VAUCHEZ, *Giovanna d'Arco e il profetismo femminile*, v: týž, *I laici nel Medioevo. Pratiche ed esperienze religiose*, Milano, Arnoldo Mondadori Editore, 1989, s. 314.

²³³ *Journal d'un bourgeois de Paris de 1405 à 1449*, vyd. Colette BEAUNE, Paris, Librairie Générale Française, 1990, *Année 1429*, 503, s. 257: „Item, en celui temtemps avait une Pucelle, comme on disoit, sur la rivièrre de Loire, qui se disoit prophète, et disoit: „Telle chose adviedra pour vrai“. Et étoit toute contraire au régent de France et à ses aidants. ...“.

la Bretonne, jež měla časté vize, bojovala společně s další družkou na straně Armagnaků a po zjetí Burgundčany a následném procesu byly obě roku 1430 upáleny v Paříži před katedrálou Notre Dame. Podobně jako Janu vedly „hlasy“ sv. Kateřiny, sv. Markéty a sv. Archanděla Michaela, tato žena vypověděla, že se jí „Bůh často zjevoval ve svém lidství“. Tato „svatá žena“ byla kajnicí františkánského observantského kněze, br. Richarda²³⁴, jenž roku 1429 otřásl pařížským obyvatelstvem apokalypticky laděnými proroctvími a zvěstí o brzkém příchodu vysvoboditele Francie a od následného orléanského setkání z postního období roku 1430 patřil k nejbližšímu okruhu Jany z Arku. Rouenský tribunál si toho byl dobře vědom a o rok později položil Janě i otázku, zda br. Richard pronesl kázání k lidu při jejím vstupu do Troyes²³⁵. Soudci vyvinuli všechno úsilí, aby v Janině případě teologicky zpochybnili ideu „Božího boje“ rafinovanými otázkami po obrazu na korouhvi²³⁶, po přesvědčení její strany, že je vyslána Bohem²³⁷, zda ji její „hlasy“ náhodou nenazývaly „dcerou Boží“ nebo „dcerou Církve“²³⁸, zda před Paříží nežádala ve jménu Ježíše, aby obránci město vydali²³⁹, až po klíčovou eklesiologickou konfrontaci mezi

²³⁴ André VAUCHEZ, *Giovanna d'Arco e il profetismo femminile*, v: *týž, I laici nel Medioevo. Pratiche ed esperienze religiose*, s. 315.

²³⁵ Srov. *Il processo di condanna di Giovanna d'Arco*, vyd. Raymond OURCEL, Bologna, Il Mulino, 1959, šestý veřejný výslech ze soboty 3. března 1431, s. 62.; br. Richard po Janě marně žádal, aby podpořila další podobnou ženu, odhodlanou zapojit se do válečného úsilí, Catherine z La Rochelle, tamtéž, s. 64. Podle *Kroniky kancléře z La Rochelle* br. Richard přesvědčil obyvatele Troyes, že Jana je schopna dát francouzskému vojsku zdolat jejich hradby.

²³⁶ Na bílém pozadí na ní byl vymalován eschatologický Kristus, sedící na duhovém oblouku a po jeho bocích dva andělé, jeden s lilií, druhý s taseným mečem, korouhev nesla svatá jména Ježíš a Maria. Jean Beupère položil Janě ve čtvrtém veřejném výslechu z úterý 27. února 1431 otázku, zda dávala přednost svému meči nebo své korouhvi. Odpověděla: „Své korouhvi! Milovala jsem ji mnohem více, čtyřicetkrát víc, než meč“. Na další dotaz, kdo tento obraz maloval, odpověděla: „Již jsem vám řekla, že co jsem učinila, jsem udělala z vůle Boží. Sama jsem nosila svou korouhev, když jsem bojovala, abych se vyhnula tomu, že bych někoho zabila. Nikdy jsem nikoho nezabila“, srov. tamtéž, c.d., s. 43.

²³⁷ Srov. tamtéž, c.d., s. 81.

²³⁸ Srov. tamtéž, c.d., s. 77, odpovídá: „Než jsme zmařili obléhání Orléansu a pak každý den, když se mnou mluvily, mne vícekrát nazvaly „Panna Jana, dcera Boží“; na otázku zda s ní sv. Kateřina, sv. Markéta a sv. Archanděl Michael zůstávali dlouho, odpovídá: „Často přicházejí mezi křesťany, aniž by byli viděni; já jsem je mezi křesťany viděla často“.

²³⁹ Tamtéž, c.d., s. 85.

důrazem „vyvolených“ na Církev vítěznou a důrazem autorit na Církev bojující. Na otázku soudce, zda se podrobuje rozhodnutí Církve, odpovídá Jana v posledním šestém doplňkovém výslechu ze soboty 17. března 1431 dopoledne: „Podrobuji se našemu Pánu, který mne vyslal, Panně a všem blaženým svatým a blaženým světicím ráje“, a zapisovatel konstatuje: „Zdá se jí, že náš Pán a Církev jsou jedno a že se v tom nemají vůbec dělat obtíže a ptá se, proč dělají obtíže jako by nevěděli, že jsou jedno“. Soudce poučuje: „Bylo jí tedy řečeno, že existuje Církev vítězná, kde je Bůh, svatí, andělé a spasené duše. Církev bojující, to je papež, náš Svätý Otec, vikář Boží na zemi, kardinálové, preláti Církve, duchovenstvo a všichni dobří křesťané a katolíci. Ona dobře shromážděná Církev se nemůže mýlit, je řízena Duchem svatým“. Na opakovanou a upřesněnou otázku, zda se tedy chce podrobit takto definované Církvi bojující, odpovídá Jana důrazně, a z hlediska soudců jako heretik: „Přišla jsem ke králi Francie od Boha, Panny Marie, všech blažených svatých a blažených světic ráje, vítězné nebeské Církve a na jejich příkaz. Oné Církvi podřizují všechny své dobré minulé a budoucí skutky. Pokud jde o to, abych se podrobila Církvi bojující, v této chvíli neodpovím nic jiného“²⁴⁰. V tomto kontextu nabývá zajímavosti Janě připisovaný list ze Sully z 23. března 1430, údajně zasláný Zikmundovým prostřednictvím českým husitům, v němž hrozí,

²⁴⁰ *Il processo di condanna di Giovanna d'Arco*, c. d., s. 102. Rehabilitační proces z roku 1455 tuto distinkci vzhledem k politickým souvislostem přešel, aniž by ji pojal jako zásadní teologický problém; stejně tak nestála v cestě pozdějšímu procesu blahořečení a svatořečení. Vzhledem k závažnosti textu uvádím francouzské znění, *Le Procès de Jeanne d'Arc*, vyd. Dom H. LECLERCQ, Paris 1906, s. 217–218: “Interroguée de dire s'elle se rapportera à la détermination de l'Eglise, R. Je m'en rapporte à Nostre-Seigneur, qui m'a envoyée, à Notre-Dame et à tous les benoits saints et saintes du paradis. Et luy est advis que c'est tout ung de Nostre-Seigneur et de l'Eglise, et que on n'en doit point faire de difficulté, en demandant pour quoy on fait difficulté que ce ne sait tout ung. Adonc luy fut dit que il y a l'Eglise triomphant, où est Dieu, les saints, les anges (anges) et les âmes saulvées. L'Eglise militant, c'est nostre saint Père le Pape, vicair de Dieu en terre, les cardinaulx, les prélas de l'Eglise et clergie, et tous bons chrestiens et catholiques; laquelle Eglise bien assemblée ne peut errer, et est gouvernée du saint Esprit. Et pour ce, interroguée s'elle se veult raporter à l'Eglise militant, c'est assavoir c'est celle qui est ainsi déclairée, R. Qu'elle est venue au roy de France de par Dieu, de par la vierge Marie et tous les benoitz sains et saintes du paradis, et l'Eglise victorieuse de là hault, et de leur commandement; et à celle Eglise là elle submeict tous ses bons fais, et tout ce qu'elle a fait au à faire. Et de respondre s'elle se submeict à l'Eglise militant, dit qu'elle n'en respondra maintenant autre chose“.

že se dostaví „vší mocí sil božských i lidských“, aby, nebudou-li se kát, vyhladila mečem, nebude-li možno jinak, jejich lichou a zuřivou pověru a zbavila je buď kacírství nebo života²⁴¹, protože v obou případech je referenční perspektivou zásahu do pozemské reality *ecclesia triumphans*, což českým husitům vytkne ve svém traktátu *De ecclesia* dominikán Jan Stojkovič z Dubrovníka²⁴² zásadním poukazem, že pozemskou církev není možno nahlížet prostřednictvím eschatologické reality společenství s Bohem²⁴³.

Janino vystoupení přitom není izolovanou skutečností, ale navazuje na více než čtyři desetiletí bolestného očekávání Božího zásahu v situaci Církve, rozvrácené velkým západním rozkolem, a dynastické krize²⁴⁴. Constance de Rabastens orientovala na jihozápadě Francie od roku 1384 svá prorocká zjevení k boji Gastona, hraběte z Foix, stoupence Karla VI., proti proanglickému Jeanovi II. z Armagnaku, a pobízela ho dokonce k obnovení moci legitimního, římského papeže²⁴⁵. Jeanne Marie de Maillé (1331–1414), jež žila po svém ovdovění jako bekyně při kordeliérském konventu v Tours, kde ji duchovně vedl br. Martin de Boisgaultier. Roku 1386 se jí dostalo zjevení Panny Marie a sv. Františka z Assisi²⁴⁶. O deset let později prorokovala roku 1396 volbu

²⁴¹ Srov. výbor *Staré francouzské kroniky*, vyd. V. ČERNÝ, Praha, SNKLU, 1962, s. 265–266, v listech Jany z Arku, ani v jejích výpovědích z procesu se však termín kacír nebo kacírství ve vztahu k protivníkům neobjevuje, ani neoperuje, na rozdíl od husitského prostředí, ani antikristovskými identifikacemi a znění neodpovídá její typické dikci. André Vauchez upozorňuje, že přes pochybnosti kritického bádání o pravosti listu ho dobové prostředí považovalo za autentický, jako např. inkvizitor Johannes Nider ve svém díle *Formicarius* (před 1438), který v něm viděl znamení Janiny pýchy, srov. André VAUCHEZ, *I laici nel Medioevo. Pratiche ed esperienze religiose*, s. 318, pozn. 21.

²⁴² K němu srov. Amedeo MOLNÁR, *Táborský kněz a hejtman Bedřich ze Strážnice*, v: týž, *Na rozhraní věků, Cesty reformace*, c.d., *Za církev proti husitům. Ivan Stojkovič*, s. 113–140. K roku vzniku traktátu *De ecclesia* srov. Alois KRCHŇÁK, *Wann wurde der Tractatus de ecclesia von Johannes de Ragusio verfasst?*, v: *Misao i djelo Ivana Stojkovića*, Zagreb 1986, s. 291–320 (pracoval jsem se separátem); traktát rozhodně nevzniknul v době basilejských polemik s husity, ale teprve po roce 1438, tamtéž, s. 313.

²⁴³ Srov. *Magistri Iohannis /Stojkovič/ de Ragusio, Ordinis Praedicatorum, Tractatus de ecclesia. Editio princeps*, vyd. Franjo ŠANJEK a kol. (Alois KRCHŇÁK, Marijan BIŠKUP), Zagreb, Hrvatska dominikanska provincija – Kršćanska sadašnjost, 1983.

²⁴⁴ K zápasu uvnitř dynastie srov. Michael NORDBERG, *Les ducs et la royauté. Études sur la rivalité des ducs d'Orléans et de Bourgogne 1392–1407*, Uppsala, Svenska Bokförlaget, 1964;

²⁴⁵ Srov. André VAUCHEZ, *I laici nel Medioevo. Pratiche ed esperienze religiose*, c.d., s. 310.

²⁴⁶ André VAUCHEZ, *Una „santa donna“ della valle della loira al tempo della guerra dei Cent'anni: Giovanna Maria di Maillé*, v: týž, *I laici nel Medioevo. Pratiche ed esperienze religiose*, c.d., s. 253.

františkánského papeže, který ukončí rozkol, což se v očích současníků naplnilo pisánskou elekcí Alexandra V. roku 1409²⁴⁷, a až do smrti konala pokání, aby odvrátila Boží hněv a trest. Okruh františkánských přátel Jeanne Marie de Maillé a jejich příznivců a ochránců z řad vysoké dvorské aristokracie následně výrazně podpořil Janu z Arku²⁴⁸. Druhou postavou, jež připravila půdu vystoupení Jany z Arku, je prostá žena rolnického původu, Marie Robine, zvaná Marie Gaskoňská, jež se, smrtelně nemocná, vydala roku 1387 do Avignonu na pouť ke hrobu kardinála Petra Lucemburského²⁴⁹ v chrámu sv. Archanděla Michaela. Uzdravila se zázračně v přítomnosti papeže Klementa VII. a usadila se zde a měla řadu zjevení, z nichž se druhé, z 22. února 1398, týkalo výzvy králi Karlu VI., aby vystoupil z obediencie Benedikta XIII.

---

²⁴⁷ Jeanne Marie de Maillé byla poté Ludvíkem II. z Anjou představena králi Karlovi VI. a roku 1398 přesídlila k pařížskému kostelu celestinů. Jak král, tak královna Isabela Bavorská s ní vedli častější rozhovory. Zemřela v Tours 28.3. 1414 a do následujícího roku zde byl veden informační proces pro její svatořečení.

²⁴⁸ Velkým šířitelem úcty ke sv. Archandělovi Michaelovi, posilované hrdinnou obranou opatství Mont-Saint-Michel proti anglickému obležení, jež stranu Armagnaků naplňovala novým nadšením, byl minorita br. Raffael, jenž patřil mezi teology, kteří roku 1429 podrobili na dauphinův příkaz Janu z Arku na Chinonu a v Poitiers obšírnému tázání, aby ověřili její poslání. Raffael byl kaplanem Jolandy Aragonské (1380–1442), manželky Ludvíka II. z Anjou, která se svou dcerou Marií z Anjou Janu z Arku podpořila a pohnula dauphina Karla, aby nebral v potaz námitky své rady. Již zmíněný observant, br. Robert, inspiroval Janu, aby na svou korouhev umístila svaté jméno Ježíš - IHS - jehož úctu ohnivě propagoval.

²⁴⁹ Petr Lucemburský, syn Wida Lucemburského, hraběte z Ligny a Saint-Pol a Mahaut de Châtillon, se narodil 20.7. 1369 in Ligny-en-Barrois /Meuse, jeho učiteli v pařížské Navarské koleji byli Nicolas Oresme a Pierre d'Ailly. Roku 1378 se stal pařížským kanovníkem, roku 1381 se mu dostalo beneficí v Cambrai a Dreux; 10.2. 1384 byl jmenován biskupem z Met, přestože mu ještě nebylo patnáct let. Stolce se však neujal pro odpor kandidáta kapituly, Thielmanna Vusse von Bettemburg, a jen o dva měsíce později, 15.4. 1384, ho vzdoropapež Klement VII. jmenoval kardinálem-jáhнем titulu S. Giorgio in Velabro. Na jaře roku 1386 byl z Lucemburska, kam se uchýlil, povolán papežem do Avignonu, kde si získal svou hlubokou mariánskou zbožností pověst světce. Zemřel ve Villeneuve-les-Avignons 2. července 1387 a na jeho hrobě docházelo k řadě uzdravení. Lucemburská hrabata a vévodové z Anjou podporovali poutě na toto místo a roku 1393 zde zbudovali konvent celestinů. Král Karel VI., podpořený pařížskou Univerzitou a katedrální kapitulou, se pokoušel dosáhnout zahájení procesu jeho blahorečení, ale marně. Jeho úcta je však doložitelná již kol. roku 1390 v Cambrai, kde byl kanovníkem Pierre d'Ailly a roku 1432 se stal patronem města Avignonu, přestože byl blahorečen až 9.4. 1527 papežem Klementem VII.

Po dalším zjevení z dubna 1398, k němuž došlo v přítomnosti Marie Bretaňské, se vydala do Paříže, kde se marně pokoušela 2. června o přijetí preláty národní synody, jež měla otázku obediencie řešit. Byla však přijata královnou Isabelou Bavorskou, jež jí svěřila poselství, vyzývající vzdoropapeže k odstoupení. Po návratu do Avignonu roku 1399 nabývala její zjevení stále apokalyptičtějšího tónu, všeobecný rozklad a pohromy chápala jako Antikristovo dílo a její „hlasy“ jí zvěstovaly dokonce zánik královské moci: „Žádali jsme krále, aby náležitým způsobem obnovil stav Církve bojující a nechce pro nás nic udělat. Sesadíme ho s trůnu skrze jeho poddané a někteří zemřou ve velkém krveprolití a naši budou skutečnými mučedníky... a řekne se: „Zde stála Paříž“²⁵⁰. Výslovně předpověděla budoucí příchod panenské dívky, která zemi zachrání: „Měla jsem v této věci početná zjevení, ukázalo se mi tolik zbraní. Zpočátku jsem měla strach, že je budu muset sama nosit, ale bylo mi řečeno, abych se ničeho nebála, byly určeny pro Pannu, která přijde po mně a osvobodí království“²⁵¹. Jean Erault toto proroctví uvedl před teology v Poitiers roku 1429 jako důkaz pravosti poslání Jany z Arku a Jean Barbin tuto skutečnost znovu připomenul při rehabilitačním procesu z roku 1455²⁵². Právě v tomto prostředí a v tomto duchovním klimatu vyzrála idea „Božího boje“ proti anglicko-burgundské moci ve Francii.

Janě bylo podle její výpovědi ve druhém veřejném slyšení rouenského procesu (čtvrtek 22. února 1431) třináct let²⁵³, když se postila a v létě roku 1425²⁵⁴ v poledne zaslechla v zahradě svého otce poprvé hlas, který jí chtěl pomoci, „aby se dobře chovala“. Přicházel ze strany, od kostela, a byl provázen velkým

²⁵⁰ Srov. André VAUCHEZ, *I laici nel Medioevo. Pratiche ed esperienze religiose*, c.d., s. 312.

²⁵¹ Tamtéž, c.d., s. 313.

²⁵² Srov. *Procès en nullité de la condamnation de Jeanne d'Arc*, vyd. P. DUPARC, díl I., Paris 1977, s. 375.

²⁵³ Při prvním výslechu Jana odpověděla na otázku kolik je jí let, že neví. Když byla při druhém výslechu dotázána kdy poprvé slyšela „hlas“, rozpomenula se, že jí tehdy bylo třináct let, taková byla síla charakteristického zážitku.

²⁵⁴ Srov. Franco CARDINI, *Giovanna d'Arco. La Vergine guerriera*, Milano, Arnoldo Mondadori Editore, 1999, s. 38–39.

²⁵⁵ Významný neurolog, Prof. MUDr. Ivan Lesný DrSc. Při pokusu o anamnézu vyloučil v Janině případě ve své *Druhé zprávě o nemocech mocných* schizofrenii mladistvých, tzv. hebefrenii, provázenou rozpadem osobnosti a jinými typy halucinací, které bývají provázeny bludy. Dále zvažoval parciální epileptické záchvaty, které vycházejí ze sluchové oblasti spánkových laloků; tyto záchvaty často začínají aurou – předzvěstí záchvatu. Aura může být zraková, čichová i jiná, ovšem pokud se epileptické ložisko nachází ve spánkových lalocích, bývá výhradně sluchová. Zvuk, který pacient slyší,

světlem²⁵⁵, poprvé měla velký strach. Byl to ušlechtilý hlas a věřila, že přichází od Boha, když ho slyšela potřetí, poznala, že je to hlas anděla²⁵⁶. Téměř tři roky ji „hlasy“ formovaly a připravovaly na misi ve Francii, než se poprvé pokusila v květnu 1428 o přijetí u kapitána pevnosti Vaucouleurs, Roberta de Baudricourt²⁵⁷. Nereaguje tedy, alespoň na počátku na vnější podněty, ale do jejího vědomí, ponecháme-li stranou mystickou dimenzi, se obrazně promítá v symbolickém obraze dlouhodobě kumulovaná úzkost i naděje společnosti, ve které žije, jak k tomu poukázal André Vauchez. Do značné

je obvykle stereotypní nebo mívá jen několik variant, což z jeho hlediska odpovídá obrazu hlasů u Jany z Arku. Aura se objevuje na začátku epileptického záchvatu. Poté se dostavuje ztráta vědomí, křeče, bezděčné a někdy i agresivní chování. V lehčích případech se může epileptický záchvat omezit na samotnou auru. Tak tomu údajně mohlo být i u Jany z Arku, v jejímž případě se prý nejspíše jednalo o lehkou temporální ložiskovou epilepsii, která se projevovala pouze aurami – hlasy a přeludy. K tomu je možno dodat pouze tolik, že se tato hypotetická anamnéza neopírá o konkrétní materiál svědectví o Janině jednání, ani o její vlastní výpovědi z rouenského procesu, které poskytují bohatý materiál. Soudci, podobně jako autor, se pokoušeli dokázat, že šlo o přeludy, ovšem démonické. Jana ve světle, z nějž slyšela hlas, viděla jasně hlavu a poprsí živoucích osob obou světlic i sv. Archanděla Michaela, mohla se jich i dotknout, rozhovory měly charakter dynamického dialogu a především, řešení, jež z nich vzešla, měla pozoruhodnou a nepředvídatelnou účinnost ve zcela konkrétních situacích. „Hlasy“ ji přesně vedly i v neznámých prostředích, identifikovaly osoby, upozorňovaly předem na zranění a jejich druh a neopustily ji ani v rouenském žaláři, kde jí radily, co smí a co ještě nesmí pod požadovanou přísahou říci a odhalit, což soudce velmi dráždilo. Přitom nelze říci, že by je slepě následovala, několikrát je neposlechla a jednala podle své vůle, vždy s těžkými důsledky.

²⁵⁶ Vzhledem k závažnosti výpovědi uvádím francouzský text: „L'Interrogateur: Quand avez-vous commenc   à entendre des voix ? Jeanne: J'avais treize ans quand j'eus une voix de Dieu pour m'aider à me bien conduire. La première fois j'eus grand'peur. Cette voix vint sur l'heure de midi. pendant l'été, dans le jardin de mon père. L'Interrogateur:  tiez-vous à jeun ? Jeanne: J'étais à jeun... L'Interrogateur: De quel côté entendites-vous la voix ? Jeanne: J'ai entendu cette voix à droite, du côté de l' glise, et rarement elle est venue à moi sans être accompagn e d'une grande clarté. Cette clarté vient du même côté que la voix, et il y a ordinairement une grande clarté. Quand je vins en France, j'entendais souvent la voix... L'Interrogateur: Comment était la voix ? Jeanne: Il me semble que c'était une bien noble voix, et je crois qu'elle m'était envoy e de la part de Dieu. A la troisième fois que je l'entendis, je reconnus que c'était la voix d'un ange. Elle m'a toujours bien gard e“, *Le Procès de Jeanne d'Arc*, vyd. Dom H. LECLERCQ, Paris 1906, s. 28–29.

²⁵⁷ P rijal ji teprve v lednu 1428. V rouensk m procesu vypov d la, že j  „hlasy“ řekly, že ji dvakrát odm tne a že usp je teprve napotřet .

míry analogickým se mi v tomto směru jeví v našem prostředí známý dvojí sen Jana z Jenštejna, zachycený Mistrem Ondřejem z Brodu, v němž se pražskému arcibiskupovi dostalo tušení blízké pohromy schismatu v obludné temné postavě, sedící na papežském trůnu, v jejíž rukou byly ve druhém vidění početné zbraně a usilovala vyrvat pravému papeži Petrovy klíče²⁵⁸, což je prekognice velmi blízká prorocké vizi povstání a lidové spravedlnosti u již zmíněného *Vade mecum* Jeana de Roquetaillade. Teprve po svém vystoupení je Jana obklopena, zejména ze strany františkánského okruhu duchovních svých mocných ochránců, eschatologizující sérií proroctví, vnímaných, stejně jako její osoba, ze strany ochromených nepřátel, v demonizujícím prismatu. Jestliže se následně, 23. května 1430, stala u Compiègne s největší pravděpodobností obětí politické manipulace²⁵⁹, protože odmítala proti vůli krále

---

²⁵⁸ Srov. Jaroslav KADLEC (vyd.), *Traktát Mistra Ondřeje z Brodu O původu husitů. Visiones Ioannis, archiepiscopi Pragensis, et earundem explicaciones (alias Tractatus de origine Hussitarum)*, Tábor, Muzeum husitského revolučního hnutí, 1980, s. 14: „... Inerant membris eius instrumenta mechanica offendencia, nimis multa. Ibi gladii, ibi lancee, ibi cultelli, ibi falces, ibi secures, ibi sagitte, ibi tela varia, ibi clave, ibi ferrate cambuce, ibi tritule, ibi cuspides, ibi quasi cuncta, quae vulnerare queunt seu ledere videbatur“. Na arcibiskupa sen zapůsobil tak silným dojmem, že ho dal vymalovat: „propterea memoriam vel pocius ad cautelam pingi preceperat futurorum“. Mistr Ondřej z Brodu, přesvědčený že „Ergo bonis interdum hominibus per visiones aut per sompnia futura denunciant mala, ut precaveant“, dále tyto sny, ovšem s velkým časovým odstupem od události samé, obšírně vykládá a aplikuje je na české viklefyty. Naprosto souhlasím s Františkem Šmahalem, že je Brod bohatě propagandisticky využil, po letmém srovnání jejich obsahu s podobnými viděními z italského a francouzského prostředí však dospívám k názoru, že se týkají ozbrojeného boje zápasících obediencí, čemuž nasvědčuje i skutečnost, že arcibiskup prosadil pro odvrácení pohromy zavedení svátku Navštívení Panny Marie, srov. Jaroslav V. POLC, *De origine festi Visitationis B.M.V.*, Roma, Libreria editrice della Pontificia Università Lateranense /Corona Lateranensis 9A/, 1967. Mistr Ondřej tedy obsah v české situaci aktualizoval, ale to současně znamená, že ho vyložil v posunutém smyslu a tedy nesprávně vzhledem k původní prekognici. Pokud jde o to, zda nejde o smyšlenku, domnívám se, že má zpráva reálný základ a že se podobná prekognice mohla zcela jistě prostřednictvím kolektivního nevědomí promítnout do snů tak výrazně duchovní osobnosti s mystickými sklony, jakou byl Jan z Jenštejna; k podobným případům srov. *I linguaggi del sogno*, red. Vittore BRANCA – Carlo OSSOLA Salomon REŠNIK, Firenze, Sansoni Editore, 1984, zvl. *L'historicité des rêves (Deux questions adressées à Freud)*, tamtéž, s. 107–121 a Luigi AURIGEMMA, *Sogno e visione nella prospettiva junghiana*, tamtéž, s. 123–142.

²⁵⁹ Byla zajata Lionelem de Wamdonne, který byl ve službách Jana Lucemburského, hraběte z Ligny, vazala vévody burgundského, protože velitel města, Guillaume de Flavy, dal spustit hřeben brány a zdvihnout padací most, takže již nemohla

i rady ustát v boji a ustoupit jednáním, právě „tragický závěr jejího politicko-vojenského podniku zřejmě zabránil dalšímu rozvoji prorocké propagandy ve prospěch dynastie Valois“²⁶⁰.

Pokus fra Girolama Savonaroly o vyvedení vyvoleného florentského lidu do „archy spásy“, který je dnes díky dlouhé řadě kolokvií *Comitato Nazionale per le celebrazioni del V Centenario della morte di Giromao Savonarola a Progetto Savonarola e la Toscana* mnohem jasnější co do postupné gradace cíleně užitých starozákonních předobrazů, je další analogií užití proroctví a eschatologického očekávání ve zcela konkrétních kontextech „svatého“ politického boje. Narozdíl od typického náhledu devatenáctého století, soustředěného ke střetnutí reformátora s papežským Římem, si je moderní bádání jasně vědomo, že „samotný úspěch, jemuž se Savonarola ve Florencii těšil, v sobě obsahuje *in nuce* všechny důvody, které předurčily jeho konec. Jeho kázání, aniž by se kdy vzdálilo od pravověrnosti, se stále poměřuje s přítomnou politickou realitou, podle níž je rozvrženo, a je jí do té míry informováno, že ho to vede až k tomu že se sám autonomně staví do středu politické scény. Savonarola z kazaletny teologicky podkládá nutnost zaujetí této pozice tak, že se přirovnává k biblickým prorokům a získává si vážnost jako skutečný prorok. Zatímco se, posílen tímto vlastním přesvědčením, snaží o „savonarolizaci“ Florencie, nezbytnou jako záloha na eschatologický osud města, ve skutečnosti dochází k „florentinizaci“ Savonaroly: eschatologická izolace, kterou staví před oči Florencii se stává jeho vlastní izolací a to především nejen vůči jedné straně ve hře, ale vůči všem a každé ze složek tábora sil, do nějž zasahuje. Savonarola závěru svého života je kanonicky exkomunikovaným mužem, který se politicky stal „rozvodím, smeteným v politickém boji“ když v očích všech, i svých vlastních, již nemůže fungovat jako ten, kdo drží na uzdě nějaký hegemonní záměr (ať již lidový, medicejský, římský či francouzský) a vyžaduje, aby

---

do Compiègne ustoupit. Flavy byl skrze svou matku nevlastním bratrem Regnaulta de Chartres, arcibiskupa remešského (1414) a velkého kancléře Francie (provizorně 1424, definitivně 1428), který byl po remešské korunovaci jmenován guvernérem dobytých provincií a patřil k hlavním odpůrcům Jany z Arku v královské radě. Jana byla svými „hlasy“ varována, že do svátku sv. Jana upadne do rukou nepřátel a již při triumfálním vstupu do Compiègne, 14. května 1430, prodělala nervovou krizi, kdy s pláčem říkala okolostojícím: „Zradili mne a prodali. Brzy budu poslána na smrt. Proste za mne Boha, protože již nebudu moci sloužit Francii a jejímu králi“, srov. Giovanni BOGLIOLO, *Giovanna d'Arco. Strumento di Dio o strumento dei potenti?*, Milano, Rizzoli, 1986, s. 185.

²⁶⁰ Srov. Roberto RUSCONI, *Profezia e profeti alla fine del Medioevo*, c.d., s. 300.

se sám stal jeho protagonistou. Je obětí vlastní izolace, jež však není izolací někoho, kdo je *super partes*²⁶¹. Grado Giovanni Merlo dospívá k názoru, že si Savonarola nakonec nedokázal v konfrontaci s florentským prostředím osvojit onu „lekcí jasnozřivě prozíravosti, realismu a politického vědomí, které řeholník musí mít, když se dostane do vztahů s držiteli moci“, ani rozvinout z kazatelny „implicitní institucionální projektování, tedy silnou ideu budování a udržení řádu na každém poli soužití mezi jednotlivci prostřednictvím řádu podřízeného rozvržení moci a hierarchií“, zatímco františkánští observantští kazatelé²⁶² pochopili, že je to jediný způsob jak dosáhnout výměnou ze strany moci ochrany vlastní autonomní funkce na náboženském poli, aby zabezpečili odpovídající institucionální finalitu, společně s možností pokračovat v náboženském, křesťanském svědectví²⁶³. To byly cíle cizí Savonarolovi, který „s kazatelny stále opakuje, že říká to, co říká aniž by výměnou žádal něco pro sebe: a nedostalo se mu výměnou ani života. V dějinách kazatelství se se Savonarolou projevuje střídavý vztah praktické apologetiky mučedníka a pokušení užít vhodně křesťanství jako *instrumentum regni*. Křesťanské náboženství může upevnit i *societas*, která omezuje a vytěsňuje na okraj církevní moc: v předchozích staletích byla předzvěstí těchto pnutí otázka svatých patronů městských komun. V Savonarolovi exploduje vnitřně si protičecící iluze prostředkování“²⁶⁴.

²⁶¹ Letizia PELLEGRINI, *La predicazione come strumento di accusa*, v: *Girolamo Savonarola. L'Uomo e il frate. Atti del XXXV Convegno storico internazionale, Todi 11-14 ottobre 1998*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sul Basso Medioevo – Accademia Tudertina, 1999, s. 187.

²⁶² Savonarolovi největší odpůrci z řady důvodů, z teologického hlediska i pro vášnivý spor o neposkvrněné početí Panny Marie.

²⁶³ Grado Giovanni MERLO, *Ordini mendicanti e potere: l'Osservanza minoritica cismontana*, v: *Vite di eretici e storie di frati*, Assisi, 1998, s. 299-300.

²⁶⁴ Letizia PELLEGRINI, *La predicazione come strumento di accusa*, c.d., s. 189. Po soudu autorky není náhodné, že Savonarolu chtěli mít za svétce antimoderní pěstitelé nového prostředkování devatenáctého století, apoštolové „nového křesťanství“, jež se analogicky poměřovalo se středověkou *christianitas* a soumrak jejich hlavních opor vymezovalo termíny hříchu, hereze a cynismu v heterogenní směsi cílů, ocitajících se ve hře mezi sekularizací a mýtem křesťanstva. Ze své strany zdůrazňují, že nová koncepce svatosti i posvěcení Božího lidu, reagující na hluboký otřes velkého západního rozkolu, konzervovaný po celé patnácté století vyhoceným eschatologickým kazatelstvím, se bude s pragmatickou obezřetností důsledně vyhýbat destabilizačním faktorům obecně zklamáných nadějí globální obnovy *societas christiana* a najde k ní nové prostředky v přenesení důrazu k prioritní individuální proměně.

Bez velké nadsázky můžeme v tomto zrcadle do značné míry nahlédnout pravděpodobně i osud pražského „ozbrojeného proroka“ Jana Želivského a ještě zřetelněji lipanský osud polních vojsk²⁶⁵, jež v takovémto vakuu ztrácejí půdu pod nohama přes veškerou logicky nesporně brilantní a „nepřehádanou“ teologickou argumentaci všech *obran*, jež se stávají bezkontextovou rétorikou. Nejbystřejší doboví analytici moci si toho byli dobře vědomi, jako Niccolò Machiavelli, který v Savonarolovi viděl „un *principe civile*“²⁶⁶, jehož náboženská reforma s sebou nutně nese reformu politickou a proto mu také vyhradil místo v proslulé šesté kapitole svého *Vladaře – O nových knížectvích dobytých vlastní zbraní a vlastními schopnostmi* – protože nebyl připraven prosadit vlastní záměry silou „jakmile mu lidé přestali věřit, neboť neměl prostředky jak udržet kolísající“ a jeho řád ztroskotal²⁶⁷. Savonarola se z jeho hlediska stal *odzbrojeným prorokem*²⁶⁸, protože věrně nenásledoval příklad Mojžíše, i když vinu za tuto chybu nepřičítal jemu samému, ale lidem jeho strany, skrze něž vykonával moc²⁶⁹. Jeho kazatelský argumentační řetězec stupňovaných starozákonních odkazů Machiavelli sledoval a také situačně hodnotil²⁷⁰, nakonec dospěl k názoru, že jde o pouhé šarlatánství. Savonarolovo *Compendium revelationum* ze srpna 1495 zpečetilo jeho prorocké poslání; témata z proroka Ámose se stala v únoru 1496 programem *renovatio ecclesiae*; v březnu a dubnu 1496 byl postaven proti římské kurii a papeži prorok Zachariáš; osmadvacátého dubna 1496 rozevřel *Výklad žalmu Tý, který vládneš Izraeli* cestu zvěstování konečného eschatologického vítězství, opřeného o starozákonní knihy Ruth a Micheáš (8.5. 1496–27.11. 1496), proti „vlažným“ posloužil na sklonku listopadu a počátku prosince 1496 prorok Ezechiel; postupná ztráta podpory

²⁶⁵ Srov. magistrální metodologickou lekci Patra ČORNEJE, *Lipanská křížovka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha, Panorama, 1992.

²⁶⁶ Srov. Mario MARTELLI, *Machiavelli e Savonarola: valutazione politica e religiosa*, v: *La predicazione come strumento di accusa*, v: *Girolamo Savonarola. L'Uomo e il frate. Atti del XXXV Convegno storico internazionale, Todi 11–14 ottobre 1998*, c.d., s. 123.

²⁶⁷ Srov. Niccolò MACHIAVELLI, *Úvahy o vládnutí a o vojenství*, Praha, Naše vojsko, 1986, překlad Josef Hajný, *Vladař*, s. 32.

²⁶⁸ *Profeta disarmato*.

²⁶⁹ Srov. Mario MARTELLI, *Machiavelli e Savonarola: valutazione politica e religiosa*, v: *La predicazione come strumento di accusa*, v: *Girolamo Savonarola. L'Uomo e il frate. Atti del XXXV Convegno storico internazionale, Todi 11–14 ottobre 1998*, c.d., s. 131.

²⁷⁰ Srov. např. list Ricciardu Becchimu z 9. března 1498 v: Niccolò MACHIAVELLI, *Lettere*, vyd. Franco GAETA, Milano, Feltrinelli, 1981, č. 3, s. 29–33.

se promítla v kázání z 8. února 1497, rozvíjejícím motiv zápasu Davida s Goliášem a Ezechielův pláč z února a března 1497 byl již předzvěstí nezadržitelného pádu, po němž byl po výsleších vlastní Signorií donucen 19. dubna 1498 k úžasu svých stoupců veřejně odvolat, že byl skutečným prorokem. Luca Landucci si ve svém *Deníku* zděšeně poznamenal: „ve velkém sále rady byla čtena výpověď fra Girolama, kterou podepsal vlastní rukou, měli jsme ho za proroka a on vyznal, že nebyl prorokem a že věci, které kázal, neměl od Boha; a přiznal, že mnoho případů, k nimž došlo v době jeho kázání, bylo protikladem toho, co nám dával pochopit. A já jsem se tam nacházel a slyšel jsem četbu takových procesních akt; a divil jsem se a byl jsem užaslý a ohromený. A má duše cítila bolest, když viděla, jak se řítí k zemi taková stavba, protože měla smutný základ na pouhé lži. Čekal jsem, že se Florencie stane novým Jeruzalémem, z něž vyjdou zákony a jas a příklad dobrého života, že uvidím obnovu církve, obrácení nevěřících a útěchu dobrých; a slyšel jsem pravý opak a proto jsem přijal skutečný lék: *In voluntate tua, Domine, omnia sunt posita*“²⁷¹. Všechny starozákonné poukazy, na něž jsme ve vztahu Žižkovu pojetí svaté války poukázali, by současně měly být historikům výzvou, nakolik je to možné, k identifikaci kleriků, kteří tuto ideovou konstrukci zbudovali a uvedli v život a politickým cílům, jejichž nástrojem se stala.

Závěrem

K tak obrovskému a osudovému selhání nezměrných důsledků, jakým se stal velký západní rozkol, nemělo nikdy dojít. Na jedné straně obnažilo křehkost mistrovské konstrukce vrcholné podoby systému centrální autority teorie papežského primátu, před níž s výhledem ke kolegiální zodpovědnosti varoval již jeden z anonymních glossátorů třináctého století burcuujícím poukazem: „Je nebezpečné svěřit naši víru svévoli jediného člověka“²⁷². Na druhé straně znovu rozevřelo v konciliaristické linii, alespoň na teoretické rovině, i dávno tematizovanou možnost hypotetického zásahu nižších kleriků a laiků

---

²⁷¹ Cituje Robert KLEIN, *Il processo di Girolamo Savonarola*, Ferrara, Corbo Editore, 1998, s. 181.

²⁷² Jde o tzv. *Glossa Palatina*, srov. Brian TIERNEY, *Foundations of the Conciliar Theory. The Contribution of the Medieval Canonists from Gratian to the Great Schism*, Cambridge 1955, 1968², s. 50; zdůrazňuje ve svém úvodu Aldo LANDI, *Concilio e papato nel Rinascimento (1449-1516)*. *Un problema irrisolto*, Torino, Claudiana, 1997, s. 8.

v situaci všeobecné nouze církve a neschopnosti či neochoty jejích institucionálních struktur zasáhnout²⁷³; husitské prostředí se ve specificky českých podmínkách vydalo s universálním nárokem obnovy právě tímto směrem jak na úrovni universitních mistrů, tak i ve velmi posunuté rovině v řešeních radikálních kněží a laiků. Na třetím místě však rozkol především rozevřel stavidla záplavě eschatologizujících tematizací a stigmatizací hříchu a jeho přítomnosti ve společnosti, navazujících na jeho bezesporu hypertrofické vnímání, které po IV. Lateránském koncilu upřednostnila církev sama namísto většího důrazu na teologii milosti, po níž tak žíznily duše v dusivém sevření augustinské vize *masy zatracení*²⁷⁴. Hereziologické přístupy nám sice mohou napomoci k přesnějšímu doktrinálnímu postižení a vymezení postojů jednotlivých skupin a osob, nemohou však zastříti, že se křesťanská společnost stala v této situaci do značné míry obětí dědictví svých vlastních kategorií náhledu reality a jejího hodnocení. Budiž mi alespoň na tomto místě dovoleno říci, že se ve specifickém českém případě obě strany navzájem považují po velmi dlouhou dobu a „důvodně“, jak to znovu opakuje i Vojenský řád Menšího Tábora, za krajně nebezpečné kacíře, ohrožující integritu křesťanské víry i samo bytí církve. Na druhé straně právě tato vpravdě existenciální konfrontace rozhodujícím způsobem přispěla ke zrodu ideje českého „národa“²⁷⁵ a to i v inspirujícím poměření se zkušeností vyvoleného lidu v dějinách spásy, jako tomu v evropské křesťanské společnosti bylo i v jiných případech²⁷⁶.

²⁷³ K tomu srov. Mario FOIS, S.J., *Ekleziologie konciliarismu*, v: *Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia*, c.d., s. 187–207.

²⁷⁴ K tomu srov. Jean DELUMEAU, *Hřích a strach. Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*, Praha, Volvox Globator, 1993; týž, *Strach na Západě ve 14.–18. století. Obležená oběť*, 2 sv., Praha, Argo, 1997–1999.

²⁷⁵ K tomu srov. František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha, Argo, 2000².

²⁷⁶ Ke starozákonním předobrazům sáhla v sakralizaci války na základě podnětu Alkuína z Yorku v obraze nového Davida Karla Velikého, již karlovska propaganda, a nabídl „franckému sebeuvědomění politicko-náboženský ideál nového Izraele“, podpořený a rozvinutý papeži, Srov. Franco CARDINI, *Alle radici della cavalleria medievale*, Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1982², s. 219. Ten se pak v sakramentářích, textech *Missae tempore belli*, *Orationes tempore belli*, *Benedictiones tempore belli* a *Missae contra paganos* promítnul až na liturgickou úroveň, srov. Anna MORISI, *La guerra nel pensiero cristiano dalle origini alle crociate*, c.d., s. 139–151; Franco CARDINI, *Alle radici della cavalleria medievale*, c.d., s. 222–226. Tato „novostarozákonní“ a „neoizraelská“ perspektiva, v níž se chtěla dát nahlížet říše Karla Velikého, napomáhala, alespoň zčásti, novému

Nekonečný a destabilizující proud eschatologických projekcí a identifikací, který již v polovině patnáctého století unavoval nejen preláty, ale i sekulární reprezentaci, a to i v utrakvistických Čechách, mohla zastavit jedině hluboká proměna hermeneutické koncepce a regulace kazatelské orientace.

Příkladem autentického kazatele, kterého papežská kurie a kardinálské kolegium povznesli jako vzor ke cti oltářů ve slavnostní kanonizaci, k níž přikročil papež Mikuláš V. v den Seslání Ducha svatého, 24. května Jubilejního roku 1450, se stal františkánský observant Bernardo degli Albizeschi, známý jako Bernardin Sienský (1380–1444), jenž se krom morální nápravy zlořádů soustředil, poté, co opustil apokalyptické kázání svého mládí²⁷⁷, především na obnovení pokoje ve městech, rozervaných zápasy zneprátených stran, byl poradcem milánských a urbinských vévodů i císaře Zikmunda Lucemburského, a úspěšně přestál ve dvou procesech z let 1426 a 1431, s pomocí spolubratra Jana Kapistrána, nařčení z hereze, kterým ho počastoval závistivý rival, dominikánský kazatel Manfréd z Vercelli. Tímto vysoce signifikativním gestem²⁷⁸ se rozevřelo ze strany římské církve období obnovené kontroly kultu svatých a progresivního zavádění nové disciplíny, jež brala mnohem méně než dříve v potaz lidové koncepce svatosti²⁷⁹. Bernardin Sienský se jevil jako ideální model kazatelské svatosti, protože neměl „politickou doktrínu ve vlastním slova smyslu a všechno v jeho myšlení je podřízeno ekonomii individuální spásy. Společenský systém individuálních vztahů ho sám o sobě nezajímá, snad s výjimkou rodinného života: z toho u něj plyne absence jakéhokoli výslovného politického a totalizujícího záměru, z toho plyne

---

zvážení role ‚anděla Izraele‘, který byl nyní vzýván, aby ochraňoval nový Izrael, francouk říši“, srov. Franco CARDINI, *Alle radici della cavalleria medievale*, c.d., s. 233; jde o sv. Archanděla Michaela a šíření jeho kultu, srov. tamtéž, s. 230.

²⁷⁷ Srov. Roberto RUSCONI, *Profezia e profeti alla fine del Medioevo*, c.d., s. 84; dále srov. týž, *L'Attesa della fine*, c.d., s. 246–257.

²⁷⁸ Jubilejní rok 1450 znovu přiblížil masy věřících Petrovu stolci a „nebyl nazýván zlatým jen pro svůj vnější lesk, nýbrž i proto, že přemnoho přispěl k vnitřní obnově celé církve“, srov. Jaroslav V. POLC, *Svaté roky (1300–1983)*, Olomouc, Maticе cyrilometodějská, 2000, s. 40. Pro Mikuláše V. bylo jeho vyhlášení a průběh triumfem nad konciliarismem, z jehož řad právě roku 1450 vzešlo dílo německého františkána Matthiase Doeringa *Confutatio primatus papae*, ostře ironizující jak papežský primát, tak odpustky, srov. Aldo LANDI, *Concilio e papato nel Rinascimento (1449–1516). Un problema irrisolto*, c.d., s. 20.

²⁷⁹ Srov. André VAUCHEZ, *La santità nel Medioevo*, Bologna, Società editrice Il Mulino, 1989, s. 17.

jeho lhostejnost k principu formy vlády, jeho neschopnost a odmítnutí vidět ve stranách projev politického antagonismu²⁸⁰. Tento mezník měl zásadní význam, přestože k definitivnímu normativnímu vymezení mezí toho, co slouží „ad profectum animarum in vita et doctrina christiana... per publicas praedicationes et verbi Dei ministerium“²⁸¹ přikročil teprve Tridentýský koncil dekretem *Super lectione et praedicatione*, schváleným v pátém sezení 17. června 1546²⁸². Savonarola byl v tomto Bernardinovým přesným protikladem neboť jeho kázání „z hlediska interakce a kontextů fungovalo *příliš*, protože ho jako ‚megafon‘ požadavků politické moci ho vedlo k tomu, aby ji sám nahradil a prohlásil se za základní kámen rozlišení jako hlasatel jediného Krále /Krista/²⁸³. Jak se zdá, v této linii stojí i Mistr Jan Hus²⁸⁴ a bezesporu radikální kazatelství táborské.

²⁸⁰ Jean-Claude MAIRE VIGUEUR, *Bernardin et la vie citadine*, v: *Bernardino predicatore e la società del suo tempo*, Todi 1976, s. 262.

²⁸¹ Toto vymezení přináší zakládací *Formula* Tovaryšstva Ježíšova z roku 1540, srov. Roberto RUSCONI, heslo *Predicazione.5. Dal Concilio di Trento al CIC*, v: *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, red. Guerrino PELLICIA – Giancarlo ROCCA, díl VII., Roma, Edizioni Paoline, 1983, sl. 546. Generální představený Tovaryšstva z let 1558–1563, Lainez, následně sepsal *Documenta ad bene interpretandas Scripturas*, k nimž byly roku 1563 připojeny *Avvisi per coloro che cominciano a predicare* a oba texty se staly nosnou linií katecheticky orientovaného kazatelství.

²⁸² Tridentýská legislativa byla následně vůči potenciálně nejnebezpečnějším žebrařským řádům přece jen zmírněna papežem Piem V. a jeho konstitucemi *Etsi Mendicantium* (15.5. 1567), kterou zrušil tridentýskou klausuli *contradicente episcopo* a povolil mendikantům kázání v jejich kostelech i bez omezujícího zdání biskupa, měli-li souhlas svých představených; *Ex superna* (16.8. 1567), kterou rozšířil toto privilegium na řadu kanovníckých, mnišských a vojenských řádů a *Ad hoc* (23.9. 1571) zopakoval tuto exempci ve prospěch dominikánů. Řehoř XV. pak konstitucí *Inscrutabili* z 15.2. 1622 znovu obnovil rigorózní tridentýskou legislativu, ale Klement X. ji konstitucí *Superna* z 21.6. 1670 znovu uvolnil.

²⁸³ Letizia PELLEGRINI, *La predicazione come strumento di accusa*, v: *Girolamo Savonarola. L'Uomo e il frate. Atti del XXXV Convegno storico internazionale, Todi 11–14 ottobre 1998*, s. 188.

²⁸⁴ Velmi vyrovnanou syntézu jeho postojů představuje Grzegorz RYŚ, *Jan Hus wobec kryzysu Kościoła doby wielkiej schizmy*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe PAT, 2000, kap. II. *Corpus politicum versus corpus Christi mysticum*, s. 81–177; méně citlivý k této otázce je Krzysztof MOSKAL, „*Aby lud był jeden...*“. *Eklezjologia Jana Husa w traktacie De ecclesia*, Lublin, Towarzystwo Naukowe katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2003, orientovaný spíše k modernímu ekumenickému náhledu jeho osobnosti.

Einige Bemerkungen zur theologischen Inspiration des Taborer Gotteskämpfers der Zwanzigerjahre des fünfzehnten Jahrhunderts im Lichte der Indizien von Žižkas Briefen und seiner Militärordnung

František J. Holeček, O.M.

Es ist außerordentlich schwierig, die Charakteristik des Jan Žižka von Trocnov als Gotteskämpfer zu erfassen, da nur wenige Quellen vorhanden sind, und es auch an einer adäquaten kritischen Ausgabe fehlt. Doch bieten uns seine Briefe und die sog. Militärordnung Žižkas genug theologische Indizien, um mindestens gewisse biblische Perspektiven und Themen, an die sich der Kreis ihm nahe stehender Priester orientierte, zu erfassen. Diese Überlegungen möchten nicht tragfähige Thesen formulieren, sondern nur einen Beobachtungskomplex als *quaestio disputata* zur weiteren Vertiefung dieser Frage vorlegen.

Das einzige Zitat aus einer neutestamentarischen Epistel (Apostolisches Grußwort aus dem Galaterbrief 1,3-5) enthält der undatierte Originalbrief an die Gemeinde der Stadt Domažlice (1421). Das Zitat übersetzt das vulgata-lateinische „Presentum saeculum“ ins Tschechische als „die jetzige böse Welt“. Der Theologe, der diesen Brief für Žižka abfasste, kannte mit Sicherheit den Vulgata-Kontext des Galaterbriefs. In den von Paulus angesprochenen Galatern könnte sich die schwierige Situation der Domažlitzer am Anfang des Jahres 1421 widerspiegeln, was jedoch abschließend durch Historiker zu beurteilen wäre.

Der folgende Brief an die Domažlitzer (September 1422) enthält eine sich den übrigen entziehende Grußform, die die Worte von der „Rückkehr zur ersten Liebe“ als Paraphrase des Apokalypsenspruches (Apk 2,4-5) anführt. Auch hier zeigt sich im Kontext mit dem vorangehenden Text (eine Bussauforderung), dass die Wahl des Grusses in Žižkas Briefen nicht zufällig war. Hier findet man auch alttestamentliche Anspielungen z.B. auf Gedeon (Ri 6,13) in der Aufforderung, sich bei „Gottes Strafen“ (gemeint Niederlage durch den Feind) nicht zu beklagen, sondern in Gottesfurcht zu verharren.

Die Erinnerung an die Väter (Patriarchen) fand Eingang in den Aufrufen zur Wallfahrt zum Berg Bzí (Provolání poutníků z Bzí hory, 17. 9. 1419), die die Israeliten in Ägypten: Abraham, Isaak, Jacob, Judit, Ester und Mattatias (1 Mak 2,50-54), und den für eine kleine Schar kämpfenden Gott erwähnten.

Dies ist auch in den Text des Hussitenchorals „Ktož jsú Boží bojovníci“ eingefügt.

Der Brief an die anonyme Gemeinde in der Nähe von Prachatice (20. 11. 1420?) nimmt das Hauptthema des Hebräerbriefes auf, die Leib- und Blutopfer Jesu Christi und das im Christus geoffenbarte Gotteswort. Nicht Feinde Gottes zu sein heisst für die angesprochene Gemeinde, an den Vier Prager Artikeln festzuhalten.

Die drei übrigen Briefe Žižkas konzentrieren sich auf das Thema der Gnade Gottes im Heiligen Geist. Der Brief an die Brüder Bartoš und Bernard vom „Kleineren Tábor“ geht auf das Massaker am 10. Januar 1422 zurück, als während der Kapitulationsverhandlungen mit der Stadt Německý Brod (Deutschbrod) eine Táboritengruppe angriff und ein Blutbad anrichtete. Žižkas Ermahnung, sich am Kampfort zu versammeln und dort Busse zu tun, da „wir alle beim Deutschbrod gesündigt haben“, entspricht dem Deuteronomium und dessen Anweisungen, zur Eroberung der Städte zuerst den Frieden anzubieten (Dt 20,10-15). Die Form in der das gemeinsame Büssen stattfand ist nicht überliefert.

Die Militärordnung Žižkas erwähnt wiederholt die Heilige Dreifaltigkeit in interessantem Zusammenhang. Sie soll alles Abgemachte garantieren und Hilfe zur Reinigung der Brüderschaft von allem Lasterhaften leisten, um „Kleintabor“ als „Gemeinde der Auserwählten“ heilig zu halten, zur Erfüllung der Berufung zum Kampf gegen die Feinde Gottes, zur Befreiung der Wahrheit des Gottestestaments, zur Hilfe für die Treuen innerhalb der heiligen Kirche und zur Hemmung des offensichtlichen und hartnäckigen Ketzertums der Heuchler und Bösen. Die Palette der möglichen Strafen ist in Anlehnung an die alttestamentlichen Normen in Leviticus, Numeri, Deuteronomium und sowie die Bücher Jozue und Richter festgelegt worden. Die Gemeinde der Auserwählten hat vom Vater die sichere, dauerhafte und begründete Wahrheit und das Gesetz Gottes in den Vier Artikeln erhalten. Für deren Befreiung ringen sie an der Seite Christi in den letzten Kämpfen gegen die antichristlichen Mächte. Dies ist hier als Andeutung der trinitarischen Interpretation Sicht der Heilsgeschichte allgegenwärtig, und könnte zur Brücke zur Verbindung zwischen dem christozentrischen Weltbild und den alttestamentlichen Akzenten werden.

„Die dritte Zeit des Heiligen Geistes“ ist ein Begriff aus den Prophezeihungen des Joachim da Fiore und des joachimistisch orientierten Franziskaners Jean de Roquetaillade. Die dem aktuellen Geschehen angepassten Voraussagen sehen am Ende der Zeit den zweiten Antichrist, Gog, mit dem nach

einem kleineren Auseinandersetzungen der letzte Kampf zu führen sein wird. Roquetaillades Schrift „Vade mecum in tribulatione“ findet sich in Böhmen als Studentenhandschrift erst um 1400. Die joachimistische Eschatologie ist später als anonyme böhmische Handschrift aus dem Jahr 1422 in einer Art von „Gewaltversion“ abgefasst worden. Sie hat auch Jan Hus beeinflusst, was sich z.B. aus seinem Brief an M. Křišťan von Prachatice schliessen lässt. Hus kennt die joachimistische Person des Wahrsagers der als treuer Zeuge und Märtyrer um den richtigen Glauben kämpft, und seine konstanzer Entscheidung nicht abzurufen ist wahrscheinlich von diesem voll bewussten Annehmen des eschatologischen Martyriums geprägt.

Das Werk Joachim da Fiores „Concordie veteris et novi testamenti“ beantwortet die Frage nach der joachimistischen Version des Kampfes der Auserwählten gegen die Macht des Antichrists im Bezug auf die Kirche Petri der zweiten Epoche des Sohnes. Im Rahmen der „Concordia“ findet er Analogien zu den sieben alttestamentlichen „Aetates“ der Verfolgung der Israeliten durch die sieben Versuchungen der Christen. Diese Chronologie ist die Basis der trinitarischen Heilsgeschichte, die in drei grosse *Status* aufgeteilt wurde: das Zeitalter des Vaters (Offenbarung durch das Gesetz), des Sohnes (Verkündigung des Sakraments durch die Kirche Petri) und des Geistes, in dem die Heilige Schrift endet, da das Geheimnis geradewegs in die Herzen eingeschrieben wird. Dazu gehört auch die trinitarisch gegliederte Charakteristik der antichristlichen Eingriffe in die Heilsgeschichte. Diese Sichtweise ist auch der Schlüssel zum Verständnis der differenzierten Stellungnahmen zu dieser Frage innerhalb der hussitischen Partei. Zu Hus Lebzeiten fand dieser sich anbahnende Kampf auf der geistigen Ebene des „Schwerts des Wort Gottes“ statt. Nach dem Tode von Hus und Jeroným und ersten Vorstössen gegen die Bergwallfahrer bricht im Jahre 1420 „die Zeit der Bestie“ selbst an, und die Treuen nehmen den Kampf auf, mit dem Ziel, die Parusie zu beschleunigen. Die Táborer und Žižka kämpfen im Bewußtsein, daß der Kampf noch nicht zu Ende ist, und der Große Antichrist erst noch kommen wird. Die joachimistische Idee vom zeitweiligen Sieg innerhalb der sechsten „Aetas“ vor dem definitiven Sieg Christi im siebten Zeitalter des Geistes finden wir auch beim Táborer Senior Mikuláš von Pelhřimov.

Die These der alltäglichen Gegenwart des Gotteskampfes durch die alttestamentlichen Vorbilder finden die Historiker im Unterschied zu den Theologen problematisch. Sie ist aber, ohne Fehlinterpretationen zu riskieren, von den Quellen ableitbar. Die Táborer Artikel von 1420 verstehen die Auserwählten wörtlich als das „neue Israel“. Die alttestamentlichen Reminiszenzen

sind deutlich auch bei der Auffassung vom Gotteskampf bei Jan Želivský. Magister Jakoubek von Stříbro erwähnt in seiner Auslegung der St. Johannesoffenbarung (Výklad na Zjevení sv. Jana) im Kontext des eschatologischen Kampfes die Bedeutung des Namens Josue - Jesus als Jehoschuah - welcher bedeutet „Im Herrn ist Erlösung“, und somit eine direkte Verbindung eines neutestamentlichen Bildes mit dem alttestamentliche Vorbild belegt.

Der alttestamentliche Kontext des Kampfes für die Sache Gottes lässt sich auch in ausländischen Beispielen erahnen, am deutlichsten bei Johanna von Arc und in den alttestamentlich geprägten Predigten von Girolamo Savonola.

Die westliche Kirchenspaltung offenbarte die Brüchigkeit des Systems der Zentralautorität und der Theorie des päpstlichen Primats. Die konziliäre Bewegung bildete die theoretische Grundlage für Angriffe der niederen Kleriker in der allgemeinen Not der Kirche wieder möglich. Im hussitischen Umfeld unter den spezifisch böhmischen Bedingungen zeigte sich die Auffassung des universalen Erneuerungsanspruchs, als Mittel zum Kampf gegen die zentralisierte Institutionsmacht auf der Ebene der Universitätsgelehrten benutzt, auch auf der sehr gespannten Ebene der in ihren Lösungsansätzen radikalen Priester und Laien. Die Kirchenspaltung öffnete aber vor allem die Schleusen für eine Flut von eschatologisierenden Thematisierungen und Stigmatisierungen der Sünde und ihrer Anwesenheit in der Gesellschaft. Das knüpft an das zweifellos hypertrophe Verständnis der Sünde an, dem nach dem IV. Lateranischen Konzil die Kirche selbst den Vorzug gab, statt einer grösseren Gewichtung der so dringend notwendigen Gnadentheologie.

Svatá válka v představách husitských mistrů

K formování a zdrojům husitského učení o válce

Pavel Soukup

Husitské pojetí svaté války je kapitolou českých dějin 15. století, která teprve musí být napsána. Při jejím zpracovávání bude třeba vyvážit podíl tradičního, po staletí rozvíjeného západoevropského modelu posvátného boje na jedné straně a domácích modifikací či inovací, které přinesla husitská revoluce, na straně druhé.¹ Historiografie se dosud věnovala hlavně dvěma okruhům husitské teorie války: traktátům o podmínkách války z počátku revoluce² a takzvané mírové ideji v husitství.³ Přestože husitská epocha je vyplněna náboženskými válkami, zůstává samotná teorie svaté války jen málo nebo až v poslední době obdělávaným polem.⁴ Tento příspěvek chce

---

¹ Svaté válce na přelomu středověku a novověku věnoval monografii Norman HOUSLEY, *Religious Warfare in Europe, 1400-1536*, Oxford 2002; k metodologickým přístupům ke studiu náboženských válek a jejich kontextu ve srovnávací perspektivě srov. s. 1-32, o husitství s. 33-61 a passim.

² Jaroslav GOLL, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder II. Petr Chelčický und seine Lehre*, Prag 1882, s. 47-57; Karel HOCH, *Husité a válka. Wiclif, Hus, Tábori, Chelčický*, Česká mysl 8, 1907, s. 131-143, 193-208, 285-300, 375-391, 439-453; F. M. BARTOŠ, *Do čtyř pražských artykulů. Z myšlenkových i ústavních zápasů let 1415-1420*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V/2, 1932, s. 481-591, zde zvláště s. 561-591; Ferdinand SEIBT, *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*, Köln - Graz 1965, s. 16-57 (srov. též přílohy v 2. vyd., Köln - Wien 1990); Howard KAMINSKY, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley - Los Angeles 1967, s. 318-328; Amedeo MOLNÁR, *Mezi revolucí a válkou*, Theologická příloha Křesťanské revue 34, 1967, s. 20-24; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*, Praha 1996, s. 19-35.

³ F. M. BARTOŠ, *Husitská revoluce v zápase o mír*, Křesťanská revue (dále KR) 27, 1960, s. 74-78; Amedeo MOLNÁR, *Mírové smýšlení v české reformaci*, KR 24, 1957, s. 53-59; TÝŽ, *Mír v husitském myšlení*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 21-30; TÝŽ, *Mírový aspekt patristického argumentu v české reformaci*, KR 48, 1981, s. 122-127; František ŠMAHEL, *Bellum et pax im husitischen Böhmen*, in: Friedensgedanke und Friedensbewahrung am Beginn der Neuzeit, Leipzig 1987, s. 49-59; Ernst WERNER, *Zum Friedensbegriff bei Jan Hus und Jan Žižka*, in: In memoriam Josefa Macka. Vyd. Miloslav Polívka a František Šmahel, Praha 1996, s. 127-140. V sofistickované středověké teorii je ovšem mír cílem války a mírová idea tedy součástí křesťanské teorie války.

⁴ Cenné podněty přinesl Rudolf URBÁNEK, *Žižka a husitské válečnictví*, in: TÝŽ, *Z husitského věku. Výbor historických úvah a studií*, Praha 1957, s. 60-127 a TÝŽ, *Český*

upozornit na některé aspekty a tematické okruhy, jimž bude třeba věnovat pozornost při hledání zdrojů husitského učení o válce a při rekonstrukci představ pražských univerzitních mistrů o ní.

a. Západoevropská tradice

Ztělesněním středověké podoby svaté války byla od sklonku 11. století křížová výprava. Křesťanské myšlení se tehdy dopracovalo k syntéze náboženství s dobovým militarismem, tj. s rytířským válečnictvím. Intenzivní studium geneze křížácké myšlenky a křížáckého hnutí v několika posledních desetiletích ukazuje, že vypracování teorie svaté války patřilo mezi několik rozhodujících předpokladů, které společně připravily půdu pro ohromující úspěch papežova apelu v Clermontu na podzim 1095.⁵ Až do 11. století totiž křesťanství pohlíželo na válku a válečníky ze zásady negativně. Zabítí člověka bylo hříchem i v případě, kdy církev uznala boj jako oprávněný či nevyhnutelný. Teprve doba reformního papežství a zvláště pontifikát Řehoře VII. tu přinesl rozhodující změnu. V novém pojetí, které se prosadilo především zásluhou tohoto papeže, se válka autorizovaná církví stala nejen povolenou, ale dokonce duchovně záslužnou. Reálné válčení bylo zahrnuto do konceptu *militia Christi*, služby Kristu, jež byla až dosud pojmána výhradně spirituálně, jako boj s hříchem.⁶

---

mesianismus ve své době hrdinské, tamtéž, s. 7–28. V kontextu historického vývoje náboženských sporů viz František ŠMAHEL, *Svoboda slova, svatá válka a tolerance z nutnosti v husitském období*, Český časopis historický (dále ČČH) 92, 1994, s. 644–679; TÝŽ, *Pax externa et interna: Vom Heiligen Krieg zur Erzwungenen Toleranz im hussitischen Böhmen (1419–1485)*, in: *Toleranz im Mittelalter*. Hg. von Alexander Patschovsky und Harald Zimmermann (= *Vorträge und Forschungen* 45), Sigmaringen 1998, s. 211–274, z hlediska teologického pozadí František J. HOLEČEK, *Makkabäische Inspiration des hussitischen Chorals „Ktož jsú boží bojovníci“*, in: *In memoriam Josefa Macka*, s. 111–125. K ideálu božího rytíře Petr ČORNĚJ, *„Rytíř boží“ na panovníkově místě? Otázky a otazníky kolem Jana Žižky III.*, *Dějiny a současnost* 15, 1993, č. 4, s. 14–18.

⁵ Ke genezi křížáckého hnutí a problematice svaté války srov. alespoň výběrově: Hans Eberhard MAYER, *Geschichte der Kreuzzüge*, 9. vyd., Stuttgart – Berlin – Köln 2000, s. 20–25; Jonathan RILEY-SMITH, *What Were the Crusades?*, London – Basingstoke 1978, s. 16–40 a passim (2. vyd. 1992); TÝŽ, *The First Crusaders 1095–1131*, Cambridge 1997, s. 40–52; H. E. J. COWDREY, *The Genesis of the Crusades: The Springs of Western Ideas of Holy War*, in: *The Holy War*. Ed. by Thomas Patrick Murphy, Columbus 1976, s. 9–32.

⁶ Viz např. H. E. J. COWDREY, *The Genesis*, s. 17–21. Pro duchovní kořeny koncepce posvátného boje je cenný sborník *„Militia christi“ e Crociata nei secoli XI–XII* (= *Miscellanea del Centro di studi medioevali* 13), Milano 1992.

Křížové výpravy tento vývoj dovršily. Svaté boje následujících staletí středověku navazovaly na ideály vytvořené v 2. polovině 11. století, v době připravující křížácké hnutí, nemusely však vždy formálně být křížáckými expedicemi. Kruciáta má několik znaků, které z ní dělají specifickou formu posvátného boje: křížácký slib, poutnický motiv a zvláštní křížácký odpustek.⁷ Bojové akce, které lze označit za svatou válku, přestože nebyly křížovou výpravou, ovšem probíhaly i před vyhlášením první kruciáty a paralelně také po celou dobu jejich konání. K charakteristikám takových válek patří přesvědčení, že boj se vede za věc víry nebo církve a že účast v něm je nábožensky pozitivním činem, který přinejmenším nezakládá hřích, pokud přímo nepomáhá k jeho odčinění.

Křížácká myšlenka měla zásadní vliv na další vývoj středověké válečné ideologie v celé Evropě.⁸ Nabízí se tedy otázka po jejím působení v Čechách pozdního středověku. Přes časovou vzdálenost a geografickou odlehlost od centra křížáckého hnutí nelze říci, že by takový vliv nemohl existovat. Příkladem dlouho přetrvávající tradice militantní rétoriky mohou být nejen papežské buly, v nichž se vyhlášovaly kruciáty mající zničit českou herezi. Také sami „kacířští“ teologové, husitští mistři pražské univerzity, mohli čerpat z klasické teorie svaté války, z plodů zlatého věku křížových výprav. Dalekonosná tradice fungovala prostřednictvím recepce teoretických textů v nadnárodní komunitě latinsky vzdělaných intelektuálů. Předběžně stačí poukázat na Bernarda z Clairvaux, vůdčího ducha druhé kruciáty a jednoho z oblíbených autorů Jana Husa.⁹ Spojnice lze ale hledat i v dalších dílech teologické a právnícké literatury. Právě 12. a 13. století totiž odkázaly pozdní scholastické kompendia a *summy*, které formovaly představy i pojmovou výzbroj a ovlivňovaly myšlení a literární tvorbu generací dalších autorů, husitské teoretiky nevyjímaje. Zprostředkovatelskou úlohu sehrály standardní příručky, zejména *Decretum Gratiani* a postily Lyrovy a Gorranovy, jejichž vliv lze sledovat

⁷ K vymezení křížové výpravy J. RILEY-SMITH, *What Were the Crusades?*; Ernst-Dieter HEHL, *Was ist eigentlich ein Kreuzzug?*, *Historische Zeitschrift* 259, 1994, s. 297–336.

⁸ O pozdních kruciátách Norman HOUSLEY, *The Later Crusades, 1274–1580. From Lyons to Alcazar*, Oxford 1992, jako úvod do problematiky jejich přežívání do novověku *The Oxford Illustrated History of the Crusades*. Ed. by Jonathan RILEY-SMITH, Oxford 1995.

⁹ V souvislosti s problematikou války Hus cituje Bernarda např. ve Výkladu větším: JAN HUS, *Výklady*. [Ed. J. DAÑHELKA] (= *Magistri Iohannis Hus Opera omnia I.*), Praha 1975, s. 229. Ke vztahu Husa a Bernarda srov. alespoň Jan ROYT, *Bernard z Clairvaux a Jan Hus*, *Umění* 40, 1992, s. 272–275.

i ve spisech pražských mistrů věnovaných problematice boje.¹⁰ Všestranné působení literárních výpůjček, tzv. společných míst, autoritativních citátů i standardních návodů k jejich interpretaci je oblastí, kde historikům zbývá většinu práce teprve udělat.

b. Právní věda

S rozvojem kanonického práva se původně morálně-teologická otázka války dostala do zorného pole právní vědy. Definováním podmínek a principů, za nichž jediné je povoleno bojovat, vznikla teorie spravedlivé války.¹¹ Konvenční podmínky stanovené touto teorií přecházely pak do spisů dalších učenců, v tom i do spisů Wyclifových a husitských.¹² Otázka, zda je povoleno válčit, se stala podnětem k poměrně rozsáhlé debatě na počátku husitské revoluce a posléze i hlavním předmětem zájmu historiků, pokud se věnovali problematice války v husitství.

V podstatě právní problém *bellum iustum* je však pouze jedním ze vstupních aspektů celé problematiky náboženských válek v Čechách 15. století. Válka totiž mohla být podle dobového náhledu spravedlivá, aniž by se v ní jakkoliv jednalo o náboženství. Mezi všemi možnými spravedlivými záminkami k boji ovšem hrály otázky víry prvořadou roli. Od oprávněné k povinné a svaté válce vede přímá linie logických konsekvencí. Svatá válka se proto pro právníky stala specifickým druhem války spravedlivé jako její nejvyšší stupeň, který ji ovšem zároveň svým univerzálním imperativem přesahoval.¹³

¹⁰ Srov. obsáhlé citace všech tří kompendií v rozsáhlém Příbramově traktátu *Quando egressus*, F. SEIBT, *Hussitica*, 2. vyd., s. 210–248. Dekret patřil k samozřejmé výbavě všech spisovatelů a autority patristiky byly zhusta citovány z něj. Výpůjčky z Gorranovy sbírky se podařilo vysledovat v poslední době např. v kázání Jakoubka ze Stříbra o rytířích a duchovním boji, srov. Pavel SOUKUP, *Rytíři ducha na pražské univerzitě. Jakoubkovo kázání Abiciamus opera tenebrarum*, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi. Vyd. Eva Doležalová, Robert Novotný a Pavel Soukup, Praha 2004, s. 413–431.

¹¹ Frederick H. RUSSELL, *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge 1975; Ernst-Dieter HEHL, *Kirche und Krieg im 12. Jahrhundert. Studien zu kanonischem Recht und politischer Wirklichkeit*, Stuttgart 1980.

¹² F. SEIBT, *Hussitica*, s. 16–57; Pavel SOUKUP, *Władza prawowita i wojna sprawiedliwa w myśli husyckiej*, in: Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium. Red. Jerzy Pysiak, Aneta Pieniądz-Skrzypczak a Marcin Rafał Pauk, Warszawa – Kraków 2002, s. 335–350, zde s. 336–338.

¹³ James A. BRUNDAGE, *Holy War and the Medieval Lawyers*, in: *The Holy War*, s. 99–140, zde s. 124.

Znesvářené strany husitských válek se zaštiťovaly právoplatností svého výkladu božího slova. Z pohledu husitů šlo o pronásledování pravé víry. Tím byla jasně dána právní kvalifikace husitského branného odporu jako spravedlivé války a zároveň i předpoklady k pojetí tohoto boje jako války svaté. Na mnoha místech traktátů, dobrozdání a usnesení o válce skutečně přerůstá vytyčení podmínek spravedlivé války v ospravedlnění války svaté, když oprávněnou při (*causa iusta*) ztotožňují přímo se závaznou obranou víry.¹⁴ Právníké vypočítávání *conditiones iusti belli* tak ovlivnilo podobu války vedené božími bojovníky a odůvodňované husitskými mistry. Formální rozbor sérií těchto článků, jaký předvedl ve své práci Ferdinand Seibt, může nést ovoce i v budoucnu. Vyvozovat z něj závěry pro datování traktátů se sice ukázalo jako sporné;¹⁵ variace na tradiční schéma podmínek války však jistě může ukázat názorové odstíny a preference toho kterého autora.¹⁶

c. Teologie

Přes všechny citáty z církevních Otců, z nichž se skládal Gratianův dekret, upravovala právníká teorie války vztah lidí k lidem. Pokud však má jít o svatou válku, vstupují do celé problematiky zájmy vyšší, nadpřirozené moci. Už

¹⁴ Např. Táborská kronika Mikuláše z Pelhřimova, in: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen II.* Ed. Konstantin Höfler (= *Fontes rerum Austriacarum*, Abt. 1, Bd. VI), Wien 1865, s. 484: „*licet secularibus pugnare cum hostibus ad causam, ad finem et ad modum attendendo. Ad causam, ut sit pro defensione fidei...*“. Náboženskou povahu spravedlivé pře zdůrazňuje Jan Příbram v *De bello*: „*Iusta autem causa est causa dei, causa fidei, causa legis et causa veritatis.*“ J. GOLL, *Quellefund Untersuchungen II*, s. 56.

¹⁵ Srov. recenze H. Kaminskyho in: *Speculum* 42, 1967, s. 756–758 a F. Šmahela in: *ČČH* 89, 1991, s. 270.

¹⁶ Příkladem je dosud málo využitý spisek Prokopa z Plzně z jeho *Collectury*, který tradiční tři podmínky povolené války rozmnožuje na 17, přičemž se k obraně víry vrací i motiv ochrany církve: „*XIII° quod non sit [bellum] contra libertatem ecclesiasticam, personarum, rerum et locorum sanctorum ecclesie*“. Argumentace je obohacena o doklady proti účasti kněží ve válce (např. „*dicitur, quod Moises ad bella non vadit, non pugnare etc. Ista omnis pontifex imitative*“). Protitáborská tendence spisu je obsažena nejen mezi řádky, ale také v nadpise, který zní *Quod sacerdotibus non licet pugnare armis materialibus. Contra sacerdotes Thaboritarum*. Je pravděpodobné, že nedatované dílko vzniklo až po Prokopově zpětné konverzi ke katolicismu, přesto na něj lze pohlížet jako na doklad vnitřní diskuse o husitském pojetí svaté války. Státní oblastní archiv Třeboň, sign. A 16, fol. 331r–331v. Viz k tomu Jaroslav PROKEŠ, *M. Prokop z Plzně. Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Praha 1927, s. 158, a Jaroslav KADLEC, „*Collectura*“ *M. Prokopa z Plzně*, *Listy filologické* 83, 1957, s. 237–245, zde s. 240. Podobně se k problému válčení vrátil i autor protitáborský zaměřené husitské postily, z níž cituje F. M. Bartoš, *Dvě studie o husitských postilách*, Praha 1955, s. 54.

u sv. Augustina, jehož učení položilo základ k pozdější teorii *bellum iustum*, se nalezne vedle spravedlivé války napravující křivdy také zvláštní kategorie války na přímé vyzvání boží.¹⁷ Máme tu co dělat se svatou válkou, která se vymyká právním rozkladům kanonistů a stává se nanejvýše doménou teologických výkladů. Interpretace boží vůle vnáší do problematiky iracionální aspekt, jaký svatá válka potřebuje.¹⁸ Zároveň s tím se *bellum sacrum* stává podnikem vrcholné autorizace a záslužnosti. Ostatně i odpuštění za účast ve svaté válce a mučednictví v případě smrti v takovémto boji jsou teologickými tématy.¹⁹

Rozchod a spor s církevní autoritou, ztělesněnou zprvu arcibiskupským a papežským soudem a nakonec obecným koncilem, vytvořil v Čechách specifickou situaci. Učení církve bylo podrobeno kritickému zkoumání a přehodnocování. Neznamená to odvržení celé křesťanské tradice, nýbrž pouze dodatečných „nálezků“ odporujících Písmu. Toto znovupromyšlení základních křesťanských principů je jedním z důležitých znaků husitství a týká se i problematiky války. Její reflexe probíhala intenzivně nejen na počátku husitských válek, ale již před jejich propuknutím. Pakliže se už Hus vyjadřoval odmítavě k papežské kručiaci, aniž by ale popřel základní principy konvenčního učení o válce,²⁰ musel tento kritický přístup v době, kdy se Čechy samy staly terčem křížových výprav, nalézt své pokračovatele.

Válka *Deo auctore* se jako možnost objevuje u Husa i jeho následovníků a vnáší do problematiky války výsostně teologický aspekt.²¹ Že byla otázka bojování

¹⁷ Franco CARDINI, *La guerra santa nella cristianità*, in: „Militia christi“ e Crociata, s. 387–399, zde s. 388–389.

¹⁸ Ve snaze vypořádat se s tímto aspektem píše Jan Příbram v *Quando egressus* ke své verzi podmínek válčení: „*Ex quo patet, quod omnia bella moderna, si a deo sunt, taliter ordinata sunt; quod si taliter ordinata non sunt, certum est, quod a deo non sunt.*“ F. SEIBT, *Hussitica*, 2. vyd., s. 221. K apologetické snaze starších středověkých autorů uchovat si Boha na své straně Kelly DE VRIES, *God and Defeat in Medieval Warfare: Some Preliminary Thoughts*, in: *The Circle of War in the Middle Ages*. Ed. by Donald J. Kagay and L. J. Andrew Villalon, Woodbridge 1999, s. 87–97.

¹⁹ Srov. např. traktát *Bellandi materiam*, F. SEIBT, *Hussitica*, 2. vyd., s. 197: „*Nemo namque debet se bello exponere, quod est periculum mortis, nisi in causa qua mortuus foret martir.*“

²⁰ Zásadní text z této aféry, kvestie *De indulgentiis (de cruciata)*, je nyní k dispozici v kritickém vydání: *Magistri Iohannis Hus Questiones*. Ed. Jiří KEJŘ (= *Magistri Iohannis Hus Opera Omnia XIXa, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 205*), Turnhout 2004, questio VII, s. 67–155.

²¹ Např. JAN HUS, *Výklady*, s. 222: „*kněžím bojovati ... neslušie, jedne ač by měli od boha přikázanie neb zjevenie*“. Podobně se na revelaci odvolával Jakoubek v Listu proti chiliastům: „*Caveat subditus populus, ne usurpet sibi illum gladium a sublimioribus potestatibus inordinate contra dominum,*

považována za teologický problém, dokazují také pražské a tábořské synody 20. let 15. století. Problematika způsobu vedení války se objevovala na pořadu hádání kněží obou stran vedle tak složitých a teoretických problémů, jako byly svátosti včetně eucharistie.²² Tento význam byl dán mírou nebezpečí pro duši, které bojování přinášelo. Porušení pravidel pro vedení války totiž v důsledku zpochybňovalo celé učení toho kterého husitského proudu, nebo lépe řečeno bylo jedním z příznaků jeho falešnosti, protože stavělo dotyčnou stranu mimo ten okruh vyvolených, kteří žijí v souladu se slovem božím.²³

d. Spiritualita

Na duchovní nebezpečí, které ve válce hrozí, teologové upozorňovali již ve známé debatě z přelomu let 1419–1420. Vůdce a věroučná autorita husitství, mistr Jakoubek ze Stříbra, tehdy opakovaně doporučoval dát před válčením přednost duchovnímu boji. Koncepce duchovního boje zásadně ovlivnila představy mistrů o válčení a jeho náboženských souvislostech. *Militia Christi*, pojem, který se během středověku stal ústředním pojmem svaté války, původně označoval věci zcela mírumilovné. Obsahem „vojenské služby pro Krista“ byl boj s pokušením a vzdorování hříchu. Ideálním vítězem duchovního boje byl mnich nebo mučedník, který přemohl ďábla a jeho nástrahy. Teprve zmíněné proměny ve vztahu papežství k válce umožnily vydávat za Kristovo rytířstvo také skutečné válečníky ve službách církve. Spirituální koncept duchovního boje však existoval dál a nadále zavazoval věřící, kteří chtěli dostat požadavkům ctnostného křesťanského života.

---

non habendo certam revelationem“, in: H. KAMINSKY, *A History*, s. 522; v obou případech je přímý boží příkaz krajním případem spíše z hypotetické říše. Už u Příbrama (*De bello*) je boží znamení ekvivalentem ke konvenčním podmínkám války: „*requiritur, ut persona sit ad bella licenciata legitime; hoc vero dupliciter accidit, vel deo auctore in bella cogente, vel homine superiore legitima potencia imperante*“, J. GOLL, *Quellen und Untersuchungen II*, s. 56.

²² Hugo TOMAN, *Husitské válečnictví doby Žižkovy i Prokopovy*, Praha 1898, s. 35–55; H. KAMINSKY, *A History*, s. 466–481 a 500–516; Blanka NORÍŽOVÁ, *Synody tábořských kněží v letech 1420–1430*, Jihočeský sborník historický 50, 1981, s. 203–213; Blanka ZILYNSKÁ, *Husitské synody v Čechách*, Praha 1985; František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I/2*, České Budějovice 1990, s. 366–371.

²³ Srov. k tomu např. *Quando egressus*: „*bellantes huiusmodi* [tj. ti, kteří nedodržují podmínky války] ... *qui volebant esse dei adiutores et veritatis defensores, incipient esse dyaboli carnifices et luciferi macclatores, multitudines christianorum ad iehennam secum trahentes et ante se premitentes*“, F. SEIBT, *Hussitica*, 2.vyd., 213.

Myšlenku duchovního boje samozřejmě důvěrně znali i kazatelé reformního okruhu pražské univerzity.²⁴ Po staletí rozvíjená spirituální koncepce ovlivnila husitské pojetí svaté války prostřednictvím alegorického výkladu válečných rekvizit za pomoci asociací spojených s danými pojmy.²⁵ Na základě předběžných sond do imaginace a mentální výzbroje univerzitních intelektuálů se ukazuje, že měl-li se vzdělaný autor v době počínající revoluce (nebo kdykoliv jindy) vyjádřit k válčení, pak mu výrazy jako *pugna*, *armatura* či *militia* automaticky evokovaly metaforické rozklady o duchovním boji s hříchem, které snad každý univerzitní mistr ve své vlastní kazatelské praxi spřádal právě za pomoci jmenovaných pojmů. Metody obrazného výkladu, asociace a automatické užívání memorovaných floskulí ovládaly nejen odbornou rozpravu, nýbrž i kázání a popularizace sepisované v lidovém jazyce a působily také na představy laiků o světě i o úloze božích bojovníků.

Pro předního teologa husitství Jakoubka ze Stříbra byl duchovní boj patrně jednou z hlavních životních maxim a vodítek, předním motivem jeho spirituality.²⁶ Připomenutí duchovní bitvy v debatě o pravidlech války tedy nebylo ani pokrytectví, ani náhoda. Do husitské koncepce svaté války se tak dostávaly spirituální prvky a morální pravidla. Dělo se tak nikoliv dodatečně, tedy formou restrikcí omezujících neblahý dopad válečného provozu na mravnost vojska; náboženské normy tu byly východiskem. Teprve naplnění božího zákona zakládalo příslušnost k zástupu Kristovu, který mohl svatou věc bránit v krajním případě i zbraní - právě proto, že měl sám v sobě vybojován boj duchovní.²⁷

²⁴ Bližší odkazy na spisy Janova, Wyclifa, Husa a Jakoubka in: Pavel SOUKUP, *Dobývání hradu Skály v roce 1413 a husitská teorie války. Ke spisku Jakoubka ze Stříbra o duchovním boji*, Mediaevalia Historica Bohemica 9, 2003, s. 175-210.

²⁵ Dobrým příkladem je teorie dvou mečů, z níž se vyvozovaly důsledky pro užívání násilí církevní a světskou mocí. Ve výkladu obvykle vedle L 22,38, odkud motiv dvou mečů pochází, rezonovala pasáž o „meči, jímž je slovo boží“ z Ef 6,17 se všemi následky pro církevní válečnictví. Srov. *Magistri Iohannis Hus Questiones*, s. 87-88.

²⁶ Viz např.: „též kazatel věrný má zbuzovati lidi k boji duchovnímu, totiž proti světu, ďáblu a vlastnímu tělu a řka: Rytieřství jest život člověka na zemi, jakož píše sv. Job,“ Mistr JAKOUBEK ZE STRÍBRA, *Betlemská kázání z roku 1416*. Ed. Karel ŠTĚPÁ, Praha 1951, s. 30.

²⁷ Srov. k tomu Pavel SOUKUP, *Dvojí ideál křesťanského rytíře v husitském období*, ČČH 99, 2001, s. 1-32.

e. Eschatologie a mesianismus

Eschatologický moment byl s koncepcí duchovního boje takřka nerozlučně spjat, a tak není divu, že působil spolu s ní i na představu o svatém boji husitů. Vzájemné pojitko spočívá v přesvědčení o zápasu za věc Kristovu. Asketický bojovník proti hříchu, který meditací či utrpením přemáhá nepřítele – ďábla, se tím stává Kristovým následovníkem. Bojovník, který mečem vyvrací Antikristovy zlořády, se obdobně stává Kristovým vojákem. To celé se ovšem odehrává v extrémně blízké perspektivě konce světa. Obrysy husitské svaté války se rodily v eschatologické atmosféře, v níž si české reformní hnutí líbovalo od dob Milíče z Kroměříže.²⁸

Apokalyptický scénář zahrnoval úpadek, soud, pomstu a očistění. Přesvědčení, že se blíží konec veškerého pozemského bytí, pramenilo z katastrofálního stavu církve a společnosti, tak zkažené, že to muselo být jedině dílo Antikrista. Jeho činnost ve světě ohlašovala poslední fázi existence lidstva a současně poslední bitvu, v níž bylo třeba přidat se na správnou stranu.²⁹ Tento prvek dodal celé myšlence naléhavosti. V době, kdy panoval výjimečný stav blízkého konce světa, bylo třeba poslední věci vyřídit bojem.³⁰ Zdali má jít o boj v nitru každého člověka nebo o válku proti zjevným zlořádům a jejich pachatelům, bylo už věcí výkladu. Právě z rozdílného výkladu, jak má vypadat rozhodující a nevyhnutelný eschatologický zápas, pramení vnitřní napětí husitské revoluce.

²⁸ Amedeo MOLNÁR, *Eschatologická naděje české reformace*, in: *Od reformace k zítřku*, Praha 1959, s. 11–101; *Eschatologie und Hussitismus*. Hg. von Alexander PATSCHOVSKY und František ŠMAHEL (= *Historica, Series nova, supplementum 1*), Praha 1996. Eschatologickou motivaci svaté války sleduje Norman HOUSLEY, *The Eschatological Imperative: Messianism and Holy War in Europe, 1260–1556*, in: *Toward the Millennium. Messianic Expectations from Bible to Waco*. Ed. by P. Schäfer and M. R. Cohen, Leiden 1998, s. 123–150, o Táboře zvláště s. 143–146.

²⁹ Tak píše Příbram v *De bello*: „*Et milites huius condicionis sunt milites Christi, qui non eunt in prelium propter stipendia, sed dicunt cum suo iusto rege David: Ideo dilexi testimonia tua super aurum et thopasion et super milia auri et argenti [cf. Ps 118, 119. 127. 72]. Alii sunt milites et satrape Antichristi, qui nec causa discusa, nec intencione sua ponderata propter nudum stipendium concurrunt ad bellandum et sanguinem iustum et iniustum effundendum. Et tales, sive reges, sive milites, sive clientes fuerint, sunt servi diaboli, qui est homicida ab inicio.*“ Výtah in: J. GOLL, *Quellen und Untersuchungen II*, s. 56 doplňuji podle rukopisu Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 4302, fol. 192v.

³⁰ N. HOUSLEY, *Religious Warfare*, s. 20–25.

Směs mesianismu a fatalismu, charakterizující husitské pojetí svaté války, má tedy eschatologické kořeny. Podobně je tomu i s myšlenkou národní vyvolenosti, která se hrála v husitství význačnou roli.³¹ Nacionálně laděný mesianismus se ukázal jako koncept, který dovedl vyvolávat bojové nadšení a byl schopen nahradit bouřlivé, leč efemérní chiliastické vášně ve funkci ideového motoru svaté války v husitských Čechách.³² Oběma myšlenkám byla společná představa vyvoleného lidu, který má boží vůli proměnit ve skutek.

f. Sociální teorie

Středověké teorie společnosti si potrpěly na distinkce a kategorie. Ať už byla společnost dělena na trojí lid, připodobňována k lidskému tělu nebo členěna jinak, měl v ní každý stav svou roli a každý člověk místo ve svém stavu. Křesťanští teoretikové však měli s některými profesemi jisté problémy, založené v samé podstatě jejich povolání. Patřili mezi ně i válečníci, kteří by přísně vzato museli vzhledem ke svému řemeslu žít v permanentním pokání. Při dělení společnosti na stav kněží, válečníků a rolníků se ovšem za hranicí křesťanské morálky ocitla celá pomyslná třetina společnosti, a to z hlediska reálné politické moci vrstva rozhodující. Křížové výpravy měly i zde revoluční dopad, protože posvěcením vojenského povolání umožnily počestnou existenci bojovníků v křesťanské společnosti. Teprve ony např. otevřely cestu rozvoji rytířství. Až nyní se vlastně válečníkům nabízela plnohodnotná možnost, jak se ctí žít ve světě, tj. mimo klášter.³³

Podobné otázky jako velmoži křížáckého období řešily v pozdním středověku mnohem širší vrstvy obyvatelstva. Třetí řády, beghardi a bekyně i bratři a sestry společného života nabízely stoupencům takzvané moderní zbožnosti ve 14.-15. století východisko, jak se zhostit svého pobytu na tomto světě, aniž by vstoupili do duchovního stavu. Otázka tedy zní: lze vést i zde paralelu mezi svatou válkou křížáků 12. století a husitů o 300 let později?

³¹ R. URBÁNEK, *Český mesianismus*; František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, 2. vyd., Praha 2000; Petr ČORNEJ, *Idea národa v husitských Čechách*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí. Red. Miloš Drda, František J. Holeček a Zdeněk Vybíral (= Husitský Tábor, suppl. 1), Tábor 2001, s. 379-393.

³² K tomu N. HOUSLEY, *The Eschatological Imperative*, s. 149, a v širším kontextu TÝŽ, *Religious Warfare*, s. 55-61.

³³ K problematice rytířské zbožnosti a počátkům křížáckého hnutí Marcus BULL, *Knightly Piety and the Lay Response to the First Crusade. The Limousin and Gascony, c.980-c.1130*, Oxford 1993.

Můžeme nastoupení cesty božího bojovníka interpretovat jako možnost, jak získat status posvátného života i bez svěcení a řeholního slibu?

Přímá paralela je patrně příliš odvážná, ale možná ne tak, jak by se zdálo na první pohled. Svatá válka, jak bylo výše naznačeno, nebyla již jen tolerovaným podnikem; za jistých okolností to byla povinnost. I křížová výprava Zikmunda Lucemburského proti husitům znamenala naplnění role panovníka, ochránce víry ve svém království. Husitská revolta proti vládci postavila hnutí z hlediska konvenčních podmínek války do svízelné situace. Jednou ze tří podmínek *sine quibus non* byla totiž legitimní autorita, tj. právoplatný vladař v čele vojska. Ústředním bodem diskuse o válce v zimě 1419/1420, kdy se rozhodovalo, zda se husité vůbec chopí zbraní, se stala právě otázka legitimní světské moci.³⁴ Řešení husitských mistrů opět přerostlo od spravedlivé ke svaté válce. Kulminačním bodem jejich představy revoluce bylo stanovisko, že vládce se může natolik protivit božímu zákonu, že je obcím věrných, tj. prostému lidu, povoleno bránit evangelickou pravdu se zbraní v ruce.³⁵ Tato koncese se z našeho pohledu jeví jako důsledek teoretických předpokladů svaté války. Lidé, kteří se začali shromažďovat na horách, totiž měli vzhledem ke svému harmonickému vztahu k božímu zákonu nárok na jistou vyvolenost. Exkluzivním mstitelem křivd páchaných na božím řádu světa nebyl za této situace vladař; na jeho místo nastupovali vyvolení věrní, kteří měli ve svatém boji stejnou zodpovědnost, právo a povinnost jako královští vojévůdci. V tomto kontextu snad lze vidět rozšíření sociálního záberu posvátného rytířství v husitské revoluci.

g. Historický kontext

V právě uvedených šesti bodech byly naznačeny některé teoretické zdroje pojetí svaté války husitskými mistry, jak se jeví v historické perspektivě sledující vývoj této ideje ve středověké Evropě. Ve všech případech se jedná nikoliv o vypracované teze, ale o okruhy určené k dalšímu studiu. V budoucnu bude třeba objasnit představy o posvátném boji také u nevzdělaných účastníků husitských válek a věnovat se znovu husitským manifestům, písním, vojenským řádům, ale i kronikám, ikonografii a dalším pramenům. Do časového

³⁴ P. SOUKUP, *Władza prawowita*, s. 340–342.

³⁵ „*Concedimus quod domini seculares possent tantum deo resistere et eius legi, quod per ipsum deum potestate eorum ablata liceret communitatibus a deo ad hoc opus admissis realiter et non fantastice defendere ewangelicam veritatem.*“ Dobrozdání mistrů Křišťana a Jakoubka, in: H. KAMINSKY, *A History*, s. 545.

horizontu patří rovněž poděbradská doba, ale i prehistorie reformního hnutí. Vyhnout se nelze ani srovnání s tradiční křížáckou ideologií, a to nejen s její pozdní formou v 15. století.

Výzkum svaté války však bude muset kromě teoretických koncepcí, ideových proudů a literárních vlivů vzít v úvahu také historický kontext, konkrétní okolnosti, v nichž se husitské učení formovalo. Teorie války byla ostatně dosti pružná na to, aby ji každý autor aplikoval podle momentálních potřeb své strany. Specifická situace na počátku revoluce s sebou přinesla hned několikánásobnou konfrontaci představ husitských mistrů o svaté válce s představami odlišnými. Předně došlo ke konfliktu, který je obvyklý v případě, kdy je cokoliv, natož násilí provozováno ve jménu velké ideje: existoval i názor opačný. Protihusitské kruciáty byly válkou právě tak svatou jako zápas božích bojovníků – právě tak, a přece jinak. Husitské pojetí posvátného boje se totiž formovalo v opozici vůči křížové výpravě, nejtypičtější středověké podobě svaté války, na niž ale zároveň teoreticky navazovalo.³⁶

Realita však zproblematizovala teorii ještě víc. Chiliastické proudy nechaly společná husitská východiska mesianismu, eschatologie a nápravy světa vyklíčit v pro mistry nežádoucí výhonky. Jejich pojetí svaté války mělo přílišné rysy vyhlazovacího boje, který se nedal spoutat tradičními mantinely spravedlivé války. Tytéž ideové kořeny mohly vést – a v doslovném chiliastickém výkladu husitského učení také vedly – k rozdílným výsledkům. Univerzitní mistři se snažili udržet si monopol při aplikaci sdílené autority, božího zákona, v konkrétních podmínkách. Pikartská krize a její řešení ovšem ukázaly, že v reálném životě je svatá válka především ideologickým nástrojem v ruce silnějšího.

---

³⁶ N. HOUSLEY, *Religious Warfare*, s. 58-61, s. 146; P. SOUKUP, *Dvojí ideál*, s. 10-12 a 29-30.

The Holy War as Perceived by Hussite Masters

A paper on the formation and sources of the Hussite teachings about war

Pavel Soukup

The article tries to point out some aspects and topics which researchers will have to focus on when searching for sources of the Hussite teachings about war and when reconstructing the ideas of Prague university masters about it. The introduction focuses on the role of the Western-European tradition of the Holy War, namely the crusaders' idea in which Christian thinking came to the synthesis of religion and knightly warfare. This theory could have influenced the Czech Hussite environment through summaries and compendia in the 12th and 13th centuries. Law and theology are very significant sources of the Hussite teachings about waging war. While in the legal thinking the line of logical consequences ran from the theory of *bellum iustum* to *bellum sacrum* as its most significant portion, the interpretation of God's will and wars in the name of God shifted the issue into the sphere of theology. Similarly related are the fields of spirituality, eschatology and messianism. Spiritual interpretations of the spiritual fight of Christ's knights with "antichrist's limbs" converged with the understanding of a 'God's warrior' in the context of the eschatological perspective of the imminent end of the world. National messianism was able to replace the turbulent, but transient, chiliastic passions in the role of an ideological motor of the holy war in Hussite Bohemia. Another aspect of the holy conflict was the social theory. Like crusades gave the religious *raison d'être* to the knightly class, Hussites perceived their 'faithful communities' as God's warriors whose acts were justified by their fight for Christ's law. Even though we speak about the theory of the holy war, it is apparent that its development in the thoughts of Hussite masters can only be followed in the specific context of a historic situation, confronted with the ideas of crusaders of the 15th century and in connection with the internal differentiation of Hussite streams.

K náboženské praxi husitského vojska

Jakub Smrčka

Při vyprávění dějů spojených s husitským vojskem je v pozadí vždy nějaké povědomí o náboženském profilu těchto útvarů. K revoluční motivaci husitských bojovníků patří náboženská motivace víry. Sebeidentifikace jako bojovníci boží, která je předmětem studií i v tomto sborníku, s sebou nese důsledky pro zvláštní náboženskou praxi, která se v husitském vojsku liší od praxe soudobé armády. K jejím aspektům, mezi něž je třeba řadit například i fenomén častého slavení eucharistie a přijímání v souvislosti s blížící se válečnou akcí, patří spektakulární sluncová monstrance¹ nesená knězem v čele postupujícího vojska.

Známé vyobrazení z Jenského kodexu, jež má svou analogii v Göttingenském rukopise² ukazuje husitský voj, v jehož čele jede slepý vojevůdce Jan Žižka, „bratr náš věrný“, a před ním kráčí kněz s monstrancí tvaru slunce na vysoké žerdi (obr. 1). Tato iluminace je spolu s analogickou kresbou v Göttingenském rukopise jedním z nejznámějších a nejopakovanějších obrazových dokumentů z dějin husitství, což ostatně platí o všech iluminacích Jenského kodexu a kresbách zmíněného rukopisu Göttingenského.³ Tato

---

¹ Monstrance nebo ostensorium označuje schránku, která slouží k uchovávání a ukazování konsekrované hostie při adoraci nebo procesí. Používáme výraz „sluncová monstrance“ jako obecný pojem, v této souvislosti vystupuje i v některých pramenech. V mladší vrstvě Starých letopisů českých je užito termínu „archa“, který vešel ve známost v citátu vztahujícím se k popisu bitvy u Strauchova (Strachova) dvora 1423, kde „šla archa proti arše“ (SLČ rkp B, Knihovna národního muzea, sign. Muz. II F8, fol. 194b., cit. dle Výbor z české literatury husitské doby II, vyd. Bohuslav HAVRÁNEK - Josef HRABÁK - Jiří DAŇHELKA et al., Praha 1964, str. 267n a 300). Výraz archa je znám jako označení schrány na eucharistii v oltáři, popř. skříňový či křídlový oltář jako takový, obecně schrána (také starozákonní schrána úmluvy). Více ke starozákonní identifikaci u Žižky František M. Holeček O.M., Několik poznámek k teologické inspiraci tábořského Božího bojovníka dvacátých let patnáctého století ve světle indicií Žižkových listů a Vojenského řádu, v tomto sborníku na str. 143–224.

² Antithesis Christi et Antichristi (tzv. Jenský kodex), KNM Praha IV B 24, fol 76r. Göttingenský rukopis, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, sign. Cod.theol. 182, fol. 38r.

³ Malý počet ikonografických pramenů je zcela překonán jejich inspirační atraktivitou, jež se projevila u značného množství výtvarných děl s tematikou husitských bojovníků. „Husitské slunce“ se stalo pojmem moderní husitské ikonografie, najdeme

iluminace i její analogie v kresbě⁴ jsou notorickým obrazovým doprovodem nejružnějších publikací. Vedle umělecké atraktivnosti jde o jejich ojedinělost a pramennou vyjímečnost, což platí např. i pro toto téma: jsou to jediné ikonografické prameny vypovídající o tvaru husitských sluncových monstrancí⁵ v dobové praxi husitského (zde Žižkova) vojska.

Oba rukopisy pocházející z poslední třetiny 15. stol. tu čerpají z Kroniky velmi pěkné o Janu Žižkovi.⁶ Kronika pravděpodobně ze 60. let 15. stol. zpravuje o bohoslužebné praxi kněží v Žižkově a později sirotčím vojsku v roce 1424, kteří užívali (shodně s novoměstským Želivským a Jakubem Vlkem) jednoduché ornáty i monstrance a nosili tonzuru, což bylo příčinou odporu táboritů. Dosvědčuje obraz Žižky na bílém koni, ve zbroji a s placátem v ruce, a kněze jeho vojska v ornátu (pluviálu) a s monstrancí.⁷

Na vyobrazení v Jenském kodexu (JK) je kněz s tonzурou oděný do sutany a prosté kazule, místo níž je na kresbě z Göttingenského rukopisu (GR) pluviál, což odpovídá popisu v Kronice velmi pěkné (viz). Jenský kodex ukazuje utrakvistické kněze své doby jinak: ve zdobných ornátech modernějšího střihu (obr. 3). Zde se malíř (kreslíř) zaměřil na zachycení podstatných znaků Žižkova polního kněze, jimiž jsou prostý ornát (popř. pluviál), tonzura a monstrance. Neodmyslitelně sem ještě patří husitská zástava s kalichem.⁸

---

je jako typický symbol i v sekundární tvorbě jakou je např. Československý velitelský řád Jana Žižky od Aloise Sopra (z pol. 40. let 20. stol.) nebo bankovka v hodnotě 25 Kč (emise 1953 a 1958) podle návrhu Karla Svolinského či v nesčetných stylizacích a citacích iluminace Jenského kodexu.

⁴ Göttingenský rukopis nelze považovat za předlohu Jeského kodexu. Blíže k tomu např. VLK, Miloslav: *Jenský kodex, kodikologický rozbor*. In: Sborník Národního muzea v Praze, řada A, XXI/2 (1967).

⁵ V Krumlovském sborníku (okolo 1420, KNM Praha III B 10 pag. 190) je ještě iluminace s vyobrazením oltářní sluncové monstrance stojící stranou při adoraci kalicha v rámci určité obrazové utrakvistické agitace, viz Karel STEJSKAL, Husitští válečníci a výtvarné umění, v tomto sborníku, str. xxx a obr. yy, str. zzz. K otázce datování Krumlovského sborníku již dříve publikovali Karel Stejskal a Milena Bartlová, srv. k tomu František ŠMAHEL, The War of Symbols: The Goose and the Chalice Against the Cross, in: The Bohemian Reformation and Religious Practice 4 (BRRP 4), edd. Zdeněk V. DAVID a David R. HOLETON, Praha 2002 (elektronicky dostupné na <http://brrp.org/> 6. 4. 2007), str. 154nn. Zde i příslušné citace.

⁶ Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, in: Ivan HLAVÁČEK (ed.), Ze zpráv a kronik doby husitské, Svoboda, Praha 1981 (str. 221–229 a pozn. 441–442).

⁷ Kronika velmi pěkná... (ed. HLAVÁČEK 1981, str. 229).

⁸ František ŠMAHEL, The War of Symbols..., BRRP 4 (2002) (elektronicky dostupné na <http://brrp.org/> 6. 4. 2007), str. 151–159.

Blížkost paprscité monstrance a kalicha na praporci může v plánu iluminace JK a kresby GR zastupovat symboliku podobojí, podobně jako ji obsahuje iluminace Krumlovského sborníku.⁹ Ikonografické vyjádření utrakvistického programu kalichem a hostií je na iluminaci JK znázorněno zástavou se zlatým kalichem, nad nímž není hostie, protože ta je tu již reálně přítomna jako Boží tělo ve sluncové monstranci. Obě žerdi se k sobě pod úhlem sklánějí a nesou dominantní symboly. Hostie je umístěna centrálním prostoru monstrance vyznačené zlatým okružím v lunule. Vnější okružní je zelené a z něj paprscitě vybíhá šestnáct masivních dynamických plamenů, střídavě osm stříbrných a osm modrých. V GR je zástava s kalichem mnohem dominantnějším symbolem než monstrance, a nad kalichem je tu vyobrazena hostie, která je označena latinským křížkem. Stejná hostie je vložena do monstrance, kde taktéž spočívá v lunule. Centrální prostor monstrance slunulou se zdá být prosklený nebo volný. Tmavší okružní opět nese cirkulární paprsky, tentokrát dvojího druhu. Osm rovných úzkých paprsků je prostřídáno sedmi plameny tmavšího odstínu. Plamen chybí v místě, kde je monstrance upevněna na žerdi. Obě vyobrazení ukazují kněze oděného do liturgického roucha zcela podle pravidel pro tuto procesuální situaci. Monstrance jsou v obou případech zpracovány s řemeslnou důkladností a drahý kov, lunula a případně skleněný kryt odpovídají zdobnému zpracování liturgického předmětu, přestože ani jednou není monstrance celá ze zlata. Ostře to kontrastuje s tábořským pojetím nesení svátostného symbolu (viz dále). Oba obrazy odpovídají zmíněnými v detaily soudobému prostředí etablovaného rokycanovského utrakvismu a vyjadřují patrně jeho program tradice Žižkova vojska, který zdůrazňuje jeho utrakvismus a současně zachování formálních znaků kněžství, svátostnou eucharistickou úctu včetně pravděpodobně konsubstanciačního modelu¹⁰, a současně i jistý, třebaže rezervovaný, respekt ke zdobnosti liturgického náčiní.

Nesení „velebné svátosti“ v čele průvodu často popisuje Vavřinec z Březové v Husitské kronice. S tělem Kristovým se setkáváme v čele průvodu v Praze na Novém Městě roku 1419 (aniž by však byl zmíněn Želivský, jenž procesí

⁹ Není vyloučeno, že tělo Boží není o husitských monstrancích vkládáno předem namočené v kalichu, aby zastupovalo svátost úplně (Hus), ale praxe přijímání „per intinktionem“ není dosvědčena vůbec, lze tedy takovouto subtilní liturgicko-právní symboliku spíše vyloučit. Srv. ŠMAHEL, *The War of Symbols...*, str. 154–155.

¹⁰ František ŠIMEK, *Učení M. Jana Rokycany*, Praha 1938, str. 221nn.

vedl).¹¹ Téhož roku byla svátost nesena v průvodu lidu ubírajícího se ku Praze ze shromáždění U Křížků¹² a při poutích na horu Tábor.¹³ Se svátostí těla Kristova se ubírají utrakvističtí vesničané z Kutnohorska roku 1420 na Tábor,¹⁴ v čele s ní pochoduje Žižka potrestat Prachatice.¹⁵ Na jaře roku 1421 jdou v průvodu s velebnou svátostí táborští radikálové¹⁶ a brzy na to se Kutná Hora vzdává pražskému vojsku, jemuž vycházejí vstříc obyvatelé města v procesí se svátostí.¹⁷ Festivita k přivítání krále Zikmunda 3. listopadu 1420 v Praze zahrnovala dvojité procesí mužů a žen se dvojitou svátostí v čele (pro přijetí panovnického páru).¹⁸

Když se (koncem května) roku 1420 táborité blíží na pomoc Praze ohrožené Zikmundovým císařským vojskem, popsal to Vavřinec z Březové tak,

---

¹¹ Vavřinec z Březové, *Husitská kronika – Píseň o vítězství u Domažlic*, ed. Marie BLÁHOVÁ (*Chronicon /Historia hussitica/* z lat. orig. přel. František HEŘMANSKÝ, *Carmen insignis Corone Bohemiae* přel. Jan Blahoslav ČAPEK), Svoboda, Praha 1979. Procesí s velebnou svátostí souviselo s defenestrací, Vavřinec z Březové 17 (Bláhová 1979, str. 30) a pozn. 3 (str. 330). F. Šmahel připomíná názor A. Molnára, že právě útok kamenem na monstranci se svátostí z oken radnice se stal katalyzátorem defenestrace, která rozpoutala revoluci (F. ŠMAHEL, *The War of Symbols...*, BRRP 4 (2002) cit. A. MOLNÁR, *Pohyb teologického myšlení*, in: *Dějiny dogmatu*, Praha 1982, str. 240.

¹² Vavřinec z Březové 20 (str. 34).

¹³ Vavřinec z Březové 54 (str. 107).

¹⁴ Vavřinec z Březové 37 (str. 61).

¹⁵ Vavřinec z Březové 71 (str. 168). 12. listopadu 1420 se táboři vydali z Písku potrestat již dříve jimi dobyté a vypálené Prachatice, odkud na ně byly přes varování činěny záškodnické výpady. Vyzvali je nejprve k pokojnému řešení se symbolickým přijetím procesí s „táborskou“ svátostí: „Proto se dal Žižka... svrchuřečeného dne s bratřími a sestrami se svátostí těla Kristova v čele na pochod k útoku na město Prachatice. Měšťané, zvěděvše to napřed, zavřeli brány a vystoupili na hradby k obraně. A Žižka přijev, nejprve je mírumilovně oslovil řka: »Otevřete nám bránu a nechte nás pokojně vejít do města s velebnou svátostí těla Kristova a s kněžími a my slibujeme, že vám nezpůsobíme žádné škody ani na životě, ani na majetku.« Oni však, jako by se rouhali, řekli: »Nepotřebujeme vašeho těla Kristova ani vašich kněží, protože sami máme tělo Kristovo i kněze, kteří se nám hodí.«“ Když prachatičtí k dobrovolnému otevření bran nebyli ochotni, zaútočilo Žižkovo vojsko na město.

¹⁶ Vavřinec z Březové 87 (str. 219). Zmínka se týká kázání radikálního kněze Antocha a slavnostního odchodu části táboritů z Prahy v průvodu s velebnou svátostí na jaře 1421, kterému Žižka zabránil.

¹⁷ Vavřinec z Březové 89 (str. 221) mluví o společném zpěvu *Te Deum* na znamení smíření, kdy se procesí spolu s některými Pražany vrátilo do města.

¹⁸ Vavřinec z Březové 70 (str. 167). Viz níže zmínku o solemnizaci občansky významných událostí procesím.

že „jejich kněží šli před lidem, svátost těla Kristova vzhůru na holích zdvihnuvše“, načež je Pražané uvítali procesím vstříc.¹⁹ V kronice Václava Hájka z Libočan o tom čteme, že nesou v čele svátost v „proštěpí“, přičemž je pražané vycházejí uvítat rovněž s tělem Božím v monstranci.²⁰ Výraz proštěpí, proštěpec, proštipec či rozštipec značí dřevěnou tyč na konci rozštípnutou, takže do ní lze něco uchopit na způsob kleští.²¹ Buď tak byla uchycena deska (slunce) se schránkou na hostii²² anebo velká hostie samotná, jak líčí Jan z Příbrami,²³ možná chtěl autor také evokovat hrubé a neumělé zacházení s hostií v kontrastu k „uctivé“ monstranci pražanů.

Praxe průvodu s konsekrovanou hostií v pravděpodobně sluncové monstranci je dosvědčena pro novoměstské radikální kruhy Jana Želivského, pro raný Tábor a některé jeho radikály, i pro vojsko Jana Žižky a následně sirotky. Přímá svědectví, na která se odvolávají i pozdější iluminace, se týkají období 1419–1424.²⁴ Na této praxi je pozoruhodné, že se objevuje u radikálních vojenských skupin současně s ikonoklastickými útoky na kostelní zařízení, které se nevyhýbají ani liturgickým nádobám včetně monstrancí.

Liturgická forma procesí se svátostí ve schráně se vývojově váže na svátek Božího těla a objevuje se již před koncem 13. stol. Již záhy se u procesí objevilo žehnutí svátostí. Ukazovací schrány (*ostensoria*) užívané k tomuto účelu převzaly tvar z oltářních relikviářů a byly nazývány *monstrancia pro Corpore Christi*; ve vrcholně gotickém období je pro ně charakteristická věžová architektura. Oltářní ostensoria byla užívána i mimo kostel v procesích a při benedíckých svátostí.

¹⁹ Vavřinec z Březové 37 (str. 62).

²⁰ Václav Hájek z Libočan [Wacslaw Hagek z Liboczan], *Kronyka Czeská*, vyd. Rytíř z Jan Ferdynand z Ssenfeldu, 1819 (ze sazby 1541). „Vtom tábořská čertovina k Praze s kušemi, s sudlicemi a s palicemi se přiblížila, a kněz jejich jménem Martínek z Miličina šel před nimi nesa v proštěpí [Prosstijpie] Tělo Boží, z příčiny té, aby mohlo ode všech býti vidíno, a šli jako s procesí. Pražané také vzavše Tělo Boží do monstrance, vyšli proti nim, slavně je vítajíce uvedli do Prahy a z jejich příští velmi se radovali.“ HÁJEK, *Kronika česká*, List CCCLXXX.

²¹ *Slovník spisovného jazyka českého*, ČSAV, Academia, Praha 1971.

²² Tak čerpá *Slovník spisovného jazyka českého* 1971 z Jiráka: „V proštěpí nést dřevěnou monstranci“.

²³ Jan z Příbramě, *Život kněží tábořských*, ed. a studie Jaroslav BOUBÍN, (v edici Podbrdsko, *Fontes I* vyd. SOKA Příbram a Okresní muzeum v Příbrami), Příbram 2000, fol 65a (str. 48) a 74b (str. 66).

²⁴ Dana STEHLÍKOVÁ, *K českému zlatnictví doby husitské a pohusitské*. In: *Umění* 40 (1992), str. 306.

„Po polovině 14. stol. byla eucharistická procesí, patrně se závěrečnou benedíkcí, rozšířena i na jiné hlavní svátky než Boží tělo a jeho oktáv. Vánoce, Velikonoce, Seslání Ducha svatého, posvěcení kostela byly často solemnizovány procesím s proměněnou svátostí, podobně jako dny připomínající občanské události (např. korunovace panovníka, vítězství v bitvě nebo válce, vysvobození od pohromy nebo nákazy).“ Procesí bylo jednou z forem projevů eucharistické úcty, která vedla ve 14. stol. postupně k fenoménu častého vystavování eucharistie.²⁵

Vznik a vývoj sluncové monstrance není dosud objasněn, jak však upozornila kunsthistorička Dana Stehlíková, bylo by mylné hledat její přímý původ u husitů.²⁶ Monstrance se vyvinuly z relikviářů jako schránky k ukázování konsekrované hostie na oltáři. Předrománské iroskotské kolové kříže jsou předstupni románského typu *flabellum*, *Scheibenkreuz* ve formě kotoučů s křížem nebo korpusem, které představují kruhovou svatozář. Tohoto druhu jsou i tabulové relikviáře (*Scheibenreliquiar*) a monstrance (*Scheibenmonstranz*). Zvláštní skupinu představují křížové monstrance s centrální schránkou vzniklé mj. z procesních křížů.²⁷ Dochována jsou dvě dřevěná flabella s centrálním otvorem pro schránku, paprscitou aureolou a s otvorem snad pro násadu.²⁸ Stehlíková připomíná také ikonografický typ figury v paprscitém nimbu vyvinutý před pol. 14. stol., který byl v českém prostředí užít pro Pannu Marii ve slunci.²⁹ Mandorla obecně odkazuje na Krista.³⁰ Aureola sluncových monstrancí je vedle atributu svatosti také symbolem eucharistického proměnění, slunce jako mystický symbol Krista přítomného v Eucharistii bylo v 15. stol. patrně již obecněji známým obrazem. Využití ikonografie slunce jako christologického a christocentrického symbolu přinesl v první čtvrtině 15. stol. svatý Bernardin Sienský v rámci svého kultu Ježíšova jména

²⁵ Miri RUBIN, *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*. Cambridge 1991 (41994), str. 243nn.

²⁶ Dana STEHLÍKOVÁ, K českému zlatnictví doby husitské a pohusitské. In: *Umění* 40 (1992) 303–306.

²⁷ M. GRANS-THIEME, *Monstranz*, in: *Lexikon des Mittelalters* VI (1992), 771–772.

²⁸ STEHLÍKOVÁ (1992), str. 304 a pozn. 35.

²⁹ Augustiniánský kostel sv. Tomáše na Malé Straně, rok 1353. Stehlíková (1992), str. 304.

³⁰ W. Brückner, heslo *Mandorla*, *Lexikon der Christlichen Ikonographie* (LCI), sv. 3, Herder 1971, 1994, 2004.

jako součást mysticko-ikonografické konstrukce Kristova monogramu.³¹ V té souvislosti je zajímavá skutečnost, že nová nonkonformní symbolika byla napadána Bernardinovými odpůrci jako něco nepatřičného a objevilo se i nařčení z hereze. Přímá inspirace nebo vazba je v případě husitských kněží téměř zcela vyloučena, neboť bernardinský kult spojený s užíváním symbolu bernardinského slunce se začal v Českých zemích šířit až nedlouho po husitských válkách v souvislosti s působením Jana Kapistrána.³² Přesto, že paprscitá monstrance patrně není husitskou inovací a není tedy sama o sobě jedinečným prvkem husitské ikonografie, jak upozornil F. Šmahel,³³ stala se žerďová sluncová monstrance charakteristickým atributem specifické husitské procesní praxe.

Symbol slunce byl využit hned v počátcích husitské revoluce, kde je přiřazen Plzni jako nové jméno města, jež stálo jistou dobu v čele chiliastického hnutí. S největší pravděpodobností to byl v tomto období Václav Koranda a jeho okruh, kdo ideu Plzně jako vyvoleného města „Slunce“ spojenou s christocentrickým chiliasmem přinesl.³⁴

Slunce v křesťanské ikonografii symbolizuje Krista. Motiv slunce se objevuje jako paprsky ověncený sluneční kotouč nesený anděly, v kotouči je později beránek s křížkem. Slunce vystupuje jako zářící nositel spásy a paškál jako slunce noci (*sol invictus*) – Kristus v nebeské slávě je nejvyšší světlo (*solemna luce*).³⁵ Ve Starém zákoně je slunce podobenstvím Boha.³⁶ Novozákonní symbolika světla nabízí obraz Krista jako Vycházejícího z výsosti (L 1,78),

³¹ STEHLÍKOVÁ (1992) str. 305–6. Jak je uvedeno, doklady sluncových monstrancí v kultu sv. Bernardina Sienského v mendikantském prostředí po pol. 15. stol. (prokazatelně na Moravě) neobjasňují užití tohoto typu v 1. pol. 15. stol. Podobně F. ŠMAHEL, *The War of Symbols ...*, in: BRRP 4 (2002), str. 151–160

³² Petr HLAVÁČEK, *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, Praha 2005, str. 123nn. K chronologické nesouvislosti husitské symboliky slunce a symbolu slunce bernardinského již STEHLÍKOVÁ (1992) i ŠMAHEL tamtéž (2002).

³³ F. ŠMAHEL, tamtéž, s odkazem na Milenu BARTLOVOU, *Původ husitského kalicha z ikonografického hlediska*, in: *Umění* 44 (1996), str. 167–173.

³⁴ F. ŠMAHEL, *Husitské město „Slunce“*. Plzeň na přelomu let 1419–1420, in: *Minulostí západočeského kraje* 19 (1983), str. 137–151.

³⁵ Monumentálním slunečním symbolem christocentrického charakteru jsou gotické katedrální rozety. Viz heslo *Sonne* in: LCI 4.

³⁶ Ve Starém zákoně je kult slunce vnímán negativně, slunce je příkladem modly (Dt 4,19). V Mojžíšově požehnání Izraeli ale zazní „Hospodin ... jim jako slunce vzešel“ (Dt 33,2). V knize Soudců 5,31: „Kdo Hospodina milují, budou jako slunce v plné síle.“ Hospodin je slunce a štít (Ž 84,12).

jenž jej identifikuje se Sluncem spravedlnosti (*sol iustitiae*). V Malachiášově apokalypse bude v kontextu předposledního času rozlišeno mezi spravedlivým a svévolníkem. Věrným „vzejde slunce spravedlnosti se zdravím na pa-prscích“. Tento motiv obsahuje Ježíšův apokalyptický výklad podobenství o rozséváči v Matoušově evangeliu, když při skonání věku vyjde Syn člověka a „spravedliví zazáří jako slunce“ (Mt 13,43). Počátek plnění tohoto proroctví potvrzuje událost Proměnění Krista na hoře „Jeho obličej zářil jako slunce“ (Mt 17,2) odkazující k předposlednímu času (Zj 1,16). „Matoušova apokalypsa“ uvádí symboliku slunce do souvislosti se zasvěcením kostela Proměnění Páně na hoře Tábor (1420). Vazba na Janovu apokalypsu („Jeho tvář byla jako slunce“ /Zj 10,1/ a „Nepotřebovalo to město již slunce, neboť ... Pánova sláva je osvětlovala“ /Zj 21,35/) snad může naznačovat souvislost s přenesením centra hnutí z Plzně na Tábor roku 1420.

Praxe procesí se svátostí v čele se projevila při poutích na Tábor, kdy poutníkům „vycházivali naproti bratří a sestry z Tábora s velebnou svátostí oltářní, aby příchozí radostně uvítali“.³⁷ Shromáždění měla vedle náplně kazatelské také povahu eucharistickou. Po hromadném vysluhování a společném přijímání (po němž následoval ještě odpočinek a jídlo) probíhal v liturgickém rámci procesí i závěr shromáždění: „A tak, když se všichni, jak bylo pověděno, mírně občerstvili, vstali kněží s lidem činit díky Bohu a obcházeli s velebnou svátostí v procesí horu Tábor, přičemž před svátostí šly panny [stč. + dvě a dvě] a za ní následovali muži a ženy ve spořádaném průvodu, zvučně zpívající písně, jak se zdálo býti na prospěch.“³⁸ Dodržení symetrické formy procesí stupňuje slavnostně extatický ráz akce. Solemnita průvodu jej podporuje jako akt utvrzovací dovnitř i navenek, identifikaci s chiliastickou ideou a agitaci pro ni.³⁹

Agitační ráz má i užívání monstrance v „polní“ praxi při tábořských propagačních a demonstračních výpadech: „... vždycky před nimi kráčel kněz s velebnou svátostí těla Kristova v dřevěné monstranci na vztyčené holi...“⁴⁰

³⁷ Vavřinec z Březové 54 (str. 17).

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Podobně STEHLÍKOVÁ (1992), str. 305. Nelze ale souhlasit s formulací, že monstrance plnila „jen“ formu agitace a že by procesí nesouviselo s liturgií. Naopak, zde se forma procesí dotváří novým obsahem chiliastické či vypjaté eschatologické svátostné religiozity v jakousi liturgii oslavující Boží přítomnost.

⁴⁰ Vavřinec z Březové 61 (str. 148): „Táborští pak jízdni a pěší se svými kněžími, po království sem tam objíždějící, protivníky, kteří nesouhlasili s jejich názory, s majetky upalovali... A vždycky před nimi kráčel kněz s velebnou svátostí těla Kristova

Vztyčená monstrance s tělem Páně reprezentuje opět Kristovu přítomnost, potvrzuje boj za věc Boží. I po transformaci apokalyptického chiliasmu tu zůstává svátostí podtržený eschatologický náboj.

Pozdější zprávy u Hájka z Libočan podobně jako u Bohuslava Bílejovského v Kronyce církevní⁴¹ čerpají svůj polemický náboj z autentického pramene, Života kněží tábořských Jana z Příbrami, jenž představuje slovy editora „nejostřeji myslitelný kontrast mezi skutky apoštolů a skutky tábořských kněží sugestivně líčené jako bezpříkladné popření Ježíšova učení.“⁴² Mírněji tomu odpovídají i zprávy Vavřince z Březové. Příbrama píše o svátosti nošené tábořskými kněžími „na vysokém dřeví“. Popisuje také obrat, k němuž došlo v radikálních tábořských kruzích, když kněží „svátost, kterúz před časem jsou nade všestka stvoření velebili, ctili, chválili“ a při procesích „na vysokém dřeví i po svých cestách jsou nosili, majíce za to, že u vieře a u moci té svátosti své všechny nepřátele jsou podstupovali a přemáhali“ později „túz svátost, jakož jsou ji prvé velebili a vážili, tak jsou ji tupili a rúhavými slovy ji ohavovali“. Táborští eucharistii „modlú najhorší v křesťanstvu jsou nazývali a jiní kusem chleba a jiní škvarkem a jiní motýlem a jiní charakterem bestie, to je nátiskem šelmy veliké, jsou jmenovali.“⁴³

Uvádíme tyto citáty pro kontrast, který se Příbrama snaží co nejvíce zdůraznit. Přitom jakoby ironizoval už vystupňovanou sektářskou důvěru v bojovou moc svátosti. Poskytuje nám autentické vyjádření apokalypticky aktualizované víry táboritů v Krista bojujícího na jejich straně a reprezentovaného viditelně ve svátosti. Taková reprezentace mohla být platná i v prostředí, jež se přiklonilo k remanenčnímu pojetí svátosti

Skupiny s remanenčním názorem na „svátost oltářní“ (toto označení bylo užito záměrně jako substitute za termín „tělo a krev Páně“⁴⁴) odmítaly dosa-

---

v dřevěné monstranci na vztyčené holi. A ti kněží s ostatními duchovními podněcovali do radostných bojů zemaný ve zbroji i sedláky v kytlích, říkajíce, že jim dá Hospodin všechno místo, po němž bude choditi noha jejich...“ Kontext opět, tak jako v líčení Jana z Příbrami, ukazuje na extatickou agitaci eschatologického rázu. Boj se vede za věc Božího království, které se právě pomocí těchto bojovníků, jež ústy agitátorů shromažďuje sám Kristus, reprezentovaný tu svátostí, má začít prosazovat na zemi teď a tady.

⁴¹ Bohuslav Bílejovský, Kronyca církevní, ed. Josef SKALICKÝ, Praha 1816.

⁴² Jaroslav BOUBÍN v úvodu své edice Příbramova Života kněží dábořských (viz pozn. 22), str. 14.

⁴³ Život kněží tábořských, fol. 74b (str. 66).

⁴⁴ Vavřinec z Březové 603 (str. 148).

vadní eucharistickou úctu. Kristus byl přítomen reálně, avšak duchovně. Odmitnutí se týkalo přesvědčení o tělesné přítomnosti Krista ve svátosti a veškeré zbožné praxe z toho vyplývající, tedy také adorace svátosti.

Víra v tělesné proměnění svátostných živlů nebyla ale nezbytná pro manifestaci eucharistickou úctu; naopak o to silněji mohla být vyzdvižená hostie manifestací a znakem Krista, na jehož straně je veden aktuálně probíhající eschatologický boj. Kristus již není adorován ve svátosti ale oslavován skutky Jeho znamením, „památkou“ duchovní přítomnosti, je sdílení eucharistické svátosti a svátostné živly jsou jeho znakem. Odklon od úcty ke svátostným elementům není tedy automaticky výrazem remanenčního pojetí svátosti. Útoky na konsekrované hostie vystavené a adorované v oltářních monstrancích, které popisuje Vavřinec z Březové i Jan z Příbrami, jdou jistě na vrub remanenčním radikálům a jejich běsnění. Jde ale o projevy extrémní, které jdou mnohdy právě až za hranice byť i remanenčního pojetí eucharistie. Pro obraz vnímání eucharistie v husitském vojsku nemohou být tyto extrémní případy určující. Remanenci v čisté (extrémní) podobě nedržel ani Jakoubek ze Stříbra ani Petr Payne.⁴⁵

Příbramovo líčení se týká skutečnosti, že skupina radikálních tábořských kazatelů dospěla ponenáhlym vývojem k osobitým názorům, které odpovídají adventistickému přesvědčení pikartského či adamitského ražení. K tomu patří i názor, že s již uskutečněným příchodem Kristovy říše na zemi jsou zrušeny všechny dosavadní svátostné projevy církve a jejich pokračování je jen zlovolným Satanovým klamem, jímž chce zmást ty, kdo přelom ještě nerozpoznali. Tito největší radikálové se však na Táboře plně neprosadili.

Eucharistickou zbožnost Božího těla založenou na úctě a adoraci vystavené svátosti samozřejmě kritizuje ostře Mikuláš Biskupec z Pelhřimova ve *Vyznání a obraně táborů*. V polemice s Rokycanou se obrací proti vystavování svátosti a spojeným obřadnostem.⁴⁶ Přejímání starších vzorů eucharistické zbožnosti pražskými utrakvisty je v tomto světle odchylkou od nové eucharistické religiozity, která byla přítomna na straně Želivského, Žižkově, sirotčí i tábořské.

⁴⁵ David R. HOLETON, *The Eucharistic Movement in its European Context* in: BRRP I (1996), str. 23–48.

⁴⁶ Biskupec nesouhlasí s tím, že pouhému „hledění na svátost“ a přihlížení obřadům je „přičítána naděje spásy“, což způsobuje vnitřní neúčast na slavení liturgie a omezení přijímání svátosti: „(římský) obřad zahrnuje neúctu k velebné svátosti eucharistie... a zatemnil její pravé užití“, jímž je (časté) přijímání. Mikuláš Biskupec z Pelhřimova, *Vyznání a obrana Táborů*, z přel. a úv. studii a poznámky napsali František M. DOBIÁŠ a Amedeo MOLNÁR, Praha 1972, kap. 14 (str. 92).

To, co táborům, radikálním pražanům a sirotkům konzervativní a středovní utrakvisté vytýkají jako neúctu ke svátosti, je v tábořském pojetí inverzně považováno za pravou svátostnou zbožnost.

Teologický duktus Biskupcovy argumentace spočívá v jednoznačné koncentraci na Krista ve slově a svátosti. To je centrální téma veškeré jeho argumentace a ve shodě s Novým zákonem podřizuje tomuto požadavku i obsah a uspořádání bohoslužby. Jde mu o **časté a důstojné přijímání svátosti eucharistie**, které rozmnožuje pokoj a lásku, častá památka na Krista vede k hlubšímu **napodobování Krista**.⁴⁷

Vrátíme-li se ke skutečnosti, že eucharistická procesí konají tytéž skupiny, které odmítají a přfležitostně ničí kostelní inventář včetně drahých monstrancí⁴⁸, je nasnadě, že odpor vůči drahým uměleckým předmětům ve spojení se svátostí je konsekventní s nově eschatologicky (zprvu chiliasticky) pojímanou úctou k této svátosti a s odmítnutím zbožnosti staré. Předměty, které jsou určeny k adoraci, k „hledění na svátost“, reprezentují praxi, jež se v novém pojetí jeví jako neúcta. Jsou nejenom nepoužitelné, ale dokonce škodlivé. V širším pohledu možná také představují jako drahé předměty předchozí odvrhnutou strukturu církve hromadící majetek a úřady, připomínají vnější nádheru jako způsob, jak ohromit a v bázlivé úctě držet prostý lid. Novou eucharistickou zbožnost, svátost nesenou jako reprezentaci Krista aktuálně přítomného, je třeba vyjádřit odlišnou formou, prostou dřevěnou deskou s plaménkovými slunečními paprsky. Do prostředí vojska, které koná své rychlé mše v nejrůznějších exteriérech, nemá věžová architektura gotických monstrancí, které výrazně reprezentuje kamenný kostel, žádnou váhu. Sem se hodí dynamický symbol proměněného Krista, jež sluneční monstřance centralizuje do středu dění. Husitští kněží použili existující tvar, jenž se jako symbol nabízel, neboť nebyl spojen s převažující věžovou architekturou monstrancí a odlišoval se výrazně i od procesního kříže, zároveň však byl již nějak spojen s hlubokou až mystickou eucharistickou úctou, byl vnímán jako christocentrický z ikonografie paprscitého nimbu či mandorly a odtamtud nesl apokalyptický náboj (žena oděná ve slunci, poslední soud). Zcela bez předchozí historické obdoby je praxe nesení monstřance jako živé zástavy přímo do boje.

⁴⁷ Podstatou nové eucharistické úcty je imitatio Christi v eschatologickém kontextu. Tamtéž.

⁴⁸ Blíže k husitskému ikonoklasmu viz nejnověji K. STEJSKAL, Husitští válečníci a výtvarné umění, v tomto sborníku, str. 337.

Výběr materiálu pro novou formu liturgického náčiní lze ukázat v analogii na tzv. „Husově hrnečku“, keramickém koflíku ze Sezimova Ústí, jenž může být považován za liturgickou nádobu z prvního období venkovského utrakvismu před r. 1420.⁴⁹ Jeho materiál je konsekvantní k odmítnutí zdobných nádob z drahých kovů. Podobně jako v případě kalicha, jehož odmítnutí jako liturgického předmětu neznamena neúctu k nejsvětější krvi Páně, ale je výrazem odmítnutí starého a nastolené nového kontextu eucharistické úcty, kterou „chtějí Táboři vrátit přímo eucharistickému Kristu bez ulpívání na materiálové či tvarové podstatě nádobky, v níž se naplňuje eucharistické tajemství“,⁵⁰ není ani ničení liturgických nádob včetně monstrancí v rozporu s procesní praxí zasazenou do tohoto nového kontextu, který je určován i eschatologickým prožíváním válečné reality.

Shrnutí

Postava husitského kněze, který v čele vojska nese Boží tělo ve vysoko vztyčené dobře viditelné sluncové monstranci, je jedním ze všeobecně známých symbolů v dějpravné tradici o husitském válečnictví. Tuto praxi dokládají písemné prameny, iluminace v Jenském kodexu a kresba v Göttingenském rukopise. Třebaže sluncová monstrance není jako taková husitskou inovací,

---

⁴⁹ Keramický koflík nalezený při v Sezimově Ústí již v 90. letech 19. stol. je opatřen opisy v latině a češtině. Miloš DRDA – Rudolf KRAJÍČ, Tzv. Husův hrneček – originál nebo dokonalý padělek? In: Husitský Tábor Supplementum 1, Tábor 2001, str. 505–607, zjistili, že „nádobka má patrně přímou souvislost s přijímáním podobojí v chiliastické periodě jihočeského táborství“. Text na noze koflíku *Králi slavný, Kriste dobrý, z Boha otce rozený Synu Marie dayz* je prodlouženým incipitem písně připisované Janu Husovi. Při horním okraji je vyryt latinský text *Infundo <vinu> m do michi bibo de ista olla potum q<uem h>abes ad delicta. Amen*, který se jeví jako originální průpověď, zřejmě součást husitské konsekrace. Podle prof. Noemi Rejchrtové mohl „ústecký či táborský nonkonformní kněz ... tato slova pronášet v okamžiku »posvěcování«. Pro táborské kněze není závazný mešní kánon, ale prvokřesťanská intence slavení eucharistie. Této »prvokřesťanské« intenci latinský text odpovídá, byť velmi sverázně.“ Důvod, proč reformní kněz zvolil ke slavení eucharistie hrneček, hledá dr. František J. Holeček v kontextu radikalistického ikonoklasmu: „Lze si jen těžko představit, že by tentýž kněz, který dal včera příkaz ke zničení kalicha nalezeného v dobytém klášteře, prováděl dnes proměňování těla a krve Páně v nádobě stejného typu. ... lze si představit i použití zcela obyčejné, keramické nebo dřevěné nádobky.

⁵⁰ Tamtéž (M. DRDA – R. KRAJÍČ, Tzv. Husův hrneček... 2001).

je to forma v období gotiky řídká a neobvyklá. Její užití v husitském vojsku je spojeno se specificky vnímanou christologickou symbolikou. Inovativní je ale vysazení na žerď.

Lze předpokládat, že slunce jako christocentrický symbol odvodili husité sami v explikacích starozákonního malachiášovského motivu slunce spravedlnosti vztaženého na Krista, které propojili s eucharistickou úctou ke Kristu přítomnému ve svátosti, což zpětně navázali na starozákonní sebeidentifikaci s Božími bojovníky. Monstrance s Kristem v eucharistických způsobách zastupuje archu úmluvy reprezentující Boží přítomnost na straně bojujícího vojska. Procesí s eucharistií při poutích na hory jsou již v chiliastické atmosféře manifestací přítomného Krista a agitací pro Boží věc. V pozdější vojenské praxi jde o eschatologicky prožívanou ideu boje za Boží věc. Vysazení Božího těla na vysokou žerď je novým, výrazným a postupně charakteristickým atributem husitského vojska jdoucího do boje. Je to při použití sluncové monstrance paraliturgický projev nové manifestační eucharistické religiozity, která není zaměřena staticky na adoraci svátosti, ale dynamicky na eschatologicky prožívanou aktuální Kristovu přítomnost, na jeho parusii a na navázání vlastního úsilí na Boží dějinný záměr.

Obr. 2. „Žižka v čele vojska.“ Kresba, Göttingenský rukopis, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, sign. Cod. theol. 182, fol. 38r.

Obr. 3. „Nová mše.“ Barevná iluminace, *Antithesis Christi et Antichristi* (tzv. *Jenský kodex*),
KNM Praha IV B 24, fol. 55r (iluminátor Janůček Zmílelý).

Zur religiösen Praxis des Hussitenheeres

Jakub Smrčka

Die Gestalt eines Hussitenpriesters, der an der Front eines Hussitenheeres den Leib Gottes in einer hoch erhobenen, gut sichtbaren Sonnenmonstranz trägt, wurde zu einem der allgemein bekannten Symbole innerhalb der Geschichtsüberlieferung zum hussitischen Kriegswesen. Dafür ist vor allem das wiederholte Zitieren der äußerst bekannten Illumination des Jena-Kodexes, die Jan Žižka an der Front eines Heeres zeigt, dem ein Priester vorangeht, und die analoge Zeichnung der Göttinger-Handschrift verantwortlich. Diese Gepflogenheit erwähnen auch schriftliche Quellen, darunter sind einige sogar beinahe zeitgenössisch (Jan von Příbram). Das Sinnbild der hölzernen Sonnenmonstranz auf dem Stab taucht jedoch erst im relativ späten und möglicherweise auch ziemlich „politisch“ geprägten Bildzeugnis der Jena-Kodex-Illumination auf. Obwohl die Sonnen- oder Strahlenmonstranz, eine in der Gotik unübliche Form, an sich keine Neuerfindung der Hussiten ist - mindestens eine ältere Ausführung der Scheibenmonstranz, nämlich auf der Illumination des krumauer Sammelbandes (*Krumlovský sborník*) ist uns bekannt, die auf einen noch vor dem Ausbruch der Hussitenkriege entstandenen Gegenstand verweist - so stellt doch die Erhöhung des Leib Gottes auf dem Stab ein neues, prägnantes und allmählich charakteristisches Merkmal des Hussitenheeres im Schlachtzug dar. Die Verwendung der Ikonografie der Sonne als christologisches und christozentrisches Symbols hatte im ersten Viertel des 15. Jahrhunderts der heilige Bernardin von Siena im Rahmen seines Jesusnamen-Kultes hervorgebracht. In diesem Zusammenhang ist die Tatsache von gewissem Interesse, dass die nonkonforme neue Symbolik von seinen Gegnern als etwas Fehlerhaftes angegriffen wurde, und er sogar wegen Häresie angeklagt wurde. Eine direkte Inspiration oder Anknüpfung an ihn als Vorgänger ist im Falle der hussitischen Priester beinahe ausgeschlossen, weil sich die Bernardinersonne (*bernardinské slunce*), verbunden mit dem Bernardinerkult, erst kurz nach dem Ende der Hussitenkriege im Zusammenhang mit der Wirkung von Johannes von Kapistrano in den Ländern der Böhmisches Krone auszubreiten begann. Es kann vorausgesetzt werden, dass die Hussiten die Sonne als ein christozentrisches Symbol bezogen auf das alttestamentliche Malachias-Motiv als Sonne der Gerechtigkeit verstanden und in Form der Eucharistieverehrung mit dem im Sakrament anwesenden Christus verbanden, was wiederum die Identifikation mit den alttestamentlichen

Kämpfern Gottes erkennen lässt: Eine Monstranz mit Christus in eucharistischer Gestalt vertritt die Bundeslade (archa), die Gottes Anwesenheit an der Seite des kämpfenden Heeres repräsentiert. Eucharistische Prozessionen bei den Bergumzügen stellen schon innerhalb des chilliastischen Umfelds die Manifestation des anwesenden Christus und die Ergriffenheit für die Sache Gottes dar. Es geht um den Ausdruck einer neuen eucharistischen Religiosität, die sich nicht statisch zur Verehrung des Sakraments stellt, sondern dynamisch zur eschatologisch empfundenen aktuellen Christus-Anwesenheit, also der Parusie Christi, und zum Anschluss des eigenen Streben an das Geschichtsvorhaben Gottes.

Rozporuplné poznámky k otázce, je-li Jednota bratrská právem považována za pacifistickou církev

Karl-Eugen Langerfeld

Úvod: Pacifistická marginalia k tématu symposia

Jsmo tu v Táboře pohromadě kvůli výročí úmrtí husitského vojevůdce Jana Žižky. Sám jsem vyrůstal blízko Rumburku na hornolužickém území v městečku Neugersdorfu, které založili v roce 1657 německy mluvící přistěhovalci z blízkých severočeských obcí v pustém lese, kde více než o dvě století dříve, v roce 1429, husitské vojsko z Jičína zpusťořilo osadu Gersdorf. Bydlím teď v Nízkém, kde v roce 1742 česky mluvící exulanti založili sbor Obnovené Jednoty bratrské, a pracuji v Ústředním archivu světové Jednoty bratrské v Herrnhutu/Ochranově. Je vám jistě známo jeho založení německy mluvícími Moravany v roce 1722. Kazatelem a archivářem Jednoty bratrské jsem se stal, když mi roku 1961 funkcionáři NDR zmařili cestu k lékařskému povolání, protože jsem jako pacifista nebyl „hodným studovat na státních vyšších školách“. Chtěl bych tedy z pacifistického stanoviska nastínit v sedmi bodech marginalia k tématu symposia.

V ekumeně se běžně mluví o Jednotě bratrské jako o jedné z tzv. „historical peace-churches“, totiž o církvi, která prý od začátku a ze zásady odmítala vojenskou službu. Jenomže lidé si nás přitom často pletou buď s americkou církví Church of Brethren anebo s Menonity, kteří zrovna tak jako Kvakeři od začátku a zásadně drželi pacifistickou pozici, zatímco dějiny staré a obnovené Jednoty bratrské ukazují velice rozličné fáze.

1) Začátek Jednoty bratrské: Odchod do ústraní a odepření meče

Zde před českým auditoriem by mohla stačit pouhá zmínka, že se oddělila skupina bratří pod vedením bratra Řehoře krejčího z kláštera „Na Slovanech“ čili „Emauzy“ – to byl jediný klášter, který husité ušetřili. Jejich odchod v roce 1457 z Prahy do východočeského Kunvaldu znamenal nejenom oddělení od římské církve nýbrž také od militantních tradic mezi husity. Z Řehořova traktátu o světské moci je zřejmé, že je kvůli víře přípustná i neposlušnost vůči vrchnosti, především v otázce vojenské služby a požadované přísahy. (Mimořadně zmíněno: Prosím přítomné znalce o radu, kde bych mohl najít domnělý citát Petra Chelčického, podle kterého by husité po jejich první vítězné bitvě už nemohli najít Krista mezi sebou.)

Vedle toho zaslouží zmínku názor Tomáše z Přelouče, jednoho z prvních třech bratrských kněží. Ten sice uznal, že je třeba obhajovat vlast proti Turkům, ale obhajci měli být dobrovolníci, nikoliv chudí nevolníci, kteří byli na vojnu násilně verbováni.

2) Další pokolení: Odlišení se

Jednota bratrská přežila pronásledování díky tomu, že někteří odvážní šlechtici ji bránili. Roku 1490 se zabýval bratrský synod v Brandyse nad Orlicí důkladně postojem Jednoty k světské moci. Bratři jednomyslně potvrdili dosavadní stanovisko: Být soudcem či radním anebo šenkýřem, vykonat vojenskou službu či předat zločince na mučidla a k smrti, s tím vším by nikdo dobrovolně neměl nic společného. Ale v případě nátlaku ze strany světské moci – a to je nový názor – by měl bratr z Jednoty být poslušným vrchnosti v tom, co není proti Bohu, nemůže-li uniknout všemu takovému ani pokornými prosbami či nějak jinak. Chce-li bratr raději trpět než přijmout veřejný úřad, měl by mít k tomu svobodu. Ale nikdo by neměl nikoho hánět či odsoudit kvůli jeho rozhodnutí. Přesto jsou následující léta plná sporů mezi tzv. „Malou stránkou“, která hájila rigorozní chování, a většinou, která hledala kompromisy.

Synod roku 1500 radí bratřím: Jenom spravedlivé, t.j. obhajitelné války se smíte zúčastnit, ale i to jenom v případě, že není možné zaplatit náhradníka. Kdo nemůže uniknout vojně, ať hledá místo ve vozatajstvu či ve strážích hradeb. Musí-li někdo do boje, ať se zdrží krutostí, plenění a pod. a ať pořád myslí na to, jak by mohl skončit svou vojenskou službu, především ať se modlí pořád „Vysvobod' nás od zlého!“ Synodní usnesení končí: „Protože válka je proti přírodnímu zákonu, proti Starému a Novému zákonu, je třeba se mít na pozoru před ní.“

3) Třicetiletá válka: Doba utrpení

V 16. století rostla Jednota bratrská a získala přívržence ze šlechtického stavu, kteří se ale rádi vměšovali do politiky. Zvláštní obhajce Jednoty na Moravě, Karel starší ze Žerotína, sice zrazoval české šlechtice od povstání, přesto bylo 13 pánů z Jednoty mezi těmi 27, kteří byli popraveni roku 1621 na Staroměstském rynku v Praze. V následujícím století, v době tmy, už nešlo o diskusi, zda válka je či není ospravedlnitelná, lidem zůstala jenom buď konverze anebo skrývání se či vystěhování z vlasti.

Vlivem vlastního neštěstí a utrpení své církve napsal Komenský ještě v domácím úkrytu své spisy útěchy a pokoje. Stačí jistě, citovat z jeho Labyrintu světa

a raje srdce scénu o bitvě: „Ach, všemohoucí Bože, což se toto děje? řekl jsem, ‚zahynouti-liž má ten svět?‘ Odpověděl tlumočník: ‚To jest býti člověkem, smíti dotřítí ... Kdo by veliké pány, krále a království, kteříž nad sebou soudce nemájí, rovnal? Sami to mezi sebou mečem rozhodnouti musejí. Kdo lépe druhému železem zašermuje a ohněm zakouří, ten svou postaví navrchu‘. ‚Ó barbarství! ó hovadství!‘ díím já, ‚nebylo-liž by jiných k míření se cest? Divokým šelmám, ne lidem tak se mířiti sluší.“ O stálém mírovém úsilí Komenského svědčí především jeho spisy *Consultatio catholica* (Všeobecná porada), *Angelus pacis* (Anděl míru) a *Unum necessarium* (Jedno nezbytné). V tom posledním spise přiznává: „Z toho až dosud nevzešlo na světlo téměř nic, ale snad přece vzejde“. Komenský se totiž spoléhá na Krista reparatora (nápravce).

4) 18. století: Luterská a česko-moravská tradice

Při obnovení Jednoty v Ochranově narazejí na sebe vzájemně názory exulantů a domácích v různých i v vzájemném doplnění. Hrabě Zinzendorf je ochoten připustit neposlušnost vůči vrchnosti v případě – ovšem tento případ považuje za nereálný –, „že vrchnost by od nás žádala něco, co by bylo jasně proti vůli spasitele“. Spíše má hrabě za to, co se týče války, že je to ku štěstí od jisté doby už menší ranou než hlad anebo mor. Jako luterský teolog Zinzendorf drží stanovisko, oddělit duchovní od světského regimentu, a vyjadřuje se takto: „Války se vedou podle jejich vlastních principů a pravidel. Vládne ve válce určité *Jus gentium* (právo národů), o kterém národové přišli k tiché dohodě ... Co chci tím dokázat? Snad, že by byla válka něco skvělého, způsobného, co bychom si měli přát? Chraň Bůh! Je ale v té věci tajemství, před kterým máme položit prst na ústa a o kterém nesmíme mudrovat. A kdybychom řekli, že spasitel zakázal křesťanům, t. j. všem Evropanům, vést válku, tak bychom říkali nesmysl.“

Naproti tomu je pozoruhodné, v jaké šíři bratři vůbec, nejenom jednotlivci, požádali o osvobození od branné povinnosti a také toho skoro vždycky dosáhli. Tento postoj Moravanů se ukazuje v tzv. *Zermonienbüchlein* z roku 1757, kde Ochranovští popisují svůj sborový život: „Další zvláštnost při bratřích je v tom, že oni, kdekoliv se usadí, vymíní si u vrchnosti svobodu od přísahy a nošení zbraní: Protože mezi nimi mnozí vážají složit přísahu jakoukoliv formou. Že tehdejší Moravané nechtěli bojovat, je samo o sobě velmi dobré a nelze je kárat za to, že se v tomto liší jak od husitů, kteří, jak je známo, byli velmi dobrými vojáky, ale také od někdejších Waldenských, nýbrž snažili se vést tichý a poklidný život a hledali to nejlepší pro město, kam je Pán vedl.“

5) 19. století: Národní státy a vlastenectví

Jednota bratrská se vyvíjela z probuzeneckého a misijního hnutí k mezinárodní církvi. Ale přesto vlna nacionalismu v Evropě 19. století zaplavila i Jednotu bratrskou, jak se zdá nejvíc v Německu. Začátek je na první pohled zřejmý: Ústředí Jednoty v Barbech nad Labem se náhle nacházelo jako nejvýhodnější bod nově tvořeného království Westfalen pod vládou Jerôme, bratra Napoleona. Aby nemuseli studenti tamního bohosloveckého semináře Jednoty bojovat v napoleonské armádě proti své příbuzné na východě, zrušila Jednota narychlo své ústředí Barby. Ale studenti se hlásili navzdory radám svých docentů do protinapoleonských sborů dobrovolníků. Následující stupňování vlasteneckého svědomí až k nadšení po vítězství v Německo-francouzské válce 1870/71 se ukazuje v ročních zprávách místních německých sborů. Libovolný ale příznačný příklad z mého domácího sboru: V prusko-rakouské válce 1866 musel saský Ochranov být na rakouské straně, zatímco 40 km vzdálený dolnoslézský Niesky byl zapálený pro Prusko: „3. července následoval proslulý den pro pruské vojsko u Hradce Králové ... Už den na to byl vyvěšen úřední telegram: ‚Včera po osmihodinové boji dokonalé vítězství nad Rakouskem!‘ Obrovské jásání uchvátilo občany, černo-bílé vlajky [t. j. pruské] se třepaly ve větru a večerní hodina zpěvů přerostla v děkované bohoslužby.“ Pedagogium v Nizkém vyniklo i svým „regimentem“ chlapců s dřevěnými puškami, kde se chovanci měli zvyknout disciplině, odvaze a plnění povinností.

6) První a druhá světová válka: Převáží zaslepení, odepření branné povinnosti není známé

Aspoň před první světovou válkou ještě nebylo rozšířeno kritické politické svědomí. Většina lidí v evropských sborech Jednoty byla prostě přesvědčená o tzv. spravedlivé věci vlastního národa, a to stejnou měrou v anglických jako v německých sborech. Němečtí bratři se rozčilují, když jeden anglický biskup Jednoty označuje válku proti Německu jako „boj proti zlému“ a pochybuje, zdali vůbec někdy dojde k smíření s anglickými bratry. Úplně osamocené se k tomu nechá slyšet Walter Eugen Schmidt, vedoucí Českomoravského díla Jednoty a o nic méně naprosto německý patriot: „Nejeden muž po válce už nebude rozumět vlastní slovo, vyslovené ve vzrušenosti těchto dnů. Máme mnoho odprošovat jeden od druhého, ale bratří zůstaneme!“

Pacifistická odvaha se veřejně neprojevila až k strašnému konci druhé války, ačkoliv v roce 1931 Generální synod v Ochranově nejenom probíhal bez nacionalistického náptějí nýbrž vydal pozoruhodné usnesení k míru. Ještě

platilo všude: „Dobry křesťan je také dobrý Němec či Angličan a, je-li třeba, i dobrým vojákem.“

Trochu odlišný vztah k tomu snad mají bratři v České republice po Mnichovském diktátu a Benešově demobilizaci. Důstojník tanků českých legií na západě se později mohl stát biskupem Jednoty bratrské v Praze.

7) Doba znovuvyzbrojení: Rozhodnutí pro „Zretelnější znamení míru“

V roce 1948 se Jednota bratrská aktivně připojila k ústavujícím shromáždění Světové rady církvi v Amsterodamě, které formulovalo: „Podle Boží vůle nesmí být válka“. První pováleční synod světové Jednoty v Potštejně v roce 1967 doplnil Church Order (Církevní řád) odstavcem o povinnosti k nasazení pro mír.

Konflikty svědomí ale vznikly už v roce 1962 zřízením branné povinnosti. A když v NDR už nebylo možné, utajit rostoucí počet mladých mužů, kteří odepřeli brannou službu, byly zřízeny v sovětském imperiu jedinečné tzv. Baueinheiten (také známé pod lidovým naznačením Spatentruppen; vy k tomu říkáte petépáci). Příliš mnoho mladých mužů z malého Ochranovského distriktu Jednoty bratrské se stalo Bausoldaty, někteří odmítali i tuto možnost služby beze zbraní v armádě. Ale jenom vyjíměčně museli za to do věznění, zatímco státní orgány NDR přísněji potrestali Svědky Jehovovy.

V době dozbrojení na obou stranách železné opony v osmdesátých letech se rozvíjelo aktivní hnutí pro mír. Bratrské synody tak v Ochranově jak ve viremberském Bad Bollu přijaly doporučení „Zřetelnější služby pro mír“. Při všem respektu vůči těm, kteří se rozhodli pro službu se zbraní, potvrzuje se, „že složení zbraní je zřetelnějším znakem pro mír než nošení zbraní“. Za takovou „křivdu vůči socialistickému zákonodarství“ dostala ředitelství v Ochranově důtku od církevního tajemníka.

Přes těžké protivenství za doby NDR se podařilo Jednotě bratrské zachovat si vlastní podniky, tak mimo jiné i textilní tiskárnu v Ochranově. Tam jsme vyrobili onen proslulý emblem „Přeměnění mečů v pluhu“ jako textilní tisk. Troufali jsme si to udělat, protože náš emblem ukazuje sochu sovětského socháře Jevgenia Vučetiča, která představuje svalnatého kováře, který před budovou Spojených národů v New Yorku překovuje meč. Státní orgány NDR měly těžký stav v ostrých střetnutích, žádaly-li odstranění tohoto odznaku od oděvu protestujících mládenců. Státní tajemníci konfiskovali v Ochranovském podniku Jednoty tiskové materialy a jako skoro předposlední násilný akt doznívající NDR zavřela i tuhle díru v socialistickém zákonodarství přísnými předpisy pro tisk na nepapírných materialech.

Závěr: Zůstaňme v otevřeném dialogu o ospravedlnění pacifismu!

Teď jste jistě přesvědčení, že Jednota bratrská nestojí jako svatá na sloupě, kde by měli jedni obdivovat její bezuhonnou tvář, druzí však všimnout její hluboké stíny. Spíše s Jednotou bratrskou, jak se kolísá na půdě skutečnosti, zůstaňme v otevřeném dialogu o ospravedlnění pacifismu!

Widersprüchliche Anmerkungen zu der Frage, ob die Brüder-Unität zu Recht für eine pazifistische Kirche gehalten wird.

Karl-Eugen Langerfeld

In der Ökumene wird die Jednota bratrská (Brüder-Unität, Moravian Church) für eine der sogenannten „Historical Peace-Churches“ gehalten, d. h. für eine Kirche, die von Anfang an und grundsätzlich jeglichen Waffendienst ablehnt – nicht völlig zu Recht, wie diese Anmerkungen zeigen wollen. Sieben historische Skizzen lassen erkennen, wie sich die Einstellung der Brüder-Unität zum Waffendienst gewandelt hat.

1) Nicht nur die entschiedene Absage an erkannte Mißstände in der römisch-katholischen Kirche, sondern auch die Abgrenzung gegenüber militäntem Hussitentum hatte zur Gründung der Jednota bratrská geführt.

2) Nachfolgende Generationen hielten zwar an der grundsätzlichen Verwerflichkeit von Kriegen fest, sahen sich aber bei den individuellen Entscheidungsmöglichkeiten, den Waffengebrauch zu vermeiden, zu Kompromissen genötigt, wobei das Mieten von Ersatzsoldaten wohl der faulste war.

3) Im 30jährigen Krieg litten die Brüder wie die gesamte Bevölkerung und teilten mit anderen Protestanten die Schicksale von Konversion, Untertauchen, Vertreibung, ja auch Todesstrafen. Ihr letzter Bischof Comenius entwickelt ein umfassendes Reformprogramm fürs Vaterland, für Europa, für die ganze Welt.

4) Die in Herrnhut erneuerte Brüder-Unität erreicht fast in allen ihren Wirkungsgebieten kollektive Befreiung vom Waffendienst.

5) In den antinapoleonischen Befreiungskriegen ergreift patriotische Begeisterung am Freischärlertum auch die Jugend der Brüder-Unität, und im weiteren Verlauf des 19. Jahrhunderts nimmt nationalistische Verblendung unter den Erwachsenen zu.

6) In die beiden Weltkriege begeben sich Brüder schicksalsergeben bis begeistert. Pazifistische Waffenverweigerung bleibt unbekannt – ungeachtet synodaler Friedensappelle der Brüder-Unität.

7) Erst in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts findet die Brüder-Unität den Mut zu der Erklärung: „Das Niederlegen von Waffen ist das deutlichere Friedenszeichen als das Waffentragen“ und gibt der Friedensbewegung in der DDR das Emblem „Schwerter zu Pflugscharen“.

Tábor a jeho sousedé

Typ modu vivendi v pohusitských Čechách¹

Robert Šimůnek

Tábor husitský a pohusitský – téma, jež upoutalo z různých úhlů pozornost snad stovek historiků v minimálně pěti badatelských generacích. Téma, jež je zdánlivě vyčerpáno. Z názvu příspěvku je zřejmé, že pozornost bude zaměřena k pohusitskému období a k vnějším kontaktům Tábora. Okruh využitelných pramenů je v zásadě znám již léta, a ani do budoucna se zřejmě nelze nadít zásadních archivních objevů. K dispozici je složka dobové korespondence, několik smluv a listin o příměří, Zikmundova privilegia pro Tábor, táborská městská kniha trhová (1432–1450) a fragment urbáře městských statků patrně z 80. let 15. století, a konečně pramen, jenž historiky fascinuje již po generace – žalobní fascikly táborské a rožmberské strany z počátku 40. let. Jejich edice zabírá několik desítek tiskových stran – i tento úctyhodný rozsah je však stále maximálně desátým dílem toho, co by zabraly jeho nejrozličnější parafráze a „výběrové edice“. Obraz hemžící se okradenými kupci, odvedeným dobyt-kem, holdy zdeptanými osedlými, vyrabovanou farou a povalenými božími muky nepostrádá kouzlo winterovských mozaik.

Připusťme ale, že rekonstrukce každodenních vztahů prováděná touto metodou je totéž, jako posuzovat jakýkoli aspekt společenského vývoje pouze optikou soudních akt a smolných knih. Podobný obraz jako žalobní fascikly – jen v poněkud zředěné formě – nabízí i dobová korespondence. I zde si strany předhazují prohřešky proti rozličným smlouvám, příměřím a samozřejmě kompaktátům, a vedle úzantního násilí se tu co chvíli mihne i zdánlivě malicherný majetkový spor. Vnější vztahy Tábora se navíc přirozeně neodehrávaly v jakési bezkontextuální bilaterální konfrontaci táborsko-rožmberské, jak bychom snad – svedeni jednostranností dochovaných pramenů – měli tendenci věc pojímat. A navíc: Kdo vlastně jsou oni Táboři žalobních fasciklů a rozhořčených listů? Spíš než táborské měšťany, kteří záhy obrátili svou pozornost ke standardním formám obživy, tu spatřujeme ony Táboře – žoldnéře, pobývající v městských hradbách, kteří tu sice nepobývali zdarma a část lupu tak potažmo končila v městské pokladně, ale kteří současně byli z hlediska Tábora stále méně vítáni a vidíme, že když se naskytne příležitost, město se žoldněřů zbavuje (v dobové korespondenci figuruje obrat „poslat doluov“). Pohusitský Tábor netouží po extrémech – a Táborští dobře vědí, že věnovat se řemeslům a obchodu je daleko nejjistějším zdrojem

zisku (i bez ohledu na téměř otcovské napomínání Oldřicha z Rožmberka a při vsí skepsi, již můžeme mít k doslovné reflexi relace ze Silviovy dvojí návštěvy města).

Tábor a jeho majetková držba

Nechme proto – prozatím – žalobní fascikly i dobovou korespondenci stranou a vyjděme od struktury majetkové držby. Právě od ní se odvíjí široké spektrum kontaktů městské obce i jednotlivých měšťanů s okolím. Hovoříme-li o rekonstrukci majetkové držby, potom pochopitelně nevystačíme s běžně citovanými pasážemi Zikmundových privilegií, na jejichž základě se Tábor stal právním nástupcem města (Sezimova) Ústí, získal podstatnou část louňovického klášterství a zvláště draví jednotlivci si vydobyli osobní prebendy v odlehle rychtě Lhenice (táborský služebník Vnouček – opakovaně připomínáný v nejstarší městské knize – dostal svou výsluhu dokonce v nedalekých Opařanech), jež později připadla městské obci.² Ani urbář městských majetků (cca 1480) tu mnoho nepomůže – je zjevně neúplný a o motivacích při budování městského statku neříká už vůbec nic.³ Přesto, nebo právě proto, se vyplatí sbírat střípky, ptát se, zda jako celek náhodou nejsou schopny určité výpovědi. Zda totiž ony zdánlivě malicherné spory o dva úročníky a kostelní podací netvoří součást celku, do něhož logicky zapadají.

Prvním momentem, jenž je při detailním pohledu nápadný, je zjevná snaha co možná zajistit bezpečnost města. Hrady a ostatní opevněná sídla – ve středověku automaticky chápána jako ohniska potencionálního nebezpečí – tedy buď zbořit nebo podřídit vlastní kontrole. První možnost byla beze zbytku využita v případě rožmberských Příběnic a Příběniček – roku 1437 je Táboři po 17 letech vrátili Oldřichovi z Rožmberka, ovšem s podmínkou, že musejí být okamžitě zbořeny. V případě ostatních sídel Táborští postupovali druhým způsobem – volili cestu jejich začlenění do městské domény. Písemné prameny jsou v tomto směru překvapivě nesdílné – smlouva o vypořádání majetkových záležitostí mezi Oldřichem z Rožmberka a Táboři (z června

¹ Studie vznikla s podporou grantu č. B8015304 GA AV ČR.

² 1437, zápis krále Zikmunda Vnoučkovi August SEDLÁČEK, *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, s. 198, č. 1444; CIM 3, s. 178, č. 106.

³ SOkA Tábor, AM Tábor, kniha č. 23, urbář cca 1480 fol. 11–101; o neúplnosti tohoto urbáře i daleko detailnějších urbářů z doby cca 1510 a 1540 svědčí např. absence vsi Doubravy u Chýnova, již Tábor získal coby majetek n. ústského špitálu, a v níž se ještě po roce 1547 připomíná jeden osedlý.

1437) se dotýká zboření Příběnic a Příběniček, Oldřich má Tábořským postoupit farní majetek a podací v Klokotech a dále pak jen „tábořským měšťanům má za pět set kop gr. dědin svobodných okolo Tábora s lesy a s chrastinami odhádati a postúpiti dědicky“.⁴ Zatímco písemné prameny nenaznačují cílevědomost Tábora při budování vlastní domény, s využitím poznatků archeologie se tento proces rýsuje v poměrně jasném světle – archeologické výzkumy totiž umožňují rekonstruovat poměrně hustou síť drobných opevněných sídel, o nichž se v písemných pramenech zhusta neděje jediná zmínka. V prostoru užšího Tábořska existovalo v předhusitské době několik drobných a minimálně jedno rozsáhlejší (Příběnice a Příběničky tu již zůstávají stranou) opevněné sídlo. Vedle hrádku Kozí šlo o nedaleký Strkov a dále vsi Klokoty, Jistebnice, Lom, Dražice a Náchod, náležející k panstvím Příběnice a Příběničky, a několik dalších opevněných sídel (Leština, Radimovice ad.). Vzdor torzovitosti pramenné základny můžeme sledovat, jak cílevědomě Tábořští převáděli – nebo o to aspoň usilovali – tyto majetky do rukou obce. Některé lokality byly zničeny (např. Sedlec, Leština ad.), jiné (např. Radimovice, patrně i Náchod ad.) připadly městu v důsledku vývoje válečných událostí, Klokoty Táboři získali na základě smlouvy s Oldřichem z Rožmberka roku 1437 (tvrz se tehdy ani nikdy jindy nepřipomíná), Dražice – s poměrně rozsáhlou, v písemných pramenech před rokem 1542 však rovněž nepřipomínanou tvrzí – získali roku 1459, kdy je Jan z Rožmberka (spolu se Zahrádkou a okolními lesy) prodal tábořským měšťanům Petrovi Růži a Beneši Haldovi.⁵ Překvapivě neúspěšní (nezájem nelze předpokládat) Tábořští naproti tomu byli v případě vsi Lomu (s tvrzí), ležící pouhých 5 km JJZ od města – Lom náležel Rožmberkům a když se jej rozhodli prodat, o jeho koupi projevovali zájem držitelé Dobronic, Vítové ze Rzávého (1479).⁶

V oblasti na jih od města, tedy mezi Tábořem a Soběslaví upevnila městská obec své postavení ve 40. a 50. letech jak prosazením svých majetkových práv, tak i koupěmi statků. Majetková enkláva Tábořských na Soběslavsku vyplývala ze zápisu statků louňovického kláštera – jednalo se o tzv. nedvědický újezd (ves Nedvědice a několik dalších okolních vesnic). Majetkové nároky v obvodu nedvědického újezda se na počátku 40. let staly jablkem

---

⁴ Blažena RYNEŠOVÁ, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462*, 4. díl spolu s Josefem PELIKÁNEM, 4 díly, Praha 1929–1954 (dále LOR), zde LOR 1, s. 216–217, č. 324.

⁵ Naposledy Jiří ÚLOVEC, *Bývalá tvrz v Dražicích u Tábora*, Výběr 40, 2003, s. 347–357.

⁶ SOA Třeboň, CS, II–103–1.

sváru mezi Táborskými a Oldřichem z Rožmberka. Nároky, jež si na klášterní zboží na Soběslavsku činil Oldřich z Rožmberka, se opíraly o pasáže o užívání „lůňovských lesuov“ v příměří obou stran z roku 1430 a vycházely zřejmě i ze skutečnosti, že několik vsí (resp. dílů) nedvědickeho újezda již před rokem 1433 připadlo k panství třeboňskému. S průběhem sporu souviselo i osazení kostela v Nedvědicích táborskou posádkou roku 1442 a do dobového kontextu zapadá i tehdejší spor o ves Skrýchov.⁷ Spor o osazení nedvědickeho kostela stojí za zmínku i z hlediska dobové argumentace – Táborskí svůj krok hájili tím, že kostel osadili na ochranu svých osedlých v obvodu nedvědickeho újezda a připomínali, že podobně jednal i Oldřich z Rožmberka, když nechal osadit kostely v Sedlčanech a Miličíně.⁸ Regionální sonda tak ozřejmuje, že nejen opevněná profánní sídla, ale velmi často i (opevněné) kostely skýtaly oporu branným posádkám a představovaly tak potencionální nebezpečí integrity majetkové držby a jejímu nerušenému vlastnictví.

Důležitým krokem při budování městského statku byla koupě hrádka a zboží Kozí od Jana z Kozího (1446/1448) – došlo k ní patrně i pro nezájem Oldřicha z Rožmberka o koupi statků na Tábořsku (neboť v opačném případě by zřejmě měl u svého služebníka Jana z Kozího předkupní právo). Naopak sám Rožmberk někdy okolo roku 1455 Táborským postoupil své drobné zboží Strkov – i v tomto případě se jednalo o lokalitu s opevněným sídlem, jež neznámo kdy (snad již na počátku 15. století) zaniklo násilným zásahem.⁹

⁷ Struktura tábořské pozemkové držby přehledně František ŠMAHEL & kol., *Dějiny Tábora I/2*. Do roku 1452, České Budějovice 1990, s. 595–599; zápis z roku 1437 CIM 3, s. 177–180, č. 106; příměří z roku 1430 LOR 1, s. 120–122, č. 176; příslušnost vsí k třeboňskému panství (1433) Rostislav NOVÝ, *Prameny k dějinám Tábora 1429–30 a 1437* (...) IV., TA 6, 1994, s. 151–192, zde s. 165–167; ke sporu o Skrýchov LOR 2, s. 174–175, č. 202; k osazení nedvědickeho kostela srv. LOR 2, s. 144, č. 184, i list tamtéž v pozn.; s. 145–146, č. 185, 186; s. 162–163, č. 198.

⁸ V dubnu 1442 psal Oldřich z Rožmberka Táborským: „*tu se opravujete*“ a žádal, „*abyste tohoto i jiných osazování i opravování nechali*“ – tyto formulace snad svědčí o tom, že Táborskí kostel skutečně nějakým provizorním způsobem opevňovali (LOR 2, s. 144, č. 184); srv. též LOR 2, s. 163, č. 198; s. 194, č. 208.

⁹ Kozí – prodejní smlouva nebyla vykládána jednoznačně (srv. LOR 3, s. 333, č. 475); August SEDLÁČEK, *Hrady* 4, s. 148; Josef ŠVEHLA, *Kozí*, Tábor 1920, s. 43–44, a mapa na s. 46; Strkov – k roku 1415 AČ 3, s. 189, č. 6; problémy s intabulací srv. AČ 14, s. 65–67, č. 1621, 1624; nejnověji Jiří ŮLOVEC, *Tvrziště ve Strkově u Plané nad Lužnicí*, Výběr 37, 2000, s. 180–186 (o zániku tvrze s. 183–184).

Zikmundova privilegia velkým dílem nespécifikující majetková práva Tábořských – jen globálně jim udělující práva města Ústí (včetně jeho majetků a majetků pánů z Ústí) a statky louňovického kláštera – městské obci opakovaně posloužila jako východisko účelové argumentace: když k některému platu či užitku chyběl prokazatelný právní nárok, snažili si Táboři aprobaci zajistit poukazem k tomu, že se jedná o součást buď majetků pánů z Ústí nebo kláštera louňovického. Druhá strana však ne vždy tuto argumentaci akceptovala – tak tomu bylo např. na počátku 40. let, kdy Táboři vybírali v Chýnově (zápisnými držiteli chýnovského zboží tehdy byli Malovcové) mýto s poukazem, že tento poplatek náležel k příjmům ústského panství; příkladem účelové argumentace ve vztahu k louňovickému klášterství je spor s rožmberskou administrativou o tři osedlé ve Skrýchově (1442): Tábořští „praviece, že by to k Lúňovskému sboží slušelo, ano jest páně panstvie a k kaplanství k Přibencóm slušie“.¹⁰

Automaticky pak svá majetková práva Tábor uplatňoval ke všim, z nichž pocházeli původní obyvatelé města, a jež v průběhu husitské revoluce zanikly – ukazuje se to jasně na názvech lesů (shodných s názvy někdejších vsí), jež Tábořským patřily. Ze vsí nezaniknuvších připadly k Táboru např. Čelkovicce, ležící v těsné blízkosti města, jejichž obyvatelé se mnohokrát připomínají v nejstarší trhové knize.¹¹ Stojí za zmínku, že v téže knize figuruje snad nejstarší „soupis“ tábořského městského majetku – je nenadepsaný, nedatovaný (podle písma cca z poloviny 15. století) a eviduje lokality: Nedvědice (3 1/2 km SZ Soběslavi), Debrník (5 1/2 km ZSZ Soběslavi), polovina Vlastiboře (5 km Z Soběslavi), Mokrá (3 km Z Soběslavi), Svákov s mlýny (ZSO 2 km Z Soběslavi), Náchod (Zachod) s mlýny (2 1/2 km S Tábora), Všechev s mlýny (3 km SZ Tábora), Záluží (3 1/2 km VSV Tábora); Sudoměřice (5 km V Bechyně), Smoleč (tj. Bechyňská Smoleč 5 1/2 km VSV Bechyně), Hodonice (3 1/2 km JJV Bechyně), Kurakov (ZSO, dnes Korákov, 5 1/2 km SZ Dolního Bukovska), Benešov (interpretace není jasná), Hodětín (7 1/2 km JV Bechyně), Blatce (6 km JV Bechyně).¹² Dle absence platů v Třemešné by bylo lze datovat před 1450 (tehdy jsou doloženi tamější tábořští úročníci), ovšem s úplností podobných seznamů nelze v žádném případě operovat. Ačkoli se nejedná

¹⁰ Chýnov LOR 2, s. 185, č. 202; Skrýchov LOR 2, s. 174, č. 202.

¹¹ Roman CIKHART, *Ž minulosti Čelkovic*, JSH 14, 1941–1945, s. 24–32.

¹² SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 132, fol. 11 – všechny majetky na Bechyňsku připadly před rokem 1511 k bechyňskému panství (CIM 4/3, s. 208–210, č. 797).

jen o vsi v obvodu nedvědeckého újezda, chybí tu např. zboží Kozí, získané ve 40. letech, nejsou zde evidována ani majetková práva po pánech z Ústí – např. v Čekanicích či platy na Kavčiem aj., naopak zmiňován je Debrník, kde se táborští osedlí připomínají roku 1439 – seznam tedy v každém případě vznikl někdy v těchto letech.¹³

Ve 40. letech probíhaly spory o práva k lesům v obvodu někdejšího příběnického panství – roku 1444 si Oldřich z Rožmberka stěžoval na Táboorské, že „les mi rubali na Čabrově a na Dobřejovště“, a když roku 1442 daroval Velikovský lán v Oltyni, spadlý na něho odúmrtí, svému služebníku Vilanovi, Táborští proti tomu měli námitky.¹⁴ Majetkoprávních sporů v té době bylo přirozeně mnohem více – na počátku 40. let Táborští neoprávněně drželi lán nespécifikovaného faráře ve Slivově Lhotě (ZSO nejasné polohy snad na Jistebnicku, v místech později připomínaného dvora Slivovky) a pobírali odtud úroky; k zajímavému případu došlo roku 1442: rožmberští úředníci se dožadovali zaplacení dlužných úroků (od roku 1421) od dvou osedlých ze Slap, kteří přesídlili na Tábor – Táborští však argumentovali, že na základě úmluvy se Zikmundem jsou předcházející úroky promlčeny.¹⁵

V dochovaných pramenech lze nalézt i několik retrospektivních svědectví o majetkových sporech, jež byly v době vydání svědectví zjevně znovu jako aktuální vynášeny na světlo – v blíže nedatovaném listu (po 1462) se zpochybňuje právo Táboorských na držbu Stružineckého mlýna, neboť prý tento mlýn v deskách nemají a drží jej nikoli dle práva, ale úchvatem od dob husitských, a nejmenovaný úředník vyzýval nejmenovaného Rožmberka, aby dal ověřit, „co jest Táboorským za císaře Sigmunda od starého pána dobré paměti [Oldřich z Rožmberka] ve dsky kladeno“; dokonce ještě roku 1494 bylo vyhotoveno svědectví o sporu o potok v Lejči, vedený kdysi mezi Oldřichem z Tábora a obcí soběslavskou; roku 1497 učinili bratři

¹³ V Třemešné zapsal Oldřich z Rožmberka plat známému táboorskému písaři Pešovi ze Sedlčan (AČ 1, s. 358–359, č. 1); platy na Kavčiem CIM 3, s. 201, č. 115; Rudolf KRAJÍČ, *Přehled archeologických výzkumů o středověku na Táboorsku (se zaměřením na zaniklé středověké osady)*, AVJČ 1, 1983, s. 95–127, zde s. 100–101; osedlí v Debrníku LOR 2, s. 43–44, č. 56.

¹⁴ Spory 1444 LOR 2, s. 316, č. 367; v Oltyni Táborští hájili práva vdovy a dětí dřívějšího majitele a prohlašovali odúmrtí (a tudíž i donace) za protiprávní (LOR 2, s. 177–178, č. 202).

¹⁵ Slivova Lhota LOR 2, s. 176, č. 202; Slapy LOR 2, s. 175–176 č. 202.

Zdeněk a Oldřich z Malovic smlouvu s Tábořskými o vodu z Chýnovského potoka.¹⁶

Vedle majetků náležejících městske obci získávají některé venkovské statky do své držby tábořští měšťané (jejich majetky později nacházíme zpravidla mezi městskými statky). Již nejstarší tábořská kniha a prameny od počátku 16. století již poměrně kontinuálně dokumentují venkovské statky jednotlivých tábořských měšťanů. Zvláště aktivní byli Jan Malohradecký a Petr Růže, kteří ve 40. a 50. letech získali řadu statků. Stejně přičinlivě si počínali i jejich následovníci v další generaci: v 50.–60. letech část vsi Přehořova náležela Václavovi z Mezného, zeti Petra řeč. Růže, přičemž na počátku 70. let náležela část vsi tábořské městske obci.¹⁷ Snad již v 15. století Tábořským náležela část vsi Drhovičky (ZSO mezi vesmi Drhovice a Meziříčí, cca 6 km ZSZ Tábořa), již roku 1459 prodal Jan z Rožmberka i se vším přísl. měšťanu Janu Jůnovi z Miličina.¹⁸ Držba sousední vsi Drhovice je pozoruhodná i z dalšího hlediska – ves se uvádí v urbáři městských statků zhruba z 80. let 15. století – doložen je tu městský dvůr a k Drhovici příslušející dvůr v Kašovicích (drželi jej osedlí z Drhovice), ves byla poplatná Tábořu a dokonce se tu vyskytuje zvláštní položka: „Item Samec má službu i s koněm“ – jakási archaická povinnost, trvající snad ještě z doby, kdy ves byla součástí nedvědického újezda louňovického kláštera a jejíž obsah si v době tábořské držby již těžko dovedeme představit (v urbáři zhruba z roku 1510 už také nefiguruje).¹⁹ Klášteru – a později Tábořu – však náležela jen část vsi, neboť v 15. století se průběžně uvádějí i vladykové z Drhovice – např. roku 1452 se připomíná mezi opovědníky králi Fridrichovi Petr

¹⁶ Po 1462 AČ 14, s. 119, č. 1760; 1494 Rudolf TECL, *Nejstarší inventář soběslavského městského archivu z roku 1626 (Příspěvek k problematice deperdit středověkých až raně novověkých písemností na příkladě dějin archivu někdejšího poddanského města)*, TA 8, 1997–1998, s. 71–103, zde s. 94; 1497 August SEDLÁČEK, *Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy*, Praha 1920, s. 92.

¹⁷ K roku 1458 Rudolf TECL, *Prameny k dějinám Tábořa druhé poloviny 15. a počátku 16. století: 1458–1516 (1519)*. Část I. Úvod a léta 1458–1471, TA 1, 1987, s. 69–87, zde s. 79–80, č. 3; k roku 1471 AČ 8, s. 24, č. 418.

¹⁸ Josef PELIKÁN, *Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481*, Praha 1953 (dále RD), s. 73–74, č. 180; Roman CIKHART, *Zašlé vesnice na Tábořsku*, ČSPSČ 28, 1920, s. 16–32, zde s. 18, uvádí, že Rožmberk později vsi vyplatil.

¹⁹ August SEDLÁČEK, *Paměti kláštera v Louňovicích*, in: Výroční zpráva c. k. vyššího reálného gymnasia v Táboře za školní rok 1891, Táboř 1891, s. 5–30; Rudolf TECL, *K problematice koncentrace středověkého osídlení na Tábořsku*, AH 5, 1980, s. 155–164, zde s. 158; urbář městských statků SOKA Táboř, AM Táboř, kniha č. 23 – k roku cca 1480 fol. 10r; k roku cca 1510 fol. 83v.

z Drhovice.²⁰ Ves Drhovice je tak jedním z ukázkových případů symbiózy Tábora s jeho sousedy.

Jako dva další ilustrativní příklady – jež z hlediska denní reality 15. století ukazují mnohvrstevnatost vazeb Tábora a jeho sousedů a z hlediska moderní historiografie naznačují složitost, ba snad nemožnost detailní analýzy majetkových práv – lze nastínit situaci ve vsích Košice a Vlastiboř. V obou vsích jsme schopni pro 15. století dokumentovat pestrou tříšť majetkových práv šlechtických i církevních, od 30. let do hry vstoupila taktéž obec tábořská. Zatímco roku 1404 prodal Konrád z Tučap plat v Košicích ke kostelu tučapskému, roku 1444 odkazovala Alena z Kraselova plat v Košicích ke kostelu soběslavskému a soběslavským chudým; na zemanském dvoře v Košicích seděl Jan Rohlík († kolem 1471), přičemž po smrti jeho i Johanky z Košic získala zboží jako odúmrt' obec tábořská.²¹ Ještě zajímavější je vývoj majetkové držby ve Vlastiboři – již ve 14. století byla ves rozdělena na dva díly, z nichž jeden náležel pánům z Hradce (a od roku 1354 Rožmberkům), druhý klášteru louňovickému. Rožmberkové drželi svůj díl k Dolnímu Bukovsku (1379), v období husitské revoluce připojili Vlastiboř k Třeboni a ke svému dílu mlčky inkorporovali i díl klášterní. Táborští, jimž klášterství připadlo, si to nenechali líbit, a na svůj díl Vlastiboře vznesli nárok. Jak vidno úspěšně, neboť roku 1439 se ve vsi skutečně připomínají jejich úročníci. Další držitelé fragmentů vsi přibývají od 60. let – roku 1460 zapsal Jan z Rožmberka na Vlastiboři plat bratřím Kunšovi a Odolenovi ze Slavkova a roku 1468 prodali Rožmberkové plat ve Svinkách a Vlastiboři Janu Seleti ze Strýčkovic, jenž jej roku 1482 postoupil kostelu soběslavskému a tamním chudým.²²

Cílevědomé skupování majetků v okolí města průběžně pokračovalo i v dalších desetiletích – později zaniklou ves Čabrov (u Malšic na jihozápad od Tábora) prodával obci tábořské roku 1475 Řehoř Klaric (a příznačně se tehdy vyjádřil, že sám by byl raději, kdyby Čabrov získal držitel Dobronic, Víta ze Rzávého).²³ V 50.–70. letech probíhaly v dosahu někdejšího přiběnického

²⁰ LOR 4, s. 350, č. 488.

²¹ Doklad z roku 1404 AČ 3, s. 474–475, č. 72; z roku 1444 LOR 4, s. 458, č. 666; držba zemanského dvorce Roman CIKHART, *Šlechtické a erbovní rodiny z Táborska*, JSH 5, 1932, s. 61–68, 104–110, 133–149, zde s. 106.

²² Přivtělení k Třeboni NOVÝ, *Prameny* IV., s. 164–166; táborští úročníci 1439 LOR 2, s. 43–44, č. 56; k roku 1460 RD, s. 68–69, č. 164; k roku 1483 RD, s. 243, č. 679.

²³ AČ 9, s. 135–136, č. 742.

panství i další majetkové transakce – ne vždy však v úloze kupce vystupovali Táborští. Roku 1459 – když se rozneslo, že Jan z Rožmberka bude prodávat zboží Dobronice (u Bechyně) – měli Táborští podle všeho zájem o jeho koupi; tato záležitost byla zřejmě předmětem jednání mezi nimi a rožmberskými úředníky – pozitivní zprávy ovšem k dispozici nejsou a faktem je, že novým držitelem Dobronic se nakonec stal rožmberský úředník Víta ze Rzavého.²⁴ V téže době pak jevil Heřman z Hrádku zájem o koupi Bečic (1459) – k transakci zjevně nedošlo, neboť roku 1474 se uvádí: „A ta ves Bečice s jinými osmi vesnicemi jest VMti dědičná ves, než jest v zástavě do Hory“;²⁵ roku 1477 se Burián z Lažan a na Bechyni u rožmberského poručníka Bohuslava ze Švamberka ucházel o koupi Chlumu i dalších lesů na Milevsku a Táborsku.²⁶

Od samého počátku Táborští nic neponechávali náhodě – a cíleně do svých rukou převáděli i patronáty ke kostelům v okolí města. Podací k faře klokotské získali roku 1437 přímo od Oldřicha z Rožmberka (do správy obce tak přešel i farní majetek a příjmy),²⁷ a podací ke kostelu v Plané jim vyplynulo z titulu dědictví po pánech z Ústí (ke kostelu v Plané plynuly nejpozději od počátku 16. století ze strany tábořských měšťanů odkazy).²⁸ Patronátu k faře v Chotovinách (v předhusitské době náležejícího Rožmberkům) se zmocnili blíže neznámého data a na počátku 40. let se násilím uvázali v patronát fary v Hodušíně a přibrali k tomu i několik farních osedlých – patronátu hodušínské fary se Táborští nakonec zmocnili natrvalo, jak svědčí rubrika „Podací v Hodušíně“ v urbáři městských statků zhruba z roku 1510. Roku 1459 se do rukou tábořských měšťanů Petra Růže a Beneše Haldy spolu s Dražicemi dostalo

²⁴ AČ 14, s. 89–90, s. 1683; RD, s. 58–59, č. 138; August SEDLÁČEK, *Hrady* 7, s. 39.

²⁵ AČ 8, s. 122–123, č. 635; AČ 14, s. 87, č. 1677.

²⁶ AČ 9, s. 193, č. 855; s. 196, č. 859.

²⁷ O pět let později vedli rožmberští úředníci s Tábořskými spor o poplatného mlynáře, jehož Táborští nárokovali ke klokotské faře, zatímco úředníci tvrdili, že „*ten nikdy farářův nebyl, než páně*“ (LOR 2, s. 172, č. 202).

²⁸ Páni z Ústí získali Planou nejpozději v polovině 14. století – od té doby prezentovali kněze k tamějšímu kostelu (srv. např. LC 1/1, s. 36; LC 2, s. 81; LE 4, s. 380, č. 532); odkazy tábořských měšťanů Rudolf TECL, *Církevní správa a náboženské poměry v Táboře během druhé poloviny 15. a na počátku 16. století (s edicí účtu tábořských kostelníků z let 1509–1510)*. TA 10, 2000–2001, s. 213–279, zde s. 267, č. 6; příjmy kostela v Plané cca 1480 SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 23, fol. 3v–4v.

i podací k tamějšímu kostelu a farářský plat – na farářovu louku v Dražicích si Táborští ovšem činili nárok již v předstihu na počátku 40. let.²⁹

Konfesní otázka v oblasti

Usurpování patronátů v kombinaci s ojedinělou výtkou Táborských choutnickému purkrabímu, že činí překážky táborskému knězi na rožmberských statcích,³⁰ nás přivádí k otázce, jakou úlohu mohly v dobových kontaktech hrát konfesní záležitosti. V tomto směru lze skutečně s prospěchem využít oněch legendárních žalobních fasciclů. Vznikly jako podklad k rozhodčímu výroku, jenž vynesl v létě 1442 Hynek Krušina ze Švamberka – znění jeho obsažné ubrmanské výpovědi reflektuje v úplnosti spektrum projednávaných sporných bodů.³¹ Jednoznačně nejfrekventovanějšími projednávanými delikty byly loupeže, škody na zdraví a majetku, dále přechovávání a podpora nepřátel, neoprávněné majetkové úchvaty, v menší míře pak hospodářské restrikce či násilné obsazování kostelů – z důvodů ovšem čistě vojenských. Součástí fasciclů jsou i konfesní záležitosti a násilí vůči duchovním – příslušné pasáže zasluhují bližší pozornost. Především: konfesních otázek se všeho všudy týká jeden jediný paragraf, v němž se hovoří jen velmi obecně o šacování kněží a jejich utiskování, stejně neadresná je pak i výtka Táborských, že Oldřich z Rožmberka obsazuje katolickými kněžími i fary, „kdež sú prve rozdávali tělo a krev pána Jezu Krista“. To vše bez jediného konkrétního příkladu, což v žalobních fasciklech, hemžících se osobními a místními jmény, je poněkud zarážející. Krušinova výpověď byla v tomto směru šalamounská – násilí má ustát a obě strany byly paušálně odkázány ke znění kompaktát. Další případy s jakousi vazbou k církevním záležitostem jsou zaujetí pro víru prosty již zcela – táborský vyslanec Pražák zdevastoval u Krumlova boží muka, a Táboři sami se opakovaně na úkor církve obohacovali usurpováním farských příjmů a vymáháním holdů od vesničanů, farní úročníky nevyjímaje. Stereotypně se pak hájili tím, že „ti všichni [kněží] na nás péči jmají a jsú

²⁹ V Hodušíně se jednalo o tři podsedy k usurpaci patronátního práva nasvědčující formulace „..., že sme se [Táborští] uvázali u faru v hodušínskou“ (LOR 2, s. 174, č. 202); urbář cca 1500 SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 23, fol. 63r; prodej podacího v Dražicích (1459) RD, s. 55–56, č. 132; příjmy dražické fary cca 1510 SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 132, fol. 18r–19v, 31r–33v.

³⁰ AČ I, s. 379, č. 28.

³¹ Edice: LOR 2, s. 153–189, č. 198, 202; konfesní spory s. 170–171, § 5; devastace božích muk s. 171, § 7; usurpování farských příjmů s. 174, § 16; s. 176, § 20, 21; s. 178–179, § 29; s. 184, § 35.

proti smlouvě³² u těch kostelův, kdež jest rozdáváno tělo a krev pána Jezu Krista“, ovšem ukradený kuň, posekaná farářova louka či peníze vydírané z farníků o zvláštním věroučném zápalu rozhodně nesvědčí. Z rozboru fasciкул vyplynulo následující: záležitosti víry byly v kontextu tábořsko - rožmberských vztahů okruhem výrazně marginálním (včetně odstavců o okradených kněžích netvoří ani desetinu rozsahu textů), neadresnost v případě neoprávněného osazování far katolickými kněžími vyvolává pochybnost, zda spíše než o reálné případy tu nejde o obecná klišé. S těmi se ostatně prokazatelně setkáváme v argumentaci Tábořských, kdy péčí o víru zakrývají činy jednoznačně kriminálního charakteru - ostatně násilí vůči kněžím i jejich úročníkům zcela zapadá do dobového kontextu množství drobných loupeží a silničního násilí.

Chladnoucí zájem pohusitského Tábora o konfesní záležitosti přirozeně není převratným zjištěním - zcela marginální úloha konfesních věcí, již rozbor vzájemných žalob obou stran naznačil, však přece stojí za zmínku. V čem pak vlastně spočívalo - lze-li o něčem takovém vůbec mluvit - specifikum pohusitského Tábora ve vztahu k jeho sousedům? Tábor se zatím jeví jako standardní královské město té doby - dbá své bezpečnosti a skupuje drobné okolní majetky, z nichž každoročně plynou do městské pokladny úroční platy a naturálie, ve věcech konfesních je zjevně tolerantní nebo minimálně netečný (vzpomeňme i na malý ohlas, jehož se dostalo kazatelům, kteří na přelomu 40. a 50. let na Táboře pobývali, vlastně byli internováni). Zaměříme se proto na další z vděčných témat: vztahy mezi městy a šlechtou.

Tábor a šlechta

Přítomnost nižších šlechticů, kteří na Táboře pobývali z titulu vojenských hejtmanů již za husitské revoluce, je skutečně specifická - na lukrativních tábořských parcelách vystavěné nemovitosti vladyků z Květuše, z Padařova i dalších necháme proto stranou.³³ Již nejstarší tábořská trhová kniha ovšem indikuje, že ani v otázce vztahů s okolní šlechtou nepředstavuje pohusitský Tábor specifický případ.

³² Míneňa zjevně kompaktáta, nikoli smlouva o *věčném míru* mezi Tábořskými a Oldřichem z Rožmberka (1437), v níž se - příznačně - o konfesních otázkách vůbec nehovoří (LOR I, s. 216-217, č. 324; s. 224-226, č. 333, 334).

³³ Roman CIKHART, *Okolí města Tábora v zápisech nejstarší gruntovní knihy tábořské*, JSH 7, 1934, s. 46-55, zde s. 51, 53.

Mezera v tábořských městských knihách, pokrývající celou druhou polovinu 15. století je nezacelitelná, pozdější doklady však přece leccos indikují: na počátku 16. století je již na Táboře zakoupeno několik vladyckých rodin z okolí a obecně platný vývojový trend se pochopitelně uplatnil i v opačném směru. Bohatí tábořští měšťané se zakupují na venkově a ke štěstí už jim schází jen jediné – získat predikát a erb a být o další výrazný krok blíže k vytouženému vladyckému stavu. Ilustrativním příkladem tu je stará tábořská vladycká rodina Hýlovců z Polkovic (Spolkovic) – Hýlovec se připomíná již v nejstarší tábořské městské knize a on či některý z jeho příbuzných je jistě oním Hylavcem, jehož roku 1442 zajali Jistebničtí. Nároky na reprezentaci opírající se o starobylost rodu přivedly příslušníky řady vladyckých rodů k nápadu vylepšit rodovou minulost – a svůj sociální status – falsem. Jan Hejlovec z Polkovic tedy předložil listinu, jíž měl Jan Lucemburský povýšit Hejlovcova předka Prokopa do vladyckého stavu a udělit mu erb, ke confirmaci králi Vladislavovi a jeho podvrh měl úspěch: Vladislav falešný majestát krále Jana skutečně confirmoval.³⁴

Okruh šlechty, zakoupené v Táboře, lze postupně rekonstruovat již od 30.–40. let 15. století, ve větší míře ovšem až od 16. století. K rodům zakoupeným na Táboře patrně již v 15. století náleželi i Vítové ze Rzávého, od roku 1459 držitelé nedalekého zboží Dobronice (u Bechyně), kteří v okolí Dobronic následně skupovali drobná zboží.³⁵ Příbuzenské vazby jednotlivých větví rozrodu (Vítové ze Rzávého, Lapáčkové ze Rzávého) je nesnadno sledovat, shodné erbovní znamení (pruh pošikem, pes v klenotu) ovšem svědčí i o příbuzenství s rodem Sádľů z Vražného. Tito byli totiž dalším rodem, jenž byl s Tábořem a jeho obyvateli v kontaktu, a to již od 30. let 15. století. Taktéž Břekovcové (z Ostromeče) byli snad na Táboře zakoupeni již v 15. století (Thir operuje lákavou, ale málo průkaznou domněnkou, že nemovitost ve městě snad vlastnil již Václav Břekovec z Ostromeče, častěji připomínaný v neklidných 60. letech 15. století – skutečností je, že Břekovec ve vztazích s Tábořem rozhodně byl, o vlastnictví domu ve městě to však nic nevypovídá).³⁶ V poslední čtvrtině 15. století se v Táboře prokazatelně usadil nobilitovaný hradecký měšťan

³⁴ K roku 1442 LOR 2, s. 205, list v pozn. 3; confirmace Karel THIR, *Staré domy a rodiny tábořské I–II.*, Tábor 1920, zde I., s. 339 (autor nevyslovuje proti Janově nobilitační listině žádné podezření).

³⁵ Domovní držbu vladýků ze Rzávého v Táboře sleduje THIR, *Staré domy I.*, s. 179–180, 189.

³⁶ K původnímu *Břekovcovskému domu* později přibýly i další nemovitosti (srv. THIR, *Staré domy I.*, s. 410; II., s. 487–489).

Oldřich Přebořovský († 1514), který krátce sídlil na Přebořově (kolem 1486–1487), a po svém přesídlení (před 1489) se psal „bytem na Táboře“. ³⁷ Určitou záhadou zůstává Rožmberský dům v Táboře – po roce 1520 již rožmberská domovní držba v Táboře doložena není, a rovněž tak ani před rokem 1452. Jakého původu může být toto označení, vzniklé zjevně mezi lety 1452–1520, není jasné. Nelze ovšem vyloučit, že s Rožmberky souvislost vůbec mít nemusí – nabízí se tu třeba překvapivě nepovšimnutá vazba k Rozenberskému krajičíemu, připomínanému roku 1435 v tábořské městské knize. ³⁸

V první čtvrtině 16. století se počet tábořských erbovních rodin a současně v Táboře zakoupených vladyckých rodin výrazně rozšiřuje – na počátku 16. století byl v Táboře usedlý Václav Radkovec (snad příslušník rozvětveného rodu písíciho se po Radkovicích na Strakonicku, jehož příslušníci drželi četné drobné majetky v této oblasti a na Protivínsku), z dalších připomeňme Zářecké z Polkovic, Votické z Votic, Smyslovské ze Smyslova ad. ³⁹ Již v nejstarší tábořské knize figuruje řada jmen předků pozdějších nobilitovaných tábořských měšťanských rodů – vedle již zmíněného Hylavce to byl např. Němec Hubatý a Mikuláš Hubatý (později Hubatiové z Kotnova), Martin Kršňák (později Kršňákové z Karlsperka), Kubík a Martin Kozovic (později Kozové z Hradiště). ⁴⁰ Uváděn je i jistý Špulěř, jehož vztah ke Špulířům (z Jit'er) není ovšem průkazný.

Zvláštní okruh tvoří šlechtici, kteří jsou s Tábořem v kontaktu ve vazbě na městské majetky – v souvislosti s transakcemi v zaniklém Ústí se v tábořské městské knize opakovaně připomíná panoše Svošek z Podole (1437–1445), a Purkart ze Lhoty, uváděný jako rukojmí (1441), by snad mohl náležet k rodu vladyků (Drkulů) ze Lhoty na Jistebnicku, z nichž pocházeli purkrabí na Příběnicích a Příběničkách okolo roku 1420 (je to snad týž, jenž je uváděn jako pan Purkart mezi představiteli města, kteří roku 1444 prodávali dům Petříka Hlinického). Přímo v centru nedvědického újezda sídlil Václav Travenec z Nedvědic, jenž byl s Tábořem spjat i příbuzensky a vlastnil ve městě dům, který roku 1437 postoupil svému zeti Vrbatovi. Ve vztahu k výstavnějším nemovitostem nacházíme na Táboře několik dalších šlechticů či potencionálních šlechticů

³⁷ Rudolf TECL, *Styky Soběslavi a Tábora ve světle tzv. purkmistrovských účtů let 1484–1526 a dalších soudobých písemností soběslavského městského archivu*, TA II, 2002, s. 109–137, zde s. 118–120, 127–129.

³⁸ THIR, *Staré domy I.*, s. 198; SOkA Tábor, AM Tábor, kniha č. 132, fol. 14r.

³⁹ Radkovec THIR, *Staré domy I.*, s. 60; Zářečtí I. c. II., s. 463; Votičtí I. c. I., s. 128; Smyslovští I. c. II., s. 568.

⁴⁰ THIR, *Staré domy I.*, s. 14–15; CIKHART, *Šlechtické a erbovní rodiny*.

- snad tentýž Vrbata prodával roku 1445 svůj dům za poměrně značnou částku 43 kgč. jistému Martinovi ze Sulišovic, jenž dům (ještě nesplacený) vzápětí prodal za 18 kgč. panu Zbyňkovi z Květuše a hned příštího roku 1446 prodával Sulišovický jiný dům Janovi Malohradeckému. O dva roky později pak Martin ze Sulišovic figuruje mezi rukojmími společně s vladykou Hrdoněm z Ustupenic. Za pozornost stojí i zdánlivě prosté jméno Pech od Dubu (1446) - nezvyklá předložka od se tu zdá ukazovat na příslušnost k vladykům od Dubu, jichž se ve 30.-40. letech připomíná na Táborsku několik. Taktéž jména Jan Blanice, Jan Kunáš a Mikuláš ze Záchoda (Náchod) by se mohla vztahovat k tamějšímu vladyckému rodu.⁴¹ Některé okolní šlechtice lze nalézt i mezi donátory tábořskému špitálu, jenž se stal právním nástupcem špitálu ústského. Např. roku 1443 špitálu odkazoval plat z Vřesců Jindřich z Košíně (snad týž, jenž roku 1407 obdaroval kostel v Chotovinách?); roku 1444 si na tento plat činil nárok rožmberský úředník Mikuláš Příklad z Čestic.⁴² Okolní šlechtu spojovaly s Táborem - městskou obcí i jednotlivými měšťany i peněžní záležitosti - dokumentace je v tomto směru obzvláště torzovitá, uvést lze např., že roku 1503 vracel Litvín z Todně a Hlíny dluh 105 kgč. tábořskému měšťanu Janu Součkovi.⁴³

Vedle domovní držby - rekonstruovatelné nadto jen torzovitě, je třeba věnovat pozornost i ostatním dokumentovaným kontaktům Tábora s okolní šlechtou. V úloze tábořských rukojmích v průměrných listinách totiž vystupuje řada okolních šlechticů, a u některých z nich zjišťujeme i další osobní, majetkové a diplomatické vazby k Tábora. Geograficky lze rozptýlit šlechtu v kontaktu s Táborem vztáhnout k oblasti širšího Táborska, především Bechyňska, Jistebnicka, a výrazně též Soběslavska; patrné jsou i vazby k nižší šlechtě z oblasti Podblanicka - tedy z regionů v dosahu klášterství louňovického (např. Tomáš z Chotěmic a na Vlašimi). Povšimneme-li si rukojemství (za Tábora) v průměrných listinách ze 30. a počátku 40. let,⁴⁴ situace v okolí Tábora vypadá takto:

⁴¹ Svošek z Podole SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 132, fol. 21v, 99v; Purkart ze Lhoty ib., fol. 49v, 66r; Travenec ib., fol. 19v; v letech 1441-1443 jsou doloženy jeho aktivity v rámci rožmberské administrativy; srv. též CIKHART, *Šlechtické a erbovní rodiny*, s. 134; Martin ze Sulišovic SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 132, fol. 71r, 72r, 75v, 105r; Hrdon z Ustupenic ib., fol. 105r; Pech od Dubu ib., fol. 101v; vladykové ze Záchoda ib., fol. 45v, 94r, 108v, 120r.

⁴² LOR 2, s. 317, č. 367; s. 398, č. 460.

⁴³ AČ 12, s. 542, č. 1184.

⁴⁴ 1432 LOR 1, s. 138, č. 201; s. 149-150, č. 217; 1433 LOR 1, s. 161, č. 235; 1437 LOR 1, s. 216-217, č. 324; s. 224-225, č. 333; 1439 LOR 2, s. 35-36, č. 47; s. 51, č. 167; 1443 AČ 9, s. 271-272, č. 30.

region	osoby (léta rukojemství)
severní Tábořsko a Jistebnicko	Jan Unka z Neustupova, purkrabí na Borotíně (1432); Mikuláš (Střela) z Landštejna a na Borotíně (1437); Bušek z Býšova (1443)
JZ Tábořsko a Bechyňsko	Majnuš z Březnice (1432-1435)
Soběslavsko	Albrecht Rút z Dírné (1432); Ondřej z Nemyšle a na Radeníně (1439); Petr ze Dvorce (1439); Markvart Roubík z Hlavatec (1439); Jan Krása ze Skopytec (1432-1439); Václav z Tučap (1432-1439)
Chýnovsko a Mladovožicko	Mikuláš z Hořic a na Šelmberce (1432); Petr z Bydlína (1433); Mikuláš z Hlasiva (1435); Ondřej z Hrádku (1432-1435) - snad příbuzný Jana Pardusa z Hrádku; Jan z Velimovic (1432-1443)

Některých osob je třeba si povšimnout blíže - jejich vazby k Táboru byly dlouhodobějšího charakteru, nebo vykazovaly i další znaky (např. příbuzenské vazby). V letech 1432-1447 mnohokrát figuruje v jednáních mezi Oldřichem z Rožmberka a Tábořskými jméno Jiříka z Dráchova (již roku 1432 vyrukoval vězně Jiříka Mléčka z Tábora aj.), jeho postavení je ovšem specifické. V pramenech buď vystupuje jako posel či zprostředkovatel jednání o příměří či ve sporech, a ačkoli je označován jako služebník Oldřicha z Rožmberka, opakovaně ručil za stranu tábořskou, ať již v průměrných listinách či na reversech při propouštění vězňů.⁴⁵ Do určité míry obdobné postavení má ve vztahu k Táboru i Jan ze Skopytec, figurující v řadě dobových průměrných listin. Vladykové ze Skopytec - snad již i Jan - měli k Táboru navíc příbuzenské vazby, výslovně doložené až roku 1462, kdy Jan z Rožmberka prodával plat panoši Hromádkovi ze Skopytec a jeho nedílné bratranč, paní Jitce v Táboře.⁴⁶ Pozoruhodnou postavou je Václav z Tučap, připomínaný v letech 1406-1443, taktéž opakovaně doložený jako rukojmí v průměřích a jehož Černý považuje za Václava, jenž v letech 1408-1416 užíval predikátu ze Zvěřince a na tomto

⁴⁵ Pramenné doklady o Jiřikovi z Dráchova eviduje Jiří ÚLOVEC, *Tvrz v Brandlíně a Dráchově*, TA 10, 2000-2001, s. 327-363, zde s. 344-345.

⁴⁶ K roku 1462 RD, s. 94-95, č. 236; o vazbách Skopyteckých k Táboru Roman CIKHART, *Po stopách husitství na Tábořsku. Šlechta na Tábořsku proti upálení M. J. Husi*, JSH 12, 1939, s. 24-29, 48, zde s. 28.

hradě hostil M. Jana Husa. Za zmínku stojí i Petr ze Dvorce, připomínaný v letech 1404–1439: roku 1415 figuruje na stížném listu šlechty z Bechyňska, ve 30. letech častěji figuroval jako tábořský rukojmí v lokálních příměřích a současně udržoval kontakty s rožmberskou Soběslaví a dalšími šlechtici v okolí – roku 1424 byl rukojmím za Jana Sádla z Vražného, jenž rovněž byl v blízkých vztazích k Táboru.⁴⁷ Nejstarší tábořská měšťská kniha dokumentuje několik případů (1436–1438), kdy Sádlové z Vražného koupili od tábořských měšťanů na dluh louku, na niž si od nich půjčili s tím, že louka se jejich skutečným majetkem stane až poté, co dluh zapraví.⁴⁸

Snad nejpozoruhodnější – z hlediska variability dobových vztahů – z osob z okruhu rukojmí je Ondřej z Nemyšle – již na počátku 20. let zastával úřad purkrabího na Choustníku, jeho těsné kontakty s Oldřichem z Rožmberka se ovšem datují až do 30. let. Např. roku 1432 připojil svou pečeť, spolu s Oldřichem z Rožmberka, na listinu Přibíka z Hojovic, a v říjnu téhož roku figuruje jako rukojmí Tábořských v jejich příměří s Oldřichem z Rožmberka a Budějovickými. V téže roli vystupuje i na podzim roku 1435 a svou pečeť Ondřej přivěsil i k úmluvě o věčném míru, uzavřené mezi obcí tábořskou a Oldřichem z Rožmberka v červenci 1437. V úloze prostředníka mezi Tábořskými a Rožmberkem vystupoval Ondřej i o něco později, když se angažoval v případě Srlínově. Ondřej z Nemyšle tak představuje profil člověka, jenž byl schopen najít cestu kompromisu mezi tábořskou a rožmberskou stranou, a získat si oboustranný respekt, jehož využil ke zprostředkovávání kontaktů.⁴⁹

Při celkovém pohledu na okruh šlechty, jež navazovala s Táborem kontakt, je nápadný jeden globální aspekt – totiž velmi silná vazba mezi okruhem těchto osob a osobami/rody z Tábořska, jež roku 1415 přivěsily své pečeti ke stížnému listu.⁵⁰ V obou skupinách figuruje Petr z/od Dubu, Petr ze Dvorce, Svašek z Podolí, Jan z Velimovic; z rodů to jsou vladkyové z Hlasiva, Chotěmicové, z Nemyšle, ze Rzávého, ze Skopytec, z Tučap, zaznamenáváme i vazbu k hradu Borotínu pánů z Landštejna.

⁴⁷ Jiřík z Dráchova 1432 František ŠMAHEL, *Českobudějovické vojenské rejstříky z doby husitské*, HaV 1958, s. 321–367, zde s. 356–357; příměří Jana z Ústí 1439 LOR 2, s. 29, č. 40; k Václavovi z Tučap F. ČERNÝ, *Po stopách Mistra Jana Husi*, JSH 18, 1949, s. 44; o Petrovi ze Dvorce CIKHART, *Po stopách husitství*, s. 25–26.

⁴⁸ SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 132, fol. 82v, 87v.

⁴⁹ LOR 1, s. 143, č. 207 reg., s. 149–150, č. 217, s. 193–194, č. 285 reg., s. 224–225, č. 333, LOR 2, s. 158–159, č. 198.

Specifické byly vztahy Tábora k pánům z Ústí a k Rožmberkům. Specifika prvního případu jsou zřejmá – Tábor se stal právním nástupcem města Ústí, a držitelem majetků pánů z Ústí; status quo byl sankcionován dohodami mezi Táborem a králem Zikmundem, v souvislosti s nimiž došlo i k určitému majetkovému vypořádání s pány z Ústí. Ústečtí každopádně zůstali v přátelských vztazích s Táborem i později – Jan ml. z Ústí vystupuje v letech 1437–1439 jako rukojmí Táborských v jejich příměří s Oldřichem z Rožmberka a rovněž sám vstupuje do příměří s Rožmberkem (1439). Kamenička pak figuruje ve 40. letech v táborské městské knize v souvislosti s řadou kontraktů ať v samotném Táboře nebo v Ústí.

Tradičně proklamovanou tezi o animozitě mezi Táborem a rožmberskými úředníky a služebníky nelze brát doslova – již zmíněný Ondřej z Nemyšle je toho zřejmým příkladem. Skutečností je, že na bedrech úředníků panství Choustník – Soběslav ležela hlavní tíže nekonečných jednání, vedených o nápravu oboustranných přehmatů a spáchaných příkoří. V diplomacii mezi Táborem a Krumlovem se angažovala celá řada rožmberských úředníků, pro některé z nichž se tato úloha stala evidentně nevděčnou či přímo osudovou. Choustničtí úředníci Srlín a Maksant byli zataženi do vykonstruovaného procesu s táborským písařem Pešou, obviněným ze zrady a kolaborace právě s Rožmberky, a záští vůči soběslavskému úředníku Bolochovcovi bylo daleko nejspíše záležitostí partikulární zájmové skupiny (zřejmě v jakési návaznosti na zajetí táborského služebníka Huspeky) než mstou městské obce. Chvala z Chmelné stálo jeho prostřednictvím mezi Tábořem a Rožmberkem život – ovšem souvislosti a hlavně příčiny, pro které byl na Táboře otráven, tu zůstávají nevyjasněné.⁵¹ Naproti tomu zlatou střední cestu zjevně dokázal nalézt rožmberský služebník Jan z Kozího, jenž dokonce Táborským prodal své zboží Kozí, a to aniž by u Rožmberka upadl v nemilost – naopak: napříště se stal prostředníkem mezi Táborem a Oldřichem z Rožmberka, jak dokládá dobové svědectví „Paměť mluvenie Jana Kozského, jako byl v poselství na Táboře od páně Mti.“ (1447).⁵²

Propast mezi Táborem a Rožmberky skutečně nebyla nepřekročitelná – jak jasně ukázal vývoj událostí v roce 1452, kdy se Táboři hodlali s Rožmberkem

⁵⁰ Jména osob (1415) CIKHART, *Po stopách husitství*.

⁵¹ Robert ŠIMŮNEK, Rožmberská klientela 15. století VI. Purkrabí, válečník, diplomat a člen společnosti Rūdenband – Chval z Chmelné., *Výběr* 42, 2005, s. 202–213.

⁵² LOR 3, s. 179–180, č. 249

spojit proti společnému nepříteli, jímž byl Jiří z Poděbrad. Toto sblížení nebyl deus ex machina, ale vývoj k němu směřoval postupně. Táboři žalobních fasciklů a stížných listů 40. let ve skutečnosti měli s táborskou městskou obcí málo společného – bylo to účelové spojení, jež velmi záhy začalo být Táboru zjevně na obtíž. Počátek 40. let byl obdobím, kdy se po předcházejícím relativním klidu vybíjely vzájemné spory – Tábor kvůli svým pochybným spojencům byl v té době ve při snad se všemi svými vlivnějšími sousedy: vedle Rožmberků to byl i Jan Bechyně z Lažan a páni z Hradce a tehdejší napětí vrcholilo v souvislosti s kauzou Jaroše z Drahonic a obležením Vodňan.⁵³ Napětí se vybil a po následném zklidnění poměrů mohla táborská městská obec jen uvítat, že po určitých průtazích došlo po polovině 40. let i ke smíření s králem Friedrichem – jakkoli prostřednictvím Oldřicha z Rožmberka v té věci se nejeví jednoznačně. Zcela standardních forem nabyla i spolupráce Tábora s rožmberskou administrativou ve věci stíhání zločinců – krumlovská kancelář vedla centrální evidenci výpovědí delikventů, vztahujících se k obvodu rožmberských panství, na Krumlov zaslaných například z Budějovic, Jindřichova Hradce, Strakonice či Bechyně, ale i z Vodňan a právě z Tábora, a naopak na vyžádání rozesílala znění útrpných výsledků, jež sama měla k dispozici. Již na počátku 40. let – tedy v době vrcholícího nepřátelství – bývali v případě potřeby soběslavští úředníci na Táboře přítomni útrpným výsledkům, a táborští spojenci Vodňanští žádali roku 1474 krumlovského purkrabího o výpis ze záznamů útrpných vyznání.⁵⁴

Ostatně vztahy mezi Tábořem a rožmberskou Soběslaví vykazují v pohusitském období spíše dělnou spolupráci, než pokračování v kursu onoho pověstného několikerého napadení města – rozbor soběslavských purkmistrovských počtů z desetiletí okolo roku 1500 to ukázal zcela jednoznačně.⁵⁵ Příklady migrace jsou pak sice velmi ojedinělé, ale existují – již táborská kniha z let 1432–1450 eviduje dva přesídlenec ze Soběslavi na Tábor, a z doby o něco pozdější je k dispozici zmínka o soběslavské měšťance, jež se pro svou kacierskou víru“ také odstěhovala na Tábor.⁵⁶

⁵³ Spory s Janem Bechyní (1445) LOR 3, s. 50, č. 67; s. 56–57, č. 77; s. 59–61, č. 80, odst. 1; s pány z Hradce (1443) AČ 9, s. 271–272, č. 30; k událostem roku 1443 detailně František ŠMAHEL, *Drobné prameny k válečné ekonomice: Obležení Vodňan na jaře 1443*, TA 2, 1989, s. 9–36.

⁵⁴ LOR 2, s. 181, č. 202; AČ 8, s. 138, č. 665.

⁵⁵ TECL, *Styky Soběslavi*.

⁵⁶ CIKHART, *Okolí města Tábora*, s. 55, pozn. 13; TECL, *Styky Soběslavi*, s. 123–124.

Sezimovo Ústí - vojenské shromazdiště a tajemné město mrtvých

Sledujeme-li vazby Tábora k jeho okolí, nelze pominout skutečnost, že celý soubor otázek a nejasností se vztahuje k Sezimovu Ústí. Zdejší výzkumy trvaly několik desetiletí a město, násilně zaniklé roku 1420, se logicky stalo jednou z předních našich archeologických lokalit.⁵⁷ Zásadou archeologických výzkumů o něm víme mnohé zásadní i méně podstatné. Víme však, jak plocha města vypadala v 15. století, jak působila na lidi z okolí, kteří byli takříkajíc denně konfrontováni s něčím zcela nezvyklým? Jak působilo mrtvé město – jehož trosky musely být monumentální i řadu desetiletí po jeho zániku – na jejich představivost?

Ústí je nejčastěji se vyskytující lokalitou v nejstarší tábořské městské knize – necháváme stranou případy, kdy Ústí jako místo původu jednotlivce slouží k jeho identifikaci. Povšimneme-li si četných položek, jež se týkají prodejmů/koupí v Ústí, zjistíme, že ve velkém objemu se tu obchodovalo se zahradaми, lukami, opakovaně se uvádí i mlýniště či rybníště a jistý – blíže neznámý – Mikeš purgrabie prodával roku 1448 zahradu svú v Ústí na Novém Městě.“ Zajímavé jsou i zmínky o prodejmích zahrad i s městištěm – jako by se počítalo, že by zdejší zástavba mohla být obnovena. Zvláštní je i to, že jednotlivé zahrady aj. nemovitosti nejsou v knize nijak blíže specifikovány a vymezeny – jen v některých případech se objevuje přibližné určení „v Ústí za mostem velikým“, případně „v Ústí na diele farářském“. Dle urbáře cca z 80. let 15. století plynulo z ústeckých luk („Lauky usczké“) do městské pokladny necelých 7 kgč.; detailní evidenci držby tábořských měšťanů v Ústí máme k dispozici až z počátku 16. století. V urbáři byla zřízena zvláštní rubrika Dvorové ústští – od bezmála 40 držitelů poplatných lánů plynulo do městské pokladny téměř 9 kgč. platu, a přesto se tu uvádí: „Item vedle puol lána špitálského jsú čtvrti zarostlé a z nich žádný neplatí“.⁵⁸

Evidenční prameny 15. a počátku 16. století Ústí prezentují jako zemědělsky využívanou oblast. Neexistuje jediné svědectví o tom, jak Ústí vlastně skutečně vypadalo, jak vypadaly pozůstatky domovní zástavby, kostela, kláštera

⁵⁷ Nejnověji souborně Miroslav RICHTER – Rudolf KRAJÍC, *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 2. Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962–1988*, Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2001 (první díl práce je v přípravě); Rudolf KRAJÍC, *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3*, Díl. 1. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Praha 2003.

⁵⁸ SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 132, doklad z roku 1448 fol. 115v; ústecké louky cca 1480 SOKA Tábor, AM Tábor, kniha č. 23, fol. 1v; cca 1510 (dvory, jitra, louky) ib., fol. 14v–17v, 100r–103r.

a dalších staveb, v jejichž okolí měli táborští měšťané své zahrady a louky. V jistém smyslu záhadná zmínka je k dispozici k roku 1490 – vojska táhnoucí do pole se měla s králem setkat u „Ústí blíž Tábora“. Znamená to, že lokalita byla v té době stále dobře známa i mimo hranice regionu a evidentně zde musely být výrazné pozůstatky města (jichž část ostatně přetrvala dokonce až do počátku 20. století).⁵⁹

Třetí úhel pohledu: Ústí několikrát figuruje v tábořské smolné knize ze 16. století – kontext je přirozeně poplatný povaze pramene, nicméně těch několik málo zmínek přece stojí za pozornost. Především je zřejmé, že Ústí nebylo zcela opuštěno – připomíná se např. Filip z Ústí nebo Jíra z Ústí – a nepřekvapuje, že mezi ruinami či v blízkosti města došlo k několika vraždám. Zřízení tajemného města však sloužily i jako místo, na němž byly zahrabávány mrtvolky zabitých novorozenců, jak vyplynulo z výpovědi porodní báby Lídy (která si tímto způsobem přivydělávala, a někdy matce o dítěti řekla, „že sem je v Oustí zakopala“, i když ve skutečnosti třeba mrtvolku pohodila do nějaké šachty u Čelkovic). Není divu, že v Ústí bylo lze nalézt řadu lidských kostí, a zřejmě ještě z doby existence města tu (u bývalého kostela?) zůstala kostnice, jež sloužila jako zásobárna kosterních pozůstatků využívaných k magickým praktikám: koncem 16. století Markyta Ledvinková na útrpném právu vyznala, že „sem měla hlavu člověčí ve svej komoře, přinesli sme ji z Oustí s Annou Popadkou z Čekanic, ... , vzali jsme ji v Oustí v kostnici...“ atd. Jistě se nezmýlíme, pokud budeme předpokládat, že poměry v 16. století se od situace o století dříve evidentně nelišily.⁶⁰

Závěry

Okolnosti založení Tábora i počátečních let jeho existence jsou bezpochyby specifickým v českém prostředí nemajícím období. Sledujeme-li ovšem vnější vztahy Tábora počínaje druhým a třetím desetiletím jeho existence, konstatujeme tu řadu dobově obecně platných vývojových trendů, jakkoli v konkrétních projevech jsou podbarveny lokálními specifiky. V průběhu kladení otázek po možných úhlech pohledu a charakteristikách vnějších vztahů pohusitského Tábora se jako negativum ukázala absence speciální srovnávací

⁵⁹ AČ 15, s. 44–45, č. 94; k interpretaci zprávy blíže Rudolf TECL, *Tábor a zemská hoto-vost za tažení Vladislava Jagellonského do Uher v létě 1490*, HT 6–7, 1983–1984, s. 193–214, zde s. 202–204, 212.

⁶⁰ Josef STRAKA, *Z tábořské knihy černé*, Tábor 1937: Filip z Ústí s. 47; Jíra z Oustí s. 244; vraždy v/u Ústí s. 43, 189; novorozenci v Ústí s. 278, 280; vyznání Markyty Ledvinkové THIR, *Staré domy II.*, s. 753.

literatury k tématu. Z každého ze sledovaných tematických okruhů nicméně vyplynul závěr – prověřit jeho skutečnou obecnější platnost je úkolem budoucího studia.

Z hlediska vývoje městského statku jsme mohli konstatovat jednoznačně cílevědomost městské obce a jejích představitelů, případně jednotlivců, s níž skupovali majetky okolo města, především pak lokality s drobnými opevněnými sídly, důsledně vedli spory i o drobné majetkové díly a v řadě případů si sporný nárok pojišťovali způsobem řekněme diskutabilním. Důslednost přístupu se projevila i ve směru k patronátním právům ke kostelům v okolí města – i ty městská obec či jednotlivci cíleně převáděli do svých rukou.

V otázce konfesní bylo lze konstatovat celkovou benevolenci, vlašnost a toleranci – spíše než rozumovým vědomím nutnosti vzájemného kompromisu to bylo dáno tichým nezájmem o konfesní záležitosti, jež posloužily maximálně v úloze účelově formulované argumentace.⁶¹

Širokou problematiku poměru Tábora a okolní šlechty bylo lze sledovat jak v rovině šlechtické majetkové držby ve městě a naopak zakupování měšťanů na venkově (včetně doprovodných jevů – úsilí zámožných měšťanských rodin o nobilitaci), tak i v rovině každodenní komunikace, vyplývající buď z majetkové držby (fragmentarizace majetkových práv se jeví v tehdejší Táborsku jako výrazně charakteristický jev), či z běžného kontaktu na pomezí tábořské a rožmberské sféry vlivu. V tomto směru bylo třeba upozornit na někdy nedoceňovaný rozdíl mezi tábořskou městskou obcí na straně jedné a žoldněři, lapky a ztroskotanci, jimž Tábor dočasně poskytoval útočiště a záštitu, na straně druhé – paušální představu o pohusitském Táboře jako neklidném faktoru lokálních dějin a protivníkovi pánů z Rožmberka a jeho regionální administrativy (panství Choustník – Soběslav) je třeba rozhodně revidovat. Konstatovat bylo lze i výrazné personální shody mezi osobami a rody, jež byly v kontaktu s Tábořem ve 30. a 40. letech a okruhem osob, jež pečetily stížný list roku 1415.

Lokálním specifikem je fenomén Sezimova Ústí, pobořeného města, s nímž ovšem byli tábořští měšťané průběžně konfrontováni – v té souvislosti se vynořuje i spektrum otázek povahy spíše psychologické.

---

⁶¹ Ostatně naprosto totéž vyplývá i z žalobních fasciكلů vyhotovených Oldřichem z Rožmberka a Václavem z Michalovic jako podklad k lipnickým jednáním s tábořskou stranou v březnu 1944 (Robert Šimůnek, Strakonický velkopřevor Václav z Michalovic města tábořské strany (Žalobní fasciكل z počátku 40. let 15. století), TA 13, 2007, v tisku.

V bodě prvním (majetková držba) a třetím (kontakty se šlechtou) se ukazují – nakolik jsme dnes schopni posoudit – výrazné shody s obecnými vývojovými trendy pohusitské doby, jakkoli precizovat jednotlivé aspekty a jejich odstíny je úkolem do budoucna. Je třeba na straně jedné revidovat představu o „specifickém“ táborsko-rožmberském antagonismu, abychom na straně druhé mohli konstatovat, že vývoj na Táboře a na Táborsku byl zcela poplatný dobovým tendencím: pro počátek 16. století charakteristická záští mezi šlechtou a městy měla i ve vztahu k Táboru svá dramata a své oběti (zavraždění Ondřeje Víty ze Rzavého na Táboře roku 1514 i mnohem známější brutální přepadení táborských kupců Zdeňkem Malovcem roku 1520 a následná odvěta ze strany měst). Otázka konfesní – v širším kontextu – zůstává otevřená: sondy analyzující poměry v jihočeském prostředí potvrzují, že pohusitské a jagellonské období se i zde vyznačuje tolerancí, a naznačují, že se jedná spíše o toleranci z nezájmu než z racionálně diktované nutnosti hledat přijatelný kompromis.

Tábor und seine Nachbarn

Typ vom Modus Vivendi in dem nachhussitischen Böhmen

Robert Šimůnek

Das hussitische und nachhussitische Tábor ist ein Thema, das von verschiedenen Gesichtspunkten aus die Aufmerksamkeit von vielleicht Hunderten der Historiker in mindestens fünf Forschungsgenerationen fesselte und das deswegen scheint, ein erschöpftes Thema zu sein. Der Bereich nutzbarer Quellen ist im Prinzip seit Jahren bekannt, und in Zukunft sind wahrscheinlich auch keine grundsätzlichen urkundlichen Entdeckungen zu erwarten (zur Verfügung stehen vor allem Korrespondenz und Klagefaszikel vom Anfang der vierziger Jahre, und weiter Quellen urbarialer Art). Beim Studium der Kontakte Tábor mit seinen Nachbarn in der nachhussitischen Epoche bevorzugte die ältere Literatur markant den Aussagewert der merkwürdigen, aber stark einseitigen Klagefaszikel, auf Grund deren (in Kombination mit der zur Zeit aktuellen Korrespondenz) sie äußere Kontakte der Stadt Tábor auf irgendeine kontextuelllose bilaterale Tábor – Rosenberger Konfrontation reduzierte, eine bizarre Mosaik, die von bestohlenen Käufern, entführtem Vieh und Horde von vernichteten Hüfnern wimmelt. Eine auf diese Weise durchgeführte Rekonstruktion alltäglicher Beziehungen ist allerdings dasselbe, wie einen jeden Aspekt der gesellschaftlichen Entwicklung nur mit Optik der Gerichtsakten und Pechbücher zu beurteilen. Und überdies ist eine Frage zu beantworten: wer sind eigentlich jene Taboriten von Klagefaszikeln und entrüsteten Blättern? Eher als die Táborer Stadtbürger, die ihre Aufmerksamkeit bald den Standardformen des Lebensunterhaltes schenken, sieht man hier jene „sog. Taboriten“ – als Diener bezeichnete Söldner und Wegelagerer, die zwar der Stadt, von der sie geschützt wurden, einen Teil ihrer Gewinne abführten, die aber von Tábor immer mehr für eine Belastung gehalten wurden und falls sich eine Gelegenheit darbot, bemühte sich die Stadt sie loszuwerden. Das nachhussitische Tábor sehnt sich nicht nach Extremen – das bestätigt der Anblick sowohl nach innen (die Táborer Bevölkerung nimmt evident zur Kenntnis, dass es weitaus die sicherste Gewinnquelle ist, sich den Handwerken und dem Handel zu widmen), als auch nach außen. Die Rekonstruktion der Entwicklung des Eigentumsbesitzes zeigt, dass Tábor – wie auch andere Königsstädte in der nachhussitischen Epoche – zielbewusst ein städtisches Gut baut, sich hier vor allem auf mögliche Brennpunkte der Gefahr in Form von befestigten Sitzen konzentriert, die es gezielt in

seinen Besitz bringt, dass es genauso zielbewusst Kleineigentumsanteile in der Umgebung der Stadt aufkauft und dass seiner systematischen Aufmerksamkeit nicht selbst Kirchenpatronate innerhalb der engeren städtischen Interessensphäre entgehen. Wissen wir, dass die nachhussitische Periode durch Religionstoleranz oder vielleicht fast Mangel an Interesse für konfessionelle Angelegenheiten gekennzeichnet ist, konstatieren wir dann, dass sich dieses Moment auch im Falle von Tábor deutlich zeigte. Wir stellen hier eine nicht nur logische, im Laufe der Zeit absterbende Religionsbegeisterung, sondern auch eine sogar absolute Interesselosigkeit für konfessionelle Angelegenheiten fest, die in den zur Zeit aktuellen Streitigkeiten höchstens als eine Zweckargumentation dienen (in den Klagefaszikeln vom Anfang der vierziger Jahre spielen die konfessionell einschlägigen Streitigkeiten eine gänzlich marginale Rolle). In Übereinstimmung mit Allgemitrends entwickelt sich auch das Verhältnis von Tábor und dem benachbarten Adel – eine Reihe von Kleinadeligen pflegt mit der Stadt freundschaftliche Beziehungen, bürgt für die Stadtgemeinde bei Herbeiführungen des Waffenstillstandes, leiht sich von Stadtbürgern Geld aus, und binnen kurzem beginnen die Kleinadeligen, sich auch Liegenschaften direkt in Tábor anzuschaffen. Gleichlaufend damit pflegen auch hiesige reichere Stadtbürger Grundstücke auf dem Lande anzukaufen, Prädikate und Wappen zu erstreben, und zu einem ersehnten Ziel wurde für sie Beförderung in den Stand der Wladykas.

Es kann im Ganzen gesagt werden, dass sich, was Eigentumsbesitz und vielschichtige Beziehungen zwischen Tábor und dem benachbarten Adel anbelangt, - inwieweit wir fähig sind, es heute zu beurteilen - markante Übereinstimmungen mit allgemeinen Entwicklungstrends der nachhussitischen Zeit zeigen, obgleich es eine Aufgabe in Zukunft ist, einzelne Aspekte und ihre Nuancen zu präzisieren. Es ist einerseits nötig, die Vorstellung über den „spezifischen“ Tábor – Rosenberger Antagonismus zu revidieren, um andererseits konstatieren zu können, dass die Entwicklung auf Tábor und in der Táborer Region den zur Zeit aktuellen Tendenzen verdankt: der für Anfang des 16. Jahrhunderts charakteristische Hass zwischen dem Adel und den Städten hatte auch in Beziehung auf Tábor seine Dramen und seine Opfer. Das konfessionelle Problem – im breiteren Kontext – bleibt offen: die Verhältnisse im südböhmischen Milieu analysierenden Sonden bestätigen, dass sich die nachhussitische und die Jagellone - Epoche auch hier durch Toleranz auszeichnen, und sie deuten an, dass es sich mehr um Toleranz aus Mangel an Interesse handelt, als aus einer rational aufgezwungenen Notwendigkeit einen akzeptablen Kompromiss zu suchen.

IV. Svědectví dobové ikonografie a hmotných památek

Tábor - hrad.

Současný stav archeologického poznání národní kulturní památky. Otázky a hledání odpovědí.

Rudolf Krajíc

Úvod.

Při příležitosti konání VI. mezinárodního husitologického symposia, které se pod názvem „Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách“ konalo ve dnech 12.–14. října 2004 v Táboře, jsem byl požádán o přednesení referátu na téma: „Současný stav poznání tábořského hradu z pohledu archeologa“. Daného úkolu však bylo možno se zhostit pouze za určitých podmínek. Ty byly limitovány současným stavem výzkumu, který teprve v průběhu roku 2004 přechází z terénní fáze do etapy postupného vyhodnocování zjištěných faktů a získaného nálezového fondu. Velkoplošné archeologické odkryvy, které byly v posledních dvanácti letech v areálu bývalého tábořského hradu realizovány, byly totiž dokončeny až v první polovině roku r. 2004 a v září t. r. byla zahájena etapa vyhodnocování poznatků, byly zadány příslušné analýzy (antropologické posudky kosterních nálezů, metalografické, petrografické rozbory ad.) a bylo započato s podrobnou evidencí a dokumentací materiálu. Díky shora popsáným okolnostem nebylo možno na symposiu podat ucelený přehled závěrů, které mohou z posouzení nových archeologických zjištění vyplynout. V pracovní formě byla prezentována faktografie, vyplývající z terénního archeologického výzkumu, ale zatím nebylo možno se zabývat širší historickou problematikou, jako jsou podoba hradu a jeho detailní stavební proměny v jednotlivých sídelně vývojových etapách od 13. do 16. století, nebylo možno zatím podrobněji řešit obecnější vztahy památky k regionálním a národním dějinám (např. počátky osídlení ostrožny s případnými sídelně topografickými vztahy; založení hradu ve 13. století a jeho regionálně-společenský dopad, vývoj a postavení lokality ve 14. století, podoba a začlenění hradu do urbanizmu husitského města po r. 1420 atd.). Referát – a tudíž i jeho publikační formu – jsem proto pojal jako první podrobnější přehled o realizovaném terénním výzkumu v letech 1993–2004 s naznačením těch problémových okruhů, které by mělo následné detailní hodnocení postihnout. V tomto slova smyslu je nutno považovat předkládaný text za vstupní informaci o stavebně historické problematice tábořského hradu, k níž by se archeologie měla podrobněji vyjádřit po vyhodnocení

všech materiálů, které byly jejím prostřednictvím za téměř 70 let trvajících badatelského zájmu o tuto významnou středověkou památku shromážděny.

I. Poloha hradu a jeho historický význam

Relikty tábořského hradu zaujímají v současné době jihozápadní prostor městské památkové rezervace. Nacházejí se v nadmořské výšce 454 m na ostrožně, která se vypíná nad údolím řeky Lužnice a Tismenického potoka. Na této náhorní plošině, snadněji přístupné pouze z východní strany, byly v období vrcholného středověku založeny hrad a město, zvané ve 13. století Hradiště a ve století 15. Hradiště hory Tábora.

Hrad se nachází na jihozápadním výběžku ostrohu (obr. 1) a k jeho dominantám patří dodnes zachovaná válcová věž, zvaná Kotnov (obr. 2), přiléhající k jediné stojící středověké městské bráně, zvané Bechyňská. Postupnými stavebně provozními proměnami areálu byla značně postižena i původní podoba hradu – převážná část fortifikačních prvků a objektů jeho vnitřní zástavby byla zničena, porušena nebo překryta mladšími stavbami. Až do konce 80tých let 20. století byl na ploše bývalého hradu provozován pivovar, který během posledních staletí rozšířil svůj zájmový prostor i vně bývalého hradního opevnění, a to především na východní straně směrem k městu (Thir 1942).

Spolu s původní tábořskou radnicí a částmi městského opevnění je tábořský hrad pod označením „hrad Kotnov s pivovarem“ chráněn jako národní kulturní památka (č. parcelní 237/1-9, 234/2, 239, 240, 244, 245, čp. 127, 128, 130, 132, 395). V Ústředním seznamu kulturních památek jsou pozůstatky tábořského hradu a pivovaru evidovány pod č. 4513/A/5, při čemž je členění areálu následující: hrad Kotnov - 4513/A/51/1, věž - 4513/A/51/2, hvozď - 4513/A/51/3, hradba - 4513/A/51/4, pozůstatky hradeb - 4513/A/51/5, pivovarské sklepy - 4513/A/51/6, administrativní křídlo - 4513/A/51/7, chmelnice - 4513/A/51/8, stará sladovna - 54513/A/51/9, nová sladovna - 4513/A/51/10, varna - 4513/A/51/11 a ležácké sklepy - 4513/A/51/12. Bechyňská brána má evidenční číslo 4513/A/50.

Z důvodu mimořádného historického významu byla v průběhu devadesátých let 20. století učiněna opatření, umožňující úpravu a další užívání areálu bývalého tábořského hradu a pivovaru při dodržení podmínek jeho památkové ochrany. K tomu bylo vydáno „Závazné stanovisko Ministerstva kultury České republiky k rekonstrukci areálu ‚Kotnova‘ č. 6019/92 ze dne 9. dubna 1992“ a tehdejší Státním ústavem památkové péče v Praze byly v r. 1992

stanoveny „Podmínky památkové péče pro využití a rekonstrukci areálu Tábor – hrad Kotnov, Bechyňská brána, pivovar čp. 127“.

Od města Tábor získala areál bývalého tábořského hradu a pivovaru na počátku gotických let 20. století společnost Portfolio a.s. Praha. V současné době ho vlastní a provádí generální rekonstrukci tábořská firma Karel Dvořák.

2. Dějiny bádání

2/1. Pravěké osídlení

K předhistorickému osídlení ostrožny existovalo až do devadesátých let 20. století poměrně málo dokladů (shrnuto in: Šmahel a kol. 1988, 89, pozn. 18 a 19). Díky ojedinělým nálezům, zvláště pak plastice bronzového kančíka z 2. st. př. n. l. (obr. 3), nalezené v prostoru bývalého hradu v r. 1869 (Kolář 1924, 18–19), bylo ještě před nedávnem vyvozováno, že byla tábořská ostrožna tak významným sídelním centrem, že byla označována za keltské oppidum (např. Pleiner a kol. 1978, 612, 619). Desítky plošných archeologických odkryvů nejen na hradě, ale i po celém městě, však tento předpoklad neprokázaly. Z dalších předhistorických jednotlivostí lze jmenovat v areálu hradu nalezenou minci císaře Hadriána z 2. století n.l. (obr. 4).

V letech 1993–1994 se podařilo v jižní části hradního areálu prozkoumat zbytky pravěkého sídliště ze sklonku starší doby železné, tedy z pozdního halštatu (HD 2–3), v absolutních datech ze 6.–5. století př. n. l. (obr. 5–6). I když vyhodnocení těchto poznatků zatím nepostoupilo tak daleko, aby je bylo možno posuzovat v širších sídelně-topografických a kulturních souvislostech, lze konstatovat, že toto osídlení bylo nepochybně součástí intenzivního osidlovacího procesu středního toku Lužnice na přelomu halštato-látenského období, jak prokazují i další podobné nálezy na okraji historického jádra města (Krajíc 1996, 143–153; Břicháček – Krajíc 1994, 45–47) i na periférii dnešního Tábora (staveniště Kaufland, archeologický výzkum Husitského muzea v Táboře, r. 1999 – nepublikováno; staveniště Tesco, archeologický výzkum Husitského muzea v Táboře, r. 2004 – nepublikováno.).

2/2. Středověké osídlení

Přes nečetné zprávy písemných pramenů, dotýkající se nejstarších dějin středověkého Tábora (Hradiště), postoupil historický a archeologický výzkum v posledních desetiletích tak daleko, že již není pochyb o středověkém osídlení ostrožny nad řekou Lužnicí, počínaje 13. stoletím (shrnuto in: Drda – Tecl 1978, 740–764; Drda 1978; Richter – Drda 1981, 1–21; Šmahel a kol.

1988). Majetkové a prostorové zájmy zde patrně nejprve projeví Vítkovci a nedlouho po nich i panovník – Přemysl Otakar II.

Mnozí z badatelů, kteří se zabývali nejstaršími středověkými dějinami Tábora, publikovali i své představy o dataci a podobě táborského hradu. Ty se často, především v podobě, počtu a umístění hlavních fortifikačních prvků – věží, propojených obvodovou hradební zdí – odlišují (obr. 7–12). Nejvíce do širšího povědomí veřejnosti vešla rekonstrukce Dobroslavy Menclové (obr. 9–10), která na počátku 70tých let 20. století pojala táborský hrad jako stavbu se 4 válcovými a jednou hranolovou věží (Menclová 1972, 317–318).

Protože je první písemná zpráva o hradě zachována až k r. 1370, pohybovalo se u různých autorů i jeho chronologické zařazení od úvah o možném založení ve 13. až po průběh 14. století. Například Karel Thir datoval založení města i hradu do 13. století, při čemž uvádí, že založení iniciovali Vítkovci (Thir 1920, 351). Obdobného názoru byl i Martin Kolář (Kolář 1924a, 325). Stejný názor zastával i August Sedláček, který při popisování událostí, místně spojených s Vítkovci, píše mj. i o jejich hradu Hradišti ze 13. století (Sedláček 1933, 136). Dobroslava Menclová kladla založení táborského hradu nejprve do doby po polovině 14. století (Menclová 1953, 74), o dvacet let později posunula dataci do první poloviny 14. století, přesněji pak mezi léta 1330–1340 (Menclová 1972, 318). Teprve archeologické výzkumy a kastelologické analýzy v posledních desetiletích potvrdily založení hradu ve druhé polovině 13. století. Velký význam pro objektivní posouzení památky měl detailní stavebně historický průzkum Jana Muka (obr. 11), který na počátku 80tých let 20. století zjistil a interpretoval fakta, z nichž velká část má platnost dodnes (Lancinger – Muk 1981). Protože se jednalo o závažná zjištění, vycházející jak ze studia a analýz dostupných pramenů i výsledků bádání předchůdců, tak z nových skutečností, které vyplynuly z podrobného architektonického průzkumu, je nutno na závěry této zprávy alespoň v základních tezích poukázat. Přes vynikající terénní zjištění totiž archeologický výzkum některé z těchto tezí neprokázal, a proto je nutno z důvodu objektivnosti prezentovat nejen ty závěry, které mají dnes již všeobecnou platnost, ale i ty, které byly v posledních desetiletích překonány. K původní podobě a typologii hradu se autoři stavebně historického průzkumu vyjadřují následovně: za původní ve spodních partiích (tj. ze 13. století) považují jedinou dosud zachovanou věž v jihozápadním nároží, zv. Kotnov. U druhé válcové věže předpokládal Jan Muk, že tato obsahuje „nápadně slabé zdivo“ a tudíž považoval Kotnov za „bergfrít“ (Lancinger – Muk 1981, 77). Podstatnou informací je i to, že třetí věž – na východní straně hradního obvodu – nebylo možno stavebně historickým průzkumem prokázat a její polohu a po-

dobu autoři dedukují z „ne zcela přesného půdorysu a fotografických snímků před zbořením“; její obvodová zeď měla mít tloušťku 230 cm (c.d., 76). Určité pochybnosti o věžích na straně protilehlé k doložené dvojici válcových věží na jižní straně vyjádřil Jan Muk následovně: „...mělce byla vysunuta střední věž severního obvodu tábořského hradu a patrně i věž severovýchodní, pokud náš předpoklad její existence je správný“ (c.d., 78). Z průzkumu dochovaného zdiva ve sklepech a na půdě novodobé administrativní pivovarské budovy vyvodil, že zde stála – tj. na severní straně – hranolová věž (c.d., 60a). V typologickém pojetí je podle autorů SHP hrad jako celek považován „spíše za variantu typu s obvodovou zástavbou ... obohacenou dalšími dvěma věžemi“ (c.d., 78). V pojednání o nejvýznamnějším objektu vnitřní zástavby – paláci – se autoři SHP přiklání oproti Thirovi a Sedláčkovi k názoru D. Menclové (odkazují na nedostupnou dokumentaci oken v západním průčelí hradu), že se původní palác nacházel na západní straně hradu (c.d., 79, 82).

Shrneme-li uvedené poznatky SHP, je zřejmé, že vedle neoddiskutovatelné polohy a ve spodních partiích i převážně původní podoby Kotnovské věže autoři v průběhu vlastního textu do určité míry pochybují o existenci některých dalších fortifikačních prvků, případně je nepovažují za konstrukčně srovnatelné s Kotnovem (např. druhá válcová věž). Oproti tomuto předpokladu je však již na tomto místě (podrobněji srv. níže) nutno uvést, že v případě posledně jmenované (druhé válcové) věže prokázal archeologický výzkum v r. 2003 stejný půdorys i síly zdí jako je tomu u dosud stojící první válcové věže na jihozápadní straně hradu.

Ve svých souhrnných a encyklopedických pracích se tábořskému hradu jako celku věnoval také Tomáš Durdík (obr. 12). Ten uvádí založení města spolu s hradem do souvislostí s iniciativami krále Přemysla Otakara II. ve druhé polovině 13. století. Z dostupných podkladů (zvláště z výsledků SHP J. Muka a L. Lancingera) vyvozuje základní podobu tábořského hradu jako hradu se čtyřmi věžemi, při čemž nepochybuje o existenci věže (věží) na severním a východním obvodu: „o necelou sílu zdiva byla vysunuta pouze zaniklá, snad obytná čtverhranná věž východní“ (Durdík 1995, 110). S odkazem na výsledky našich archeologických výzkumů v r. 1993 se ve své encyklopedii přiklání k názoru, že obytná stavba na jihovýchodní straně hradního areálu byla palácem (c.d., 110). Hrad považuje za ne zcela pochopený kastel francouzského typu (c.d., 111).

Vedle odborníků, kteří se zabývali analýzami a interpretacemi písemných pramenů a dochovaných nadzemních reliktnů hradu, připadla postupem doby významná úloha i archeologii.

První regulérní archeologický výzkum byl na tábořském hradě realizován v r. 1935 (Vojtěch Budaváry). V následujících třech desetiletích se na něm podíleli další dva archeologové (Václav Huml 1965–1966, Miloš Drda 1969). Přestože bylo v letech 1935–1969 prozkoumáno pouhých 92 m² (obr. 13), posunula některá z terénních zjištění historické poznání tábořského hradu významným způsobem kupředu. Jednalo se především o detekce kulturních vrstev ze 13. století a nálezy, které jako nepochybné importy potvrzovaly jak dobu založení hradu, tak i vysoké společenské prostředí zakladatele.

Protože až na výjimky nebyly výsledky sondáží z 30.–60tých let 20. století publikovány, není bez zajímavosti alespoň rámcově shrnout jejich rozložení v rámci hradního areálu a podat přehled terénních a materiálových poznatků (obr. 13).

Nejstarší a nejrozsáhlejší archeologický výzkum byl na tábořském hradě proveden v r. 1935 na náklady Jihočeské společnosti pro zachování husitských památek Vojtěchem Budínským (V. Budaváry NZ AÚ ČSAV Praha č. 2011/35, 790/35 a 845/35). V uvedeném roce byly v hradním areálu prozkoumány čtyři plochy. Sonda 1 o plošném rozsahu 21,5 x 1,5 m byla vytyčena v prostoru bývalé pivovarské zahrady jižně od Kotnovské věže mezi parkánovou a hradební zdí. V hloubce 2,5 m zde byly objeveny cihlové kanály a z nálezů uvádí autor kromě úlomků keramiky měděné puklice, novověké mince a několik lidských kosterních pozůstatků. Stratigrafie zde dosahovala i více, než 450 cm. Původní terén byl zjištěn pouze v severní části sondy a prokázal, že hradební zeď byla postavena na skále, svažující se směrem k jihu a západu. Sonda 2 o rozsahu 4 x ca 2 m byla umístěna do prostoru mezi válcovou věž a hradební zeď. Podloží zde dosahovalo maximální hloubky 290 cm. Kromě keramiky a želez z 15.–16. století zde byly nalezeny zbytky ohniště a lidské kostry. Sonda 3 o rozloze 8 x 1,3 m byla položena nedaleko sondy 2, souběžně s vnější pivovarskou zdí, k níž se napojovala krátkou kolmou sondou. Stratigrafie zde dosahovala mocnosti 270 cm a podloží tvořila zvětralá skála. Kromě nálezů z 15.–16. století, mezi nimiž jsou jmenovány užitková keramika, mince a žulová ostění, byly v hloubce 215 cm objeveny dva pravěké střepy. Kolmý řez na budovu pivovaru prokázal, že tento novověký objekt stojí na původní hradební zdi, jež zůstala zachována do výšky 25 cm pod recentním povrchem. Její základy sahaly více než 1 m pod povrch a byly budovány z lomových kamenů na maltu. Sonda 4 o rozsahu 2 x 1,5 m, umístěná na dvoře pivovaru mezi novověkou budovou a ohradní zdí pivovaru, přinesla negativní zjištění o průběhu původní hradební zdi. Na základě toho se autor domníval, že je ji nutno předpokládat o několik desítek metrů jižněji. Výzkum v uvažované

páté sondě, situované do prostoru bývalé staré varny, nebyl pro nedostatek místa dokončen (obr. 13:1-5).

Další archeologický výzkum v prostoru bývalého tábořského hradu byl uskutečněn až po dalších třiceti letech v r. 1965. Z pověření Archeologického ústavu ČSAV Praha ho provedl Václav Huml z tábořského muzea, a to na parcele č. 128/II. Na ploše ca 12 m² objevil ve východním předpolí hradu reliktu cihlové chlebové pece, datované do 16.-17. století (Huml 1968, 230-237; týž, NZ AÚ ČSAV Praha čj. 9975/66). Podloží zde dosahovalo hloubky 250 cm. Těsně nad ním, v hloubce 240 cm, byly nalezeny zbytky keramických zásobnic a hrnců, datované autorem do předhusitského období (Huml 1970, 562; týž 1968, 232).

Významné poznatky o dataci tábořského hradu přinesl výzkum téhož archeologa, uskutečněný v roce 1966 na jihovýchodním okraji hradního nádvoří (Huml, NZ AÚ ČSAV Praha čj. 3652/67). Na ploše necelých 19 m² zde byly odkryty zbytky hradební zdi, budované z lomových kamenů na maltu a dosahující mocnosti 198 cm (Huml 1970, 563-564; týž 1970a, 15). Výrazným přínosem pro dějiny lokality bylo detekování kulturní vrstvy ze 13. století, a to v hloubce 160 cm pod recentním povrchem. Její vazba na hradební zeď ve spodní části ukázala na možnost datace středověké fortifikace již do tohoto raného období (Huml 1970, 567; Muk 1982, 166, pozn. 4) (obr. 13:6).

Posledním archeologickým výzkumem před změnou majitele, k níž došlo v průběhu devadesátých let 20. století, byla akce tábořského muzea, realizovaná Milošem Drdou v roce 1969 (obr. 13:7). Sonda o plošném rozsahu ca 7 m² navazovala - a na západní straně částečně překrývala - plochu, zkoumanou v roce 1966 Václavem Humlem. Stratigrafie zde dosahovala mocnosti až 4 m a ze zásypu byla získána jak vrcholně středověká keramika, tak i zlomky, autorem označené jako nálezy „hradištního charakteru“. Kromě dalších artefaktů, mezi nimiž se vyskytují strusky a železné předměty, patří k nejvýznamnějším objev dvou zlomků skleněné láhve (obr. 25), zdobené bílou, červenou a zlatou barvou a arabským písmem v horizontálním pásu (uloženo v HM Tábor, inv.č. T 1971). Nález je datován do 13. století (Drda - Tecl 1978, 750, pozn. 47).

Nová etapa archeologických prací byla zahájena na počátku gotých let 20. století, kdy během 10 let areál bývalého tábořského hradu dvakrát změnil majitele a v souvislosti se stavebními úpravami byly provedeny i velkoplošné archeologické odkryvy. V posledních 12 letech jsme tak mohli během 5 výzkumných sezón prozkoumat plochu 2800 m² (obr. 14). Abychom získali co možná nejobjektivnější a nejširší poznatky, aplikovali jsme i na místech, kde

nebylo možno následně provádět terénní výzkum, prospekční - především archeogeofyzikální - metody (Hašek - Krajíč - Mitrenga - Novotný 1992) a využívali - zvláště při dokumentaci - nejnovějších metod a pracovních postupů. Během několika let jsme vyvinuli a na tábořském hradě poprvé ověřili metodiku terénní dokumentace, která nejen výrazně urychlila a zpřesnila práci, ale umožnila i nové formy grafických výstupů včetně animací a trojprostorových modelací. Tato metodika se ukázala jako přínosná i při detailní dokumentaci Kotnovské věže, kterou jsme provedli v letech 2003-2004.

3. Archeologický výzkum 1993-2004

Již během prvních dvou výzkumných sezón došlo nejen k potvrzení výstavby hradu ve druhé polovině 13. století, ale na několika místech jsme zjistili i reliktu středověkého osídlení, které založení hradu předcházelo.

Jako první příklad lze uvést zbytky stavby, z níž se zachovala na maltu stavěná dovnitř lícovaná zeď z lomových kamenů, vystavěná na skalnatém podloží a překrytá vrstvami z doby výstavby druhé válcové věže na jižním obvodu hradu (obr. 15). Zeď zůstala zachována do výšky ca 30 cm. Její příslušnost k původní stavbě nebylo možno blíže specifikovat, protože k objevu došlo na hraně sond, vymezených pro archeologický výzkum v interiéru sladovny v r. 2003 a rozšíření zájmového území nebylo v následujícím období povoleno. Kulturní vrstvy z doby provozu objektu, které z vnitřní lícované strany přiléhaly ke zdi, obsahovaly zlomky užitkové keramiky ze 13. století, morfologicky i výzdobně blízké nálezům z následujícího období, kdy došlo k výstavbě hradu.

Druhým příkladem je oválná jáma o průměru ca 1 m a hloubce ca 50 cm, která se zachovala pod východní hradební zdí přemyslovského hradu (obr. 16). V jejím zásypu se nacházel materiál 13. století.

Pokud vezmeme v úvahu to, že ostroh byl v průběhu 13. století v majetku Vítkovců, i to, že již v r. 1267 jsou uváděni bratři Hněvek a Konrád z Hradiště, nejsou uvedené archeologické poznatky s informacemi o osídlení ostrožny před výstavbou královského hradu v rozporu.

V chronologické posloupnosti následuje období založení a výstavby přemyslovského hradu ve druhé polovině 13. století. V r. 2003 jsme prozkoumali východní polovinu renesanční sladovny, kde se měla nacházet zaniklá druhá hradní válcová věž. Její kruhový půdorys včetně předzákladu jsme odkryli téměř kompletně (obr. 17-18). Oproti závěrům, vysloveným na počátku 80-tých let 20. století na základě provedeného stavebně historického průzkumu,

že se v tomto případě mělo jednat o věž subtilnější konstrukce (Lancinger – Muk 1981), prokázal archeologický výzkum v r. 2003, že se jednalo o stavbu tvarem i rozměry analogickou spodním partiím Kotnovské věže. Válcové těleso mělo kamennomaltové stěny 3 m silné, dosahovalo průměru téměř 12 m a průměr vnitřního užitného prostoru činil 4,8 m. Maximální výška zachovaných stěn včetně základů činila v době archeologického výzkumu 165 cm. Překvapivým zjištěním, které je jednou z otázek pro budoucí detailní analýzu, je mocnost kulturních vrstev, souvisejících s výstavbou a existencí věže ve 13. století. Stratigrafie zde totiž dosahovaly mocností i 100–150 cm. Podobná terénní zjištění jsme učinili již v letech 1993–1994 při výzkumu prostoru mezi první válcovou a jihovýchodní hranolovou věží (podrobněji viz níže). Bohatý nálezový fond potvrdil i v tomto případě chronologické zařazení a provozování věže a k ní přiléhajícího prostoru již ve druhé polovině 13. století (obr. 19–20).

Z předpokládané další věže, nacházející se na jihovýchodním obvodu hradního areálu, jsme měli možnost v letech 1993 a 2003 odkrýt jen torza východní stěny. Přestože v těchto místech nezůstaly zachovány původní kulturní vrstvy, dovoluje nároží, provázané s hradební zdí, jež byla prokazatelně vystavěna jako součást fortifikačního hradního systému ve 13. století, datovat do daného období i tuto stavbu. Není bez zajímavosti, že tato východní stěna stála ještě v r. 1908.

V r. 1993 jsme prozkoumali plochu mezi oběma uvedenými věžemi (obr. 21). Nejenže jsme v délce několika desítek metrů objevili 2 m silnou hradební zeď z lomových kamenů na maltu, která věže spojovala, ale odkryli jsme i další stavební pozůstatky, které dovolují uvažovat o tom, že prostor mezi věžemi zaplňovala ve 13. století rozměrná – v přízemní části jednoprostorová – obytná stavba. V ní jsme odkryli základy kamenného topeniště, jehož ústí bylo vystavěno z tesaných kamenných článků a dno bylo vyloženo oblázkou (obr. 22). Pod nimi byly symbolicky uloženy 4 švábské halíře. Mezi luxusními užitkovými výrobky se v této místnosti nacházely importované skleněné nádoby, z nichž se podařilo identifikovat láhev či karafu z čirého skla, zdobenou natavovanými modrými nitěmi (nález z r. 1993, obr. 23–24; Krajíc 2000, 109–111) a zlatem a emailem zdobenou láhev s arabským nápisem (nález z r. 1969, obr. 25). Na rozdíl od tradičního situování paláce k severnímu obvodu hradu, nevylučuji ve shodě s Karlem Thirem a Augustem Sedláčkem ani tu možnost, že palácovou stavbou mohla být tato kamenná budova mezi věžemi na jižním obvodu hradního areálu.

Pro doplnění půdorysu tábořského hradu ve 13. století lze odkázat na relikty hradební zdi na východní straně, odkryté při archeologickém výzkumu v r. 1994 (obr. 26). Zde, tedy na straně k městu, přetínal ostroh 16 m široký a 7 m hluboký příkop ve tvaru nepravidelného písmene V se šikmými bočními stěnami (obr. 27).

K přemyslovskému hradu třetí čtvrtiny 13. století lze shrnout, že se jednalo o náročný stavební komplex, obklopený 2m silnou hradební zdí, opatřený 2 válcovými a patrně 2 hranolovými věžemi a na východní straně oddělený od města příkopem. Podél hradebních zdí, tj. po vnitřním obvodu, byl hrad zastavěn objekty, z nichž se podařilo prozkoumat rozměrnou obytnou stavbu, umístěnou na jižní stranu mezi dvě věže. Nezastavěné části nádvoří byly z převážné části štětovány drobnými kameny a nacházela se zde studna.

Pro následující 14. století je k dispozici kromě movitých nálezů jen několik málo přímých terénních zjištění. Je pravděpodobné, že k výrazným stavebním úpravám hradu v tomto období nedocházelo, a pokud ano, bylo to v nadpovrchových partiích, které se buď nedochovaly nebo jsou archeologicky nepostizitelné. Z nově odkrytých objektů lze uvést pouze reliktní kamenné stavby, z níž se zachoval na sucho vyzděný čtvrtkruh, nacházející se v těsné blízkosti druhé válcové věže na jižním obvodu hradního areálu (obr. 17 a 28). Obdobně jako u shora jmenované nejstarší zdi 13. století (která se nacházela v téže sondě) nebylo možno ani tuto stavbu, zasahující do rohu a dvou sousedních profilů sondy v interiéru sladovny, celoplošně prozkoumat, neboť terénní práce musely být v prostoru sond I-III v r. 2003 ukončeny a jejich rozšíření v následujícím období již nebylo pro rychlý postup sanačních prací možné.

Zajímavým dokladem o životě na hradě ve 14. století je i postupné zanášení hradního příkopu v tomto období. Nade dnem, zaneseném ca 1 m mocnou bahnitou vrstvou ze 13. století, se nacházela poměrně výrazná (až několik desítek centimetrů silná) vrstva s nálezy 14. století, do jejíž horní partie byl na počátku 15. století založen základ kamenné kontreskarpy, která je dokladem zdokonalování fortifikačního systému hradu po roce 1420.

Také pro husitské období existuje z vnitřního prostoru hradu překvapivě málo dokladů. Jedná se především o jednotlivé nálezy a nepřilíš mocné kulturní vrstvy. Je proto otázkou dalšího detailního hodnocení, zda tato zjištění souvisejí například s intenzivními terénními úpravami v historicky mladších obdobích (což se zatím zdá jako pravděpodobnější) nebo jsou projevem a odrazem specifických dobových skutečností, které měly vztah ke způsobu osídlení a provozování hradu po založení města v r. 1420. Tato zjištění ve vnitřním hradním areálu totiž kontrastují s intenzitou a kvalitou úprav,

kteře byly v husitském období věnovány obvodovým partiím hradu, především zdokonalení fortifikačního systému.

Jediný rozsáhlejší stavební zásah, který byl pro 15. století uvnitř hradu archeologicky v letech 1993–2004 zjištěn, bylo rozčlenění domu na jižním obvodu hradu pomocí kamenných příček na tři místnosti a vykopání podzemní únikové chodby v prostřední z nich (obr. 29). Relikty ostatních objektů po vnitřním hradebním obvodu svědčí spíše o lehkých povrchových přístřešcích.

Čemu však byla věnována v 15. století náležitá pozornost, to bylo posílení obvodového pevnostního systému hradu. Čtyři metry od hradební zdi byla vystavěna 1 m silná parkánová zeď, budovaná z lomových kamenů na maltu (obr. 26 a 30). Jako zcela nový fortifikační prvek byla na straně k městu postavena hranolová věž na kvadratickém půdorysu ca 8 x 8 m se vstupní branou a padacím mostem (obr. 31). V souvislosti s tím byl částečně zanesený hradní příkop opatřen kontreskarpou.

K hradu 15. století můžeme shrnout, že i nadále existovala na daném místě hradební zeď, kterou svým průběhem ve vzdálenosti 4 m respektovala nově postavená zeď parkánová. Na východní straně s ní byla konstrukčně provázaná nově postavená hranolová věž s vjezdovou branou. Výraznější přestavby se dostalo obytné stavbě u jižní hradební zdi, která byla rozčleněna na několik místností. V jedné z nich se nacházel vstup do podzemní chodby, která byla patrně refugiem, směřujícím jižně vně hradeb do svahu nad řekou Lužnicí.

Pro historický vývoj tábořského hradu v popřemyslovském období přinesly nové a v mnohých ohledech překvapivé poznatky nálezy ze 16. století. Vedle několik desítek centimetrů mocných planýrovacích vrstev a zavezení příkopu shořelým a žárem deformovaným dobovým materiálem (kachle, spálené trámy, spečená železa ad., obr. 32), jež ukazují na dramatickosti a katastrofální důsledky požáru v r. 1532, patří z mnoha pohledů k nejzajímavějším objevům části zvonářské dílny, která byla v hradním areálu provozována patrně již v první třetině 16. století. Nelze vyloučit, že se k ní vztahuje i jedna z mála dochovaných dobových zpráv, která v souvislosti s popisem požáru v roce 1532 uvádí, že shořela mimo jiné i „bašta u zvoncův“. Z dílenského areálu jsme objevili jámu na lití zvonů (obr. 17 a 33), která spolu s dochovanými movitými doklady výroby patří k nejstarším archeologickým nálezům tohoto druhu na našem území. Vedle výjimečnosti ve smyslu hmotného dokladu historické řemeslnické výroby má tento objekt – díky svému umístění v rámci hradního areálu a prostorové návaznosti na další archeologicky zjištěné objekty – zásadní význam i pro rekonstrukci vývoje a stavební podoby hradu

v 15. a 16. století. Protože se však jedná o nález z r. 2003 a v současné době teprve probíhá podrobná analýza všech s ním souvisejících skutečností, není možno zatím uvést celkové závěry z daných terénních poznatků vyplývajících. S ohledem na současné rozpracování dané problematiky lze však předpokládat, že v blízké budoucnosti bude možno předložit odborné veřejnosti jak vyhodnocení vlastního výrobního objektu a dějin daného řemesla, tak i podrobnější závěry, které mají díky tomuto nálezu vztah i ke stavebně historickému vývoji hradu v předchozím, tj. pohusitském období.

Přehled o archeologicky zjištěných objektech lze ukončit informací o nálezu dvou kostrových hrobů, které jsme objevili v roce 2003 při výzkumu sladovny (obr. 34–37). Oba mrtví byli pohřbeni v úzkých mělkých (provizorních) hrobových jamách těsně u vnitřní stěny jižní hradební zdi. I když se z výbavy hrobů nedochoval s výjimkou drobných kovových zápon žádný datační materiál, je možno na základě vertikální stratigrafie oba hroby řadit do 17. století, s velkou pravděpodobností do období třicetileté války. S ohledem na známá historická fakta a realizované vojenské operace, nelze vyloučit, že k provizornímu pohřbení zde došlo za válečných událostí v roce 1621. Obě kostry jsou v současné době antropologicky posuzovány na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

4. Shrnutí poznatků

Závěrem lze alespoň na úrovni základního přehledu shrnout fakta, vyplývající jak z vlastních archeologických výzkumů, tak i z probíhajících a částečně dokončených komparací s prameny jiné povahy.

V období vrcholného středověku byl nejjihnější cíp tábořské ostrožny částečně osídlen ve 13. století již před výstavbou hradu.

Náročný stavební záměr vybudovat na ostrohu hrad byl realizován patrně Přemyslem Otakarem II. ve třetí čtvrtině 13. století. Základní podoba hradu je známa.

I v průběhu 14. století je na hradě doloženo osídlení; jeho intenzita je však s obdobím předchozím nesrovnatelná.

Po založení husitského města v r. 1420 byl upraven a zdokonalen systém opevnění hradu. Rekonstrukce podoby hradu v 15. století je součástí právě probíhajících analýz archeologických terénních poznatků.

V šestnáctém století byly v hradním areálu provozovány hospodářské a výrobní objekty. Do dějin hradu se zásadním způsobem zapsal ničivý požár v r. 1532, který poznamenal mnoho historických i dobových staveb. Nedávno pu-

blikovaný stavebně historický rozbor Kotnovské věže (Varhaník 1997, 51-56) předpokládá její konstrukční zdokonalení v horních partiích právě po r. 1532. Patrně již v průběhu 16. století byla část hradu využívána jako pivovar. I když zde došlo k výrazným stavebním úpravám v souvislosti s provozovaným pivovarnictvím v letech 1612-1614, nelze vyloučit, že obránci města využívali fortifikačního systému bývalého hradu i za třicetileté války.

Literatura

Břicháček, P. - Krajíc, R. 1994: Die hallstattzeitliche Besiedlung im historischen Stadtkern von Tabor, Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern, West- und Südböhmen. 13. Treffen 16.-19. Juni 1993 Kelheim. Resümes der Vorträge, Deggendorf und Kelheim, 45-47.

Drda, M. 1978: Archeologický výzkum Tábora 1974-1977. Tábora II/1.

Drda, M. - Tecl, R. 1978: K předhusitskému osídlení Tábora, ČČH XXVI, 746-753.

Durdík, T. 1995: Encyklopedie českých hradů. Libri. Praha.

Hašek, V. - Krajíc, R. - Mitrenga, P. - Novotný, A. 1992: Zpráva o archeo-geofyzikální prospekci na akci Tábora - „hrad Kotnov“. Geofyzika a.s. Brno.

Huml, V. 1968: Nález chlebové pece v Táboře, Archeologické rozhledy XX, 230-237.

Huml, V. 1970: Nové poznatky o osídlení Tábora v době předhusitské (k 550. výročí založení Tábora), Archeologické rozhledy XXII, 556-568.

Huml, V. 1970a: Archeologické výzkumy v Táboře, Sborník k 550. výročí vzniku města, Tábora, 13-22.

Kolář, M. 1924: Kančík tábořský. Sborník historických prací prof. Martina Koláře o dějinách Tábora, Tábora, 18-19.

Kolář, M. 1924a: Hradiště, někdejší hrad a nynější pivovar v Táboře, Sborník historických prací prof. Martina Koláře o dějinách Tábora, Tábora, 325-332.

Krajíc, R. 1996: Příspěvek k pravěkému osídlení tábořské ostrožny (Archeologický výzkum v Táboře - Pražské ulici v roce 1992), AVJČ 9, 143-153.

Krajíc, R. 2000: Unikátní nález středověké skleněné nádoby na tábořském hradě, Historické sklo 2. Sborník pro dějiny skla, Čelákovice, 109-111.

Lancinger, L. - Muk, J. 1981: Tábora. Stavebněhistorický průzkum. Hrad Kotnov, Bechyňská brána. SÚRPMO Praha.

Menclová, D. 1953: Husitské opevnění Tábora, Zprávy památkové péče 13, 65-102.

Menclová, D. 1972: České hrady I, II. Praha.

Muk, J. 1982: Táborský hrad Hradiště ve středověku, Husitský Tábor 5, 165–176.

Pleiner, R. a kol. 1978: Pravěké dějiny Čech. Academia. Praha.

Richter, M. - Drda, M. 1981: Sezimovo Ústí (Alttabor) und Tabor, Ergebnisse archäologischer Forschungsgrabungen in Südböhmen, MIÖG 89, 1–21.

Sedláček, A. 1933: Hrady, zámky a tvrže Království českého IV. Praha, 126–153.

Šmahel, F. a kol. 1988: Dějiny Tábora I/1. Do r. 1421. České Budějovice.

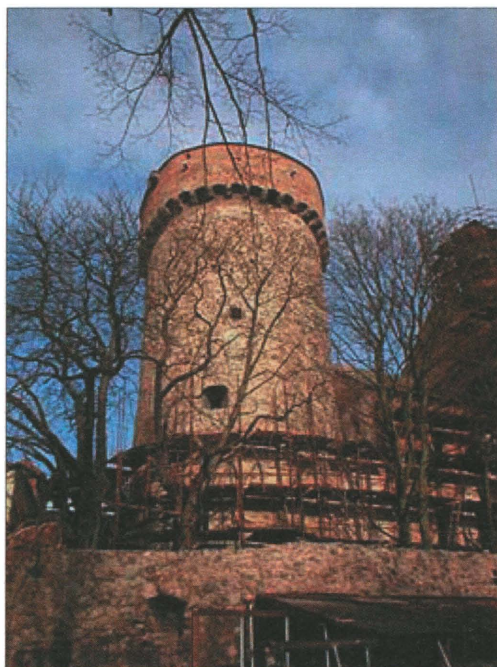
Thir, K. 1895: Hradiště hory Tábor jako pevnost v minulosti. Tábor.

Thir, K. 1942: Dějiny táborského pivovarnictví. Tábor.

Varhaník, J. 1997: Kotnovská věž v Táboře, Průzkumy památek II/1997, Praha, 51–56.

Obr. 1: Letecký snímek areálu bývalého táborského hradu se zachovanou Kotnovskou věží v pozadí. Pohled od jihovýchodu.

Obr. 2: Jediná dosud stojící věž bývalého táborského hradu. Pohled od jihu.

Obr. 3: Plastika bronzového kančička z 2. stol. př.n.l. Nález z roku 1869.

Obr. 4: Římská mince císaře Hadriana (vládl 117-138). Nález z roku 1879.

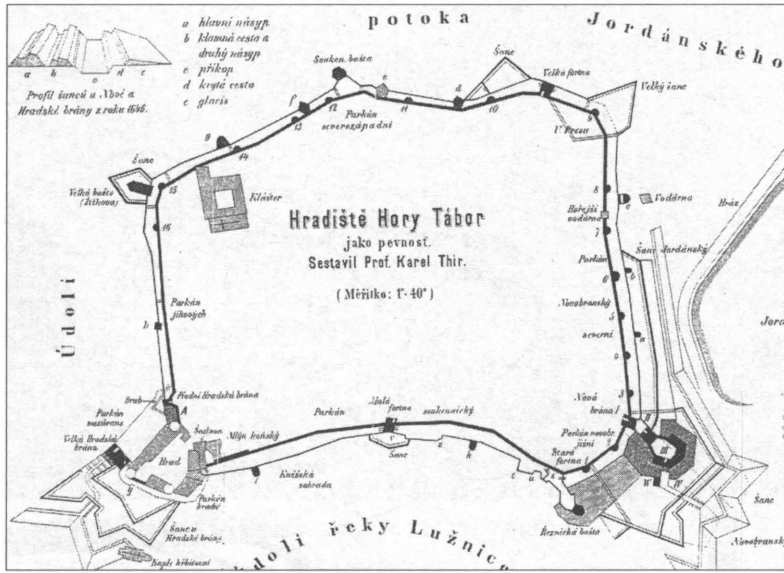

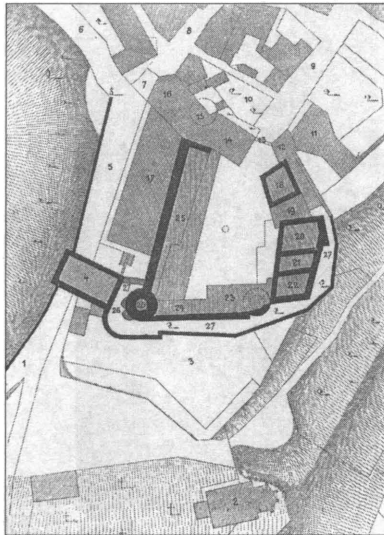
Obr. 5: Pravěké nálezy z pozdně halštatského období v historickém jádru města Tábora. Na jihozápadní straně ostrožny jsou vyznačeny nálezy z let 1993–1994, zjištěné při archeologickém výzkumu hradu.

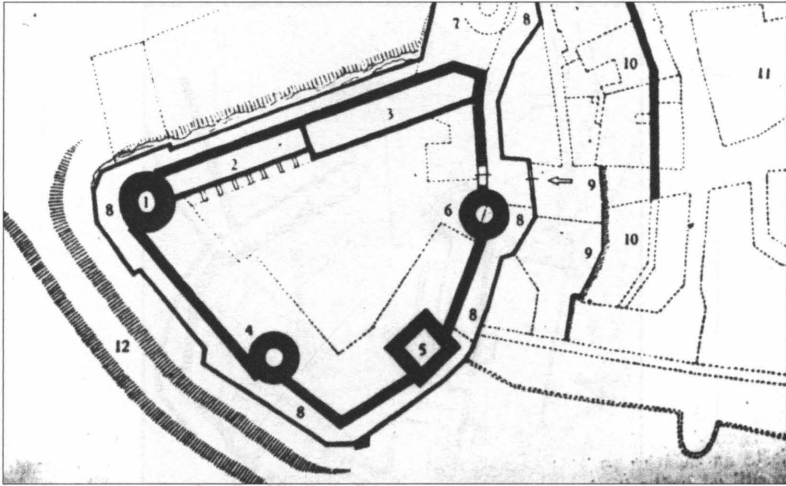
Obr. 6: Tábor – hrad. První rekonstruovaná pozdně halštatská nádoba z archeologických výzkumů dvacátého století v Táboře. Nález z roku 1993.

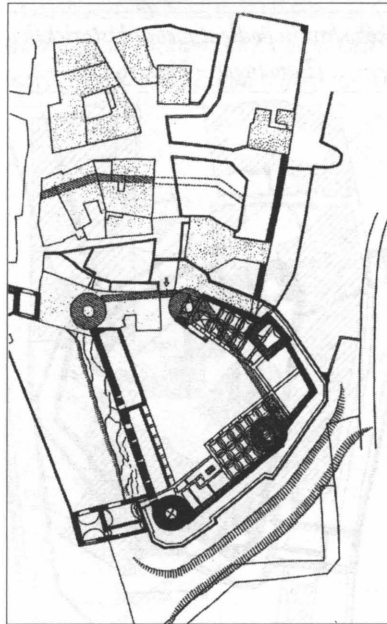
Obr. 7: Opevnění středověkého Tábora podle Karla Thira (1895, vloženo). I když jsou po obvodu hradu nakresleny tři válcové věže, v textu autor uvádí, že věže byly čtyři: „... i tajemná ta bašta u zvoncův jest asi jedna z bývalých čtyř rohových věží hradu, jež prof. Sedláček znova ustanovil, které ovšem až na jedinou pivovarskou docela zašly“ (Thir 1895, 32).

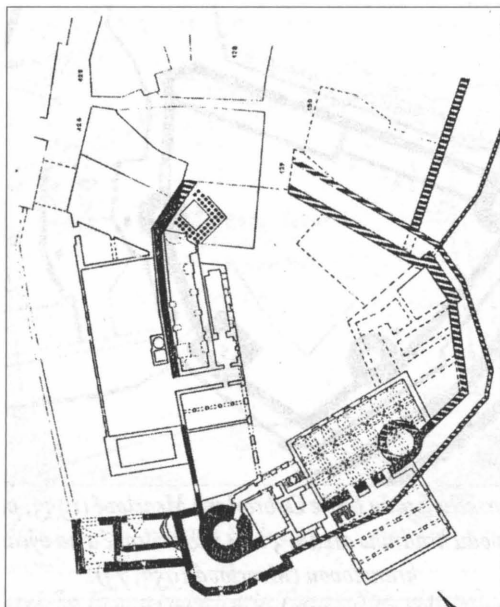
Obr. 8: Půdorys táboorského hradu podle Augusta Sedláčka (Sedláček IV 1933, obr. na straně 127). Autor uvádí tři válcové a jednu hranolovou věž.

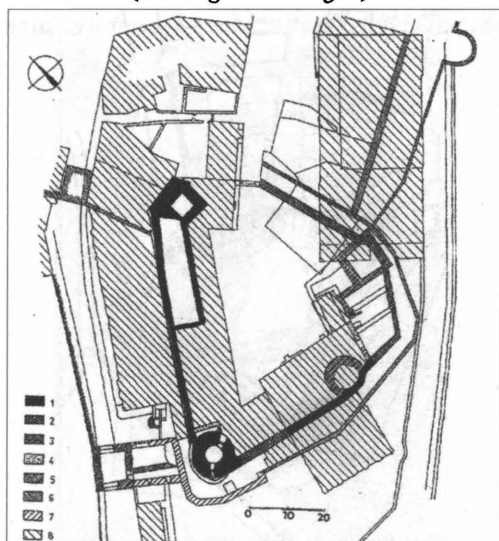
Obr. 9: Půdorys tábořského hradu podle Dobroslavy Menclové (1953, plán II na straně 85). Autorka uvádí po obvodu hradního areálu 3 až 4 věže válcové a na východní straně jednu věž hranolovou (Menclová 1953, 73).

Obr. 10: Půdorys tábořského hradu podle Dobroslavy Menclové (1972, obr. 448). Oproti práci před dvěma desetiletími prezentovala autorka mírně změněnou dispozici věží a jejich počet stanovila na 5, z toho 4 měly být válcové a jedna hranolová (Menclová 1972, 317).

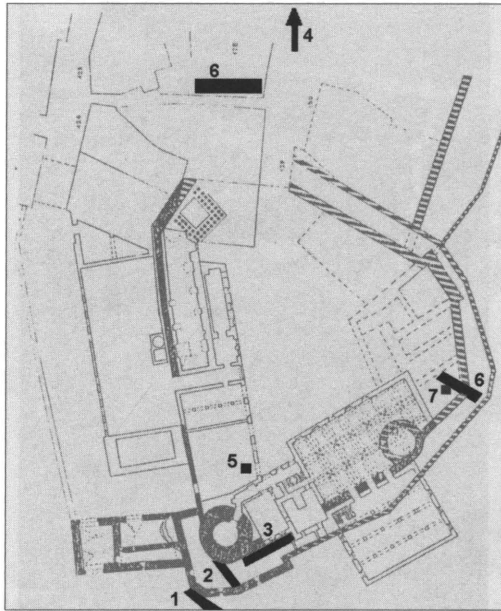

Obr. 11: Půdorys tábořského hradu podle stavebně historického průzkumu Jana Muka (Lancinger - Muk 1981).

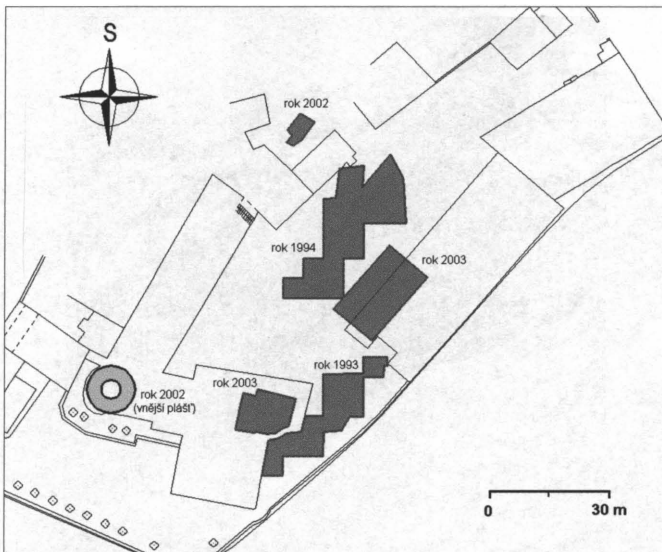

Obr. 12: Půdorys tábořského hradu podle Tomáše Durdíka (1995, 111, obr. 83). Autor uvádí na jižním obvodu dvě válcové věže, na severní a východní straně dvě věže hranolové (Durdík 1995, 110-111).

**Obr. 13: Tábor – hrad. Archeologické výzkumy do r. 1993. Celkem prozkoumáno 92 m².
 Legenda: 1-5/V. Budínský (1935), 6/V. Huml (1965-1966), 7/M. Drda (1969).**

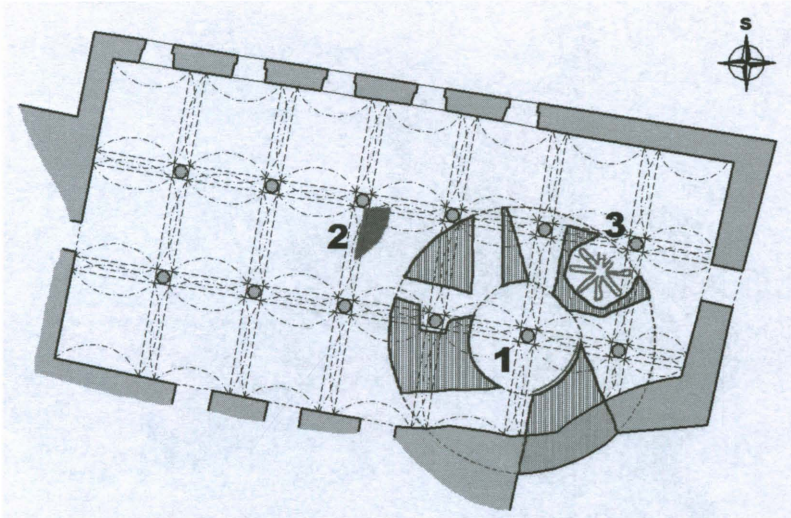
**Obr. 14: Tábor – hrad. Archeologický výzkum Husitského muzea v Táboře v letech 1993–2003.
 Celkem prozkoumáno 2 800 m² při hloubce podloží od 1 do 4 m.**

Obr. 15: Tábor – hrad. Zed z 13. století (uprostřed v profilu), stratigraficky starší, než výstavba druhé válcové hradní věže (okraj upravo). Pohled od severu. Archeologický výzkum 2003.

Obr. 16: Tábor – hrad. Jáma s materiálem ze 13. století pod východní hradební zdí. Archeologický výzkum 1994.

Obr. 17: Tábor – hrad. Půdorys druhé válcové věže v interiéru renesanční sladovny. Archeologický výzkum 2003. Legenda: 1/relikty druhé válcové věže ze 13. století; 2/relikty kamenného objektu ze 14. století; 3/jáma na odlévání zvonů – 16. století.

Obr. 18: Tábor – hrad. Relikty druhé hradní válcové věže. Pohled od severovýchodu. Archeologický výzkum 2003.

Obr. 19: Tábor – hrad. Keramika 13. století z bezprostředního okolí druhé hradní válcové věže. Archeologický výzkum 2003.

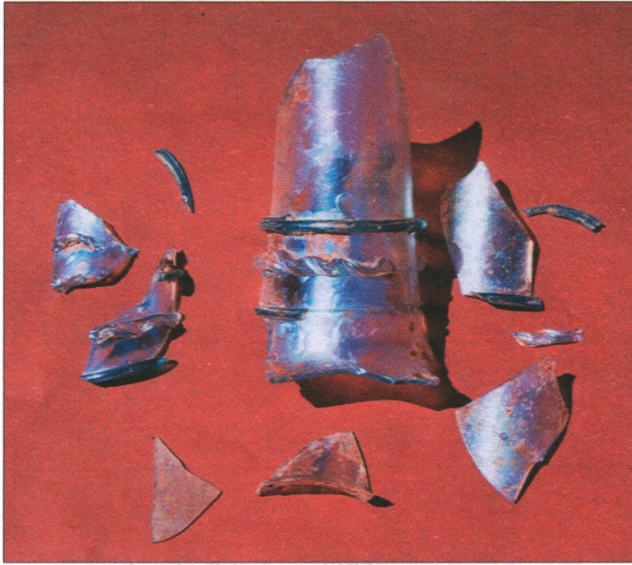
Obr. 20: Tábor – hrad. Zlomky skleněné číše s nálepy ze 13. století z bezprostředního okolí druhé válcové hradní věže. Archeologický výzkum 2003.

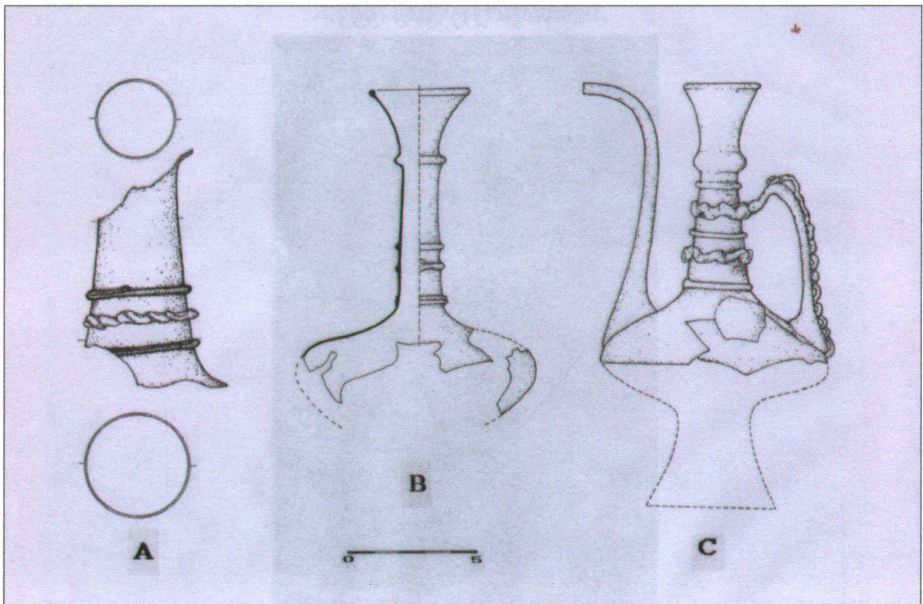
Obr. 21: Tábor – hrad. Plocha mezi druhou válcovou a první hranolovou věží. Archeologický výzkum 1993.

Obr. 22: Tábor – hrad. Relikty kamenného topeniště v obytné budově, postavené mezi druhou válcovou a první hranolovou věží. Archeologický výzkum 1993.

Obr. 23: Tábor – hrad. Zlomky láhve nebo karafy z čirého skla, zdobené natavenou modrou nití – import 13. století. Archeologický výzkum 1993.

Obr. 24: Rekonstrukce původního tvaru láhve (B) nebo karafy (C) na základě torza (A), nalezeného na tábořském hradě v r. 1993.

Obr. 25: Tábor – hrad. Hrdlo láhve zdobené emailem a zlatem, arabský nápis – import 13. století. Archeologický výzkum 1969.

Obr. 26: Tábor – hrad. Hradební zeď ze 13. století (olevo) na východním obvodu hradu. Vpravo od ní slabší parkánová zeď z 15. století. Archeologický výzkum 1994.

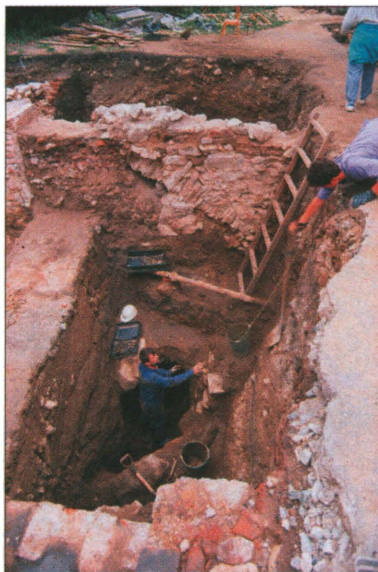

Obr. 27: Tábor – hrad. Příkop na východní straně odděloval hrad od městské zástavby. Do částečně zaneseného příkopu byla v 15. století vestavěna kamenná zeď. Archeologický výzkum 1994.

Obr. 28: Tábor – hrad. Objekt 14. století vedle druhé válcové věže. Archeologický výzkum 2003.

Obr. 29: Tábor – hrad. V budově u jižního hradebního obvodu byla pod podlahou střední místnosti v 15. století vyhloubena podzemní chodba, přístupná po tesaných stupních v podložní skále. Archeologický výzkum 1993.

Obr. 30: Tábor – hrad. Parkánová zeď z 15. století před druhou válcovou věží (vlevo vystupující z obvodové stěny sladovny). Archeologický výzkum 1993.

Obr. 31: Tábor – hrad. Torzo hranolové věže s vjezdovou bránou na východním obvodu hradu. Archeologický výzkum 1994.

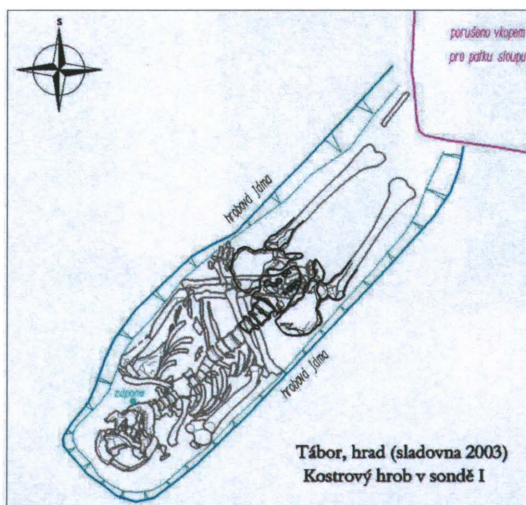

Obr. 32: Tábor – hrad. Vrchní zásyp hradního příkopu - spálené dřevěné a hliněné stavební konstrukce po požáru 1532. Archeologický výzkum 1994.

Obr. 33: Tábor - hrad. Jáma na odlévání zvonů. Archeologický výzkum 2003.

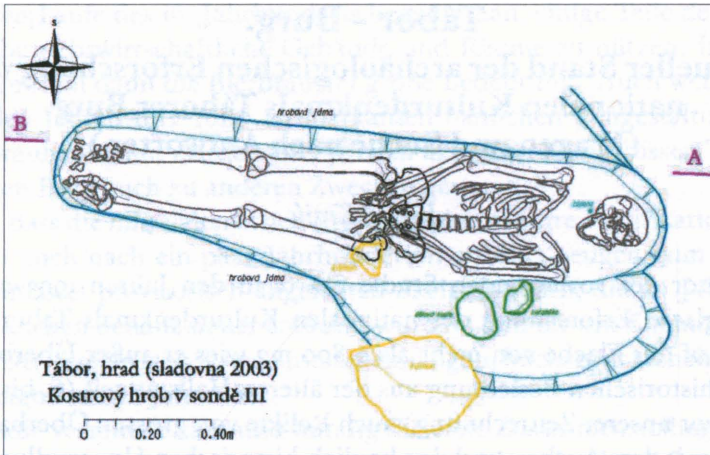

Obr. 34: Tábor – hrad. Kostrový hrob v sondě I u jižní hradební zdi (dokumentace). Archeologický výzkum 2003.

Obr. 35: Tábor – hrad. Kostrový hrob v sondě I u jižní hradební zdi. Archeologický výzkum 2003.

Obr. 36: Tábor – hrad. Kostrový hrob v sondě III u jižní hradební zdi (dokumentace). Archeologický výzkum 2003.

Obr. 37: Tábor – hrad. Preparace kostrového hrobu v sondě III u jižní hradební zdi. Archeologický výzkum 2003.

Tábor - Burg.

Aktueller Stand der archäologischen Erforschung des nationalen Kulturdenkmals Táborer Burg. (Fragen und Suche nach Antworten)

Rudolf Krajíc

Der Autor der vorliegenden Studie führte in den Jahren 1993-2004 die archäologische Erforschung des nationalen Kulturdenkmals Táborer Burg durch. Auf der Fläche von mehr als 2 800 m² wies er außer Überbleibseln einer prähistorischen Besiedlung aus der älteren Hallstattzeit (6. bis 5. Jahrhundert vor unserer Zeitrechnung) auch Relikte von grossen Überbauungen nach, die mit dem Ausbau und den baulich-historischen Umwandlungen der Burg vom 13. bis 15. Jahrhundert zusammenhängen, und von einer mächtigen Siedlungsschichten zeugen. Da die archäologischen Geländearbeiten erst im Laufe des Jahres 2004 beendet wurden, ist es zurzeit noch nicht möglich, eine ausführlichere Analyse der neuen historisch-archäologischen Erkenntnisse zu liefern. Die Fachwelt wurde im Rahmen des VI. internationalen hussitologischen Symposiums in Tábor in Form einer ersten zusammenfassenden Präsentation sowohl mit der Geschichte der Forschung zur älteren Táborer Burg als auch mit neuen Erkenntnissen bekannt gemacht, die die archäologischen Erforschungen der letzten 12 Jahre ergeben haben. Zu den herausragendsten Forschungsergebnissen gehört der Nachweis der Gründung der Burg im 13. Jahrhundert. Zu ihren Fortifikationselementen gehörten damals zwei zylinderförmige und zwei prismatische Türme, die durch eine Schanzmauer verbunden waren. Südlich des Burgareals befand sich ein Palast, und auf der östlichen Seite wurde die Burg durch einen mächtigen Graben von der Stadtbebauung getrennt. Im Laufe des 14. Jahrhunderts wurde die Burg weniger intensiv besiedelt. Zur Befestigung ihres Fortifikationssystems kam es im 15. Jahrhundert, als eine Burggrabenmauer und auf der östlichen Seite der fünfte prismatische Turm mit Fallbrücke und Einfahrtstor erbaut wurden.

Zu den bedeutendsten Funden der folgenden Periode gehört die Glockengussgrube, die zweifellos bis zum ersten Drittel des 16. Jahrhunderts ein Bestandteil des weitläufigen Glockengiessereikomplexes im südlichen Teil des ehemaligen Burgareals war. Wie die mächtigen Ausgleichs- und Planierschichten belegen, wurde die Táborer Burg im Jahre 1532 durch einen schweren Brand, der sich von der östlichen Seite der Stadt ausgebreitet hatte, stark betroffen.

Schon im Laufe des 16. Jahrhunderts begann man, einige Teile des Burgareals als betriebswirtschaftliche Gebäude und Räume zu nützen. Im Laufe der Zeit gewann dann die Bierbrauerei große Bedeutung. Auch wenn es bereits in den Jahren 1612–1614 zu markanten baulichen Umgestaltungen in ein Bierbrauhaus kam, wurden aber je nach aktuellen Bedürfnissen Teile der ehemaligen Burg auch zu anderen Zwecken genutzt.

Davon, dass die mittelalterliche Burgverschanzung ihre Fortifikationsfunktion auch noch nach ein paar Jahrhunderten erfüllte, zeugen zum Beispiel Funde von zwei provisorisch angelegten Skelettgräbern, die im Jahre 2003 an der südlichen Schanzmauer entdeckt wurden, und die mit Einnahmen der Stadt im Dreißigjährigen Krieg zusammenhängen, höchstwahrscheinlich mit Kriegereignissen im Jahre 1621.

Die Studie vermittelt kurz und bündig die erste Zusammenstellung der archäologischen Forschungsergebnisse und entwirft Problembereiche und Fragen, denen sich die Wissenschaftler in Zukunft widmen werden.

Plzeň, středověká městská pevnost a její zbrojnice

František Frýda

V 90. letech 13. století vzniká město Nová Plzeň na terase při soutoku Mže a Radbuzy. Starší plzeňská sídelní aglomerace pod přemyslovským správním hradem Plzni (dnešní Hůrkou ve Starém Plzenci) svojí polohou neumožňovala přestavbu na opevněné vrcholně středověké město. Nevhodný terén a rozsáhlé záplavové území nebyly vhodné pro výstavbu uceleného funkčního opevnění několika rozptýlených sídlištních celků.¹ Založením a výstavbou města pověřil král Václav II. lokátora Jindřicha. Nové město bylo budováno velkoryse na ploše více jak 20 ha a byly mu přiděleny pozemky o rozloze 168 lánů po 42 jitrech. Plocha uvnitř hradeb byla rozdělena na 290 domovních parcel a na dva klášterní pozemky. V severozápadní části byl usazen řád dominikánů, v jihovýchodní řád minoritů. Základem městského půdorysu je pravidelné uspořádání v podobě pravoúhlého křížení ulic. Pouze na východní straně při brodu přes řeku Radbuzu opevnění uhýbá rameni řeky, které tvořilo vodní příkop a současně bylo využito k pohonu městských mlýnů. Uprostřed města bylo rozsáhlé náměstí o rozloze 193 × 139 m vzniklé nezastavením dvou bloků domů. Výstavba opevnění byla zcela určitě zahájena již v samých počátcích města i když po řadu let lze předpokládat provizorní ohrazení.

První písemná zpráva se o hradbách zmiňuje až k roku 1322 v souvislosti s udělením patronátních práv Janem Lucemburským řádu německých rytířů ke kostelu Všech Svatých „extra muros“ a dceřinému kostelu Sv. Bartoloměje na náměstí „infra muros“.² Během 1. poloviny 14. století jsou postupně vybudovány hradby včetně bran. Existenci Skvrňanské brány dokládá listina ze 4. května 1369, kterou městský písař Mikuláš odkazuje své manželce a dceři dvůr před „ante portam Squernensem“³. Významným pramenem je listina Václava IV. z 28. ledna 1388 v níž panovník povoluje městu Plzni mýto na znovu vystavení věží, zdí a na zbudování příkopů a to do odvolání.⁴ Opevnění tvořila hradba

---

¹ František FRÝDA – Miroslav HUS, *Archeologický výzkum ve Starém Plzenci*, *Archeologia historica* 14/89, Brno, s. 219–232.

² Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad I*, Plzeň 1891, s. 13, č. 17.

³ TÝŽ, *Listář*, s. 113, č. 104.

⁴ TÝŽ, *Listář*, s. 174, č. 154.

z pískovcových kvádrů s předsunutou parkánovou zdí. Hradba byla zesílena hranolovými a půlválcovými baštami. Vstup do města zajišťovaly čtyři průjezdní brány na každé straně města. Do konce 14. století bylo opevnění zcela dokončeno a, jak svědčí listina Václava IV., znovu již opravováno a zdokonařováno. Kvality plzeňského opevnění prověřily husitské války.

V listopadu roku 1919 se z Prahy do Plzně uchýlil Jan Žižka s představou vybudovat z Plzně centrum husitství. V samotné Plzni však záhy dochází k neshodám mezi měšťany a nově příšlymi husity. Na jaře roku 1420 je Plzeň obležena vojskem Václava z Dubé, který po krátkém obléhání umožnil Žižkovi odchod z Plzně na Tábor. Spolu s ním odešlo údajně kolem 400 osob, dvanáct válečných vozů a devět jízdních koní. Plzeň pak důsledně stojí na katolické straně. Majetek plzeňských husitů věnoval císař Zikmund městu na náhradu škod a opravu městských hradeb. V únoru roku 1421 Plzeň oblehlo vojsko pod Žižkovým vedením, byla vypálena předměstí a částečně poškozeny hradby. Po uzavření příměří, pod slibem podpory při jednání s císařem Zikmundem vojsko obléhání přerušilo. Nejvýznamnější husitské obléhání Plzně zahájila spojená sirotčí a tábořská vojska 14. července 1433 a trvalo do 9. května 1434. Přes značné škody na opevnění nepodařilo se obléhajícím vojskům Plzeň dobýt. Ukázalo se, že středověké opevnění města bylo schopno odolávat nejen mechanickým zbraním, ale i palným zbraním husitského vojska.

Opevnění Plzně bylo postupně opraveno, nebylo však zásadně modernizováno k obraně před nastupujícími palnými zbraněmi. Důvodů bylo více. Bylo to jednak nechutí plzeňských měšťanů investovat do přestavby opevnění, jehož funkčnost prověřilo husitské obléhání, ale současně i skutečnost, že poloha na soutoku dvou řek, která byla na přelomu 13. a 14. století strategickou výhodou, komplikovala modernizaci opevnění. Předměstí byla zastavěna a volné úrodné pozemky byly hospodářsky využívány. Hospodářské a osobní zájmy tak byly povýšeny nad otázku budoucí bezpečnosti města. Některá drobná zdokonalení předsunutými bastiony, barbakány a úprava bran zásadně nezměnily obranyschopnost města. Během 1. poloviny 16. století tak vzniklo jen lehké opevnění hustě zastaveného Litického a Skvrňanského předměstí. Podobu města a jeho opevnění nám poměrně dobře dokumentuje veduta Plzně z roku 1536 z tzv. Würzburgského kodexu.⁵

---

⁵ Angelika MARCH, *Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahre 1536/1537*, Weissenhorn 2001, cestovní obrázek 11, albumový list 23.

Po vypuknutí českého stavovského povstání zůstala Plzeň tradičně věrná císaři. Čeští stavové v obavě, že se Plzeň jako nejlépe opevněné město na západě království stane základnou císařských vojsk, rozhodli o jeho dobytí a obsazení. Plzeň stále měla pověst nedobytného města. Obsazením Plzně bylo pověřeno vojsko savojského vévody pod velením hraběte Arnošta Mansfelda. Město bránila posádka pod vedením hejtmana Felixe Dornheima, nejprve v síle přibližně 600 mužů později ji rozšířily posily z řad okolní katolické šlechty.

V polovině září 1618 savojské vojsko obsadilo severní Skvrňanské předměstí a zahájilo obléhání města. Mansfeldovo vojsko postupně doplnily oddíly krajských hotovostí. Po neúspěšných jednáních o kapitulaci města zahájil Mansfeld 21. listopadu 1618 frontální útok na město. Dělostřelecký útok na opevnění byl veden z východní strany města, která byla vždy pro svoji členitost nejslabším článkem městské fortifikace. Dělostřelectvem byly prostříleny průlomy v hradbách u františkánského kláštera a u budovy městských lázní v závěru dnešní Dřevěné ulice. Zatímco průlom u kláštera se podařilo uhájit, u městských lázní vojsko vniklo do města. První vzdali boj měšťané a utekli do svých domů. Dornheimovo vojsko se soustředilo kolem františkánského kláštera. Obhájci města požádali o příměří a Mansfeld zabránil drancování města. Najaté vojsko císařské i městské vstoupilo do Mansfeldových oddílů. Pád Plzně se stal událostí evropského významu. Plzeň se stala Mansfeldovou základnou až do poloviny roku 1620, kdy ji vydal za 200 tisíc zlatých Maxmiliánovi Bavorskému.

Dobytím Plzně skončila sláva Plzně jako nedobytné pevnosti. Středověké hradby nedovedly odolávat zdokonaleným palným zbraním, ani neumožňovaly účinnou střeleckou ochranu města. Během třicetileté války sloužila Plzeň jako základna císařských vojsk a stála mimo válečné události. Poslední pokus obnovit a modernizovat opevnění Plzně je spojen se jménem císařského plukovníka Johanna de la Corona, který v roce 1658 zpracoval projekt nového opevnění.⁶ Plzeňské hradby měly být doplněny předsunutými bastiony a raveliny, jejich výstavba však nebyla nikdy dovedena do konce a s Plzní, jako pevnostním městem se nadále v císařských vojenských plánech již nepočítalo. Během konce 18. a 1. poloviny 19. století byly hradby až na drobné výjimky zcela zbořeny, příkopy zavezeny a nahrazeny městskými sady. Poslední úsek

⁶ Plán z Vídeňského válečného archivu, překreslení od F. X. France.

hradeb s obrannou půlkulatou baštou u františkánského kláštera byl zbořen na přelomu 19. a 20. století při stavbě budovy plzeňského muzea.

Jediné, co se z vojenské slávy města dochovalo, je plzeňská městská zbrojnice, která byla uchovávána jako připomínka hrdinských dob. Historické počátky městských zbrojnic českých královských měst spadají do doby vlády Karla IV. Město Plzeň, stejně jako předtím ostatní města, stvrzuje 6. ledna 1363, že rychtář, konšelé i celá obec Nové Plzně přijali od císaře Karla v opatrování zbroj a na vlastní náklady ji doplní, aby byla po 400 kusech a slibují, že všechnu tuto zbroj budou udržovat v pořádku pro královskou potřebu.⁷ V následujících téměř sto letech se prameny o městské zbrojnici nezmiňují. Výrobu zbraní v Plzni však dokládají jména plzeňských měšťanů. V roce 1407 kupuje Martin Puškař dům na náměstí, k roku 1468 je uváděn Jan Puškař ze Zaječic, v roce 1492 a 1518 Václav Puškař, posléze k roku 1541 je v pramenech doložena Magdalena, vdova po Václavu Puškařovi.⁸ Významnou zmínku o inventáři městské zbrojnice nacházíme v zápisu městské knihy k 17. únoru 1537, kde se uvádí „Item co jest vnešeno do nového sklepa. Item tarasnic 6, píštěl 15, houfnic 8, švihovky 7, hákovnic 119, polohákovnic 100, 2 měděné skřipce, 1 hever.⁹ Péčí o zbrojnici pověřovala městská rada některé z měšťanů, kteří byli povinni v přítomnosti čtyř radních provést revizi zbraní a navrhnout doplnění výzbroje nebo navrhnout případné opravy. V roce 1591 jsou k udržování a čištění děl a ostatní výzbroje přiděleni Zikmundu Ptáčkovi další dva měšťané, a to Tobiáš Geronis z Libušína a Zlamjelito.¹⁰ Plzeň doplňovala zbraně nejen z výroby vlastních řemeslníků, ale nakupovala zbraně i v jiných městech. Z let 1542–1545 jsou v „poselacích knihách“ dochovány zápisy o jednání mezi Plzní a Janem Roháčem z Berouna, který měl vyrobit a dodat Plzni jistý počet ručnic.¹¹ V 18. století městské zbrojnice a městské dělostřelectvo ztrácejí v Čechách na významu. Vývoj nových zbraní, charakter armády a jiné požadavky na podobu vojenských pevností jsou příčinou, že stará výzbroj královských měst je odprodávána na výrobu zvonů, nebo kovářům a nožířům jako staré železo. Na konci 18. století se postupně Plzeň zbavuje dělostřelecké výzbroje. Císařská visitace českých pevnostních měst v únoru 1778 konstatovala nepoužitelnost Plzně pro vojenské účely a ještě téhož roku získalo město povolení k rušení hradeb. Z rozsáhlé výzbroje Plzně

⁷ Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad I*, Plzeň 1891, s. 91, č. 86.

⁸ Josef SCHIEBEL, *Měšťan ve zbroji I*, Plzeň 1928, s. 104.

zůstal zachován jen historický fond do poloviny 17. století, jedna bronzová tarasnička a dva saské jednoliberní falkonety typu Kautz. Chladné zbraně byly v polovině 19. století použity na výrobu stavebního kování krovu městského divadla. Historická zbrojnice však zůstala uložena střídavě ve staré zbrojnici nebo v budově radnice a byla často používána pro slavnostní výzdobu radnice. Z roku 1774 je dochován v Tannerově kronice Plzně soupis zbraní a výzbroje ve zbrojnici.¹² Další inventář pochází z roku 1778 z fondu Vídeňského válečného archivu (pozn.) a to v komunikátech z let 1764–1780 o opevněných místech v Rakouském císařství, kde se k 25. 2. 1778 vypočítávají vojensky použitelné zbraně v Plzni.¹³ Městský inventář sestavený v roce 1835 setníkem 35. pěšího pluku v Plzni Henriquezem, který udává počty, které jsou přibližně srovnatelné s předchozími a téměř i se současným stavem.¹⁴

⁹ Městský archiv v Plzni, Liber exp. č. 11, fol. 101.

¹⁰ Josef SCHIEBEL, *Měšťan ve zbroji I*, Plzeň 1928, s. 106; Zikmund WINTR, *Kulturní obraz českých měst I*, s. 295; Městský archiv v Plzni, *Konšelský protokol č. 20*.

¹¹ TÝŽ, *Měšťan ve zbroji I*, s. 106.

¹² Joanes TANNER, *Epitome Historica Rerum Civitatis Plsnae in Bohemia*, Plzeň 1780, Knihovna Západočeského muzea v Plzni, sign. 513 A2, s. 212. Inventář uvedený v této kronice uvádí tyto počty: „230 velkých tupláků, 80 malých tupláků, 124 kusů malé zbraně, 209 rozličných kroužků na prach, 7 velkých pum, 11 menších pum, 60 železných kyrysů, 315 k nim náležejících všelijakých nástrojů, 208 plechových čepic, 6 plechových čepic černých, 9 starodávných štuců, 8 klobouků černých na dvě facky šylpovaných s červenými střapečkami okolo, 44 rozličné zbraně polámaný, 59 palic dřevěných k zatloukání kulek, 30 pik neb bartazán, 123 rozličných štanglí železných, 33 svazků rozličných provazů, 27 Žižkových palic, 15 železných cepů, 2 veliký granáty mající okolo špice, 20 granátů nabitých malých, 63 železných kulek, 87 kranátů v košíčkách s kamenama a rozličným sekaným železem nabyté, 3 velké smolné věnce, 7 svazků menších, 319 kožených pitlíčků k křesání ohně, 50 dřevěných pixel na prach, 16 kusů drátového oděvu neb pancířů, 30 pitlů s oděvem plechovým, 3 kožený vidtličky, 2 plechový boty s ostruhami, 4 dřevěný kříže na kterých plechovní muži postaveni byly, 1 sedlo k podivení každému člověku“.

¹³ Zmíněný pramen cituje Josef SCHIEBEL, *Měšťan ve zbroji I*, Plzeň 1928, s. 110. Soupis použitelných zbraní uvádí, že v Plzni jsou použitelné „dvou až tří pfundové kusy“ bez udání počtu, 2 železné púlháky, 4 malé kusy, 229 velkých kusů, 80 středních dvojháků, 124 malých zbraní. Z tohoto zcela zmatečného inventáře vyplývá, že počty zbraní uváděné různými prameny se přibližně shodují, i když je používána neustálá terminologie.

¹⁴ V roce 1835 byl městskou radou pověřen setník Henriquez výzdobou velké síně radnice historickými zbraněmi u příležitosti návštěvy císaře Ferdinanda. Po odjezdu císaře byla instalace demontována a uložena zpět do budovy zbrojnice. Opakovaně pak instaloval zbraně Henriquez v roce 1847 při návštěvě arcivévodů Františka

Zbraně a zbroj z městské zbrojnice byly vícekrát darovány významným osobnostem při jejich návštěvě Plzně. Na žádost Václava Hanky darovala městská rada Národnímu muzeu 6. července 1833 řadu předmětů (Pozn. „pár železných bot, přilba, kyrys, pár rukavic, dva stehenní pláty, sedlo, dva třmeny, buben, dvě hákovnice, cep, dvě kopí, ochranu koňské hlavy a mušketu).¹⁵ V roce 1878 bylo usnesením městské rady zřízeno Obecní muzeum pro Plzeň a západní Čechy a městská zbrojnice byla předána do jeho sbírek. Po jejím uložení během 2. světové války v klimatických nevhodných prostorách prošla od roku 1970 celkovým restaurováním a v roce 1995 byla slavnostně otevřena v rekonstruované hlavní budově muzea.

Zbrojnice obsahuje několik dílčích souborů. Nejvýznamnějším z nich je soubor 25 ručních palných zbraní z přelomu 14. a 15. století, která patří k nejucelenějším kolekcím palných zbraní v Evropě.¹⁶ Nejstarší je puška č. 1, která představuje typ krátkých pušek rozšířených na konci 14. až počátku 15. století po celé Evropě. Analogicky blízko zbraň nacházíme v Historickém muzeu v Bernu.¹⁷ Do tohoto období patří i puška z Germánského muzea v Norimberku¹⁸ a puška uložená v Národním muzeu v Praze, která pravděpodobně pochází z plzeňského fondu a byla součástí daru města Národnímu muzeu.¹⁹

Josefa a Karla Ludvíka Maxmiliána. Soupis zbraní, z nichž byla provedena výzdoba, je vlepen do pamětní knihy c. k. plzeňského gymnázia. Přepis publikoval v roce 1924 Josef SCHIEBEL, *Neznámé dosud popsání radniční dvorany vyzdobené městskou zbrojí. Plzeňsko XIII*, č. 2, s. 36–38. Podle tohoto soupisu obsahovala zbrojnice k roku 1835 „400 pušek s doutnákovým zámekem, 60 přileb, části odění bylo více než 100 kusů, čttná kopí a turnajové dřevce, 24 palcátů a okovaných cepů, 3 děla, 1 buben, 10 praporů mezi nimiž byly dva brabantké, u ostatních se nedalo určit stáří ani původ, odění pro koně, třmeny, více kartáčových ručnic a bubnů z Žižkovy doby a petarda velkého stáří“.

¹⁵ Protokoly z dohledacího jednání uloženy v Národním muzeu v Praze čj.HM/2-1114/72 ze dne 17.10.1972 a dále v Archivu NM – Registratura NM, sign. N/4/10. Za dohledání záznamů patří poděkování dr. Z. Drobné a dr. J. Rakovi. Jedna z nejstarších plzeňských hákovnic je od roku 1987 vystavena v expozici v Lobkovickém paláci Pražského hradu.

¹⁶ František FRÝDA, *Plzeňská městská zbrojnice I*, Plzeň 1988.

¹⁷ Paul SIXL, *Entwicklung und Gebrauch der Handfeuerwaffen*, Zeitschrift für Waffenkunde, Band I, Dresden 1897–1899, s. 182. Bernská puška publikována i dalších novějších publikacích např. Hans MÜLLER, *Gewehre-Pistolen-Revolver*, Leipzig 1979, s. 17.

¹⁸ Paul SIXL, *Entwicklung und Gebrauch der Handfeuerwaffen*, Zeitschrift für Waffenkunde, Band I, Dresden 1897–1899, s. 182.

¹⁹ Zoroslava DROBNÁ – Jindřich DURDÍK, *Jan Žižka z Trocnova – demokratické a bojové tradice našeho lidu*. Katalog výstavy k 550. výročí smrti Jana Žižky z Trocnova, Praha 1957, s. 45, č. kat. III; Hans MÜLLER, *Gewehre-Pistolen-Revolver*, Leipzig 1979, s. 28, obr. 8.

Jen o málo mladší je hákovnice č. 2, kde hák z železného pásu je nakován kolem hlavně. Dno hlavně je značeno šipkou v kruhu. Svým pojetím je blízká krátké hákovnici ze Zemského muzea v Zürichu.²⁰ V českých zemích se nejstarší krátké pušky dochovaly v Moravské Třebové a Znojmě.²¹

Na počátku 15. století dochází k masovému rozvoji palných zbraní. Dochované zbraně se vyznačují dokonalejším zpracováním, jsou již signovány a zdobeny. Příkladem takové zbraně je plzeňská hákovnice č. 3. Zbraň má hlavěň zdobenou prstenci se sekanou křížkovou výzdobou a na svrchní straně hlavně je poblíž zápalného otvoru signována písmenem W a orlicí s rozepjatými křídly ve štítku. Ve starších publikacích, před restaurováním, byla orlice považována za patkový kříž. Do prvních desetiletí 15. století pak patří soubor dlouhých hákovnic č. 5-17 vyznačujících se kvalitním řemeslným provedením svědčícím o dobrém zvládnutí výroby hlavní v hamrech kovářím na trn. Hák je již přímo nakován na spodní stranu hlavně. Přechodný typ mezi krátkými a dlouhými puškami tvoří puška č. 4. Zbraně 5-8 svým jednotným pojetím ukazují na výrobek jedné dílny. Kolík lemovaný vbíjenou růžicí, většinou interpretovaný jako výrobní značka, je zřejmě funkční součástí zbraně a sloužil k zamíření. Zbraň č. 9 je svým provedením jednodušší, méně technicky náročná a lze předpokládat, že se jedná o výrobek jiné dílny. Zbraně č. 10 až 12 mají shodné rysy a jejich specifickým znakem je přesunutí zápalného otvoru na pravou stranu komory. Při zápalném otvoru vzniká jednoduchá pánvička, která pak provází v různých modifikacích palné zbraně až do 19. století. Hákovnice č. 12, 19, 22, 23 a 24 jsou na svrchní části hlavně signovány písmenem. Pro upřesnění chronologie palných zbraní je významná hákovnice č. 14. Vykazuje znaky mladší fáze vývoje (hráněná hlavěň s tulejí, hák přikovaný k ústí hlavně). Ve vývoji palných zbraní tvoří přechod do mladšího období kolem poloviny 15. století. Její význam spočívá především v tom, že můžeme s určitostí říci, že byla vyrobena v Plzni po roce 1434. Na mírně zkoseném háku je vyražena hluboká značka velblouda. Velbloud se stal součástí plzeňského znaku po skončení obléhání města husitskými vojsky, tj. poté co plzeňští ukořistili velblouda při nečekaném výpadu z hradeb do tábora oblehatelů,

²⁰ Berthold RATHEGEN, *Das Geschütz im Mittelalter*, Berlin 1928, Tab. 9; Z. DROBNÁ - J. DURDÍK - E. WAGNER, *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*, Praha 1956, Tab. 6, část VII, obr. 1.

²¹ J. DURDÍK - M. MUDRA - M. ŠÁDA, *Alte Handfeuerwaffen*, Praha 1977, s. 10, 14, obr. 1, 4.

aby jej posléze poslali darem do Norimberka.²² Krátce po roce 1434 se stalo v Plzni módou zdobit nebo značit užitekové předměty tímto motivem. V roce 1466 byl pak městský znak papežem Pavlem II. rozšířen o další heraldická pole a motiv velblouda je zatlačen do pozadí motivem papežských spojených klíčů. Hákovnice č. 14 nese podobné výrobní a tvarové znaky jako hákovnice č. 13 a 10.

Nejstarší kolekci můžeme tedy rozdělit do čtyř podskupin:

1. Krátké ruční zbraně bez háku, uchycené do pažby pouze kovanými pásy (č. 1, 3, 4), nebo krátkým hákem přepásaným přes hlavěň (č. 2). Tato skupina je nejstarší a datujeme ji do konce 14. století.

2. Hákovnice s hákem přikovaným k ústí, nebo před ústí hlavně. Na dno hlavně jsou přikovány masivní tuleje pro uchycení stvolovité pažby (č. 5–17).

3. Zbraně s hlavněmi, kde je v ústí nebo za ním přikován hák pro uchycení do předpažbí. Hlavěň je osazena dnovým čepem s otvorem pro uchycení do pažby (č. 18–21).

4. Hákovnice uložené do pažby s předpažbím. Háček s otvorem je přikován u ústí a v zadní části hlavně je na spodní straně přikována plochá úchytká s otvorem pro uchycení v pažbě (č. 22, 23, 24, 25). Tato skupina je nejmladší a můžeme ji datovat do období kolem poloviny 15. století.

V roce 1923 zakoupilo Městské historické muzeum v Plzni z Fondu Josefa Strnada 14 pušek a 2 děla z poloviny 15. století od zámečnicka Haubnera z Horšovského Týna. Zbraně odprodal kníže Trauttmansdorf jako bezcenné železo po 30 haléřích za kilogram.²³ Původ těchto zbraní není dostatečně znám. Hákovnice se vyznačují osmihrannou kónickou hlavní s mírně rozšířeným ústím a před ústím s nakovaným dvakrát odstupňovaným hákem. Zápalný otvor je na pravé straně doplněn pánvičkou vykovanou z hmoty hlavně. Na spodní část hlavně je nakována tulej pro stvolovitou pažbu. Zbraně jsou s největší pravděpodobností produktem rakouských, snad štyrských dílen. Zcela určitě však svojí proveniencí patří do středoevropského prostoru a svým jednotným charakterem tvoří významnou kolekci ručních palných zbraní z druhé poloviny 15. století.

²² Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad I*, Plzeň 1891, s. 369–376.

²³ *Zpráva o fondu Josefa Strnada za rok 1923*, Sborník Městského historického muzea v Plzni IX, Plzeň 1924, s. 93; Sdělení SOA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně čj. 134/67-1 ze dne 16. 6. 1967.

Další rozsáhlou kolekci tvoří hákovnice vybavené doutnákovým zámekem. Hlavně jsou válcové, mírně kónické s mírně rozšířeným ústím odděleným od hlavně prstencem. Hlaveň je vybavena miřidly, v několika případech i trubkovitým dioptrém. Zápalný otvor na pravé straně hlavně je osazen obdélnou pánvičkou se záklopkou. Vývrt hlavně je již oproti starším puškám hladce vybroušen. Na spodní straně hlavně je přikován hák, v některých případech je hák zkrácen a skryt v předpažbí, které je osazeno vidlicí s trnem pro usazení do střílnového příčného břevna. Setkáváme se s několika typy značek, z nich nejčastější je hluboká značka v podobě čtvrceného čtverce s bobulí v každém poli. Pažba je vybavena na levé straně nabíjákem usazeným ve žlábků a zajištěným dvěma tvarovanými pásky. Pažba je na pravé straně s pouzdrem se zásuvnou krytkou. Botka byla obložena plstí. Pažby jsou často značeny rytými iniciálami uživatelů. Doutnákový zámek s vnějším pérem je vybaven tlačítkovým spušťadlem v pažbě.

Hákovnice lze rozdělit do dvou základních skupin podle ráže na půlháky (55) a háky (212) – použijeme-li tradičního dělení. Zbraně vykazují rysy sériové manufakturní výroby jedné dílny.

Poslední skupinou palných zbraní jsou muškety (89). Nacházíme zde klasické typy s vnitřním zámekem a spouští krytou profilovaným lučikem. Pažby nesou vyryté monogramy uživatelů a v naprosté většině vyraženou značku – klíč nebo zkřížené klíče, která je odvozena od jedné z figur plzeňského městského znaku. Jedná se o výrobky různých císařských manufaktur, částečně jsou doloženy výrobky valdštejnských dílen. Kolekci mušket doplňují prachovnice (92) s dávkovací hubicí s dvojitou klapkou.

Z děl původní zbrojnice se dochovala pouze bronzová hlavěň tarasničky zdobená městskými znaky Plzně a Norimberka s letopočtem 1507 a dva bronzové falkonety typu Kautz lité v drážďanských dílnách kurfiřta Christiana III. v roce 1603.²⁴ Tato dvě děla pravděpodobně dovezl do Plzně hrabě Mansfeld a po jeho odchodu zůstala jako součást městské výzbroje.

Součástí zbrojnice je velké množství jednotlivých částí odějí především přileb a předních plátů. Tato zbroj svým složením odpovídá potřebám městské hotovosti bojující na hradbách. Provenience a typové složení zbroje odpovídá složení a výzbroji armád, které se na našem území pohybovaly během třicetileté války.

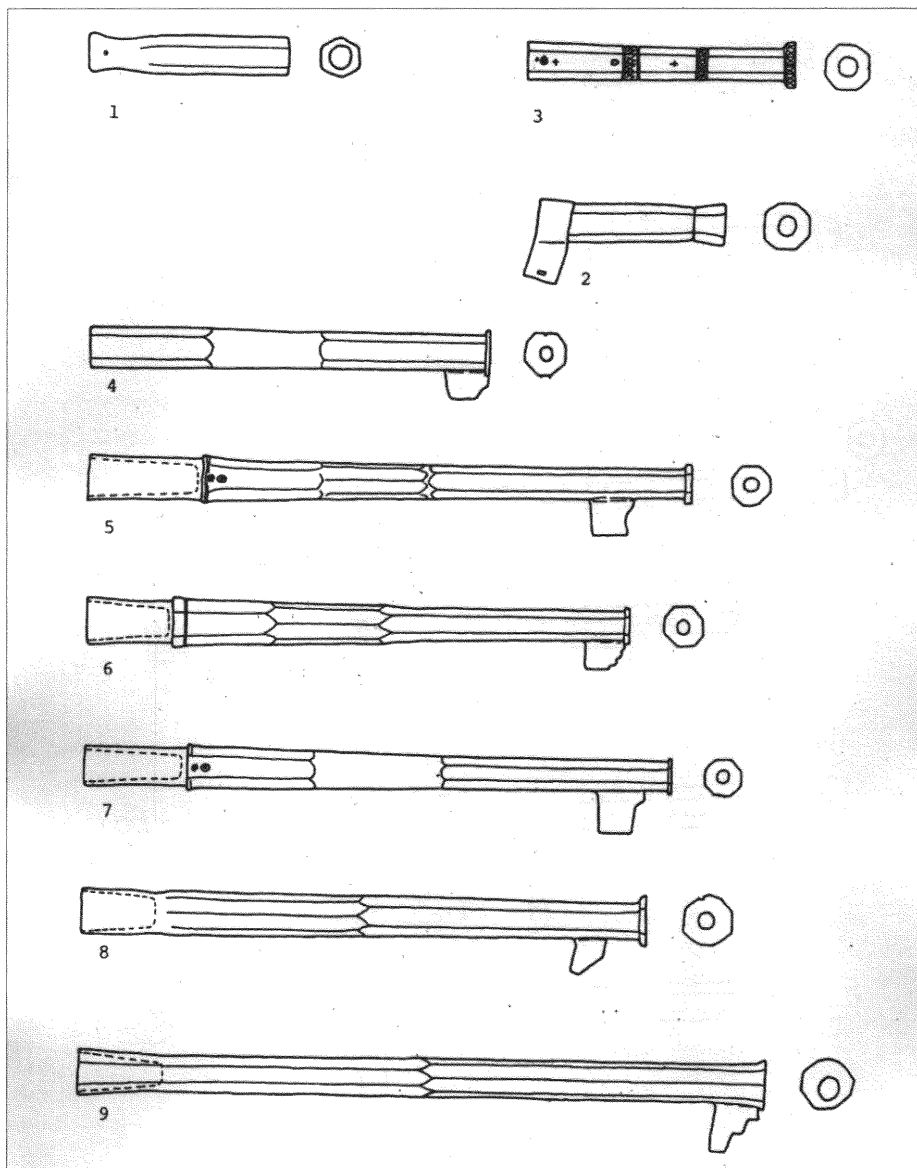

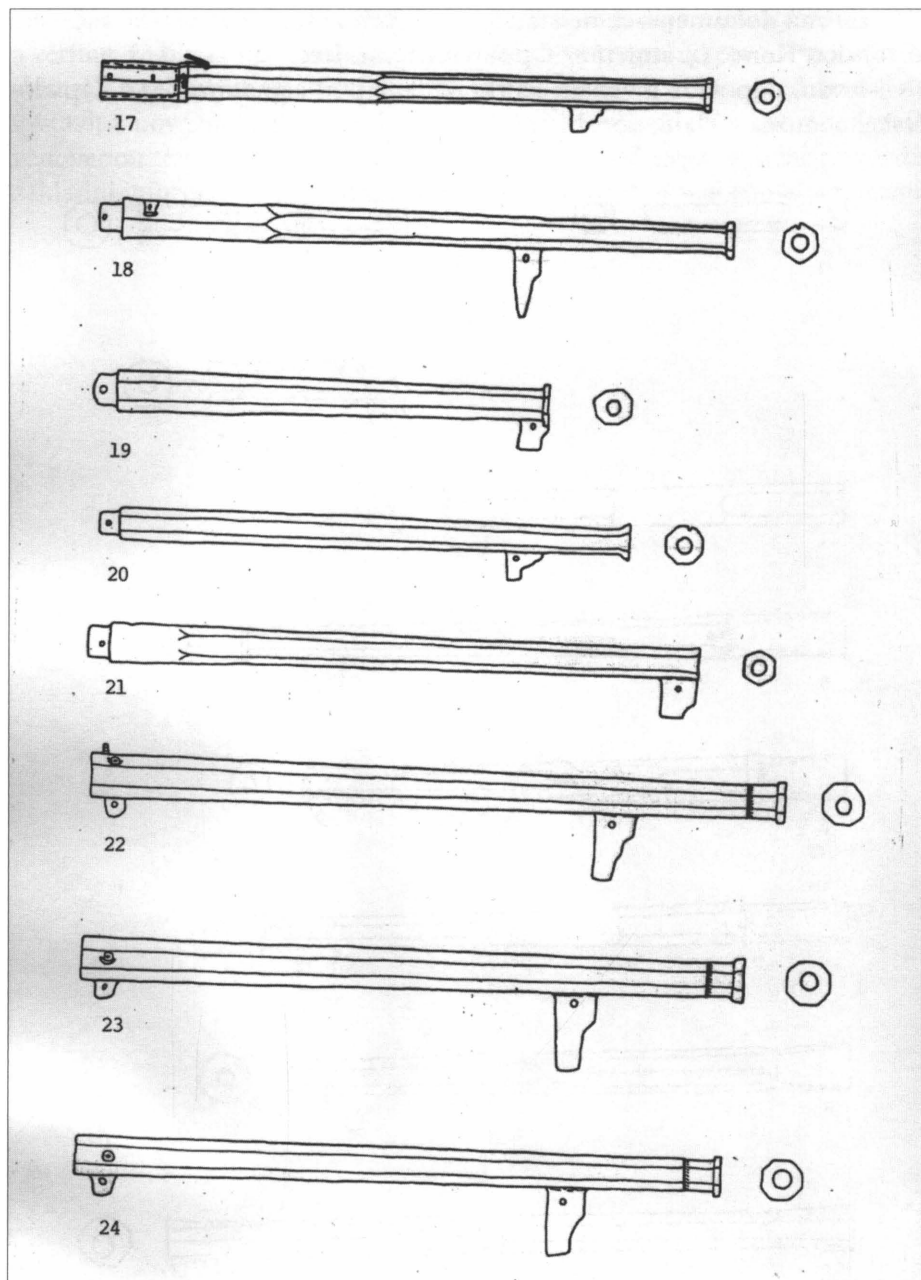
²⁴ František FRÝDA – Miroslav HUS, *Plzeňské městské dělostřelectvo*, Střelecká revue 10-11/86, Praha 1986.

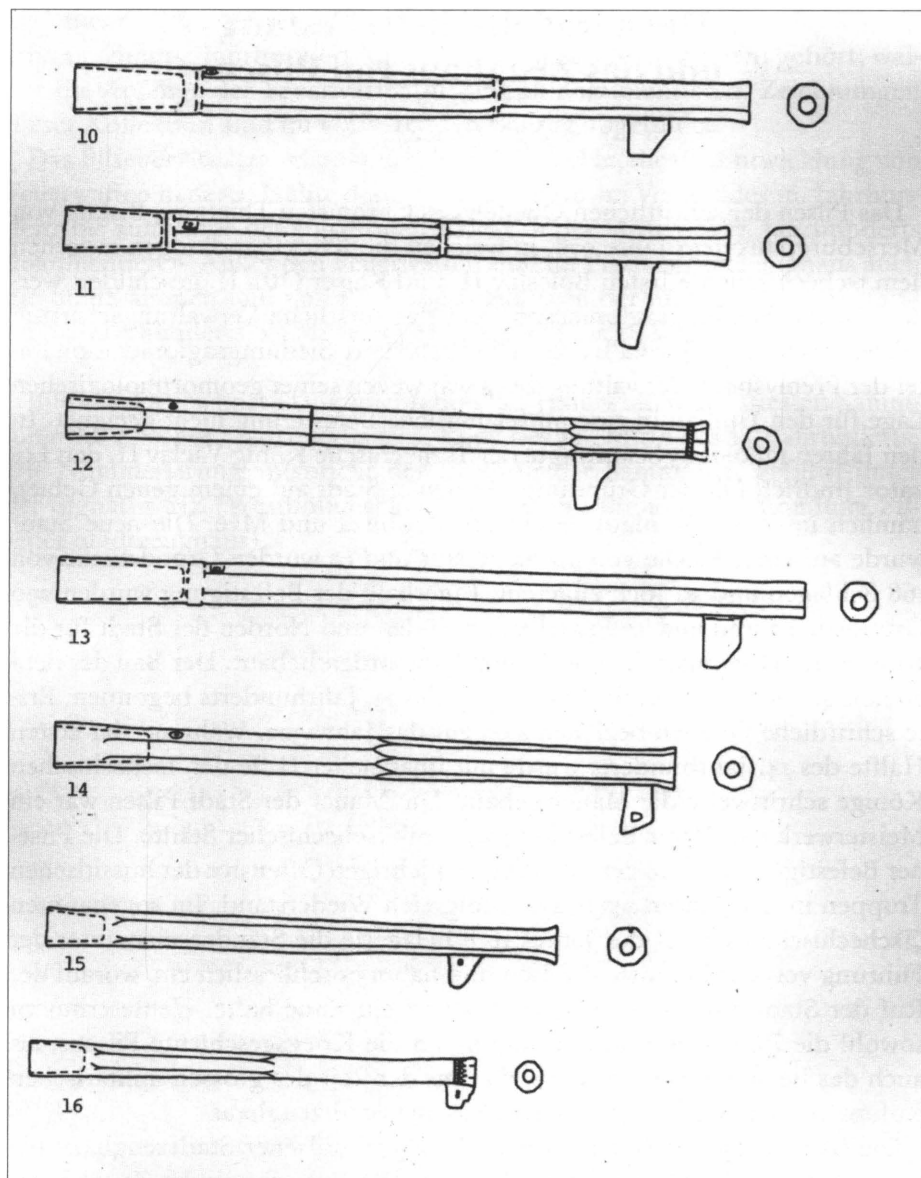
Každá z částí plzeňské městské zbrojnice si vyžaduje samostatnou studii a věříme, že blízké době se podaří vydat soubornou publikaci o této unikátní sbírce. V uplynulých třech desetiletích se jí podařilo zachránit, před deseti lety vystavit v nové expozici a doufejme, že do tří let se podaří vydat monografii věnovanou této sbírce. V tomto příspěvku bylo možno jen stručně předložit základní informace k této nejzachovalejší městské zbrojnici na našem území.

Kresebná dokumentace nejstarších palných zbraní z Plzeňské městské zbrojnice. Konec 14. století až 1. polovina 15. století.

Číslování odpovídá inventáři sbírky vedené pod signaturou MZ Západočeského muzea v Plzni, podsběrka Plzeňská městská zbrojnice.

Die mittelalterliche Festung und das Zeughaus von Pilsen

František Frýda

Das Pilsen der schriftlichen Quellen des Chronisten Thietmar, Biskup von Merseburg, aus dem Jahre 976, in welchen die Kriegshandlungen zwischen dem tschechischen Fürsten Boleslav II. und Kaiser Otta II. geschildert werden, ist die Siedlungsagglomeration um das fürstliche Verwaltungszentrum Pilsen, das heutige Starý Plzeňec. Die noch ältere Siedlungsagglomeration unter der Přemysliden Verwaltungsburg war wegen seiner geomorphologischen Lage für den Umbau in eine mittelalterliche Befestigung nicht geeignet. In den Jahren 1280–1295 beauftragte der Tschechische König Václav II. den Lokator Jindřich mit der Gründung der neuen Stadt auf einem neuen Gebiet, nämlich im Zusammenlauf der Flüsse Radbuza und Mže. Die neue Stadt wurde auf einer Fläche von 20 ha gebaut und es wurden Grundstücke von 168 Schlägen und 30 Joch zugeteilt. Innerhalb der Befestigung wurden 290 Grundstücke und andere Parzellen im Süden und Norden der Stadt für die Klöster der Dominikaner- und Franziskanerorden bebaut. Der Bau der neuen königlichen Stadt wurde am Anfang des 13. Jahrhunderts begonnen. Erste schriftliche Quellen beziehen sich auf das Jahr 1322. Während der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts wurde mit finanzieller Hilfe der Tschechischen Könige schrittweise die Mauer gebaut. Die Mauer der Stadt Pilsen war ein Meisterwerk damaliger Befestigungstechnik tschechischer Städte. Die Pilsener Befestigung leistete der intensiven einjährigen Offensive der hussitischen Truppen in den Jahren 1433–1434 erfolgreich Widerstand. Im sogenannten „Tschechischen Krieg“ des Jahres 1618 belagerte die Ständearmee unter der Führung von Graf Mansfeld Pilsen und nahm es schliesslich ein, worauf der Ruf der Stadt als uneinnehmbare Festung ein Ende hatte. Heute erinnern sowohl die Reste der Stadtbefestigung an die Kriegsgeschichte Pilsens, als auch das bedeutendste Bauwerk, das aus der Zeit des grossen militärischen Ruhms erhalten geblieben ist – Das Pilsener Stadtzeughaus.

Die Sammlung der Feuerwaffen, die sich im Pilsener Stadtzeughaus befindet, ist eine der ältesten ganz Europas. Die Entstehung des Zeughauses ist eng mit dem Namen Kaiser Karel IV. verbunden, der damals die bedeutenden Königsstädte ausrüstete. Im Jahre 1363 gründete er das Stadtzeughaus in Pilsen. Das Zeughaus von Pilsen bewahrt bis heute mehrere Kollektionen, die für die europäische Militärgeschichte bedeutend sind. Die

bedeutendste ist die Kollektion von 25 Handfeuerwaffen aus der Wende vom 14. zum 15. Jahrhundert, die zu den seltenen Kollektionen gehört, welche die Anfänge der Feuerwaffen in Europa dokumentieren. Zeichnungen dieser Kollektion sind im vorliegenden Beitrag abgebildet.

Das Pilsener Stadtzeughaus enthält auch Objekte, die die Entwicklung von Feuerwaffen in der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts, im Verlauf des 16. Jahrhunderts bis zum Ende des 30-jährigen Kriegs in der Mitte des 17. Jahrhunderts dokumentieren. Außer den Feuerwaffen sind im Pilsener Stadtzeughaus auch die Stadtkanonen und vor allem die Rüstungen der Stadtgarde ab Anfang des 15. Jahrhunderts bis Mitte des 17. Jahrhunderts zu sehen.

Bild 1-4. Gezeichnete Dokumentation der Feuerwaffen der ältesten Sammlung des Pilsener Stadtzeughauses, Ende des 14.-Mitte des 15. Jahrhunderts. Die Nummerierung entspricht der Inventur der Sammlung, geführt unter der Signatur MZ (Westböhmisches Museum in Pilsen, Untersammlung Pilsener Stadtzeughaus).

Husitští válečníci a výtvarné umění¹

Karel Stejskal

V roce 1433 psal autor Kroniky pražské univerzity o ničení obrazů, kostelů a klášterů husity a dodal, že o něčem takovém nebylo nikde slýcháno „od stvoření světa“. Tento výklad rozvinutý barokními historiky převzali i někteří novodobí badatelé, kteří se pokusili se vyložit ikonoklasmus jako důsledek reformního hnutí v Čechách. Rakouský augustinián Konrád Valdhauser povoláný roku 1362 Karlem IV. do Prahy zpochybnil pravost ostatků, pro něž byly pořizovány drahocenné relikviáře. Matěj z Janova († 1394) zvaný „pařížský mistr“, neboť dosáhl univerzitního gradu na Sorbonně, uložil své názory v obsáhlém traktátu „Regule veteris et novi testamenti“.

Nutno zdůraznit, že Janov, který kritizoval zneužívání obrazů, nebyl zásadním nepřitelem umění. V 5. knize Regulí vylíčil, jak na něho působila socha Krista, údajně vytvořená sv. Nikodémem: „*Já dosvědčuji, že jsem viděl v Lucce tuto sochu, ba sochu soch, a kdykoliv jsem ji spatřil na vysoké žerdi upevněnou a vzhůru do vzduchu zdviženou, po každé jsem přímo strnul a nejen že se mi zježily vlasy na hlavě, ale mráz po mně probíhal.*“ O hlavě sochy praví, že se na své místo dostala „*zázračně, ať již byla provedena a souladně připojena rukama andělskýma, nebo samotného Krista.*“ Janov věřil (na rozdíl od Jakoubka ze Stříbra) v pravdivost legendy, že sv. Lukáš namaloval obraz Bohorodičky. Měl téměř malířský smysl pro jemné nuance světla a barvy: ve 3. knize Regulí praví, že lidé, kteří jsou v nevážnosti pro svou nepravost se přidružují k lidem řádným a pobožným, „*aby tak byla jejich špatnost zabarvována světlem dobrých lidí, jako se děje za šera, kdy se noční tma zabarvuje denním úsvitem.*“

To co bylo zcela mylně považováno za tzv. „husitskou ikonofobii“ je ve skutečnosti v úplnosti obsaženo v bibli. Prorok Jeremiáš označil modly za „*dřevo*“ či „*špalky*“ opracované a ozdobené řemeslníky: nechodí, nemluví, nemají žádnou moc (10, 1–9). Sv. Jan Evangelista nabádá křesťany: „*Děti varujte se modlářství!*“ (1 J 4, 21). „*Boha nikdy nikdo neviděl*“ (Jan 1, 18). Podle známého výroku sv. Pavla: „*(Bůh) nebydlí v chrámech, které si lidé vystavěli ... Nemůžeme si myslet, že božstvo se podobá něčemu, co bylo vyrobeno ze zlata, stříbra nebo z kamene lidskou zručností a důmyslem*“ (Sk 17, 24–29; srov. 2 Kor 6, 16). Sv. Pavel rovněž proklamoval preferenci eucharistického chleba a vína před modlami (1 K 10, 14–22).

---

¹ Tato stat' vznikla v rámci projektu *Knižní malba husitské doby v českých zemích (1420–1458)* podporovaného Grantovou agenturou ČR (r. č. 408/02/0169).

Papež sv. Kliment považoval za nesprávné používat viditelné obrazy k uctívání neviditelného Boha. Sv. Augustin napsal: „*Kult lidských výtvorů není naším náboženstvím, neboť lepší jsou umělci a ty neuctíváme*“. Papež sv. Řehoř Veliký nazval obrazy „*abecedou negramotných*“. Vzdělanci jako sv. Isidor ze Seville, Dionysius Pseudo-Areopagita nebo Hrabanus Maurus na ně proto shlíželi s despektem. Theoful z Orleansu prohlásil: „*Z knih, nikoliv z obrazů dostáváme věděni o duchovní nauce*“. Církevní otec sv. Bernard z Clairvaux ironizoval „svatost“ obrazů, jejich líbání, obdarovávání a postavil nákladnou výzdobu chrámů do kontrastu s bídou chudých lidí, pravých obrazů Božích (srov. Ex, I, 26).

Skeptické stanovisko autorů bible a církevních autorit raného středověku bylo však časem nahrazeno pověrami, které jsou pozůstatkem pohanské identifikace obrazu se zobrazeným božstvem. Velmi rozšířená byla zejména pověra, že obrazy věřícího vidí. Skladatele Hradeckého rukopisu z doby před polovinou 14. století pobuřovalo, že mnohá dívka i žena hledí při tanci na jinocha „*mileje a snažněje*“, než na obraz Krista. V obrázkovém sborníku Liber depictus vytvořeném v té době pro klarisky v Českém Krumlově jedna perokresba představuje zázračnou proměnu P. Marie v její obraz na stěně, před nímž panicky prchají Židé (ÖNB, cod. 370, f. 93v–96r.) Jiná perokresba na f. 123v je doprovázena nápisem: „*Hic imago beate Virginis posuit puerum loco suo*“. (Zde obraz blažené Panny položil chlapce na své místo.) Ve sbírce Legenda aurea od Jakoba Voragine přeložené roku 1356 do češtiny se obrazy pohybují, krvácejí a dokonce pokřikují. V jednom exemplu oblíbené kazatelské příručky Gesta Romanorum, přeložené svatovítskými kněžími z latinské předlohy věhlasný „mistr Vergilius“ vytvoří zázračný obraz (sochu) s nápisem na čele: „*Kto mě bítí bude, pomstu brzkú nad ním vezmu*“. Socha svou hrozbu splní. Jistá část světové populace věří na zázračnou moc obrazů dodnes. Televize přinesla záběr z vystavení sochy Černého Krista uctívané v jedné rozvojové zemi: věřící, kteří se k ní nemohli rozvášněným davem prodat, aby se jí dotkli, házeli na ni aspoň svá trička.

Kněžská synoda v Praze se roku 1388 usnesla, že v obrazech je prý boží moc a že zázrakům, které se při nich spatřují, nebo o kterých bývá pověst se musí věřit. Matěj z Janova a jeho žák, kazatel Jakub z Kaplice byli v následujícím roce nuceni své opačné názory odvolat. Jakub, jemuž arcibiskup Jan z Jenštejna zakázal na deset let kázat, podal odvolání ke kurii. Vysvětlil v něm smysl svých výroků proti obrazům: nemá jim být vzdávána větší úcta nežli nejsvětější svátosti oltářní. Kázal prý, že svatým v nebi se nelíbí, jestliže někdo okrašluje jejich ostatky zlatem a stříbrem a přitom utlačuje chudé. Je ochoten vše odvolat. Papež Bonifác IX. listinou z 13. prosince 1390 nařídil arcibiskupu Jenštejnovi, aby celou záležitost znovu vyšetřil. Kamil Krofta z této

listiny usoudil, že papežské stolici se Jakobovy názory patrně nejevily nijak závadné. Uctívání obrazů a víru v jejich zázračnou moc odmítali tehdy u nás i jiní vzdělanci, například Tomáš ze Štítného. Ve známé staročeské skladbě je karikován žák, který se vychloubá, že selky před ním padají na kolena, líbají jeho obrázky „*tepúce se v prsi náramně*“ a ptají se ho, co si ráčí.

Vzdělání protivníci husitů samozřejmě rovněž výborně znali bibli a patristiku. Tím si lze vysvětlit, že se u nich setkáváme s obdobnými výroky. Husův soudce v Kostnici, kardinál Pierre d' Ailly zavrhoval zmnožování obrazů v kostelech stejně jako Jakoubek ze Stříbra a jako pražská synoda z roku 1418. O malířích měli velmi nízké mínění prominent Kostnického koncilu, kancléř Sorbonny Jean Gerson a protivník husitů, mistr Ondřej z Brodu, stejně jako mistr Mikuláš z Drážďan nebo Jan Želivský. Sv. Jan Kapistran preferoval eucharistii před obrazy podobnými slovy jako mistr Jan Rokycana.

Husitští mistři nebyli v názorech na obrazy zajedno. Křišťan z Prachatic, Jan z Jesenice a Jan Kardinál z Rejnštejna požadovali, aby jim byla vzdávána úcta. Jakoubek ze Stříbra začal svou univerzitní kvestii z roku 1417 shora uvedeným citátem ze sv. Augustina. V závěru kvestie však s ohledem na své univerzitní kolegy řekl, že obrazy Krista mají být uctívány latríí, jak tomu chce „moderní“ církevní otec sv. Tomáš Akvinský. Tomášův postulát však odmítl anglický dominikán Robert Holkot ve svém Výkladu ke knize Moudrosti. Zachoval se jeden exemplář tohoto spisu iluminovaný kolem poloviny 14. století v Paříži, který arcibiskup Arnošt z Pardubic věnoval klášteru v Sadské (KNM, XII B 14). Na Holkota se odvolal představený tábořských kněží Mikuláš Biskupec ve svém projevu na Basilejském koncilu dne 7. dubna 1433.

Učené latinské debaty teologů, jímž laici většinou nerozuměli ani za mák, byly uzavřeny kompromisní dohodou o dodržování kompaktát z roku 1437, která měla být pro všechny náboženské strany v českých zemích závazná. V té se praví, že „*poctivé obrazy křesťané nenazývají bohy, ani je neuctívají jako bohy, ani od nich neočekávají nadějí na své spasení ..., ale váží si jich na památku svatých předků*“. Není to nic nového. Již Tomáš ze Štítného napsal: „*Neb můžem mieti obrazy miesto písma na památku takových věcí, ale ne, by obraz mohl býti které božie podobenstvie*“.

Zmíněný kronikář pražské univerzity nevěděl, nebo dělal jako kdyby nevěděl, že ničení staveb, jejich výtvarné výzdoby a inventáře je již od starověku integrální součástí válek. Nepotřeboval znát český překlad Kroniky trojanské od mesinského soudce Quida z Columny, která končí tragicky: „*A pak Řekové, svou ukrutnost množíce vešken hrad ten překrásný (Tróju) obořili sú a všecko téměř město spálili*“. Stačilo, aby si v bibli přečetl, jak Izraelité vyhladili, vyplnili a „*se vším všudy vypálili*“ Jericho (Jos 6, 1–25). Juda Makkabejský po dobytí Efronu všechny jeho

obyvatele „*pobil ostrým meče, město zničil až do základů*“ (a) *zmocnil se kořisti*“ (I Mak, 5, 50–51). Ježíš prorokoval, že z Jeruzalémského chrámu ozdobeného krásnými kameny a votivními dary „*nezůstane kámen na kameni*“ (Lk 21, 5–6). Císař Titus, který v roce 70 Jeruzalém s jeho chrámem zničil, se řídil prastarou zásadou, kterou lapidárně formuloval jeho současník, vojenský teoretik Onasandros: „*Na území nepřítel je nutné ničit, pálit a bořit*“. Zmocní-li se vojsko nepřátelského tábora nebo města „*je správné dovolit vojákům loupit*“.

Tuto zásadu po tisíciletí praktikovali a bohužel dodnes namnoze praktikují židovští, pohanští i křesťanští válečníci. Byzantský císař Constantius II. poničil v roce 663 zbytky antických staveb a soch v Římě. Náš kronikář Vincentius zapsal výrok ravennského arcibiskupa Anselma, který v jeho přítomnosti na poradě velitelů výpravy císaře Fridricha I. Barbarossy roku 1159 prohlásil o obyvatelích obleženého Milána: „*Rozbořili chrámy Boží, svobodná císařská města, nechť bude jejich Milán také rozbořen!*“ Barbarossa při svém dalším vpádu do Lombardie roku 1162 Milán rozbořil a jeho obyvatelstvo vystěhoval do jiných měst. Ještě hůře dopadlo jihofrancouzské město Béziers. Křižáci, jímž velel papežský legát, opat Arnaud Amaury je během tažení proti Albigenským roku 1209 zničili ohněm. V hořícím kostele našli smrt kacíři i dobří křesťané. Opat to zdůvodnil slovy: „*Bůh pozná své věrné*“. Taktiku spálené země používal za stoleté války Eduard z Walesu zvaný Černý princ, vítěz v bitvě u Kreščaku (Krécy).

Nejvíce za válek trpěly kláštery. Vojska je dobývala, obsazovala, plenila, vypalovala i bořila. V raném středověku napadali kláštery pohanští Vikingové, Dánové a Maďaři. Zároveň se vzrůstajícím počtem klášterů vzrůstá i počet zpráv o jejich poškozování v našich pramenech. Kosmův pokračovatel zaznamenal, že uherský panovník Štěpán V. nechal roku 1260 v Korutanech své vojsko „*pálit kláštery a jiné kostely*“. Ve Zbraslavské kronice opět čteme, že hrabě Eberhard z Würtemberka v roce 1310 „*vyvracel kláštery z kořene*“ ve Švábsku a že polský král Vladislav Lokietek s najatými Litvany při tažení v Braniborech roku 1326 vypaloval vesnice, města a „*zničil přemnohé kláštery*“. Papež Kliment VI. svolil v roce 1347, aby do pražského kláštera Na Slovanech přišli charvátští hlaholáši z okolí Zadaru, protože „*kláštery pro spory a války v těch krajinách jsou rozbořeny a univeč obráceny*“.

Urození válečníci disponující dostatečnou brannou mocí se nemuseli obávat krutých trestů, které za kostelní loupeže hrozily obyčejným zlodějům. Středověk teoreticky uznával zásadu, že dílo má větší hodnotu, než použitý materiál. Opat v Saint-Denis Suger († 1151) cituje ve své známé skladbě Ovidiův verš: „*materiam suberbat opus*“. Zlatníci představovali mezi

tehdejšími umělci elitu. Jejich drahocenná díla se často stávala válečnou kořistí. Na hostině pořádané roku 1373 sirem Johnem Harlestonem se popíjelo z více než stovky mešních kalichů, které Angličané uloupili ve Francii. Francouzští králové mohli nákladně udržovat stálou žoldněřskou armádu díky tomu, že ji v mírových přestávkách stoleté války vysílali na kořistnické expedice do ciziny. Většina z toho, co bylo takto uloupeno dnes již neexistuje. Liturgické předměty ze zlata a stříbra byly roztloukány nebo přelévány, aby mohly být použity jako platidlo; v lepším případě se z nich razily mince. Když kultivovaný aristokrat vévoda Ludvík z Anjou sháněl v letech 1380–1382 finanční prostředky na válku o Neapolské království, dal přelít oltář celý ze zlata a jiná díla věhlasného zlatníka Gusmina.

Ničení výtvarných děl je prastarým *vojenským obyčejem*. Plútarchos vypráví, jak mladíci z Alkibiádovy družiny před tažením Athéňanů proti Sicílii v 5. století př. Kr. urazili obličje všem sochám boha Herma. Vykonavatelé byzantského obrazoborectví iniciovaného v letech 726–843 dvorskými kruhy byli císařští důstojníci a jejich oddíly. „Annales Bertholdi“ líčí potlačení povstání v Německu roku 1078, při němž žoldněři císaře Jindřicha IV. s vědomím provázejícího je biskupa bořili oltáře a ulamovali hlavy, ruce a nohy krucifixům. Francouzští, němečtí a italští křižáci vyplnili v roce 1204 Cařihrad. Podle zpráv byzantského kronikáře Niketase Choniatese a novgorodského letopisce rozsekali v hlavním chrámu sv. Sofie čtyři ikonostasy, cpali si zlomky skvostných relikviářů do mošen, odsekávali zlaté obložení kazatelny a vrat a rozřezávali na kusy drahocenné závěsy protkávané drahokamy. Vojáci skotského krále Baliola I. při vpádu do Northumberlandu v roce 1296 rvali v kostele v Hexhamu s obrazů zlaté ozdoby, urazili hlavu soše sv. Ondřeje, roztloukali relikviáře a ostatky sypali do záchodů. Z tamějšího opatství zbyly pouhé trosky. Někdy žoldněři ničili obrazy ze msty, jindy pro zábavu.

Církevní klatby nepomáhaly. V roce 1385 vydal anglický král Richard II., švagr Václava IV. válečné statuty. V nich se pod trestem upálení zakazuje během tažení znesvěcovat eucharistii, svaté předměty, plenit kostely a ubližovat lidem, kteří se v nich ukryli. Vojenský řád „Sempacher Brief“ přijatý roku 1393 v Curychu obsahuje ustanovení: „*Kostely, kláštery, kaple a jiná místa posvátná nemají být ani vybjěny, ani olupovány.*“ Na vojenské praxi se tím nic nezměnilo.

Aktivita urozených válečníků a jejich žoldněřů působila jako příklad na neurozené lidi. Nařízení Anglického krále Eduarda I. z roku 1285 umožňovalo všem dospělým mužům nosit zbraň, aby se mohli chránit před násilnostmi. František Šmahel upozornil, že husitská revoluce má řadu předstupňů v italských a západoevropských městech, v nichž od 12. století docházelo

k ozbrojeným vzpourám proti světským i církevním vrchnostem. V roce 1323 vypuklo v Přímořských Flandrech dobře organizované povstání cechovních řemeslníků, dělníků a sedláků, které teprve po pěti letech utopil v krvi francouzský král Filip VI. Nejznámější ze selských revolt, *jacquerie* trvala pouhých čtrnáct dní roku 1356, ale zanechala ve velkých oblastech na východ a jih od Paříže v troskách spálených šlechtických sídel množství mrtvol. Po vyhlášení nových daní za Richarda II. vypuklo roku 1381 selské povstání vedené Watem Tylorem. Vzbouřenci dobyli citadelu v Kentu, obsadili arcibiskupské sídlo v Canterbury a ničili kláštery. V Londýně s podporou řemeslníků, tovaryšů a chudiny vypálili domy králových rádců, cizích kupců, starostovy nevěstince a zdemolovali vězení. Všechny skvosty a cennosti nalezené v sídle nenáviděného aristokrata Johna Gauta rozbili na kousky a hodili do Temže. Viklíf povstalice odsoudil. Mezi přímými účastníky povstání byli však nejen chudí kazatelé jako John Bal, nýbrž i někteří zámožní faráři.

Na začátku 15. století napsal Francouz Honoré Bovet: „*Vidím celé křesťanstvo tak zatížené válčením a nenávisť, zlodějnou a rozpory, že sotva lze jmenovat malou zemi, ... která by žila v míru*“. Již předtím zařadil Matěj z Janova do 3. svazku svých Regulí kapitolu o válkách mezi křesťany. Píše v ní o nekonečných válkách v blízkých zemích i ve Španělsku a na Sicílii, o „*hrozném běsnění křesťanů proti sobě navzájem a strašném zpusťování*“ těchto zemí. Naprostá většina zřícenin a fragmentů záměrně poškozených plastik z různých časových horizontů v cizích zemích je výsledkem činnosti lidí, kteří neměli o existenci českých reformátorů ani tušení.

Iluze o „zlatém věku“, který u nás panoval ještě na počátku vlády Václava IV., je plodem neznalosti historických fakt. Archeologický průzkum potvrdil zprávy vojtěšské legendy a Kosmovy kroniky, že za knížete Boleslava II. Pobožného v roce 995 byla zlikvidována slavníkovská Libice s jejím otónským kostelem. Česká knížata válčila způsobem, který se v ničem nelišil od tehdejšího obyčeje. Děkan pražské kapituly Kosmas nadšené líčí vítězný vpád „nového Achilla“, knížete Břetislava I. do Polska v roce 1039. Udatný kníže tam podle jeho slov vraždil obyvatele vesnic a loupil, vyvrátil Krakov z kořene, zmocnil se kořisti, vypálil a srovnal se zemí řadu hradů včetně jejich kaplí. V hnězdenské katedrále uloupil ostatky sv. Vojtěcha. Na výpravě ho provázal pražský biskup Šebíř.

Kníže Svatopluk za svého tažení roku 1108 nenechal podle Kosmy v celém kraji na pravém břehu Váhu až po jeho ústí do Dunaje „*jediného místa nevypáleného*“. Konrád Znojemský, který v roce 1142 pomocí dobývacích strojů opanoval pražský hrad, přitom vypálil chrám sv. Víta a pobořil klášter sv. Jiří.

Soběslav II. při dvojitým vpádu do Dolních Rakous roku 1176 vypálil mnoho kostelů a cisterciácký klášter ve Světlé (Zwettl). Němečtí kronikáři 12. století, Helmhold a Oto z Freisingu psali, že Češi jsou stateční, ale ve své krutosti ničí kláštery a kostely.

Zároveň české země trpěly častými vpády cizích panovníků. Polská kořist knížete Břetislava, mezi nímž byl velice těžký kříž z ryzího zlata, dnes samozřejmě neznámý, vzbudila závist německého císaře Jindřicha III., který z ní požadoval podíl. Vypukla kvůli tomu válka, která skončila tím, že císař skoro celou českou zemi „*nepřátelsky poplenil a zapálil mnohé hrady*“. V roce 1253 vpadl na Moravu král Bela IV. s pohanskými Kumány, kteří ničili kostely, oltáře a relikviáře. Po smrti Přemysla II. u Dürenkrutu roku 1278 žoldnéři vítězného krále Rudolfa I. Habsburského a jeho spojence, braniborského markraběte Oty Dlouhého začali hned pustošit kláštery na jižní Moravě. V Čechách vybili, vyloupili i pobořili mnoho klášterů, mezi jinými Davli-Ostrov Doksany, Chotěšov, Osek, Sedlec, Teplou a Vilémov. Vítkovci využili situace a srovnali se zemí novostavbu královského kláštera Zlatá koruna, který jim byl trnem v oku.

Zbraslavský kronikář se zmiňuje o tom, že Kumáni ve vojsku rakouského vévody Albrechta II. v roce 1304 vypálili kostel v Ivančicích s množstvím živých lidí. Dále vypráví, jak o pět let později ozbrojený lid z Kutné Hory vedený korutanským válečníkem Heinrichem z Aufensteinu úporně, ale marně dobýval bohatý cisterciácký klášter v Sedlci statečně hájený mnichy a konvrši. Zbraslavští cisterciáci byli tehdy nuceni roztloukat své stříbrné náčiní, aby mohli jeho zlomky zaplatit výpalné žoldnéřům hrabivého Jindřicha Korutanského. V roce 1313 se minoritský klášter v Žatci dostal do sporu s biskupem Janem IV. z Dražic a byl obyvateli města pobořen.

Nevyvratitelné je svědectví výtvarných památek. Z „Šalamounova svícnu“ uloupeného roku 1159 českým vojskem v Miláně zbyl v chrámu sv. Víta pouze jeho mosazný podstavec s náročnou figurální výzdobou. Ztrátu hlavní části svícnu zaznamenal již Dalimil. Stala se zřejmě kořistí braniborských nebo korutanských žoldnéřů. Dále se Dalimil zmiňuje o pustém kostele v Oldřiši u Nymburka. V tomto místě došlo k devastaci, o níž svědčí fragmenty kamenných reliéfů Krista, sv. Petra a Pavla z doby před polovinou 12. století objevené ve zdivu domů v Pňově pod hradem Oldříšem (Lapidarium NM). Kolem roku 1300 byly do gotické věže v Žitenicích u Litoměřic vezděny pozdně románské kamenné plastiky dvou okřídlených evangelistů a jedno bezhlavé torzo. Je to zbytek portálu některého poničeného klášterního kostela. Téměř úplné zničení raně gotického reliéfu tympanonu hradní kaple na Zvíkově nelze časově určit.

Jisté je pouze jedno: pachatelé nebyli husité, neboť ti v roce 1429 hrad neúspěšně dobývali a k tympanonu se nedostali.

Pražský hrad byl ještě v roce 1333 „*zcela opuštěn, pobořen a zničen, neboť od času krále Otakara II. byl celý ztroskotán až k zemi*“. Dovídáme se o tom z Vlastního životopisu Karla IV. Tento jeho spis obsahuje velice důležitou pasáž, které dosud nebyla věnována náležitá pozornost. Karel v něm vypráví, jak před rokem 1333 dobýval severoitalskou Pávii: „*Et destruximus suburbia et monasteria suburbiorum*“. (A zbořili jsme předměstí a předměstské kláštery.) Zbožný Otec vlasti bořil kláštery stejně jako bezbožní válečníci urozeného původu. Byl to rutinní vojenský postup: dříve než dobyvatelé přilnuli k hradbám města zbořili překážející profánní i sakrální stavby před nimi. Dále se Karel bez ostychu přiznává: „*A utábořivše se blízko Milána, silně jsme zpusťovali hrabství i území milánské*“. Rovněž při dobývání Curychu v roce 1354 a Ulmu roku 1376 zpusťoval jejich okolí.

Podobným způsobem si jeho obávané vojsko počínalo v českých zemích. V zimě 1351–1352 a na jaře 1356 vedl Karel válku s Rožmberky a jinými odbojnými pány. Během ní bořil nepřátelské hrady a vypaloval vesnice. Svatovítský kanovník Beneš Krabice dosvědčuje ve své kronice, že když císař táhl na nějakou výpravu a procházel Čechami tam a zpět, jeho žoldnéri se dopouštěli „*mnohých loupeží na statcích kněžských a klášterních ... znásilňovali panny a páchali nesčetné špatnosti*“. Beneš nesouhlasil s tím, že při Karlově tažení do Branibor roku 1373 císařovi žoldnéri začali již na domácí půdě dobývat a zapalovat kostely, do nichž před nimi utekli venkované.

Karlův syn Václav IV. nastoupil samostatnou vládu na začátku velkého schismatu roku 1378, které způsobilo hluboký úpadek církevní autority. V roce 1380 někteří z obecného lidu v Norimberku potouchle informovaní Václavovými antiklerikálně smýšlejícími milci zpusťovali a vyloupili dům, v němž se usídlil arcibiskup Jan z Jenštejna. Způsobili mu tak škodu za 1.000 kop grošů. O tři roky později král zadržel Jenštejna na Karlštejně a pleněním jeho statků mu způsobil další škodu odhadnutou na 6.000 kop. (Konflikt vyvrcholil, jak známo, v roce 1393 umučením generálního vikáře Johánka z Pomuku.) Jenštejnův nástupce, arcibiskup Olbram ze Škvorce byl nucen pro svou bezpečnost nákladně vydržovat vlastní vojsko.

Václavův bratranec, moravský markrabí Jošt měl zase spory s olomouckým biskupem Janem Mrázem, který jej dal do klatby. V roce 1380 Jošt zapálil jeho rezidenci v Olomouci, od níž chytla střecha katedrály. V letech 1393–1405 propukala válka mezi Joštem a jeho bratrem, markrabím Prokopem. Žoldnéri obou stran vypalovali kostely, kláštery a špitály. Našli přitom dost ochotných pomocníků mezi obecným lidem. Brněnští měšťané vypálili a pobořili kostel

ve Šlapanicích, aby se znovu nestal vojenskou základnou přívrženců markrabího Prokopa. Biskup Mráz musil zbraní hájit své statky. V roce 1400 hrozil za vybití kostela nebo zabití kněze interdiktlem.

Král Václav byl roku 1394 v minoritském klášteře v Berouně přepaden a zajat markrabím Joštem a odbojnými pány. Ti ho věznili na rožmberských hradech a posléze na hradě Wildbergu u Lince. Náčelník Panské jednoty Jindřich z Rožmberka mezitím oblehl České Budějovice, dobyl Vodňany a pobořil královské hrady Kugelveit a Brloh. Ke „zkažení“ tamního farního kostela došlo předtím, „než kacieřstva a bludové v zemi vznikly“. Jako obvykle byly přítom vypalovány sousední vesnice. Když se pak v roce 1395 Václav IV. dostal z vězení, přišel podle kronikáře Johanna z Posilege jedné noci do svatovítské huti na Pražském hradě, zurážel tam hlavy sochám a rozbil je („und was her von bylden vant, den hiß her dy houpte ab und czuszlug sy“.) Nejde o pouhou pomluvu, neboť z jiných pramenů je známo, že král se svými kumpány prováděl noční výtržnosti, často pil a mívál záchvaty zuřivosti. Poničením soch se mstil Jenštejnovi za to, že na něho žaloval papeži Bonifáci IX.

V roce 1402 Václav jmenoval správcem Českého království svého nevlastního bratra, uherského krále Zikmunda. Ten ho dal zatknout a stejně jako markrabího Prokopa internovat ve Vídni. Zmocnil se pokladů v královském dvoře v Praze. Vypukla válka mezi Václavovými a Zikmundovými stoupenci. Zikmund povolal silné vojsko krutých Kumánů a v jejich čele vraždil, drancoval a páčil. U Mostu poprvé změřil síly s českými bojovníky. Vyplenil panství Bočka z Kunštátu a dobyl Kutnou Horu. Uložil ji nesmírné výpalné a uloupil v ní velký poklad. V roce 1404 spolu s rakouským vévodou Albrechtem IV. dobýval Znojmo. Množily se soukromé boje a pleny mezi velkými i drobnými feudály, tzv. „záští“, při nichž nebyl šetřen majetek poddaných ani církve. Válečného neklidu využívaly loupežné bandy na českomoravském pomezí a na Podblanicku, které se specializovaly na loupeže klenotů a drahocenných parament v kostelech.

Král Václav po svém útěku z Vídně odhadoval škodu způsobenou mu Zikmundem na 1 milión zlatých. O dalším osudu pokladů, které uherský král za svého prvního vpádu do českých zemí uloupil není nic známo. Lze se obávat, že s nimi naložil stejně jako v roce 1337 jeho děd, král Jan se stříbrnými sochami apoštolů, vytvořenými nákladem markrabího Karla a jiných dárců pro hrob sv. Václava. Jan z nich získal 500 hřiven, tj. asi 125 kg stříbra. Zikmundova kořist byla nepochybně mnohem větší.

Zvláště neklidným městem byla Praha. V roce 1309 zde český lid vybil a uloupil domy německých boháčů. Pražané měli výcvik ve zbrani a zúčastňovali

se válečných tažení. V roce 1328 vypravili pomoc králi Janovi do pustošivé války v Rakousích údajně v počtu deseti tisíc bojovníků na koních a vozech. Někteří místo sebe asi poslali na výpravu najaté žoldnéře. Za sporů mezi faráři a žebravými mnichy o příjmy z pohřbů v roce 1334 se v pražských kostelech a kolem nich bojovalo kameny a meči.

Stejně jako v jiných městech docházelo v Praze k pogromům na Židy. První je zaznamenán v roce 1098. Pražští Židé byli znovu pronásledováni a oloupaní za Václava II. a krále Jana. O velikonocích 1389 nastal v Praze jeden z nejstrašnějších pogromů středověku. Po nerovném boji bylo dobito, vyloupeno a vypáleno Židovské město. Kromě množství zlata, vzácných látek a knih plenitelé ukořistili 5 tun stříbra. Král je nepotrestal, veškerou kořist zkonfiskoval a ponechal si ji. Uváděný počet tři tisíc povražděných Židů je však nepochybně nadsazen, neboť již v roce 1402 zorganizoval další pogrom v pražském ghettu korouhevní pán Oto z Bergova a na Troskách. Výnos tohoto pogromu byl rozdělen mezi stoupence krále Zikmunda.

Svědectví písemných pramenů doplňují ilustrace německé Bible Václava IV. (Viedeň ÖNB, cod. 2759-2764). Přestože její malířská výzdoba je dovedena pouze do poloviny Starého zákona, čítá 654 iluminovaných stran. Práci osmi iluminátorských dílen přerušilo zajetí krále v roce 1394. Jeho druhé zajetí a internace ve Vídni roku 1402 způsobily, že ambiciózní plán na mimořádně bohatou výzdobu rukopisu ztroskotal. Pozornost historiků umění byla převážně věnována přitažlivější okrajové výzdobě královny bible s množstvím polonahých i nahých lazebnic a chlupatých divých mužů. Biblické děje jsou v ilustracích přeneseny ze starověkého Orientu do středověkých Čech. Poznáváme z nich jak naši předkové pracovali na poli a v sadě, jak stavěli, kovali srpy, stříhali ovce, poráželi dobytek, jak obědvali a hodovali. Na jiných ilustracích válčí, dobývají a vypalují města, boří hradby a loupí poklady (181, 236, 251, 255, 259, 562, 662).

Jedna ilustrace představuje Izraelity odevzdávající dary do svatyně (Ex 35, 4-29). Její vchod má podobu stanu s monogramy královského páru W a E (u-femie - Sofie). Ze stanu vyhlíží král Václav ve svém módním kostýmu (103). Jemu odevzdávají Izraelité své bohatství. Je to škodolibá narážka na zmíněný pogrom v roce 1389, jímž se král obohatil. Pozoruhodná je ilustrace představující zavraždění Baalova kněze Mattana (2 Par 23, 17). Kněz má tonzuru a je oděn jako bílý mnich. Mladý Žid se chystá roztržít zlatý retabl gotického oltáře. Chrám je křížem na hřbetu střechy charakterizován jako křesťanský kostel (581).

Vojenskou literaturu středověku obohatil latinský spis *Bellifortis*, který v roce 1405 na hradě Žebráku dokončil Konrád Kyeser. Podle jeho nákresů rukopis ilustrovali malíři Václava IV. (Göttingen, Univ. knih., ms. theol. 1/ I-II). Autor byl poučen o antickém válečnictví. Měl vlastní zkušenosti z bitvy u Nikopole, v níž král Zikmund utrpěl roku 1396 těžkou porážku od sultána Bajazida. Kyeser se ve svém spise zabývá mj. různými způsoby hájení a dobývání hradů. Podává též návrhy na válečné stroje. Václavova bible a jeho *Bellifortis* dokládají, že válka byla na pražském dvoře aktuálním námětem.

Mistr Štěpán z Kolína († 1406) dával všechno zlo za vinu prodavačům odpustků, o nichž napsal: „*Běda, co pohrom a požárů kostelů, zpusťošení vesnic a měst působí těmto našim truchlivým časům!*“ Husitství nezavinilo tuto situaci, protože tehdy ještě neexistovalo. Způsobily ji rozvrat lucemburské dynastie, konflikty jejich členů s církevní hierarchií, válka Václava IV. s odbojnými pány, militarizace měst a antisemitismus. Poškození staveb, loupení a ničení jejich inventáře přitom postupně zevšednělo.

Často vyhlašované církevní klatby skýtaly vzrušující podívanou. Během nich byly v kostelech zhaseny svíce, házeny kameny a obrazy (sochy) Kristova umučení byly převráceny hlavou dolů nebo mrskány, jak o tom píše Hus. Při vyhlašování arcibiskupské klatby na něho v roce 1410 docházelo v kostelech k bouřlivým protestům. V téže roce arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazenburka vlastnoručně zapálil Viklifovy knihy. Již ve 12. století byly páleny spisy Abélarda a Arnolda z Brescie. Velislavova bible z doby před polovinou 14. století obsahuje ilustraci „Antikrist páli spisy křesťanských učenců“ (NK, XXIII C 124, f. 135r). Všechny Viklifovy spisy však arcibiskup Zbyněk nespálil. Jistě mu je neodevzdal markrabí Jošt, který je měl od Husa. Některé šťastně dochované exempláře mají poměrně náročnou malířskou výzdobu. (V následujícím roce král Václav arcibiskupa Zbyňka tvrdě postihl konfiskacemi církevního majetku a ten na útěku před ním zemřel v Bratislavě.) Nařízení Kostnického koncilu z roku 1415, aby všechny Husovy spisy byly všude spáleny nebylo důsledně provedeno. Některá viklifika a husitica se dochovala v knihovnách církevních institucí.

Koncem roku 1412 shromáždění Čechů sídlících ve Starém Městě odmítlo vykonat příkaz papeže Jana XXIII., aby byla zbořena Betlémská kaple. Nedlouho předtím, jedné říjnové neděle, když Hus právě kázal, na ni zaútočili němečtí žoldneři najatí Bernardem Chotkem. Událost líčí časová píseň „Němci jsů zúfálí na Betlém běhalí“. Z té se dovídáme, že útočníci se pokusili kamením zničit *znamenie* Božího umučení. Substantivum *znamenie*, stejně jako jeho latinský ekvivalent *signum* znamená „znak“ a zároveň „obraz, socha“ nebo též

„korouhev“. Terčem kamenů mohla být malba Ukřižování či krucifix na exteriéru Betlémské kaple. Hus se o nezdařeném útoku na ni zmiňuje ve své Postile z následujícího roku. Ta obsahuje jeho památný výrok: „*Jest škoda drahý obraz zkaziti jako drahé knihy*“. Je to mistrova reakce na ničení obrazů a knih.

V roce 1413 vypukla nová válka Václava IV. s odbojnými pány. Pod obleženým a posléze dobytým hradem Skála na Plzeňsku byl pražskému vojsku přerčen Vojenský řád podkomořího Jana Hájka z Hodětína. Podobně jako v starších vojenských řádech anglickém a švýcarském se v něm přísně zakazuje hýbat *posvátnými* (tj. liturgickými) předměty. Trest hrozí rovněž tomu, kdo by „*oltář zbořil, nebo obrazy v kostelích a klášterech zbil nebo na cestách v slúpiech přibité ztrhal a zkazil*“. Boje a plnění se rozšířily do různých koutů země. Odbojní páni ohrožovali věnné statky královny Žofie v severovýchodních Čechách. Politicky stále více izolovaný Václav se opíral o své hejtmany a vojenskou sílu Prahy. Byla dobyta a obsazena řada panských hradů. V roce 1416 králův hejtmán Příbík z Odlochovic obsadil větší část hradů a statků olomouckého biskupství.

O tom, co se dalo během této války, která se protáhla na několik let, máme jen kusé zprávy. Již zmíněný Zikmundův milec Ota z Bergova a jeho spojenec pan Jan Městecký z Opočna s jejich žoldnéři přelezli o dušičkách roku 1415 v noci zeď benediktinského kláštera v Opatovicích u Hradce Králové, umučili a utopili opata Petra Lazura, rozehnali mnichy a zmocnili se klenotů. Jan Městecký potom ještě okradl mrtvolu v kryptě o šperky. (Tímto drastickým způsobem inkasoval svůj finanční nárok vůči klášteru.) Král vzal oba pány na milost, která jim byla potvrzena listem. Hrdelní zápis města Jihlavy z následujícího roku obsahuje doznání Jenšova syna o uloupení majetku jednoho mnicha: kříže, stříbrné monstrance a slušné sumy peněz. Kříž a monstrance byly doneseny na hrad Kuna. Jenšův syn pravděpodobně patřil k družině rytíře Jana Pušky z Kunštátu, která páchala škody na Jihlavsku.

Veršovaná skladba „A ševciť jsů zúfalí“ z téže doby líčí útok řemeslníků v Novém Bydžově na tamější minoritský klášter. Řemeslníci rozbili jeho vrata a mniši je zahnali na útek. Název skladby evokuje časovou píseň „Němci jsů zúfalí“ o útoku na Betlémskou kapli. Takovéto útoky nekončily však vždycky vítězstvím obránců. Lze tak usuzovat z přípisů břevnovského benediktina k opisu ludmílské a václavské legendy v rukopise NK, IV C 17 dovedených do roku 1416. Václav IV. je v nich nazván „*zločinným králem*“. Jeho poddaní prý „*ničt domy kleriků a kláštery mnichů... (a) nechávají na místě jen to, co nemohou odnést nebo rozbít*“. V následujícím roce Kostnický koncil Václava obžaloval, že „*netrestal rušitele svatých obrazů a křížů, jejich paliče a ničitele, rozvraceče a lupiče kostelů a klášterů a neodporoval jim, ale spíše, zdá se, s nimi v zločinech souhlasí*“.

Napětí v Praze se stupňovalo od Husova upálení a vyhlášení interdiktů v roce 1415. Vavřinec z Březové vypráví ve své Husitské kronice, jak se zde po králově smrti ve dnech 17. a 18. srpna 1419 shromáždili „někteří z lidu obecného neboli prostého“ a rozbili obrazy a varhany v některých klášterech a kostelech. Výslovně jmenuje kartouzský klášter na Smíchově a staroměstský kostel P. Marie Na louži. Tam byl navíc zničen nádherný mramorový náhrobek, který si za svého života zbudoval lékař Václava IV. a krátkodobý pražský arcibiskup Albík z Uničova.

Z dalších pramenů, jež shromáždil Václav V. Tomek, se dovídáme, že druhého dne byl kartouzský klášter vypálen. Dne 19. srpna byly pobořeny pražské nevěstince a o den později klášterní dům karmelitánů u P. Marie Sněžné. Proti představě, že všichni pražané se proměnili v „ikonoklastické davy“ mluví zpráva, že husitští konšelé dali pro rouhání stít žertěfe, který si vykračoval v ornátu ukradeném na Smíchově. Některé jeho druhy uvěznil. Uloupené věci vrátili kartuziánům. Z toho vyplývá, že ikonoklasté v té době představovali *naprostou menšinu* pražského obyvatelstva.

Některé zprávy dokládají kontinuitu násilností a loupeží doložených v předhusitské Praze s jevy, k nimž docházelo během druhé války se Zikmundem a po ní. Není důvodu nevěřit Vavřincovu vyprávění, že po vzdání královské posádky na Vyšehradě 2. listopadu 1420 a vybití tamějších kostelů chudí i bohatí po celý den odnášeli do města „*kdo co mohl pobrat*“. Rovněž za bouří v roce 1483 pražené kradli v kostelech kalichy, roucha, knihy a jiné cennosti. Podobně tomu bylo za bojů s pasovskými žoldněři v roce 1611. Tak to prostě v Česku chodí: v nedávných letech bylo u nás opakovaně vykradeno na tisíce kostelů. V některých zbyla pouze holá oltářní mensa. Nepokoje po stětí Jana Želivského v roce 1422 vyústily v další pogrom na Židy, stejně jako bouře v roce 1483.

Představa, že během druhé války se Zikmundem ničili umělecká díla pouze husité je v rozporu s historickými prameny. Ty dosvědčují, že Zikmund v červenci 1420 pobral ve Svatovítské katedrále a v sousedním klášteře sv. Jiří mnoho ostatkových soch, byst a monstrancí i mešních kalichů a jiných klenotů ze stříbra a zlata, dal je roztlouci a jejich zlomky rozdal křížákům jako žold. Pobral též drahocenné ornáty a zmařil klenotnické obložení tumbly sv. Václava ozdobené kamejemi, perlami a drahokamy. Stejným způsobem nakládal králův purkrabí, pan Zdeslav Tluksa z Buřenic s relikviáři svezеныmi na Karlštejn z Vyšehradu a některých klášterů. Jejich stříbrné a zlaté zlomky prodával zákazníkům. Do Plzně dodal asi 10 kilogramů zlatých zlomků. Nahrazoval si tak žold, který Zikmund dlužil jemu a posádce.

Zikmundovo kořistnictví vzbudilo odpor opata Ludolfa Zaháňského. Katolický autor Úlomků rýmované kroniky označuje husity za *bludaře* a Zikmunda za „*horší šelmu*“, než byl Václav IV. Vytýká mu, že rozdal svému vojsku „*svátostí*“ (tj. relikviářů) *mnoho i sbožie českého domu*“. Jiný horlivý katolík, český mnich v emigraci obviňuje ve své invektivě z roku z roku 1422 Zikmunda, že není „*vyhladitelem kacírství, nýbrž plenitelem všech kostelů*“ a „*olupovatelem všech mnichů a jeptišek*“. Nestydí se prý páchat svatokrádeže a obrací svět v poušť. Anonym na něho žaluje: „*Kolik klášterů zbořil, kolik biskupství a kostelů zpusťošil!*“

V roce 1420 křižáci pustošili kostely v okolí obležené Prahy. Při vpádu do Kutné Hory v prosinci následujícího roku vynesli z kostela sv. Jakuba „*archu čisté práce*“ a roztráskali ji na mnoho kusů. Z jiného pramene je známo, jak křižáci vyslaní před bitvou u Ústí roku 1426 míšenskou markraběnkou Kateřinou potrestali abatyši kláštera benediktinek v Teplicích za to, že uzavřela příměří s Prokopem Holým: zle nakládali s jeptiškami, pošlapali posvěcenou hostii, rozbili obrazy a klášter pobořili. Prastarý vojenský obyčej rozbíjení obrazů byl tedy praktikován rovněž v míšenském vojsku.

Stroze věčný katolický válečník Bartošek z Drahonice uvádí ve své latinské kronice, že Zikmundův spojenec, katolický pán Hanuš z Kolovrat v roce 1422 vypálil arcibiskupskou Příbram, Březnici a Rakovník, kde „*dobýval kostel jako pevnou turz*“. (Útok vedl proti západní fasádě, která musela být potom přestavěna.) Dále Bartošek praví, že před bitvou u Domažlic roku 1431 křižáci vypálili na Tachovsku „*mnoho městeček a vsí, říkalo se, že dvě stě a více*“. Humanista Eneas Silvius (pozdější papež Pius II.) chválí vůdce této páté křížové výpravy, kardinála Juliana Cesarini za to, že tam „*vypálil mnoho kacírských vsí a vyvrátil města*“. Julian si však nezjistil, že Tachovsko a celé Plzeňsko bylo katolické. Rozzlobil tím náčelníka plzeňského landfrídu pana Hynka ze Švamberka tak, že zorganizoval odvetnou výpravu do Bavorska. Přičítá se mu na vrub vypálení tamějšího cisterciáckého kláštera ve Valdsasích. Příměří uzavřel teprve po třech letech.

Kniha francouzského geografa 15. století Gillese Bouviera, řečeného Héraut Berry obsahuje bystrý postřeh: v Českém království je „*nadbytek válečníků*“. To mělo podle něho za následek, že „*císař (Zikmund) a největší velmožové Německa svedli mnoho bitev, aby je ovládli silou, ale ztratili přitom mnoho mužů, takže je nemohli ovládnout*“. Nadbytek českých válečníků hledajících angažmá se projevil již roku 1410 v bitvě u Grunwaldu: někteří Češi v ní bojovali na straně polského krále Vladislava II. Jagella, kdežto jiní pod korouhvemi řádu německých rytířů.

Za husitských válek, stejně jako před nimi i po nich, Češi bojovali často proti sobě. Hranice mezi husity a jejich protivníky byla přitom velmi pohyblivá. Jsou známy politické přemety pánů Oldřicha II. z Rožmberka a jeho někdejšího po-

ručníka Čeňka z Vartemberka. Člen orebského bratrstva, pan Hynek Krušina z Lichtenburka byl zvolen nejvyšším hejtmanem pražanů, na jejichž vítězství pod Vyšehradem 2. listopadu 1420 měl lví podíl. O devět let později přešel k Zikmundovi. Opačný vývoj prodělal pan Jan Tovačovský z Cimburka. Ten bojoval pod Vyšehradem ve vojsku krále Zikmunda, který před bitvou moravské pány těžce urazil, když je nazval *bázlivci*. Jan Tovačovský potom přestoupil ke straně pražanů. Velel při obraně Přerova, když jej chtěl Zikmundův zeť a nástupce rakouský vévoda Albrecht V. srovnat se zemí. Vavřínc uvádí, že Zikmund začal vypalovat vesnice a olupoval podané svého straníka panu Hynka Bočka z Poděbrad, který proto přešel k pražanům. A tak „*ten, který byl předtím pronásledovatelem přijímání pod obojí způsobou, se stal jeho statečným obráncem*“. Pan Bohuslav ze Švamberka válčil v roce 1420 společně s bratrem Hynkem v Zikmundových službách proti Žižkovi. O pět let později jako tábořský hejtman dobyl dolnorakouské město Retz, kde byl smrtelně raněn šípem.

Podobné proměny proděla města. V Praze došlo k několika převratům a v předvečer Lipan dokonce k válce mezi Starým a Novým Městem. Plzeň ovládaná do března 1420 Žižkou se po jeho odchodu stala nedobytnou baštou katolicismu. Kutná Hora pokořená roku 1402 Zikmundem jej hostila v roce 1420. Při svém útěku před husitským vojskem na začátku roku 1422 Zikmund stačil ještě Horu zapálit. U Lipan bojovali kutnohorští měšťané proti panské jednotě na straně táborů a sirotků. Stejně tak měšťané z Berouna, Českého Brodu, Čáslavi, Jaroměře, Kolína, Litoměřic, Loun, Nymburka, Slaného, Žatce a některých dalších pohusitštěných a počestěných měst.

Ať již byly proměny přímých účastníků husitských válek jakékoliv, jedna věc byla všem společná: vojenská strategie. Vzpomeňme na kostel ve Šlapanicích, který před rokem 1405 brněnští měšťané vypálili a pobořili, aby jej znovu neobsadili přívrženci markrabího Prokopa. Vavřínc uvádí, že v říjnu 1419 královna Žofie a její dvořané použili pokladů, které zbyly po králi Václavovi, a povolali za ně německé a jiné cizí žoldnéře. Ti obsadili Pražský hrad, klášter Strahovský, klášter sv. Tomáše a arcibiskupský dvůr. Za bojů o Malou Stranu byli pak tyto žoldnéři vyhnáni a jmenované kláštery a dvůr vypáleny. V německy psaném manifestu poslaném začátkem července 1420 z obležené Prahy do vojska míšenského markraběte Fridricha I. Bojovného se o tom praví: „*Jsme nuceni bořit a pálit kostely, kláštery domy a pevnosti, z nichž nám nebo našim hrozí škoda. Nikdo nám to neměj za zlé, když přece naši nepřátelé se toho dopouštějí a dopustili dříve než my*“. Je dosti pravděpodobné, že Zbraslavský klášter vypálený v srpnu 1420 tábory doplatil na to, že předtím jej Zikmund dal opevnit příkopy, protože tam „*zamýšlel položit svůj lid*“. V té době byla našťěstí již v bezpečí Madona Zbraslavská (po 1350; NG).

Zikmundovi slezští spojenci obsadili benediktinský klášter v Broumově, odkud podnikali výpady do okolí. Jan Městecký a Zikmundův hejtman Hynek Červenohorský z Náchoda obsadili klášter v Opatovicích. Uhájili jej do března 1421. Když pak posádka z kláštera odešla, orebita Diviš Bořek z Miletínka, pozdější strůjce vítězství panské jednoty u Lipan, klášter vypálil. Neměl asi dost mužstva, aby jej obsadil sám. Jinde se tato standardní situace opakovala v obráceném sledu. Zikmund střílel z děl a těžkých praků na benediktinský klášter v Kladrubech, obsazený táborskou posádkou, dokud nepřispěchal Žižka a nezahnal ho z pole. Táboři však klášter neudrželi: v roce 1427 jím vládl katolický pán Henrich z Elsterberka. Katolické vojsko vypálilo proboštsví v Práčově na Chrudimsku, využívané předtím husity. Olomoučtí měšťané zbořili kartouzský klášter v Dolanech, z něhož odešla táborská posádka, aby se do něj nemohla vrátit. Z téhož důvodu hejtman vévody Albrechta Vilém Elsner srovnal premonstrátský klášter v Hradisku u Olomouce se zemí.

Jakoubek ze Stříbra pronesl koncem roku 1426 v Betlémské kapli kázání, v němž označil táborské kněze za příčinu všech vražd, loupeží a válek. (Předtím z toho obvinil Jana Želivského.) Zároveň však Jakoubek prohlásil za dovolené a záslužné boření klášterů a kostelů v době, kdy hrozilo nebezpečí, že se do nich vrátí mniši a nepřátelští kněží. Šlo tedy o aplikaci *vojenské strategie* užívané válečníky. Nejvíce to postihlo mendikantské kláštery uvnitř městských hradeb. Husitské obyvatelstvo v nich spatřovalo nebezpečí „páté kolony“.

Jinou těžkou ránu zasadil klášterům král Zikmund. Katolický anonym z roku 1422 jej nazývá „*marnotratným rozdavačem a rozhazovačem dědictví Ježíše Krista*“. Naráží tím na jeho nehorázné konfiskace klášterních a jiných církevních statků, které zastavoval věrným pánům. Již v roce 1420 tak získal na úhradu svých nekonečných dluhů 27 000 kop grošů. Tímto způsobem přetahoval na svou stranu rovněž husitské šlechtice, jímž potvrzoval jejich svémocné zábory a poskytoval výhodné zástavy. Vilému Kostkovi z Postupic zapsal zboží litomyšlského biskupství. Již král Václav zkonfiskoval některé církevní statky. Za něho však církev v českých zemích stále ještě vlastnila třetinu veškeré užitkové půdy. Odhaduje se, že za Zikmunda ztratila asi 90 % tohoto pozemkového majetku. Nestudoval snad také Zikmund Viklifa? Po návratu mnichů v roce 1436 kláštery zbavené hospodářského zázemí neměly dostatek prostředků na vydržování konventů, které živořily a vymíraly.

Další škody kláštery a kostely utrpěly v druhé polovině 15. století za válek krále Jiřího z Poděbrad se Strakonickou a Zelenohorskou jednotou a za vpádu uherského krále Matyáše Korvina. Ten v roce 1467 vyloupil, vypálil a pobořil německý klášter kartuziánů v Králově Poli u Brna. V roce 1526 pražské

vojsko táhnoucí k Moháči pobořilo benediktinský klášter v Davli-Ostrově, jehož zkázu dovršily následné povodně. Říšské vojsko vybilo roku 1557 klášter v Kladrubech. Kláštery neměly u nás na růžích ustláno.

Petr Čornej poukázal na úskalí, které přinášejí vyprávěcí prameny: zveličování počtu účastníků bitev a padlých, překrucování skutečnosti, beletrizace. Podobně je tomu při líčení destrukcí, k nimž za válek docházelo. Na první pohled je zřejmé, že katolický anonym z roku 1422 přehání, označuje-li krále Zikmunda za plenítele *všech* kostelů. V mnoha případech je obtížné rozhodnout, zda se válečník řídil příkladem biblických hrdinů Josua a Judy Mabejského, nebo zda kronikář pouze parafrázuje slova bible. Obrat „vyvrátit z kořene“ město nebo klášter se vyskytuje v pramenech tak často, že to budí podezření.

Historik umění může naštěstí některé údaje kronikářů kontrolovat svým materiálem. V Praze lze dodnes obdivovat velký počet památek kamenické a nástěnné výzdoby sakrálních i profánních staveb z doby před rokem 1420. Některé památky opustily Prahu teprve v pozdějších staletích: Madona doulebská z doby po roce 1400 pochází z augustiniánského kláštera na Zderaze. Řada dalších děl je kromě toho doložena pozdějšími kopiemi a zobrazeními nebo aspoň písemnými zprávami. Kamenná Boží muka „*krásného díla*“ postavená za Karla IV. uprostřed Koňského trhu byla podle Starých letopisů v roce 1520 použita jako materiál při přestavbě Novoměstské radnice.

Existenci mobilních soch, deskových obrazů a iluminovaných rukopisů pražského původu lze vysvětlit tím, že byly v dobách ohrožení několikrát po sobě ukryty. Války vedly k tomu, že během tisíciletí se vyvinul mechanismus ukrývání cenností. Král Antiochos IV. Epifanés vyloupil chrám v Jeruzalémě a zmocnil se všech ukrytých pokladů, které mohl nalézt (1 Mak, 1, 23). Zpustošení francouzského kláštera d'Ambronay Angličany roku 1416 přečkal v úkrytu obraz madony. Vavřinec vypráví, jak kutnohorští měšťané koncem roku 1421 ukryli před pražským vojskem oltářní tabule, které potom vrátili do kostelů. Husitský konšel Šimon od Bílého lva včas uschoval ornáty a kalichy farního kostela v Ovenci, který byl potom při obležení Prahy zpustošen křižáky. Jiní měšťané opatrovali klenoty malostranského kostela sv. Mikuláše. V roce 1452 maltézský převor potvrdil Mikuláši ze Slepotic, vrácení cenností, které mu byly za války svěřeny, mj. mariánského tabulového obrazu. Špitální kostel Pokory P. Marie pod Vyšehradem již neexistuje, ale obraz z tohoto kláštera je vystaven v NG.

Dne 5. srpna 1420, téměř rok po smrti Václava IV., táborští kněží se svými hejtmany žádali pražany, aby rušili „*obrazy zjevné i tajně chované*“. Z toho plyne,

že část obrazů byla tehdy volně přístupná a část ukrytá. Pro měšťany a šlechtice usedlé v Praze byly obrazy na oltářích, které založili, důležitou věcí z hlediska zbožnosti a její presentace. Obrazy byly rodinnými památkami a v neposlední řadě součástí majetku. Husův výrok, že je škoda zkazít drahý obraz vyjadřoval jejich stanovisko. Proto každý, kdo mohl, se o ukrytí obrazů postaral.

Byl vysloven názor, že hned na počátku husitské revoluce byla v Praze „bezmála úplně zničena“ původní výzdoba kostelů, kterou potom v letech 1436–1437 nahradily památky tzv. „zikmundovské renesance“. Nejhůře byla za válek v letech 1419, 1611 a 1648 postižena Malá Strana. Na faře tamějšího kostela sv. Mikuláše se však přesto nalézají barokní kopie obrazu „vera effigies sv. Václava“ ze třetí čtvrtiny 14. století. (Další kopie tohoto obrazového typu je uložena v MHP). V chrámu sv. Víta se mj. dochovala Madona Ara coeli z dílny Mistra Osvalda (kolem 1370) a další, asi o dvě desetiletí mladší Madona téhož typu z dílny Mistra třeboňského oltáře. Ta je dnes vystavena v NG stejně jako malovaný epitaf kanovníka Jana z Jeřeně, datovaný nápisem 1395. Votivní deska z Dubečka a Svatovítská madona rovněž chované v NG jsou o málo mladší. Zmíněné obrazy šťastně unikly nejen pálení obrazů z katedrály pražskými žoldněři v červnu 1421, o němž vypráví Vavřinec, nýbrž i požáru v roce 1541, kalvínskému „vyčištění“ katedrály za Fridricha Falckého v roce 1619 a vpádu švédských žoldněřů, kteří v ní roku 1648 zohavili některé přemyslovské tumbly a triforiové bysty. Při dělostřeleckém bombardování katedrály za francouzského vpádu v letech 1741–1742, museli malostranští měšťané neustále hasit požár v jejím interiéru.

Hlavním dílem tzv. „zikmundovské renesance“ je podle Mileny Bartlové Portrét krále Zikmunda v Umělecko-historickém muzeu ve Vídni. Dobře známý obraz vyniká přesnou kresbou a jemně odstíněnou barevností. Není pochyb, že malíř měl možnost svůj model pozorovat a pořídit si přípravnou kresbu. Rezavé vlasy a vousy tohoto padesátníka jsou již dosti prošedivělé, ale tvář je zdravě prokrvena. Tím se obraz liší od kryptoportrétu asi sedmdesátiletého Zikmunda na obraze Stephana Lochnera v kolínském dómu. Zikmundův mnohaletý sekretář povýšený do hraběcího stavu, Kašpar Šlik, zaznamenal, že když 21. listopadu 1437 byl Zikmund na nosítkách vyvážen z Prahy byl „slabý, podobal se oněm otcům žijícím na poušti, byl jen kost a kůže“. Z toho vyplývá, že jeho vídeňský portrét vznikl dříve. Zikmund má na něm kožešinou čepici s agrafou, podobně jako muž personifikující lakomství na ilustraci Husova traktátu O sedmi smrtelných hříších v Krumlovském sborníku, který objednala Husova ctitelka, paní Eliška z Kravař (KNM, III B 10, f. 123v).

Česky psaný sborník byl bohatě iluminován v Praze po 14. červenci 1420. V té době probíhala jednání mezi teology v Zikmundově vojsku a husitskými mistry o čtyřech artikulech. Pražský malíř se přitom mohl dostat k Zikmundovi.

Nicolo Rasmus a Jarmila Krčálová rozpoznali dílenskou příbuznost vídeňského portrétu s Kapucínským cyklem v NG. Těchto čtrnáct desek představuje poprsí Krista, P. Marie, Jana Křtitele a apoštolů. Některá poprsí mají obdoby v Ambraském náčrtníku ve vídeňském Kunsthistorisches Museum. Náčrtník zapadá do vývoje českého malířství ze začátku 15. století s výjimkou slohově odlišných „portrétů“ manželského páru, které k němu byly po roce 1430 dodatečně připojeny. Byla zjištěna rovněž typová podobnost sv. Petra a Pavla v cyklu a na Ostatkových bystách týchž světců v Arcibiskupském paláci v Praze. Jejich objednavatelem byl Albík z Uničova, který v roce 1413 směnil arcibiskupský úřad za prebendu probošta vyšehradského kostela sv. Petra a Pavla. Jejich bysty věnoval kostelu v tom roce nebo o málo později. (Na Karlštejně nebyly bysty roztlučeny díky tomu, že nejsou vytepany ze stříbra, nýbrž pouze z mědi a pozlaceny.)

Vynikající deskový obraz polopostavy sv. Barbory je doložen od roku 1846 ve sbírkách premonstrátského kláštera na Strahově, kam se po restituci vrátil. Klášter vypálený v květnu 1420 pražany se z toho těžce zotavoval ještě v roce 1468. To znamená, že obraz sv. Barbory byl za války v bezpečí, stejně jako Strahovská madona, která je asi o sedm desetiletí starší. Úzký vztah poutá obraz sv. Barbory k Madoně Vratislavské. Pro tu se nabízí jako datum ante quem 15. března 1420, kdy byla ve Vratislavi vyhlášena bula papeže Martina V. o křížové výpravě proti husitům a umučen pražský měšťan Jan Krása, který proti ní protestoval. Vztahy Prahy k Vratislavi byly potom dlouho nepřátelské.

Pro datování třetího článku této skupiny, Madony vyšebrodské v NG lze využít dalších zpráv o historických událostech. Mladý Oldřich z Rožmberka vychovaný matkou Eliškou z Kravař a poručníkem Čeňkem z Vartemberka jako husita odpadl po své těžké porážce pod Táborem 30. června 1420 od kalicha. Potom však uzavřel příměří s Žižkou a dal na svých panstvích volný průchod čtyřem artikulům. Proto byl rok po své porážce zvolen na čáslavském sněmu do čela dvaceti správců (vladařů), kteří měli bránit artikuly a vládnout místo sesazeného krále Zikmunda. Oldřich se zúčastnil sněmu husitského kněžstva 4. července 1421 v Praze. Měl zde dům a služebnictvo, takže transport Madony do Vyššího Brodu nebyl problémem. Často citovanou zprávu Václava Březana, že 24. května 1422 cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě „*lehl popelem*“ vyvracejí starší deskové obrazy v NG: Vyšebrodský cyklus a Vyšebrodské Ukřížování.

V roce 1435, rok před příchodem Zikmunda do Prahy, husitský mistr Václav z Dráchova znovu vystavil v Betlémské kapli relikviář s údajným ostatkem nevinátka zavražděného Herodem, který za 5 kop grošů koupil spoluzakladatel kaple kramář Kříž. Při jednáních o kompakzátech legáti Basilejského koncilu vytýkali pražským mistrům, že do kostelů dosud nevrátili krucifixy, obrazy svatých a jejich ostatky. Rokycana jejich vrácení zdržoval poukazem na pověry, jež jsou s nimi spojeny. Nicméně, po příchodu krále Zikmunda „byly oltářům opět vráceny ozdoby“, jak uvádí Eneas Silvius. S tím se shoduje zpráva Starých letopisů, že 13. prosince 1436 byly v Praze „*tabule malované po oltářích položeny*“.

Nutno znovu zdůraznit, že památky pražského původu představují pouhý zlomek toho, co existovalo po husitských válkách. Studium starých inventářů a jiných pramenů vede k závěru, že největší část tohoto uměleckého bohatství byla zničena za bojů s pasovskými žoldněři roku 1611, za třicetileté války v letech 1618–1648 a za vpádů pruských a francouzských vojsk v 18. století. Svou daň si vyžádaly velké požáry v letech 1541, 1689 a 1741. Jiná středověká díla byla zničena při barokizaci a sekularizaci klášterů a kostelů. Pražský iluminátor Pavel Mělnický vlastnil v roce 1533 kvadriptych s poprsím Karla IV. a tří „paniců“ (pravděpodobně tří dalších panovníků), po němž se slehla zem. Zanikl originál řezby Piety z doby kolem roku 1400, podle něhož byla vytvořena výjimečně přesná barokní kopie (Depozitář MHP). Parlérovske sousoší jiné Piety zobrazené na barokním mědirytu stálo na oltáři kostela dominikánek u sv. Anny na Starém městě ještě v roce 1776 a zmizelo teprve po josefinské sekularizaci kláštera přeměněného v tiskárnu. Přes všechny pozdní ztráty se počet deskových obrazů a řezeb z doby před rokem 1420 v Praze jeví v konfrontaci s památkami ze srovnatelného údobí v Paříži, Londýně nebo Bruselu jako uspokojivý.

Jinde jsem uvedl doklady, že devastace v Praze v letech 1419–1420 neměla zdaleka tak katastrofický ráz, jak by se mohlo zdát z kroniky Vavřince z Březové. Tento Husův žák, vyznavač kalicha, těžce nesl neblahé důsledky války. Odsuzoval ikonoklasms krále Zikmunda, stejně jako husitských radikálů. Byl nejen ikonofil, nýbrž pověřivý ikonodul: vítězství míšenského vojska u Mostu způsobilo podle něho to, že předtím, v červnu 1421, si pražští žoldněři hráli se sochou Krista na oslátku, kterou vynesli na balkon Svatovítské katedrály. Soše prý řekli: „*Jsi-li Bůh, požehnej Míšni!*“. Potom ji shodili s balkonu. Výpravu proti Mostu zorganizoval Jan Želivský, s nímž měl Vavřinec osobní účty.

Místy má Vavřincova kronika ráz pamfletu. Kronikář nenáviděl zejména tábořského kněze Václava Korandu staršího, který pocházel z bohaté patricijské

rodiny v Plzni. O své bibli před rokem 1429 řekl, že „*bieše za mnoho kop drahá*“. (Iluminovaná latinská bible s monogramem Václava Korandy mladšího dopsaná roku 1433, kterou objevil Stanislav Petr v Okresním muzeu v Krnově, není s biblí jeho staršího jmenovce totožná.) Koranda působil od roku 1416 jako kazatel a farář plzeňského kostela sv. Bartoloměje. Kázal na shromážděních venkovského lidu pod širým nebem. V říjnu 1419 pozval do Plzně Žižku, s nímž odešel v březnu následujícího roku na Tábor.

Vavřinec ve svém seznamu klášterů zbořených v roce 1420 tábory uvádí mj. dva mendikantské kláštery v Plzni. Odjinud je však známo, že do tamějšího dominikánského kláštera sv. Markéty se po roce 1420 přistěhovali dominikáni z Klatov. V letech 1507 a 1729 klášter vyhořel. Byl zrušen Josefem II. a zbořen roku 1802. Františkánský klášter Nanebevzetí P. Marie sice utrpěl dělostřelbou při obléhání města husity v letech 1433–1434 a stavovským vojskem roku 1618, ale stojí dodnes. Hlavice přípor s figurálními a rostlinnými motivy v jeho kostele pocházejí z doby kolem 1300. Kolem nebo po roce 1420 byla pro něj vyřezána socha Stojící madony. V letech 1475–1480 vznikly malby v klášterním ambitu a kapli. V roce 1526 si plzeňští měšťané ztěžovali králi Ludvíkovi, že je u nich příliš mnoho mnichů. Z toho všeho jasně vyplývá, že táboři plzeňské kláštery *nezbořili*.

V roce 1417 mistr Křišťan z Prachatic vytkl Korandovi, že ze svého kostela vyházel obrazy. Skvostem kostela sv. Bartoloměje je líbezná kamenná polychromovaná socha Stojící madony s děčkem z doby kolem 1390 zvaná Plzeňská. Právem byla označena za „erbovní figuru západních Čech“. Volně na ni navazuje dřevěná Madona zvaná Droužetická vyřezaná kolem 1410 pro plzeňský dominikánský klášter, která se dostala do Okresního muzea ve Strakoněcích. Z františkánského kostela v Plzni pochází starší dřevěná Madona z doby po roce 1350 (zapůjčena do NG). Pozoruhodným dílem je rovněž polychromovaný reliéf Oplakávání Krista přenesený z plzeňského kostela Všech svatých do Západočeského muzea. V literatuře se ustálilo jeho datování „kolem 1415“. Ikonoklasmus, který Koranda s Žižkou údajně pěstovali v Plzni, byl tedy *výběrový* a netýkal se významných sochařských památek. Mohlo by se tedy zdát, že se specializovali na deskové obrazy. Žádný deskový obraz se však nezachoval v Opavě ani v Jihlavě, přestože se tam nalézají významné sochařské památky z předhusitské doby.

Aby Vavřinec mohl pozorovat válčení a devastace v nesčetných lokalitách, o nichž vypráví, musel by mít automobil, nebo spíše pancéřový vůz. Svou kroniku napsal na sklonku třicátých let 15. století podle zápisků, v nichž si zaznamenával různé zvěsti o tom, co se kde stalo. Měl velkou fantazii a mimořádné literární nadání. Poutavě líčí jak se táboři vedeni Žižkou probíjeli

na pomoc ohrožené Praze. Dne 19. května 1420 prý obchvátli vojsko Petra Konpištského ze Šternberka, vnikli druhou stranou do Benešova a celý jej vypálili i s kostelem sv. Mikuláše. Minoritský klášter Nanebevzetí P. Marie by dokonce „z kořene vyvrátili“, kdyby je neodehnal oheň. Tři nahoře spojené opěráky, které zbyly z tohoto kláštera a týčí se jako charakteristická silueta nad městem se na první pohled zdají Vavřincovo vyprávění potvrzovat.

Petr Sommer si však povšiml, že táboři nemohli benešovský klášter tak dalece poškodit, když se v něm v letech 1451 a 1473 konaly zemské sněmy. K tomu mohu připojit další fakta. Benešovské zvony nesou letopočty 1322 a 1430. Benešov, Divišov a hrad Konopiště byly v držení manželky Petra ze Šternberka paní Perchty z Kravař. Její matka Kateřina z Meissau inklinovala k viklismu. Perchta se po smrti svého manžela v bitvě pod Vyšehradem v listopadu 1420 přihlásila za sebe, své úředníky a městské rady ke čtyřem artikulům. Zavázala se, že z Benešova vypudí minority. To znamená, že jejich klášter v té době ještě stál. O tři roky později Perchta poskytla pražským mistrům a tábořským kněžím jednajícím o ornátech pohostinství na svém hradě Konopišti. Tábořský kněz Prokop Holý, který tam na důkaz dobré vůle sloužil mši po pražském způsobu v ornátě, se paní Perchtě odvděčil tím, že v hradní kapli nerozbil krásnou sošku Kojící madony (kolem 1380, NG). V roce 1627 byl Benešov vypálen povstalci. Na konci třicetileté války ho dobyli a znovu vypálili žoldnéři švédského generála, hraběte Johana Christiana Königsmarcka. Zpustošili město tak důkladně, že v něm potom živořilo pouze 112 obyvatel. Kostel sv. Mikuláše byl obnoven roku 1696 a přestavěn v 19. století, kdežto minoritský klášter byl ponechán svému osudu. To vše ovšem Vavřinec nemohl tušit.

Vavřinec dále píše, že táboři po připojení Rokycan k jejich svazu v roce 1421 „hanebně pobořili“ tamější kostel augustiniánského kláštera s oltáři. Klášter poprvé vyhořel v roce 1406, ale ve čtyřicátých letech v něm byla obnovena augustiniánská kanonie. Za třicetileté války byl klášter zpustošen. V roce 1784 vyhořel s celým městem. Reliéf jeho portálu s ikonograficky jedinečným výjevem z rokycanských dějin, vytesaný po roce 1362 a dřevěná mariánská socha z konce 14. století v jeho interiéru byly našťastí předtím dokumentovány barokní kresbou a rytinou, na které upozornil Ivo Kořán. Rokycanská kasule byla nově sestavena z různých částí výšivek vynikající kvality, které se datují kolem 1380 a 1450.

Severomoravský hrad Šternberk je památný tím, že do něho mocný magnát Lacek I. z Kravař v roce 1415 svolal moravské šlechtice, aby signovali protestní list proti upálení Jana Husa. Potom na hradě často pobývaly dvě vdovy

nám již známé: paní Perchta a její sestra Eliška z Kravař. V roce 1430 oblehl Šternberk Prokop Holý, s nímž se Perchta znala z Konopiště. Podle Bartoška z Drahonice tato paní vydala „*po vyjednávání hrad do jeho moci*“. Tábořská posádka v něm zůstala dva roky. Původní kamenickou a nástěnnou výzdobu hradní kaple zanechala ve vzorném pořádku. Dosud se zde nalézá deskový obraz tří světic, který dal před rokem 1379 namalovat biskup Albrecht ze Šternberka. Šternberská madona z konce 14. století stojí na svém místě na původním gotickém soklu pod baldachýnem. Tak to má být! Slavná socha vytesaná z vápence a polychromovaná se připisuje Jindřichu Parlářovi. Je jedním z nejvýznamnějších děl krásného slohu.

Kostel křížovníků v Chlumu nad Ohří údajně vypálený roku 1429 husity byl zbarokován. Jeho socha Stojící madony z doby kolem roku 1400 je slohově pokročilejší než Šternberská madona. Premonstrátský klášter v Nové Říši u Jihlavy byl prý v letech 1430 a 1433 zpuštěn husity a navíc v roce 1645 vyhořel. V jeho kapli dodnes stojí vynikající krásnoslohová socha sv. Anny Samotřetí, která tam podle písemných zpráv nemá co dělat. Plzeňská, Šternberská a Chlumecká madona, Novoříšská sv. Anna Samotřetí nebo kamenný Veraikon přenesený z fasády zbořeného gotického domu v Praze na Národní třídě č. 59 do MHP povážlivě nabourávají hypotézu, že husitští bojovníci zuřivě pátrali *především* po dílech krásného slohu aby je mohli zničit.

Kdyby snad uvedené příklady nestačily, lze poukázat na díla krásného slohu, jejichž objednateli byli husité. V roce 1779 hrabě J.V. Příchovecký, pán hradu Svojsína u Stříbra, věnoval tamějšímu farnímu kostelu tabulový obraz Madony (zapůjčen do NG). Madona svatovítského typu je na něm obohacena o korunu. Obraz byl namalován v době, kdy byl Svojsín v držení Husova a Žižkova přítele, mincmistra Petra Zmrzlíka. Ten již za války roku 1402 bojoval proti Zikmundovým přívržencům. Potom dal své síly do služeb husitské revoluce. Jeho synové Petr, Václav a Jan hostili v září 1422 Žižku na svém hradě Orlíku. Naturalisticky přihrocená typika apoštolů s nápisy Credo na rámu Svojsínské madony, jmenovitě sv. Petra, odpovídá některým postavám v české Bibli litoměřicko-třeboňské, kterou pro jejich otce v letech 1411-1414 napsal Matěj z Prahy. Krásný sloh v ní vstupuje do své pokročilé fáze. Některé postavy tonou v bohatství vláčných záhybů.

Nejstarší díla vytvořená pro husity

Husité byli objednateli řady výtvarných památek. Jejich existence je zdánlivě v nepochopitelném rozporu s husitským obrazoborectvím. Ikonomklasmus, ať už byl v jednotlivých případech zdůvodňován jakkoliv, je ve své

podstatě projevem agresivní, destruktivní složky lidské psychiky. O jejich rozmanitých projevech nás informují nejen historické prameny, nýbrž i televizní noviny. Lidská psychika má však také pozitivní, *kreativní* složku. Císaři Karel IV. a Zikmund, kteří se za válek projeví jako ikonoklasté, vystupovali v dobách míru jako fundátoři a objednatelé uměleckých děl.

Totéž platí o husitech. Pan Lacek I. z Kravař se v letech 1389 a 1391 podílel na založení řádu augustiniánů kanovníků ve Fulneku a v Prostějově. Žižkův spolubojovník pan Břeněk Švihovský z Ryzmburka, který padl v bitvě u Sudoměře, založil v roce 1399 na rodové tvrzi Švihov u Klatov kapli s oltářem sv. Jakuba. Ve svatovítské katedrále stával oltář sv. Petra, Pavla, Kryštofa a Kateřiny, který roku 1412 založil zeman Mikuláš z Barchova, signatář protestního listu do Kostnice. V červnu 1421 byl na čáslavském sněmu zvolen do dvacetičlenného sboru vladařů. Spolu s ním byl za zemany zvolen Jan Žižka. Ten předtím věnoval jistý obnos klášteru klarisek v Českém Krumlově, do něhož se uchýlila jeho sestra Anežka. (Tomuto klášteru odkázala paní Eliška z Kravař Krumlovský sborník.) Královský purkrabí, pozdější tábořský hejtman Mikuláš z Husi se v roce 1415 uvádí jako patron kostela ve Skryjích na Berounce. Vztah husitské šlechty k církevním tradicím a institucím nebyl tedy od samého počátku vyhraněně nepřátelský.

Názor, že v památkách vytvořených pro husity odpovídá „programovému pohrnutí estetikou zhrubělá forma“ je chybně odvozen z charakteru Göttingenského kodexu, který byl teprve v roce 1464 ilustrován chvatnou lehkou kolorovanou perokresbou. Tě se užívalo u laciných rukopisů sériově produkovaných například ve 14. století v Sasku. Göttingenský kodex a jeho mladší obdoba Kodex jenský obsahují český překlad protipapežského spisu Mikuláše z Drážďan „Tabule Christi et antichristi“ z roku 1412. Mistr dal jeho náměty namalovat v mazhausu domu U Černé růže, kde měl školu. O výtvarné kvalitě těchto nástěnných maleb nevíme bohužel nic.

Mezi husity bylo dost solventních a náročných majitelů knih. Rukopis „Epistolae Petri Blesnensis“ reformního zaměření vytvořený po roce 1402 pro mistra Jana Kardinála z Rejnštejna obsahuje například dvě miniatury královského iluminátora Mistra Samsonovy historie (NK, XIV D 17). Mistr vlastnil též petrarkovský sborník. Mistr Jeroným Pražský byl v Kostnici obviňován ze všeho možného. Vytýkalo se mu dokonce, že v roce 1413 ve Vitebsku poklekl před procesím pravoslavných Rusů, kteří tam šli se svými svátostmi a ikonami. Jiným jeho „proviněním“ bylo, že si dal ve svém příbytku namalovat obrazy filosofů včetně Viklifa. (Kolem poloviny 15. století k tomu překladač Akt Kostnického koncilu připsal: „*A to malovanie i dnes okázáno muož býť*

zjevně“.) Cyklus filosofů byl častým námětem výzdoby univerzitních sálů, jaké mistr poznal v Oxfordu, Paříži a jinde. Kostnická žaloba Jeronýmovi vytýká, že prý obraz Viklifa modlářsky uctíval.

Ivo Kořán zpracoval inventář Jeronýmovy knihovny čítající 47 svazků teologických a filosofických spisů, které mistr před odjezdem do Kostnice deponoval v augustiniánském klášteře na Karlově. Některé liturgické kodexy měl od přátelsky mu nakloněného kancléře Václava IV., pozdějšího olomouckého biskupa Václava Králíka z Buřenic († 1416). Ten dal vytvořit bohatě iluminované Martyrologium, které se dostalo do Diocezální knihovny ve španělské Geroně (MD Núm 273). Jeden z umělecky vyspělých iluminátorů Martyrologia poučený franko-flámským malířstvím byl nazván Mistr knihy Jozue. V jeho dílně byla před rokem 1412 namalována jedna z miniatur v latinském Sborníku traktátů Stanislava ze Znojma a Viklifa (ÖNB, cod. 1622.) V jejím vnitřním poli svítí na tmavém pozadí jemně provedená kytička. Není vyloučeno, že objednavatelem rukopisu byl mistr Jeroným. V každém případě je tento rukopis důkazem, že naši viklefisté kladli i na takovéto studijní kodexy estetické nároky.

Viklif v taláru univerzitního mistra píše začátek svého spisu *De veritate sacre scripture* v úvodní iniciále rukopisu NK, VIII C 3. Namaloval ji hlavní iluminátor Zmrzlíkovy bible. V té má podobný talár Aristoteles, který píše začátek *Metafysiky* (I., f. 174r). Je to jediná bible na světě, která obsahuje zobrazení tohoto pohanského filosofa. Jiný obrázek na počátku 1. Makabejské knihy představuje Alexandra Velikého jak vítězí v jezdecké bitvě (II., f. 3r). Obě miniatury dokládají Zmrzlíkovu zálibu v antice, kterou osvědčil tím, že v roce 1411 dal již podruhé přeložit *Kronikou trojanskou*. Čistopis překladu mohl být rovněž iluminován. Hus totiž píše, že malíři malují „*trojanské bojování*“.

V roce 1416 žaloval Kostnický koncil Zikmundovi, že Češi si dávají ve svých kostelech malovat Husa a Jeronýma jako svaté. V následujícím roce o tom psal kartuzián Štěpán z Dolan, který neopomněl husitům vytknout „*scelus idolatrie*“ (zločin modlářství). Nejstarší zobrazení Husa na hranici se dochovalo v Martinické bibli vyzdobené v dílně Mistra Krumlovského sborníku (Základní knihovna AV ČR). Kolem roku 1430 si ji pořídil Husův žák a jeho průvodce v Kostnici, mistr Petr z Mladoňovic. Mnohá zobrazení mistra Jana se stala obětí protireformačního ikonoklasmu. Přesto se jich však dochoval značný počet v deskové a knižní malbě, grafice i užitém umění 15. a 16. století.

V roce 1420 nenastal konec světa, jak chybně prorokovali táborští chiliasté. Časté války středověku neznamenal přerušování výtvarného vývoje. Ve Francii vznikla za stoleté války významná díla. U nás se i za husitských válek stavělo.

V roce 1420 vojsko vévody Albrechta zbořilo jihomoravský hrad Jevišovice a odvedlo jeho husitského pána Sezemu z Kunštátu do zajetí. Ten po svém návratu z Rakous vybudoval v letech 1423–1426 na protilehlém skalnatém výběžku s použitím stavebního materiálu ze zbořeniště nový hrad (přestavěný v pozdní gotice a v 16. století). Mistr Jaklík a jeho syn Václav postavili v letech 1415–1435 kostel Narození P. Marie ve Vodňanech připojených Žižkou k tábořskému svazu.

Za Žižkova pobytu v Čáslavi byly postaveny nové věže u bran a nově opevněn parkán. Žižka si vystavěl u Litoměřic zděný hrad, jehož věž měla originální podobu kalicha. Vojevůdce, se potom psal „*J. Ž. z Kalicha*“. Kromě rodové pečeti s erbovní figurou raka měl pečeť s kalichem obklopeným šesti hvězdami. Žižkovi kněží používali ornáty a korouhve stejně jako kněží pražské strany. Podle kroniky Velmi pěkné Hradečtí (sirotci) brzy po roce 1424 „*kázali jsú sobě Žižku namalovati na korúhvi na bílém koni, v rytířské zbroji s palcátém, v uodění, tak jak živ jsa jezdil*“. Pojetí námětu mohla ovlivnit korouhev sprátceleného litevského velkoknížectví se zobrazením ozbrojeného jezdce. Sirotci tak předběhli tábory, kteří kolem roku 1440 dali na vnější bráně svého důkladně opevněného města namalovat Žižku a anděla s kalichem. Malbu viděl Eneas Silvius při své návštěvě na Táboře roku 1451. Napsal, že táboři Žižkův obraz „*nábožně uctívají*“.

Obě posledně uvedená díla byla s největší pravděpodobností vytvořena pražskými malíři. Žižka bydlil v Praze jako dvořan Václava IV. a potom ji často navštěvoval. Příslušník starého panského rodu, tábořský hejtman Jan Roháč z Dubé měl v Praze dům již před revolucí. Dům nejvyššího sirotčího hejtmána Jana Čapka ze Sán, který zbohatl ve službách polského krále Vladislava II. na Baltu, byl zkonfiskován při dobytí Nového Města staroměstskými sousedy v květnu 1434. Vybavení domu, nábytek, stříbrné náčiní a nalezená finanční hotovost byly (možná přemrštěně) oceněny na 5. 000 kop grošů. Hejtman Filip z Padeřova, původně svobodný sedlák, si nedlouho předtím k svému domu na Táboře přikoupil dům na Novém Městě. Vlastníkem jiného pražského domu byl vzdělaný písecký hejtman Matěj Louda z Chlumčan, který v roce 1436 vystoupil z tábořského bratrstva a zbohatl v Zikmundových službách.

V Praze působil po celou dobu husitských válek značný počet výtvarníků. O osudech některých z nich nás informují prameny. Královský stavitel Kříž vedl v roce 1412 stavbu Nového hradu u Kunratic a o tři roky později pracoval na Novoměstské radnici. Roku 1420 byl zvolen do městské rady, která organizovala obranu Prahy proti Zikmundovi. Po bitvě na Vyšehradě přesídlil do Velkého Meziříčí, které patřilo husitským pánům z Kravař. Novoměstský

řezbář Mikuláš z Dědibab se stal mincmistrem a byl zavražděn při vpádu křižáků do Kutné Hory v roce 1421. Když byl o čtyři roky později zvolen staroměstským purkmistrem zlatník Michael Newenmeister z německé rodiny, vrátila se část uprchlých zlatníků domů. V roce 1429 získalo pět zlatníků dům na Starém Městě.

Domněnku o hromadné a trvalé emigraci malířů z Prahy vyvrací jejich cechovní kniha obsahující překvapivě vysoký počet jmen. Někteří mistři, zchycení v městských knihách, v cechovní knize chybějí (např. malíř *Leonard*, který vlastnil v letech 1431 a 1433 na Starém Městě dům.) Podle dostupných pramenů působilo v té době v Praze 27 malířů, 4 vitraisté a 8 iluminátorů. Uvedu některé z nich. *Conradus pictor* neboli *Kuncz, kraluov malerz*, zmiňovaný poprvé v roce 1405 zemřel mezi léty 1429 a 1431. *Magister Václavík* je doložen 1410–1436, *Mikuláš Rohlík* 1413–1429. Malíř *Jan Klatovský*, uváděný 1416–1439, koupil v roce 1424 v Michalské ulici dům č. 440/I. Zručně v něm namaloval obraz Krista Trpitele mezi P. Marií, sv. Janem a českými patrony, jehož fragment je vystaven v MHP. *Martinus Lazebka pictor* připomínaný 1433 a 1435 si podle Karla Chytila vysloužil své příjmení tím, že se za Václava IV. specializoval na tehdy oblíbené lazebnické výjevy. *Erazim malěř* uplatňoval v roce 1421 své právo na vinici a o čtrnáct let později bydlel na Novém Městě. *Nicolaus vitrator* je jmenován 1391 a 1429, *Alexy sklenář* 1417 a 1429.

Štěpánek *illuminator*, který přijal 1403 učedníka, zemřel nedlouho před rokem 1431. Iluminátor *Chalan* bydlel v Praze již 1405 a roku 1433 byl zde ještě naživu. *Johannes illuminator* jmenovaný v cechovní knize roku 1445 by mohl být totožný s královským iluminátorem Jankem zmiňovaným od roku 1410. Iluminování ovládali rovněž někteří písaři jako byl *Jan Aliapars z Prahy*, který vytvořil známou českou Bibli táborského hejtmána Filipa z Padeřova (ÖNB, cod 1175). Písařské umění vyžadující znalost latiny se podle tehdejších měřítek hodnotilo výše než iluminátorské řemeslo. Proto se jména písařů vyskytují mnohem častěji. Bohatý písař a majitel skriptoria Jan Reček byl v letech 1419–1420 purkmistrem na Starém Městě. Rovněž někteří malíři deskových obrazů a štítaři jako byl *Šícha z Loun* se příležitostně věnovali iluminování. Synové mistrů někdy dědili jejich dílny a povolání. Malíř *Vaněk*, zmiňovaný 1429 a 1436, je výslovně označen jako „*Kunczuov syn*“. Jeho bratr *Procopius Kunzonis* se stal v roce 1438 starším cechu.

Hanuš Wolkenstern (Walgestern), podle jména Němec, navázal s pražským cechem spojení před rokem 1436, kdy za něho při udělení měšťanského práva ručili malíři *Jakub Pecka* a již uvedený *Martin Lazebka*. *Mikuláš Slovák Zvolenský* působil v Praze nejméně od roku 1428 do roku 1464. V letech 1438 a 1454

byl starším cechů. Přišel z Uher do města, s nímž jeho král válčil. Z toho lze vyvozovat, že Praha zůstala pro malíře přitažlivá navzdory všem potížím válečných let. V roce 1420 byli z Prahy vypovězeni nepřátelé kalicha. Malíři měli oltář svého patrona sv. Lukáše v Týnském chrámu, který byl „husitskou katedrálou“. Se svými sousedy se „srovnávali u víře“. V tomto smyslu lze považovat za „husitské umění“ vše, co vytvořili. Pracovali ovšem také pro katolíky. Mezi pražskými památkami různých výtvarných oborů lze zjistit slohové vztahy, což nasvědčuje vzájemným stykům mezi jejich tvůrci.

Malíři si válečných letech vydělávali na živobytí hlavně malováním tehdy žádaných pavéz, korouhví. (V roce 1423 byly z chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě v slavném procesí cechů s korouhvemi přeneseny ostatky Václava IV. do katedrály.) Malíři malovali též domovní znamení, jichž v důsledku změn majitelů domů stále přibývalo. Lze předpokládat, že příležitostně kopírovali oblíbené mariánské obrazy pro soukromou klientelu. Často citovanou žádost malířů a sklenářů z roku 1430 o zrušení daně „*protože na ně velmi těžce dolehly tyto zmatené a válečné časy*“ neutralizovala Milena Bartlová poukazem na fakt, že podobně si při příležitosti daňového přiznání za rok 1457 ve Florencii stěžoval Andrea Verocchio. Konšelé, kteří dobře znali hospodářskou situaci žadatelů, jim daň nezrušili, nýbrž pouze snížili z deseti malovaných pavéz na osm ročně.

V roce 1432 pamatoval kdosi odkazem na pořízení nové archy v kostele sv. Petra na Poříčí. V tomto případě šlo pravděpodobně o kamennou archu pro Boží tělo. O dva roky později Beneš od Strahovské brány odkázal pět kop grošů na obraz Ukřižovaného, jehož krev stéká do kalicha, pro oltář v malostranském kostele sv. Mikuláše. (Tato zpráva zpochybňuje Vavřincovo tvrzení, že jmenovaný kostel byl zničen ohněm.) Je možné, že z těchto let se dochovalo přece jen jedno dílo. Restaurace Mojmíra Hamsíka v roce 1978 objevila malířskou kvalitu malovaného rámu z arcibiskupské kaple v Roudnici (dnes ve sbírkách Středočeské galerie v Nelahozevsi). Střední obraz byl v pozdní gotice nahrazen relikviářem. Objednavatelem památky byl nejspíš pražský arcibiskup Konrád z Vechty, který zemřel 26. prosince 1431.

V uplynulých dvaceti letech jsem měl příležitost prostudovat originály iluminovaných rukopisů husitského údobí rozptýlené po různých knihovnách v Evropě a ve Spojených státech. Vývojová kontinuita se starším údobím v nich vystupuje zcela zřetelně. Z převážné části jde o biblické rukopisy. O českých rukopisech tohoto druhu lze s jistotou říci, že byly vytvořeny pro husity. Starší církevní výnosy, které laikům zakazovaly vlastnit bibli v národním jazyce byly totiž na začátku 15. století ještě zpřísněny. Za právo na bibli ve vlastním jazyce bojovali Hus, Želivský a autoři husitských manifestů.

Nejstarší český překlad vytvořený kolem roku 1360 pro jeptišky přísně dbá, aby jejich mravnost nebyla narušena. Apelativum *meretrix*, nevěstka je zde proto přeloženo souslovím *zlá dcera*, zatímco *eunuchus*, kleštěnec se delikátně opisuje slovy *slúha, panoše, nebo starosta*. Druhá redakce ze začátku 15. století je bližší textu Vulgáty. Nejlepší je třetí redakce obsažená v Paderšovské bibli. Rukopisy jsou zpravidla psány kaligrafickou bastardou, někdy diakritickým pravopisem, který navrhl Hus. Častěji se vyskytuje pravopis smíšený. Jeden pisař opisoval bibli čtyři roky. Vzhled rukopisu prozrazuje finanční možnosti objednavatele. Příkladem poměrně laciného rukopisu je český Nový zákon NM, I H 28. Je vyzdoben měkce malovanými ornamentálními iniciálami a končí rozjařeným kolofonem: „*Dokonano, nalij vina paní Anno leta etc XXII*“ (1422). Náročněji iluminované bible byly drahé, někdy stály 30 kop grošů i více. Za ty peníze bylo možno koupit výstavný dům.

Vývojovou kontinuitu dokládá latinská Bible husitského písaře Zikmunda z Domažlic dopsaná v listopadu 1419, kdy se válčilo na Malé Straně (Praha NK, IV C 18). Její hlavní iluminátor se podílel již na výzdobě Zmrzlíkovy bible. Jeho ruku jsem mohl poznat ve figurálních iniciálách latinské Bible v Library of Congress ve Washingtonu (M 7). Ta obsahuje český překlad verše z Knihy Moudrosti (17, 2) o zlých lidech, kteří se „*uradili chtějí panovati svatému pokolení*“, ale „*rozprášení sú, bojíce sě hrozně ...*“ (f. 187r). Smysl přípisu umožňuje rozluštit latinská Bible v knihovně kláštera v Einsiedeln ve Švýcarsku sign. 2/58. Zdobí ji jedna figurální a 100 výtvarně hodnotných ornamentálních iniciál s dlouhými akantovými výběhy. Český překlad jejího kolofonu zní: „*Dokončena je kniha bible v den sv. Václava 1420. A v témže roce uherský král obklíčil Prahu nesmírným počtem jezdců a pěšáků, kde Bůh zjevně v neděli po sv. Markétě (14. července) na hoře zvané Vítkov porazil jejich množství skrze malý počet svých věrných v něj doufajících*“ (s. 640).

Na oslavu tohoto vítězství složil tábořský kněz Jan Čapek píseň o tom, jak Bůh na Vítkově své nepřátele „*zarmútil, zastrašil i rozehnal ... onoho sem, onoho tam*“. To odpovídá citovanému přípisu ve Washingtonské bibli. Radost z vítězství vyjádřil rovněž Vavřinec. Píše, že někteří tomu vrchu dali jméno Žižkov a jiní ho správněji nazvali Kalichem. „*A ti všichni, aby se vespolek poznali nosili na svých šatech, oděních i praporečích kalich ...*“. Tábořské chiliastické články z jara toho roku povolují „*na korůhvi neb pečeti obraz lua, orla, beránka, husi*“, ale o kalichu se ještě nezmiňují.

Tím získáváme chronologické kritérium pro ikonograficky unikátní miniaturu v hlavní části Krumlovského sborníku, českém překladu typologické skladby *Speculum humanae salvationis* čili *Zrcadla člověčeho spasenie*. Miniatura

představuje Davida jak poráží osm set mužů (f. 20v). Speculum přeložené do několika jazyků se dochovalo ve více než 400 exemplářích, z nichž asi pětina je ilustrována. Ve většině rukopisů nemá vítězíci David štít, nebo ho má prázdný. Někdy je jeho štít označen bystou královny, harfou, nebo hlavami lva, medvěda a Goliáše. Tyto Davidovy trofeje zdobí jeho štít v jednom z nejstarších italských exemplářů Specula chovaném od středověku v pražské Kapitulní knihovně (APH, A 13) a v příbuzném mnichovském rukopise clm 146. Náš mistr namaloval na Davidově štítu místo hlav zlatý kalich (všechny nádoby maloval zlaté nebo stříbrné). Svou předlohu přetvořil podle aktuální situace. David je jmenován v husitské písni „Dietky v hromadu se senděme“ složené k uvítání vítězů vracejících se z bitvy. Husité přijali Augustinův výklad Davidova žalmu 23, 5: „*A kalich tvůj, jenž napájí kterak přejasný jest*“. Tak se stal David jedním z patronů laického kalicha, prorokem, „*kterýž nebrání všem dětem/ k Ježíšovi jíti, / těla jeho požívati/ krve svaté také píti*“.

Ježíš řekl: „*Kdo jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný a já ho vzkřísím v poslední den*“ (J 6, 54). Přijímání laiků z kalicha bylo praktikováno v celé církvi ještě ve 13. století i později, například císařem Karlem IV. Kalich byl původně symbolem církve. V rukopise Bible moralisée, který byl vytvořen za sv. Ludvíka ve Francii a je dnes chován v ÖNB (cod. 2554), je na miniatuře na f. 11 kalich atributem Ecclesie, sedící na ostrově uprostřed moře. Podle připojeného výkladu znamená pevnina silnou církev a moře světské stavy, které „*církev bičuje*“. Po takovéto církvi ovšem husité netoužili. Kostnický koncil v roce 1415 odsoudil přijímání z kalicha jako kacířství. Kalich se tak stal symbolem kacířů. Mistr Mařík Rvačka napsal v roce 1418 paní Elišce z Kravař: „*Jako jedu, tak přijímanie z kalicha se varuj!*“. A dodal: „*Lépe jest umřieti, než z kalichu přijímati*“. Jeden kazatel tehdy dokonce prohlásil, že pro laika by bylo lepší „*žábu neb hovno v ústa pojímati*“, než přijímat z kalicha. V době vzniku Krumlovského sborníku pan Hynek Červenohorský uloupil v orebském městečku Jelčíně mešní kalich, dával z něho pít svému koni a říkal o něm, že je „*podobojí*“.

Krumlovský sborník má celkem 288 námětově rozmanitých miniatur. Z menší části se na nich podílel iluminátor Bible Zikmunda z Domažlic. Z miniatur hlavního mistra nás zde zajímají ještě dvě. Je to předně obrázek navazující na husitské modlitby ke kalichu (f. 95r). Čtyři muži a jedna žena klečí před tesanou archou, na níž je vystaveno Boží tělo: ciborium v podobě zlaté sluneční monstrance s hostií a zlatý kalich. Jejich pohledy nesměřují k monstranci, nýbrž ke kalichu. Hus odmítl názor, že by „*něco božstvie bylo v obrazě*“. Celý Kristus je v eucharistii. Mistr na rozdíl od Viklifa zastával pravověrné

učení o transsubstanciaci. Miniatura odpovídá situaci v pražských kostelech v srpnu 1420 a v následujících letech, než byly do nich vráceny obrazy.

V záhlaví Husova traktátu O sedmi smrtelných hříších je namalován vousatý muž s kapucí který u písařského pulpitu píše knihu (f. 116r). Pavel Brodský jej ve svém velice záslužném katalogu musejních iluminovaných rukopisů označil za Jana Husa. Miniatura se však vztahuje k začátku traktátu: „*Ale jak pravi jeden mistr pohanski*“. Je to tedy antický filosof. Hus, stejně jako jeho univerzitní kolegové, často citoval Platona, Aristotela, Seneku atd. Na miniatuře v Martinické bibli vytvořené v téže dílně je Hus na hranici bezvousý. Mistr ho nepochybně v Praze viděl.

Již před rokem 1416 se totiž dosti velkou měrou zúčastnil výzdoby Geronského martyrologia. Miniatury Mistra Krumlovského sborníku se vyznačují milou naivitou. Postavy neztrácejí často úsměv ani v drastických scénách. Jsou malovány jasnými svítivými barvami a jejich obrysy jsou obtaženy silnou konturou. Mistr založil velmi produktivní dílnu, která iluminovala Viklifovy spisy a bible pro pražany i tábory. Jedním z těchto rukopisů je neúplná česká Bible Zamojských z doby po roce 1430, obsahující starozákonní knihy (NK, XVII C 56). Též dílně lze připsat latinský Nový zákon v Bayerische Staatsbibliothek v Mnichově (*Clm 10 024*). Rukopis o 172 pergamenových listech, poměrně malého formátu je psán kaligrafickou bastardou ve dvou sloupcích. Zdobí jej figurální iniciály s výběhy obtáčejícími žerdě. Z nich vyrůstají na bordurách akantové rozviliny ukončené květy a doprovázené barevnými kotouči. Jako pokyny pro iluminátora se zde objevují zkratky *f, z, r* vztahující se k českým názvům barev (fialová, zelená, růžová).

V Geronském Martyrologiu se malým podílem poprvé ohlásil iluminátor, který byl nazván Mistr Mandevillových cest. Během svého tovaryšského „vandru“ se v Paříži seznámil s uměním franko-flámských iluminátorů z okruhu vévody Jeana de Berry. Mohl poznat rovněž díla italských iluminátorů, kteří tam pracovali. Vývoj pařížského malířství sledoval i v následujících letech. Mistr Mandevillových cest je typem elitního, drahého iluminátora, který zanechal v rukopisech menší počet miniatur. Byl to jeden z největších evropských malířů první poloviny 15. století. Iluzivní prostor jeho hlubokých panoramatických krajin již žádný z jeho domácích následovníků nepřekonal.

Oba mistři se znovu sešli při práci na výzdobě české Bible boskovické (Olomouc, SVK, M III-3). Zdobí ji 80 figurálních miniatur. Tři z nich vytvořil Mistr Mandevillova cestopisu (f. iv, 48v, 426r). V textu této bible psaném z větší části velmi důsledným husovským pravopisem shledal Vladimír Kyas značné podobnosti s novozákonními partiemi Husovy Postily. Před Exodem

je místo obvyklé předmluvy sv. Jeronýma použit Husův Menší výklad na Desatero (f. 20rv). Josef Krása si povšiml, že na miniatuře v záhlaví Exodu na f. 21r jsou sloučeny výjevy Nasycení Izraelitů manou a jejich Napojení vodou vytrysknuvší ze skály, takže představuje starozákonní předobraz přijímání pod obojí způsobou.

Na téže stránce jsou namalovány dva znaky. Martin Číhalík zjistil, že původní je pouze půlený zlatočerný znak vartemberský, jemuž odpovídá obdobný praporec na trubce trubače v iniciále na f. 249v. Čeněk z Vartemberka a na Veselí byl příbuzný paní Elišky z Kravař, což vysvětluje vztah jeho Bible ke Krumlovskému sborníku. Čeněk, někdejší vůdce husitského bratrstva dočasně přeběhl k Zikmundovi za příslib kalicha pro sebe a své poddané. Pražanům způsobil značné potíže předáním Pražského hradu do moci jejich nepřátel. K dalšímu obratu v jeho životě došlo 13. května 1421 v poli u Jaroměře. Čeněk tam přijel „s mnoha sty koní a pěších“ a pomáhal husitům dobývat město. Potom v přítomnosti velkého vojska poklekl a odpověděl kladně na otázky Jana Želivského, zda přiznává, že se provinil proti Bohu a Pražské obci. Smířil se s pražany a v následujícím měsíci byl v Čáslavi zvolen druhým z dvaceti zemských správců. Číhalík právem předpokládá, že práce na Boskovické bibli započala v této době. Čeněk potom válčil na straně pražanů. V roce 1423 se utkal u Hořic v Podkrkonoší s Žižkou, který ho ovšem porazil.

Poslední miniatury Boskovické bible zůstaly převážně v podkresbách, jež jsou dílem dalšího vynikajícího iluminátora. Někde jsou tyto podkresby již částečně vyzlaceny nebo pokryty podmalbami, takže mají značný význam pro studium iluminátorské techniky. Práci na výzdobě bible přerušila Čeněkova smrt. Zemřel 17. září 1425 na mor na hradě Veliši u Jičína. Oldřich z Rožmberka o něm králi Zikmundovi napsal, že „zemřel jako kacíř“. To znamená, že před smrtí přijal z kalicha.

Chef d'oeuvre Mistra Mandevillových je 28 virtuósních, jen střídme kolorovaných perokreseb bez textu, které byly v 19. století dodatečně svázaný v knížečce chované v British Library (add. Ms. 24 189). Kresby ilustrují prvních 13 kapitol českého překladu Mandevilla od Vavřince z Březové, z něhož přejímají některé překladatelské chyby. Na kresbě představující Pamětihodnosti Kypru je například místo Barabáše zobrazena sv. Barbora (f. 5r.) Ilustrace vydal v roce 1983 Josef Krása s pronikavým komentářem. K závěrům svého předčasně zesnulého přítele a spolupracovníka mám několik poznámek.

Týkají se předně datování kreseb. Ty mají některé společné znaky s ilustracemi francouzského překladu Boccacciova Decameronu z doby před rokem

1415 ve Vatikánské knihovně (Pal. lat. 1989). Jsou však pokročilejší. Panoramatické krajiny ožívuje množství detailů. Dvakrát je zde dokonce zachycena nečekaná změna počasí na moři (f. 5v, 8r). Výjev představující vyslance byzantského císaře Andronikose III., kteří odmítají požadavek papeže Jana XXII., aby se řecká církev podřídila církvi římské (f. 7v), lze srovnat s celostranným obrazem přísahy konšelů v Olomoucké právní knize pápě Václava z Jihlavy datované 1430 (Olomouc, OA, cod. 1540; f. IIv). Náměty poloviny ilustrací k Mandevillovi jsou vytěženy z oblasti Řecka a Byzance. Zájem o tuto oblast znovu oživila cesta husitského poselstva na dvůr cařihradského císaře Jana VII. Palailoga v roce 1427.

Pozadí kresby představující cařihradské náhrobky sv. Jana Chrysostoma, sv. Lukáše a sv. Anny zdobí vzor fantastických ptáků (f. 6r). Velmi podobný motiv se objevuje již na ilustracích průkopníka franko-flámské orientace, Mistra knihy Josue v latinské Bibli Konráda z Vechty (Antverpy, Museum Plantin-Mretus M 15 I-II). Dva svazky této bible nesou data 1402 a 1403. Konrád byl tehdy lékařem a mincmistrem Václava IV. K lékařskému povolání se vztahuje žánrový motiv na obraze představujícím náměstí Cařihradu: muž močí v průjezdu (f. 9v). Baňka s močí pacienta byla atributem lékařů. Na štítě vedlejšího domu lze rozpoznat polopostavu kozla, kterého měl Konrád ve znaku. Na titulním listě 2. svazku jeho bible si přihýbá kozel z poháru.

Konrád si získal oblibu Václava IV. svou znalostí astrologie, alchymie a nekromancie. Byl nazýván „Kunrád čaroděj“. Odradem těchto jeho zálib je perokresba astrologů, kteří na bezvětrné hoře Athos konají svá pozorování s přesně zobrazenými přístroji a zapisují jeho výsledky tajným písmem do písku (f. 15r). V chrámu Hagia Sofia v Cařihradě je nalezena zlatá deska a mrtvola Herma Trismegistose, který byl patronem alchymistů (f. 27r). Negativní pojetí papeže Jana XXII. může souviset s tím, že odsoudil alchymii jako kacírství.

V roce 1413 se Konrád stal pražským arcibiskupem a vystupoval potom stále ostřeji proti husitům. V roce 1421 je i katolíky šokoval, když zcela nečekaně přistoupil ke čtyřem artikulům. V Praze tehdy hlaholily zvony. Konrád se přikláněl ke straně vladaře knížete Zikmunda Kejstutoviče, která usilovala o obnovu starých řádů. Nicméně husitům Konrád prokázal cennou službu tím, že jim světil kněze. V roce 1430 povolil konečně konat na univerzitě zkoušky, takže Jan Rokycana mohl ve svých nejméně třiatřiceti letech dosáhnout mistrovského gradu.

Konrád se dal pod ochranu pražského hejtmana Jana ze Smiřic a žil na arcibiskupském hradě v Roudnici, kde byla shromážděna díla ze starší doby.

Válka zasáhla však i do ilustrací k Mandevillovi. Na pozadí perokresby představující Aristotelův hrob v ostrovním městě Stagira se na pobřeží rozkládá město poničené válkou (f. 6v). Na jiných ilustracích se objevují vojáci ve středověké zbroji (8r, 16v). Turnaj na dvoře byzantského císaře (15v) odpovídá zobrazením v západoevropských rukopisech. U nás tento námět dosáhl později značnou oblibu na reliéfech kachlů.

Ve třicátých letech 15. století vznikla sličná latinská knížka obsahující ilustrace oblíbeného traktátu dominikána Jakoba de Caesolis „De Ludo scaccorum“ (Biblioteca Nacional de Madrid, Vitr 25-6). Ilustrace jsou většinou malovány velmi pečlivě. Nepředstavují izolované postavy zástupců společenských stavů, jako je tomu v jiných exemplářích tohoto spisu, nýbrž jejich interakce. Lékař s pyxidou a skleněnou baňkou na moč přichází ke královně (f. 30v). U zbrojáře usedl jeho šlechtický zákazník (f. 27r). Dodavatel se svými příručními přijíždí na lodi ke králi, který jej očekává na břehu (f. 30r). Ilustrátor, který vyšel z okruhu Geronského martyrologia, si liboval v iluzivních hříčkách.

Ozbrojení rytíři obou šachových králů mají erby českých rodů. Heraldik Pavel R. Pokorný zjistil, že korouhev rytíře na f. 22r patří Zmrzlíkům ze Svojšína a na Orlíku. Knížka je dokladem, že mincmistr Petr Zmrzlík se postaral o latinské vzdělání svých synů. Boje, které roku 1422 Jan Zmrzlík sváděl s Hanušem s Kolovrat, vysvětluje Tomek tím, že mu arcibiskup Konrád svěřil ochranu svého města Příbrami. Jan rovněž přispěl svou rozhodností k úspěchu spanilé jízdy v Míšni roku 1429. Zmrzlíkové válčili až do Lipan na straně a později na straně Jiřího z Poděbrad proti Strakonické jednotě. Iluminátor Šachového traktátu ilustroval pašijové výjevy v českém rukopise Novozákonní dějepavy (ÖNB, cod. 485; f. 65v-72v). O tomto rukopise bude řeč v dalším výkladu.

Táborské rukopisy

V dílně Mistra Krumlovského sborníku byla iluminována latinské bible s českými přípisky zvaná Táborská (Vídeň ÖNB, cod. 1217). V ní je iniciála Geneze kompoziční variantou iniciály v bibli Martinické. Kromě toho obsahuje Táborská bible množství tvarově a barevně bohatých a technicky dokonalých ornamentálních iniciál. Na konci apokryfní knihy Pastor, asi v polovině rukopisu, je k letopočtu 1434 připojena zmínka o porážce táborů v bitvě u Lipan: „*Quo eciam anno fratres sunt prostrati*“ (f. 192v).

V letech 1432-1435 vytvořil Jan Aliapars z Prahy českou Bibli Filipa z Paděrova. Pracoval na ni na táborském hradě Ostromeči u Příbrami. V roce

1435 oblehl hrad pan Hynce Ptáček z Pirkštejna, který v roce 1426 přestoupil ke kalichu s odůvodněním, že chce být raději „*prvním mezi kacíři, než posledním mezi katolíky*“. Hejtman Filip Ostromec vzdal, teprve když byl posádce slíben svobodný odchod. Hrad byl potom zbořen. Jan Aliapars pak rukopis dokončil na Táboře. Obtížné podmínky, v nichž pracoval, se projeví jistými nedostatky ve zpracování leštěného zlata, které nedosahuje vysoké úrovně jiných husitských biblí. Některé ilustrace jako plačící Jeremiáš (f. 286r) jsou provedeny pečlivě, jiné prozrazují chvat. Podivuhodné je bohatství droberů s množstvím naháčů, chlupatých divých mužů a ozbrojených monster, které parodují vojenský život. Objevuje se zde pohádkový motiv „Čert a káča“.

O málo mladší je Český starý zákon zvaný též Kutnohorský (NK, XVII A 34). Výzdoba rukopisu zůstala nedokončena. Nejznámější je perokresba na dolní borduře listu 115r představující do šíře rozvedenou bitvu husitů ozbrojených pavézami, sudlicemi a cepy s křížáckým vojskem. Objednavatelem rukopisu byl pravděpodobně hejtman z okruhu Jana Roháče z Dubé.

Rukopis čítá 171 ilustrací. Kromě evangelií a Skutků apoštolských jsou v něm ilustrovány rovněž některé apokryfní motivy. Pro obrazy na f. 7v, 32v, 75v poskytlo hlavnímu malíři vzor Zrcadlo člověčího spasenie, jehož ilustrace byly pokročilejší než v Krumlovském sborníku. Napodobení různých předloh, mezi nimiž zřejmě nechyběla díla Mistra Mandevillových cest, ani deskové obrazy, se odrazilo v kolísavé kvalitě ilustrací.

Charakteristický pro tento kodex je častý nesoulad mezi obrazy a doprovodným textem. Pod výjevem „Ježíš kráčí po moři“ (f. 26v) jsou např. citována Kristova slova, na něž se husité často odvolávali: „*Věru pravím vám: Nebudete-li jísti těla syna člověčího a krve jeho pít, nebudete mítí života v sobě*“ (Jan, 6, 53). Poslední večere je zde zobrazena dvakrát. Na jedné ilustraci spočívá na stole, kolem něhož sedí Kristus s apoštoly, pouze kalich, jako utrakvistický symbol (f. 55v). Překvapení přináší výklad k ilustraci, na níž Kristus s apoštoly kolem stolu neobvykle stojí: „*A potom pili sú vino z kalicha, které nebylo krev boží, ale znamenalo krev boží*“ (f. 54v). Toto je viklefská remanence, která byla rozšířena na Táboře.

Komestora vytvořenému pro císaře Zikmunda (Vatikánská knih, Vat. lat. 5697). Objemný latinský rukopis s částečně dochovanými českými pokyny pro malíře čítá 460 folií a více než 500 ilustrací. Přímé studium rukopisu potvrdilo předpoklad Josefa Krásky, že jej Zikmundovi věnovali čeští páni. Jeho ilustrace totiž vesměs vytvořili ilustrátoři známí z husitských rukopisů. Úvodní dvě folia (frv-2r) a 30 závěrečných medailónů na dolních okrajích listů 443r-460r jsou prací iluminátora, který se poprvé objevuje roku 1422

v českém Novém zákoně paní Anny. Jeho nejmladším dílem jsou medailony na titulním listě Geneze v latinské Bibli husitského kněze datované 1441 (KNM, XVIII B 18). Většinu ilustrací vytvořil Mistr Krumlovského sborníku se svými pomocníky. Některé ilustrace mají podprůměrnou úroveň. Po ikonografické stránce je ovšem rukopis velmi zajímavý. Jeden z bojovníků Saulova vojska je ozbrojen husitským cepem (f. 119v).

Spolu se Zikmundem se v roce 1436 vrátili do Prahy svatovítské kanovníci a mniši patnácti klášterů. Legát basilejského koncilu, francouzský biskup Filibert de Coustonantes nově světil kostely a oltáře. Od 10. února do 29. dubna 1437 vysvětil celkem 22 oltářů ve Svatovítské katedrále. Zikmundově přízni se těšil minoritský kostel sv. Jakuba na Starém městě, v němž 14. března 1437 Filibert vysvětil sedm oltářů. Lze předpokládat, že na tyto oltáře byly postaveny malované tabule, možná celé retably. V roce 1436 byly z Bratislavy převezeny ostatky arcibiskupa Zbyňka Zajíce a pochovány u sv. Víta v „hrobě mramorovém“. To vše je ztraceno. Zachoval se malovaný dřevěný nástavec Bratislavovy tumbky v klášterním chrámu sv. Jiří, vytvořený v roce 1437 nebo o málo později. S ním je zhruba současná vitrail s polopostavou sv. Máří Magdaleny přenesená z kostela ve Stodůlkách do NM.

Jedno dílo malíře vyškoleného v Praze lze spojit s událostmi posledních měsíců Zikmundova života. Je to oboustranně malovaná Deska z Náměště (Brno, Moravská galerie). Její dva obrazy představují martyrium oblíbených světic sv. Kateřiny a Apoleny. Kompozičně zhuštěné výjevy zobrazující simultánně různé fáze děje nejsou ikonograficky zcela jasné. V literatuře se dostalo vládného přijetí mé prvotině z roku 1954 vzniklé v semináři prof. Jaroslava Pešiny. V ní jsem se pokusil doložit, že postava císaře Maxentia, který dal umučit sv. Kateřinu, je kryptoportrétem císaře Zikmunda. Malíř jej mohl spatřit na sjezdu v Brně roku 1435. Mohl Zikmunda vidět také na jeho poslední cestě, která vedla přes Telč do Znojma, kde 9. prosince 1437 zemřel. V té době však, jak již uvedeno, byl Zikmund pouhou troskou. Pravděpodobnější je, že mistr měl k dispozici karikující podobiznu Zikmunda, podobnou té, kterou v polovině 16. století použil tvůrce známé medaile ve vídeňském Kunsthistorisches Museum.

O Zikmundových kryptoportrétech psal již jeho současník, kronikář Eberhard Windecke. Byla jich objevena řada. Památky cizího původu používají tohoto prostředku k jeho oslavě. U Desky z Náměště je tomu naopak. U nás byl Zikmund srovnáván s krutými pohanskými panovníky. V husitském manifestu do Benátek z roku 1420 jsou to Domicián a Dionysius, v invektivě katolického anonyma z roku 1422 Dacian a Maximian. Bez významu není

ani to, že Hus byl ctitelem sv. Kateřiny, kterou měl na své pečeti. V jednom ze svých posledních listů z Kostnice lituje, že nedokázal to, co ona: přesvědčit na koncilu své odpůrce.

V levé části obrazu padají na císařovy průvodce s nebes plameny. Ze země šlehají jazyky pekelného ohně. Jeden z nich se dotýká špičky císařovy škorňe. Před odjezdem do Znojma se Zikmundovi vrazil do palce u nohy „*ignis sacer*“ – oheň pekelný, který mu působil nesnesitelné bolesti. Jeho nepřátele to naplňovalo škodolibou radostí. Někteří v tom spatřovali Boží trest za to, že dal mučit a popravit Jana Roháče z Dubé. Páni z Kravař drželi Náměšť ještě v roce 1437. Po tomto roce vzhledem k Zikmundově smrti nebyla již invektiva proti němu aktuální. Domnívám se, že rok 1437 je vhodné datum ad quem pro vznik Rajhradského (Olomouckého) oltáře v MG, který je prací téže dílny. Dílna pracovala současně pro katolické i husitské objednavatele, což charakterizuje tehdejší situaci.

(Tento příspěvek je výtahem z mé grantové práce č. 408/02/0169.)

Výběr z literatury k tématu:

Vavřinec z Březové, *Husitská kronika*, ed. Jaroslav Goll, FRB, V, 1893; K. Stejskal, *Podoba císaře Zikmunda prostředkem boje husitského umění proti feudální reakci*. In: *Acta Universitatis Carolinae*, 1954, 7, 67d.; J. Krása, *Studie o rukopisech husitské doby*. *Umění XXII*, 1974, s. 17-50; J. Krása, *Die Reisen des Ritters John Mandeville*. München 1983; J. Chlábec, *K vývoji názorů Jana Rokycany na umělecké dílo*, HT 1985, s. 39-58; K. Stejskal - P. Voit, *Iluminované rukopisy doby husitské*. Praha 1990; F. Šmahel, *Husitská revoluce. I - IV*. Praha 1993; H. Pátková, *Cechovní kniha pražských malířů (1348-1527)*. Praha 1996; P. Vlček - P. Sommer - D. Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997; nP. Brodský, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního Muzea v Praze*. Praha 2000; K. Stejskal, *Ikonoklasmus českého středověku a jeho limity*. *Umění 48*, 2000, s. 206-217; K. Stejskal, *Problematika datování iluminovaných rukopisů z let 1420-1450*. In: *Podzim středověku*. Brno, Moravská galerie, 24.-25. února 2000. Brno, 2001; M. Bartlová, *Poctivé obrazy. Deskové malířství v Čechách a na Moravě 1400-1460*. Argo 2001; P. Čornej, *Tajemství českých kronik*. 2. vyd. Praha - Litomyšl, 2003.

Obr. 1. Antikrist dává spálit knihy křesťanských učenců. Velislavova bible. Před polovinou 14. století. Praha, NK, C124.f. 135 r.

Obr. 2. Konrád Kyeser: Bellifortis. Rukopis dokončený v roce 1405 na hradě Žebráku.
 (Göttingen, Univ. knih., ms. theol. 1/1.-II)

*Obr. 3. Pražský mistr: Portrét císař Žigmunda, 1420-1421.
(Viedeň, Kunsthistorisches Museum)*

Obr. 4. Mistr rajhradského oltáře (dílna): Mučení sv. Kateřiny, deska z Náměště, 1437; císař Zikmund je zde zobrazen jako císař Maxentius. (Brno, Moravská galerie)

Obr. 5. Boskovecká bible vytvořená v letech 1421–1425 pro Čenka z Vartemberka. Olomouc, SVK, M III-3. Foto AV ČR Ústav teorie a dějin umění, autor fotografie Prokop Paul.

Obr. 6. Bible táborského hejtmana Filipa z Paděrova 1432-1435. (Videň) ÖNB, Cod. 1175)

Obr. 7. Petri Blesnensi, Epistolae. Rukopis vytvořný po roce 1402 pro husitského mistra Jana Kardinála z Rejnštejna SK ČSR XIV D17, foto AV ČR Ústav teorie a dějin umění, autor fotografie Prokop Paul.

Obr. 8. Zmrzlíkova bible I. díl 1411–1414, StOA Litoměřice, ms. BIF3-2, f. 201r., foto AV
ČR Ústav teorie a dějin umění, autor fotografie Prokop Paul.

Hussitische Kämpfer und bildende Kunst

Karel Stejskal

Der Autor des vorliegenden Artikels kommt zum Schluss, dass die bisherigen Vorstellungen vom kausalen Zusammenhang der sog. „hussitischen Ikonophobie“ und des Ikonoklasmus auf einem Irrtum beruhen. Matthias von Genua († 1394) und seine Nachfolger reproduzieren nämlich in ihren Meinungen über Kunst, vor allem Passagen aus der Bibel (z.B. Sk 17, 24, 29) sowie Aussprüche des Hl. Augustins, Hl. Isidors von Sevilla, Hl. Bernards von Clairveaux und anderer kirchlicher Väter. Dies erklärt, weshalb ähnliche Argumentationen dazu bei Hussitenfeinden zu finden sind. Viel wichtiger für das Verständnis des Ikonoklasmus war hingegen das Beispiel der biblischen Helden Josias und Judas Makkabäus, die ganze Städte mit samt ihren Tempeln vernichtet haben.

Beschädigungen christlicher Kirchen und Kunstwerke kamen seit dem Frühmittelalter in ganz Europa nachgewiesenermaßen äußerst häufig vor, in Böhmen seit dem Jahr 995. In den Kriegen Wenzels IV. gegen den rebellischen Herren gewann der Ikonoklasmus beträchtlich an Intensität. Im Jahre 1412 versuchten Söldner beim Angriff auf die Bethlehemskapelle das Gemälde „Kreuzigung“ und das Kruzifix an der Außenfassade mit Steinen zu zerstören. Ikonoklasmus begingen desgleichen die gegen Hussiten kämpfenden Kreuzfahrerheere. Den Ikonoklasmus der Jahre 1419-1420 in Prag überstanden viele Werke nur in Verstecken. Klassische Werke im „schönen Stil“ (z. B. die Madonna von Pilsen oder Šternberk) wurden in den von Hussiten besetzten Orten verwahrt. Die größten Verluste erlitten die tschechischen Kulturdenkmäler im Dreißigjährigen Krieg, bei Bränden, während der Josephinischen Säkularisierung usw.

Nach dem Jahr 1420 ging die Bautätigkeit in Böhmen rasch vorwärts. In Prag wirkte damals eine relativ große Zahl bildender Künstler. Aus der damaligen Zeit sind illuminierte Handschriften erhalten geblieben, die in den Jahren 1420-1440 für hussitische Auftraggeber geschaffen worden waren: das Sammelwerk von Krummau (Český Krumlov), die Bibel von Boskovice, die Londoner Illustrationen zu Mandevill und zum Schachtraktat von Madrid, die Bibel von Filip von Padeřov in Wien und andere. Auf der Tafel aus Náměšť in der Mährischen Galerie in Brünn wurde Kaiser Maxentius zum Kryptoporträt von Kaiser Siegmund. Dieses Bildnis entstand im Jahre 1437.

Poznámka ke genezi a vývoji městského opevnění Tábora

Vladislav Razím

Na konferenci věnované významu Jana Žižky a husitského vojenství v evropských dějinách, za přítomnosti především historiků, pokládáme za užitečné zastavit se u tématu, jež je dlouhodobě a takřka všeobecně považováno v daném kontextu za jedno z nejdůležitějších. V rámci prostoru vymezeného pro diskusi se však lze ve stručnosti zaměřit pouze na jednu ze základních otázek.

Opevnění města Tábora, zejména jeho parkánové, vpřed vysunuté bašty s polygonálním závěrem a rovněž mnohostranný barbakán Pražské brány, vydává i nejnovější literatura za dílo doby Žižkovy a Prokopa Holého, tedy za stavbu, která se v době svého vzniku ocitla na čele vývoje evropské fortifikační architektury.¹ Teprve v poslední době se objevily poznatky a postřehy, které vybízejí k opatrnosti.²

Východiskem výjimečně vysokého hodnocení systému parkánového opevnění se staly dva texty biskupa Eneáše Silvia Piccolominiho, sepsané na základě jeho dvojí osobní návštěvy Tábora v červenci 1451. Z nich cennější je zřejmě bezprostředně po návštěvě napsaný dopis kardinálu Carvajalovi, v němž se vcelku jasně dokládá existence barbakánu s neobyčejně silnou obvodovou zdí, samotné hradby jsou však charakterizovány pouze obecně jako dvojité, s věžemi a baštami.³ V Historii české pak stejný autor na místě barbakánu hovoří jen o silné trojitě zdi, zatímco v případě hradebního systému vzbuzuje

---

¹ Srov. zejm. D. MENCLOVÁ, *Husitské opevnění Tábora*, Zprávy památkové péče 13, 1953, s. 65–102; D. MENCLOVÁ, *České hrady*, díl 2., Praha 1972, s. 230–234; T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 21–22; V. KUPKA a kol., *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2001, s. 71, 93, 488–492; T. DURDÍK – P. BOLINA, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 201.

² J. VARHANÍK, *Kotnovská věž v Táboře*, Průzkumy památek 4, 1997, č. 2, s. 51–56; J. VARHANÍK, *Husitské opevnění hradu Orlíka nad Vltavou*, Průzkumy památek 5, 1998, č. 1, s. 13–32 (pozn. 70 na s. 27); M. EBEL – J. FROLÍK – V. RAZÍM, *Opevnění města Českého Brodu*, Průzkumy památek 5, 1998, č. 2, s. 47–76 (pozn. 146 na s. 73); J. VARHANÍK, *Obrana středověkého hradu palnými zbraněmi*, *Archaeologia historica* 27, 2002, s. 125–138.

³ A. KADLEC, *List Eneáše Silvia o cestě na sněm do Benešova a o dvojí zastávce v Táboře*, Jihočeský sborník historický 22, 1953, s. 107–112, 133–148.

pozornost zmínka o tom, že na vhodných místech Táborští vybudovali bašty, které jakožto mistři v dobývání měst sami vymysleli.⁴

Právě tento údaj vedl k přesvědčení, že oněmi pozoruhodnými baštami jsou částečně dochované a dílem doložené parkánové bašty polygonálního půdorysu, na svou dobu neobyčejně pokrokového typu. Máme však k tomu výjimečnému hodnocení přijatelné důvody?

Především neexistuje žádný důkaz, že by uvedené charakteristické prvky městského opevnění vznikly již před bitvou u Lipan. Bez dokladu se uvádí, že celý komplex Pražské brány s barbakánem existoval již počátkem třicátých let 15. století,⁵ ačkoli jej poprvé zřetelně zmiňuje teprve Piccolomini o dvě desetiletí později. Zmínku o Nové bráně z roku 1432 nemůžeme automaticky spojovat s její výslednou podobou, zahrnující mohutný barbakán.⁶ Zvláštní bašty, které zaujaly s vyspělým italským prostředím obeznámeného a scestovalého politika, nelze jednoznačně ztotožňovat s vysunutými baštami mnohostranného závěru, jakkoli je tato eventualita lákavá. Musíme počítat s možností, že Piccolominiho upoutaly například svérázné, pozoruhodné prvky spíše provizorního charakteru, z hlíny a dřeva, které byly teprve později nahrazeny zděnými baštami.⁷ Hektická revoluční doba si žádala rychlou výstavbu mnoha polních opevnění, která zřejmě byla v určitých formách používána také jako velmi podstatný doplněk hradebních systémů měst a hradů, a právě tato díla mohla italského biskupa oslovit více, než zděná architektura. Z oblasti jižních Čech připomeňme prameny doloženou kvapnou výstavbu zděných a dřevěných fortifikačních staveb v 1. polovině dvacátých let v Českém Krumlově, ze kterých se nic nedochovalo.⁸

Na podporu názoru, že tábořské bašty vznikly již během husitské revoluce, se argumentuje několika polygonálními baštami v Čáslavi, které měl nechat postavit Jan Žižka za svého zdejšího pobytu již na počátku dvacátých

⁴ *Aeneae Silvii Historia Bohemica*, Fontes rerum Regni Bohemiae I (ed. D. MARTÍNKOVÁ, A. HADRAVOVÁ, J. MATL), Praha 1998, s. 114–117.

⁵ Srov. D. MENCLOVÁ, *České hrady*, op. cit. v pozn. 1, s. 234; T. DURDÍK, op. cit. v pozn. 1, s. 22.

⁶ Na tuto skutečnost jsme již upozornili: M. EBEL – J. FROLÍK – V. RAZÍM, cit. v pozn. 1.

⁷ Na existenci těchto staveb v obecné rovině nově upozorňuje J. VARHANÍK, *Obraza středověkého hradu ...*, op. cit. v pozn. 2, s. 126.

⁸ Srov. A. FIALOVÁ, J. HEJNIC, *Český Krumlov v době husitské* (Podle rejstříku městské sbírky z roku 1424), Sborník Národního muzea v Praze XXIX, 1975, řada A – historická, s. 1–19.

let. Odkazuje se přitom na zprávy o opravě čáslavských hradeb v této době,⁹ avšak bez přesné citace. Nedávno provedená archivní rešerše k čáslavským hradbám existenci tohoto údaje nepotvrdila.¹⁰ Při úvahách nad genezí husitského opevnění Tábora je dobré povšimnout si hodnocení D. Menclové, která sice připisuje fortifikační systém s polygonálními baštami a barbakánem Pražské brány létům revoluce, avšak pozastavuje se nad skutečností, že nezačal očekávanou větší odezvu v soudobých městských opevněních.¹¹ Zde je třeba zdůraznit, že za stálé opevnění českých měst doby revoluční nemůžeme s jistotou označit prakticky nic a s hrady tomu není o mnoho lépe. Pokud však tábořské opevnění nebudeme pokládat za časově primární solitér, ale za součást širšího trendu doloženého pro pozdější období, jeví se situace v tomto směru odlišně. Tábořské bašty srovnávají Menclová a další autoři zejména s městy Čáslaví, Bechyní a Slaným. O problému s Čáslaví jsme se již zmínili, ale také systém zahrocených bašt v Bechyni zřejmě není relevantní. Dosud je pokládán za dílo 2. poloviny 15. až počátku 16. století,¹² v úvahu však přichází i podstatně starší datování. Nesmí být totiž opomíjena skutečnost, že bechyňské bašty v celém rozsahu své zděné části neobsahovaly žádné střelny, což je pro dobu po husitských válkách těžko přijatelné. Naproti tomu z pohusitských fortifikací lze vedle Slaného uvést více příkladů, které obsahují prvky podobné tábořským. Zahrocené protáhlé bašty z doby kolem či po polovině 15. století byly součástí parkánové hradby nejen ve Slaném, ale i v Lounech, Žatci, Mělníce a snad i v jiných městech.¹³ Zavádějící při dosavadních hodnoceních může být také důraz na zahrocený či polygonální tvar závěru tábořských a některých dalších bašt, jakoby šlo o nějakou svébytnou, zvláštní skupinu. Tvar závěru bašt je však spíše formálním znakem, který nelze bez výhrad před vznikem pozdější bastionové soustavy separovat

---

⁹ A. BIRNBAUMOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese čáslavském*, Praha 1929, s. 64.

¹⁰ L. LANCINGER, *Čáslav, hradby, I. dějiny objektů*, Praha 1997 (nepublikovaný rukopis v archivu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze).

¹¹ D. MENCLOVÁ, *Husitské opevnění...*, op. cit. v pozn. 1, s. 100.

¹² D. LÍBAL, *Stálá opevnění doby poděbradské a jagellonské*, in: O. Frankenberger, *Husitské válečnictví po Lipanech*, Praha 1960, s. 148–168; D. MENCLOVÁ, *České hrady*, op. cit. v pozn. 1, s. 329–331.

¹³ Srov. např. V. RAZÍM, *K problematice stavební podoby a vývoje středověkého opevnění města Loun*, Průzkumy památek 9, 2002, č. 2, s. 19–50.

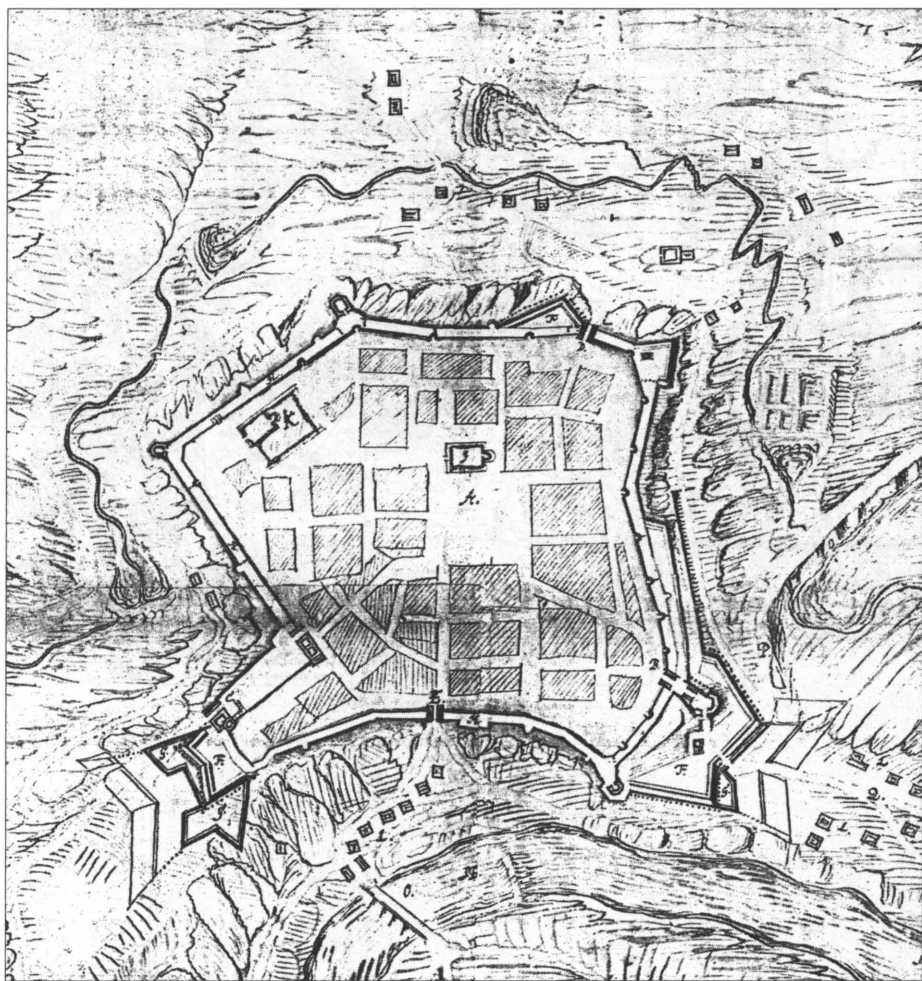
z hlediska funkčnosti a vývoje. Mnohé bašty z doby pohusitské jsou výrazně vysunuty z parkánové zdi, tedy stejně funkční, ale mají oblý závěr.

Je tedy třeba počítat s variantou, že ony charakteristické parkánové bašty v Táboře nevznikly jako ojedinělé, výjimečné projevy pevnostního stavitelství již v průběhu revolučních let, ale že jsou součástí širšího vývojového trendu teprve dalších desetiletí 15. století. Stejně musíme přistupovat k hodnocení barbakánu Pražské brány, jehož existence je doložena až k roku 1451. Nelze vyloučit, že byl vystavěn teprve v období Táborské městské republiky, kdy Táborští získali další cenné zkušenosti v poli či při nepřátelském dobývání svého města. V době kolem poloviny 15. století by již bylo možno tábořský barbakán srovnávat s dalšími podobnými díly v českých městech (Kadaň, Slaný a zřejmě i další) a jeho mohutnou obvodovou zeď, zvanou „Plášť“, klást do kontextu zejména se štítovými zdmi některých jihočeských hradů.¹⁴ Do exteriéru špaletované střílny, obecně se hlásící na základě dnešních poznatků nejdříve k přelomu 15. a 16. století, jsou dílem pozdějších úprav (jako na barbakánu Pražské brány), ale možná také původní součástí bašt, vzniklých teprve v této pozdní době (Řeznická bašta). Eventualitě zásadního rozvoje tábořských fortifikací v době po Lipanech a v dalších obdobích 15. a 16. století neodporují historické události (válečná střetnutí a ohrožení, četné požáry ve městě) či nové poznatky o pozdějším vzniku bateriové části věže Kotnova tábořského hradu.¹⁵

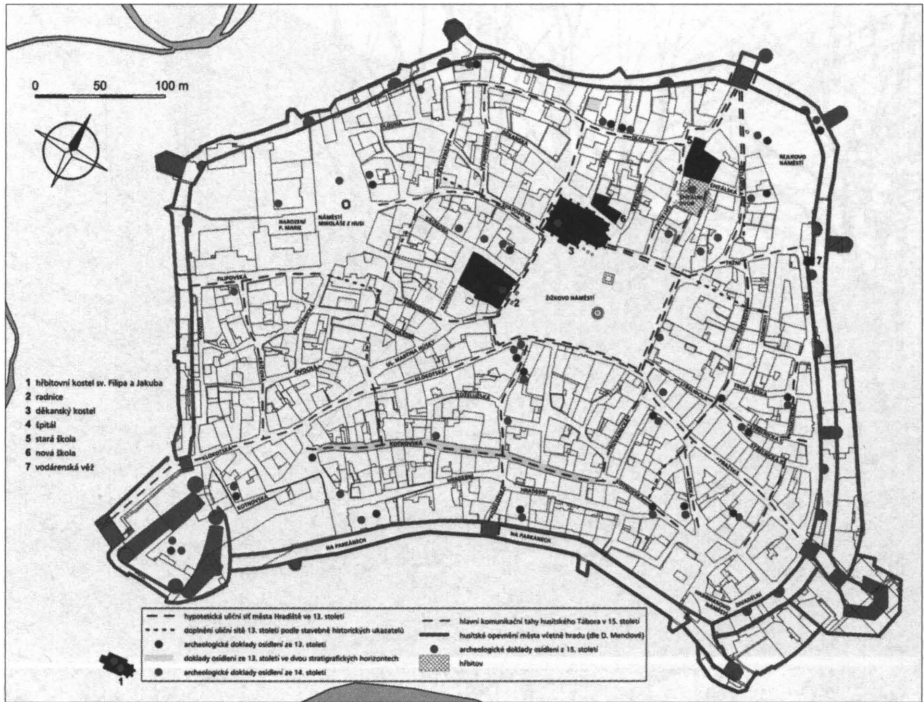
¹⁴ Srov. V. RAZÍM, *Tzv. Plášť v Českém Krumlově* (Příspěvek k diskusi o tzv. Renesančním domě čp. 177), *Průzkumy památek* 4, 1997, č. 1, s. 105–126; J. VARHANÍK, *Husitské opevnění...*, op. cit. v pozn. 2.

¹⁵ Srov. práce J. VARHANÍKA cit. v pozn. 2; J. VARHANÍK, *K možnostem datování fortifikační architektury*, *Dějiny staveb* (sborník příspěvků z konference Dějiny staveb v Nečtinách), Plzeň 2001, s. 190–193.

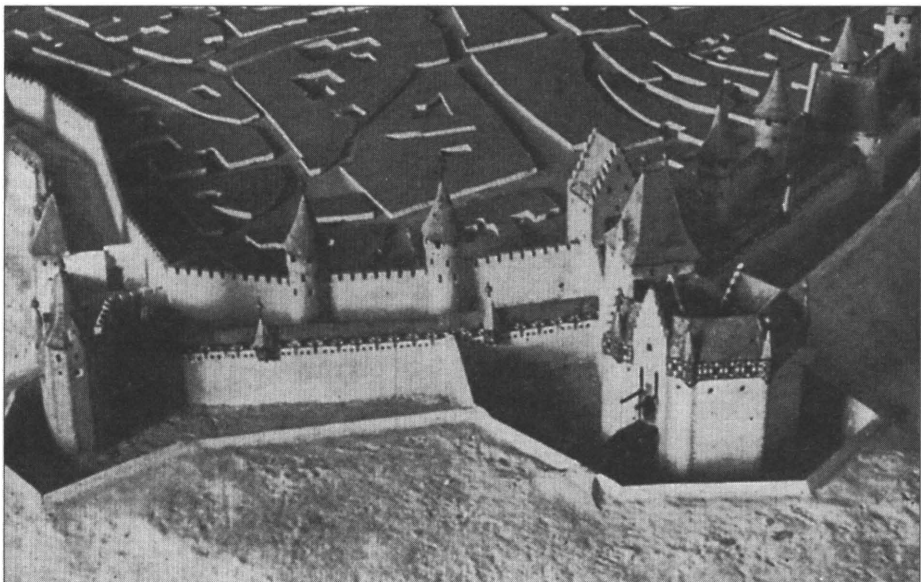
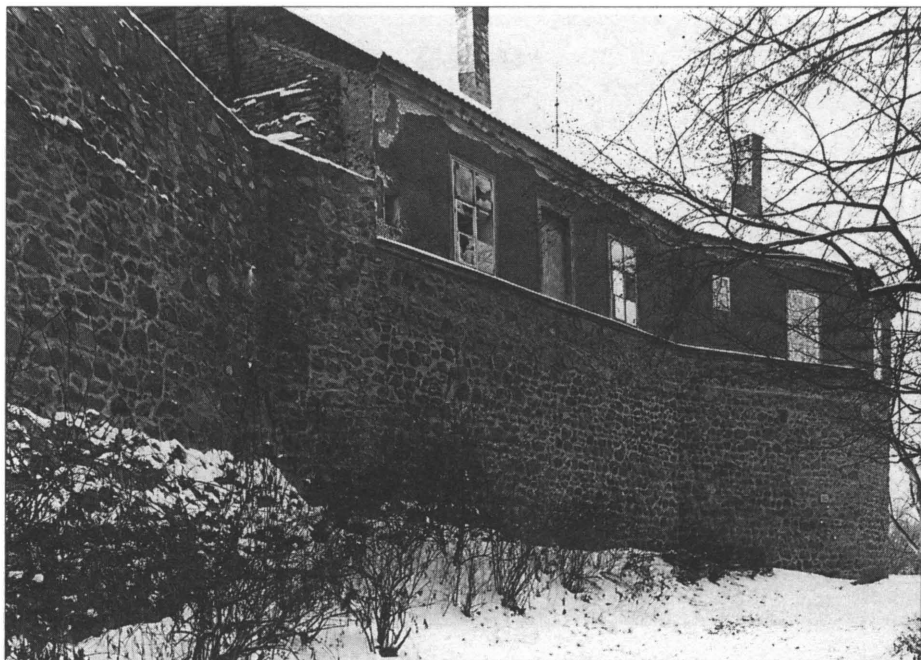

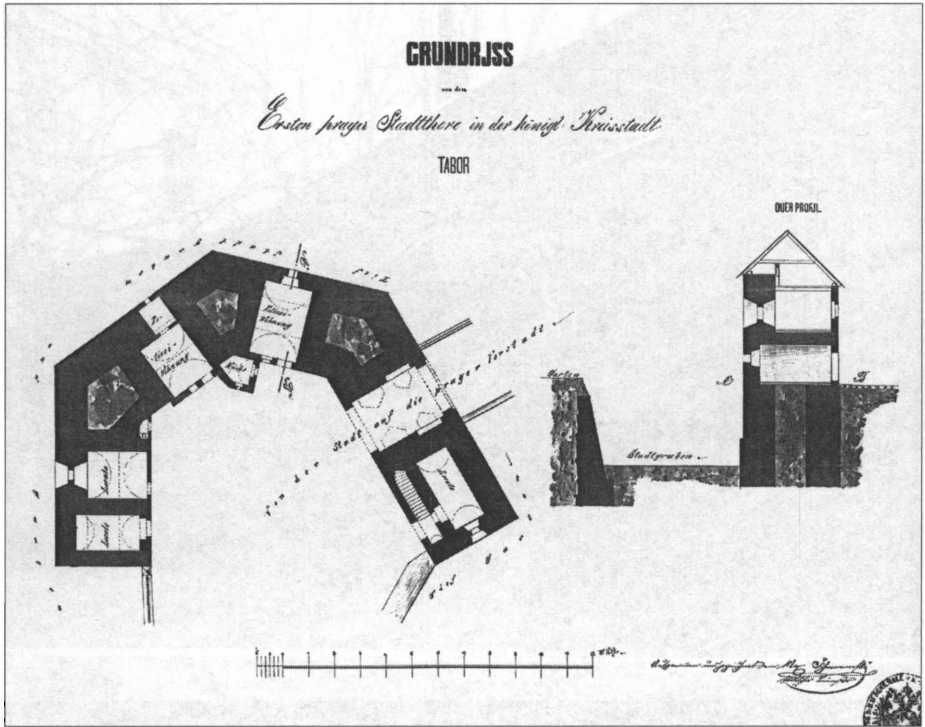

POZNÁMKA KE GENEZI A VÝVOJI MĚSTSKÉHO OPEVNĚNÍ TÁBORA

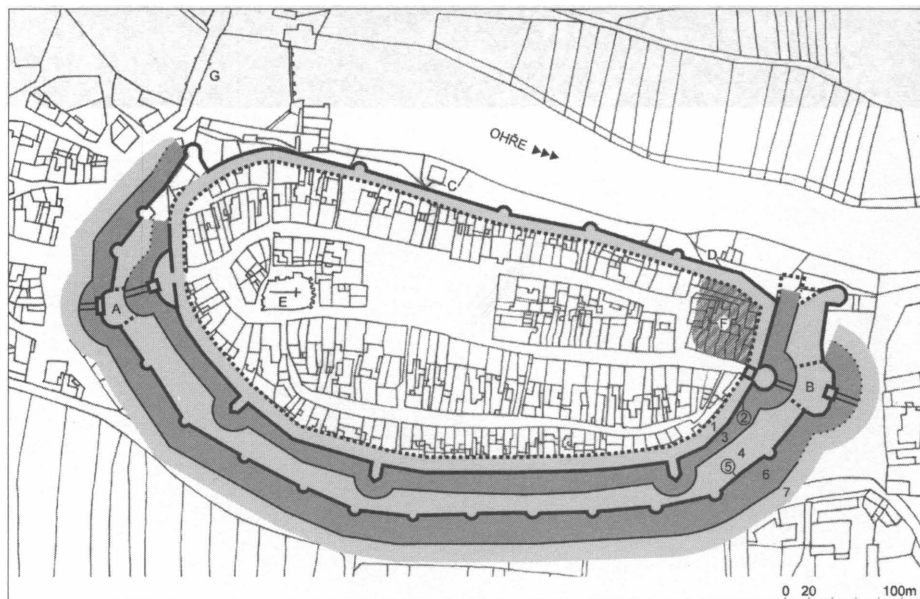

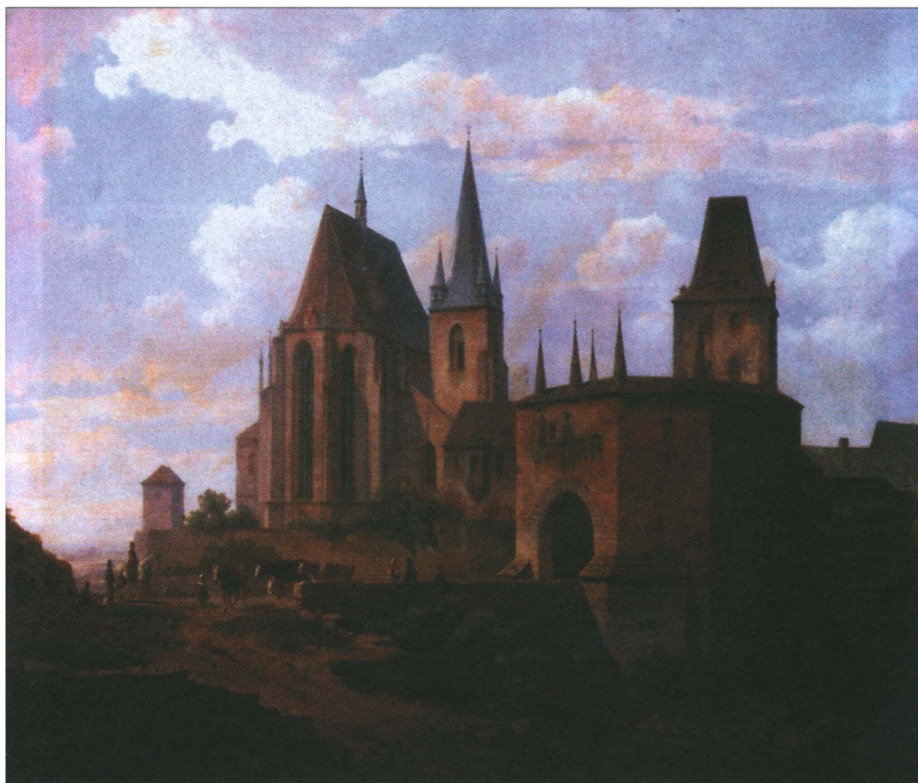

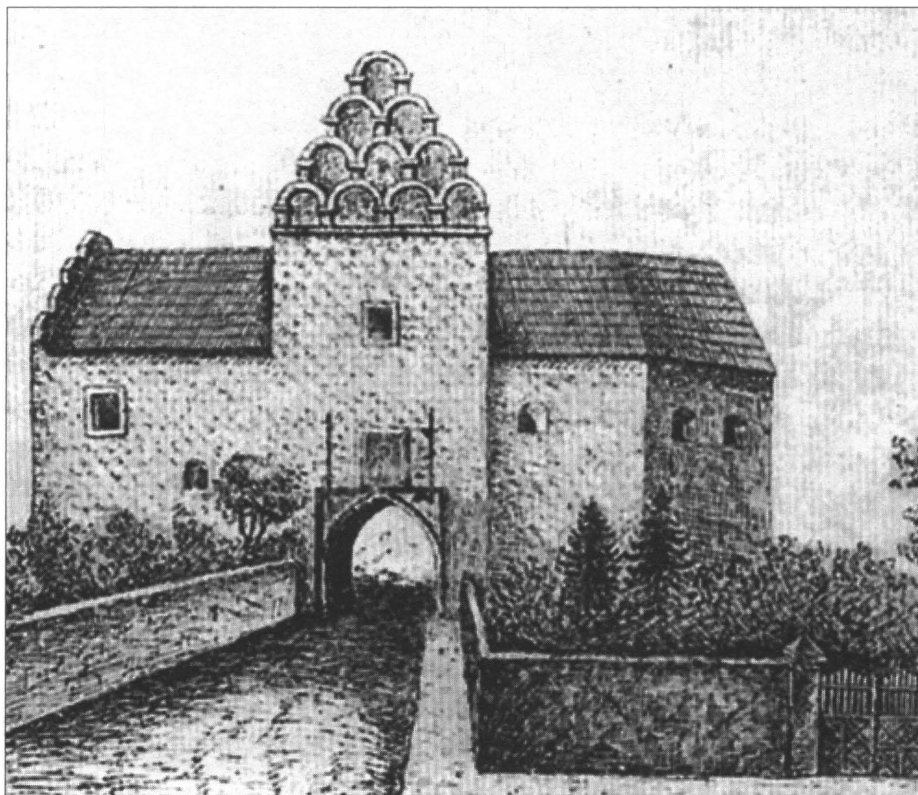

A Note on the Genesis and Development of the Fortification System in Tábtor

Vladislav Razím

The existing literature considers the protruding bastions with polygonal back walls and also the multi-sided barbican of the Prague Gate incorporated in the Tábtor municipal fortification system, to be structures originating from the Žižka and Prokop Holý's period (1420-1434), i.e. structures which, at the time of their construction, represented the top design of European fortification architecture. This extraordinarily good evaluation of the fortification system has been based on two texts by bishop Eneáš Silvio Piccolomini written after his two visits to Tábtor in July 1451. The first text describes a barbican with an extraordinarily strong outside wall, but the town walls themselves are described just generally as double walls with towers and bastions. The other text comprises a description of the strong threefold wall of the barbican and of the fortification system in general, and also notes on the suitable places where Tábtorites built bastions which they, as experts in besieging towns, designed by themselves.

The author of the paper emphasizes that there is no evidence proving the existence of the described typical features of the municipal fortification system before the battle of Lipany (1434). We cannot be sure whether the special bastions which attracted the attention of the Italian politician were the surviving protruding bastions with polygonal back walls or not. We have to consider the possibility that Piccolomini's attention was attracted by unique, remarkable but only temporary structures made of soil and wood, which were only later replaced with bricked ones. The hectic revolutionary period required rapid construction of many field fortification systems which were sometimes also used as significant components of municipal fortification systems, and these works could have impressed the Italian bishop more than bricked architecture.

We also have to consider the option that the remarkable Tábtor bastions were not unique, exclusive features of the fortification architecture designed during the revolutionary years, but that they resulted from a broader development trend typical of the late 15th century. The same attitude can be applied when assessing the barbican of the Prague Gate whose existence is documented only as of 1451. We cannot rule out that it was only built during the era of the Tábtor Municipal Republic (1437-1452) when Tábtorites had gathered valuable experience in battles and when their own town was besieged

by enemies. The theory that the most significant development of the Tábor fortification system came only at a time after the Battle of Lipany, and later during the 15th and 16th centuries, is denied neither by historic events (battles or military threats, numerous fires in the town) nor the newly acquired knowledge about the construction of the battery portion of Kotnov tower in Tábor castle at a later date.

Obležení hradu Lichnice 1428–1429

Dnešní stav stop po obléhacím okruhu

Jaroslav Teplý

Cíl příspěvku

Cílem příspěvku jest ve stručné podobě podat výklad o současném stavu stop po obležení hradu Lichnice v letech 1428–1429 srovnatelně, jak se uchovaly v dnešním terénu. Obležení hradu trvalo půl druhá roku, kolem hradu byl vytvořen obléhací okruh. Jde o zjištění stop po tomto okruhu průzkumem terénu, nikoliv metodami archeologie; archeologický výzkum až dosud proveden nebyl.

Objekt zkoumání

Objektem zkoumání je zřícenina hradu Lichnice (středověkým jménem Lichtenburk) a jejího bližšího okolí, jímž probíhala linie obléhacího okruhu.¹

Terén

Zřícenina hradu Lichnice nachází se na hraně Železných hor na nepravé ostrožně, ohraničené na severu údolím Lovětínského potoka (Lovětínská rok-le), na jihu údolím Zlatého potoka (Hedvičino údolí). Ostrožna sama má dvě části. Část jižnější je terénní blok Ohrada, jenž od části severnější oddělen je menší roklinou, spíše úžlabím s nevelikou vodotečí beze jména, odtud Bezejmenná roklina.

---

¹ Hrad Lichnice (Lichtenburk): August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a turze království Českého I–XV*. Praha 1882–1927, zde sv. XII, ss. 29–43; Tomáš DURDÍK, *Encyklopedie českých hradů*. Praha 1995, s. 170–172; Tomáš DURDÍK – Pavel BOLINA, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 81; Jaroslav TEPLÝ, *Hrad Lichnice*. Zpravodaj University Pardubice 6/2000, č. 22, 23, 24. Pardubice. Obležení hradu: František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I – VI*. Praha 1896, zde sv. III, s. 396, 403; VI, s. 378–379; Václav V. TOMEK, *Dějiny válek husitských (r. 1419–1436)*. Praha 1898, s. 411–413, 443–444; František M. BARTOŠ, *Husitská revoluce I–II*. Praha 1965–1966, zde sv. II, s. 58, 63; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I–IV*. Praha 1995–1996², zde sv. III s. 207–208; Petr ČORNEJ, *Husitská revoluce. Velké dějiny země Koruny české V*. Praha – Litomyšl 2000, s. 537–538. Lichtenburk > Licjnice: Zčeštění z Lichtenburk na Lichnice nacházíme poprvé až u Václava Hájka z Libočan. Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA – Vladimír ŠMILAUER, *Místní jména v Čechách I–V*. Praha 1949–1960, zde sv. II s. 611, sv. III s. 398.

Vlastní hradní kopec je tou částí severnější, žulový blok, prapůvodně zřejmě skalnatý a uměle upravovaný, a to jistě od té nejprvnější fortifikační stavby. Živá skála vystupuje na několika místech na povrch dodnes.

Hradní jádro a jeho opevnění

Hrad Lichnice skládal se z hradního jádra, což je rozlehlý trojúhelník s obvodovou zástavbou. Na severovýchodní a jihozápadní straně jádra je první příkop (náčrt: příkop je zakreslen, ale není slovně označen). Strana severozápadní příkop neměla, zde jej nahrazovala hrana strmého úbočí Lovětínské rokle. Druhým příkopem (náčrt: *býv. 2 příkop*) bylo ke hradnímu areálu přihrazeno předhradí. Byv postupně zasypáván, druhý příkop téměř zcela zmizel, dnešní obec Podhradí (jejíž část jest původním předhradím) rozkládá se po obou stranách průjezdní komunikace, sledující ve své větší části trasu tohoto druhého příkopu.

Třetí příkop (náčrt: *bývalý 3 příkop*) je zachován o něco lépe. Začínal nad hradou Lovětínské rokle, obepínal předhradí a část pluziny patřící ku předhradí; na severní straně obce Podhradí jest část třetího příkopu dochována jako velmi široký úvoz.

Pod jižním vrcholem hradního trojúhelníku se příkop zatáčel po hradním kopci dolů; uchován je od okraje obce Podhradí (náčrt: *hostinec*) až k úpatí hradního kopce. Na úpatí hradního kopce byla však část třetího příkopu, sahajícího původně až k ústí Lovětínské rokle, pozdější těžbou železné rudy destruována, takže dnes jeví se pouze jako terénní stupeň.²

Mluva pramenů písemných

Listiny a listy obležení Lichtenburku nezmiňují. Přímými písemnými zpravodaji o obležení jsou pouze prameny vyprávěcí, a to autoři textů Starých letopisů, Starý kolegiát a Bartošek z Drahonice.

Obležení hradu Lichtenburk zmiňuje již nejstarší vrstva textů Starých letopisů, *Chronicon Treboniense*, pocházející nejpozději z roku 1432, není-li ještě o něco starší. Druhým zpravodajem je text autora rovněž anonymního, tak zvaného Starého kolegiáta, *Chronicon Veteris collegiati*.

---

² Terén: Autorův terénní průzkum hradu a jeho okolí; platí pro celý příspěvek a v poznámkovém aparátu není opakováno. Mapa *Železné hory*, 1:50 000 (Edice KČT č. 45), Praha 2000²; Jan HROMÁDKA, *Horopis. Přírodní oblasti (kap. V a IX)*. In: Československá vlastivěda I/1 (Příroda). Praha 1967, zde sv. I/1, zvl. s. 446, 674-675; Petr RYBÁŘ a kol., *Přírodou od Krkonoš po Vysočinu*. Hradec Králové 1989, s. 359-360.

Nejobširnějším zpravodajem jest však bývalý člen karlštejské posádky, tudíž voják konservativního smýšlení a přívrženec Zikmundův, jménem Bartošek z Drahoníc. O obležení Lichtenburku přináší informaci nejvíce. Bartošek zřejmě nepsal svoji kroniku jako dílo dějepisné, spíše jsou to zápisky o průběhu válečných dějů, zapisované snad především pro vlastní potřebu a pro podporu paměti. Bartošek všude myslí jako profesionální voják, konfesionální záležitosti jej nepoutají.

U obležení Lichtenburku zajímají jej podrobnosti, kdo, kolik, jak dlouho, vše to víme celkem přesně z Bartoška; zajímá jej oblévací střelba, jak zbraně palné, tak tradiční zbraně prakové, což pro autory všech textů Starých letopisů bylo irelevantní. Pro Bartoška však – a ovšem i pro nás – jest to informace zásadní. Pouze z Bartoška víme, že sirotci k Lichtenburku vůbec nepřivezli oblévací střelbu, že tudíž se ztečí hradeb vůbec nepočítali, spoléhající předem pouze na vyhladovění hradní posádky. Proto také můžeme si obležení a oblévací okruh představit a do jisté míry i rekonstruovat.³

³ Prameny: *Fontes rerum Bohemicarum. Series nova, tomus II. Staré letopisy české*. Edd. Alena M. ČERNÁ – Petr ČORNEJ – Markéta KLOSOVÁ, Praha 2003, text CT 1 (*Chronicon Treboniense*), text Q₃ s. 34–35, text D, s. 143, dále s. 68, 87, 111, 174, ke starším edicím SL viz též s. XIX–XX. Vedle této nejnovější edice Starých letopisů (v níž ovšem jest editováno pouze sedm textů) jsou tu ještě edice starší: *Starí letopisové čeští*. Ed. František PALACKÝ, Praha 1829. František Palacký kombinoval tu texty BbM. Její reedice: *Starí letopisové čeští*. In: Dílo Františka Palackého I–IV. Ed. Jaroslav CHARVÁT, Praha 1941, zde sv. II, č. 174, s. 79, č. 184, s. 81 + Censura a Dílo Františka Palackého, Praha 1945. *Staré letopisy české*. Ed. František ŠIMEK, Praha 1937 editují text R, rukopis Vratislavský; *Staré letopisy české*. Ed. František ŠIMEK – Miloslav KAŇÁK, Praha 1959, editují text G, rukopis Křižovnický. *Ze Starých letopisů českých*. Edd. Jaroslav KAŠPAR – Jaroslav PORÁK, Praha 1980. Toto vydání podává texty BbM s některými doplňky, vzhledem ke převodu do novočeštiny jest to edice poněkud sporná, má však cenný doslov Jaroslava Kašpara. Ke kritice textů Starých letopisů srov. též Petr ČORNEJ, *Žižkova bitva u Malčova 7. čeruna 1424*. Příspěvek ke kritice Starých letopisů českých. Jihočeský sborník historický 49/1980, s. 152–166. *Chronicon Veteris collegiati*. In: *Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen I*. Ed. Konstantin HÖFLER, Wien 1856; Bartošek z Drahoníc In: *Fontes rerum Bohemicarum V*. Ed. Jaroslav GOLL, Praha 1893; překlad Bartoška do češtiny In: *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Ed. Ivan HLAVÁČEK, překlad Eva Kamínková, Praha 1981, s. 231–289 (v hlavním textu jsou citovány s. 240–242). K Bartoškovu František PALACKÝ, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*. Praha 1830, 1869²; TÝŽ: *Ocenění starých českých dějepisců*. Překlad Jaroslav Charvát, In: Dílo Františka Palackého I, s. 63–319, zde o Bartoškovu s. 252–261. *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436 I–II*. Ed. František PALACKÝ, Prag 1873.

Mluva pramenů jazykových a pramenů hmotných

Mezi Bezejmennou roklinou a Hedvičným údolím zvedá se poněkud povýšená, přírodou opevněná plošina s pomístním jménem „Ohrada“; Již toto pomístní jméno napovídá, že zřejmě zde byl tábor obláhatelů (*oblehli ... hrad Lichtenburk, rozbili tam tábor ...* – Bartošek), že odtud byly obsazovány jednotlivé opevněné strážnice (*...postavili kolem bašty ...* – Bartošek) obléhacího okruhu okolo obleženého hradu, z nichž pak byly rozváděny dvojice strážných na obchůzky i na pevná stanoviště.

Není tudíž pochyb o tom, že obléhací okruh existoval, prameny o něm – byť v různém rozsahu podrobností – mluví shodně. Tudíž mohly se dochovat stopy tohoto okruhu, zejména pak stopy příkopů a bašt, zjistitelné snad i povrchovou obhlídkou. Bude třeba přihlídnout i k terénu, ten sám je pramenem. Konfigurace terénu okolo Lichnice je značně pestrá, tomu musil odpovídat i obléhací okruh.

František Horák

Nejsme první, koho zajímalo obležení Lichnice sirotky, naším předchůdcem byl František Horák, učitel v Míčově.⁴ Obležení hradu znal zjevně z četby, nejspíše z Palackého Dějin, v jejichž třetím dílu je mu věnováno místo poměrně obšírné. Jestliže František Horák ve svém exempláři Dějin četl, že *... při obležení hradu Lichtenburku v Časlavsku... ...naděláno jest okolo hradu příkopův, bašt, srubův a plotův... a osazeno lidmi... pak leženo tu bez užívání střelby a strojův přes léto i zimu déle nežli rok...,* chyběl již jenom krůček k otázce, zda se okolo zřícenin po těch „příkopech, baštách, srubech a plotech“ nedochovaly nějaké stopy.⁵

František Horák byl muž činorodý, nadto školní pomůcky zhotovoval a školní sbírky obohacoval rád, a zde byla příležitost pro činnost nejenom doplňující vyučování, ale pro činnost tvůrčí a zároveň vlasteneckou. Nadto, z Míčova do Podhradí jsou to pouhé asi tři kilometry, čili necelá hodina chůze. Lichnici měl z okna míčovské školy jako na dlani.

Pátrání po stopách obléhacího okruhu věnoval se František Horák především v letech 1890 až 1895. Spojil se v té době s Augustem Sedláčkem, jenž výsledky páně učitelova pátrání – výslovně se na něho s uvedením jména

⁴ František Horák: L. H. – J. P., *Učitel, buditel – František Horák z Míčova*. Podoubraví 16/1947–1948, č. 1, s. 3–4, č. 2, s. 22–24. Podle poznámky na str. 23 citované stati patří iniciály „L. H.“ synovi Františka Horáka, text jest tudíž svědectvím z první ruky.

⁵ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, sv. III, s. 396 násl., s. 403, sv. VI, s. 378–379.

a působiště v Míčově odvoláváje – dosti podrobně věnil do kapitoly o hradu Lichnici ve dvanáctém svazku Hradů, zámků a tvrzí. Na obléhání Lichnice jejich spolupráce neustrnula.⁶

Současný stav stop po obléhacím okruhu

Od doby Františka Horáka uplynulo více než sto let. V jeho době musily stopy po obléhacím okruhu být mnohem zřetelnější než dnes, jest však třeba dnešní stav přezkoumat a dokumentovat jak slovem, tak fotografií. Druhou složkou zkoumání – nezabývali se jí ani František Horák, ani August Sedláček – je rekonstrukce celého obléhacího okruhu, protože náčrt Augustem Sedláčkem publikovaný, zhotovený na základě zkoumání Františka Horáka, celý okruh okolo hradu nepostihuje.

Příspěvek zaměříme jednak na zachycení dnešního stavu stop, jednak na rekonstrukci okruhu, leč tu ve všech podrobnostech vzhledem k možnému rozsahu příspěvku provést nelze; přesto ale v následujících subkapitolách celým okruhem (proti směru hodinových ručiček) alespoň projdeme a nejdůležitější jevy označíme.

1. Tábor obléhatelů jihojihovýchodně od hradu

Podle konfigurace terénu, podle pomístního jména Ohrada, jakož i podle dalších hmotných stop předpokládáme hlavní tábor obléhatelů na terénním bloku Ohrada.

Hlavní hmotnou stopou je fortifikace na západním okraji bloku. Rozměrem třicet na šedesát kroků jest to slušná středověká tvrz, obdélná akropole je obklopena příkopem a valem. Z obou boků a ze severního čela vnitřního tělesa vystupují polokruhové baštičky, snad za účelem bočních střeleb, byť vzdálenost mezi nimi se pro tento účel zdá být příliš malá.

August Sedláček pokládá fortifikaci za *hlavní stan sirotků*. Jsme téhož mínění, pouze bližší je nám termín „stanoviště velitele“. Stojí za to poznamenat, že v literatuře se tu a tam setkáme s míněním, původně vysloveným amatérsky, že stavba byla ložištěm obléhacího praku, slova Bartoška z Drahonice svědčí o něčem jiném.⁷

⁶ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze, sv. XII*, s. 29–43.

⁷ Jan DURDÍK, *Husitské vojenství*. Praha 1954², s. 156; Eduard WAGNER – Zoroslava DROBNÁ – Jan DURDÍK, *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*. Praha 1958, s. 79–80; autorem sedmé kapitoly „Střelné zbraně mechanické a obléhací stroje“ je zde Jan Durdík. Představu toho, že popisovaná fortifikace byla stanovištěm praku, vnesl do myšlení o obléhání Lichnice Ing. Jan Frič, tehdy konservátor v okrese Čáslavském;

2. Prostor východně a severovýchodně od hradu

Slova pramenů nepřipouštějí pochyb o tom, že sirotci okolo hradu Lichteberku vytvořili obléhací kruh. Terén, v němž tento okruh byl zbudován, jest však tak rozmanitý a členitý, že letopiscův popis ...*zdělali okolo něho [hradu] příkopy a bašty, sruby, ploty a lidmi osadili*⁸ hodí se především na plošinu o dostatečné hloubce a přehlednosti. Ty však jsou u Lichnice pouze dvě. Jedna východně (a severovýchodně) od hradu, druhá je pod úpatím hradního kopce na jeho straně západní, jiná místa patrně vyžadovala jiná řešení.

Nejprve východní strana hradu. Na opevněný tábor navazovala soustava bašt, příkopů a plotů, soustava táhnoucí se ve zploštěném půlkruhu od bloku Ohrada až ke hraně Lovětínské rokle (náčrt: *Směr plotů 1428*).

František Horák zjistil v tomto prostoru sedm bašt, stopy pěti jsou sledovatelné dodnes. První bašta jeví se jako nakupení kamení a zeminy na vnitřním okraji lesa na východní straně terénního bloku Ohrada (náčrt: bašta není slovně označena). Stopy po šesté baště nalezeny nebyly (náčrt: *býv. bašta 1428*).

Poměrně dobře lze ještě zachytit stopu bašt třetí, čtvrté a páté u cesty (náčrt: *bývalé bašty a k Prádlům*). Seskupení tří bašt, z nichž jedna patrně byla branou, vysvětlují si tak, že v letech 1428–1429 byla cesta důležitou spojovací komunikací, jež nadto mohla umožňovat i výpad obležených. Cesta sama existuje dnes již jenom ve krátkém úseku z Podhradí ke třetímu příkopu (náčrt: *Bývalý 3 příkop*), dále k východu bývalou její trasu vyznačuje pouze hrana pole, protože v celé na náčrtu zakreslené délce cesta podlehlá scelování pozemků.

Po trojici bašt jest v terénu ještě dosti dobře patrná vyvýšenina, jakož i kameny v poli v tomto ve větším množství než v místech jiných. Pro pátrání je nejvhodnější dobou (suché) jaro, březen a duben, dokud nevyrazilo obilí.

---

viz Jan FRIČ, „*Prakoviště*“ u hradu Lichnice a Sionu. Podoubraví 16/1947–1948, s. 142–143. Jan Frič odvolává se v tomto článku na publikaci Jan LESÍKOV, (= Vomáčka, Antonín) *Žižkovo tažení u Malešova*, 1923, jež přišla s předpokladem prakoviště u hradu Sionu. Analogicky hledalo se potom prakoviště také u Lichnice. Popisovaná fortifikace ve hraně svahu je zjevně navržena uměle, v době svého vzniku nemohla být tudíž příliš kompaktní. Tím spíše by se nehodila jako ložiště pro veliký prak. Především však se domnívám, že dobře informovaný Bartošek by o použití těžké střelby patrně věděl a nezdůrazňoval by tudíž její absenci. V této souvislosti stojí za povšimnutí, že Bartošek svůj text průběžně doplňoval. Tak ku příkladu zprvu jméno hejtmana hradu neznal a uvedl je až při druhém zápisu o půl druhu roku později. Že by byl býval tento, na vojenské věci tak pečlivý, muž (jemuž jinak věroučné půtky byly dokonale lhostejné) zapomněl zapsat tak důležitou věc, jako že si sirotci prakovou střelbu přivezli až dodatečně, předpokládáme-li, že prak byl na místo obléhání dopraven později?

⁸ *Staří letopisové čeští*, ed. Jaroslav CHARVÁT, č. 174, s. 79.

Stopy po šestě baště nalezeny nebyly náčrt: *bašta*). Sedmá bašta (náčrt: *Císařská bašta*) u hrany Lovětínské rokle po sobě zanechala dosud dobře viditelnou stopu v podobě zvlnění terénu. Bašta zřejmě měla kontrolovat přístup od Heřmanova Městce, tak – vizuálně ovšem pouze za dne – také pohyby v rokli.

3. Prostor severně a severozápadně od hradu

Jest to svah hradního kopce, jenž prudce a místy téměř kolmo spadá do údolí Lovětínského potoka (odtud „Lovětínská rokle“), z níž neméně prudce se od vodoteče zvedá úbočí protilehlé. Turisticky jest to místo vděčné, ale pro organizaci obléhacího okruhu muselo být z hlediska organizace obléhací čáry oříškem tvrdším než strana východní. Dnešní porost stromového a křovina-tého patra tu ovšem nebyl, terén tudíž byl přehlednější, ale přesto – soudím – bylo třeba dvojího strážení.

Jedno strážení obstarávala strážní stanoviště na severním úbočí, jistě nejméně dvě až tři. Hrana úbočí je výše než hrad a umožňuje tudíž vizuální kontrolu jeho otevřených částí, proto to byla stanoviště důležitá. Jedno z nich bez pochyb bylo na skalním útvaru zvaném Baba Je to přírodou vytvořená pozorovatelná, jejíž samostatnou polohu mám za nikoliv přírodní, ale uměle vytvořenou vysekáním skály v době obležení.

Druhým strážením nutně musily být pochůzky dvojic strážných podél vodoteče v rokli, protože rokle, jsouc nestřežena, poskytovala odvážným a místa známým jednotlivcům a malým skupinám obležených, zejména pak v noci, možnosti pohybu z hradu i do hradu. Zásobovat tři stovky lidí hradní posádky touto cestou ovšem možné nebylo.

4. Prostor západně od hradu

Jest to hradní kopec a jeho úpatí, kde příkrý svah se zmírňuje a přechází v úhel schůdnější, v podstatě je to prostor v délce necelého kilometru od ústí Lovětínské rokle k ústí Bezejmenné rokliny.

Na úpatí hradního kopce u ústí Bezejmenné rokliny končí dnes hradní příkop (náčrt: *Bývalý 3 příkop*; tento konec jest však již mimo náčrt z roku 1900). Končí nelogicky, protože zdola je otevřen, tudíž nemá cenu pro obranu; původně musil pokračovat a podél úpatí hradního kopce vést až k ústí Lovětínské rokle.

Pátrání v tomto úseku je znesnadněno, protože jak v úbočí, tak na úpatí hradního kopce jest původní terén deformován někdejší těžbou železné rudy. S touto deformací souvisí zřejmě také terénní stupeň, jenž se zdá být pozůstatkem třetího příkopu; val příkopu byl nepochybně rozvážen a příkop sám

zavalován a zarovnáván vytěžovanou hlušinou, aby při těžbě a odvozu rudy nepřekážel pohybu lidí, koleček a koňských povozů.

Za terénním stupněm a tím i za okrajem lesa začíná velmi mírně se svažující terén a zároveň kultivovaná půda. Na terénu relativně rovném předpokládali bychom obdobný pás bašt, plotů a příkopů jako na straně východně od hradu. Jednak z logické úvahy, protože hrad musil být uzavřen, jednak z pramenů, jež výslovně mluví o obléhacím kruhu: ...**oblehli** ... *hrad Lichtenburk, rozbili tam tábor, postavili kolem bašty čili opevnění a jen tam leželi.*⁹ Bez archeologického výzkumu ale terénní výzkum zůstává na úrovni sice logického, ale pouze pravděpodobného předpokladu.

5. Prostor jižně a jihojihozápadně od hradu

Jde o prostor, jemuž jsme dali jméno Bezejmenná roklna. Jest to roklna s nevelikou vodotečí, oddělující hradní kopec na straně jižní a jihozápadní od bloku Ohrada, severním úbočím této rokliny jde již zmíněný hradní příkop (náčrt: *Bývalý 3 příkop*).

Tento příkop začíná (za dnešního stavu) jako široký a dobře sjízdný úvoz nad úrovní bývalého hostince (náčrt: *hostinec*), poté, již jako příkop pokračuje dolů po svahu; jak jsme byli již uvedli, jest zcela dochován až k úpatí hradního kopce. Do jisté míry bychom příkop mohli mít za předsunuté opevnění, střežil a bránil útočníkům v proniknutí pod vnitřní příkop, to jest ke hradnímu jádru. Svah hradního kopce totiž je zde sice dosti příkrý, nikoliv ale nezdolatelný, obtížnost svahu byla tu zesílena příkopem.

Souběžně s tímto příkopem jdou dolů po svahu dvě rýhy další, jejichž interpretace není snadná a poskytuje prostor zatím spíše dohadům než výkladům. Jednou z těchto rýh je pravděpodobně od původu příkop, vyhloubený obléhajícími proti zmíněnému třetímu hradnímu příkopu (náčrt: *Bývalý 3 příkop*). Prostor, v němž se pohybujeme, je sice svažité, přesto ale je průchodný, mohlo tudy vést jedno z možných spojení obleženého hradu s venkem. To patrně byl důvod ke střežení a k vybudování protipříkopu. Druhá rýha může mít původ přírodní, vyhloubení vodotečí, vylévající se v době tání a přívalových dešťů. Tudíž ronová rýha.

Při zkoumání tohoto úseku je nutno poznamenat, že větší část statku hradu Lichtenburk včetně města Ronova a jistého počtu vesnic byla rozložena již v předhusitské době převážně v níže položené oblasti pod Železnými horami,

⁹ *Bartošek z Drahonice* (viz pozn. 3).

hrad tudíž s touto držbou musil mít spojení, jímž byla cesta, vedoucí od hradu a kopírující severní úbočí bloku Ohrada. Nynější její trasa vede do údolí Zlatého potoka (Hedvičino údolí) a odtud ke Třemošnici pod Železnými horami, tudíž do rovinatého Čáslavska.

V dnešní podobě jest tato cesta nejspíše ze druhé poloviny 16. století (náčrt: *Rabenhauptova Velká hradnice*), ale spojení s touto částí statku a vůbec s Čáslavskem hrad musil mít v předhusitském středověku právě tak, jako v dobách pozdějších, vzhledem ke konfiguraci terénu se trasa tehdejší od dnešní nemohla příliš lišit.

V době obležení hradu bylo tudíž nutno střežit i prostor od pod blokem Ohrada. S prostorem Bezejmenné rokliny bezprostředně souvisí a komunikačně (vedle zmíněné již cesty k Prádlům na východě) byl to druhý neuralgický bod. I tak lze vysvětlovat ono rozložení tří příkopů v tomto prostoru.

Shrnutí výsledků zkoumání, zjištění a pozorování

Hledající stopy po obležení hradu sirotky, skončili jsme na jižním a jihozápadním úbočí hradního kopce. Pramenným zdrojem pro studii byly texty Starých letopisů českých, Kronika Starého kolegiáta a Kronika Bartoška z Drahonic. Opírali jsme se však také o prameny jazykové a o prameny hmotné, z nich především o terén, jež jsme pečlivě, a nikoliv pouze jednou, zkoumali.

Cílem studie bylo zjistit, jaký je v současném terénu stav stop po obležení hradu, stav již před více než sto lety zjišťovaný a publikovaný; stav tehdy i nyní zjištěný terénním průzkumem, nikoliv tudíž výzkumem archeologickým. Nebylo naproti tomu cílem studie zabývat se hradem Lichtenburkem jako takovým, zato však hleděli jsme čtenáři, zejména pak tomu, jemuž Železné hory jsou oblastí spíše vzdálenou a méně známou, tuto oblast leckterou podrobností přiblížit.

V moderní české historiografii věnoval obležení hradu pozornost nejprve František Palacký. Klasik české kastelologie August Sedláček ve spolupráci s místním badatelem Františkem Horákem předestřeli čtenáři z přelomu století, jak vypadala část obléhacího okruhu okolo hradu.

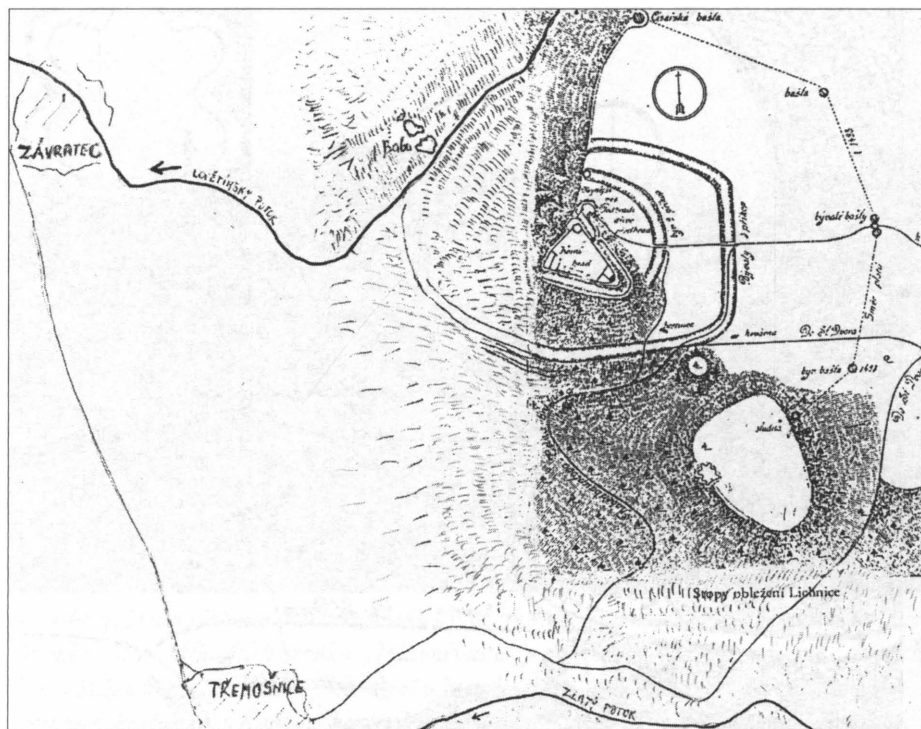
Prioritním cílem předložené studie bylo zjištění, co z pozůstatků a stop viděných a zjištěných Františkem Horákem a popsanych Augustem Sedláčkem, je možno dnes ještě nalézt. Se zjišťováním šla ruku v ruce dokumentace současného stavu, resultát je, že značná část stop se ještě dochovala.

Výzkum se však neomezil pouze na sledování a dokumentaci toho, co viděli předchůdci. Byl tudíž zkoumány i prostory jež na Augustem Sedláčkem

publikovaném náčrtu vůbec nejsou zakresleny, zejména Lovčtínská rokle, západní a jihozápadní úbočí a úpatí hradního kopce. Nejsou tudíž pouze dokumentovány stopy zjištěné Františkem Horákem a publikované Augustem Sedláčkem, nýbrž jsou publikována i zjištění nová, případně úvahy o tom, jak způsob obléhání mohl vypadat a jak bylo třeba organisovat strážní službu. Rozsah pouhého příspěvku nedovolil ovšem jít ve zjištěních a pozorováních do všech podrobností, lze předpokládat případný návrat k této problematice.

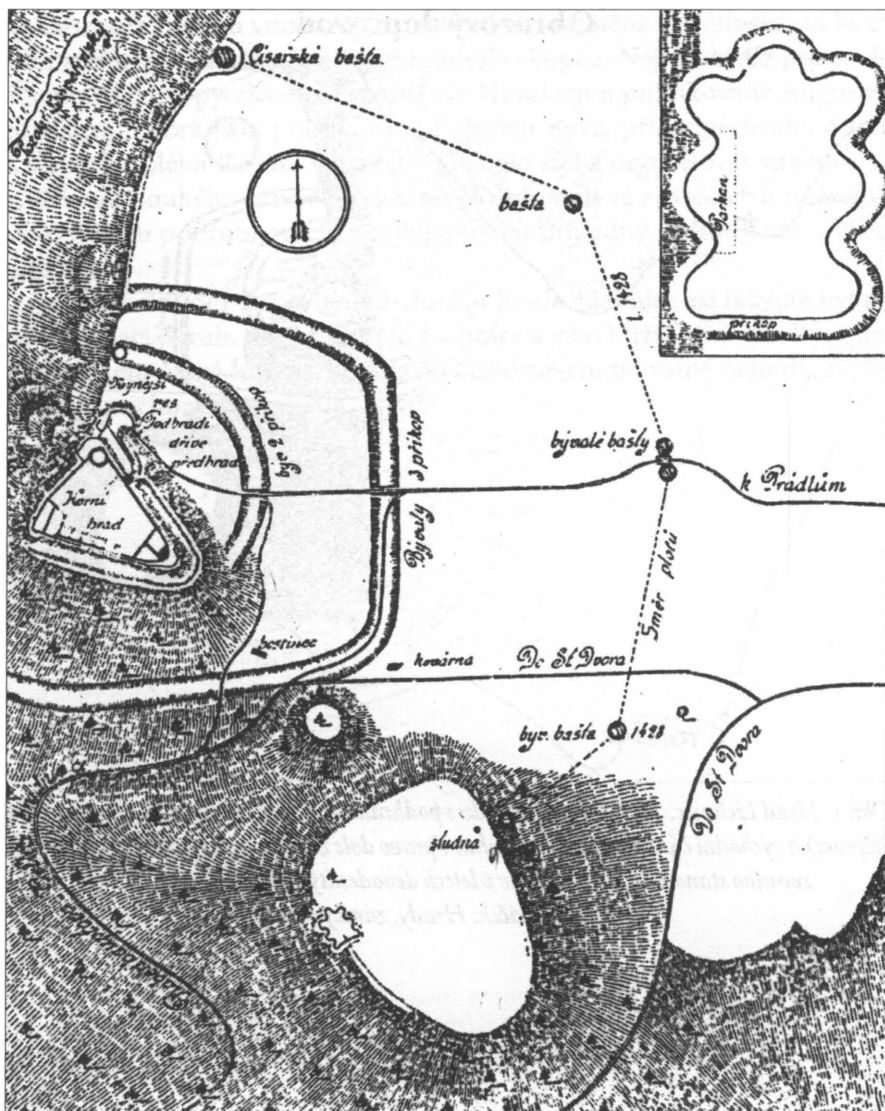
Závěrem nelze než doporučit obchůzku hradu Lichnice asi tak, jak byl popsán obléhací okruh. Slova, že hrad Lichnice a jeho bližší i širší okolí je quasi medailonkem české krajiny, se sice do odborné studie valně nehodí, ale budou snad pochopena a přijata.

Obrazový doprovod

Obr. 1. Hrad Lichnice. Mapový náčrt hradu s podhradím, tábora oblehatelů (Ohrada neboli Štěpnice) a východní částí obléhacího okruhu. Vpravo dole zvětšený náčrt umělého útvaru, tak zvaného stanoviště velitele. Stav v letech devadesátých devatenáctého století.

August Sedláček: Hrady, zámky a tvrze.

Obr. 2. Hrad Lichnice. Mapový náčrt hradu s podhradím, tábora oblehatelů (Ohrada neboli Štěpnice) a východní částí obléhacího okruhu. Na severozápadní a západní straně hradu zakreslena Lovětínská rokle a úpatí hradního kopce s pokračováním bývalého třetího příkopu. Původní náčrt zakresluje stav v letech devadesátých devatenáctého století, severozápadní a západní, jihozápadní a jižní strana je doplněna na současný stav. August Sedláček: Hradý, zámky a tvrže (doplněno).

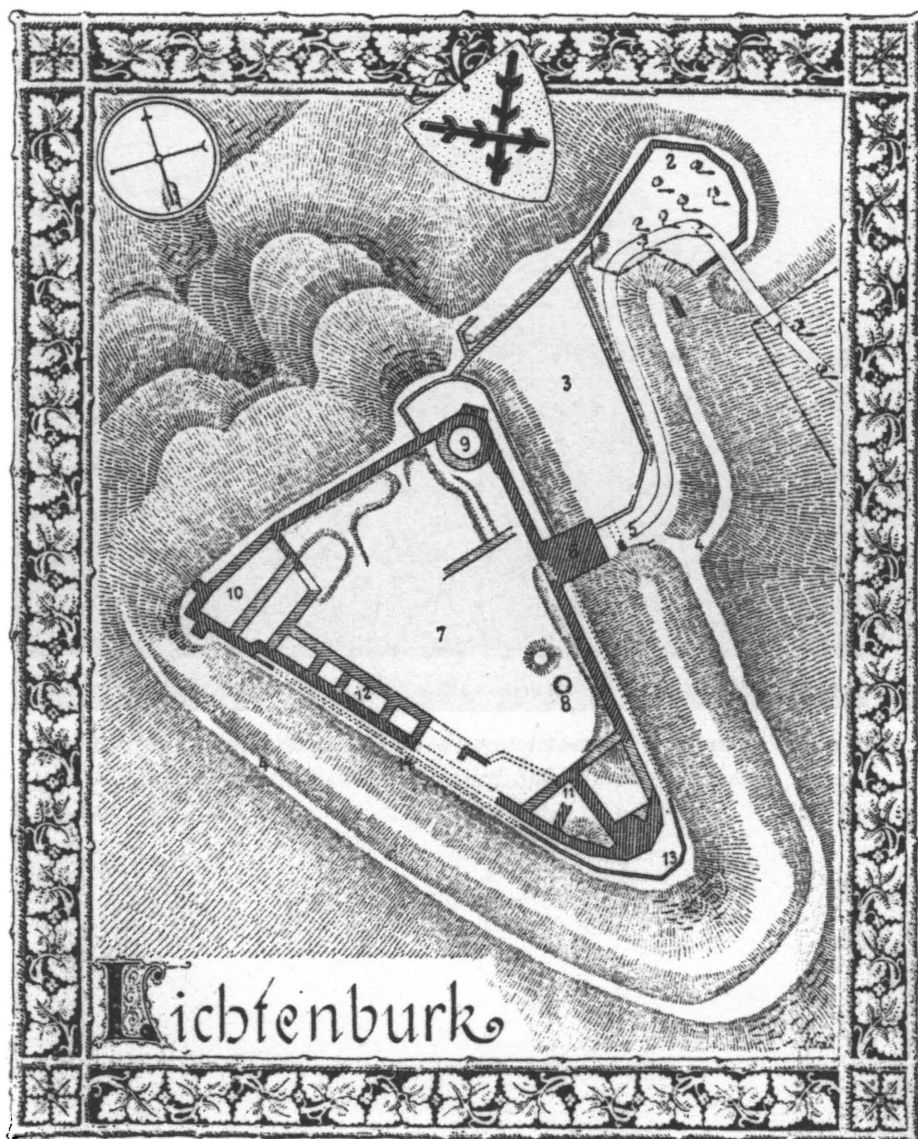
Obr. 3. Hrad Lichnice. Pohled z hradu k jihu. V centru snímku poloha Štěpnice neboli Ohrada, tábor obléhajících Sirotků. „Hlavní bašta“ je skryta v lese upravo na hraně Železných hor blíže k nám. „Jezírko“ je vlevo těsně u kraje lesa tam, kde je jižní konec tmavší plochy. Vzadu pokračuje jako Kaňkovy hory k jihojihovýchodu hrana Železných hor. Současný stav. Snímek Jaroslav Těplý.

Obr. 4. Hrad Lichnice. Pohled na hrad od severovýchodu. Vpravo Lovětínská rokle. Stav v první třetině dvacátého století. Snímek archiv autorů.

Obr. 5. Hrad Lichnice. Pohled od východu. Současný stav. Snímek Jaroslav Těplý.

*Obr. 6. Hrad Lichnice. Mapový náčrt hradního jádra. Stav koncem devatenáctého století.
August Sedláček: Hrady, zámky a tvrze XII.*

*Obr. 7. Hrad Lichnice. Hradní příkop (vnitřní) v jihovýchodní části hradu. Současný stav.
Snímek Jaroslav Těplý.*

Obr. 8. Hrad Lichnice. Obléhačí okruh. Východní strana. Stopy po trojitě baště. Pohled k severozápadu. Současný stav. Snímek Jaroslav Teplý.

*Obr. 9. Hrad Lichnice. Obléhačcí okruh. Východní strana. Stopy po trojitě baště. Pohled k jihu.
Současný stav. Snímek Jaroslav Těplý.*

Obr. 10. Hrad Lichnice. Obléhačí okruh. Východní strana. Místo Císařské bašty. Pohled k jihojihozápadu, v pozadí okraj obce Podhradí. Současný stav. Snímek Jaroslav Teplý.

Obr. 11. Hrad Lichnice. Obléhačí okruh. Východní strana. Místo Císařské bašty. Pohled od východu. Okraj lesa v pozadí je zároveň okrajem srázu Lovětínské rokle. Současný stav. Snímek Jaroslav Teplý.

Obr. 12. Hrad Lichnice. Hradní příkopy. Hradní příkop (vnitřní) v jihovýchodní části hradu. Za horní hranou valu okraj obce Podhradí. Současný stav. Snímek Jaroslav Teplý.

Obr. 13. Hrad Lichnice. Hradní příkopy. Hradní příkop (třetí čili vnější). Pohled od východu k západu, to jest směrem k obci Podhradí. Současný stav. Snímek Jaroslav Těplý.

*Obr. 14. Hrad Lichnice. Hradní příkopy. Hradní příkop (třetí čili vnější). Pohled od západu k východu, to jest směrem od Podhradí. Příkop končí v obdělaném poli. Současný stav.
Snímek Jaroslav Teplý.*

Obr. 15. Hrad Lichnice. Hradní příkopy. Hradní příkop (třetí čili vnější) na jižní straně hradu ve svahu. Vlevo hradní kopec, uprostřed příkop, vpravo val. Pohled k východu, to jest směrem vzhůru. Současný stav. Snímek Jaroslav Těplý.

Obr 16. Hrad Lichnice. Hradní příkopy. Hradní příkop (třetí čili vnější) na západní straně hradu. Vlevo hradní kopec, uprostřed vzadu příkop, vpravo pozůstatek valu. Snímek Jaroslav Teplý.

Spuren der Belagerung von Burg Lichnice 1428–1429, heutiger Stand

Jaroslav Teplý – Hana Teplá

Ab Ende Juli 1428 bis Ende November 1429, also sechzehn Monate lang, belagerten die ostböhmisches Hussiten, die „Waisen“ genannt wurden, die Burg Lichtenburg (Tschechisch seit dem 16. Jahrhundert Lichnice genannt). Die Waisen erweiterten ihr Lager nicht nur durch eine kleine Kommandofeste, sondern bauten auch, gemäß der Beschaffenheit des Geländes, einen Belagerungsring aus Bollwerken, Gräben und Wälle, mit dem Ziel, die Burg auszuhungern. Die Truppen der Waisen wurden zu diesem Zweck mit kleinen Belagerungswaffen ausgerüstet, das heißt mit Schleudern oder Bombarden. Diese Informationen stammen aus Quellen, insbesondere aus der zeitgenössischen Chronik des Ritters Bartošek von Drahonice.

Der Belagerungsring, eine Feldbefestigung also, hat im Terrain Spuren hinterlassen, die zum ersten Mal in den Jahren 1890–1895 von einem Lehrer namens František Horák aus dem benachbarten Dorf Míčov erforscht, und in Zusammenarbeit mit dem Historiker August Sedláček publiziert wurden.¹

Der Aufsatz befasst sich mit dem Zustand dieser Spuren mehr als ein Jahrhundert nach ihrer Entdeckung. Man kam zu folgendem Resultat: Südöstlich der Burg befinden sich Spuren des Lagers der Waisen. Besonders gut erhalten geblieben sind Wälle und Gräben sowie der Korpus der Kommandofeste. Östlich der Burg befinden sich Überreste des Belagerungsringes im engeren Sinne, Spuren von Bollwerken, die bereits von František Horák beschrieben worden sind. Von insgesamt sieben sind aber doch nur Spuren von fünf Bollwerken erhalten geblieben.

Das Terrain westlich der Burg wurde in der Skizze von František Horák und August Sedláček nicht eingezeichnet. Der Verfasser des vorliegenden Aufsatzes hat hier Spuren des durch Tagebau zugeschütteten (dritten) Burggrabens festgestellt. Überreste des Belagerungsringes sind westlich der Burg nicht erhalten geblieben, weil sie – westlicher – durch Bodenkultivation und – östlicher, am Bergfuß – durch Eisenerztagebau zerstört worden sind.

¹ August Sedláček: *Hrady, zámky a tvrže království Českého* (Burgen, Schlösser und Festungen des Königreichs Böhmen) I–XV. Praha 1882–1925, hier XII, Praha 1900, S. 29–43.

Ikonografie pečeti Jana Žižky z Trocnova a jiných husitských bojovníků

Vladimír Růžek

Dne 18. listopadu 1420 zpečetil Jan Žižka z Trocnova spolu s dalšími táborskými hejtmany a s obcí města Písku listinu, jíž táborská strana uzavřela s Oldřichem z Rožmberka příměří do 4. února příštího roku.¹ Na této listině visí na pergamenovém proužku jako první v pořadí Žižkova pečeť, dnes již lehce porušená, přesto dostatečně zřetelná, která v latinském opisu oznamuje, že je „pečeti Žižky, hejtmana táborského“. V pečetním poli je vyobrazen kalich se zasunutou hostií a z každé strany doprovázený třemi hvězdami.² Jan Žižka si pečetidlo s tímto obrazovým motivem mohl pořádit vzápětí poté, co přišel s houfem svých bojovníků po sudoměřské bitvě

---

¹ Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, Historica, ič. 245, sg. 216; edice např. *Archiv český, III*, s. 280; Hugo TOMAN, *Literární památky, duch a povaha Žižkova*, VKČSN, tř. filosoficko-historicko-filologická, roč. 1893, Praha 1894, č. XVI, s. 9n, 26; Kliment ČERMÁK, *Listy Jana Žižky z Trocnova a jeho vojenský řád*, Čáslav 1912, s. 9, č. 1; nejnovější edice viz *Staročeské vojenské řády*, ed. František SVEJKOVSKÝ, Praha 1952, s. 9n. Další edice uvádí Pavel SPUNAR, *Soupis písemné pozůstalosti Jana Žižky z Trocnova*, JSH 43, 1974 (zvláštní číslo), s. 46–49.

² Pečeť je ze zeleného vosku o průměru 3,2 cm v misce z přírodního vosku. Kruhový opis v gotické minuskule je dochován v této podobě: [...] izkonis : capit [...] aborien. Ten je možno rekonstruovat bezesporu do tvaru : <Sigillum> Zizkonis : capitanei : Taboriensis. Pečeť je několikrát reprodukována v literatuře. Např. Hugo TOMAN, *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy*, Praha 1898, tab. I (foto pečetě před konzervací); *Katalog výstavy na paměť Jana Žižky z Trocnova*, redigoval Václav NOVOTNÝ, Praha 1924, fotopříloha k č. 14; Václav VOJTÍŠEK, *O táborských pečetech a erbech*, (= Husitský archiv, sv. IV), Praha 1931, tab. I; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, foto za s. 16; TÝŽ, *Dějiny Tábora do roku 1452*, I. díl, 2. svazek, České Budějovice 1990, obr. 119; Jan Žižka z Trocnova. Sborník k 550. výročí úmrtí, uspořádali František CRKOVSKÝ a Eva BARBOROVÁ, České Budějovice 1974, obr. 8; Jiří KEJŘ, *Husité*, Praha 1984, foto na zadní straně obálky; August SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*, ed. Vladimír RŮŽEK, sv. 5 (Atlas pečeti), Praha 2003, s. 175, tab. 49–7 (v soupisu na s. 23 a v rejstříku na s. 119 podle údaje Sedláčka mylně jako pečeť táborských hejtmánů). Na Sedláčkově kresbě pečetě je cenné, že je zachycena méně poškozená než je dnes a než ji jako první reprodukoval Toman (viz výše). Opis na kresbě zní: izkonis . capitaneus : taborien.

do Tábora a ujal se hejtmanské funkce, spolu s dalšími třemi zemany, Mikulášem z Husi, Chvalem z Machovic a Zbyňkem z Buchova, tedy nejdříve po 28. březnu 1420. Je to Žižkova první doložená pečeť z revolučního období, a uveďme hned předem, že je to také vůbec nejstarší známý autentický doklad užití obrazového symbolu husitské revoluce.³ Jaké pečetidlo užíval bezprostředně před jejím vypuknutím nevíme, nesporné však je, že na jeho hejtmanské pečetě se neobjevuje jeho rodový erb, který vidíme na jeho dvou dochovaných pečetích z roku 1378.⁴ Tato skutečnost nezůstala historiky nepovšimnuta a vedla většinu z nich k závěru, že Jan Žižka zaměnil svůj rodový erb raka za nové znamení kalicha resp., že si přímo osvojil nový erb.

Tak V. V. Tomek při popisu Žižkova náhrobního kamene zmiňuje erb „na němž vytesán kalich, jakž byl sobě Žižka nový erb zvolil od počátku svého vůdcovství, pokud známo již roku 1420.“⁵ Podobně Rudolf Urbánek píše, že Žižka zůstal mezi Táboře šlechticem, užívajícím „i dále zvláštního titulu i znaku (místo raka v něm od zaujetí vůdčího postavení ve světě husitském zaměnil kalich s hostií uprostřed šesti hvězd), ...“⁶ Zvláštní pozornost věnoval tomuto jevu Josef Pekař ve svém díle *Žižka a jeho doba* v sugestivní kapitole „Žižka sám o sobě“. Nejprve konstatuje, že Žižka neužíval jako táborský hejtman na své pečetě *znak* svého vladyckého rodu, nýbrž *znamení* kalicha. Vzápětí však již mluví o volbě symbolu kalicha za *znak* Žižkův. Pekař praví, že symbol, který celému husitskému národu se stal *znakem* pravého křesťanství a osvobozené pravdy Žižka „vtělil pro přítomnost i budoucnost do svého rodového jména a do *heraldické* mluvy jeho“. Konečně Pekař interpretuje symbol kalicha na Žižkově pečetě výslovně jako *erb* s ideovou výtkou nepatřičnosti užití tohoto znamení na štítu Žižkově

³ Milena BARTLOVÁ, *Původ husitského kalicha z ikonografického hlediska*, Umění 44, 1996, s. 167–183, zvl. s. 177; TÁŽ, *Ikonografie kalicha, symbolu husitství*, Husitský Tábor. Supplementum 1, Tábor 2001, s. 453.

⁴ Mikuláš Plachta z Boršova zajišťuje věno své manželky 3. 4. 1378, svědkem je Jan Žižka z Trocnova (Archiv kláštera ve Vyšším Brodě, Listiny, sg. HA 72/1; *Urkundenbuch des Cistercienserstiftes B. Mariae V. zu Hohenfurth in Böhmen*. In: FRA. Zweite Abteilung. Diplomataria et acta. XXIII. Bd. Hrsg. Von Mathias PANGERL, Wien 1865, č. 152); dlužní úpis Jaroslava z Kropna, Jana z Mysletína a Jana Žižky z Trocnova dvěma budějovickým židovkám z 11. 7. 1378 (Archiv Národního muzea, Sběrka listin, sg. A 143; *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen*. Bearbeitet von Karl KÖPL, I. Band, Prag 1901, č. 248).

⁵ Václav Vladivoj TOMEK, *Jan Žižka*, Praha 1879, s. 205.

⁶ Rudolf URBÁNEK, *Jan Žižka*, Praha 1925, s. 108.

nebo na korouhvích Tábora, neboť na jeho erb by se spíše hodil meč, nebo aspoň meč s kalichem.⁷

Zcela jinak se k věci postavil Václav Vojtíšek a aniž by výslovně polemizoval s výše uvedenými historiky, je jeho reakce na jejich pojetí zjevná. Podle jeho výkladu „Žižkova pečeť je vyznačena symbolem - nikoliv erbem - a to symbolem náboženského hnutí, jehož se Žižka stal vyznavačem, služebníkem i ochráncem.“ Znamení kalichu s hostií nelze přitom považovat za jeho zvláštní osobní značku, neboť kalich byl vlastní všem jeho přívržencům. Bylo ho použito, aby vyjadřoval celek tábořské organizace, která neměla možnosti jiných znamení. „Žižka jako první mezi rovnými nemohl voliti podle svého přesvědčení jiného pečetního znamení, nežli toho, které bylo sjednocovacím pojítkem jeho bratrstva a výrazem jeho tužeb a cílů.“ A Vojtíšek pokračuje zásadním konstatováním, že Žižka pro toto znamení opustil starší rodinný erb a připouští, že Žižka po vstupu do tábořského bratrstva a přijímaje do pečeti jeho symbol, zpřetrhával styky s dřívějším životem. Kalich se mu však nestal erbem, nýbrž Žižka pečetí dával najevo, že je prostým bratrem. Vojtíšek uzavírá, že teprve až poté, co byl Žižka pasován na rytíře a přijal jméno podle jím vystaveném hradu Kalichu - a tím dává najevo, že je nutno se smířit se starými řády - mohl se kalich stát jeho erbem, ovšem dokladů pro to není, zvláště, když není známa jiná jeho pečeť.⁸

Patrně bez znalosti Vojtíškovy studie Frederick G. Heymann charakterizuje užití kalichu na pečeti jako změnu erbu („he had changed his coat of arms“) a v souvislosti s potom zavedeným novým Žižkovým jménem po hradu Kalichu zdůrazňuje kompletní identifikaci Žižkovu se symbolem, který byl v očích všech husitů symbolem nové víry, čtyř pražských artikulů a obce pod obojí a že je obtížné najít kdekoliv v historii případ takové jednoduché

---

⁷ Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, II. díl, I. vyd. 1928, 2. vyd., Praha 1935 (reprint Praha 1992), s. 195n.

⁸ V. VOJTÍŠEK, *c. d.*, s. 6n (reprint ve Výboru rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, s. 380-397). Vojtíškovu interpretaci však nesprávně posunula M. BARTLOVÁ, *Původ husitského kalicha*, s. 180, když praví, že „Podle výkladu Vojtíška byl kalich pro Žižku erbem od pasování na rytíře r. 1422 (vzdal se staršího rodinného erbu raka),...“ Vojtíšek však jasně říká, že kalich se *mohl* stát erbem až když Žižka přijal nový predikát a byl pasován na rytíře. Rovněž s odkazem na Vojtíška nesprávně tvrdí Dana STEHLÍKOVÁ, *K českému zlatnictví doby husitské a pohusitské*, Umění 40, 1992, s. 301-308, zvl. s. 306, pozn. 14, že „Jan Žižka posléze přijal predikát z Kalicha podle svého nového hradu, tím se z revolučního znamení stal erb.“

a pádné identifikace velké osobnosti s ideou, která byla dominantní ideou jeho národa a jeho času. Jan Žižka z Kalicha, to bylo jméno naprosté oddanosti, nejvyšší hrdosti a v posledním stupni symbolu vyznání.⁹

František M. Bartoš pak prostě konstatuje v souvislosti s užitím nového Žižkova predikátu „z Kalicha“, avšak bez rozlišení správné následnosti dějů, že „Jan Žižka z Kalicha, jak se píše od té doby, zaměňv za kalich i rodného raka na pečeti a erbu, ...“, čímž implicitě připouští existenci Žižkova erbu s kalichem.¹⁰ Jan Smetana a František Gabriel ve svých studiích o hradu Kalichu formulují záležitost tak, že Žižka symbolem revoluce – kalichem nahradil již v roce 1420 starší erbovní figuru svého znaku.¹¹ Změna symbolu nešla ani Františku Šmahelovi, který též v souvislosti s přijetím nového predikátu, avšak se správnou posloupností říká, že „Raka ve znaku již dříve zaměnil symbol husitské víry, jenž měl založit novou tradici rodu.“ Terminologicky korektní konstatace je však významově posunuta dovětkem, v němž jakoby též implicitě předpokládal existenci nového znaku (erbu), neboť symbolickým prostředkem k vyjádření tradice rodu mohl být u příslušníka šlechty zase jen erb.¹² Později pak změnu formuluje bez časové následnosti tak, že „Místo z Trocnova se začal psát z Kalicha, jehož symbol také v pečetním znamení nahradil staršího raka.“ Tím ovšem obsahu pečeti, staršímu i novému, dává kvalitativně stejnou váhu, neboť obojí je v tomto pojetí pečetním znaméním.¹³ Konečně přehled uzavřeme interpretací Mileny Bartlové, která sice nekomentuje změnu symbolu, ale jinak pregnantně praví „... nejstarší doklady obrazového užití kalicha pocházejí až z válečných let, a to výlučně ve funkci erbovního znamení a vojenského odznaku. Nejstarší je pečeť Jana Žižky z roku 1420–21, kdy Žižka přijal kalich jako své erbovní znamení.“¹⁴

⁹ F. G. HEYMANN, *John Žižka and the Hussite Revolution*, Princeton – New Jersey 1955, s. 219.

¹⁰ F. M. BARTOŠ, *Husitská revoluce. I. Doba Žižkova 1415–1426*, České dějiny II/7, Praha 1965, s. 135; podobně též, *Žižkův zeť, jeho sestra a děd*, Jihočeský sborník historický 32, 1963, s. 3.

¹¹ Jan SMETANA – František GABRIEL, *Hrad Kalich u Litoměřic*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 87; TÍŽ, *K otázkám datování, typu a funkce hradu Kalicha u Litoměřic*, Folia historica bohemia 4, 1982, s. 49–78, zvl. s. 53.

¹² F. ŠMAHEL, *c. d.*, s. 128.

¹³ TÝŽ, *Husitská revoluce*, III, Praha 1993, s. 82.

¹⁴ M. BARTLOVÁ, *Ikonografie kalicha*, s. 453; autorka toto pojetí rozvíjí i dále, když říká: „Do kompakrát byl kalich především *erbovním odznakem* radikálních husitů, táborů a v neposlední řadě Jana Žižky osobně, jak ukazuje např. ilustrace Žižky před nebeskou branou v Jenském kodexu. Přitom zdůrazněme, že *erbovní obraz* byl chápán mnohem hlouběji než jako vnější dekorace, neboť ztělesňoval ideu, za niž byl bojovník ochoten

Závěrem však ještě poznámku, která by mohla zůstat bez povšimnutí, ale má svoji váhu a škálu interpretací zajímavě rozšiřuje. Maximilian Millauer, který si ve své studii *Diplomatisch-historische Aufsätze über Johann Žižka von Trocnov* vůbec poprvé povšiml Žižkovy pečeti z roku 1420, sice nesprávně přečetl její opis, a to ještě neúplně jako „Johannes ... capit.“, správně však určil obraz kalichu s hvězdami (či s liliemi, jak píše). Popis pečeteř zařadil do 3. kapitoly věnované Žižkovu znaku (Seine Wappen), a to do 2. podkapitoly nazvané „Das Kriegswappen“ na rozdíl od 1. podkapitoly „Das Familienwappen“, v níž je popisována pečeť s erbem raka na listině z 11. 7. 1378 (nesprávně 17. 7. 1378). Millauer tedy implicitně považuje obraz kalicha za erb a předpokládá souběh obou erbů, z nichž každý měl svoji funkci, a nevidí věc tak, jakoby šlo o změnu jednoho druhým.¹⁵

Z přehledu je vidět značná šíře výkladu, jeho jemná odstínění, též však nejednotnost metodologicko-terminologická. Tento stav provokuje k zaujetí stanoviska a k pokusu o nový konzistentní výklad obsahu Žižkovy pečeteř z roku 1420. Především je nutné vytknout metodologickou zásadu významového odlišení erbu od pečetního znamení, resp. jakékoliv obrazové výplně pečetního pole. Tady je třeba podle mého názoru plně dát za pravdu Václavu

---

položít život.“ Dále též praví „... kalich si podržel více funkci jednoduchého znaku, ...“ (s. 458). Přívlastky *erbovní* a *posléze* i pojem *znak* jsou používány nesprávně, jak bude dále vyloženo. Odkaz na zobrazení Žižky před nebeskou bránou není též případný, protože Žižka zde drží praporec s figurou kalicha ve funkci válečné korouhve, která měla obecnou rozpoznávací platnost ve vojsku, nebyla však erbem. I ve starší studii *Původ husitského kalicha*, s. 174, 180 autorka užívá rozvolněně až konfuzně pojmy znak, odznak, znamení, erb, a to spíše ve prospěch stylistické bohatosti umělecko-historického textu než pro přesné vyjádření jejich obsahu a funkce. Jestliže autorka říká, že „Pro středověký způsob myšlení je příznačné, že moderní dělení na znak a symbol nemělo v tehdejší vyjadřování smysl – slovo *symbolum* bylo vyhrazeno pro poznání víry (*Credo*) a dnešní znak i symbol označovala slova *signum* (staročesky *znamenie*), příp. *figuratio*, *similitudo*.“, pak je třeba důrazně upozornit na fakt, že středověký člověk rozlišoval zřetelně symboly heraldické povahy, tedy formalizované podle navyklých pravidel a zvyklostí – a pak je nazýval latinsky *arma*, *clenodium*, *insigne* a česky ve 14. století *znamenie* a od 15. století *erb*, (srov. např. *Latinitatis medii aevi lexicon bohemorum. Slovník středověké latiny v českých zemích*. I, Praha 1985, s. 265; 708; III, (seš. 17), 1999, s. 217) – od symbolů neheraldických. Tyto terminologické výhrady však nic nemění na jinak věcně správných umělecko-historických konstatacích autorky.

¹⁵ *Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*. Neue Folge, Bd. 1, Prag 1824, s. 22, 26.

Vojtiškovi v té části jeho interpretace, kde odmítl považovat kalich na pečeti za Žižkův erb či osobní značku.

Erb je podle heraldických zvyklostí sestavená výtvarná kompozice, ve své úplné podobě složená ze štítu s heraldickou figurou (totéž co erbovní figura, erbovní znamení, heraldické znamení), přilby s příkryvadly a nad ní umístěným klenotem v podobě libovolné heraldické figury. Užívá-li se v odborné literatuře pojem „znak“ promiskue s pojmem „erb“, jsou v heraldickém smyslu oba pojmy totožné, jsou synonymy. Erb (znak) obecně identifikuje svého majitele a ve šlechtickém prostředí do 15. století je atributem třídní privilegovanosti a rodové posloupnosti. Jestliže pečeť ověřuje pravost listiny či listu, erb na pečeti ověřuje spolu se slovním opisem pravost pečete a identifikuje pečetele. Na šlechtické pečeti může být erb přítomen v mnoha podobách, buď jako úplný erb nebo jako jeho jedna část, např. pouze štít, pouze přilba s klenotem a nebo též jen samostatně umístěná erbovní figura v pečetním poli. Ta, třebaže není položena na štítu nebo na přilbě ve funkci klenotu, je považována za výraz heraldické rodové totožnosti, protože v jiných souvislostech bývá trvalým znamením na štítu, a tedy je v tomto smyslu rodovým erbem. Tuto vlastnost však zcela jistě nemá obraz kalicha na Žižkově pečeti, neboť není umístěn na štítu či ve funkci klenotu, ale především nemá kontinuitu s rodovou heraldikou trocnovských vladků. Není tedy sociologickým klišé – schématem jako erby na pečetích. Kalich je tu emblémem, křesťanským symbolem, jehož vnitřní význam a motivaci použití je třeba odkrýt jinými metodami než heraldickými.

Mohlo by se namítnout, že do své smrti si tento emblém mohl vojevůdce přeměnit v regulérní erb. Jistě by tomu z hlediska formálně výtvarného a heraldického nic nebránilo. Výše jmenovaní historici snad uvažovali tímto směrem.

Na leptu Jakuba Hoefnagla z roku 1617 je vyobrazení Žižkova náhrobku, na němž Žižkova postava drží štít s kalichem. Věrohodnost historického obsahu leptu je však sporná a podle povahy textu na náhrobní desce nemohl případný vzor tohoto náhrobku pro lept vzniknout dříve než koncem 15. nebo na počátku 16. století.¹⁶ V té době a pro tento účel se ovšem nabízel

¹⁶ Karel GUTH, *Žižka ve výtvarném umění*, Sborník Žižkův 1424–1924. Uspořádal Rudolf Urbánek, Praha 1924, s. 294n; TÝŽ, *Žižkův hrob v Čáslavi*, Od pravěku k dnešku. K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, I, Praha 1930, s. 293n. K. Guth je přesvědčen, že Hoefnaglova rytina je fantasií; Josef HEJNIC, *Čáslavská humanistická epitafia k počtě Jana Žižky z Trocnova*, Časopis národního muzea, historické muzeum, 136, 1967, s. 73, 77n.

k Žižkovi dodatečně přiřadit osobní erb kalicha, neboť šlo o obecně známý symbol hnutí, v jehož čele vojevůdce stál. Jde tedy o doklad, který nemůžeme považovat pro dobu Žižkova života za směrodatný, neboť je projevem pozdní interpretace v duchu humanistického historismu. Jiný doklad erbu kalicha spojovaný s Janem Žižkou znám není.

Již bylo pověděno, že Václav Vojtíšek připouští, že kalich na Žižkově pečetě se mohl stát později erbem poté, co byl Žižka pasován na rytíře a přijal jméno z Kalichu. Dokladů pro to však prý není a zvláště není známa jiná jeho pečeť. Vojtíškovu úvahu můžeme dobře ověřit, neboť další Žižkova pečeť se dochovala, nebyla jí však věnována náležitá pozornost pro její velmi nezřetelný obraz.

Pečeť je přitíštěna na známém listu, v němž Jan Žižka pověřuje Rybku z Lužnice jednáním s třeboňskou městskou radou. Nedatovaný list napsaný na poli u Německého Brodu je možno s největší pravděpodobností datovat do 10. ledna 1422.¹⁷ Na listu je přitíštěna pečeť pod papírovým krytem. Protože pečetitel (Žižka sám nebo jeho písař?) nanestl na papír listu málo vosku, pečetidlo obtisklo svůj obraz do papírového krytu velmi nerovnoměrně a výsledný otisk je nedokonalý s nízkým nezřetelným reliéfem. Přesto je možno základní pojetí pečetního obrazu postřehnout. Okrouhlá pečeť je poměrně velká o průměru 4,8 cm. Opis obíhá po obvodu mezi dvěma dvojlíniemi. Je zřejmé, že mezi slovy byly větší mezery, patrně vyplněné nějakým drobným rozvilinovým dekorem. Opis byl patrně rozdělen na čtyři části resp. byl snad pouze čtyřslovný. S velkou představivostí je možno mezi neostrými drůčky

¹⁷ SOA Třeboň, Historica, ič. 264, sg. 233a; viz edice Fr. SVEJKOVSKÉHO v *Staročeské vojenské řády*, s. 13, 58, kde editor rezignuje na popis pečetě: „... přitíštěná okrouhlá pečeť je nezřetelná, neboť místo je přelepeno papírem.“ Podobně *Katalog výstavy na paměť Jana Žižky z Trocnova*, s. 19 s popisem originálu: „s přitíštěnou a papírem krytou okrouhlou pečetí, dnes nezřetelnou“. List vydal jako první M. MILLAUER v *Diplomatisch-historische Aufsätze über Johann Žižka von Trocnow*, s. 36n, 58, (srov. výše pozn. 15), kde též zmínil přitíštěnou pečeť (sigillum affixum), na níž je viditelný kalich. H. TOMAN, *Literární památky*, s. 28 se však přehlédl, když opisoval od Millauera a v komentáři k listině nepatříčně píše: „Za dob Millauerových byla na něm ještě pečeť s obrazem kalicha. Nyní pouze znáti jest, že byla pečeť v zeleném vosku přitíštěna.“ Toman zde zapletl Millauerovu informaci ze s. 8 o ztracené pečetě na listě Žižkově Domažlickým ve věci svršků vdovy po Kučtajnovi. Od něj převzal omyl K. ČERMÁK, *c. d.*, s. 19 a také J. PEKAŘ, *c. d.*, II. díl, s. 281, pozn. 1 ke str. 195. Listina s pečetí je reprodukována např. u R. URBÁNKA, *c. d.*, za s. 192, F. ŠMAHELA, *Jan Žižka z Trocnova*, za s. 168 a F. ŠMAHELA, *Dějiny Tábora*, I/2, obr. 120.

písmen odhadovat, že v první části popisu mohlo být slovo „Žižka“ v příslušném tvaru, podle náznaku rozpoznatelného písmene -z- a končí snad slovem „Kalich“ podle lépe čitelných ...*kalic*... Nelze však poznat, zda opis byl latinský nebo český. Tuto interpretaci však oslabuje nepřírozeně umístěné jméno a predikát na začátku a konci popisu. U spodku, zdá se, opis zabíhal mimo svůj obvod a zasahoval do obrazového pole, jak naznačují jakési dřívky dvou písmen (snad písmeno -a-). V obrazovém poli je ve středu zřetelný kalich spočívající na neohraničitelném podstavci, snad oltáři, jehož čelní strana je zdobena gotickou řezbou. Hostii nad kalichem nelze jednoznačně poznat. Kalich není komponován do prostoru ideálně, nýbrž zasahuje pouze do poloviny výšky obrazového pole. Nad kalichem je do oblouku propletená dvojí zalamovaná linie, která připomíná schéma trnové koruny, evidentně však není tato linie porostlá trny! Nalevo od kalichu jsou stopy mřežování jako výplň pole. Je zde též jakýsi útvar, u něhož nelze rozeznat, zda jde o deformaci papíru nebo o iniciály.

Z uvedeného popisu je zřejmé, že tato pečeť je odlišná od Žižkovy pečete z roku 1420. Nenavazuje na ní kompozici (kalich spočívá na podstavci, není doprovázen hvězdami, naopak je zde nový prvek patrně trnové koruny). Především však je podstatné zjištění, že kalich, který i zde zůstává ústředním ideovým motivem, i když bez náležitého kompozičního zdůraznění - dominance, není formalizován do heraldické podoby neboli není položen na štít. Stále je to emblém, křesťanský symbol. Oslabuje se i teoretický předpoklad Vojtíškův, že kalich se mohl stát erbem po zavedení predikátu z Kalicha, neboť Jan Žižka se právě v tomto listu poprvé jmenuje „Jan Žižka z hradu Kalichu“ (později již pravidelně „Jan Žižka z Kalichu“). Svůj hrad Kalich začal budovat koncem května 1421 a v polovině září téhož roku byl již s výstavbou hotov, mohl tedy od té doby používat i nový predikát.¹⁸ K případné změně Žižkova symbolu kalicha v erb to však nevedlo. A protože kalich byl užít na pečetě již v roce 1420, nemá pojmenování hradu se symbolickým názvem Kalich na tvorbu pečetní či heraldické symboliky Jana Žižky žádný vliv. Rovněž další Vojtíšková podmínka k možnému přijetí erbu kalicha, totiž pasování Žižky na rytíře je sporná. Přijímá se, že Jan Žižka byl pasován na rytíře 11. ledna 1422 po bitvě u Německého Brodu. Není však vyloučeno, že byl

¹⁸ Jan SMETANA - František GABRIEL, *Hrad Kalich u Litoměřic*, s. 85-87; TÍŽ, *Kotáz-kám datování*, s. 49-78, zvl. s. 55n.

pasován již dříve po vítězství na Vítkově nebo o něco málo později před dobytým hradem Krasíkovem.¹⁹

Můžeme tedy dílčí otázku Žižkova erbu s kalichem uzavřít shrnutím, že jeho existence prokázána není a s největší pravděpodobností Jan Žižka do konce svého života kalich jako skutečný erb v heraldickém slova smyslu nepoužíval. Užíval jej jako emblém, čili formálními výtvarnými pravidly nijak nespoutaný symbol, jak dokazuje variabilita jeho užití na obou jeho pečetích. Vyřešení této otázky však vyvolává otázky další v návaznosti na interpretace historiků, které byly sumarizovány výše. Především je třeba se ptát, čím tedy Jan Žižka na své pečetě v roce 1420 nahradil svůj rodový erb a zda-li vůbec došlo k náhradě či záměně jednoho symbolu za druhý.

V zájmu celistvého pohledu však nejprve upřeme krátkou pozornost na rozbor Žižkova rodového erbu, který je nesporně doložen na dvou citovaných pečetích z roku 1378. Donedávna živý spor o stáří Jana Žižky byl, zdá se, konečně vyřešen po metodicky vytríbené studii Fr. Šmahela *Záhady dvou Žižků a Žižkova věku*²⁰ ve prospěch existence jednoho Jana Žižky, doloženého od roku 1378. Vycházím tedy z faktu, že pečetě z tohoto roku náležejí pozdějšímu vojevůdci a ne snad jeho otcí. Tato premisa má jistou závažnost při interpretaci jeho pečetí.

Obě dochované pečetě jsou otiskem jednoho pečetidla nevelkých rozměrů. Okrouhlá pečetní deska měla průměr 2,6 cm. Pečeť je z přírodního vosku. Mezi linkami je prostý latinský opis ve smíšené gotické majuskuře: s. IOhAnIs . D]E . TROCnOW. Velikost písma je v poměru k šířce pole mezi linkami neúměrně malá. V obrazovém poli je úplný erb. Ve štítu je figura raka, nad štítem je přilba s příkryvadlem a nad ní figura raka ve funkci klenotu. Celý erb je v ploše komponován tak, že neobvykle horizontálně položený štít je umístěn do pole opisu a rozděluje předložku „de“. Ve vlastním kruhovém obrazovém poli pečetě je pak dominantní přilba s klenotem.²¹ Obě pečetě jsou dochovány v neostře podobě, jakoby otřené věkem. Protože však pečetě Žižkových spolupečetitelů, jak na muzejním tak vyšebrodském exempláři listin,

¹⁹ F. ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, s. 142, kde i odkaz na jiné výklady Pekaře a Heymanna.

²⁰ Husitský Tábor 3, 1980, s. 5–50.

²¹ Reprodukce pečetě viz *Katalog výstavy na paměť Jana Žižky z Trocnova*, fotopříloha k č. 2; nejnověji kvalitní foto F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 175; kresba viz A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečetí*, sv. 3, s. 163; sv. 5, s. 136, tab. 10–7.

jsou dochovány velmi ostře, neostrost pečeti padá na vrub nedokonale vyrytému pečetidlu.²² To bylo dílem řemeslně průměrným až podprůměrným, nikoliv však z hlediska kompozičního.

Vyhodnotíme-li obrazovou typologii šlechtických pečeti 13. až 15. století na reprezentativním vzorku obrazového souboru více než 2 750 pečeti, který shromáždil August Sedláček ve svém Atlasu pečeti, bez nároku na přesné statistické vyhodnocení, můžeme konstatovat obecně zajímavý jev.²³ Kompoziční vzorec, který vidíme na Žižkově pečetě, není sice v poslední třetině 14. století ojedinělý, je však výrazně méně častý. Především je užíván na pečetích vyšší šlechty, mnohem vzácněji u nižší šlechty. U vyšší šlechty je rozšířen nejvíce u Vítkovců a zde pak zvláště u Rožmberků. Nižší vladýcká šlechta s oblibou užívá pečetě, na nichž je buď jenom štít nebo jen klenot a nebo jen erbovní figura ze štítu. Spíše výjimečně klade do pečetního pole celý erb. Právě obě listiny z roku 1378 mohou posloužit jako malá sonda. Vidíme, že jenom Žižkova pečeť nese úplný erb. U ostatních pečeti je jednou zastoupena erbovní figura, jednou štít a dvakrát klenot. Situace se radikálně změní od konce 14. století, kdy do pečetnictví pronikla móda vertikálně položených protáhlých obloučkových čtyřlístů, do nichž se ideálně komponoval úplný erb a tato forma začala být také ze strany nižší šlechty intenzivně využívána.

Pro Žižkovu pečeť byl inspirací rožmberský pečetní úzus a je jenom otázka, zda si Žižka takovou pečeť objednal u rytce vědomě a nebo byl pouhým pasivním příjemcem řemeslného výrobku vyhotoveného podle místních zvyklostí. Přesto se nelze zbavit jistého dojmu, že v Žižkově pečetě s úplným erbem se projevuje stavovské sebevědomí a vědomí heraldického řádu spjatého se společenskou emancipací a ambicemi Jana Žižky vyrovnat se kompozičním vzorcem pečeti pečeti Rožmberků.

Obraťme pozornost k pečetě z roku 1420. Je třeba postihnout její ikonografický obsah, neboť jemu byla dosud věnována jen základní pozornost. Obraz kalicha je interpretačně zřetelný. Motiv kalicha se stal esencí husitské ideologie a přímým integrujícím symbolem celého hnutí – symbolem přijímání svátosti Kristova těla a krve pod obojí způsobou – eucharistie, spásy a života věčného, avšak i zdrojem teologických sporů a rozličné liturgické praxe uplatňované různými husitskými

²² To postřehl již A. SEDLÁČEK, když podával dobrozdání k listině z 11. 7. 1378 Karlu Köplovi pro jeho diplomatů. Viz *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen*, I. Band, s. 151.

²³ A. SEDLÁČEK, *Atlas erbů a pečeti*, sv. 5 (viz pozn. 2).

frakcemi.²⁴ Pod tlakem vnějších okolností se stal i symbolem vojenským a politickým, kdy jeho evangelijní obsah ustoupil do pozadí, neboť se stával rozlišovacím znamením mezi bojujícími i diskutujícími husity a katolíky. Je významné, že kalich zaujal i privilegované postavení mezi obrazy, jež dovozovala na korouhvičích a pečetích zobrazovat jinak obrazoborecky naladěná táborská liturgie ve svých chiliastických člancích.²⁵ Kalich má v husitské ikonografii dominantní místo i ve světské správní sféře, jak dokazují pečete táborské a prachatické městské obce a pečete táborských i sirotčích polních vojsk.²⁶ Nad husitskou symbolikou je však stále ještě mnoho otazníků a výzev k řešení.²⁷

Jednou z nich je i Žižkova pečeť. Obsahuje totiž vedle kalicha i doprovodné symboly, jejichž význam nelze určit z jejich vlastní podstaty, jako je to možné u mečů, cepů a žebříku na pečetích táborské a prachatické obce a táborské polní obce nebo podle obecné křesťanské ikonografie v případě Kristovy trnové koruny na pečeti táborské polní obce či pelikána v pečetích sirotčích polních vojsk. Šest hvězd, které doprovázejí na pečeti kalich, nepovažuji za pouhý dekorativní prvek bez symbolického významu, který vyplňuje volné pole pečete. Pojímám je jako nedílnou součást ikonografie celé pečete, s níž tvoří významový celek. Základní rešerše provedená v důkladném díle *Lexikon der christlichen Ikonographie* (Bd. 1–8, 1968–1976) však nepřinesla jednoznačné interpretační řešení. Problém již spočívá v počtu šesti hvězd, neboť křesťanská symbolika přikládá význam jen číslům 8, 3, 7, 4, 12.²⁸ Žádný z velkého množství výkladů hvězd

²⁴ M. BARTLOVÁ, *Ikonografie kalicha*, s. 458: „Husitský obrazový symbol kalicha ztělesňoval ideu pravé církve, jejímž ústředním úkolem je eucharistická služba pod obojí způsobou.“

²⁵ Archiv český, III, s. 224; srov. Jana NECHUTOVÁ, *Prameny předhusitské a husitské ikonografie*, Husitský Tábor 8, 1985, s. 29–38, zvl. s. 35.

²⁶ V. VOJTÍŠEK, *c. d.*, tab. I. a II.

²⁷ F. ŠMAHEL, *Husa na korouhvi a ve znaku. Příspěvek k husitské symbolice*, Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového. Uspořádali Z. Hojda, J. Pešek a B. Zilynská, Praha 1992, s. 107–114. Šmahel doložil rozborem obrazových pramenů, že v cizině byl husitům přisuzován jiný symbol (husa), než jaký užívali husité v Čechách (kalich). Též zrevidoval zachované otisky pečeti sirotčích vojsk a dospěl k nesporné interpretaci zde přítomné figury pelikána jako alternativního symbolu eucharistie. K tomu též D. STEHLÍKOVÁ, *c. d.*, s. 302. Se Šmahelovým pojetím symbolu husy, jako projevu nepřátelské obrazové propagandy polemizuje Karel STEJSKAL v recenzi Šmahelovy Husitské revoluce I–IV v *Umění* 43, 1995, s. 380–387, zvl. s. 384 s odkazem mimo jiné na 81. chiliastický táborský článek povolující obrazy (mezi nimi i husu), které byly skutečně užívány.

²⁸ *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Bd. IV., sl. 560–561.

se neváže v křesťanském umění ke kalichu.²⁹ Nejde tedy o křesťanské ikonografické schéma ani o křesťanskou symboliku čísel.

Proto je třeba soustředit se na hlavní zdroj husitské věrouky, jímž je Písmo. První řešení se nabízí ve starozákonní inspiraci husitů při pojmenování Hradiště hory Tábor. Na hoře Tábor u Nazaretu se na příkaz Hospodinův, jež tlumočila prorokyně a soudkyně Debora, shromáždilo deset tisíc bojovníků z izraelských kmenů Neftalim a Zabulon pod vedením vůdce Baraka (Soudců 4, 6), aby svedli bitvu s kananejským králem Jabínem a velitelem jeho vojska Zizarou a setřáslí tak jařmo jeho nadvlády, jímž Izraelity po dvacet let krutě utlačoval. Iniciátorkou tohoto odboje byla všemi uctívaná Debora, zvaná též matkou v Izraeli, pro níž byl tento boj svatou válkou. Barak se svými bojovníky na úpatí hory Tábor porazil s pomocí boží v bitvě Zizaru a jeho velkou armádu vyzbrojenou devíti sty bojovými vozy. Zizara byl po útěku zabit a Izraelité poté zničili i krále Jabína (Soudců 4, 23, 24). Na paměť vítězství složila Debora píseň, v níž oslavila mocného Hospodina a jeho pomoc vyjádřila i ve verši „S nebe bojováno, hvězdy z míst svých bojovaly proti Zizarovi.“ („de caelo dimicatum est contra eos stellae manentes in ordine et cursu suo adversum Sisaram pugnauerunt“; Soudců 5, 20).

Druhým řešením je inspirace novozákonní, kde v Matoušově evangeliu je popisováno proměnění Krista na hoře, jejíž jméno není sice vysloveno, avšak podle výkladu teologů je od poloviny 4. století ztotožněna s posvátnou horou Tábor, kam směřovali křesťanští poutníci: „A po šesti dnech pojal Ježíš Petra a Jakuba a Jana bratra jeho, i uvedl je na horu vysokou soukromí, a proměnil se před nimi. I zastkvěla se tvář jeho jako slunce, roucho pak jeho učiněno bílé jako světlo.“ („et post dies sex adsumpsit Iesus Petrum et Iacobum et Iohannem fratrem eius et ducit illos in montem excelsum seorsum et transfiguratus est ante eos et resplenduit facies eius sicut sol vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix“; Mt 17, 1, 2, též Mk 9, 2, 3).³⁰

Zde uváděný počet šesti dnů, po nichž přivedl Kristus učedníky na horu, odpovídá počtu šesti hvězd na pečeti, které zde mohou představovat cyklus šesti dnů a nocí, jež doprovázejí obraz kalicha jako symbolu proměněného

²⁹ *Tamtéž*, Bd. II, 1970, sl. 142–149 (Gestirne), 255–265 (Himmel); Bd. IV, 1972, sl. 214–216 (Stern, Sterne), 574–579 (Zodiakus).

³⁰ Zvi GAL, *Mount Tabor. Hora Tábor*, Husitský Tábor II, 1994, s. 11–14; Miloš BIČ, *Tabor in der jüdischen und christlichen Tradition*, tamtéž, s. 15–20.

Krista. Jde tedy o to, který z obou výkladů je přiměřený poslání Žižkova pečetního sdělení.

Nepřímo se tím též znovu otevírá otázka, který Tábor byl primární inspirací husitů při jejich adventistickém shromažďování na vrchu Burkováku u Týna nad Vltavou, pojmenovaném Tábor, jakož i následného založení nového sídliště a města s odtud přeneseným názvem Hradiště hory Tábor. Nejnovější výzkum Františka Šmahela přinesl nové pojetí proti starší literatuře, která akcentovala inspiraci starozákonní – bojovou, ačkoliv pro to nebylo přímých dokladů. Výzkum však ukázal na nové prameny předrevoluční (Petra Comestora *Manducatorum Historia scholastica* a M. Jana Husa *Výklad na vieru*) dokládající vědomost o ztotožnění hory Tábor s proměněním Krista podle evangelistů. Tedy novozákonní příklad se stal zdrojem prvních pokojných husitských poutí na hory v očekávání spásy a byl též podnětem k přenesení jména Tábor na nové sídliště. Podstatným důkazem pro novozákonní vzor bylo i zasvěcení první táborské modlitebny Proměnění Páně.³¹

V průběhu eskalace revolučních událostí let 1419–1420 však tento motiv mohl doznat pod tlakem okolností a z pocitu ohrožení zcela aktualizovaný posun směrem k bojové inspiraci starozákonní, který přitom nikterak nepopíral původní motivaci novozákonního poselství. Ostatně základní instinkt husitských bojovníků v první fázi revoluce zůstával vysloveně obranný. Pomineme-li otázku, zda počet šesti hvězd na pečetí je skutečně nosnou reminiscencí na šestidenní lhůtu příchodu na horu, která ostatně není v celém líčení zázraku u evangelistů podstatná, pak je třeba obrátit pozornost k základní charakteristice Žižky a jeho prezentace na vlastní pečetí. Žižka je bojovníkem a nikoliv teologem. Je známo, že byl vzdálen teologickým disputacím a řešením jemných odstínů věrouky. Věc nové pravé víry nahlížel v základních robustních konturách čtyř artikulů pražských a pro obranu tohoto nosného programu obětoval vše.

Domnívám se proto, při plném vědomí diskutabilnosti řešení, že klíčem k interpretaci šesti hvězd na Žižkově pečetí je verš z Debořiny písně, neboť plně koresponduje s ideou hory Tábor, jako biblické vzpomínky na boží boj Izraelitů, v nových podmínkách pak táborské společnosti, která je odkázána na boží pomoc stejně tak jako na ni byli odkázáni Izraelité. I husitský Tábor

---

³¹ F. ŠMAHEL, *Die zweideutige Idee Tabors im hussitischen Böhmen*, Husitský Tábor II, 1994, s. 21–28.

prožil svůj boj o existenci, když jej oblehl Oldřich z Rožmberka se svými rakouskými spojenci a teprve po vítězné bitvě 30. června 1420 za účasti jízdy Mikuláše z Husi se vymanil ze sevření.³² Hvězdy na pečeti mohou zde být metaforou boží pomoci, bez níž nelze zvítězit v žádném boji a metaforou místa přebývání Hospodina. V Písmu je samozřejmě více odkazů na hvězdy, avšak pouze v tomto smyslu mají význam programový, neboť doplňují kontext ikonografie a epigrafiky pečetě.³³

Motiv hvězd je podle mého názoru projevem náboženského fatalismu, jenž plně ovládal psychiku Žižkovu a činil jej osobně skromným a před Bohem pokorným. Připomeňme si Žižkova slova ze svolávacího listu na sjezd do Německého Brodu z 1. dubna 1423, v němž káraje své spolubojovníky, připomíná vítězství u Německého Brodu v lednu 1422 a též, že Bůh „jest nám mnoho pomáhal i vysvobozoval od nepřátel velikých, jakož jest ráčil učiniti u Brodu Německého moc svou, a ukázal nad nepřátely svými, že sám za nás ráčil bojovati.“³⁴ Neví-
díme zde ani náznak Žižkova sebezpotvrzení jako úspěšného vojevůdce, neboť veškeré lidské konání a zvláště na válečném poli je v rukou božích.

V tomto pohledu je Žižkova pečeť zajímavou syntézou několika výpovědí, kterými Žižka oslovuje své bližní spolubratry, ale i nepřátele. Symbolem kalicha, který je svorníkem husitského hnutí se demonstrativně hlásí k husitskému programu čtyř pražských artikulů a jeho podstatného působení ke spáse prostřednictvím přijímání pod obojí. Hvězdami je vyjádřeno, že tento program je třeba vybojovat s boží pomocí a v opise pečeti pak se sděluje, že Žižka je povolán k prosazení tohoto programu jako volený hejtman, oprávněný vést tábořský lid k těmto cílům. V této koncepci je vyjádřen silný étos revolucionáře, ale postřehneme zde i akcent mesianismu. Pokud je navržené pojetí oprávněné, pak Žižkova pečeť může být prvním dokladem vědomé připomínky starozákonního Tábora, který byl starší literaturou předpokládán, nikoliv však pramenně prokázán.

³² F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora*, I/1, s. 268; Miloslav POLÍVKA, *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Rozpravy ČSAV, řada spol. věd, roč. 92, seš. 1, Praha 1982, s. 58.

³³ V diskusi dr. Karlem Stejskalem uvedená možnost, že šest hvězd představuje šest planet a sedmou – slunce představuje hostie, jako derivát sluneční monstrance, je nepochybně konzistentním výkladem samým o sobě, avšak posouvá interpretaci do kosmologické roviny, která nemá souvislost s motivem Tábora ani s obranou přijímání pod obojí. Proto se domnívám, že počet hvězd zde nemá význam, nýbrž, že je tu vyjádřena jejich obecná množina.

³⁴ Viz edice Fr. SVEJKOVSKÉHO v *Staročeské vojenské řády*, s. 21.

Tato pečeť není běžnou osobní pečetí s erbem, určujícím toliko osobu a rodový původ pečetitele, jaké používali hejtmané Chval z Machovic, Zbyněk z Buchova a další, nýbrž je sama programem vyjadřujícím Žižkovo poslání jako vojevůdce a politika. Ani zde nejde o prosté přihlášení se k ideím nové víry, o demonstraci přichylnosti, jak vidíme později na pečetích Matyáše Loudy z Chlumčan a Bedřicha ze Strážnice, kteří kladou symbol kalicha do svých erbů a tím nevědomky omezují či vlastně snižují účinnost tohoto symbolu na pouhé osobní krédo, které je pomáhá toliko identifikovat mezi ostatními.

Je dostatečně známo, že Jan Žižka byl muž konzervativního založení, ale i politický realista, jenž nepřekročil svůj třídní horizont šlechtice prosazováním sociálních experimentů směřujících ke stavovské nivelizaci či popření svého aristokratického původu. Nepochybně měl silný sociální cit a pochopení pro poddaného člověka, a proto také byl svými prostými spolubojovníky milován, na druhé straně projevoval stavovskou solidaritu a respekt ke společenské hierarchii.³⁵ Je to zvláště zřejmé ze skladby jeho tzv. vojenského řádu jím založeného Menšího Tábora, v němž sice uplatňuje prvek vojenské demokracie zřízením obce robotězů s jejich staršími na nejnižším stavovském stupni, avšak jinak zůstává struktura tradičně hierarchicky stavovská.³⁶

Tyto okolnosti a celkový profil Žižkův jsou důvodem pro to, že je těžké osvojit si představu, že Žižka se vzdal či zřekl vlastního rodového erbu – tedy tradičního feudálního atributu jeho sociálního původu – který nahradil novým symbolem zcela jiné funkce a řádu. Věc je patrně třeba formulovat obezřetně a hledat nuance, které různé možnosti výkladu, ovšem v závislosti na pramenné situaci, dovolují. Nesporné je, že z vnějšího pohledu se jeví situace tak, že k výměně symbolů došlo (erb za kalich). Těž je faktem, že nemáme doloženo paralelní užívání erbu a nového symbolu na pečetích. Tím se vytváří dojem, že kalich skutečně nahradil rodový erb, který je zcela opuštěn a my bychom mohli s Václavem Vojtíškem říci, že Žižka „zpretrhával styky s dřívějším životem“. Věc však patrně spočívá v něčem jiném. Rodový

---

³⁵ J. PEKAŘ, *c. d.*, díl II, s. 175; nejnověji na různé aspekty jeho stavovských postojů upozornil Eduard MAUR v souvislosti s rozmnožením těchto dokladů po nové interpretaci známého Žižkova listu Domažlickým ve věci přímluvy za předání svršků vdově po Kučtajnovi – *Ještě jednou Kučtajn Žižkova listu Domažlickým*, Husitský Tábor 9, 1987, s. 335–349, zvl. s. 348.

³⁶ Edice Fr. SVEJKOVSKÉHO v *Staročeské vojenské řády*, s. 23–27; J. PEKAŘ, *c. d.*, díl II, s. 189n; díl III, s. 223n; F. ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, s. 160.

erb v novém postavení Žižkově přestává mít možnosti uplatnění, neboť ve veřejnoprávní sféře, a Žižka se stává veřejnou osobou prvního řádu, by bylo jeho užívání z hlediska Žižkových ambicí příliš úzké. Připomeňme si fakt, že na pečeti z roku 1420 se představuje jako tábořský hejtman a nikoliv jako Jan Žižka z Trocnova – soukromá osoba. Podle mého názoru Žižka přestal užívat svůj rodový erb, prokazatelně ovšem toliko na pečetích, protože neměl zapotřebí jako veřejně známá osobnost pomocí erbu prokazovat svoji totožnost a tedy i svůj rodový původ. Na pečeti erb „nahradila“ či lépe řečeno erb zastoupila neosobní symbolika vyššího řádu, která se stala jeho náboženským a politickým programem. Žižka zaměnil na pečetích osobní symboliku heraldickou (erb) za symboliku náboženskou – christologickou, která byla symbolem celého hnutí a jeho vojenského prosazování (připomeňme též známou skutečnost, že kalich byl v křesťanské ikonografii zařazen mezi tzv. Kristovy zbraně – arma Christi). Šlo tedy též o obecný emblém vojenský, který ale teprve na válečných praporech (korouhvích) byl formalizován na vexilologicko-heraldický motiv. Tento výklad je blízký pojetí Millauerovu. I to byl ovšem čin vpravdě revoluční a zdá se bezprecedentní, jakož i byl bez následovníků. Pokud nebude pramenně prokázáno, že Jan Žižka od roku 1422 použil motiv kalicha, třeba s i s nějakými doplňkovými atributy, jako svůj nový erb, tedy umístěn na štítu, nelze přijmout tezi, že starý Žižkův rodový erb raka pozbyl své společenské platnosti. Toliko po přijetí predikátu „z Kalicha“ můžeme mluvit o rozvíjení jeho osobní symboliky, avšak mimoheraldické, to je nerodové.

Vzhledem k významu osobnosti Jana Žižky je jistě příznačné, že takovouto proměnu symbolů – ale také můžeme uvažovat o jejich funkčním zdvojení – máme doloženu jen u něho a jeho soupeřů zcela minula. Uvedme několik málo doložených případů užití kalichu soukromými osobami v husitském období.

F. M. Bartoš ve svém článku *Žižkův zet, jeho sestra a děd*³⁷ píše o Dominovi z Doudleb, který byl po smrti Žižkova bratra Jaroslava z Kalicha právním zástupcem Žižkovy dcery Anežky a tety Anny. Bartoš tvrdí, že i Domin z Doudleb přijal do erbu kalich na znamení spřízněnosti s Žižkovou rodinou, jsa ovlivněn příkladem Žižkovým. Opírá se o interpretaci pečetě, kterou sice A. Sedláček ve své *Českomoravské heraldice II* popsal jako pečeť se štítem, na němž je koflík se silným obručem, avšak podle dobrozdání badatele

---

³⁷ Na s. 3n (citace viz pozn. 10).

JUDr. J. Petřika, který v něm viděl kalich, Bartoš věc rozhodl tak, že tento kalich sice není tak kvalitně vyryt jako na pečeti Žižkově z roku 1420, ale to lze vysvětlit tím, že Žižkův rytec pečetidla pocházel z Prahy, kdežto Dominův byl z venkova. Prohlédnutí originálu listiny z 5. 12. 1429 však jasně ukazuje správnost Sedláčkova popisu, neboť na Dominově pečeti o průměru 2,8 cm je v protáhlém obloučkovém čtyřlistu celý erb, na štítu je mírně konický pohár s prstencem po obvodu a v klenotu poprsí muže.³⁸ V žádném případě nejde o liturgický kalich, který je i při různých tvarových variantách nezaměnitelný. Bartoš zde mylně interpretoval erbovní figuru. Je ovšem otázka, zda na pečeti Dominově není zobrazena varianta liturgického poháru užívaného při obřadném pití vína tzv. Minnetrinken, které bylo konáno na památku Jana Evangelisty či při přípitku požehnaného vína na počest svatého k zajištění ochrany.³⁹

Od roku 1902, kdy vyšla Sedláčkovou péčí *Českomoravská heraldika I. Část všeobecná* Martina Koláře, nebyl počet případů šlechtických pečetí s erbem kalichu nijak rozmnožen. Katalogizace pečetí, která probíhá od roku 1997 v českých archivech a dosud shromáždila přes 40 000 záznamů, žádný nový objev prozatím nepřinesla.⁴⁰

Kolář uvádí užití kalichu v erbu píseckého hejtmána Matyáše Loudy z Chlumčan z roku 1426, kněze a hejtmána Bedřicha ze Strážnice z roku 1435 a 1446 a blíže neurčeného Štěpánka z Protivína z roku 1426.⁴¹

³⁸ Státní okresní archiv (dále jen SOKA) České Budějovice, Archiv města Českých Budějovic, ič. 97, sg. II/28.

³⁹ Podstatné je, že na pečeti není vyobrazena nádoba typu Scheuer či Kopf, o jejímž užití by bylo možno uvažovat i v chiliastické liturgii táborské, jak dokázali Miloš DRDA a Rudolf KRAJÍČ, *Tzv. Husův hrneček – originál nebo dokonalý padělek?* Husitský Tábor. Supplementum 1, Tábor 2001, s. 505–557, zvl. s. 525, 527n, 555n. Tento typ nádoby ovšem F. M. Bartoš na mysli neměl.

⁴⁰ Dosud byla publikována k 1. 8. 2002 2. edice CD ROM *Katalog pečetí, pečetidla a sbírkových odlišků z archivů České republiky*, vydal odbor archivní správy MV a AiP Beroun.

⁴¹ Na s. 220. Mimoto však ještě uvádí pečeť Petřika z Chotěřiny z roku 1429, kde měl být kalich v klenotu, avšak tento údaj je v rozporu s popisem Sedláčkovým v *Českomoravské heraldice II*, s. 137, kde je figura v klenotu interpretována jako železný klobouk a nad tím klobouk obrácený, z něhož vyniká kyta. Tak je i erb a pečeť nakreslena v Sedláčkově *Atlasu erbů a pečetí*, sv. 2, s. 144 a sv. 5, s. 211, tab. 85–4. Sedláček naopak ve svých dílech nezná pečeť Štěpánka z Protivína, takže nelze určit ani její provenienci. Kalich měl být na štítu a přikryt rouškou na pateně, splývající podél stran kalichu.

Počet dochovaných pečetí Matyáše z Chlumčan je však možno rozmnožit. Z II. II. 1426 se dochovala přitíštěná pečeť o průměru 2,8 cm, dnes již částečně odlomená. V pečetním poli je protáhlý obloučkový čtyřlíst, v koutech dekorativně zdobený, v němž je úplný erb. Na štítu je břevno s písmeny „pmt“, která Kolář i Sedláček vykládají jako „pán milost“. Pod břevnem je šestihrotá hvězda. Nad přilbou je klenot s kalichem, spočívajícím na části trnové koruny. Z opisu se zachovala jen část: chlumczan. Přilba na štítu hledí heraldicky vpravo. Pečetidlo je výtečně ryté.⁴²

Ze 7. II. 1428 se dochovala pečeť ve voskové misce o průměru 2,1 cm, méně kvalitně provedená. V protáhlém čtyřlístu je opět úplný erb jako u předchozí pečetě jen s tím rozdílem, že kalich v klenotu je uprostřed trnové koruny. Opis praví: s. matei d. chlumczan. Přilba na štítu je orientována heraldicky vlevo.⁴³

Konečně třetí typ pečetě je doložen k 29. 6. 1432. Jde o přitíštěnou pečeť o průměru 2,4 cm. V šestilístu je pouhý štít s břevnem a písmeny. Opis se zachoval částečně: sigillum mathie.⁴⁴

Z přehledu je patrné, že příčinou výměny pečetidel byla jistě jejich postupná ztráta, která nutila Matyáše z Chlumčan k novým ryteckým objednávkám. Řemeslná úroveň provedení pečetidel však spíše klesala, patrně i z nedostatku peněz, které byl Matyáš ochoten do výroby pečetidel investovat. Ikono graficky jde o běžné erbovní pečetě, jež sloužily k identifikaci pečetitele. Motiv kalichu v klenotu je sice rovnocenný se štítem, na němž je i boží invocace jako doklad Matyášovy zbožnosti, nakonec však nehrál podstatnou roli pro naplnění hlavního účelu pečetidla, jímž je ověřování písemností, jak dokazuje jeho opuštění u nejmladšího typu pečetě. Náhlá nepřítomnost kalicha na Loudově pečetí však nemůže být vykládána jako demonstrativní odstoupení od programu, neboť právě na Matyášově voze se objevuje na korouhvi heslo „Pravda nade vším vítězí“, s nímž jako účastník husitské delegace pro jednání na basilejském koncilu vjíždí do Norimberku v prosinci 1432.⁴⁵

⁴² SOA Třeboň, Historica, ič. 346, sg. 279.

⁴³ SOA Třeboň, Historica, ič. 354, sg. 286. Vyobrazení viz A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečetí*, sv. 5, s. 180, tab. 54-5.

⁴⁴ SOA Třeboň, Historica, ič. 391, sg. 322.

⁴⁵ F. M. BARTOŠ, *Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426-1437*, České dějiny II/8, Praha 1966, s. 123; *Deník Petra Žateckého (Liber diurnus)*, vydal a přeložil František HEŘMANSKÝ, Praha 1953, s. 201; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 260.

Rovněž i Bedřich ze Strážnice vystřídal tři typy pečetidel. Nejstarším známým dokladem je pečeť z 26. 11. 1435 ve voskové misce o průměru 2,1 cm. Opis na pásce zní: sigilum bedrich de straznce [!]. V pečetním poli je nezvykle pokosem položený štít, na němž je šikmo položený kalich mezi dvěma srpkami měsíce. Z hlediska pozorovatele pečetě je však kalich v pozici vertikální. Pečetidlo je kvalitně ryté.⁴⁶

Druhý typ pečetě přichází na listině z 4. 7. 1437. Pečeť je ve voskové misce o průměru 2,2 cm. Opis zní: s. bedrzych z straznicie. V pečetním poli je štít s kalichem mezi srpkami měsíce, orientovaný zcela přirozeně vertikálně i s figurami. Kvalita rytého pečetidla je však nižší než u předchozího typu.⁴⁷

Třetí typ visí na listinách z 1. 2. 1445 a 5. 3. 1445. Pečeť je o průměru 2,1 cm. Opis zní: sigillum bedrich de straznicz. V pečetním poli je štít s kalichem mezi dvěma půlměsíci, které jsou u spodku štítu poněkud nezvykle spojeny do tvaru podkovy.⁴⁸

I zde kvalita pečetidel klesá, heraldický obsah je však stálý. Též zde jde o běžný heraldický typ pečetě, kde umístění kalicha vyplývá z funkce Bedřicha ze Strážnice jako husitského kněze. Přídavnou figuru půlměsíců však nedovedu ikonograficky prozatím vysvětlit. I zde, jakož i v případě Matyáše z Chlumčan, plní kalich funkci deklarace náboženského vyznání. Právě skutečností, že oba pečetitelé umísťují kalich do erbu v klenotu a štítu, přesouvají tím význam tohoto symbolu do soukromé sféry – akcentují tím především své osobní krédo. Ideologický dopad těchto pečetí na veřejnost je tedy ve srovnání s pečetí Žižkovou nesrovnatelně nižší.

Pozoruhodné je, že mezi nižší i vyšší šlechtou se symbol kalicha na pečetích větší měrou nerozšířil, alespoň na úrovni pečetí Matyáše z Chlumčan. Zdá se, že nejde o zkrácení v důsledku zániku pramenů. Vyvozovat z tohoto poznatku závěry o vlašném postoji husitské šlechty k nové víře, které by se v prvním plánu nabízely, se však neodvažují, neboť zde mohla hrát roli různá hlediska, od finančních až po působení konzervativní tradice podoby šlechtické pečetě. Ostatně zavedení kalicha jako symbolu revoluce do pečetí by samo o sobě ještě nemuselo být svědectvím opravdovosti a upřímnosti utrakvistického

⁴⁶ SOA Třeboň, Historica, ič. 430, sg. 360. Vyobrazení erbu viz A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečetí*, sv. 2, s. 122.

⁴⁷ SOA Třeboň, Historica, ič. 469, sg. 389c.

⁴⁸ SOKA Kutná Hora, Archiv města Kutné Hory, aktová sbírka (část do r. 1500), č. 36; SOKA Kolín, Archiv města Kolína, sg. 4.16; A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečetí*, sv. 2, s. 122; sv. 5, s. 138, tab. 12-1.

smýšlení. Připomeňme si jen Jana Roháče z Dubé, stálého druha Jana Žižky, který užíval též svého rodového erbu zavinuté střely na pečeti a ke svému náboženskému rytířskému zápalu a statečně zásadovému boji za kalich necítil potřebu jej umístit na svoji pečeť či jím přímo nahradit svůj rodový erb.⁴⁹ Nepochybně zajímavější by bylo sledovat ikonografickou náplň pečeti husitského duchovenstva, neboť to nebylo svázáno heraldicko-výtvarnými konvencemi pečetnictví jako šlechta, avšak dosud provedená heuristika nepřinesla žádné výsledky.⁵⁰ V každém případě však Žižkův promyšlený čin zavedení nového pečetidla v roce 1420 se synkretizovaným husitským programem je zcela mimořádným zjevem. K takovému kroku se nikdo jiný neodhodlal. I to je příznakem velké osobnosti.

---

⁴⁹ SOA Třeboň, *Historica*, ič. 251, sg. 222 (3. 2. 1421). Přitištěná pečeť o průměru 2,6 cm s opisem mezi linkami: s. iohannis de duba. V pečetním poli je štít se zavinutou střelou. Pečeť je přitištěna na opovědním listu Oldřichovi z Rožmberka, v němž Jan Roháč uděluje Rožmberkovi morální lekci z pravého křesťanského rytířství. *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Vydala Blažena RYNEŠOVÁ, sv. 1, Praha 1929, č. 49.

⁵⁰ Např. Eduard MAUR, *Příspěvek k prosopografii duchovních tábořské orientace v počátcích husitské revoluce*, Tábořský archiv 9, 1999, s. 49–89 nepřináší sfragistické indicie, jistě pro jejich pramenný nedostatek.

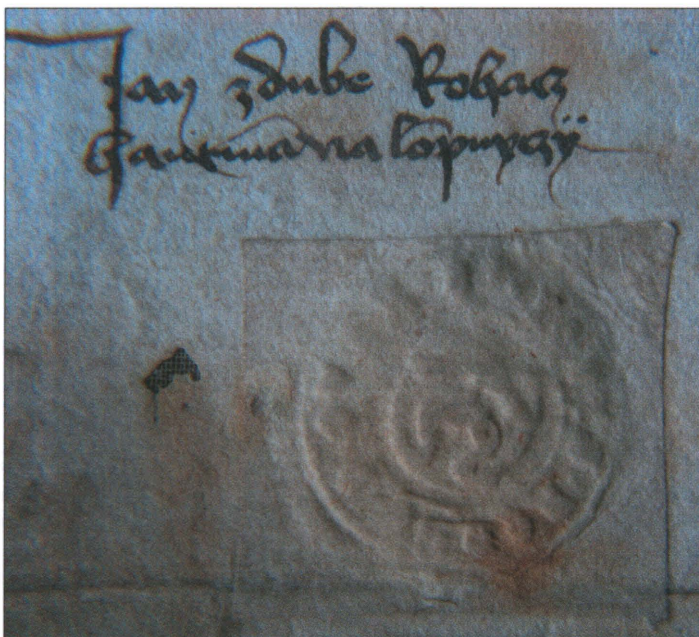
Obr. 1. Pečeť Jana Žižky z Trocnova 1378

Obr. 2. Pečeť Jana Žižky z Trocnova 1420

Obr. 3. Pečet' Jana Žižky z Kalichu 1422

Obr. 4. Pečet' Jana Roháče z Dubé 1421

Obr. 5. Pečet' Chvala z Machonic 1420

Obr. 6. Pečet' Domina z Doudlebs 1429

Obr. 7. Pečeť Matyáše z Chlumčan 1426

Obr. 8. Pečeť Matyáše z Chlumčan 1428

Obr. 9. Pečeť Matyáše z Chlumčan 1432

Obr. 10. Pečeť Bedřicha ze Strážnice 1435

Obr. 11. Pečeť Bedřicha ze Strážnice 1437

Ikonografie der Siegel von Jan Žižka von Trocnov und von anderen hussitischen Kämpfern

Vladimír Růžek

Auf dem Siegel von Jan Žižka von Trocnov vom 18. II. 1420 ist ein Kelch mit Hostie abgebildet, der auf jeder Seite von drei Sternen umrahmt wird (SOA Třeboň, Historica, Inv.-Nr. 245, Sign. 216). Die Siegelinschrift macht bekannt, dass es sich um das „Siegel von Žižka, dem Táborer Hauptmann“ handelt. Das Siegelbild unterscheidet sich grundlegend von zwei Žižka-Siegeln aus dem Jahre 1378, auf denen ein komplettes Wappen mit einer Krebsfigur abgebildet ist. Die meisten Historiker, die diese Erscheinung kommentiert haben, stellten fest, dass Jan Žižka damals sein Geschlechtswappen gegen ein neues Zeichen – den Kelch – ausgetauscht, bzw. sich ein ganz neues Wappen angeeignet hatte. Einzig V. Vojtíšek hat es – methodologisch richtig – abgelehnt, das Žižka-Siegel von 1420 für sein Wappen oder sein persönliches Kennzeichen zu halten. Er räumte zwar ein, dass Žižka damals begonnen hatte, das Prädikat „von Kalich“ in seinem neuen Wohnsitz anzuwenden, und dass, nachdem er zum Ritter geschlagen worden war, der Kelch zu seinem Wappen hätte werden können, er fand dafür aber keine Belege. Auf einer Radierung mit einer Darstellung des Žižka-Grabdenkmales von Jakub Höfnagel aus dem Jahre 1617 hält die Žižka-Gestalt ein Wappenschild mit Kelch. Dieser Beleg ist aber nicht ausreichend, weil es sich um eine spätere Darstellung im Geiste des humanistischen Historismus handelt, die frühestens vom Ende des 15. Jahrhunderts stammt. Der Kelch auf dem Žižka-Siegel von 1420 erfüllt keine Wappenfunktion, denn er ist weder im Wappenschild integriert, noch als Kleinod ausgestaltet. Weiter wahrt er auch keinerlei Kontinuität mit der Geschlechtsheraldik der Wladikas von Trocnov. Er ist ein Emblem, ein christliches Sinnbild.

Die Analyse eines anderen bisher unbeachteten Siegels von Jan Žižka, mit dem eine Urkunde vom 10. I. 1422 gesiegelt worden war, (SOA Třeboň, Historica, Inv.-Nr. 264, Sign. 233a), belegt, dass die Abbildung des Kelchs mit Dornenkrone in heraldischer Form, also als Figurengestaltung im Wappenschild, nicht formalisiert worden war, und dass auch die Aufnahme des neuen Prädikates „von Kalich“ nicht zum Einbezug des Kelchs ins Wappen führte. Jan Žižka gebrauchte bis zu seinem Lebensende den Kelch als ein revolutionäres christliches Sinnbild.

Auf dem Siegel aus dem Jahre 1420 ist der Kelch ein integrierendes zentrales Symbol der hussitischen Revolution, ein Symbol des Empfangens vom

Sakrament des Leibes Christi unter beiderlei Gestalt, der Eucharistie, der Erlösung und des ewigen Lebens. Ein größeres Problem stellt sich bei der Interpretation der Sterne, die hier nicht nur ein dekoratives Element darstellen. Es handelt sich aber weder um ein christliches ikonografisches Schema noch um christliche Zahlensymbolik. Eine Lösung bietet eher die alttestamentarische als die neutestamentarische Inspirationsquelle der Hussiten bei der Namensgebung des Berges Tábor „Hradiště“. Man kann in den Sternen einen Hinweis auf den Kampf der Israeliten mit dem Kanaanäischen König Jabin sehen. Barak, der Führer der Israeliten, lieferte Sisara, dem Kommandeur von Jabin, am Fuße des Berges Tábor eine Schlacht, aus der er siegreich hervorging. Die Prophetin Debora besingt in einem Lied den mächtigen Gott den Herrn, dessen Hilfe sie in einem der Verse so preist: „Vom Himmel her kämpften die Sterne, von ihren Bahnen stritten sie wider Sisera.“ (Richter 5, 20)

Eine andere Inspirationsquelle stellt das Evangelium von Matthäus dar, in dem die Verklärung Christi auf dem heiligen Berg (Tábor) beschrieben wird: „Und nach sechs Tagen nahm Jesus mit sich Petrus und Jakobus und Johannes, dessen Bruder, und führte sie allein auf einen hohen Berg. Und er wurde verklärt vor ihnen.“ (Mt 17, 1, 2; Mk 9, 2, 3) Die hier angeführte Zahl von sechs Tagen entspricht der Zahl der sechs Sterne, die für den Zyklus von sechs Tagen und Nächten stehen (könnten), und die Kelchabbildung als Symbol für den verklärten Christus begleiten.

Obwohl Fr. Šmahel aufgezeigt hat, dass es nicht ein alttestamentarisches sondern ein neutestamentarisches Motiv war, das zum Impuls für die ersten friedlichen hussitischen Pilgerfahrten in die Berge, zwecks Erlangung des Seelenheils und ebenfalls zum Beweggrund für die Übertragung des Namens „Tábor“ auf die neue Siedlung wurde (das älteste Betthaus wurde „Die Verklärung des Herrn“ genannt), ist es wahrscheinlich, dass dieses Motiv im Laufe der Eskalation der revolutionären Ereignisse in den Jahren 1419-1420, plötzlich unter dem Druck der Geschehnisse, aus Angst vor der Bedrohung sich eher auf die alttestamentarische Kampfinspiration bezog. Der Schlüssel zur Interpretation der sechs Sternen auf dem Žižka-Siegel ist also eher die Strophe von Deboras Lied, die mit der Natur von Žižka und mit der Idee des Berges Tábor korrespondiert, der als biblische Erinnerung an den Gotteskampf der Israeliten auf die Táborer Kommunität übertragen worden ist, die ihrerseits ebenfalls der Gotteshilfe überlassen war.

Das Žižka-Siegel ist als Synthese seiner verschiedenen Aussagen zu verstehen. Mit dem Symbol des Kelchs, der ein Klemmsymbol der hussitischen Bewegung ist, bekennt er sich demonstrativ zum hussitischen Programm der

vier Prager Artikel und zu dessen grundlegender Auswirkung auf die Erlösung durch das Abendmahl in beiderlei Gestalt. Die Sterne sagen, dass dieses Programm mit Gotteshilfe zu erkämpfen ist, und in der Siegelinschrift wird mitgeteilt, dass Žižka dazu berufen ist, dieses Programm durchzusetzen, als gewählter Hauptmann und somit ermächtigt, die Táborer Bevölkerung zu diesen Zielen zu führen. Das Žižka-Siegel ist so gesehen der erste Beleg der bewussten Erinnerung an das alttestamentarische Tábor, die von der älteren Literatur vorausgesetzt wird, in Quellen aber nicht beurkundet ist.

Das Žižka-Siegel ist kein gebräuchliches persönliches Siegel mit Wappen, das nur Person und Geschlechtsabstammung des Siegelbesitzers bestimmen sollte, wie es zum Beispiel die Hauptmänner Chval von Machovice, Zbyněk von Buchov und andere benutzten, sondern es stellt selbst das ideologische Konzept der Berufung Žižkas zum Feldherr und Politiker dar. Es handelt sich hier auch nicht nur um einfaches Bekennen zu den Ideen des neuen Glaubens oder um eine Demonstration der Vertrautheit, wie später auf Siegeln des Hauptmanns von Písek, Matyáš Louda, von Chlumčany oder von Priester und Hauptmann Bedřich von Strážnice, die ebenfalls das Symbol des Kelchs in ihre Wappen aufnahmen, und dadurch die Kraft dieses Symbols auf ein bloßes persönliches Kredo begrenzten, das nur helfen sollte, sie von anderen zu unterscheiden.

Auf den Siegeln tauschte Žižka die persönliche heraldische Symbolik - ohne sich im Hinblick auf sein ständisches Bewusstsein davon nachweislich loszusagen gegen die Symbolik einer höheren Ordnung, die nicht nur zu seinem religiösen und politischen Programm sondern auch zum militärischen Symbol wurde.

Žižkas durchdachtes Vorgehen im Jahre 1420 einen neuen Siegelstock einzuführen, der das synkretistische hussitische Programm darstellt, ist eine außerordentliche Erscheinung. Einen solchen Schritt wagte kein anderer. Auch das ist ein Kennzeichen seiner großen Individualität.

V. Války a válečníci na předělu středověku a novověku

Husitská revoluce na pozadí dobových válek a vojenství.

Petr Klučina

V průběhu válek, které se odehrávaly na území Evropy ve 14. a 15. století došlo postupně ke změně celého vojenského systému. Na jedné straně se výrazně modifikovala organizační struktura armád, částečně pak také výzbroj a její kvantitativní i kvalitativní rozložení mezi jednotlivé složky vojska. Změny se nevyhnuly samozřejmě také způsobu boje – dobovému vojenskému umění, zejména taktice. V tomto časovém horizontu se odehrávala také husitská revoluce se svým specifickým vojenským systémem, který, během trvání husitských válek, husité vytvořili. O proměnách evropského vojenství na sklonku středověku již bylo mnoho napsáno. Většina historiků vojenství se ve svých studiích zaměřila především na nejvýraznější a nejzřetelnější prvek těchto změn, na novinky v taktice boje a ve složení vojsk. Šlo o procesy, během nichž skončila definitivně éra rytířských válečníků a nastal nástup žoldněřských armád, v nichž začala hrát dominantní úlohu v boji pěchota. Často se proto v literatuře dokonce mluví o „revoluci ve vojenství“ nebo o takzvané „renesanci pěchoty“. Protože ale tyto změny probíhaly v různých zemích tehdejší Evropy v odlišných časových rovinách a v nestejně intenzitě, setkáváme se nezřídka v odborné literatuře s tvrzeními, kdy jakési prvenství či hlavní zásluha bývá (většinou podle národnosti pisatele), tu připisována anglickým lučištníkům, tu švýcarským pěšákům či lancknechtům a v našich zemích samozřejmě nezřídka husitům.

Při takových úvahách se hledají podpůrné argumenty většinou v analýze taktiky boje, v posuzování, jak byla použitelná pro další vývoj vojenského umění a jaká byla její adaptabilita na postupně se měnící podmínky. Na druhé straně se také přihlíží k tomu, jak rychle byla nová taktika přejímána a napodobována, jak se v praxi uplatňovaly nové zbraňové systémy, například palné zbraně.

Hledisek ze kterých je možné tuto problematiku nahlížet je celá řada a dokonce je možné tvrdit, že pro každé z tvrzení o prvenství nebo základním významu těch či oněch bojovníků pro „renesanci pěchoty“ je možné shledat dostatek velice pádných argumentů. V tomto příspěvku bych se ale nechtěl zabývat finesami vojenské taktiky, ani detailně rozebírat jak kdo, co a v jaké míře od koho převzal a dále rozvinul. Rád bych upozornil na některé obecnější otázky změn ve vojenství té doby, oné „renesance“ pěchoty.

Hned v úvodu musím zdůraznit, že se nejednalo, alespoň podle mého soudu, o revoluci ve vojenství, ale o poměrně dlouhodobý vývojový trend

vedoucí k těmto změnám, který se, s rozličnými obměnami, v dějinách vojensství vždy opakoval a opakuje a odráží tak, konec konců, určitý stereotyp vývoje vojenského systému a také „vojenského myšlení“ a je, s jistým zevšeobecněním a zjednodušením, vlastně platný do dnešní doby. Pokusím se toto své tvrzení přiblížit na následujícím schématu. Schéma má obecnější platnost, ale pro potřeby tohoto referátu ho budu aplikovat na poměry sklonku středověku.

Výchozí situace		Změna			
	Vojenský systém	Taktická úvaha a rozhodnutí	Ozbrojený střet	Reakce na průběh a výsledek střetu	Vojenský systém
Protivníci	A	Tradiční rozhodnutí velitelů podle osvědčených a v předchozích válkách vyzkoušených schémat. Většinou mechanické, bez invence.	Porážka	Zděšení, ořesené sebevědomí Snaha o napodobení vojenského systému nepřítele: ♦ Snaha o aplikaci taktiky protivníka ♦ Změny organizace vojska ♦ Změny ve výzbroji	Je dotvořen nový typ vojenského systému a obecně zaveden do praxe. Je kodifikován v předpisech a teoreticky rozpracován vojenskými odborníky. Přestává být tvůrčí, jeho aplikace je mechanická, nastává stagnace systému.
	B	Nová řešení • Nová taktika k eliminaci převahy protivníka • Uplatnění jinak strukturované šikmy výzbroje • Nová organizační struktura vojska		Vítězství	
	I.	II.	III.	IV.	V.

Budeme hovořit o vojenském konfliktu, kde proti sobě stojí dva odlišní protivníci. Pro tento referát vezmeme za výchozí situaci, jaká panovala ve 14. a 15. století (Schéma se ale dá aplikovat i v jiných časových rovinách). Ten z protivníků, který representoval osvědčený a léty prověřený a fungující vojenský systém (pruh A v tabulce), měl ve výchozí pozici na své straně teoreticky vlastně téměř všechny výhody (sloupec I.). Byl schopný postavit do pole vojsko, které bylo dostatečně početné, mělo ověřenou organizační strukturu a skládalo se navíc z dobře vycvičených bojovníků, řekněme vojenských profesionálů, kteří disponovali potřebným sebevědomím a na druhé straně měli také potřebné vybavení – kvalitní výzbroj a výstroj. Byli zvyklí v boji používat zažitou standardní taktiku se všemi jejími finesami.

Od toho všeho se samozřejmě, na druhé straně odvozoval také způsob rozhodování velitelů takového vojska. Ti se, v drtivé většině případů, drželi osvědčených postupů z předchozích válek a rozhodovali se mechanicky

a bez invence (sloupec II.). Jejich velitelská rozhodnutí ale byla v případě netradičního soupeře zásadně chybná a to jak v tehdy, kdy protivníka podceňovali, tak také v případě, kdy naopak uznávali jeho kvality. Je to sice zdánlivý protimluv, ale bylo tomu tak. V případě rytířského vojenství vše obvykle probíhalo podle následujícího schématu. Velitelské rozhodnutí bylo postaveno na přibližně takovéto úvaze: Bitvu rozhoduje nejkvalitnější součást vojska a tou jsou těžkoodění jezdců, jejich útok rozvrací sestavu nepřítele a zahání ho, po boji muže proti muži, na útek.

Proto ve chvíli, kdy stála před těžkooděnci špatně vycvičená pěchota, dával velitel klasického rytířského vojska pokyn k útoku těžkooděncům, kteří měli rozdrtit pěchotu, kterou nepovažoval za důstojného soupeře ¹. Na druhé straně ale, byl-li protivník z nějakého důvodu považován za nebezpečného, opět nastupovala do útoku nejkvalitnější složka vojska – těžké jezdectvo, neboť, kdo jiný se měl s nebezpečným protivníkem vyrovnat? Problém takovýchto velitelských rozhodnutí tkvěl v tom, že tato „nejkvalitnější složka vojska“ znala v podstatě pouze jeden základní taktický manévra a tím byl útok. Buď hromadný, vedený celou silou těžkooděných jezdců s pozdějším možným zasazením zálohy nebo postupný v několika vlnách jezdců. Nikdo z velitelů se přitom nezamýšlel nad tím, zda je tento způsob boje proti netradičnímu protivníkovi adekvátní a účelný ².

Na straně nepřítele (pruh B tabulky) byly na počátku většinou samé nevýhody. Nemohl zformovat vojsko toho typu, který byl v té době dominantní. Jeho vojáci zpravidla neměli ani potřebný výcvik ani tak kvalitní výzbroj

---

¹ Příkladů podobných rozhodnutí velitelů známe z dobových bojů více. Například v bitvě u Courtrai (Kortrijk) v roce 1302 dal velitel francouzského vojska Robert d'Artois, po krátkém úvodním postřelování sestavy flanderské pěchoty z kuší, rozkaz k útoku těžkooděné jízdy v domněnání, že bitvu rozhodne její nájezd do šiku pěchoty. Podobně zaútočil první sled rytířů vévody Leopolda III. Habsburského na švýcarskou pěchotu u Sempachu.

² Ukázkou problematického rozhodnutí tohoto typu je akce křížáků proti opevnění husitů na vrchu Vítkov v roce 1420. Zdá se, že zkušený velitel, jakým beze sporu byl Pippo Spano z Ozory, správně pochopil strategický význam vrchu Vítkova. Předstíranými útoky na jiných směrech se snažil a patrně poměrně úspěšně, odlákat pozornost husitů v Praze od hlavního směru svého útoku, od vrchu Vítkova. Poslal ale ke splnění tohoto úkolu těžkooděné jezdce, což bylo nesprávné rozhodnutí. Na celkem nevelké ploše temene kopce neměla jízda možnost se rozvinout a dostatečně razantně zaútočit. Na druhé straně bylo pochybné poslat jezdectvo k dobytí opevnění, byť provizorních. Úlohu by snadněji splnily oddíly pěších žoldnérů.

a i strukturálně byly zbraně v jejich oddílech zcela jinak zastoupeny. Proto nebyl velitel takového vojska schopen uplatnit v bitvě obvyklou dobovou taktiku a jeho úvahy musely být zcela jiné. Především bylo potřebné jinak sestavit oddíly vojska a zamyslet se nad tím, jak uplatnit tu škálu zbraní, kterou bojovníci disponovali a v konečném důsledku logicky také hledat takovou taktiku boje, která by umožnila eliminovat převahu protivníka (sloupec II.). Proto muselo rozhodnutí velitele vycházet z analýzy protivníkových předností. Měl-li nepřítel dobře vycvičené bojovníky v dobré zbroji, kteří byli navíc profesionálně vycvičení, nebylo možné připustit běžný boj muže proti muži. Útočil-li nepřítel silou nájezdu formace těžkooděnců, bylo potřebné eliminovat sílu nárazu jezdeckta. V období válek čtrnáctého a patnáctého století byla pro tyto problémy nalézána, nezávisle na sobě, řešení na několika rozdílných evropských bojištích. V podstatě se dá říci, že to byla řešení v mnoha ohledech podobná.

Především šlo o výběr vhodného terénu bojiště, který sám o sobě útok jezdeckta zpomaloval, činil ho krajně obtížným nebo ho dokonce byl schopen zastavit. V takzvané „ostruhové bitvě“ u Courtrai (Kortrijk) roku 1302 byl takovou překážkou, která znehybnila útočící francouzské těžkooděnce rozbahňený potok³. Podobně posloužilo u Sudoměře husitům blátivé dno rybníka. U Kresčaku zase musely francouzské oddíly útočit do svahu⁴, což je zpomalilo a to umožnilo anglickým lučištníkům déle postřelovat šiky protivníka⁵.

³ Srovnej J. F. VERBRUGGEN, *De Slag der Gulden Sporen, Bijdrage tot de Geschiedenis van Vlaanderens Vrijheidsoorlog, Antwerpen-Amsterdam, 1952.*

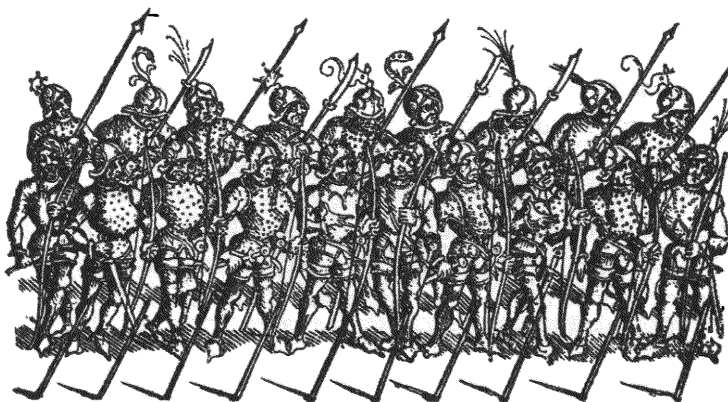
⁴ Bitevní postavení na kopci, tedy v terénu nevýhodném pro útok jezdeckta využívala také husitská vojska takřka pravidelně po celou dobu husitských válek. Srovnej P. KLUČINA, *Příspěvek k problematice taktiky husitských vojsk, Studie k československým vojenským dějinám, Praha 1983, s. 3-29.*

⁵ K tomuto tématu existuje nespočet úvah. V zásadě se dá říci, že Francouzi útočili do svahu a museli přitom překonat okolo 250 metrů než narazili na postavení Angličanů. Tuto vzdálenost byl rytířský kůň schopný překonat cvalem přibližně za minutu a půl. Anglické šípy dokázaly prorážet zbroj na vzdálenost 150 až 180 metrů. Bylo-li ve vojsku Eduarda III. okolo 6000 lučištníků a měl-li každý z nich, jak bylo předepsáno 24 šípů, byl účinek střelby na do vrchu pomaleji jedoucí rytíře skutečně drtivý. Je prokázáno, že za minutu dokázal vystřelit anglický lučištník 6 mířených šípů. Můžeme tedy teoreticky odhadnout, že během nájezdu francouzských jezdců na ně mohlo dopadnout 36 000 střel. Jestliže pak vystříleli angličtí lučištníci během opakovaných nájezdů nepřítele celou zásobu svých šípů sneslo se na Francouze a jejich spojence teoreticky na 144 000 střel. Srovnej G.C. STONE, *A Glossary of the Construction, Decoration and Use of Arms and Armour, Portland - Maine 1934, s. 131.* Dále E. G. HEATH,

Podobně horský terén dopomohl Švýcarům k poražení rytířských oddílů v několika bitvách ve 14. století.⁶

Druhou novinkou bylo masové použití zbraní, které nehrály do té doby rozhodující úlohu na bojištích. U Kresčaku to bylo nasazení „dlouhých luků“, u husitů v té době nadstandardní použití palných zbraní v polní bitvě.

Jezdeckto mohla s úspěchem také zastavit nějaká hájená překážka. U husitů se takovou stala vozová hradba. Podobně účinkoval u falangy švýcarské pěchoty ježek z dlouhých, proti hrudím útočících koní napřažených pík, které byly delší než jezdecká kopí útočících těžkooděnců. Jinak problém řešilo anglické vojsko u Kresčaku. Tam neabsentoval určitý počet dobře vyzbrojených profesionálů – těžkooděnců. Proto mohla být uplatněna spolupráce lučištníků s anglickými rytíři, kteří přebírali tíhu boje ve chvíli, kdy některý ze lukostřelbou zdecimovaných oddílů francouzského vojska projel deštěm

---

A History of Target Archery, New York 1973, R. P. ELMER-Ch. ALLEN, *The Book of the Longbow*, Garden City 1929. J. BRADBURY, *The Medieval Archer*, New York 1985, R. HARDY, *Longbow: A Social and Military History*, Cambridge 1976, Ch. ROTHERO, *The Armies of Crécy and Poitiers*, London 1981.

⁶ Nejprve v bitvě u Morgartenu roku 1315, pak u Laupenu 1339 a konečně v osmdesátých letech 14. století u Sempachu 1386 a Näfelsu 1388. Více E. FRAUENHOLZ, *Entwicklungsgeschichte des deutschen Heerwesens, díl II., Das Heerwesen in der Zeit des freien Söldnertums, část 1*, München 1937, W. F. MÜLINEN, *Geschichte der Schweizer Söldner bis zur Errichtung der ersten stehenden Garde 1497*, Bern 1887, dále sborník RITTERTUM, *Schweizerische Dokumente, Hochadel im Aargau, Lenzburg 1964*, H. R. KURZ, *Schweizerschlachten*, Bern 1962.

šípů a snažil se vklínit do anglické sestavy. Později, za burgundských válek, tvořila někdy překážku řídká palisáda z kůlů zřízená před šiky střelců⁷.

A konečně se v poslední fázi bitvy mohla uplatnit převaha kolektivního boje pěchoty ozbrojené dřevcovými zbraněmi proti individuálně bojujícím otřeseným a většiny svých bojových výhod zbaveným rytířům.

Ozbrojené střety, které končily vítězstvím nerytířského vojska sebou nesly další impuls pro vývoj vojenství. Takové porážky měly samozřejmě demoralizující dopad. Otřesené sebevědomí poražených se jen těžko vzpamatovalo a pokud takovýchto neúspěchů přišlo více v rychlém sledu za sebou, docházelo k pokusům řešit tuto situaci změnou nebo úpravou vojenského systému. Nastávala fáze (sloupec IV.), v níž se poražený snažil nějakým způsobem napodobit či úplně převzít vojenský systém protivníka. Pokoušel se uplatnit změny ve výzbroji, měnil složení a organizační strukturu vojska, aplikoval, více či méně úspěšně taktiku boje, kterou protivník použil. Někdy přicházel na nová, odlišná řešení, která v delším horizontu prokázala životaschopnost a stávala se základem nového vojenského systému.

Také na straně vítězů docházelo k určitým změnám. Úspěšný postup, který vedl k vítězství se zdokonaloval a byl aplikován v dalších střetech a tím docházelo k postupnému dotváření nového vojenského systému. Formovala se pevnější organizační struktura vojska, standardizovala se do určité míry výzbroj a výstroj a taktika se postupně zakonzervovala do schématu, které bylo vždy znovu a znovu, byť s některými novými prvky, aplikováno. Z původně nevyvíčených bojovníků se stávali profesionálové a sebevědomí rutiněři. A tak nalézáme posléze na straně vítěze i poraženého vlastně nový vojenský systém (sloupec V.), obecně přijímaný a rozvíjený, který často navíc pevně kodifikovaly a regulovaly různé vojenské řády, předpisy, instrukce a který byl teoreticky, někdy až ad absurdum, rozvíjen a rozpracováván ve vojenských odborných spisech. Postupně se tak vojenství dostávalo opět do fáze stagnace.

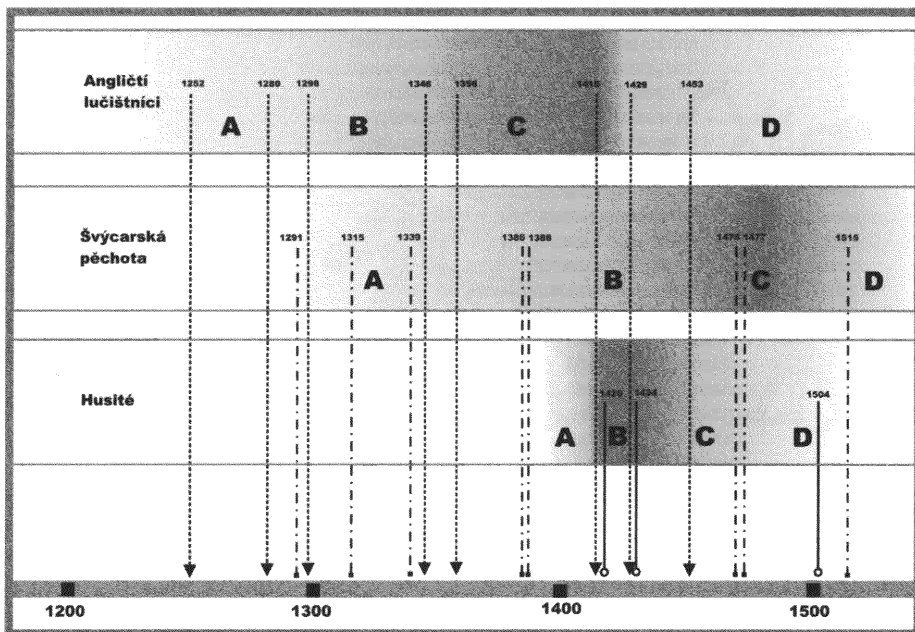
---

⁷ Údajně použili palisádu z kůlů angličtí lučištníci v bitvě u Azincourtu. Později měl kůl ve výzbroji každý pěší střelec burgundského kopí Karla Smělého. Kůl měl délku 6 stop a byl na obou koncích zahrocený. Srovnej též W. ROSE, König Johann der Blinde von Böhmen, Zeitschrift für historische Waffenkunde, roč. VII., sešit 2/3, s. 47. Sestava pěchoty chráněná palisádou z kůlů z doby burgundských válek je na obr. 1. Také v bitvě u Kresčaku podle některých pramenů bylo postavení Angličanů chráněno provizorním polním opevněním, údajně příkopy, záseky a barikádou z vozů. Viz G. VILLANI, Istorie Fiorentine, fino all'anno 1348, díl 8, kniha 12, kap. 66, Milano 1803.

To co bylo uvedeno platí, samozřejmě s určitými výhradami a odlišnostmi, pro všechny změny v dobových válkách rámuje husitskou revoluci a samozřejmě také pro vojenství, které sebou přinesla husitská revoluce. I ono se dostalo posléze do fáze stagnace, nemělo sílu se dále vyvíjet a tak pouze kořistilo ze své úspěšné minulosti a z hrůzy nepřátel před husitskými bojovníky. Nebylo schopné zareagovat na nového protivníka proti kterému nebylo vlastně ani vytvořeno, na pýchotu lancknechtů.

Porovnáváme-li husitské vojenství s pozadím dobových válek, je zajímavé nahlédnout tuto problematiku také z jiného úhlu a pokusit se tak o bližší specifikaci toho, čím snad bylo, husitské vojenství odlišné nebo typické. Ponecháme přitom opět stranou otázky rozboru vojenského umění či organizace nebo výzbroje vojska. Ke zpřehlednění problematiky nám poslouží druhá tabulka, která srovnává časový horizont a intenzitu změn ve vojenství v období 14. a 15. století u hlavních aktérů těchto přeměn. Jednak u husitů samých, ale na druhé straně také u Švýcarů a u anglických lučištníků.

Již první pohled na toto schéma ukazuje, že se při změnách v tehdejší vojenství nejednalo o revoluční zvrát, ale o poměrně velice dlouhodobý proces,

Vysvětlivky: Intenzita šedé barvy naznačuje míru úspěšnosti vojenského systému. Nejtmavější odstín značí dobu největší slávy.

kteřý probíhal skutečně s různou intenzitou na poměrně velice širokém časovém a územním prostoru. V prvním pruhu na tomto schématu je znázorněna dynamika vojenství ovlivněná takovým fenoménem, jakým byli angličtí lučištníci.

Ještě koncem 12. století v zachovaném soupisu „Assize of Arms“ vyhotoveném pro Jindřicha II. v roce 1181 nebyl luk v Anglii zařazen mezi vojenské zbraně a za takovou zbraň nebyl ani považován. Přesto, při výpravách do Walesu měli již na přelomu 12. a 13. století a zejména ve století 13. angličtí rytíři první možnost se s účinky dlouhého luku setkat. Walesští lučištníci používali tuto zbraň při svém partyzánském způsobu vedení boje proti anglické expanzi. Účinnost a průraznost střel z jejich luků si vynutila velice záhy zaslužený respekt⁸. Již v polovině 13. století byl proto oficiálně v Anglii zařazen luk mezi válečné zbraně a oddíly Waleských lučištníků začal po válkách ve Walesu od osmdesátých let 13. století do svého vojska verbovat anglický král Eduard I.⁹ Právě tito lukostřelci mu pomohli zvítězit v bitvě u Falkirku v roce 1298, kdy jejich střelba rozvrátila formaci skotských pěšáků (část A v tabulce). V bojích v průběhu první poloviny 14. století se v Anglii nadále lučištníci osvědčovali, zejména za vleklých skotských válek a anglický král Eduard III. osobně začal dbát o výcvik vlastních anglických lučištníků, o jejich důkladnou přípravu a dostatečné vybavení zbraněmi¹⁰.

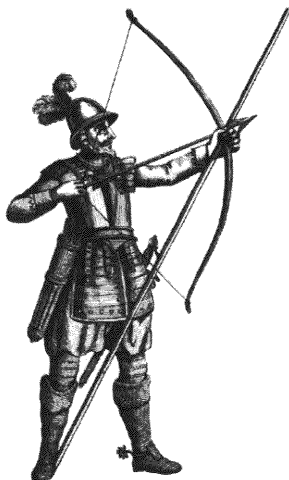
⁸ Zajímavé údaje o tom má ve své kronice Giraldus Cambrensis. Viz T. FORESTER - R. H. HOARE, *The Historical Works of Giraldus*, New York 1968, s. 370-371.

⁹ Srovnej J. E. MORRIS, *The Welsh Wars of Edward I.*, New York 1969.

¹⁰ Eduard III. se pokoušel zakázat jiné zábavy venkovanů než byla střelba do terče (a kohoutí zápasy) a nařizoval výcvik dětí a mládeže v lukostřelbě. Viz například I. RYMER, *Foedera, conventiones, litterae*, díl III., Hagae 1734-1735, s. 704. Ukázky, jak takový výcvik vypadal nalézáme například na iluminacích v Luttrell Psalter. Viz obr. 2.

Tak vznikl základ vojenských sil (část B v tabulce), které v první fázi stoleté války rozdrtily francouzská vojska nejprve u Kresčaku a pak u Poitiers. Poté nastalo za stoleté války relativně dlouhé období, kdy byli angličtí lučištníci považováni za nebezpečný druh vojska a Francouzi se snažili nějakým způsobem zareagovat na jejich úspěchy (část C v tabulce). Jednak snahou o rozšíření vlastních oddílů střelců a jednak změnami organizace svých vojsk¹¹. Teprve po dalším drtivém vítězství lučištníků v bitvě u Azincourtu začala v dalších desetiletích jejich sláva postupně blednout. Zůstávali nadále v sestavě anglických vojsk a po skončení stoleté války se stávali vyhledávanými žoldněři, ale jejich protivníci je dokázali, díky změněné taktice a organizaci svých vojenských sil, porážet. Tak například utrpěli na sklonku stoleté války porážku od Francouzů u Castillonu a v šedesátých a sedmdesátých letech nezazářili ani jako žoldněři v cizích službách (část D v tabulce). Pouze v domácím anglickém prostředí ze setrvačnosti, díky své někdejší proslulosti a zkosnatělému myšlení tamních vojenských velitelů, byly jejich oddíly používány ještě do devadesátých let 16. století. Dozvuky věhlasu těchto válečníků doléhaly ještě do 17. století, kdy si na ně vzpomněl anglický vojenský teoretik a navrhl vyzbrojovat pikenýry ve standardních oddílech žoldnéřské pěchoty kromě píky ještě dlouhým anglickým lukem¹².

¹¹ O tom více P. CONTAMINE, *Guerre, état et société a la fin du Moyen Age, Études sur les armées des rois de France 1337–1494*, Paris 1972, s. 12–131.

¹² Oficiálně skončilo působení lučištníků v řadách anglického vojska až v roce 1595. Obr. 3. ukazuje, jak si představoval autor vojenského traktátu z první poloviny 17. století využití dlouhých luků ve výbroji tehdejších pikenýrů.

Ve druhém pruhu tabulky vidíme, že podobně dlouhý byl vojenský vývoj také v oblasti Švýcarska. Zde došlo v devadesátých letech 13. století k vytvoření jádra pozdějšího švýcarského společenství spojením prvních tří kantonů. Švýcarská domobranecá pěchota, základ vojenských sil kantonů neměla tehdy ještě systematický výcvik a nemohla se samozřejmě ani svou výzbrojí rovnat obrněnému jezdecktvu. Přesto dokázali houževnatí horalé kolektivním způsobem boje a za přispění výhodného terénu v průběhu 14. století několikrát zvítězit nad lépe vyzbrojeným a k boji připraveným nepřítelem (část A v tabulce). Jejich úspěchy ve 14. století sebou přinesly nejen postupné připojení dalších kantonů ke společenství, ale také zvýšení sebevědomí Švýcarů a postupné vytříbení jejich vojenské taktiky. Proto se již během 14. století stávali vyhledávanými žoldněři a kantony začaly dbát o řádný výcvik svých bojovníků a pravidelně a poměrně přísně kontrolovaly také jejich předepsanou výzbroj¹³. V 15. století proto kantony mohly začít, díky své vzrůstající vojenské síle, provádět expanzivní politiku vůči sousedům (část B v tabulce) a jejich mocenské ambice vyvrcholily v době burgundských válek. Tehdy byla švýcarská domobrana již schopná porazit vojsko protivníka i bez pomoci horského terénu v regulérní bitvě. Přesvědčil se o tom burgundský vévoda Karel Smělý, který v průběhu dvou let prohrál tři bitvy a v poslední z nich u Nancy v roce 1477 ztratil i vlastní život. Vítězství ve válce s Karlem Smělým se stalo zásadním zlomem. Teprve od té doby začali být Švýcaři považováni za špičkové vojáky a odcházeli v úctyhodném počtu do žoldněřských služeb v zahraničí (část C v tabulce). Jejich taktika byla napodobována a Švýcaři se stali, svým způsobem, také učiteli německých lancknechtů. Jejich sláva postupně vzala za své během italských válek v první polovině 16. století (část D v tabulce).

Také husitské války a s nimi spojené vojenství měly svou dynamiku. Na první pohled je ve třetím pruhu tabulky vidět, že se od předchozích uvedených příkladů, poněkud liší. Dění v nich bylo koncentrovanější do mnohem kratšího časového období a intenzivnější. Proto se opravdu z tohoto úhlu může jevit husitské vojenství, alespoň ve středoevropském horizontu, jako revoluční

---

¹³ Již v první polovině 14. století najímali švýcarské pěšáky do svých služeb Viscontiové. V roce 1373 ve svém breve z 5. září dokonce papež Řehoř XI. vyhrožoval švýcarskému společenství církevními tresty, pokud nezabrání odchodu švýcarských žoldněřů do služeb jeho protivníků. Srovnej K. RIEDER, *Römische Quellen zur Konstanzer Bistumsgeschichte*, Innsbruck 1908, s. 583, č. 1828. Více o tom W. F. Müllinen, c.d., s. 273.

zlom ve vojenství. Samozřejmě ani ono se neobjevilo náhodně. Předcházela mu, když zůstaneme v oblasti vojenství, dlouhá léta vnitřních zmatků a bojů nevedených většinou podle regulí rytířského válečnictví. Především příslušníci české nižší šlechty si v těchto střetech v žoldněřských službách doma i v cizině osvojili velké množství zkušeností (část A v tabulce), které pak, dá se říci geniálně a s nevšední rychlostí, uplatnili při konstituování toho, čemu říkáme husitské vojenství. Dovedení taktiky boje za použití vozové hradby, promyšlení organizace vojska a dalších s tím spojených záležitostí do určité dokonalosti bylo u husitů velice rychlé a bylo dotvořeno již za necelé čtyři roky, tedy v podstatě do konce života Jana Žižky. Polní vojska husitských bratrstev, která zůstala až do konce revoluce vlastně jakýmsi předobrazem budoucích stálých armád, pak dotvořila husitskou taktiku do standardizované podoby (část B v tabulce).

Nesporné úspěchy husitských vojsk přispěly k tomu, že na husitskou taktiku způsob organizace vojska velice rychle zareagovaly protivníci a snažili se napodobit alespoň některé aspekty husitského vojenského systému, byť mechanicky, mnohdy neuměle a bez potřebného rozhledu a invence. Dokládají to početné vojenské řady, sněmovní a jiné vojenské instrukce a předpisy z té doby¹⁴. Ale, na druhé straně, jak rychle proběhlo formování husitského systému, tak rychle také došlo k jeho ustrnutí a schematizaci. Snadná vítězství v bitvách, útoky početných zahraničních vojsk v některých případech téměř bez boje a neschopnost protivníků postavit proti husitům velkou armádu schopnou se s nimi měřit v bitvě vedlo husity a také některé z jejich nepřátel k přesvědčení o samospasitelnosti husitské taktiky. Zprofesionalizovaní husitští válečníci, kteří nenacházeli po ukončení válek cestu k běžnému civilnímu životu tak nacházeli dostatek příležitostí v žoldněřských službách doma i v zahraničí (část C v tabulce). Tak se ve střední Evropě objevovala po celou druhou polovinu 15. století vojska, často podobně sestavená a používající stejnou, tedy husitskou taktiku, pouze s malými obměnami a vylepšeními. Přitom se zcela vytratilo povědomí o tom, že to byla, na rozdíl například od taktiky

---

¹⁴ Jen z období trvání vlastních husitských válek máme zachováno Frankfurtské usnesení říšských stavů pro výpravu proti husitům z roku 1427, tzv. Norimberské usnesení o šikování vozů z roku 1428, Slezské usnesení o šikování vozů z roku 1429, Norimberské návrhy pro šikování vozů z roku 1430, Norimberské usnesení o tažení do Čech z roku 1431, Vojenský řád vévody Albrechta Rakouského pro výpravu proti Čechům z téhož roku a vozový řád Německých rytířů z roku 1433. Přehled těchto a dalších řádů, usnesení a instrukcí viz P. KLUCINA, c.d., s. 28–29.

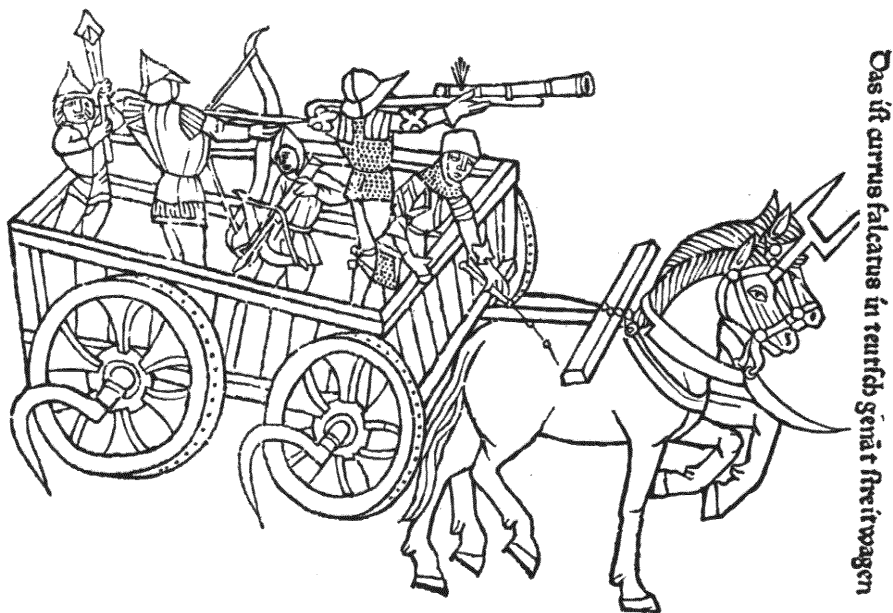
švýcarské, taktika vždy výrazně defenzivní, která v podstatě spoléhala na to, že nepřítel proti kterému byla vytvořena, tedy těžký jezdec, zaútočí na vozovou hradbu a bude poražen. Ve chvíli, kdy se potkala dvě vojska bojující touto taktikou zákonitě nastala patová situace. Málokdo byl ochoten riskovat útok vozovou hradbu protivníka nebo se vzdát bezpečí svých vlastních vozů. Vojska manévrovala, bitvám se vyhýbala, válka se protahovala bez jednoznačného rozhodnutí a tím se zákonitě prodražovala. Nastala stagnace vojenství, byť v regionálním měřítku. Je samozřejmé a zákonité, že husitská taktika utrpěla základní nezdar poté, co se musela utkat s vojskem se silnou bojeschopnou pečotou, proti kterému nebyla původně určena (část D v tabulce).

Určitou výlučností husitských válek a vojenství byl jejich velice rychlý ohlas v dobových domácích i zahraničních vojenských normativích a regulativích a nebývalý dopad odrážející se také v dobové vojenské odborné literatuře¹⁵.

¹⁵ Ohlas husitského vojenství měl někdy až poněkud kuriózní podobu. Například v takzvaném „německém Vegetiovi“ ze šedesátých let 15. století nalezneme mezi 63 tabulemi na tabuli H „antický bojový vůz“ – „Streitwagen“, tažený volským potahem

Zřejmá komplikovanost husitského vojenského systému, spočívající mimo jiné v složitě zajišťovaných přesunech vojska, sofistickovaném tvoření vozové hradby a na promyšlené spolupráci jednotlivých druhů zbraní uvnitř vojska, nutila autory odborných spisů k tvorbě návodů a teoretických konstrukcí jak podobná vojska sestavovat a vnitřně organizačně strukturovat a používat na bojišti. Jak se pisatelé vzdalovali dobou, kdy tvořili od doby válek husitských, nabývala jejich líčení a představy stále absurdnějších rozměrů¹⁶. Přesto se o tvorbě vozových hradeb a jejich použití v boji psalo v odborných spisech až do 17. století¹⁷.

a opatřený srpy na kolech. Jeho osádka ale připomíná osádku husitských vozů. Viz obr. 4. Na tabuli J je pak zobrazen „currus falcatus“ s poznámkou „in teutsch genant streitwagen“, jehož osádku tvoří pět mužů, z nichž jeden je dokonce vybaven ruční palnou zbraní. Viz obr. 5. Srovnej M. JÄHNS, *Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland*, München-Leipzig 1889, s. 264–265.

¹⁶ Zvláště krkolonné úvahy o vozové taktice nacházíme například u Seldenecka v jeho spise z roku 1480, ve válečné knize rytíře von Eybe z roku 1500 a ve spise vévody de Cleve z roku 1498. Srovnej M. JÄHNS, c.d., s. 272–274, 306–309, 439–440.

¹⁷ Dozvuky husitského vojenství nalézáme ještě v *Reichsabschied von Speier* z roku 1532, stejně jako ve spisu Reinharta von Solms z roku 1550. Manévrování ve vozové hradbě se věnuje i spis vévody Albrechta Pruského z roku 1552, má o ní zmínky *Fronspurgerův Kriegsbuch* z roku 1573 i *Kriegsdiscurs* Lazara Schwendiho. Srovnej

Pro husitské války bylo typické také to, že probíhaly na relativně nevelkém území a že během nich nebyla vytvořena fakticky nikdy zcela zřetelná linie fronty. Nepřátelé husitů a jejich opevněné body se proměnlivě vyskytovali v zádech jednotlivých husitských svazů a také vzájemné vztahy mocenských uskupení v rámci samotných Čech nevytvářely jednotnou linii fronty dělící území husitů od území protivníka. Hustota průtahů vojska na tak nevelikém území spolu s devastujícími dopady vojenské činnosti v horizontu 14 let trvání husitských válek tak byla patrně další z okolností, která odlišovala husitské války od ostatních dobových konfliktů.

Není možné nepřipomenout ještě další významný aspekt, který do vojenství změny dobové taktiky v 15. století přinesly. Jak konec stoleté války, tak války burgundské a zejména pak války husitské přispěly velkou měrou k tomu, že se na trhu žoldnéřů v Evropě, zejména ve druhé polovině 15. století objevilo dostatečné množství zkušených a kvalitních bojovníků, které bylo možné najmout do vojenských služeb. Tak vlastně konec rytířského vojenství byl provázen také nástupem jinak sestavovaných a organizovaných žoldnéřských armád, které dominovaly na evropských bojištích až do poloviny 17. století.

M. JÄHNS, c.d., s. 753-757. Úspěšně byla vozová taktika k zajištění přesunů vojska a ochraně vojenského tábora používána ještě v první polovině 17. století v Polsku proti lehkému jezdeckému orientálního typu. I v této oblasti nalezneme vojenské odborné spisy, které o vozové hradbě podrobně pojednávají. Nejznámějším z nich je spis hejtmána Jana Tarnowského *Consilium rationis bellicae* (vydaný v Tarnowě 1558). Méně je známá práce vojenského inženýra Józefa Naronowicze- Narónského *Budownictwo wojenne* z roku 1659 (dochovala se v rukopise), která rovněž hovoří o použití vozové hradby. Viz T. NOWAK, *Polska sztuka wojenna w czasach odrodzenia*, Warszawa 1955. Také v českých vojenských spisech se setkáváme s odkazy na vozovou hradbu. Za jiné uvedme *Řád válečný proti Turku*, který v roce 1593 sepsal Sigmund Chotek z Chockova (uverejňen v *Sněmeh českých VIII*, č. 156). Ve článku 56, který je nadepsán „Kterák se křesťané v potkání proti Turku chovati mají“ doporučuje Chotek používat proti Turkům vozovou hradbu.

The Hussite Revolution in the Context of Period Wars and Military Affairs

Petr Klučina

The whole military system gradually changed during the wars which were waged in Europe in the 14th and 15th centuries. The organisational structure of armies was modified significantly, also, to a degree, their weapons and their quantitative and qualitative distribution among individual troops. And fighting methods changed too - especially the tactics. The Hussite revolution with its comprehensive military system falls into this period. Historical literature sometimes speaks about "a revolution in the military system" or "the Renaissance of infantry". Systematic changes took place in various countries in Europe at different times and showed varied intensity. Therefore, we cannot say it was a "revolution" in the military system, since it was a long-term development trend which has been repeated in the history of military affairs and reflects the stereotype of development of the military system and "military thinking". In chart A this stereotype is documented by clashes between the traditional military system and new, untraditional features. The old-fashioned system with poor tactical thinking brought about defeats in battles by a poorly trained and badly armed enemy who, however, innovated tactics and the composition of their troops. The other diagram outlines the area where these changes took place and how intense they were within English archers, Swiss infantry and Hussites. The Hussite military system was more intense as far as both the time when, and the area where it took place were concerned. Striking, was how quickly the system was adopted by opponents and how well the theory was detailed in military essays and military orders. An important aspect which made it possible to bring the "knightly military art" to an end was the fact that there were enough well-trained and experienced mercenaries during the 15th and 16th centuries.

Der Einfluß Böhmens auf die Veränderungen im Kriegswesen während des 15. Jahrhunderts: Ein Beispiel aus Bayern¹

Uwe Tresp

Im Herbst 1458 bahnte sich in Süddeutschland Krieg an. Die Differenzen der Wittelsbacher mit dem Reich bzw. Kaiser Friedrich III. und die Konkurrenz mit Markgraf Albrecht Achilles von Brandenburg drohten in einer bewaffneten Auseinandersetzung zu eskalieren. Angesichts dieser Situation begann Herzog Ludwig der Reiche von Bayern-Landshut, Maßnahmen zur Verbesserung der Wehrhaftigkeit seiner Territorien zu treffen. Zunächst ließ er eine Aufstellung aller Pferdedienste seiner Beamten und adligen Landsassen anfertigen sowie gleichzeitig eine summarische Bestandsaufnahme der wehrhaften Bauern und Bürger mit ihren Waffen. Dazu verordnete er die Anzahl der Feuerwaffen, die von den Städten und Märkten seines Herzogtums einsatzbereit gehalten werden sollten. Wichtigste geplante Maßnahme jedoch war die Aufstellung einer stets einsatzbereiten Söldnertruppe zum unbegrenzten, schnellen militärischen Einsatz und zur Abschreckung möglicher Feinde. Dazu sollten die herzoglichen Beamten und der landsässige Adel für ein Rüstgeld zusätzliche Pferde halten. Vor allem aber sollte über eine Wehrsteuer die Aufstellung einer 1000 Mann starken Fußtruppe finanziert werden.²

Wahrscheinlich wurden diese Planungen durch schlechte Erfahrungen ausgelöst, die mit den üblichen Lehns- und Landesaufgeboten im Kriegsfall

---

¹ Der vorliegende Aufsatz spricht einige Aspekte an, denen ich an anderer Stelle erheblich breiteren Raum gewidmet habe: Uwe TRESP, *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert* (Krieg in der Geschichte Bd. 19), Paderborn 2004, bes. S. 76–130 und S. 173–190.

² Die für die Bezahlung der Söldner vorgesehene Steuer sollte – ohne Landtagsbeschluß – von den Untertanen in den herzoglichen Landgerichten, Klosterhofmarken, Städten und Märkten aufgrund ihrer Verpflichtung zu Rat und Hilfe im Notfall erhoben werden. Vgl. Helmut RANKL, *Landvolk und frühmoderner Staat in Bayern 1400–1800* (Studien zur bayerischen Verfassungs- und Sozialgeschichte Bd. XVII/I), München 1999, S. 156 f.; Wilhelm BECK, *Bayerns Heerwesen und Mobilmachung im 15. Jahrhundert*, in: *Archivalische Zeitschrift NF* Bd. 18 (1911), S. 1–232, hier S. 41 und S. 56 ff.

gemacht wurden. Zu lange dauerte die Mobilisierung einer schlagkräftigen Streitmacht. Die nichtadligen Untertanen erwiesen sich oft als ungenügend bewaffnet und wenig kampftauglich. Vor allem aber waren diese Aufgebote nur beschränkt einsetzbar – in der Regel dienten sie zur reinen Landesverteidigung und auch nur für eine begrenzte Zeit. Schon im relativ häufigen Fall einer Bündnishilfe für andere Fürsten mußten eigens dienstpflichtige Adlige mobilisiert und Söldner geworben werden. Meist griff man hierfür auf den landsässigen Adel und die über Jahrsoldvertrag gebundenen Diener-von-Haus-aus zurück.³

Die Mobilisierung und der Einsatz von Truppen auf einer solchen mittelalterlichen Grundlage war ineffizient, langwierig und somit problematisch bei akuter Notlage. Das hatte auch Herzog Ludwig erkannt und eben deshalb jene Modernisierung geplant, die zur Aufstellung einer ständig einsatzbereiten bezahlten Söldnerarmee führen sollte. Ähnliche Bestrebungen lassen sich etwa gleichzeitig auch in anderen Teilen Europas feststellen.⁴ Sie werden von der historischen Forschung in der Regel als Bestandteil einer allgemeinen dynamischen Entwicklung im Kriegswesen ab der Mitte des 15. Jahrhunderts aufgefaßt. Im Blickpunkt stehen dabei die Veränderungen in Art und Umfang der Kriegführung sowie ihrer Auswirkungen auf die Gesellschaft,

³ W. BECK, *Heerwesen*, S. 60 ff.

⁴ Die bekanntesten Beispiele sind die dauerhafte Bindung von Söldnerbanden durch den französischen König Karl VII. 1444 sowie die Versuche zur Aufstellung permanenter Söldnertruppen in Burgund (mit der sogenannten Ordonnanzkompanie Karls des Kühnen 1471/73) und Ungarn unter König Matthias Corvinus. Vgl. dazu u. a.: Philippe CONTAMINE, *Guerre, état et société à la fin du moyen âge: Etudes sur les armées des rois de France*, Paris 1972, S. 265 ff.; Bruno SCHERFF, *Die Ordonnanz Karls des Kühnen von Burgund aus dem Jahr 1473*, in: *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 57/2 (1998), S. 319–331; David S. BACHRACH, *A Military Revolution Reconsidered: The Case of the Burgundian State Under the Valois Dukes*, in: *Essays in Medieval Studies* 13 (2001), S. 9–17; Gyula RÁZSÓ, *The Mercenary Army of King Matthias Corvinus*, in: János BAK/Béla K. KIRÁLY (Hg.), *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (War and Society in Eastern Central Europe, Bd. III), Brooklyn NY 1982, S. 125–140; János BAK, *Monarchie im Wellental: Materielle Grundlagen des ungarischen Königtums im fünfzehnten Jahrhundert*, in: Reinhard SCHNEIDER (Hg.), *Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich* (Vorträge und Forschungen, Bd. 32), Sigmaringen 1987, S. 347–384, hier S. 367 f.; Zóltán TÓTH, *Mátyás Király idegen Zsoldosserege a Fekete Sereg*, Budapest 1925; András KUBINYI, *Probleme bei der Mobilisierung und Logistik unter Matthias*, in: DERS., *Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königreichs in Ostmitteleuropa 1458–1490*, Herne 1999, S. 162–171.

hervorgerufen vor allem durch technischen Fortschritt – hier ist insbesondere der wachsende Einfluß der Feuerwaffen auf Kampftaktik, Logistik und Festungsbau zu nennen.⁵ Die spürbare Dynamik der Entwicklung gab sogar Anlaß, eine „Military Revolution“, wie sie seit einigen Jahrzehnten für das Kriegswesen der Frühen Neuzeit diskutiert wird,⁶ in gleicher Weise auch für das späte Mittelalter anzunehmen.⁷

Das theoretische Konzept einer revolutionären Umwälzung im Kriegswesen bleibt angesichts eines Betrachtungszeitraumes, der sich – sowohl im Bereich der Frühen Neuzeit als auch in dem des späten Mittelalters – zum Teil über ganze Jahrhunderte erstreckt, sicher weiterhin diskussionswürdig. Viele in scheinbar dramatischer Geschwindigkeit ablaufende Veränderungen erweisen sich bei näherem Hinsehen als Bestandteil eines kontinuierlichen Entwicklungsprozesses über einen längeren Zeitraum hinweg. Das gilt insbesondere für die Verbreitung von Feuerwaffen und den beginnenden Rüstungswettlauf zwischen Kanone und Festung. Auch die oft als Beispiel sprunghafter Fortschritte genannten Modernisierungspläne für das landesherrliche Heerwesen

---

⁵ Volker SCHMIDTCHEN, *Aspekte des Strukturwandels im europäischen Kriegswesen des späten Mittelalters und seine Ursachen*, in: Ferdinand SEIBT/Winfried EBERHARD (Hgg.), *Europa 1500. Integrationsprozesse im Widerstreit: Staaten, Regionen, Personenverbände, Christenheit*, Stuttgart 1987, S. 445–467; Maurice KEEN, *The Changing Scene: Guns, Gunpowder and Permanent Armies*, in: DERS. (Hg.), *Medieval Warfare. A History*, Oxford 1999, S. 273–291; Philippe CONTAMINE, *War in the Middle Ages* (translated by Michael Jones), Oxford 1998, S. 119 ff.

⁶ Die Theorie einer „Military Revolution“ als Serie taktischer und strategischer Entwicklungssprünge zwischen 1500 und 1700 oder sogar ca. 1800 wurde seit den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts von Michael Roberts und Geoffrey Parker entwickelt und entfachte eine lebhafte Diskussion, vor allem in der englischsprachigen Forschung: vgl. u. a. Michael ROBERTS, *The Military Revolution 1550–1650*, in: *Essays in Swedish History*, London 1967, S. 195–225; Geoffrey PARKER, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West 1500–1800*, Cambridge 1988; Jeremy BLACK, *A Military Revolution? Military Change and European Society 1550–1800*, London 1991; David ELTIS, *The Military Revolution in Sixteenth Century Europe*, London 1995; Clifford J. ROGERS (Hg.), *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder 1995; Michael C. PAUL, *The Military Revolution in Russia 1550–1682*, in: *Journal of Military History* 68/I (2004), S. 9–45.

⁷ Andrew AYTON/J. L. PRICE, *The Military Revolution from a Medieval Perspective*, in: DIES. (Hgg.), *The Medieval Military Revolution. State, Society and Military Change in Medieval and Early Modern Europe*, London/New York 1995, S. 1–22; Clifford C. ROGERS, *The Military Revolutions of the Hundred Years War*, in: *The Journal of Military History* 57 (1993), S. 258–277.

sind zwar in ihrer Theorie interessant. Immerhin wird damit das Bemühen mittelalterlicher Fürsten deutlich, ein erkanntes Strukturproblem auf neuen Wegen zu meistern. Allerdings entwickelten auch sie nur allmählich spürbare praktische Auswirkungen. Die bekannten Ordonnanzkompanien zum Beispiel, die Herzog Karl der Kühne von Burgund ab 1468 aufstellen wollte, spielten im Rahmen der burgundischen Kriegsmacht gegenüber den feudalen Kriegsdiensten und temporär geworbenen Söldnern tatsächlich nur eine untergeordnete Rolle.⁸ Und auch die 1458 entwickelten Pläne Herzog Ludwigs des Reichen zur Reorganisation der bayerischen Kriegsmacht kamen erst einige Jahrzehnte später ansatzweise zur Geltung.⁹

Dennoch läßt sich kaum bestreiten, daß es im Rahmen der kontinuierlichen Entwicklung des Kriegswesens im späten Mittelalter durchaus Phasen der Beschleunigung und Verdichtung gegeben hat, die – im europäischen Maßstab betrachtet – ungleichzeitig und in regional verschiedenartiger Ausprägung erfolgten.¹⁰ Die dabei zu beobachtende Modernisierung führte zu einer allmählichen Verdrängung ritterlicher Traditionen und zur Spezialisierung unter dem wachsenden Einfluß von Technik, Wissenschaft und Verwaltungshandeln im Militärwesen. Bezüglich Mitteleuropas etwa wurde ein solcher Entwicklungsschub für das letzte Drittel des 15. Jahrhunderts festgestellt.¹¹

---

⁸ Dazu D. S. BACHRACH, *A Military Revolution Reconsidered* (v. a. S. 13 f.), der angesichts dieser Feststellung für eine Erforschung militärgeschichtlicher Entwicklungen plädiert, die sich weniger an (oft konstruierten) dramatischen „Wendepunkten“ orientiert, sondern komplexe Wandlungsprozesse in den Blick nimmt. Zu den Ordonnanzkompanien auch: Volker SCHMIDTCHEN, *Kriegswesen im späten Mittelalter, Technik, Taktik, Theorie*, Weinheim 1990, S. 48 ff.

⁹ W. BECK, *Bayerns Heerwesen*, S. 41, konstatiert, daß der 1458 gemachte Vorschlag, Rüstgeld für zusätzliche vom Adel bereitgehaltene Pferde zu zahlen, *nicht vor dem Jahre 1488 reif für den Vollzug werden sollte*.

¹⁰ Vgl. z. B. Michael PRESTWICH, *Armies and Warfare in the Middle Ages. The English Experience*, New Haven/London 1999, S. 334 ff., der für das englische mittelalterliche Kriegswesen zwei Perioden feststellt, in denen es zu fundamentalen Veränderungen kam: Zuerst um die Wende vom 12. zum 13. Jahrhundert und dann vom Ende des 13. Jahrhunderts bis in die 40er Jahre des 14. Jahrhunderts.

¹¹ V. SCHMIDTCHEN, *Aspekte des Strukturwandels*, S. 446; A. AYTON, *Military Revolution*, S. 6 ff.; Peter MORAW, *Staat und Krieg im deutschen Spätmittelalter*, in: Werner RÖSENER (Hg.), *Staat und Krieg. Vom Mittelalter bis zur Moderne*, Göttingen 2000, S. 82–111, hier S. 84 und S. 94; Rainer WOHLFEIL, *Adel und neues Heerwesen*, in: Hellmuth RÖSSLER (Hg.), *Deutscher Adel 1430–1555. Büdinger Vorträge 1963* (Schriften

Er ordnet sich somit zeitlich in einen allgemeinen Prozeß der Beschleunigung und Verdichtung ein, der – so die weithin anerkannte Theorie – hauptsächlich in west-östlicher, bzw. süd-nördlicher Richtung verlief.¹²

Auch Bayern wurde von diesen Entwicklungen erfaßt – allerdings nicht in der Form, die Herzog Ludwig der Reiche von Landshut bei seinen Modernisierungsplänen vorgesehen hatte. Noch aus jenem Jahr 1458, in dem diese Pläne zur Aufstellung einer effektiven, schnell und vielseitig einsetzbaren Söldnertruppe geschrieben wurden, sind mehrere Aufzeichnungen über die Mobilisierung von Truppen erhalten. Dabei hatte der landsässige oder beamtete Adel die Reiter zu stellen, während die Fußknechte und Hilfsarbeiter in den herzoglichen Städten und Märkten ausgehoben wurden. Wagen und Bespannungen sollten aus Klosterherrschaften geschickt werden.¹³ Die Mobilisierung erfolgte demnach noch ausschließlich auf der Grundlage des mittelalterlichen Landesaufgebots.

---

zur Problematik der deutschen Führungsschichten in der Neuzeit, Bd. 1), Darmstadt 1965, S. 203–233, hier S. 212 ff.; Matthias ROGG, „Ein Kriegerordnung neu gemacht“. *Die Entstehung, Aufgabe und Bedeutung militärischer Funktionsebenen im 16. Jahrhundert*, in: Günther SCHULZ (Hg.), *Sozialer Aufstieg. Funktions-eliten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit* (Deutsche Führungsschichten der Neuzeit, Bd. 25), München 2002, S. 357–385, hier S. 360 ff.; Rainer LENG, *Ars belli. Deutsche taktische und kriegstechnische Bilderhandschriften und Traktate im 15. und 16. Jahrhundert* (Imagines Medii Aevi, Interdisziplinäre Beiträge zur Mittelalterforschung, Bd. 12), Wiesbaden 2002, Bd. 1, S. 95 ff.; Fritz REDLICH, *The German Military Enterpriser and his Work Force. A Study in European Economic and Social History* (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beiheft Nr. 47), Wiesbaden 1964, Bd. 1, S. 20; Harald KLEINSCHMIDT, *Disziplinierung zum Kampf. Neue Forschungen zum Wandel militärischer Verhaltensweisen im 15., 16. und 17. Jahrhundert*, in: *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 132 (1996), S. 173–200, hier S. 175 ff.

¹² Peter MORAW, *Über Entwicklungsunterschiede und Entwicklungsausgleich im deutschen und europäischen Mittelalter. Ein Versuch*, in: Uwe BESTMANN/Franz IRSLINGER/Jürgen SCHNEIDER (Hgg.), *Hochfinanz – Wirtschaftsräume – Innovationen*, Festschrift für Wolfgang von Stromer, Bd. 2, Trier 1987, S. 583–622; DERS., *Von offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250 bis 1490*, Frankfurt a.M./Berlin 1989, S. 389 ff.; DERS., *Staat und Krieg*, S. 85.

¹³ Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Neuburger Kopialbücher (im Folgenden: NK), Nr. 36, fol. 129–139: Anschlag auf insgesamt 868 Reisige, 2050 Fußknechte, 200 Wagen und 1200 Hilfsarbeiter; ebenda, fol. 140 f.: Anschlag auf insgesamt 535 Reisige zur schnellen Bündnishilfe für Kurfürst Friedrich von der Pfalz, beides vermutlich um 1458 (vgl. auch W. BECK, *Bayerns Heerwesen*, S. 40).

Zehn Jahre später bereits hatten sich die Grundlagen der Heeresaufbringung zu großen Teilen gewandelt. Im Sommer 1468 wurde Herzog Ludwig der Reiche von Herzog Sigismund von Tirol zu einer Bündnishilfe gegen die Eidgenossen aufgefordert. Dazu hatte er eine Truppe von 300 Reitern und 1000 Fußknechten zu stellen.¹⁴ Der 1458 entworfene Plan einer ständig einsatzbereiten Söldnerarmee in etwa dieser Größenordnung war jedoch nicht zur Ausführung gekommen. Also mußte die Rekrutierung für das Expeditionskorps eigens organisiert werden. Da es sich hier um einen Kriegszug handelte, der nicht der unmittelbaren Landesverteidigung diente, konnte nicht auf die üblichen Aufgebote zurückgegriffen werden. Die Reiter wurden somit von dienstpflichtigen oder geworbenen bayerischen Adligen gestellt und die Fußknechte mußten als Söldner geworben werden. Anders als zuvor erfolgte die Söldnerwerbung 1468 aber nur noch zu einem geringen Teil durch herzogliche Beamte in den Landgerichten und Städten. Offenbar waren von dort kaum brauchbare Mannschaften zu erwarten. Statt dessen trat eine für das bayerische Militärwesen bis dahin weitgehend unbekannte Erscheinung auf den Plan: Einzelne nichtadlige „Privatpersonen“ boten sich als Söldnerführer an und verhandelten mit den Beauftragten des Herzogs über die finanziellen Bedingungen, für die sie bereit waren, mit ihren Leuten in den Sold zu treten. Letztlich waren es diese „Rottmeister“ – wie sie genannt wurden – mit ihren bis über 100 Mann starken Söldnerhaufen, die den weitaus überwiegenden Teil der bayerischen Hilfstruppe für Herzog Sigismund von Tirol stellten.

Die meisten dieser Söldner kamen nicht aus dem eigentlichen Herzogtum Bayern-Landshut. Überwiegend wurden die Gruppen in der Oberpfalz und Franken angeworben, vor allem aus dem Umfeld größerer Städte wie Regensburg und Nürnberg.¹⁵ Aus geographischen Bezügen in den Söldnernamen, die in den Musterungslisten überliefert sind, läßt sich weiterhin schließen, daß einige – besonders die größten – dieser Söldnerhaufen bezüglich der Herkunft ihrer Mitglieder sehr heterogen waren.¹⁶ Der Ort, an dem sie als

¹⁴ Vgl. dazu ausführlich W. BECK, *Bayerns Heerwesen*, S. 94 ff. Die Quellen zur Anwerbung, Musterung und Bezahlung dieser Söldner befinden sich in NK 90, fol. 1-197, NK 41, fol. 323-347 und NK 30, fol. 261-299.

¹⁵ Zum Teil war diese Herkunft vermutlich auch damit begründet, daß sich in den Jahren 1467/68 auch viele Kreuzfahrer in der Nähe der böhmischen Grenze sammelten, um von dort aus in Böhmen einfallen zu können. Neben den ihnen bekannten Söldnerführern sollten die Werber Herzog Ludwigs ausdrücklich auch diese *Kreuzer* ansprechen. Wie hoch ihr Anteil an den Söldnern letztlich war, läßt sich jedoch nicht bestimmen.

geschlossene Einheit in Dienst genommen wurden, war also nicht ihre Heimat, sondern nur ihr zeitweiliges Quartier. Sie sind demnach als frühe Vertreter eines „freien Söldnertums“ anzusehen, das vor allem ab Beginn des 16. Jahrhunderts immer größere Bedeutung für die Entwicklung des Kriegswesens und die damit verbundenen sozialen wie ökonomischen Auswirkungen gewann.¹⁷

Innerhalb einer kurzen Zeitspanne von nur zehn Jahren hatten sich also Ansätze eines entscheidenden Wandels in den Organisationsformen des Fußvolkes im bayerischen Raum vollzogen. Wie bei jeder neuen Entwicklung – auch wenn sie prinzipiell willkommen war – trat auch diesen „Rottmeistern“ und ihren Söldnern zunächst einiges Mißtrauen entgegen: Herzog Ludwig verlangte von seinen Werbemern Auskunft darüber, wer denn diese Leute an seiner Grenze seien, denen *derselben übermaß* an Kriegsleuten zur Verfügung stand.¹⁸ Leider ist in den Quellen kein solcher Bericht erhalten, der die sozialen Hintergründe dieser Männer beleuchten könnte. Stattdessen erfährt man aber sehr viel über ihre Ausrüstung und Organisationsstruktur: Hauptwaffe war die Armbrust, die von etwa 90 % der Söldner geführt wurde. Nur gelegentlich, vor allem bei Söldnern, die aus Nürnberg kamen, finden sich die moderneren Handbüchsen. Auch Stangenwaffen wie Helmbarten oder Spieße waren eine Ausnahme. Ansonsten führte jeder der Schützen ergänzend eine kleine Waffe wie Schwert, Messer oder Wurfbeil mit sich. Auf 10 bis 12 Fußknechte kam einer, der einen großen Setzschild, eine Pavese, trug. Dieser Pavesner hatte zudem eine bessere Schutzausrüstung als die anderen Söldner – in der Regel zumindest einen

---

¹⁶ Ein Beispiel ist die zu Nürnberg in Dienst genommene 114 Mann starke Söldnerabteilung des Hans von Ansbach, deren Mitglieder (laut Herkunftsbezeichnungen in ihren Namen) aus dem gesamten süddeutschen Raum zwischen dem thüringischen Meiningen im Norden, Passau im Südosten und Freiburg im Südwesten kamen, wobei Franken, Oberpfalz und Bayerischer Wald dominierten (NK 90, fol. 181 f.). Insgesamt werden 40 Orte als Herkunft genannt, einige auch mehrfach: z.B. Sulzbach (5), Vilshofen, Forchheim, Landshut, Nürnberg, Rothenburg (je 2).

¹⁷ Der Begriff des „freien Söldnertums“ wurde maßgeblich geprägt von Paul SCHMITTHENNER, *Das freie Söldnertum im abendländischen Imperium des Mittelalters* (Münchner Historische Abhandlungen, Zweite Reihe, 4. Heft), München 1934. Vgl. zu den Entwicklungen in Deutschland während des 15./16. Jahrhunderts u. a. auch Reinhard BAUMANN, *Das Söldnerwesen im 16. Jahrhundert im bayerischen und süddeutschen Beispiel. Eine gesellschaftsgeschichtliche Untersuchung*, München 1978 und Peter BURSCHEL, *Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts. Sozialgeschichtliche Studien* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 113), Göttingen 1994.

¹⁸ NK 41, fol. 328 f.

Eisenhut, einen Krebs und Waffenhandschuhe. Darüber hinaus begleitete ihn ein Knabe, für den voller Sold berechnet wurde, der vermutlich nahezu vollständig dem Pavesner zugute kam. Innerhalb der Söldnerabteilungen hatten die Pavesner eine hervorgehobene Stellung als Unterführer einer Rotte, also jenen 10 bis 12 Mann, denen sie vorstanden. Daher wurden auch diese Unterführer als Rottmeister bezeichnet.¹⁹ Aus den Quellen erhalten wir auch einen wichtigen Hinweis darauf, wo aller Wahrscheinlichkeit nach das Vorbild zu suchen ist, nach dem sich diese Söldnergruppen formiert und bewaffnet hatten: Sie wurden als „Trabanten“ bezeichnet.

Über die ursprüngliche Herkunft des Wortes „Trabant“ sind auch in guten Wörterbüchern in der Regel kaum gesicherte Erkenntnisse zu gewinnen. Zumeist erfährt man nur, daß es sich um eine alte Bezeichnung für Diener, (Leib-) Wächter oder Begleiter handelt, die heute vor allem in der Astronomie als Synonym für Satelliten oder Monde gebräuchlich ist. Außerdem erlangte das Wort eine gewisse Berühmtheit als Name eines kleinen ostdeutschen Automobils. Gelegentlich aber findet sich auch ein Hinweis auf das spätmittelalterliche Kriegswesen, speziell auf angeblich „hussitische“ Fußkrieger oder Söldner. Demnach tauchte der Begriff im deutschsprachigen Raum frühestens in den 20er Jahren des 15. Jahrhunderts auf und meinte das Fußvolk der hussitischen Heere. In der Folgezeit verbreitete er sich allmählich aus dem böhmischen Umkreis in Richtung Westen und Norden. Erste Belege finden sich zum Beispiel in Lausitzer Quellen für das Jahr 1424, in Bayern 1437 und im niedersächsisch-westfälischen Raum erst 1447 – hier ganz klar im Zusammenhang mit dem Auftreten böhmischer Söldner im Rahmen der Soester Fehde. Noch weiter westlich blieben Trabanten lange unbekannt. Daher ist zu vermuten, daß das Wort „Trabant“ eine deutsche Abwandlung des tschechischen „dráb“ ist, das dann später in dieser Form wieder Eingang in die tschechische Sprache fand, wo es im 15. Jahrhundert eigentlich kaum geläufig war.²⁰ In tschechischen Quellen dieser Zeit ist neben „dráb“ eher

¹⁹ Siehe auch U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 391 f.

²⁰ Siehe dazu die ausführliche etymologische Behandlung mit zahlreichen Quellenbelegen in: Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm GRIMM, Bd. 21, neu bearbeitet, Leipzig 1935, Sp. 941–952. Vgl. weiterhin Karel TITZ, *Ohlasy husitského válečnictví v Evropě. Příspěvky romanistovy* (Sborník věd vojenských 10), Praha 1922, S. 77 ff. und W. BECK, *Bayerns Heerwesen*, S. 107 f.

die Bezeichnung „pěší“ für die Krieger zu Fuß gebräuchlich.²¹ Für den Bereich des Kriegswesens blieb der deutliche Zusammenhang zwischen „Trabanten“ und Fußknechten aus Böhmen und Mähren noch lange bestehen. Er wandelte sich im Laufe der Jahre aber immer mehr von einer nationalen Zuordnung der Krieger zu einer allgemeinen Kennzeichnung für Fußvolk, das nach Art der böhmischen Trabanten gerüstet war und nach „böhmischer Sitte“ kämpfte.²²

Als „böhmische Sitte“ bezeichnete man zu Beginn des 16. Jahrhunderts im Umfeld Kaiser Maximilians I. die Taktik des Fußkampfes unter dem Schutz von Pavesen.²³ Sie unterschied sich damit deutlich von der durch die Schweizer oder deutschen Landsknechte praktizierten Haufentaktik, die sich auf ihre typische Bewaffnung mit Langspießen und Helmbarten stützte.²⁴ Diese äußeren Merkmale wurden somit zu Kennzeichen der verschiedenen Söldnertypen

---

²¹ So in der Kriegsordnung des Václav Vlček von Čenová vom Ende des 15. Jahrhunderts, die auch die für Trabanten typische Taktik des Pavesenkampfes beschreibt. Demgegenüber gilt eine ältere Kriegsordnung, die in ihrer Einleitung Jan Hájek von Hodětín zugeschrieben und in das Jahr 1413 datiert wird, als ältester Beleg für den Begriff „Drabant“ im Tschechischen. Diese Kriegsordnung ist aber vermutlich erst in den 30er oder 40er Jahren des 15. Jahrhunderts entstanden. Vgl. *Staročeské vojenské řády. Hájek - Vlček - Žižka. Listy a kronika (Památky staré literatury České 14)*, Praha 1952, S. 36 ff. und S. 50 f.; K. TITZ, *Ohlasy*, S. 77 ff.; Jan DURDÍK, *Hussitisches Heerwesen*, Berlin 1961, S. 71 ff.

²² Während der Soester Fehde 1447 wurde der Begriff „Dravanten“ von den Chronisten synonym für alle böhmischen Söldner im Heer Herzog Wilhelms von Sachsen verwendet (vgl. dazu Heinz-Dieter HEIMANN, *Die Soester Fehde. Geschichte einer erstrittenen Stadtfreiheit*, Soest 2003, S. 53 ff.). Zur Vorbildwirkung der böhmischen Trabanten siehe U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 82 f. und S. 125 ff., zu ihrer Ausrüstung und Organisationsstruktur S. 391 ff.

²³ Davon kündigt zum Beispiel ein Spruch in den Zeugbüchern Maximilians: *Nicht allein auf die teutschen art/Ist dises paradeis bewart/Sonnder nach beheimischen syt/Tregt man uns gros pavesen mit* (nach Wendelin BOEHEIM, *Handbuch der Waffenkunde*. Das Waffenwesen in seiner historischen Entwicklung vom Beginn des Mittelalters bis zum Ende des 18. Jahrhunderts, Leipzig 1890, S. 180). Der Kaiser selbst – so ist es in seinem „Weißkunig“ dargestellt – lernte als junger Mann das Kämpfen *auf behamisch (...)* in *pafessen und tärtschl* (Herman Theodor MUSPER u.a. (Hg.), *Kaiser Maximilians Weisskunig*, Bd 1, Stuttgart 1956, S. 235 f.). Vermutlich geht dies auf die Erfahrung in der „Böhmschlacht“ bei Wenzelbach (Schönberg) 1504 zurück, bei der die als Söldner im Landshuter Erbfolgekrieg kämpfenden böhmischen Trabanten sich hinter ihren Pavesen verschanzt hatten (vgl. U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 74 f. und S. 85 ff.).

²⁴ Siehe dazu V. SCHMIDTCHEN, *Kriegswesen im späten Mittelalter*, S. 231 ff.

und zur Charakteristik des Angebots auf den beiden wichtigsten mitteleuropäischen Söldnermärkten des 15. Jahrhunderts, der Schweiz und Böhmen.

Weder die Pavese noch die damit verbundene Kampftechnik waren eine böhmische Erfindung.²⁵ Aber es war das von Jan Žižka und seinen Nachfolgern entwickelte hussitische Kriegswesen, das die Grundlagen für ihre gewachsene Bedeutung schuf. Mit den technisch-taktischen Fortschritten der hussitischen Heere, ihrem Streben nach einem hohen Standard an Disziplin und Ausbildung jedes einzelnen Mitstreiters, der sich in den Dienst der militärischen Einheit zu stellen hatte, wuchs auch die Rolle derjenigen, die zu Fuß kämpften.²⁶ Dabei half ihnen zunächst der feste Rückhalt der Wagenburg – die im übrigen ebenfalls keine originär „hussitische“ Erfindung war –, an Stabilität und Selbstvertrauen gegenüber den Ritterheeren der Kreuzzüge zu gewinnen.²⁷ Später begannen sie sich von der im taktischen Defensivprinzip erstarrten Wagenburg zu emanzipieren und nutzten die beweglicheren Pavesen zum Schutz eigener Angriffe – sicher bevorzugt gegen Mauern, aber gelegentlich auch schon in offenem Kampf. Die militärische Organisation und Kommandostruktur der Wagenburgen wurde dabei übernommen: Aus den Wagenbesatzungen wurden Trabantenrotten, aus Wagenführern Rottmeister und aus den Hauptleuten der Wagenzeilen wurden die Hauptleute des Fußvolks.

Ein zahlenmäßig starkes, gut organisiertes und diszipliniert kämpfendes Fußvolk war unter bestimmten Bedingungen einem Ritterheer kaum noch

²⁵ U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 79 ff.; V. SCHMIDTCHEN, *Kriegswesen im späten Mittelalter*, S. 149 f.

²⁶ Immer noch grundlegend zum Kriegswesen der hussitischen Heere: Jan DURDÍK, *Husitské vojenství*, Praha 1953, hier verwendet in der deutschen Fassung: *Hussitisches Heerwesen*, Berlin 1961. Vgl. u. a. auch *Vojenské dějiny Československa*, hg. v. Petr Klučina u. a., Teil I (bis 1526), Praha 1988 und V. SCHMIDTCHEN, *Kriegswesen im späten Mittelalter*, S. 212 ff.

²⁷ Spätestens seit Beginn des 14. Jahrhunderts waren Wagenburgen im westeuropäischen Kriegswesen gebräuchlich, vor allem als Rückhalt des Fußvolkes und zum Schutz des Lagers. Vgl. dazu Kelly DEVRIES, *Infantry Warfare in the Early Forteenth Century*, Woodbridge 32000. Ihre taktische Bedeutung erhielten sie freilich erst über das hussitische Kriegswesen. Zur Bedeutung der Wagenburg für den Erfolg des hussitischen Kriegswesens zusammenfassend: Petr KLUCINA, *Der Platz des hussitischen Militärwesens in der gesamteuropäischen Entwicklung*, in: *Militärgeschichte* 29/4 (1990), S. 351–355.

unterlegen – das bewiesen die Erfolge der hussitischen Heere. Zudem entsprach die gerade für den Belagerungskampf besonders geeignete Bewaffnung und Ausrüstung der Trabanten in besonderem Maße den Anforderungen der damaligen Kriegsführung. Aus diesen Gründen ermöglichte das hussitische Kriegswesen in bisher ungekanntem Ausmaß weiten Teilen der nichtadligen Bevölkerung eine erfolgreiche militärische Partizipation am Kriegsgeschehen. Den Nährboden dafür schufen die Ereignisse selbst durch kriegsbedingte ökonomische Krisenerscheinungen und eine gewisse zeitweise Radikalisierung der Auseinandersetzungen in Böhmen. Zudem ließen die bisweilen spektakulären Erfolge der Hussiten, die von außen unbesiegt blieben, ein nationales Gefühl militärischer Stärke erwachsen. In diesem Rahmen gewann das Kriegshandwerk an Tradition, das sich auch später noch in der lange anhaltenden Erinnerung an die „großen Zeiten“ von Žižka und Prokop, dem demonstrativ zur Schau gestellten Selbstbewußtsein böhmischer Söldner im Ausland oder den künstlerisch reich gestalteten Pavesen der Trabanten ausdrückte.²⁸

Auch nach 1434 verringerten sich weder der Bedarf noch das Angebot an gut ausgebildetem, kampferprobtem Kriegsvolk in Böhmen. Noch bis ins letzte Viertel des 15. Jahrhunderts hinein wechselten sich Kriege und lokale Fehden mit kurzen Phasen der staatlichen und ökonomischen Konsolidierung ab. Militärisch aktive Adlige, die von den Ergebnissen der Hussitischen Revolution in besonderem Maße profitiert hatten, suchten nach weiteren Möglichkeiten zur Macht- und Besitzerweiterung. Dabei erwies sich eine frühe Form von Kriegsunternehmertum als erfolgversprechender Weg.²⁹ Einzelne Herren oder adlige Konsortien stellten ihr militärisches Potential und Organisationstalent in den Dienst fremder Kriegsherren, die

---

²⁸ Vladimír DENKSTEIN, *Pavézy českého typu*, Teil I: Studie k dějinám husitské vojenské tradice, jejího rozšíření a vlivu v 15. století, in: Sborník Národního muzea v Praze A (Historie), Bd. 16 (1962), S. 185–228, Teil II: Původ a vývoj pavéz v předhusitské Evropě, in: Sborník Národního muzea v Praze A (Historie), Bd. 18 (1964), S. 107–148; DERS., *Pavesen böhmischen Typs im historischen Museum der Stadt Wien*, in: Sborník prací filozofické fakulty Brněnské university 13 (1964), S. 125–135.

²⁹ Zu den adligen Revolutionsgewinnlern und der Rolle der sogenannten „Kriegsristokratie“ in Böhmen um die Mitte des 15. Jahrhunderts zusammenfassend: František ŠMAHEL, *Die Hussitische Revolution*, Bd. 3, Hannover 2002, S. 1782 ff.; U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 31 ff. und S. 120 ff.

in Böhmen nach Verstärkung für ihre Streitmacht suchten.³⁰ Die für solche Geschäfte notwendigen Söldner schöpften sie aus ihrer Klientel, ihren großen Gefolgschaften und politischen Beziehungen.³¹ Damit war eine organisatorische Basis vorhanden, die sich mit der auch weiterhin führenden Rolle des böhmischen Adels im Söldnerwesen verband. Den entscheidenden quantitativen Vorsprung erhielt der böhmische Söldnermarkt hingegen über die auf breiter sozialer Basis rottenweise rekrutierten Trabanten. Das militärische Selbstverständnis dieser Trabanten als eine Art „Elitekrieger“ garantierte zudem die notwendige Qualität der Söldner.

Solche Faktoren wie hoher Organisationsgrad und eine schnelle, zahlreiche Verfügbarkeit kampfstarker Truppen, waren für die Attraktivität und Ausstrahlung eines Söldnermarktes von entscheidender Bedeutung.³² Auch in der Schweiz als bekanntestem Beispiel eines vom 15. bis ins 18. Jahrhundert hinein bestehenden Söldnermarktes von europäischem Rang lassen sich ähnliche Entwicklungen feststellen: Spektakuläre militärische Erfolge – vor allem in den Burgunderkriegen – waren gekoppelt an die Entstehung einer kampfstarken, gut organisierten Infanterie und einer kriegerischen Tradition in der nichtadligen Bevölkerung. Den Söldnerhandel selbst kontrollierten jedoch Militärunternehmer aus Patriziat und Adel. Auf dieser Grundlage wurden die Schweizer zu den dominierenden Söldnern auf den westeuropäischen Kriegsschauplätzen – und sie wurden zum Vorbild der deutschen Landsknechte, die sich um 1500 in Südwestdeutschland, also in unmittelbarer Nähe zur Schweiz, als eigenständiger Söldnertypus mit spezieller Tradition und Kultur herausbildeten.³³

Die böhmischen Söldner hingegen beherrschten im 15. Jahrhundert die Kriegsschauplätze im Osten Mitteleuropas von Preußen über Ungarn bis

---

³⁰ Vgl. hierzu auch den weitreichenden Überblick von Wojciech IWANČZAK, *Merenary Warriors – an Example of the international Relations of Czech Lands*, in: *Fasciculi Archaeologiae Historicae*, Fasc. VII (1995), S. 21–29.

³¹ U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, Kapitel II/2 und II/4.2.3 f.

³² U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 173 ff.

³³ Vgl. dazu u. a. Werner MEYER, *Eidgenössischer Solddienst und Wirtschaftsverhältnisse im schweizerischen Alpenraum um 1500*, in: Stefan KROLL/Kersten KRÜGER (Hg.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit (Herrschaft und soziale Systeme in der frühen Neuzeit, Bd. 1)*, Hamburg 2000, S. 23–39; Hermann ROMER, „*Militärunternehmer*“, in: *Historisches Lexikon der Schweiz*, Basel 2002 ff. (www.lexhist.ch).

zum Schwarzen Meer sowie in den östlichen Teilen Reiches von Brandenburg und Sachsen über Franken nach Bayern.³⁴ Und auch sie übten eine Vorbildfunktion aus: Adlige böhmische Kriegsunternehmer wurden zum Modell für deutsche Adlige, die im 16. Jahrhundert Söldnerhandel in großem Stil betrieben.³⁵ Und auch die oben beschriebenen Trabantenrotten aus Franken, der Oberpfalz und dem Bayerischen Wald, die Herzog Ludwig der Reiche von Bayern-Landshut 1468 zu seiner Bündnishilfe für Tirol anwarb, folgten als Typus – also in Bewaffnung und Organisationsstruktur – dem böhmischen Vorbild. Sicher hatte die relative geographische Nähe hier den Ausschlag gegeben. Zudem waren gerade im Bereich des bayerischen Nordgaus und im östlichen Franken die sozialen und rechtlichen Verbindungen zu Böhmen besonders lebendig. Den entscheidenden Impuls jedoch brachten offenbar die Tausenden böhmischen Söldner, die Herzog Ludwig in den Jahren 1459 bis 1462 für seine Kriege nach Bayern geholt hatte.³⁶ Diese wurden zwar von adligen Kriegsunternehmern organisiert und auch von Adligen geführt. Der Anteil der Trabanten unter ihnen war jedoch mit mehr als zwei Dritteln aller Söldner für diese Zeit bemerkenswert hoch.³⁷ Das böhmische Fußvolk wurde vom Kriegsherrn nicht als minderwertig gegenüber den Reitern empfunden. Im Gegenteil: Es wurde sogar ausdrücklich geschätzt.³⁸ Daher ist es angesichts der deutlichen Veränderungen in den Grundlagen der Heeresaufbringung,

³⁴ Siehe die Zusammenstellung bei U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 44 ff. und S. 133 ff.

³⁵ Fritz REDLICH, *The German Military Enterpriser and his Work Force. A Study in European Economic and Social History*, 2 Bde. (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beiheft Nr. 47), Wiesbaden 1964. Die in dieser wegweisenden Studie genannten frühesten Beispiele adligen Kriegsunternehmertums stehen häufig in engem Zusammenhang mit dem Auftreten böhmischer Söldner in Bayern 1458–62.

³⁶ Robert ŠIMŮNEK/Uwe TRESP, *Beiträge zur Praxis des spätmittelalterlichen böhmischen Söldnerwesens. Das Söldnerwesen der Herren von Rosenberg um die Mitte des 15. Jahrhunderts. Die Söldnerwerbungen Herzog Ludwigs des Reichen von Bayern-Landshut in Böhmen (1459–1462) – mit Prosopografie*, in: Táborský archiv 10 (2001–2002), S. 73–174; U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 157 ff.

³⁷ U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 401 f.

³⁸ Herzog Ludwig von Bayern-Landshut ließ seine Werber in Böhmen ausdrücklich anweisen, bei Gelegenheit auch mehr Söldner als vorgesehen zu werben. Das galt ausdrücklich für die Trabanten, von denen auch mehrere hundert hinzukommen durften (U. TRESP, *Söldner aus Böhmen*, S. 252).

die sich in den zehn Jahren zwischen 1458 und 1468 in Bayern vollzogen naheliegend, diese mit dem Vorbild jener böhmischen Trabanten in Verbindung zu bringen.

Die Bedeutung Böhmens für die Entwicklung des spätmittelalterlichen Kriegswesens in Europa beschränkt sich also keineswegs auf den Einfluß der hussitischen Kriegsordnungen auf die Anfänge der Militärtheorie, oder darauf, daß von hier aus die Wagenburg Eingang in die festen Bestandteile der Heere des 15. und 16. Jahrhunderts fand. Frühes Kriegsunternehmertum, die Entstehung einer schlagkräftigen Infanterie und erste Ansätze eines freien Söldnertums waren wichtige Bausteine der organisatorischen und sozialen Ausformung des frühneuzeitlichen Heerwesens, seiner Strukturen und Folgen. Die Funktion als wichtiger Söldnermarkt potenzierte den Einfluß Böhmens zudem noch. Die Söldner wurden damit zu entscheidenden Trägern und Katalysatoren der Modernisierung. Das hussitische Kriegswesen kann demnach nicht als isolierte Sackgasse der Entwicklung angesehen werden. Es war in seinen Folgen vielmehr ein wichtiger Ausgangspunkt des Strukturwandels im spätmittelalterlichen europäischen Kriegswesen.

Český vliv na změny ve válečnictví v 15. století: příklad z Bavorska

Uwe Tresp

Zdá se, že v letech 1458-1468 došlo v bavorském válečnictví k zajímavému obratu. Jestliže zpočátku ještě vojenská organizace vycházela ze středověkých povolávacích forem, v jejichž centru stáli leníci na koni, ukazují prameny na konci sledované doby zcela jiný obraz: pro své tažení v roce 1468 využil vévoda Ludwig IX. z Bayern-Landshutu pro sestavení vojska momentálně vzniklý volný potenciál žoldnéřů. Zvláštnost těchto žoldnéřů tkvěla v jejich organizační formě, výzbroji a původu. Vévoda Ludwig je mohl vzít do služby v ucelených jednotkách v počtu cca 100 mužů. Jednání ohledně jejich naverbování probíhala s jejich veliteli nešlechtického původu, „rotmistry“, kteří zjevně jednali jako drobní vojenští podnikatelé. Žoldnéři sami byli vesměs pěší pacholci, nejčastěji vyzbrojení kuší, ručnicí a dalšími menšími například sečnými zbraněmi. Byli zařazováni do rot o počtu ca 10-12 mužů, z nichž vždy alespoň jeden z mužů - zpravidla velitel - měl pavězu.

I když tito muži, jejichž původ lze z pramenů dobře rekonstruovat, pocházeli z celého jihoněmeckého prostoru s těžištěm v Horní Falci a Frankách, připomínali silně pěší jednotky z Čech, tzv. „trabanty“, kteří stáli po tisících v jihoněmecké knížecí válce (1459-1462) ve službách vévody Ludwiga.

Tito „trabantí“ vznikli jako zvláštní forma pozdněstředověkého pěšího vojska z válečnicko-taktického vývoje v Čechách za husitství. V druhé polovině 15. století formovali nejen pohled na české válečnictví a žoldnéřství v celku, ale byly rovněž faktorem, který činil žoldnéřský trh v českých zemích zajímavým. Čeští žoldnéři v cizích službách tak zprostředkovali model „trabantů“, který pak vybízela k napodobování, jak nám to ukazuje bavorský příklad z roku 1468. Lze tedy konstatovat, že specifické prvky české vojenské inovace z husitské doby ovlivňovaly výrazně modernizaci válečnictví i mimo Čechy.

Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku

Zdeněk Vybíral

I na počátku novověku se válka objevovala jako všudypřítomná, i když ne vždy vítaná součást života. Dotýkala se všech společenských vrstev, přirozeně však ne stejnou měrou. Zatímco některé části společnosti na válce profitovaly, hledaly v ní příležitost k obohacení nebo ke společenskému vzestupu, pro jiné znamenala válka jen ohrožení jejich majetku nebo existence. Na obou stranách se přitom vyskytovali lidé různého sociálního původu a s rozdílnými možnostmi společenského uplatnění.

Na první pohled nejbliže by měla mít k válkám a k válečnictví šlechta, kterou k takovému vztahu předurčoval již její původ válečnické kasty. Ještě na přelomu středověku a novověku se sice vedle šlechtice-válečníka začal stále častěji objevovat typ šlechtice-hospodáře a podnikatele, nicméně urozená společnost českých zemí si do značné míry uchovala výrazné prvky válečnické mentality. V každém případě kariéra válečníka zůstala v renesanční i barokní době jednou z hlavních životních náplní urozeného člověka.¹ Pěstování fyzické zdatnosti, výuka jízdy na koních a zacházení se zbraněmi (šerm) dále nacházely pevné místo v programu šlechtické výchovy bez ohledu na vlivy humanismu pronikající do střední Evropy s renesanční kulturou. Kromě tradičních naučení otců dětem a knížecích zrcadel se na potřebu bojového tréninku odvolává také proslulé *Libro del Cortegiano* Baldassara Castiglioneho.²

---

¹ Názorně objasňuje význam různých modelů raně novověké vojenské kariéry Petr Maťa, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 440–464. Podnětným způsobem analyzoval genezi a roli sociálních kategorií šlechtice-hospodáře a šlechtice-válečníka ve vznikající české stavovské společnosti Josef PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách*, Acta universitatis Carolinae – philosophica et historica 1, 1976, zejména s. 19–20, 67–69. Pozdně středověké typy válečnických kariér srovnával rovněž Uwe TRESP, *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004, s. 106–120. Tresp zkoumal význam válečnické kariéry nejen z hlediska čistě ekonomického, ale také jako zdroj symbolického kapitálu.

² K tomu srov. Harald TERSCH, *Gottes Ballspiel. Der Krieg in Selbstzeugnissen aus dem Umkreis des Kaiserhofes (1619–1650)*. In: Benigna von Krusenstjern – Hans Medick (hrsg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 429–432.

K uchování prvků válečné mentality posloužil i v renesanci rytířský ideál, jakkoli se změnila funkce, kterou v urozené společnosti na počátku novověku plnil.³ Společensko-psychologický typ křesťanského rytíře a s ním spojená rytířská kultura přetrvaly i husitské války a jagellonskou epochu. Zdá se, že renesanční kultura v českém prostředí posilovaná i zprostředkující rolí habsburského dvora, přinesla nové podněty pro obrození rytířského ideálu. Původně rytířské turnaje se staly jedním z nejzajímavějších projevů dvorských aristokratických slavností.⁴ Do značné míry se na tomto vývoji mohl podílet také konflikt s Islámem. Do střetu s muslimskou civilizací byly české země zataženy poté, co se staly součástí nejprve jagellonské a následně habsburské personální unie s Uherským královstvím. Obrana křesťanské víry patřila k základům rytířského kodexu a nepříliš vzdálená uherská vojenská hranice poskytovala k jeho uplatnění časté příležitosti.⁵ Humanistická podoba ideje křesťanského rytíře by si ovšem zasloužila zvláštní pozornost. Na tomto místě lze jen zdůraznit vliv střetávání s islámskou civilizací na rozvoj rytířské kultury v době renesance. Příkladem by se dalo najít více, z těch nejznámějších lze uvést spis Václava Budovce z Budova *O rytíři křesťanském*.⁶ Jeho srovnání s *Paměťmi* Jana Zajíce z Házmburka (z roku 1553)⁷ zřetelně

³ Počátky a vytváření rytířského ideálu v českém prostředí zevrubně popsal Wojciech IWANCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, Praha 2001, zejména s. 88–137 (kapitola Vojenské řemeslo v rytířském prostředí). Zde definuje rytířský ideál především jako kolektivně sdílené představy vzorového chování a následováníhodných vlastností rytíře-válečníka.

⁴ Toto zajímavé téma dosud nebylo podrobena soustavnému výzkumu, mimo jiné i kvůli interpretačním a metodologickým problémům. Obecnou, avšak poněkud stručnou charakteristiku turnajů jako aristokratických slavností zpracovala Lotte KURAS, *Ritter und Turniere. Ein höfisches Fest in Buchillustrationen des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Stuttgart – Zürich 1992. Zmíněná práce představuje v první řadě pohled dějin umění.

⁵ Pozoruhodné svědectví přináší deníkové zápisky Pavla Korky z Korkyně, částečně vydané Františkem PALACKÝM (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého v XVI. století*, Časopis Muzea Království českého 3, 1829, s. 29–32, 433–442. Originál Korkova rukopisu je uložen v Roudnické Lobkowiczské knihovně na zámku Nelahozeves, sign. VI Fg 54.

⁶ Budovcův text zveřejnila v podobě moderní edice Noemi REJCHRTOVÁ (ed.), *O rytíři křesťanském*. In: Táž (ed.), *Antialkorán, Václav Budovec z Budova*, Praha 1989, s. 323–360.

⁷ Vědeckou edici Zajícových Pamětí, nevšedního pramene i vzhledem k jeho ikonografické výzdobě, pořídil J. PÁNEK (ed.), *Paměti českého šlechtice z poloviny 16. století*. („Sarmacie“ *Jana Zajíce z Házmburka*), Folia historica bohemica (dále jen FHB) 14, 1990, s. 17–98.

odhaluje určitý vyhraněný myšlenkový proud, sdílený částí dobové české společnosti bez ohledu na rozdíly ve vyznání.⁸

Nejvýrazněji se ale rytířský ideál projevoval na rytířských turnajích, jejichž popularita v českých zemích kolem poloviny 16. století znovu prudce vzrostla. Turnaje v sobě směšovaly rysy bojového výcviku, sportu a hry.⁹ Kromě možnosti uplatnění tělesné zdatnosti a uvolnění přebytečné agresivity poskytovaly jedinečnou příležitost k rodové i osobní reprezentaci urozeného účastníka. Přestože renesanční doba poznamenala turnaje zvyšující se mírou stylizace a větším důrazem na sportovní nebo herní charakter, čemuž odpovídaly i úpravy zbraní a zbroje, turnajová klání nadále zůstávala poměrně nebezpečným podnikem. Nabízí se ovšem otázka, zda přítomnost rizika ještě nezvyšovala atraktivitu turnajů.

K obnovení slávy rytířských turnajů velkou měrou přispěli sami panovníci habsburské dynastie.¹⁰ V jejich očích turnaje představovaly vrcholné ukázky dvorských festivit. Nadšeným organizátorem turnajů byl zejména mladší syn českého krále Ferdinanda I. arcivévoda Ferdinand II. Tyrolský, který z otcova pověření vykonával v letech 1547–1566 úřad místodržícího českého království.¹¹

⁸ Srov. podnětné zamyšlení N. REJCHRTOVÉ nad oběma texty, skryté pod názvem *Příspěvek k diskusi o „koexistenci či toleranci“ náboženských vyznání v 15.-17. století*, FHB 15, 1991, s. 443–449.

⁹ Od vrcholného středověku patřily turnaje v Čechách k velmi oblíbené činnosti šlechticů, jagellonská éra a počátek panování Habsburků v tomto smyslu netvořily výjimku. K tomu blíže Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1996, 114–133. Na prolínání kulturních rysů s prvky hry v rytířské kultuře a v turnajích zvlášť ukázal Johan HUIZINGA, *Homo ludens*, Praha 2000, zejména s. 143–147.

¹⁰ Ferdinand I. jako první z habsburských panovníků na počátku novověku v tomto smyslu jen rozvíjel rodovou tradici. K tomu blíže Matthias PFAFFENBICHLER, *Das Turnier zur Zeit Ferdinands I. in Mitteleuropa*, in: Wilfried Seipel (Hrsg.), *Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie*, Wien – Milano 2003, s. 277–282.

¹¹ Zřetelný význam arciknížete Ferdinanda Tyrolského pro vzrůst popularity rytířských her a turnajů v českém prostředí pozornosti historiků neunikl. K tomu blíže Madelon SIMONS, *Archduke Ferdinand II. of Austria, Governor in Bohemia, and the Theatre of Representation*, in: Lubomír Konečný – Beket Bukovinská – Ivan Muchka (edd.), *Rudolf II., Prague and the World*, Praha 1998, s. 271–272. Srov. též Václav BŮŽEK, *Theater zwischen Unterhaltung und propaganda (Ein adeliges Turnier in Böhmen in der Mitte des 16. Jahrhunderts)*, in: Brigitte Marschal (ed.), *Theater am Hof und für das Volk. Beiträge zur vergleichenden Theater- und Kulturgeschichte. Festschrift für Otto G. Schindler zum 60. Geburtstag*. Wien – Köln – Weimar 2002 (= Maske und Kothurn 48), s. 61–66.

Z jeho iniciativy se v Praze, Vídni a dalších centrech monarchie uskutečnilo více než dvacet turnajů, kterých se zúčastnili zástupci většiny významných panských a rytířských rodů z českých zemí.¹² Zaujetí Ferdinanda II. Tyrolského pro turnaje a rytířskou kulturu vůbec vycházelo patrně z rodové tradice a z prostředí, v němž vyrůstal. Zejména tyrolský Innsbruck, místo posledního odpočinku Ferdinandova děda Maxmiliána I., který mezi habsburskými vládci proslul jako poslední opravdový rytíř, představoval tehdejší prvořadé centrum rytířské kultury ve střední Evropě. Ferdinand Tyrolský tento odkaz rozvíjel také kulturním mecenátem. Na nově budovaném zámeckém sídle v Ambrasu shromáždil reprezentativní kolekci zbraní a zbroje, z nichž některé náležely známým osobnostem jeho doby. Jiné vznikly na přímou Ferdinandovu objednávku. Ambraské sbírky mimo to obsahovaly i grafický cyklus nejznámějších vojevůdců historie, kde vedle Alexandra Makedonského, Hannibala a Caesara nalezl místo i Jan Žižka.¹³

Spojenci mezi rytířským ideálem a válečnou realitou tvořily i pro Ferdinanda II. Tyrolského turecké války v Uhrách, jichž se Ferdinand nikoli bez úspěchu sám zúčastnil.¹⁴ Ozbrojené soupeření s Osmanskou říší mělo na habsburskou monarchii obecně značný vliv, jenž dodnes zůstává ne zcela prozkoumán. V první řadě se uplatňoval v samotné organizaci obrany, pro niž se stát pokoušel vybudovat alespoň základy řídicí organizační struktury. Ta se opírala o dvorskou válečnou radu, založenou roku 1556. Jednotlivé části dlouhé vojenské hranice podléhaly ještě místním správním orgánům, jež měly zajišťovat strážní službu, údržbu pevností a výživu posádek.¹⁵ Mimo tlaku na budování byrokratického aparátu vedlo vyčerpávající

¹² Zastoupení české šlechty na rytířských kratochvích, organizovaných králem Ferdinandem I. a jeho mladším synem analyzoval Jaroslav PÁNEK, *Der Adel im Turnierbuch Erzherzog Ferdinands II. von Tirol. Ein Beitrag zur Geschichte des Hoflebens und der Hofkultur in der Zeit seiner Statthalterschaft in Böhmen*, FHB 16, 1993, s. 77–96.

¹³ K tomu blíže Jiří KROPÁČEK, *O ambraské sbírce Ferdinanda Tyrolského*, *Cour d'honneur* 1, 1998, s. 72–76.

¹⁴ Osobní účast na tažení z roku 1556 znamenala pro arciknížete Ferdinanda Tyrolského bezesporu významnou životní zkušenost. Navíc tažení bylo relativně úspěšné i díky úsilí zkušených velitelů, kterým arcikníže přenechal rozhodující pravomoci v poli. Základní události tažení stručně vylíčil František KAMENÍČEK v článku *Výprava arciknížete Ferdinanda na pomoc obleženému od Turků Szigetú roku 1556*, *Sborník historický* 4, 1886, s. 321–331.

¹⁵ Zevrubně se otázkou organizace a výstavby vojenské hranice v Uhrách zabýval Géza PÁLFFY, *Türkenabwehr, Grenzsoldatentum und die Militarisation der Gesellschaft in Ungarn*

soupeření s osmanskou říší ke snahám o zjednodušení a zrychlení berního systému habsburské monarchie. Rovněž pokusy habsburských panovníků zavést snazší model fungování stavovských zastupitelských institucí v jednotlivých zemích monarchie vycházely částečně ze stejných podnětů.¹⁶

Stavovské obce jednotlivých zemí habsburské monarchie však až do tereziánských reforem dokázaly podobným pokusům odolávat. Také v českých zemích ztroskotalo úsilí prosadit jednotný berní systém nebo alespoň zjednodušit proces schvalování berní posílením významu generálních sněmů koruny.¹⁷ V důsledku toho však byly nuceny zemské obce přebírat část zodpovědnosti za organizaci protiturecké obrany. Výrazně to platilo pro Markrabství moravské, jež leželo v oblasti tureckých a tatarských vpádů. Moravské sněmy se soustavně věnovaly problematice obrany východní zemské hranice, ne vždy však s dostatečně efektivním výsledkem.¹⁸ Obranný systém se opíral o tradiční krajské zřízení, přičemž krajským hejtmanům se dostalo pravomocí k mobilizaci lidí a finančních prostředků. Zemská vláda se snažila dohlížet na stav pevností zejména v ohroženém pohraničí.¹⁹ Úspěšnost veškerého systému však

---

in der Frühen Neuzeit, Historisches Jahrbuch 123, 2003, s. 111–148. Přímou k problematice budování systému opevnění se vztahovala výstava uspořádaná Rakouským Státním archivem ve Vídni za pomoci Collegia Hungarica. Katalog z výstavy redakčně připravil G. PÁLFFY (ed.) pod názvem *Gemeinsam gegen die Osmanen. Ausbau und Funktion der Grenzfestungen in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert*, Budapest - Wien 2001.

¹⁶ Přehledně shrnuje tyto důsledky osmanských válek Thomas WINKELBAUER, *Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, Teil 1, Wien 2003, zejména s. 424, 468–473.

¹⁷ Vztahem mezi generálním (korunním) sněmem a zemskými sněmy v rámci českého státu a možnostmi jejich efektivnější práce se zabýval Kamil KROFTA, *Snahy o společný sněm domu rakouského v letech 1526 až 1848*. In: Týž (ed.), *Byli jsme za Rakouska ... Úvahy historické a politické*, Praha 1936, s. 142–245.

¹⁸ Souvislosti mezi protitureckou obranou Moravy a právě berní politikou moravských zemských stavů nedávno podrobil důkladnému rozboru Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou portou (1593–1606)*, Praha 2006, s. 137–162. Sterneckova jinak velmi podnětná práce se ovšem zaměřila na z hlediska časového poměrně úzkou problematiku.

¹⁹ Vztah země k válce a k obraně před tureckým nebezpečím zvláště vyličil František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526–1628) II*, Brno 1902, s. 170–400. Kameníček věnoval této problematice ještě dvě speciální studie, srov. Týž, *Účastensví Moravanů při válkách tureckých od r. 1526 do r. 1568. Příspěvek ku dějinám Moravy v XVI. století*, Sborník historický 4, 1886, s. 15–29, 65–77, 157–175, 193–206, 271–284; Týž, *O účinných válkách tureckých na Čechy a Moravu okolo roku 1600*, Brno 1889.

závisela v první řadě na schopnostech zemské politické reprezentace. Pasivita a nedostatek odpovědnosti, či neochota k obětem pro veřejný zájem mohly snadno vést ke katastrofě, jako například v době vpádu bočkajovců.²⁰ Jak ale ukazuje průběh stavovského povstání proti Habsburkům v letech 1618–1620, vojenské a organizační zkušenosti bylo možno zúročit i ve prospěch stavovské politiky. Přes veškeré rozpory, jež uvnitř moravské stavovské společnosti v bělohorské době panovaly, vojsko, které moravská zemská vláda sestavila a vydržovala, patřilo po stránce organizačního zajištění i bojové připravenosti k tomu nejlepšímu, co dokázali vzbouření stavové postavit do pole.²¹

Jestliže uherské války přispívaly k vnitřním organizačním či politickým změnám habsburského soustátí, jejich vliv na vývoj vojenské strategie a taktiky zůstával méně výrazný. Dobová vojenská doktrína se opírala o existenci žoldněřských armád užívajících osvědčenou „španělskou“ strategii, tedy nasazení masivních formací pěchoty, jež podporovala jízda a polní dělostřelectvo.²² Výrazné prosazení palných zbraní na evropských bojištích na počátku novověku způsobilo skutečnou „revoluci“ v dosavadním válečnictví.²³ K ní částečně přispěly i husitské války tím, jak přesvědčivě demonstrovaly převahu koncentrovaného užití palných zbraní nad tradiční těžkou jízdou feudálních armád. Uherská tažení sice tento obrat nepopírala, díky charakteru terénu vyžadovala mobilnější vedení války. Vzhledem k tomu se zde nadále uplatňoval

²⁰ Dodnes nejlepší zpracování tématu bočkajovských vpádů představují opět práce F. Kameníčka, srov. TÝŽ (ed.), *Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru Vídeňského od zemí koruny České roku 1605–1606*, Praha 1894; TÝŽ, *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí koruny České roku 1605–1606*, Časopis Musea království Českého 68, 1894, s. 88–106, 257–274, 378–397; 534–556.

²¹ Alespoň na kvalitativní rozdíly mezi moravskými a českými stavovskými jednotkami odkazuje očitý svědek Jiří z Náchoda. Jeho zpráva je však poznamenána zřejmou zaujatostí. Srov. František HRUBÝ, *Nové příspěvky k historii bitvy na Bílé hoře*, Český časopis historický 27, 1921, s. 277–288.

²² Základní charakteristiku habsburského válečnictví v té době i s přihlédnutím na jeho způsobení protitureckými válkám v Uhrách podává M. PFAFFENBICHLER, *Das Kriegswesen in der Zeit Ferdinands I.*, in: Wilfried Seipel (Hrsg.), *Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie*, Wien – Milano 2003, s. 149–153.

²³ V anglosaské literatuře se svého času vedla dlouhá diskuse o revoluci ve vojenství na počátku novověku, způsobené mimo jiné i prosazením palných zbraní. Srov. Clifford J. ROGERS (ed.) *The military revolution debate. Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Boulder – San Francisco – Oxford 1995. Průběh debaty stručně shrnul Jaroslav ŠULC v metodologickém úvodu ke své studii *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelům k situaci na komorních panstvích a ve středním Polabí)*, Časopis Národního muzea – řada historická 175, 2006, s. 45.

i jeden z nejtýpějších prvků husitského válečnictví – vozová hradba, kterou velitelé využívali k ochraně vojenských táborů v otevřené uherské krajině. Teprve zkušenosti z jiných konfliktů, zejména z vleklého soupeření s Nizozemím a později z bitev třicetileté války přinášely další inovace ve výzbroji, logistice i taktice.²⁴

Pro urozené muže v raně novověkých žoldnéřských armádách se přirozeně nacházely značné možnosti uplatnění, zejména na velitelských postech všech stupňů. Někteří šlechtici mohli pocítovat „*velikou chuť a mysl krýksmanství*“.²⁵ Nebo alespoň v účasti na válečném tažení viděli užitečnou příležitost k nabytí životních zkušeností.²⁶ Sklon k válečnické kariéře byl ovšem záležitostí osobnosti a charakteru jednotlivce. Jiné urozence už první účast ve válečných kampaních od tohoto způsobu společenského uplatnění spíš odradila.²⁷ Další cítili alespoň částečná omezení nebo zábrany, například v boji proti křesťanům.²⁸

Druhá skupina v raně novověké společnosti, kterou se šlechtou spojoval zájem na válce jako příležitosti k obživě i k sociálnímu vzestupu, byla tvořena lidmi na spodních stupíncích sociální hierarchie. Pocházeli z venkovského i městského prostředí, ale zdá se, že jen menší část z nich je možné přiřadit ke skupinám na úplném okraji společnosti, jako např. kriminálním žvlům,

²⁴ Výklady o těchto proměnách zahrnul do působivého obrazu největšího válečného konfliktu v dějinách novověku Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000. Hojně postřehy k významu změn, podnícených průběhem třicetileté války, lze najít i v popularizační práci Petr KLUČINA, *Třicetiletá válka*, Praha – Litomyšl 2000.

²⁵ Věra PETRÁČKOVÁ– Jan VOGELTANZ (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979, s. 51 a 65.

²⁶ Tímto způsobem prezentoval svůj pobyt ve francouzském královském vojsku obléhajícím Rouan a konečně i účast na tažení do Uher v roce 1594 moravský šlechtic Karel starší ze Žerotína. Srov. Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína*. Oddělení druhé (II). Listové psaní jazykem českým, svazek 1, Brno 1870, s. 73–90; František HRUBÝ, *Karel z Žerotína ve válce Turecké r. 1594 a 1595*, Časopis Matice moravské 52, 1928, s. 199–217.

²⁷ Vesměš negativní zkušenosti z osobní účasti ve válečných kampaních dovedly Karla staršího ze Žerotína až k téměř pacifistickým postojům. Ty však byly určovány kromě vědomí devastacních účinků války hlavně Žerotínovým chápáním víry jako záležitosti, která neopravňuje k ozbrojenému boji. Srov. například N. REJCHRTOVÁ, *Karel starší ze Žerotína, Z korespondence*, Praha 1982, č. 148, s. 319.

²⁸ F. PALACKÝ (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně*, s. 434. Je však třeba zdůraznit, že podobně jako v případě Žerotínově jedná se zde o výrazně individuální postoj jednotlivce, jenž lze jen stěží zobecnit.

psancům, tulákům apod. Přesto hlavním lákadlem zůstával příslib pravidelného žoldu a naděje na zisk kořisti. Válka pro ně znamenala být někdy jen dočasné vytržení z ekonomické nejistoty. Zranění či nemoc, případně i uzavření míru vracelo tyto lidi zpět do jejich původního sociálního prostředí, pokud mezitím nezískali dost prostředků k trvalejší změně svého postavení. Jejich vztah k válce proto dobře dokumentuje dobové chápání verbíře či důstojníka nabízejícího žold jako personifikaci Fortuny (Štěstěny).²⁹

Kromě sociální motivace sdíleli neurození lidé se šlechtici v armádě také důsledky, jež válka přinášela pro lidskou psychiku a myšlení. Myšlenkový svět žoldněře byl utvářen natolik výraznými vlivy, že nabýval zvláštních rysů bez ohledu na sociální původ. Ovlivňovala ho už dynamika vojenského života, jenž byl naplněn téměř neustálým pohybem. Zvlášť v průběhu třicetileté války strávili řadoví vojáci i důstojníci na taženích většinu času. Jeden poddůstojník císařské armády zaznamenal během let 1625–1649 celkem 25 000 km pěších pochodů.³⁰ Úspěšný habsburský vojevůdce Karel ze Žerotína na Kolíně nad Labem († 1560) kromě Uher válčil také v Říšskoněmecké říši, ve Francii i v severní Africe.³¹ V této souvislosti by stálo za hlubší analýzu, nakolik se překračování geografických horizontů promítalo do myšlenkového světa raně novověkých lidí. Prozatím lze jen konstatovat, že k rysům žoldněřské mentality náležela prostorová nezakotvenost, ať už byla vnímána jakkoli.

Přesuny byly nutné také z logistických důvodů. Ubytování vojska a jeho vyživování na jednom místě představovalo pro raně novověké státy jen obtížně řešitelný problém. Mimo to vojenská ležení, tvořená obvykle plátenými stany, či jinými improvizovanými přístřešky, nabízela poměrně nízkou úroveň

²⁹ Důstojník jako zpodobnění Fortuny se často objevoval také v dobových výtvarných dílech a grafikách. Srov. Paullete CHONÉ, *Die Kriegsdarstellungen Jacques Callots: Realität als Theorie*. In: Benigna von Krusenstjern – Hans Medick (hrsg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 416–421. Podobné téma zpracovává i Gwendolyn TROTTEIN, *Battling Fortune in Sixteenth-Century Italy: Cellimi and the Changing Faces of Fortuna*. In: Pia Cuneo (ed.), *Artful Armies, Beautiful Battles. Art and Warfare in Early Modern Europe*, Leiden – Boston – Köln 2002, s. 213–234.

³⁰ Jan PETERS (ed.), *Ein Söldnerleben im Dreißigjährigen Krieg. Eine Quelle zur Sozialgeschichte*, Berlin 1993, s. 200. Ze stejného pramenného materiálu jako Jan Peters čerpal své postřehy i Peter BURSCHEL, *Himmelreich und Hölle. Ein Söldner, sein Tagebuch und die Ordnungen des Krieges*. In: B. von Krusenstjern – H. Medick (hrsg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, zde s. 185–186.

³¹ Jan SLAVÍK, heslo z *Žerotína*, Ottův slovník naučný XXVII, s. 818–819.

životních podmínek. I urození důstojníci museli snášet nepohodlí a nepřízeň počasí, jak ilustruje svědectví dobového pozorovatele o plukovníkovi císařské lehké (chorvatské) jízdy: „... *spával vždy na slámě nebo na holé zemi a přikrýval se kožichem, takže často bylo vidět, jak se po jeho šatech procházejí uši*“.³² Zejména v pozdním podzimu mokré, chladné počasí podporovalo šíření nemocí, ačkoli zdravotní rizika přinášel i zimní mráz, jenž choroboplné zárodky naopak likvidoval.

Vojenská ležení představovala hlavně hygienický problém vzhledem k velké koncentraci lidí, hospodářských zvířat, odpadků a výkalů na relativně malém prostoru. K přenosu infekcí přispívali i paraziti, jejichž šíření bylo možno při tehdejší úrovni osobní hygieny jen obtížně zabránit. Dobové prameny potvrzují, že nejvíce ztrát na životech nezavinily válečné akce, ale nemoci způsobené hygienickými podmínkami i nedostatkem čerstvých potravin a kvalitní pitné vody.³³ Podobné problémy s hygienou, zásobováním jídlem a pící a se zdroji nezávadné vody výrazně ovlivňovaly strategické chování armád přímo během jednotlivých kampaní.³⁴ Voda se někdy nahrazovala pivem či vínem, což však prohlubovalo obtíže s alkoholismem, jenž se vyskytoval u řadových vojáků stejně jako u nejvyšších velitelů.

I když průměrné armády 16. a první poloviny 17. století dosahovaly velikosti zhruba 20 000 mužů, spolu s týlovým zajištěním, rodinami vojáků, markytány, prostitutkami a dalšími civilními osobami, které běžně každou takovou armádu provázely, představovaly značný zásobovací problém. Navíc kromě lidí bylo třeba zajistit i pící a vodu pro zvířata, zejména koně užívané kavalerií i dělostřelectvem v hojném počtu. Denní spotřeba takové armády se na základě dochovaných instrukcí a vojenských řádů odhaduje na zhruba

³² Úryvek je převzat knihy Hanse Jakoba Christoffela von GRIMMELSHAUSEN, *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus*, Praha 1976, s. 121. Jakkoli se jedná o dobovou uměleckou literaturu, Grimmelshausenova kniha psaná formou deníků a pamětí poskytuje velmi autentickou představu o každodenním životě v žoldněřských leženích třicetileté války.

³³ Tuto smutnou, avšak banální skutečnost dokumentuje velké množství dobových svědectví. Působivě ji zobrazil také P. Englund na více místech svého přitažlivého vylíčení třicetileté války ze švédského pohledu. Srov. TÝŽ, *Nepokojná léta*, s. 82, 152, 174–176 a jinde.

³⁴ Srov. například Olivier CHALIN, *La bataille de la Montagne Blanche (8 novembre 1620). Un mystique chez les guerriers*, Paris 1999, s. 59–60, kde poukazuje na průběh bojů roku 1618 v jižních Čechách mezi jednotkami císařského generála, hraběte Charlese Buquoye a stavovskou armádou.

80 000 kg mouky a 22 000 kg masa, nepočítaje píci pro koně. Bez nasazení všech dostupných organizačních i materiálních zdrojů nebyla většina raně novověkých států schopna takové nároky dlouhodobě úspěšně plnit.³⁵ Při nízké schopnosti státu zajistit výživu armády vedla odtud přímá cesta k násilnému vymáhání potřebných zdrojů od domácího i cizího obyvatelstva.

Kromě epidemií a hladu představovala další hrozbu i přímo smrt v boji, která se jen vzdáleně podobala raně novověkému ideálu „dobré smrti“.³⁶ Ten v první řadě předpokládal důkladnou přípravu na překročení hranice k věčnému životu za pomoci rodinných příslušníků a kněze. Kromě rozloučení s rodinou a blízkými patřilo k řádnému naplnění dobré smrti také uzavření závěti, jež zabezpečovala předání ekonomického, případně i symbolického kapitálu. Úspěšné vykonání přechodového rituálu mělo také zeslabit strach ze smrti. Mnohé z jeho prvků nepřicházely pro vojáka z pochopitelných důvodů do úvahy. Naopak, existenciální úzkost před smrtí se v myšlení žoldnéřů mísila ještě se strachem ze zranění, bolesti a násilného konce.³⁷

Částečně jej mírnila psychologie bitev té doby, která vykazovala do značné míry davový charakter. Jízda i pěchota bojovala v početných sevřených formacích. Přestože nizozemské a švédské reformy snižovaly stavy mužstva v jednotkách ve prospěch zvětšení počtu jednotek na bojišti, raně novověké armády poměrně snadno podléhaly davovým náladám ve formě paniky nebo bezhlavých útoků.³⁸ Ty někdy ústily v nesmyslné masakry poraženého nepřítele. Také pro jednotlivce představovala bitva smyslová a patrně i výrazný emocionální zážitek. V úvodních fázích se projevovala zejména

³⁵ Konkrétní údaje přináší například Geoffrey PARKER, *Voják*. In: Rosario Villari (ed.), *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004, s. 52–53; srov. též M. PFAFFENBICHLER, *Das Kriegswesen*, s. 150.

³⁶ Raně novověkými představami o dobré smrti se v českém dějepisectví detailně zabýval v poslední době Pavel KRÁL v monografii *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, zejm. s. 61–67. V této práci je též shrnuta obsáhlá česká a zahraniční literatura k tématu.

³⁷ K tomu blíže B. von KRUSENSTJERN, *Seliges Sterben und böser Tod. Tod und Sterben in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*. In: B. von Krusenstjern – H. Medick (hrsg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe*, s. 469–496.

³⁸ Shrnující výklad uspořádání a základní taktiky evropských armád na přelomu 16. a 17. století na základě dobových vojenských příruček podávají P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 28–188; Dušan UHLÍŘ, *Černý den na Bílé hoře*. 8. listopad 1620, Brno 1998, s. 90–115. Tyto práce přinášejí navíc i rozsáhlé soubory dobových ikonografických pramenů a přehledy literatury.

prostřednictvím hluku vydávaného oddíly v pohybu, jejich zbraněmi, ale také hudebními nástroji, s jejichž pomocí byly předávány povely a udržován pochodový rytmus. Užívání žestových a bicích nástrojů patrně mělo i psychologický efekt v podobě extatického účinku.³⁹ K uvolnění strachu a napětí mohl sloužit i pokřik bojových hesel, nebo křik vojáků v bitvě vůbec.⁴⁰ Střelba z děl a zejména mušket působila bezprostředně na sluch, často až bolestivě. Ale kouř ze spáleného střelného prachu zasahoval také čich i zrak bojovníků.⁴¹ Jeden výstřel z muškety naplnil přibližně 1 m³ prostoru kolem hlavy střelce štiplavým dýmem.⁴² V hustě sevřených útvech, zvláště při střelbě v salvách, zahalil dým ze střelného prachu rychle bezprostřední okolí. V okamžiku střetu s nepřítelem se k účinkům vlastní střelby přidala i střelba protivníka. Výsledný zážitek z hluku, pachů a pohledu na krev i zmrzačená těla lidí a zvířat musel silně stresujícím způsobem poznamenat lidskou psychiku. Přestože stres bylo možno oslabit alkoholem, zkušenostmi, či bojovým nadšením, prožívání válečných hrůz výrazně přispívalo k formování životního postoje žoldněře. Relativizovalo na jedné straně nepřípustnost násilí v mezilidských vztazích, na druhé straně hodnotu lidského života.⁴³

Emocionální tlak strádání a téměř neustálé existenční nejistoty se projevoval mnoha způsoby.⁴⁴ Jeden z nich představovala „mentalita okamžiku“, kterou se vyznačovali zejména zkušení veteráni. Jak víme z dobových kázání i jiných textů, projevovala se zdánlivým ateismem, úsilím o plné prožití přítomnosti bez ohledu na budoucnost včetně zájmu o alkohol a nezávazné

³⁹ K úloze vojenských hudebníků v raně novověkých armádách srov. P. KLUČINA, *Třicetiletá válka*, s. 48–53.

⁴⁰ Srov. úvahu O. CHALINA, *La bataille de la Montagne Blanche*, s. 172 a pozn. 46.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 181–182. S Chalinovým výkladem o působení hluku a ticha korespondují i osobní vzpomínky zachycené v jiných pramenech. Srov. například Jaroslav SIMONIDES (ed.), *Paměti, Jan Chryzostom Pasek*, Praha 1975.

⁴² O. CHALIN, *La bataille de la Montagne Blanche*, s. 166–168. Prof. Chalin se ve své práci o Bílé hoře opíral o výsledky, dosažené při pokusech s funkčními maketami originálních zbraní. Experimentální metoda, historiky jen zřídka užívaná, zde dosahuje přesvědčivých výsledků.

⁴³ Do zorného pole historického výzkumu se tím dostává oblast žoldněřské kultury, tedy především žoldněřské každodennosti a zvláště na tomto místě žoldněřské mentality. Srov. Jan PETERS (hrsg.), *Ein Söldnerleben*, s. 222–246.

⁴⁴ P. Burschel dokonce hovoří o „principu nejistoty“ jako základu žoldněřova životního světa. Srov. TÝŽ, *Himmelreich und Hölle*, s. 188.

sexuální vztahy. Někdy naopak vojáci hledali oporu v rodinách, které si zakládali. Manželka často znamenala jedinou pomoc v době nemoci či zranění. Rodinní příslušníci přispívali k obživě účastí na drancování dobytých míst či sběrem kořisti na bitevním poli.⁴⁵

Jedním z nejčastějších způsobů odrazení existenčního tlaku bylo násilí na civilním obyvatelstvu spojené s hledáním kořisti a prostředků k obživě. Proto zejména venkovské vrstvy a obyvatelé menších provinčních měst představovali hlavní oběti války. Drancování venkova i dobytých měst mělo pochopitelně také čistě materiální příčiny, včetně touhy po kořisti a snahy získat jinak nedostupné potraviny a vybavení, které vlastník armády obvykle nebyl sto v dostatečné míře zajistit. Avšak svou roli při tom mohly sehrát i zmíněné mentální příčiny, kdy násilí, legitimizované válečným stavem na jednu z obvyklých forem jednání, sloužilo jako únik z dlouhodobé deprivace životními poměry v armádě.⁴⁶ V důsledku těchto skutečností se prakticky každý vojenský konflikt téměř až do 18. století nesl ve znamení brutálních násilností na civilním obyvatelstvu. Obzvláště ničivě se tato tendence projevovala v době třicetileté války.⁴⁷

Traumata působená zážitky z válečných událostí sice nepředstavovala takový problém jako fyzické nemoci, jež se šířily v důsledku válek. Raně novověká společnost je přesto dokázala reflektovat. Kromě prvních nesmělých pokusů psychické otřesy přímo léčit,⁴⁸ se lze setkat pravděpodobně s únikem k víře jako s hlavním prostředkem proti desintegraci osobnosti válečnými hrůzami. Právě barokní křesťanství velmi dobře odpovídalo na potřebu hlubšího obratu k náboženství, k prožívání osobní zbožnosti. Jsou známy i případy opuštění armády a odchodu do kláštera. Přitom se vynořuje otázka, zda klášterní izolace spojená s duševní prací nemohla být vyhledána kvůli jejím psychotherapeutickým účinkům.⁴⁹ Z podobných důvodů vzrůstala i role kněží v armádě. V habsburském

⁴⁵ *Tamtéž*, s. 189–190.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 190–192.

⁴⁷ S pomocí působivého svědectví ikonografických pramenů představuje tuto problematiku v nizozemském prostředí David KUNZLE, *From Criminal to Courtier. The Soldier in Netherlandish Art 1550–1672*, Leiden – Boston 2002, s. 257–356. Hojně doklady ke vzájemné válce mezi žoldnéři a venkovany, doprovázené mučením a bezohledným vražděním poskytuje rovněž Simpliciovo literární vyprávění. Srov. H. J. Ch. von GRIMMELSHAUSEN, *Vojna. Trilogie z třicetileté války* (ed. Pavel Eisner), Praha 1953.

⁴⁸ Vzhledem k dobové úrovni lékařské vědy je pozoruhodný doklad o rozpoznání psychických potíží veteránů, kteří se léčili v jedné z nejstarších vojenských nemocnic španělské armády, založené v Mechelen již roku 1585. Srov. G. PARKER, *Voják*, s. 59–60.

⁴⁹ P. Burschel upozorňuje ve své studii na případ vojáka císařské armáda Conrada Burgera, který po letech vojenské služby vstoupil do cisterciáckého kláštera. Burger

vojsku se pravidelně objevovali už od poloviny 16. století, ačkoli jejich příjem byl třikrát až pětkrát nižší než u vojenských lékařů.⁵⁰

Životní styl raně novověkého žoldnéře nemohl zůstat bez vlivu ani na jeho myšlení v době míru a v životě mimo armádu. Násilí jako obvyklou normu chování přenášeli vojáci také do „mírových“ mezilidských vztahů, jak ukazuje citelné zvýšení zločinnosti v oblastech, kde docházelo k rozpouštění armád nebo kam se bývalí žoldnéři vraceli.⁵¹ Zvláště se žoldnéřská mentalita projevovala ve vztahu k ženám, které pro běžného vojáka představovaly objekt více méně legitimizovaného sexuálního násilí, ať šlo o prostitutky nebo oběti z řad civilního obyvatelstva. Švédské výzkumy dokládají během třicetileté války prudký vzestup počtu žalob na vojáky za znásilnění.⁵² Avšak také toto téma, stejně jako řada dalších otázek spojených s raně novověkým válečnictvím, zůstává pro české historické bádání dosud otevřené a mohlo být v tomto příspěvku jen stručně naznačeno.

---

po sobě zanechal deník, kde však léta válečných dobrodružství reflektuje spíš výjimečně. Srov. P. BURSCHEL, *Himmelreich und Hölle*, s. 182 a pozn. 6.

⁵⁰ B. von KRUSENSTJERN, *Seliges Sterben*, s. 483–484.

Wars and Warriors in Czech Society at the Beginning of the Modern Era

Zdeněk Vybíral

The paper attempts to summarize the existing views of the significance of wars and warship for early modern society. Wars affected the whole society across all social classes. However, their impact on individual social classes was not the same. The nobility had a special relationship to wars since army service represented an important opportunity for their careers. The nobility of the early modern era still shared knightly ideals of medieval warfare. These ideals were reflected in educational and behavioural modes and they also helped to create the generally shared values of the noble social class. Renaissance culture was not the only factor which contributed to the maintainance of the knightly ideal; it was also the long-term fight with the Ottoman Empire which brought to life the idea of a Christian warrior (Miles Christi). The Turkish wars supported the professionalisation of the army and stimulated the state to improve the organisation.

Unlike the nobility, burghers and villagers ranked higher among the victims of the wars in the Early Modern Era. Civilian victims were the most numerous among them, and at the same time, it was they who were recruited. Social differences rather faded away in the army. During campaigns and namely during battles, everybody was exposed to equal conditions and circumstances which created the spiritual world of a mercenary, as a specific type of mentality of a man living during the Early Modern Era.

One of the basic features of this spiritual world was the fact that mercenaries were not settled anywhere. A warrior in the Early Modern Era was a travelling man who covered significant distances. Another feature typical of this group was the existential threat. This arose from the large risk of injury or loss of life in battles or due to illnesses. Such soldiers could not rely on traditional defensive mechanisms such as the ritual of a good death. They could only rely on the help provided by their families, and therefore, they often sought marriage. The circumstances seriously endangering their lives also influenced their relationship to belief and religion. We can document their strong belief which was one of the methods of how to protect themselves against long-term deprivation. Soldiers who spent long years in the army often developed so called "moment mentality" which frequently resulted in addiction to alcohol or seeming departure from religion. Last, but not least,

violence was one of the determining features of a mercenary's mental world. A war itself justified violent behaviour. Connected to the emotional strain to which warrior-mercenaries were exposed, wars supported violent behaviour namely towards civilians. Long-term wars sometimes even resulted in violent behaviour being transferred to peaceful periods. The research into the spiritual world focuses on other topics as well which have not been well researched in Czech historiography. If researchers focus on this topic, they come up with new questions related to the impact of wars on the formation of early modern society in the Habsburg monarchy.

Bratr Žižka, pan Hynek Krušina a ti ostatní. Pokus o komparaci

Jan Urban

Pane předsedající, dámy a pánové, vážení kolegové.

Předpokládám, že jen ti méně informovaní by očekávali ode mne nějaké jiné téma. Na svou obranu však chci říci, že právě na vztahu Jana Žižky a pana Hynka Krušiny z Lichtenburka, tedy dvou nejvýznamnějších husitských vojevůdců prvních válečných let, jsem zamýšlel demonstrovat měnící se poměr, který Žižka zaujímal k husitskému panstvu či k jeho čelným představitelům. Dalo by se totiž předpokládat, že bratr Žižka, nelítostný a patriarchální zhoubce všech protivníků Božího zákona, bude stejně zásadový také k společenské vrstvě, která se podle všech kritérií zpronevěřovala husitským pravdám nejčastěji a také nejpregnantněji. Kupodivu vidíme pravý opak. Žižka, který byl mužem hluboce vrostlým do středověku, jeho mentality a také do jeho stavovských rozdílů, respektoval také tehdejší dělení šlechty na nižší šlechtu a panstvo. K tomu choval značný respekt, který sice postupem doby slábl, ale nikdy zcela nezmizel. Můžeme to ostatně pozorovat v jeho listech a dokumentech, které vydal nebo na kterých se podílel.¹ Proto kdykoliv se na husitskou stranu, byť se tak stalo z holé nezbytnosti či z konjunkturálních důvodů, přidal nějaký korouhevní pán, dostalo se mu ze Žižkovy strany pozitivního přijetí. „Bratr“ Žižka nejen že neváhal postupovat svým urozenějším kolegům přední místa ve svědečných řadách, ale dalo by se říci, že jejich společnost a přátelství doslova vyhledával. Je však možné, že někteří páni vyhledávali jeho. Typickým příkladem tohoto Žižkova chování se může jevit jeho vztah k Břeňku Švihovskému, jemuž, ač se svým majetkem a stylem života nelišil příliš od většiny rytířů a postrádal jakékoli vojenské zkušenosti, údajně přenechal v bitvě u Sudoměře, byť jen formálně, velitelské postavení.² Jsou také známy Žižkovy velmi intimní styky s některými vyššími feudály, či jejich rodinami. Mohu zde jmenovat nejvyššího mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojšína, jihočeského magnáta Oldřicha Vaváka z Hradce, otcovský

---

¹ Sebral je a v úplnosti uveřejnil spolu s tzv. Žižkovým vojenským řádem František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, s. 221–233.

² O tom Michal FLEGL, *Žižka a bitva u Sudoměře*, Jihočeský sborník historický (JSH) 43, 1974, zvl. č., s. 11–18; též Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba III.*, Praha 1933, s. 33–35.

postoj prý zaujal ke knížeti Zikmundu Korybutovi, samostatnou studii by si pak zasloužily v posledním období jeho života oboustranně vřelé vztahy mezi Žižkou a pány z Poděbrad. K nim se ostatně vrátím ještě na konci svého referátu. Známe také mnoho případů shovívavosti táboorského hejtmana k panským kolegům, které ostře kontrastují s krutou přísností, kterou častoval příslušníky nižších sociálních skupin za mnohem menší přestupky. Tady zmiňme ušetření švihovských pacholat při dobytí Rábí na jaře 1420 či neobvykle koncilantní chování k zajatému Bohuslavu ze Švamberka o rok později, když dokonce připustil, aby se nedávný úhlavní nepřítel husitů stal jedním z táboorských hejtmanů.³ Takových případů až nepochopitelné mírnosti bychom našli ještě mnoho, ovšem nejkřiklavější z nich, pardon Janu Městeckému z Opočna, jenž měl ruce ještě čerstvě zbarvené krví táborů pobitých v Chotěboři, lze spíše připočíst politickému kalkulu pražanů a jejich snaze naklonit si kališnickou šlechtu. Žižka tomuto aktu, který se odehrál na konci dubna 1421 před obleženou Chrudimí, sice jen přihlížel, ale i zde platí přísloví, „kdo mlčí, souhlasí“.⁴ Bezpochyby za takovou shovívavostí k panskému stavu stál Žižkův respekt k této společenské vrstvě a také jeho přesvědčení, že právě páni mají schopnosti a také povinnost vést husitské, pochopitelně stavovské hierarchizované houfy. Snad se rovněž jednalo o reziduum z doby před vypuknutím husitských válek, kdy čeští a moravští páni („velký“ Lacek z Kravař, Čeněk z Vartenberka, v němž se však Žižka, stejně jako většina husitů, trpce zklamal, Boček z Poděbrad, Jan Meziříčský z Lomnice, Jan z Bítova, a mnozí další, připomeňme si zde také protestní list české šlechty do Kostnice) nejméně hájili M. Jana Husa v jeho při.

Z tohoto hlediska nutno nahlížet také vztahy Žižky k orebskému hejtmanu Hynku Krušinovi, jenž byl zejména v prvních třech letech revoluce jeho rovnocenným a zpočátku snad dokonce proslavenějším konkurentem.⁵ Aspoň

³ K prvnímu dobytí Rábí J. PEKAŘ, *Žižka III.*, s. 37–38. O přestupu a motivech Bohuslava ze Švamberka existuje rozsáhlá literatura, například J. PEKAŘ, *Žižka III.*, s. 167–168, 259; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000, s. 283, 321, kteří navíc vidí ve Švamberkovi později jednoho z hlavních vnitrotábořských oponentů slepého hejtmana.

⁴ *Husitská kronika Vavřince z Březové*, ed. Jaroslav Goll, FRB V., Praha 1893, s. 480; Jan URBAN, *Husitství ve východních Čechách do Žižkova příchodu II.*, Historie a vojenství 41, 1993, s. 4–5.

⁵ O Hynkovi Krušinovi J. URBAN, *Hynek Krušina z Lichtenburka a počátky husitské revoluce*, FHB 4, 1982, s. 46–66; naposledy TÝŽ, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2004, s. 241–318.

z hlediska pražských měšťanů, jimž se východočeští husité museli jevit stejně důležitými spojenci jako ti jihočeští. Navíc jejich vojenský vůdce Krušina byl pro ně mnohem čitelnějším partnerem než nevyzpytatelní a sršatí táborští radikálové. Přitom se oba muži, Žižka a Krušina, dlouho vůbec neznali. Podle střízlivé řeči pramenů se během svých životů osobně setkali pouze třikrát. Přitom to třetí a poslední setkání bylo nepřímé, v boji, když se totiž počátkem srpna 1423 dostali u Strauchova dvora na opačné strany bojiště.⁶ Předcházející dvě setkání se pak odehrála na jaře a v létě 1421. Nejprve během společného tažení všech husitských stran do východních Čech v dubnu a květnu (tehdy se oba mohli stýkat tak po dobu dvou až tří týdnů).⁷ Podruhé to bylo o měsíc později, na čáslavském sněmu. Tady oba, byť reprezentovali rozdílné husitské proudy, zasedli dokonce v 21-členné zemské vládě, jež měla rukou společnou spravovat zem.⁸

Pochopitelně se nikdy nedovíme, jak se oba muži k sobě chovali. Zda orebský hejtman, tehdy muž v nejlepších letech, ctil Žižkovy šediny, či k němu zaujal přezíravý postoj korouhevnického pána k obyčejnému panoši; či naopak starý hejtman viděl v mnohém mladším Krušinovi nezodpovědného a pánovitého avanturistu. Možná ale k sobě chovali respekt a vážili si jeden druhého. Patřili každý k jiné generaci, stavu i politickému zaměření, a také jejich cesty do husitského tábora byly poněkud odlišné. Přesto i oni měli něco společného. Byla to předně skutečnost, že oba stáli na čele dvou vojenských seskupení venkovských husitů, jež se brzy stala páteří obrany české reformace před vnějším tlakem. Také předrevoluční minulost obou hejtmanů vykazuje některé shodné rysy. Žižka, jak známo, načerpal základní vojenské zkušenosti a především umění drobné záškodnické gerily v letech 1406–1408, kdy působil v jihočeských lapkovských družinách.⁹ Také Krušina sbíral své první bojové zkušenosti jaksi nelegálně, v otevřeném odboji proti královi, který vedl

⁶ O Krušinově přítomnosti na straně pražanů a Diviše Bořka z Miletínka *Kronika Starého kolegiáta*, ed. J. Emler, FRB VII., s. d., s. 31.

⁷ *Husitská kronika Vavřince z Březové*, s. 478–483.

⁸ Archiv český III., ed. Fr. Palacký, Praha 1844, s. 227–230; *Husitská kronika*, s. 485–490, z literatury Ivan HLAVÁČEK, *Husitské sněmy*, Sborník historický 4, 1956, s. 78–83.

⁹ Nejpodrobněji opět J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba II.*, Praha 1928, s. 21–58; Josef MAČEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí I*, Praha 1952, s. 94–96; F. ŠMAHEL, *Jan Žižka*, s. 25–31; TÝŽ, *Husitská revoluce I.*, Praha 1993, s. 274, 449–450. O vztazích jihočeských lapků k bratřím Aleši a Litoltovi Bítovským z Lichtenburka, zástavním držitelům Lomnice a protivníkům Rožmberků, též František HOFFMANN, *Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě*, Jižní Morava 22, 1986, s. 106–107.

v letech 1413–1414 kvůli sporu o hrad Albrechtice. Jednalo se tehdy o jednu z mnoha šlechtických vzpour, které destabilizovaly vnitropolitickou scénu. Osobně se však domnívám, že v jejím pozadí mohli stát někteří husitští (zanedlouho) čeští páni, konkrétně Boček z Poděbrad a Čeněk z Vartenberka, zamýšlející vystupňováním anarchie vydírat krále a posílit vlastní pozice na královském dvoře.¹⁰ Samotnému Krušinovi, tehdy asi dvacetiletému mladíkovi, jenž sice utrpěl majetkové ztráty a byl mu až do smrti krále Václava odepřen přístup na pražský dvůr, přinesl úspěšně vedený odboj obdobné gerilové zkušenosti a také značnou proslulost. Jinak si totiž nelze vysvětlit jeho raketový vzestup do čela orebitů hned na počátku husitských válek.

Žižkova cesta do čela táborského bratrstva je historiky poměrně dobře zmapovaná. Chtěl bych zde ale zdůraznit jeden aspekt, který včera zmiňoval Petr Černej, že v Táboře byl dost dlouhou dobu zastíňován, aspoň pokud se týče politického vlivu, svým spoluhejtmanem Mikulášem z Husi.¹¹ Ten prosazoval ve vztahu k ostatním husitským směrům mnohem rozhodnější či agresivnější postup. Z toho by také mohlo plynout, že v porovnání s Mikulášem z Husi se pro pražské měšťany musel Žižka dlouho jevit jako mnohem přívětivější varianta táborského nutného zla. Zvláště když k tomu mohli připočítat jeho panské známosti a lpění na stavovských výsadách.

Zato o Krušinově podílu na vzniku orebského bratrstva máme minimálně zpráv. Totéž ovšem platí o bratrstvu samotném, stejně jako o celém východočeském husitismu.¹² Z pramenů a kronik vlastně víme jedině to, že se husité scházeli na návrší u Třebechovic, které nazvali Oreb, že si zvolili za hejtmana pana Hynka Krušinu, že měli i další šlechtické hejtmany a že se koncem dubna vydali na pomoc Praze, ale jejich cesta vedla kupodivu nikoli přímo, ale oklikou přes Pojizeří. A také že byli velmi početní – podle Starých letopisů českých jich v říjnu 1420 přišlo do Prahy na 7000 mužů,¹³ ale to je, ostatně jako

¹⁰ AČ I., ed. Fr. Palacký, s. 5 a AČ III., s. 277–278; též J. URBAN, „Kališnický“ převrat na dvoře Václava IV., in: Husitství – Reformace – Renaissance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela 1, Praha 1994, s. 426–427.

¹¹ Problematikou kompetencí čtyř táborských hejtmanů a vzájemného vztahu Žižky a Mikuláše z Husi se poslední dobou nejvíce zabýval F. ŠMAHEL a kol. autorů, *Dějiny Tábora I.1*, České Budějovice 1988, s. 260–261; TÝŽ, *Husitské Čechy. Struktury, ideje, procesy*, Praha 2001, s. 175–177. K osobě, životu a politickému působení Mikuláše z Husi viz Miloslav POLÍVKA, *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Praha 1982, s. 56–62.

¹² J. URBAN, *Husitství ve východních Čechách I.*, Historie a vojenství 40, 1992, s. 8–15.

¹³ SLČ, ed. F. Palacký, s. 53.

u většiny číselných údajů té doby, jistě silně zveličené. Vše ostatní jsou dedukce moderních historiků opírající se většinou o vlastní domněnky či o analogie se situací jinde. Jen tak můžeme vymodelovat malebný obraz husitských davů scházejících se na východočeských horách a jejich vojenského výcviku, vedeného nejproslulejším válečníkem regionu Hynkem Krušinou. Ten měl vytvořit jakýsi miliční systém, spočívající na jednotlivých regionálních podhejtmanech z řad zemanů, kteří by v případech potřeby svolávali na příkaz hlavního hejtmana do zbraně husitský lid ve svých okrscích. Mělo by se tedy jednat jen o velmi volný svazek, ovládaný kališnickou šlechtou. Pro vytvoření takového schématu existuje snad jediný důkaz, že totiž známí orebští hejtmané pocházeli téměř rovnoměrně ze všech východočeských oblastí.¹⁴ Ve všem ostatním, ať už se jedná o sociální složení orebitů, jejich organizaci, výzbroj, či poměr mezi měšťany, venkovským lidem a husitskou šlechtou, naprosto tápeme a víme toho až žalostně málo. Ovšem komparace s tábořskými poměry, jíž si často vypomáháme, může být dosti ošidná. Zvláště když si uvědomíme, že až do časů první kruciáty, kdy se obě bratrstva prvně setkala v Praze, existovalo mezi nimi jen minimálně styčných ploch a vzájemných styků.¹⁵

Ještě jednu věc mohli mít oba naši válečníci společnou, a tou byla nechut k husitským kněžím. Zvláště o Žižkovi je známo, že radikální kněze, kteří podle něj šířili anarchii a pletli se mu jak do politiky, tak do vojenských záležitostí, bytostně nesnášel. Konec konců právě stupňující se rozpory s tábořským duchovenstvem byly nakonec hlavní příčinou jeho odchodu z Tábora.¹⁶

¹⁴ Tak Jiří z Chvalkovic byl z Náchodska, Jakub Kroměšín z Březovic z Chrudimska, Jan Hertvík z Rušinova z Čáslavska, Beneš z Mokrovous z Novobydžovska, Aleš Vřešťovský z Rýzmburka z Hradecka, Diviš Bořek z Miletínka, jenž byl jako Krušinův klient jeho pobočníkem a později zástupcem, zase z Hořicka. O nich A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého II* (Hradecko), Praha 1938, V (Podkrkonoší), Praha 1887, XII. (Čáslavsko), Praha 1900, passim; a také Otakar FRANKENBERG, *Vůdcové a velení husitských vojsk*, Vojenský sborník historický VII/2, 1938, s. 5–62.

¹⁵ Pokud se ovšem nesetkávali (aspoň jejich vůdci a kněží) v letech 1418–1419 při tzv. poutích na hory, které měly leckdy celozemský charakter. Ovšem v zimě a na jaře 1420, kdy se vytvářely vojenské struktury pozdějších bratrstev a vznikala husitská vojenská doktrína, se ale už tyto srazy nekonaly.

¹⁶ Například František PALACKÝ, *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě III/2*, Praha 1877, s. 210–218; J. PEKAŘ, *Žižka III*, s. 198–199, 258–259; F. M. BARTOŠ, *Dva žižkovy zápasy a problém jeho povahy*, Jihočeský sborník historický 6, 1933, s. 104n; F. ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, s. 164–165; TÝŽ, *Husitská revoluce III.*, s. 115, 133; P. ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V.*, s. 321–323.

Pro Krušinu, jemuž byl niternější náboženský zápal patrně cizí a do husitského hnutí se zapojil nejspíš z konjunkturalismu a z touhy po válečné slávě, představoval zase kardinální problém kněz Ambrož. S tímto radikálním a neústupným hradeckým farářem, jenž si vytkl za cíl bdít nad pravověrností jak hradeckých spoluobčanů, tak i orebských hejtmanů, Krušina sice zpočátku těsně spolupracoval, ale brzy se jejich cesty zcela rozešly.¹⁷ Stali se nesmiřitelnými a doživotními protivníky. Krušina zcela omezil Ambrožův vliv na vlastní bratrstvo, na druhé straně Ambrož v létě 1420 ovládl Hradec, vytvořil z něho zcela autonomní subjekt a neustále usiloval podkopat pozice svého panského soka.¹⁸ Nakonec se tak Ambrož stal úhelným kamenem vzájemného vztahu mezi Žižkou a Krušinou. Ačkoliv ten se zpočátku, jak ještě uvidíme, nijak konfliktně nevyvíjel, v okamžiku, kdy Žižka přešel do východních Čech a spojil se zde právě s Ambrožem, stal se úhlavním nepřítelem také Krušiny.

Oba se totiž mohli osobně setkat již během roku 1420, dokonce se několikrát minuli o pověstný chloupek. Poprvé se tak málem stalo během první kruciáty, kdy se navzájem vystřídali v čele husitských sil před Prahou. Nejprve to byl Krušina, který přivedl počátkem května orebskou pomoc hlavnímu městu, byl jmenován vrchním hejtmanem a prováděl první obranná opatření husitské Prahy proti křižácké hrozbě. Po zradě tehdejšího náčelníka kališnického panstva Čeňka z Vartenberka, jenž byl doposud Krušinovým těsným spojencem a jeho politickým protektorem, vedl Krušina 8. května rozhořčený útok pražanů a orebitů na Pražský hrad, při kterém byl dokonce lehce zraněn, prý po postřelení šípem. Pak však náhle zmizel ze scény, když o několik dnů později s několika sty jezdci své družiny Prahu opustil. Dodnes je předmětem dohadů, zda tak učinil kvůli svému zranění, kvůli probíhajícímu jednání hlavního města se Zikmundem, kvůli ohrožení vlastních statků na Hradecku křižáky či dokonce kvůli přicházející tábořské pomoci. V každém případě vedle táborů a Žižky nebylo zdánlivě pro Krušinu v Praze místo, možná se to domnívali sami pražané, předpokládající nutné tahanice a řevnivost. Avšak základ východočeské

---

¹⁷ O knězi Ambrožovi neexistuje dosud žádná monografie. Zatím nejpodrobnější charakteristiku podali J. PEKAŘ, *Žižka III.*, s. 200–204; J. B. ČAPEK, *K vývoji a problematice bratrstva orebského*, JSH 35, 1966, s. 69–70; J. URBAN, *Husitství ve východních Čechách I.*, s. 8–9; Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové I/1*, Hradec Králové 1996, s. 107–109.

¹⁸ O peripetiích vzájemného vztahu Ambrože a Krušiny, jakož o dvou mocenských centrech východočeského husitství J. URBAN, *Husitství ve východních Čechách I.*, s. 15–16; TÝŽ, *Lichtenburkové*, s. 257–260; podobně i P. ČORNEJ, *Tajemství husitských kronik*, 2. vydání, Praha 2003, s. 160.

pomoci, orebské vojsko, nejspíše pod vedením Diviše Bořka v Praze zůstal, takže o nějaký dramatický rozchod pravděpodobně vůbec nešlo.¹⁹ Stejná situace se opakovala i na podzim, když pražané začali obléhat Vyšehrad. I tentokrát dorazila početná orebská pomoc v čele s Krušinou jako první, na což pražané reagovali, aby si nového spojence opět co nejvíce zavázali, jeho jmenováním za vrchního velitele. Nebudu se zde zabývat průběhem obléhání a vítěznou bitvou u Vyšehradu, která znamenala jeden z vrcholů Krušinovy vojenské kariéry a která mu umožnil následně ovlivňovat i vnitřní poměry ve městě. Povšimněme si však, že se tak dělo za situace, kdy Žižka působil na jihu Čech a o osudy hlavního města nejevil zájem. Možná, že se tak dělo k plné spokojenosti Krušiny i jeho spojenců z řad pražského měšťanstva, které nechal po bitvě díky svému vlivu a popularitě navolit do městských rad. Tábor reprezentoval jen druhý z tábořských hejtmanů Mikuláš z Husí, jenž Praze přišel na pomoc s menším pěším a snad i jízdním oddílem, avšak svým kverulantským jednáním vyvolal mnoho zlé krve. Po několika konfliktech s horkokrevným a panovačným Krušinou zavládl v Praze takové napětí, že nakonec orebský hejtman, alergický na cokoliv tábořské, se své funkce raději vzdal, než aby ještě jednou musel bojovat bok po boku Mikulášově, byť by se jednalo o pouhé obléhání Říčan. Pražští konšelé se nakonec raději obrátili o pomoc k Žižkovi, tou dobou těsně spolupracujícím s několika jihočeskými feudály, konkrétně to byli Oldřich Vavák z Hradce a Zmrzlík ze Svojšína, kteří měli být zárukou jeho umírněnosti a větší ústupnosti při řešení nahromaděných vzájemných rozporů. Taková kalkulace nakonec vyšla, zvláště když smrt odklidila také druhého z rozvadených soků Mikuláše z Husí, jenž po pádu z koně se roznemohl a zemřel. Za Žižkovo vstřícnost bylo ovšem nutnou zaplatit a pražskou splátku představoval růst vlivu Žižkova oblíbence kněze Jana Želivského.²⁰

¹⁹ Z pramenů dokumentuje události před Prahou na jaře a v létě 1420 nejpodrobněji *Husitská kronika Vavřince z Březové*, s. 367–374; z literatury například P. ČORNEJ, *Bitva na Vítkově a zhroutil se Zikmundovy křižácké výpravy*, Husitský Tábor 9, 1987, s. 101–152; TÝŽ, *Velké dějiny země Koruny V.*, s. 245–246, 259–265. Útok orebitů a Pražanů na Pražský hrad zmiňují *Starší letopisové čeští*, ed. F. Palacký, s. 53, rovněž *Kronika Starého kolegiáta*, s. 26; Krušinovo zranění zmiňuje pozdější *Kronika česká Václava Hájka z Libočan*, ed. Jaroslav Kolář, Praha 1961, s. 380.

²⁰ O vyšehradské bitvě nověji třeba Jindřich KEJŘ, *Bitva u Vyšehradu roku 1420*, Husitský Tábor 6–7, 1984, s. 123–144; J. URBAN, *Vyšehradská bitva a první krize ve vztazích husitské Prahy a Tábora*, Pražský sborník historický 18, 1965, s. 38–64 (aktualizováno TÝŽ, *Lichtenburkové*, s. 264–269); F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 54–55; František KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 77–84; P. ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny V.*, s. 273–278.

Jak vidno až do léta 1421 nemůže být řeči o nějakém nepřátelství mezi Žižkou a Krušinou, vždyť se oba muži vlastně ani neznali a ani si nijak nekonkurovali. Také Vavřincovo odůvodnění Krušinova náhlého odchodu z Prahy po 20. listopadu, že se tak stalo, protože orebský hejtman údajně „už nechtěl bojovat po boku táborů a schvalovat tak jejich pálení, vraždy a jiné nezřízenosti“²¹, je asi silně nadnesené. Zdá se dokonce, že mu kronikář podsunul spíš vlastní důvody zaujatosti proti „božím bojovníkům“. Vždyť sám Krušina jako válečník a rovněž vůdce lidových, byť možná méně radikálních orebských houfů, tak citlivý být nemohl. Konec konců orebité pod jeho vedením (to nemusí znamenat, že z jeho vůle) také vypálili několik klášterů, například hradištský a svatopolský, takže se vlastně chovali podobně jako tolik demonizovaní táboři. Hlavním důvodem Krušinova předčasného odchodu z hlavního města bylo mnohem spíš nepřátelství s Mikulášem z Husí, jehož Krušina nemohl ani cítit a s nímž se několikrát dostal do prudkého konfliktu. Kromě toho spolupůsobily i další motivy, například únavy orebského vojska z dlouhého pobytu mimo domovy, náklady na jeho vydržování a potřeba pomoci páňům z Poděbrad bránit jejich statky v Polabí před nájezdy Zikmundových žoldněřů, což se nakonec ve vítězné bitce u Sadské 25. listopadu skutečně podařilo.²²

Když se Žižka v prosinci skutečně objevil v Praze a při tzv. hádání u Zmrzlíků se mu podařilo utišil mezitím vyvělé antagonismy, Krušina už v Praze dávno nebyl. Neúčastnil se ani společných pražsko-táborských operací, které vyvrcholily vyhnáním Zikmunda z Čech, prvním obléháním Plzně a vyvražděním Chomutova. Spolu se svými orebity se k Pražanům připojil u Toušeně 14. dubna 1421, aby se s nimi vydal dobývat východočeská královská města.²³ Jak vidno, do té doby dokázalo hlavní město obratně lavírovat mezi oběma venkovskými husitskými seskupeními, spojovalo se vždy buď s jedněmi, tedy tábory, nebo s druhými, v tomto případě orebity, což mu pomáhalo nebýt

²¹ *Husitská kronika Vavřince z Březové*, s. 449.

²² O srážce u Sadské *Starší letopisové češtině*, ed. F. Palacký, s. 56; z literatury F. MATERNA, *Porážka Němců u Sadské*, Muzejní zprávy Pražského kraje 2, 1957, s. 106–109. O účasti orebitů na této srážce J. URBAN, *Husitství ve východních Čechách I.*, s. 23, což přijal i F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 61.

²³ Účast orebitů, třebaže musela být zásadní, pomíjí většina literatury, asi protože ji výslovně nezmiňuje Vavřinec z Březové. O místu srážky s orebity u Toušeně usuzují z nelogické zacházky pražanů hned na začátku tažení, F. ŠMAHEL (*Husitská revoluce III.*, s. 79) se naproti tomu domnívá, že se obě vojska setkala u Českého Brodu a orebité s oddíly východočeského panstva tábořili předtím u Klučova.

závislým ani na jednom z nich. Východočeské tažení, původně proponované jako splátka pražského dluhu orebitům, kteří se sami dostali v prvních měsících pod tlak katolické strany tzv. Opočenských, se nakonec přeměnilo v jednoznačný husitský triumf.²⁴ Během průběhu necelého měsíce se v husitských rukou ocitly prakticky celé střední a východní Čechy. Pražané rázem odhodili svou opatrnost a ohlásili své hegemoniální aspirace. Bezpochyby se tak ve srozumění s východočeskou kališnickou šlechtou na čele s Krušinou. Je symptomatické, že přitom zase chyběl Žižka s tábořským vojskem, řešící mezitím pomocí hořících hranic chiliastický problém. Když se stihl připojit k ostatním, celé tažení se již chýlilo k závěru a nejdůležitější boje byly dobojovány. Stalo se tak i 26. dubna před Chrudimí, kde byl obléhán již vzpomínaný Jan Městecký, a tak táboři mohli při dělení kořisti a mocenských sfér pouze paběrkovat. A právě za takové situace došlo k prvnímu Žižkově setkání s Krušinou, jenž se opět nacházel na vrcholu. Ač to prameny nikde výslovně nezmiňují, byl to určitě právě on, kdo spolu se svým podhejtmanem Divišem Bořkem veleúspěšné operace husitů řídil. Cítil se proto natolik silný v kramflecích, že přenechal pražanům, které vedl již mocichtivý Jan Želivský, nově získané městské pevnosti. Sám požadoval pakatel, omilostnění Vartenberka a ostatních východočeských pánů, kteří by byli ochotni (leckdy jim nic jiného nezbyvalo) přestoupit na husitskou stranu. To by ovšem znamenalo další posílení jejího oligarchického křídla, s nímž pak hodlal ovlivňovat a dirigovat politiku nového hegemonu hnutí.²⁵ Že se kalkulace pana Hynka Krušiny a jeho panských druhů nakonec zvertly, je jiná věc, můžeme si ale představit, s jakou nelibostí a obavami pohlíželi na mocenskou identifikaci východočeské šlechty a pražanů ti třetí vzadu, totiž kněz Ambrož a pozdější Žižka. Jejich reakcí se proto nutně muselo stát vzájemné sblížení. Nové spojení bylo pak utvrzeno společnou samostatnou výpravou Žižkových táborů a hradeckého kontingentu, v jehož čele Ambrož stál, až k Litoměřicům. Žižkově naturelu kněz Ambrožova typu navíc stoprocentně vyhovoval. Byl liturgicky umírněný, ale zastával vždy pevné a neuhýbavé postoje, na druhé straně

²⁴ Všechna líčení husitského tažení jsou závislá na *Husitské kronice Vavřince z Březové*, s. 478–483, z níž vycházejí ostatní prameny i novodobí historikové. O tzv. straně Opočenských (jedná se o umělé, až novodobé pojmenování) Martin ŠANDERA, *Strana Opočenských v husitské revoluci*, Východočeské listy historické 13–14, 1998, s. 42–46.

²⁵ Teorie o mocenské koalici Prahy s východočeskou kališnickou šlechtou, stejně jako o tom, že Krušina s Bořkem byli vojenští velitelé celé expedice, viz J. URBAN, *Východočeské husitství do Žižkova příchodu II.*, Historie a vojenství 41, 1993, č. 1, s. 5–7.

se asi příliš nepletl do vojenských záležitostí.²⁶ Brzy mezi oběma vzniklo celoživotní přátelství, které žádný z nich už nikdy nezradil a o dva roky později je dovedlo k založení „Nového“ či „Menšího“ Tábora.

Husitské „milostivé léto“ roku 1421 skončilo již měsíc po časlavském sněmu. Předáci kališnického panstva Čeněk z Vartenberka a Hynek Krušina totiž neuváženě uzavřeli u Broumova nevýhodné příměří se slezskými útočníky, ačkoliv měli nad nimi výraznou převahu. Toho využil kněz Ambrož, dlouho číhající na vhodnou příležitost, aby zdiskreditoval Krušinu u prostých orebitů, takže ten ztratil své postavení na čele bratrstva a stáhl se do ústraní. Ambrož vzápětí zorganizoval spolu se Želivským také převrat v hlavním městě.²⁷ Koalice konzervativní Prahy a kališnického východočeského panstva se tak ocitla v troskách, na což reagovala část panstva opětovným odklonem od husitství a k přechodu do Zikmundova tábora. To sice ještě nebyl případ samotného Krušiny, jenž zatím zachoval kalichu věrnost, nicméně nová zrada českého i moravského panstva (nezapomeňme, že v druhé půli roku se Zikmundovi poddala skoro veškerá nobilita, i když se tak leckdy dělo z nezbytnosti a pod vojenským nátlakem) hluboce a jak zdá dost natrvalo narušila vztah Jana Žižky k této stavovské skupině. Jeho původně velmi smířlivý postoj postupovala stupňující se nedůvěra, kterou vytrvale příživoval kněz Ambrož, panstvo upřímně nenávidící. Ještě v prvních měsících roku 1422 se slepý hejtman podvolil naléhání svých šlechtických spojenců, mezi nimiž nechybělo i několik českých a moravských pánů, a nechal padnout Jana Želivského, ještě v létě 1422 váhavě souhlasil s Korybutovou zástupnou vládou, ale než se rok s novým rokem sešel, uzrála v něm myšlenka přenést své působíště do východočeského regionu a založit zde ve spolupráci s Ambrožem nové centrum radikálního a nesmlouvavého husitismu. Mělo se tak stát navzdory kališnickému panstvu; opírat se hodlal zejména o města, nižší šlechtu i prosté příslušníky

²⁶ F. PALACKÝ, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Hussitenkriege*, Prag 1873, s. 101; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV.*, Praha 1878, s. 159. O vzájemném vztahu Ambrože a Žižky existuje rozsáhlá literatura, počínaje J. PEKAŘEM, *Žižka a jeho doba III.*, s. 195–196, konče pak P. ČORNEJEM, *Žižka a východočeské husitství*, Časopis Matice moravské 118, 1999, č. 1, s. 336n.

²⁷ Opět *Husitská kronika Vavřince z Březové*, s. 495–496. Z literatury Božena KOPIČKOVÁ, *Jan Želivský*, Praha 1990, s. 147–148; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, 90–91, a pochopitelně J. URBAN, *Husitství ve východních Čechách II.*, s. 9–10, kde též o motivech jednání obou pánů. Pominut je zde však patrně hlavní důvod zdrženlivosti: husité vedli totiž obrannou válku a bylo tudíž psychologicky nemožné vpadnout do cizí země. K tomu se odhodlali mnohem později, až v roce 1425.

polních vojsk.²⁸ Konec konců dveře se neuzavíraly ani před příslušníky panského stavu, jako dokládá případ Viktorina a Hynka z Poděbrad a některých dalších, například Mikeše ze Žampachu. Dovoleny byly jakékoliv prostředky včetně zrady smluvního partnera, jímž byl v tomto případě někdejší Krušinův chráněnc Diviš Bořek. Proto onen souboj archy proti arše u Strauchova dvora, kde se odehrálo třetí a zároveň poslední setkání Krušiny a Žižky. Pro prvního následovala cesta až na úplně pravý okraj husitského spektra, jak to osvědčil účastí ve svatohavelské vládě, stejně spektakulární, jako byla ta čáslavská, ale tentokrát už vyloženě zaměřené proti Žižkovi. Po jejím krachu u Malešova, jemuž se bývalý orebský hejtman moudře vyhnul (nechtěl možná bojovat proti svým bývalým spolubojovníkům), pro něj existoval už jedině postupný návrat do královského tábora. Ale než se tak v letech 1426 nebo 1427 stalo, uzavřela se také před 580 lety životní pouť Jana Žižky.

Závěrem bych se zastavil ještě u srdečného vztahu, který Žižka v posledním období svého života choval k pánům z Poděbrad, o kterém jsem se již jednou zmínil. Pro naše téma je zajímavý tím, že pány z Poděbrad pojily s Lichtenburky četné příbuzenské i spojenecké svazky, jež vrcholily právě na počátku 15. století. Vždyť starý pan Boček z Poděbrad zastával s Hynkovým otcem Janem Krušinou shodné politické postoje, nejprve v řadách Panské jednoty, později při společném boji proti Zikmundovi. Konec konců oba rody byly svázány i pokrevně, a to hned několikanásobně. Naposledy jeden z Bočků, zde ale nevíme, zda se jednalo o starého Bočka či jeho stejnojmenného syna, pojal za manželku Janovu dceru.²⁹ Boček starší pak držel ochrannou ruku nad mladým Hynkem v časech jeho odboje a můžeme předpokládat, že podobně těsné svazky pojily zase Hynka Krušinu s Bočkovými mladšími syny Viktorinem a Hynkem z Poděbrad. Skutečně v řadách orebského vojska pod Vyšehradem nacházíme Viktorina, v listopadu 1421 pak orebité při návratu

²⁸ V odborné literatuře je Žižkovo počínání hodnoceno v téměř nepřehledné diskusi, kde názory oscilují od rozhodného odsouzení (například J. PEKAŘ, *Žižka III.*, s. 209–210, naposledy P. ČORNEJ, *Velké dějiny V.*, s. 327–328), přes relativizování (F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 327–328), až po pokusy Žižkovo jednání omluvit a vysvětlit (příkladem zde bude F. M. BARTOŠ, *Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426 (ČD II.7)*, Praha 1965, s. 184–185). Sám jsem k otázce zaujal stanovisko in: J. URBAN, *Východní Čechy II.*, s. 16–18.

²⁹ O spolenectví a příbuzenských svazcích Lichtenburků s Bočky z Poděbradu J. URBAN, „*Kališnický převrat*“, s. 420–421, 429–430; že byl Hynek Krušina švagrem Bočka z Poděbrad (asi mladšího) viz AČ XIV, ed. Josef Kalousek, Praha 1895, s. 560.

z Prahy vypomohli Hynkovi u Sadské odrazit nájezdy Zikmundových oddílů, oba bratři z Poděbrad nechyběli v orebských řadách ani při jarní ofenzivě husitských vojsk do východních Čech. Zvrat nastal po příchodu Žižky do východních Čech, kdy postupně převzal (dalo by se říci moderními slovy zprivatizoval) a zreorganizoval orebské bratrstvo. Zatímco Krušina, Diviš Boček a řada dalších proti staronové organizaci úporně bojovali, zaujali oba mladí Poděbradové na rozdíl od většiny svých panských spolubratrů zcela odlišný postoj a projevovali k starému hejtmanovu až do jeho smrti obdivuhodnou a věrnou přichylnost. Hynek se s nasazením vlastního života i svobody zasloužil o to, že slepý hejtman vyklouzl z obklíčení u Kostelce nad Labem,³⁰ Viktorin jej zase doprovázel v posledních okamžicích života a stal se jedním z vykonavatelů jeho poslední vůle. Kde ovšem spočívají příčiny tohoto vztahu, vůbec netušíme. V přátelství Žižky s jejich otcem Bočkem, jež mohlo vzniknout ještě v dobách, kdy sloužil na dvoře Václava IV. a pan Boček patřil k nejhornivějším obhájčům Jana Husa? Nebo to bylo z vypočítavosti a jako hrabiví kořistníci se rozhodli vsadit na Žižkovu kartu? I to by mohla být odpověď, naznačuje tomu pozdější chování obou po Žižkově smrti, zvláště pak mladšího (či staršího?) Hynka v době bitvy u Ústí. Navíc nejdůležitější majetky poděbradské větve kunštátského rodu, Poděbrady, Litice a Náchod, koncentricky obklopovaly územní jádro Žižkova východočeského svazu a bylo by tedy nebezpečné si ho zneprátelit? Vůbec nevíme. Snad nějaké řešení nastíní chystaná monografie Miroslava Plačka zabývající se dějinami pánů z Kunštátu. V této souvislosti může být velmi zajímavé jeho zjištění, že oba bratři, Viktorin i Hynek, nebyli zdaleka tak mladí, jak se doposud traduje. Podle Plačka mohlo být Viktorinovi v době Žižkovy smrti nikoliv pouhých 24, ale minimálně okolo 30 let. Hynek měl být jen o jeden rok mladší.³¹

³⁰ SLČ, s. 97; P. ČORNEJ, *Žižkova bitva u Malešova 7. června 1424*, JSH 49, 1980, s. 154-155, F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 149.

³¹ O Viktorinovi a jeho působnosti v Žižkově blízkosti SLČ, s. 99; dále J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba* 3, s. 241, 261-265, F. ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, s. 39-40. Jinak hodnocení obou bratrů a též pochybnosti o jejich údajném nízkém věku s náznamem řešení M. PLAČEK, *Páni z Kunštátu* (v tisku, vyjde v roce 2005). Plačkova monografie (Miroslav PLAČEK - Peter FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006) kromě pochybností o jejich údajném nízkém věku s originálním náznamem řešením tohoto problému přináší také zevrubné hodnocení života a politického působení poděbradských bratrů (s. 359-375). Konstatuje zde, že oba (stejně jako jejich starší bratr Boček ml. působící však až do konce dvacátých let na Moravě) zůstali na rozdíl od většiny svých panských spolubratrů až do konce života věrni husitskému učení, ovšem možná také proto, že poměrně brzy zemřeli. Z nich

Pokus o nalezení styčných ploch mezi Žižkou a Krušinou z Lichtenburka nám tedy mnoho poznatků nepřinesl. Oba muži se dlouho vůbec neznali, nestřetávali se ani teritoriálně, ani mocensky, třebaže oba postupně směřovali k opačným pólům husitského spektra. Ovšem s výjimkou posledního období Žižkova života, kdy ale Krušina už byl mimo orebské bratrstvo, které slepý hejtman po svém příchodu do východních Čech převzal a obnovil. Pokud měl Lichtenburk Jana Žižku nemilovat, tak pro jeho úzké spojení s nenáviděným knězem Ambrožem a také pro celkovou atmosféru v zemi, kdy pražané a kališnická šlechta považovali zemana z Trocnova za rušitele zemského míru. Ale to je pro vyvození nějakých obsáhlejších závěrů přece jen málo. Krušinovi velmi blízkým pánům z Kunštátu a z Poděbrad to naopak vůbec nevadilo a udržovali se Žižkou právě v této době velmi těsné a srdečné vztahy.

Úplným závěrem bych také připomenul jedno téměř zapomenuté výročí. Kromě Jana Žižky, k jehož připomenutí jsme se zde, v Táboře, sešli, a profesora Šmahela, jehož sedmdesátiny znovu připomenul včera kolega Petr Hlaváček, ho měl letos také Hynek Krušina. V březnu uplynulo od jeho smrti kulatých 550 let.³²

---

lépe hodnotí Viktorina, jehož kališnická víra prý byla upřímná a pevná, označil jej přímo za člověka, „jakých v oné těžké době země potřebovala více“ a „byla velká škoda jeho předčasného skonu“. Hůře dopadl mladší Hynek, jenž měl být typickým produktem své doby, pružně měnícím své politické postoje, vynikal však bojovností, odvahou, také úskočností a velitelskými schopnostmi, které však nechyběly ani Viktorinovi. Oba páni z Poděbrad byli od podzimu 1420 pevnými spojenci pražského svazu, distancovali se však od Želivského, přispěli k jeho pádu, po vzniku Žižkova východočeského bratrstva se pružně postavili na jeho stranu, dokázali si zde uchovat značnou autonomii a samostatnost jednání. Příčiny Viktorinovy osobní příchyllosti k slepému hejtmanovi však nezná ani on.

³² Podle nekrologia slezského kláštera v Kamenci zemřel 4. března - *Schlesische Nekrologien*, ed. Wilhelm Wattenbach, Zeitschrift für Geschichte und Alterthum Schlesiens 4, 1862, s. 317.

Brother Žižka, Mr Hynek Krušina and the others. An attempt to compare.

Jan Urban

In this paper the author attempted to compare the two most significant captains of the early stage of the Hussite wars - Jan Žižka of Trocnov and Hynek Krušina of Lichtenburk. The author to wit monitored their mutual relationships in the years 1420-1423, and tried to make a broader conclusion regarding the relationship between Jan Žižka and Hussite noblemen. Besides certain related points, such as experience from sabotage skirmishes in the pre-Hussite period (Žižka's participation in highwaymen's groups, Krušina's east-Bohemian resistance against King Wenceslas) and their hatred towards Hussite priests, the creators and first leaders of the Hussite army shared very little. And no wonder; one of them was a poor mercenary originating from a yeoman family and the other was a rich nobleman - on the other hand what could be surprising was the fact that the two men met each other only twice during their lives. They were together for two weeks during a joint campaign of the Hussite army to east Bohemia at the beginning of May 1421, and next they met at Čáslav Assembly in June of the same year, when both of them were elected to the land-wide government which only operated for an extremely short time. The third time the two had an encounter, they stood against each other as enemies, in the Battle of Strauchov Farm in August 1423 after Žižka had moved to east Bohemia; in this battle, Žižka succeeded in defeating the army comprising Prague Hussites and the local Utraquist nobility. We can conclude that their relationships were neutral most of the time; both of them supported Prague burghers as their allies; their relationship developed into pure hostility only after the blind Tábor captain became an intimate ally of priest Ambrož from Hradec, Krušina's main local opponent, and assisted by the priest he took control over the Orebi brotherhood. By doing this, Žižka pushed Krušina to the right-wing edge of the Hussite spectrum and subsequently made him return to Sigismund's camp. Nevertheless, this happened only several years after Žižka's death in October 1424.

Osudové zvraty lipanského vítěze.

Diviš Bořek z Miletínka jako představitel umírněného husitského křídla

Martin Čapský

Přísllovečný zrychlený běh událostí se v každé z husitských domén odvíjel vlastním tempem. Poměr centra a periferie, rozložení moci strany podjednou a podobojí, agilnost vnějšího nepřítele i strategická poloha na zemských stezkách spoluvytvářely vzájemně propletený svazek podmínek podílejících se na výsledném obrazu východočeského husitství, příznačného opakovaným přeskupováním a převrstvováním soupeřících frakcí. Svůj výrazný vliv si přes všechny zvraty zachovával i umírněný proud splývající v kronikářském líčení tzv. Starého kolegiáta pražského s osudy Diviše Bořka z Miletínka, v jehož osobě tak můžeme sledovat jinak málo zřetelné posuny této části mocenského spektra mezi Pražským svazem a domácími katolíky. Na tomto konstatování ostatně nelze spatřovat nic překvapivého. Rozložení moci na východě Čech zmapovaly v nedávné době vydané studie Pavla Křížka,¹ Martina Šandery,² Petra Čorneje³ a v posledku i monografie Jana Urbana zaostřená na osudy pánů z Lichtenburka.⁴ Více než pokus o „další biografii“ „dalšího z hejtmanů“ si tak tento příspěvek klade za cíl upozornit na některé aspekty Divišova působení, které výrazněji ovlivňovaly celozemské dění a znovu tak upozornit na široký okruh osob, které svým jednáním otevíraly cestu k „toleranci z nutnosti“ už dlouho před jejím prosazením v obecnějším měřítku.⁵

Diviš Bořek z Miletínka, „*vir strenuus et animosus*“, zemřel v noci 8. ledna 1438.⁶ Životní pouť blízkého spojence litevského knížete Zikmunda Korybutoviče

---

¹ Pavel KRÍŽEK, *Beneš z Mokrovous – příslušník „druhé linie“*, Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 33–64.

² Martin ŠANDERA, *Strana opočenských v husitské revoluci*, Východočeské listy historické 13–14, 1998, s. 41–65.

³ Petr ČORNEJ, *Jan Žižka a východočeské husitství*, Časopis Matice moravské (dále ČMM) 118, 1999, s. 335–357.

⁴ Jan URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, kde autor shrnul i výsledky svých starších studií.

⁵ K pojmu „tolerance z nutnosti“ srov. František ŠMAHEL, *Svoboda slova, svatá válka a tolerance z nutnosti v husitském období*, ČČH 92, 1994, s. 644–679.

⁶ *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, ed. Konstantin HÖFLER, *Fontes rerum Austriacarum, Scriptorum*, Bd. II (=Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen), Wien 1856, s. 98.

a někdejšího zarytého protivníka Jana Žižky se neuzavřela během válečného tažení nebo dokonce na bitevním poli, ale jeho smrt, zdánlivě banální smrt na lůžku, přesto nezůstala nepovšimnuta a východočeský kronikář jí ve svém jinak stručném díle věnoval několik řádek. Někdejšímu drobnému vladykovi ovládajícímu ještě v roce 1419 několik roztroušených statků v okolí Hořic v Podkrkonoší se tak dostalo privilegia vyhrazeného obvykle jen nemnoha postavám mnohem vyššího společenského postavení, zatímco u osob ostatních jsme odkázáni na konečnou odmlku v písemných pramenech, vystupování jejich vdov a dědiců, nebo v ještě řidších případech – jejich závět. Už zmínka o smrti, byť zachycená jedním z Divišových straníků, tak naznačuje výjimečnou pozici, jakou potomek rodu Bořků z Miletínka na středověkém Hradecku a Chrudimsku zastával, a především jej, tak jako i jiné pasáže sledované kroniky, znovu staví do popředí dění.

O předhusitském působení předáka východočeských husitů toho přitom mnoho nevíme. Mezi nejstarší doložené příslušníky rodu Bořků z Miletínka patrně náležel Milíč řečený Panátko (1358), který už používal rodový predikát, ale přetrvávající kolísání šlechtických přídomků znesnadňuje sledování jeho dalších osudů.⁷ Naším nejvýznamnějším pramenem pro poznání drobné šlechty na středověkém Hradecku tak zůstávají konfirmační knihy pražského arcibiskupství. V roce 1368 vystupovali mezi patrony kostela v Červené Třemešné Ješek z Miletínka a dva bratři Diviš a Ota užívající stejného predikátu.⁸ Od sedmdesátých

⁷ *Liber primus Confirmacionum ad beneficia ecclesiastica Pragensem archidioecesim* (dále LC I/1), ed. František Antonín TINGL, Praha 1867, s. 78.

⁸ LC I/2. Ed. Josef EMLER, Praha 1874, s. 31. Bohužel častý pohyb predikátů obvyklý v prostředí nižší šlechty tohoto období nám nedovoluje vyslovit konkrétní závěry o nejstarších rodinných vazbách vladyků z Miletínka. Např. v roce 1370 podával Diviš z Miletínka duchovního v Nové vsi, aniž bychom jej mohli s určitostí přiřadit k některé z generací miletínských vladyků. Srov. LC II. Ed. František Antonín TINGL, Praha 1868, s. 24. Na jistější půdě se dostáváme až na konci 14. století, díky přídomku Mrzák. V roce 1394 vystupoval v Praze Diviš řečený Mrzák z Miletínka, přičemž tentokrát už můžeme mluvit o otci budoucího husitského hejtmana. Diviš Mrzák se navíc v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství objevil vícekrát. Patronátní právo naznačující i majetkový podíl držel Mrzák z Miletínka i v nedalekých Jeřicích. V roce 1379 připomněl písař Mrzáka a Zdeňka z Jeřic, aniž by blíže specifikoval jejich příbuzenský vztah. Srov. LC III.-IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1879, s. 114 a LC V. Ed. František Antonín TINGL, Praha 1865, s. 198 a 205. Komplikované majetkové poměry v prostřední nižší šlechty na předhusitském Hořicku se však odrážely i ve sporech táhnoucích se několik desítek let, kdy každá ze stran usilovala o dosažení vlastního duchovního a konečné rozhodnutí připadalo generálnímu vikáři pražské arcidiecéze.

let byl na Hořicku zmiňován i Diviš Mrzák z Miletínka, někdy též psaný z Jeřic, jenž držel patronátní práva v Červené Třemešné, Jeřicích, Vidonicích a Nové vsi. Diviš Mrzák připomínaný naposledy v únoru roku 1411⁹ zemřel patrně v průběhu následující zimy a jeho vdova Machna se syny Divišem (pozdějším Divišem Bořkem) a Vaňkem založila oltář svatě Kateřiny v kostele v Červené Třemešné (26. II. 1412).¹⁰ Roztříštěná patronátní práva, o které se vždy dělilo několik dalších rodů, a obvyklá titulatura nižší šlechty „*cliens*“, „*vir famosus*“ a „*famosus cliens*“ sice neposkytují valného svědectví o postavení rodu, ale poměrně vysoká částka 8 kop grošů ročního platu věnovaná k novému oltáři v Červené Třemešné řadila miletínské vladky k majetkově dobře situované části nižší šlechty. Prestiž rodu navíc posilovala i role zpravodaje vyšehradských manských desk, v níž vystupoval již zmiňovaný Diviš Mrzák. Na druhou stranu je třeba připomenout, že po otcově smrti se takřka na celé desetiletí vytrácejí zprávy o působení jeho potomků. O Divišových a Vaňkových osudech v neklidném závěru vlády Václava IV. tak můžeme pouze spekulovat. Zděděné majetkové postavení, patrně i přímá účast v řadě lokálních záští a nasbírané vojenské zkušenosti bezpochyby Diviše Bořka z Miletínka posunuly do role předáka okolní drobné šlechty, ale ani tyto předpoklady by nepostačovaly k odstartování jeho strmé mocenské kariéry. Klíčovou roli pro další Miletínkovo působení tak zřejmě sehrálo spojenectví s Hynkem Krušinou z Lichtenburka sezením na Kumburce, po jehož boku se účastnil i dvou výprav na pomoc ohrožené Praze.¹¹

Podle kronikářových slov se na jaře roku 1420 shromáždila orebská strana v Třebechovicích a poté se severní cestou, zřejmě z obav před posádkami katolických měst středního Polabí, odebrala přes vypálený klášter Hradiště

V roce 1394 zastupoval jednu ze stran Diviš Mrzák z Miletínka a Markvart z Mokrovous, a jak připomíná Josef Kurka, v roce 1407 byli prezentováni opět dva kandidáti – opět každý jinou skupinou. Srov. LC V., s. 202; Josef KURKA, *Archidiakonáty Kouřimský, Bolešlavský, Hradecký a diecese Litomyšlská*. Místopis církevní do roku 1421, Praha 1914, s. 443 a *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16.)*, T. I/5. Ed. Věra JENŠOVÁ, Praha 1978, s. 1129, č. 4612–4613 a s. 1174, č. 4791.

⁹ Při podávání nového plebána ve Vidonicích, srov. LC VII., ed. Josef EMLER, Praha 1886, s. 17.

¹⁰ LC VII., s. 46–47 aj. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 457.

¹¹ *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 79–82. S pány z Lichtenburka vstupovali Bořkové z Miletínka ve styk při obsazování obročí v Červené Třemešné, ale tato rovina vztahů byla pouze jednou z mnoha jinak málo sledovatelných vazeb.

(dnes součásti Mnichova Hradiště) do hlavního města království. Nejpravděpodobnější obraz organizační struktury orebitů představil v nedávné době Jan Urban. Jádrem volně provázaného bratrstva tvořily vojenské družiny kališnické šlechty, přičemž nejvýznamnější postavení přirozeně zastával sám Hynek Krušina z Lichtenburka opírající svoji vojenskou moc o své many a drobnou klientskou šlechtu z Podkrkonoší. Úzké napojení pána z Kumburka na Čeňka z Vartenberka, jenž v závěru vlády Václava IV. zastával úřad nejvyššího purkrabího pražského a tím i nejpřednější místo v zemi, a také na rodově spřízněné pány z Poděbrad nasměrovalo mladého Hynka do řad Husových příznivců a v jeho stopách zřejmě kráčela i celá řada příslušníků nižší šlechty – mezi nimi i Diviš Bořek z Miletínka. Přirozeně, že se řada vladyků mohla osobně setkat s myšlenkami Husova okruhu, ale teologické nuance pražských mistrů jim bezpochyby unikaly. Zjednodušené, ale také radikálnější teze hlášané tribuny rázu táborských kněží či Jana Želivského zase vesměs neodpovídaly jejich vidění světa. Na tomto konstatování nelze hledat nic překvapivého. Vždyť i řada příslušníků panských rodů, jež náležely k dvorské straně Čeňka z Vartenberka, vnímala svoji přízeň ke kazatelům české reformní školy jako svého druhu distinktivní znak. Jako společný symbol, který je sjednocoval a zároveň odlišoval od opoziční katolické ligy. A tak, zatímco litomyšlský a pozdější olomoucký biskup Jan Železný a jeho souvěrci hledali a upevňovali svoje pozice v okolí králova bratra a budoucího dědice trůnu Zikmunda Lucemburského, dvorští příznivci laického přijímání z kalicha rozehrávali „boj o fary“ a ve spolupráci s univerzitními mistry se ze sebe snažili smýt nařčení z kacířství, které je do budoucna stigmatizovalo pro pobyt u dvora. Také pro řadu vladyckých rodů počítaje mezi ně i Bořky z Miletínka, sehrávaly daleko větší roli tradiční klientské vazby než horlivost ve víře a také odboj proti královské moci pro ně nebyl čímsi novým, neboť už na počátku druhého decennia následovaly Hynka Krušinu v souboji o držbu hradu Albrechtic. Příklad ke kalichu byl pro tuto skupinu příklonem k vlivné dvorské skupině kolem Čeňka z Vartenberka.¹² Rovina velké politiky jim však zůstávala vzdálená.

Většina příslušníků nižší šlechty se v této době pohybovala ve svých „malých přiběžích“, jejichž fundament vytvářela hustá síť příbuzenských vazeb,

---

¹² Blíže J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 242–246 a 254–264; TÝŽ, „Kališnický“ převrat na dvoře Václava IV., in: *Husitství-renaissance-reformace I. Sborník k 60. tým narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 419–432; TÝŽ, *Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce*, *Folia historica Bohemica* (dále FHB) 4, 1982, s. 46–66.

dominance lokálních autorit, jejichž vůli se vyplatilo respektovat, a také drobná rodinná vítězství, když se některým z druhorozených synů či blízkých příbuzných podařilo obsadit některou z místních far. Četnost příchodů nových světců, kde hned po Praze zaujímali přední místo kněží z místních děkanátů, tento trend jen potvrzuje.¹³ Jestliže nemůžeme u většiny východočeských vladyckých rodů počítat s obdobně vypjatým vztahem k Husovu učení, jaké bylo vlastní třeba šlechtickým spojencům Tábora na čele s Žižkou, obrací se naše pozornost znovu k jejich vojenské připravenosti, která výrazně promlouvala do prvních válečných let. Rychlá mobilizace sil v několika týdnech před příchodem vojsk první křížové výpravy bezpochyby odkazuje na již existující organizační struktury. Oddíly, ke kterým se vedle Hynka Krušiny z Lichtenburka, Diviše Bořka z Miletínka, Jakuba Kroměšína a Hertvíka z Rušinova připojili hradecký kněz Ambrož a Matěj Lupák, se tak mohly stát první posilou, která do Prahy dorazila.¹⁴

Patrně už na přelomu druhého a třetího decennia patnáctého století se také vyprofilovala dvě hlavní křídla východočeských husitů. Orebíté respektovali autoritu kumburského pána a jeho hejtmanů, kdežto v čele Hradeckých, jak je nazývá i domácí kronikář, vystupoval jako duchovní a především politický vůdce kněz Ambrož. Rozdíl, tak příznačné pro pozdější období, lze však sledovat už v době první křížové výpravy na jaře roku 1420. Hynek Krušina z Lichtenburka se po přechodu nejvyššího zemského úředníka Čenka z Vartenberka na stranu římského a uherského krále Zikmunda ocitl v politické izolaci a na nedůvěru pražského prostředí reagoval odchodem na své rodové statky, aniž by se ovšem vzdal kalicha. Kněz Ambrož také opustil Prahu, ale za pomoci svých stoupenců shromážděných na Kunětické hoře v prostoru mezi Hradcem a tehdy ještě málo významnými Pardubicemi ovládl překvapivým přepadem královnino věnné město a z Hradce učinil středisko svého nábožensky radikálnějšího křídla. Druhou výpravu na pomoc při dobývání Vyšehradu v podzimních měsících téhož roku už vedl pouze Hynek Krušina se svým bratrem Janem a Divišem Bořkem, aniž by některý z letopisců zmínil podíl hradecké obce. Východočeští husité si přitom připsali lví podíl na porážce Zikmundových vojsk v bitvě pod

¹³ Lenka MAZANCOVÁ, *Děkanát Hradec Králové*. Rozbor na základě konfirmačních knih se zaměřením na mobilitu kléru, Opava 2003, Nepublikovaná magisterská diplomová práce uložena v Ústřední knihovně FPF Slezské univerzity v Opavě.

¹⁴ *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 79–80. Blíže J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 261–262.

Vyšehradem a také společné vystoupení s pány z Poděbrad a vypálení kláštera Svaté pole u Třebechovic pasovalo pána z Lichtenburka do role nejuspěšnějšího obhájce kalicha na východním pomezí husitské domény.¹⁵

Organizační struktura orebitů, prověřená léty šlechtických pútek a záští ještě před vypuknutím husitské revoluce, zřejmě respektovala už zažitý model využívající manské a klientské vazby a, pokud znovu sáhne po charakteristice Jana Urbana, zůstala *typickou domobranou svolávanou prostřednictvím regionálních hejtmánů a po skončení kampaně se účastníci zase rozcházelí do svých domovů*.¹⁶ Tato forma však postupně přestala vyhovovat nárokům válečných let a v prostoru východních Čech bychom mohli zaznamenat několik nových pokusů o vytvoření pevnější organizace, z nichž se do povědomí historiků zapsalo především Žižkovo stále plní vojsko čítající v posledku až několik tisíc mužů. Teprve Žižkovi se však podařilo plně využít přirozený rezervoár drobných šlechticů a příznivců kalicha v prostoru širšího Hradecka a Chrudimska a vtisknout mu pevnější organizační strukturu petrifikovanou o něco později i „Vojenským řádem“. Nová síla pak razantně převrstvila dosavadní mocenské bloky, o jejichž rivalizaci se dozvídáme ze starších pramenů.¹⁷

Ambrožovi stoupenci na přelomu let 1420 a 1421 napřeli svoji pozornost jižním směrem, ale dvěma porážkami od katolické posádky vsazené do zdí opatovického benediktýnského kláštera si své postavení nijak neupevnili. Blok polabských měst na čele s bohatou Kutnou Horou, Nymburkem, Kolínem a Chrudimí ostatně výrazně přesahoval vojenské možnosti zdejších příznivců kalicha a sporadické pokusy tábořských bojůvek o narušení katolické domény obvykle končily katastrofou. Posily ze strategicky blokovaného Hradce či ze strany orebské šlechty ani v jednom případě nedorazily a je otázkou, zda vůbec došlo k výraznějším pokusům o navázání vzájemných kontaktů. Hynka Krušinu z Lichtenburka rozhodně nelze podezírat ze sympatií vůči radikálnímu husitskému křídlu a jeho postoje zřejmě sdíleli i jeho přední spojenci. Když v roce 1421 padl do rukou Diviše Bořka z Miletínka tábořský duchovní Martin Húska a jal se před chrudimským hejtmánem obhajovat své věroučné názory, Diviš jej nedokázal ani doposlechnout, uštědřil mu ránu pěstí a jen zásah hradeckého Ambrože doufajícího v obrácení pověstného arcikacíře nakrátko zachránil Húskovi život. Po několika týdnech jej však sám Ambrož vydal

¹⁵ J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 263–270.

¹⁶ J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 258.

¹⁷ Blíže nově P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. s. 335–357.

do arcibiskupského vězení a tím i na hranici.¹⁸ Popisovanou příhodu jistě podbarvila ostražitost kronikáře Vavřince z Březové vůči všemu, co bylo spojené s radikálními tábořskými a pražskými kruhy, přesto kronikářova slova odpovídají Divišovým kontinuálním náboženským postojům, tak jak je poznáváme i v pozdním období jeho života.

Čtyři artikuly, se kterými se vladyka z Miletínka seznámil během svého opakovaného pobytu v Praze v roce 1420, tvořily věroučný program, za jehož prosazení se nepřestával zasazovat i v následujících letech. Po návratu Hynka Krušiny z Lichtenburka na jeho statky v Podkrkonoší v době první křížové výpravy také zřejmě převzal velení nad zůstavšími orebskými oddíly a pro svoji budoucí kariéru tak získal nezbytné kontakty v pražském prostředí. Při velkém tažení Pražanů do východních Čech na jaře roku 1421 jim už se svým oddílem vyrazil v ústřety a spolu s pány z Poděbrad a Hradeckými oblehl a dobyl Český Brod. Nemilosrdnost, s jakou útočníci naložili s německou Zikmundovou posádkou, nakonec vyděsila okolní města natolik, že se bez odporu vzdávala procházejícím husitským vojskům. Pražané během dubna ovládli Kouřim, Kolín, Čáslav a Nymburk a padla i nejvýznamnější katolická pevnost Kutná Hora.¹⁹ Samostatnost, s jakou operoval Diviš Bořek, osvětlují i osudy opatovického kláštera. Před Kutnou Horou se hejtman spolu se svým oddílem oddělil od hlavního voje, vytáhl proti klášteru a vypudil odtud katolickou posádku. Za své vzaly i klášterní komunity v benediktýnských Podlažicích a ženské větve cisterciáckého řádu v Sezemicích u Pardubic.²⁰ Místem příštího utkání s katolickou stranou se měla stát Chrudim, kterou tak ze severu zablokovali orebité, z jihu k ní zamířil Žižka a po trase vedoucí přes Žleby a Lichnici se blížily i oddíly Pražanů.

---

¹⁸ Josef EMLER (ed.), Praha *Vavřinec z Březové, Kronika husitská*, Fontes rerum Bohemicarum (dále FRB), Sv. V., 1893, s. 493–494.

¹⁹ O celém tažení podrobněji František ŠMAHEL, *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*, Praha 1996, s. 79–82. Atmosféru paniky katolického tábora přibližuje ve svém listu i anonymní zpravodaj: „*Jinémuť nerozumiem, než že když potáhnú, žel dlúho nebudú dobývati. Nebť lidé velmi omámeni a zstrašeni, žel wezde dáwati budú, neb w žádném naděje nemajf.*“ Srov. František PALACKÝ (ed.), *Archiv Český* (dále AČ), sv. III., Praha 1844, s. 300, č. 21.

²⁰ „...a s Opatovic před nimi sjeli a Diviš klášter vypálil.“ Tamtéž, s. s. 300, č. 21. Blíže F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 79–82. Podrobněji též František ŠEBEK, *Poznámky k zániku opatovického kláštera*, Informační zpravodaj KPPM I, 1985, s. 12–15.

Velitelem chrudimské posádky byl v této době Jan Městecký z Opočna, jenž se jen o několik měsíců dříve proslavil pronásledováním strany podobojí, a tak nebylo divu, že svá jednání o kapitulaci města protahoval až do příchodu hlavního vojska. U kališnických pánů mohl počítat s jistou mírou stavovské soudržnosti a především s respektováním obvyklých válečných mechanismů uplatňovaných mezi rovnocennými partnery. Tábořské vojsko Jana Žižky a snad ani Divišem Bořkem vedený oddíl orebitů se nemohly stát zárukou úspěšného průběhu rituálního podrobení, tak jak jej ve své kronice popsal Vavřinec z Březové. Kajicné pokleknutí před svátostí oltářní a prosba o milost byla už předjednaným divadlem určeným shromážděnému pražskému vojsku a už samy o sobě prosebníkovi zaručovaly, alespoň podle obvyklých pravidel, zachování života a cti.²¹ Rituál, kterým podle Gerda Althoffa zejména vysoká šlechta ukončovala svůj konflikt s králem, však v chrudimském provedení přinesl významnou změnu. Pokleknutím před svátostí oltářní namísto před panovníkem se Jan Městecký v očích vojska podroboval před samotným Kristem a celá scéna tak znovu zdůraznila religiózní náplň jarního tažení a vliv přítomných duchovních. Čeněk z Vartenberka, který se k vojsku připojil před Jaroměří, rovněž prosil o prominutí svých předchozích činů, a to „Boha a pražskou obec“, jež se díky předchozím vítězstvím nad Zikmundem Lucemburským, zformování městského svazu a přebírání zeměpanských regálů sama pasovala do role hlavy království.²²

Méně šťastně už proběhl podobný akt v případě Jaroměře. Zdejší posádka se v polovině května odmítla vzdát a obě strany sáhly po zbraních. Po jednodenním boji už probíhal akt kapitulace za zcela jiné atmosféry. Muži i ženy opustili město v kajicných košilích a Hynek Červenohorský velící zdejší posádce skončil v pražském vězení. Ještě nešťastnější osud čekal zajaté kněží, jejichž většina skončila na hranici. I v tomto případě však převážily prvky rituálního aktu pokoření, za jehož prosazení se zřejmě zasadili šlechtičtí spojenci pražského svazu. Obvyklé schéma Žižkova postupu v případě obce, která odmítla výzvu ke kapitulaci, dokládaly tragické osudy vyražděných Prachatic či Chomutova. Sřet obou principů, tradice šlechtického válečnictví a svaté války uplatňované radikálními

²¹ Blíže Gerd ALTHOFF, *Das Privileg der „Deditio“*. Formen gütlicher Konfliktbeendigung in der mittelalterlichen Adelsgesellschaft, in: Nobilitas. Funktion und Repräsentation Adels in Alteuropa, hrsg. Otto Gerhard OEXLE u. Werner PARAVICINI, Göttingen 1997, s. 27–52.

²² *Vavřinec z Březové*, s. 481–482 a J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 273–274.

vyznavači kalicha, tak naznačuje i zřejmé pnutí mezi jednotlivými složkami kališnického tábora a posléze vedl i k rozdělení vojsk. Část Pražanů se vrátila do své domovské obce završit přípravy čáslavského sněmu, kdežto Žižka pokračoval v boji jen se svými oddíly a částí východočeských husitů. Jarní tažení nakonec korunovala kapitulace Dvora Králové a Trutnova a teprve poté se další vojenské akce pod Žižkovým vedením přesunuly na Litoměřicko.²³

Nový střet mezi radikálním křídlem a panskými příznivci kalicha však na sebe nenechal dlouho čekat. Na konci května zaútočili přes zemskou hranici Slezané vedení agilním vratislavským biskupem Konrádem Olešnickým. Povraždění obyvatel, kteří se pokusili ukrýt na hoře Ostaši, rozbouřilo domácí obec a pod vedením Hynka Krušiny z Lichtenburka a Čeňka z Vartenberka se proti útočníkům vypravilo silné vojsko. Zakončení odvetné výpravy dodnes vyvolává rozpaky. Oba páni se přes početní přesilu své domobrany spokojili s vyjednáváním a nakonec ponechali v rukou Slezanů i silně opevněný Broumovský klášter. Pouhé vytlačení útočníků však bylo vodou na mlýn hradeckému knězi Ambrožovi, jenž vzbouřil přítomné cepníky a před jejich zbraněmi museli oba páni hledat spásu v útěku. Incident měl svoji dohru i na celozemské scéně. Jan Želivský využil údajné zrady obou aristokratických spojenců k převratu v obou pražských městech a pomocí sobě oddaných konšelů ovládl Prahu. Narušení vazeb mezi jednotlivými husitskými bloky, jak o nich hovoří Jan Urban, zároveň předznamenalo i faktický zánik orebské strany, jejíž hlavní předák se vlivem znechucení z radikalizace husitství začínal od kalicha poznenáhlu odvracet. Svým jednáním tak uvolnil prostor pro Diviše Bořka z Miletínka a další souboj o směřování východočeského husitství se už odehrával mezi hradeckým Ambrožem a nově jmenovaným chrudimským hejtmánem.²⁴

²³ Obvyklou praxi tábořských vojsk přibližují výše uvedené příklady Prachatic, Chomutova či Vodňan. Po neposlechnutí výzvy ke složení zbraní a otevření bran následovalo dobytí a vyplnění města včetně zmasakrování jeho obyvatel. Blíže Vavřínek z Březové, s. 443–444. Srov. též příspěvky Petra Hlaváčka a Františka Holečka v tomto sborníku.

²⁴ K politice Hynka Krušiny blíže J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 274–277. Postup obou šlechticů vůči Slezanům zřejmě vycházel z tradičního pohledu aristokratických válečníků na vojenskou roli pěších vojsk. Početně silnější ale hůře vyzbrojené „lidové“ vojsko nemělo podle jejich odhadu velkou výhodu proti profesionálním žoldnům najatým vratislavským biskupem a dalšími slezskými knížaty. Zvláště, když by se měly válečné operace omezit na dobývání dobře opevněného komplexu broumovského kláštera. V jednání Hynka Krušiny z Lichtenburka tak lze opět sledovat návyky stavovsky chápaného válečného umění vojensko-politických elit, díky jejichž od mládí si osvojovaným vzorcům mohla polní husitská vojska slavit opakovaná vítězství v jinak dosti stereotypní taktice

Během jarního tažení Pražanů byla do Divišových rukou svěřena nejen Chrudim, ale také Vysoké Mýto a biskupská Litomyšl, které se tak staly, spolu s hradem na Kunětické hoře mezi Pardubicemi a Hradcem, základem druhého mocenského bloku, jenž spoluurčoval vnitřní běh událostí východočeského husitství. Bohužel o jeho vnitřní organizaci toho mnoho nevíme. Divišova autorita se již neopírala o spojenectví s kumburským pánem, ale o hejtmánství svěřené pražským svazem. V dobách ohrožení zřejmě svolával hotovost složenou z okolních drobných šlechticů a neurozených příznivců kalicha. Měšťané z ovládaných měst, kteří byli na jaře roku 1421 přinuceni přistoupit k podobojí, zřejmě nehráli významnější vojenskou roli, vystupovali patrně jako hotovost při obraně vlastních pevností. Jádrem oddílů tak zřejmě zůstávaly stálé vojenské posádky udržované ve výše zmíněných městech a na nově budovaném hradě,²⁵

spočívající v obraně vozové hradby. K aristokratickému válečnictví blíže Roger SABLONIER, *Rittertum, Adel und Kriegswesen im Spätmittelalter*, in: Josef Fleckeinstein (hrsg.), *Das ritterliche Turnier im Mittelalter. Beiträge zu einer Formen- und Verhaltensgeschichte des Rittertums*, Göttingen 1985, s. 532–567. Prolínání starších i „progresivnějších“ taktik v době husitských válek ostatně dokládají skrovné zmínky o válečných podnicích Diviše Bořka z Miletínka, který získával vojenské zkušenosti právě po boku Lichtenburků. Pokud pomineme specifickou situaci lipanského bojiště, neznáme z jeho dalších bojů žádnou zmínku o tom, že by v bitvě svedené pod svým vrchním velením používal vozovou hradbu. Signifikantní je zápis ze Starých letopisů českých – b hovořící o dobytí kláštera Hradiště na jaře roku 1420: „...i dobyli jsú toho kláštera šturnem a vybravše a spálivše i táhli k Praze na pomoc proti králi Zikmundovi...“ Srov. Archiv Akademie věd ČR Praha, fond: Historický spolek, Staré letopisy – opisy, *Staré letopisy české – větev b* (děčínský rukopis 1267–1467), f. 2. Přímou za pochodu také Diviš se svými spojenci útočil na katolická vojska v bitvě u Kroměříže či na Žižku v bitvě u Strauchova dvora. Srov. *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 86–87 a Archiv Akademie věd ČR Praha, fond: Historický spolek, Staré letopisy – opisy, *Staré letopisy české – větev B* (musejní rukopis 1378–1461), f. 3. Nejblíže se asi použití taktiky vozové hradby přiblížil při střetu s Čeňkem z Vartenberka na vrchu svatého Gotharda u Hořic v roce 1423. V tomto případě se už slepý Jan Žižka spolehl na Divišovu znalost terénu (Srov. příspěvek Petra Čorneje v tomto sborníku) a husitské vojsko využilo již existující fortifikaci obklopující zdejší kostelík. Blíže Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik*, Praha-Litomyšl 2003, s. 163–166.

²⁵ K podobě hradu Kunětická Hora se ve slovníkovém heslu vrátil Tomáš Durdík, který jeho nejstarší a snad nedokončenou fázi klade na přelom 13. a 14. století. Diviš Bořek přizpůsobil relikty starší stavby svým vlastním záměrům a přestavěl jej do podoby připomínající spíše tvrz s rozsáhlým opevněným předpolím sloužícím i jako tábořiště či zimoviště vojska. Pozdější perněstejská přestavba si už hleděla zcela jiných priorit a starší podobu výrazně setřela. Blíže Tomáš DURDÍK, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1996, s. 160–161 a Jaroslav ČECHURA, *Sión a Kunětická Hora: hrady husitské revoluce?* Husitský Tábor (dále HT) 5, 1982, s. 153–163.

jež se opíraly o hospodářské zázemí rozsáhlých statků opatovického kláštera. Ucelenou doménu někdejšího benediktýnského opatství a také dalšího kláštera v Podlažicích a Sezemicích Diviš Bořek zprvu rovněž spravoval jako hejtman pražského svazu, ale v průběhu následujících let se tyto majetky stále více posouvaly do pozice Divišova soukromého úchvatu.

Vychýlení rovnováhy v poměru sil husitských křídel ve východních Čechách tak bylo závislé na zásahu vnější autority. První slovo připadlo pražskému svazu. Příchod Zikmunda Korybutoviče obecně posílil stranu umírněných husitů a litevský kníže hodlal nastolit nové pořádky i na východě husitské domény. Hradecká obec, která se v období interregna spravovala jako samostatná městská republika, pocítila jeho ruku už v srpnu roku 1422. Kníže s odvoláním na přebírání zeměpanských regálů sesadil zdejší konšely, nahradil je sobě oddanými stoupenci a staré radní nechal dokonce internovat na Třebechovicích.²⁶ Vládu ve městě ztratila Ambrožem ovlivňovaná skupina a podřízení obce pražskému svazu vyvrcholilo jmenováním Diviše Bořka z Miletínka hradeckým hejtmanem. Vedle Chrudimi, Mýta a Litomyšle tak Miletínek převzal do své správy i Hradec a stal se na téměř celý rok nejmocnějším představitelem příznivců kalicha ve východních Čechách. Ztrátu vlastní autonomie a politického kursu však nesla vlivná část hradeckých husitů s velkou nevolí.

Když se v červenci následujícího roku uskutečnil v Hradci další převrat a Ambrožovi stoupenci si povolali na pomoc Jana Žižku, směřoval první krok „osvobozené“ obce k odstranění hrozby nového prosazování zeměpanských práv. Po vyhnání Divišova bratra Jetřicha byl zbořen starý královský hrad ovládající svojí polohou městský prostor a radikální krok znovu nasměroval hradeckou obec k roli „nezávislé“ městské republiky. Ve spolupráci s Žižkovým polním vojskem a později i se sirotčím svazem si Hradečtí udrželi tuto pozici až do polipanského období.²⁷

Zvrat v domácím vývoji miletínského vладыky dokonale zaskočil. Ještě minulého roku mohl spoléhat na volnou koalici stmelovanou vizí příchodu litevského knížete Vitolda. Po prozrazení skutečných záměrů polského dvora, kterému české angažmá Vitoldova synovce Zikmunda Korybutoviče posloužilo jako prostředek nátlaku na Zikmunda Lucemburského, ztratila jeho strana svůj

²⁶ *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 86.

²⁷ Tamtéž, s. 86. Zůstává otázkou, zdali v pozdní redakci letopisů nedošlo k záměně údajného Jetřicha za Divišova mladšího bratra Vaňka. Srov. *Staré letopisy* – B, fol. 3 a František ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, Praha 1937, s. 46.

dlouhodobě připravovaný cíl.²⁸ V mocenském vakuu se nejohratněji zorientoval Jan Žižka. Do Německého Brodu svolal své stoupence, neboť „*jest knieže wyjelo pryč ze země*“²⁹ a ve spojení s Divišem Bořkem z Miletínka a Hradeckými vytáhl na trestnou výpravu proti Čenkovi z Vartenberka, jenž v době druhé křížové výpravy definitivně opustil husitské řady. Kolem svátku svatého Jiří už koalice smetla Vartenberkovy oddíly v bitvě u Hořic.³⁰ Jan Žižka dál plenil okolní drobné tvrze a příslušníci pražského svazu připravovali nové tažení, tentokrát na střední Moravu. Zdálo by se, že se další fáze husitské revoluce promění v urputný zápas o zvětšování kališnické domény.

Červnové tažení pražského svazu směřovalo na pomoc tísněným moravským husitům a za jeho iniciátory snad můžeme považovat českou větev pánů z Kunštátu. Jak Hynek, tak Viktorin z Poděbrad se výpravy účastnili a vedle Haška z Valdštejna a Hynka z Kolštejna se podřídili vrchnímu velení Diviše Bořka z Miletínka. Výprava směřovala přes Ždár nad Sázavou na Kroměřížsko, kde se střetla s moravskou katolickou šlechtou pod vedením olomouckého biskupa a opavského vévody Přemka. V litém boji, jak připomíná Starý kolegiát, padli mnozí příznivci kalicha, ale nakonec Češi opanovali pole a zmocnili se i Kroměříže, Přerova, Kvasic a Vyškova,³¹ když v tom na Moravu dorazily první zprávy o hradeckém převratu. Celé vojsko se okamžitě vydalo na zpáteční cestu. Před Hradec však už dorazila jen jeho část, neboť například páni z Poděbrad jako Žižkovi straníci zachovali v domácím konfliktu neutralitu. Kvapný útok podpořil i Hynek Krušina z Lichtenburka, který radikálnímu křídlu nemohl zapomenout svůj potupný ústup před vzbouřenými cepníky. Chvat, s jakým postupovali Žižkovi protivníci, se jim stal v posledku osudným. Slepý hejtman nepřipustil, aby jej protivná

²⁸ K osobnosti litevského knížete blíže Jerzy GRYGIEL, *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza*. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku, Wrocław – Warszawa 1988 a TÝŽ, *Zygmunt Korybutowicz a Praga (1422–1427)*, in: Henryk Gmiterek – Wojciech Iwańczak (edd.), *Polacy w Czechach – Czesi w Polsce X–XVIII wiek*, Lublin 2004, s. 147–161.

²⁹ AČ III, s. 302, č. 24.

³⁰ *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 86; *Staré letopisy – B*, f. 3; *Staré letopisy – b*, fol. 3. V novější literatuře věnovali bitvě větší pozornost P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 335–357 a F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 134–135. Blíže P. ČORNEJ, *Tajemství*, s. 163–164.

³¹ *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 86. Dosud nejpodrobnější vylíčení moravských poměrů nabídl ve své studii Josef VÁLKA, *Počátek války o Moravu (1422–1423)*, Jižní Morava 18, 1982, s. 58–59.

armáda sevřela v pravidelném obléhání a dosud nezformovaným oddílům vyrazil vstříc. Na hradeckém předměstí tak šla poprvé v dějinách husitství „*archa proti arše*“ a Žižkovi protivníci museli hledat spásu v útěku. Část pražských spojenců uprchla do polabských pevností a Diviš našel útočiště na svém hradu Kunětické Hoře. Menší štěstí měl jeden ze zajatých kněží, jemuž slepý vojevůdce rozlícený použitím symbolů svaté války na protivné straně rozbil lebku svým palcátem.³²

Posílení „menšího Tábora“ pod Žižkovým vedením vyvolal rychlou odezvu i na druhé straně politického spektra. Umírnění zastánci podjednou i podobojí se nejprve v Nymburce a později i v Kolíně shodli na základních bodech společného programu. V jeho popředí stála eliminace vlivu trocnovského zeman a obnovení jednání o nástupu Zikmunda Lucemburského na český trůn. Nedávní protivníci uherského krále, kteří se ještě před dvěma lety zapisovali, „*aby s nimi byli a krále neměli za král*“,³³ nyní souhlasili s bodem: „*Item slyšenie má býti, kde král uloží bezpečné.*“³⁴ Sérii předběžných jednání nakonec završilo zasedání svatohavelského sněmu v Praze, který se protáhl na celou druhou polovinu října. Převahu aristokratické složky potvrdila i volba zemské vlády složené napolovic z katolíků a kališníků, mezi nimiž opět zasedli Hynek Krušina z Lichtenburka a Diviš Bořek z Miletínka, a opětovné potvrzení záměru jednat se Zikmundem Lucemburským.³⁵ Nejasnou hranici mezi oběma věroučnými tábory přitom dosvědčovaly utilitární konverze šlechticů obou stran, které sice posilovaly umírněné křídlo pražského svazu, ale zároveň vychylovaly

³² Bitvu u Strauchova dvora zaznamenala řada kronikářů. Nejpodrobnější zprávy přinesly *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 86–87; *Staré letopisy – B*, f. 3; *Staré letopisy – b*, f. 3 a *Staré letopisy české z vratslavského rukopisu*, s. 46. J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 278–279; P. ČORNEJ, *Jan Žižka*, s. 335–357 a F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 139–141. Lokalizační střetu se zabýval Jaroslav ŠŮLA, *K názvu a lokalizaci bitvy roku 1423 u Hradce Králové*, *Jihočeský sborník historický* (dále JSH) 43, 1974, s. 36–45.

³³ AČ III, s. 228, č. 24.

³⁴ Srov. *Českokrumlovský záznam o kolínském sněmu v roce 1423*, ed. Karel PLETZER, JSH 32, 1963, s. 180–182. Podle Ivana Hlaváčka byl kolínský sněm sněmem Prahy a jejích spojenců, blíže Ivan HLAVÁČEK, *Husitské sněmy*, *Sborník historický* (dále SH) 4, 1956, s. 71–109.

³⁵ AČ III, s. 240–245, č. 31. Oba aktéři se společně podíleli na rozhodování smírčí komise mezi Starým a Novým Městem pražským už v únoru 1422, ale po porážce svatohavelské koalice už Hynek Krušina definitivně nakročil do katolického tábora. Srov. AČ I, s. 209–212, č. 21.

jeho těžiště od většiny příznivců kalicha.³⁶ Vratkost kališnicko-katolické koalice ostatně prověřily následující měsíce. Po fatální porážce pražského svazu v bitvě u Malešova připojil Žižka k nově budovanému svazu i Kutnou Horu a další polabská města a sněmovní usnesení zůstala v troskách. Patovou situaci nakonec vyřešil nový příchod Zikmunda Korybutoviče. Společná dohoda o nové expanzi husitských vojsk na Moravu odváděla pozornost od domácích rozmíšek. Při obléhání Příbyslavi však zestárlý vojevůdce zemřel a teprve poté se k části pokračujícího vojska připojil i Diviš Bořek z Miletínka. Trocnovský zeman zůstal pro chrudimského hejtmana „zrádce vytěpený“, jak jej česky ve své latinské kronice vyprovodil Divišův sympatizant tzv. Starý kolegiát pražský.³⁷

Vnitřní dynamiku husitských Čech opět ovládl soubor dvou protivných křídel. Řešení však tentokrát nepřinesla jedna bitva, ale řada drobných střetů, ve kterých byla oklešťována strana aristokratických spojenců Pražského svazu. Ještě před koncem zimy roku 1425 dobylo vojsko sirotčího hejtmana Jana Bzdinky Chlumec pana Oty z Bergova, zaútočilo na katolickou klientelu Čeňka z Vartenberka a Diviši Bořkovi odňalo Vysoké Mýto a Litomyšl. Zdejší posádky asi nebyly příliš silné a tak raději kapitulovaly. Tvrdé boje se strhly pouze o biskupský hrad. Po jeho kapitulaci padl během jediného tažení i Rychmburk pana Flašky z Pardubic.³⁸ Sirotci se stali dominantní silou východních Čech a jejich mocenské postavení musel respektovat i chrudimský hejtman.³⁹ Nezůstalo však pouze u této porážky Korybutova křídla. Při pokusu o dobytí Nymburku zahynul Boček z Poděbrad a na jaře roku 1427 byl do vězení posazen

---

³⁶ Srov. okolnosti konvertování Aleše Holického ze Šternberka, který si tak zajistil držbu hradu Křivoklátu. Diviš Bořek z Miletínka vystupoval nejen jako jeho ručitel, ale také jako svědek na další Holického listině urovnávající dřívější majetkové spory s bratry Žibřidem a Absolonem z Chříče. Blíže František PALACKÝ (ed.), AČ I, Praha 1840, s. 151, č. 15. Druhou listinu uvedl Wacslaw Wladiwoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, sv. IV, Praha 1899, s. 294.

³⁷ Srov. *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 87.

³⁸ Alena M. ČERNÁ, Petr ČORNEJ a Markéta KLOSOVÁ (edd.), *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, (=Fontes rerum Bohemicarum, Series nova, T. II.), Praha 2003, s. 29. Přehledně též F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 163–164.

³⁹ Kolem 5. května 1426 se u Starého Bydžova scházely oddíly východočeské husitské šlechty táhnoucí posléze proti vojskům míšeňské křížové výpravy. Mezi účastníky s převahou sirotčího svazu zpravodaj zachytil i jméno Divíše Bořka z Miletínka, srov. Franz PALACKÝ (Ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren (1419–1436)*, B. II., Prag 1873, s. 454–455.

i samotný Zikmund Korybutovič. Nový pražský převrat však měl mírný a nekrvavý průběh a po utajeném odvezení z Prahy byl kníže internován na hradě Valdštejnu u Turnova.⁴⁰

Mocenský pád konzervativní strany ještě neznamenal konec její politiky. Hynek z Kolštejna a Jan Smiřický jako čelní politici Korybutova křídla pokračovali v dosavadní linii a pokusili se o zvrát domácích poměrů ve spojení s Fridrichem Hohenzollernským pověřeným vedením další křížové výpravy. Další kontakty spiklenců směřovaly na sever do Kladska a do Slezska, k příslušníkům tzv. strany opočenských a slezských knížat. Ke slovu jistě přišla i staronová osa Diviš Bořek z Miletínka – Hynek Krušina z Lichtenburka, neboť chrudimský hejtman spravoval za Hynka z Kolštejna Kolín a páni z Lichtenburka nechali projít katolická vojska přes svá zboží až k Náchodu, kde porazila sirotčí zálohu. Další trasa katolických spojenců, s nimiž se spojily i oddíly Jana Městeckého z Opočna, směřovala přes východní Čechy až do Kolína. Na začátku září se pak v Kolíně konala porada, na niž byl přizván i Vilém Kostka z Postupic. Zdá se, že právě Vilém dokázal nejlépe zhodnotit šance účelově poskládané kališnicko-katolické koalice. Snad i proto, že už znal osudy další křížové výpravy, která se husitům ani nedokázala postavit v otevřeném boji. V každém případě to byl právě on, kdo pražské konšely informoval o chystaném přepadení a oddíl šesti set jezdců, jenž o několik dní později za pokřiku „svatý mír“ vtrhl na Staré Město, padl do připravené léčky. Vzápětí dorazila i vítězná husitská vojska od Tachova a Prokop Holý vydal neprodleně pokyn k obležení Kolína.⁴¹

Roli Diviše Bořka z Miletínka v „*době vymknuté z kloubů*“ snad nejvýstižněji charakterizuje souběh událostí v létě a na podzim roku 1427. Chrudimský hejtman už dříve projevoval svoji vojenskou zdatnost při válečných podnicích, ale jemnější umění diplomacie mu zřejmě bylo cizí. Předáním Kolína do Divišových rukou oceňoval Hynek z Kolštejna Miletínkovy vojenské a organizační schopnosti a sám si uvolňoval ruce k dalším jednáním. I z tohoto důvodu si Hynek

⁴⁰ Korybutovu politiku přibližují i jeho dochované listy, srov. Jaroslav BOUBÍN, *Tři Korybutovské písemnosti (Materiálová studie s edicí)*, Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 219–232.

⁴¹ Blíže F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III.*, s. 192–201. K dohodám mezi Korybutovými stoupenci a slezskými knížaty též M. ŠANDERA, *Strana opočenských*, s. 41–65 a Martin ČAPSKÝ, *Spolek slezských knížat a jeho pokus o obranu jižní hranice Slezska proti husitům*. Poznámky k významu a datování grotkovského sněmu, in: Tomáš Borovský, Libor Jan a Martin Wihoda (edd.), *Ad vitam et honorem*. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 341–350.

spolu se Smiřickým ponechali ve svých rukou vrchní velení při přepadu Prahy. Po zamýšleném překvapení a ochromení obránců Prahy by další osud Korybutova křídla závisel na schopnosti jeho vůdců pohybovat se mezi jednotlivými mocenskými frakcemi, na jejich kontaktech a na znalosti pražského prostředí. Žádný z těchto předpokladů nemohl miletínský vladyka splnit v dostatečné míře, už díky své izolovanosti při správě východočeských statků. Na druhou stranu se Diviš Bořek mohl opírat o svoji vojenskou autoritu, kterou uznávala kališnická i katolická strana. Vpád na Staré Město přitom provedla jen část ze shromážděných oddílů. Lidé Jana Městeckého z Opočna a posádky z Kladska a Slezska zůstali v hojném počtu v samotném Kolíně a přispěli vydatnou měrou k jeho úspěšné obraně.⁴² Také kroky útočníků, kterým se podařilo vyklouznout z připravené léčky, zamířily s velkou pravděpodobností do jejich polabské základny. Role Diviše Bořka z Miletínka tak do značné míry spočívala i v rovině prostředníka, jemuž obě strany důvěřovaly natolik, že mohl vystupovat jako hejtman zajišťující jejich zázemí.⁴³ Podobné důvody vynesly později chrudimského hejtmana až do čela lipanské kališnicko-katolické koalice.

Odchod z Kolína byl totiž pro Diviše Bořka i dočasným odchodem z politické scény, nebo přinejmenším z centra pozornosti husitských zpravodajů.⁴⁴

⁴² Obléhání města probíhalo od 14. září až do 16. prosince, kdy ve městě začala narůstat nespokojenost měšťanů vynucujících si posléze i kapitulaci. Do té doby posádka odolávala všem útokům i silné dělostřelbě, která se zaměřila na rozbití branských věží. Čtyřměsíční obrana Kolína se tak stala jedním z nejvýznamnějších vojenských podniků Divišova života, neboť města podobné kategorie obvykle zkušeným profesionálům z řad polních vojsk podléhala. Na kapitulaci s právem svobodného (!) odchodu měla jistě vliv i přicházející zima a nedostatečná předzásobenost kolínské základny. K obléhání města blíže František Michálek BARTOŠ (ed.), *Zápisy v breviáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422–1432*, Časopis archivní školy 7, 1934, s. 99–110; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 54.

⁴³ Dovětkem kolínské spolupráce mezi Divišem a lidmi Jana Městeckého byl zřejmě zápis 60 kop grošů ročního platu na chlumeckém zboží a vsi Kladrubech, kterým Jan Městecký zřejmě vyrovnával vzniklé válečné náklady. Srov. AČ III., s. 507, č. 273.

⁴⁴ V roce 1429 Diviš vystupoval ve svědečné roli dvou zápisů řešících lokální majetkové záležitosti v jeho nejbližším okolí, srov. AČ I, s. 412–413, č. 34 a AČ II, s. 59–61, č. 10. Postava chrudimského hejtmana však tak jako tak zůstávala v povědomí jeho současníků. Když v roce 1431 usiloval litevský kníže Svidrigello o najmutí českých žoldnéřů, objevila se mezi adresáty jeho listu heterogenní skupina osob zahrnující kněze Prokopa Velikého jako kapitána táborského vojska a někdejších Korybutovičových spojenců Diviše Bořka z Miletínka, Pavla ze Sovince, Viléma Kostky z Postupic a Smila Holického ze Šternberka. Srov. František PALACKÝ (ed.), *Gazyk český na dvoře Litewském w XV. století*, Časopis českého museum 5, 1831, č. 1, s. 280–283.

O jeho dalších počinech se v podstatě dozvídáme vlastně až v předvečer lipanské bitvy. Ještě na svatomartinském sněmu na podzim roku 1433 byl mezi účastníky jednání připomínán pouze Divišův bratr Vaněk.⁴⁵ Volba zemského správce s právem svolávat zemskou hotovost a jmenovat krajské popravce však zahájila sled událostí, v nichž už bral vладыka z Miletínka jedno z čelných míst. V druhé polovině dubna se v Polabí začaly sbírat oddíly zemské hotovosti a tzv. Starý kolegiát pražský neopomenul připomenout, že se mezi přítomnými pohyboval i *Divissius de Miletinek et de Kunieticzka hora*.⁴⁶ Petr Čornej předpokládá, že už v těchto měsících vystupoval s titulem purkrabího Pražského hradu, a i když tuto Divišovu roli připomínal až listinný zápis z října roku 1434,⁴⁷ lze jeho názoru přiznat velkou váhu. Stěžejní role, jakou chrudimský hejtman zastával v událostech následujících týdnů, by se jen stěží mohla opírat o statut pouhého šlechtického spojence pražského svazu. Diviš Bořek z Miletínka znovu sehrál roli obecně přijímaného prostředníka, který požíval důvěru kališnické i katolické strany a který dokázal překlenout i sociální diferencii mezi katolickými pány a někdejšími příslušníky polních vojsk. Během náročného lipanského manévru, který měl za cíl vyřešit patové postavení dvou proti sobě stojících vozových hradeb, si vrchní velitelé nemohli případně rozmysly dovolit. Předstíraný ústup nakonec dokonale zmátl vojsko Prokopa Holého a sirotků, kteří otevřeli vozovou hradbu, do níž pronikl oddíl připravených jezdců. Zbývající část bitvy se už proměnila v nemilosrdnou řež. Část sirotčích jízd stačila sice vyváznout, ale zlomené polní obce se už nezmohly na samostatnou politiku. Po „lipanské

⁴⁵ AČ III, s. 412–415, č. 5.

⁴⁶ *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*, s. 93.

⁴⁷ Mezi svědky vyrovnání mezi Janem Veselíkem z Chlumu a Valkounem z Adlaru vystupují v následujícím pořadí mocenské hierarchie polipanských Čech: „...*Aleš z Riesenburka, zpráwce země králowstwie českého, p. Menhart z Hradce, p. Diwiš z Miletínka, purkrabie hradu Pražského a p. Hynek z Chlumu.*“ Srov. AČ III., s. 511, č. 319. Kronikář Bartošek z Drahonice, který osvědčil velkou pozornost při sledování posunů ve šlechtické hierarchii přítom Diviše ve spojitosti s hodností purkrabího uvedl až v květnu 1435 při tažení proti Kolínu a ve Vratislavském rukopisu Starých letopisů figuruje Diviš jako purkrabí Pražského hradu až při říjnové volbě arcibiskupa. *Kronika Bartoška z Drahonice*, FRB V., s. 619 a *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 69. S tímto titulem zachytila Diviše i listina dokládající samotnou volbu, srov. AČ III., s. 476–477. K funkci purkrabího Pražského hradu, které se v době husitské revoluce zmocnila pražská města srov. Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Hrad pražský a majetková práva k němu do r. 1526*, in: Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy, Sv. I, Praha 1907, s. 1–60.

krížovateľce“ už zbyla jediná cesta, a to dohoda se Zikmundem Lucemburským. Husitské hejtmany začali v popředí dění nahrazovat diplomaté.⁴⁸

Obnova právního stavu v zemi sice i nadále narážela na odpor části příslušníků někdejších polních obcí, ale vesměs se už jednalo o izolované počiny menších bojůvek. Proslulý se stal zejména úchvat Kolína, kterého se zmocnil kněz Bedřich ze Strážnice, proti němuž i vytáhla pražská hotovost pod Divišovým vedením. Bývalý tábořský spojenec a člen jedné ze slezských posádek přitom současně usiloval o příměří s císařem Zikmundem, a to prostřednictvím svého někdejšího katolického protivníka Půty z Častolovic. Zikmund v posledku prokázal více shovívavosti pro závěrečný soubor o válečnou kořist než samotní husité a Bedřicha vzal na milost. V tomto i v dalších jednáních si stanovoval jedinou podmínku – respektování svých snah o získání vysněné české koruny.⁴⁹ Vlastní netrpělivostí formovaný postoj lucemburského panovníka se podepsal i na dalším vítězství kališnické obce. Na počátku října 1435 se v Praze sešel další sněm, který určil šestnáct volitelů nového pražského arcibiskupa. Polovina duchovních a polovina světských osob, počítaje v jejich řady i Diviše Bořka z Miletínka, se vzápětí shodla na volbě Jana Rokycany a kněží Martina z Chrudimi a Vaňka z Mýta jako dvou sufragánních biskupů.⁵⁰ Krok k náboženské „toleranci z nutnosti“

⁴⁸ Sled událostí obklopujících lipanskou bitvu opakovaně zpracoval Petr ČORNEJ, *Lipanská křížovateľka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992 či TÝŽ, *Velké dějiny země Koruny české*, Sv. V (1402–1437), Praha 2000, s. 612–623, kde autor uvádí i rozsáhlý seznam příslušné literatury a pramenů. O Divišových propražských postojích v období nadvlády polních vojsk nejlépe svědčí navýšení privilegií města Chrudimi. Staroměstští konšelé „zvláště pro jejich věrnost, upříčinnost a stálost, kterých sú ku pánu bohu a městu našemu Pražskému měli, mají a mají budou“, povolili chrudimským měšťanům konání dalšího výročního trhu a jako obranu před nevídanou konkurencí a snižováním zisků zakázali vařit pivo na tamních předměstích. Srov. Jaromír ČELAKOVSKÝ a Gustav FRIDRICH (edd.), *Codex iuris municipalis*, sv. III., Praha 1948, s. 108–109, č. 70 a 116–117, č. 73.

⁴⁹ Obléhání Kolína věnoval pozornost Bartošek z Drahonic, s. 617. Diviš Bořek z Miletínka se opakovaně stal členem husitských delegací. Na cestě do Brna v červnu 1435 dosvědčil spolu se zemským správcem Alešem Vřešťovským převod věčného platu v Nezabudicích (AČ III, s. 511, č. 323.) a 11. listopadu vyrazil spolu s mluvčím pražských měšťanů Janem z Velvar do Uher. O Divišově účasti se zmiňuje W. W. TOMEK, *Dějepis IV.*, s. 677–684. Divišův vlastní podíl na jednáních se Zikmundem nebyl velký. Svoji roli jistě sehrával Divišův úřad purkrabího Pražského hradu, který zvyšoval reprezentativnost poselstva, a nepochybně i vojenské zkušenosti někdejšího hejtmána při zajišťování bezpečnosti výprav na katolickém území.

⁵⁰ AČ III., s. 434–436, s. 14.

byl zároveň krokem otevírajícím zestárlému Zikmundovi Lucemburskému cestu k převzetí českého trůnu. Následujícího roku jej už v branách kdysi neúspěšně obléhané Prahy čekali purkmistři a konšelé obou měst a slavnostně císaři předali klíče od města a hradu. Bartošek z Drahonic připomínal mezi přítomnými i purkrabího Diviše, ale už 5. října Zikmund obnovil úřad nejvyššího purkrabího pražského, do něhož jmenoval Menharta z Hradce. Diviš Bořkovi z Miletínka stanovil jiný úkol – pacifikaci zbytků odporu ve východních Čechách. Po Hradci Králové⁵¹ čekal trpký osud i Roháčův Sion.⁵²

⁵¹ Bartošek z Drahonic, s. 619. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Pražský hrad*, s. 24. „*Také věz, že zjitra bohdá pan Ptáček a také Pražané wytrhnú. A ti, kteří by s tebou býti měli, již dáwno jsú od nás domów wyjednání. Pak ti, kteří s oné strany Labie jsú, také wytrhnú, i Žatečtí a jiná města. Také nám Diviš wskázal, že se všemi těmi krajany hotow jest a wytrhne, jakož pak lépe wskážem, potom se také móžeš richtowati.*“ List Zikmunda Lucemburského panu Oldřichovi z Rožmberka viz Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1562*, sv. I (1418–1437), Praha 1929, s. 205–206, č. 306. Vladaři Kunětické Hory vyvstal staronový soupeř v podobě hradeckého kněze Ambrože, pod jehož vedením se v září roku 1436 uskutečnil ve městě další převrat. Terčem útoku silné posádky na čele se Zdislavem Mnichem z Roudnice se stali konzervativní měšťané přející dohodě se Zikmundem. Po vyhnání svých odpůrců Ambrož rozkázal zbořit i tři předměstské kostely s patrociniem svatého Petra, svatého Mikuláše a svatého Kříže, které mohly poskytnout oporu budoucím obléhatelům. K přímému útoku však nedošlo. Diviš Bořek z Miletínka se omezil na hospodářskou blokádu obce, k jejíž realizaci napomáhal nově vybudovaný polní tábor v Placích blokující západní cestu z města, a očekával další posily. Postupně dorazily oddíly vedené Vilémem Kostkou z Postupic a držitelem pardubského panství Hlaváče z Ronova. Pokus o přímé oblehnutí města však překazil svým nečekaným nočním přepadem Zdislav Mnich, když zaútočil na ležení Viléma Kostky, samotného vůdce prý zabil ještě na lůžku a tábor vyplenil. Další vojenské akce se i díky nadcházející zimě nesly spíše v duchu vzájemných úskoků a drobných potyček. V Hradci permanentně znepokojovaném Divišovou posádkou z Kunětické Hory však během zimních měsíců narůstala drahota, nedostávalo se potravin ani potřebného dřeva. Narůstající opozici nakonec nečekaně podpořil i sám Zdislav Mnich. Noční pozdvižení z 3. března se tak vybilo jen na příbytku kněží. Ambrož si na útěku zlomil nohu a padl do zajetí, Martin Prostředek uprchl na Roháčův Sion. Ani Zdislav Mnich ale mnoho nezískal. Když se vracel z Prahy od císaře i se svojí odměnou, přepadl jej Divišův bratr Vaněk a o získanou částku jej oloupil. Události ze třicátých let s přihlédnutím k osobnosti Diviše Bořka podrobně zpracoval František ŠEBEK, *Dějiny Pardubic I*. Pardubice 1990.

⁵² Zemská hotovost pod vedením Hynka Ptáčka z Pirkštejna vytáhla proti Sionu 1. května 1437. Průběhu válečných operací se věnovali Petr ČORNEJ a Bohdan ZILYNSKIJ, *Jan Roháč z Dubé a Praha*, *Pražský sborník historický* 20, 1987, s. 35–61. Ve Východočeské větvi Starých letopisů českých označované – B je mezi obléhajícími uveden i Diviš Bořek z Miletínka. (*Staré letopisy* – B, f. 7.) Divišovy aktivity tohoto období však

Oba válečné podniky spadající na sám závěr Divišova života však už svým průběhem naznačovaly, jak se v prostředí někdejších aristokratických spojenců Pražského svazu postupně proměňovaly nálady vůči Zikmundově vládě. Posunu veřejného mínění si byl vědom i sám císař, když ve svém listu Oldřichovi z Rožmberka z roku 1437 naznačoval vznik nové opozice.⁵³ V jejím jádru už tentokrát nevystupovali příslušníci někdejších radikálních bratrstev, ale šlechtici, kteří se zasloužili o jejich pád. Zikmundova přílišná snaha o náboženskou pacifikaci českých zemí, provázená na jedné straně rozsáhlým zastavováním někdejších církevních majetků,⁵⁴ ale na straně druhé i odsouváním duchovního správce Jana Rokycany a umírněných kališníků na vedlejší kolej, přivedla do řad opozice i panovníkova dosavadního straníka Diviše Bořka z Miletínka. Nejednalo se však o jedinou proměnu dosavadní role východočeského vладыky. V událostech roku

---

byly nesporně bohatší. Okolo 22. května zpečetil spolu s dalšími rytíři spojenectví s pány z Plavna namířené proti saským zájmům v Míšni, srov. Josef KALOUSEK (ed.), AČ VI, Praha 1897, s. 442, č. 44.

⁵³ „A k tomu druzí v témž kraji sněmy kakés jednají, listy po městech i kdež vedie rozepisujíc, že by z toho mnoho dobrého mělo jíti, ještoť my tomu rozumieti nikoli nemuožem...“ Srov. *Listář a listinář I.*, s. 226, č. 335.

⁵⁴ Diviš Bořek z Miletínka se zařadil mezi největší držitele někdejšího církevního zboží. Už v září 1436 získal Zikmundovo potvrzení zástavy části statků opatovického kláštera v sumě čtyři a půl tisíce kop grošů, srov. AČ IV., s. 175–176, č. 2. Císař mu současně zastavil tvrz a ves Velyni, ves Rychnov a tři dvory ve vsi Kly břevnovských benediktýnů za 600 kop, srov. August SEDLÁČEK (ed.), *Zbytky register králův římských a českých z let 1422–1480*, Praha 1914, s. 184, č. 1382. Po pádu Hradce ocenil král Divišovu angažovanost zápisem dalšího opatovického zboží tvořeného distriktem kolem městečka Přelouče v sumě 600 kop a zboží sester z hradeckého svatojiříského kláštera za 300 kop grošů. Blíže AČ I, s. 527, č. 180 a s. 527, č. 181. V majetkově nepřehledné situaci přirozeně docházelo k překrývání některých zápisů. Smil z Kremže se tak například musel spokojit s císařovým slibem ohledně vykoupení dvou mlýnů pod Krašlovicemi za 50 kop, které v té chvíli spravoval Diviš Bořek z Miletínka, srov. František BENEŠ, Karel BERÁNEK a kol. (edd.), *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526, sv. I (1378–1471)*, Praha 1974, s. 220, č. 881. Podobně musel císař vykupovat někdejší Městeckého odkaz Divišovi na městečku Chlumci za 100 kop a na stejnou částku ocenil i Divišovy škody utrpěné ve svých službách., srov. AČ II, s. 180, č. 298. Další zboží v hodnotě 200 kop získal někdejší chrudimský hejtman na vsích zbraslavského kláštera (*Zbytky register*, s. 202, č. 1475.), ve shodné sumě bylo oceněno předané zboží skalického kláštera (AČ I, s. 519, č. 133) a na celkem 700 kop zněla zástava vsí z majetku pražské kapituly u sv. Apolináře na Novém Městě, blíže AČ I., s. 520, č. 139 a *Zbytky register*, s. 203, č. 1482. V polovině třicátých let navíc Diviš Bořek zakoupil i pardubské panství a zaokrouhlil svoji majetkovou doménu. Blíže F. ŠEBEK, *Dějiny Pardubic*, s. 73.

1437 se konečně projevil i jako obratný politik, jenž dokázal zúročit předešlá léta pohybu v blízkosti dvora a zemských úřadů.⁵⁵ Se stovkou jezdců odvezl z Prahy ohroženého Jana Rokycanu a poskytl mu azyl na svých statcích. Po popravě Jana Roháče z Dubé, jež svojí přísností rozbouřila veřejné mínění, zašla opozice ještě dál. Hertvík z Rušínova, Beneš Mokrovouský a další válečníci z řad nižší šlechty zaslali císaři opovědné listy, ale Diviš Bořek zajel do Prahy osobně. Na staroměstské radnici zaštitěn glejty hradeckého, chrudimského a mýtského kraje vyhlásil stížnosti na nedodržování kompaktát. „...tomu každý rozumieti muož, kam se to chýlí...“,⁵⁶ znělo z jeho listu a císař provázený náporom smrtelné choroby raději opustil Prahu a zamířil do Uher. Zemřel 9. prosince ve Znojmě. Diviš Bořek z Miletínka jej přežil o jediný měsíc.

Možná trochu paradoxně se tak příslušník někdejší klientely pánů z Lichtenburka, o jehož prvotně vědomém přihlášení se k Husovu učení můžeme s úspěchem pochybovat, stal na konci svého života jedním z hlavních garantů dodržování kompaktát a takto jeho roli vnímala i značná část kališnického spektra. Divišovo jednání i nadále neslo všechny prvky usilování o legitimitu odporu. Vedle stížností na utiskování pravé víry šlo v jeho vystoupení o nedodržování dohod sjednaných císařem Zikmundem se zemským sněmem. Hlas východočeských sněmů ovládaných nižší šlechtou zněl oproti dřívějším dobám novým tónem. Vedle modelu záští uplatňovanému už v předhusitských dobách i vůči panovníkové moci se v rámci nové, stále výrazněji se prosazující stavovské participace na správě země ozýval protest nižší šlechty i prostřednictvím zemských institucí. Politická emancipace Divíše Bořka z Miletínka, který se v průběhu válečných let posouval z pozice uznávaného válečníka až k roli kališnického politika zastávané v samém závěru svého života, se tak stala příznačná i pro vzestup sebevědomí nižší šlechty jako celku. Mluvčím protizikmundovské opozice se již nestala některá ze soupeřících skupin dvora nebo zemský sněm, ale právě východočeské krajské sněmy, v nichž měly zdejší majetkově málo významné rody už tradičně značnou převahu. Vystoupení někdejšího chrudimského hejtmana a purkrabího Pražského hradu předznamenávalo budoucí vývoj.

---

⁵⁵ V lednu 1437 vystupoval Diviš Bořek u zemského soudu v kauze falšování listin, srov. AČ II, s. 360, č. 152.

⁵⁶ *Staré letopisy české - vratislavský rukopis*, s. 75.

⁵⁷ Národní muzeum Praha, fond: Sběrka rukopisů Národního muzea, Neuberský sborník práv městských, inv. č. 821, f. 66.

Další generaci Divišových potomků se sice nepodařilo udržet obrovské rodinné dominium a když na počátku šestnáctého století vznikala jedna z redakcí Starých letopisů přihlížející k východním Čechám, musel její autor připomenout Divišovu postavu douškou: „...*kterýž ty chvíle veliké držení v Čechách držel,*“⁵⁷, ale značná míra náboženské tolerance a participace stavů na správě země už pro něho byla samozřejmostí.

Critical Upheavals Experienced by the Winner of the Battle of Lipany Diviš Bořek of Miletínek as a Representative of the Moderate Hussite Faction

Martin Čapský

The name of the East-Bohemian nobleman, Diviš Bořek of Miletínek, became generally famous thanks to his leading role in the army of the Utraquist-Catholic coalition in the battle of Lipany in 1434. The destruction of field settlements inhabited mostly by representatives of the Tábor and Orphan associations opened the way for moderate Hussites to negotiate with Sigismund of Luxembourg and the Basil council. The life story of Diviš Bořek is, however, much more colourful than we could have expected according to the results of one battle. The oldest history of the Mrzák Family of Miletínek was connected with the surroundings of Hořice in north-eastern Bohemia, and probably also with the noble family of Lichtenburk, whose property significantly exceeded the scattered little farms owned by gentry members. Diviš accompanied Hynek Krušina of Lichtenburk and joined the dispute with the royal power; in 1420 he participated in two campaigns to help besiege Prague. He remained true to the concept of being a moderate supporter of Hus' teachings until his death.

The real career and property growth of this aristocrat from Miletín started only after the campaign of Prague troops to east Bohemia in 1421. Diviš joined them and in return for this, three east-Bohemian towns were allocated to his control - Chrudim, Vysoké Mýto and Litomyšl and, in addition to that, he acquired the large property between Hradec Králové and Pardubice owned by the Opatovice Monastery. After that he presented himself as one of aristocratic allies of the Prague Association, and using his power he balanced the influence of the radical Hussite fraction. Diviš participated in all attempts to create the Utraquist-Catholic coalition which would have stabilized the situation in the country. He acted as an opponent to Jan Žižka, supported the Czech mission of the Lithuanian prince Sigismund Korybutovič and helped to protect the last bastion of his supporters during the attempted conquest of Prague in 1427. In 1434 he participated in the battle of Lipany as a senior captain and succeeded in beating the army of Tábor priest Prokop Holý. Thanks to the patronage of Sigismund of Luxembourg, Diviš Bořek

succeeded in legalizing his acquired religious property and he built a large demesne in East Bohemia. Nevertheless, he remained faithful to Hus' teaching as it was confirmed by Basel Treaties and agreements with Sigismund. At the moment when the emperor started breaking his promises, he rose up against him, leading a coalition of three East-Bohemian regions. We can conclude that several critical lines became apparent in the behaviour of Bořek of Miletíněk. He acquired and vindicated power as an army captain using the military experience which he had gathered alongside Hyněk Krušina of Lichtenburk. He succeeded in his role of a middleman between moderate Utraquists and Catholics and also between high nobility and members of field military troops. He always aimed to achieve religious "tolerance out of necessity" which became one of the most significant features of the development in the Czech lands in the second half of the 15th century.

Jan starší ze Žerotína

Příspěvek k pozdně středověkému žoldněrství.¹

Petr Kozák

Osudy slavného rodu pánů ze Žerotína jsou nedílnou součástí předbělohorských moravských dějin. A právě toto období, ve kterém se silný, bohatý a plně respektovaný rod nacházel na politickém a společenském výsluní, dodnes poznamenává náš pohled na jeho historii. Literatura o Žerotínech je tak sice na první pohled relativně bohatá, nicméně již po zběžném nahlédnutí je zřejmé, že se prakticky cele zaobírá právě jen osudy několika jednotlivců žijících ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století. Z toho většina historiků směřovala svůj zájem výlučně na osobnost Karla staršího.² A přece. Z pohledu dnešního člověka neuběhlo tehdy ještě tolik času od doby, kdy Žerotínové nepatřili mezi majetné a vlivné rody, tím méně pak mezi moravské panstvo. Když se Karel roku 1564 narodil, uplynulo teprve 65 let od smrti zakladatele žerotínského postavení Jana staršího.³ Později v době Karlovy dospělosti vzniklo také moravské zrcadlo Bartoloměje Paprockého z Hlohov, ve kterém měli zcela samozřejmě své pevné místo na výsluní i Žerotínové.⁴ Obraz starých i poměrně nedávných dějin jejich rodu má však v tomto spise se skutečností již pramálo společného.⁵ A ani později se již historikové po pozadí

---

¹ Tato studie vychází z části diplomové práce obhájené autorem roku 2004 pod názvem *Vzestup rodu Žerotínů a moravsko - slezské pomezí* na Ústavu historie a muzeologie, Filozoficko - přírodovědecké fakulty, Slezské univerzity v Opavě (dále jen ÚHM FPF SLU Opava).

² Souhrnně naposledy Tomáš KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, Brno 2001.

³ Jan starší ze Žerotína zemřel 14. října 1499 na zámku Strážnici - viz Bohumil RYBA (ed.), *Ke genealogii moravských Žerotínů*, In: Strahovská knihovna 11, 1976, s. 211.

⁴ Bartoloměj PAPROCKÝ Z GLOGOL A PAPROCKÉ WOLY, *Zrcadlo slavného markrabství moravského*, Olomouc 1593 (faksimile prvního vydání, vydala Genealogická agentura Ostrava 1993), f. 89a-97a.

⁵ Paprockého líčení počátků rodu je dobově typickou fantazií renesančního vypravěče, neboť jako předky Žerotínů uvádí ruské Rurikovce. Renesanční genealog navíc plete dohromady české Plichty ze Žerotína a Žerotíny moravské, mezi nimiž nebyla žádná rodová spojitost, ale jen náhodná shoda jmen dvou obcí - Žerotína v Čechách (okres Louny) a na Moravě (okres Olomouc) - viz TAMTÉŽ, f. 89. O Paprockého metodě tvorby středověké slavné minulosti šlechtických rodů psal nejnověji

žerotínského rozmachu v době před Bílou horou nepídili.⁶ Tento příspěvek si tak klade za cíl pokusit se shromáždit dnes dostupná fakta a z jejich zpravidla neúplně tříště vytvořit obraz počátků hmotného i sociálního vzestupu tohoto původně rytířského a majetky nepřiliš oplývajícího rodu. Jak již bylo naznačeno, všestranný vzestup Žerotínů byl životním dílem Jana staršího. Prvotní impuls pak souvisel především s jeho aktivním vystupováním na válečném poli v poslední třetině 15. století. Proto nese i tato studie podtitul „Příspěvek k pozdně středověkému žoldnéřství.“

Konec července roku 1479 zastihl obyvatele města Olomouce uprostřed okázalých oslav. Nebylo divu, vždyť se zde setkali dva čeští králové, aby po letech marných bojů slavnostně uzavřeli a potvrdili již dlouho a složitě vyjednávaný mír. Zároveň tato událost začala neodvratně přibližovat konec starých „rytířských“ časů, které části šlechty zemí České koruny umožnily prožít její pozemské dny v sedle se zbraní v ruce.⁷ S koncem válečné konjunktury měla přijít do českých zemí doba, ve které se šlechtic naučil vystupovat spíše jako hospodář než jako bojovník.

Tomáš KNOZ, *Středověký původ moravské šlechty v Zrcadle Bartoloměje Paprockého, Ke „konstrukci minulosti“ ve vrcholně renesančním dějepiscectví*, In: Ad vitam et honorem Jaroslava Mezník, Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítel a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 149–165. Zde i praktická ukázka na příkladu zpracování hesla o rodu Žerotínů (TAMTÉŽ, s. 160.).

⁶ Nejstarší dějiny rodu vlastně dodnes supluje jen heslo v *Ottově slovníku naučném* zpracované J. Slavíkem – viz Jan SLAVÍK, *Ze Žerotína*, In: *Ottův slovník naučný XXVII*, Praha 1908, s. 814–823. Schematické informace obsahují i genealogické práce Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Brno 1996; TÝŽ, *Rody starého Slezska V.*, Brno 1998; August SEDLÁČEK, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*, Praha 1914; Heinrich Edlen von KADICH – Conrad BLÁŽEK, *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, IV. Band, 10. Abtheilung, Der mährische Adel*, Nürnberg 1899. Nepostradatelná pro nejstarší dějiny původního rodu Bludoviců, ze kterého se Žerotínové vydělili, je pak stále studie Ladislav HOSÁK, *Příspěvky k starému rodopisu moravskému V, Erb lva na Třeck Hůrkách*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 45, 1937, s. 125–130. Některé Hosákovy nedostatky je možno korigovat s pomocí vynikající knihy Libor JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000.

⁷ Výstižně tuto situaci popsal ve své knize o rodu Pernštejnů P. Vorel, který napsal, že Vilém z Pernštejna „a jeho vrstevníci byli vlastně poslední generací domácí šlechty, která zažila středověké „rytířství“ v jeho drsné podobě. Kořist z vypleněných měst a vesnic, výkupné od zajatců, žoldnéřský plat nebo výsluhy od panovníka, to byly hlavní zdroje bohatství českých a moravských šlechticů téměř po celé 15. století.“ – viz Petr VOREL, *Páni z Pernštejna, Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 106.

Je možné, že mezi houfy lidí různých vyznání i společenského postavení, které chystající se sláva přitáhla mezi pevné hradby královského města, se objevil také Jan starší ze Žerotína a z Fulneka. S jakými pocity asi vnímal tento rytíř konec války? Na takovou otázku prameny odpověď nedávají, stejně jako mlčí i ve věci možné přítomnosti této postavy v slavnostmi překypující Olo-mouci. Budoucnost měla ukázat, že pochopí nástup nové doby a dokáže z ní těžit stejně účinně a obratně jako z právě ukončené války.

Jan pocházel z tehdy málo významného rodu rytířů ze Žerotína, který se mohl vykázat spíše starobylostí než majetky. Nakonec to byla jistě právě hmotná situace rodiny, jež ho přivedla k tomu, aby správu rodových statků přenechal někdy po roce 1457 svému staršímu bratru Bernardovi⁸ a odešel hledat štěstí do královských služeb.

Je samozřejmě otázkou, zda mladý rytíř odešel ihned přímo do služeb svého panovníka nebo zda první ostruhy nezískával u dvora příslušníka některého z mocných moravských panských rodů. Prameny však v tomto případě mlčí a tak je nutno ponechat tuto otázku pouze v řečnické rovině. Jisté je to, že 2. března roku 1465 již nepochybně zastával úřad královského purkrabího na strategicky významném hradě Edelštejně ležícím na moravsko-slezském pomezí.⁹

---

⁸ Roku 1457 se Jan objevil na scéně dějin vůbec poprvé (Jindřich ŠEBÁNEK (ed.), *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských I. (pergameny z let 1078–1471)*, Brno 1932, s. 304, č. 1433; Metoděj ZEMEK – Adolf TUREK (ed.), *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526*, Sborník archivních prací 33, 1983, s. 271, č. 374.), po tomto datu veškeré majetkoprávní záležitosti vyřizoval pouze jeho bratr Bernard, a to pouze svým jménem.

⁹ Edelštejn byl jednou z nejprogresivnějších pevností poděbradské doby, byl obepnut věncem moderního opevnění s dělostřeleckými baštami a bastiony a zároveň byl schopen pojmout početnou posádku. Podrobnosti viz Pavel KOUŘIL – Martin WIHODA, *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska*, *Castellologica Bohemica* 6, Praha 1998, s. 341, 344–5, 358. Králi Jiřímu musel hrad postoupit pod nátlakem opolský vévoda Mikuláš. Šlo o jeden z mnoha kroků, jejichž cílem bylo vytvoření silné královské základny na strategickém moravsko – slezském pomezí. Jiří z Poděbrad získal mezi léty 1460–1464 většinu opavského vévodství jednak od opolského vévody Mikuláše, jednak od opavského vévody Arnošta a celou operaci zakončil ziskem fulneckého domi-nia pomocí kamuflovaného prodeje Zdeňkovi a Janovi z Postupic. Takto scelené území posléze 16. prosince 1465 udělil v léno svým synům spolu s knížectvím münsterberským a hrabstvím kladským. K osudům Fulnecka v této souvislosti srov. především Adolf TU-REK, *Fulnecko*, Brno 1940, s. 38–42. Stručně i TÝŽ, *Přehled dějin města Fulneka*, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín (dále jen VSONJ) 11, 1973, s. 3; Jiří JUROK, *Ekonomicko – poli-tický převrat po husitské revoluci na moravském severovýchodě*, *Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické* (dále jen ČSIM – B) 39, 1990, s. 19; *Moravské Kravařsko, Politický okres novojičický*,

Funkce purkrabího v sobě obnášela hospodářskou správu oblastí podléhajících hradu a také velení hradní posádce.¹⁰ Zejména druhá pravomoc získávala na důležitosti a ceně v době vyplněné rozbroji a válkami, kdy bylo možno se díky síle hradní posádky úspěšně obohacovat na úkor statků protivníků, z násilného holdování jejich poddaných, z výkupného zajímaných osob, či z válečné kořisti. Pro držitele purkrabského úřadu se tak tato funkce mohla stát odrazovým můstkem v majetkovém vzestupu. V tomto ohledu bylo nesmírně důležité, že se od poloviny 60. let klima uvnitř českého státu rychle horšilo.¹¹ Edelštejn, ležící na dohled nízkého knížectví, byl přitom přímo předurčen jako základna k výpadům namířeným proti vratislavskému biskupovi, který stále silněji tíhnul k protikrálovské opozici. Již v první zmínce z 2. března byl Jan ze Žerotína nazván nepřítelem města Vratislavi¹² a nebylo tedy pochyb, že král

---

Přibor 1898, s. 112. K budování královských pozic na širším moravsko-slezském pomezí celkově Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady Českého Slezska*, Brno – Opava 2000, s. 495–497. Souhrnně i Radek FUKALA, *Stavovské a knížecí Slezsko v evropské mocenské politice 1400–1740*, In: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000 I*, Opava 2003, s. 24–25; Walter KUHN, *Geschichte Oberschlesiens im Mittelalter*, Jahrbuch der Schlesischen Friedrich – Wilhelms – Universität zu Breslau (dále jen JSchFWUB) 24, 1983, s. 38. K tomu stručně i Jaroslav BAKALA a kol., *Slezsko*, Opava 1992, s. 43; Rudolf ZUBER a kol., *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava 1966, s. 451–452.

¹⁰ Pravomoci edelštejnského purkrabího při správě Zlatohorska byly asi nemalé, bohužel jsou však téměř neznámé. Mimo velení hradské posádce mu zřejmě náležela i organizace těžby dřeva ve vévodských lesích kolem hradu a jeho následný prodej. K Edelštejnu se vázala manská soustava, její složení a struktura jsou však rovněž zcela neznámé – viz Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 507.

¹¹ K zhoršování situace českého krále a propuknutí konfliktu s důrazem na události na Moravě, Opavsku a ve Slezsku srov. Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I, Středověká Morava*, Brno 1991, s. 156–157; František ŠMAHEL, *Husitské Čechy, Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 400–401; Jaroslav POŠVÁŘ, *Poznámky k politickému postavení Slezska v třetí čtvrtině 15. století*, Slezský sborník (dále jen SISb) 58, 1960, s. 54. O prvních větších českých akcích ve Slezsku pod vedením Ctibora Tovačovského z Cimburka Jan ŽUŁAWIŃSKI, *Walki na Śląsku w II połowie XV wieku*, In: *Wybrane problemy historii militarnej Śląska X – XX w.*, Wrocław 1992, s. 72. K tomu srov. i Jiří JUROK *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce*, Nový Jičín 1998, s. 150–151; TÝŽ, *Poodří a Pobečví v době bezoládní a za Jiřího z Poděbrad*, VSONJ 43, 1989, s. 22. Politické souvislosti počátků války ze slezské strany Ludwik BAZYŁOW, *Śląsk a Czechy w II poł. XV w.*, Sobótka 2, 1947, s. 118–122.

¹² Zmínka v záznamu jednání vratislavské městské rady a biskupa Jošta („... quia civitatis inimicus Johannes de Cerotina in Edilstein residents...“) – viz Hermann MARKGRAF (ed.), *Scriptores rerum Silesiacarum IX., Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter Georgs von Podiebrad, Zugleich als urkundliche Belege zu Eschenloers Historia Wratislaviensis. Zweite Abtheilung, 1463–1469*, Breslau 1874 (dále jen SRS IX.), s. 110.

Jiří měl při výběru svého spolupracovníka šťastnou ruku. Jan se rozhodl vytěžit ze svého postavení maximum a spojit tak věrnost a službu s účelností. S početnou edelštejnskou družinou pustošil statky vratislavského biskupa v Nisku a zajímal stoupence protivné strany,¹³ snad již tehdy i vratislavské obchodníky, čímž nebezpečně ohrožoval i obchodní trasy měšťanů ze slezské metropole a z dalších slezských měst. V pramenech je takový způsob válčení Jana ze Žerotína doložen k roku 1466, kdy si vratislavský kronikář Peter Eschenloer posteskl, že „kacíř“ Žerotínský „opět“ zajal měšťana.¹⁴

Plnou silou však válka propukla až roku 1467, kdy král Jiří vyhlásil svým odpuřcům otevřený boj.¹⁵ Hektický rok se měl stát i jedním z mezníků v životě

¹³ Zmínka z 8. dubna 1465 v SRS IX., s. 117. V německé verzi Eschenloerovy kroniky je přímo uvedeno, že na Edelštejně sídlil Jan ze Žerotína (je zde nazýván velkým kacířem), který činil velké škody vratislavskému biskupství - viz Johann Gottlieb KUNISCH (ed.), *Peter Eschenloer 's, Stadtschreibers zu Breslau, Geschichte der Stadt Breslau oder Denkwürdigkeiten seiner Zeit vom Jahre 1440 bis 1479 II.*, Breslau 1828, s. 58.

¹⁴ Jeho jméno bylo Johann Polner - viz Hermann MARKGRAF (ed.), *Scriptores rerum Silesiacarum VII., Historia Wratislawiensis et que post mortem regis Ladislai sub electo Georgio de Podiebrad Bohemorum rege illi acciderant prospera et adversa von Mag. Peter Eschenloer*, Breslau 1872 (dále jen SRS VII.), s. 115. K Žerotínovým „aktivitám“ srov. z literatury Josef PFITZNER, *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742*, Zuckmantel 1924, s. 37 v přílohách (jde o pozn. č. 55 ze str. 39 textu). Pravděpodobnému utrakvistickému „přesvědčení“ mladého rytíře nedali spát ani katoličtí duchovní v jeho bezprostředním okolí. Zlatohorskému faráři tak odňal zboží a ves Jarnołtówek a věčný plat ve výši pět hřiven ročně - viz TAMTÉŽ, s. 64, 187.

¹⁵ K válečným akcím probíhajícím toho roku na Moravě po odpadnutí olomouckého biskupa Tasa z Boskovic a velkých královských měst nověji opět především Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 158. Pro další postup Jana ze Žerotína bylo nepochybně důležité, že právě v této krizové době dále stoupal pro krále Jiřího význam Opavska a v neposlední řadě též pevného Edelštejnu jako zdaleka nejdůležitější pevnosti v regionu. Tento fakt dále získával na ceně s kolísavostí hornoslezských vévodů. Roku 1467 poslala do Opavy opovědný list Vratislav, a tak se i Opavsko plně zapojilo do války, když v odpověď na tento akt začal opavský zemský hejtman Bernard Bírka neprodleně podnikat nájezdy do hornoslezského prostoru - viz Pavel KOUŘIL - Dalibor PRIX - Martin WIHODA, *Hrady*, s. 497; Adolf TUREK - Lumír JISL, *Ostravsko za česko - uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů*, ČSIM 3, 1953, s. 3. Významné šlechtice - poděbradské straníky z regionu severovýchodní Moravy a Opavska (Žerotín mezi nimi nechybí) jmenuje ve své práci Jiří JUROK, *Moravský severovýchod*, s. 149; TÝŽ, *Poddří a Pobečův*, s. 21-22. Opavský zemský hejtman Bernard Bírka držel svými akcemi na uzdě celé Horní Slezsko - srov. Gottlieb BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*, Teschen 1874, s. 234. Celá situace zjednodušeně i v Heinrich SCHULIG, *Meine Heimat, das Kuhländchen*, Jägerndorf 1908, s. 185.

Jana ze Žerotína a není třeba pochybovat, že tehdy zřejmě kulminovala i jeho „záškodnická“ činnost. Definitivní úder „kacířské“ straně se pokusili zasadit i Slezané v čele s Vratislaví a biskupem Joštem. Jejich z počátku úspěšná ofenzíva však skončila katastrofální porážkou u Frankenštejnu, která pohřbila naděje na rychlou porážku „kacířů“ a ukončení války.¹⁶

Na straně vítězů se radoval i edelštejnský purkrabí. Z Eschenloerovy relace vyplývá, že se bitvy zřejmě osobně zúčastnil. Nebylo divu, nakonec jeho hrad neležel tak daleko od místa střetu. Vojska krále Jiřího se zmocnila velké kořisti, neboť Slezané se spíše snažili zachránit holé životy než pozemské statky. Bylo rozhodnuto, že převážná část takto získaného majetku bude uschována právě na nedalekém Edelštejně. Frankenštejnská kořist byla zřejmě zcela mimořádná.

¹⁶ V čele vítězného vojska stál syn krále Jiřího Viktorin. K průběhu tažení viz Petr KLUČINA - Richard MARSINA - Andrej ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny Československa I. (do roku 1526)*, Praha 1985, s. 305-306; Hermann AUBIN a kol., *Geschichte Schlesiens I., Von der Urzeit bis zum Jahre 1526*, Stuttgart 1961, s. 276. Podrobně o bitvě u Frankenštejnu, jejím průběhu a následcích pro poraženou stranu a celý antipoděbradský tábor Richard KOEBNER, *Der Widerstand Breslaus gegen Georg von Podiebrad, Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte XXII.*, Breslau 1916, s. 124-137. O vítězství u Frankenštejnu a o následném jednání o příměří mezi králem a slezskými odbojníky viz i Jaroslav POŠVÁŘ, *Poznámky k polit. postavení Slezska*, s. 55. K válečným událostem let 1466-67 ve Slezsku srov. dodnes platnou syntetickou práci Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I., Bis zum Eintritt der habsburgischen Herrschaft 1527*, Gotha 1884, s. 316-318. Z novějších polských prací o frankenštejnské porážce a jejich následcích podrobněji Cezary BUŠKO - Mateusz GOLIŃSKI - Michał KACZMAREK - Leszek ZIĄTKOWSKI, *Historia Wrocławia, Od pradžejów do końca czasów habsburskich, Tom I.*, Wrocław 2001, s. 195-196. Dále např. klasická polská syntéza slezských dějin Karol MALECZYŃSKI a kol., *Historia Śląska, Tom I. do roku 1763, Część II. od połowy XIV do trzeciej ćwierci XVI w.*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1961, s. 285. Z vojensko - historického hlediska je v tomto případě nutno uvést především práci Mateusz GOLIŃSKI, *Działania wojenne a modernizacja systemów obronnych na Śląsku w drugiej połowie XV wieku*, *Kwartalnik architektury i urbanistyki* 40, 1995, s. 51-58.

¹⁷ Johann Gottlieb KUNISCH (ed.), *Peter Eschenloer 's Geschichte II.*, s. 58; Pavel KOUŘIL - Dalibor PRIX - Martin WIHODA, *Hrady*, s. 498; Adolf TUREK - Lumír JISL, *Ostravsko za česko - uherské války*, s. 2. K tomu, že Žerotín přivedl na Edelštejn zajatce s úmyslem vymáhat za ně výkupné srov. i Anton PETER, *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien I.*, Teschen 1879, s. 101. Stručně i František SLÁMA, *Vlastenecké putování po Slezsku, Obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska*, Praha b. d., s. 551. O vojenském působení Jana ze Žerotína psal ve svém příspěvku plném omylů a čistých smyšlenek Josef GEBAUER, *Žerotínové a Opausko za válečných konfliktů*, *Vlastivědné listy* 23, 1997, č. 1, s. 1-3. Jeho nešťastný pokus je zde uveden pouze pro bibliografickou úplnost.

Její součástí byli i mnozí zajatci, často duchovního stavu. S těmi chtěl Žerotín naložit dobově standardním způsobem, neboť podle vratislavského kronikáře za ně hodlal požadovat výkupné.¹⁷

Triumf však rychle vystřídalo zklamání. Janovo řádění a hospodářské škody páchané soldateskou pod jeho velením nenechal nakonec vratislavský biskup Jošt z Rožmberka bez odplaty. Jeho vojska se 13. července roku 1467 nečekaně Edelštejnu zmocnila. Zajatci byli osvobozeni, deponovaná kořist zabavena a po několika dnech byl hrad demolován.¹⁸ Podle soudobých zpráv, považovaných dnes po průzkumu hradní ruiny za opodstatněné, měl být Žerotín v kritickém okamžiku v Čechách u krále Jiřího a biskupská vojska měla získat Edelštejn bez boje zradou posádky.¹⁹ Hrad již nebyl nikdy obnoven, což znamenalo i konec kariéry Jana ze Žerotína v purkrabském úřadu.

Ani král Jiří však zřejmě nechápal pád Edelštejnu jako selhání svého stoupence, což se mělo projevit hned v příštím roce, kdy mu dal v sumě 3000 zlatých uherských do zástavy hrad a panství Fulnek.²⁰ Nebylo by zcela správné redukovat tento akt pouze na možné finanční těžkosti synů krále Jiřího na Opavsku, jakkoli jsou vzhledem k protahujícímu se válečnému konfliktu pravděpodobné.²¹ Nepochybně se zde jednalo o náhradu pro schopného stoupence, jehož věrnost měla být znovu pojištěna novou výsluhou. Spekulovat je v tomto ohledu možné i o finančních pohledávkách, které mohl po létech svého vojenského působení

¹⁸ Stoupenci Jiřího Poděbradského tak utrpěli na moravsko - slezském pomezí citelnou ztrátu hned zpočátku konfliktu a oblast Zlatohorska se od této doby stala trvalou součástí držav vratislavského biskupství v Nisku. K pádu hradu srov. SRS VII., s. 136; Johann Gottlieb KUNISCH (ed.), *Peter Eschenloer 's Geschichte II.*, s. 59; Pavel KOUŘIL - Dalibor PRIX - Martin WIHODA, *Hrady*, s. 498; Pavel KOUŘIL - Martin WIHODA, *Hrad Edelštejn*, s. 358; Adolf TUREK - Lumír JISL, *Ostravsko za česko - uherské války*, s. 2; Josef PFITZNER, *Geschichte der Bergstadt*, s. 39. Stručně též i Elmar SEIDL, *Das Troppauer Land zwischen den fünf Südgrenzen Schlesiens*, Berlin 1992, s. 50.

¹⁹ Johann Gottlieb KUNISCH (ed.), *Peter Eschenloer 's Geschichte II.*, s. 58-59. Ke zvěstem o zradě hradní posádky srov. i Josef PFITZNER, *Geschichte der Bergstadt*, s. 132. Po průzkumu hradu a odhalení jeho kvalit se totiž zdá pochybné, že by tak silná pevnost neodolala útoku a vzdala se prakticky téměř ihned po napadení - viz Pavel KOUŘIL - Dalibor PRIX - Martin WIHODA, *Hrady*, s. 498.

²⁰ August SEDLÁČEK (ed.), *Zbýtky register králův římských a českých za let 1361-1480*, Praha 1914, s. 268, č. 1819.

²¹ Takto zjednodušeně celou záležitost chápe např. Adolf TUREK, *Fulnecko*, s. 43; TÝŽ, *Přehled dějin města Fulneka*, s. 3. O možnosti, že zástava rozsáhlého Fulnecka měla být Žerotínovi asi náhradou za ztracené edelštejnské purkrabství viz Adolf TUREK - Lumír JISL, *Ostravsko za česko - uherské války*, s. 2.

Jan ze Žerotína vůči králi mít. Celou záležitost mohla ovlivnit také změna mezinárodněpolitické situace, neboť roku 1468 se do války proti českým „kacířům“ zapojil i uherský král Matyáš Korvín.²² Situace se tak začala znovu komplikovat a pro Poděbrada nyní každý schopný stoupenec nabýval na důležitosti. Dále také stoupl strategický význam Opavska jako českému králi věrného ostrova uprostřed nepřátelského okolí.²³ V tomto kontextu je potřeba podotknout, že hrad Fulnek patřil k pevnostem nejen místního významu.

Jako edelštejnský purkrabí postupoval Jan ze Žerotína nekompromisně a vedl stálou válku proti odpůrcům svého chlebodárcce. Není proto žádný důvod pochybovat, že jako fulnecký pán postupoval jinak. Bohužel však jakékoliv konkrétní doklady v tomto případě chybí. Pravděpodobně se účastnil na poděbradské straně různých lokálních bojů či aktivně vystupoval v kampaních pořádaných opavským zemským hejtmanem Bernardem Birkou z Násilé proti čerstvým odpadlíkům z řad hornoslezských knížat.²⁴ Jeho věrnost

²² Průběh válečných akcí z let 1468–1471 popisují přehledně Petr KLUČINA – Richard MARSINA – Andrej ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny I.*, s. 306–312. Dále k vývoji na bojišti a v politice srov. Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 158–159. Srov. i Josef MACEK, *Král Jiří a král Matyáš, Od přátelství k nepřátelství (1458–1469)*, Časopis Matice moravské 110, 1991, s. 307; Ludwík BAZYLOW, *Śląsk a Czechy*, s. 123–125. O počátečních úspěších Matyáše Korvína ve válce proti Poděbradovi Karl NEHRING, *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich, Zum hunyadisch – habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, München 1975, s. 33. Zjednodušeně i viz Jan ZUŁAWIŃSKI, *Walki na Śląsku*, s. 73. Z široké mezinárodněpolitické perspektivy srov. Jörg K. HOENSCH, *Matthias Corvinus, Diplomat, Feldherr und Mäzen*, Graz – Wien – Köln 1998, s. 98–103. Z maďarského pohledu líčí události dodnes důležitá monografie Wilhelm FRAKNÓI, *Mathias Corvinus, König von Ungarn 1458–1490*, Freiburg im Breisgau 1891, s. 129–139. Ve Slezsku byly pozice odpůrců Jiřího z Poděbrad opětovně posíleny volbou papežského legáta Rudolfa z Rüdesheimu vratislavským biskupem po smrti Jošta z Rožmberka – viz Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 499. K odpadnutí Slezska a Lužic ke Korvínovi a o novém elánu Zelenohorské jednoty srov. i Jaroslav POŠVÁŘ, *Poznámky k politickému postavení Slezska*, s. 55–56.

²³ I zde se ale vojenské operace začaly drobit v odvetné a kořistnické výpady jednotlivých poddaných vévody Viktorina na statky protivníků ve Slezsku – viz Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 499. Např. o výpravě Jiříka Tunkla z Brníčka, Jiříka Stoše a Jaroslava ze Sovince k Nise z roku 1468 viz Adolf TUREK – Lumír JISL, *Ostavska za česko – uherské války*, s. 3.

²⁴ O situaci obecně Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 499. O Birkových akcích viz i Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 326; Gottlieb BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 234. O Birkově činnosti velmi stručně i Heinrich SCHULIG, *Meine Heimat*, s. 185; Vincenc PRASEK, „Nález o sedlákuom odpuštění brání“ učiněný v Opavě l. 1478, Program českého Nižšího gymnasia v Opavě 2, 1885, s. 36–37.

a nepochybně i aktivitu také král Jiří ocenil již v následujícím roce, kdy mu zvýšil zástavu Fulnecka na 7000 zlatých uherských a navíc mu panství zapsal do života jeho a jeho syna Petra.²⁵

Rozhodující přelom v životě čerstvého držitele fulneckého zboží však na sebe nenechal dlouho čekat. Složitá doba po smrti krále Jiřího postavila každého politicky plnoprávného obyvatele zemí Koruny české před nelehkou volbu mezi dvěma pretendenty trůnu. Na jedné straně stál Matyáš Korvín a na straně druhé mrtvým monarchou designovaný polský princ Vladislav Jagellonský. Sněm v Kutné Hoře se vyslovil pro Vladislava, ale Korvín výsledky volebního klání odmítl respektovat. Nová válka opět rozdělila společnost českých zemí na dva protichůdné tábory. Před nutností zvolit si „svou“ stranu byl postaven i Žerotín. Na jeho rozhodování měly bezpochyby důležitý vliv mimo jiné dvě okolnosti. V posledních měsících byl svědkem opakovaných výprav vojsk uherského krále proti Opavsku, které bylo osamoceným klímem znesnadňujícím jeho spojení s důležitou slezskou oblastí. Navíc je těžko uvěřitelné, že by přehlédl fakt, že již na kutnohorském sněmu agitoval jeho zeměpán a syn mrtvého krále Jiřího Viktorin, který od 27. července 1469 pobýval v uherském zajetí, ve prospěch svého věznitele.²⁶

²⁵ August SEDLÁČEK (ed.), *Zbýtky register*, s. 268, č. 1822.

²⁶ Ke složitě situaci let 1469–1471 srov. alespoň Jörg K. HOENSCH, *Matthias Corvinus*, s. 105–111; Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 159. Ze slezského pohledu podrobně Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 319–325. Stručně i viz František ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 401–403; TÝŽ, *Der böhmische König (1469–1490)*, In: *Der Herrscher in der Doppelpflicht, Europäischen Fürsten und ihre beiden Throne*, Mainz 1997, s. 34–36. Otázku Vilémova rozebírá z moderního pohledu Josef MACEK, *Král Jiří a král Matyáš*, s. 308–309. K situaci ve Slezsku srov. Marek CZAPLIŃSKI – Elżbieta KASZUBA – Gabriela WAŚ – Rościsław ŻERELIK, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 99; Jaroslav POŠVÁŘ, *Poznámky k politickému postavení Slezska*, s. 56–57; Karol MALECZYŃSKI a kol., *Historia Śląska I./2*, s. 286. O tom, že i přes složení holdu Slezanů Matyáši Korvínovi byla situace ve Slezsku nepřehledná a v některých, zvláště hornoslezských oblastech že vládla až naprostá anarchie, kdy jednotlivá knížata respektovala v podstatě jen toho, kdo konkrétně přivedl svá vojska viz Hermann AUBIN a kol., *Geschichte Schlesiens I.*, s. 277. K polské politice v době války Jiřího z Poděbrad a Matyáše Korvína srov. Marian BISKUP, *Die Rivalität zwischen Jagiellonen und Habsburgen um die böhmische und die ungarische Krone im 15. und Anfang 16. Jahrhunderts*, *Österreichische Osthefte* 32, 1990, s. 273–275. K situaci na Opavsku a ve Slezsku v krizové době těsně před smrtí krále Jiřího viz Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 500; Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 326. Situace na severovýchodní Moravě a na Opavsku i viz Jiří JURK, *Moravský severovýchod*, s. 151–152; TÝŽ, *Poodří a Pobečví*,

Právě díky Viktorinově manévrování se v letech 1471–1473 mimořádným způsobem vyhrotila situace právě na Opavsku. Vévoda se již přestal tajit změnou své politické orientace, ale pro značnou část reprezentace země byl přechod „na druhou stranu“ z mnoha důvodů nemožný. Mezi přední odpůrce nového kurzu se počítali např. Bírkové z Násilí a stejný postoj zaujala i část vlivného klanu Stošů.²⁷

Vše se definitivně vyjasnilo po 1. únoru 1472, kdy se vévoda Viktorin nečekaně objevil v Praze. Tehdy s konečnou platností král Vladislav a čeští předáci odmítli pomoci při umořování vysokého výkupného požadovaného

---

s. 22–23; Adolf TUREK – Lumír JISL, *Ostravsko za česko – uherské války*, s. 4. O zhoršující se situaci Matyáše Korvína v době před Jiřího skolem viz František ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 403; Karl NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 43–48. O bezmocnosti Slezanů tváří v tvář českým úspěchům z konce vlády Jiřího z Poděbrad a o snaze některých vévodů – bývalých poděbradských spojenců nalézt zpět cestu k pražskému centru viz Jaroslav POŠVÁŘ, *Poznámky k politickému postavení Slezska*, s. 58; Karol MALECZYŃSKI a kol., *Historia Śląska I./2*, s. 287. Okolnosti volby Vladislava Jagellonského a následném opětovném vyhocení situace alespoň Jörg K. HOENSCH, *Matthias Corvinus*, s. 119–121; Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 159–160; Jaroslav POŠVÁŘ, *Politický vývoj ve Slezsku v letech 1471–1526*, Opava 1960, s. 9–10; František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě V., Věk jagellonský, kralování Vladislava II. a Ludvíka I. od roku 1471 do roku 1526*, Praha 1939, s. 25–34. Prakticky ihned po Vladislavově volbě začaly i polské nájezdy do Slezska – viz Hermann AUBIN a kol., *Geschichte Schlesiens I.*, s. 280.

²⁷ Viktorin byl postaven před nelehký úkol nastalou situací řešit. Oslabil pozice rodu Bírků prosazením svého stoupence Václava z Převor do hejtmanského úřadu na Opavsku a pomýšlel i na tažení proti vzpurným Stošům, necítil se však proti nim prozatím dost silný. Na jaře roku 1473 se alespoň připojil ke Korvínem organizovanému tažení svého bratra Jindřicha, dalších slezských knížat, biskupa Rudolfa a měst Vratislavi a Svídnice proti rybnickému vévodovi Václavovi. Znamenalo to počátek další fáze války v přímém sousedství Opavska a zároveň šlo o předeheru frontálního útoku uherského krále proti odpůrcům v Horním Slezsku. K tomu srov. Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 502; Adolf TUREK – Lumír JISL, *Ostravsko za česko – uherské války*, s. 4–7. Proti Václavovi Opavskému a Rybnickému, kterého vojensky podporoval polský kancléř a krakovský hejtman Jakub z Dębna, stáli ze slezských knížat Přemek Těšínský, Jan Ratibořský a Mikuláš Opolský – viz Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*, Kraków 1980, s. 75. Dále k tomu srov. Idzi PANIC, *Przemko II Cieszyński w środkowoeuropejskiej polityce międzynarodowej, Studium z dziejów Śląska w 3 ćwierci XV wieku*, Watra, rocznik Bielski 1981–1983, s. 135–136; Karol MALECZYŃSKI a kol., *Historia Śląska I./2*, s. 288–289; Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 330.

uherskou stranou za jeho propuštění.²⁸ Na své cestě z Uher do Prahy se Viktorin zastavil mimo jiné na Fulneku.²⁹ Je pravděpodobné, že se zde setkal s Janem ze Žerotína a že došlo i na jednání ohledně příštího směřování Opavska. Viktorin si potřeboval připravit půdu pro plánované změny a získat na svou stranu spolehlivé lidi, které hledal i mezi jedinci ze starého poděbradského okruhu. Žerotín držel své fulnecké dominium jako zástavu a Viktorin byl jejím vlastníkem. I to mohlo působit jako silný argument při jeho rozhodování. Navíc byl Jan na Opavsku usazený teprve krátkou dobu a nemusel se tudíž cítit natolik vázaný názory zdejšího prostředí. Veškeré okolí Opavska bylo více či méně pevně v rukou uherského krále³⁰ a další odpor by logicky tak jako tak vedl spíše jen k ožebračení jagellonských straníků. Sám Korvín dal ostatně již svými akcemi z konce života Jiřího z Poděbrad jasně najevo, kam budou směřovat jeho příští útoky. Navíc Slezsko pro něj nabývalo na důležitosti i jako území rozdělující jagellonské oblasti v Polsku a v Čechách na dva izolované celky. Není proč pochybovat, že tak to chápal i jistě realisticky uvažující Jan ze Žerotína. Roku 1473 se také rozeběhly jeho těžké majetkové spory právě s albrechtickými Stoši.³¹ Z mnoha indicií potvrzovaných pozdějším vývojem

²⁸ Všichni synové zesnulého krále Jiřího z Poděbrad se pak sešli 9. března na Poděbradech a rozdělili si majetek po otci. Opavský vévoda poté získal od Korvína svobodu tím, že mu zapsal právě získané majetky v Čechách. Zároveň se také musel zavázat, že zůstane jeho straníkem. K tomu srov. např. Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 501; František PALACKÝ, *Dějiny V.*, s. 49, 57. K Viktorinově přestupu na stranu jeho věznitele srov. Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 1471–1526, Díl 1–2*, Praha 2001, s. 339–340; Otakar VINAR, *Potomci Jiřího z Poděbrad*, *Heraldika a genealogie* 23, 1990, s. 21–23; Stefan GŁOGOWSKI, *Potomci krále Jiřího z Poděbrad*, *Genealogie knížat z Minstrberka*, Ostrava 1989, s. 10.

²⁹ Berthold KRONTHAL – Heinrich WENDT (ed.), *Scriptores rerum Silesiacarum XIV, Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus, Zweite Abtheilung 1479–1490*, Breslau 1894, s. 4, č. 324c.

³⁰ Ten si mohl být jist především většinou Moravy. Poněkud složitější byla jeho pozice v Horním Slezsku, kde jednotlivá knížata lavírovala z nutnosti mezi budínským, pražským a krakovským dvorem. Že se stalo Slezsko po smrti Jiřího z Poděbrad předmětem polsko – česko – uherských tahanic srov. Hieronim SZCZEGÓŁA, *Koniec panowania piastowskiego nad środkową Odrą*, Poznań 1968, s. 25. O anarchii a lokálních válkách, které zmítaly Slezskem po smrti Jiřího z Poděbrad Karol MALECZYŃSKI a kol., *Historia Śląska I./2*, s. 288. Totéž i v Jan ZUŁAWIŃSKI, *Walki na Śląsku*, s. 74.

³¹ Z 18. prosince toho roku pochází první z dochovaných nálezu komorního soudu v této věci – viz František PALACKÝ (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské IV.* (dále jen AČ IV.), Praha 1846, s. 277, č. 27.

tak vyplývá, že již tehdy nastoupil cestu pragmatismu a stal se stoupencem krále Matyáše.³² Tím započala druhá etapa v jeho vojenském dráze.

Rozhodnutí padlo v pravý čas, neboť přes mnohé pokusy o mírové řešení krize³³ se schylovalo k rozhodující konfrontaci. Jako první vyhlásil válku otec Vladislava Jagellonského polský král Kazimír IV. Otevřený konflikt mezi Korvínem a Jagellonci záhy vyprovokoval k rozhodným akcím proti stoupencům druhé strany i „prouherský“ tábor na Opavsku, k němuž se nyní hlásil i Jan ze Žerotína.

Aktivní byla ovšem na Opavsku i opozice, do jejíhož čela se postupně postavili především Stošové, kteří neváhali se zbraní v ruce pustošit statky svých odpůrců. Nemalé problémy s nimi měl i Žerotín. Svědčí o tom proces, který probíhal v letech 1473–1475 u komorního soudu v Praze.³⁴ Míra dochovanosti pramenného materiálu bohužel nedovoluje zjistit, co přesně bylo formální

³² A. Turek ve své knize o dějinách Fulnecka uvádí s odvoláním na *Mars Moravicus* Tomáše Pešiny z Čechorodu, že Jan ze Žerotína byl nejprve na straně krále Jiřího z Poděbrad, ale již roku 1469 přešel na stranu jeho rivala Matyáše Korvína. Roku 1472 se měl opět přiklonit k Poděbradovu nástupci Vladislavovi Jagellonskému. Později měl však roku 1477 stát zase pevně za Korvínem – viz Adolf TUREK, *Fulnecko*, s. 46. Stejně jako Turek s odvoláním na Pešinovo dílo i Franz von KRONES, *Die erzählten Quellen der Geschichte Mährens im fünfzehnten Jahrhundert*, Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens 4, 1900, s. 90. I přes svůj pragmatismus a nemalou dávku politického oportunistu však Žerotín přece jen takto divoce nepostupoval a Pešinovo líčení je tak nutno odkázat do říše smyšlenek a konstrukcí barokního historika. Roku 1469, tedy v době kdy mu král Jiří zásadním způsobem polepšil jeho zástavní držbu fulneckého dominia, Jan ze Žerotína na uherské straně nepochybně nestál. Kdyby pak v letech 1469–1472 podporoval Matyáše Korvína, musel by se stát terčem útoků naprosté většiny opavské šlechty v čele s hejtmanem Birkou. Ovšem roku 1474, jak bude zřejmé, stál Žerotín opravdu nepochybně na straně Matyášově, když za něj bojoval proti Jagelloncům u Vratislavi. Budínskou orientaci pak neopustil až do Korvínovy smrti.

³³ Jedním z hlavních byl celokorunní sněm v Benešově konaný v květnu a červnu 1472, kterého se však nezúčastnili zástupci Moravy. Bylo vyjednáno příměří, které mělo platit až do 28. září 1474. Boje však opět vypukly dříve. Podrobnosti František PALACKÝ, *Dějiny V.*, s. 61–62.

³⁴ AČ IV., s. 277, č. 27; s. 284, č. 38; s. 285, č. 39; s. 288, č. 44; s. 289, č. 46; s. 292, č. 50; s. 293, č. 52. Zajímavostí zůstává, že byl stále ochoten řešit spor soudní cestou u krále v Praze. Taková možnost tu ovšem byla. Podle privilegia z roku 1339 měla opavská šlechta právo odvolávat se při řešení soudních sporů ke králi – viz Jan KAPRAS, *Opavské právní dějiny doby knížecí*, Věstník Matice opavské 24, 1918, s. 27.

příčinou sporu, ačkoli ta v tu chvíli již zřejmě nebyla prvořadá. Nesmiřitelnost obou soupeřů byla vyostřována především jejich zcela zásadními rozporů politického charakteru. Žalobcem byl Žerotín, který byl rovněž poškozenou stranou, žalovaným pak byl Zikmund Stoš spolu se svým otcem Jiříkem. Spory měly co do činění se škodami, které měli Stošové učinit „*panie Martě a mateři její*.“³⁵ O koho se v tomto případě jedná, však není jasné. Že alespoň jedna strana používala při své argumentaci násilí, naznačuje neustále se opakující poznámka „*aby v tom času řeči i skutkem pokoj zachovali*.“ Jan ze Žerotína vinil i Jana Stoše, zde je však informační vakuum téměř stoprocentní. Jak uvádějí ve své práci A. Turek a L. Jisl, byl Jan Stoš hejtmánem Bernarda Bírky z Násilé na hradě Vikštejně a někdy během roku 1474 vypálil s tamní posádkou ves Kozmice Janovi ze Zvole.³⁶ Zdá se tedy oprávněně spekulovat, že podobné výpravě mohl čelit i fulnecký Žerotín.³⁷

Čas odplaty nastal v srpnu roku 1474, kdy se pod tlakem mezinárodněpolitických událostí vévoda Viktorin rozhodl definitivně skoncovat s opozicí. Jeho vojsko posílené o spojence z řad místní šlechty, mezi kterými zcela jistě nechyběl ani Žerotín,³⁸ zaútočilo na pozice odpůrců. Brzy k Opavě přitáhl

³⁵ Autoři knihy *Hrady Českého Slezska* o sporu Jana ze Žerotína se Zikmundem Stošem pojednávají. V jejich výkladu, že spor se týkal „odkazu Žerotínovy matky Marty“ však došlo nepochybně k omylu. Důležitý je zde však rozbor krizové předkonfrontační situace na Opavsku, včetně nepochybně politického pozadí žerotínsko - stošovského sporu - viz Pavel KOUŘIL - Dalibor PRIX - Martin WIHODA, *Hrady*, s. 502.

³⁶ Adolf TUREK - Lumír JISL, *Ostravsko za česko - uherské války*, s. 15.

³⁷ Soudně se Jan ze Žerotína obracel i proti „Prosenickému“ (Snad jde o člena vladyckého rodu z Prosenice / z Kokor z oblasti střední Moravy - viz Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 240.) asi tedy také straníku krále Vladislava. Ve prospěch dohadů, že celá kauza měla spíše politické pozadí, pak svědčí další ze série nálezů, ve kterém sice také figuruje i Jan ze Žerotína, který se však zabývá žalobou podanou na Zikmunda Stoše rovněž Korvínovým straníkem, opolským knížetem Mikulášem, za něhož u soudu sliboval i kníže Jindřich Münsterberský, který patřil roku 1474 dočasně též do Korvínova tábora. Protože se Zikmundův otec Jiřík Stoš, který se k žalobám znal, k projednávání soudu nikdy nedostavil, bylo 4. března 1475 Janovi ze Žerotína dáno „za právo“ (AČ IV., s. 293, č. 52.).

³⁸ Prameny sice v tomto případě o výslovné účasti Jana ze Žerotína při bojích na Opavsku v srpnu 1474 mlčí, jeho zřejmě nemalá aktivita je však nepřímou potvrzována jeho účastí v bojích u Vratislavi, o které se ještě zmíníme, vývojem jeho postavení v následujícím roce a také tím, že se později podílel i na „dělení“ stošovského majetku v zemi. V konfliktu snad mohl využít i přežívající manské soustavy, která byla vázána k Fulneku. Tamní leníky zpracoval ve svých studiích podrobně A. Turek. Jak ale sám

s elitním jádrem své armády i samotný Korvín. Do konce měsíce byl veškerý odpor zlomen a Opavsko se zařadilo natrvalo po bok uherského krále. Ten poté pokračoval do biskupské Nisy, kde byl 13. září. Tam ho také dostihly zprávy o chystaném velkém tažení polsko - českých vojsk do Slezska a vrazil proto neprodleně k Vratislavi.³⁹ Následující střetnutí znamenalo konec jagellonských snů o vytlačení uherského krále z českých zemí,⁴⁰ potvrzení statutu quo a také umožnilo nový rozlet Jana ze Žerotína a jeho rodu.

píše, nevíme nic o organizaci manského zřízení na panství, šlo - li o manství služebná, či vojenská atd. V Žerotínově době byla na Fulnecku tato manství: pohořsko - jestřabské, Valtěřovice, Slatina a Pohořílky - k tomu srov. především Adolf TUREK, *Příspěvky k dějinám manských statků na panství fulneckém*, SLSb 1, 1936, s. 131-150. Dále viz TÝŽ, *Kotulínští z Kotulína na Pohořílce, Drobná šlechta na Fulnecku do války třicetileté IV.*, Kravařsko 7, 1938, s. 33; TÝŽ, *Spor o dědictví jestřabské, Drobná šlechta na Fulnecku do války třicetileté V.*, Kravařsko 7, 1938, s. 67; TÝŽ, *K dějinám statku Slatiny, Drobná šlechta na Fulnecku do války třicetileté VII.*, Kravařsko 7, 1938, s. 101. Že však ani leníci nemuseli mít shodný názor na orientaci svého pána, ukazuje příklad Jana Čapka - viz TÝŽ, *Čapkové z Kroměšína a z Valtěřovic, Drobná šlechta na Fulnecku do války třicetileté I.*, Kravařsko 6, 1937, s. 113. Výsledky svého výzkumu o manských statcích na fulneckém panství shrnul pak Turek ve své monografii Fulnecka, která vyšla v rámci moravské vlastivědy - viz TÝŽ, *Fulnecko*, s. 114-116, 127-131. Na základě jeho výzkumů nejnověji přehledně i Pavel KOUŘIL - Dalibor PRIX - Martin WIHODA, *Hrady.*, s. 508.

³⁹ O Korvínově tažení na Opavsku roku 1474 nejpodrobněji Adolf TUREK - Lumír JISL, *Ostravsko za česko - uherské války*, s. 7-15. Dále k tomu srov. Pavel KOUŘIL - Dalibor PRIX - Martin WIHODA, *Hrady.*, s. 503-505; Jaroslav BAKALA a kol., *Slezsko*, s. 43. Kupodivu žádné informace o válečných akcích, které roku 1474 na Opavsku probíhaly, nenajdeme v klasické práci G. Biermanna. Je zde jen zmínka o tom, že po neúspěšných jednáních opět propukly boje - srov. Gottlieb BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 236.

⁴⁰ Porážka Jagellonců u Vratislavi byla dokonalá. Bylo uzavřeno příměří do 25. května 1477, které ve své podstatě definitivně otevřelo cestu k pozdějším olomouckým úmluvám. Celé tažení velice podrobně včetně jeho domácího i mezinárodněpolitického pozadí a přípravy především Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów*, s. 96-123. Z mezinárodněpolitického hlediska s důrazem na činnost císaře Friedricha III. jsou velice cenné především knihy Jörg K. HOENSCH, *Matthias Corvinus*, s. 139-141; Karl NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 70-72. Dále srov. Cezary BUŠKO - Mateusz GOŁIŃSKI - Michał KACZMAREK - Leszek ZIĄTKOWSKI, *Historia Wrocławia I.*, s. 197; František ŠMAHEL, *Der böhmische König*, s. 37-38; Jan ZUŁAWIŃSKI, *Walki na Śląsku*, s. 75-77; Petr KLUČINA - Richard MARSINA - Andrej ROMAŇÁK, *Vojenské dějiny I.*, s. 312; Isabella ACKERL, *König Mathias Corvinus, Ein Ungar, der in Wien Regierte*, Wien 1985, s. 68; Karol MALECZYŃSKI a kol., *Historia Śląska I./2*, s. 289-290; Hermann AUBIN

Tažení Matyáše Korvína přes Opavsko k Vratislavi znamenalo příležitost, které se agilní Žerotín opět pevně chopil.⁴¹ Snad již během bojů po boku vévody Viktorina projevil schopnosti, které vedly uherského krále k tomu, že s ním začal počítat jako s jedním ze svých hejtmanů.⁴² U Vratislavi Jan nepochybně byl, jak o tom zanechal osobní svědectví, když 19. června 1475 připomínal písemnou formou vratislavské městské radě své zásluhy na obraně

a kol., *Geschichte Schlesiens I.*, s. 281; Jaroslav POŠVÁŘ, *Politický vývoj ve Slezsku*, s. 11–12; Ludwik BAZYLOW, *Śląsk a Czechy*, s. 131–133; František PALACKÝ, *Dějiny V.*, s. 71–78; Franz von KRONES, *Die erzählenden Quellen*, s. 91; Wilhelm FRAKNÓI, *Mathias Corvinus*, s. 170–174; Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 332–336. Stručný přehled česko – uherského konfliktu ve Slezsku od doby Jiřího z Poděbrad viz i Radek FUKALA, *Slezsko v evropské mocenské politice*, Historický obzor 14, 2003, č. 1–2, s. 6–7. Slovy uznání o „vojevůdcovském talentu,“ který Korvín prokázal během obrany Vratislavi nešetřil ani Josef MACEK, *Jagellonský věk*, s. 269. Jen zcela stručné informace najdeme v starší polské práci o dějinách Vratislavi Karol MALECZYŃSKI, *Dzieje Wrocławia I, Do roku 1526*, Katowice – Wrocław 1948, s. 277. O tom, že se ukazovalo, že Vladislavův „otec nemá dostatek sil ani prostředků k rozhodnému vítězství nad Korvínem“ i František ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 404.

⁴¹ Editori třináctého svazku počínu *Scriptores rerum Silesiacarum* předpokládali, že Žerotín patřil k moravským posilám, které za bojů ležely na vratislavském předměstí před svatým Mauriciem (Berthold KRONTHAL – Heinrich WENDT (ed.), *Scriptores rerum Silesiacarum XIII., Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus, Erste Abtheilung 1469–1479*, Breslau 1893 (dále jen SRS XIII.), s. 190, č. 237.). Skutečnost však byla zřejmě trochu jiná. Jan ze Žerotína získal Fulneckého dominia přesídlil de facto z Moravy na Opavsko. Navíc Korvín nejprve válčil po boku vévody Viktorina na moravsko – slezském pomezí a teprve poté zamířil k Vratislavi. Nejprve táhl k Nise, kde chtěl pokořit tamní odpůrce (viz Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 332.). Pak se však dozvěděl o hrozícím vpádu nepřátel a spěchal ke slezské metropoli. Je proto pravděpodobné, že se Jan ze Žerotína nepřidal k jeho vojsku až později u Vratislavi s moravským kontingentem, ale že se naopak k oddílům uherského krále připojil již při jeho tažení na Opavsku, respektive po jeho ukončení. Snad mohl být součástí i určitých posil poskytnutých Korvínovi vévodou Viktorinem.

⁴² Korvín si vybíral své spolupracovníky spíše podle jejich schopností, než podle původu. Metody vlády a personální politika uherského krále jsou vynikajícím způsobem zpracovány v jazykově přístupné studii maďarské historičky Tekeové – viz Suszsa TEKE, *Der ungarische König (1458–1490)*, In: *Der Herrscher in der Doppelpflicht, Europäische Fürsten und ihre beiden Throne*, Mainz 1997, s. 11–28. K tomu, že Korvín hleděl při obsazování vedoucích postí především na schopnosti kandidátů srov. i Josef MACEK, *Jagellonský věk*, s. 276–277.

města proti jagellonské přesile.⁴³ Tehdy se také neobyčejně úspěšně pokusil zúročit své nedávné vojenské působení a politickou vypočítavost.

Plodný rok jakoby symbolicky započal úspěšným zakončením sporů se Zikmundem a Jiříkem Stošem u komorního soudu v Praze.⁴⁴ Byla to zároveň doba, kdy byl již stošovský tábor na Opavsku zcela pacifikován a Stošové sami se museli pod nátlakem zbavovat svého majetku v zemi. Ani Jan ze Žerotína přitom nepřišel o svůj podíl z kořisti, když mu roku 1475 intabuloval svou ves Posutice se dvorem právě Jiřík Stoš.⁴⁵ Transakce měla zřejmě do dobrovolnosti daleko a spíše se jednalo o jakési vynucené odškodnění za ztráty způsobené Stoši v předchozím roce. Spekulovat lze v této souvislosti i o určitém projevu vděčnosti ze strany vévody Viktorina.⁴⁶

Nejdůležitějším úspěchem Jana ze Žerotína v roce 1475, který měl zcela zásadní vliv na další vývoj celého rodu, však byla bezesporu alodizace dosavadní zástavní držby fulneckého dominia. Datum 10. srpna nese smlouva,

⁴³ SRS XIII., s. 190, č. 237. Po vratislavské městské radě chtěl Žerotín nepochybně peníze. Buď se snažil ještě po roce něco ze své předchozí činnosti vytěžít, nebo se jednalo o dlužný žold krále Matyáše. Nakonec po odchodu polsko-českého vojska plenily uherské síly okolí Vratislavi právě z důvodů dočasné insolventnosti uherského panovníka – srov. Jaroslav POŠVÁŘ, *Politický vývoj ve Slezsku*, s. 12; Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 337. Je totiž zcela mimo jakoukoli pochybnost, že během válečných událostí roku 1474 získal jisté, a snad ne zrovna malé, finanční částky. Nemuselo samozřejmě jít jen o formu žoldu. Praktiky, které úspěšně používal už v době svého purkrabství na Edelštejně, ukazovaly, že zbohatnout se za války dalo mnoha způsoby. Kořist mohla plynout nejen z plenění okolí města Vratislavi, ale např. i ze zabavovaných polských spížovacích vozů apod. Že pak Jan disponoval roku 1475 nemalými hotovostmi, jejichž většina pravděpodobně pocházela z válečné kořisti, lze usuzovat i z toho, že v té době vložil své manželce Machně z Nové Cerekve na nově získaných Posuticích věnem celých 1000 zlatých (Jan KAPRAS (ed.), *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského II.*, *Desky zemské I (1431–1536)*, Praha 1908 (dále jen KAPRAS – DESKY), s. 88, č. 97.).

⁴⁴ Stalo se tak 4. března 1475 (AČ IV., s. 293, č. 52.).

⁴⁵ KAPRAS – DESKY, s. 87, č. 96.

⁴⁶ S vlastnictvím Posutic měl nicméně Jan zpočátku určité problémy. Už roku 1475 ho u opavského zemského soudu právě z této vsi pohnal Lacek Zajíček z Hošťálkovic (Jan KAPRAS (ed.), *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského I.*, *Knihy přední I (1413–1484)*, Praha 1906 (dále jen KAPRAS – PŮHONY), s. 100, č. 49.). Posutice však nakonec udržel bez větších problémů a zdá se, že veškeré případné právní nedostatky vlastnictví bývalého majetku Jiříka Stoše byly definitivně vyřešeny v červnu roku 1476, kdy svůj list, který měla na Posutice, předala Žerotínovi Dorota Marlová (KAPRAS – PŮHONY, s. 117, č. 31.).

kteřou opavský vévoda Viktorin spolu se svými bratry Jindřichem starším, Jindřichem mladším (Hynkem) a Bočkem z Poděbrad „na žádost krále Matyáše dávají... Janovi z Žerotína a jeho dědicům... hrad Fulnek s městem, vesnicemi, se vším panstvím a příslušenstvím, zemanstvím a manstvím, která k tomu zámku příslušejí, k pravému a svobodnému dědictví.“⁴⁷

Nejvýznamnější badatel o dějinách Fulnecka A. Turek soudil, že synové krále Jiřího prodali Janovi ze Žerotína fulnecké dominium pod nátlakem krále Matyáše.⁴⁸ Tuto svou domněnku pravděpodobně odvozoval od pozdější katastrofy vévody Viktorina, kterého roku 1485 Korvín donutil vzdát se Opavska,⁴⁹ stejně tak jako od rovněž pozdějšího nepřátelství mezi uherským králem a Jindřichem Münsterberským, které vyvrcholilo koncem 80. let 15. století,⁵⁰ či od doušky, že se odstoupení Fulnecka Žerotínovi stalo „na přímělu“ Korvínovu. Roli snad hrála v jeho kalkulacích i ta skutečnost, že Jan ze Žerotína podle zápisu panství nekoupil, nýbrž mu mělo být prostě „dáno.“ Situace však tehdy byla nepochybně jiná. Předně Viktorin i jeho bratr Jindřich starší žili tou dobou s Matyášem Korvínem v dobré shodě. Nejzávažnější ovšem byla skutečnost, že Jan ze Žerotína nepochybně patřil mezi ty osobnosti, které prokázaly v bouřlivém roce 1474 vévodovi nejednu cennou službu. Již zmíněné spory

⁴⁷ Pro budoucí vývoj a směřování fulneckého pána měla zásadní vliv neobvyklá douška, kterou dostal právo svobodně se rozhodnout, zda Fulnecko zapíše do moravských nebo opavských zemských desk a sám tak určit, k jaké zemi se bude s Fulneckem napříště počítat (František MATĚJKA (ed.), *Moravské zemské desky II., Kraj olomoucký, 1480-1566*, Brno 1948 (dále jen DZO), s. 36, č. 258; Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), Augustiniáni – kanovníci ve Fulneku, Inv. č. 68.). Z pozdější intabulace je znám i rozsah fulneckého zboží, které nebylo ani zdaleka zanedbatelným majetkem. K panství tehdy patřil strategicky důležitý hrad Fulnek, město Fulnek a vsi Butovice, Gručovice, Kletné, Kujavy, Stachovice, Suchdol nad Odrou, Valtěřovice, Vražné, Hladké Životice, díl Jestřabí, díl Pohoře, díl Vlkovic a pustá ves Kolcizfify (na jejím území dnes leží Nové Vrbno). Fulneckému pánu dále podléhala manství Jestřabí, Pohoř, Pohořílka a Slatina. Navíc si Jan nechal do desk zapsat i majetek fulneckého augustiniánského kláštera. Ten se skládal ze vsí Bílov, Děrné, Jerlochovice, Jílovec, Pustějov a Stará Ves (DZO, s. 37, č. 259.). Některé klášterní vsi držel formou zástavy, ostatní si jednoduše nechal do desk zanést bez právní opory, jak to tehdy ostatně bylo ještě celkem běžnou praxí.

⁴⁸ Adolf TUREK, *Fulnecko*, s. 43.

⁴⁹ Opavsko poté obdržel Matyášův levoboček Jan Korvín – viz nejnověji Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 505.

⁵⁰ K tomu z novějších prací alespoň Rudolf GRIEGER, *Die Pläne des Ungarkönigs Matthias Corvinus mit Schlesien*, JSchFWUB 24, 1983, s. 173-174.

se Stoši jakož i pravděpodobná osobní jednání mezi Žerotínem a Viktorinem na Fuleku pak nepřímou potvrzují i to, že se opavský zeměpán mohl na věrnost svého stoupence spolehnout i v krizovém období po svém návratu z uherského zajetí, kdy se proti němu začala rychle vytvářet silná opozice. Po nedávné vojenské intervenci byl na Opavsku nastolen kurz směřující k normalizaci vnitřních poměrů a vévoda nutně potřeboval „své lidi,“ o jejichž loajalitu by se mohl spolehlivě opřít. Přímluva Korvínova jistý vliv mít mohla, nešlo však jistě o žádný nátlak. I Viktorin sám byl pro krále Matyáše právě v těchto letech neobyčejně cenným spojencem minimálně již jen z titulu své vlády na strategicky důležitém Opavsku. A ještě jednu možnost je v této souvislosti potřeba zmínit. Nebylo by žádným překvapením, kdyby vévoda, král nebo oba zároveň dlužili Žerotínovi peníze za vojenskou službu. Nakonec ve prospěch takové domněnky by mohl nepřímou hovořit i již zmiňovaný dopis, který fulnecký pán zaslal vratislavské městské radě právě v roce 1475. Nejpádňším důkazem o tom, že se Jan ze Žerotína stal na nějakou dobu pro vévodu Viktorina nejdůležitější oporou při poválečné restauraci a upevňování jeho vlády, je však skutečnost, že zastával na Opavsku v letech 1475–1476 úřad zemského hejtmána.⁵¹

Vynikající vztahy panující v polovině 70. let mezi Janem ze Žerotína a vévodou Viktorinem pak přesvědčivě ilustruje i radostná událost z října roku 1476. 16. dne toho měsíce porodila Janova manželka Machna syna. Ten obdržel u Žerotínů zcela netradiční jméno Viktorin⁵² a je vysoce pravděpodobné, že opavský vévoda prokázal svému spojenci tu čest a byl jeho synovi za kmotra.

⁵¹ K tomu srov. KAPRAS – PŮHONY, s. 115, č. 20; s. 115, č. 21; s. 116, č. 22; s. 116, č. 25; 131, č. 17; ZAO, Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, Inv. č. 821, fol. 44, 45; ZAO, Pozůstalost Františka Tillerera, Inv. č. 5, s. 201. Ke kompetencím zemského hejtmána na Opavsku srov. Jan KAPRAS, *Opavské právní dějiny*, s. 26. Žerotín je pravidelně uváděn v opavských půhonných knihách při zasedání zemského soudu jako osoba sedící „na místě knížete Viktorina JMti“ a až za tímto sdělením následuje výčet zemských úředníků. Není zde tedy nikdy výslovně titulován jako zemský hejtmán. Vzhledem k charakteru zápisů se však jeho postavení jeví jako jen těžko zpochybnitelné. Jako zemského hetmana na Opavsku v letech 1475–1476 Jana na základě půhonných knih uvádějí i Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady*, s. 125; Adolf TUREK, *Fulnecko*, s. 46. O vzrůstu prestiže fulneckého pána v té době svědčí i to, že si ho při vložení věna spolu s Ondřejem z Tvorkova a z Koberic a Žibřidem Donátem z Polomě za poručníka zvolila paní Frona z Vojetína, manželka Václava z Tvorkova a z Raduně, tedy příslušníka jednoho z mála panských rodů na Opavsku. Viz KAPRAS – DESKY, s. 94, č. 118.

⁵² Bohumil RYBA (ed.), *Ke genealogii*, s. 210.

S blížícím se termínem vypršení příměří spěla poměrně klidná léta následující po vratislavské porážce jagellonského tábora, které Jan ze Žerotína využil k upevnění svých válečných zisků, ke svému konci. Nový výbuch ovšem urychlila krize rozpoutaná kolem známého zápasu o hlohovské dědictví.⁵³ Poslední velké válečné střetnutí odehrávající se alespoň z části na půdě pozdně středověkého českého státu bylo rovněž posledním a nejvýraznějším, či lépe řečeno poměrně nejlépe z dochovaných pramenů rekonstruovatelným, obdobím Janova vojenského života.

Již vstup fulneckého pána na rozbouřenou scénu se nesl ve znamení důležitého majetkového a zároveň vysoce prestižního zisku, když mu král Matyáš 17. ledna roku 1477 udělil do zástavy v sumě 8000 zlatých bytomskou zemi.⁵⁴ Toto hornoslezské vévodství ležící na strategické cestě do Krakova v těsné blízkosti polských hranic mělo v Korvínových očích zcela nepochybně hrát roli pojistky, aby nový držitel nasadil všechny dostupné síly a um ve prospěch

⁵³ O vývoji situace spějící k válečné konfrontaci nejpodrobněji Hieronim SZCZEGÓŁA, *Koniec panowania*, s. 63–82; TYŻ, *Zabiegi o sukcesję glogowską w latach 1476–1479*, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 469, Prace historyczne 56, 1977, s. 95–100. Podrobně též Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów*, s. 138–142; Karl NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 79–81. Dále srov. i Marek CZAPLIŃSKI – Elżbieta KASZUBA – Gabriela WAŚ – Rościślaw ŻERELIK, *Historia Śląska*, s. 104–105; Jörg K. HOENSCH, *Matthias Corvinus*, s. 143; Josef MACEK, *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991, s. 19–29; Hermann AUBIN a kol., *Geschichte Schlesiens I.*, s. 284–285; František PALACKÝ, *Dějiny V.*, s. 90; Felix PRIEBATSCH, *Der Glogauer Erbfolgestreit*, Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 33, 1899, s. 67–72; Wilhelm FRAKNÓI, *Mathias Corvinus*, s. 191–192; Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 340. Dobu od zahájení boje o hlohovské dědictví až po uzavření olomouckých mírových smluv ve Slezsku z českých historiků zjednodušeně zpracoval Jaroslav POŠVÁŘ, *Politický vývoj ve Slezsku*, s. 13. K přípravám Matyáše Korvína na válku a k postoji Polska k blížícímu se konfliktu srov. Marian BISKUP, *Die Rivalität*, s. 276; Jörg K. HOENSCH, *Matthias Corvinus*, s. 153–155; Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów*, s. 144, 147; Karl NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 81; Wilhelm FRAKNÓI, *Mathias Corvinus*, s. 190.

⁵⁴ Archiwum państwowe we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, Sign. B 165 (442), fol. 2–3; ZAO, Vincenc Prasek, Inv. č. 1063, č. kart. 11; W. WATTENBACH – Colmar GRÜNHAGEN (ed.), *Codex diplomaticus Silesiae VI., Registrum st. Wenceslai, Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johannis von Oppeln und Ratibor*, Breslau 1865, s. 99, č. 302; Colmar GRÜNHAGEN – Hermann MARKGRAF (ed.), *Lebens- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter, II. Theil*, Leipzig 1883, s. 451, č. 43; Jan DRABINA – Jerzy HORWAT – Zdzisław JEDYNAK (ed.), *Bytom średniowieczny, Przekazy źródłowe 1123–1492*, Opole 1985, s. 254, č. 296.

jeho zájmů.⁵⁵ V lednu toho roku ještě žádné oficiální střety mezi jagellonsko-habsburským táborem a Korvínem neprobíhaly. Boje zatím zuřily spíše na místní úrovni mezi vojsky braniborského kurfiřta Albrechta Achilla a jednotkami vévody Jana II. Zaháňského, který úspěšně hájil své nároky na Hlohovsko. S válkou se však již napevno počítalo. Když pak za necelý měsíc boje definitivně propukly, stanul Jan ze Žerotína jako Korvínův královský hejtman v čele vojska, které mělo přivést k rozumu část nespokojených slezských stavů, především pak šlechtu z knížectví Svídnice a Javor, a zároveň uklidnit ty, zatímco hlavní boje měly probíhat v oblasti císařských Rakous.⁵⁶

Vojsko, v jehož čele nový hejtman stanul, čítalo něco kolem 2000 mužů.⁵⁷ Jeho působení mělo však nakonec velice sporné výsledky. Vojáci zřejmě od počátku nedostávali žold, a protože na své cestě nenarazili na nikoho, kdo by

---

⁵⁵ Není jisté, zda musel či nemusel zástavu také zaplatit a zda případně zaplacená byla. Dá se rovněž vyloučit, že měl z výnosů platit své vojáky, neboť takový bod ve smlouvě zcela chybí. J. Horwat ve své knize o dějinách Bytomska uvádí, že Jan ze Žerotína půjčoval králi Matyášovi různé finanční částky a za to že obdržel město Bytom a hrad Svrchlenec (Świerklaniec / Neudeck). Pro toto tvrzení však nikde neexistují doklady. Dále uvádí, že zástavní suma byla ve výši 800 zlatých, což je však buď omyl nebo tisková chyba – viz Jerzy Krzysztof HORWAT, *Księstwo Bytomskie i jego podziały do końca XV wieku*, Gliwice 1993, s. 47. Udělení bytomské zástavy tedy mnohem spíše souviselo s připravovaným slezským tažením, jemuž měl tentokrát Žerotín samostatně velet.

⁵⁶ První zmínka o Janovi ze Žerotína, kterého jako svého velitele s vojskem poslal král Matyáš do Slezska k zajištění místních poměrů, je z 19. února roku 1477 a nachází se ve zprávě zaháňského opata Martina sasským knížatům. Jan zde tedy musel operovat již před tímto datem – viz Hermann MARKGRAF (ed.), *Scriptores rerum Silesiacarum X., Annales Glogovienses bis zum Jahre 1493, Nebst urkundliche Beilagen*, Breslau 1877 (dále jen SRS X.), s. 110, č. 56. O skutečnosti, že Žerotínova slezská výprava byla určena především k pacifikaci poměrů ve Svídnicku – Javorsku, kde tamní šlechta s nadějami vzhlížela ku Praze, zatímco města Svídnice a Javor setrvala na prokorvínovských pozicích, viz zprávu z počátku března 1477 přetištěnou v SRS XIII., s. 206, č. 259. Dále z literatury k tomu srov. František PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 92.

⁵⁷ Johann Gottlieb KUNISCH (ed.), *Peter Eschenloer's Geschichte II.*, s. 351. Srov. k tomu dále i Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów*, s. 147, 148; Hieronim SZCZEGÓŁA, *Koniec panowania*, s. 83; TÝŽ, *Zabiegi*, s. 101; Franz von KRONES, *Die erzählenden Quellen*, s. 91. Nesprávně označuje jako vůdce výpravy vrchního slezského hejtmána Zápoleského Felix PRIEBATSCH, *Der Glogauer Erbfolgestreit*, s. 70. Zpočátku snad Žerotín doprovázel i Dobeš Černohorský z Boskovic, ten je však zmiňován jako jeden z velitelů jen jednou (SRS X., s. 110, č. 56.), jinak se vždy mluví jen o Janovi ze Žerotína jako o veliteli vojska krále Matyáše ve Slezsku.

se jim mohl účinně postavit, pustili se do plenění,⁵⁸ jehož rozsah šokoval i jinak věrně prouherského vratislavského městského písaře a kronikáře Eschenloera.⁵⁹ Neurvalý postup uherského vojska pod Žerotínovým velením pobouřil také slezskou veřejnost a ještě více popudil opozici. Vojáci, kteří ve Slezsku rabovali nejen v únoru, ale zřejmě i po celý březen a většinu dubna, nakonec pro neplacení žoldu odmítli splnit cíl tažení a vypověděli poslušnost.⁶⁰

Jan ze Žerotína se asi nějakým způsobem pokoušel bezvýhodnou situaci řešit, zatímco vrchní slezský hejtman Štěpán Zápolský sháněl peníze na dlužný žold, kde se dalo. Koncem dubna roku 1477 vtrhlo do svídnicko - javorské oblasti také české vojsko pod velením Jana z Cimburka. Šlechta obou vévodství vítala Vladislavovy vojáky jako osvoboditele, zatímco špatně placení uherští žoldníci se nepříteli zřejmě ani nepokusili postavit.⁶¹ Janovi ze Žerotína se podařilo osadit uherskými posádkami alespoň města Svídnici a Javor.⁶² Štěpán Zápolský a vratislavský biskup Rudolf zatím konečně sehnali peníze, kterými zaplatili vojákům dlužný žold. Ti však poté prohlásili svou službu

⁵⁸ K tomu srov. i zprávu papežského legáta Baltazara z Piscie otištěnou v SRS XIII., s. 234, č. 287a.

⁵⁹ Eschenloer píše, že úkolem vojska bylo sice zajištění míru, ale místo útoků na nepřátele tyranizovalo vlastní obyvatelstvo, spojence, plenilo i biskupské statky a zcela zkazilo Svídnicko. Píše, že vojáci nešetřili ani ženy, dívky a děti. Žoldáci měli podle vratislavského kronikáře děti zajímat a pokud jejich rodiče nechtěli nebo nemohli dát patřičný obnos, tak je měli zabíjet. Přímou pak píše, že vojáci vše „sežrali“ a chovali se vůbec jako pohané. Svídnicko a zřejmě nejen ono bylo řádně neplacené soldatesky postiženo takovým způsobem, že vratislavská městská rada nakonec prosila vrchního slezského hejtmana Štěpána Zápolského, aby ji odvelel pryč a za tuto službu neváhala nabízet dokonce ani tučné finanční odstupné ve výši 600 zlatých - viz Johann Gottlieb KUNISCH (ed.), *Peter Eschenloers's Geschichte II.*, s. 351. K rabování vojáků Žerotínova vojska srov. i Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów*, s. 148.

⁶⁰ K neochotě vojáků splnit cíl tažení, tedy zaútočit proti sídlům odbojných šlechticů ve Svídnicku - Javorsku, Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 339.

⁶¹ František PALACKÝ, *Dějiny V.*, s. 94.

⁶² Po vpádu českých oddílů byli uherští vojáci ve městech, domáhali se vyplacení žoldu a hrozili, že se jinak přidají k Čechům (Johann Gottlieb KUNISCH (ed.), *Peter Eschenloers's Geschichte II.*, s. 351.). K bezvýhodnosti situace, kdy žoldníci vypověděli poslušnost a navíc bylo stále zřejmější, že nakonec ani města nebudou chtít vojáky nadále vpouštět za své hradby, srov. zprávu Štěpána Zápolského o činnosti své a Jana ze Žerotína v krizových dnech konce měsíce dubna roku 1477 otištěnou v SRS XIII., s. 210, č. 265.

za ukončenou a odtáhli ze země.⁶³ Hlavní města obou vévodství, která se tak ocitla bez ochrany, se rychle dohodla s místní šlechtou a spolu s ní 2. května 1477 uzavřela s Vladislavem Jagellonským mír.⁶⁴ Štěpán Zápolský s tím v situaci, kdy celé Slezsko zůstalo do značné míry vojensky nechráněné, nemohl nic udělat. Tažení Jana ze Žerotína tak skončilo naprostým fiaskem. Nic však ani tentokrát nemohlo zabránit dalšímu celkovému vítězství sil Matyáše Korvína, který na hlavním bojišti s konečnou platností pokořil Vladislava Jagellonského a spolu s ním i císaře Friedricha III.⁶⁵

Snad i proto, snad i kvůli vědomému podcenění severní fronty ze strany uherského vládce, se však zdá, že ani po debaklu jarního tažení neztratil Jan ze Žerotína pro svého krále zcela svou vojenskou cenu. O jeho dalším působení na válečném poli není sice od této doby nic známo, v každém případě je však jisté, že s ním jako s velitelem části svých sil ve Slezsku Korvín alespoň teoreticky i nadále počítal. Během jednání s polskými vyslanci roku 1478 totiž zahrozil, že v případě, že Jagellonci nepřijmou jeho požadavky, pošle do Polska čtyři armády, které tak podpoří jím iniciovaný boj varmijského biskupa Mikuláše Tungena a řádového státu Německých rytířů.⁶⁶ Vojskům měli totiž podle zpráv Jana Długosze, který se za polskou stranu jednání osobně zúčastnil, velet opavský vévoda Viktorin, Jan Bělík z Kornic, Jan ze Žerotína a Tomáš Tarczay. Výprava se však nikdy neuskutečnila a je ostatně vysoce pravděpodobné, že taková hrozba ani nebyla myšlena vážně. Spíše šlo o taktický manévr, který měl donutit polskou stranu k větší ústupnosti během jednání o konečném česko-uherském

---

⁶³ Johann Gottlieb KUNISCH (ed.), *Peter Eschenloers 's Geschichte II.*, s. 351–352. K tomu srov. i Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.*, s. 339.

⁶⁴ Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów*, s. 149. Tak učinili do rukou velitele vojska Vladislava Jagellonského Jindřicha ze Smiřic i Lužičané – viz TAMTÉŽ, s. 150. K tomu srov. i František PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 94–95. O tom, že výpady českých oddílů do Slezska zasáhly Korvína na jedné z jeho nejslabších front i Karl NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 83.

⁶⁵ K válce Korvína s císařem a Vladislavem 1477 viz František ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 404–405; TÝŽ, *Der böhmische König*, s. 38; Jörg K. HOENSCH, *Matthias Corvinus*, s. 155–158; Zsuzsa TEKE, *Der ungarische König*, s. 23; Isabella ACKERL, *König Matthias Corvinus*, s. 68–69; Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów*, s. 150–156; Karl NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 84–92; František PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 96–98; Wilhelm FRAKNÓI, *Matthias Corvinus*, s. 192–194.

⁶⁶ Ke Korvínem živěné válce Polska s Řádem Karl NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 99.

vyrovnání.⁶⁷ Ta skončila slavnostním uzavřením známých olomouckých smluv 21. července 1479.

Konečné bilancování zhruba 15 let, které Jan ze Žerotína strávil z velké části na bojišti, muselo i tohoto jistě ambiciózního rytíře uspokojit. Zisk kompaktního fulneckého dominia se stal napříště pevnou základnou pro další vzestup celého rodu. Jeho držitel navíc disponoval nemalými obnosy peněz na hotovosti. I ty nepochybně pocházely především ze zdrojů, které umožňovala čerpat válka. V mírových dobách se pak Jan osvědčil jako vynikající hospodář a prozíravý investor chápající nástup šlechtického podnikání a význam úvěrových operací. To mu umožnilo stanout koncem života mezi nejmajetnějšími moravskými aristokraty, když postupně k Fulnecku přikoupil Kečersko a velká panství strážnické, šumperské a novojičínské, přičemž odprodal de facto jen postupně stále problematičtější bytomskou zástavu ve Slezsku.⁶⁸ Takový vývoj by ovšem byl jen ztěží možný právě bez vstupního kapitálu, jehož podstatou byly válečné zisky.

Agilní a účinné vystupování na bojišti také Janovi přineslo spolu s přízní panovníka vzrůst osobní prestiže. Byl přizván jako prostředník k uzavírání smluv mezi dvěma významnými velmoži, jakými byli vratislavský biskup Rudolf z Rüdeshemu a syn Jiřího z Poděbrad kníže Jindřich Münsterberský.⁶⁹

⁶⁷ Alexander PRZEDZIECKI (ed.), *Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia, Tomus XIV., Joannis Długosii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII., Tomus V., Liber XII. (XIII.)*, Cracoviae 1878, s. 679. K tomu srov. i Krzysztof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów*, s. 164. Výprava měla jít až do Prus, což by již jen díky nutnosti projít Braniborskem bylo nereálné a z vojenského hlediska i zbytečné. Tak např. Hieronim SZCZEGÓŁA, *Koniec panowania*, s. 94–95. Navíc v té době již vrcholila jednání o definitivní podobě mírových smluv řešících český problém. Je také možné, že se mělo jednat zároveň i o formu nátlaku na Braniborské Hohenzollerny. Nakonec ihned po uzavření olomouckých smluv ponechal Korvín své pobaltské spojení jejich osudu.

⁶⁸ K občas poněkud složitějším peripetiím doprovázejícím další majetkový růst Jana ze Žerotína po roce 1480, který se v horizontu následujících let ukázal pro další vývoj jeho rodu jako zcela klíčový, odkazují na svou diplomovou práci – Petr KOZÁK, *Vzestup rodu Žerotínů a moravsko-slezské pomezí*, Opava 2004 (nepublikovaná diplomová práce obhájená na ÚHM FPF SLU Opava), s. 80–112.

⁶⁹ Jan prostředkoval úspěšně. Uzavřené smlouvy se týkaly konečného vyjasnění držby Zlatohorska s Edelštejnem. Je možné, že jistou roli při ustanovení jeho osoby za prostředníka mohl hrát i fakt, že zastával v polovině 60. let na Edelštejně purkrabský úřad. Smlouvy mezi oběma stranami byly uzavřeny 23. a 30. listopadu 1477 – viz Colmar GRÜNHAGEN – Hermann MARKGRAF (ed.), *Lehens- und Besitzurkunden Schlesiens II.*, s. 513, č. 57; s. 516, č. 58. O Žerotínově prostředkování i Josef PFITZNER, *Geschichte der Bergstadt*, s. 132.

Především však téměř ihned po skončení bojů došlo k jeho rychlému a bezproblémovému přijetí mezi moravské panstvo.⁷⁰ To již zastával, zprvu ještě jako rytíř, úřad nejvyššího sudího olomoucké cúdy,⁷¹ což ho řadilo do elitního sboru moravských zemských úředníků. Je také pravděpodobné, že během svého působení na válečném poli navázal řadu později užitečných styků s předními členy šlechtické obce, jak o tom můžou svědčit jeho pozdější konexe na skupinu kolem Viléma z Pernštejna⁷² či blízké vztahy k dlouholetému veliteli vojsk krále Matyáše Korvína Vilémovi z Tetova.⁷³

Žoldněrskou etapu života Jana ze Žerotína, spojenou s všestranným povznesením jeho rodu, je zároveň možno chápat i jako modelový příklad kariéry původně nevýznamných šlechtických rodů, na které bylo v českých zemích obzvláště bohaté právě bouřlivé 15. století. Svoje rody tehdy na přední místa v majetkovém žebříčku pozvedli např. Lobkovicové, Trčkové z Lípy, Černínové či Šlikové. Také oni patřili později, stejně jako se tomu stalo v případě Žerotínů, mezi přední aristokratické rody. I v pozdějších generacích byly

⁷⁰ Se svou žádostí o přijetí mezi moravské panstvo vystupoval Žerotín dosti sebejistě. Pánům Moravanům za své povýšení nabídl, že zaneše své Fulnecko do olomouckých zemských desk, jak mu to umožňovala smlouva o alodizaci. Od té doby je Fulnecko počítáno k Moravě. Žerotínova nabídka moravským pánům viz Moravský zemský archiv v Brně, Stavovské listiny 1212–1847, Sign. 398; Petr CHLUMECKÝ – Josef CHYTIL (ed.), *Regesta stavovských listin v zemském archivu v Brně*, Brno 1863, s. 95, č. 410. Fulnecko zapsal Jan do olomouckých desk 24. června 1481 (DZO, s. 36, č. 258.).

⁷¹ Jako nejvyšší sudí olomoucký byl zmiňován poprvé již 27. února roku 1480 (Vincentius BRANDL (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové, Tomus V*, Brunae 1888, s. 41.). Naposledy byl pak v úřadě připomínán k 14. dubnu 1482 (Tomáš KALINA (ed.), *Moravské zemské desky II. 1480–1566, Kraj brněnský*, Praha 1950, s. 25, č. 220; Josef KALOUSEK (red.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské XVI.* (dále jen AČ XVI.), Praha 1897, s. 245, č. 263.). I v budoucnu se však mimořádně aktivně účastnil zasedání zemského soudu a často byl jmenován jako posel k deskám.

⁷² S Vilémem z Pernštejna se mohl potkat např. na bojišti u Vratislavi roku 1474 (Petr VOREL, *Páni z Pernštejna*, s. 68–69.). Podařilo se mu i oženit svého prvorozeného syna Petra s Machnou z Pernštejna, dcerou Vilémova zemřelého bratra Zikmunda. Smlouva na Machnino věno byla uzavřena 25. června 1488 – viz František PALACKÝ (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské VI.* Praha 1872, s. 521, č. 206; AČ XVI., s. 325, č. 384.

⁷³ Někdy před 24. červnem roku 1494 za něj provdal svou dceru Barboru (deskový vklad věna viz DZO, s. 101, č. 7.). Jan se později stal i hlavním poručíkem Vilémových sirotků a kontakty a majetky zemřelého Tetaura mu umožnily úspěšně se zařadit mezi královské věřitele. K tomu viz Petr KOZÁK, *Vzestup*, s. 92–94.

příslušníky rodu Žerotínů významné a schopné osobnosti, které se zasloužily o další růst jeho prestiže a majetku. Rodové dějiny pak jakoby vyvrcholily v osobě Karla staršího. Zůstává však neoddiskutovatelnou skutečností, že i dílo tohoto významného politika a intelektuála by bezpochyby jen stěží vzniklo nebýt zcela zásadního zakladatelského počínu, který realizoval během svého pestrého života právě Jan starší Fulnecký.

Johann der Ältere von Zierotin

Ein Beitrag zum spätmittelalterlichen Söldnerwesen

Petr Kozák

Johann der Ältere von Zierotin und auf Fulneck (Jan Starší ze Žerotína a na Fulneku) legte den Grundstein für die künftige Bedeutung und politische Stellung der Zierotiner. Als Johann jedoch jung war, musste er als vermögensloser Ritter in den Königsdienst treten. Die erste Erwähnung Johann Zierotins kommt vom März 1465. Damals war er königlicher Burggraf in Edelstein. Von dieser Festung aus führte er einen erfolgreichen Krieg gegen die Feinde König Georgs von Podiebrad. Die Kämpfe spielten sich hauptsächlich in Schlesien ab. Auch nach der Eroberung der Festung Edelstein im Jahre 1467 blieb er an der Seite König Georgs. Für seine treuen Dienste gab ihm König Podiebrad das große Dominium Fulneck als Lehen.

In der Krisenzeit nach dem Tod „des hussitischen Königs“ wechselte Johann von Zierotin (genauso wie sein Landesherr Viktorin Fürst zu Troppau) zum ehemaligen Feind, dem ungarischen König Matthias Corvinus über. Auf der ungarischen Seite kämpfte er bereits im Jahre 1474 bei Breslau gegen die verbündeten jagiellonischen Heere. Im Jahre 1477 war er Hauptmann des corvinischen Söldnerheers in Schlesien. Als Dank für seine Dienste gab ihm König Matthias Land und Stadt Beuthen in Oberschlesien als Lehen.

Johanns militärische Karriere wurde durch den Friedensvertrag von Olmütz (1479) definitiv beendet. In der folgenden Friedenszeit war er dank seinem Geschäftssinn äußerst erfolgreich. Sein Eigentum und sein Einfluss nahmen ständig zu. Er war schließlich so bedeutend, dass er in Mähren geadelt wurde. Aber nur dank dem langjährigen Krieg konnte er sich (überhaupt) das Antrittskapital an Geld und Prestige aneignen. Nach seinem Tod gehörten die Zierotiner zu den mächtigsten und reichsten aristokratischen Familien in Mähren.

Knieža Fridrich Ostrožský.

Ruský kondotier v husitských Čechách a na Slovensku

Alexander Randin

Poľský kráľ Vladislav Jagello sa chystal na veľkonočné sviatky roku 1434 v Krakove, keď ho však zastihla nemilá novina: knieža Ruský Fridrich z Ostrohu na čele českého ozbrojeného oddielu podnikol tajnú výpravu z Moravy, aby sa zmocnil vysočiny pri zámku Czorsztyne na Dunajci, upevnil sa tam a zaútočil na slovenské oblasti Uhorského kráľovstva a Poľsko. Starý kráľ reagoval napodiv rýchlo a rozhodne. Na veľký piatok 26. marca 1434, navzdory nečasu, topiacemu sa snehu a rozvodneným riekam, okamžite poslal proti kniežaťu svojich dvorných rytierov, ktorí ho vytlačili z poľského územia.¹ Fridrich sa však nevzdal zámeru preniknúť na Spiš a zamieril hore pozdĺž Váhu aby sa k bohatým spišským mestám dostal cez Liptov. V prvej polovici apríla 1434 obsadil strategicky dôležitý Ružomberok a začal ho upevňovať v očakávaní pomoci od husitskej posádky v Topoľčanoch, aby mohol pokračovať v ťažení na Spiš. Jeho postup vyvolal na Slovensku veľký rozruch. Bratislavský kapitán Juraj z Rozganevic v liste do Prešporoku 12. apríla 1434 bije na poplach a tvrdí, že husiti už prenikli na Spiš! Župan Marmarošskej a Spišskej stolice žiada Kremnicu, aby súrne vyslala vojská proti kniežaťu Fridrichovi, ktorý sa upevňuje v Ružomberku (list zo dňa 19. apríla 1434). Ľahostajná nezostala ani manželka uhorského kráľa a cisára Svätej rímskej ríše Žigmunda Luxemburského, kráľovná Barbora, ktorá bola toho času v Bratislave (Prešporoku). 30. apríla 1434 zasiela svojmu vennému mestu Kremnici posolstvo, v ktorom rozhodne žiada sústrediť vojsko a smerovať k Ružomberku, pretože „kacíri“ v Topoľčanoch sa chystajú podporiť husitov, čo sa upevnili v Ružomberku². V konečnom dôsledku kráľovské vojská blokovali husitskú posádku v Topoľčanoch, Fridrichovi Ostrožskému sa nepodarilo preniknúť na Spiš a bol vytlačený aj z Liptova.³

---

¹ Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. Tom IV. Ks. XI. XII., Krakow 1869, s. 486.

² List župána Jana z Perína pozri: Archív Mesta Kremnice. Fons 26, Fasc 1. N 9. Branislav Varsik. Husitské revolučné hnutie a Slovensko, Bratislava 1965, s. 126–127.

³ Tamže, s. 264–265.

Kým ale bolo toto záhadne „ruské knieža“, ktoré vyvolalo priam paniku svojím nečakaným vpádom na severné Slovensko, aká osudná sila ho dostala na moravsko-poľsko-uhorské pohraničie a na čelo husitského oddielu?

Knieža Fridrich Ostrožský je pomerne známou postavou v dejinách husitskej doby a jeho meno sa z času na čas objavuje na stránkach odbornej, ale aj populárnej literatúry. Špeciálne práce o ňom chýbajú, nechýbajú však subjektívne a ideologicky sfarbené hodnotenia. Pre jedných je Ostrožský – najpozoruhodnejšou, výnimočnou postavou medzi ruskými účastníkmi husitskej revolúcie, stelesnením už v 15. storočí existujúcej slovanskej solidarity, úprimne veriacim pravoslávnyim človekom, ktorý z celej duše prežíval nespravodlivé odsúdenie Jána Husa a Jeronýma Pražského.⁴ S jeho menom spájajú aj kuriózný príbeh o akomsi moravskom „Stalingrade“, v ktorom sa oslobodenie obliehanej Břeclavi táborským vojskom v roku 1426 vykresluje ako rozhodujúca bitka, ktorá zabezpečila husitom nadvládu nad celým moravským markgrófstvom! Pri tom veľký kľúč na zamatovom vankúši mal Prokopovi Holému odovzdať sám veliteľ obrancov – knieža Fridrich⁵. Pre druhých je Ostrožský – „predajný na všetky strany“ žoldnier, „knieža z východu s prázdnyimi vreckami“, ktorý spolupracoval s husitami len zo zisťných záujmov⁶.

Knieža Fridrich z Ostrohu naozaj prešiel cez dejiny husitských Čiech a susedných krajín tak kľukatou cestou, že je mimoriadne ťažko sledovať tento závrtný slalom, keď sa raz objaví v prameňoch, potom na celé roky zmizne a znovu sa vynorí, ale už v inej úlohe, na opačnej strane barikády alebo v inom štáte, ba často súčasne na dvoch až troch miestach!

Problémy vznikajú už pri používaní jeho mena. Pretrváva tendencia horiť kniežatovi Fridrichovi „Fedor“. Snáď najzreteľnejšie sa prejavila v postoji P. Čorneja, ktorý písal o kniežati Fedorovi z Ostrohu, že ho „v Čechách a na Morave, nevedno prečo, volali Fridrich, a v oblastiach poľsko-litovskej únie zase Fedko“⁷. Naozaj, nemecké meno sa pre etnického Rusa zdá zvláštne, ale nedajme sa tým zmiastať. Meno „Fridrich“, aj keď nie často, sa predsa

⁴ Napríklad: A. Ф. Хойнацкий. Преподобный Феодор, князь Острожский, Древняя и Новая Россия. Т. III. № 9–12, СПб 1876, с. 5–18.

⁵ Miroslav Svoboda. Břeclav za husitských válek, in: Město Břeclav, Brno 2001, s. 144–145.

⁶ František Šmahel. Husitská revoluce III, Praha 1993, s. 226–227; IV, Praha 1993, s. 136; On ž: Dějiny Tábora 2, České Budějovice 1990, s. 382, 407.

⁷ Petr Čornej Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402–1437, Praha-Litomyšl 2000, s. 467.

len vyskytuje v rusko-litovskej genealógii.⁸ Ako uvidíme ďalej, vo všetkých prameňoch vždy vystupuje ako Fridrich (Fredericus, Fryderyk), a tak sa sám vždy aj podpisuje. Iba jeden príklad. Kronika Jána Dlugoša jasne rozlišuje kniežata Ruského Fridricha a Fedka (Teodora) z Ostrohu.⁹ Sú to dvaja rozliční ľudia. Ich stotožňovanie, aj keď veľmi lákavé, keďže boli súčasníkmi a používali podobné predikáty (Ostrožský a z Ostrohu), by nás zaviedlo na falošnú cestu. Spomínaný Fedko z Ostrohu je skutočne záhadnou postavou, a názory na túto postavu sú absolútne chaotické. Poľskí a niektorí ukrajinskí historici sa domnievajú, že ide o kniežata Fedka Nesvižského, a v kruhoch odborníkov-genealógov už desaťročia trvá zdĺhavý spor o oprávnenosti stotožňovania Fedka Nesvižského s litovským kniežatom Fedorom Korybutovičom - bratom známeho Žigmunda Korybuta!¹⁰ Napokon, porovnanie chronológie spomienok v rozličných prameňoch nám umožňuje aspoň v jednom prípade konštatovať, že eventuálne „siamské dvojčatá“ sa súčasne zdržiavali na rôznych miestach. V apríli - máji 1434, keď Fridrich Ostrožský podnikol spomínanú výpravu na Dunajec a Liptov, Fedko s tatárskymi oddielmi sa chystal znovu vtrhnúť do rusko-litovského Podolia.¹¹

Prípadá mi neoprávnená aj doposiaľ zaužívaná mienka, stotožňujúca Fridricha Ostrožského s významným volyňským magnátom kniežatom Fedorom Danilovičom Ostrožským, ktorého práva na Ostroh boli potvrdené Vladislavom Jagellom v roku 1386. V 30. rokoch 15. storočia sa už dožíval sedemdesiatky,

⁸ А. В. Флоровский. Чехи и восточные славяне Т. I, Прага 1935, с. 304.

⁹ Jan Długosz IV, s. 370, 486, 539 (Fridrich); 451-454, 481, 488 (Fedko). Pozri tiež: М. С. Грушевський. Історія України-Руси, Т. 4, Київ-Львів 1907, с. 216-217, 479-480

¹⁰ Pozri napríklad: J. Wolff. Kniaziowie Litewsko-Ruscy od końca czternastego wieku, Kraków 1895, s. 179, 275-276; Puzyna J. O pochodzeniu kniazia Fed'ka Nieswizkiego, Mięsięcznik heraldyczny 4, 1911, s. 41-82; On że: W sprawie Fed'ka Nieswizkiego, МН 5, 1912, s. 56-99; On że: Korybutowicze Nieswizcy. Moje ostatnie słowo w odpowiedzi prof. Semkowiczowi, МН 9, 1930, s. 55-89; A. Prochaska. Czy możliwa jest identyczność kniaziów Nieswizkich z Korybutowiczami, МН 5, 1912, s. 12-19; Z Radziwiński. W sprawie pochodzenia Fed'ka Nieswizkiego, МН 4, 1911, s. 142-145; On że: Itinerarium ks. Fedora Korybutowicza i ks. Fed'ka Nieswizkiego, Rocznik Tow. Heraldycznego 7, 1926, s. 1-156; W. Semkowicz. Korybutowicze i Nieswizcy w świetle sfragistyki, МН 6, 1913, s. 200-204; Молчановский Н. В. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года (преимущественно по летописям), Киев 1885, с. 378; М. С. Грушевський. Історія України-Руси, Т. 4, с. 210-211, 215, 217, 479-480; Tęgowski J. Pochodzenie kniaziów Iwana i Fiodora Nieswizkich, Genealogia 7, 1996, s. 125-135.

¹¹ Jan Długosz IV, s. 488.

čiže bol vo veku, keď by sotva mohol podniknúť dobrodružstvá v Čechách, na Slovensku a v Poľsku spojené s menom kniežata Fridricha. Fedor Danilovič zomrel vo veľmi pokročilom veku v kyjevskom kláštore a bol pravoslávnu cirkvou vyhlásený za svätého. Je to pekný námet pre historický román, ale v reálnom živote náš kondotier sotva mohol rátať s kanonizáciou.¹²

Myslím, že máme všetky dôvody, aby sme tohto ruského kniežata nazývali práve **Fridrich**, nie Fedor a sa definitívne vzdali snáh o „rusifikáciu“ jeho mena.

S Fridrichovým rodokmeňom súvisí aj ďalší problém. Už F. Palacký vyslovil názor, že pochádzal zo známeho volyňského rodu kniežat Ostrožských.¹³ Situácia však vôbec nie je taká jednoduchá, ako sa môže zdať. V posledných rokoch sú na Ukrajine uverejnené fundamentálne práce z genealógie kniežacích dynastií východnej Európy 9.–16. storočí, vrátane dynastie Ostrožských.¹⁴ Ak ich pozorne preskúmame, zistíme, že pre kniežata Fridricha v rodostrome Ostrožských prakticky nezostalo miesto. Snahy prezentovať ho ako syna už spomínaného Fedora Daniloviča nie sú presvedčivé a vedú k vzniku v genealogických tabuľkách fantastickej „hybridnej“ postavy Fedora-Václava Ostrožského alebo opäť k už síce trochu zahmlenému stotožňovaniu Fridricha s Feďkom Nesvižským.¹⁵ Genealogický prieskum dejín Veľkého Kniežatstva Litovského totiž naráža na značné úskalía. Stav prameňov je taký, že ukrajinskí vedci sa oprávnenne sťažujú na „impersonalitu“ litovsko-poľského obdobia vlastných dejín.¹⁶ Keď hovoríme o Ostrožských, pozornosť odborníkov sa prirodzene sústreďuje na postavy najvýznamnejších predstaviteľov dynastií

¹² М. А. Максимович. Письма о князьях Острожских, Собр. Соч. Т. I, Киев 1866, с. 164–195; А. Ф. Хойнацкий. Преподобный Феодор, князь Острожский, с. 9–18; Історія України в особах. Литовсько-Польська доба, Київ 1997, с. 69; Критично о týchto názoroch už А. В. Флоровский. Чехи и восточные славяне Т. I, с. 303.

¹³ František Palacký. Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě III, Praha 1968, s. 259

¹⁴ Леонтий Войтович. Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів, Київ 1992; Леонтий Войтович. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження, Львів 2000 (elektronická verzia: <http://litopys.narod.ru/dynasty/dy-nbibl.htm>). Н. М. Яковенко. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна), Київ 1993.

¹⁵ Леонтий Войтович. Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів, с. 91. Н. М. Яковенко. Українська шляхта, с. 275–276.

¹⁶ Історія України в особах. Литовсько-Польська доба, с. 3–4.

z konca 15.–16. storočia – „nekorunovaných kráľov Rusi“, vynikajúcich vojvodcov, mecenášov a obrancov pravoslávia. Zároveň ranné dejiny rodu sú stále na úrovni hmlistých hypotéz. Dokonca aj o pôvode Ostrožských existuje niekoľko súperiacich koncepcií. Jedna z nich obhajuje názor, že majú svoj pôvod v Haličskej vetvi Rurikovcov cez volyňských Monomachovcov – Romanovcov, dedičov Romána a Daniila Haličských (zhoduje sa to s rodovou tradíciou Ostrožských, je to aj názor F. Palackého). Druhá tvrdí, že predkami Ostrožských boli turovo-pinskí Rurikovci – Iziaslavovci, a tretia trvá na tom, že zakladateľ rodu Daniil z Ostrohu (zomrel okolo roku 1366) pochádzal z dynastie litovských kniežat a bol pravnukom Gedimínasa¹⁷. Preto je celkom možné, že v priebehu ďalšieho bádania nájde Fridrich Ostrožský svoje miesto v dejinách tejto slávnej rodiny. O to viac, že na to existuje niekoľko nepriamych aj priamych dôkazov. Nevyvoláva pochyb jeho kniežací titul. Pri tom je jasné, že ide o údelné knieža: Fridrich sa totiž často podpisuje ako „božou milostou (dei gracia) knieža Ruský“ (podč. – A. R.)¹⁸. Práve Volyň bola svojho druhu konfederáciou údelných kniežatstiev, a početná vrstva titulovanej aristokracie s jej mentalitou „panovníkov milostou božou“, zastávala myšlienku zvrchovanej štátnosti.¹⁹ Zachoval sa aj takmer nepopierateľný dôkaz príslušnosti kniežata Fridricha k dynastii volyňských Ostrožských. Roku 1438 dal poľskému kráľovi Vladislavovi potvrdenie s pečatou, na ktorom je zreteľne viditeľný erb kniežat Ostrožských²⁰. Napriek tomu však isté pochyby zostávajú. V prameňoch sa Fridrich takmer všade spomína ako „knieža Ruské“, alebo „z Rusi“, a iba v niektorých prípadoch sa k tomu pridáva „Ostrožský“ alebo z „Ostrohu“. Samotný titul „knieža Ruské“ znie

¹⁷ Л. В. Соболев. Генеалогическая легенда князей Острожских, Славяноведение 2, 2001, с. 31–45.

¹⁸ Středověké listy ze Slovenska. Sbíрка listů a listin, psaných jazykem národním, ed. Václav Chaloupecký, Bratislava-Praha 1937, s. 4; Colmar Grünhagen (ed.). Geschichtsquellen der Hussitenkriege, Scriptores rerum Silesiacarum VI, Breslau 1871, № 81, s. 59.; František Palacký. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436, I, Praha 1873, s. 602.

¹⁹ М. С. Грушевський. Історія України-Руси, Т. 4, с. 159, Т. V, с. 27–33; Леонтий Войтович. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.), 7.8. Князі і традиції державності.

²⁰ Úplný text dokumentu uverejnil Josef Pervolf. Příspěvky k českým dějinám XV–XVI století, Časopis Musea Království Českého LIV, 1880, s. 403. Pozri tiež: Josef Pervolf. Čechové a Poláci v XV a XVI století, Osvěta III–I, 1873, s. 768; И. Первольф. Фридрих князь Острожский, Древняя и новая Россия I, № 1–3, с. 220

čudne, pretože Ostrožskí ho nepoužívali. Geopolitický pojem „Rus“ sa vtedy viac vzťahoval k Haliču (kniežatstvo alebo kráľovstvo Ruské), ktorý sa dostal do zloženia poľských korunných oblastí, a nie Volyne, patriacej k Veľkému Kniežatstvu Litovskému. O titul „kniežata Ruského“ sa mohli uchádzať uhorskí a poľskí králi, ktorí bojovali za nadvládu nad Haličom, nie však údelné ostrožské knieža.²¹ Je pozoruhodná aj skutočnosť, že v dokumentárnych svedectvách sa k Fridrichovmu základnému titulu niekedy pridávajú názvy majetkov, ktoré v tom čase kontroloval alebo držal, napríklad „Fridrich, milostou božou knieža z Rusi, pán na Wesseli“, „dux de Silina“ a i.²² Preto sa nemôže definitívne zavrhnúť predpoklad Ladislava Hosáka o tom, že titul „ostrožský“ má byť odvodený od moravského Ostrohu, ktorý Fridrich určitý čas mal v držbe.²³

Nie celkom jasné sú aj okolnosti a dôvody príchodu Fridricha Ostrožského do Čiech. J. Dluhoš uvádza, že tam žil dlhé roky a osvojil si „český spôsob života, reč a obyčaje“. Pri tom by sme však nemali príliš dôverovať tvrdeniu o tom, že Fridrich utiekol z vlasti kvôli „nejakým zločinom“²⁴. Je dobre známe, že Dlogušova História, aj keď je nesporne mimoriadnym dielom, sa vyznačuje určitou zaujatosťou a subjektivismom, ktorý vyúsťuje až do nenávisti voči všetkému „husitskému“. Vo vtedajšej katolíckej Európe existoval negatívny stereotyp „českého kacíra - husitu“, v ktorom nechýba ani predstava o tom, že husitské Čechy sa stali útočiskom pre všemožné kriminálne živly.²⁵ Domnievam sa, že Fridrich mohol mať aj vážnejšiu a reálnejšiu motiváciu, nadväzujúcu napríklad na špecifiká dedičného práva v ruských oblastiach Litvy a Poľska. Knieža, ktorý z tých ktorých príčin prišiel o dedičné právo sa stával „izgojom“ a absolútne vypadal zo systému štrukturovanej spoločnosti, čo preňho znamenalo osobnú katastrofu.²⁶ Nie je vylúčené, že práve preto nefiguruje Fridrich v genealógii Ostrožských. Svojím spôsobom to

²¹ М. С. Грушевський. Історія України-Руси, Т. 4, с. 100-125

²² Středověké listy ze Slovenska, s. 4; List župána Jana z Perína pozri pozn.2.

²³ Ladislav Hosák. Uherský Ostroh ve válkách husitských, Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze XLIII, 1935, s. 28-29. Jeho názor kritizoval svojho času Rudolf Urbánek. K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě, Praha 1940, s. 21-22.

²⁴ Jan Długosz IV, s. 486.

²⁵ Paweł Kras. Český kacír-husita, in: Martin Nodl, František Šmahel (edd.). Člověk českého středověku, Praha 2002, s. 266.

²⁶ Леонтий Войтович. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.), 7.3, 7.8.

mohla ovplyvniť aj cieľavedomá politika litovských a poľských panovníkov, zameraná na likvidáciu údelných kniežatstiev, ako aj silnejúca nerovnoprávnosť pravoslávnych aristokratických rodov²⁷.

Všetci sa zhodujú na tom, že Fridrich Ostrožský prišiel do Čiech spolu s kniežatom Žigmundom Korybutom (ide o druhé obdobie jeho aktívnej činnosti v krajine v rokoch 1424–1427)²⁸. Občas ho pokladajú za jedného z „blízkych spojencov“ alebo „hajtmanov“ litovského princa²⁹. Logika udalostí skutočne len ťažko pripúšťa, aby sa ruské knieža mohlo objaviť v českých oblastiach inou cestou. Žigmund a Fridrich patrili do jednej spoločnosti a poznali sa osobne.³⁰ Prekvapuje však, že pramene prakticky neuvádzajú svedectvá o ich spolupráci. Činnosť Korybuta v husitských Čechách súvisí predovšetkým s Prahou a Fridricha – s radikálnymi bratstvami. Je očividné, že Fridrich Ostrožský nemal nič spoločné s kľúčovými pre Žigmunda Korybuta okolnosťami. Nič nevieme o jeho účasti na známych udalostiach roku 1427, spojených s Korybutovým nevydareným pokusom o prevrat v Prahe. Nijako sa neprejavil v poľsko-českých kontaktoch v 30. rokoch 15. storočia, kde hral knieža Žigmund úlohu aktívneho sprostredkovateľa. Neúčastnili sa spolu na vojenských výpravách. Napokon, Fridrich nestál po boku Žigmunda v preňho osudnej bitke pri Vilkomire v roku 1435. Jediná špeciálna monografia, venovaná Žigmundovi Korybutovi, neprináša o tom žiadne nové údaje³¹. Skôr zaužívaná mienka o účasti kniežaťa Ruského v zložení Korybu-

²⁷ Tamže.

²⁸ A. В. Флоровский. Чехи и восточные славяне Т. I, с. 303; Branislav Varsik. Husitské revolučné hnutie s Slovensko, s. 48; Jerzy Grygiel. Życie a działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku, Kraków 1988, s. 91.

²⁹ Ю. I. Терещенко. Україна і Європейський світ, Київ 1996, с. 301; Jiří Jurok. Husitské organizační struktury v Lužicích a Slezsku, Časopis slezského zemského muzea, serie B, 45- 1996, s. 104, 106; On že: Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce, Nový Jičín 1998, s. 117.

³⁰ V každom prípade cez husitského kondotiera poľského pôvodu Dobeslava Puchalu, s ktorým obidvaja spolupracovali. Pozri: Jerzy Grygiel. Życie a działalność Zygmunta Korybutowicza, s. 91, 105–106; František Šmahel. Husitská revoluce III, s. 202.

³¹ Jerzy Grygiel. Życie a działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku, Kraków 1988. Názor J. Juroka, že sa Fridrich spolu s Korybutom po r. 1427 usadil v Hornom Slezsku, nemá oporu v prameňoch. Pozri: Jiří Jurok. Husitské organizační struktury v Lužicích a Slezsku, s. 106; Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce, s. 123.

tových vojsk v bitke pri Ústí v roku 1426 je najnovším bádaním spochybnená³². Zachovala sa síce nie celkom jasná zmienka v liste Albrechta Rakúskeho poľskému kráľovi z roku 1428 o tom, že „Žigmund a Fridrich, kniežatá litovskí“ sa spojili s českými kacírmí a znovu upevnili v niektorých mestečkách v susedstve moravského markgrófstva³³. Táto správa však nie je dôkazom spoločnej vojenskej výpravy. Na základe uvedených okolností a tiež, ako uvidíme ďalej, veľmi zvláštnych vzťahov medzi Fridrichom z Ostrohu a kráľom Žigmundom Luxemburským a jeho okolím, sa dá s určitou rezervou predpokladať, že prišiel do Čiech cez Halič a Červenú Rus, kde uhorskí králi mali celkom konkrétne záujmy³⁴.

Tak či onak, ale prvá dôveryhodná zmienka o tejto osobnosti v českých historických prameňoch patrí k roku 1424 a pochádza z mestskej knihy Českého Brodu. V tomto meste Fridrich Ostrožský mohol byť istý čas hajtmanom³⁵.

A tu sa prvý raz stretávame s príznačnou pre ruského kniežata zvláštnosťou - objavovať sa zároveň na niekoľkých miestach. Je známe, že v juhomoravskej Břeclavi sídlila v roku 1426 husitská posádka, ktorá bola v auguste obliehaná rakúskym arcivojvodom Albrechtom Habsburgom. Táboriti Prokopa Holého v novembri toho roku prišli na pomoc obklúčeným a neskôr presunuli vojenské operácie na rakúske územie³⁶. Pri tom v prameňoch sa Fridrich Ostrožský spomína ako jeden z hajtmanov breclavskej posádky spolu so známym táboreským kňazom Bedřichom zo Strážnice³⁷.

³² Pozri ďalej

³³ Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia II, Cod. epist. saec. XV, pars. I, Cracoviae 1876, s. 67, č. 69.

³⁴ O možnosti skorších Fridrichových kontaktov s českými oblasťami písal A. B. Флоровский. Чехи и восточные славяне Т. I, с. 305.

³⁵ Václav Schulz. Historické zprávy v nejstarší knize m. Brodu Českého z l. 1421-1496, VKČSN 1899-6, s. 2, 6. Pozri tiež: Branislav Varsik. Husitské revolučné hnutie a Slovensko, s. 47; František Šmahel. Husitská revoluce IV, s. 36, 174; Jiří Jurok. Moravští husité, Slezsko a Slovensko, in: Jihlava a basilejská kompaktáta, Jihlava 1992, s. 43. Rudolf Urbánek takisto sa odvoláva na Schulcovu publikáciu, ale z neznámych dôvodov píše o Čáslavi. Pozri: Rudolf Urbánek. Lipany a koniec poľných vojsk, Praha 1934, s. 30, 179, 199; On že. K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě, s. 20-21.

³⁶ Petr Čornej Velké dějiny zemí Koruny české V, s. 466-467; Šmahel. Husitská revoluce III, s. 182-183.

³⁷ Kleine Klosterneuburger Chronik, Archiv für Österreichische Geschichte VII, 1851, s. 249-250; František Šmahel. Dějiny Tábora I/2, s. 626 uvádza ho ako táboreského hajtmána, Rudolf Urbánek. K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě, s. 23 a Jiří Jurok. Moravští husité, Slezsko a Slovensko, s. 43, 45-47 považujú Fridricha za zástupcu sirotkov.

Ale aj v slávnej Písni o bitvė před Ústím sa hovorí, že „knieža Fridrich Ruský“ bol aktívnym účastníkom tejto bitky v júni 1426³⁸. Niektorí historici na základe toho úplne logicky tvrdili, že Fridrich sa nemohol nachádzať v Břeclavi pred bitkou pri Ústí nad Labem, ale podľa všetkého sem prišiel neskôr spolu s tábormi a bol menovaný za hajtmána osobne Prokopom Holým³⁹. Avšak veľmi presvedčivá Čornejova hypotéza o neskoršom pôvode „Písne“ (posledná tretina 16. storočia) spochybňuje jej relevantnosť ako historického prameňa, ako aj konkrétne mená účastníkov bitky, ktorých je v tejto písomnej pamiatke veľké množstvo a ktoré viac korešpondujú s politickými reáliami z čias boja za „Českú konfesiu“, než z obdobia husitskej revolúcie.⁴⁰ Ak teda jediný dôkaz účasti Fridricha Ostrožského v bitke pri Ústí stráca dôveryhodnosť, potom sa skutočne mohol nachádzať v Břeclavi už od obsadenia mesta husitami (začiatok roku 1426). Fridrich sa spolu s Bedřichom zo Strážnice zúčastnil na tajných rozhovoroch s dolnorakúskym zemským maršálkom Otom z Maissau, ktoré sa začali ešte pred obsadením Břeclavi husitskými vojskami a zapríčinili neúspech operácií Albrechta Habsburského na Morave. V roku 1427 gróf von Maissau bol zatknutý a obvinený z tajného sprisahania a napomáhachstva Bedřichovi zo Strážnice a Fridrichovi z Ostrohu. Zachovalo sa svedectvo o tom, že obidvaja husitskí hajtmáni boli maršalkovým zatknutím zhrození⁴¹. Je pozoruhodné, že v období hajtmanstva Fridricha Ostrožského v celom okolí Břeclavi a dokonca niektorých dolnorakúskych oblastiach bol zavedený systém tak zvaných „holdov“, ktorý poskytoval dostatočné finančné prostriedky na existenciu Břeclavskej posádky⁴².

³⁸ Výbor z literatury české. Díl druhý. Z počátku XV až ku konci XVI století. Ed. K. J. Erben, Praha 1868, s. 307.

³⁹ Miroslav Svoboda. Břeclav za husitských válek, s. 143, 145; Pozri tiež pozn. č. 37.

⁴⁰ Petr Čornej. Tajemství českých kronik Cesty ke kořenům husitské tradice. Druhé vydání, Praha 2003, s. 207–251, zvlášť 228–229.

⁴¹ Ladislav Hosák. Svědetství kronik o událostech na Břeclavsku za válek husitských, in: Vlastivedný sborník Břeclavska, 1934, č. 1, s. 4; Amedeo Molnár. Táborský kněz a hejtmán – Bedřich ze Strážnice, in: Na rozhraní věků. Cesty reformace, Praha 1985, s. 29; Miroslav Svoboda. Břeclav za husitských válek, s. 142–143, 145; Augustin Neumann. K dějinám husitství na Moravě, Olomouc 1939, s. 95–97

⁴² Kleine Klosterneuburger Chronik, Archiv für Österreichische Geschichte VII, 1851, s. 249–250 („darnach sass zu lundenburg ein Herzog aus Reussen und alle die umb in sassen bey 6 meyllen mussten im zins geben“). K systému holdov pozri tiež: Branislav Varsik. Husitské revolučné hnutie a Slovensko, s. 216–218; Josef Válka. Dějiny Moravy 1, Brno 1991, s. 138.

Na jar 1428 bol Fridrich ešte stále hajtmanom v Břeclavi a aktívne sa zúčastnil na výprave husitských vojsk na Slovensko a Sliezske ako jeden zo „starších vojsk Táborských a Sirotčích“. V tejto funkcii podpisuje glejt, vydaný predstaviteľom mesta Minsterberka dňa 22. marca 1428 ako „Fredericus dei gracia dux Russie alias Ostroch“⁴³. Zakrátko však knieža prudko mení orientáciu a objavuje sa v službách kráľa Žigmunda.

Na základe zachovaných záznamov v jednom z kráľovských registrov v roku 1428 Fridrich Ostrožský dostáva od kráľa do zálohu panstvo Veselí nad Moravou – „...hrad a městečko Veselé se vším příslušenstvím v Moravě zapsáno a zastaveno ve 4000 zlatých uherských někdy knížeti Fridrichovi z Rauss“⁴⁴. V bratislavskom archíve sa nachádza dokument zo dňa 5. októbra 1429 (podľa datovania V. Chaloupeckého), vydaný osobne kniežaťom, v ktorom sám seba nazýva „Fridrich z božie milosti knieže z Rus, pán na Wesseli“⁴⁵. Zrejme, približne v tomto období získal do držby aj moravský Ostroh od Stibora zo Stiboric mladšieho, významného uhorského magnáta z blízkeho okolia Žigmunda Luxemburského, ktorému bola zverená obrana severozápadných hraníc Uhorska⁴⁶. V každom prípade zo Stiborovej závety zo dňa 4. septembra 1431 vyplýva, že Ostroh už vtedy bol v držbe kniežaťa Fridricha: „A tiež náš hrad Ostrov na Morave, ktorý má od nás v držbe knieža Fridrich z Ruska... Takisto toto knieža Fridrich má od nás v zálohu mestečko Bzenec s pohľadávkami na tisíc zlatých...“⁴⁷

Pri tom Fridrich z Ostrohu zďaleka nemal v zámere žiť život vidieckeho zemepána a v novembri 1429 napadol husitskú posádku v Uherskom Brode, ktorá sa zachránila len vďaka rýchlej pomoci moravských husitov na čele s Jánom Tovačovským⁴⁸. Neskôr sa objavuje v Prešporku v okolí uhorského

⁴³ Colmar Grünhagen (ed.). *Geschichtsquellen der Hussitenkriege, Scriptorum rerum Silesiacarum VI*, Breslau 1871, № 81, s. 59.; František Palacký. *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436 I*, Praha 1873, s. 602.

⁴⁴ August Sedláček. *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, č. 1006, s. 143.

⁴⁵ *Středověké listy ze Slovenska*, s. 4.

⁴⁶ Pozri najnovšiu knihu D. Dvořákovéj Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. *Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska*, Budmerice 2003.

⁴⁷ *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tóne*, Bratislava 2001, s. 236

⁴⁸ František M. Bartoš. *Zápisky v breviári kněze Antocha z Přelouče z let 1422–1432*, *Časopis archivní školy XII*, 1934, s. 103, 107. Pri tom mal údajne k dispozícii celú armádu až 7000 mužov, čo je nepochybne zveličenie. Pozri: Augustin Neumann. *K dějinám husitství na Moravě*, s. 110

kráľa. Je známe, že 6. januára 1430 bol prítomný na konfirmácii jednej zo Žigmundových listín⁴⁹.

Na jar 1430 poľné vojská sirotkov, ktoré podnikli výpravu na západné Slovensko, sa dostali do veľmi zložitej situácie. Počas zdĺhavej bitky pri Trnave, keď napätie vrcholilo, uhorskému oddielu sa podarilo preniknúť do vozovej hradby, čo takmer priviedlo husitov k porážke. Zachovali sa dva údaje o tejto bitke. Eberhard Windecke sa domnieva, že tomuto oddielu velil Stibor zo Stiboríc, a v správe kniežata Konrada Olešnického sa uvádza, že na jeho čele stál knieža Fridrich Ostrožský (Fridericus dux Russiae)⁵⁰. Názory historikov sa preto rozdelili. B. Varsík viac dôveruje Konradovi Olešnickému a vzdáva hold Fridrichovi z Ostrohu. F. M. Bartoš rieši situáciu tým, že Stibor a Fridrich útočili spolu. D. Dvořáková sa ani slovom nezmieňuje o Fridrichovi a pripisuje všetky zásluhy Stiborovi zo Stiboríc, hoci sa odvoláva práve na knihu B. Varsíka. Pre F. Šmahela je situácia stále veľkým otáznikom, pretože niekoľko dní pred bitkou Fridrich Ostrožský údajne vydrancoval kláštor v Čenstochovej a teda sa fyzicky nemohol zúčastniť na bitke pri Trnave⁵¹.

Skutočne, od Čenstochovej do Trnavy je vzdušnou čiarou asi 400 kilometrov, bitka trvala od 23. do 28. apríla, a k útoku na Čenstochovu došlo 16. apríla 1430. Takže aj keby Fridrich veľmi chcel, nemohol hrdinsky bojovať proti husitom a takmer súčasne rozkrádať kláštorný majetok!

Jediný dôkaz jeho účasti na prepadnutí kláštora uvádza Dluhoš, ktorému, podľa môjho názoru, by sme však v tomto prípade nemuseli dôverovať⁵². Dluhoš podrobne a s pobúrením rozpráva o zneuctení známeho pútnického miesta a najmä zázračnej ikony Matky božej rytiermi-lúpičmi „z poľskej šľachty“, ktorí sa snažili uvaliť vinu na táboritov, čo vtedy pôsobili v susednom Sliezske. Kronikár s uspokojením zdôrazňuje, že väčšina účastníkov

⁴⁹ Branislav Varsík. Husitské revolučné hnutie a Slovensko, s. 283.

⁵⁰ Wilhelm Altmann (ed.) Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismundus, Berlin 1893, s. 279–280; František Palacký. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436 II, s. 144 (Konrad Olešnický)

⁵¹ Branislav Varsík. Husitské revolučné hnutie a Slovensko, s. 46, 275, 310–311; František M. Bartoš. Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437, Praha 1966, s. 72–73; Daniela Dvořáková. Rytier a jeho kráľ. Stibor zo Stiboríc a Žigmund Luxemburský, s. 380–381, 463; František Šmahel. Husitská revoluce III, s. 228, 389–390.

⁵² Jan Długosz IV, s. 369–370. Podrobne o celej udalosti pozri: Antoni Prochaska. Napad husytów na Częstochowę w 1430 r., Kwartalnik historyczny, XXI, 1907, s. 309–320. Ale o Fridrichovi Ostrožskom neprináša tato štúdia nič nové.

zločinu bola dolapená a mnohých postihol trest boží. Vymenúvajú sa pohlavári – menejvýznamní poľskí zemanovia, ktorých kráľ Vladislav uväznil vo veži Krakovského zámku. Záverečný nečakaný stručný doplnok: „a tiež knieža Ruský Fridrich“ sa však akosi vymyká z celého kontextu. Fridrich totiž nepatrí medzi „poľskú šľachtu“, nebol zatknutý a ani trest boží ho nepostihol. Ani skôr, ani neskôr nenachádzame Fridricha v spoločnosti zločincov, ktorých mená Dluhoš uvádza. Ľudia jeho úrovne – knieža Žigmund Korybut, Dobeslav Puchala a i. s veľkou výhodou pre nich sa o tomto čase zúčastňujú na výprave táboritov do Sliezska⁵³. Knieža Ostrožský by pravdepodobne bol práve spolu s nimi, o to viac, že také skúsenosti už v roku 1428 mal. Sotva by dal prednosť lúpežnému prepadnutiu kláštora vo veľmi pochybnej spoločnosti. Celý kontext udalostí prvej polovice roku 1430 nasvedčuje tomu, že Fridrich nemohol byť v tomto období v Poľsku a, najskôr, sa bitky pri Trnave zúčastnil.

Potom stopy po kniežati Ostrožskom miznú až na niekoľko rokov. Dohady o tom, že sa nachádzal v Litve a podporoval Svidrigajla v boji o veľkokniežací trón⁵⁴, sú sotva odôvodnené. Ako už vieme, tam pôsobil Fedko Nesvižský alebo knieža Fedor Danilovič Ostrožský.

Následne došlo vo Fridrichovom osude k ďalšej prudkej zmene. Roku 1434 sa znovu objavuje na Slovensku a to ako hajtman táboritskej posádky v Žiline, kde figuruje ako „Fridericus dux de Sylina“. Kedy znovu nadviazal spojenecké styky s husitami, nie je známe, ale logika vývoja udalostí nás vedie k záveru, že sa zúčastnil jednej z najvýznamnejších výprav táboritov na Spiš na jar 1433, hoci dokumentárne potvrdenia o tom nie sú⁵⁵

Neúnavne knieža vykazuje aktivitu aj vo svojej novej úlohe. Na jar ďalšieho roku 1434 podniká už známu výpravu na Spiš a Liptov. Je očividné, že táto rejsa nebola súkromným podujatím Fridricha Ostrožského, ale starostlivo naplánovanou akciou spolu s husitskými posádkami v Topoľčanoch, Žiline a Likave⁵⁶.

⁵³ Petr Čornej. Velké dějiny zemí Koruny české V., s. 527–530; František Šmahel. Husitská revoluce III, s. 226–227; Jerzy Grygiel. Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza, s. 106–107; Jiří Jurok. Moravští husité, Slezsko a Slovensko, s. 41–42.

⁵⁴ Tak predpokladal A. В. Флоровский. Чехи и восточные славяне Т. I, с. 323.

⁵⁵ Středověké listy ze Slovenska, s. 5; Marián Konečný. Príspevky k chronológii a topografii husitskej výpravy na Spiš roku 1433, Husitský Tábor 5, 1982, s. 205. Jiří Jurok. Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce, s. 123.

⁵⁶ Branislav Varsik. Husitské revolučné hnutie a Slovensko, s. 277.

Najviac prekvapuje, že po neúspechu tejto výpravy sa Fridrich pokojne vracia do svojho ostrožského panstva na Morave. Existujú údaje o jeho konflikte s mešťanmi Ostrohu, ktorých knieža pokladal za svojich poddaných a zaťažoval povinnosťami. Obyvatelia mesta sa naňho sťažovali cisárovi Žigmundovi v Brne, ktorý im 10. augusta 1435 niektoré výsady potvrdil. Fridrich napokon pristúpil na zrušenie nespravodlivých povinností, čo potvrdil príslušnou listinou zo dňa 15. augusta 1435⁵⁷. Čudná vec: Fridrich Ostrožský vstupuje do spolku s husitami, podniká vojenské výpravy po oblastiach Uhorského kráľovstva a potom sa vracia do svojich panstiev, získaných od Žigmunda a jeho stúpcov, pokojne si ich užíva a to pri tom, že cisár o tom vie! Voči bývalému majiteľovi Ostrohu pánovi Haškovi z Valdštejna, ktorý spolupracoval s pražskými husitami, nebol Žigmund tak zhovievavý. Naopak, poskytol Albrechtovi Habsburgovi všetky právomoci, aby za každú cenu pripravil Háška o zámok a mesto Ostroh⁵⁸. Vysvetlenie možno treba hľadať v zložitých peripetiách Žigmundovej politiky na konci 20. – polovice 30. rokov 15. storočia, spojených s hľadaním kompromisu s husitami, pokusmi získať na svoju stranu veľkokniežata Litovského Vitolda a obrátiť ho proti Poľsku, cez ktoré konala pápežská kúria?⁵⁹

Pravdepodobne, po smrti cisára Fridrich Ostrožský postupne stratil alebo predal svoje majetky na Morave⁶⁰. V roku 1438 sa jeho stopy objavujú v Poľsku, kde sa zúčastňuje na vnútornom boji na strane poľského magnáta Spyteka z Melsztyna, známeho kontaktmi s husitami (Długoš uvádza fakty o ich spoločnom útoku na panstvo Uszew)⁶¹. V júni toho istého roku s veľkým

---

⁵⁷ Ladislav Hosák. Uherský Ostroh ve válkách husitských, s. 29; Rudolf Urbánek. K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě, s. 21. (originál - v mestskom archíve Uherského Ostrohu, pozri: Zprávy archivní inspekce v Zemském Archivu v Brně 31 III, 1859).

⁵⁸ August Sedláček. Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, č. 1245, s. 173.

⁵⁹ K tomu pozri: František Kavka. Zikmundova politika let 1429–1434 a husitství, Husitský Tábor 8, 1985, s. 89–105; On že. Poslední Lucemburk na českém trůně, Praha 1998, kap. VII, VIII; Wilhelm Baum. Císař Zikmund. Kostnice, Hus a války proti Turkům, Praha 1996, kap. XVI; Julius Bartl. Žigmund Luxemburský, Budmerice 1996, s. 69–81.

⁶⁰ Pánom na Veselí roku 1437 je už Blažek z Borotina (Středověké listy ze Slovenska, s. 9–10). Podľa názoru R. Urbánka Ostroh Fridrich postúpil Reinprechtovi z Eberštorfu (K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě, s. 30).

⁶¹ Jan Długosz IV, s. 538–539.

200-členným jazdeckým oddielom veľmi aktívne sa zúčastňuje na výprave poľskej armády do Čiech na podporu kandidatúry poľského princa Kazimira na český trón. 4. júla 1438 v Krakove „Fredericus dux de Ostrorog“ vydáva poľskému kráľovi Vladislavovi potvrdenie s pečaťou kniežat Ostrožských o obdržaní žoldu za účasť na tejto výprave⁶². Koncom r. 1438 Fridrich Ostrožský na čele poľského oddielu operoval v slovenskej gemerskej stolici, obsadil hrad Gede a úspešne ho bránil až do jari nasledujúceho roku⁶³. Napokon, na jar 1439 ruské knieža malo do činenia so skupinou bývalých husitských hajtmanov, pôsobiacich na moravsko-slovenskej hranici proti Gasparovi Šlikovi, bývalému kancelárovi cisára Žigmunda a majiteľovi holičského panstva na Slovensku. V liste Hanuše z Kluxu holičského kastelána do Prešporku od 24. V. 1439 sa uvádza, že knieža Fridrich „von Rausen“ spolu s Vilemom Puklicom má 400 jazdcov s bojovými vozmi a delami⁶⁴.

To je zatiaľ posledná zmienka o Fridrichovi Ostrožskom, s výnimkou jedného vzdialeného echa: v roku 1460 sa medzi hajtmanmi známeho českého kondotiera Mladvaneka, pôsobiaceho v Rakúsku, spomína istý „Václav, vojvoda Ostrožský z Rusi“ – možno syn alebo príbuzný nášho hrdinu⁶⁵.

V snahe preskúmať málopočetné údaje prameňov o Fridrichovi Ostrožskom a systematizovať sporadické zmienky v literatúre, sme v závere získali viac otázok, ako hotových odpovedí. Napriek tomu vynaložené úsilie má zmysel, keďže umožňuje skorigovať neodôvodnené tvrdenia, napraviť chyby a nepresnosti spojené s menom tejto svojho druhu pozoruhodnej a výraznej osobnosti husitskej doby. Priam bije do očí, ako ľahko prechádza Fridrich z jednej strany barikády na druhú a vracia sa naspäť. Zrejme to súvisí s tým, že je profesionálny vojak, kondotier, ktorý spravidla má k dispozícii pomerne

⁶² Josef Pervolf. Příspěvky k českým dějinám XV-XVI století, Časopis Musea Království Českého LIV, 1880, s. 403.

⁶³ Roman Heck. Tabor a kandydatura jagiellońska w Czechach (1438-1444), Wrocław 1964, s. 146; Jiří Jurok. Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce, s. 135-136. Gede (Gedec, Gewde, Gedew, Gevdew) – hrad Hodejov blízko Rimavskej Soboty, zbúraný Turkami v r. 1571.

⁶⁴ Johann Loserth. Regesten zur Geschichte der mährisch-ungarischen Beziehungen in der Zeit der hussitischen Söldernbänder, 1918, s. 67, č. 58. R. Heck predpokladá, že tieto akcie boli podniknuté pri tichom súhlase poľského kráľovského dvora a mali za účel vyprovokovať novú vojnu s Albrechtom Habsburským: Tabor a kandydatura jagiellońska w Czechach (1438-1444), s. 147, 190.

⁶⁵ Josef Chmel. Regesta Friderici III. Rom. imperatoris (1440-1493), Wien 1840, č. 3792; „Waclaw knieze z Ostrowa“ – Středověké listy ze Slovenska, s. 103.

veľký vojenský oddiel. Pri tom ide o „čistý“, dá sa povedať „modelový“ prípad kondotiera: knieža Ostrožský je cudzinec, a teda nie je viazaný ideovými, skupinovými ani príbuzenských vzťahmi. Existujúce o ňom údaje poskytujú zaujímavý materiál pre štúdium niektorých závažných detailov, napríklad zmluvného regulovania vzťahov vojenského žoldnierstva alebo jeho financovania. Na druhej strane jeho postava je veľmi príznačná aj pri skúmaní všeobecnejších procesov vo vojenstve, spojených s rozvojom žoldnierskeho systému v Strednej Európe 15. storočia.

Azda nemá veľký zmysel vymenúvať všetky negatívne prívlastky, ktoré si Fridrich Ostrožský zaslúžil: zapredanec, bezzásadový lakomec, ľahostajný k husitským ideálom, ktorý ľahko menil zástavu v záujme každodennej materiálnej výhody a určite sa nevyznačoval celoslovenským vedomím. Dôležitejšia je iná vec: to, do akej miery to bola unikátna osobnosť, do akej miery sa jeho vlastnosti určovali tým, že bol cudzincom-dobrodruhom, ktorý sa nevedno ako ocitol v českých krajoch, nemal tam korene a snažil sa za každú cenu prežiť v zložitej husitskej dobe? Ak sa naňho pozrieme z tohto hľadiska, zistíme, že „ruský husita“ bol vlastne veľmi typickým javom, zrodeným konkrétnymi reáliami doby. Doby, keď sa postupne strácali ideály, prechádzalo sa z búrlivých revolučných čias do praktickej reality každodenného života, keď väčšina husitských hajtmanov a radových vojakov dospela k názoru, že vytúženým výsledkom husitských vojen je vlastne získanie majetku a voľný život nezávislého vojaka, žoldniera, ktorý ponúka svoje služby tomu, kto je v stave ich zaplatiť. A všetky tieto tendencie a procesy sa výrazne odzrkadlili v osude „ruského husitu“ kniežaťa Fridricha Ostrožského.

Prince Fridrich of Ostroh (Ostrogski).

A Russian Condottiere in Hussite Bohemia and Slovakia

Alexander Randin

The Hussite period was and is a popular topic of Czech and world historiography. The fundamental syntheses by F. Šmahel and P. Čornej not only summarized the results of previous research and opened new prospects, but also showed existing gaps and questions which have not been answered yet. These also include the issue of foreign participants in the Hussite revolution which is still disputable and rare memories and biased evaluations in works focused on other aspects of Hussite history.

The Russian Prince, Fridrich of Ostroh (Ostrogski), is a very interesting figure from this point of view: The author focuses on the following questions:

1. The genealogical aspect. The author emphasizes the wrongfulness of the “Russian” form of his name - “Fedor” which has been used in the Czech historiography; the author shows that his real name was ‘Fridrich’. It is most likely that he was a member of the famous family of Ostrogski Princes of Volyn (Volhynia). However, it is also possible that Fridrich, “a Russian Prince” called himself “Ostrožský” (of Ostroh) after the name of the town he held - Uherský Ostroh in Moravia.

2. The basic milestones of his activity in Hussite Bohemia, Moravia and neighbouring countries:

· 1424-1428 - Fridrich of Ostroh cooperated with radical Hussite fraternities; he operated as a captain in Český Brod (maybe also in Čáslav), in Břeclav he was one of the captains in the campaign organized by Tábor & Orphan troops to Silesia in 1428. It is not very likely that he participated in the battle of Ústí nad Labem or in the attack on the monastery in Czenstochova in 1430.

· 1428-1433 - Prince Fridrich was a member of Sigismund of Luxembourg's group and acquired the demesnes of Veselí na Moravě, Ostroh and Bzenec. At that time, he attacked the Hussite garrison in Uherský Brod (1429) and fought against Orphans in the battle of Trnava in 1430.

· 1433-1434 - Fridrich of Ostroh fought along with Táborites and became a captain of the Hussite troop in Žilina. In spring 1434, after a discussion with other Hussite troops in Slovakia, he organized a campaign to Spiš and Liptov.

· 1435 - Fridrich returned to his Ostroh demesne in Moravia and probably re-newed his contacts with emperor Sigismund.

· 1438-1439 - Prince Fridrich of Ostroh developed a close relationship with a group of former Hussite captains who operated near the Moravian-Slovak border. Serving King Vladislav, he actively participated in army operations supporting the Polish candidate for the Czech throne.

It is clearly apparent how Fridrich easily stepped from one side of the fence to the other and back. This probably resulted from the fact that he was a professional soldier, a condottiere who usually had a large military troop available. He was a clear, and we can even say “model” example of a condottiere. Prince of Ostroh was a foreigner and he was not bound by group or kinship relationships. There are data which provide interesting material for the study of some significant details, for example the contractual regulation of relationships in mercenary communities or their financing. On the other hand, this person is very significant also in the investigation of more general processes in the army, related to the development of the mercenary system in Central Europe in the 15th century.

Účast šlechty na vytváření husitských svazů a velitelské vrstvy husitské revoluce (městských svazů)

Jiří Jurok

Přestože se v posledních letech úloze a podílu šlechty v husitské revoluci věnovalo více pozornosti ze strany badatelů, stále chybí jak celková práce o podílu šlechty, tak práce o jednotlivých dílčích problémech vztahu vyšší a nižší šlechty k husitské revoluci.¹ Zde se hodlám dotknout dvou otázek a sice úlohy šlechty v jednotlivých husitských městských svazech a podílu šlechty na vzniku hejtmanské vrstvy husitské revoluce. K problematice přistupuji na základě využití hledisek a metod strukturalistické a sociologizující historie, jejíž pohled nám umožní jak sociální strukturní analýzu, tak rozkrytí politické organizační výstavby husitských svazů.

Právě z hlediska prosazení šlechty v jednotlivých husitských městských svazech je lze rozdělit celkem do tří skupin. Ze čtyř husitských svazů si nejsilnější mocenské pozice šlechtická složka vydobyla ve východočeském svazu orebitů a pozdějších sirotků, když se zde dokonce načas zformovala jako druhé paritní a paralelní mocenské centrum Orebu vedle Hradce Králové. Významná je zdejší epizodická existence Žižkova Nového Tábora v letech 1423–1424 se základnou opřenou o orebskou a táborskou feudalitu a táborskou (Žižkovu) polní obec. Významné pozice vedle orebsko-sirotčího svazu obsazovali šlechtičtí zástupci kupodivu i v druhém radikálním husitském svazu a sice v Táboře a to jednak v pozicích vrchních hejtmanů, hejtmanů polní a domácí obce a jednak v radě starších. Naopak třetí skupinu husitských svazů s nejmenším

---

¹ Miloslav POLÍVKA, *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v husitské revoluci*, Praha 1982, František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, J. M. KLASSEN, *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978, Ivana RAKOVÁ, *Čeněk z Vartenberka (1400–1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci*, Sborník historický (dále SH) 28/1980, s. 57–99, Jan URBAN, *Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce*, Folia historica Bohemica (dále FHB) 4/1982, s. 8–47, Václav ŠTĚPÁN, *Osobnost Lacka z Kravař. I., Lackův politický vzestup*, Časopis Matice moravské (dále ČMM) CX, 1991, s. 217–238, týž, *Osobnost Lacka z Kravař. II. Na vrcholu politické dráhy*, ČMM CXII, 1993, s. 11–41, Pavel KŘÍŽEK, *Beneš z Mokrovous – příslušník „druhé linie“ husitských vojevůdců*, Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 33–64, Milan ŠANDERA, *Strana Opočenských v husitské revoluci*, Východočeské listy historické 13–14, 1998, s. 41–65.

personálním prosazením a vlivem šlechty tvoří paradoxně jednak konzervativní pražský městský svaz a jednak spíše regionální žatecko-lounský městský svaz.² To znamená, že v husitských svazech s novou organizační strukturou, jakými byli táboři a orebité, si paradoxně šlechta i když převážně nižší, vydobyla silnější pozice než v pražském husitském svazu, opírajícím se již podle zjištění Františka Šmahela o starší organizační instituce.³

Šlechta v orebském a sirotčím měšťansko-šlechtickém svazu

Lze říci, že jediné ve východočeském svazu si šlechtická složka aspoň načas vydobyla zcela samostatné politické organizační centrum jako v době počátků orebského bratrstva při jeho ustavení na hoře Oreb dne 20. dubna 1420 pod vedením pánů Hynka Krušiny z Lichtenburka a pravděpodobně Aleše Vřešťovského z Rýzmburka a nižšího šlechtice Diviše Bořka z Miletínka.⁴ Tehdy v době organizace odporu proti první křížové výpravě se šlechtičtí členové orebského svazu zformovali jako druhé paritní a paralelní centrum svazu vedle Ambrožovy husitské obce Hradce Králové. Ačkoliv dosud neznáme přesně politickou organizační strukturu orebského bratrstva, víme, že toto šlechtické centrum na hoře Oreb se pravidelně paralelně organizovalo při jakýchkoliv vojenských akcích svazu a pod vedením Hynka Krušiny a Diviše Bořka z Miletínka pořádalo dokonce samostatné vojenské akce. Načas získalo ve spojení s litevským knížetem Zikmundem Korybutem a pod vrchním hejtmanem Divišem Bořkem z Miletínka v letech 1422–1423 navrch i ve vlastním Hradci Králové a dalších městech svazu.⁵

Jestliže se dodnes historici přou o důvody Žižkova odchodu z Tábora v roce 1423, lze nyní dodat další. Podle Františka Šmahela stály hypoteticky za Žižkovým odchodem z Tábora jednak značný vliv kněžské vrstvy na vede-

² Jiří JUROK, *Městské svazy, šlechta a husitští radikálové za husitské revoluce v Čechách*, v tisku.

³ František ŠMAHEL, *Táborská obec a městská samospráva v letech 1420–1452*, Husitský Tábor (dále HT) 6–7/1983–1984, s. 145–180, zvl. s. 146.

⁴ Jan Boleslav ČAPEK, *K vývoji a problematice bratrstva Orebského*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 35/1966, s. 92–109, (zvl. s. 98 a 108, výčet šlechtické složky bratrstva na s. 101, upozornění na šest zrad šlechty v čele s Čeňkem z Vartenberka na s. 102.)

⁵ František ŠEBEK, *Dějiny Pardubic I*, Pardubice 1990, s. 65–74, zvl. s. 65–68.

⁶ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, III*, Praha 1993, s. 133–140, týž, *Dějiny Tábora, I, 1, 2*, České Budějovice 1988, 1990, zde I, 2, s. 340–343 uvádí vedle rozporů s kněžími, možný Žižkův střet s Bohuslavem ze Švamberka ohledně pokusu o dobytí Prahy v roce 1422.

ní táboorského bratrstva (a to již po potlačení sektářských pikartů) a jednak rozpory mezi táboorským a píseckým centrem husitského svazu.⁶ Obdobně Petr Čornej souhlasí s důvodem Žižkových rozporů s kněžskou skupinou Mikuláše Biskupce a dalších duchovních a přidává Žižkovy možné spory s jeho panským spoluhejtmanem Bohuslavem ze Švamberka.⁷ Ve zvláštní studii věnované Žižkovi a východočeskému husitství opakuje Čornej důvod Žižkových rozporů s táboorskými kněžími a přidává negativní Žižkův náhled na rovnoprávný vztah světské a duchovní moci (teorii dvou mečů), kdy se zřejmě slepý hejtman považoval sám za vyvolený nástroj a prodlouženou ruku trestajícího Hospodina. Tamže již naznačil organizační roli a silnou aktivitu orebské šlechty oproti mnohem slabšímu východočeskému husitskému kněžstvu a možné pozvání východočeských husitů Žižkovi.⁸ Již dříve ve své knize Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce z roku 1998 jsem připojil další důvod Žižkova odchodu a současně volby právě východočeského Hradce Králové. Bylo to nebezpečí izolace táboorského svazu v letech 1422–1423 zvláště po uzavření spojenectví pražského a orebského svazu pod Korybutovým vlivem a ještě více později po vytvoření politické osy Praha – Hradec Králové – Tovačov, kdy v létě 1423 táhli pražané a orebité na pomoc šlechtickým moravským husitům Jana Tovačovského z Cimburka.⁹ Po dobytí Hradce Králové na podnět kněze Ambrože v druhé polovině července 1423 Žižka rozlomil zmíněnou osu Praha – Hradec Králové – Tovačov. Kromě toho, nově dodávám, jednak získal výhodnější geograficky položenou základnu opírající se o daleko početnější kruhy husitské východočeské šlechty a jednak tak zabránil případnému obsazení Hradce Králové husitskými nebo katolickými Poláky, jak to načas ve spojení s orebským hejtmanem Divišem Bořkem z Miletínka v roce 1423 učinil prohusitský litevský kníže Zikmund

⁷ Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české, V*, Praha – Litomyšl 2000, s. 321–324.

⁸ Týž, *Jan Žižka a východočeské husitství*, ČMM 118, 1999, s. 331–357, zvl. s. 331–332, 336, k organizační roli a silné aktivitě orebské šlechty, *tamtéž*, s. 338–339. K Žižkovým rozporům s táboorskými kněžími lze dodat zatím málo povšimnutou zprávu současníka Jana z Příbramě: „Item proto je bratr Žižka nenáviděl některých kněží táboorských, a zvláště Korandy, zjevně jemu dáváje pikardy a kacieře. A proto Koranda vystříhal je se jeho jednak dvě létě.“ *Jan z Příbramě, Život kněží táboorských*, K vydání připravil a úvodní studii napsal Jaroslav BOUBÍN, Příbram 2000, s. 70.

⁹ Jiří JUROK, *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce*, Nový Jičín 1998, s. 92, pozn. 24a.

Korybut. Proto buď před cizozemci německo-uhersko-polskými, nebo polsko-litevskými Korybutovými či katolickými varoval Žižka v listu Bernardu a Bartoši z Valečova, povolávajícím je do místa ustavení nového bratrstva.¹⁰ Od úmluv v Kežmaroku mezi Zikmundem Lucemburským a polsko-litevskými panovníky v březnu 1423 vedla cesta k přípravě tažení polsko-litevských panovníků a Zikmunda do Čech v dubnu 1423.¹¹ O něco později 27. května 1423 vyzval Vladislav Jagellonský své ruské poddané v okolí Lvova k tažení za žold do Čech a k shromáždění vojsk u Hradce Králové a Jaroměře: „quatenus ad expeditionem imminentem vos... ut super festum s. Jacobi circa Hradecz vel Jaromirz civitates in metis regni Bohemiae consistendo possitis constitui,...“¹² Zejména první nový důvod vztahující se ke stavovskému profilování vznikajícího svazu vysvětluje pozadí ustavení Žižkova Nového Tábora 7. či 8. dubna 1423 v Německém Brodě, kde Žižka soustředil východočeskou husitskou šlechtu jako Bernarda a Bartoše z Valečova a jejich menší Tábor, později pány Viktorina a Hynka Bočka z Kunštátu, Aleše Vřešťovského z Rýzmburka, Jana Roháče z Dubé a četnou nižší šlechtu jako Hertvíka z Rušinova, Beneše Mokrovouského z Hustiřan a zprvu Diviše Bořka z Miletínka a asi desítky dalších.¹³ Tím se ukazuje, že poukaz na stavovský původ

¹⁰ Petr ČORNEJ, *Jan Žižka a východočeské husitství*, s. 340, 342, tamtéž o polsko-uhersko-říšském možném vpádu do východních Čech. Tentýž důvod Žižkova odchodu do východních Čech – možnou výpravu katolických Poláků uvádí již F. M. BARTOŠ, *Husitská revoluce, České dějiny II, 7, Doba Žižkova 1415–1426*, Praha 1965, s. 179–182. Ten ovšem zamítá možnost izolace Žižky pražany a orebity, když dovozuje, že Žižka postupoval ve spolupráci se Zikmundem Korybutem. To je podle nás vyloučeno právě Žižkovým čekáním na odchod Korybuta ze země a následujícím střetem s Divišem Bořkem z Miletínka. Žižkův list in: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an I.*, (dále UB), ed. F. PALACKÝ, s. 285, č. 260, *AC, III*, s. 302, č. 24, 26. 3. 1423, Vilémov.

¹¹ UB, I, II, Praha 1873, zde I, s. 282, č. 257, 14. 3. 1423, Kežmarok, první zpráva o jednáních obou stran. K tomu *tamtéž*, II, s. 504, č. 15, 31. 3. 1423 (se zprávou o Korybutově odchodu z Čech).

¹² UB, I, s. 288–289, č. 263, duben 1423, bez místa, I, s. 289–291, č. 264, 10. 4. 1423, Krakov – k chystanému tažení polsko-litevských panovníků ve spojení s Zikmundem Lucemburským, Friedrichem starším Míšeňským a Albrechtem Habsburským původně k datu 24. června 1423. *Tamtéž* I, s. 303–305, zvl. s. 305, č. 273, 27. 5. 1423, Trebowlya k citátu z Vladislavova povolávacího listu.

¹³ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, III*, s. 132–135, pozn. 260. Tím, co je v textu řečeno, nesouhlasíme se Šmahelovou charakterizací Žižkova přesunu do východních Čech, že se jevil jako „vrtoch nesnášenlivého starce.“ *Tamtéž*, s. 134.

Jana Žižky z řad nižší šlechty má svůj význam v rámci vytvoření nového spojeného svazu Nového Tábora opírajícího se po založení zprvu o orebskou husitskou šlechtu, staré šlechtické tábořské spojence a část tábořského vojska Žižkova a teprve později po červenci 1423 o první město orebitů Hradec Králové a záhy Čáslav, Kutnou Horu, Jaroměř a Dvůr Králové. Ostatně důraz na stavovskou skladbu své strany, který se na Táboře poprvé objevil 11. června 1422 po období důrazu na nábožensky chápané obce, kladl sám Jan Žižka, jak máme dosvědčeno právě v tzv. zakládací listině jeho Nového Tábora, kde se jmenují obce: “knížat, pánů, rytířů, panoší, měšťanů, řemeslníků, robotězů a sedláků”.¹⁴ Tentýž princip zdůrazněné stavovské a sociální hierarchie přejal Žižka i do svého vojenského řádu pro svou polní vojenskou obec.¹⁵ V těchto nových souvislostech tak vystupuje Žižkův Nový Tábor jako vědomý pokus o obnovení předrevoluční stavovské hierarchie a posílení šlechtické složky bytí v husitské společnosti. Druhý důkaz tohoto tvrzení můžeme najít v ustanovení triumvirátu plnomocníků nad Novým Táborem podle Žižkovy politické závěti v sestavě: jednoho vyššího šlechtice Viktorina z Kunštátu asi za orebskou šlechtu a dvou nižších feudálů Jana Hvězdy z Vicemilic asi za orebity a Kuneše z Bělovic asi za původní tábory. Po roce 1425 nahradil Jana Hvězdu z Vicemilic další příslušník panstva Jan Roháč z Dubé.¹⁶ Žižka jako by tu již předjímal vytvoření budoucí základny pohusitské poděbradské strany ve východních Čechách.¹⁷

Nicméně po roce 1425 v souvislosti s užší kooperací obou radikálních bratrstev táborů a nynějších sirotků přes občasná rozpory, se východočeský sirotčí husitský svaz profiloval obdobně jako tábořský husitský městský svaz, tedy opřen především o svá města, polní obec a spojeneckou husitskou šlechtu. Naposledy sehrála významnou roli východočeská husitská šlechta po roce 1433, kdy její zástupce Aleš Vřešтовský z Rýzmburka stanul v čele kališnick-

¹⁴ Týž, *Táborská obec a městská samospráva v letech 1420–1452*, s. 153, pozn. 21 a 22, týž, *Organizace a skladba tábořské strany v letech 1420–1434*, HT 9/1987, s. 7–90, zvl. s. 20. Srov. UB, I, s. 285, č. 260, 26. 3. 1423, Vilémov.

¹⁵ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, III*, s. 141–142, týž, *Organizace a skladba tábořské strany*, s. 22.

¹⁶ *Ze starých letopisů českých*, ed. Jaroslav PORÁK – Jaroslav KAŠPAR, Praha 1980, s. 99, k výkladu František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, III*, s. 158.

¹⁷ Petr ČORNEJ, *Jan Žižka a východočeské husitství*, s. 354–355 naznačil totéž.

¹⁸ *Archiv český, čili staré písemné památky české a moravské, sebrané z archivů domácích i cizích* (dále AČ), III, Praha 1842, s. 412–415, č. 5, UB, II, s. 397, č. 896, 22.12.1433, Praha.

ko-katolické panské koalice jako zemský správce jmenovaný martinským sněmem v Praze až do doby bitvy u Lipan a později.¹⁸ Celkově lze v úřadě vrchních hejtmanů orebského a sirotčího svazu zaznamenat vyššího feudála Hynka Krušinu z Lichtenburka, nižší šlechtice Diviše Bořka z Miletínka, Jana Žižku a zmíněný triumvirát, pana Jana Roháče z Dubé a nižší šlechtice Jana Čapka ze Sán a Zdislava Mnicha z Roudnice.¹⁹ Přestože organizační strukturu orebského a sirotčího svazu dodnes v podstatě neznáme, uvažuje se zde o obdobné struktuře vrchního hejtmana, duchovního správce, hejtmanech polní a domáci obce, známa je rada starších sirotků, hejtmané měst a posádek, městské rady a velké obce. Rada starších sirotků je poprvé jmenována vedle rady starších táborů v listině z 25. 6. 1425 pro Kutnou Horu (srov. níže u tábořského svazu) a zřetelně až v listině, jíž sirotci berou pod svou ochranu město Bernstadt včetně odevzdávání roční činže z 27. prosince 1430: „... Nos Wenceslaus Libak de Wrbczan Capitaneus, Consilium et Seniores exercitus Orphanorum...“²⁰ Další doklady o společné radě starších táborů a sirotků od roku 1428 viz níže u tábořského svazu. Hejtmanská místa u sirotků obsazovala většinou nižší šlechta, zřídka vyšší šlechta a měšťané.

Šlechta v tábořském městském svazu

Na Táboře obdobné paritní a paralelní šlechtické centrum politické moci nikdy nevzniklo, ale řada zejména nižších feudálů se postupně stala vrchními hejtmany tábořského husitského svazu.²¹ Po úřadu čtyř společných hejtmanů z roku 1420 ve složení Jan Žižka, Chval z Machovic, Mikuláš z Husi a Zbyněk z Buchova, všech z nižší šlechty, to jsou postupně Jan Žižka, Jan Hvězda z Vicemilic, příslušníci panstva Bohuslav ze Švamberka a snad Aleš ze Žeberka, kněz a měšťan Prokop Holý, pán Jan Roháč z Dubé a kněz Bedřich ze Strážnice.²² Čtyři a poté tři a dva společní hejtmané tábořského svazu se zprvu nazývali správci, což je patrné z dvou listin z 11. června 1422

¹⁹ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, III*, s. 39, 45, 79, 125, 132, 161, 266 a 315.

²⁰ *UB, II*, s. 182–183, č. 720, 27. 12. 1430, v poli u Reichenbachu. K dokladu z 25. 6. 1425 F. ŠMAHEL, *Organizace a skladba tábořské strany*, s. 55–56. Srov. k sirotčí a tábořské radě starších Rudolf URBÁNEK, *Lipany a konec polních vojsk*, Praha 1934, s. 66 an., 199 an.

²¹ František ŠMAHEL, *Tábořská obec a městská samospráva v letech 1420–1452*, s. 153–154, kde k zastoupení především nižší šlechty ve všech husitských svazech.

²² Týž, *Husitská revoluce, III*, s. 30, 34, 64, 148, 167, 171, 217–219, 276, 301 a 309.

a z 10. 9. 1424. V prvé přijímají: „bratr Žižka, Chval, Buchovec i jiní správce lidu Tábořského ...“ knížete Zikmunda Korybuta za nejvyššího správce země a ve druhé: „My Chval z Machovic, Zbyněk z Buchova, správce obcí Tábořských ...“ uzavírají příměří s Oldřichem z Rožmberka.²³ V nejvyšším orgánu tábořského svazu, postupně vzniklé radě starších, byli zastoupeni jak šlechtičtí hejtmané polní obce, tábořských měst a posádek a hradů, tak měšťané z městských rad a eventuálně někteří panští spojenci. Otázkou ovšem je, zda rady starších nebyly dvě – jedna u domácí obce a druhá důležitější u obce polní, stejně jako kanceláře domácí a polní obce.²⁴ Zde ovšem stojíme před další otázkou, od kdy se na Táboře zformovala „obec polem pracující“. Jsme opět bez dokladů, takže se pouze odhaduje, že základy položil Jan Žižka v letech 1422–1423. Po jeho odchodu do východních Čech s touto původní polní obcí se na Táboře zformovala postupně nová polní obec a její již organizované počátky jsou kladeny do let 1425–1426.²⁵ Dosvědčenou ji máme nepřímo v existenci samostatných rad starších táborů a sirotků vždy ve složení hejtmané a duchovní správce ve vzpomenuuté listině pro Kutnou Horu z 25. 6. 1425: „My Jaroslav z Bukoviny, hauptman, kněz Prokop i jiní starší vojska Thábořského a my Velek z Brěžnice, Jan z Kralovic hauptmané, kněz Prókopek i jiní starší vojska Sirotčieho ...“ Zdá se tedy, že k zásadní změně ke vzniku rad starších došlo až po Žižkově smrti asi v letech 1424–1425 a tím i ke konstituci polní obce. Hejtmané a starší vojska táborů jsou potom zmiňováni 27. září 1428 při vystavení glejtu panu Oldřichu z Rožmberka pro společné jednání v Bechyni.²⁶ Dále jsou starší včetně hejtmana všeho vojska (spíše než pouze hejtmana Nymburka) a direktora tábořských tažení Prokopa Holého uvedeni 16. května 1430 v Nymburce v žádosti o složení výkupného za měšťany z Gubenu: „Seniores exercitus praescripti (sic), in Nymburga collecti Otti-

²³ *UB, I*, s. 210, č. 193, 11. 6. 1422, sine loco a *UB, I*, s. 360, č. 308, 10.9.1424, s. 1., také *AČ, III*, s. 245–248, č. 32.

²⁴ František ŠMAHEL, *Tábor a jeho strana v předvečer Lipan*, HT 8/1985, s. 145–154, zvl. s. 150–151, 148, týž, *Organizace a skladba tábořské strany*, s. 45, pozn. 123, ke kancelářím *tamtéž*, pozn. 124.

²⁵ František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora, I*, 2, s. 378–380.

²⁶ František ŠMAHEL, *Organizace a skladba tábořské strany*, s. 55–56 k dokladu z 25. 6. 1425, *UB, I*, s. 641, č. 542, 27. 9. 1428, Bechyně, také *AČ, III*, s. 284, č. 19.

²⁷ *UB, II*, s. 144, č. 680, 16. 5. 1430, Nymburk. Uvádí ve spojitost s obdobnou radou starších v domácí obci táborů F. ŠMAHEL, *Organizace a skladba tábořské strany*, s. 45, pozn. 123.

co de Loza, capitaneus in Nymburga, dominus Procopius dictus Rasmus, director operationum Thaboritarum ...“.²⁷ Zřetelně se o polním vojsku táborů mluví až 28. listopadu 1430 u Namyslavi v tábořské pozvánce k jednání to-
muto městu (srov. ale i níže zprávy o společném polním vojsku radikálních bratrstev z roku 1428): „Nos Jacobus de Brziewowicz capitaneus, Sigismundus dei gratia princeps Lytwanie, dominus in Hluuitz, dominus Procopius, domini, milites, clientes et seniores belli exercituum Taboritarum in campis pro nomine dei laborantes...“ Starší vojska jsou tu překvapivě jmenováni až za hejtmany, knížetem Zikmundem Korybutem, pány, rytíři a panoši, takže opět nevíme, zda všichni vyjmenovaní tvořili radu starších, ale lze to předpokládat podle obdobných svědectví.²⁸ Jasně jsou oba výše jmenovaní členy rady starších v listu povolávajícím severomoravskou šlechtu k Plzni a Domažlicím ze 7. června 1431 u Skalice: „Jacob v. Bozrzowitz (Brzezowicz), kniessz Procop vnd ander Eldisten des grossen Feldes Tabereys ...“²⁹ Nejobsáhlejší výčet členů rady starších tábořského polního vojska máme v listu slezských knížat o závazku výkupného za husitské posádky Otmuchov, Němčí a Klučbork ve výši 10 000 kop pražských grošů ze 13. září 1432: „... nobilibus et famosis viris Ottikoni de Loza, capitaneo communi, Wilhelmo Costka de Postupicz, capitaneo Luthomisslensi, Gircziconi de Brziewowicz, capitaneo in Reichenburg, Johanni Ssarowecz capitaneo in Landisberg, Johanni Morawa de Liderzewicz, Mathie de Nova villa, ceterisque senioribus exercitus Thaboritarum ...“³⁰ Kromě měšťana Otíka z Lozy čelo rady starších obsazují vyšší a nižší feudálové jako Vilém Kostka z Postupic, Jiřík z Březovic, Jan Šarovec, Jan Morava z Liděřovic a asi poddaný Matouš z Nové Vsi, kteří se asi stali hlavními příjemci zmiňovaného výkupného. Těchže velitelských pozic, jak jsme viděli, dosahovali vyšší a nižší feudálové v orebském a zejména sirotčím husitském svazu, kde se uvažuje o obdobné funkci vrchního hejtmana, hejtmanů polní a domáci obce, hejtmanech měst a posádek a dosvědčené radě starších. Po roce 1425 při společných vojenských operacích a spanilých jízdách rady starších obou radikálních bratrstev postupně vytvářely zřejmě jednu radu starších jako v glejtu městu Minsterberku do jejich tábora

²⁸ *UB, II*, s. 175, č. 712, 28. 11. 1430, na poli u Namyslavi.

²⁹ *Tamtéž, II*, s. 215, č. 739, 7. 6. 1431, u Skalice.

³⁰ *Tamtéž, II*, s. 314–317, č. 826, 13. 9. 1432, Vratislav, zvl. s. 315. Jako na nejobsáhlejší výčet polní rady starších na něj upozorňuje František ŠMAHEL, *Organizace a skladba tábořské strany*, s. 45, pozn. 123.

z 22. března 1428: „Nos Jerislaus de Bukowyn, Blasius de Cralup, capitani, Ffredericus dei gracia dux Russie alias Osroch, Johannes de Czimbur alias de Thoweczaw, Dobko dictus Puchala de Uher, ceterique seniores exercituum Taborum atque Orphanorum lege pro divina in campo jacentes pro eaque decertantes, ...“ a obdobně v listu městům krajů Hradec Králové a Čáslav z 1. dubna 1428, vždy ve Slezsku: „Hauptmanne vnd ander Eldisten des heres der Wayzen vnd Thaberen, Blazek von Cralupp, Sigmund von Slan, Jaroszlav von Bukowyn, zu felde bey Strelen...“ Napodruhé se zcela odděleně v téměř listu vyjádřil Prokop Holý obracející se zejména na bratry Jana Královce a Velíka: „Iidem vnd Pfaff Procop genand Holi vor Strelen...“³¹ Kromě střídání hejtmanů táborů a sirotků v čele intitulace listu zaujme v prvním zahrnutí ruského knížete Fridricha Ostrožského, Jana Tovačovského z Cimburka a Dobeše Puchaly do rady starších, z čehož lze vyvodit, že buď významní husitští feudálové nebo spíše šlechtici a zahraniční spojenci se samostatným vojenským oddílem tvořili součást rady obou radikálních bratrstev. Obdobné střídání hejtmanů táborů a sirotků nacházíme i v roce 1432 jako v glejtu slezským knížatům k mírovým jednáním na 5 dní z 26. 6. 1432: „... Nos Johannes dictus Czapko de Saan, Ottiko de Loza, capitanei ceterique officiales et seniores exercitus Orphanorum et Thaboriensium continue in campis ob ampliacionem libertatis veritatum divinarum decertantes...“, dále v uzavření příměří se saským vévodou Zikmundem a duryňským markrabím Friedrichem a jejich bratry na dva roky až do dne sv. Martina z 23. 8. 1432: „Nos Ottiko de Loza Johannes Czapko de San Capitanei ceterique Seniores exercituum Thaboritarum Campestrium et Orphanorum...“ a opět o zaplacení výpalného 5 000 zlatých zmíněnými sasko-duryňskými vévody z 8. 9. 1432: „ Nos Ottko de Loza Johannes Czapko de Saan Capitanei ceterique Seniores exercituum Taboritarum Campestrium et Orphanorum...“³² Z listu z 26. 6. 1432 se navíc dovídáme i o jakýchsi úřednicích sirotků a táborů. Výčet skladby obou radikálních svazů máme zachován v listině o rozšíření příměří se saským vévodou Zikmundem a duryňským landkrabím Friedrichem o saské zástavy a Jakoubka z Vřesovic ze 7. září 1432: „... Mit vnssern Brudern Heupleuthin vnd Eldis-

³¹ *UB, I*, s. 602–603, č. 509, 22. 3. 1428, pole u Pačkova, *tamtéž, I*, s. 606, č. 512, 1. 4. 1428, u Střelína.

³² *UB, II*, s. 289–290, č. 808, 26. 6. 1432, s. 1., *tamtéž, II*, s. 304–306, č. 819, 23. 8. 1432, v poli u Frýdštejna, *tamtéž, II*, s. 313–314, č. 825, 8. 9. 1432, s. 1.

³³ *Tamtéž, II*, s. 311–313, č. 824, 7. 9. 1432, s. 1.

ten beyder Here feldthaller Thaborn vnd Weisen, mit allen Iren Slossern vnd vndirtanen ...“³³ Z dokladů je tak vidět, že vrchní hejtmané a hejtmané jednotlivých posádek, příslušníci šlechty a zahraniční hejtmané vytvářeli společnou radu starších obou radikálních svazů, jež měla neznámý počet členů a podléhaly ji zřejmě všechny posádky a ostatní služebníci a poddaní bratřev. Vrchní hejtmané obou polních vojsk táborů a sirotků byli považováni za skutečné vládce země, jak svědčí jmenování českých zástupců na koncil v Basileji českým zemským sněmem 5. září 1432: „... capitanei exercituum, barones, nobiles, civitates et communitates regni Bohemiae et marchionatus Moraviae, veritatibus evangelicis adhaerentes ...“³⁴

Stavovská hierarchie táborů nejméně od roku 1422, orebito-sirotků od roku 1423 a u ostatních dvou svazů, dále ovládnání připojených královských a poddanských měst kromě Prachatic šlechtickými hejtmany a ještě dále využívání lenních vazeb husity (a to Janem Roháčem z Dubé v Lomnici již od roku 1421 a ve vlastním Táboře institucí tzv. služebníků rovněž od roku 1421) ukazují na neustálé prosazování původní feudální struktury společnosti v rámci husitské revoluční moci a nových organizačních struktur.³⁵ V revolučním rámci se nižší šlechta zmocnila nejvíce hejtmanských a velitelských pozic před vyšší šlechtou, měšťany, poddanými a kněžími, což ukazuje na význačný vzestup této stavovské složky během revoluce. Zatímco v orebsko-sirotčím svaze šlechtické křídlo nejméně dvakrát za husitské revoluce (v letech 1420–1423 a 1433–1434) uskutečnilo svou vlastní politickou linii, na Táboře se v plné míře nic takového nikdy nerealizovalo.

Zde ovšem stojíme před závažnou otázkou, nakolik fakt o převažujícím obsazení hejtmanských míst na Táboře, ale i na Orebu, v Praze a Žatci můžeme vykládat jako možnost prosazování typicky stavovské šlechtické politiky. Za stávajících znalostí lze konstatovat, že šlechta ani ve zmíněných svazech orebitů a sirotků, ani v žádném dalším husitském svazu nemohla na celozemské úrovni provádět svoji politiku, naopak byla podřízena revolučnímu programu čtyř artikulů, respektive čáslavského sněmu.³⁶ Zadruhé se zdá, že šlechtičtí představitelé byli do značné míry kontrolováni kolektivními orgány rady starších, městských rad a velkých obcí, takže vlastního prostoru měli málo. Přesto určité náznaky ukazují, že šlechtičtí hejtmané měli mnohem více porozumění pro své feudální

³⁴ *Tamtéž*, II, s. 309–310, č. 823, 5. 9. 1432, Kutná Hora.

³⁵ František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora*, I, 2, s. 385 aj.

³⁶ *UB*, I, s. 33, č. 33, *AČ*, III, s. 213–216, č. 18, 3. 7. 1420, Praha a *UB*, I, s. 116, č. 112, *AČ*, III, s. 226–230, č. 24, 7. 6. 1421, Čáslav a s. 230–232, č. 25, červen 1421, s. 1.

odpůrce, jež např. varovali před směrem husitských výprav jako tuším Jan Čapek ze Sán či Bedřich ze Strážnice, šlechtické nepřátele brali do zajetí jako Jakoubek z Vřesovic v bitvě u Ústí nad Labem a podobně.³⁷ Také víme, že hejtmané měst udělovali městům privilegia, dosazovali městské rady a dokonce se účastnili prodeju majetků uprchlých měšťanů, takže zasahovali i do záležitostí vnitřní samosprávy (např. v Kutné Hoře, Pelhřimově aj.).³⁸ To je důležité hlavně z toho důvodu, že kromě původních královských měst všech husitských svazů se měšťanstvo nemohlo podílet na vládě ani ve svých připojených královských a poddanských městech! Současně tím měšťanstvo nedospělo k jednotnému politickému programu a neprosadilo se během revoluce až na výjimky (zvláště Praha a její svaz, částečně Tábor a žatecko-lounský svaz) jako samostatná politická síla. Pokus o samostatnou šlechtickou politiku v rámci husitských svazů snad realizovali pouze Diviš Bořek z Miletínka, Aleš Vřešтовský z Rýzmburka, snad Jan Žižka, Jakoubek z Vřesovic a z cizích feudálů kníže Zikmund Korybut (mimo svazy lze zmínit ještě Čenka z Vartenberka a Menharta z Hradce). Ukazuje se, že větší pozice než v rámci celé země, si šlechta během revoluce vydobyla v lokální úrovni politického systému, kde ovládala v rámci husitských svazů jako hejtmané připojených královských a poddanských měst zmíněná města. Pokud v radikálních svazech táborů a sirotků šlechta obsazovala vyšší pozice, bylo to dáno vojenským charakterem obou radikálních svazů, kde převažoval mocenský vliv jejich polních obcí, organizovaných vojensky a kde šlechta mohla uplatnit svůj vojenský výcvik. Podle Františka Šmahela města radikálních bratrstev jen zřídka prosadila své „elementární městské zájmy“, jinak se podřizovala právě politice této válečnické aristokracie.³⁹

Šlechta v pražském městském svazu

Paradoxně v pražském husitském svazu takových pozic česká šlechta nikdy nedosáhla, odmyslíme-li si správcí funkci cizozemského litevského knížete Zikmunda Korybutoviče v roce 1422 a v letech 1424–1427.⁴⁰ V pražském

³⁷ Bořivoj LŮŽEK, *Po stopách husitství na Ústecku*, Ústí nad Labem 1959, s. 43.

³⁸ František ŠMAHEL, *Organizace a skladba tábořské strany*, s. 56, 61.

³⁹ Týž, *Husitská revoluce, III*, s. 281–282.

⁴⁰ K. HRUBÝ, *Sociologický model husitské revoluce v hranicích politického systému pražských měst*, Sociologický časopis 3, 1967, s. 575–590, zvl. s. 583–584, týž, *Struktury a postoje husitských skupin pražského politického systému*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 9-1, 1968, s. 29–78, k osobnosti knížete Zikmunda Korybuta F. M. BARTOŠ, *Kníže Zikmund Korybutovič v Čechách*, SH 6/1959, s. 171–221, zvl. s. 171 an., týž, *Husitská revoluce, České dějiny, II*, 7, s. 173 an., 206 an., J. GRYGIEL, *Zycie i dzialalność*

svazu téměř po celou dobu jeho existence převažovala váha obou městských rad Starého Města a Nového Města a případně zpočátku jejich velkých obcí. Velké obce zprvu vydávaly dekrety např. o nastolení církevní jednoty a disciplíny a zrušení dědičných platů z 21. července 1421, o klidu a veřejné bezpečnosti z 28.5.1422, obecním zřízením z května 1422 (oba na podnět Zikmunda Korybuta), zaplacení polských a cizích oddílů Zikmunda Korybuta, minci a vyhoštění stoupenců krále Zikmunda z 30. 5. 1422, o minci a dohledu nad cizími návštěvníky města z 23. 7. 1422, o klidu a bezpečnosti z 3. 10. 1422 a potvrzovaly Korybutovo omilostnění Zikmundových stoupenců v Kouřimi 4. 11. 1422 (z téhož dne potvrzení městské rady).⁴¹ Městské rady v tomto období běžně dosazovaly hejtmany v dobytých královských a poddanských městech. Pražské městské rady v čele s purkmistrem takto přímo jmenovaly hejtmany a úředníky, nadřízené nad přistupujícími královskými a poddanskými městy, jako zvláště během velkého jarního tažení pražanů do středních a severních Čech v roce 1421. Postupně tak s přijetím čtyř artikulů dosadili hejtmany do Kolína (7. 5. 1421), asi Čáslavi, Nymburku, Kouřimi (20. 5. 1421) a hejtmana Hynka z Kolštejna do Litoměřic (červen 1421), kde měli vykonávat správu svěřených měst a dbát na odevzdávání platu do Prahy.⁴² Obdobně městská rada v čele s purkmistrem po souhlasu velké obce dosadila mincmistra Mikuláše (ze Suchdola) do Kutné Hory s týmiž pravomocemi asi v roce 1421. Pražský hejtman stál v čele města nad purkmistrem a radou jako v Nymburku hejtman Jan Puška z Kunštátu na Kostomlatech.⁴³ Později za Korybutova druhého pobytu v Čechách již aspoň podle pramenů mocenská převaha oproti velkým obcím přešla na stranu městských rad. Ty postupně vydaly nařízení o věčném vypovězení stoupenců krále Zikmunda a konfiskaci jejich

Zygmunta Korybutowicza (Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV. wieku), Bratislava - Varšava - Krakov - Gdaňsk - Lodž 1988, s. 53 an., 77 an.

⁴¹ *UB, I, s. 140, č. 130, AČ, I, s. 204–206, č. 18, 21. 7. 1421, Praha, UB, I, s. 209, č. 190, AČ, I, s. 213, č. 22, 28. 5. 1422, s. 1., UB, I, s. 210, č. 191, AČ, I, s. 214, č. 23, květen 1422, s. 1., UB, I, s. 210, č. 192, AČ, I, s. 214, č. 24, 30. 5. 1421, s. 1., UB, I, s. 218, č. 199, AČ, I, s. 215, č. 25, 23. 7. 1422, s. 1., UB, I, s. 242, č. 215, AČ, I, s. 216–217, č. 27, 3. 10. 1422, s. 1., a UB, I, s. 265, č. 240, AČ, I, s. 217–218, č. 28, 4. 11. 1422, s. 1., k potvrzení městské rady UB, II, s. 499, č. 12, 4. 11. 1422, Praha.*

⁴² *UB, I, s. 90, č. 87, AČ, VI, s. 397–398, č. 4, 7. 5. 1421, Kolín, UB, I, s. 98, č. 99, AČ, I, s. 203–204, č. 16, 20. 5. 1421, Čáslav, UB, I, s. 122, č. 120, červen 1421, bez místa (pro Litoměřice, s intitulací „Nos magister civium...“).*

⁴³ *UB, I, s. 123–125, č. 121, asi 1421, formule bez data (pro Kutnou Horu, Jana Pušku v Nymburce a Jaška z Rychnova v neznámém městě, s intitulacemi „Nos magister civium...“).*

statků z 23. září 1424, jednají například s markrabím Friedrichem Braniborským 5. 7. 1427 (purkmistr, rada, šepové a obec Prahy) a obě zastupují Staré a Nové Město ve vzájemném sporu 21. I. 1429.⁴⁴ Pokud můžeme usuzovat ze zlomkovitých pramenů funkce vrchního hejtmána tu byla v podstatě podřízena těmto městským radám, i když i do ní byli jmenováni zástupci především vyšší feudality jako Hynek Krušina z Lichtenburka, nižší šlechtic Jan Hvězda z Vicemilic a příslušníci panstva Hašek z Valdštejna a Hynek z Kolštejna.⁴⁵ Po roce 1427 došlo k rozdělení staroměstské a novoměstské hotovosti, jež měly v čele své vlastní hejtmány opětně jmenované příslušnými městskými radami (např. Václava Cardu z Petrovic).

Pouze v období vlády knížete Zikmunda Korybuta vznikla především ze šlechticů složená vladařská rada, jejíž vliv byl ovšem vyvažován vlivem zmíněné velké obce Prahy v prvním období a obou městských rad v druhém období.⁴⁶ Politika litevského knížete Zikmunda Korybutoviče jako pretendenta českého královského trůnu jistě zástupcům šlechty vyhovovala, ale právě z personálního důvodu ji nelze označit za prosazování vlastní šlechtické politické linie, ale spíše „panovnické“ linie. Sám Zikmund Korybut se stal politickou hlavou pražského husitského svazu a zastupoval jej především navenek a uvnitř svazu se o moc dělil se zmíněnými pražskými městskými radami. Již od svého příchodu a potom v říjnu a listopadu roku 1422 zastupoval nejen pražany na připravovaných jednáních o příměří s markrabím Friedrichem Braniborským během třetí křížové výpravy v Lounech a Kadani, které se asi vůbec neuskutečnily, což víme spolehlivě o Kadani. (O den později 4. II. 1422 Zikmund Korybut omilostnil některé měšťany v Kouřimi, viz výše). Přesto navázané kontakty přispěly k ukončení třetí křížové výpravy.⁴⁷ Za svého druhého pobytu mu pražané 19. července 1424 předali své město Litoměřice,

⁴⁴ *Tamtéž*, I, s. 360–362, č. 309, 23. 9. 1424, Praha („Nos magister civium, consules et scabini majoris civitatis Pragensis...“, ovšem s odvoláním na rozhodnutí velké obce včetně možného přijetí uprchlých měšťanů velkou obcí), *tamtéž*, I, s. 519–520, č. 451, 5. 7. 1427, Praha a *tamtéž*, II, s. 4, č. 560, *AČ*, I, s. 222–223, č. 32, 21. I. 1429, Praha.

⁴⁵ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, III, s. 61, 91, 114, 185 a 202.

⁴⁶ Petr ČORNEJ, *Nové Město pražské na počátku a v závěru husitské revoluce*, Český časopis historický (dále ČCH) 96/1998, s. 745–761, zvl. s. 745 an.

⁴⁷ *UB*, I, s. 255, č. 229, 20. 10. 1422, Kadaň, *tamtéž*, I, s. 256, č. 230, 21. 10. 1422, Riesenberk, *tamtéž*, I, s. 262–263, č. 236, 29. 10. 1422, Rochlitz, *tamtéž*, s. 264, č. 238, 3. 11. 1422, Kadaň (se zprávou o nedostavení se Korybuta do Kadaně), *tamtéž*, II, s. 499, č. 11, 4. 11. 1422, Žatec (o ochotě Korybutových stoupenců vstoupit v příměří).

9. 7. 1425 mu děkuje za podporu a zavazuje se mu věrností významný aristokrat a původně Žižkův spojenec Hynek Boček z Kunštátu na Poděbradech, stejně jako o něco později v říjnu 1425 Korybut sjednává za pražany příměří s plzeňským landfrýdem až do 16. října 1426. Přičemž již předtím vedl oddíly pražanů do bitvy u Ústí.⁴⁸ Symptomatically i vlastní politika konzervativního pražského svazu nejvíce počítala právě se spoluprací s kališnickou a katolickou šlechtou. Ale revoluční orgány jako byly rada starších nebo hejtmanské funkce v polní a domácí obci v pražském husitském svazu, pokud víme, nikdy nevznikly.

Šlechta v žatecko-lounském městském svazu

Podobně málo jako o vnitřní struktuře orebského a sirotčího husitského svazu toho víme i o žatecko-lounském husitském svazu. Zatímni situace se jeví tak, že městské rady a případné velké obce jednotlivých měst zde představovaly nejvyšší orgány svazu, které společně určovaly jeho politiku. Tomu nebránila ani příslušnost vedoucích městských center Loun k pražskému svazu v letech 1421–1424, zatímco Žatec se hlásil k Táboru.⁴⁹ Slaný přistoupilo ke svazu až v roce 1425. Jako vrchní vojenský hejtman se ve svazu postupně prosadil nejprve hypoteticky od roku 1421, doloženě od roku 1426 moravský nižší šlechtic Jakoubek z Vřesovic. Z dodatečného vzetí Jakoubka ze Vřesovic do dvouletého příměří táborů a sirotků se sasko-duryňskými vévody z 7. 9. 1432 je patrné, že Jakoubek z Vřesovic na Bílině v této době ještě spolupracoval s radikálními bratrstvy.⁵⁰ Aniž je známo něco o vzájemných subordinačních vztazích měst a tohoto vrchního hejtmána, zdá se, že aspoň v letech 1426–1434 nebyla vnitřní politická integrita nejdůležitějších královských měst Žatce, Loun a Slaného z jeho strany dotčena. Podle Bořivoje Lůžka ačkoliv vrchním hejtmánem svazu se v této době stal Jakoubek z Vřesovic, hlavní slovo zde mělo město Žatec.⁵¹ Víme, že i po roce 1426 obě přední města svazu Žatec a Louny samostatně řídí svou politiku, jako například v červenci 1427, kdy purkmistr, městská rada a obec Žatce jako zprostředkovatelé odpovídají příznivě na nabídku jednání s českými stavy od markrabího Friedricha Braniborského a jsou ji dokonce

⁴⁸ *Tamtéž*, I, s. 356, č. 303, 19. 7. 1424, Praha, *tamtéž*, I, s. 397, č. 342, 9. 7. 1425, Poděbrady a *tamtéž*, s. 410, č. 356, říjen 1425, s. 1.

⁴⁹ Bořivoj LŮŽEK, *Po stopách husitství*, s. 22, 35.

⁵⁰ *UB*, II, s. 311–313, č. 824, 7. 9. 1432, bez místa.

⁵¹ Bořivoj LŮŽEK, *Po stopách husitství*, s. 45, ovšem bez dokladů.

ochotni českým stavům předat (a to před srpnovou čtvrtou křížovou výpravou).⁵² Dalším svědectvím řečeného je samostatně doložená účast části městských oddílů žatecko-lounského svazu na straně radikálních bratrstev v bitvě u Lipan, zatímco oddíly vrchního hejtmána Jakoubka z Vřesovic se bitvy u Lipan nezúčastnily a obléhaly v té době hrad Kostomlaty Jakoubkova odpůrce zemského převora řádu německých rytířů Albrechta z Dubé. Po roce 1434 města Žatec a Louny na rozdíl od Jakoubka z Vřesovic podporovaly polskou kandidaturu Kazimíra Jagelonce až do roku 1443.⁵³

Na Moravě stáli v čele oddílů moravské husitské šlechty většinou příslušníci vyšší šlechty jako Jan Tovačovský z Cimburka, Petr Strážnický z Kravař, Vok ze Sovince, Vilém a Bavor z Pernštejna a další.⁵⁴ Nižší šlechta tu převažovala v hejtmanských funkcích posádek táborského a sirotčího svazu a zahraniční feudality.⁵⁵ Na Moravě v hotovostech moravské a zahraniční feudality v hejtmanské funkci snad nenajdeme představitele měšťanů nebo poddaných. Ty opět shledáme pouze v posádkách táborů a sirotků jako Jana Chabrovce v Třebíči aj.⁵⁶ Ve Slezsku a Lužici byla situace v tomto ohledu naprosto stejná.

Z hlediska dalších stavovských a sociálních složek lze mluvit o kněžské teokracii vždy krátkodobě na Táboře v letech 1419–1421 a v letech 1426–1434 za duchovního správce či vrchního hejtmána kněze Prokopa Holého a později po roce 1435 za kněze Bedřicha ze Strážnice.⁵⁷ Obdobně v orebském husitském svazu tak tomu bylo v Hradci Králové v letech 1420–1422 a v letech 1436–1437 vždy za kněze Ambrože, ale svůj vliv prosazovali i kněz Prokúpek snad v polní obci sirotků a Jakub Vlk na sirotčím Novém Městě pražském od let 1425–1428. Pražský husitský svaz zažil přímou kněžskou teokracii jednou v období Želivského diktatury v letech 1421–1422, ale opět podle Jaroslava Boubína v době druhého nástupu kněžských teokracií v letech 1425–1428 s prosazováním vlivu Jana Rokycany a Jana Příbrama na Starém Městě pražském.⁵⁸

⁵² *UB, I*, s. 522–523, č. 453, 6. 7. 1427, Žatec, asi souvisí s jednáním téhož s Pražany, *tamtéž, I*, s. 519–520, č. 451, 5. 7. 1427, Praha.

⁵³ Bořivoj LŮŽEK, *Po stopách husitství*, s. 58, 68–74, 77–78.

⁵⁴ Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy, Středověká Morava I*, Brno 1991, s. 120 an.

⁵⁵ Jiří JUROK, *Moravský severovýchod*, s. 87, 96 an.

⁵⁶ František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora, I, 2*, s. 626–627.

⁵⁷ Týž, *Organizace a skladba tábořské strany*, s. 10–14, 39.

⁵⁸ Jaroslav BOUBÍN, *Problém teokracie v husitských Čechách*, in: *Soudce smluvený v Chebu*, Praha – Cheb 1982, s. 47–50, zvl. s. 48.

Jak již bylo poukázáno, městské složky husitských svazů plně vládly v pražském husitském svazu a žatecko-lounském husitském svazu snad kromě období kněžské teokracie Jana Želivského a správcování litevského knížete Zikmunda Korybuta, kdy pouze spoluvládly. Naopak v obou radikálních husitských bratrstvech tábořském a orebsko-sirotčím bud' jedno paritní a paralelní centrum - Oreb ovládala šlechta, anebo se stala hlavním základem celého husitského svazu, jako byl na počátku případ krátce existujícího Žižkova Nového Tábora. Významné pozice jako samotnou funkci vrchního hejtmána a dále hejtmánů plní a domácí obce obsazovala řada šlechtických zástupců, aniž však šlechta plně ovládala vedení těchto radikálních svazů. Celkově radikální svazy ovládaly městské vrstvy, ale v obsazování nejvyšších míst je předešla šlechta a tak v těchto nejvyšších funkcích bylo měšťanstvo personálně, ale do určité míry i mocensky v podstatě zatlačeno až na druhé místo. A to stejně tak v dobách kněžských teokracií, i když stále městské složky tvořily jádro obou radikálních bratrstev. To odpovídá poznatku Františka Šmahela o nástupu středních a nižších městských vrstev v tábořských městech, když byl starý většinou německý patriciát svržen. Tyto střední městské vrstvy neměly podle něj možnosti na formulování samostatného městského programu v rámci země a státu a soustředily se na obhajobu vlastních pozic. Nedospěly dokonce ani k vytvoření jednotných celoměstských orgánů jednotlivých radikálních svazů a naopak se prosazovaly ve formě federace městských republik obou svazů.⁵⁹ Nedokázaly tedy až na výjimky oproti zvláště pražanům a částečně Táboru a žatecko-lounským ani formulovat svou městskou politiku na celozemské úrovni.

Měšťané a dokonce poddaní se prosazují ve funkcích hejtmánů polních a domácích obcí Tábora a sirotků a ve vedení městských hotovostí Prahy až ve druhé polovině husitské revoluce. Nejvíce asi v tábořském husitském svazu, což odpovídá jeho původní radikálnosti, nicméně i tu se značným zpožděním. Z poddaných lze zmínit především ve funkcích tzv. vladaře, tzn. jakéhosi snad krajského hejtmána vlastní tábořské oblasti Marka Kršňáka v roce 1428 a Mikuláše z Padařova v letech 1433-1434, stejně jako některé hejtmány jako Filipa z Padařova a Jana Řezníka Malohradeckého.⁶⁰

Zkoumání pramenů z hlediska prosazení jednotlivých sociálních stavů a vrstev v úřadech a institucích husitské revoluce můžeme doplnit statistickým výzkumem zastoupení těchto sociálních skupin pouze ve vojenských

⁵⁹ František ŠMAHEL, *Tábor a jeho strana*, s. 150-151.

⁶⁰ Týž, *Dějiny Tábora, I, 2*, s. 617-620, zvl. s. 618.

úřadech a institucích revoluce. Dotkneme se tak souborného podílu zejména šlechty na vzniku a vytváření hejtmanské velitelské vrstvy. Tomuto tématu byla před nedávnem věnována diplomová práce Hany Klanicové na Ostravské univerzitě, jejímž jsem byl oponentem, a dále studie v odborném tisku, na jejíž výsledky odkazujeme.⁶¹

Autoři studie Tomáš Pavlica s Hanou Klanicovou popsali kariéry a určili celkem 356 husitských hejtmanů. Je sice možné, že jejich výsledky by si zasloužily kritické analýzy a přesnější interpretace, ale i tak nám podávají cenný náhled do této problematiky. Z celkového počtu hejtmanů jich podle teritoriálního hlediska 300 (83,8%) pocházelo z Čech, 42 (11,8%) z Moravy, Slezska a Polska a asi u 14 (4,1%) nebylo možno teritoriální původ určit (čísla autorů jsou mírně nepřesná). Podle politicko-mocenského hlediska lze vyzvednout nejdůležitější roli táborského městského svazu, jenž vykazoval 92 hejtmanů (25,7%) a 56 táborských spojenců (15,7%) jako spojeneckých hejtmanů, celkem tedy podle nás 41,4 %. Na druhém místě se objevuje orebský městský svaz s 32 hejtmany (8,9%) a 26 spojenci (7,3% - náš dopočet) včetně započítání velitelských osob Žižkova Menšího Tábora a ještě více včetně sirotků od roku 1425 s 27 hejtmany (7,5%) a 5 spojenci (1,4%, většina spojenců započítána již u orebitů), dohromady tedy podle nás orebité 16,2% a sirotci 8,9%, celkem 25,1%. Na třetím místě nacházíme pražský městský svaz se 30 hejtmany (8,4%) a 24 spojenci (6,7%), celkem podle nás 15,1% a jako poslední žatecko-lounský městský svaz s 8 hejtmany (2,2%) včetně oddílů Jakoubka z Vřesovic. Zbytek připadal na hejtmany ve službách moravské husitské šlechty a zahraničních husitů z Polska a Litvy v počtu 16 hejtmanů (4,5%) a jejich 26 spojenců (7,7%), celkem podle nás 12,2%. Bohužel se nepodařilo určit 7 hejtmanů (1,9%) a 8 spojenců (2,1%), podle nás celkem 4% osob zůstalo neurčených.

Z ještě podrobnější analýzy podle jednotlivých regionů byla zjištěna mírná převaha původu hejtmanů z vnitrozemských oblastí především ze středních Čech (z Prahy a nejbližšího okolí jen 7 osob, 1,9%, Berounska, Příbramska a středočeského Polabí podle nás celkem 53 osob, 14,7%), východních Čech z Hradecka (39 osob, 10,9%), Táborska alias Bechyňska (29 osob, 8,1%) a Žatecka, Lounska a Slánska (17 osob, 4,7%) celkem podle nás 138 osob, 38,4%

---

⁶¹ Hana KLANICOVÁ - Tomáš PAVLICA, *K otázkám velitelské vrstvy husitské revoluce*, Sborník prací FF OU- Acta facultas philosophiae universitatis Ostraviensis (SPFFOU - AFPUO), Historie - Historica 2, 1994, s. 35-47, Hana KLANICOVÁ, *Podíl šlechty na vytvoření velitelské vrstvy v husitské revoluci*, diplomová práce, FF OU Ostrava, 1993.

nad oblastmi pohraničními a později kolonizovanými. Hejtmanů z pohraničních oblastí Čech totiž bylo z Pošumaví, Budějovicka, z Plzeňska, Havlíčkobrodská a ze severních Čech (těch nejvíce 32 osob, 9%) celkem podle nás 106 osob, 29,5%, aniž známe přesný rozsah těchto regionů a sporné je samotné zařazení Havlíčkobrodská (18 osob, 5%). Mimo Čechy pocházelo 32 hejtmanů z jižní Moravy (9%) a 11 ze severní Moravy (3%), ze Slezska 2, (0,5%), z Polska 4, (1,1%) a z Ruska 1, (0,2%). Přesný regionální původ nebylo možno zjistit u 60 osob, 17,6%, z důvodu uvádění pouze křestních jmen či přezdívek.⁶²

Z hlediska sociálního složení jich nejvíce pocházelo z řad nižší šlechty – přibližně 64%, vyšší šlechty 18%, celkem tedy ze šlechty asi 82%, z řad poddaných přibližně 12% a měšťanů asi 6%. Kněží, jak vidíme, zde nebyli zohledněni. Ještě podrobnější členění (asi s dohadem) zaznamenává asi 11% hejtmanů z řad panstva z Čech, 58% z řad nižší šlechty z Čech, 6% měšťanů z Čech, 12% poddaných z Čech, 6% z řad panstva z Moravy, 5% z řad nižší šlechty z Moravy, 1% knížat a pánů ze Slezska a Polska a 1% nižší šlechty ze Slezska a Polska (čísla jsme zaokrouhlili, jinak jsou v odkazované studii mírně nepřesná). Z dalších zajímavých zjištění autorů lze uvést pouze 12 kněží – hejtmanů (3,4%) v celém souboru, 56 zjištěných dožití do 30. 5. 1434 a z nich 38 zahynulých v boji, 48 zjištěných úmrtí po skončení revoluce a konečně 131 osob (36,7%) z celku už v této době mělo přezdívku.⁶³

Vyšší a zvláště nižší šlechta se tak v husitské revoluci překvapivě dobře adaptovala jak především ve vojenské, tak ale i v politické sféře husitských městských svazů. V nich obsazovala zejména v radikálních vojenských svazech orebito-sitotků a táborů nejvyšší nové organizační struktury jako úřady vrchního hejtmana a hejtmanů polní a domácí obce, částečně radu starších a především pozice hejtmanů měst a posádek. Zdá se, že polní obce se v radikálních bratrstvech definitivně konstituovaly po Žižkově smrti v letech 1424–1425 v souvislosti s nejstarším doloženým záznamem jejich rad starších z 25. 6. 1425 (= původní rady bohatých a chudých Žižkova Vojenského řádu z roku 1432?). Naproti tomu zástupci měst a měšťané obsazovaly až na výjimky nejdůležitější tradiční organizační

⁶² Hana KLANICOVÁ – Tomáš PAVLICA, *K otázkám velitelské vrstvy*, s. 43, Hana KLANICOVÁ, *Podíl šlechty*, s. 99–100. František ŠMAHEL, *DĚJINY TÁBORA*, I, 2, S. 616–620, TÝŽ, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 174–175 dospívá k počtu 62 táborských hejtmanů, ale poukazuje na omezenost dosavadního výzkumu.

⁶³ Hana KLANICOVÁ – Tomáš PAVLICA, *K otázkám velitelské vrstvy*, s. 44–46, Hana KLANICOVÁ, *Podíl šlechty*, s. 100–104.

struktury jako městské rady v husitských svazech pražském a žatecko-lounském, méně významné až druhořadé v tábořském a orebském svazu, kde v těchto orgánech obecně dosáhly největšího vlivu. Přesto měšťanské složky, tedy měšťanstvo radikálních bratrstev prosazovaly svou politiku jak na celozemské úrovni revolučním programem čtyř artikulů, tak ve svazech prostřednictvím kolektivních institucí jako rady starších a velké obce, částečně nepřímo korigovaných kněžími. Na spoluvládě především v lokální sféře se s nimi podíleli po celou dobu především zástupci nižší šlechty. V pražském a žatecko-lounském svazu obsazovalo a ovládalo nejvyšší instituce měšťanstvo až na ojedinělé výjimky (kněz Jan Želivský, kníže Zikmund Korybut a jeho vladařská knížecí rada – do níž ovšem pronikli zástupci rady a obce, částečně Jakoubek z Vřesovic). V určitém období sledujeme Žižkův pokus o vytvoření Nového Tábora na základě především šlechtických stoupenců. Jedině ve svazu orebsko-sirotčím šlechta představovala druhé paritní a paralelní mocenské centrum kolem hory Oreb, takže jediné v případě tohoto svazu by se o něm mohlo mluvit jako o husitském svazu měšťansko-šlechtickém. V tábořském svazu dosáhla šlechta druhých nejvýznamnějších pozic a méně se realizovala v pražském a žatecko-lounském svazu. Ve všech husitských svazech potom přes obsazování nejvyšších míst nižší a vyšší šlechtou politiku svazů určoval revoluční program čtyř artikulů a husitští šlechtičtí hejtmané získali významné politické pravomoci pouze na lokální úrovni jednotlivých měst. Na druhé straně měšťanstvo až na výjimky (Praha, částečně Tábor, žatecko-lounský svaz) nedokázalo prosadit své zájmy jak na úrovni husitských svazů, tak v rámci celé země.

Ze statistického a prosopografického rozboru husitských hejtmanů je patrné, že mocensky nejsilnější pozici vykazoval v podílu na velitelské složce husitů tábořský svaz se 41,4% velitelských kádrů, dále orebsko-sirotčí svaz s 25,1% velitelských kádrů (obě radikální bratrstva dvě třetiny–66,5%), pražský svaz s 15,1%, moravští husité s 10,4% (když odečteme 1,8% jasně určených zahraničních husitů z 12,2%), žatecko-lounský svaz s 2,2%, zahraniční husité s 1,8% a neurčení zůstali 4%. Podle regionálního hlediska původu hejtmanů jich nejvíce pocházelo z vnitrozemí Čech včetně okolí husitských center Prahy, Tábora, Hradce Králové a Žatce–38, 4%, z pohraničí Čech 29,5%, 12% z Moravy, 1,8% ze Slezska, Polska a Litvy vedle asi 17,6–18,3% neurčených. Ve vojenské sféře husitských svazů absolutní většinu velitelských pozic obsazovali zástupci nižší šlechty (61%) a dále představitelé vyšší šlechty (21%). Překvapivý je nejmenší podíl měšťanů se 6% až za hejtmany z řad poddaných se 12%. Většina husitských hejtmanů pocházela z Čech (87%), menšina z Moravy (11%) a Slezska a Polska (po 1%).

Anteil des Adels am Kader der hussitischen Revolution

Jiří Jurok

Der höhere und besonders der niedere Adel fand sich in der hussitischen Revolution überraschend gut zurecht, vor allem im militärischen, aber auch im politischen Umfeld der hussitischen, städtischen Bünde. Er besetzte besonders in den radikalen militärischen Bündnissen der Orebiten-Waisen und Taboriten die höchsten Ränge der neuen Organisationsstrukturen, Funktionen wie die des Oberhauptmannes und des Hauptmannes der Feld- und Heimatgemeinden, er war teilweise im Ältestenrat vertreten, und vor allem in der Position des Hauptmanns der Städte und Garnisonen anzutreffen. Aus der ältesten belegten Eintragung des Ältestenrats vom 25. 6. 1425 lässt sich schliessen, dass die Feldgemeinden der radikalen Bruderschaften nach Žižkas Tod in den Jahren 1424 - 1425 definitiv konstituiert zu sein scheinen. Die Vertreter der Stände und das Bürgertum besetzten demgegenüber bis auf wenige Ausnahmen die wichtigsten Positionen in traditionellen Organisationsstrukturen wie die der Stadträte in den Hussitenbündnissen der Städte Prag und Saaz - Louny, sowie auch die weniger bedeutenden und zweitrangigen in den Taboriten- und Orebitenbündnissen, wo sie allgemein den größten Einfluss innehatten. Trotzdem setzten Vertreter des Bürgertums, also das Bürgertum der radikalen Bruderschaften, ihre revolutionäre Politik der vier Prager Artikel sowohl landesweit als auch in den Bündnissen durch Vermittlung von Kollektivinstitutionen wie zum Beispiel dem Ältestenrat oder der großen Gemeinde durch, die teilweise indirekt von Priestern kontrolliert wurden. Vor allem im lokalen Bereich partizipierten hauptsächlich Vertreter des niederen Adels an der Regierungsmacht. Sie teilten sich die Regierungsmacht vor allem im lokalen Bereich hauptsächlich mit Vertretern des niederen Adels. In den Hussitenbündnissen der Städte Prag und Saaz - Louny wurden die höchsten Institutionen bis auf vereinzelte Ausnahmen vom Bürgerstand besetzt und beherrscht (Priester Jan Želivský, Fürst Zikmund Korybut und sein Herrscherfürstenrat - in den allerdings Vertreter des Rates und der Gemeinde eindrangen, zum Beispiel Jakoubek von Vřesovice). In einer bestimmten Epoche ist Žižkas Versuch nachvollziehbar. Eine Zeit lang kann man nachverfolgen, das neue Tábor vor allem auf der Basis von Adelsanhängern zu gründen. Einzig und allein im Bund der Orebiten-Waisen stellten die Adligen das paritätisch zweite parallele Machtzentrum um den Berg Oreb dar,

und nur im Falle dieses Bundes kann also von einem bürgerlich - adeligen hussitischen Bund die Rede sein. Im Táborer Bund erreichte der Adel die zweitwichtigsten Positionen, weniger setzte er sich dagegen in den Bündnissen der Städte Prag und Saaz - Louny durch. Trotz der Besetzung der höchsten Positionen mit niederem und höherem Adel bestimmte das Revolutionsprogramm der vier Prager Artikel die Politik aller hussitischen Bünde und hussitische Hauptmänner adeliger Herkunft gewannen bloß auf lokalem Niveau einzelner Städte bedeutende politische Kompetenzen. Andererseits gelang es dem Bürgertum bis auf Ausnahmen (Prag, zum Teil Tábor, Bund der Städte Saaz - Louny) nicht, seine Interessen sowohl auf der Ebene der hussitischen Bünde als auch landesweit durchzusetzen.

Aus der statistischen und prosopographischen Analyse zur Zusammensetzung der Gruppe der hussitischen Hauptmänner ergibt sich klar, dass - was den Anteil der Hussiten an Führungspositionen anbelangt - die stärkste Machtposition der Táborer Bund mit 41,4 % Kaderpositionen einnahm, gefolgt vom Bund der Orebite-Waisen mit 25,1 % Kader (beide radikalen Bruderschaften zwei Drittel - 66,5 %), der Prager Bund 15,1 %, die mährischen Hussiten 10,4 % (wenn wir von 12,2 % 1,8 % der festgelegten ausländischen Hussiten abziehen), der Bund der Städte Saaz - Louny 2,2 %, ausländische Hussiten 1,8 %. 4 % der Kaderpositionen bleiben undefiniert. Vom regionalen Gesichtspunkt aus, was die Abstammung der Hauptmänner angeht, stammten die meisten aus Böhmens Inland, die Umgebung der hussitischen Zentren Prag, Tábor, Königgrätz und Saaz inbegriffen, 38,4 %, aus Böhmens Grenzgebiet 29,5 %, aus Mähren 12 %, aus Schlesien, Polen und Litauen 1,8 %, etwa 17,6-18,3 % bleiben unbestimmt. Im militärischen Umfeld der hussitischen Bünde besetzten die absolute Mehrheit hoher Ränge Vertreter des niederen Adels (61 %) gefolgt von Vertretern des höheren Adels (21 %). Überraschend ist der kleine Anteil des Bürgertums mit 6 % weit weniger also als die Untertanen aus deren Reihen 12 % aller Hauptmänner stammen. Die meisten hussitischen Hauptmänner stammten aus Böhmen (87 %), eine Minorität aus Mähren (11 %), Schlesien und Polen (zu 1 %).

Bitva u Wilkomierze (Ukmerge) I. září 1435

Václav Štěpán

Osobnost litevského knížete Zikmunda Korybutoviče zaujala plným právem řadu českých, polských a jiných historiků.¹ Byl zdůrazněn jeho význam pro husitskou revoluci i pro rozvoj česko-polských, resp. česko-litevských vztahů v I. polovině 15. století. Pohledy na něj se různily, lze však s určitými výhradami přijmout názor, že šlo o tragickou osobnost nepostrádající určitý patos rytířství, která svým dílem dopomohla k mezinárodnímu uznání husitství v tehdejší Evropě.²

V této souvislosti je nutno konstatovat, že většina historiků bohužel opomenula důležitý faktor z posledních let života Zikmunda Korybutoviče - jeho vztahy s řádem německých rytířů. Do jisté míry je to vysvětlitelné relativním nedostatkem pramenů, jež by mohly tyto vztahy hlouběji objasnit, nepochybně však spolupůsobilo také povědomí těžké vysvětlitelnosti faktu, že protagonista husitské revoluce měl něco společného s řádem, považovaným za úhlavního nepřítele husitů. Jestliže ale dnes chceme podat dějiny nezkrásleně bez ilusí nebo zbytečného přičerňování, pak se tomuto faktu nemůžeme vyhnout. Jeho bližší objasnění je přitom o to potřebnější a zajímavější, že nám může přispět zároveň i k hlubšímu poznání vývoje vztahů mezi samotným husitským hnutím a řádem německých rytířů.

Co mohli mít společného husité a řád německých rytířů - kromě skutečnosti, že byli nepřáteli, husitská revoluce prohloubila rozpad majetku české řádové bailie, započatý již v r. 1411 králem Václavem IV. a v r. 1433 vzájemné nepřátelství vedlo až ke střetnutí na válečném poli? Tato studie chce prokázat, že vztahy mezi nimi byly, i když pochopitelně prošly složitým vývojem a byly podmíněny řadou okolností. Za určitý prolog těchto vztahů můžeme

---

¹ O Zikmundovi Korybutovičovi PELCL František Martin, *Historische Nachrichten von dem Lithuanischen Prinzen Sigmund Korybut*. Abhandlungen der historischen Gesellschaft der Wissenschaften. Praha 1786, str. 360-393; BARTOŠ František Michálek, *Kníže Zikmund Korybutovič v Čechách*. Sborník historický VI. Praha 1959, str. 171-221; PROCHASKA Antoni, *Książę husyta*. Księga ku czci Bolesława Orzechowicza, r. II. Lvov 1916; GRYGIEL Jerzy, *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza*. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź 1988; zmínky téměř ve všech obecnějších studiích o době husitské.

² F. M. BARTOŠ 1959, str. 171, 218; též: *Husitská revoluce II*. Praha 1966, str. 191.

považovat již skutečnost, že řádový kněz a komtur Míka, působící po r. 1410 v kostele při pražské komendě u sv. Benedikta, byl považován za příznivce M. Jana Husa. Když r. 1419 byl kostel sv. Benedikta dán k užívání stoupen-cům víry podobojí, došlo k rozdělení konventu – s husity spolupracovali Míka, Johánek a další. Míka je doložen v Praze do roku 1422, komenda zanikla již r. 1420.³ Kníže Zikmund Korybutovič pak přispěl nemalým dílem k tomu, že vztahy mezi husity a řádem německých rytířů se postupně prohloubily a vedly posléze až k jisté formě spolupráce na bojišti v Pobaltí.

O tom chci nyní podat podrobnější výklad.

Kníže Zikmund Korybutovič byl druhým synem bratra polského krále Vladislava Jagiella Dymitra Korybuta ml., původně knížete v Novgorodu Sever-ském, od r. 1392 majitele rozlehlých panství Braclav, Vinnica a Zbaraž. Narodil se asi mezi léty 1390–1395. Rod litevských knížat Giedyminiů, z něhož pocházeli i Vladislav Jagiello a jeho bratři, odvozoval svůj původ od Godwina, syna anglického krále Haralda, padlého r. 1066 v bitvě u Hastingsu. Godwin a jeho sourozenci museli po smrti svého otce Anglii opustit a podle tradice našli svůj nový domov v Pobaltí, kde potom žili i jejich potomci.⁴ Dymitr Korybut ml. zbudoval koncem 14. století na svých statcích nové rodové sídlo Višněvec. Zemřel r. 1404 a dědicem jeho statků se stal jeho syn Fjodor (Fedko), zvaný též podle dalšího získaného statku na Bělorusi Něšvižskij. Fjodorovi potomci se po roce 1463 začali psát Zbarasští a člen tohoto rodu Michal Zbaraski († po r. 1516) přijal na odlišení od ostatních členů rodu jméno Višněveckij. Stal se tak zakladatelem proslulého rodu knížat Wiśniowieckých, jehož příslušník Michal Korybut dosáhl v l. 1669–1673 polské královské koruny. Jméno Korybut bylo v rodu Wiśniowieckých obvyklé, připomínalo Dymitra Korybuta ml., ale za předka rodu byl považován i Zikmund Korybutovič.⁵

Ten byl po smrti svého otce odeslán spolu se sestrou Helenou na dvůr strýce Vladislava Jagiella v Krakově, kde byli oba vychováváni. Na rozdíl od ostatních sourozenců tam přijali katolictví. Helena byla r. 1407 provdána za knížete Jana II. Opavského a Ratibořského. Zikmund Korybutovič se r. 1410

³ ADAM Petr, *Němečtí rytíři. Malý úvod do historie Německého řádu*. Svitavy 1998, str. 68.

⁴ KUCZYŃSKI Stefan M., *Rzeczywistość historyczna w „Krzyżakach“ Henryka Sienkiewicza*. Warszawa 1967, str. 70–71.

⁵ POLAK Tadeusz, *Zamki na Kresach*. Warszawa 1997, str. 205, 208.

zúčastnil bitvy u Grunwaldu, pravděpodobně mezi příslušníky doprovodu krále Vladislava Jagiella. V další válce s řádem německých rytířů r. 1414 již velel samostatnému oddílu, s nímž dobyl města Riesenburgu (Prabuty). Poté o něm zprávy mizejí, s největší pravděpodobností však pobýval na dvoře svého příbuzného litevského velkoknížete Vitolda.

Vypuknutí husitských válek r. 1419 znamenalo ve vztazích mezi českými zeměmi a polskolitevskou unií důležitý mezník. Řada Poláků již předtím projevovala sympatie vůči M. Janu Husovi v době jeho soudu na kostnickém koncilu a vztahy mezi Poláky a českými husity se zintenzivnily poté, když římský a uherský král Zikmund, hlavní protivník husitů, vynesl v přetrvávajících sporech mezi Polskem a řádem německých rytířů v lednu 1420 rozhodčí výrok nepřítelivý Polsku. Znamenalo to citelné ochlazení vztahů mezi Polskem a králem Zikmundem a představitelé polské politiky ve smyslu zásady „nepřítel mého nepřítele je mým spojencem“ začali hledat užší styky s husity. Také velká část představitelů husitů, především příslušníci kališnický orientovaného panstva, kteří odmítali krále Zikmunda jako designovaného nástupce českého trůnu, začali hledat nového kandidáta na hodnost českého krále v Polsku. Po delším oboustranném jednání se v druhé polovině roku 1421 začala rýsovat reálná možnost kandidatury na český trůn litevského velkoknížete Vitolda. Vitold ovšem s ohledem na vztahy s papežem Martinem V. a králem Zikmundem, s nimiž král Vladislav Jagiello vyjednával, musel posléze zvolit vyčkávací stanovisko. Proto nakonec do Čech nejel a vyslal tam jako svého zástupce knížete Zikmunda Korybutoviče, jenž mu měl připravit půdu pro definitivní přijetí české koruny.

Zikmund Korybutovič se vydal na cestu do Čech z Krakova 23. dubna 1422 s doprovodem asi 2500 ozbrojených jezdců. Po kratším pobytu na Moravě, během něhož se zmocnil města Uničova a přijal tam víru podobojí, dorazil do Prahy 16. května 1422. Politicky se sblížil s představiteli husitské pravice, tj. kališnickým panstvem a Pražany, začal však vyjednávat také s představiteli ostatních směrů v husitském hnutí. Jeho cílem zřejmě bylo dosáhnout smíru mezi jednotlivými frakcemi husitství za účelem přijetí Vitolda jako krále i pro vyjednávání s papežem, králem Zikmundem a dalšími vládci o uznání husitů a jejich smíření s církví. Dochované zprávy v této souvislosti hovoří o jeho odvaze, vojenských zkušenostech, schopnosti pro diplomatické vyjednávání a smířlivosti, ale někdy také o zbrklosti, přecházející v prudké výbuchy hněvu. Po počátečním rozladění navázal dobré styky i s nejznámějším vůdcem husitů Janem Žižkou z Trocnova, jehož na znamení úcty oslovoval „otče“ a on zas jeho „synu“. Nejznámějším podnikem Zikmunda Korybutoviče za jeho prvního pobytu v Čechách bylo obléhání hradu Karlštejna, kde

se chtěl zmocnit korunovačních klenotů pro korunovaci velkoknížete Vitolda jako českého krále. Skončilo po několika měsících uzavřením příměří.⁶

Bohužel působení Zikmunda Korybutoviče v Čechách nemělo dlouhého trvání. Papež Martin V., který za jedinou možnost smíru s husity považoval to, že se zřeknou víry podobojí a plně se podřídí autoritě katolické církve, a král Zikmund, jenž ve svých politických plánech velmi trpce pocítoval zhoršení vztahů s polskolitevskou unií, si byli dobře vědomi dosahu akce knížete Zikmunda. Od konce roku 1422 proto vyvinuli horečnou aktivitu s cílem dosáhnout odvolání Zikmunda Korybutoviče z Čech. Jednalo se o tom na sjezdu rádců králů Zikmunda a Vladislava Jagiella v Lubici u Kežmarku 30. listopadu 1422, který měl připravit půdu pro setkání obou těchto vládců, velmi zapůsobila část polského duchovenstva v čele s královským sekretářem Zbigniewem Oleśnickým, od r. 1423 biskupem krakovským. Pod vlivem všech těchto okolností musel Zikmund Korybutovič již 24. prosince 1422 opustit Prahu. Pobýval ještě několik týdnů v Čechách, zřejmě kladl odpor proti snaze o své odvolání z Čech, ale koncem března 1423 se definitivně vrátil do Polska.⁷

Odchod Zikmunda Korybutoviče z Čech přinesl své výsledky na sjezdu králů Vladislava Jagiella a Zikmunda Lucemburského v Kežmarku, konajícím se právě v době návratu Zikmunda Korybutoviče do Polska. Bylo dosaženo zrušení Zikmundova rozhodčího výroku ohledně Polska a řádu německých rytířů z ledna 1420, oba vládcí místo toho uznali pro Polsko výhodnější ustanovení míru na jezeře Mielno, uzavřeného mezi Polskem a řádem německých rytířů 27. září 1422. Výměnou zato se však Vladislav Jagiello (i jménem Vitolda) musel zavázat, že přestane jakýmkoliv způsobem podporovat husity a dokonce se zúčastní event. křížové výpravy proti nim. Velkokníže Vitold se tedy musel definitivně zřici aspirací na českou korunu – a zato mu podle ustanovení míru na jezeře Mielno bylo zajištěno trvalé vlastnictví Žmudi, která podle ustanovení míru v Toruni r. 1411 měla náležet k Litvě jen do konce života Vladislava Jagiella a Vitolda, sporné území Sudaw poblíže Grodna a přístup k Baltskému moři, oddělující řádové území Prus od Inflant. Tedy dostatečně velká cena, aby Vitold prohlásil, že nechce mít nic společného s českými kacíři, a tento svůj postoj dával najevo i svému příbuznému Zikmundovi Korybutovičovi, jenž se jedním z těchto kacířů stal.

⁶ J. GRYGIEL 1988, str. 15–65.

⁷ PALACKÝ František, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Praha 1921, str. 595.

Kníže Zikmund však neměl dobré postavení ani na dvoře svého strýce Vladislava Jagiella. Ten se stále více dostával pod vliv krakovského biskupa Zbigniewa Oleśnického, stoupence krále Zikmunda Lucemburského a s ním spojených pánů. „Kníže husita“ od nich zakusil mnoho urážek a jeho ponižování vyvrcholilo tím, že Vladislav Jagiello mu na podzim 1423 odepřel dar území Dobříňska, ležícího na hranicích s pruským územím řádu německých rytířů. V této situaci obdržel Zikmund Korybutovič v únoru 1424 opětovnou výzvu od svých českých přátel, aby se vrátil do Čech a ujal se tam vlády. Knížete Zikmunda nebylo k tomu třeba dvakrát vybízet. Měl ještě v čerstvé paměti, že v Čechách byl přijat vlídně, měl tam úspěchy a vybudoval si určitou základnu pro svůj další vzestup. K uskutečnění svého záměru využil polských příprav na křížovou výpravu proti husitům v létě 1424. Z oddílů, shromážděných pro tento účel u Krakova, získal asi 1500 vojáků na svou stranu a 11. června 1424 s nimi tajně odjel do Čech. Postupoval přes Těšín, Osoblahu a Slezsko a 29. června 1424 dorazil do Prahy.

Krále Vladislava Jagiella útěk Zikmunda Korybutoviče do Čech velmi rozzuřil. Kníže a všichni ti, kteří s nim odjeli, bylo potrestáni ztrátou statků a hodností a pokud by se nevrátili do 15. srpna 1424, měli být prohlášeni za psance. Akce knížete Zikmunda zničila veškeré snahy o politické sblížení mezi Vladislavem Jagiellem a Zikmundem Lucemburským a v samotném Polsku vyvolala silnou protihusitskou vlnu.⁸

V Čechách mezitím vývoj událostí zmařil téměř vše, čeho se Zikmundovi Korybutovičovi podařilo předtím dosáhnout. Kníže přijel do Prahy právě v době, kdy válčila s Janem Žižkou z Trocnova a prožívala otřes po těžké porážce v bitvě u Malešova. Zikmund Korybutovič byl vedle kněze Jana Rokycany hlavní osobou, která sjednala mír s Janem Žižkou na Špitálském poli 14. září 1424 a připravila společnou výpravu všech husitů na Moravu za účelem vydobytí této země z rukou zetě krále Zikmunda Albrechta Habsburského. Na této výpravě Jan Žižka z Trocnova při obléhání Přibyslavi dne 11. října 1424 zemřel. Vůdčí postavení mezi husity pak zaujalo postupně několik osob, od počátku roku 1426 se však stále výrazněji projevovala osobnost kněze Prokopa Holého, zvaného též Veliký. Zikmund Korybutovič se tehdy zúčastnil všech důležitějších bojů, vedených husity a postupně si opět vydobyl v Čechách významné postavení. Strídání garnitury vůdců vedlo již od roku 1425 k novým pokusům o jednání s králem Zikmundem Lucemburským a jeho

---

⁸ *Tamtéž*, str. 601; J. GRYGIEL 1988, str. 86–88.

prostřednictvím i s papežem o oficiální uznání husitů a úpravu vztahů k církvi. Zikmund Korybutovič se do nich zapojil a pokusil se v tomto směru využít jako prostředníků představitelů své polskolitevské domoviny. U velkoknížete Vitolda neuspěl, více došel sluchu u krále Vladislava Jagiella, jenž se dokázal dočasně vymanit z vlivu skupiny kolem Zbigniewa Oleśnického. Vladislav Jagiello zřejmě využil jako spojky k jednání s papežem Vitoldova bratra knížete Zikmunda Starodubského. Papež Martin V. ovšem trval na bezpodmínečném podrobení se husitů církvi a na tom jednání ztroskotalo. Není vyloučeno, že Zikmund Starodubský si tím způsobil jisté nepříjemnosti a v jejich důsledku se stal zapřísašhlým nepřítelem Zikmunda Korybutoviče.⁹

Jednání byla tajná, ale v průběhu roku 1426 vyšla najevo a kníže Zikmund Korybutovič byl některými radikálními předáky husitů podezírán ze zrady. Zradou by se dalo jeho jednání nazvat, pokud by byl zajedno s papežem Martinem V. na bezpodmínečném podrobení se autoritě katolické církve, což ale zřejmě nebylo. Pokud jde o jednání s králem Zikmundem, ten se přes všechny své negativní vlastnosti, jimiž odpuzoval mnoho osob ve svém okolí, jevil přece jenom jako vstřícnější. Víme, že měl vážné rozpory s papežem Martinem V. (proto také dosáhl císařské koruny až dva roky po jeho smrti), ještě jako pouhý král uherský dokázal vystoupit proti autoritě papeže, podporujícího jeho politické protivníky, způsobem, jakého se neodvážil žádný církevní reformátor, myšlenkám reformy církve byl nakloněn (i když smrt M. Jana Husa ukázala, že jen do určitého stupně) a ve své politické praxi dokázal projevovat jistou pružnost a pragmatismus. Jistě ne náhodou byl spis o reformě církve, vzešlý z pozdějšího jednání basilejského koncilu, nazván na jeho počest „Reformatio Sigismundi“. Tyto skutečnosti si postupně uvědomila velká část husitských vůdců, především hlavní představitel táboritů Prokop Veliký. Na nesmiřitelném stanovisku vůči králi Zikmundovi setrvali pouze bývalí spolupracovníci Jana Žižky z Trocnova, zvaní od jeho smrti „sirotci“.

Na přelomu let 1426–1427 ovšem nebyla situace v Čechách ještě natolik zralá, aby většina husitů byla nakloněna myšlence jednání s králem Zikmundem. Kníže Zikmund Korybutovič se proto dopustil jednoho ze svých nerozvážných skutků – v dubnu 1427 se pokusil získat vládu v Praze vojenským převratem. Věc vyšla najevo, Zikmund Korybutovič byl 17. dubna 1427 zatčen a odvezen do tajného vězení na hrad Valdštejn u Turnova, kde strávil víc než rok.

---

⁹ F. M. BARTOŠ 1959, str. 208–212.

Z tamního vězení vyšel až na podzim 1428. O jeho vysvobození se značnou měrou přičinil jeden z jeho šlechtických spolupracovníků Jan Smiřický ze Smiřic. Pravděpodobně však k němu dopomohl také Prokop Veliký, jenž se tehdy chystal na diplomatické vyjednávání s králem Zikmundem a v této souvislosti oceňoval možnou pomoc od Zikmunda Korybutoviče.¹⁰ Jistě pod vlivem toho se v následujícím období kníže Zikmund Korybutovič přiklonil k táboritům. Jeho novým působištěm se staly hrad a město Odry, jichž se na počátku roku 1427 zmocnil husitský pán Jan Tovačovský z Cimburka a jako hejtman zde působil spolubojovník Zikmunda Korybutoviče Dobeslaw Puchala. Odry byly vybrány jako vhodné místo pro styk s polskými stoupenci knížete Zikmunda Korybutoviče a husitů. Zikmund Korybutovič na cestě z Čech přijel 27. října 1428 do Tovačova, o den později do Přerova, kde smířil Jana Tovačovského z Cimburka se Smilem z Moravan na Malenovicích, a ještě před koncem října 1428 dorazil do Oder.¹¹

Zde se mu otevřelo nové pole působnosti. Udržoval bohaté styky se svými polskými příznivci, byl také ve spojení s Prokopem Velikým, jenž v dubnu a znovu v červenci 1429 vyjednával v Bratislavě s králem Zikmundem o urovnání vztahů, zatím bez většího úspěchu, avšak s jistou nadějí do budoucna. Po druhém Prokopově vyjednávání s králem Zikmundem se Zikmund Korybutovič s ním sešel na hradě Sovinci. Zúčastnil se všech vojenských výprav husitů z Oder a okolí, při nichž se mu mj. podařilo dobýt 13. dubna 1430 města Bytomi a o čtyři dny později Gliwic. Ty se pak staly jeho novým sídlem.

Postupně však stále více počaly upoutávat mysl knížete husity události v jeho domovině – polskolitevské unii, které záhy přivedly na scénu také řád německých rytířů. I když vznik polskolitevské unie r. 1386 vedl k vytvoření velkého a životaschopného státního útvaru, jenž přežil více než 400 let, přesto zájmy Polska a Litvy v unii nebyly zcela totožné. Názorně se to ukázalo zvláště po uzavření míru na jezeře Mielno v r. 1422. Co tento mír přinesl Litvě, bylo již řečeno, naproti tomu Polsko získalo jen některá malá pohraniční území na hranicích s Prusy. Jestliže Litva po r. 1422 měla v podstatě všechny sporné záležitosti s řádem německých rytířů vyřešeny a udržovala s ním proto přátelské vztahy, polské ambice na územní zisky na úkor Prus zůstaly nenaplněny a poměr vůči řádu německých rytířů byl takový, že každým okamžikem mohl přerůst ve válečné střetnutí. Ještě závažnější byla skutečnost,

¹⁰ *Tamtéž*, str. 215; J. GRYGIEL 1988, str. 105.

¹¹ JUROK Jiří, *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce*. Nový Jičín 1998, str. 99, 105.

že Polsko se rozhodlo rozšiřovat své území i na úkor samotné Litvy. Sporným bodem zde bylo především Podolí s městem Kamencem Podolským, silnou a mohutnou pevností strategického významu. Toto území bylo od 2. poloviny 14. století litevské, ale v r. 1393 král Vladislav Jagiello daroval část Podolí malopolskému pánovi Spytkovi z Melsztyna. V l. 1397–1399 získal celé Podolí bratr Vladislava Jagiella kníže Svidrigiello, když se ale v r. 1402 spojil s řádem německých rytířů a byl zato uvězněn, bylo mu Podolí odebráno. Vladislav Jagiello je v r. 1409 slíbil velkoknížeti Vitoldovi, vytrvá-li po boku Polska v tehdy nastávající válce s řádem německých rytířů. Po uzavření míru v Toruni r. 1411 Vitold také skutečně Podolí obdržel a bylo od té doby opět považováno za součást Litvy, nechyběly však hlasy, že je to pouze dočasné a po Vitoldově smrti musí být Podolí opět polské.¹²

Je ovšem nutno podotknout, že toto byla politika ani ne tak krále Vladislava Jagiella, jako spíše různých skupin panstva a s nimi spojeného duchovenstva, postupně ovládajících stárnoucího krále. Prim zde hrála již zmíněná skupina kolem Zbigniewa Oleśnického. Polsko se tehdy vydávalo na cestu stavovské monarchie, jak vystihl již král Václav IV. v únoru 1410 v hádce s členy polského poselstva kvůli jeho rozhodčímu výroku ve válce Polska s řádem německých rytířů, kdy zvolal: „Již vidím, kdo vlastně je králem v Polsku, že vy a ne váš král.“ Jedno z rozhodujících střetnutí mezi králem a šlechtou se odehrálo v l. 1425–1426, kdy se střetla idea svobodné volby krále, prosazovaná šlechtou, s ideou dědičnosti trůnu, zastávanou Vladislavem Jagiellem. Principy stavovské monarchie postupně v Polsku zvítězily, učinily z něj nejznámější evropský stát s touto formou vlády a pokud šlo o snahu o expansi v Podolí, byla tím nastoupena cesta, jež vyvrcholila r. 1569 lublinskou unií, odebírající Litvě ve prospěch Polska Polesí, Volyň a Ukrajinu.¹³

Vývoj vztahů mezi Polskem a Litvou nezůstal utajen ani králi Zikmundovi Lucemburskému. Ten jako uherský král měl ve hře jisté nároky na Halič, Podolí a Moldavsko (od r. 1387 lenní stát pod svrchovaností Polska) a jeho poměr vůči polskolitevské unii přes občasné pokusy o smířování nebyl proto v zásadě přátelský. V jeho zájmu byl rozpad této unie a z toho vycházel

¹² GOLL Jaroslav, *Čechy a Prusy ve středověku*. Praha 1897, str. 114; KOLANKOWSKI Janusz, *Dzieje wielkiego księstwa litewskiego za Jagiellonów*. Tom I. 1377–1499. Warszawa 1930, str. 56, 77, 81, 92, 109.

¹³ J. KOLANKOWSKI 1930, str. 158; ŠTĚPÁN Václav, *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno 2002, str. 654.

jeho návrh, přednesený na jeho setkání s Vladislavem Jagiellem a Vitoldem na sjezdu v Lucku 22.–29. ledna 1429, kde byli přítomni i zástupci řádu německých rytířů, že jako král římský dopomůže Vitoldovi k získání litevské královské koruny, pokud mu Vitold bude více pomáhat v boji proti husitům. Vitold, který v tom viděl náhradu za ztracenou korunu českou, neodmítl. Tento krok by ovšem znamenal v podstatě zánik polskolitevské unie. Skupina kolem Zbigniewa Oleśnického, k níž se tentokrát přidala i skupina kolem pánů Szafranců z Pieskowej Skaly, nakloněných Zikmundovi Korybutovičovi, jej využila k takové eskalaci napětí, že již v r. 1430 se hovořilo o možné válce mezi Polskem a Litvou, do níž by po boku Litvy byl zapojen také řád německých rytířů.

Král Vladislav Jagiello musel v březnu 1430 na sjezdu v Jedlně schválit zásadu volitelnosti krále ze svých synů, tento ústupek šlechtě však chtěl vyrovnat vymaněním Litvy z vlivu polské šlechty, která tam ve službách velkoknížete Vitolda získávala významná postavení. Proto nakonec s myšlenkou povýšení Vitolda na litevského krále souhlasil a aby zabránil válce mezi Polskem a Litvou, vydal se v září 1430 v doprovodu svých rádců a oddílů vojska na Litvu k Vitoldovi. Zastihl jej ve Vilně v horlivých přípravách na korunovaci. Navázaná jednání měla za cíl dosáhnout zlomení odporu polského panstva vůči Vitoldově korunovaci a když tohoto cíle nebylo dosaženo, bylo rozhodnuto odvolat se v tomto směru k úplné korunní radě. Vladislav Jagiello odeslal 16. října 1430 své rádce domů, pravděpodobně chtěl osobním jednáním s Vitoldem upravit některé podrobnosti kolem korunovace a dosáhnout dohody o nové podobě vztahů mezi Polskem a Litvou poté, když se Vitold stane králem. Nedosáhl však již ničeho, neboť Vitold 27. října 1430 po kratší nemoci zemřel.

Novým litevským velkoknížetem se stal Jagiellův bratr Svidrigiello, jemuž Vladislav Jagiello r. 1421 jeho styky s řádem německých rytířů odpustil a svěřil mu vládu nad některými knížectvími na východě Litvy. Vladislav Jagiello slíbil, že vůči němu dodrží vše, čím se zavázal Vitoldovi. Bohužel skupina kolem Zbigniewa Oleśnického na zprávu o Vitoldově smrti provedla počátkem listopadu 1430 krok, označený právem jako casus belli – exponent této skupiny Michal Buczacki násilně obsadil Kamenec a Podolí, uvěznil tamního litevského vojvodu Dovgirda a celé Podolí připojil k Polsku. Král Vladislav Jagiello, stále ještě se zdržující na Litvě, poslal Buczackému rozkaz vrátit Podolí Svidrigiellovi. Ale polská korunní rada označila tento rozkaz za vynucený královým uvězněním Svidrigiellem, Buczacki proto neposlechl a Svidrigiellovy posly, jedoucí k němu za účelem převzetí Kamence, uvěznil. Na sjezdu šlechty ve Warce 6. prosince 1430 byl král Vladislav Jagiello vyzván,

aby se vrátil z Litvy domů, a na polovinu ledna 1431 bylo svoláno shromáždění vojska na řece Wieprzi, což se považovalo za nepokrytou hrozbu Litvě. Vladislav Jagiello se vrátil do Polska, ale vysloužil si na sjezdu v Sandoměři v únoru 1431 vyšetřování, že svévolně jmenoval nového litevského velkoknížete, ačkoliv Litva je součástí Koruny. Nakonec byl Svidrigiello uznán jen pod podmínkou, že znovu požádá o své potvrzení a odstoupí Polsku Podolí a Volyň. Svidrigiello to odmítl a v důsledku toho se rozběhly naplno oboustranné přípravy k válce.¹⁴

Za této situace se konala v Krakově ve dnech 18. března–2. dubna 1431 disputace představitelů husitů s představiteli Poláků o víře jako pokračování zahájených jednání o smír s církví. V tomto směru byly kladeny velké naděje zejména do jednání koncilu v Basileji, zahájeného 3. března 1431. Vliv Szafránců jako přátel Zikmunda Korybutoviče způsobil, že král Vladislav Jagiello opět tohoto knížete přijal do své tajné rady a dokonce mu svěřil velení nad oddíly polského vojska, jež měly střežit v Dobříňsku hranici proti řádu německých rytířů. Část husitů v čele s Dobesławem Puchalou podnikla během jednání v Krakově nájezd na Spiš. Pro krakovského biskupa Zbigniewa Oleśnického to byla záminka k tomu, aby po dobu pobytu husitů v Krakově udržoval nad městem interdikt a koncem března 1431, kdy nadcházely velikonoční svátky a hrozilo nebezpečí, že se odbudou bez jakýchkoliv bohoslužeb, je dokonce vykázal z vnitřního města na předměstí Kazimierz. Za takových okolností pochopitelně jednání nemělo valných výsledků, Zikmund Korybutovič navíc se velmi ostře střetl se Zbigniewem Oleśnickým (údajně měl přitom dokonce pohrozit nepřátelstvím svatému Stanislavovi jako patronovi krakovské diecése), rozešel se s polským královským dvorem ve zlém a vrátil se s husity do Slezska. Málem přitom upadl do zajetí slezských knížat, jimž se mezitím podařilo zmocnit se 4. dubna 1431 Gliwic. Po ztrátě tohoto svého sídla se opět usadil v Odrách a spolu s tamním hejtmanem Abráhámem (Puchala nyní velel posádce v Kluczborku) se zúčastnil 14. srpna 1431 proslulé bitvy u Domažlic.¹⁵

Jeho mysl ovšem nyní platila plně rodné Litvě a velkoknížeti Svidrigiellovi. Někdy po svém návratu z Krakova poslal ke Svidrigiellovi posla s návrhem, že v nadcházejícím konfliktu mezi Litvou a Polskem zajistí Litevcům pomoc

---

¹⁴ J. KOLANKOWSKI 1930, str. 159–173.

¹⁵ J. JUROK 1998, str. 112–114.

Prokopa Velikého a dalších husitských vůdců. Posel vracející se se Svidrigiellovými česky psanými listy vyjadřujícími souhlas s těmito návrhy, byl však zajat Poláky, listy padly do rukou krále Vladislava Jagiella a ten je v létě 1431 poslal králi Zikmundovi, který je zase odeslal velmistrovi řádu německých rytířů Pavlovi z Russdorfu. Měla-li tato korespondence za cíl oslabit, příp. rozbit protipolskou koalici po boku Litvy (jistá jednání mezi Polskem a řádem německých rytířů v tomto smyslu proběhla), pak jediným výsledkem celé akce bylo nakonec dočasné oslabení vztahů mezi husity a Polskem, ale Svidrigiellovi to příliš neuškodilo. Tomu se naopak podařilo získat spojení chána Zlaté Hordy Ul Machmeta, moldavského vojvody Alexandra Dobrého a když pokus o získání husitů nevyšel, spojil se s králem Zikmundem a jeho prostřednictvím také s řádem německých rytířů.¹⁶

Tento řád po mírech v Toruni r. 1411 a na jezeře Mielno r. 1422 překročil zenit svého vlivu v Pobaltí a v době vlády velmistra Pavla z Russdorfu (1422–1441) byl již ve zcela zřetelném mocenském sestupu. Dosud byly zachovány jeho vojenská síla a bohatství, toto se však postupně rozplývalo ve výdajích na najímání žoldnéřů, tvořících nyní hlavní složku řádové armády – řádoví hosté od dob bitvy u Grunwaldu chodili stále méně. Vliv řádu na politiku Svaté říše římské, ještě na přelomu 14.–15. století velmi patrný, slábl. Oddělení pruské a livonské řádové větve navrácením Žmudi Litvě r. 1411 (definitivně pak potvrzeným r. 1422) jakoby symbolicky zahájilo postupný proces vzájemného vzdalování se těchto větví – livonská větev se stále častěji odvažovala vlastní politiky nezávislé na pruské řádové centrále. Pruské i livonské poddané řádu německých rytířů oddělovala od vedení řádu především řádová obchodní politika, mající negativní dopad zejména na rozvoj měst. Obchod ovšem ve 20.–30. letech 15. století všeobecně upadal, a to nejenom pod vlivem husitských válek a s nimi spojeného obchodního embarga, vyhlášeného papežem Martinem V. Vážné následky v tomto směru měly také dlouholetá válka s Dánskem, řádění pirátů na Baltském moři (občas najímaných do služeb řádu) a obchodní politika Hansy, usilující o naprostou nezávislost měst sdružených v tomto spolku na kterémkoliv státním útvaru. Členy Hansy byly z měst na území řádu německých rytířů Gdaňsk, Elbląg, Královec, Riga, Tallin a některá další větší města, u nichž byly tendence po vlastní samostatné politice velmi zřetelné. Celkovou situaci řádu vhodně representoval samotný velmistr Pavel z Russdorfu,

¹⁶ J. GOLL 1897, str. 221–222; J. KOLANKOWSKI 1930, str. 173–174.

u něhož se střídala období aktivní činnosti s nečinností a váhavostí, všeobecně byl považován za dosti slabého vládce, v mnoha směrech závislého na římském a uherském králi Zikmundovi.

Řád německých rytířů za této situace považoval vojenskou stránku své činnosti za jeden z hlavních prostředků k udržení své moci v Pobaltí a pochopitelně v tomto směru přejímal novinky v rozvoji vojenství, které přineslo husitství. Již v době zhoršujících se vztahů s Polskem v r. 1430 hovořily dokumenty z prostředí řádu o využívání zkušeností z používání husitských vozových hradeb a pravděpodobně byli také hledáni odborníci, znalí tohoto způsobu válčení.¹⁷

Obavy z Polska byly u představitelů řádu značné a tak nabídky Svidrigiella na spojenectví bylo velmi rychle využito. Na sjezdu Svidrigiella s velmistrem Rusdorfem ve žmuďském Christmemelu (Skirstymoni) byla 19. června 1431 uzavřena mezi Litvou a řádem německých rytířů oficiální smlouva o přátelství a vzájemné pomoci. Poláci považovali tuto smlouvu za důvod k zahájení nepřátelství. Již koncem června 1431 vytrhlo shromážděné polské vojsko od Wieprze na linii řeky Bugu, kde dobylo pevností Horodla a Vladimiru Volynského, pak vtrhlo hlouběji na Volyň a zmocnilo se Zbaraže. Teprve poté bylo Svidrigiellovi posláno oficiální vyhlášení války. Zaskočený Svidrigiello se zmohl na účinnější odpor až u hlavního města Volyně Lucku, který ovšem byl potom Poláky marně obléhán. Zároveň požádal všechny své spojence o pomoc. Řád německých rytířů opověděl nepřátelství Polsku 7. srpna 1431 a v druhé polovině srpna 1431 zahájil bojové operace dvěma pustošivými vpády do Dobříňska a Kujavska, při nichž byly mj. dobyty Włocławek a Nieszawa. Na pomoc přitáhly také oddíly z Livonska, vedené livonským zemským maršálem Wernerem z Nesselrode, které však byly poraženy 13. září 1431 v bitvě u Nakla a Werner z Nesselrode přitom upadl do polského zajetí. Další boje byly přerušeny uzavřením příměří mezi Svidrigiellem a Poláky 1. září 1431, jež se vztahovalo také na spojence obou stran. Mělo trvat do 24. června 1432, eventuálně i o rok déle, 2. února 1432 přitom mělo být svoláno jednání, na němž by se vyřešily všechny sporné otázky mezi Polskem a Litvou.¹⁸

¹⁷ VOIGT Johann, *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergang der Herrschaft des deutschen Ordens*, VII. Reprint Hildesheim 1968, str. 512–514; J. GOLL 1897, str. 206; o velmistru Rusdorfovi LÜCKERATH C. A.: *Paul von Rusdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens 1422–1441*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens. 15. Band. Godesberg 1969.

¹⁸ J. KOLANKOWSKI 1930, str. 179–180; J. VOIGT 1968, str. 571; C. A. LÜCKERATH 1969, str. 126.

Král Vladislav Jagiello jevil upřímnou snahu o urovnání konfliktu, jinak tomu bohužel bylo s představiteli polského panstva a Zbigniewem Oleśnickým. Jejich vliv způsobil, že mírové jednání mezi Polskem a Litvou se v určeném termínu nekonalo, bylo pod různými záminkami stále oddalováno a místo toho začaly být konány přípravy na vyřešení konfliktu násilím – buď pokračováním ve válce nebo intrikami proti Svidrigiellovi. Bohužel z té doby nemáme žádné konkrétní zprávy o knížeti Zikmundu Korybutovičovi, o němž po bitvě u Domažlic prameny mlčí. Jediné, co o něm můžeme s určitou jistotou usuzovat, bylo to, že se zdržoval v Odrách, kde byl od r. 1432 hejtmánem Smil z Moravan na Malenovicích, pohyboval se pravděpodobně také v okruhu kolem slezských posádek husitů a nepochybně se značným zájmem sledoval vývoj událostí v polskolitevském konfliktu.

Další – ovšem nepřímou – zprávu o Zikmundovi Korybutovičovi máme až z doby na přelomu července – srpna 1432, kdy husitské poselstvo v čele s vůdcem táboritů Prokopem Velikým a představiteli sirotků Otíkem z Lozy a Janem Čapkem ze Sán uzavřelo v Pabianicích s králem Vladislavem Jagiellem smlouvu o vzájemné pomoci proti řádu německých rytířů. Při té příležitosti se poselstvo přimlouvalo u krále Vladislava Jagiella o milost pro knížete Zikmunda Korybutoviče, ale marně. Byl to nepochybně jeden z důvodů, proč Prokop Veliký a s ním táborité v následujících měsících přes tuto oficiální smlouvu dávali od polských záležitostí ruce pryč (navenek to zdůvodňovali tím, že Prokop Veliký byl vybrán jako vedoucí husitského poselstva na basilejský koncil) a následná válka Polska a husitů proti řádu německých rytířů se tak v praxi stala pouze záležitostí sirotků. O husitském poselstvu na basilejském koncilu dokonce víme, že bylo oficiálně pověřeno prostřednictvím při řešení sporů mezi Polskem a Litvou, což také schválil sněm v Praze v únoru 1433. Prokop Veliký při svém politickém rozhledu jistě dobře věděl, o co v konfliktu Polska a Litvy šlo, a byl pro takovéto prostřednictví vhodnou osobou.¹⁹

Bohužel ani jeho prostřednictvím, ani další snahy o mírové řešení střetnutí k ničemu nevedly. Svidrigiello stále odmítal polské podmínky, jež považoval za ponižující, a polští páni začali pomýšlet na jeho násilné odstranění. Vhod jim v tomto směru přišla okolnost, že Svidrigiello si odradil část litevské šlechty tvrdou politikou a jeho lavírování mezi katolictvím a pravoslavím vyvolalo oboustrannou nespokojenost. V létě 1432 byl k němu vypraven jako

---

¹⁹ J. GOLL 1897, str. 230.

posel k dalšímu jednání o mír sieradzský kastelán Vavřinec Zaremba Kalinowski, jenž však dostal tajné instrukce vyvolat proti němu vzpouru. Podařilo se mu to natolik, že spiklenci mezi litevskou šlechtou přepadli v noci z 31. srpna na 1. září 1432 Svidrigiella v Osmianech, donutili ho k útěku do Polocka a novým velkoknížetem se stal kníže Zikmund Starodubský, mnohem více povolnější vůči Polákům. Polské vojsko v říjnu 1432 zaútočilo na Volyni a zmocnilo se Lucku. Svidrigiello shromáždil vojsko ze svých stoupenců a v listopadu 1432 zahájil protiútok. Bratr Zikmunda Korybutoviče Fedko Něšvizskij se pokusil s pomocí Moldavců a Tatarů vydobýt z rukou Poláků Podolí. 30. listopadu 1432 vedl s Poláky bitvu u Kopestrina, v níž způsobil polským vojákům značné ztráty, ale nakonec byl poražen. Stejně dopadl samotný Svidrigiello v bitvě u Osmian 9. prosince 1432. Pokusil se o nový útok v lednu 1433, ale opět utrpěl nezdar, především díky tomu, že selhalo jeho vyjednávání s velmistrem Russdorfem a livonským zemským mistrem Ruthenbergem o vojenskou pomoc. Teprve v dubnu 1433 se válečné štěstí poněkud obrátilo ve Svidrigiellův prospěch – dobyl zpět Lucku a 4 dalších pevností, Tataři pak následně způsobili Polákům v Podolí nové těžké ztráty. Koncem června 1433 uzavřel Svidrigiello v okolí Lvova s polskými pány půlroční příměří. Nevázalo ho ovšem na Litvě, kde byl rozhodnut vypudit Zikmunda Starodubského a znovu se pevně chopit vlády.²⁰

Husitská delegace na basilejském koncilu dosáhla faktického uznání stanoviska husitů jako podkladu pro další jednání a koncem listopadu 1433 byl na základě toho vypracován v Praze návrh prvních kompaktát na urovnání vztahů husitských Čechů s katolickou církví. Král Zikmund byl v té době již císařem – korunován v Římě 31. května 1433 – a jako takový se aktivně podílel na jednáních basilejského koncilu. Některé okolnosti nasvědčují tomu, že snad měl v úmyslu získat husitská vojska pro sebe do bojů proti Turkům, Polákům, apod. Bylo to však už v době, kdy se začaly dostavovat u husitů vojenské neúspěchy, podněcující představitele katolíků k tomu, aby se aspoň s radikálními složkami husitů vypořádali vojensky. Projevily se i ve Slezsku a na Opavsku, kde v dubnu 1433 padly do rukou knížete Přemka Opavského Odry. Toto město však záhy poté dobyli zpátky husité pod vedením Bočka a Viléma Pukliců z Pozořic – ti se pak stali novými hejtmany oderské posádky. Jinak nemálo přispěla k oživení protihusitských nálad také výprava

²⁰ J. KOLANKOWSKI 1930, str. 182–194; J. VOIGT 1968, str. 599–613.

sírotků pod Janem Čapkem ze Sán po boku polského vojska do Nové Marky a pobaltských držav řádu německých rytířů v červnu – září 1433. Výsledkem této výpravy bylo uzavření příměří mezi Polskem a řádem německých rytířů v Jasienici 13. září 1433, které pak na dalším jednání v Łęczyci v prosinci 1433 bylo prodlouženo na 12 let. Smysl tohoto kroku byl jasný – zcela vyřadit řád německých rytířů ze hry a umožnit tak Polsku nerušené vojenské řešení situace na Litvě.

Tam mezitím vřely boje bez přestání. Svidrigiello se v polovině července 1433 spojil u města Braslavi (v nynějším severozápadním Bělorusku) s oddíly livonského mistra Ruthenberga a společně táhli na hrad Trakai západně od Vilna, jedno z hlavních sídel litevských velkoknížat. Několik dnů jej obléhali, nedobyli, ale Zikmund Starodubský byl donucen k ústupu na Žmuď a Svidrigiello se přechodně zmocnil Kovna. Pak táhl do Běloruska k Lidě, aby se spojil s oddíly, jež mu z Lucku přiváděl na pomoc Fedko Něsvižskij. Ten ovšem byl Poláky zastaven u Klecka a Svidrigiello proto ustoupil k Minsku. U Moloděčna přitom porazil některé oddíly nepřátel, ale nakonec mu vojsko zdecimovala nákaza. Onemocněl jí dokonce i livonský mistr Ruthenberg, jenž pak po návratu domů jejím následkům podlehl. Svidrigiello proto v Lukomli vojsko rozpustil a odešel do Kijeva. Této situace využil Zikmund Starodubský k tomu, aby na podzim 1433 podnikl s pomocí Poláků protiofenzivu útokem na Mstislav.²¹

Král Vladislav Jagiello nesl následky této bratrovražedné války velmi těžce a pokusil se proto v březnu 1434 o smír mezi Svidrigiellem a Zikmundem Starodubským. Jednání ovšem nepřineslo výsledku a brzy ostatně bylo přerušeno smrtí krále Vladislava Jagiella v Gorodku u Lvova 31. května 1434. Polští a němečtí historici hodnotili tohoto panovníka diametrálně odlišně. Celou dlouholetou vládu Vladislava Jagiella a zejména pak okolnosti jeho úmrtí bychom mohli nejlépe srovnat s vládou a smrtí císaře Františka Josefa I. a jestliže polskolitevskou unii po jeho smrti nestihl osud Rakouska – Uherska po smrti Františka Josefa I., pak to bylo díky tomu, že idea stavovské monarchie, nosná idea této unie, se ukázala v tehdejší Evropě značně životaschopnou. Cesta k tomu, aby polskolitevská unie vyšla ze zmatků, do nichž upadla vinou části svých politiků, měla být ovšem ještě hodně zdoluhavá a bolestná.

Vladislav Jagiello zemřel shodou okolností den poté, kdy radikální frakce husitů utrpěly porážku v bitvě u Lipan. Po této bitvě bylo zřejmé, že dojde

---

²¹ J. KOLANKOWSKI 1930, str. 182–194; J. VOIGT 1968, str. 640.

ke smíru katolické církve s umírněnými představiteli husitů, zatímco radikální frakce budou tou či onou formou odstraněny. Polní vojska, pokud jejich příslušníci nepadli u Lipan, musela pomýšlet na to, aby si hledala jiné zaměstnání ve službách cizích vládců. Pro knížete Zikmunda Korybutoviče v této souvislosti vyvstávala především otázka pomoci knížeti Svidrigiellovi na Litvě. Pomýšlel na ni zřejmě již od podzimu 1433, kdy jeho ochránce Prokop Veliký byl v táboře u Plzně svržen z velení vojska, dočasně uvězněn a pak donucen k odchodu do Prahy. Potíž byla v tom, že Zikmund Korybutovič nemohl jít z Opavska na Litvu přímým směrem přes nepřátelské Polsko a musel tedy hledat cestu oklikou přes území řádu německých rytířů. Po dohodě se Svidrigiellem (vzájemné styky zřejmě zprostředkoval Svidrigiellův služebník Václav z Bezměrova) navázal spojení s velmistrem Pavlem z Russdorfu. Ten mu již 25. března 1434 posílal dva listy s informacemi o probíhajícím jednání. Svidrigiello žádal řád německých rytířů, aby Zikmundovi Korybutovičovi zajistil volný průchod přes své území na Litvu. Velmistr Russdorf byl ochoten to udělat, ovšem bitva u Lipan urychlila rozhodnutí Zikmunda Korybutoviče opustit české země.

A tak již v létě 1434 ho vidíme v Prusích na území řádu německých rytířů. Šel tam zřejmě z Oder přes Slezsko, Braniborsko a Novou Marku. Podle všeho navštívil velmistra Russdorfa v Malborku a pak byl hostem Ludvíka, komtura z Christburgu (Dzierżgoń). Řád ovšem musel být při jeho přijetí velmi opatrný, protože Poláci se o tom dozvěděli a snažili se styky Zikmunda Korybutoviče s řádem překazít. (Odjinud víme, že se tak stalo prostřednictvím pruských kupců, obchodujících v době příměří s Polskem, kteří byli oboustranně využíváni k výzvědné činnosti.) Velmistr Russdorf proto po poradě se zmíněným komturem z Christburgu odeslal Zikmunda Korybutoviče k novému livonskému mistrovi Frankovi Kerskorfovi s příkazem držet ho v Livonsku tak dlouho, dokud Svidrigiello neujistí Kerskorfa i Russdorfa, že ho u sebe rád přijme. Velmistr Russdorf zpravil Svidrigiella o příchodu Zikmunda Korybutoviče a jeho odeslání do Livonska listem z 19. srpna 1434, zároveň s ním poslal Klementa, služebníka komtura z Christburgu, s podrobnějšími ústními zprávami. Pobyt Zikmunda Korybutoviče v Livonsku pak dokládají účty komor v Rize a Tallinu z podzimu 1434 - řížská pro něho koupila 2 velké sudy rostockého piva za 3 hřivny grošů, tallinská rovněž 2 sudy piva za 3 ½ hř. gr.

Čeho všeho se jinak dlouhodobý pobyt Zikmunda Korybutoviče na území řádu německých rytířů týkal, můžeme se domýšlet z obecnějších souvislostí. Jistě s tím souvisel list Svidrigiella velmistrovi Russdorfovi ze Smolenska

27. června 1434 s prosbou o pomoc. Koncem srpna 1434 skutečně přišly Svidrigiellovi na pomoc oddíly livonského mistra Kerskorfa, jenž se necítil vázán lęczyckým příměřím, a Svidrigiello s nimi podnikl tažení k Wilkomierzi (nyn. Ukmerge) s úmyslem odříznout Žmuď od Vilna, musel však posléze ustoupit. Velmistr Russdorf byl ochoten pomoci i sám osobně s pruskými oddíly, byl zde pod silným tlakem císaře Zikmunda, jenž v únoru 1434 pohrozil řádu konfiskací veškerých statků, pokud nezruší příměřím z Lęczyce, velmistr však zde nemohl mnoho podniknout pro silný odpor pruských poddaných řádu, kteří trvali na dodržení příměřím. Prostřednictvím císaře Zikmunda se hledaly u basilejského koncilu jednak zprostředkování k urovňování válečného konfliktu, jednak unie s pravoslavnými. (Byla také skutečně uzavřena v podobě tzv. florentské unie z r. 1439, která ale nedošla všeobecného uznání a po pádu Cařihradu do rukou Turků r. 1453 zcela zanikla.) Řád německých rytířů tuto myšlenku podporoval – a právě zde by mohl být Zikmund Korybutovič se svými zkušenostmi od husitů, majících k pravoslavným značně blízko, neocenitelný. A konečně zcela evidentně padaly v úvahu jeho vojenské zkušenosti získané u husitů. Pravděpodobně něco věděl o myšlence císaře Zikmunda získat husitská vojska pro sebe (lipanská bitva nakonec dovolila její realizaci jen zčásti a Zikmund proto byl ochoten zprostředkovat pokojný způsob likvidace zbývajících husitských posádek) a to mu vniklo návrh využít husitských bojovníků v situaci po Lipanech pro řád a Svidrigiella. Jak vyplývá z dalších událostí, nebyl zde odmítnut. V Livonsku učil vojáky husitskému způsobu boje s vozy.²²

---

²² List velmistra Russdorfa Svidrigiellovi z 19. srpna 1434 v regestu *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* (dále LEK), *begründet von Friedrich Georg Bunge, fortgesetzt von Hermann Hildebrand*. Band VIII. Mai 1429–1435. Riga – Moskau 1884, č. 846, samotný list *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin – Dahlem*, fond „Ordensfolianten“, č. 13, str. 39; některé narážky má list polského kněze na basilejský koncil o bitvě u Wilkomierze (LEK č. 986); v literatuře J. GRYGIEL 1988, str. 109. Listy Russdorfa Zikmundovi Korybutovičovi z 25. března 1434 *Ordensfolianten* č. 13, str. 24, 56 – za sdělení děkuji prof. Dr. B. Jähnigovi. Regest listu z 27. června 1434 Joachim ERNST – Walter HUBATSCH (edd.): *Regesta historico – diplomatice Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525. Pars I. Regesten zum Ordensbriefsarchiv*. Vol 1. 1198–1525. Zweiter Halbband (1433–1454). Göttingen 1948, č. 6835. O okolnostech, které by mohly mít vliv na pobyt Zikmunda Korybutoviče v Malborku, viz J. GOLL 1897, str. 239–240 a J. KOŁANKOWSKI 1930, str. 201.

Svidrigiellovi ovšem nakonec nepomohl ani Zikmund Korybutovič. Zikmund Starodubský podkopal jeho posici v zemi privilegiem z 6. května 1434, které oslabilo ústřední moc litevských velkoknížat na úkor ostatních knížat a poskytlo zemi daňové úlevy. Svidrigiello naopak se svými snahami o unii s katolíky naražel na stále větší odpor – na jaře 1434 musel potlačit povstání v Kijevě, na jaře 1435 se střetl s dalším povstáním ve Smolensku, jehož se pokusil využít ve svůj prospěch Zikmund Starodubský. Nepodařilo se mu to, Zikmundův hlavní pomocník v tomto podniku, litevský metropolita Gerasim, stoupenec unie s katolíky, byl zatčen a 28. července 1435 upálen, což ovšem Svidrigiellovi na popularitě nepřidalo. Na konci léta 1434 znovu padl do rukou Poláků Luck, pak i Kremenec a Braclav, kde se 7. září 1434 vzdal Polákům Fedko Něsvižskij, údajně ohrožovaný od Svidrigiella popravou. Tyto úspěchy Poláků a Zikmunda Starodubského vytvořily vhodné předpoklady k tomu, aby bylo vyvinuto úsilí o úplnou likvidaci Svidrigiella.

Od přelomu let 1434–1435 se obě strany usilovně připravovaly na rozhodující střetnutí. Kníže Zikmund Korybutovič při jednáních, vedených v těchto záležitostech, zůstával v pozadí, ale jeho role v nich je nepopíratelná. Hlavní vyjednávání nadále vedl Svidrigiello prostřednictvím Václava z Bezměrova, přes něhož navázal styky s císařem Zikmundem, husitskou posádkou v Odřách a dalšími husity. Svidrigiello psal velmistrovovi Russdorfovi ze Smolenska 6. prosince 1434, že posel císaře Zikmunda se od něho vrátí domů přes Prusy, kde bude hovořit také s představiteli řádu německých rytířů.

List oderských velitelů Bočka a Viléma Pukliců z Pozořic knížeti Svidrigiellovi z 8. února 1435 nám umožňuje zajímavým způsobem nahlédnout do těchto příprav. Na předchozí vzkaz Václava z Bezměrova oznamovali, že zanechají všech svých ostatních záležitostí, jen aby mohli jít Svidrigiellovi na pomoc. Mají u sebe již asi 1000 výborných jezdců ze země české a moravské (z některých rušených husitských posádek, přijali asi i část posádek ze Slezska v Němci, Otmuchově a Vrbně, likvidovaných na počátku ledna 1435), živí je na své útraty, Poláci a jiní by je chtěli získat pro sebe, ale oni raději pomohou Svidrigiellovi, jehož mají rádi a pro něhož podstoupí jakékoliv obtíže. Přesný termín odchodu na Litvu má být ještě sdělen. Rádi také poskytnou Svidrigiellovi doprovod k jednání s císařem Zikmundem v Praze kolem 5. června 1435, které mělo v intencích basilejského koncilu směřovat k urovnání polskolitevského konfliktu. Václav z Bezměrova k nim jezdil přes Polsko, což ovšem bylo značně riskantní. Některé věci měl proto vyřídit ústně, neboť byly obavy, že listy by mohly být zachyceny nepřáteli, jakož i kvůli „slezení zámků v polské zemi“. Při své poslední cestě k císaři Zikmundovi

byl navíc oloupen, oderští husité mu museli dát vybavení ze svého a císař jim vzkázal, aby tuto loupež pomstili.

Odchod Bočka a Viléma Pukliců z Pozořic a jimi vedených žoldnérů na Litvu se udál asi někdy v létě 1435. Pro ně byla cesta přes Polsko ještě více riskantnější než pro Zikmunda Korybutoviče a Václava z Bezměrova, a tak zřejmě šli přes Slovensko a Podkarpatskou Rus k Chustu, odtud do Moldavska, přes Dněstr a Divoká pole k Dněpru a podél něho k Vitebsku, kde Svidrigiello shromažďoval své síly. Na Slovensku se k nim zřejmě přidali také příslušníci tamních husitských posádek v Trnavě, Ludanicích, Žilině, Likavě. aj., kteří tehdy po dohodách s císařem Zikmundem rovněž opouštěli svá působiště.²³

Pokud jde o Zikmunda Starodubského, ten shromáždil své vojáky u Trakai a přidalo se k nim 3000 příslušníků polských posádek na Litvě. Měli zprávy o síle Svidrigiellových bojovníků, kteří síly velkoknížete Zikmunda početně převyšovali, a požádali proto o pomoc polského krále Vladislava, syna Vladislava Jagiella, později známého jako Vladislav Varnenčík. Poláci museli brát ohled na postoj císaře Zikmunda a velmistra Russdorfa, kvůli čemuž byli nuceni rozmístit část svých ozbrojených sil na uherských a pruských hranicích, mohli proto poslat Zikmundovi Starodubskému jen 9000 vojáků pod vedením bývalého Vitoldova maršálka Jakuba z Kobylan (Kobylaňského). Byla to ovšem převážně těžce ozbrojená a dobře vycvičená rytířská jízda, jež svou kvalitou vynahrazovala to, co se nedostávalo na kvantitě.

Livonský mistr Kerskorf dokončil mobilizační přípravy v létě 1435 a koncem července 1435 se vydal ze svého sídla Wendenu (nynější Cesis) na jih k Braslavi, kde se měl spojit s oddíly Svidrigiella. Kromě vlastních oddílů livonské řádové větve s ním táhla také řada hostů, získaných z ciziny, dobrovolníci z řad Livonců a zřejmě také Zikmund Korybutovič, jenž se měl u Braslavi spojit se svými husitskými druhy. S Kerskorfem se vydal na tažení také Werner z Nesselrode, který se vrátil z polského zajetí teprve koncem roku 1434 a za něhož byl již zvolen novým maršálem Jindřich z Buckenrode, řeč. Schungel. Nesselrode byl za ztrátu své hodnosti odškodněn hodností komtura, jinak byl všeobecně nazýván „starý maršál“.

Svidrigiello vytáhl se svými ozbrojenci z Vitebska. Jádro jeho vojska tvořili bojovníci ze Smolenska, Kijeva, Polocka, Pskova a dalších oblastí pod

²³ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin - Dahlem, fond „Ordensbriefsarchiv“, sign. XVII a 50/a; regest E. JOACHIM - W. HUBATSCH (edd.) 1948, č. 6943; regest listu z 6. prosince 1434 tamtéž, č. 6911; F. M. BARTOŠ 1966, str. 181.

litevskou vládou, v nichž žilo pravoslavné obyvatelstvo, jinak mu mimo českých husitů přitáhl na pomoc silný čambul Tatarů pod vedením murzy Sid Achmeta. Kromě knížete Zikmunda Korybutoviče s ním bylo 25 dalších knížat. Po spojení s oddíly livonského mistra Kerskorfa bylo rozhodnuto táhnout podél řeky Svienty k Wilkomierzi, tj. stejnou cestou jako loni. Cíl tažení byl zřejmý – vydobýt z rukou Zikmunda Starodubského jeho hlavní sídla Vilno a Trakai a buď se přitom zmocnit i jeho samého nebo jej oslabit natolik, že by pak již nebyl pro Svidrigiella nebezpečný. Armádě veleli společně Svidrigiello, Kerskorf a Zikmund Korybutovič, jenž převzal pod své přímé velení najaté české bojovníky. Byl pro své vojenské zkušenosti velmi ceněn a na poradách velitelského sboru měl zřejmě rozhodující slovo.

Přesto se mu nepodařilo zabránit některým závažným chybám, které podle všeho spadají především na vrub livonského mistra Kerskorfa a bohužel se pro další osud tažení ukázaly jako rozhodující. Šlo zejména o pomalý postup armády, jenž umožnil velkoknížeti Zikmundovi Starodubskému dokončit koncentraci jeho sil, získat zprávy o postupu protivníka a vyrazit mu od Trakai vstříc. Zikmund na rozdíl od Svidrigiella osobně do pole nevytáhl, jeho vojsku, složenému z jemu věrných Litevců a Žmudínů, velel jeho syn kníže Michal, zatímco pomocným polským oddílům, jak již bylo řečeno, Jakub z Kobylan. Pomalý postup Svidrigiellovy armády byl možná zčásti způsoben i tím, že se čekalo na výsledek jednání císaře Zikmunda o mír. V Praze k němu nedošlo a bylo pak přeloženo na červenec a srpen 1435 do Brna. Zikmund přitom hrozil polským poslům, že pokud nebude uzavřen mír, vystoupí otevřeně na podporu řádu německých rytířů a Svidrigiella. Tyto hrozby však měly na Poláky jen ten účinek, že se rozhodli urychleně řešit situaci silou dříve, než císař Zikmund bude moci něco podniknout. Proto asi byl také postup armády knížete Michala a Jakuba z Kobylan urychlen.²⁴

V úterý 30. srpna 1435 dorazila Svidrigiellova armáda podél řeky Svienty k dlouhému jezeru za Wilkomierzi, jímž Svienta protékala. Břehy jezera byly bažinaté, což ztěžovalo další postup. Došlo proto k něčemu, co se ukázalo jako nová závažná chyba – armáda se rozdělila. Oddíly mistra Kerskorfa, českí žoldnéři Zikmunda Korybutoviče a Tataři zůstali na pravém břehu Svienty, Svidrigiellovy oddíly přešly na levý břeh. V tomto postavení se vojsko utábořilo a byly zahájeny porady o tom, co podniknout dále. Velmi rušivě do nich

---

²⁴ O vyjednávání v Brně J. GOLL 1897, str. 241–242.

zasáhly zprávy, přinesené střelci vyslanými na průzkum krajiny, že se blíží armáda nepřítele. K prvnímu střetnutí vyslaných hlídek s Poláky a Zikmundovými Litevci došlo na poli zvaném Pobojsko a hlídky po tomto střetnutí ustoupily do Svidrigiellova tábora.

Bylo zřejmé, že nyní čeká Svidrigiella místo dalšího postupu vpřed boj s nepřítelem, v němž šance na vítězství byly přibližně stejné – oč převyšovala Svidrigiellova armáda protivníky počtem, to vyrovnávala kvalita polské jízdy. Soudobé prameny nezaznamenaly spolehlivě počet bojovníků obou stran, jen polské prameny hovořily ohledně Svidrigiellovy armády o „nespočetném množství národů“ a „obrovském množství ozbrojenců, jemuž se podle hlášení vyzvědačů nedalo odolat“. To ovšem bylo v tehdy obvyklém duchu doby značně přehnáno. V novější době se pokusil stanovit počet bojovníků J. Grygiel, jenž ale je zase poplatný tendenci snižovat počty příslušníků středověkých vojsk na minimum. Podle něho měl Svidrigiello 6000 vlastních vojáků a 500 Tatarů, mistr Kerskorf 3000 řádových rytířů, žoldnéřů a hostů a Zikmund Korybutovič 1500 najatých pěšáků z českých zemí s 300 vozy, děly a ručnicemi, celkem 11 000 mužů. Na polské straně bylo pod Jakubem z Kobylan 4000 Poláků a pod knížetem Michalem 5500 Litevců, celkem 9500 lidí.²⁵ Podle mého názoru lze odhadnout počet příslušníků Svidrigiellovy armády na 25 000 mužů, z toho 12 000 pod jeho velením, 7000 pod velením mistra Kerskorfa (z dalších zpráv vyplývá, že i oni měli s sebou děla a vozy, v jejichž ovládnání byli zřejmě vycvičeni Zikmundem Korybutovičem, část ovšem sloužila jako vozy zásobní), 3000 pod velením Zikmunda Korybutoviče (na 1 bojový vůz připadalo v průměru 10 bojovníků, polské zprávy hovoří o „pravých a nepravých husitech a Čechách“, což zřejmě značí, že kromě příslušníků husitských posádek byli najati i jiní žoldnéři) a 3000 Tatarů. Síly Poláků a s nimi spojených Litevců čítaly 20 000 mužů, z toho pod Jakubem z Kobylan 12 000 Poláků a pod knížetem Michalem Zikmundovičem 8000 Litevců.

Právě nejasné naděje na vítězství byly příčinou, proč Svidrigiellovo vojsko zůstalo stát ve svém nevýhodném postavení rozděleno řekou dva dny a po celou tuto dobu se jeho velitelé radili o dalším postupu. Nebylo přítom dosaženo jednoty. Část řádových rytířů v čele s Wernerem z Nesselrode chtěla svést s nepřáteli bitvu, ale mistr Kerskorf byl proti tomu a vyvolal přítom velmi ostrou hádku. Zikmund Korybutovič, který znal způsob válčení a bojové kvality Poláků a obával se proto nějakého nemilého překvapení, radil vyjednávat. Údajně byly také navázány kontakty s Poláky a s nimi spojenými Litevci s úmyslem zahájit mírová jednání, ale nakonec z toho nic nebylo. Velitelé polskolitevské armády ovšem díky tomuto prodlení získali možnost

důkladně prozkoumat stav Svidrigiellova vojska a stanovit způsob, jak s ním bojovat. I oni rozdělili své vojsko na dvě části – proti Livoncům, českým žoldněrům a Tatarům, kteří byli považováni za nebezpečnější, byli určeni Poláci, zatímco Michalovi Litevci se měli vypořádat s oddíly pod velením samotného Svidrigiella.

V noci z 31. srpna na 1. září 1435 nakonec převážilo stanovisko livonského mistra Kerskorfa, který radil ustoupit k Wilkomierzi a u tohoto města, jež bylo tehdy silnou pevností, zbudovat opevněný tábor, v němž by bylo možno čelit útokům protivníka. To bylo ovšem z možných řešení vůbec to nejhorší. Hodinu před úsvitem ve čtvrtek 1. září 1435 byly pod dozorem fojtů z Carhusu, Wendenu a livonského velkošafáře poslány k Wilkomierzi livonské vozy s děly a zásobami,²⁶ jakož i fojt z Narvy Jan Koning a Svidrigiellův maršálek (zároveň i pskovský hejtman), kteří měli zbudovat tábor. Za úsvitu se vydali na cestu ostatní. Táhlo se opět po obou březích řeky a došlo přitom ke zmatkům, protože ti, kteří šli po pravém břehu, nemohli najít řádnou cestu. Vrátili se proto k mostu, jenž spojoval oba předchozí tábory, chtěli přejít na levý břeh a postupovat společně se Svidrigiellem. Ale právě tuto chvíli si vybrali nepřátelé k útoku.

Zikmund Korybutovič stačil zbudovat ze svých vozů opevněný tábor, tvořící jádro obrany oddílů na pravém břehu řeky a obrácený čelem proti postavení Poláků. Podle polských zpráv byl mohutnější, než bylo možno vidět v samotných Čechách. Po jeho levé straně se rozmístili Tataři, zatímco řádoví rytíři a hosté stáli na pravém křídle poněkud vzadu. Toto postavení bylo považováno za výhodné a Poláci na chvíli zaváhali, zda na ně mají zaútočit. Pak se však rozhodli likvidovat protivníky jednoho po druhém.

Nejslabším článkem tohoto obranného postavení byli Tataři. Byli sice považováni za vynikající bojovníky, kteří v boji nejprve zasypali protivníky mračny šípů, způsobili jim ztráty, pak se snažili je obklíčit údery do boků a týlu a tak je zcela zničit. Ale jako lehká jízda byli proti soustředěnému náporu těžké rytířské jízdy zcela bezmocní. Poláci zaútočili nejprve na ně a lze věřit jejich zprávě, že na Tataře to zapůsobilo jako úder hromu. Po krátkém odporu byli rozbiti a zbytky poraženého čambulu začaly prchat směrem k české vozové hradbě, za níž hledaly záchranu.

---

²⁵ J. GRYGIEL 1988, str. 111.

²⁶ Patrně z této okolnosti usuzuje chybně J. GOLL 1897, str. 241, že byly odeslány pryč všechny bojové vozy a Zikmund Korybutovič jich proto v bitvě nepoužil.

V tom byl ovšem i jistý záměr polského velení. Jakub z Kobylan jistě znal průběh bitvy u Lipan a věděl proto, že k proražení vozové hradby nestačí přímý útok jízdy, musí být použito i dalšího podpůrného manévru, příp. lsti. U Lipan k tomu dopomohl předstíraný útěk vojska panské jednoty, který vylákal tábory a sirotky z vozové hradby, u Wilkomierze měli tuto úlohu splnit poražení Tataři, mezi něž se pronásledující Poláci vmísili tak, aby mohli do otvorů ve vozové hradbě proniknout spolu s nimi. Čechové na hradbě zahájili proti útočícím Polákům palbu z děl, která ovšem v situaci promíchání Poláků s Tatarsy zasahovala více Tatarsy a přispívala tak ke zvýšení již vyvolaného zmatku. Polákům se také skutečně podařilo proniknout do otevřené vozové hradby spolu s Tatarsy. Pak došlo k převrácení ostatních vozů a k boji uvnitř tábora, který při velké početní přesile Poláků nemohl skončit jinak, než jejich vítězstvím.

Čeští vojáci ovšem bojovali statečně a neprodávali své životy lacino. Boj zde byl dlouhý a urputný. Svědčí o tom nejlépe osud knížete Zikmunda Korybutoviče, jenž neopustil své husitské druhy a byl zajat v bezmocném stavu poté, když utrpěl těžká zranění kopím do krku a mečem nebo šavlí do hlavy. V českém táboře se podle všeho bojovalo nejdéle z celé bitvy.

Kdyby byl livonský mistr Kerskorf přispěl Tatarům a Čechům na pomoc úderem svých oddílů do boků nebo týlu Poláků, snad by bylo možno ještě průběh bitvy zvrátit. Dopustil se své poslední chyby tím, že to neučinil – a měl zato pykat. Ještě v průběhu boje o český tábor zaútočila část Poláků na Livonce a postupně se přidávali další. Řádoví rytíři vzhledem k přesile Poláků nemohli v přímém střetnutí odolat. Ustoupili proto do nedalekého lesa a tam zaujali obranné postavení. Ale Poláci pronikli i do tohoto lesa – a to, co následovalo, už ani nebyla bitva, nýbrž krvavá řež. Livonská řádová větev byla totiž považována za rušitele příměří a proto pro ty, kteří válčili pod její korouhví, nebylo milosti. Většina příslušníků Kerskorfových oddílů i se samotným Kerskorfem zde našla svou smrt.

Na levém břehu řeky Svienty mezitím probíhalo střetnutí Michalových Litevců s oddíly Svidrigiella. Nemáme o něm tolik zpráv jako o boji na pravém břehu řeky, ale i tam nakonec boj skončil vítězstvím Svidrigiellových protivníků. Pravděpodobně k tomu dopomohl psychologický moment pohledu na oddíly, ničené na pravém břehu řeky Poláky. V odpoledních hodinách 1. září 1435 se již mohli Poláci a Michalovi Litevci považovat za naprosté vítěze.²⁷

---

²⁷ Bitvu u Wilkomierze líčí zpráva velmistra Russdorfa císaři Zikmundovi z Malborku 20. září 1435 (*LEK VIII*, č. 975), list řádového rytíře Alfa vévodům z Jülich – Bergu ze září 1435 (tamtéž, č. 985), list polského kněze francouzskému knězi na basilejském

Bylo to pro ně skutečně velké vítězství, právem považované za rozhodující bitvu celé války, ale jak tomu tak bývá, jeho rozsah byl vítězi zveličen. Polský kněz, referující o průběhu bitvy svému francouzskému kolegovi na basilejském koncilu, napsal, že padlo více než 40 000 nepřátel a jde proto o větší vítězství než u Grunwaldu. Zůstaňme u toho, že bylo rovnocenné grunwaldskému a že tedy padlo 18 000 bojovníků Svidrigiella a řadu německých rytířů a 5000 vítězných Poláků a Litevců. Každopádně Pskovský letopis napsal, že po mnoho let nebylo na Litvě takové krveprolití. Letopis velkých knížat litevských považoval Svidrigiellovu porážku za trest za upálení metropolity Gerasima.

Nejtěžší pohromu utrpěli příslušníci livonské větve řádu, pro něž to byl skutečně druhý Grunwald. Kromě mistra Kerskorfa padlo 6 dalších členů vedení této větve – zachránil se pouze Lambrecht Merkenych, dále komtur Werner z Nesselrode, přes 200 řádových rytířů, skoro všichni najatí žoldnéři a hosté. Byli pobiti i ti, kteří strážili korouhev sv. Jiří, mající pro řád německých rytířů obdobný význam jako pro Turky posvátná korouhev proroka Mohammeda, a této korouhve se zmocnili Poláci. Zachránili se pouze ti, kteří byli posláni před začátkem bitvy jako doprovod vozů nebo na stavbu tábora, a ti, jimž se podařilo utéci nejhouběji do lesa. Ti všichni pak společně bloudili v lesnaté a křovinaté pustině mezi Wilkomierzí a řekou Dvinou po 6–8 dnů, než se jim podařilo dostat se na řádové území u Dviny. Fojt z Carhusu se přitom ztratil a byl považován za nezvěstného. Mezi zachráněnými se uvádějí fojtové z Wendenu, Narvy, Rezekne a Seelburgu, komtur z Dünaburgu (Daugavpils), šafář a kompán z Fellinu, kompán z Carhusu, domácí komtur z Marienburgu (Aluksne), aj.

Kníže Svidrigiello ztratil koně a zbroj, byl po nějakou dobu považován za mrtvého, ale podařilo se mu spolu s kastelánem Jiřím Lingvenovičem a 30 jezdci utéci do Polocka. Z knížat v jeho vojsku 13 padlo a 12 bylo zajato. 1700 bojarů a rytířů se zachránilo útekem, všichni ostatní padli nebo byli zajati.

O ztrátách Tatarů nejsou žádné údaje, můžeme předpokládat, že zahynula většina příslušníků čambulu a nikdo nebyl vzat do zajetí. Podstatnou část

---

koncilu ze září 1435 (tamtéž, č. 986) a list fojta z Narvy Jana Koninga velmistroví Russdorfovi z Kirchholmu (Salaspils) 10. října 1435 (tamtéž, č. 994), z kronikářů Jan Długosz (*Joannis Długossii Historiae Poloniae*, t. 4. Kraków 1977, str. 563), Letopis velkých knížat litevských a Pskovský letopis (výtahy z nich uveřejněny jako dodatky k *LEK VIII*, č. 985); v literatuře J. KOLANKOWSKI 1930, str. 206–207 a J. GRYGIEL 1988, str. 111, zmínky téměř ve všech studiích k obecnějším dějinám té doby.

zajatých naproti tomu tvořili čeští žoldnéři. Poláci v tomto směru oceňovali jejich statečnost a na rozdíl od řádových rytířů je také nepovažovali za rušitele příměří. Mezi zajatými byli pravděpodobně i Boček a Vilém Puklicové z Pozořic. Dostali se na svobodu až někdy v r. 1436, což vysvětluje, proč se v moravských pramenech objevují znovu až na počátku r. 1437. Ztráty, jež utrpěli na výpravě na Litvu, a výkupné, které zřejmě museli zaplatit za svou svobodu, také do jisté míry vysvětlují jejich dráhu loupežných rytířů, již nastoupili po svém návratu na Moravu, pobyt mezi Poláky také to, že v l. 1438–1439 byli stoupenci polské kandidatury na český trůn.²⁸

I se zajatým knížetem Zikmundem Korybutovičem zpočátku Poláci nakládali rytířsky. Víme, že se ho ptali, proč vytrval v bitvě a nezachránil se podle vzoru jiných útekem. Odpověděl: „Byl jsem vychován mezi vámi, vyučen vašimi příklady, proto si více cením rytířské cti, než záchrany života.“ Obrat v jeho situaci nastal poté, když se o jeho zajetí dozvěděl velkokníže Zikmund Starodubský. Jak jsem již podotkl, měl asi nějaký obzvláštní důvod k nenávisti vůči Zikmundovi Korybutovičovi, protože nařídil jeho usmrcení. O tom, jak bylo provedeno, existují tři verze. Podle první byl Zikmund Korybutovič utopen v řece Svientě, podle druhé otráven jedem napuštěným do jeho ran, podle třetí ponechán bez lékařské péče tak dlouho, dokud následkům svých ran nepodleh. Která z těchto verzí je pravdivá, lze těžko určit.²⁹

Po bitvě projevila část Poláků úmysl vpadnout do Inflant, které po zkáze Kerskorfových oddílů byly téměř zcela bez možnosti obrany, a zmocnit se jich. Velkokníže Zikmund Starodubský tomu zabránil, neboť jeho úmyslem bylo v první řadě zničit Svidrigiella. Ten poslal z Vitebska 24. září 1435 Václava z Bezměrova k císaři Zikmundovi a velmistrovovi Russdorfovi s novými prosbami o pomoc, ale řád německých rytířů, vyčerpaný utrpenými ztrátami, již na další vedení války pomýšlet nemohl. Místo toho musel přistoupit na mírové jednání s Polskem, které bylo dovršeno uzavřením míru v Brześci Kujawském 31. prosince 1435. Tento mír přinesl Polsku některé další územní zisky, nedovolil propuštění těch, kteří byli zajati na Litvě v době po lęczyckém příměří (jinak byli zajatci na obou stranách propuštěni), řád musel Polsku zaplatit jako „čestný dar“ 9500 dukátů (byl to určitý náběh k tomu, co pak naplno ustanovil

²⁸ O tom TICHÁNEK Jiří – ŠERÝ Zdeněk, *Šlechtická sídla na Novojičínsku*. Opava 2003, str. 148–149, 170. 285. Zpráva F. PALACKÉHO 1921, str. 695, že husité, přivedení na Litvu Zikmundem Korybutovičem, dali základ ke zřízení kozáků, je chybná.

²⁹ J. DŁUGOSZ 1977, str. 563; J. GRYGIEL 1988, str. 111.

druhý toruňský mír v r. 1466, že se totiž řád stal polským vasalem), byly vyloučeny jakékoliv nároky a možnost zasahování papeže a císaře, řád se musel vzdát podpory Svidrigiella a zástupci obou stran museli přísahat na dodržení mírové smlouvy. Mír, který znamenal další sestup moci řádu německých rytířů v Pobaltí, vzbudil velký odpor u císaře Zikmunda, řádového velmistra a zejména livonské řádové větve, ale nakonec musel být přijat.³⁰

Svidrigiello vytrval ve svém odporu vůči Polákům až do srpna 1437, pak se usmířil a uzavřel s nimi úmluvy ve Lvově 4. září 1437. Zikmund Starodubský ho však vypudil a Svidrigiello až do násilné Zikmundovy smrti 20. března 1440 musel pobývat v Uhrách a tehdy moldavském Pokutí. Poté se vrátil domů, stal se znovu velkoknížetem, ale až do své smrti v r. 1452 již nenabyl většího vlivu.³¹

V čem spočíval dějinný význam spojení husitských bojovníků a řádu německých rytířů v r. 1435? Historici v současné době prokazují, že řád německých rytířů, jenž se pod vlivem protestantské reformace stal v 16.-17. století trikonfesním, přispíval tehdy v praxi k propagaci myšlenek náboženské tolerance a ekumenismu, na což může navazovat i současné ekumenické hnutí.³² Je-li husitská revoluce hodnocena jako revoluce, jenž předběhla svou dobu o jedno století a z níž německá reformace v 16. století vycházela,³³ pak se zde nabízí zajímavá úvaha o tom, zda tento duch náboženské tolerance a ekumenismu (samozřejmě vynucený vnějšími okolnostmi) se u řádu německých rytířů neprojevil zčásti již v 1. polovině 15. století ve vztahu k husitskému hnutí, které ostatně basilejskými kompaktáty v r. 1436 došlo oficiálního uznání. Ocitujme k tomu jako soudobý pramen výrok ze zprávy polského kněze na basilejský koncil o bitvě u Wilkomierze: „Poláky kvůli němu (Zikmundovi Korybutovičovi) nazývali podporovateli kacířů – a hle, křížáci sami se spojovali s kacíři, pohany a schismatiky!“³⁴ Zmíněný kněz byl nepochybně stoupcem Zbigniewa Oleśnického, jeho názory na husity vycházejí z názorů tohoto nesmiřitelného protivníka husitů – ale jinak jsem toho názoru, že tolerance se v řádu německých rytířů již tehdy projevila a řád měl tedy ve vztahu k luteránství a kalvinismu v 16. a 17. století na co navazovat.

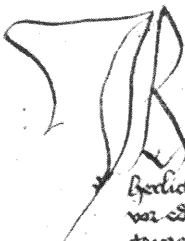
³⁰ LEK VIII, č. 979, 981; mírová smlouva z 31. prosince 1435 *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen um 15. Jahrhundert*. Erster Band (1398–1437). Ed. Erich WEISE, Marburg 1970, str. 197–213.

³¹ J. KOLANKOWSKI 1930, str. 210–214.

³² DEMEL Bernhard, *Der Deutsche Orden einst und jetzt*. Frankfurt a. M. – Berlin – Bern – Bruwelles – New York – Wien 1999, str. 77–80.

³³ ŠMAHEL František, *Husitská revoluce 4. Epilog bouřlivého věku*. Praha 1993, str. 144.

³⁴ LEK VIII, č. 986.

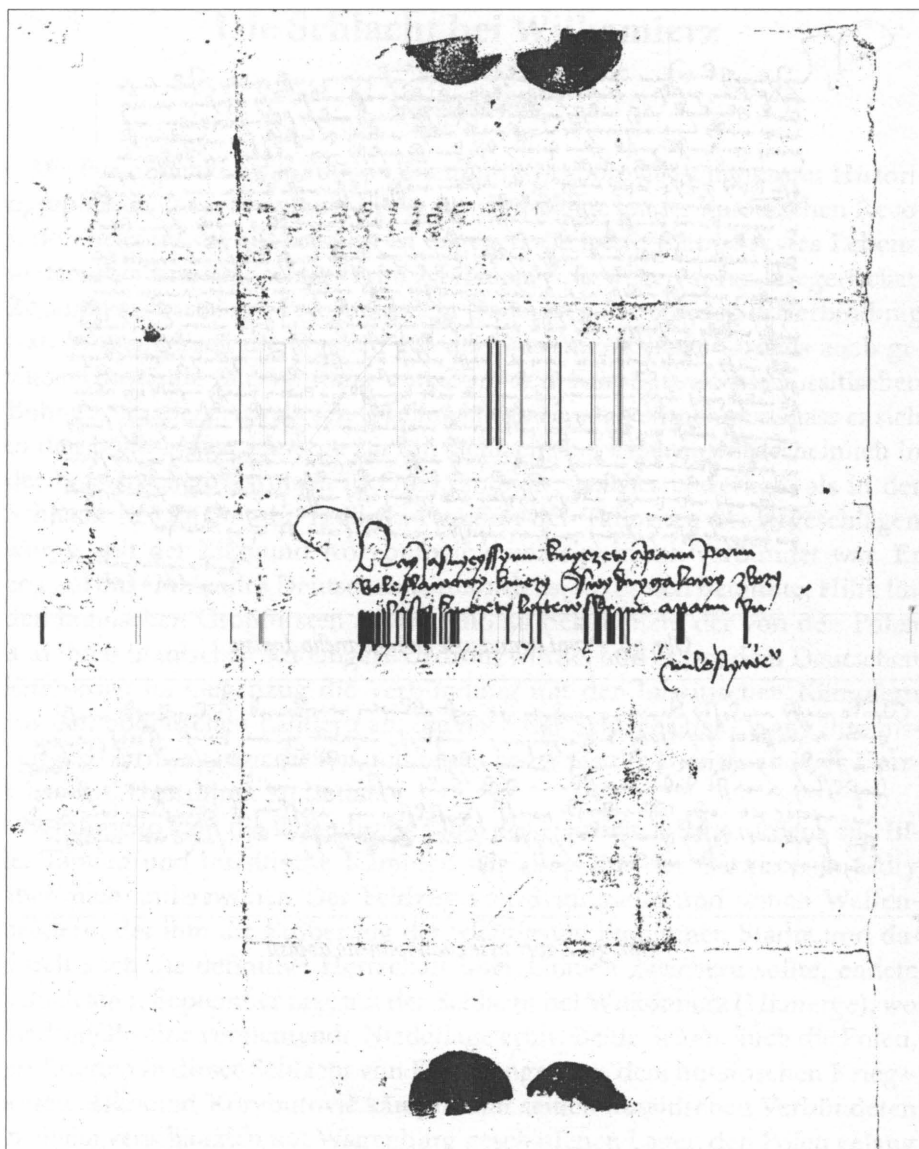

Suidrigal
Vom 7. 10. 1434

In Christus fröste vnd großmechtiger besunder lieber hie Als eulbir
 heilichkeit wolweis wie von nach eulbir bete vnd begerrunge vnser zleyte
 vor edlich in geyt habn gesant herzog Sigimund der bis her ist in bedime
 gewesen do thum von euch gultbyßh das der selbe herzog Sigimund itzt
 ist bey vns hie in laude vnd medmet vor dem seinen gog zu euch zu singn
 So ist her Inreß vnser vnde land gegogen vnd vorueme andere nicht
 dem das die besten Polan wol wissen das her ist hie in laude des halbn
 wir vns gros besorgen das es nicht brechtfect ist vnd siene sach
 Als es billich sien sulde Wie em no der vmb ist so habn wir in viner off
 eulbir bete vnd euch zu gute vnd begehlichheit geleytet vnd müssen
 em gemen quial geyn Dacht nach Eite vnd anweyßunge herren ledwys
 des kempfers von Cristburg der vns wol got vnderrichtet was siche
 lingen gweyrecht vnd vorrednisse euch mochtin eudsteln vbie hie also
 vngelbarnet zu euch gweme habn wir dem meister zu lieffland ge
 schriben das her den selben herzog Sigimund bey em sal eudhalten vnd
 macht zu euch volgyn lass vns hie das fr em vnd euch vns schreibet
 ader emporet In in en gewene habn wolket dder wie man es mit in
 halbn sulle besunder lieber hie was wir hie Inne voruems mit vnser
 geleites gebirge vnd euch mit sienes goges bestelmiss gethan habn
 Das ist got vocis mittenauder euch zu gutte vnd begehliche geschrien
 Was mo eulbir wille vnd begehliche ist vbi man es mit des benympt
 herzoges Sigimund goge sal halten vnd bestelln das geruget vns vnd
 euch dem meister zu lieffland ane dem eigendlich zu schreiben
 So das wir vns in geyt der nach schreiben vnd richtn magh Wir
 sendn euch Emet des kempfers von Cristburg diener Emd der vnd
 ander sachs wille zu euch vnser lieb getruwen Emet des kemp
 ters diener von Cristburg Was euch no der off die mal von vnser
 wegn vurt vorabrenge Das mag in geylich glawbn eulbir fr
 luechtic der von allwege zu willen vnd begehliche welln thum
 alles das wir moegen Begreut man in dem dummerstag nach
 Auffromb male In vns sond voruom in 10

Obr. 1. List velmistra Paula von Russdorf knížeti Suidrigiellovi z 19. srpna 1434. (Geheimes Staatsarchiv – Stiftung Preussischer Kulturbesitz, XX. Historisches Staatsarchiv Königsberg, sign. OF 13.)

Obr. 2. Litevský kníže Žigmund Korybut přijíždí v roce 1422 do Čech, aby se ujal na žádost husitů správcovství země. Kolorovaná kresba z díla Eberharda Windeckeho *Geschichte Kaiser Sigismunds*, 1443; iluminátor Diebold Lauber z Hagenau. Österreichische Nationalbibliothek Wien, rkp. sign. Cod. 13 975, fol. 155r.

Obr. 3a. List velitelů husitské posádky v Odrách Bočka a Viléma Pukliců z Pozořic litevskému knížeti Svidrigiellovi s nabídkou pomoci. (Geheimes Staatsarchiv – Stiftung Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlen, fond „Ordensbriefsarchiv“, č. 6943. (obálka s titulaturou) b)

Die Schlacht bei Wilkomierz

Václav Štěpán

Die Persönlichkeit des Fürsten Zikmund Korybutovič ist in unserer Historiographie im Zusammenhang mit seiner Teilnahme an der hussitischen Revolution bekannt, wenig bekannt ist dagegen die letzte Etappe seines Lebens, in der er im Interesse seiner Heimat Litauen, bzw. wegen deren kriegerischen Zusammenstossen mit Polen, mit dem Deutschen Ritterorden in Verbindung trat. Wobei gerade die Quellen aus der Provenienz dieses Ordens auch gewisse Umstände der Wirkung von Zikmund Korybutovič im hussitischen Böhmen erhellen. Aus diesen Quellen lässt sich auch entnehmen, dass er sich in den böhmischen Ländern bis zur Schlacht bei Lipany, wahrscheinlich in der hussitischen Garnison in Odry, aufhielt, welches er verließ, als in der Schlacht bei Lipany die radikale Fraktion der Taboriten niedergeschlagen wurde, mit der Zikmund Korybutovič damals politisch verbündet war. Er zog auf das Gebiet des Deutschen Ritterordens, wo er sich bemühte, Hilfe für den litauischen Großfürsten Svidrigiello zu bekommen, der von den Polen und ihren litauischen Anhängern bedroht wurde, und er bot dem Deutschen Ritterorden im Gegenzug die Verbündung mit den hussitischen Kämpfern aus den böhmischen Ländern an, die nach der Schlacht bei Lipany ihre bisherigen Garnisonen verließen und bereit waren, in die Dienste anderer Herrscher und Heerführer zu treten.

Svidrigiello kam die livländische Linie des Deutschen Ritterordens zu Hilfe, Tataren und hussitische Kämpfer, vor allem aus der Garnison in Odry aber auch anderswoher. Der Feldzug von Svidrigiello und seinen Waffenbrüdern, der ihm die Eroberung der wichtigsten litauischen Städte und dadurch auch die definitive Herrschaft über Litauen zusichern sollte, endete jedoch am 1. September 1435 mit der Schlacht bei Wilkomierz (Ukmerge), wo Svidrigiello eine vernichtende Niederlage erlitt. Beide Seiten, auch die Polen, profitierten in dieser Schlacht von Erfahrungen aus dem hussitischen Kriegswesen. Zikmund Korybutovič kämpfte mit seinen hussitischen Verbündeten in einem verschanzten mit Wagenburg geschaffenen Lager, den Polen gelang es mit Hilfe der eigenen Panzerkavallerie den Durchbruch dieser Wagenburg zu vollziehen – hinwieder Kenntnisse aus der Schlacht bei Lipany. Zikmund Korybutovič wurde in dieser Schlacht schwer verletzt und in Gefangenschaft auf Befehl seines persönlichen Feindes, Fürsten Zikmund Starodubský, getötet. Die Schlacht bei Wilkomierz stellt in der Geschichte des mittelalterlichen

europäischen Kriegswesens eine nennenswerte Episode dar, weil sich hier auf einer Seite die bisherigen unversöhnlichen Gegner - hussitische Krieger und der Deutsche Ritterorden verbündeten. Dieser Schlacht ist auch in der Geschichte des Deutschen Ritterordens eine politische Bedeutung beizulegen.

VI. V historické paměti

Obraz Jana Žižky v historických pověstech

Milada Krausová

„Žižku nemusíme mít rádi, metal génia mu však neodpárem. Selský vůz proměnil v tank. Zatuchlé mozky hejtmanů naučil improvizovat. Kopce, lesy, bahno, rybníky a mlhu naučil spolupracovat. Koňské podkovy naučil klamat, stačilo je obrátit a pronásledovatel uháněl na sever, zatímco kůň prchal na jih. Bahno rybníků povýšil na bojový prostředek. Kozí hřbet Vítkova povýšil na zbraň hromadného ničení. Kdykoliv a kdekoliv vytvořil z vozů pevnost. A hřeby v čepech. Kosy na žerdích. Dělostřelba. Řada krytých houfnic pálí do zdivočelé masy lidí a koní v šestimetrových rozestupech ránu za ranou. Důsledné dobýjení poražených: nikoho neživte! Strach. A ještě strach.“ (Zdeněk ŠMÍD: Jak jsme se nedali aneb kapitoly z dějin národního úpění. Praha, Formát 2002, s. 218.)

Historické pověsti se těší dodnes velké oblibě. Stále vycházejí nová vydání sbírek pověstí i jejich moderní převyprávění a přepracování. Ukázkou modernizace tradičního (jiráskovského) souboru pověstí o Žižkovi je i uvedený citát, převzatý z mimořádně populární knihy Z. Šmída (2002). Nenajdeme zde sice již Jiráskovo národně uvědomělé pojetí v duchu 19. století s neporazitelným otcem vojáků Žižkou jako bojovníkem za abstraktní pravdu, ale původní kombinace a parafráze početných lidových i literárních motivů zůstala. Přibyl jen moderní sarkasmus a ironie, skrývající ovšem stále jistý stupeň obdivu.

Kaleidoskop pověstí o Žižkovi je velmi pestrý, co do námětů, motivů, stáří i původu. Stejně bohaté je i hodnocení Žižkovy osobnosti v nich. Pozitivní i negativní obraz Žižky nacházel inspiraci nejčastěji v literatuře. Řada pověstí vznikla rozvinutím motivů převzatých z Vavřince z Březové, Starých letopisů českých, Eneáše Silvia Piccolominiho a především Hájkovy kroniky. U některých příběhů, a neplatí to zdaleka jen pro dva poslední jmenované autory, stojíme před otázkou: nejsou některá líčení spíše smyšlenkou nebo naopak „vylepšením“ skutečnosti? Stačí zmínit Vavřincovu drastickou historiku o Pintovi.

Fantazie lidová i spisovatelská doplnila a domyslela nejrůznější detaily, přemístila si poutavé příběhy do svého regionu nebo si po jejich vzoru vymyslela vlastní. Mnohá méně známá lokalita si tak pořídila místní chloubnou legendu o Žižkovi. Obdobně jako v případě heroizace jiných velkých vojevůdců se i Žižka postupně proměnil v mýtus, symbol neporazitelného obdivovaného i odsuzovaného válečníka. Josef Pekař napsal ve svém „Žižkovi“ o jeho

druhém životě výstižně: „*Žižkova historie posmrtná je neméně pohnutá a podivuhodná než jeho historie životní. Posmrtná heroizace válečníků podoby Žižkovy je pravidelným jevem v dějinách – oč větší měrou než v případech podobných musila zaměstnávatii fantasii potomstva postava bojovníka božího, jehož sláva i hrůza vtiskla se nevyhladitelně do paměti české! Ve vlasti Žižkově, jak víme, projevilo se to mnohonásob všemi druhy pověsti a tradice, vízíci se k místům jakkoli s činy Žižkovými souvisejícím i nesouvisejícím ...*“¹

Ve výročním roce Žižkova úmrtí 1924 vyšla zatím jediná souhrnná práce věnovaná obrazu Jana Žižky v lidové tradici z pera Rudolfa Urbánka s názvem „*Žižka v památkách a úctě lidu českého*“. Žižka v Urbánkově podání je největším českým vojenským geniem a v lidové tradici opěvovanou postavou: „*Byla to neuvědomělá úcta, jež se takovou naivní formou projevovala, podržujíc z celé válečné historie kromě hrůz švédských především postavu Žižkovu a s ní všechnu starší minulost ztotožňujíc.*“² Málokterý z autorů píšící o husitství se alespoň v části své práce nemusel zmínit o některém tradovaném tvrzení či místě spojeném s Žižkovým kultem. Husitským pověstem byla věnována také řada regionálních studií, které se zaměřují zpravidla na sběr dokladů husitské tradice ve vybraném regionu.

Není třeba zdůrazňovat, že každá doba pěstovala svůj vlastní obraz Žižky. Jako nejvíce tendenční bývá zpravidla označován Žižka barokní. Literární příběhy a pověsti, které vznikly pod vlivem barokní tradice, jsou plné zázraků a tajemných úkazů, často mají až hororový nádech. Žižka v nich vystupuje jako výlupek všech špatností, jako téměř mytický zloduch.³ Dalším obdobím, které výrazně přispělo k formování (a často deformování) obrazu J. Žižky, byl romantismus. Do konce 19. století se v obecné tradici postupně fixovala podoba J. Žižky jako nepřemožitelného vojevůdce, schopného státníka a udržovatele železné kázně, k čemuž přispěl výrazně Žižkův životopis z pera V. V. Tomka z r. 1879. Nejen v pověstech však přetrvával i jiný, často méně příznivý obraz husitského hejtmána.

Ve světě historických pověstí se zdá, že každý správný český hrad musel Žižka dobýt, či alespoň dobývat. Mnoho zřícenin hradů či rozpadlých kaplí bylo připisováno řádění husitů a doplněno poutavým, ale obvyk-

¹ Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*. Praha 1992, s. 302.

² Rudolf URBÁNEK, *Žižka v památkách a úctě lidu českého*. Brno 1924, s. 10. – Dále URBÁNEK.

³ František GRAUS, *Lebendige Vergangenheit*. Köln – Wien 1975, s. 327.

⁴ Na Klatovsku měl např. Žižka zničit kostel sv. Bartoloměje nad Běšinami a kapli sv. Jana v Týnci. Kostel přestal být ve skutečnosti užíván na žádost farníků r. 1788 a týnecká kaple byla zrušena za Josefa II. a rozpadla se. (Milada KRAUSOVÁ, *Husitské války v historickém vědomí obyvatel česko – bavorského pohraničí*. Domažlice, s. 73.)

le ahistorickým vyprávěním.⁴ V duchu obecné husitské tradice začaly být přizpůsobovány i regionální tradice, které původně v lidovém podání vůbec s husity nesouvisely.⁵

Pověsti o Žižkovi najdeme téměř po celých Čechách, méně v pohraničí a horských oblastech a v oblastech původně osídlených převážně Němci.⁶ Výjimku v posledním případě tvoří města výrazněji postižená za husitských válek (Chomutov, Most).

Geniální taktik a stratég

Vzhledem k Žižkově pověsti neporazitelného vojevůdce, je třeba na prvním místě uvést skupinu pověstí líčící Žižku – vítěze. Řada pověstí má charakter vyšperkovaných líčení skutečných historických bitev a vojenských střetnutí. Chytrý nápad, vedoucí k vítězství husitů, je v nich zpravidla připisován Žižkovi. Typickým příkladem je líčení bitvy u Sudoměře: „*Tu prý také poručil ženám svého zástupu, aby pokladly na mělké dno rybníka do trávy a v rákosí své závoje, pleny a rouchy.*“⁷ píše o bitvě u Sudoměře A. Jirásek, používaje oblíbeného motivu, který do popisu bitvy doplnil Eneáš Silvius Piccolomini. Málokterá sbírka pověstí i populárních líčení bitvy se bez této dramatické epizodky obejde.⁸ Oč méně poeticky zní líčení bitvy u Nekmíře 2. 12. 1419, které se ve většině „pověstí“ omezuje pouze na zmínku o údajném prvním použití vozové hradby a na lokalizaci bitvy v místě „na Smrtelnici“.⁹

⁵ Historik Josef Dobiáš si za první republiky stěžoval „na nesprávnou snahu učitelských kruhů prospět národní tradici tím, že za každou cenu uvedou lokální podání a reminiscence v soulad právě s tradicí husitskou,“ čímž může snadno dojít k tomu, že pro odborníka ztratí důvěryhodnost i pověst, která skutečně může vycházet z lidové tradice. (Antonín ROBEK aj., *Jihočeská vlastivěda*. České Budějovice 1987, s. 152.)

⁶ *Československá vlastivěda*. Národopis. Praha 1937, s. 347.

⁷ Alois JIRÁSEK, *Staré pověsti české*. Praha 1954, s. 158.

⁸ Sudoměř se vzhledem k historickým souvislostem objevuje nejen ve sbírkách jihočeských pověstí. Pravidelně ji najdeme také mezi pověstmi plzeňskými (Naposledy: Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň 1999, s. 29–30.)

⁹ Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škadlivce*. 3. díl. Plzeň 1934, s. 21–22. (Podle řídicího učitele Václava Vylety z Nekmíře, Schiebl připomněl zmíněný název a nález zbraní na přilehlém pozemku.) – Rozvinutější verzi líčení najdeme ve sbírce pověstí M. Bělohlávka, který chybějící příběh nahradil barvitým historizujícím popisem: „*Jednooký vojevůdce husitů se však nenechal překvapit. Husitští vojevůdci se na příhodném místě shlukli a jako do hradeb se uzavřeli za pevné a bytelné vozy, mezi ně umístili děla a očekávali nepřitele. Jakmile se přiblížil na dostřel, uvítal ho déšť kulí a šípů...*“ (Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňské pověsti a legendy*, s. 27.)

Z oblíbených legend o bitvách připomeňme pověstné vozy s kamením spouštěné údajně na nepřátele v bitvě u Malešova (rovněž u Palackého).¹⁰

Vedle líčení historických bitev se setkáváme i s regionálními variantami oblíbených příběhů, např. o obráceně přibitých podkovách. Méně známé objekty nebo pomístní názvy tak měly získat na zajímavosti.¹¹

Fascinace ukrutnostmi, aneb Žižka ničitel

Řada pověstí představuje Žižku jako krutého dobyvatele. Líčení vraždění při dobývání klášterů, měst a hradů patří k oblíbeným tématům pověstí, nejen s husitskou tematikou. Setkáváme se s dvěma základními zobrazeními Žižky. První skupinu tvoří pověsti, ve kterých je Žižka zcela negativní postavou, která nařizuje vypalování a popravy. V tomto případě se může jednat o rozvinutí líčení událostí popisovaných v pramenech nebo jejich prosté převyprávění (Prachatice, Vodňany aj.). U pověstí vycházejících z katolické tradice se objevují obvyklé poetické a moralizující doplňky – na lípách rostou listy v podobě mnišských kápí na památku nevinně oběšených mnichů (Sedlec, Zlatá Koruna).¹² V pověstech druhého typu, zpravidla mladšího původu, se rovněž vraždí a vypaluje, ale bez Žižkova příkazu. Rozzuřený hejtman

¹⁰ Snaha korigovat líčení se objevuje v novější literatuře, ale i v turistických průvodcích: *Kutná Hora a okolí – Turistický průvodce*. Praha 2002, s. 80

¹¹ Např. pověst o tvrzi Vápno ve východních Čechách s názvem „Zemanské podkovy“, vysvětlující pomístní název „Na zemanské“, in: Václav HORYNA, *Poslední věteňno*. Hradec Králové 1949, s. III–III2. Ve zmíněné sbírce najdeme rovněž další pověstí straníci Žižkovi s názvem „Přátelství slepého vojevůdce“ (s. 32–35). V ahistorickém vyprávění nechává Žižka svůj zlomený meč (!) jako památku vladykovi z tvrze Turýn (v místech dnešní vesnice Myštěves).

¹² Klášter Zlatá Koruna byl dobyt husity r. 1420, opat s většinou mnichů včas uprchli. K historickým okolnostem a pramenům: František ŠMAHEL. *Husitská revoluce*. 2. vydání. 3. díl. Praha 1996, s. 62). Lípám ve Zlaté Koruně se říkalo „Kapucínky.“ Nezvyklý tvar listů bývá vysvětlován buď virovým onemocněním stromů nebo jejich cizokrajných původem – lípy měli přivést na deskou, která visela na zdi chrámu sv. Markéty. V 17. století byla pověst o dobývání kláštera ve Zlaté Koruně doplněna o další děsivé podrobnosti, v jižním ambitu prý tryskala ze země krev zde zabíjených mnichů, v kostele planula vždy o půlnoci tajemná záře. Spojitost s dobytím Zlaté Koruny má dle pověstí i památný dub u Opalic u Českého Krumlova, ve kterém se před Žižkou ukryli další mniši. (Z novějších sbírek pověstí např. „O lipových listech v podobě mnišské kápě“ in: Radovan, KRÁTKÝ. *Jihočeské pověsti*. Vimperk 1996, s. 383–384. (přetisk vydání z r. 1972) – Marie HRUŠKOVÁ. *Památné stromy*. Praha 1995, s. 30.

pak krutě potrestá viníka. Žižka je zde stylizován do role pořádkumilovného spravedlivého hejtmana, vina za řádění je připisována zpravidla nedisciplinovaným husitům. Srov. například vysvětlení v pověsti o Ryntovi z Nepomuka: „lid Žižkův zničil pak klášter¹³ dříve, než mohl tomu Žižka zabrániti, neb předejiti, poněvadž s krásným klášterem měl prý jiné úmysly.“¹⁴ Pověst o Ryntovi obsahuje oblíbený motiv potrestání hamižného (v některých verzích i zrádného) vojáka nalitím roztaveného zlata do hrdla¹⁵ na louce zvané dodnes „Ryntova,“¹⁶ v jiných verzích „Lintava.“¹⁷

Jedním z nejdrastičtějších příběhů je líčení dobytí Sedlce na Tábořsku,¹⁸ ztvárněné ve zmíněné pověsti o Pintovi (podle Vavřince z Březové).¹⁹ Příběh neunikl ani Václavu Hájkovi z Libočan, díky jehož kronice se dostal do širšího povědomí. Děj je následující: Po dobytí vodní tvrze v Sedlci husité nejprve zbili a umučili pana Jana z Ústí. Žižka poté slíbil šesti dosud žijícím obráncům, že přežije ten, který popraví ostatní, a že bude přijat mezi tábority. Nabídky využil podhejtman Pinta, který se skutečně přidal k husitům.²⁰ Běžný čtenář této pověsti, neobeznámený s jejím literárním původem, bude patrně považovat tuto historku za zcela vymyšlenou. V lidovém podání se samozřejmě Pintovi dostalo spravedlivého trestu: byl nucen prohánět se na věky po okolí v ohnivém voze.

Neporazitelný vojevůdce?

Vzhledem k Žižkově pověsti neporazitelného válečníka může být na první pohled překvapující v kolika pověstech musel Žižka odtáhnout s nepořízenou.

¹³ Klášter u Nepomuka dobytý r. 1420.

¹⁴ Alexandr BERNDORF, *Z lidových pověstí, legend a pohádek Nepomucka*. Plzeňsko, r. 9., 1927, č. 5, s. 96.

¹⁵ Obdobná pověst popisuje zničení kláštera Sedlec u Kutné Hory r. 1421.

¹⁶ Alexandr BERNDORF, *Z lidových pověstí, legend a pohádek Nepomucka*. Plzeňsko, r. 9., 1927, č. 5, s. 96. Příběh žil dále v ústním podání. Při sběru pověstí v 60. letech 20. století na Plzeňsku vyprávěla např. sedmdesátiletá Kateřina Mázlová historku o Žižkovi, který potrestal krádež kostelního zboží stejným způsobem. Provinilemu vojákovvi řekl, že se postará, „aby měl zlata nadosmrti dostatek.“ (*Západočeská vlastivěda*. Plzeň 1990, s. 168.)

¹⁷ Jaroslav SCHIEBL, *Pověsti o Žižkovi na Plzeňsku*. Plzeňsko. 1924. r. 6, č. 6, s. 114.

¹⁸ K historickým okolnostem a pramenům: František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*. 2. vydání. 3. díl. Praha 1996, s. 35.

¹⁹ Jaroslav GOLL (red.), *Fontes rerum Bohemicarum V*. Praha 1893, s. 362–363.

²⁰ Hájek z LIBOČAN. *Kronika česká*. Praha 1981, s. 559 – Ve knižních sbírkách pověstí nověji např. sbírka bohemisty F. Skorunky (nar. 1944): František SKORUNKA, *Pověsti Tábořska*. Tábor 1991, s. 54.

Ostatně ani nejznámější pověsti o okolnostech ztráty Žižkova oka pod hradem Rabí nelze počítat právě k vojenským úspěchům (Hájek, Balbín).²¹ V případě Žižkova nezdaru se setkáváme s různými variantami pověstí obsahujícími topos vyhrané bitvy. Obléhaným vždy pomůže mimořádná událost, zázrak nebo dění blížící se zázraku. Žižkův neúspěch je tak zpravidla zároveň ospravedlněn. V pověstech vycházejících z katolické tradice se objevuje i motiv porážky Žižkových vojsk v otevřené bitvě (Sedlčany).²²

Z měst má velké množství pověstí s husitskou tematikou Plzeň, někdejší husitské „Město slunce“ a pozdější nedobytná bašta katolíků.²³ Většina dnešních autorů (Havlic, Bělohlávek aj.) čerpala z třídílné sbírky pověstí, které počátkem dvacátého století shromáždil Jaroslav Schiebl (1851–1933). Vyšla tiskem v letech 1933–34. Schieblovy pověsti jsou ve většině volným převyprávěním lidového podání nebo motivů převzatých ze starší literatury. Nechybí přesné bibliografické údaje o pramenech. Z nejnovějších sbírek si velkou popularitu získaly „Plzeňské pověsti a legendy“ (1999) bývalého městského archiváře Miloslava Bělohlávka (1923). K oblibě zmíněné publikace přispěly také krásné ilustrace Marie Lacigové.²⁴

Z plzeňských husitských pověstí je nejznámější příběh, jak se dostal velbloud do plzeňského znaku, vztahující se k poslednímu obléhání města 1433–1434. Tato pověst se opírá o skutečnou historickou událost. Mezi plzeňskými pověstmi najdeme i několik pověstí o Žižkovi, které s historickou skutečností již zacházejí podstatně volněji. Nejčastěji fabulují, proč se Žižkovi nepodařilo Plzeň dobýt. J. Schiebl viděl Žižku v plzeňských pověstech veskrze pozitivně: „*V žádném ze zachovaných našich pověstí neshledáváme Žižku jako fanatika, který*

²¹ Bohuslav BALBÍN, *Krásy a bohatství české země*. Praha 1986, s. 276 – URBÁNEK, s. 21.

²² V Sedlčanech byla r. 1990 obnovena po 200 letech slavnost opírající se o barokní pověst „Rosa,“ líčící ahistorickou porážku Žižkova vojska, kterou měl Žižka utrpět r. 1420. Tradice byla přerušena r. 1789 s odůvodněním, že je pochybné oslavovat vítězství nad Žižkou, který nebyl nikdy poražen. V nové podobě předvádějí každoročně místní ochotníci příběh pověsti v představení pod širým nebem. Srv. *Společné dějiny spojují – Gemeinsame Geschichte verbindet*. Tábor – Neunburg vorm Wald 2000, s. 20.

²³ Město bylo dobýváno celkem čtyřikrát: 1. únor 1421, 2. 1427, 3. 1431 4. 1433–4.

²⁴ Nechybí mezi nimi ani sošný Žižka na koni (nikoliv bílém) na bojišti u Sudoměře. Žižka hledí zamýšleně do dále. Za ním husité čekají na nepřátele za vozovou hradbou a ženy chystají zmíněnou legendární léčku. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňské pověsti a legendy*, s. 30.)

ve vyhlazovacím boji vystupuje se slepou ukrutností, jak se nepřátelský duch času snažil nejtemnějšími barvami portrétovati, nýbrž vždy jen jako nezištného, „božího bojovníka“, muže prosté a hluboké víry, který klade důraz více na dobrou mravní praxi, než na rozumářské hloubání, který jest arci přísným zastáncem kázně a pořádku, dalekým však táborskému radikalismu.“²⁵ Schiebl rozlišoval také oficiální starší tradici (především literární), která byla k Žižkovi podstatně méně shovívavá, a tradici lidovou – tedy pověsti. Příznivější obraz Žižky ve městě, proslulém až do 70. let 19. století antihusitským Novým svátkem, však souvisí spíše se skutečností, že většina plzeňských pověstí vznikla v 19. století, některé až ve století dvacátém, tedy pod vlivem nově formované obecné tradice o Žižkovi.

Žižka, jak je známo, v Plzni také krátce bydlel. Plzeňský historik Josef Strnad přišel počátkem dvacátého století s názorem, že Žižka pobýval konkrétně v domě Kateřiny Pabiankové.²⁶ Vytvořil tak novou, v Plzni oblíbenou tradici, uznávanou dodnes i částí historiků. Opíral se především o listinu z roku 1482,²⁷ kde je zmíněno, že příznivkyňe husitství paní Kateřina: „spálivše své statky dobrovolně na rynku svévolně s bratřími za Žižkou z města otběhli a pryč šli i jeli.“²⁸ Když byla r. 1995 v Plzni na náměstí uvedena velmi diskutovaná hra „Saracénský čert“, učinili z Kateřiny Pabiankové její autoři Verner a Kejha, to co líčení nabízelo, Žižkovu milenkou. Dům rodiny Pabianků, později zvaný Guldenerovský, stával na rohu dnešní Smetanovy ulice a náměstí Republiky (v místech dnešního domu čp. 139). Přes protesty velké části plzeňské veřejnosti byl r. 1911 zbořen.²⁹

²⁵ Jaroslav SCHIEBL, *Pověsti o Žižkovi na Plzeňsku*. Plzeňsko. 1924. r. 6, č. 6, s. 114. Schiebl ve všech svých pracích prezentuje Žižku jako národního, či spíše lidového hrdinu. Nezamlčuje však ani doklady kritického pohledu na husity.

²⁶ Pabianková byla dcerou Racka ze Žlutic a vdovou po plzeňském měšťanovi Václavu Pabiankovi. Blíže k historii rodiny Pabianků: Eduard MAUR, *Zrození husitské Plzně*. Západočeský sborník historický. 1996, 2, s. 19.

²⁷ Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad*. 2. díl Plzeň 1905, s. 221–3.

²⁸ Osudy rodiny Pabianků rozvíjí i další pověst s oblíbeným motivem o ukrytém pokladu. Schiebl ji uvádí podle verze P. Pýchy (1866) pod názvem „Poklad děvčátkem hlídáný“: Pabiankovi byli z města vypovězeni za svoje sympatie s husity, v domě ukryli svůj poklad a pohřbili zde i svoji dceru, která nedávno zemřela. Poté se uchýlili na svůj statek, který byl dobyt „císařskými“. Celá rodina zde zahynula. (Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 2. díl. Plzeň 1933, s. 27–28). V novější verzi byl doplněn název tvrže Štěnovice, kterou rodina Pabianků skutečně vlastnila a která byla dobyta Plzeňany v říjnu 1421. (Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňské pověsti a legendy*, s. 31–32.)

²⁹ K historii domu a archeologickým nálezům v něm srv. Václav KLEIN, *Dům Guldenerovský*. Plzeňsko. 1924. r. 6, č. 6, s. 117–120.

Zmínka o Žižkově pobytu v Plzni v tomto domě nechybí v žádné ze známějších sbírek plzeňských pověstí od dob J. Schiebla.³⁰ Guldenerovský dům měl i svoji starší pověst, zjevoval se zde tajemný černý rytíř. J. Schiebl, příklánějící se k Strnadově názoru o pobytu Žižky u Pabiankové, shledával v této pověsti dokonce jeden z nepřímých důkazů o tom, že Žižka bydlel právě zde. Vcelku dobrácky působící zjevení bylo podle jeho názoru lidovou reakcí na Žižkův pobyt.³¹ V novějších sbírkách pověstí je však pověst o Černém rytíři již uváděna samostatně, bez souvislosti s husity.

Neúspěšné obléhání města, v tomto případě dokonce čtvero, bylo ideálním materiálem pro vznik pověstí. Plzeňská tradice vždy byla přesnější v místopisných údajích, než v chronologii.³² Kdo by si také přesně pamatoval údaje o čtyřech obléháních! Třetí obléhání bylo prakticky zapomenuto úplně, historické události se navzájem mísily, nezřídka byl do čela všech čtyř tažen stavěn známější Žižka ...

V pověstech existuje několik verzí o důvodu záchrany města. Prvním je pověst o krásné měšťanské dívce (Johance, Janě ...), která přišla na hradby bránit své rodné město. Žižka, pohnut její odvahou i vzhledem, jí poslal dárek, šperk s nápisem „*Koruně dívek plzeňských*“ nebo „*Strážnému andělu Plzně*“ a odtáhl od města. Děj této pověsti bývá někdy kladen do r. 1421, jindy do doby posledního obléhání města 1433-34. Pověst existuje celkem ve 12 variantách.³³

³⁰ Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1. díl. Plzeň 1933, s. 105. „Kde bydlel Žižka v Plzni“: *Za svého pobytu v Plzni roku 1419 bydlel dle velmi pravděpodobné domněnky plzeňského historiografa Josefa Strnada Jan Žižka v Plzni v domě Kateřiny Pabiankové, která byla horlivou vyznavačkou Husova učení a držela dům na náměstí číslo 139. Dům ten přišel roku 1728 od dědiců Stehlíkových v držení rodu Guldenerů, kteří jsou až do dneška jeho majiteli ...* V novějších sbírkách pověstí podrobněji s popisem historického pobytu Žižky v Plzni: - Vladimír HAVLIC, *Zlatá kniha historických pověstí*. Plzeň 1995, s. 43-44. - Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňské pověsti a legendy*, s. 31-32.

³¹ Jaroslav SCHIEBL, *Pověsti o Žižkovi na Plzeňsku*. Plzeňsko. 1924. r. 6, č. 6, s. 113. - Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1. díl. Plzeň 1933, s. 105. (Pověst „Černý rytíř na starém krajzamatě“, poprvé publikována Jaroslavem Šrámkem r. 1870 v Českém lvu) - Další varianty stejnojmenné pověsti rovněž viz 2. díl Schieblových pověstí, s. 28-29.

³² Josef HEJNIC - Miloslav POLÍVKA, *Plzeň v husitské revoluci*, Praha 1987, s. 76.

³³ Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1. díl. Plzeň 1933, s. 108-109 (Zde rovněž přehled starších zpracování) - Nověji: Vladimír HAVLIC, *Zlatá kniha historických pověstí*, s. 45. - Frank WENIG, *Pověsti ze Staré a Nové Plzně*. Plzeň 1966, s. 12-13. - Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňské pověsti a legendy*, s. 33-35.

Poprvé se objevuje v německé sbírce pověstí „Die Sagenwelt“, která vyšla v Linci r. 1837. Roku 1838 ji otiskl jako povídku „Die Krone von Pilsen“ Ignác Lederer (1813–1873) ve sbírce „Skizzen & Fragmente“ (Plzeň, Reiner & Schmid), Lederer ji zařadil i do své další sbírky pověstí z roku 1869. Podle J. Schiebla pověst o krásné Johance vyprávěl Ledererovi jeho krejčí Zábbranský.³⁴

V tomto případě vystupuje jako záchránkyně města poněkud nezvykle „obyčejná“ měšťanská dívka. Pro úplnost dodejme, že Plzeň měla i dalšího tradičního zachránce. Při posledním obležení města 1433–4 se měl husitům zjevit u Litické brány (dnešní Branka ve Smetanově ulici) anděl a dokonce po nich vypálit z děla.³⁵

Mezi pověstmi o Žižkovi a Plzni najdeme i oblíbený motiv prorocství – varování. Jde o „Prorocství jeptišky“, pověst poprvé zaznamenanou r. 1864 P. Pýchou. Když Žižka dobyl klášter v Chotěšově, měla mu jedna z jeptišek vmést do obličeje: „*Jako neužrší Plzeň dobytou, tak také neužrší její novou slávu*“,³⁶ což se splnilo.

Zcela fantazijní je také pověst „Žižka a čert,“ příznávající Žižkovi jisté morální kvality. J. Schiebl ji slyšel od několika vypravěčů, od učitele Vojtěcha Ambrože ze Skvrňan, od plzeňského měšťana Steinhausera a od písmáka Mareše z Vejprnic. Děj pověsti je následující: Žižka potkal u tajemné radčické skály čerta, v podobě myslivce (!). Za pomoc při dobývání města požadoval rohatec jednoho plzeňského chlapce. Žižka samozřejmě odmítl, s tím, že je poctivým vojákem a jako křesťan se nemůže spojit s čertem proti jiným křesťanům. Podle posledního z vypravěčů se Žižka dokonce s čertem vítězně utkal.³⁷

³⁴ Zábbranský byl místní patriot, měl doma oltářík s obrázky Husa, Žižky a Jana Nepomuckého. Lederer také zavedl do plzeňské tradice jméno otce dívky, pekaře Herberta (jindy Herkera). Srv. Jaroslav SCHIEBL, *Pověsti o Žižkovi na Plzeňsku*. Plzeňsko. 1924. r. 6, č. 6, s. 116.

³⁵ Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1. díl. Plzeň 1933, s. 113. – Údajný zázrak si Plzeňští připomínali i v rámci slavnosti „Nový svátek“. Průvod směřoval k Litické bráně, kde nejmladší kaplan vypálil ránu z děla.

³⁶ Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1. díl. Plzeň 1933, s. 109. – Vladimír HAVLIC, *Zlatá kniha historických pověstí*, s. 44.

³⁷ Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1. díl. Plzeň 1933, s. 114. – Jaroslav SCHIEBL. *Pověsti o Žižkovi na Plzeňsku*. Plzeňsko. 1924. r. 6, č. 6, s. 115.

Známa je i tradice mostecká vztahující se k neúspěšnému dobývání Mostu r. 1421.³⁸ Úspěšná obrana vedla v Mostu ke vzniku německé tradice oslavující slavné obránce města. Německé církevní oslavy nazývané „Maria-Schnee-Fest“ (každoročně 5. 8.) patřily vedle plzeňského „Nového svátku“ k nejznámějším oslavám připomínajícím neúspěch husitských vojsk. Zatímco plzeňské slavnosti skončily pro odpor části české vlastenecké společnosti r. 1871, mostecké se udržely až do odsunu mosteckých Němců.³⁹ V mostecké tradici figuroval i Jan Žižka, přesněji řečeno historika o jeho zajetí. Podle mosteckého kronikáře M. Johannese Leonise (1493) slíbil kdysi mladý Žižka za propuštění ze zajetí, že již nikdy nebude městu škodit. Svůj slib také dodržel, když mu ho Mostečtí připomněli.⁴⁰

Řada obléhání popisovaných v pověstech se ve skutečnosti patrně nikdy nekonala. Typickým případem je oblíbená pověst o hradu Kost. Žižka měl po neúspěšném obléhání hradu pronést větu: „Kost patří psu!“ a odtáhnout. Tato pověst je pravděpodobně pozdní konstrukcí připomínající obléhání hradu r. 1467 a nenadálý odchod obléhatelů po diplomatickém jednání.⁴¹

Variantou „ze sousedství“ je pověst o rovněž neúspěšném obléhání Hrubé Skály, patřící v době husitských válek pánům z Jenštejna: ⁴² Žižkova věta v tomto případě zní: „Kost patří psu, Hrubá Skála čertu“. a jako památka na obléhání mělo zůstat čtyřicet tzv. „Žižkových schodů“ vytesaných ve skále.

³⁸ Debakl zde měl na svědomí Jan Želivský, kterému se nejprve nepodařilo dobýt hrad Hněvín. Po příchodu míšenské posily a porážce v bitvě mezi Mostem a Kopisty 5.-6. 8. 1421, husité ve zmatku ustoupili. Historický Jan Žižka, léčící se právě v Praze ze svého zranění, vytáhl proti Mostu spolu s pražany znovu. Míšenští sice ustoupili, ale zpět se od Loun obrátilo i vojsko pražanů. (František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*. 2. vydání. 3. díl. Praha 1996, s. 96 - 97. - *Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. 3. díl. Praha 1984, s. 332.)

³⁹ Tradici bývalí němečtí obyvatelé města pěstují i v Německu - *Festschrift zum Maria-Schnee-Fest 1975*. Forchheim 1975, 40 s. - Rudolf HEMMERLE, *Sudetenland Lexikon*. Augsburg 1996, s.93.

⁴⁰ Ludwig SCHLESINGER, *Die Historien des Magister Johannes Leonis*. Prag 1877, s. 37-40. Shrnutí starší literatury a rozbor textu viz: Václav NOVOTNÝ, *Několik příspěvků k poznání osoby a doby Žižkovy. II. Žižka a Mostští*. Sborník Žižkův 1424-1924. Praha 1924, s. 85 - 95. (V. Novotný se přiklonil k názoru, že Žižka mohl být zajat v Mostě před rokem 1409. Další historici považují údajné zajetí Žižky za pozdní smyšlenku.)

⁴¹ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. 3. díl. Praha 1984, s. 216.

⁴² *Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. 3. díl. Praha 1984, s. 157.

Žižkova rodina a soukromý život

Existence Žižkova příbuzného⁴³ je v historických pověstech oblíbeným motivem vysvětlujícím, proč ten který objekt unikl zkáze. Zpravidla se jedná o pozdní konstrukce. Žižkova sestra měla zachránit od zkázy klášter sv. Anny v Praze,⁴⁴ v regionální variantě například i klášter v Chýnově na Táborsku.⁴⁵ Za zmínku stojí i poněkud netypická smyšlenka z Klatovska, tvrdící, že slavný hejtman dobyl a vypálil tvrz Luby, protože mu její majitel Luban nechtěl dát za manželku svou dceru. Podle pověsti zaznamenané J. Biskupem (1937) měl Žižka dobyt tvrz dokonce po koženém mostě.⁴⁶

I po smrti neporazitelný

„*Mrtvá šelma po stu letech ještě straší živé.*“

(Ferdinand I. podle Zachariáše Theobalda v Čáslavi, když spatřil údajný Žižkův palcát.)

Historické pověsti měly vždy zálibu v tajemnu. Dalším vyprávěním byly přidávány stále další a další detaily. Tajemnou pověst mělo obvykle místo narození i úmrtí významné osobnosti, stejně jako některá místa bitev. Lidé se obávali přiblížit k takovým místům, která je však zároveň přitahovala. Místo, kde Žižka dle tradice zemřel, tzv. Žižkovo pole u Přibyslavi, nebyl nikdo schopn zorat.⁴⁷ Když byla r. 1792 zbořena známá Žižkova brána na Rabí a zahynul přitom jeden z místních sedláků, ostatní se rozutekli s tím, že Žižka se mstí na znesvěcení své památky.⁴⁸

⁴³ O rodině historického Žižky nevíme mnoho. Prameny zmiňují jeho zetě Ondřeje z Dubé a tetu Annu. V pramenech je použit termín „amita“, nevíme tedy přesně, zda se skutečně jednalo o Žižkovu tetu, nebo sestřenicu či jinou blízkou příbuznou. Je známo rovněž jméno Žižkovy sestry, Anežky. (K Žižkově rodině: František Michálek BARTOŠ, *Žižkův zet, jeho sestra a děd*. Jihočeský sborník historický, 1963, 32, s. 1-6. - František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*. Praha 1969, s. 200.)

⁴⁴ Alois JIRÁSEK, *Staré pověsti české*, s. 160. - Klášter sv. Anny na Starém Městě byl r. 1420 určen jako obydlí řeholnic, které nechtěli opustit Prahu. (Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*. 5. díl. Praha - Litomyšl 2000, s. 390.)

⁴⁵ Roman CIKHART, *Žižka v tradici lidu tábořského kraje*. Jihočeský sborník historický. 1934, 7, s. 88.

⁴⁶ Josef BISKUP, *Z šera minulosti*. 2. díl. Klatovy 1937, s. 70-72. (Josef Biskup (1905-1986) se snažil ve své dvoudílné sbírce pověstí očistit Žižku od protireformačního očeřování, materiálem, který shromáždil však dosáhl spíše opaku.)

⁴⁷ Alois JIRÁSEK, *Staré pověsti české*, s. 165.

⁴⁸ R. KLEINSCHNITT, *Pověsti, báje a zázky z Rabí a okolí*. Sušické listy. 15, 1932, č. 18, s. 2

Není divu, že mimořádnou oblibu získala Silviova historka o bubnu, na který prý byla po smrti natažena kůže obávaného vojevůdce, aby tak i po svém skonu děsil své nepřátele. Tato smyšlenka, přejatá řadou pozdějších kronikářů a historiků (Hájek, Dubravius, Veleslavin aj.), se v různých variantách dostala i do regionálních sbírek pověstí.

J. Schiebl vyprávěl ve svých plzeňských pověstech, že jako chlapec chodíval na plzeňskou radnici, kde ve zbrojnici⁴⁹ obdivoval také velký buben, patrně ze 16. století. Plzeňští o něm tvrdili, že je to pověstný buben Žižkův, který dostali za odměnu, že se jim podařilo tolikrát se ubránit husitům. Stačilo prý na něj zabubnovat a nepřítel se dal na útěk.⁵⁰ K popularizaci tvrzení o plzeňském bubnu přispěl dle Schiebla nemalou měrou osobitý ctitel české minulosti, radniční průvodce pan Štěpánek. Ten vykládal všem hostům, že mimořádně velký buben je proslulý buben Žižkův. Tvrdil, že buben ukořistili plzeňští v táboře sirotků při posledním obležení města. Když se ho jeden zvědavý návštěvník logicky zeptal, jak je možné, že tedy buben nezachránil Plzeň před dobytím Mansfeldem za třicetileté války: „*tu přišel horlivý vykladač historie pouze na chvíli do rozpaků, pak ale rezolutně ohlásil, že patrně ten buben dostali později, jinak prý by se Mansfeld od města nedostal. Tak pevná byla víra starého, služebníka magistrátu.*“⁵¹

„Zaručeně pravým“ Žižkovým bubnem se ostatně chlubil i pruský panovník Fridrich II.⁵² Buben měl být uložen v Berlíně (podle jiné verze v Kladsku) a měl r. 1866 přispět k vítězství Prusů u Hradce Králové.⁵³ S pověstí o Žižkově bubnu byla spojena i další legendární postava, pověstný baron Trenck.⁵⁴

⁴⁹ Sbírkou proslulé plzeňské zbrojnice jsou dnes uloženy v Západočeském muzeu.

⁵⁰ Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. I. díl. Plzeň 1933, s. 114–115. – Jaroslav SCHIEBL, *Buben potažený kůží ze Žižkova těla v plzeňské zbrojnici*. Plzeňsko. r. 14, 1932, č. 1, s. 1–11.

⁵¹ Tamtéž, s. 1. – Schiebl tvrdil, že tradice o plzeňském bubnu mohla vzniknout v 18. století nebo i koncem 17. století. Slyšel totiž legendu i od dalších starších plzeňských měšťanů, kteří dokonce fabulovali, že se Žižkův buben používal při oslavách Nového svátku.

⁵² Buben měli Prusové získat jako válečnou kořist.

⁵³ Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře zejména německé*. 2. díl. Praha, s. 130 – Jaroslav SCHIEBL, *Buben potažený kůží ze Žižkova těla v plzeňské zbrojnici*. Plzeňsko. r. 14, 1932, č. 1, s. 4–6.

⁵⁴ Historický Franz Xaverius Trenck (1711–1749) se nechal v bitvě u Zarova 30.9.1745 strhnout k vyplenění tábora pruského krále, Rakušané byli v bitvě poraženi. Pro neposlechnutí rozkazu, plenění, zpronevěru peněz aj. byl obžalován, souzen a doživotně uvězněn na Špilberku. Podle zmíněné pověsti se Trenck dostal na Špilberk proto, že nejdříve pověstný buben Prusům ukořistil, ale později jim ho zase prodal.

Další nadpřirozené motivy

Pro pověsti jako žánr je obecně charakteristické také míšení s pohádkovými motivy či prvky spadajícími spíše do pověrečné povídky. Konfrontace Žižky s nadpřirozenými postavami se objevuje spíše zřídka (zmíněná pověst o Žižkovi a čertu). Při dobývání hradu Vlčinec u Police nad Metují se dle pověsti zpopularizované Jiráskem setkal Žižka s blíže nedefinovaným tajemným houslistou – jindy bubníkem, díky němuž byl zmiňovaný hrad nedobytný. Žižka však sám (nebo s pomocí stařeny – čarodějnice) jeho tajemství odhalil.⁵⁵ Jako směsici nejrůznějších motivů (Žižkův buben, potrestaná zrada, strašidelná historka) nesmíme opomenout pověst o hradu Skála na Přešticku, o hajném Bártovi, (poprvé zaznamenána r. 1885 v Plzeňských listech). Její děj je následující: Bárta pomohl dobýt Žižkovi dva hrady zradou. Hejtman mu vyhrožoval, že z něj stáhne kůži a navleče ji na buben, ke strašení nepřátel a zrádců. V poslední chvíli zachránil Bárta duch, ale za trest musí na hradě Skála strašit.⁵⁶

K pověstem s nadpřirozenými motivy patří také blanický mýtus, jehož vývojem se zabývala řada autorů.⁵⁷ Starší tradice hovoří o vojsku protihusitském, od 30. let 19. století se rozvíjely postupně dvě linie, podle jedné z nich čeká v hoře vojsko pod vedením sv. Václava, podle druhé vojsko vedené Žižkou.⁵⁸ Husitská verze byla oblíbená zejména u části českých vlastenců v 2. polovině 19. století a našla řadu literárních zpracování.

Žižkovo všechno?

Patrně nikomu se nepodaří beze zbytku shromáždit a analyzovat všechny pomístní názvy, objekty a přírodní útvary nazvané po Žižkovi. Zejména za romantismu se počet různých pojmenování úctyhodně rozrostl.⁵⁹ F. Šmahel shrnul tuto tendenci následovně: „*Všechny ty Žižkovy lípy, duby a stoly jsou již povýtce odezvou literárního podání, odezvou ovšem značně pozdní a doplněnou naivními, o to*

⁵⁵ Alois JIRÁSEK, *Staré pověsti české*, s. 161. (varianta z houslistou) – „O vlčineckém bubnování“ in: Vladimír HULPACH, *Báje a pověsti z Čech a Moravy – Královhradecko*. Praha 2003, s. 44–46.

⁵⁶ Jaroslav SCHIEBL, *Pověsti o Žižkovi na Plzeňsku*. Plzeňsko. 1924. r. 6, č. 6, s. 117.

⁵⁷ Shrnutí literatury k tématu Vladimír MACURA, *Český sen*. Praha 1999, s. 188–189. – Souhrnně nejnověji: Eva MUŠKOVÁ, *Blaník jako historický mýtus*. Diplomová práce. Plzeň, Západočeská univerzita 2004.

⁵⁸ Vladimír MACURA, *Český sen*, s. 14–28. – Jan HERTL, *Blanická pověst. Její zdroje a proměny*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka. 1964, 5, s. 121–154.

však smělejšími domněnkami. Proto také na ně moderní dějepisectví zpravidla nebere zřetel, pokud nejsou předmětem speciálního studia, druhého života husitství.⁶⁰

S tematikou pověstí souvisejí úzce Žižkovy stromy. Na prvním místě je třeba připomenout nejproslulejší z Žižkových dubů, trocnovský, pod kterým se dle lidové tradice měl slavný vojevůdce narodit. Jeho nejstarší vyobrazení máme z doby, kde již neexistoval, konkrétně z katastrální mapy trocnovského dvora z r. 1780.⁶¹ Dalším exkurzem do Žižkova mládí má být mnohem mladší smyšlená historka o dubu v nedalekém Hrutově na Českobudějovicku, na kterém je umístěna cedule z textem: „*Léta Páně 1408–1409 scházel se pod tímto dubem Jan Žižka z Trocnova se svým bratrem Jaroslavem, několika zemany a prostými lapky, veda drobnou záškodnickou válku proti panské jednotě, najmě panu Jindřichovi z Rožmberka a městu Budějovicím.*“

V případě historek doprovázejících památné stromy (duby, lípy, buky⁶²) se obecně nesetkáváme s přílišnou originalitou⁶³, slavný vojevůdce pod mohutnými stromy obvykle údajně odpočíval (např. Kařízek, Kout na Šumavě), tábořil při dobývání (Želiv,⁶⁴ Lichnice, Přibyslav⁶⁵), přivázal si koně (Náměšť nad Oslavou). Dojemné je líčení o ostašských lipách (Ostaš u Police nad Metují), spojené s historickou událostí – povražděním místních vojskem Slezanů (1421).⁶⁶ Podle pověsti Žižka nejen pomstil zavražděné, ale uctil také jejich památku, když postál pod jednou z lip.

Z Žižkových stolů je dodnes nejznámější Jiráskem zpopularizovaný stůl u Boru u Rosnic (na Hradecku).⁶⁷ Po Žižkovi byly pojmenovány hory a pahorky

⁵⁹ *Československá vlastivěda*. 3. díl. Lidová kultura. Praha 1968, s. 272–4.

⁶⁰ František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*. Praha 1969, s. 15.

⁶¹ Dnes je na místě Žižkova narození pamětní kámen, k jehož stavbě dal r. 1908 souhlas majitel panství Adolf Schwarzenberg. Navrhl ho stavitel Sedláček a postavil kameník Zeman z Českých Budějovic. Nese nápis: „*Zde se narodil Jan Žižka z Trocnova.*“

⁶² Majestátní buky jsou spíše výjimkou – buk v Libáni uhynul, v relativně dobrém stavu je Žižkův buk u Dobré Vody na Havlíčkobrodsku.

⁶³ Totéž platí pro nejruznější Žižkovy kameny, stoly, skály, pahorky, louky, pole ...

⁶⁴ Želiv byl dobýván r. 1424.

⁶⁵ Také hrad Lichnice byl dobýván husity, nikoliv však Žižkou.

⁶⁶ K historickým souvislostem František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*. 2. vydání. 3. díl. Praha 1996, s. 90.

⁶⁷ V tomto případě se jedná zároveň o jednu z četných pověstí o ukrytém pokladu z válečné doby. Tentokrát zde hledač pokladů má najít zlaté náčiní a stříbrné přibory, zakopané zde husity poté, co zde jejich hejtman poobědval. Vlastenci z nechanického Sokola postavili r. 1886 na místě sloup s nápisem „*Na tomto místě tábořil Jan Žižka z Trocnova 1423.*“ Pověst je v různých variantách zastoupena v řadě starších i novějších sbírek pověstí („O stopách slavných, hlavně o Žižkově stolu“ in: Vladimír HULPACH, *Báje a pověsti z Čech a Moravy – Královéhradecko*. Praha 2003, s.43, Alois JIRÁSEK, *Staré pověsti české*, s. 166.)

v podobě *Žižkov*, *Žižkův vrch*, *Žižkaperk*, *Žižkovák*. Četné jsou i názvy polí v podobě *Na Žižkově*, *U Žižkova*.⁶⁸ Jedním z nejstarších doložených názvů byla plzeňská *Žižkova kuchyně* na soutoku Mže a Radbuzy. Podle plzeňských barokních historiků (Tanner, Šimon Plachý z Třebnice) si Žižka zřídil kuchyni přímo v podstavci kamenné šibenice, která zde stávala.⁶⁹ V případě řady pomístních názvů zapracovala lidová etymologie. Název *Žižkův* se objevoval také u valů a zbytků starých zaniklých hradišť. Příkladem je tzv. *Žižkův hrad* u Mítova u Spáleného Poříčí na Plzeňsku. V tomto případě je však pravděpodobné, že se jedná o zkomoleninu jiného místního označení, hrad *Liškův*.⁷⁰ Obdobně jako v případě hradu u Mítova se zrodil i tzv. „*Žižkenschloss*“ u Holan u České Lípy. Český název *Vřesek* či *Vřisek* zkomolili místní Němci na *Schiskashloss*, Češi si jej spojili zpětně se *Žižkou* a vyprávěli, že na vrchu kopce stál zámek, který si *Žižka* postavil.⁷¹ U *Železného Újezda* na Plzeňsku nesl jeden z pozemků název *Žižkova vojna*, o sousedních *Masných krámech* se proto fabulovalo, že zde husité připravovali maso.⁷²

Pojmenování spojená se *Žižkou* najdeme i v německé tradici. V *Mostě* nazývali místní Němci potok *Syčivku* také *Žižkabach*. Dalším příkladem je tzv. *Žižkabrückel* – „*Žižkův můstek*“ u křížovnické komendy sv. *Václava* na předměstí v *Mostě*.⁷³

Závěrem alespoň dvě, respektive tři „části *Žižkova těla*“: V *Chomutově* najdeme pískovcovou pozdně gotickou plastiku, původně umístěnou na *Dolní (Pražské bráně)*, dnes v předsálí kostela sv. *Kateřiny*. Místní jí říkali také *Žischkakopf*, tedy *Žižkova hlava*. Podle pověsti se měl totiž *Žižka* na vraždění místních obyvatel r. 1421⁷⁴ dívat právě z okna v blízkosti věže. Plastika má nelichotivou podobu psa s lidskou hlavou, v přilbici a s rozježenými vousy.

⁶⁸ Pomístní názvy v Čechách. Praha 1995, s. 395.

⁶⁹ URBÁNEK, s. 12. – M. ŠIMON PLACHÝ Z TŘEBNICE, *Paměti Plzeňské*. Plzeň 1883, s. 14. – JAROSLAV SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1. díl. Plzeň 1933, s. 116.

⁷⁰ JAN KUMPERA, *Západní Čechy od A do Z*. Praha – Plzeň 2002, s. 182.

⁷¹ *Ottův slovník naučný*, 26. díl, s. 1023.

⁷² JAROSLAV SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 3. díl. Plzeň 1934, s. 139.

⁷³ Znamější český „*Žižkův most*“ najdeme dodnes v *Katovicích*. Vypráví se o něm, že jej *Žižka* nechal postavit, když táhl na *Rabí*, v jiných variantách na *Tábor*. *Katovice* leží na staré obchodní stezce ze *Strakonice* do *Horažďovic*. *Most* je podstatně mladší, po deregulaci zůstal na suchu.

⁷⁴ Blíže k *chomutovskému krveprolití způsobenému tábory*: FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Husitská revoluce*. 2. vydání. 3. díl. Praha 1996, s. 70.

Ve skutečnosti měla však pravděpodobně symbolicky představovat městskou stráž. U Plzně najdeme *Žižkova kolena*. V tomto případě se jedná o pozdní označení dvou prohlubenin ve skále pod vrchem Hůrka ve Starém Plzenci, svědčící ovšem o tom, že po Žižkovi byli místní schopni pojmenovat skutečně ledaco.⁷⁵ Motivací byla jistě nejen Urbánkem připomínaná úcta projevovaná slepému vojevůdci, ale i prostá snaha vyrovnat se sousedům. U českých Němců sehrály úlohu historické reminiscence i pocity a hodnocení veskrze negativní – viz např. zmíněná Žižkova psí podoba v Chomutově.

Závěrem

V případě pověstí o husitech se autoři ani dnes často neubrání vlastnímu hodnocení tohoto období. Setkáme se s tradičním vlasteneckým obrazem husitství v duchu 19. století, s jeho odsouzením i ironickým nadhledem. Zatímco některé příběhy i místní označení upadly zcela v zapomnění, jiné žijí dále. Knižní vydání původních sbírek pověstí i jejich nových přepracování se těší obnovené vlně zájmu. Mnohými historkami učitelé zpestřují výuku dějepisu, turističtí průvodci výklad a novináři své články. Bez nich by, ať už se na ně díváme jakkoli kritickým pohledem, obraz J. Žižky nebyl úplný.

---

⁷⁵ Jaroslav SCHIEBL, *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1. díl. Plzeň 1933, s. 24. – Schiebl sám označil pověst, zaznamenanou poprvé koncem 19. století podle vyprávění staré výměnkářky ze Starého Plzně, za „výmysl pozdější doby“.

Das Bild von Jan Žižka in den historischen Sagen

Milada Krausová

Historische Sagen erfreuen sich bis heute einer großen Beliebtheit. Die Sagen über Žižka findet man im ganz Böhmen, weniger in den Grenzgebieten und Berglandschaften, und in Mähren. Jan Žižka trat und tritt als Hauptheld oder eine Randfigur in den unzähligen Erzählungen der verschiedensten Zeitepochen. Genauso bunt ist auch das Bild des hussitischen Hauptmanns, der seit Jahrzehnten abwechselnd als idealisierter Nationalheld, aber auch als mystischer Unhold geschildert wird. Ähnlich wie im Falle der Heroisierung anderer großer Krieger änderte sich auch sein Mythos. Er wurde zum Symbol des unschlagbaren Kriegers, der glorifiziert, aber auch verurteilt wurde.

Nicht alle Geschichten über Žižka können wir als reine Volkssagen bezeichnen. Viele historische Sagen entstanden dank der Entwicklung verschiedener literarischer Motiven (Laurentius von Březové, Alttschechische Annalen, A. S. Piccolomini, Chronik von Wenzel Hájek von Libočany ...) Die menschliche Phantasie ergänzte Details, oder transferierte populäre Geschichten in die eigene Region. Andere „Sagen“ wurden von regionalen Schriftstellern oder Chronisten, besonders im 19. Jahrhundert, frei erfunden. Die Autoren der historischen Sagen brachten (und bringen) verdeckt oder ganz offen ihre eigene Beurteilung der hussitischen Periode mit. Auch in den Sagen hatte jede Zeitperiode ihren eigenen Žižka. Besonders abschreckend wirkte, wie oft zitiert wird, der Žižka der Gegenreformation.

Im vorliegenden Artikel werden die mehr oder weniger bekannten Sagen über Žižka nach einzelnen thematischen Gruppen behandelt: Žižka als genialer Taktiker und Stratege, Žižka als Zerstörer und Unmensch (besonders Sagen aus der katholischen und deutschen Tradition), Žižka - wirklich ein unschlagbarer Militärbefehlshaber? (Dabei wird die größte Aufmerksamkeit den Pilsner Sagen über Hussiten gewidmet, erwähnt sind ebenfalls z. B. die Tradition von Sedlčany und Most), Žižkas Familie in den Sagen, Der Nachruf - oder der auch nach dem Tode der Unschlagbare (die Žižkas Trommel ...), Übersinnliche Motive in den Sagen. Die Sagenwelt wäre nicht vollkommen ohne Erwähnung wenigstens einiger Benennungen („Žižkas“ Bäume, Brücken, Steine ...) und Ortsnamen, die mit der allgemeinen Žižka-Tradition verbunden sind.

Auch in der heutigen Zeit gibt es in den zahlreichen neueren und älteren Sagensammlungen das traditionelle patriotische Bild der Hussiten, ebenso

aber auch schärfste Kritik. Oft erscheinen aber auch der moderne Sarkasmus und Ironie, denen nicht einmal der legendäre Žižka entgehen kann.

Paradoxy zrodu moderních husitských tradic

Jiří Rak

„Tábor je náš program“ prohlásil první československý prezident T. G. Masaryk při svém triumfálním příjezdu do nové republiky a vyjádřil tím m. j. i skutečnost, že československý zahraniční i domácí odboj se historicky legitimizoval návazností na husitské tradice. Nešlo jen o to, že Masaryk si pro své „vyhlášení války Rakousku-Uhersku“ zvolil 6. červenec 1915 tj. výroční den upálení Mistra Jana Husa, ale husitské symboly vlály i na praporech československých legií, jejich jednotky nesly jména husitských vojevůdců¹ a podobných příkladů by bylo možné uvádět celou dlouhou řadu. Při povrchním pohledu by se tak mohlo zdát, že v letech 1914–1918 tak vyvrcholila dlouhá cesta husitských tradic a Jana Žižky jako jejich personifikace českým národním životem 19. století, cesta charakterizující českou svobodomylnost, protirakouské postoje českého vlastenectví a v neposlední řadě i českou zmužilost a válečnickou zdatnost. Po faktografické stránce jsou projevy husitských tradic v české společnosti 19. století spolehlivě zmapovány a další výzkum může přinést jenom dílčí doplňky; domnívám se ale, že je možno a dokonce i záhodno pokusit se o nový pohled na tradiční problematiku.

Většina dosavadní české literatury věnované této problematice vidí celou záležitost poměrně jednoduše. Husitství podle vžitých názorů skutečně bylo nejslavnějším obdobím českých dějin, což se Habsburkové a protireformace snažili zatajit. V souvislosti s rozvojem moderního českého národního hnutí se ale postupně dařilo odkrývat pravou tvář této stránky dějin a sdělovat ji širokým vrstvám českého lidu. Vědomí, že jsme potomky slavných bojovníků porážejících křížové výpravy pak národ posilovalo v jeho zápase za svobodu národní, politickou a posléze i sociální. Proces „lepšího“ a „pravdivějšího“ poznávání husitské minulosti tak byl přímo úměrný rozvoji národní emancipace, jak to v sobě konec konců odráží slavný výrok Zdeňka Nejedlého: „řekni mi, co soudíš o husitství, a já ti řeknu, kdo jsi“. Blížší seznámení s historickou skutečností českého 19. století (zvláště jeho první poloviny) ale tento důvěrně známý obraz podstatným způsobem narušuje.

---

¹ Srv. např. ŠTEIDLER, F: *Žižka a československé legie*, In: *Žižkův sborník 1424–1924*. K pětistému výročí jeho úmrtí, ed. R. Urbánek, Praha 1924, s. 305–314.

Předně: husitství jako velká doba česká válečné slávy vstupuje do národního vědomí již na přelomu 18. a 19. století v době bojů s revoluční a napoleonskou Francií a to pod prapory s dvouhlavým orlem a v plné shodě s válečnými zájmy habsburské monarchie. Husitští předkové tehdy měli jako českým vojákům sloužit jako příklad vojenských ctností a vést je ke statečnému boji za císaře a vlast². Někteří autoři již tehdy sice postihli i sociální rozměr české vzpoury 15. století, v tomto případě byl ale tábořský příklad příkladem odstrašujícím, když jsou husité srovnáváni s obávanými a demonizovanými jakobíny³. Jan Žižka se spolu s Táboři tehdy stával i součástí formujícího se rakouského celoříšského patriotismu, když jej např. hlavní ideolog habsburského vlastenectví svob. pán von Hormayr zařadil do svého Rakouského Plutarcha⁴. Bohužel, pozoruhodný pokus o vytvoření nadnárodní rakouské státní identity ztroskotál na bitevním poli u Wagramu a husitské tradice byly nadále pěstovány pouze tvořícím se nacionalismem českým. Ani v tomto bodě ale otazníky nekončí.

Seznámíme-li se blíže s charakterem českého obrození a jeho protagonistů, musí nás nutně napadnout otázka, jak je možné, že se tito počestní a spořádaní občané úzkostlivě dbající toho, aby jejich snahy nevybočily ze zákonného rámce, identifikovali právě s dobou divokých a krutých náboženských válek. Doba byla přece prosycena duchem středoevropského *biedermeieru*⁵ a vlastenci vyznávali idylické kultury rodiny a přátelství, drobných soukromých radostí a uměřenosti. Zdálo by se mnohem přirozenější i vzhledem k sociálnímu a profesnímu složení vlastenecké komunity, kdyby místo Žižky se symbolem národního charakteru stal obětavý generální vikář pražského arcibiskupa Johánek z Pomuka, který věrně plnil své úřední povinnosti až k mučednické smrti. Je prostě jasné, že tábořský hejtman i husité museli projít složitým procesem přizpůsobení dobové atmosféře i potřebám národního hnutí.

Skutečně také v prvních desetiletích po skončení napoleonských válek nejsou ještě husitské reminiscence dominujícím prvkem národní ideologie a také jejich interpretace není ještě zdaleka jednoznačná. Dějiny literatury obvykle uvádějí jako počátek zájmu o husitskou minulost v českém písemnictví známou Puchmajerovu Ódu na Jana Žižku z Trocnova poprvé vydanou tiskem

---

² RAK, J.: *Husitské reminiscence v české protinapoleonské propagandě*, In: Jihočeský sborník historický 1980, s. 256–266; TÝŽ: *Napoleonské války a počátky národního obrození*, In: *Napoleonské války a historická paměť*, eds. L. Fasora – J. Hanuš – J. Malíř, Brno 2005, s. 193–207.

roku 1802. Nechme teď stranou skutečnost, že populární příručky a učebnice dějin literatury se často rozplývají obdivem ke statečnému katolickému knězi opěvujícímu tábořského válečníka, protože Puchmajerova báseň se nijak nevymyká dobovému zapojování připomínek husitských bojů do rakouské válečné propagandy a povšimněme si jeho charakteristiky slepého hejtmana. Heros eponymos „první novočeské školy básnické“ jej oslavuje především jako vítěze nad Němci („jak vicher plívy, rozprášil jsi Němce/ a sebe s Čechy oslavil“, nebo „tys vždy a vsudy, kde se bitva stala,/ zbil škodné Čechům Germány“). Pokud se tedy Žižka vracel z vítězné války proti Němcům, byl v Čechách radostně vítán celým národem. Svůj věnec slávy ale, „v střevách vlasti brodě,/ svých bratří krví pokropil,/ když potom vše lidství s sebe shodě,/ se zbraně na ni uchopil“ a jeho neslavnou paměť v tomto smyslu dodnes připomínají zříceniny hradů a klášterů⁶. Je to tedy Žižka vedoucí Čechy vítězně do válek se zahraničním nepřítelem, ale i Žižka nemilosrdně hubící rodnou zemi i krajany v domácích bojích.

Motiv odporu vůči válečným krutostem se potom v české literatuře při vzpomínce na husitství objevuje poměrně často. Revolučním husitským duchem nepřekypuje ani jedna z nejpobulárnějších básnických česky psaných sbírek dvacátých a třicátých let 19. století Kollárova Slávy dcera. Spořádaného ducha obrozenského biedermeieru naopak vystihuje známá znělka začínající slovy „Pracuj každý s chutí usilovnou/ na národa roli dědičné“ a končící konstatováním, že „Často tichá pastuchova chyška/ více pro vlast může dělati,/ nežli tábor, z něhož válčil Žižka“⁷. Táborští bojovníci v této době ještě zdaleka neměli podobu ukázněného vojska vedeného státnicky uvažujícím Žižkou. Na sklonku druhého desetiletí 19. věku např. vyšel Hýblův překlad Kotzebuových Husitů před Naumburkem, který by o třicet let později již byl v českém prostředí nemyslitelný. Husité pod velením notorického opilce

³ RAK, J.: *Protiosvěcenská reakce v pojetí husitství u F. M. Pelcla*, In: Husitský Tábor 1985, s. 195–205.

⁴ KRAUS, A.: *Husitství v literatuře, zejména německé*. III. Husitství v literatuře devatenáctého století, Praha 1924, s. 45–50.

⁵ RAK, J.: *L'epoca del Biedermeier in Austria e in Boemia a la sua eredita*, In: Biedermeier. Arte e Cultura nella Mitteleuropa. Padova 2000, s. 13–21.

⁶ PUCHMAJER, J. A.: *Óda na Jana Žižku z Trocnova*, In: Počátky českého básnictví, ed. K. Polák, Praha 1950, s. 46–50.

⁷ KOLLÁR, J.: *Slávy dcera*, ed. J. Jakubec, Praha 1936, s. 196–197.

Prokopa Holého zde např. zpívají chorál, v němž se radují při pohledu: „krev když z dítek teče,/ matky syčejí,/ jeptišky když hynou v ohni plačící,/ kněží v sudě hynou/ v smole hořící...“⁸.

K nejednoznačnému hodnocení husitské minulosti pak přispívala další okolnost. Ve čtyřicátých letech již také národní ideologie začínala řešit – možná ještě spíše jen instinktivně – problém malého národa, otázku, jestli mohou nepočetní Češi obstát v evropské konkurenci. Necháme – li stranou teoreticky hluboké úvahy Františka Palackého o světové centralizaci a zákonu polarity působícímu v opačném směru, shodovala se většina vlastenců v tom, že moderní doba již nepřeje násilné konfrontaci a národy budou soutěžit jen v oblasti vzdělanosti. Ani zde tedy nebylo příliš místa pro opěvování husitské válečné zdatnosti. Jan Pravoslav Koubek dokonce v básni oslavující příjezd prvního vlaku do Prahy roku 1845 staví surovou dobu husitského hnutí do protikladu se svou osvícenou současností. Koleje vinoucí se pod Vítkovem, kde roku 1420 dobyli husité svého slavného vítězství mu poskytly příležitost k efektnímu obrazu. Stíny husitských předků patřících na slavný příjezd parochodu totiž „žasnou, že bez války jdeme k předu“. Na to jim básník sebevědomě odpovídá: „Ovšem – boje nastaly nám jiné,/ ale vyšší, ale světlejší,/ v kterých bratrská krev nepoplyne/ a meč nezvítězí ostřejší“. Potomci zápolí již ušlechtilými zbraněmi ducha – prostě a jednoduše: „V novém čase noví skví se ctnosti“⁹. České snažení, které opustilo bezpečnou půdu pouze jazykových požadavků se v té době zaměřovalo na šíření vědecké a průmyslové osvěty, usilovalo o prosazení českého jazyka v kruzích „lepší společnosti“ apod. Heslem bylo dosáhnout na půdě vzdělanosti a kultury ostatní vyspělé evropské národy a pro tuto cestu také nebyly Žižkovy válečné vozy ideálním dopravním prostředkem. Jan Erazim Vocel, který již před březnem 1848 stál na pravé straně rodícího se českého politického myšlení, dokonce ve vzdělanosti založené na historické půdě, spatřoval hlavní záruku proti šíření revolučních myšlenek¹⁰. Je zřejmě jasné, že onou historickou půdou sotva mohla být míněna husitská revoluce.

Problémem pro úplnou identifikaci s husitstvím byla i formální příslušnost většiny tehdejších vlastenců ke katolické církvi a to bez ohledu na skutečnost, že se převážně jednalo o lidi nábožensky indiferentní. Něco jiného totiž byly

⁸ Cit. dle TUREČEK, D.: *Rozporuplná sounáležitost*, Praha 2001, s. 130–131.

⁹ KOUBEK, J. P.: *Óda na otevření holomoucko – pražské c. k. státní dráhy dne 20. srpna 1845*, Květy 23. 8. 1845, s. 401.

¹⁰ Vocel, J. E.: *Budoucnost české národnosti*, ČČM 1847, s. 652–666.

občasné svobodomyšlné výlevy v soukromé korespondenci a něco jiného by znamenal skutečný rozchod s církví. Něco takového by totiž s určitostí vyvolalo společenský skandál a mohlo mít i nepříjemné důsledky pro další vlastencovu úřední kariéru. Rakouský předbřeznový katolicismus nekladoucí přílišné nároky na hloubku víry a spokojující se s formálním vykonáváním náboženských povinností většině národovců vyhovoval. S odsudkem se proto setkaly reformní snahy Johanna Rongeho vrcholící založením německé národní církve (byť se v některých svých spisech odvolával i na Jana Husa) a z českých autorů se např. František Ladislav Čelakovský plně ztotožnil s vládní akcí namířenou proti svobodomyšlné německé náboženské propagandě. („Vší chválu zasluhuje vláda naše, jenž k odvrácení toho zlého, vše co jen koliv v moci její jest, vynakládá. Kýžby krajanům našim i v této příčině zdravý rozum vždy tovařil!“¹¹.) Náboženský fanatismus Božích bojovníků mohl v českém spisovateli jen těžko vyvolávat sympatie a budit chuť k následování.

Čeští národovci samozřejmě do svého uvažování zahrnovali i vojenskou a válečnou problematiku. Mírumilovní vlastenci na svých zábavách recitovali básně a zpívali písně, v nichž se často opakovala slova o smrti za vlast a osobní statečnost až po ochotu položit život, patřila na teoretickém žebříčku vlasteneckých ctností k hodnotám nejvyšším¹². Vzpomínka na neporazitelného Žižku zřejmě českou spořádanou společnost příjemně vzrušovala a navíc bylo možné někdejší husitské statečnosti využít pro současné cíle národního hnutí. Na Žižkových vítězství bylo v prvé řadě možné názorně dokazovat, jak dokáže bojovat vojsko s českou velící řečí, když brání domovinu proti nepřátelskému vpádu. V tomto smyslu figuruje Žižka a ostatní hejtmani již na sklonku 18. století v populárních obranách českého jazyka. Klasicky to vyjadřuje např. výrok A. Hankeho, podle něhož by Žižka svých vítězství nedosáhl, „kdyby byl mluvil ke svým krajanům německy nebo francouzsky“¹³. Je

¹¹ Čelakovský *Vmařickému 24. 8. 1845*, In: Korespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského. III., ed. F. Bílý, s. 363. Přehledně popsal ohlas německých reformních snah v Čechách ŽÁČEK, V.: *Zahraniční náboženská propaganda v Čechách v předvečer revoluce 1848. Příspevek k náboženským dějinám XIX. století (k stému výročí události)*, Praha 1945.

¹² RAK, J.: *Války a zbraně v českém obrození*, In: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a v první polovině 20. století, eds. J. Rak - M. Veselý, Ústí nad Labem 2004, s. 37-53.

¹³ Cit. dle PRAŽÁK, A.: *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*, Praha 1945, s. 143.

ale nutno přiznat, že před březnem 1848 se české pojmání husitství dlouho omezuje pouze na tyto dva vlastenecké motivy: národní vojsko bránící zemi proti vnějšímu nepříteli (samozřejmě s výjimkou Františka Palackého, jehož názory ale tehdy ještě nebyly součástí myšlenkového světa celého českého nacionalismu). V interpretaci husitské minulosti z hlediska „vyšších principů mravních“ a historických v této době vedli Němci. Liberální Německo před rokem 1848 chápalo Čechy jako jednu z německých zemí a nebyl proto důvod, proč by se svobodomyšlní Němci z Čech i ostatních zemí německého spolku nemohli hlásit k husitům jako k součásti svých vlastních dějin. Právě v tomto prostředí vyrůstá obraz husitů jako bojovníků za emancipaci lidského ducha proti příkazu poslušnosti církevní autority. Zde koření ideové pozadí slavných Lessingových obrazů Jana Husa, jejichž litografické vydání opatřil rozsáhlým historickým komentářem jeden ze zakladatelů německého politického dějepisectví Heinrich von Sybel¹⁴. Husitství se v této perspektivě mění na první liberální revoluci v dějinách evropského lidstva. Je zde patrný vliv myšlenkového světa severoněmeckého liberalismu, spatřujícího jednoho z největších nepřátel v katolické církvi a v husitech logicky své předchůdce. V Čechách se k tomuto proudu řadí známé eposy Hartmannovy a Meissnerovy¹⁵.

V národně českém myšlení se husitství začalo prosazovat na přední místo během revoluce 1848–1849. Ani v tomto případě se ale nevyhneme rozpakům. Příklon k husitským tradicím se totiž v konfrontaci s historickou skutečností jeví jako jen verbální. Je třeba se rozloučit s představou českého „jara národů“ jako jednoho z vrcholných okamžiků národního zápasu za národní a politickou, případně sociální emancipaci. Naopak – jde o jedno z posledních vzepětí české identifikace s habsburskou monarchií (samozřejmě konstituční a federalizovanou); jednotlivé peripetie bouřlivého roku pak opět vykazují snahu vůdců národního hnutí o zachování zákonných mezí. Byla to prostě „počestná“ revoluce českého biedermeieru. Na počátku dubna zdůrazňoval např. Jakub Malý na stránkách časopisu Poutník mírumilovný průběh březnových dnů a spatřoval v tom důkaz české mravní vyspělosti¹⁶,

¹⁴ DOTTERWEICH, V.: *Heinrich von Sybel. Geschichtswissenschaft in politischer Absicht (1817–1861)*, Göttingen 1978, s. 81–82.

¹⁵ KRAUS, A.: *Husitství v literatuře, zejména německé, III., Husitství v literatuře devatenáctého století*, Praha 1924, s. 121–168.

¹⁶ MALÝ, J.: *Naše nynější postavení*, Poutník 1848, s. 103.

podobně Josef Kajetán Tyl v Pražském Poslu podtrhl skutečnost, že Čechům se podařilo „nejdražší poklad člověka – totiž svobodu – vydobýti bez prolití krůpěje krve“¹⁷. Pokud se v člancích vítajících příslib konstituce objeví připomínka husitské epochy, tak většinou jen jako krvavé pozadí, na němž ještě více vyniká šťastná současnost. V tom smyslu vyzýval k udržení klidu např. i Karel Havlíček Borovský: „Země naše přestála si ve slavných časech mnoho bouřek, mnoho české krve teklo po končinách našich, a těmi jsme si zasloužili pokoj a mír“¹⁸. Většina současné české publicistiky se také shoduje v označování březnového převratu jako „zázraku“. Poněkud stranou tak bylo odsunuto, že pro svobodu vylévali krev vídeňští studenti a měšťané. Ti byli v Čechách oslaveni slavnostními zádušními bohoslužbami a vlastenecké noviny zdůraznily, že mezi padlými byli také studenti z českých zemí. Do radostné a slavnostní atmosféry březnových dnů se tedy husitské reminiscence také příliš nehodily. K husitství se výslovně na počátku revoluce nehlásila ani její nejradikálnější složka – studenti pražské univerzity. Ti se v pohnutých březnových a dubnových dnech odvolávali spíše na své předchůdce bránící na sklonku třicetileté války pod císařskými korouhvemi Prahu proti Švédům a bývalé kolegy za napoleonských válek vstupující do akademické legie arcivévody Karla¹⁹.

Za to ve vlasteneckých písních, které se okamžitě vyrojily se to husity jen hemží. Vedle oslav dobrotivého císaře Ferdinanda, který svým národům daroval svobodu, patří husité k nejčastějším námětům a věrnost jejich odkazu (v jehož interpretaci se již kromě nacionální noty objevuje i motiv boje za svobodu) se stává jedním z atributů skutečného Čecha. Jistě stačí uvést pouze několik charakteristických příkladů. Národní pojetí má jasně protiněmecký charakter: „Kde’s Žižko, na ty Němce,/ kde’s Jene s kalichem, požehnejte svoje děti,/ šváby k čertu poženem“²⁰. Husité jako čeští bojovníci za pravdu vystupují v jiné písni: „Čech byl první na půlnoci,/ co lil pravdy zář do noci,/ pravdu hájil Žižka statný, Jiří ji chránil udatný,/ pro ni válčil český lev“²¹.

¹⁷ *Co se u nás děje?*, Pražský Posel 1848/1, s. 2.

¹⁸ *Cit. dle Karel Havlíček Borovský*, Dílo II., ed. A. Stich, Praha 1986, s. 141.

¹⁹ Srv. např. HAVRÁNEK, J.: *Karolinum v revoluci 1848*, AUC – HUCP, XXVI/2, 1986, s. 35–39.

²⁰ *Písně roku 1848*, ed. J. Václavková, Praha 1948, s. 71.

²¹ *Tamtéž*, s. 69.

Vzpomínky na husitskou minulost se staly obzvláště populárními v souvislosti s krizí vyvolanou otázkou voleb do německého národního shromáždění. Husité a jejich vůdce zde samozřejmě vystupují jako symboly národního boje proti Němcům a náboženský i sociální aspekt revoluce 15. století zůstal zcela mimo pozornost. Naprostá většina tehdejší české politicky uvažující veřejnosti přijala za svůj program Františka Palackého, který spatřoval jedinou alternativu svobodného národního vývoje ve spojení českých zemí s Rakouským císařstvím. I když to není v pramenech vyjádřeno doslova, přece tehdy ještě jednou (jako na počátku 19. století) tak bojují virtuální husité pod císařskou standartou. A naopak – v očích velkoněmecky orientovaných liberálů se Češi stávají stoupenci reakce zhmotněné v císařském Rakousku (chápaného jako jeden z posledních relikvů evropského feudalismu) a pražský Národní výbor (jeho němečtí členové se v této době vzdávali členství) je označován za aristokratické hnízdo²². Příznačný je v tomto smyslu výrok Františka Ladislava Riegra, který na výhrušná slova zástupců frankfurtského sněmu, že v případě nutnosti mohou být Češi k německé jednotě přikováni mečem k nadšení vlastenecké veřejnosti odpověděl: „Chtí-li nás mečem přinutit, nezbyvá nám než odpovědět cepy“²³.

Skutečnost ale – a to je třeba mít stále na paměti – této rétorice neodpovídala. Češi se radovali, že arcivévoda František Josef přislíbil, že převezme hodnost českého místokrále, spořádaně připravovali zákony upravující úřední jazykové normy a národní gardy za zpěvu husitských písní dbali na dodržování veřejného pořádku. Určující liberální proud české politiky prostě revoluční násilí odsuzoval. V některých případech bylo dokonce husitství odmítnuto výslovně. Z taktických důvodů se tak stalo třeba v Riegrově Slovu k Moravanům, vyzývajícím obyvatele markrabství, aby se připojili ke státoprávní jednotě s královstvím. František Ladislav Rieger, který směrem do Frankfurtu vyhrožoval husitskými cepy, zde naopak uklidňoval možné obavy zbožných Moravanů: „Roznášejí se u vás báchorky, že povzbuzení a povznešení národnosti naší – je jakési znova zrození Husitství, a že sme my Čechové Husité a nepřátelé víry katolické. Tato lež je rovněž tak nemotorná a nechutná, jako i jiné, kterýmiž vás někteří zlomyslně častují.

---

²² MARŠAN, R.: *Čechové a Němci r. 1848 a boj o Frankfurt*, Praha 1898, s. 82–83.

²³ *Tamtéž*, s. 115.

Obyvatelstvo země české je téměř naskrze katolické a víře své rovněž tak oddáno jako u vás na Moravě“²⁴.

Naopak méně početní radikálové slovy bezmezně obdivovali revoluční boje minulosti i přítomnosti. Žižku a boží bojovníky např. neúnavně připomínal Emanuel Arnold blouznící o tom, že rolníci se podle vyzbrojí podle husitského vzoru a stanou se jádrem českého boje za svobodu. Toho ale, jak známo, nikdo nebral vážně.

Idylu potom rozbily svatodušní bouře, kdy – jak by se mohlo zdát – do Čechů vstoupil duch jejich husitských předků. A přece: co je vzdálenější někdejší táborským kádím, než nápisy, které na opuštěných krámech v okolí barikádách varovaly, že „vlastnictví je posvátné“. Při vši úctě k entuziasmu pražských povstalců je třeba konstatovat, že povstání zdaleka nebylo všeobecné, je třeba mít na paměti ideový zmatek na venkově, většinou neslavné konce výprav Národních gard z venkovských měst. Jsem přesvědčen, že nej přesněji vystihuje těchto dní heslo „není žádná revoluce, jen se hájí konstituce“. Navzdory všemu červnovému vzývání husitského ducha se tak redaktor musejního časopisu Václav Nebeský ještě v retrospektivním ohlédnutí nad průběhem revolučních měsíců nepokrytě těšil z toho, že nově nabytá svoboda „nás na počátku ani krůpěje krve, ani tabule skla nestála“²⁵.

Radikální nálady zesílily po rozehnutí říšského ústavodárného sněmu na jaře 1849. Tehdy také vzniklo tajné Česko – moravské bratrstvo, připravující ozbrojené povstání, které by nastolilo demokratické pořádky. Zajímavé ovšem je, že mezi romanticky znějícími krycími jmény, které studenti přijímali se husitští výtečníci objevují velmi sporadicky. Najdeme zde odkazy na počátky českých i moravských dějin (Horymír, Mojmír, Rastislav, Bořivoj), anglickou revoluci (Cromwell) i na Velkou revoluci francouzskou (Marat, Robespierre) stejně jako na nedávné boje (Bém, Košut) apod. K husitskému hnutí se však přihlásil pouze František Věšín přejmenovaný na Žižku²⁶. Možná stojí za to připomenout, že malostranští kluci, kteří se podle Nerudova vzpomínkového fejetonu rozhodli zbourat Rakousko v srpnu 1849, byli v tomto ohledu

²⁴ *Boj za právo. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848. S výklady historickými*, ed. J. M. Černý, I., Až do rozpuštění sněmu kroměřížského (11. března 1848–7. března 1849), Praha 1893, s. 251.

²⁵ NEBESKÝ, V.: *Od 11. března do 11. června*, ČČM 1848, II., s. 101.

²⁶ TRAUB, H.: *Květnové spiknutí v Čechách roku 1849*, Praha 1929, s. 51.

důslednější: provedení akce bylo „svěřeno osvědčeným rukám Jana Žižky z Trocnova, Prokopa Holého, Prokúpka a Mikuláše z Husi, totiž mně, pak Rumpálovic Josefovi, synu to uzenářovu, Františku Mastnému, synu ševcovu, a Antonínu Hochmanovi, tomu, jenž byl odněkud od Rakovníka a studoval za peníze svého bratra sedláka“²⁷.

Tehdy se ale již proti liberálnímu proudu české politiky začíná formovat konzervativní opozice. Konzervativní politická stanoviska formuloval tehdy především Jan Erazim Vocel na stránkách muzejního časopisu. Na první místo klade potřebu zákonného pojištění českých národních požadavků (těmi míní především odpor proti snahám o zařazení Čech a Moravy mezi ostatní německé země a prosazení češtiny ve veřejném životě země, ve školství atd.) a teprve potom byl ochoten se zabývat problémy spojenými s prosazováním liberálního zřízení, neřku-li sociálními. Především ale odmítal revoluční převraty, které podle jeho názoru nepřinášely trvalé výsledky na rozdíl od pozvolně a klidně prosazovaných snah. Nepřekvapí proto, že i v českém případě viděl, že pouze to, „co sobě národ náš tichým, neunaveným snažením byl znenáhla získal, na pevném základě založeno zůstane a stálého trvání míti bude“²⁸. V historickém přehledu českých národních snah proto Vocel nezačíná Husem ale Balbínem. Konzervativní strana, kterou se pak snažil zformovat hrabě Lev Thun usilovala o vytvoření jiného modelu českého vlastenectví, než který nabízel liberalismus. Bylo to češství pojímané v rámci Rakouska kulturně a nikoliv politicky, češství založené na katolicismu a zaujímající své místo v rámci Rakouska, kde je sice němčina státním jazykem, ale rozhodně se nejedná o stát nacionální.

Konzervativní odpovědí na liberální vyzývání husitského odkazu a na Palackého pojetí husitské revoluce jako vrcholu českých středověkých dějin se v českém prostředí měla zřejmě stát monografie M. Jana Husa z pera Josefa Alexandra Helferta, blízkého spolupracovníka ministra kultu a vyučování hraběte Lva Thuna, jejíž česká verze vyšla roku 1857²⁹. Charakteristické je, že i ministerský sekretář Helfert vidí (shodně s Palackým) husitství jako počátek éry evropských revolucí, liší se pouze hodnotící znaménka. Sto let

²⁷ NERUDA, J.: *Jak to přišlo, že dne 20. srpna 1849, o půl jedné s poledne, Rakousko nebylo rozbito*, In: J.N., Jen dál! Výbor povídek, feuilletonů a básní, ed. V. Kovařík, Praha 1951, s. 105.

²⁸ VOCEL, J. E.: *Naše minulé boje*, ČČM 1849, 4, s. 144.

²⁹ HELFERT, J. A.: *M. Jan Hus*, Praha 1857.

po Husovi rozbilo vystoupení Martina Luthera evropskou církevní jednotu, následovala reformace anglická, která přinesla první revoluci a popravu legitimního panovníka, aby řetěz hrůz vyvrcholil Velkou revolucí francouzskou, jejímž důsledkem byly i nedávné bouře let 1848–1849. Také konkrétně pro český národ znamenalo husitství počátek úpadku a mělo by tedy být varovným příkladem.

Pro obecné přijetí Helfertovy koncepce ale již bylo pozdě. Kolem poloviny 19. století vstoupilo husitství definitivně do českého národního povědomí a stává se dokonce jeho konstitutivní složkou. Důležitou roli zde jistě sehrála roztržka mezi katolickou církví na jedné a liberálním a národním hnutím na druhé straně. Ta proběhla v celoevropském měřítku, v Čechách byl příklon hierarchie k neoabsolutismu navíc ztotožňován i s církevním požeňným obnovenému prosazování němčiny do školství, úřadů a veřejného života vůbec³⁰.

Až po odlivu revoluční vlny vychází také Palacký, který interpretuje husitství jako liberální hnutí.

Nebyl to tedy ani tak samotný revoluční rok 1848, který přinesl národovtornou a státotvornou podobu husitských reminiscencí, ale spíše až jeho politická a literární reflexe po rozehnutí sněmu na jaře roku následujícího. Žižka např. v dramatu J. K. Tyla již nemá podobu bojovníka za pravdu Boží a změnil se v uvážlivého vlastence. Budoucí tábořský hejtman je loajální ke králi Václavovi, kterému zároveň připomíná jeho vladařské povinnosti. „Žádné vzpouzení! Já chci jen hodnost lidu tvého a slávu koruny tvé zachovati – a tuť nedám meč z pravice, dokud v ní poslední krůpěj krve neztuhne. Pamatuj na to, pane královský, co jsem ti slíbil nedávno: cokoliv Žižka učiní, děje se pro národ – a to ti musí být služba nejmilejší; neboť nejvyšší blaženost královská je spasení svého národu!“³¹. Žižka uklidňující zrevolucionizovaný

³⁰ Ke vztahu českého nacionalismu vůči katolické církvi viz RAK, J.: *Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní*, In: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století, eds. Z. Hojda – R. Pahl, Praha 2003, s. 128–138; TÝŽ: *Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti v 19. století*, In: Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život (1895–1907), eds. R. Musil – A. Filip, Praha 2000, s. 24–36.

³¹ TYL, J. K.: *Žižka z Trocnova a bitva u Sudoměřic. Romantický obraz z českých příběhů v pěti oděleních*, In: J.K.T., *Historická dramata*, ed. M. Laiske, Praha 1954, s. 329.

³² *Tamtéž*, s. 336.

pražský lid tak je v Tylově hře v podstatě věrným obrazem současných liberálů, zatímco postoje např. Jana Želivského nebo Mikuláše z Husi odpovídají názorům radikální strany. Proto také Želivský po té, co vyprovokoval novoměstskou defenstraci, Žižku kritizuje: „Řeč jeho zněla: času dočkati. Ale já jsem přítel rychlých, prudkých léků, i učinil jsem, co mi velel duch“³².

Po obnovení ústavnosti na počátku šedesátých let se stává liberálně nacionální obraz husitství stabilní součástí myšlenkového světa většiny českého národa. Z něho vycházejí díla tehdejších renomovaných tvůrců i komerční barvotisky, je šířen historiky, beletristy a dramatiky stejně jako rodinnými kalendáři a zaznívá i v projevech politiků. V této podobě je husitství živé i v názorech značné části našich současníků (pokud je dosud vůbec živé, vzhledem k diskreditaci husitské minulosti jako předchůdce komunistického režimu). V době svého vzniku tato interpretace odpovídala úrovni historického vědy i stavu společnosti. Je ale třeba si položit otázku, zda-li ob stojí i dnes.

Paradoxe der Geburt der modernen Hussitentraditionen

Jiří Rak

„Tábor ist unser Programm“, erklärte der erste tschechoslowakische Präsident T. G. Masaryk bei seinem Triumpheinzug in die neue Republik und auf diese Weise drückte er u. a. auch die Tatsache aus, dass sich der tschechoslowakische Auslands- und Innenwiderstand durch die Anknüpfung an die Hussitentraditionen historisch legitimisierte. Der größte Teil der bisherigen tschechischen Literatur, die sich mit der Problematik beschäftigt, sieht die ganze Angelegenheit verhältnismäßig einfach. Das Hussitentum wäre – nach den eingelebten Einsichten – tatsächlich der ruhmreichste Zeitabschnitt der tschechischen Geschichte und die Habsburger und die Gegenreformation sich bemüht hätten, es zu verheimlichen. Im Zusammenhang mit der Entwicklung der modernen tschechischen Nationalbewegung gelänge es jedoch, das wahre Gesicht dieser Seite der Geschichte zu entdecken und es den breiten Schichten des tschechischen Volks mitzuteilen. Das Bewusstsein, dass wir Nachkommen der berühmten Kämpfer sind, die Kreuzzüge besiegten, sollte das Volk im Kampf um seine nationale, politische und zuletzt auch soziale Freiheit stärken. Die Realität war jedoch komplizierter.

Das Hussitentum als große Zeit des tschechischen Kriegsruhms trat ins nationale Bewusstsein schon an der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts in der Zeit der Kämpfe mit Frankreich der revolutionären napoleonischen Zeit ein und zwar unter den Fahnen mit dem zweiköpfigen Adler und in voller Übereinstimmung mit Kriegsinteressen der Habsburgermonarchie. Die hussitischen Vorfahren sollten den tschechischen Soldaten als Beispiel der militärischen Tugenden dienen und sie zum tapferen Kampf für ihren Kaiser und ihr Vaterland zu motivieren. Dieser sehenswürdige Versuch um die Bildung einer übernationalen österreichischen Identität scheiterte am Schlachtfeld bei Wagram und die hussitischen Traditionen wurden weiterhin nur vom sich bildenden tschechischen Nationalismus gepflegt.

Falls man sich mit dem Charakter der tschechischen Wiedergeburt und ihrer Protagonisten vertraut macht, muss man sich nötig die Frage stellen, wie es möglich war, dass sich diese ehrsam und ordentlichen Bürger gerade mit der Zeit der wilden und grausamen Religionskriege identifizierten. In den ersten Jahrzehnten nach dem Beenden der napoleonischen Kriege waren die hussitischen Reminiszenzen nämlich tatsächlich noch kein dominierendes Element

der nationalen Ideologie und auch ihre Interpretation war bei weitem noch nicht so eindeutig.

Im Gegenteil wird die Erinnerung an das Hussitentum in der damaligen tschechischen Literatur oft mit dem Motiv des Widerwillens gegen Kriegsgrausamkeiten verbunden. Als Beispiel kann „Slávy dcera“ von Kollár dienen. Zur nicht eindeutigen Bewertung der hussitischen Vergangenheit trug noch ein anderer Umstand bei. In den vierziger Jahren des 19. Jahrhunderts begann die Nationalideologie schon auch die Problematik kleiner Nation zu lösen, dh. die Frage, ob das nicht zahlreiche tschechische Volk in europäischer Konkurrenz bestehen kann. Das tschechische Bemühen, die den sicheren Boden der Konzentration ausschliesslich auf Sprachanforderungen verließ, orientierte sich zu dieser Zeit auf die Verbreitung der wissenschaftlichen und industriellen Volksbildung und aufs Durchsetzen der tschechischen Sprache in Kreisen der „besseren Gesellschaft“ usw. Zur Lösung der Vertreter der tschechischen Wiedergeburt wurde, andere europäische Nationen auf dem Boden der Bildung und Kultur einzuholen und auf diesen Weg waren Žižkas Kriegswagen auch keine idealen Verkehrsmittel. An der vollkommenen Identifizierung mit dem Hussitentum hinderte auch die formale Zugehörigkeit der meisten damaligen Patrioten zur katholischen Kirche.

Andererseits bildete jedoch auch die Militär- und Kriegsproblematik einen Bestandteil des Nachdenkens der tschechischen Patrioten. Sie rezitierten Gedichte und sangen Lieder, in denen sich die Worte von Tod fürs Vaterland, von persönlicher Tapferkeit bis zur Bereitschaft eigenes Leben hinzugeben oft wiederholten, wobei die hussitische Tapferkeit ein gutes Beispiel für aktuelle Ziele der Nationalbewegung war.

Was die Interpretation der hussitischen Vergangenheit vom Standpunkt „höherer Moralprinzipien“ aus betrifft, spielten Deutsche führende Rolle. Die deutschen Liberalen begriffen Böhmen als ein der deutschen Länder und deshalb war kein Grund dagegen, damit sich die Deutschen aus Böhmen und anderen Ländern des Deutschen Bundes zu den Hussiten als einem Bestandteil ihrer eigenen Geschichte meldeten. Gerade in diesem Milieu entstand das Bild der Hussiten als Kämpfer für die Emanzipation des Menschengesistes aus dem Gebot der Gehorsamkeit gegenüber der Kirchenautorität.

In der tschechischen nationalen Gesinnung begann sich das Hussitentum auf einen vorderen Platz erst im Laufe der Revolution 1848-1849 durchzusetzen. Die Erinnerungen an die hussitische Vergangenheit wurden im Zusammenhang mit der Krise populär, die durch die Frage der Wahl in die deutsche Nationalversammlung hervorgerufen wurde. Die Hussiten und ihr

Führer traten hier selbstverständlich als Symbole des Nationalkampfs gegen die Deutschen auf und der religiöse und soziale Aspekt der Revolution des 15. Jahrhunderts blieb ganz außerhalb des Zentrums der Aufmerksamkeit. Weniger zahlreiche Radikale bewunderten im Gegenteil wörtlich grenzlos die Revolutionskämpfe der Vergangenheit und der Gegenwart. Z. B. Emanuel Arnold erinnerte unermüdlich an Žižka und die Gotteskämpfer.

Zur konservativen Antwort an die liberale Anbetung des hussitischen Vermächtnisses sollte die Monographie über M. Jan Hus aus der Feder von Josef Alexander Helfert werden, deren tschechische Version 1857 erschien.¹ Es ist kennzeichnend, dass auch der Ministersekretär Helfert (in Übereinstimmung mit F. Palacký) das Hussitentum als Anfang der Ära von europäischen Revolutionen sieht, der Unterschied liegt nur in umgekehrten Bewertungszeichen. Das Hussitentum bedeutete für das tschechische Volk den Anfang des Verfalls und deswegen sollte es als warnendes Beispiel dienen.

Das Hussitentum trat um Mitte des 19. Jahrhunderts definitiv ins tschechische Nationalbewusstsein ein und wurde sogar zu seiner konstitutiven Komponente. Nach der Erneuerung des Verfassungsstandes am Anfang der sechziger Jahre wird das liberal-nationale Bild des Hussitentums zum stabilen Bestandteil der Gedankenwelt der Mehrheit des tschechischen Volkes. Von diesem Bild gehen sowohl Werke damaliger renommierter bildender Künstler als auch kommerzielle Farbendrucke aus, dieses Bild wird sowohl von Historikern, Belletristen und Dramatikern als auch mittels damaliger Familienkalender verbreitet und erklingt auch in Reden der Politiker. In dieser Gestalt lebt das Hussitentum auch in Ansichten des bedeutenden Teils unserer Zeitgenossen, (falls es überhaupt – angesichts der Diskreditation der hussitischen Vergangenheit als angeblichen Vorgänger des kommunistischen Regims – noch lebendig ist). In ihrer Entstehungszeit entsprach diese Interpretation dem Niveau der historischen Wissenschaft sowie dem Zustand der Gesellschaft. Man muss sich jedoch die Frage stellen, ob sie auch heute besteht.

¹ J. A. Helfert, M. Jan Hus, Praha 1857.

Husitské tradice za druhé světové války

Stanislav Žita

Toto téma je velice bezbřehé, obdobně jako ostatní válečné události a jejich průvodní jevy. I téma husitství za války se dá rozdělit na několik skupin, jako například husitská tradice v odboji zahraničním či domácím, idea husitství v odbojovém tisku a mezi protektorátními občany a podobně. Většine těchto otázek již byla věnována pozornost v řadě dílčích prací, ať v samostatných publikacích, odborných studiích či populárně-vědných článkách. Nutno upozornit, že tato dílčí historická práce neustále pokračuje. Kupříkladu při bývalých partyzánských jednotkách houževnatě pracují historicko-dokumentační skupiny a další orgány, jejichž úkolem je shromáždit, zpracovat a případně vydat nová či doplněná svědectví a další historické doklady, které objasňují dosavadní bílá místa v dějinách protifašistického odboje i celé II. světové války. Tato činnost se však soustřeďuje především na samotné bojové akce a širší působení jednotek a jejich spolupracovníků. Je zapotřebí připomenout, že okolnostmi vzniku názvů jednotlivých odbojových skupin se téměř nikdy nezabýval. Ani pamětníci nejsou v dnešní době schopni podat v tomto směru uspokojivé vysvětlení. Ve svém referátu jsem se snažil alespoň shromáždit nejdůležitější aspekty husitské tradice v letech nacistické okupace našich zemí, zatímco širší souvislosti z výše uvedených důvodů připomínám spíše okrajově v rámci historických souvislostí.

Ve třicátých letech se v Československu vědecký zájem o husitství rozvíjel minimálně. Na německé univerzitě v Praze zůstalo v této době husitství zcela ve stínu jiných historických epoch, ale i v českém prostředí se husitologické bádání soustředilo na úzký okruh vědců, a tak zůstávala daná tematika především v rukou publicistiky.¹ Bezprostředně před německou okupací českých zemí nebyla otázka husitství a jeho tradic v česko-německých vztazích aktuální. Soudobé politické otázky jakoby zasunuly do pozadí dávné spory o nacionální charakter husitských válek, ve kterých šlo údajně především o českou či německou vládu nad českými zeměmi. Zároveň nesmíme zapomínat na skutečnost, že jinak se k husitství a jeho odkazu chovali českoslovenští

---

¹ J. PEŠEK, *Husitství v disertacích na české a německé univerzitě v letech 1882–1939*. Husitský Tábor 9, 1987, s. 274.

Němci a jinak „říšští“ Němci, jinak němečtí katolíci a jinak němečtí evangelíci. Tento poměrně široký až nejednotný německý pohled se nadále udržel jak v krizovém období let 1938–1939, tak po celou okupaci. Jednotlivé protihusitsky zaměřené akce povstaly především z tehdejších aktuálních událostí.

V Jihlavě místní Němci rozbili pomník Jana Husa, dílo sochaře K. Opatrného. Tento násilný akt z počátku okupace měl však politický protičeský podtext a zůstal v našich zemích svým způsobem i rozsahem ojedinělý. Poničený pomník byl převezen z Jihlavy do Hlinska v Čechách, kde byl po válce opraven a v Hlinsku stojí dodnes. Zcela jiného osudu se od Němců dočkal pomník Jana Husa na Staroměstském náměstí v Praze. Po atentátu na Heydricha v roce 1942 byl zahalen do říšskoněmeckých praporů. V minulosti byl tento čin posuzován jednoznačně jako potupa národního symbolu. Zkusme se však na danou záležitost podívat z německé strany; za vyhocené situace „heydrichiády“ mohl Husa v Praze stihnout stejný osud jako předtím pomník v Jihlavě. Nastalo však něco zcela opačného. Onou symbolickou výzdobou pomníku na Staroměstském náměstí Němci prakticky dávali najevo, že osobnost Husa sami přijímají. Pro české obyvatelstvo však tato akce představovala provokaci.

Rovněž pomníky Jana Žižky většinou zůstaly bez velikého zájmu Němců. I zde však došlo k akci s ryze protičeským záměrem. Začátkem prosince 1940 byl zhanoben pomník Jana Žižky v Borovanech. Učitel místní německé školy s jedním českým odrodilcem urazili hlavu ze Žižkovy sochy, která byla dílem sochařské a kamenické dílny bratří Ducháčků z pražských Královských Vinohrad. V Borovanech byl tento pomník odhalen roku 1893, když předtím selhala jednání o zbudování Žižkova pomníku v nedalekém Trocnově. V roce 1940 byla uražená hlava samotnými pachateli ukryta pod lávku v potoce, torzo sochy bylo sejmuto. Hanobitelé sice po válce úkryt hlavy prozradili, pro pomník však již musela být zhotovena nová. Restaurátorské práce na borovanském Žižkovi se ujal sochař Břetislav Benda.²

Zatímco hmotné památky na osobnosti a události husitství byly německými a protektorátními úřady v tichosti většinou trpěny, zcela jiná situace nastala v literatuře a především ve školství. Připomínání Husových myšlenek a Žižkových bitev písemnou formou se oficiální propagandě jevilo jako ideově nepřijatelné. Ze školních učebnic musely být po 15. 3. 1939 vyškrtány všechny

---

² J. CHMELÍK, *Borovanský Žižka se převlékne do čistého*. Táborské listy č. 167, 19. července 2003, s. 13.

zmínky o husitství, celé články musely být přelepeny včetně úryvků z české klasické literatury. Na druhé straně se v německé odborné literatuře postupně opět objevily tvrdé šovinistické náhledy. Jan Hus je nazýván prvním „vy-puditelem“ Němců z Čech, husité dokázali být vždy jednotní v nenávisti vůči Němectvu, čeští katolíci kráčeli s husity společně tam, kde se šlo proti Něm-cům.³ Takovéto výpady jsou svým způsobem v rozporu s tolerancí husitských pomníků v českých městech a obcích.

Pro české vlastenecky smýšlející obyvatele však husitství představovalo mohutnou ideovou posilu ve všech směrech. K odkazu husitských předků se Češi obraceli zčásti instinktivně, zčásti zcela vědomě. Již první významný husitský svátek 6. července 1939 probíhal ve zvláštní atmosféře. České noviny a časopisy zveřejňovaly na přelomu června a července literární zpracování a obrazová vy-jádření osobnosti Jana Husa jak s využitím starších osvědčených materiálů, tak i zcela nově vzniklá na objednávku jednotlivých redakcí. Oznamování vzpo-mínkových akcí veřejnosti mnohde nebylo možné, případně bylo omezováno úřady, přesto byla spontánní účast velkého množství lidu ve městech i na ven-kově. Za všechny komentáře připomeňme pouze střízlivé hodnocení Lidových novin: „Oslavy Husova svátku minuly letos v zamyšleném tichu. Byly bez řečí a projevů. (...) V pražských ulicích všude vlály prapory. Husův pomník byl ob-sypán květy.“ Tolik k oslavám v Praze.⁴ V Táboře byl 6. červenec 1939 výjimečný, jelikož se zde konala slavnost otevření nově vystavěného Sboru božích bojov-níků Církve československé. Německé úřady chtěly na poslední chvíli zakázat slavnostní průvod městem, ale po delším jednání ho povolily. V čele průvodu nesli praporečníci 54 korouhví a praporů s husitskými symboly a nápisy skoro z celých Čech, za nimi šly ženy a dívky v národních krojích, následovalo pade-sát duchovních Církve československé, osobnosti rady starších, zástupci města, okresu, škol i spolků a za nimi na osm tisíc věřících. Průvod procházel ulicemi za značného zájmu občanů, kteří vše sledovali se zájmem a pohnutím. Slav-nost se tak stala spontánní manifestací českého lidu proti fašistické okupaci.⁵ V rámci daných možností byl Husův svátek připomenut i v roce 1940. Zvláště

³ J. HAVRÁNEK, *Husitství očima Němců z českých zemí v 19. a v první polovině 20. století*. Husitský Tábor 8, 1985, s. 245.

⁴ O výročí Jana Husa 1939 podrobně K. KOŘALKOVÁ, *Šestý červenec 1939*. Husitský Tábor 13, 2002, s. 127-167.

⁵ K. KOŘALKOVÁ, *Stavba Sboru božích bojovníků v Táboře a její společenský význam*. Tábor-ský archiv 3, 1991, s. 60-68.

byl zdůrazněn jeho vliv na Martina Luthera. Tábořský list Český jih napsal též o množství lidí, kteří přišli v tomto roce na Kozí hrádek, a článek zakončil postřehem: „Mezi návštěvníky na hrádku Kozím mohli jsme pozorovati i stejnkroje německé říšské branné moci, a jest potěšitelné, jaký zájem mají němečtí vojáci o naše historická památná místa a českou historii vůbec.“⁶

Pro Čechy, kteří se rozhodli proti okupantům otevřeně bojovat, neznamenal husitství pouze vlastenecký odkaz, ale především bojový příklad. Neporazitelnost husitských vojsk v čele se slavnými vojevůdci, všem dobře známá již od školních lavic z předválečné výuky dějepisu a české literatury, se nyní jevila jako vzor pro současný boj. Můžeme říci, že pro řadu odbojářů a partyzánů se husité stávali jakýmsi „bojovými patrony“ automaticky, bez předchozího rozhodování. Takto spontánně vznikla i většina „husitských“ názvů odbojových skupin či jednotek. To je také hlavní důvod, proč dnes původ názvů většinou nelze přesně objasnit, jak již bylo upozorněno v úvodu.

V létě 1941 byla na Ostravsku z odbojových důstojníků Československé armády a dalších spolupracovníků zformována jednotka městského typu, jejímž velitelem se stal por. J. Čapka. Později přibyl Rudolf Peschel vyslaný z Moskvy. Pod jeho vlivem se jednotka přeměnila na oddíl, přijala název Jan Žižka a získala výraznější partyzánský charakter. Postupně dosáhla počtu 120 osob včetně spolupracovníků. Činnost na severní a střední Moravě spočívala především v diverzních a sabotážních akcích, též při vytváření národních výborů v jednotlivých obcích.⁷

V září 1943 byl na Moravu vyslán z Moskvy R. Procházka, který zprvu prováděl zpravodajskou činnost. Po navázání styku s domácími odbojáři vznikl pod Procházkovým velením partyzánský oddíl Prokop Holý, který působil do května 1945 v oblasti Bystřice nad Pernštejnem, na Brněnsku a Konicku. Celkově jednotka čítala 260 osob a její činnost spočívala v organizační a agitační práci, v destrukčních a bojových akcích.⁸

Nejpočetnější a nejvýznamnější partyzánskou jednotkou v českých zemích byla 1. československá partyzánská brigáda Jana Žižky. Její základ byl zorganizován okolo výsadku z SSSR v prostoru Sklabině u Martina v srpnu 1944 v počtu 21 osob pod velením por. J. Ušiaka a kpt. D. B. Murzina. Název Jana Žižky přijal štáb oddílu 20. 9. 1944 z vlastní iniciativy partyzánů. V té

⁶ Český jih, roč. 68, č. 28, 13. července 1940, s. 1: *Vzpomínali jsme M. J. Husa.*

⁷ V. KROUPA a kol., *Český antifašismus a odboj*, Praha 1988, s. 326.

⁸ *Tamtéž*, s. 328.

době čítal oddíl asi 300 členů z různých skupin. Poté se po částech přesunul na Moravu, kde se přes těžké ztráty neustále rozrůstal a navazoval spolupráci s dalšími ilegálními organizacemi, postupně rozšířil činnost na rozsáhlou oblast Moravskoslezských Beskyd a východní Moravy. V lednu 1945 se jednotka zformovala na brigádu o čtyřech praporech. Podle poválečného hlášení D. B. Murzina bojovalo v brigádě celkově 1533 osob, z nichž 304 zahynulo. Činnost partyzánů spočívala v přepadových, diverzních a bojových akcích. Počátkem května 1945 se brigáda Jana Žižky podílela na osvobození Velehradu, Vizovic a na povstání ve Vsetíně.⁹

Organizátorský výsadek Mistr Jan Hus byl shozen v prostoru obcí Podbořany, Lovčice a Starkoč v okolí Heřmanova Městce v noci z 26. na 27. 10. 1944. Celkem čítal 12 osob, velitelem byl kpt. Fomin, jediným Čechem byl Miroslav Pich – Tůma. Název výsadku byl zvolen s ohledem na kraj, jelikož ve východních Čechách bylo množství evangelíků a zakořeněné husitské tradice. Šlo především o organizátorskou činnost, při které se počítalo se širokým zapojením civilního obyvatelstva.¹⁰ Jednotka vytvořená kolem výsadku též provedla v prosinci 1944 dva pokusy o destrukci železniční tratě v jižních Čechách; na trati Tábor – Veselí nad Lužnicí u stanice Doubí a na trati Nová Cerekev – Pelhřimov u stanice Vlášenice. Cíl sice nebyl zcela splněn, obě akce však měly značný ohlas u obyvatelstva jižních Čech.¹¹ Přes opakované útoky Němců pokračoval oddíl Mistr Jan Hus v diverzní, bojové, zpravodajské i organizátorské činnosti v rozsáhlé oblasti Českomoravské vysočiny, Železných hor a na Holicku. V únoru 1945 byl oddíl povýšen na brigádu, po smrti velitele Fomina 27. 3. 1945 převzal velení M. Pich – Tůma, na jaře 1945 čítala brigáda 444 příslušníků a na 1500 spolupracovníků, rozdělena byla do šesti samostatných oddílů. Ještě 8. a 9. 5. 1945 svedla boj s pancéřovou jednotkou Waffen SS u obce Polnička.

Některé odbojové organizace na jihu Čech a Českomoravské vysočině také užívaly „husitské“ názvy. Vznik a historie těchto složek je však dosti složitá a v mnohém dodnes obestřena nejasnostmi. Někdy k tomu nechtěně přispěli i sami příslušníci odboje, a to ještě za války. Přibližně od začátku roku 1944 vznikaly v rozsáhlé oblasti Soběslavska, Veselska a v okolí Kardašovy Řečice oddíly Žižka I., II., III. Jejich členskou základnu tvořili členové starších

---

⁹ Historie brigády podrobně J. PŘÍKRYL, *1. čs. partyzánská brigáda Jana Žižky (srpen-listopad 1944)*, Ostrava 1976. M. HROŠOVÁ, *Stručný nástin bojové cesty 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky*, Loděnice 2004.

odbojových skupin i noví antifašisté, velením spadaly na ilegální organizace na Benešovsku. Pro případné oklamání Němců byla určena dosti složitá konspirace, mezi jednotlivými oddíly snad ani neexistovala širší spolupráce. Činnost spočívala v organizační a instruktorské práci, vydávání letáků a přípravě k ozbrojenému vystoupení. Na jaře 1945 se oddíly Žižka zapojily do přímého partyzánského boje.

Další ilegální odbojová organizace se nazývala Táborité. Rovněž u ní nelze přesně určit dobu vzniku, pravděpodobně se jedná o jaro 1944. Též její složení bylo velmi pestré od členů rozbitých odbojových skupin až po nováčky. Celkem se skládala z dvanácti oddílů, velitelem byl ing. Josef Hojdar a působila v rozsáhlé oblasti Táborska. Činnost spočívala v organizační práci, pomoci rodinám zatčených, vydávání letáků, shromažďování zbraní, atd. Dne 22. 4. 1945 se Táborité napojili na partyzánskou brigádu Za Prahu a společně s jejími oddíly zahájili partyzánský boj.

Partyzánský oddíl Jan Žižka působil na Kamenicku pod vedením špkt. Exnara. Je známý především jako relativně samostatná jednotka v rámci partyzánské brigády Za Prahu, která vznikla okolo stejnojmenného výsadku z SSSR, shozeného v noci z 25. na 26. 3. 1945 u Ledče nad Sázavou. Podle některých svědectví existoval oddíl Jan Žižka již dříve, zprvu však nevyvíjel širší partyzánskou činnost. V rámci brigády Za Prahu spočívala činnost na jaře 1945 především v odzbrojování německých posádek a bojových akcích.¹²

Husitská tradice se uplatňovala i mimo české země. Od konce srpna 1944 působil na Slovensku další partyzánský oddíl, který též vznikl kolem výsadku ze SSSR u Sklabině. Postupně se rozrostl na brigádu a od 15. 11. 1944 se ve Strážovských horách zreorganizoval na Partyzánský svazek „Jan Žižka“, jehož velitelem byl kpt. Teodor Pola. Svazek „Jan Žižka“ nadále působil v rozsáhlé oblasti západního Slovenska, s přibližující se frontou se jeho jednotlivé části napojily na Sovětskou armádu.¹³

Na jaře 1943 využil hlavní štáb Národně osvobozenického vojska a partyzánských oddílů Charvátska iniciativy českých a slovenských krajanů, vstupujících

¹⁰ Historie brigády podrobně M. CHMELA, *Naplňený čas života*, Praha 1989.

¹¹ Z. Jelínek, *Železniční destrukce partyzánské brigády Mistra Jana Husa v jižních Čechách v prosinci 1944*. Husitský Táborec 5, 1982, s. 253–273.

¹² O vzniku a činnosti oddílů Žižka I., II., III., organizace Táborité a oddílu Jan Žižka podrobněji M. KONEČNÝ, *Kalendář dějin okupace, protifašistického boje a osvobození Táborska Sovětskou armádou*, Táborec 1984.

¹³ KOLEKTIV, *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*, Praha 1961, s. 276.

do partyzánských oddílů, k vytvoření československé partyzánské jednotky. Štáb IV. divize vydal 5. 3. 1943 rozkaz, aby jednotlivé prapory uvolnily partyzány české a slovenské národnosti, kteří se soustředili na Zvečevu. Velitelství III. operační oblasti, které bylo příslušným vojenským orgánem Slavonie, vydalo 3. 5. 1943 rozkaz o založení 1. československého praporu, jehož formování prováděl Josef Vojáček - Taras. Prapor měl v květnu 1943 celkem 120 členů a výcvik se střídal s pochody do rodných vesnic k získávání dalších spolubojovníků. V praporu se velelo česky a podle vzoru předmnichovské Československé armády. Po krátké době se tento prapor nazval na přání partyzánů jménem Jana Žižky z Trocnova a byl nasazen do bojů ve Slavonii. Příliv nových členů si vyžádal reorganizaci československé jednotky. Dne 26. 10. 1943 byl štábem VI. sboru Národně osvobozenického vojska a partyzánských oddílů Jugoslávie vydán rozkaz o založení I. československé brigády národně osvobozenického vojska „Jan Žižka z Trocnova“. Tato brigáda čítala přes 1000 členů, jejími veliteli se stali J. Růžička a J. Kabíček. V následujícím období se zúčastnila všech akcí XII. slavonské divize, v dubnu 1945 ukončila bojovou činnost u jugoslávsko - rakouských hranic a byla rozpuštěna. Někteří její členové se po válce usadili v Československu.¹⁴

Ve starší literatuře se často zdůrazňovalo, že husitská tradice byla doménou východního, přeneseně komunistického odboje. Tak jako ani v jednom směru našeho odboje nenajdeme pouze „ty či ony“ odbojáře, tak i odkaz husitství jde „napříč spektrem“ českého a československého odboje. V samotném československém zahraničním vojsku se na západním bojišti stačí podívat na znak 311. československé bombardovací perutě RAF. Husitský cep zkřížený se řemdihem a heslo „na množství nehleďte“. Samotný ideový návrh znaku vznikl rovněž spontánně mezi československými letci. Jeho technické provedení zajistily příslušné britské úřady a po signaci britským králem Jiřím VI. byl 311. československé peruti oficiálně předán v prosinci 1941. Peruť zahájila činnost již na přelomu července a srpna 1940 a do 25. 4. 1942 vykonala 154 náletů, poté byla převelena k pobřežnímu letectvu, kde do ukončení bojové činnosti 4. 6. 1945 provedla 2102 bojových letů. Znak 311. československé perutě byl v prosinci 1945 předán britským vojenským přidělcem Vojenskému historickému ústavu v Praze, kde je uložen dodnes.¹⁵

¹⁴ Historie brigády podrobně V. HUBÁČEK - O. VOJÁČEK, *V jugoslávských horách*, Praha 1964.

¹⁵ V. KROUPA a kol., *c. d.*, s. 204-206.

Na východní frontě „reprezentoval“ husitské předky tank „Jan Žižka“. Briádáním rozkazem č. 91 bylo dne 30. 9. 1943 pojmenováno všech deset tanků T 34/76 tankové roty 1. československé samostatné brigády v SSSR. Tank velitele roty ppor. Josefa Buršíka dostal jméno „Jan Žižka“ a bojové heslo „Žižka nebyl nikdy nikým poražen“. Již při osvobození Kyjeva v listopadu 1943 tank prokázal, že své jméno nosí zcela oprávněně.¹⁶ V těžkých bojích na Dukle byl však 1. 10. 1944 zničen a v něm shořela i československá vlaječka, kterou měla jeho posádka vztyčit na státní hranici.¹⁷ V některých starších publikacích se tank Žižka objevuje ještě při ostravské operaci. Žádný další tank však již oficiálně pojmenován nebyl, takže bojů u Ostravy se nezúčastnil. Pouze na tank T-34/85, který byl vyčleněn na pohřeb ppor. Štěpána Vajdy, bylo symbolicky napsáno jméno Žižka. I toto je další důkaz o spontánnosti husitské tradice v protifašistickém odboji. Podobných případů v době okupace a války pravděpodobně existovalo mnohem více.

Další, v tomto případě zcela průkazné indicie najdeme v krajanském a odbojovém tisku. I zde je patrné, že jména a události sepnuté s husitstvím vždy znamenaly symbol statečného odporu. K husitské tradici se hlásili i naši krajané v zahraničí.¹⁸ Londýnský list Čechoslovák každoročně kolem 6. července uveřejňoval rozsáhlejší materiály o Husově významu a odkazu, dále zprávy o Husových oslavách mezi krajany, které se konaly na mnoha místech Anglie a Skotska, často za spolupráce britských veřejných a náboženských organizací. Jan Hus vystupoval jako „vzor bojovníka“, akce byly též vždy ve znamení aktuálních událostí (např. spojení s tryznou za Lidice v roce 1942). Spíše s ohledem na katolickou část československého exilu se v týdeníku Čechoslovák poměrně málo psalo o Žižkovi a husitských válkách.

Newyorské listy v USA jednoznačně podporovaly spolupráci velmocí v boji proti nacismu a jejich denní zpravodajství bylo doplňováno články, které objasňovaly minulost Československa a českého národa. V první červencový týden se pravidelně objevovaly zprávy o vzpomínkových akcích k upálení Jana Husa v různých místech USA i ve světě. Svě místo dostaly i obsáhlé

¹⁶ Národní osvobození, č. 23, 6. listopadu 2003, s. 13: *S tankem „Jan Žižka“ v hořícím Kyjevě* (vzpomínka J. Buršíka).

¹⁷ Táborské listy, č. 233, 6. října 2004, s. 3: *Vlaječka shořela v našem tanku Žižka těsně před hranicí* (vzpomínka V. Paličky).

¹⁸ K. KOŘALKOVÁ, *Příklad husitů v časopisech československého zahraničního odboje za druhé světové války*. Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 391–410.

historicko-politické články. Z nich připomeňme alespoň článek významného českého historika prof. Vlastimila Kybala „Žižka mstitel a obránce“, otištěný v Newyorských listech na pokračování v červenci a srpnu 1942. Prof. Kybal zde aktuálně připomíná husitského vojevůdce: „I my dnes potřebujeme Žižkova palcátu na protivníky cizozemské i domácí, ale též víry Žižkovy a jeho bratrstva ve vysvobození české i slovanské pravdy... Žijeme v podobné situaci odboje proti zevnímu násilí i útoku, a proto pochopíme snáze hybné jeho síly za doby Žižkovy.“

Dne 10. 8. 1943 vyšlo v Moskvě první číslo Československých listů. Již zde se připomínala národní minulost jako příklad pro povzbuzení národně osvobozenického boje. Ruský spisovatel Ilja Erenburg v tomto čísle publikoval článek o vítězném postupu sovětské armády a československé vojenské jednotky, který spojil s výčtem slavných míst Československa, jež osvobozenické jednotky spatří; mezi nimi uvedl také „majestátní náměstí v Táboře“. Československé listy i nadále pravidelně věnovaly velikou pozornost výročkám sovětských vědců, spisovatelů a novinářů o českých dějinách. Obzvláště v husitství bylo zdůrazňováno poučení pro současné československé bojovníky. Československé listy si brzy získaly značnou prestiž v celém československém zahraničním odboji. Husitskou tematikou se zabýval především prof. Zdeněk Nejedlý. Tento historik, všeobecně uznávaný jako vědecká autorita, též pravidelně vystupoval v zahraničním vysílání moskevského rozhlasu. Jako příklad uveďme jeho slova z vystoupení v předvečer pátého výročí okupace Československa 14. 3. 1944: „Nestačí jen morální síla, jak nás učili Palacký a Havlíček. Je třeba palcátů, kterými Žižka bil vojska Zikmundova, všech, kdo se s ním spojili. Do boje! Vzhůru za svobodu, za novou a šťastnou budoucnost Československa!“ V závěrečném období války bylo vysvětlování husitských tradic stále rozšířenější. Rovněž časopis československé jednotky v SSSR Naše vojsko připomenul husitský příklad v červenci 1944 při příležitosti výročí upálení Jana Husa.¹⁹

V domácím odboji se husitská tradice objevuje již v samotných názvech odbojových tiskovin, zatímco obsah je věnován především aktuálním otázkám odboje a zprávám o situaci na frontách. Již v roce 1939 začalo vydávat „Družstvo v prvním sledu“ časopis V boj, který vyzýval ke všeobecnému odporu proti německým okupantům. V hlavičce listu byly použity symboly husitských zbraní – palcát a řemdiň. V lednu 1942 vyšlo pod redakcí Julia Fučíka první

¹⁹ M. MUDRA, *Husitství v československé armádní tradici*. Husitský Tábor 4, 1981, s. 224.

číslo ilegálního časopisu Tábor je náš program, které bylo uvedeno úryvkem písně Ktož jsú boží bojovníci.²⁰ Ve druhé polovině roku 1942 začala vydávat odbojová organizace v Borotíně na Táborsku ilegální časopis Palcát, jeho vedoucím redaktorem a autorem názvu byl Josef Raiskup. Přesný počet vydaných čísel není dnes známý, dochoval se pouze jeden výtisk z listopadu 1942, obsah hodnotil situaci na frontách, vyzýval k sabotážím, bojkotu dodávek obilí a ke sbírce pro rodiny zatčených.²¹ V dubnu 1945 připravila odbojová organizace Táborité partyzánský list Palcát, který vycházel na přelomu dubna a května pro oblast Táborska a Pelhřimovska s podtitulem „časopis partyzánských oddílů Za Prahu“ a jeho obsah informoval o aktuální situaci na bojištích a vyzýval k ozbrojenému boji.²² Dne 10. 5. 1945 vyšlo první legální číslo časopisu Palcát s podtitulem „oficiální list Krajového národního výboru táborského“, a to jako třetí ročník po dvou ilegálních z podzimu 1942 a z jara 1945. Od 7. čísla (26. 5. 1945) byl podtitul Palcátu změněn na „revoluční list táborského kraje“ a v červenci téhož roku se Palcát stal krajským orgánem tábořských komunistů.

Husitská tradice se výrazně projevila i v některých politických a vojenských otázkách při překonávání důsledků války a na začátku nové kapitoly českých dějin. Vládním nařízením č. 152/1946 Sb. ze dne 14. 6. 1946 byl zřízen Československý velitelský řád Jana Žižky z Trocnova jako vojenské vyznamenání pro velitele jednotek československé či spojenecké armády, které v bojích II. světové války přispěly k osvobození Československé republiky. Řád měl tři stupně. Autorem výtvarného návrhu byl sochař Alois Sopr.

Již z 9. 1. 1945 pochází výrok prezidenta Edvarda Beneše: „... Vzpomeňme na slavnou bitvu u Ústí, kde husité před bojem poslali Němcům výzvu, aby bylo bojováno čestně, aby bylo šetřeno zajatců. A jako bylo vysoké etické stanovisko českého vojska před pěti sty lety, tak odpovídalo už tehdy celkovému názoru Němců, že tuto výzvu tehdy odmítli.“ Tento výrok je citován v publikaci Eduarda Wagnera *Jak válčili husité*, vydané nakladatelstvím Naše vojsko v roce 1946. Tato drobná, zato však zajímavá práce se zabývá především husitskou vojenskou strategií. Celkovým pojetím je však zároveň dokladem společenské atmosféry v době svého vzniku. Připomeňme si některé myšlenky z dané publikace, která začíná větou: „Potomci německých křížáků

²⁰ *Tamtéž*.

²¹ M. KONEČNÝ, *c. d.*, s. 57.

²² L. MALÍK, *Květen 1945 v jižních Čechách*, České Budějovice 1985, listy 5-6.

řádili ještě v naší zemi, když již vznikala tato kniha.“ V obsáhlém úvodu dále čteme: „Husité této studie jsou ti nikdy nepřemožení, Němce bijící a neživící bojovníci boží, kteří dovršili ryzí prvky revoluce také soustavou nového válečnictví, soustavou vyjádřenou v Žižkově řádu polních vojsk... Proti lenní povinnosti vojenské služby postavili husité dobrovolnou mobilizaci všeho lidu...“ Křížové výpravy proti husitům uvádějí autoři publikace takto: „Kříž, symbol vykoupení lidstva, změnil se opět v symbol popravčí. Nebylo to naposled! Znovu se objevil na německých tancích a letadlech r. 1938–1945.“ Tento příspěvek zakončíme symbolicky závěrečnými větami příslušné knihy, jelikož v nich je nejlépe zachycen „duch doby“ bezprostředně po skončení druhé světové války: „Husitská tradice byla vždy živá, silná, povzbuzující. Je naší nejvlastnější tradicí vojenskou. Husitská tradice vojenská a válečnická je vrcholným údobím našich válečných dějin. I vojáci obou odbojů válčili v jejím znamení. Jak si povede naše lidová armáda v případě nutnosti? Kdo jí bude příkladem? Jak bude bojovat? Ukázněně, uvědoměle, udatně i vynalézávě. Tak, jak válčili husité.“

Hussitische Traditionen im Zweiten Weltkrieg

Stanislav Žita

Von der breiten Thematik der Einwirkung des hussitischen Vermächtnisses auf die Bedingungen des Zweiten Weltkrieges wählte ich einige Aspekte, und zwar des böhmischen Milieus „an allen Fronten“.

Im Einleitungsteil lenke ich meine Aufmerksamkeit auf die Beziehung der Deutschen und der Protektoratsbehörden zu bestimmten Denkmälern und zu hussitischen Sehenswürdigkeiten im Allgemeinen, die nicht immer übereinstimmte und sich oft den Geschehnissen entsprechend veränderte.

Der nächste Teil ist der hussitischen Tradition als solcher vorwiegend im tschechisch-inländischen aber auch im ausländischen Widerstand gewidmet: Namen von Partisanenabteilungen, Bezeichnungen der Tschechoslowakischen ausländischen Armee, die Prägung der tschechischen kompatriotischen und aufrührerischen Druckschriften durch hussitische Vorbilder. Obgleich über die Geschichte einzelner Partisanen - und Militärabteilungen schon viel geschrieben wurde, bleibt die Entstehung ihrer aus der hussitischen Tradition hervorgehenden Attribute höchstwahrscheinlich ein Geheimnis, weil Namen und Bezeichnungen häufig spontan gegeben wurden. Auch das ist ein Beweis für den starken Einflusses der hussitischen Tradition auf das böhmische Umfeld im Zweiten Weltkrieg, sowie bei der Überwindung seiner Folgen und insbesondere in gewissen politischen und militärischen Fragen am Anfang der tschechischen Nachkriegsgeschichte.

Žižka „demokrat a republikán“ v reflexi roku 1848

Josef Žumr

Každá historická událost je výslednicí aktivity souladných i nesouladných společenských sil, které se snaží v dané situaci uplatnit a prosadit své zájmy, přičemž tyto zájmy vyjadřují v podobě průzračných, ale častěji zastřených formulí tvořených buď slovy novými, nebo slovy převzatými ze staršího ideového repertoáru. Společenské síly jsou reprezentovány významnými osobnostmi, které pak vcházejí do dějinné paměti a symbolizují historickou událost. Úkolem historiografa je odhalit strukturu dané události a její funkční složky tak, aby byl zřejmý smysl této události. Teleologický moment nemůže být při hlubším zkoumání opomenut. Ovšem každé poznání je zároveň neodlučně provázáno hodnocením. Ideální věda respektující jen takzvaná fakta byla pozitivistickou iluzí. Poznávající dějepisec je vždy determinován svým souborem hodnot, světovým názorem, ideologií. To dobře věděl už Palacký: „Historii vůbec psát nelze tak, aby ona pouze objektivní byla i aby z podmětnosti spisovatelovy či z myslí a citů jeho nic do ní nevlývalo.“ To platí samozřejmě i o vztahu k husitství a v našem případě k Žižkovi.

Dějinná událost, která se stala minulostí, a osobnost, která ji reprezentuje, vstupují do sféry *duchovní skutečnosti*, jež je podstatným živlem lidského bytí. V ní žijí dalším životem, připraveny kdykoli vejít do aktuálního dění a stát se ideovou silou v nových historických souvislostech. Do nových historických souvislostí vstoupilo husitství a s ním osobnost Jana Žižky po červencové revoluci ve Francii v roce 1830, která posílila zápas o demokratickou přeměnu evropské společnosti zahájený Velkou francouzskou revolucí a dovršený revolucemi v roce 1848. Husitská revoluce překračuje v těchto desetiletích půdu české duchovní skutečnosti a posiluje demokratické vědomí tehdejší Evropy.¹ Děje se tak především ve jménu sjednocujícího hesla a požadavku *svobody*. Zatím bez českého přispění, v režii evropských demokratů, hlavně Francouzů a Němců.

Jedním z prvních, kdo v tomto duchu pojal postavu Jana Žižky, byl pražský rodák Karel Herloš-Herloszsohn, v Lipsku žijící a německy píšící spisovatel

---

¹ O některých aspektech tohoto procesu viz: Jiří KOŘALKA, *Evropský zájem o husitství a František Palacký (do roku 1848)*, Husitský Tábor 8, 1985, kde je i starší literatura k problému; Jacques VIARD, *Tábor dans l'oeuvre de George Sand, dans l'oeuvre de Pierre Leroux et dans l'Encyclopédie nouvelle*, Husitský Tábor II, 1994, s. 51-75.

a žurnalista, přítel Heinricha Heina a blízký osobnostem Mladého Německa. Na počátku roku 1833 v almanachu *Mephistopheles* adresoval Čechům výzvu, aby přehodnotili katolicko-dynastický pohled na své dějiny: „Vy, bratři moji v Bohu, jste byli první, jižto krváceli pro věc člověčenstva, pro velkou, všeobecnou svobodu!..Nepřátelé vaši hodili knihu veleskutků vašich na hranici k upálení a uplacení písařové složili z paměti jinou, kterouž nazvali historií... Zlé jest, velmi zlé, když národ zapomene na své dějiny! Španělský sedlák za pluhem zpívá o Cidu - vy neznáte písní o Žižkovi a Prokopu Velkém! Pamatka bohatýra trocnovského vyhasla v myslích vašich - baby vaše vypravují vnukům báchorky o jeho ukrutenstvích, aby nenávist k němu rozšířily v mladých srdcích. A on byl přece meč Husův a bojoval pro vlast a svobodu!“² Literárněhistorický průzkum prokázal, jak zásadně proměnil tento Herlošův článek nazírání Karla Hynka Mácha na české dějiny.³

Formou nonverbální, ale tím účinnější přispěl k rozšíření nového pohledu na husitství a Žižku vynikající německý malíř Carl Friedrich Lessing, umělec rovněž blízký kruhům Mladého Německa. V roce 1836 dokončil rozměrné plátno nazvané *Husitské kázání* (*Hussitenpredigt*), které hned po svém vzniku prošlo výstavami v mnoha německých městech, v Paříži bylo vyznamenáno zlatou medailí a v grafických reprodukcích bylo dostupné široké veřejnosti. Obraz zachycuje skupinu lidí naslouchajících pokorně a s neskrývaným nadšením slovům mladého kazatele s kalichem v pozdvížené paži, stojícího na pokraji lesa u mohutného dubu, v romantismu uznávaném za symbol svobody. Neozbrojený muž se zavázaným okem, kterého vidíme v levé části obrazu, byl současníky považován za Jana Žižku. Lessing namaloval po několika letech ještě dva velké obrazy s ústřední postavou Jana Husa, za něž si v období porevoluční reakce vysloužil výtku, že byl považován „od nepřátel náboženství a od socialistických snůlků za jejich druha a průkopníka jejich idejí“.⁴

² Cituji podle Sabinova překladu: Karel SABINA, *Vybrané spisy, sv. III, Články literárně dějepisné II*, Praha 1916, s. 256–261.

³ Henri GRANJARD, *Herloszsohn et Mácha*, Revue des Études Slaves, XXX, Paris 1953, s. 48–58; shrnutí diskuse na toto téma podávají K. Janský a K. Dvořák v komentáři k 3. svazku Máchových *Spisů*, Praha 1972; viz též: Josef ZUMR, *Karel Hynek Mácha a filosofie českých dějin*, sborník *Karlu Kosíkovi k padesátinám*, Praha 1976 (Samizdat).

⁴ O Lessingově vztahu k české reformaci viz: Josef ZUMR, *Carl Friedrich Lessing a jeho sympatie k husitství*, Tábořský archiv 11, Tábor 2002, s. 261n.

Čtyřicátá léta znamenají další posun v historickém vědomí evropské demokratické levice v tom smyslu, že se husitství vřazuje jako důležitá etapa do souvislé linie bojů o svobodu, v nichž je významným mezníkem Velká francouzská revoluce a které by měly být završeny příští očekávanou revolucí. Do středu pozornosti se v tomto ohledu pochopitelně dostává Jan Žižka. Básník Nikolaus Lenau věnuje Žižkovi samostatný cyklus romancí (1841). A v závěrečných verších eposu o Albigenkých zařazuje Husa a Žižku do zmíněné linie osvobozovacích bojů:

*Den Albigenfern folgten die Hussiten
Und zählten blutig heim, was jene litten.
Auf Huss und Ziska folgten Luther, Hutten,
Die dreissig Jahre, die Cevennenstreiter:
Die Stürmer der Bastille und so weiter.⁵*

Na tato básnická díla navázaly knihy německých básníků původem z Čech, Moritze Hartmanna *Kelch und Schwert* (1844) a Alfreda Meissnera *Johannes Ziska* (1846), kteří byli ovšem ještě více inspirováni slavnou Francouzskou George Sand. Ta vydala počátkem čtyřicátých let dva romány tematicky situované do českých dějin – *Consuelo* a *La comtesse de Rudolstadt* – a dvě brožury věnované přímo protagonistům husitské revoluce – *Jean Zyska* a *Procope le Grand*. Poučena přítelem filosofem Pierrem Leroux a skrovnou odbornou literaturou, ale nadána pronikavou básnickou imaginací, rozpoznala v tábořských věroučných člancích prohlášení práv člověka v 15. století a v českých dějinách tragedii národa, potlačeného pro zásluhy o lidstvo a pro předčasnou demokracii. Učení táboritů pochopila jako důležitou fázi v ideové přípravě francouzské revoluce.

Pokud jde o přínos Čechů k této linii, jeví se vedle náběhů u Máchy a pro nedostupnost pramenů dosud plně nezhodnocený podíl Karla Sabiny jako nejvyzrálejší Arnoldova práce *Děje husitů se zvláštním zřetel na Jana Žižku* z roku 1848.⁶ Arnold nezastírá aktuálně agitační smysl své koncepce. Jeho Žižka je vzorem pro současníky, neboť sledoval stejné cíle jako Arnoldovi spolubojovníci, radikální demokrati. „Žižkovo přání bylo, by národ sám vládl, a Čechie

⁵ Citováno podle: Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé* III, Praha 1924, s. 120. Tam je také zatím nejpodrobněji popsán proces, který sledujeme.

⁶ Hodnocení Arnolda v širokých souvislostech domácí husitské tradice podal František KAVKA, *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953, s. 138n.

se republikou stala.“⁷ Republiku považuje Arnold za přirozenou demokratickou formaci, která nejlépe odpovídá zájmům lidu, a v tomto ohledu klade rovnítko mezi demokracií antickou, husitskou a pozdější francouzskou: „Volnost (svoboda) národa českého se tuto projevila v republikánském zeměřizení, jakéž u Řeků, Římanů a vůbec dospělých a u vznešených národů k oslavě a k dobru jich panovalo, pokud zištnost jednotlivců národy v hanebná pouta panstva a zbytečných ouředníků neuvrhla. Takové zeměřizení však pánové nenáviděli, neboť dobře rozuměli, že v republice, kde národ sám vládne, není způsob, aby lid v potu tváří svých pracoval na darmožrouty a nevěstky i koně jejich.“⁸ Dokud byl Žižka u moci, odrážel útoky nejen otevřených nepřátel, ale dovedl udržet v patřičných mezích i občasnou nespolehlivost pražské strany, kde odstředivé tendence zaviňovalo „měšťanů navyklé pohodlí“, „bázeň šlechty o statky a slávu“ nebo „neobratnost učenců v pospolitém životě“. Žižkova smrt byla počátkem konce české demokracie. Jeho nástupci neměli sílu ji zachránit. „Takž se rozpadla velká díla táboritů u Lipan v nic, my padli na dno nicoty a žádný národ se více nepokusil o oučel táboritů, to jest: o rovnost lidu; až po 400 letech později se velký a slavný národ francouzský o ten samý oučel s dobrým prospěchem zasadil.“⁹

Arnoldovy názory i názory těch, o nichž byla právě řeč, se samozřejmě neopíraly o kritické historické poznání. Přesto jsou exemplárním dokladem toho, jak důležitou úlohu hraje historické vědomí v aktuálních společenských pohybech. V daném případě je to o to pozoruhodnější, že paralelně s Arnoldovou koncepcí vzniká jako výsledek seriózního historického bádání Palackého pojetí husitství, jež staví akcenty podstatně odlišné a jež má neméně aktuální vyznění. Oba případy však svědčí o tom, že se autoři neubránili a ubránit nemohli, aby do jejich historie „z podmětnosti spisovatelovy či z mysli a citů jeho nic nevpłyvalo“.

---

⁷ Emanuel ARNOLD, *Sebrané spisy*, Praha 1954, s. 206.

⁸ Tamtéž, s. 137.

⁹ Tamtéž, s. 257.

Žižka „Demokrat und Republikaner“ in Reflexion des Jahres 1848

Josef Zúmr

Jede Bemühung um Erkennen eines historischen Sachverhalts wird durch die subjektive Wahrnehmung des Beurteilers beeinflusst. Das betrifft auch die Beurteilung der Rolle von geschichtlichen Repräsentanten in der historischen Tradition. Deswegen suchten auch die in den Jahren 1830–1848 regierenden europäischen und tschechischen Demokraten in der Geschichte nach Persönlichkeiten, in denen sie Vorboten ihrer gegenwärtigen Bestrebungen sahen. Es war somit kein Zufall, dass sie ihre Verwandtschaft mit Helden der hussitischen Bewegung entdeckten, welche die erste fühlbare Bresche in die europäischen Feudalverhältnisse geschlagen hatten. In diesem Zusammenhang wurde ihre Aufmerksamkeit vor allem auf Jan Žižka als „einen Kämpfer für die Freiheit“ gelenkt. Als einer der ersten verstand ihn auf diese Weise der Schriftsteller und Publizist Karel Herloš - Herloszsohn, gefolgt vom Maler Carl Friedrich Lessing und von anderen Dichtern, Romanschriftstellern und Ideologen (N. Lenau, M. Hartmann, A. Meissner, G. Sand, P. Leroux u. a.). Diese Sichtweise gipfelte in den Ansichten des tschechischen, radikalen Demokraten Emanuel Arnold, der in Žižka sogar einen Republikaner und Ideverbündeten der Revolutionskämpfe im Jahre 1848 sah.

Jan Žižka v díle Františka M. Bartoše

Jaroslav Hrdlička

Prof. František M. Bartoš patří mezi velké české husitology minulého století. Svými znalostmi husitských rukopisů a tisků je i dnes vzorem řadě historiků. Nesmazatelnou stopu zanechal i v bádání o Janu Žižkovi. Její otisk nám uchovaly vedle historikových vydaných textů i archívy, především ANM, kde je uložena Bartošova pozůstalost.

Největší pomník vybudoval historik táborskému hejtmanovi v prvním díle své *Husitské revoluce*. Název spisu je přímo doplněn přízviskem Doba Žižkova. Rukopis knihy byl převzat Nakladatelstvím ČSAV 20. května 1964.¹ Text vyšel roku 1965. K uskutečnění vydání díla církevního historika přispěla podpora prof. Františka Kavky.²

Historik, který projde celý fond F. M. Bartoše v ANM, si ujasní mnohé o jeho pracovní metodě i vývoji jeho textů. Uvědomí si, že Husitská revoluce je dílem originálním, ale i svodem starších textů jejího autora. Tak tomu je i v jejích pasážích věnovaných Žižkovi. Syntéza byla budována z cihel článků i studií vydávaných Bartošem již dříve v denním tisku, odborných časopisech, brožurách i sbornících. A chci zde zmínit i kladný vliv historikovy již těžce nemocné manželky Jarmily, jež odtrhávala manžela od drobných časových textů a bez níž by spis nevyšel.

Položme si otázku po kořenech historikova kladného vztahu k husitskému válečníkovi. Čas Bartošova dětství i dospívání byl prodchnut úctou k husitství i jeho bojovníkům. Kladný vztah k Žižkovi získal historik tedy již v dětských letech. Chtěl bych zde však upozornit na psychologický prvek této úcty, který se nám otvírá širokým výzkumem pramenů. Historik v ranném dětství ztratil otce. Vychováván matkou podvědomě tíhl k osobnostem českých dějin, jež by do poddajného ženského a mateřského světa okolo něho vnesly mužsky vyhraněné prvky. To připravilo i psychologický podklad historikovy pozdější

---

¹ Nakladatelství ČSAV, Františku M. Bartošovi, Potvrzení o odevzdání rukopisu Husitské revoluce I., 20. květen 1964, ANM, fond František M. Bartoš, karton 65, složka 2736.

² František Kavka, Františku M. Bartošovi, list z 28. dubna 1963, ANM, fond František M. Bartoš, karton 64, složka 2662. Prof. F. Kavka mi při mé návštěvě 23. února 2003 svůj kladný podíl na vydání Husitské revoluce potvrdil.

konverze z žensky poddajného dobového světa římsko-katolické církve (tak jej díky spiritualitě matky vnímal) k pro něho dynamičtějšímu světu protestantskému. Do řady výrazných reformačních osobností, jež Bartoš uctívá, se promítá i historikova utajená touha po silném a autoritativním otci. Jan Bartoš byl skutečně silnou osobností. Zemřel roku 1894 jako okresní hejtman v Rychnově nad Kněžnou.³

Po celý život se budou v historikově povaze střetávat autoritativní prvky otcovy povahy s jemností a pasivitou matčinou. Její povahu dokládají listy matky synovi zachované v ANM.⁴ Bartošovo impulzivní a nevyvážené chování i náchyllost k častým vědeckým sporům je jím samým vnímána jako důsledek předčasné smrti otce.⁵ Tyto rysy jeho povahy jsou přijímány historiky většinou negativně. Václav Novotný hovořil dokonce o Bartošově nespolehlivosti a „střečkování“.⁶

Bartošův Žižka není ani drsným válečníkem Františka Palackého a Josefa Pekaře, ani státníkem Václava V. Tomka. Zahnuje prvky obou těchto mezních pojetí, ale je i něčím více. Je především rytířem Kristovým, hrdinou ve službách Boží pravdy. Historik vypráví jeho osudy pateticky a barvitě. V jeho líčení pohnutého života válečníka je zaklet i svět vypravěčova dětství s romantickým kultem hrdinů. Trocnovský zeman je mu náboženským, takřka starozákonním hrdinou, ne krutým, pragmatickým moderním revolucionářem.⁷ Husitolog se tvořivě vyrovnává s Palackého i Tomkovým pochopením Žižky. Ale jde daleko za jeho nacionalistické či státotvorné pojetí směrem k náboženskému.⁸ Rudolfu Urbánkovi píše historik v roce velkého Žižkova

³ František M. BARTOŠ, *Vzpomínky husitského pracovníka*, Praha, nakl. Kalich, Praha 1970, s. 14 n.

⁴ Anna Bartošová, Františku M. Bartošovi, list z 31. srpna 1916 aj., ANM, fond František M. Bartoš, karton 63, složka 2614.

⁵ František M. Bartoš, Rudolfu Urbánkovi, list ze 7. dubna 1939, PNP, LA, fond Rudolf Urbánek, LA 147/62/947. „Vyrostli jsme bez otce a to nám všem zůstalo, nejvíce pak mně.“

⁶ Václav Novotný, Vlastimilu Kybalovi, list z 25. dubna 1920, SÚA, fond Vlastimil Kybal, karton 11, složka 581.

⁷ Jan Slavík, J. L. Hromádkovi, opis listu z 29. května 1958, ANM, fond F. M. Bartoš, karton 65, složka 2699. Bartoš moderní revolucionářství odmítá. Je mu neheroické, cynické, chladné. Popsal mu je později výstižně v osobě V. I. Lenina Jan Slavík ve svém listu Josefu L. Hromádkovi.

⁸ František M. BARTOŠ, *Dva Žižkovi advokáti proti soudu F. Palackého*, in: Národní osvobození, roč. 1, č. 182, 1924, s. 7, ANM, fond František M. Bartoš, karton 38, složka 2051.

výročí 1924, že chce jít v zachycení hejtmanova osudu cestou Tomkovou.⁹ To neznamená, že jej vidí shodně s ním. Je tím vyjádřeno spíše pozitivní pojetí trocnovského zemana.

Ze záplavy desítek historických textů o Žižkovi připomenu jen některé. Mezi nimi i ty, jež byly spojeny s Tábořem. Roku 1923 vyšla nákladem Československého evangelického Žižkova sboru v Čáslavi brožura *O Žižkův hrob*.¹⁰ O rok později spatřil světlo světa nákladem Vlastivědného muzea pro východní Čechy v Chrudimi sešit *O čáslavské ostatky Žižkovy*. Jednalo se o zvl. otisk 2. svazku Vlastivědného sborníku východočeského. Českobratrský evangelický sbor v Praze na Žižkově vydal roku 1924 k velkému zemanovu výročí brožuru *Jan Žižka z Kalichu*. Nákladem Památníku Odboje v témže roce z cyklu přednášek Žižkova doba vyšla přednáška *Sporné otázky Žižkova života*. Nákladem Kostnické jednoty v Táboře roku 1935 byla vydána historikova edice *Listy bratra Jana Žižky*. O rok později hezká studie *Bratrstva tábořského sláva a pád*. Místem vydání byl opět Tábor. Z dalších Bartošových edic hejtmanových listů zmiňme *Listy bratra Jana a Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi*. K 525. výročí úmrtí válečníka ji vydalo nakladatelství CČSH Blahoslav v Praze (1949). Roku 1951 vyšla v Táboře Bartošova studie *Žižka a Korybut*, jako zvláštní otisk z 20. ročníku Jihočeského sborníku historického. Husitolog byl o tyto a další obdobné texty žádán ze všech stran.¹¹ Jako znalec problematiky se podílel i na přípravě výstavy památek Jana Žižky k velkému výročí v roce 1924. Byl členem užšího výboru výstavy.¹²

Bartoš je dnes historickou obcí vnímán především jako odpůrce Pekařův a tedy i odpůrce jeho pojetí Žižky. Ovšem Pekařovo vnímání husitství prošlo určitým vývojem. I jeho vztah k Žižkovi se vyvíjel, byť ne tak výrazně jako k Husovi. Bartošovo odmítání Pekaře je dnes často svazováno s jejich nešťastným habilitačním sporem. Průzkum pramenů i diskuse s Bartošovými příbuznými

⁹ František M. Bartoš, Rudolfu Urbánkovi, list z 18. dubna 1924, PNP, LA, fond Rudolf Urbánek, LA 147/62/936.

¹⁰ Redakce časopisu Hus (Čáslav), Františku M. Bartošovi, list z 16. března 1923, ANM, fond František M. Bartoš, karton 13, složka 1057. Redakce děkuje historikovi za zaslání rukopis. Brožura vyšla ve 3000 exemplářích a byla užita k Žižkovým oslavám 1924.

¹¹ Karel Velemínský, Františku M. Bartošovi, list z 18. března 1923, ANM, fond F. M. Bartoš, karton 11, složka 911.

¹² Katalog výstavy na paměť Jana Žižky z Trocnova, Nákladem výboru pro pořádání výstavy, Praha 1924, s. 3.

mozaiku vztahů obou historiků obohacují o řadu lidsky i vědecky zajímavých motivů. Odlišnosti jejich povah i přístupů k dějinám naší země byly takové, že k srážkám dojít muselo. Habilitační spor husitologův se tak stal spíše katalyzátorem vzájemných animosit, než jejich nositelem.

Bartoš se stane (dříve a více než Jan Slavík) odporujícím souputníkem Pekařovým. Zápasí se starším historikem i o pojetí Žižkova obrazu pro českou společnost. Sleduje a komentuje i postupné vydávání Pekařova rozměrného Žižky.¹³ Všimá si s odporem Pekařovy obrany Žižkova hanobitele Aenea Silvia Piccolominiho.¹⁴ Bartošův posudek Pekařova Žižky však uměl uznat i soupeřovu velikost. Vidí v jeho velkém díle „výkon neobyčejného úsilí vědeckého, jemuž neodepře úcty ani ten, kdo nedovedl projevit souhlas s většinou Pekařových názorův ...“.¹⁵

Na svých cestách za obrazem válečníka se historik v Táboře setkával i se zde dožívajícím sociologem prof. Emanuelem Chalupným (1879–1958). Pomáhal mu po roce 1948 v jeho bádání nad fenoménem tábořského sektářství.¹⁶ Chalupný díky této pomoci svoji práci dovršil textem „Adamité“ a husitství.¹⁷ Při přednáškovém pobytu v Táboře roku 1955 jej zaznamenal i Josef Macek.¹⁸ Text se zachoval v sociologově pozůstalosti.¹⁹ Sám E. Chalupný byl Bartošovi za pomoc vděčný a učinil husitologa i svým dědicem.²⁰

¹³ František M. BARTOŠ, *Další svazek Pekařova Žižky*, in: Právo lidu, roč. 37, č. 147, 1928, František M. BARTOŠ, *Dokončení Pekařova díla o Žižkovi*, in: Právo lidu, roč. 42, č. 198–1933.

¹⁴ František M. BARTOŠ, *Eneás Silvius*, Vydavatelství VMČ, Praha 1925, s. 26nn.

¹⁵ František M. BARTOŠ, *Pekařův Žižka*, rukopis z roku 1933, ANM, fond František M. Bartoš, karton 15, složka 1287, s. 7.

¹⁶ Emanuel Chalupný, Františku M. Bartošovi, list ze 12. října 1948, ANM, fond F. M. Bartoš, karton 5, složka 365.

¹⁷ Josef ZUMR, *Život a dílo Emanuela Chalupného*, in: Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor, nakladatelství Filosofia, Praha 1999, s. 16.

¹⁸ Emanuel Chalupný, Františku M. Bartošovi, lístek z 5. března 1955, ANM, fond F. M. Bartoš, karton 5, složka 365. Josef Macek přednášel v Táboře o adamitech 8. února 1955.

¹⁹ Karel URIANEK – Vladimír MOJŽÍŠ, *Soupis díla Emanuela Chalupného*, in: Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor, nakladatelství Filosofia, Praha 1999, s. 324. „Adamité“ a husitství, strojopis, Literární archiv Památníku Národního písemnictví, Praha, fond Emanuel Chalupný.

²⁰ František M. Bartoš, Dědictví po JUDr. Emanuelu Chalupném, důchodci v Táboře, nedatováno, ANM, fond F. M. Bartoš, karton 1, složka 73. Dědictví bylo velmi malé (3966,61 Kč).

Jan Žižka se stal předmětem korespondence mezi historikem a spisovatelkou obcí, především Aloisem Jiráskem. Spisovatele zaujaly Bartošovy hypotézy o hejtmanových mladých letech.²¹ Husitolog mu pravidelně posílal své spisky věnované husitskému válečníkovi. Spisovatel sledoval i Bartošovy polemiky s Josefem Pekařem.²² Roku 1925 Jirásek vděčně poděkoval historikovi za jeho Eneáše Silvia, tento „věrný portrét ostrých rysů, výborně nakreslený.“²³ Texty o Žižkovi posílali spisovatelé i jiní. Mezi nimi historik věku poděbradského Rudolf Urbánek. Ten podobně jako Bartoš vidí v Jiráskovi jednoho z předních tvůrců „dnešní představy o hrdinném slepci.“²⁴

Bartošovo pochopení Žižky našlo svou kladnou odezvu i za oceánem. Vstřícně je hodnotí roku 1959 i americký husitolog Howard Kaminsky. Nad texty staršího českého kolegy konstatoval s uznáním, že byl Bartošem ve svém zájmu o Žižku předhoněn již když „přišel do tohoto světa. Již jako nemluvně prohrál (...) závod.“²⁵

Z polemik vedených Bartošem o Žižku je nejznámější spor o možné hejtmanovy kosterní pozůstatky ve farním chrámu v Čáslavi. Spor podle řady hodnocení neměl velký vědecký význam.²⁶ Historik si pečlivě uchovával své vstupy do tohoto sporu.²⁷ Jejich popis překračuje můj úkol zde, budu se jim časem věnovat jinde. Bartoš zprvu pravost čáslavských ostatků přijal a pokládal je za Žižkovy pozůstatky. Svedl o ně zápas s prof. Josefem V. Šimákem. Ten komentoval zkušenosti ze střetu trpce Juliu Glücklichovi: „A ještě dvě práce, které sají všecku krev, polemika s Bartošem o Žižkův hrob.“²⁸

²¹ Alois Jirásek, Františku M. Bartošovi, list z 2. září 1923, ANM, fond František M. Bartoš, karton 5, složka 389.

²² Alois Jirásek, Františku M. Bartošovi, list z 1. ledna 1924, ANM, fond František M. Bartoš, karton 5, složka 389.

²³ Alois Jirásek, Františku M. Bartošovi, list z 16. března 1925, ANM, fond František M. Bartoš, karton 5, složka 389.

²⁴ Rudolf Urbánek, Aloisi Jiráskovi, list z 5. prosince 1925, PNP, LA, fond Alois Jirásek, D 81/72 č. 23722.

²⁵ Howard Kaminsky, Františku M. Bartošovi, list z 24. března 1959, ANM, fond František M. Bartoš, karton 5, složka 420.

²⁶ Pavel NEUMAN, *O Žižkovy kosti*, in: Kuncíčovy noviny, roč. 1, č. 5, 1930, ANM, fond František M. Bartoš, karton 56, složka 2459.

²⁷ František M. BARTOŠ, *Spory o kosterní pozůstatky Žižkovy*, Čáslav, ANM, fond František M. Bartoš, karton 43, složka 2087.

²⁸ Josef V. Šimák, Juliu Glücklichovi, list z 11. července 1923, Archív AV, ČR, fond Julius Glücklich, karton 4, inv. č. 214.

Bartoš se postupně začal k čáslavskému nálezu stavět s větší skepsí, již si bezesporu zaslouží. Padesát let po uskutečnění nálezů odpovídal do Čáslavi na výzvu tamního Městského národního výboru: „Po mém osobním soudu nelze pravost ostatků vědecky prokázat a pochybuji, že by se ČSAV odhodlala pustit se do řešení této věci. Nález byl navždy kompromitován.“²⁹

Mnoho historikových snah po poznání Žižkova osudu je spojeno s Tábořem. Vedle místního muzea i evangelického sboru to byl Jihočeský sborník historický, který mu rád otvíral své stránky. Nejedna byla věnována právě Janu Žižkovi.³⁰

Bartošovo zobrazení osudů husitského válečníka nese rysy velkého vyprávění. Husitolog tímto způsobem dokládá svůj výrok, že český historik smí být „jen málokdy pouhým badatelem ...“³¹ Bartoš byl a zůstává i dnešku vypravěčem dějin.

---

²⁹ František M. Bartoš, Městskému národnímu výboru Čáslav, koncept nedatovaného listu, ANM, fond František M. Bartoš, karton 13, složka 1056. Městský národní výbor Čáslav, Františku M. Bartošovi, list z 16. února 1959, ANM, fond František M. Bartoš, karton 13, složka 1056.

³⁰ Jihočeský sborník historický, Františku M. Bartošovi, list z 12. března 1963, ANM, fond František M. Bartoš, karton 13, složka 1059.

³¹ František M. BARTOŠ, *Světlci a kacíři*, Praha 1949, s. 317.

Jan Žižka in František M. Bartoš's Work

Jaroslav Hrdlička

Bartoš's relationship to Žižka developed gradually from his childhood. The historian looked up to the Hussite warrior since he found him similar to his late father in some ways. Žižka, as seen by the historian, is a knight of Christ, a hero in the service of God's truth. This picture of a warrior was positively accepted by the American historian Howard Kaminski, writer Alois Jirásek and others. Bartoš was in dispute with professor J. V. Šimák regarding the genuineness of „Žižka's“ mortal remains. Professor F. M. Bartoš created the greatest monument to Jan Žižka in his first volume on the Hussite Revolution. The book (published in 1965) is called „Doba Žižkova“ (The Žižka Era). The author proved to be a great narrator in this work.

VII. Inspirace pro moderní výtvarné umění a literaturu

Jan Žižka z Trocnova v české medailérské tvorbě

Jarmila Hásková

Jan Žižka z Trocnova náleží k těm historickým osobnostem, které zůstaly v paměti národa, ačkoliv jeho veřejné působení obsáhlo pouhých šest let. Jsme-li poměrně dobře informováni o činech tohoto neporazitelného válečníka, tím méně víme o jeho životních osudech a tváři.

„Žižka náš bratr věrný“ z legendy jenského kodexu a „muž smělý a udatný“ ze záznamu kronikáře Vavřince z Březové, nedočkal se podobně jako Mistr Jan Hus ve své době žádného uměleckého ztvárnění, které by jeho charakteristickou podobu věrně zachytilo. Souviselo to s podstatnými změnami ve funkci a poslání umělecké tvorby v období husitských válek. Dvorské umění, které přineslo ve 14. století první portrétní vyobrazení českého panovníka Karla IV., členů jeho rodiny i jiných významných osobností, ztratilo počátkem 15. století nejen původní donátorskou základnu, ale i svou nadřazenost, a bylo nahrazeno převážně mimodvorskou lokální tvorbou. Častokrát zdůrazňované obrazoborectví a utrakvistické odmítání obrazů nebylo při tom rozhodující, jak svědčí výrazná husitská ikonografie, především kalich, prosazující se v umělecké tvorbě již ve druhém desetiletí 15. století.¹

Již tehdy vzniklo také jedno z prvních vyobrazení Jana Žižky na bílém koni, podle slov kronikáře „tak jak jezdil zaživa“, které si dalo na svou korouhev namalovat po jeho smrti u Příbyslavě 11. října 1424 východočeské bratrstvo, Sirotci.² Ikonografický typ Jana Žižky na koni s palcátem a klipcem přes jedno nebo obě oči ovládl, jak se zdá, zcela uměleckou tvorbu do počátku 16. století. Soudíme tak z kompozičního schématu Žižkova vyobrazení jak v Göttingenském³, tak v Jenském kodexu⁴, kde v iluminaci Janíčka Zmílelého z Písku nechybí dokonce ani tradovaný vojevůdcův bílý kůň. Zřetelnou snahu o záznam jakékoliv individuality Žižkovy tváře však marně hledáme a zřejmě se nemýlíme, budeme-li předpokládat, že ji nezaznamenávaly ani

---

¹ Václav V. ŠTECH, *Jan Hus ve výtvarném umění*, in: Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu, Praha 1915, s. 86–87; Vladimír NOVOTNÝ, *Postavy českých dějin ve výtvarném umění*, Praha 1939, s. V; Jaromír HOMOLKA, *Pozdně gotické sochařství*, in: Dějiny českého výtvarného umění, I/2, Praha 1984, s. 534.

² *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, družníku krále Václava IV.*, in: Ze zpráv a kronik doby husitské (vybral a sestavil Ivan Hlaváček), Praha 1981, s. 229.

³ Vznik rukopisu je datován k roku 1468.

⁴ Vznik rukopisu je datován okolo roku 1500.

jeho obrazy, doložené v 15. století i později na městských domech a branách.⁵ Schematicky ztvárněný slepý hejtman na koni byl v podvědomí tehdejší doby tak neodmyslitelně spjat s představou Jana Žižky, že specifika tváře nebylo k jeho identifikaci vlastně ani zapotřebí.

V druhé polovině 15. století se prosadil jezdecký typ Jana Žižky ve značně zjednodušené lineární kresbě a kompozici také v lidové tvorbě, na tzv. režných kachlích. I tyto řemeslné kamnářské výrobky, které jsou nejstarším reliéfním ztvárněním postavy husitského hejtmana, dokládají jeho popularitu a živou památku v lidové tradici.⁶

Konsolidace hospodářských poměrů a nové ideové proudy pronikající k nám ze sousedních zemí, našly v 16. století odezvu v nevídaném vzestupu městské kultury. Z uměleckého hlediska pocházejí právě z této doby, přesněji z prvního desetiletí 16. století, nejpřesvědčivější záznamy Žižkovy podoby. Je to především známá soška kameníka Wendela Roskopfa z let 1515–1516, dochovaná v rámu opukového městského znaku ze staré tábořské radnice. Postava velikosti 37 cm je dílem průměrné umělecké hodnoty.⁷ Na první pohled však zaujme základními rysy své fyziognomie. Tvář vyobrazeného muže je prostá jakékoliv idealizace a zdá se, že autor tvořil s jistotou založenou více na znalosti než představě. Muž s širokou kulatou tváří, lemovanou hnědými vlasy a obrostlou nepřilíš dlouhým vousem s vyholenými rty po způsobu doby, je ve svém výrazu plný statického klidu bez jakékoliv exprese. Věcnou výpověď jeho zpodobnění podtrhuje čepice, lemovaná kožešinou, klipce přes levé oko i nevýrazný, víceméně rovný nos. A to je podoba Jana Žižky, odpovídající přes veškerou skepsi husitské tradici a individuálnímu charakteru jeho tváře pravděpodobně více než všechna ostatní díla. Podobnou typiku nacházíme konečně v nevelkém vyobrazení Jana Žižky jako nebeského klíčníka také v druhé iluminaci již zmíněného Jenského kodexu i na mnohem čitelnějším dřevořezu Konáčova překladu České kroniky Eneáše Silvia Piccolominiho

⁵ Zorošlava DROBNÁ - Jan DURDÍK, *Jan Žižka z Trocnova, demokratické a bojové tradice našeho lidu*, katalog výstavy k 550. výročí smrti Jana Žižky, Národní muzeum v Praze 1974, s. 22.

⁶ Čeněk PAVLÍK - Michal VITANOVSKÝ, *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, s. 97–98; Jaromír KOUBA, *Středověké kachle s husitskými bojovníky*, Časopis Národního muzea 135, 1966, s. 25–34.

⁷ V. NOVOTNÝ, *Postavy českých dějin*, s. VI; Hugo TOMAN, *O podobiznách a pravé podobě Jana Žižky z Trocnova*, Praha 1892, s. 30; Josef SCHNEIDER, *Jan Žižka a Tábor*, k 550. výročí úmrtí Jana Žižky vydalo Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře (1974), s. 31.

z roku 1510.⁸ Z toho vyvozujeme, že kromě ikonografického typu jezdce, existoval ještě druhý typ Jana Žižky portrétního charakteru, který je možno označit jako tábořský. Ten v imaginární podobě hejtmana uchoval pravděpodobně všechno to, co v paměti zůstalo do té míry, že není vzdálen individualitě Žižkovy osoby.

Pod vlivem německého protestantismu druhý ikonografický typ, zaznamenaný v tábořské plastice, rychle zmizel. Luterství, které českého reformátora Jana Husa stylizovalo do podoby starozákonných proroků, učinilo z hejtmana husitských vojsk jednoznačně rytíře s výrazným nosem v úzkém, ostře řezaném obličejí, zarostlém vousy. Poprsí umístěné do kruhu, jak je nacházíme na dřevorezu Kuthenovy kroniky z konce 30. let 16. století, připomíná medaile význačných osobností, které se v té době již razily v jáchymovské mincovně na české straně Krušnohoří. K osobitým projevům místní medailéřské tvorby náležely sice již od poloviny 20. let ražby s vyobrazením Mistra Jana Husa, uznávaného Lutherova předchůdce,⁹ ražbu Žižkovy medaile duchovní atmosféra doby však dosud nepřipouštěla.

Východiskem všech jeho zpodobnění v následujících staletích se stal rytířský typ podle deskového obrazu jihoněmecké provenience, označovaný jako ženevský. Datován je do sklonku 16. století a překvapuje neznalostí konkrétního, především zbroje. Kromě věčně vypovídající funkce postrádáme tu i lidskou přirozenost vyobrazeného muže, kterého identifikujeme jako Jana Žižku pouze na základě latinského nápisu ve spodní části malby.¹⁰

Přesto ženevská podoba Jana Žižky ovlivňuje výtvarná díla 17. až 19. století a protože, jak podotýká historik F. Šmahel, „žičkovské reminiscence nepřestávaly být politikum“¹¹, odráží se v nich atmosféra doby. Žižka, zločinec s tváří divého muže české protireformace, se od sklonku 18. století mění v heroického rytíře, jak sílí národní vědomí a osvěcenými historiky je očišťována památka husitství. Dokladem toho je nevelký reliéf (7,5 × 7,5 cm) v jaspisu, darovaný archeologem prof. Erasmem Vocelem do sbírek Národního muzea roku 1852.¹² Dekorativní poprsí muže ve zbroji s klipcem přes oko a nefunkčně umístěným

⁸ H. TOMAN, *O podobiznách a pravé podobě Jana Žižky z Trocnova*, s. 14; J. SCHNEIDER, *Jan Žižka a Tábor*, s. 35 – tam otištěna reprodukce dřevorezu.

⁹ Juliana BOUBLÍKOVÁ-JAHNOVÁ, *K ikonografii a významu jáchymovských medailí s Janem Husem*, Numismatické listy 47, 1992, s. 33–41.

¹⁰ J. SCHNEIDER, *Jan Žižka a Tábor*, s. 41.

¹¹ František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, s. 14.

¹² Národní muzeum, oddělení starších českých dějin, kartotéka materiálů výstavy k 550. výročí úmrtí Jana Žižky.

kopím za zády připomíná mytologické bohy. Výrazná a snad i záměrně vybraná barevnost materiálu, z něhož je reliéf zhotoven, však evokuje představu poprsí postříkaného krví.

Jaspisová reliéfní plastika Jana Žižky, vytvořená v duchu empírového klasicismu, snad jako jedna z tehdy běžných příležitostných pozorností, je datována nepřilíš přesně do konce 18. století. Stojí tak na samém počátku rozvoje Žižkova kultu, který od 40. let 19. století přispívá k posílení národní hrdosti. Žižkova popularita té doby se příznačně odráží v četných projevech lidové tvorby. Vzpomeňme známé tábořské „žižkovky“, hole s rukojetí v podobě vysoustruhované Žižkovy hlavy, dýmky s plastickými i malovanými Žižkovými „podobiznami“ z oblasti Krkonoš¹³, cínová víčka majolikových nádob s jeho podobou a další předměty denní spotřeby. O tom, že nechyběly mezi osobními věcmi českých vlastenců, svědčí zachovaná hůl Karla Havlíčka Borovského se stříbrnou hlavicí v podobě Jana Žižky.¹⁴

V oblasti umělecké tvorby se pak od poloviny 19. století ve značné míře prosazují medaile, poznamenané provincionalismem v důsledku vývojového zlomu po zániku baroka i specifickým vývojem u nás. Od počátku 16. století, kdy medaile vzniká v Jáchymově a nesměle i v Kutné Hoře, stává se více komemorativním prostředkem širokého společenského dosahu než předmětem individuální umělecké činnosti. Proto nad litou medailí převažuje v historickém vývoji medaile ražená. Vedle renomovaných umělců, hlavně německého a italského původu, prosazovali se i zdatní domácí rytci, většinou řezači želez mincoven, kde se medaile vyráběly.¹⁵

Tento trend přetrval až do poloviny 19. století, kdy medaile ve většině případů plnila funkci suvenýrů připomínajících tábory lidu, národní slavnosti (na Žižkově 1884) a především odhalení prvních Žižkových pomníků v Hořicích (1873), v Příbyslavi (1874), v Táboře (1877), v Čáslavi (1880), v Borovanech (1892) i jinde.¹⁶ Dílka řemeslného charakteru, zhotovená pražskými rytci Ignácem Pilzem (1835–1899), Aloisem Haberlem (1850–1911), Josefem Goldschmi-

¹³ Rudolf URBÁNEK, *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924, s. 123.

¹⁴ Národní muzeum, oddělení starších českých dějin, kartotéka materiálů výstavy k 550. výročí úmrtí Jana Žižky.

¹⁵ Emanuela NOHEJLOVÁ – PRÁTOVÁ, *Historický pohled na českou medaili*, Numismatické listy 24, 1969, s. 129–140.

¹⁶ Eduard POLÍVKA, *Katalog vystavených prací*, in: *Naše písemnictví v numismatických památkách*, katalog výstavy, Památník národního písemnictví, Praha 1960, s. 29, č. 99; s. 28, č. 90; s. 29, č. 91; s. 29, č. 93–95; s. 29, č. 96; s. 29, č. 100.

dem (1859–1940) a řadou anonymních autorů, byla ražena převážně z obecných kovů (cín a měď) a sloužila navíc i jako vhodný prostředek národního a politického boje. Kromě několikrát se opakujícího hesla v souvislosti s Žižkovým vyobrazením SLOVEM K NÁRODU – MEČEM NA VRAHA¹⁷, je nejznámější veršik Ó POVSTAŇ ŽIŽKO /A MISTŘE JENE /PAK (jindy AŤ) PUNKTACE VYŽENEME z posměšné medaile na jednání staročechů v čele F. L. Riegrem o česko-německém národnostním smíru ve Vídni roku 1890.¹⁸

Četné Žižkovy medaile z 2. poloviny 19. století, oproštěné od jakékoliv invence, přinesly ve své většině ještě vžitě vyobrazení Jana Žižky podle ženevského typu. Nebylo tu historické inspirace ani programové tvorby, jak ji známe z progresivnějšího monumentálního sochařství v čele s Josefem Václavem Myslbekem.

Tvůrce prvního Žižkova táborského pomníku a později čáslavského, jak dobře víme ze zachované korespondence¹⁹, opíral se ve své práci o názor Františka Palackého. Historik, přes veškeré kritické soudy o „smyšlenkách“ v Žižkových vyobrazeních, dokázal podat jen pravděpodobný popis jeho osoby podle málo věrohodných pramenů.²⁰ Dochované poprsí z původního táborského pomníku je dokladem toho, že Myslbek Palackého představu Jana Žižky věrně ztvárnil a to: „co muže postavy nevysoké, ale složité a silné, tváře kulaté, plecí a prsou mohutných; nos prý měl orličí, ústa dosti hrubá, bradu vždy holenou s temnohnědými valousky na způsob někdy Polákův, oděv a kroj vůbec polský.“²¹

Táborská Myslbekova socha uvedla do našeho výtvarného umění zatím poslední ikonografický typ Jana Žižky, který lze označit jako český. Ten se rychle ujal,²² podobně jako Husova „podobizna“, vytvořená malířem Václavem Brožíkem. Autorita Františka Palackého, jak se zdá, nebyla při tom rozhodující,

¹⁷ Opis na lící straně medaile Ignáce Pilze k odhalení pomníku v Hořicích roku 1873. Stejně lící razidlo bylo použito i k ražbě pamětní medaile pro první národní slavnost na Žižkově 24. 8. 1884. K tomu srov. E. POLÍVKA, *Katalog vystavených prací*, s. 28, č. 90 a s. 29. č. 99.

¹⁸ Posměšná medaile na punktace z roku 1890 je dílem rytce Karla Pátka (1856–1910) a pražského starožitníka Karla Chaury (1869–1945). Srov. *Medaile v zemích českých*, katalog výstavy, Praha 1924, s. 43, č. 4; E. POLÍVKA, *Katalog vystavených prací*, s. 25, č. 61–63.

¹⁹ Husitské muzeum, Tábor, dopis F. Palackého ze dne 26. srpna 1877.

²⁰ H. TOMAN, *O podobiznách a pravé podobě Jana Žižky z Trocnova*, s. 9.

²¹ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého*, III, Praha 1939, s. 489.

²² Žižku podle Myslbeka jako první ztvárnil pražský rytec A. Haberle na medailích k odhalení táborského pomníku roku 1877.

ale fakt, že Žižkova podoba odpovídala představám doby. Myslbek sám tábořskou realitu vyobrazeného rychle opustil. Jeho Jan Žižka na čáslavském pomníku o tři roky později byl již zcela oproštěn od všeho pomíjivého a stal se symbolem klidu a jistoty nepřemožitelného bojovníka.

Od počátku 20. století se česká medailérská tvorba stala svébytným uměleckým odvětvím, když se zásluhou Myslbekových žáků, v čele se Stanislavem Suchardou, vymanila z tradičního klasicismu a přijala ze zahraničí nové ideové podněty impresionismu, symbolismu a secese.²³ Osobnost Jana Žižky se v ní jako inspirační zdroj však příliš neuplatnila. Od dob Myslbeka zůstala jednoznačně předmětem zájmu monumentálního sochařství, podněcovaného po roce 1900 soutěžemi na jeho pomník na vrchu Žižkově i jinde.

Jan Žižka se nevyskytl v námětově velmi široké volné tvorbě Stanislava Suchardy, zakladatele medailérské speciálky na Akademii výtvarných umění v Praze, nenacházíme jej ani v díle Otakara Španiela, Suchardova nástupce v pedagogické činnosti a zakladatele našeho moderního medailérství.²⁴

Do roku 1924, kdy bylo slaveno 500. výročí Žižkovy smrti objevují se jen účelové ražby, medaile sokolských a hasičských žup i atletických klubů, nesoucích jeho jméno. Litá plaketa k zavěšení, vydaná výborem pro oslavy 500. výročí Žižkova úmrtí v Příbyslavi, odráží nové tvarové řešení různorodé medailérské tvorby, ale také módní trend doby, zarámovanou plaketu nahrazující obraz. K tomu účelu měla sloužit také příbyslavská plaketa B. Šimonského, která je sochařským přepisem Jana Žižky od známého ilustrátora časopisu Zlatá Praha a malíře Viktora Olivy.²⁵

K uctění památky Jana Žižky z Trocnova vznikl ve 20. letech pravděpodobně také nedatovaný medailon v dílně olomouckého medailéra Julia Pelikána, Myslbekova žáka.²⁶ Klasicky orientované poprsí bojovníka Žižky v profilu zleva zachovává názorovou představu Pelikánova učitele s výrazným akcentem nadčasovosti. Pokud je známo, J. Pelikán je dosud jediným moravským medailérem, který Jana Žižku ztvárnil. Z toho je možno vyvozovat, že neporazitelný

²³ Václav PROCHÁZKA, *Vývoj české medaile 20. století*, Numismatické listy 24, 1969, s. 141–144.

²⁴ O. Španiel ztvárnil v ražené plaketě v roce 1918 pouze Jana Husa. Viz. Otakar Španiel a jeho škola, K stému výročí narození Otakara Španiela (1881 – 1955), katalog výstavy, Praha – Liptovský Mikuláš 1981, s. 47, č. 176.

²⁵ Národní muzeum, numismatické oddělení, př. 71 / 52, č. 3. K tomu viz. Prokop TOMAN, *Slovník československých výtvarných umělců*, Praha 1927, s. 234–235.

²⁶ Miroslav HRADIL, *Zasloužilý umělec Julius Pelikán*, Drobná plastika 1987, s. 52, č. 29.

husitský hejtman nevstoupil ani po staletích do povědomí umělců z prostředí tradičně orientovaného jinak než Čechy.

Medaile suvenýrového charakteru, jak je známe z 2. poloviny 19. století, nahradily před druhou světovou válkou, v prvních třech desetiletích 20. století, odznaky. Pozornost si zaslouží jednak pro svůj dokumentární charakter, jako záznamy vzpomínkových shromáždění (1924-Přibyslav, Hradec Králové) a slavnostních odhalení dalších Žižkových pomníků (1924, Vodňany; 1925, Sudoměř), jednak proto, že byly vytvářeny renomovanými medailéry a dobře odrážejí různorodost medailérské tvorby v českém ikonografickém typu Žižkova vyobrazení. Bohužel kromě sochaře Jana Kodeta, autora kubisticky laděného odznaku na odhalení mohyly u Sudoměře roku 1925, většina z nich není signována.

Protože Jan Žižka a vojenství spolu neodmyslitelně souvisejí, je třeba připomenout také první snahy o založení jeho československých řádů a vyznamenání. Vznikly v armádních sborech Československých legií v ruské Samaře a Jekatěrinburku v roce 1918, ale nepodařilo se je prosadit. Řád Za svobodu, který měl nést na řádovém odznaku medailon s podobou Jana Žižky a byl krátce po svém vzniku nahrazen řádem Sokola, se nezachoval. Větší štěstí měla medaile Jana Žižky z Trocnova, jejímž tvůrcem byl sochař Karel Babka. Byla vydána ve třech stupních a udělena 22 osobám; zanikla, aniž byla oficiálně zrušena. Medaile se zvýšeným okrajem nese celkem běžné vyobrazení Jana Žižky v čepici lemované kožešinou, které zaujme na prvý pohled rovným malým nosem. Vzhledem ke složitým podmínkám vzniku lze legionářskou Žižkovu medaili označit za zdařilou.²⁷

Moderní medaile husitského hejtmána v koncepci nízkého reliéfu a myšlenkové jednoty rubní a lícni strany vytvořily těsně před válkou a po ní tři žáci Otakara Španiela. Nejznámější a nejrozšířenější je vzhledem k výši nákladu ražená medaile s vyobrazením Jana Žižky, vydaná k 500. výročí města Trhové Sviny.²⁸ Vznikla v ateliéru slovenského medailéra Andreje Petera v roce 1938, bezprostředně před zánikem Československé republiky. Nadčasové pojetí Žižkova civilního vyobrazení v poloprofilu zprava doprovází v duchu napjaté politické situace opis: V NEJTĚŽŠÍCH DOBÁCH V ŽIŽKOVÝCH STOPÁCH. Na rubu čteme čtyřřádkový nápis: PAMÁTCE NEJSLAVNĚJŠÍHO SYNA NAŠEHO KRAJE. Medaile, ražba kremnické mincovny, je bez

²⁷ Václav PLÁŠIL – Václav MĚŘIČKA, *Medaile Jana Žižky z Trocnova*, Československá společnost přátel drobné plastiky, Praha 1967, s. 3, 8 a 18.

²⁸ E. POLÍVKA, *Katalog vystavených prací*, s. 30, č. 107 a 108.

ohledu na výtvarnou hodnotu dokladem česko-slovenské soudržnosti, tolik charakteristické pro nestora slovenské medailérské tvorby Andreje Petera.

Po druhé světové válce popularita neporazitelného husitského hejtmana v umělecké tvorbě ožila. Více než politicky zabarvený výklad husitství, působila tu snaha uspět v tvorbě nových vojenských vyznamenání především Československého velitelského řádu Jana Žižky z Trocnova. V druhé polovině 40. let se prosadil medailér Alois Sopr robustní a dravou životností Žižkovy podoby, vyhovující úsečností svého rukopisu představě vojenského vyznamenání lépe než jiní.²⁹

Osobnost tábořského hejtmana vstoupila v dalších letech také do volné umělecké tvorby, převážně sochařů, jejichž medailérská díla nemáme bohužel dobře podchycena. Žižka tradiční podoby vybočuje v nich namnoze z naší představy. Příkladem je plaketa Miloše Axmana z 50. let, žánrový obrázek Žižkovy smrti v mistrné modelaci, který svou výpovědí přesahuje historický fakt.³⁰ Další netradičního pojetí Jana Žižky přináší Břetislav Benda v ražené medaili pro Rakovník, vydané k 550. výročí hejtmanovy smrti v roce 1974.³¹

Medaile 20. století na Jana Žižku uzavírá práce Jiřího Prádlera, a to nikoliv časovou posloupností, ale uměleckou hodnotou. V ražbě vydané Vojenskou školou Jana Žižky z Trocnova v Moravské Třebové roku 1959 veškeré snahy o moderní záznam hejtmanovy podoby bezesporu gradují, i když tu zaznamenáváme jistou reminiscenci na sochařské dílo Bílkovo. Nicméně v plasticky členité formě v duchu tradice, ale bez jakékoliv dokumentárnosti, vytvořil Prádlér podobu lidské tváře Jana Žižky s věrohodností autentického záznamu.³²

„Protože vývoj výtvarného umění není nikdy ukončen a každá nová generace vykládá látku po svém“,³³ jak zdůrazňoval ve svých úvahách nezapomenutelný prof. V. V. Štech, je třeba očekávat nové trendy ve vyobrazení vžité podoby Jana Žižky také v 21. století. V historickém vývoji, jak všichni dobře

²⁹ *Výstava souborného díla národního umělce Aloise Sopra*, katalog výstavy, sestavil a text Václav Procházka, Národní galerie, Praha 1986, č. 148.

³⁰ *Miloš Axman - komorní plastika a kresby*, katalog výstavy, sestavil a text Jiří Hlušička, Galerie Václava Špály, Praha 1977, s. 12, č. 8.

³¹ Národní muzeum, numismatické oddělení, inv. č. H5-57.504.

³² *Jiří Prádlér - medaile*, katalog výstavy, úvod Václav Procházka, Svaz čsl. výtvarných umělců, Praha 1984, č.20. Medaile je uložena ve sbírce muzea v Mnichově Hradišti, kde se nachází umělcova pozůstalost.

³³ V. V. Štech, *Jan Hus ve výtvarném umění*, s. 95.

víme, podoba osobnosti ve své dočasnosti pozemské i umělecké nadčasovosti mnoho neznamená, rozhodující jsou činy a paměť národa – a to je v případě husitského hejtmana Jana Žižky z Trocnova víc než zřetelné.³⁴

---

³⁴ Publikovaný text je první sondou do problematiky medailí s vyobrazením Jana Žižky, které nejsou zdokumentovány. Autorka připravuje jejich soupisový katalog.

Obr. 1. Jaspisový reliéf Jana Žižky (anonym, konec 18. století). Národní muzeum, oddělení starších českých dějin, Praha.

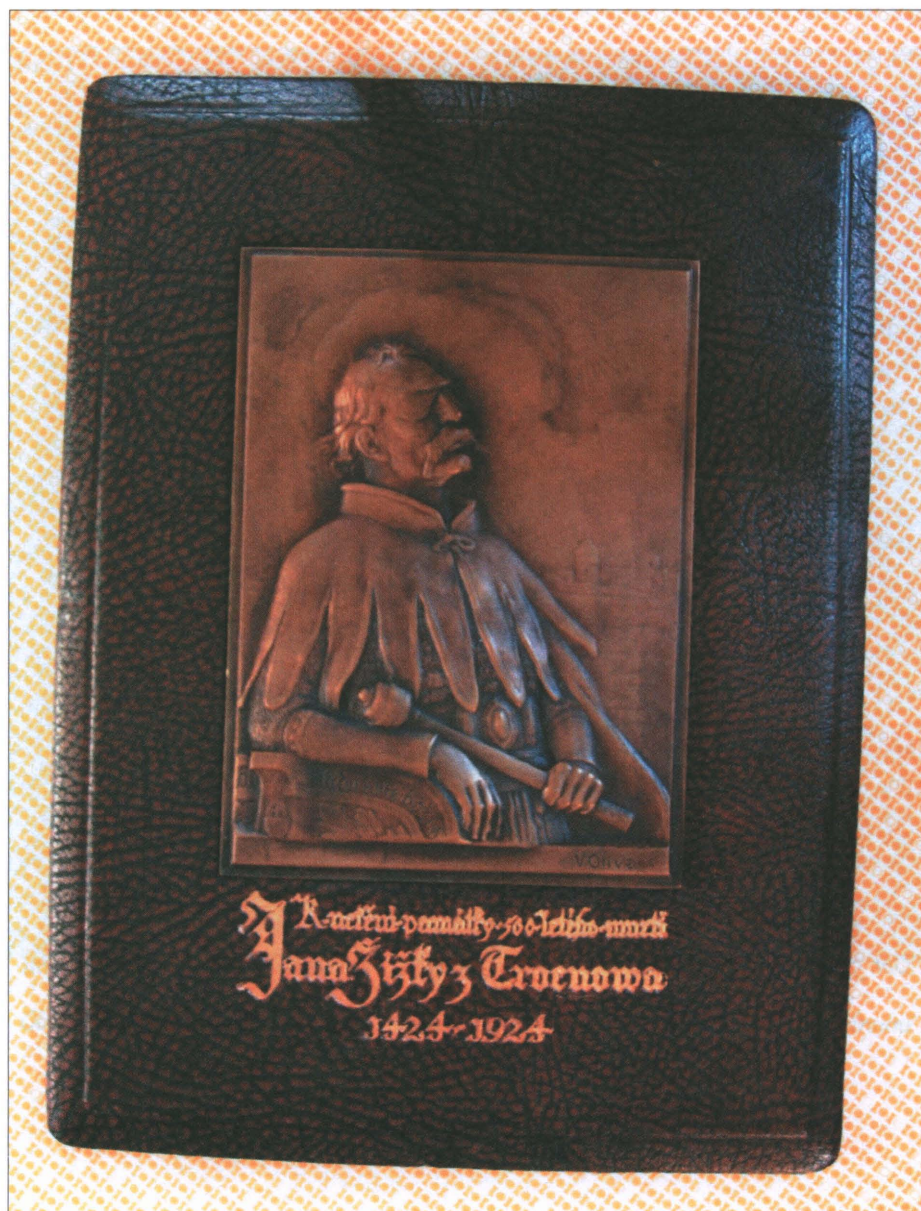

Obr. 2. Pamětní medaile na odhalení Žižkova pomníku v Hořicích (I. Pilz, 1873), ražená, avers. Národní muzeum, numismatické oddělení, Praha.

Obr. 3. Pamětní medaile na odhalení Žižkova pomníku v Hořicích (I. Pilz, 1873), ražená, revers Národní muzeum, numismatické oddělení, Praha.

Obr. 4. Plaketa k 500. výročí Žižkova úmrtí (B. Šimonovský - V. Oliva, 1924), litá. Národní muzeum, numismatické oddělení, Praha.

Obr. 5. Medaile k 500. výročí města Trhové Sviny (A. Peter, 1938), ražená, avers. Národní muzeum, numismatické oddělení, Praha.

Obr. 6. Medaile k 500. výročí města Trhové Sviny (A. Peter, 1938), ražená, revers. Národní muzeum, numismatické oddělení, Praha.

Obr. 7. Československý velitelský řád Jana Žižky (A. Sopr, 1948), ražba. Národní muzeum, numismatické oddělení – Měřičkova sbírka, Praha.

Obr. 8. Medaile Vojenské školy Jana Žižky z Trocnova v Moravské Třebové (J. Prádl, 1959), ražená, avers. Muzeum Mnichovo Hradiště.

Jan Žižka von Trocnov in der böhmischen Medaillenprägung

Jarmila Hásková

Seit Mitte der 20er Jahre des 16. Jahrhunderts wurden Medaillen im Joachimsthaler Münzamt, auf der böhmischen Seite des Erzgebirges, geprägt. Unter Einfluss des deutschen Protestantismus waren darunter Prägungen mit Abbildungen von Magister Jan Hus. Die ersten Žižka-Medaillen erschienen erst in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts und dienten als Gedenkprägungen zur Erinnerung an Volksversammlungen und vor allem an Enthüllungen der ersten Žižka-Denkmäler. Mit patriotischen Losungen in ihrem Schriftzug waren sie auch ein Mittel zum nationalen Kampf. In den meisten Fällen wurden Abbildung von Jan Žižka nach dem sog. Genfer Modell verwendet.

Eine neue Darstellung der Gestalt vom Hauptmann etablierte sich erst Ende des 19. Jahrhunderts. Als Vorbild diente die Táborer Statue von Josef Václav Myslbek aus dem Jahre 1877 die in Zusammenarbeit mit dem Historiker František Palacký geschaffen worden war. Das ikonographische Modell, das als tschechisch bezeichnet werden darf, setzte sich durch, denn es entsprach den Vorstellungen der Zeit.

Für die monumentale Bildhauerei blieb die Persönlichkeit von Jan Žižka seit Myslbeks Zeit eindeutig ein interessantes Objekt, dessen Bedeutung für die Bildhauerei und die freie Reliefbildung von vielen Künstlern zum Ausdruck gebracht worden ist.

Die Medailleure hingegen widmeten Žižka nicht viel Aufmerksamkeit. Angesichts des traditionell anders orientierten Milieus stellte seine Person keine Inspiration dar, vor allem nicht für mährische Künstler. Im Konzept „niedriges Relief und Einheit von Vorder- und Rückseite“ entstanden jedoch im 20. Jahrhundert außergewöhnliche Prägungen von drei Schülern O. Španiels: von Andrej Peter (Medaille zum 500. Jahrestag der Stadt Trhové Sviny), von Alois Sopr (Tschechoslowakischer Militärorden von Jan Žižka) und von Jiří Prádl (Medaille der Militärischen Schule von Jan Žižka in Moravská Třebová).

Der vorliegende Artikel widmet sich zum ersten Mal der ganzen Bandbreite der Thematik von Medaillen mit Jan Žižka-Abbildungen, die bisher noch nie vollständig gesichtet und beschrieben worden sind.

Jan Žižka v moderní české grafice

Petr Brátka

Motiv husitského hejtmana s mnoha predikáty jen dokládá jeho historický přesah ve významové různorodosti. Jan Žižka z Trocnova se zjevuje jako sršatý žoldák, drtící pancíře nepřátel, lstivá šelma a lapka, spravedlivý bojovník za pravdu a ochránce kalicha, vojenský velitel s železnou kázní svého vojska, žoviální otec lidu. S takovouto výbavou vstupuje Žižka do výtvarného umění jako látka, která svou rozsáhlostí připomíná téma hodné úspěšných a oslavovaných císařů. Ideové poselství husitství a Jana Žižky zvláště, bylo v minulosti využitelné univerzálně. Duch Žižkův se vznáší nad zápasem za státní identitu mezi léty 1914–1918, v prostředí samostatné Československé republiky pomáhá budovat demokratickou armádu, kterou mobilizuje ve třicátých letech za válečného ohrožení. Po něm defilují vítězné pluky jeho korouhvi a po roce 1948 je budován lidově demokratický stát podle vzoru jím stvořené tábořské republiky. To vše mělo kardinální vliv na vnímání a výklad prvořadé historické osobnosti národních dějin, jak procházela dvacátým stoletím. Její nejednoznačnost se stala látkou nanejvýš přitažlivou a frekventovanou. Počátky moderní české grafiky je třeba hledat v devatenáctém století. Danou obsahovost konstatujeme u Josefa Mánesa, Václava Brožíka, Felixe Jeneweina i Mikoláše Alše. Právě Mikoláš Aleš (1852–1913) vytvořil vývojovou řadu kreseb hejtmana „tatíka Žižky“, vedený rodinnou tradicí jihočeského rodu a jeho rustikálním prostředím. Teprve 1908 provedl rozměrnou kresbu Jménem Páně, představující Žižku s velitelským gestem na koni. Rozhodující je právě ono gesto největšího reka, které bezkonkurenčně prochází celým dvacátým stoletím. Ještě v roce 1910 Aleš jaksi upřesňuje podobu hejtmana v drobné uhlové kresbě. Zrodil se typ, který byl výsledkem společenského procesu. Když Adolf Liebscher (1857–1919) namaloval v roce 1904 svůj slavný obraz Jana Žižky, jistě netušil, že jeho kopie a reprodukce se stanou revoluční výzdobou krajanských spolků v zahraničí a později i součástí života našich legií, zejména v Rusku. František Kupka (1871–1957) vytvořil pro obálku publikace Ernesta Denise *Le nation tchéque* imaginární portrét Jana Žižky. V prostředí československých legií, zejména u husitské divize a třetího střeleckého pluku zejména, bylo husitství a Žižkův odkaz pokládáno za ideový zdroj samotné vojenské existence. Vydavatelství Památníku národního osvobození zařadilo do svého edičního programu, vedle dokumentu i autentická literární díla, vesměs příslušníků Československé

obce legionářské. Jan Žižka je vyobrazen na ilustraci k rozsáhlé elegii Jana Rady Pan Brouček na Sibiři a jiné satiry, vydané v roce 1928. Zpěvník československých legií, vydaný v roce 1926 s ilustracemi Jana Dědiny (1870–1955) přináší na barevné litografii Žižku vyobrazeného spolu s T. G. Masarykem na pozadí husitského a legionářského vojska. U příležitosti 500. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova byl pro obrazový doprovod rozsáhlého sborníku, který doprovázel i výstavu dokumentů, historických reálií i tradic, požádán o spolupráci na ilustracích představitel národního stylu František Kysela (1881–1941). V iniciálách k jednotlivým kapitolám využil zejména artefaktů, vztahujících se k Žižkovi. Ve dvacátých a třicátých letech se počíná dlouhá řada kreseb, často kolorovaných, dále i několik dřevorytů v lapidárních formách i řada exlibris, vzniklých v ateliéru Jaroslava Vojny (1909–1974). Josef Krejsa (1896–1941) pracoval zejména v technice mnohobarevného dřevořezu a dřevorytu. Vytvořil černobílý dřevoryt Jana Žižky podle augustiniánského vzoru. Alois Moravec (1899–1987) významně spolupracoval s časopisem Kraj kalicha. Vytvořil obrazový doprovod k bibliofilskému vydání Dopis hradeckých Žižkovi z roku 1422. Tento delikátní tisk obsahuje jednu vinětu a jeden figurální výjev s Žižkou a hejtmany, provedený v kolorovaném dřevorytu. Z roku 1938 pocházejí i přípravné kresby k dřevorytům Bratr Žižka s obcí tábořskou a Duch Žižkův a Prokopův nad bojištěm bitvy u Lipan. Výjimečná osobnost české výtvarné kultury František Bílek (1872–1941) se díky své tvůrčí univerzalitě vyjadřoval paralelně v několika druzích výtvarného umění. Vždy své veřejné a důležité sochařské realizace zpracoval i v grafice, většinou v dřevorytu. Bílek si vytvořil vlastní galerii postav národní minulosti počínající opatem Božetěchem a končící generací Národního divadla a představitelů české vědy. Grafické vyjádření veřejných realizací a dalších sochařských solitérů dalo vzniknout nepřehlédnutelnému souboru. Výrazně se František Bílek přihlásil k Janu Žižkovi ve veřejných soutěžích pro Vítkov v letech 1913 a 1924. Vznikly tónové litografie a dřevoryt podle nevelkého bozeta dřevěné plastiky, nazvané Z pomníku bratra Jana. K pozoruhodným grafikám patří dřevoryt Setkání Janů (Hus a Žižka). Na přímý popud dr. Součka vytvořil Bílek Jana Žižku z Kalicha na rozměrném bronzovém reliéfu (spolu s Petrem Chelčickým) pro Masarykův domov v Táboře v roce 1930. I zde došlo ke grafickému vyjádření kresbou uhlem a bílou tuší na tónovaném papíru. Jaroslav Šváb (1906–1999) v roce 1929 u příležitosti Jihočeské výstavy, spojené s Výstavou československého válečnictví, ilustroval a graficky vypravil skvostný tisk Tábor město Žižkovo. Jeho modernisticky cítěný Žižka spolu s dalšími vyobrazeními předznamenaly rozsáhlý soubor táborik, které vznikaly po celý

jeho tvůrčí život. Epizodně vstoupil námět Jana Žižky i do tvorby ruralisty Václava Rabase (1885–1954). Vedle kolorované kresby s převahou akvarelu Narození, je to i lapidární kresba tuší Janek Žižka. Námět pronikl i do ilustračních dřevorytů Václava Maška (1893–1973).

Moderní česká ilustrace 20. století se opírá o odkaz Josefa Mánesa, elegantně strojený projev Ludka Marolda, či suverenitu Viktora Olivy a Věnceslava Černého. Ještě v náručí 19. století provedl Viktor Oliva nezapomenutelné ilustrace k satirickému románu Svatopluka Čecha Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století. Mezi následovníky Viktora Olivy ve 20. století to byl nejprve Mario Stretti (1910–1960). Pro plánované vydání v roce 1940 vytvořil několik celostranných uhlových kreseb, z nichž jedna představuje Žižku na koni. Vzhledem k historickým okolnostem bylo dílo vydáno až v roce 1946. Nové vydání cesty pana Broučka do minulosti se uskutečnilo v roce 1950 s novými ilustracemi Otakara Mrkvičky (1898–1954). Jan Žižka je vyobrazen na dvou celostranných ilustracích, frontispici a přebalu. Stejným ilustračním úkolem byl v roce 1958 pověřen i Ruda Šváb (1909). Jeho ilustrace se asi nejvíce přiblížily uměleckou jistotou a harmonickým výrazem prvnímu vydání. Jan Žižka je zde vyobrazen na koni uprostřed husitského houfu. Do české ilustrace 20. století snad nejvýrazněji zasáhli Vlastimil Rada a Václav Fiala. Svorníkem jejich tvorby se stal literární odkaz Aloise Jirásky. Stali se důstojnými nástupci Adolfa Kašpara, avšak v dramaticky rozdílných tvůrčích názorech. Vlastimil Rada (1895–1962) pracoval na ilustracích k Proti všem Aloise Jirásky ve zjitřené době konce třicátých let. Po necelých dvaceti letech se k úkolu opět vrátil. Přepracoval, doplnil a některé ilustrace ponechal pro nové, první ilustrované vydání. Rozsahem a kvalitou se jedná o největší počín české ilustrace vůbec. Více malířské než grafické kresby jsou většinou kolorovány akvarelem, který je kresbě rovnocenným prostředkem. Radovy ilustrace vytvářejí jakýsi formální protipól ilustracím Václava Fialy (1886–1980). Zde se naopak setkáváme s jasným grafickým cítěním, smyslem pro kompozici ilustrace v rámci celého díla. Platí to i o ilustracích k výboru Aloise Jirásky Čechy hrdinské. Plnokrevné lavírované kresby tuší nejsou ohraničeny či vymezeny formátem, vstupují do textu a tím i do děje literární předlohy. V obou případech sleduje ikonograficky Jan Žižka domácí výtvarnou tradici. Jaroslav Vodrážka (1894–1986) se husitstvím zabýval jako prvořadým tvůrčím tématem. Jana Žižku vytvořil mnohokrát na svých kartónech, volných grafických listech, exlibris i v drobných příležitostných tiscích na ručním lisu pražského tiskaře a typografa Aloise Chvály. Výsadní místo zaujímá rozměrná uhlová kresba z roku 1955 Nepřátel se nelekejte, představující čtvrtfiguru

slepého Jana Žižky. Jaroslavu Vodrážkovi se podařil skvělý psychologický portrét husitského hejtmana. Mezi regionálními grafiky nelze přehlédnout Husitský cyklus od Karla Štěcha (1908–1982), provedený v dvoubarevném dřevorytu, splňující tehdejší požadavky na uchopení historické látky pro ideologické potřeby.

Po roce 1948 došlo k zásadnímu přerodu ve výkladu husitství. Ve zrozené paralele husitství – budování socialismu se musel vyskytovat jakýsi prvek pseudoduchovního rozměru. Nevidaným způsobem tak penetrovalo téma české středověké reformace do všech společenských oborů. Druhy optického umění měly zjevovat a odpovídat na otázku JAK. Jiráskovská akce a přehlídky kolektivizovaného výtvarného umění Výtvarná úroda, spolu s monstrózními přehlídkami výstav ve všech regionech státu, měly dávat jasnou odpověď. To vše spoluvytvářelo nové stigma husitství v jednoznačně cílené ideologické potřebě. V nezvyklé četnosti se zjevovala různá bizarní setkání husitů s milicionáři či traktoristy. Vojtěch Kubašta (1914), mimořádně tvořivý ilustrátor a grafik, provedl v roce 1950 vícebarevnou litografii Kdo jste boží bojovníci a zákona jeho. Ve středověké kompozici zobrazil Jana Žižku s palcátem a netradiční pavézou. V druhém plánu pochoduje armáda Ludvíka Svobody i husitské houfy. Vysoký horizont uzavírá silueta Památníku národního osvobození. Obdobná setkání z různých dob nebyla v 50. letech ničím novým. Takovýchto jednoduchých spojení se ale vystříhal například Josef Kočí (1880–1961). Na barevných litografiích vystupuje Jan Žižka vždy v heroické formě, na koni včele vojsk před bojem nebo přichází na právě budovaný Tábor. Zpravidla jsou grafické listy volným přepisem malířské tvorby. Jsou to Návrat Žižkův po bitvě u Sdoměře, Příjezd na Tábor, Táborští bratři táhnou na pomoc Praze proti Sigmundovi. V roce 1953 provedl Josef Kočí ilustrace k románu Aloise Jiráska Proti všem. K mimořádným zjevům české výtvarné kultury patří Adolf Zábranský (1909–1981). S námětem Jana Žižky pracoval už v roce 1952, když prováděl rozměrný kartón, návrh na leptané okno pro žižkovský památník. Tato kresba se sice nezachovala, ale kompozice znovu ožila v monumentální uhlové kresbě z let 1972–1976 v cyklu Revoluční tradice. Ve scéně bitvy o Prahu dominuje figura Jana Žižky na koni, obklopená husitskými bojovnicíky s pavézami.

Motiv Jana Žižky z Trocnova se od roku 1952 objevuje i na státních cenících. V daném roce vyšla poštovní známka ve dvou hodnotách emise Den československé armády. Návrh provedl Karel Svoboda (1896–1986) ve vynikající umělecké hodnotě. Měnová reforma v roce 1953 si vyžádala nové státočky a bankovky. Nepochybně z důvodu utajení celé operace požádalo

Ministerstvo financí a cedulová banka sovětskou tiskárnu Goznak Moskva o jejich zhotovení. Platidla byla vytvořena z nepůvodních podkladů, většinou podle fotografických předloh. Obrazové motivy tonuly v gilošovaných ornamentech a dekorativních terčích, rokajích s nominálními hodnotami či státní symbolikou. V řadě papírových platidel se objevila i netradiční hodnota 25 Kčs. Hlavním motivem averzu byla jezdecká socha Jana Žižky z Trocnova od Bohumila Kafky, revers vytvářel celkový pohled na Tábor od jihozápadu. Stejnou námětovost si ponechala i státočka z roku 1958 navržená Karlem Svolinským. Averz obsahoval profilový portrét Jana Žižky se zjezenými husitskými zbraněmi a korouhvemi ve druhém plánu. Revers přinášel pohled na západní frontu tábořského náměstí s husitským rozštípím na obloze. Postupně byla nahrazena všechna platidla podle původních domácích předloh. Na konci 60. let zvažovala ústřední banka o nové řadě platidel, která by souzněla s novým politickým vývojem v zemi, a která by byla příznivěji akceptována v mezinárodním prostředí. Ze zamýšlené řady vyšla jediná státočka v hodnotě 20 Kčs podle návrhu Karla Hrušky (1930). Toto působivé platidlo představilo na averzu Žižkův portrét z tábořského městského znaku od Wendela Roskopfa z počátku 16. století. Pro revers využil grafik iluminaci z kodexu z Jeny Jan Žižka, bratr věrný. Ukončením platnosti 30. června 1991 vymizel husitský motiv z našich platidel.

Již od šedesátých let se zjevuje Jan Žižka v české, zejména dětské ilustraci, v netradičním uměleckém názoru. Do vývoje tohoto druhu užité grafiky významně zasahuje tehdy nastupující generace. Jiří Kalousek (1925–1986) nakreslil Žižku hned několikrát pro půvabnou knížku *Obrázky z českých dějin a pověstí*. Jindřich Kovařík (1928), kmenový ilustrátor dětských vydavatelství, provedl svého Jana Žižku v doprovodu ke knize Jaroslava Tichého *Letem ČSSR z roku 1960* či v titulu *Zdeňka a Věry Aldových Krásná a slavná z roku 1961*.

Žádná jiná osobnost českých národních dějin nebyla nikdy tak rozporně ztvárňována, jak tomu bylo v případě Jana Žižky z Trocnova. Svědčí to na jedné straně o velikém historickém a společenském významu v domácím prostředí, na straně druhé stojí fakt absolutní využitelnosti podle potřeb politického vývoje a požadavků doby. Pro pochopení této tradice musíme jít hlouběji do ikonografické minulosti. Celkem jednoznačná vyobrazení rukopisných forem převzaly v našich zemích utrakvistické a bratrské tisky. V západní Evropě převládal typ ženevského deskového obrazu hluboko do 18. století, jak jej známe například z ilustrací Daniela Chodowieckého. V zemích s reformovanou církví bývá Žižka zobrazen jako triumfátor nad Římem, jak

je patrné i z leptu Bernarda Picarda, vydaného mimo Francii. Rekatolizace Čech podpořila rozšíření negativního augustiniánského pojetí s ručícím textem o pravdivosti zobrazení šelmy hrozná. Teprve na konci 18. století a v prvním čtyřicetiletí 19. století dochází k lavírování v rámci tohoto typu, k potlačení křiklavých vizuálních charakteristik. Znovuobjevený domácí proces vyobrazení Jana Žižky pokračoval až do počátku 20. století. Liebscherův Žižka, jako produkt těchto snah, představuje spíš humanistického filozofa, pěstěného, blazeovaného. Je velmi vzdálen pravdivějšímu typu, jak jej stvořil Jan Matejko na svém slavném obraze bitvy u Grunwaldu, kde Žižka připomíná teutonského válečného běsa. Česká tradice 20. století se stále opírá o romantický názor, převzatý Bohumilem Kafkou, Karlem Svobodným i Jiřím Trnkou, který vytvořil svoji vizi jako výtvarník pro filmy Otakara Vávra Jan Hus, Jan Žižka a Proti všem. To vše, spolu s ilustracemi, výstavami výtvarného umění, plakáty, užítým uměním, doslova v masovém měřítku vytvořilo nový mýtus, kterého by bylo jen pošetilé se zříci.

Literatura:

Prokop TOMAN: *Nový slovník československých výtvarných umělců*, Praha 1947.

Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–1997, Ostrava 1998.

J. M. BRADÁČ: *Adolf Záborský*, Praha 1985.

Jan KVĚT: *Dílo Aloise Jiráska v české ilustraci*, Praha 1953.

B. MRÁZ, M. MRÁZOVÁ: *Encyklopedie světového malířství*, Praha 1988.

Československé bankovky, státopvky a mince 1919–1992, Praha 1993.

Rudolf URBÁNEK: *Sborník Žižkův*, Praha 1924.

Václav NOVOTNÝ: *Katalog výstavy na paměť Jana Žižky z Trocnova*, Praha 1924.

Adolf ZEMAN: *Cestami odboje*, Praha 1926.

Rudolf MEDEK: *Národní vojsko*, Praha 1924.

Daniel Chodowiecki : ilustrace s Janem Žižkou, c. 1790

Bernard Picard: Jan Žižka, lept, 1712

Mikoláš Aleš: Jménem Páně, kol. kresba, 1908

Adolf Liebscher: Jan Žižka, olej, 1904

Alois Moravec: Žižka s hejtmany, kresba, nedat.

František Bílek: Z pomníku bratra Jana, dřevoryt, 1925

František Bílek: Žižkův pomník pro Vítkov, litografie, 1924

Věnceslav Černý: ilustrace k Slepému hrdinovi od Karla Herlošé, kvaš, 1920

Jaroslav Šváb: Tábor město Žižkovo, dřevorytová ilustrace, 1929

Vojtěch Kubašta: Kdož jste boží bojovníci a zákona jeho, litografie, 1950

Josef Kočí: Žižkova smrt, litografie, 1945

Karel Štěch: Husitský cyklus, dřevoryt, 1955

Mario Stretti: ilustrace k *Novému epochálnímu výletu pana Broučka, tentokráte do XV. Století od Svatopluka Čecha*, kresba uhlím, 1941

Václav Malý: ilustrační dřevoryt, 1940

Otakar Mrkvička: ilustrace k „Broučkovci“, kolorovaná kresba, 1950

Jan Žižka in moderner tschechischer Grafik

Petr Brátka

Die Persönlichkeit des hussitischen Hauptmannes Jan Žižka von Trocnov wurde in allen Bereichen der bildenden Kunst dargestellt, vor allem im böhmischen und deutschen Milieu. Der Form und Inhalt veränderten sich je nach den Erwartungen der Zeit, den Bedürfnissen des Auftraggebers und der Einstellung des Künstlers selbst. Die Darstellungen Žižkas bewegen sich von der Tradition der negativen Auffassung der Augustiner im 17. Jahrhundert bis hin zum romantischen Ideal der nationalen Selbstaufklärung. Žižka wird als Vorbild der tschechoslowakischen Legionen oder des Militärs im heutigen selbstständigen Staat interpretiert. Nach dem Zweiten Weltkrieg und nach dem kommunistischen Umsturz im Jahre 1948 wurde im Hussitentum eine Analogie zum neu entstehenden, sog. „volksdemokratischen Staat“ gesehen. Jan Žižka war als Motiv auf staatlichen Wertzeichen anzutreffen und wurde zur Inspiration für die offizielle bildende Kunst, den Film, die Literatur, das Theater usw. In der gegenwärtigen bildenden Kunst Tschechiens lebt das Motiv neu auf, und dies bestätigt die epochenübergreifende Bedeutung dieser grossen Persönlichkeit des europäischen Mittelalters.

Husitské motivy na měšťanských domech z přelomu 19. a 20. století (období let 1880–1914)

Václav Chochol

V české společnosti v období přelomu 19. a 20. století se husitská tradice, a tudíž i tradice osoby Jana Žižky z Trocnova, projevovala mnoha různými způsoby. Vždy však patřila mezi význačné motivy, jež ovlivňovaly atmosféru ve společnosti, a můžeme jí přičítat podíl na vítězstvích i prohrách tohoto společenství. Mezi její projevy patří i, do zmiňované doby prakticky ojedinělé, motivy na měšťanských domech. Příspěvek, který vznikl na základě práce na multimediální Encyklopedii husitství při Husitském muzeu v Táboře, je prozatím jen sondou do dané problematiky. A to především proto, že objem zkoumané látky je natolik rozsáhlý, že si vyžaduje hlubší průzkum zejména v terénu. Výzkum je ohraničen obdobím od osmdesátých let 19. století, kdy dochází k největšímu rozmachu husitských tradic a vlasteneckých snah v české společnosti a kultuře, a rokem 1914, tedy prvními výstřely 1. světové války.

V souvislosti s husitskými motivy na měšťanských domech přelomu 19. a 20. století již nemůžeme hovořit o domovních znameních, i když jejich charakteristika zkoumané oblasti de facto odpovídá. (Obraz nebo plastika umístěné zvenčí na domě, nejčastěji nad vchodem, někdy jen dřevěný nebo kovový malovaný vývěsní štít – poutač, upozorňující na živnost majitele).¹ V době, kdy se tato vyobrazení na domech objevila, již totiž ztratila domovní znamení na významu a postupně z nich mizela, vytlačována číselnými popisy. S definitivní platností se tak stalo v českých městech právě po roce 1880.

Husitské náměty se na měšťanských domech objevily již v průběhu 15. století. Jako důkaz mohou sloužit zprávy z Tábora, Čáslavi, Prahy či jiných českých míst. Takovým příkladem byl i dům čp. 437 na Starém Městě Pražském, který se od 50. let 15. století nazýval „U Žižky“, protože na něm byl husitský vojevůdce namalován.²

---

¹ PETRÁŇOVÁ L.: *Domovní znamení staré Prahy*, Praha 1988, s. 11.

² URBÁNEK, R.: *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924, s. 64–65, pozn. 1; GUTH, K.: *Žižka ve výtvarném umění*, in: *Sborník Žižkův 1424–1924*, s. 290–304.

V 16. století však zájem o výzdobu domů husitskými tématy postupně upadá, především pod tíhou změněné politické situace, kdy v českých zemích začala dlouholetá vláda Habsburků, a tedy pozvolná rekatolizace. Do tohoto období patřila i zpráva z Kutné Hory z roku 1540, kde tamní mincmistr „se pohoršoval nad Žižkovým obrazem na domě Matěje Máši a šepmistři Matějovi vykládal, že to je proti zřízení zemskému, ježto strana strany se nemá dotýkati. Matěj se sice podrobil a dal Žižku smazati, avšak zavřen byl přece.“³ Důkazem úpadku husitských tradic ve výtvarném umění by mohl být i údaj z inventáře pozůstalostí pražských měšťanů od 70. let 16. století do Bílé hory, kde z 600 obrazů, které lze tematicky určit ze dvou a čtvrt tisíce obrazů a grafik, jen čtyři zobrazují Jana Žižku a jeden Jana Husa.⁴ Na druhé straně je však také nutné připomenout, že řada památek s husitskými motivy se nám nezachovala v důsledku ničujících požárů z 15. a 16. století, které zachvátily většinu českých měst a mnohdy poničily více jak 60% městské zástavby (např. Tábor, Hradec Králové, Praha).

Co nezničil oheň, to dokonala ostrá rekatolizace a protireformace českých zemí po Bílé hoře v 17. a 18. století. Dochované zprávy to zcela jasně dosvědčují: „Kostely byly znovu svěceny a přitom kazatelny i oltáře dříve strany podobojí metlami a biči, jako by se zbláznili, mrskány; v Praze dokonce v jednom případě užíli jesuité při přěsvěcení prachu stělného, aby plamenem a dýmem kacírství vyhnali. Kalichy kamenné nebo měděné na chrámech, věžích i branách byly ničeny. Tak v Hradci nad brankou kostela sv. Antonína kalich zamazán a místo něho namalována monstrance a pod ní kalich převrácený, z něhož tekly kvasnice s nápisem: „Ebiberunt et faces“; nade dvěma byl zlatý nápis: „Dům můj dům modlitby jest a ne Tvůj, špinavý Kalvíne!“; stejně ničeny obrazy a knihy páleny; ničení památek v Horažďovicích, Čáslavi, Praze (roztlučení mramorového náhrobku Rokycanova, jehož ostatky s dvěma kalichy byly opětovně nalezeny roku 1633).⁵ Podobné zprávy přicházely prakticky z celých Čech, mimo jiné i z Klatov, kde při bourání domu korálkovského, který byl zdoben obrazy českých panovníků (pravděpodobně i Jiřím

³ WINTER Z.: *Kulturní obraz českých měst I.*, Praha 1890–1892, s. 391.

⁴ PEŠEK, J.: *Husitská tematika v librářích a obrazových galeriích pražských měšťanů na přelomu 16. a 17. století*, in: *Husitský Tábor* 10, 1991, s. 163.

⁵ URBÁNEK, R.: *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924, s. 92; blíže DENIS, E.: *Čechy po Bílé hoře*, Praha 1911.

z Poděbrad), „na stavbu kostela jesuitského, jakýsi sedlák, zajisté podobojí, dívaje se na to, bručel k sobě, pak před více posluchači zvolal: „Ó Žižka na Vás, Žižka na Vás!“ a za hlasitého smíchu pryč se hnul“.⁶

Výsledkem již zmiňovaných a jim podobných událostí pak bylo nejen to, že se nám na měšťanských domech prakticky nedochovala žádná starší husitská vyobrazení, ale i to, že husitská tradice prakticky vymizela z měšťanského prostředí a udržovala se jen ve velmi omezené míře v úzkém okruhu české vlastenecké inteligence a na venkově spolu s českým jazykem. Nastala tak dlouhá a trnitá cesta k renesanci husitského odkazu. S příchodem myšlenek osvícenství na konci 18. století se uvolnila i náboženská a národnostní situace v českých zemích. Pomalu se zrodilo období označované jako národní obrození, s jehož příchodem se začal obrozovat nejen český jazyk, kultura, ale i husitská tradice. V tomto případě šlo především o „renesanci“ v oblasti literatury, kde se zvýšený zájem o českou historii promítl i prvními studii o husitské epoše (např. M. A. Voigt, F. M. Pelcl, J. Dobrovský, Jan Jeník z Bratřic, G. K. Herloš, A. Meisser, J. K. Tyl). V lidovém prostředí byla husitská tematika oživena například na Tábořsku výrobou dýmek a vycházkových holí s motivy Jana Žižky, o což se především zasloužili tamní vlastenci Antonín Svatoš a Jan Formánek Činoveský. Objevily se i první náznaky a pokusy obnovit husitskou tradici ve výzdobě domů. Dokladem by mohla být zpráva z Čáslavi, kde roku 1911 Josef Holík, narozený roku 1837, svědčil, „že když chodil do školy přes schůdky na fortně, vídal tam na brance namalovaného Žižku na koni.“⁷ V době národního obrození se sice snažil okruh vlastenců smýšlející inteligence vytvořit populární obraz české minulosti, ale cesta ke kladnému ocenění husitství byla díky 150 letům rekatolizace mnohem složitější než tomu tak bylo u ostatních významných období národních dějin.

Obrozenecké snahy v české společnosti byly utlumeny situací po revolučním roce 1848, především pak nástupem Bachova absolutismu. Byly ale jen uměle pozastaveny, nedaly se zastavit trvale. V důsledku tzv. dualismu, rakousko-uherského vyrovnání, vzrostly v šedesátých letech státoprávní nároky a požadavky české společnosti, které se projeví zvýšenou reminiscencí české historie a tím pádem i doby a tradice husitské. Konečně se dostala

---

⁶ DENIS, E.: *Čechy po Bílé hoře*, Praha 1911, s. 163, z pamětní knihy jesuitské koleje při r. 1653.

⁷ URBÁNEK, R.: *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924, s. 119.

do popředí i česká národní interpretace husitství, do této doby prezentovaná více méně jen v zahraničí.

Reakcí na tušenou změnu politické situace byly poté všenárodní manifestace na podporu české státnosti v letech 1868–1869, kterých se mělo zúčastnit v různých regionech Čech přes 200 000 lidí. Je příznačné, že již zde se projevila husitská tradice v místech konání – dominovala bývalá husitská shromaždiště z let 1418–1419 (Oreb, Tábor) či místa bezprostředně související s husitskou epochou (Vítkov, Žižkovo pole u Přibyslavi, Husinec). V řadě oblastí (Prachaticko, Českobrodsko) se z těchto akcí stala několikaletá tradice, která byla přerušována jen zásahy ze strany rakouské vlády.⁸ Projevem národní identity se stalo i položení základního kamene Národního divadla roku 1868. Vyvrcholením vlasteneckých aktivit v tomto období poté patrně byla známá pouť do Kostnice u příležitosti 500. výročí domnělého narození Jana Husa, které se zúčastnila řada předních osobností tehdejší doby.

Rakouská vláda se sice pokusila počátkem 70. let utlumit české státoprávní snahy, ale bez výraznějšího úspěchu. Od 80. let 19. století se stupňoval zájem o husitství nejen, podobně jako v době národního obrození, v literatuře (tentokrát se zrodila stěžejní díla F. Palackého, V. V. Tomka, A. Jiráska, Z. Wintera, S. Čecha aj.), ale plně se projevila i v ostatních složkách české společnosti – výtvarné umění a sochařství (V. Brožík, M. Aleš, J. V. Myslbek, L. Marold, A. Liebscher, A. Sucharda, F. Bílek aj.), hudba (B. Smetana, A. Dvořák aj.), spolkový život (Sokol), politika (Mladočeši, Sociální demokracie aj.), vysoké školství (T. G. Masaryk, V. V. Tomek aj.) atd. Jimi vytvořený obraz husitské doby nadlouho zakotvil v českém historickém podvědomí.⁹ A co je nejpodstatnější, tzv. „vlastenčení“, hledání svých kořenů, se neomezovalo už jen na úzkou část společnosti jako v době národního obrození (inteligence, venkov), ale plně se projevilo v řadách českého měšťanstva, které si konečně začalo uvědomovat svoji identitu, úlohu ve společnosti, a začalo se i aktivně podílet na propagaci tzv. češství. Následkem byla malba historických námětů, čerpající látku z významných událostí našich dějin (Slované, Přemyslovci, husitství), která se objevila v tomto období na měšťanských domech v českých městech.

---

⁸ Srov. např. ČORNEJ, P.: *Lipanské ozvěny*, Praha 1995; STARÝ, V.: *První Husovy oslavy v Husinci*, in: *Husitský Tábor* 10, 1991; s. 203–208

Kde hledat příčiny tak rozsáhlého zájmu o husitskou epochu v české společnosti přelomu 19. a 20. století, který se projevil i na výzdobě měšťanských domů husitskými motivy? Těžko lze vymezit jen jeden, dva či tři faktory. Aspektů je celá řada a teprve dohromady, spojením a vzájemným prolínáním, vytvářejí celkový obraz. Obraz české společnosti, utváření české státnosti a především husitské tradice, která v tomto období nabývá značných rozměrů takřka ve všech složkách české society.

Kultura, školství a umění

O významu českého výtvarného umění, sochařství a literatury při prosazování národních idejí a vytváření novodobé husitské tradice v tomto období se není potřeba nijak obšírně rozepisovat. V minulosti se celá řada odborných článků a publikací touto problematikou již zabývala.¹⁰ Takže se spíše zaměříme na méně publikované záležitosti, mající obdobný význam, i když ne v tak masivním měřítku jako v již zmiňovaných oblastech.

K rozvoji kultury, školství a umění s reminiscencí na husitskou epochu přispěla řada událostí v zmiňovaném období. Jednou z nejdůležitějších byla jistě jazyková reforma z dubna 1880 – tzv. Stremayrova nařízení. Jímí byla zrovnoprávněna čeština s němčinou u státních úřadů v tzv. vnějším úřadování (strana byla oprávněna podávat žádosti úřadům v obou zemských jazycích a příslušnou odpověď měla dostat v jazyce podání). Další kroky vedoucí k prosazování českého živlu ve společnosti byly změny v českém školství. Roku 1880 byla zřízena Ústřední matice školská jako společnost pro organizování a řízení českého školství v monarchii. Jejím úkolem bylo zakládání a udržování obecných, měšťanských, odborných a středních škol s češtinou jako vyučovacím jazykem v národnostně smíšených, převážně pohraničních oblastech. O dva roky později pak byla rozdělena pražská univerzita na tzv. Karlo-Ferdinandovu univerzitu se dvěma samostatnými částmi – českou a německou. Jejím prvním rektorem byl zvolen historik a významný badatel husitství V. V. Tomek. Roku 1890 byla založena Česká akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění, pozdější nositelka české vzdělanosti. A konečně roku 1899 byla v Brně zřízena samostatná Česká vysoká škola technická.

---

⁹ ČORNEJ, P.: *Lipanské ozvěny*, Praha 1995, s. 86.

¹⁰ Zde lze uvést především všechna vyšlá čísla sborníku Husitský Tábor, nebo články či publikace především historiků J. Kořalky a P. Čorneje.

K širšímu zájmu o husitství nepochybně přispěl i rozvoj českého divadla. Národní tragédie v podobě požáru z 12. 8. 1881, kdy v průběhu několika hodin shořela takřka dokončená budova Národního divadla, byla díky celonárodní akci (během čtyř týdnů došlo k uspořádání sbírky, která vynesla přes milion zlatých) rychle zapomenuta. I proto se při slavnostním otevření (představení Smetanovy opery *Libuše*) dne 8. listopadu 1883 mohli návštěvníci kochat nádhernou výzdobou, při níž umělci několikrát čerpali náměty i z husitské doby (na výzdobě se podíleli A. Wagner, B. Schnirch, J. V. Myslbek /sochařská/, M. Aleš, F. Ženíšek, J. Tulka, V. Hynais, V. Brožík /malířská výzdoba/). O rok později, 6. prosince 1884, bylo v Brně otevřeno české Národní divadlo, poté následovala regionální divadla v menších českých a moravských městech (např. Pardubice, Tábor aj.). Tak mohla být v Českých zemích počátkem osmdesátých let s úspěchem hrána i divadelní hra od Václava Vlčka Lipany, či od roku 1911 drama Aloise Jiráska *Jan Hus*. V hudbě Antonín Dvořák zkomponoval roku 1883 ouverturu *Husitskou* (opus 67), roku 1888 Karel Bendl operu *Dítě Tábora* na libreto Elišky Krásnohorské nebo roku 1904 Josef Suk složil symfonickou báseň *Praga* s odkazem na husitství a vlasteneckým patosem. K dalšímu rozvoji české hudby s tematikou husitství přispěla neméně i událost z února 1901, kdy vznikla Česká filharmonie jako stálý a samostatný orchestr (po předchozí stávce a nečinnosti orchestru Národního divadla, který již od roku 1896 plnil příležitostně i úlohu filharmonického orchestru).

Závěrem je třeba ještě připomenout nadále pokračující, takřka každoročně se opakující, národní slavnosti, poutě, setkání či manifestace spojené s husitskou tradicí, které měly základ v obdobných akcích z 60. let 19. století. I když docházelo ze strany rakouských úřadů k zakazování podobných setkání, uchovaly si především na Českobrodsku, Prachaticku či pražském Žižkově svoji intenzitu a tradici.¹¹ Z mnoha akcí lze uvést alespoň následující: 6. července roku 1883 se uskutečnila druhá velká pouť Čechů do Kostnice, u příležitosti odhalení pamětní desky v Kostnici na místě věznění Jeronýma Pražského, poutě se účastnila celá řada významných osobností z Čech a zástupců českých zahraničních spolků z Paříže, Londýna, Pešti a řady měst v Německu; roku 1884 byla na Žižkově uspořádána národní slavnost u příležitosti výročí upálení Jana Husa; obdobná slavnost se zde konala i o 4 roky později; dne 15. 8. 1896 se konala mohutná oslava Jiřího z Poděbrad v Poděbradech,

---

¹¹ Srov. ČORNEJ, P.: *Lipanské ozvěny*, Praha 1995.

kteřá byla spojena s instalací jeho pomníku¹²; na Táborsku se pak například roku 1901 uskutečnila na Kozím hrádku druhá celonárodní pouť; apod.

Výstavy

Ve výše uvedeném období se zorganizovalo na území Čech, Morava a Slezska několik větších či menších výstav, které ovšem měly podobný podtext – prezentovat ekonomický rozmach české společnosti, snahu dokázat, že jsme svébytným a soběstačným národem. Takřka každá výstava tedy měla vlastenecký podtón, a tudíž i každá v sobě nesla lehký nádech husitské tradice. Patrně z nich nejvýznamnější byla Všeobecná zemská jubilejní výstava v roce 1891, která se měla konat v roce stého výročí první průmyslové výstavy na evropském kontinentě (Praha 1791). Původně celozemská výstava byla v důsledku neúspěšného plánu tzv. punktací bojkotována německým obyvatelstvem. A tak prezentovala českou šikovnost, um a tvořivost v oblastech jakými byly průmyslové obory a odvětví, zemědělství, ovocnictví, včelařství, školství, peněžnictví, chovatelství, zdravotnictví a řady dalších. Zúčastnilo se jí na 8772 vystavovatelů. Konala se přibližně v místě dnešního Výstaviště na východním konci Stromovky, trvala od května do října. Obrovský úspěch výstavy podtrhl počet návštěvníků – přes 2,5 milionu. V souvislosti s Jubilejní výstavou byla na Vítkově vybudována dřevěná konstrukce, vysoká 22 m, na níž bylo vypnuto plátno s obrazem Jana Žižky na koni. Autorem malby byl malíř kulis Národního divadla Robert Holzer. Plátno bylo v noci osvětlováno reflektorem Františka Křižíka.¹³

Na Jubilejní výstavu navázala o 4 roky později Národopisná výstava československá, která se pořádala také od května do října. Sklidila obdobný ohlas u české veřejnosti, navštívilo ji více než 2 miliony lidí. Do třetice pak z velkých výstav zaujala Výstava architektury a inženýrství v roce 1898, pro kterou český malíř Luděk Marold vytvořil historické panorama Bitva u Lipan. Na panoramatu, které se stalo oblíbenou pražskou atrakcí, se podíleli také malíři Václav Jansa a Karel Štapfer.

Z regionálních výstav patří k neúspěšnějším Husova výstava v Táboře z roku 1906. V deseti místnostech dívčí školy Na Parkánech nainstaloval český vlastenec a předseda Spolku pro postavení Husova pomníku v Táboře

---

¹² K oslavám v Poděbradech blíže POKORNÝ, J.: *Poděbradské slavnosti roku 1896*, in: *Marginalia Historica IV.*, 2001, s. 215–224.

¹³ Srov. např. HLAVAČKA, M.: *Jubilejní výstava 1891*, Praha 1991.

Josef Pavlík exponáty se vztahem k husitství, které později rozšířily sbírkové fondy tábořského muzea a některé z nich, např. kopie vídeňské houfnice z poloviny 15. století, se vystavují dodnes.

Sokol

Sokol vznikl jako první česká tělocvičná organizace v Rakousku-Uhersku v době politického uvolnění šedesátých let 19. století z iniciativy dr. Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera. Vlastenecké zaměření Sokola se projevovalo již od založení a jeho vystupování – výlety v krojích, účast na národních slavnostech, veřejná cvičení aj. To vše povzbuzovalo nejen národní sebevědomí, ale i obnovovalo a uchovávalo husitskou tradici. K dalšímu rozvoji Sokola v Čechách a na Moravě navíc přispělo od roku 1882 pořádání tzv. Vsesokolských sletů, které se staly přehlídkou sokolské činnosti, ale často i povzbuzením celého národa.¹⁴ O dlouhodobé a kvalitní propagaci husitské epochy a ideálů Sokolem svědčí hned několik faktů – především po vzoru významných husitských osobností byly již v 19. století pojmenovány všechny tři jihočeské župy – Župa Jana Žižky z Trocnova (1885) se sídlem v Táboře, Župa Husova (1891) se sídlem v Českých Budějovicích a Župa Jeronýmova (1898) se sídlem v Písku. Později v oblasti Středočeského

---

¹⁴ I. slet 1882 se konal 18. června na Střeleckém ostrově v Praze, kde cvičilo 700 mužů pod vedením náčelníka dr. Miroslava Tyrše. V průvodu pochodovalo 1572 krojovaných sokolů s 57 prapory, nadšeně pozdravovaných vlasteneckými Pražany; II. slet 1891 se uskutečnil v Královské oboře během Jubilejní výstavy. Přes 2400 cvičenců předvedlo prostná a různé závody před 7000 diváky, Prahou pochodovalo více než 5000 členů včetně přátelských delegací z ciziny; III. slet 1895 proběhl v době Národopisné výstavy československé a konal se poprvé na letenské pláni. Mezi 5000 cvičenci byl též dorost a jízda, závodů a průvodu se zúčastnili i zahraniční hosté. Program sledovalo již přes 30 000 diváků; IV. slet 1901 přinesl kromě cvičení mužů a dorostenců též vystoupení 876 žen s kužely. Soutěžili se zúčastnili i borci z Vídně, Francie, Polska a Slovinska. Na sletovou výstavu zval plakát Mikoláše Alše, průvod 11 000 sokolů končil holdem městu Praze na Staroměstském náměstí; V. slet 1907 byl prvním „velkým“ sletem a trval čtyři týdny. Vystoupila i školní mládež a ženy v moravských krojích. K tělocvičným závodům ČOS a EUG se sešlo 194 družstev z českých zemí i ze zahraničí. Poprvé byla uvedena sletová scéna „Šachový turnaj“, zobrazující vítězství husitů nad Zikmundem. Na Vltavě uspořádali regatu s ohňostrojem. Průvodu se zúčastnilo přes 12 tisíc členů a sokolská jízda.; VI. slet 1912 byl společnou akcí Svazu „Slovanské sokolstvo“ a trval pět týdnů. Cvičilo a závodilo přes 30 000 sokolů, diváků přišlo desetkrát tolik. Vystoupili i cvičenci z Ameriky, z Francie a ze slovanských zemí. Scéna „Marathon“ s 1500 účastníky byla holdem antice i povzbuzením národa. <http://www.sokol-cos.cz/sokol/historie/slety/slety.html>.

kraje vznikla roku 1900 Župa Rokycanova se sídlem v Rokycanech. Na Moravě pak roku 1892 byla založena v Boskovicích Župa Krále Jiřího a roku 1900 byla ve Vyškově založena sokolská župa s původním názvem Husova – brzy však byla přejmenována kvůli duplicitě s jihočeskou na Sokolskou župu Petra Chelčického.¹⁵ Nadto se sokolové aktivně účastnili řady shromáždění, kde manifestovali za české národní zájmy a na kterých veřejně propagovali myšlenky a tradici husitství. Z mnoha příkladů lze uvést aktivní přítomnost českobudějovických sokolů 24. července 1893 v Borovanech při velkém slavnostním odhalení sochy Jana Žižky pro Trocnov nebo vysoký podíl českobrodských sokolů na obnovení lipanských táborů po roce 1886 a v 90. letech 19. století.

Stavební slohy

V neposlední řadě neméně důležitým faktorem pro malbu husitských motivů na měštanských domech na přelomu 19. a 20. století je i vznik nových architektonických a uměleckých slohů, které ovlivnily stavební činnost v Evropě a v českých zemích. Byla to především secese, umělecký sloh prosazující se od počátku 20. století, usilující o nový umělecký výraz.¹⁶ Byla poslední z univerzálních

¹⁵ Současné složení zmiňovaných žup je po reorganizaci k 1.1. 2003 následující:

Župa Jana Žižky z Trocnova – sídlo Tábor: Jindřichův Hradec; Soběslav; Tábor; Jistebnice; Borotín; Sudoměřice u Tábora; Kardašova Řečice; Dráčov; Studená I.; Studená II.; Sudoměřice u Bechyně; Dačice – Centropen

Župa Husova – sídlo České Budějovice: Lišov; České Budějovice; Boršov nad Vltavou; Olešnice; České Budějovice – Čtyři Dvory; Vodňany; Kněžské Dvory; Kamenný Újezd; Ledenice; Suchdol nad Lužnicí; Hluboká nad Vltavou; Nové Hrady; Kaplice; Vlachovo Březí; Lhenice; Zliv; Křemže; Nová Ves u Č. Budějovic; Husinec; Strunkovice nad Blanicí; Zlatá Koruna

Župa Jeronýmova – sídlo Písek – Milevsko; Volyně; Strakonice; Písek; Volenice; Blatná; Bělčice; Prachatice; Mirovice; Katovice; Mirovice; Mirovice II.; Sepekov; Radomyšl

Rokycanova župa – sídlo Rokycany: Rokycany; Kamenný Újezd; Mýto; Bušovice; Osek u Rokycan; Zbiroh; Lišná; Mirošov; Hůrky; Dobřív; Skoňice; Břasy; Stupno; Holoubkov

Župa Krále Jiřího – sídlo Boskovice: Svitávka; Jedovnice; Boskovice; Olešnice; Blansko; Lipovec; Lysice; Benešov (u Blanska); Žďárná; Rájec – Jestřebí; Sudice

Vyškov dnes patří pod Župu Dr. Bukovského. Srov. <http://www.sokol-cos.cz/organizace/organizace.html>.

¹⁶ Vznikla v Anglii (Modern Style) již v 80. letech 19. stol. (raná secese); teoretickým předchůdcem byl J. Ruskin, významným představitelem W. Morris. Ve Francii zvaná Art Nouveau a rozšířena zejm. prostřednictvím českého malíře A. Muchy, v Německu zvaná Jugendstil, v Rakousku Wiener Sezession.; *Malá československá encyklopedie*, Praha 1987, díl V., Pom – S.

mezinárodních slohů, projevující se nejen v umění, ale i v módě a životním stylu. Charakteristická pro ni byla plošná stylizace zejména rostlinných motivů s naturalistickými prvky (vegetativní ornament), lineárnost a plošnost zobrazení, osobitá barevnost a asymetričnost. Typickým motivem se stala vlnící se křivka s významem nejen ornamentálním, ale též symbolickým (pulsování života). Těžištěm secese bylo dekorativní a užité umění, ale výrazně se uplatnila i v malířství a v grafice, v sochařství, v knižní kultuře i v architektuře.

Mezi další stavební slohy uplatňující se v této době lze zařadit i tzv. „novo“ slohy – novogotický, novobarokní, novorenesanční, novoklasicistní, které navazovaly na tradici starých uměleckých stylů se snahou dosáhnout syntetického vysokého stylu a kompoziční harmonie.¹⁷

Postava Mikoláše Alše

S trochou nadsázky lze říci, že kdyby nebylo M. Alše, nebylo by ani husitských motivů na měšťanských domech.¹⁸ Právě s jeho jménem byla totiž spojena sgrafitová výzdoba většiny pražských a plzeňských domů, tzn. více než poloviny doposud zjištěných domů s malbami čerpajícími z husitské minulosti. Mikoláš Aleš (1852–1913) vytvořil svá umělecká díla plně pod vlivem kulturního a politického vzestupu českého národa ve druhé polovině 19. století, což se odrazilo především ve volbě námětů, kdy významný podíl prací představují vlastenecky orientovaná díla z národní historie. Z našeho pohledu bylo významné především Alšovo druhé období tvorby (od poloviny 80. let 19. století), které se vyznačovalo ilustracemi v časopisech, knižní grafikou, a především dekorativními pracemi na zakázku pro měšťanské domy. Unaven neustálými osobními třenicemi mezi výtvarnými umělci, ale také nepochopen odbornou porotou, která při stavbě Národního divadla nedovolila

¹⁷ *Malá československá encyklopedie*, Praha 1986, Díl IV. M – Pol.

¹⁸ Mikoláš Aleš (18. II. 1852 v Miroticích u Písku – 10. 7. 1913 v Praze) – byl synem městského písaře v Miroticích, po otci zdědil zálibu i nadání v kreslení. Na studiích na písecké reálce dlouho nevydržel a šel se učit k malíři pokojů. Po dvou letech však odešel na Akademii do Prahy, kde pod vedením prof. Frankwalda a Swertse absolvoval. Jeho zájem se obracel k Josefu Mánesovi a Polákům, J. Matejkovi a Grotgerovi. Roku 1879 komponoval 14 kartinů cyklu „Vlast“, který spolu s F. Ženíškem vypracoval pro Národní divadlo. Cyklus se stal nejen vrcholem, ale také mezníkem jeho tvorby. Na jedné straně znamenal naplnění Alšových snů, ale současně i trpké zklamání, když porota nedovolila, aby autor své návrhy sám realizoval.; blíže k M. Alšovi například PEŠINA J.: *Mikoláš Aleš, malířská tvorba*, Praha 1954.; SVOBODA, E.: *Po stopách M. Alše v Praze*, Praha 1956.; aj.

Alšovi zrealizovat jeho monumentální návrhy, živil se z peněz bohatých měšťanů, kteří v „duchu vlastenectví“ ochotně platili Alšovi za jeho návrhy pro novorenesanční či secesní domy. Husitské náměty, které ztvárnil v četných kartónech pro fresky a sgrafita, se nám zachovala také díky „šťastné náhodě“, která svedla dohromady M. Alše s předními architekty tehdejší doby (v Praze to byl například A. Wiehl, v Plzni pak R. Štech), kteří měli pochopení pro mistrovi tvorbu a ocenili ji několika zakázkami na výzdoby domů.

Politika

S rozvojem a utvářením české společnosti velmi úzce souvisela i česká politická scéna. V inkriminovaném období zde především soupeřily dva politické proudy: Staročesi (F. L. Rieger aj.) a Mladočeši (bratři Grégorové aj.), ale pomalu si získávala své preference a voliče i sociální demokracie. Navíc od 90. let nastupovala politická generace, která kriticky hledala nové cesty české politiky, začal zde krystalizovat nový politický směr – realisté (T. G. Masaryk, K. Kramář), jejichž cílem bylo přebudovat Rakousko nikoli ve smyslu státoprávním, ale demokratickém (důraz kladli na otázky hospodářské a sociální, na drobnou práci). Žádné z českých politických stran patrně nelze upřít snahu prosazovat české zájmy v rakouské monarchii, přesto v šíření odkazu husitství se svým přístupem diametrálně lišily. Z mnoha příkladů lze vybrat události, které se odehrály na půdě českého zemského sněmu na podzim roku 1889, kdy velmi ostrou debatu rozpoutalo jednání o umístění desky se jménem mistra Jana Husa na nové budově Muzea Království českého.¹⁹ Boj mezi staročechy a mladočechy nakonec vyhráli ti druzí, tzn. zastánci odkazu husitství a deska tak mohla být na Národním muzeu umístěna. Zároveň však tento spor naznačil naprosto odlišné pojetí české státnosti v porovnání našich dvou nejvýznamnějších politických stran. Patrně ne nadarmo byli mladočeši označováni oficiální německou politickou reprezentací za novohusity či husity.²⁰ Postoj k české otázce stál nakonec staročechy jejich politickou budoucnost, když se o rok později zapojili do tzv. punktačí neboli snah rozdělit české země na německé a české oblasti, které by vedly k postupnému národnostnímu (a později i politickému) rozpadu země.

¹⁹ Blíže BOROVIČKA, M.: *Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889*, in: Husitský Tábor 9, 1987, s. 249–270.

²⁰ Blíže KOŘALKA, J.: *Český novohusitský radikalismus v německém diplomatickém zpravodajství po roce 1871*, in: Husitský Tábor 10, 1991, s. 169–180.

Pomníky a památníky

Právě v tomto období docházelo k masovému odhalování pomníků a památníků, jež byly spojovány s významnými jmény husitské revoluce. Převládaly především dvě nejvýznamnější postavy, a sice Jan Hus a Jan Žižka. Z následujícího přehledu je patrné, jakou významnou roli sehrála husitská tradice v době utváření novodobého českého národa. Takřka každé odhalení pomníku, památníku nebo pamětní desky bylo spojeno s manifestací českého lidu za státoprávní požadavky, kde se lidé utvrzovali ve svém pohledu na českou historii a současnost. Připojen je i rok 1915 – rok 500. výročí upálení Mistra Jana Husa – který sice již do zkoumaného období nepatří, ale je jistě jeho dozvukem.

Období 1880–1914

Beroun – pomník Jana Husa, 1908.

Bohušovice n. Ohří – pomník Jana Husa, 1911.

Borovany (Českobudějovicko) – pomník Jana Žižky, 1893.

Čáslav – pomník J. Žižky, 1881.

Český Brod – pomník Prokopa Velikého, 1908.

Čekanice (Strakonicko) – pomník Jana Husa, 1901.

Dobrá voda (Havlíčkobrodsko) – v lese Žižkův buk se studánkou. Podle pověsti se měl Žižka pod bukem zastavit, ochutnat vodu ze studánky a prohlásit ji za dobrou. Památník zde zřízen 1891, za druhé světové války ukryt a obnoven 1945.

Dobříkov (Ústeckoorlicko) – pomník Jana Husa, 1912.

Hořice – pomník Jana Husa, 1914.

Hořice, vrch Mohejlík – husitská mohyla, 1893.

Chotětov (Benátskojizersko) – pomník Jana Husa, 1898.

Kaňk (Kutnohorsko) – mohyla husitským mučedníkům, 1884.

Kaňk (Kutnohorsko) – pomník bitvy na Kaňku, 1881.

Kolín – pomník Jana Husa, 1911.

Kostelec nad Labem – pomník Jana Husa, 1911.

Kunštát na Moravě – pomník Jiřího z Poděbrad, 1885.

Lipany – místo bojiště, pomník bitvy u Lipan, 1881.

Lomnice nad Popelkou – pomník Jana Husa, 1900.

Nechanice – pomník Jana Husa, 1904.

Nechanice – Žižkův stůl ve tvaru kalicha na kuželu, 1886.

Nová Paka – pomník Jana Husa, 1897.

Pardubice, Svítkov – pomník Jana Žižky, 1889 (druhé odhalení 1924).

- Poděbrady** - pomník Jiříka z Poděbrad, 1896.
Poděbrady - budova Městské knihovny, Deska Jana Husa, 1882.
Praha 1, Staré Město - Medailon Jana Husa, 1898.
Praha 4, Braník - pomník Mistra Jana Husa, 1905.
Slatina nad Zdobnicí (Rychnovsko) - pomník Jana Husa, 1906.
Štítné (Pelhřimovsko) - obelisk Tomáše ze Štítného, 1901.
Tábor - pomník Jana Žižky, 1884.
Trocnov - pomník Žižkova narozen, 1908.
Vamberk - Hořejska (Rychnovsko) - pomník Jana Husa, 1904.
Vojice (Jičínsko) - pomník Jana Husa, 1897.

Rok 1915

- Běleč n. Orl.** - pomník Jana Husa.
Domažlice - Havlovice - náves, pomník Jana Husa.
Horazdovice - pomník Jana Husa
Hradec Králové - busta Jana Husa
Chlumeck nad Cidlinou, křižovatka ulic Smetanovy, Riegrovy a Sadové
- reliéf Jana Husa.
Kdyně - pomník Jana Husa.
Klenčí - pomník Jana Husa, odhalen 1915, zničen 1945 obnoven J. Zahořem
1952.
Krabčice (Litoměřicko) - reliéf Jana Husa, 1915 (dnes neexistuje).
Kyšice (Plzeňsko), park uprostřed obce před obecním úřadem - pomník
Jana Husa.
Okrouhlice (Havlíčkobrodsko) - při silnici z Okrouhlic na Havlíčkův Brod
u Horního Chlistova - pomník Jana Husa (kalich).
Planá n. Lužnicí - pomník Jana Husa.
Plzeň - Doudlevec - pomník Jana Husa.
Plzeň - Starý Bolevec - stará škola na návsi - pamětní deska Jana Husa.
Praha 1 Staré Město - Staroměstské náměstí - pomník Jana Husa.
Rakovník - Čermákovy sady - reliéf Jana Husa.
Demoradice - pomník Jana Husa.
Soběhrdy (Benešovsko) - u vstupu do kostela Církve českobratrské evange-
lické - Husova mohyla.
Štěnovice (Plzeňsko) - křižovatka ulic Losinské a K Hájovně - pomník
Jana Husa.
Týn nad Vltavou - pomník Jana Husa.

Tyto a mnoho dalších událostí vedly v konečném důsledku k vytvoření moderní české společnosti, která při svém sebeuvědomování a při argumentaci často sahala do národní minulosti, především pak do doby husitské revoluce. I proto došlo v tomto období k vytvoření několika husitských motivů na měšťanských domech, které se nám dochovaly v lepším či horším stavu až do dnešních dnů, jako pozůstatek na dobu plnou národních ideálů, dobu, kdy byla potřeba dát veřejně na vědomí příslušnost k českému národu.

Prozatím se podařilo vytipovat přibližně takřka 30 měšťanských domů, na nichž byly v rozmezí let 1880–1914 umístěny husitské výjevy. Než přejdeme ke konkrétním památkám, je zapotřebí zmínit i opačný případ, i když prozatím zcela ojedinělý. A sice zánik husitského motivu na měšťanském domě. Konkrétně šlo o dům čp. 148 v Prachaticích, kde byl ještě počátkem 20. století v meziokní prvního patra i Žižkův obraz, jenže po více opravách byl roku 1904 nahrazen rostlinnou výzdobou.²¹

Kolín

V Kolíně se jedná o budovu radnice, která bývala původně soukromým domem, zvaným Kolerovským. Roku 1494 byla upravena na radní dům a do nynější podoby byla přestavěna ve slohu české novorenesance roku 1887 podle návrhů architektů Vejrycha a Klecanského. Na fasádu mezi okny třetího patra zobrazil malíř Adolf Liebscher pět výjevů z dějin města Kolína. Jsou to: založení města králem Přemyslem Otakarem II., kladení základního kamene k vysokému kůru kostela sv. Bartoloměje, *hájení města Divišem Bořkem z Miletínka proti husitům*, udělení výsad městu králem Václavem IV., řádění Švédů ve třicetileté válce v Kolíně. Na prostředním štítu nad nimi jsou obrazy krále Přemysla Otakara II. a *Jiřího z Poděbrad*, nad nimi Maudrovy sochy Síla a Moudrost.²²

Pardubice

Problematikou Pardubic se podrobně zabývá ve svém referátu Petr Šebek, takže jen velmi stručně. Z roku 1902 pochází *reliéf Jana Žižky na koni a slyšení papežského legáta Fantína u krále Jiřího z Poděbrad* od Viléma Amorta na měšťanském domě na centrálním pardubickém náměstí – Pernštýnském. Na Náměstí republiky je pak na budově dříve městského, dnes východočeského, divadla,

²¹ URBÁNEK, R.: *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924, str. 20–21, pozn. 4.

²² <http://sweb.cz/greyscan/kolin3.htm>

na průčelí vedle hlavního vchodu, umístěna *mozaika Jana Žižky před Prahou* od F. Urbana z roku 1901. O něco dále je v Divadelní ulici, čp. 621, umístěn reliéf *Upálení Mistra Jana Husa*, který si nechal vytvořit tehdejší majitel J. Jirásek, obchodník, na základě Alšova návrhu na sgrafito – postava (busta) Jana Husa v plamenech, nad ním datum 1415 a holubice, dole text „W Tebe, Pane, doufal gsem, we Twé ruce odewzdávám duši swou“. Stejný námět byl použit i na měštanském domě v Poličce.

Písek

V Písku se dochovala sgrafita z dějin a života na jihu Čech, podle návrhů Mikoláše Alše, na fasádě domu v ulici Komenského čp. 56. Dům nechal jako hotel na místě bývalé Budějovické městske brány vystavět roku 1899 lékárník Dvořáček. Dokončenou stavbu hotelu, nesoucího tehdy jméno arcivévodý Františka Ferdinanda, dnes Hotel Otava, nechal vyzdobit nádhernými sgrafity, mezi nimiž se nachází i freska *Táborský hejtman Matěj Louda z Chlumčan na kamenném mostě*.²³ Počátkem 21. století prošla sgrafita celkovou rekonstrukcí.

Plzeň

Plzeň patří společně s Prahou k dominujícím centrům výskytu husitských motivů na měštanských domech v letech 1880–1914. Jistě překvapí, že právě v Plzni, městě, které vystupovalo za husitské revoluce na katolické straně a bylo čtyřikrát neúspěšně obléháno husitskými vojsky, ve městě, v kterém se ještě v 18. a 19. století udržovala antihusitská tradice.²⁴ Je to především zásluhou působení již zmiňovaného Mikoláše Alše a architekta, podnikatele a stavitele Rudolfa Štecha.²⁵

²³ Celá sgrafitová výzdoba obsahuje – „Rýžování zlata na Otavě“, „Táborský hejtman Matěj Louda z Chlumčan na kamenném mostě“, „Rytířský turnaj“, „Dobytí města ve třicetileté válce“, „Alegorie lovu“. Na východním průčelí zleva doprava: „Apoteóza městského znaku“, „Bitva u Čížové“, „Městská slavnost“, „Venkované z Písecka“, „Písečtí studenti na Zvíkově“, „Vory na Otavě“.

²⁴ Srov. BĚLOHLÁVEK, M.: *Antihusitská tradice v Plzni a boj proti ní*, in: Husitský Tábor 10, 1991, s. 197–202.

²⁵ Rudolf Štech (1. 9. 1858 Panenský Týnec – 2. 1. 1908 Plzeň); význačný architekt, studoval na Vysoké škole technické v Praze a na Akademii výtvarného umění ve Vídni. Zprvu působil jako stavitel ve Slaném, od 1889 v Plzni. Projektovat v novorenesančním slohu. Navrhoval převážně obytné domy, jejichž průčelí zdobil podle kartonů M. Alše sgrafitem a malbou. Navrhl divadlo a synagogu v Plzni, Dvořáčkův dům v Písku, sokolovnu a také budovu dnešního muzea v Klatovech, a další stavby.

Z jejich spolupráce vznikla sgrafita, která se stala chloubou nejen pro samotné česky hovořící plzeňské obyvatelstvo, ale chloubou celého národa. Spolupráce obou mužů přerostla do osobního přátelství a trvala řadu let. A tak v letech 1892–1908 byla vytvořena sgrafita s tematikou čerpající z českých dějin, mimo jiné i z husitské epochy. Mezi ně především patří: ²⁶

Dům z roku 1894 v Nerudově ulici čp. 2, který je zdoben freskami v cyklu „Dějiny českého národa“ podle návrhů Mikoláše Alše. Ukazují výjev Přemysl Otakar II. u Baltu, Karel IV. zakládá pražskou univerzitu, Jan Žižka z Trocnova, Rudolf II., Čeští emigranti ve švédském vojsku před Prahou, alegorie Vzkříšení národa. Na vyobrazení jede Jan Žižka na koni, v pravé ruce drží palcát, před ním jde husitský kněz s monstrancí, za Žižkou pak následují husitští válečníci.

Na domě v Nerudově ulici čp. 6 jsou fresky z roku 1898 „Obrazy z českých dějin“: *Mistr Jan Hus* (Hus klečí na klekátku v taláru univerzitního profesora; nad šlehajícími plameny v levé části obrazu bílá holubice jako symbol míru a naděje), *Jan Roháč z Dubé* (v popředí husitský vojevůdce na koni, v pravé ruce drží palcát, za ním poslední zbytky jeho věrných bojovníků, v dále hoří hrad Sion), Jan Amos Komenský, Po Bílé hoře 1620. Korunou kompozice nad arkýřem je líbezná Madona orodující za český národ. Dům v Nerudově ulici čp. 10 z konce 19. století je vyzdoben freskami v cyklu „Obrazy z dějin národa českého“ – je zobrazen Příchod Čechů, Svatý Prokop, *Poselství husitů na sněm do Basileje* (v čele Prokop Holý jako vrchní velitel, za ním Jan Rokycana a další členové poselstva), Páni z Růže, *Král Jiří z Poděbrad a jeho synové* (výjev situován na Staroměstské náměstí v Praze, v čele průvodu jede král Jiří z Poděbrad následován syny Viktorínem a Jindřichem).

Na fasádě domu v Tovární ulici čp. 8 je umístěno sgrafitové *pásmo Obležení Plzně roku 1433* (výjev zachycuje běžné situace z vojenského ležení – stráž, vaření večere, porada velení, atd.). Na domě v Dominikánské ulici čp. 12 pak byl umístěn sv. Václav a *postava Husity* (motiv klečícího a modlícího se husitského bojovníka). Na domě v Malé ulici číslo 11 byl umístěn kromě obrazu Karel IV., Svatý Jiří i *Jiří z Poděbrad* (v podobě jezdce klidně a vznešeně jedoucího krajinou).

Mimo Alšovu výzdobu je nutné ještě zmínit budovu plzeňského magistrátu, kde je na sgrafitové fasádě *obraz a zdůvodnění velblouda ve znaku města* vztahující

²⁶ Srov. SVOBODA, E.: *Mikoláš Aleš: Plzeňská sgrafita*, Plzeň 1932.; MÍČKO, M. – SVOBODA, E.: *M. Aleš. Nástěnné malby*, Praha 1956; MÍČKO, M.: *Dvě kapitoly o Alšových sgrafitech*, in: *Umění* 2, 1954, s. 93–104; VLNAS, V.: *Jiří z Poděbrad a jeho doba v českém výtvarném umění 19. století*, in: *Táborský archiv* 8, 1997/1998, s. 151; RÝDL, Z.: *Alšova plzeňská sgrafita*, Plzeň 1959.

se k obležení husity r. 1433. Na jiném výjevu jsou ve štítech *zkřížené meče s řemdihy*. Budova byla upravena v letech 1907–1912 a vyzdobena sgrafity podle návrhu architekta J. Kouly.

Polička

V Poličce se jedná o reliéf z roku 1902 *Upálení Mistra Jana Husa* na vile čp. 318 v Husově ulici. Autorem je Vilém Amort. Reliéf si nechal vytvořit tehdejší majitel Adolf Vaníčka, odborný učitel, starosta místního Sokola, hudebník a vlastenec na základě Alšova návrhu na sgrafito – postava (busta) Jana Husa v plamenech, nad ním datum 1415 a holubice, dole text „W Tebe, Pane, doufal gsem, we Twé ruce odewzdávám duši swou“. Stejný námět byl použit i na měštanském domě v Pardubicích.

Praha

Střediskem kulturního, společenského a ekonomického rozvoje českých zemí bylo vždy hlavní město Praha. Nejinak tomu je i v posilování vlasteneckého cítění, v propagaci národní historie. I proto bychom našli nejvíce památek s husitskými motivy v našem hlavním městě. V Praze podobně jako v jiných českých městech dochází ke konci 19. století a počátkem 20. století k prudkému rozvoji architektury, k výstavbě nových měštanských domů, na kterých se objevují i husitské reminiscence. Podobně jako u Plzně i zde platí silný vliv osobnosti M. Alše, který si tentokrát za svého dvorního staviatele vybral A. Wiehla.²⁷ Ze zatím prozkoumaných památek:²⁸

²⁷ WIEHL Antonín (26. 4. 1846 Plasy – 4. 11. 1910 Praha) – český architekt, čelný představitel české novorenesance, byl mladším kolegou J. Schulze. Studoval u J. Zítka na pražské polytechnice, kterou ukončil roku 1868. Pak cestoval rok po západní a jižní Evropě, po zemích oplývajících renesančními stavbami, které mu zcela učarovaly. Navrhoval však nejen budovy, ale tvořil i architekturu hřbitovních plastik (výstavba Slavína na Vyšehradském hřbitově), pracoval jako konzervátor, restaurátor (rekonstrukce Novoměstské radnice na Karlově náměstí v Praze) a byl i vědecky činný. Působil i jako místopředseda soupisné komise a archeologické komise České akademie věd. Jeho vlastenecké zanícení ho vedlo i k účasti na celkovém projektu výstaviště pro Zemskou jubilejní výstavu v roce 1891 ve Stromovce; blíže např. WIRTH, Z.: *Architektura v českém národním dědictví*, Praha 1961; POCHÉ, E. – LÍBAL, D. – REITHAROVÁ, E. – WITTLICH, P.: *Praha národního probuzení (čtyři knih o Praze)*, Praha 1980.

²⁸ Srov. SVOBODA, E.: *Po stopách M. Alše v Praze*, Praha 1956; <http://www.tenzor.cz/praha/>; ŠTECH V.: *Pražská domovní znamení*, 1965; LUKEŠ Z. – SVOBODA J.: *Praha 7 – 100 let moderní architektury 1885–1985*, Národní technické muzeum a ONV Praha 7, 1985.

V Praze 2. na Novém Městě byl na rohu ulice Vodičkovy a Řeznické čp. 2 umístěn *relief Jeronýma Pražského* od Františka Bílka k jehož odhalení došlo roku 1915. Ve druhém patře nárožního arkýře, na konzolách pod baldachýny se nachází *sochy husitského kněze s kalichem a krále Jiřího z Poděbrad* od J. Vorla a J. Čapka. V Ječné ulici čp. 10 jsou pak na fasádě domu pod okny druhého patra tři fresky z české válečné historie, *uprostřed jsou umístěni husité*. V Legerově ulici čp. 1830/II, 44, se nachází na činžovním domě, postaveném v novorenesančním slohu arch. Janem Klecanským, sgrafita podle kartonů Mikoláše Alše, provedená roku 1895 Antonínem Hauslerem. *Husitské motivy sgrafit* souvisí zřejmě s dřívějším názvem této ulice, která se nazývala Táborská (osm významných husitských postav – Jan Hus v taláru s biblí, Jan Žižka s mečem a palcátem, Mikuláš z Husi v rytířské zbroji, Jiří z Poděbrad v královském hávu, Jan Rokycana v kněžské sutaně, Jan Roháč z Dubé s palcátem a listem, Jeroným Pražský s knihou a Prokop Holý s kalichem na rameni; dále pak husitský tábor aj.). Dům U rytířů, Školská ulice č.p. 693, postavený v letech 1886–1887 bratry Rixyovými je vyzdoben podle Alšových kartonů i postavou *husity* (lehkooděnc se štítem a palcátem) a postavou Jiřího z Poděbrad.

V Praze 3 na Žižkově vyniká především dům čp. 992/10 (dům U České koruny) z počátku 20. století s *relieffem husitského bojovníka* podle Alšovy kresby, kde byla roku 1910 u příležitosti 490. výročí bitvy na Vítkově odhalena pamětní deska s nápisem: „Nepatrná hrstka lidí přemohla spojené řady obrněných, poněvadž byla přesvědčena o své pravdě. Tehdáž byly strany dvě. Evropa a my. A ta Evropa byla bledá, zsinálá a černý prapor s rudým kalichem vlál jí nad hlavou. Vzpomínejte, uvědomujte si, čím jste tehdá byli. Tu jdeme mezi mohylami vítězů, ale ne po hrobech pobitých.“

K obrovskému stavebnímu rozmachu došlo především v oblasti dnešní Letné. Soustavně začalo být území Letné zastavováno až koncem 19. století. Velkým stavebním podnětem byla Jubilejní výstava 1891, která dala vzniknout Výstavišti a jeho pavilónům, zpravidla několikrát přestavovaným pro některé následující výstavy. Na Letné tak najdeme v ulici Čechova čp. 5/224 dům u lipové ratolesti z r. 1904, kde jsou ve druhém patře na fasádě *fresky Roháč na Sioně a Husita na Baltu. Mezi čtyřmi malovanými znaky je i husitský kalich. Nad vchodem mroží své kníry Jan Žižka*. O kousek dále pak na domě čp. 8/205 také v ulici Čechova jsou ve druhém patře domu v medailonech na fasádě *plastické portréty Jana Husa s nápisem Za pravdu život a Jana Žižky s nápisem Za obranu kalicha*. V ulici Jana Zajíce trojče domů Jana Zajíce 31/209, 29/216, 27/215 postavené v secesi architektem V. Chytrým, v roce 1902, na fasádě domu mezi okny pod střešou *fresky s trojicí husitských bojovníků, jeden z nich patrně Jan Žižka*. V ulici Letohradská čp. 24,

dům postavený roku 1898 v historizujícím slohu má nároží s husitskými motivy, s bustou J. Žižky, pavézou s husitskými zbraněmi. Reliéf a vročení 1898. V ulici Dukelských hrdinů 44 jsou trojčata čp. 42/903, 44/904, 46/905, postavená roku 1904 architektem A. Stárekem, v secesním stylu. V rámci výzdoby se objevuje i malba Jiřího z Poděbrad. V ulici Nad Královskou oborou 9/159 se nachází novorenesanční budova, na níž je zajímavá kombinace světlého režného zdiva a bosované omítky. Mezi okny 3. patra jsou malby husitských bojovníků, pod nimi ornamentální freska, nad okny I. patra pak široký pruh maleb s historickými motivy, barokní nebo secesní supraporta.

Rokycany

V Rokycanech na Masarykově náměstí, na budově radnice, se nám dochovala pamětní deska s medailonem Jana Rokycany od Josefa Strachovského z roku 1881. Na desce je ve středu Rokycanův medailón, kolem symboly: bible a kalich připomínající husitské učení, meč a palcát husitskou bojovnost, sova Rokycanovu učenost. Samotné odhalení desky se neslo v silně vlasteneckém duchu, jak to dosvědčují dobové zprávy: „Dne 13. 8. 1882 byla na radnici odhalena pamětní deska rokycanského rodáka M. Jana Rokycany. V předvečer konáno na Střelnici divadelní představení, kterému předcházela proslov sepsaný básníkem Adolfem Heydukem. Při vlastní slavnosti řečnil k početnému shromáždění poslanec Fr. Schwarz. Odhalením desky bylo dovršeno několikaleté úsilí především západočeského studentstva.“²⁹

Strakonice

Ve Strakonici se jedná o budovu spořitelny z roku 1906, na Velkém náměstí číslo popisné 55. Na fasádě domu, který stojí na místě bývalého rokokového domku, kde se narodil český vlastenec a buditel Josef Šmidinger, jsou umístěny výjevy z českých dějin, v nároží husité.

Husitské motivy, které se objevují na měštanských domech v letech 1880–1914, jsou výsledkem vývoje české společnosti, který směřoval k vytvoření novodobého, moderního českého národa. Jsou zároveň důsledkem působení celé řady faktorů, které v konečné fázi vytvořily předpoklady pro jejich vznik a uchování až do dnešních dob. V budoucnu by mělo zcela jistě pokračovat bádání dané problematiky, která přispívá k vytvoření celkového obrazu novodobé husitské

²⁹ Světozor 16/1882, č. 33, s. 394, č. 34, s. 407.

tradice v české společnosti. Nadále by se měl rozvíjet výzkum v terénu v návaznosti na informace získané z odborné literatury a dobových novinových zpráv. Ale nejen to, měl by se i rozšířit okruh badání například i na husitské motivy na stavbách na českém venkově (například v obci Vitín na Českobudějovicku jsou na statku čp. 4 umístěny dva kalichy mezi vročením 1904) či možnost zachytit obdobné motivy v zahraničí, především u našich krajanů.

Hussite Motifs on Burgher Houses from the Turn of the 20th Century (the period between 1880–1914)

Václav Chochol

Hussite motifs which can be seen on burgher houses built between 1880–1914 correspond with the development phase of Czech society which resulted in the creation of the modern Czech nation. At the same time, they arise from a number of factors which eventually created conditions for their creation and survival till today.

The Hussite tradition and also the tradition of Jan Žižka of Trocnov took various forms in Czech society at the turn of the 20th century. However, they have always ranked among significant motifs which influenced the atmosphere in society, and we can say that they also contributed to our victories and losses. One of the methods of representing this tradition was motifs on burgher houses that had been very scarce before this period. This paper, which was inspired by the author's work on a multimedia Encyclopaedia of the Hussite Movement in the Hussite Museum in Tábor, brings the results of a preliminary and brief research in this field. This results from the fact that the scope of the researched material is so wide that it requires more thorough research, namely by outside sources. The research focuses on a period from the 1880s when there was probably the greatest development of Hussite traditions and nationalistic efforts in Czech society and culture, until 1914, i.e. the first shots of the First World War.

In connection with Hussite motifs on burgher houses from the turn of the 20th century we cannot talk about house signs – even though their description, in fact, corresponds with this expression. At the time when these images appeared on houses, house signs had lost their importance and were gradually disappearing, being replaced with numbers. This process was completed in Czech towns just after 1880.

Where shall we look for the reasons for the deep interest in the Hussite era in Czech society at the turn of the 20th century which also became apparent in the decoration of burgher houses with Hussite motifs? We can hardly limit our specification to just one, two or three factors. There are a large number of aspects and only when all of them are put together and mutually overlap, do they create a complete picture. A complete picture of Czech statehood and particularly of Hussite tradition which becomes very large-scale at that time, in nearly all classes of Czech society. The influence came especially from: the

newly established political parties, nationally inspired exhibitions, utilisation of new architectural styles, activities of the Sokol Association and significant Czech artists who drew inspiration from our national history, such as M. Ales, and the construction of memorials and monuments inspired by the Hussite movement.

We have found about 30 burgher houses on which Hussite motifs were drawn between 1880-1914 so far. Most of them are situated in Prague, the traditional centre of cultural, social and economic development of the Czech lands. Significant architectural monuments with Hussite motifs can also be found in Kolín, Pardubice, Polička, Strakonice, Rokycany and Pilsen.

In future, the research of the given issue will continue since it contributes to the creation of a general picture of the new Hussite tradition in Czech society. Research in towns in connection with information acquired from professional literature and period newspaper articles should continue developing. Not only that, the scope of the research should expand too; it might for example include Hussite motifs on village structures or possibly similar motifs on buildings in foreign countries, in particular on houses of Czech emigrants.

Jan Żiżka w polskiej literaturze i sztuce

Bogumiła Kosmanowa

„Ludzie sławni i wybitni, a także niekoniecznie zasłużeni, tacy jednak, którzy zafrapowali wyobraźnię współczesnych, mają zazwyczaj dwa żywoty. Pierwszy z nich zamyka się w biologicznym cyklu życia, od narodzin aż do śmierci. Drugi trwa o wiele dłużej, obejmuje bowiem dzieje zmiennych kolei pamięci i zapomnienia, sporów, jakie się wokół tych postaci toczyły, gwałtownych nieraz rewizji tradycyjnych ocen, dostrzegania coraz to nowych wartości w czczonym od wieków bohaterze. Sławny człowiek stoi na cokole, w przenośni i dosłownie; niemal każdy wiek widzi go jednak w odmiennym świetle; każde pokolenie, stronnictwo polityczne, ugrupowanie ideowe dostrzega w nim ucieleśnienie drogiej sobie wartości. Wielki pisarz, wódz zasłużony dla obrony niepodległości, wybitny polityk patronują kolejno coraz to innym nurtom, ruchom czy kierunkom. A często nawet nie kolejno.”

Od takiej konstatacji zaczęli wstępne uwagi do kilkutomowego (dotąd ukazały się trzy woluminy) zbioru naukowych esejów poświęconych polskim życiorysom historycznym i legendarnym jego redaktorzy, Zofia Stefanowska (literaturoznawca) i Janusz Tazbir (jeden z najwybitniejszych współczesnych polihistorów). Dalej zauważyli: „Pamięć o ludziach wybitnych i zasłużonych odgrywa znaczną rolę w rozwoju świadomości historycznej; po pewnym czasie prawdziwe realia ich życiorysów przestają mieć istotniejsze znaczenie. Ludzie ci stają się bowiem przede wszystkim symbolami: ofiarności dla ojczyzny, głębokiego patriotyzmu, mądrej i dalekowzroczonej polityki czy wreszcie bohaterskiej śmierci.”¹

Szczególnie podatna na historię oglądaną przez pryzmat wybitnych postaci, traktowanych przy tym z przewagą mityczności nad realizmem, była w Polsce doba przedrozbiorowa, kiedy dzieje obejmowały społeczeństwo szlacheckie. Próba odejścia od takiego ujęcia miała miejsce w drugiej połowie XVIII wieku, okresie Oświecenia, który jednak stanowił jedynie krótki przerywnik między tamtą epoką a czasami narodowej niewoli (1795–1918). W wieku XIX historia, z reguły traktowana jako oręż w walce o narodowe przetrwanie, na płaszczyźnie edukacji patriotycznej znowu znalazła się pod przemożnym

---

¹ Przedmowa Redaktorów /w:/ *Życiorysy historyczne, literackie i legendarne*. Pod redakcją Zofii Stefanowskiej i Janusza Tazbira. Seria I. Warszawa 1980, s. 5.

wpływem legendy. Ta dotyczyła zarówno wielkich wydarzeń jak i postaci, zresztą przeważały obrazy związane z ujęciami personalistycznymi². Piśmiennictwu towarzyszyły tu – a często nad nim górowały obrazy, określane jako „malowane dzieje”, docierając zarówno do osób wykształconych (sztuka wysokogatunkowa) jak i do odbiorcy masowego, dla którego słowo pisane było obce lub dalekie. Malarstwo o tematyce historycznej (obrazy, szkice, pocztówki, ilustracje książkowe itd.) odegrało bardzo istotną rolę w kształtowaniu świadomości historycznej – na pierwszym planie spotykamy tu nazwisko Jana Matejki, krakowskiego artysty z rodziny pochodzenia czeskiego, dalej kilku pokoleń rodziny Kossaków (przede wszystkim Juliusz i Wojciech), z których jeden (obok Jana Styki) na trwałe zapisał się jako twórca *Panoramy Racławickiej*.³ Często obie formy szły ze sobą w parze poprzez bogato ilustrowane teksty, w tym z literatury pięknej.⁴ Nie należy też zapominać o historyzmie w architekturze, o restauracji budowli z dawnych wieków oraz o stylizacji przypominającej przeszłość (przede wszystkim neogotyki).⁵

Spółczesność polskie pod trzema zaborami – rosyjskim, pruskim i austriackim – było wyraźnie zróżnicowane tak pod względem materialnym, jak i w zakresie wykształcenia, w tym kultury historycznej. Badacz wyodrębnia jej następujące rodzaje: naukowa, popularnonaukowa, popularna, powieściowa i kalendarzowa.⁶ Od tamtych czasów wiele się zmieniło, jednak owo

² Zob. zbiór studiów przygotowanych w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk pod red. Jerzego Maternickiego: *Edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX wieku*. Warszawa 1981 oraz idem, *Kultura historyczna dawna i współczesna. Studia i szkice*. Warszawa 1979, s. 32 nn. (rozdział: *Historia i wychowanie pokoleń. Dwa nurty w polskiej edukacji historycznej doby poróżbiorowej*).

³ Obraz zwycięskiej bitwy z Rosjanami w powstaniu 1794 r. pod wodzą Tadeusza Kościuszki, który powstał i był wystawiany przez kilka dziesięcioleci we Lwowie, po drugiej wojnie światowej znalazł się we Wrocławiu. Po odzyskaniu pełnej suwerenności jest tam obecnie eksponowany w specjalnie wzniesionym budynku.

⁴ Mieczysław POREŃBSKI, *Malowane dzieje*. Warszawa 1961; *Sztuka i historia. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków sztuki w Krakowie (XI 1988)*. Warszawa 1992. Praca zbiorowa z okazji 150 rocznicy urodzin Jana Matejki.

⁵ Jerzy FRYCZ, *Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795-1918*. Warszawa 1795; zob. też BOGUMIŁA i Marceli KOSMANOWIE, *Tytus Działyński i jego dzieło. 150 lat dziejów Biblioteki Kórnickiej*. Wrocław 1978; B. KOSMANOWA, *Edward Raczyński – człowiek i dzieło*. Bydgoszcz 1998.

⁶ J. MATERNICKI, *Kultura i edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX w. Zarys problematyki i postulaty badawcze /w:/ Edukacja historyczna*, s. 123.

zróznicowanie całkowicie nie zanikło. Pozostał obok tekstu obraz, może nawet silniej oddziałujący dzięki nowym środkom przekazu (film, telewizja), nadal też w określonych środowiskach preferowana jest przeszłość poprzez wybitne postacie, odrywane od środowisk, w których działały. Oczywiście właściwe proporcje stara się dosyć skutecznie zachowywać naukowa biografistyka historyczna.⁷

Czterechsetna rocznica śmierci ojca polskiego dziejopisarstwa, Jana Długosza w 1880 r. stała się okazją nie tylko do ponadzaborowego zjazdu historyków polskich, ale i do wydania drukiem – zarówno w łacińskim oryginale, jak i w przekładzie na język polski, dokonany przez profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Karola Mecherzyńskiego jego fundamentalnego dzieła o przeszłości ojczyzny, doprowadzonego do roku śmierci autora. Na jego kartach spotykamy wzmianki o wielu Czechach, w tym o jednym z bohaterów narodowych utożsamianym z husyckim Taborem. Oczywiście prawowierny syn Kościoła, jakim był ówczesny kanonik krakowski na krótko przed śmiercią nominowany na arcybiskupstwo lwowskie (ingresu do tej katedry odbyć nie zdążył) nie wspominał o jego specyfice wyznaniowej a jedynie skupił uwagę na jego dokonaniach militarnych, i to związanych z państwem Władysława Jagiełły. W księdze jedenastej (przedostatniej) *Roczników czyli Kronik sławnego Królestwa Polskiego* czytamy w opisie wielkiej wojny z Zakonem Krzyżackim, ale już po bitwie pod Grunwaldem z dnia 15 lipca 1410 r. (opieramy się na nowym krytycznym przekładzie, który zastąpił archaiczne tłumaczenie Mecherzyńskiego):

„Król polski Władysław po zdobyciu zamku Radzyna we wtorek po św. Mateuszu, dwudziestego września, daje w dzierżenie zamek Radzyń Czechowi Jaśkowi Sokołowi, rycerzowi wypróbowanej wierności i odwagi. Pozostała z nim w tymże zamku znaczna liczba Polaków i Czechów, między innymi Czech Żiżka, z biegiem czasu sławny dowódca wojsk w Czechach, wsławiony częstymi zwycięstwami oraz Angelus i wielu innych”.⁸

⁷ Nadal jednak preferowane są postacie z kręgów monarszych i związanych z dawniejszą historią militarną (zob. szkice w trzech tomach *Życiorysów historycznych...* – zob. przypis 1). Po zniesieniu na początku 1990 r. w Polsce cenzury stały się możliwe źródłowe badania nad czasami nowszymi i współczesnością, w tym dotyczące postaci.

⁸ *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego (Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae)*. Księga dziesiąta i księga jedenasta 1406–1411. Przekład na język polski Julia Mrukówna. Redakcja tomu i komentarz Józef Garbacik i Maria Kowalczyk. Warszawa 1982, s. 561.

Stało się to punktem wyjścia do wersji o udziale sławnego wodza taborytów, Jana Žižki z Trocnowa w wiekopomnej bitwie, jednej z największych w dziejach średniowiecznej Europy. Również później znanym dowódcą husyckim był ów Angelus ze „Sumerpurku”, który towarzyszył Žiżce w wyprawie w południowych Czechach.⁹ Nie był to jednak – jak wykazał czołowy znawca tematu, sławny Jan Žižka z Trocnowa, ale jakiś jego mniej znany imiennik.¹⁰ Nie oznacza to, by nie został przez historyczną legendę do tego wielkiego starcia zaanektowany i utożsamiony z tamtym imiennikiem. Zresztą nie tylko legendę, jako że również wśród historyków nie ma zgody i nie brakuje aprobaty dla wersji Długosza, który o bitwie słyszał od jej bezpośrednich uczestników, w tym od własnego ojca. Autor fundamentalnego dzieła o wojnie z lat 1409-1411, Stefan Maria Kuczyński nie wątpi w obecność na polach grunwaldzkich przyszłego wodza taborytów i sądzi, że zdobyte tam doświadczenie zużytkował on wkrótce podczas wojen husyckich, zwłaszcza w zakresie zwiadu, ubezpieczania oddziałów podczas marszu i roli lekkiej jazdy w walce.¹¹

Nazwisko słynnego Taboryty pojawia się również w latach późniejszych na kartach dzieła Długosza. W ostatniej zapisce dotyczącej roku 1415 pisze on o błędnej herezji narodu czeskiego, „niegdyś szlachtetnego i rozsądnego”, który teraz (czyli po połowie XV wieku, kiedy powstawały *Annales*) trwa w owym „uporze i szaleństwie”.¹² W cztery lata później odnotował „różne zbrodnie zwolenników Wiklefa dokonane pod wodzą Jana Žižki” (rabunek klasztoru kartuzów w Pradze i profanacja zwłok Wacława Luksemburczyka),¹³ w roku następnym założenie przezeń Taboru i wojnę z królem Zygmuntem (nie stroni od pochwał dla wojennego geniuszu wodza),¹⁴ który

⁹ Zob. J. GOLL, *Cechy a Prusy ve stredoveku*. Praha 1897, s. 122 przypis 42.

¹⁰ M. BISKUP, *Z badań nad „Wielką Wojną” z Zakonem Krzyżackim*, „Kwartalnik Historyczny” 1959, zeszyt 2, s. 687.

¹¹ S. M. KUCZYŃSKI, *Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409-1411*. Wydanie trzecie. Warszawa 1966, s. 49 n. Zob. też s. 194, 204, 206, 208 („...przyszły wódz husytów, Jan Žižka z Trocnowa, jest podkomendnym Sokoła i dopiero w dziesięć lat po Grunwaldzie zasłynie w Europie.” Ale dalej wyraża się autor z pewną powściągliwością, pisząc, że przy Jašku Sokole znajdował się „podobno również” sławny w późniejszych latach wódz taborytów Žižka (s. 486).

¹² *Jana Długosza Roczniki*. Księga jedenasta: 1413-1430. Przekład J. Mrukówna, komentarze Stanisław Gawęda. Warszawa 1985, s. 61.

¹³ Ibidem, s. 110-112.

¹⁴ Ibidem, s. 140 nn.

straciwszy w boju drugie oko nadal walczył („i tak ślepy lud szedł za ślepym wodzem”¹⁵) odnosząc zwycięstwa. Wziął nawet do niewoli słynnego polskiego rycerza Zawiszę Czarnego, który udał się w 1421 r. do Czech w poselstwie od Władysława Jagiełły.¹⁶ Po raz ostatni wspomina o Żiżce pod 1424 r., relacjonując kolejne jego walki z Zygmuntem Luksemburczykiem.¹⁷ Poświęca mu wyjątkowo wiele miejsca, cytuje nawet przemówienie do ludu Pragi (często do tekstu kroniki wprowadzał takie fikcyjne przez siebie skomponowane mowy) a przy okazji nazywa go „ślepy młodym, nicponiem heretykiem i świętokradcą”.¹⁸

Nie zabrakło miejsca dla wodza taborytów w polskich pracach na temat husytyzmu, zarówno tych dawniejszych, kanonizujących husytyzm i przestarzałych¹⁹ jak też nowszych i wolnych od jednostronnego ujęcia.²⁰ Natomiast do dziejowej legendy przeszedł jako wybitny uczestnik bitwy pod Grunwaldem, niezależnie od tego, czy to on czy jego imiennik w niej uczestniczył. W tym wypadku wystarczył – choć nie dla wszystkich – głos Jana Długosza. Wprawdzie Henryk Sienkiewicz, być może wiedziony intuicją historyka, nie wymienia go, choć znajduje miejsce na kartach *Krzyżaków* miejsce dla innych Czechów (zresztą nie zawsze z całkowicie pozytywną oceną).²¹ Natomiast nie ma wątpliwości jego starszy kolega, Józef Ignacy Kraszewski, który nie doczekał triumfu tej powieści na rynku czytelnicy. Na pół wieku przed jej powstaniem pisał on w szkicu z podróży historycznej po polskich kresach jako o uczestniku bitwy pod Grunwaldem po stronie polskiej i późniejszym (od 1419 r.) znakomitym wodzu husytów. Negatywnie oceniając cesarza Zygmunta przeciwstawił mu czeskiego wodza, którego ciało mściwy Luksemburczyk po śmierci (1424) polecił, aby „na pastwę ptakom rzucono a skórę wyciągnięto na bęben samym odgłosem mający odstraszać nieprzyjaciół.”²²

Słynny czeski rycerz i wódz z pierwszej ćwierci XV wieku został niewątpliwie rozślawiony w Polsce przede wszystkim przez Jana Matejkę. Na jego

¹⁵ Ibidem, s. 148.

¹⁶ Ibidem, s. 162.

¹⁷ Ibidem, s. 214 nn.

¹⁸ Ibidem, s. 216.

¹⁹ Taką opinią cieszy się zwłaszcza obszerne dzieło Ewy MAŁECZYŃSKIEJ, *Ruch husycki w Czechach i w Polsce*. Warszawa 1959.

²⁰ Zob. Paweł KRAS, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*. Lublin 1998.

²¹ Na ten temat Marceli KOSMAN, *Na tropach bohaterów „Krzyżaków”*. Warszawa 1995.

²² J. I. KRASZEWSKI, *Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy*. Warszawa 1985, s. 209.

sławnym obrazie wielkiej bitwy stał się jedną z centralnych postaci, widzimy tam potężnego wojownika, który sieje spustoszenie wśród nieprzyjaciół swoim wzniesionym w tym momencie mieczem.²³ Zacytujmy opinię znakomitego historyka sztuki o jednym z najbardziej znanych wielkich (również w dosłownym znaczeniu) jego obrazów, zatytułowanym *Grunwald*:²⁴ „Główny zamysł kompozycyjny i ideowy dzieła, określony trójką: Witold – Żiżka – śmierć wielkiego mistrza, opleciony jest mnóstwem mniej lub więcej istotnych epizodów”.²⁵ I nieco dalej uwaga natury ogólnej, dotycząca również interesującego nas tematu: „Podobnie jak całe obrazy, żyją w wyobraźni Matejki i pojedyncze postacie. Stańczyk, Wit Stwosz, Kopernik, *Żiżka*, królowa Jadwiga, Zygmunt August, Barbara (Radziwiłłówna – uzup. Moje, BK) – mają w niej stałe nieomal miejsce, współbrząc z powracającymi problemami, konfliktami, stanami uczuciowymi artysty. „Ja ich widzę jak żywych” – mówił Matejko przyjacielowi, w jednym zaś z listów pisał: „Różne małe, długie, krótkie, wyższe, szersze, niższe landszafty i kopersztychy pokazują się naocznie w mojej mózgowicy jak w latarni, rześisto oświeconej”.²⁶

We wrześniu 1878 r. *Bitwa pod Grunwaldem* została przeniesiona ze stosunkowo szczupłej jak na wielkie rozmiary obrazu²⁷ pracowni Matejki do sali w ratuszu celem ostatecznego wykończenia przy wykorzystaniu uwag krytycznych i spojrzenia na płótno z pewnej odległości. Wśród 25 zidentyfikowanych osób umieszczeni byli ojciec i imiennik dziejopisa Jana Długosza oraz jedyny cudzoziemiec – właśnie Jan Żiżka. Obraz został wystawiony najpierw w Krakowie a następnie w Wiedniu, Warszawie (dwukrotnie) Petersburgu, Berlinie, Lwowie, Peszcie i Paryżu.²⁸

²³ *Jan Matejko*. Wstęp napisał Juliusz Starzyński. Warszawa 1962, rycina 65 (jest to fragment obrazu *Bitwa pod Grunwaldem*).

²⁴ Po raz pierwszy szkic *Bitwy pod Grunwaldem* powstał w 1872 r. i w zasadzie odpowiadał późniejszej kompozycji, zrealizowanej jako wyraz protestu przeciw ekspansji prusactwa po zwycięstwie nad Francją w 1870 r. M. PORĘBSKI, *op. cit.*, s. 152. Zob. też W. DANEK, *Matejko i Kraszewski. Dwie koncepcje dziejów Polski*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1969.

²⁵ M. PORĘBSKI, *op. cit.*, s. 154.

²⁶ *Ibidem*, s. 156 n. Podkr. moje – B. K. Wśród tematów młodzieńczych szkiców i kompozycji Matejki, zestawionych w książce Porębskiego (s. 207, przypis 44), znajdował się pochodzący z 1859 r. „*Żiżka ranny niesiony przez żołnierzy w bitwie*.”

²⁷ Rozmiary obrazu: 425,5 cm × 987,5 cm.

²⁸ Marian Gorzkowski, *Jan Matejko. Epoka od r. 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*. Opracowali Kazimierz Nowacki i Ignacy Trybowski.

Latem 1884 r., podczas pobytu na wakacjach na wsi w podkrakowskich Krzesławicach Matejko wykonał sześć szkiców historycznych, z których jeden został zatytułowany: *Ślepy Żiżka na polu bitwy jako dowódca* – przedstawia go niesionego na noszach, kiedy wydaje rozkazy Prokopowi. Scena o zmroku, podkomendni sławnego Taboryty rzucają kamienie na nieprzyjaciół.²⁹

Mimo wątpliwości co do udziału przyszłego wodza husytów w bitwie pod Grunwaldem, wersja ta trafiła do polskich podręczników historii i zyskała uznanie w oczach części znawców epoki. Tak silnie oddziałuje na potomnych obraz literacki XV-wiecznego dziejopisa krakowskiego i wizja malarska Matejki.³⁰

Kraków 1993, s. 118. Artysta początkowo miał zamiar przeznaczyć na malowanie obrazu pięć lat, ale zrealizował zamiar w trzech latach. Jako pierwowzór postaci Żiżki pozował jego brat Edmund, „był błyszczący i jakby wyciosany” – uwaga z 16 września 1878 r. (ibidem, s. 176).

²⁹ GORZKOWSKI, *op. cit.*, s. 282.

³⁰ Jako przywódcę grupy ochotników czeskich w bitwie pod Grunwaldem określa Żiżkę w podręczniku dla szkoły podstawowej, in: Marceli KOSMAN, *Historia dla klasy VI*. Wydanie siódme. Warszawa 1981, s. 8.

Jan Žižka in Polish Literature and Fine Art

Bogumiła Kosmanowa

The famous Tábor captain entered Polish legends as an unusual participant in the battle of Grunwald, disregarding the question whether he himself participated in it or someone else of the same name. In this case, Jan Długosz's interpretation of the event was sufficient for most writers, however, not everyone. Henryk Sienkiewicz, who might have followed his intuition as a historian, does not mention Žižka, even though we can find other Czechs in his book called *The Crusaders*. In a sketch from historical journeys along the Polish border, Józef Ignacy Kraszewski wrote about Žižka as a participant in the battle of Grunwald fighting on the Polish side and as a subsequently (after 1419) distinguished Hussite leader.

The renowned Czech knight and commander during the first quarter of the 15th century was honoured in Poland namely thanks to Jan Matejko. In the picture called *The Battle of Grunwald* the mighty warrior is seen standing amidst his enemies causing havoc with his raised sword. In 1884 the artist made six historic sketches, one of which (*Blind Žižka in the battlefield as a commander*) shows Žižka being carried on a stretcher giving commands to Prokop Holý.

Notwithstanding the disputes regarding the participation of the future Hussite leader in the Battle of Grunwald, this interpretation got into Polish history books and was acknowledged by some specialists in the medieval era. So powerful is the literative picture by the Krakow historian of the 15th century and the image painted by Jan Matejko.

Bojovný Jan Hus a romantický Jan Žižka: obraz husitství ve francouzské literatuře (George Sand a Victor Hugo)¹

Doubravka Olšáková

Můžeme říci, že dílo George Sandové, významné francouzské spisovatelky 19. století, představitelky progresivního proudu francouzského romantismu, je v Čechách již velmi dobře známé. Její pojednání o Janu Žižkovi, Prokopu Holém či její román *Consuela a Hraběnka z Rudolstadtu*, část jejichž děje je situován do Čech, jsou citována v kontextu francouzských ohlasů husitství v Evropě v 19. století zřejmě nejčastěji. V dosavadních rozbořech těchto děl rezonoval především pohled skrze prizma vlivu rodícího se socialistického hnutí, potažmo skrze sympatie této nonkonformní autorky ke komunismu. Tento postoj byl dán především interpretací marxistické historiografie, která v George Sandové spatřovala autorku tvořící výlučně pod vlivem socialistických myšlenek a pod latentním vlivem komunismu. Touto interpretací byla mimo jiné umocněna i „pokrokovost“ dalších českých autorů národního obrození, mezi nimi např. i Boženy Němcové, která se k George Sandové hlásila jako ke svému literárnímu vzoru a patřila mezi její nadšené obdivovatelky. Francouzský vliv socialistické autorky na české literáty byl v první řadě výrazem spřízněnosti francouzského a českého socialistického hnutí. Všichni dosavadní autoři se zaměřili především na toto vnímání jak *Consuely*, Jana Žižky a Prokopa Holého, tak i *Hraběnky z Rudolstadtu*...²

---

¹ Tento text vznikl za finančního příspěvku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v rámci projektu podpory výzkumu a vývoje číslo LN00A04.

² Vladimír BRETT, *George Sand a Čechy*, in: Sborník Národního muzea v Praze, řada C – literární historie, sv. X (1965), č. 2, s. 57–75, dále Týž, *Doslov*, in: George Sandová, *Consuela*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1988, s. 457–461, Týž, *Romantická hlasatelka sociální obnovy*, in: George Sandová, *Valentina – Rodové tajemství – Jana*, Odeon, Praha 1977, s. 721–727 (stejně tak i pro další doslovy a úvodní komentáře k českým překladům z pera tohoto literárního historika), dále: Jacques VIARD, *Tábor dans l'œuvre de George Sand, dans l'œuvre de Pierre Leroux et dans l'Encyclopédie nouvelle*, in: Husitský Tábor, sv. 11, 1994, s. 51–75, dále: Josef V. POLIŠENSKÝ, *Le „problème tchèque“ et la France de 1789 à 1848*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica, 1966, No 3, pag. 75–94 (Josef Polišínský uvádí navíc u datace děl G. Sandové nesprávné údaje). Zřejmě jedinou výjimkou je stať francouzského autora George Lubina, v níž upozorňuje na postupný vývoj G. Sandové, srov.: Georges LUBIN, *George Sand, est-elle vraiment allée en Bohême?*, in: Philologica Pragensia, 1964, 7 (46), č. 4, s. 336–345.

V životě George Sandové však hrál příklon k socialistickému myšlení hlavní roli jen relativně krátce – necelých 20 let v období od roku 1844 do šedesátých let 19. století. Tato díla a jejich posloupnost však odrážejí především postupný vývoj politického myšlení George Sandové, stejně jako i proměnu vztahu francouzské společnosti k českému národu a k jeho dějinám.

Chronologicky je nejstarším dílem román *Consuela*. Ten byly publikován v roce 1842 na pokračování v *Revue Indépendante*, časopisu, který vznikl tak říkajíc „na truc“ nejvýznamnější francouzské revue té doby *Revue des Deux Mondes* a který měl přinášet nový, nekonzervativní pohled na francouzskou společnost a kulturu. Po *Consuele* přichází delší studie Jean Ziska (1843)³, po ní volné pokračování *Consuely* pod názvem *Hraběnka z Rudolstadtu* (1843–44) a nakonec *Procope le Grand* (1844).

Připomeňme si na tomto místě stručně hlavní děj *Consuely*. Ten se odehrává za doby vlády Marie Terezie: mladičká *Consuela* se učí zpěvu u vynikajícího učitele Porpora v Benátkách. Je nesmírně talentovaná a brzy se dostává na první místo mezi benátskými operními zpěvačkami. Osobní zášť okolí a nástrahy hraběte Zustinianiho jí donutí uniknout s doporučujícím dopisem svého učitele do Čech. Zde působí jako společnice na Obřím hradě pánů z Rudolstadtu, šlechticů, jenž odvozují svůj původ od Jiřího z Poděbrad. Pološílený Albert, syn pána z Rudolstadtu, se do *Consuely* zamiluje, ta však prchá před jeho láskou nejdříve do Vídně a pak se cestou osudu ocitne v Praze, přes kterou míří se svým učitelem do Berlína. *Consuela* odmítá Albertovu lásku především z toho důvodu, že společenské rozdíly mezi nimi jsou příliš velké (on – šlechtic, ona – zpěvačka a herečka k tomu, atd.). Těsně před Albertovou smrtí se za něj *Consuela* přesto provdá, aby později odešla z Obřího hradu, kde zanechává veškerý sňatkem nabytý majetek abatysi Věnceslavě, a věnovala se své kariéře nadané zpěvačky.

Dostává-li se do popředí zájmu čtenáře husitství, děje se tak skrze Alberta, pološíleného syna pána z Rudolstadtu. Ten ve své neidentifikovatelné chorobě podobající se šílenství prožívá stavy, v nichž se vidí být Žižkou, znovu prožívá válečná traumata a běsnění, v každodenním životě pak přijímá pod obojím po husitském způsobu, zná nápěvy starých husitských písní, atd.

---

³ V tomto textu jsme pracovali s v Čechách dostupným vydáním z roku 1867. Srov.: George SAND, *Jean Ziska (Épisode de la guerre des Hussites)*, Michel Lévy Frères, Paris 1867. Stejně tak i pro vydání Prokopa Holého, srov.: George SAND, *Procope le Grand*, Michel Lévy Frères, Paris 1867(?).

Více než cokoli jiného však připomíná charakteristika Alberta charakteristiku českého národa, tak jak mohla být spatřována ve Francii první poloviny 19. století: „A tak zatímco ostatní členové rodiny Rudolstadtů jsou věrnými poddanými Marie Terezie, prožívá Albert v pološilných halucinacích znovu tragické dějiny svého rodu, přeskakuje staletí, vtěluje se do minulých životů a je posledním kališnickým bojovníkem za nezávislost a svobodu.“⁴ Stejně tak se i při následující interpretaci Albertova výroku můžeme domnívat, že do něj George Sandová vtěluje svou představu českého národa a jeho postavení: „Přikazujete mi, abych poznal přítomný čas a lidské záležitosti a lépe jim porozuměl. To nemohu. Abych zapomněl na jistá období svého života, musel bych překonat strašlivé krize, a abych se dokázal vcítit do nové doby, musel bych na svou proměnu vynaložit úsilí, které by mohlo znamenat mou smrt.“⁵ Poté, co je Consuela seznámena s husitským učením a s jeho dějinami, čímž pochopí mj. i proč hrabě Albert přijímá pod obojím, konstatuje: „Je to všechno velice bizarní – a nemohu si to vysvětlit jinak než nadšeným vlastenectvím, které, mám-li být upřímná, hraničí u hraběte Alberta s blouzněním.“⁶

Co nás k této interpretaci vede? Právě ve čtyřicátých letech 19. století se začíná francouzská společnost zajímat více o dění ve střední Evropě.⁷ Zponenáhla zjišťuje, že v onom „německém“ prostoru střední Evropy se nachází i jiné nežli jen německé národy. Jedná se o prvotní, a tedy velmi nesmělý kontakt, letmý objev. Nadlouho pak zůstane problém malých národů ve střední Evropě nepochopen. S jistotou víme, že tento postoj typický pro francouzskou společnost poloviny 19. století se naruší teprve na přelomu let 1866-67 pod vlivem proměny politické situace v tomto prostoru. Definitivní proměnou pak projde teprve po roce 1871, kdy po prohrané prusko-francouzské válce hledají Francouzi spojence proti sjednocenému Německu mj. i v rakouských Slovanech. Hlavní překážkou vedoucí nutně k nepochopení českého „problému“ byl však v očích francouzské společnosti typ argumentace svébytnosti českého národa: odkaz na historické právo zakládající nárok národního sebeurčení francouzská společnost ustavené na pevných základech svébytného státního národa nechápala.

⁴ George SANDOVÁ, *Consuela*, Svoboda, Praha 1988, s. 129-130.

⁵ *Tamtéž*, s. 189.

⁶ *Tamtéž*, s. 146.

Dalším důkazem, který podporuje naši myšlenku, je celková charakteristika Němců a němčiny obsažená v *Consuele*. Němci jsou ve styku s rodinou pánů z Rudolstadtů charakterizováni veskrze negativně (panovační, samolibí, atd.)⁸, němčina je pak přímo uvedena jako „jazyk dvora a poslušných poddaných“⁹.

O pramenech George Sandové pro české reálie již bylo napsáno mnoho.¹⁰ Z oněch nejvýznamnějších děl jmenujme např. klasickou práci Lenfantovu *Histoire de la guerre des Hussites et du Concile de Basle* (Utrecht, 1731), kterou autorka charakterizuje jako „dlouhé, nestravitelné, rozvleklé a téměř nečitelné dílo“.¹¹ Z dalších historiků jí potom bezesporu ovlivnil Henri Martin, na kterého ve svých statích George Sandová odkazuje. Pro dokreslení českých reálií čerpala francouzská autorka především z *Encyclopédie Nouvelle*¹² a to z hesla „Bohême“. Stranou neoponechala ani historické romány¹³, stejně jako i cestopisy Francouzů putujících do Prahy za královskou rodinou Karla X. usazenou

⁷ Tento vývoj je patrný zejména na osobě germanisty a pozdějšího čechofila Saint-René Taillandiera, který na stránkách *Revue des Deux Mondes* představoval francouzským čtenářům dění ve střední Evropě blíže. V padesátých letech a pod vlivem osobního setkání s Františkem Palackým se posléze tamtéž snaží přiblížit francouzskému čtenáři český národ a jeho postavení v habsburské monarchii. Srov.: Saint-René TAILLANDIER, *Situation intellectuelle de l'Allemagne (Vienne-Munich-Berlin)*, in: *Revue des Deux Mondes*, roč. 13, T. 4 - Nouvelle Série, Paris 1843, s. 91-132, dále Týž, *L'Histoire et l'historien de la Bohême - Franz Palacky*. In: *Revue des Deux Mondes: recueil de la politique, de l'administration et des moeurs*, 1er fasc., 1855, Nouvelle Période, 2e Série, T. 10 (avril-juin), s. 360-397, Týž, *L'Autriche et la Bohême en 1869, La question tchèque et l'intérêt français*, in: *Revue des Deux Mondes*, roč. 39, T. 82, Paris 1869, s. 513-544. Dále také: Saint-René TAILLANDIER: *Tchèques et Magyars, Bohême & Hongrie, XVe - XIXe siècle, Histoire-Littérature-Politique*, Didier et Cie, Paris 1869.

⁸ Srov. např. George SANDOVÁ, *Consuela*, Svoboda, Praha 1988, s. 218: „Německý lékař, tlustý samolibý člověk, zvyklý, že ve svém kraji nemá konkurenci a všichni ho poslouchají jako Pánaboha, zvedl těžká víčka a mžouravě se podíval na osobu, která si dovolila takto rozhodovat.“

⁹ George SANDOVÁ, *Consuela*, Svoboda, Praha 1988, s. 277.

¹⁰ Srov. pozn. 1.

¹¹ George SAND, *Jean Žiska (Épisode de la guerre des Hussites)*, Michel Lévy Frères, Paris 1867, s. 1.

¹² *Encyclopédie nouvelle* (Pierre Leroux et Jean Reynaud), t. 2, Paris 1836. Informace o tom, že George Sandová čerpala z této encyklopedie pro české reálie i z hesla „Égalité“ najdeme pouze u autorů vyzdvihující autorčinu socialistické smýšlení.

¹³ A. C. THIBAUDEAU: *La Bohême, roman historique*, Paulin, Paris 1834, 2 vol.

v emigraci na Pražském hradě¹⁴. Sem patří i Chateaubriandovy Paměti ze záhrobí (*Mémoires d'outre Tombe*), které byly doposud pro toto bádání nevyužity. S největší pravděpodobností můžeme říci, že George Sandová Chateaubriandovy deníky a prvotní koncepty pamětí znala. Chateaubriand uskutečnil svou první cestu do Čech relativně pozdě: ve svých 65 letech roku 1833. Čtenáře obou děl zcela jistě zarazí podobnost líčení přechodu pohraničních hor, popisu krajiny (vesměs velmi ponurá). Nejzajímavější je však shoda popisu „Obřího hradu“, sídla pánů z Rudolstadtu, s Chateaubriandovým popisem Pražského hradu. Rozlehlost obou sídel, jejich ponurost, dlouhé pusté chodby s ozvěnou kroků průvodců, zaostalá kuchyně – všechny popisy George Sandové vykazují až nápadnou podobnost s Chateaubriandovým popisem a vnímáním Pražského hradu. Ostatně oba hrady jsou v obou dílech vnímány jako „venkovská“ sídla ... Také při dalším popisu Prahy se zřejmě George Sandová opírala o popis Prahy z Chateaubriandových pamětí. Ostatně i celková koncepce románu Sandové vykazuje možný vliv Chateaubrianda i v dalších oblastech. V jeho dílech lze totiž podle Zdeňka Hrbaty, českého literárního historika zabývajícího českým a francouzským romantismem, velmi úspěšně tématizovat kategorii „posledního“ – poslední král sídlící v Praze (Karel X.), jinde jsou to např. poslední Našežové, poslední z rodu Abencerovců, atd. Kategorie posledního má však u Chateaubrianda podle již zmiňovaného literárního historika Zdeňka Hrbaty dva základní komponenty: být oním „posledním“ znamená představovat konec, uzavření jedné epochy, děje. „Zároveň však to, co končí, v přítomnosti ještě žije nebo spíše živoří, být ‘poslední’ také znamená být věrný, reprezentovat ideu, jít proti toku času, i když v tragikomických pózách a dekoracích.“¹⁵ Do intence Chateaubriandovy kategorie ‘posledního’ tak zapadá i Albert, který pro Sandovou představuje onoho ‘posledního’ dědice husitské minulosti českého národa.

O tom, že Sandová byla s českou realitou na svou dobu velmi dobře seznámena, svědčí i její snaha po rekonstrukci každodenního života v Čechách. Tak např. sluha na Obřím hradě formuluje své nadávky zásadně slovy: „při

¹⁴ To je případ Sosthène de la Rouchefoucauld, který navštívil Prahu v roce 1833 a své vzpomínky na tuto cestu vtělil do *Livre des Cent-et-un*, tome XII. Srov.: Georges LUBIN, *George Sand, est-elle vraiment allée en Bohême?*, in: Philologica Pragensia, 1964, 7 (46), č. 4, s. 340.

¹⁵ Zdeněk HRBATA, *Romantismus a Čechy – Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. H&H, Jinočany 1999, s. 124.

svatém Václavovi...“¹⁶. Stejně tak je i zajímavá scéna zohledňující strach lidu ze svatého Jana z Nepomuku¹⁷, atd.

Tyto aspekty, na něž jsme zaměřili svou pozornost, dosud v sekundární literatuře schází. Ta se, jak už jsme uvedli, soustředila především na konstatování silného vlivu socialistické myšlenky na tvorbu George Sandové ve čtyřicátých letech 19. století. Letmý rozbor uvedeného díla však ukazuje, že socialismus později reprezentovaný pro Sandovou husitským hnutím, nebyl prvotním impulsem k sepsání *Consuely*. Tento román jako takový sice obsahuje náznaky blízkosti mezi husitským hnutím a socialistickou, resp. komunistickou myšlenkou, ve stejné míře však obsahuje i myšlenky rozvíjené v dalších dílech G. Sandové. Jedná se především o pozornost věnovanou lidu na venkově, jeho tradicím, lidové slovesnosti, atd., tedy tématům, jímž se George Sandová věnovala ve své tvorbě později. Všechny tyto aspekty jsou přítomny i v *Consuele*, kde např. postavu „z lidu“ a její paměť např. reprezentuje Zdeněk¹⁸, věrný Albertův druh.

V charakteristice Alberta a husitství podané v *Consuele* zcela schází onen silný sociální aspekt, který je nastíněn, ale nerozpracován v pozdějším díle Jean Ziska a který rezonuje především v románu *Hraběnka z Rudolstadtu* a nejvíce zřejmě v *Procopé le Grand*. Pokud je Albert a jeho osobnost zobrazována v kontextu sociální problematiky, děje se tak pouze z té pozice, kdy se mladý šlechtic zamiloval do mladé herečky a zpěvačky a naplnění jejich lásky brání jejich rozdílná společenská pozice.

Sociální aspekt interpretace husitství zůstává oslaben i v následujícím díle G. Sandové *Jean Ziska*. Autorka v tomto díle prezentuje svým čtenářkám – a právě k těm se Sandová v celém díle obrací oslovením „*chères lectrices*“ – husitství nikoli jako hnutí sociální, potažmo socialistické, nýbrž činí tak především perspektivou ženského hnutí. Všechny ženy totiž ve svém srdci protestují proti dosavadnímu uspořádání, v nichž mužům přináležejí rozhodovací pravomoci nejen v životě veřejném, ale i v životě soukromém. A tak ženy 19. století trpí pod „sociální“ církví (čti institucí) soudobé společnosti stejně jako husité trpěli

---

¹⁶ George SANDOVÁ, *Consuela*, Svoboda, Praha 1988, s. 292.

¹⁷ *Tamtéž*, s. 431.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 234: „Všechny ty náboženské a vlastenecké zpěvy, zhudebněné neznámými českými muzikanty, se v paměti českého národa neuchovaly. Mezi lidem se zachovaly jen některé, a Zdeněk, nadaný mimořádnou pamětí a hudebním citem, zná z lidového podání spoustu písní, které jsem sebral a zaznamenal. Jsou velice krásné.“

pod církví katolickou... Žižka, kterého George Sand popisuje nikoli jako vojevůdce náboženských válek, ale jako nadšeného vlastence a patriota, rozpoutal války v Čechách zejména z důvodu osobní pomsty: mstí tak znásilnění své sestry Vandy jedním z mnichů... To, co je potom na husitech pro George Sand nejpříťažlivější, je fakt, že právě oni byli ve své době silně nakloněni myšlence emancipace žen tím, že jim příchli v mnoha ohledech stejná práva jako mužům, což ospravedlňovali jejich heroickým vystupováním na bitevním poli.¹⁹ V tomto pojetí husitství se již sice také zrcadlí vliv významného francouzského socialistického myslitele Pierra Leroux, který ovlivnil vývoj George Sandové zejména později, ovšem i zde si z něj odnáší George Sandová především učení o rovnosti ženy a muže ve společnosti.²⁰ O sociálním aspektu husitství se dozvídáme pouze částečně a představuje jej v onom krátkém pojednání ponejvíce učení Jana Husa, který se opírá o Viklefa. Pokud Žižka ničí kláštery a řádový majetek, činí tak proto, aby sjednotil národ, který je rozdělen mezi katolickou církev, pod níž úpí, a mezi husity. Vyhlášení náboženské rovnosti je potom definováno jako podmínka rovnosti sociální.

V Hraběnce z Rudolstadt, pokračování Consuely, George Sandová rozvíjí tento motiv sociální rovnosti (hrabě Albert, který znenadáni ožije, neboť ve skutečnosti nikdy nezemřel, opouští rodinné državy a volí potulný život muzikantů společně se svou láskou Consuelou). Teprve v posledním díle věnovaném Prokopu Velikému je již husitské hnutí představováno v intencích rostoucího vlivu socialismu na politické názory George Sandové přímo jako předchůdce Francouzské revoluce: „... a tak je husitská válka podobná Francouzské revoluci nejen co do detailů, ale i co do podstaty, v níž se stýkají.“²¹ Prokop Veliký je tak prezentován jako oběť basilejských kompaktát, jehož smrti bylo zapotřebí k tomu, „aby mohl Řím a císař vjet do Prahy na mrtvole proletariátu.“²² Teprve v tomto okamžiku můžeme hovořit o přímém vlivu

¹⁹ George SAND, *Jean Žižka (Épisode de la guerre des Hussites)*, Michel Lévy Frères, Paris 1867, s. 23.

²⁰ Vladimír BRETT, *George Sand a Čechy*, in: Sborník Národního Muzea v Praze, řada C – literární historie, sv. X (1965), č. 2, s. 60, pozn. 8.

²¹ George SAND, *Procopie le Grand*, Michel Lévy Frères, Paris 1867(?), s. 2, dále např. Tamtéž: „Jan Hus a Jeroným Pražský nejsou dobrovolnými oběťmi hříšné pýchy rétorů, jak se odvážili tvrdit ortodoxní autoři: jsou mučedníky Svobody, Bratrství a Rovnosti (Liberté, Égalité, Fraternité)“.

²² *Tamtéž*, s. 15.

Pierra Leroux, teprve v tomto okamžiku zřejmě čerpá George Sandová z *Encyclopédie Nouvelle* i z hesla „Égalité“.

Postoj George Sandové k českým dějinám tak, jak jsme si jej uvedli, se odvíjí od vývoje jejího politického smýšlení v kontextu francouzské společnosti. Consuela odráží objevení národních hnutí ve střední Evropě, které spadá do stejného období jako např. první statě o Čechách z pera v Čechách velmi dobře známého René Saint-Taillandiera, Jean Ziska zrcadlí prvotní zájem George Sandové o sociální hnutí, které však v tomto období vnímá především jako hnutí vedoucí k emancipaci ženy. Tento pohled se mění v Hraběnce z Rudolstadt a vrcholí teprve v posledním díle *Procopé le Grand*, které vzniká v době, kdy je již George Sandová zcela pod vlivem Pierra Leroux.²³

George Sandová však není jedinou autorkou, která se ve své tvorbě dotkla českých dějin. Kromě ní využíval ve svých básních české historie i Victor Hugo. Ty vznikaly především od čtyřicátých let 19. století a jejich sociální náboj je na mnoha místech mnohem významnější, nežli je tomu u soudobých děl Sandové. Jan Hus je v díle Viktora Huga prezentován po boku Krista, Sokrata, Kolumba a Danta. V básni *Rodinka zas na trůně*, v níž tepe monarchický převrat Ludvíka Napoleona uskutečněný ve Francii dne 2. prosince 1852 a v protikladu k nízkým pohnutkám, jež podle něho vedly Ludvíka Napoleona k převratu, vyzdvihuje Husovo lidství a víru ve spravedlnost:

*„Čas jako ten náš dějinám je za stoku:
váš stůl je prostřený a v dobrém obroku
si všichni zvesela, zbystra hodujete.
A opodál, vrženi v okovy kleté,
důstojně, klidně umírají v pokoře
na kříži Kristus, Sokrates v své agoře,
Kolumbus v žaláři, Jan Hus na hranici...
Lidstvo je oplakává. A k šibenici
svých moudrých, spravedlivých v úctě pohlíží.“²⁴*

Stejný motiv, byť se zohledněním každodennosti a zájmů běžného člověka rozvíjí Viktor Hugo v básni *Já*:

²³ Georges LUBIN, *George Sand, est-elle vraiment allée en Bohême?*, in: *Philologica Pragensia*, 1964, 7 (46), č. 4, s. 344.

²⁴ Victor HUGO, *Beru si slovo*. Odeon, Praha 1985, s. 148.

*„Když vidím, jak má pokrok křídla přetěžká,
když pomyslím, co času člověk promešká,
než pochopí, než začne chtít svá jasná práva
– a jak bída, hoře, zloba neustává –
smutno mi bývá; a pláč se dere do oka...*

*Žel nejsem žádný Kristus. Nevezmou mne do nebes.
A nejsem ani Hus, ba ani Sokrates.
Kdekterý chasníček, čestný, pracovitý,
Je tolik, co já; nerad hladovím, rád jsem sytý.“²⁵*

Přímo revoluci se potom věnuje báseň *Když celým kontinentem:*

*„... vězte, vy pobledlí chodci, v kterých strach žije,
že křídla mohutné orlice – Poezie
těch výbuchů se neleknu.
Vždyť nejšťastnější jsou, když náraz katastrofy
v lavínách umožní jim svrhnout prudké strofy
z hor, jež se Revolučí zvou.*

*Jan Hus i Dante jsou dětmi té orlí matky,
Jež v smrštích divokých, když na mořích jsou zmatky,
důstojně míjí žvlů hru
a jež by bez bázně, navzdory bouři hrozné,
šla stavět hnízdo své a sbírat trávy drobné
třeba do Etny kráteru.“²⁶*

Paradoxně nejméně se Hugo zabývá osobností Husa v básni, která nese přímo název *Jan Hus* – v ní jde především o postavu městského kata, nad nímž se Jan Hus smiloval a v posledním okamžiku mu na hranici odpouští a lituje jej za jeho povolání.

Jan Hus je pro Huga ztělesněním sociální myšlenky, která musí zákonitě vést k sociální revoluci. Je ztělesněním pokroku v dějinách lidstva, je hybatelem jeho dějin. Obdobné charakteristiky u Sandové nenajdeme: pro ni je sice

²⁵ *Tamtéž*, s. 467.

²⁶ *Tamtéž*, s. 412.

Hus ideovým „zakladatelem“ husitství, zdá se však, že se Sandová na mnoha místech domnívá, že Hus jen parafrázuje Viklefa, jak vyplývá z bližšího rozboru. Žižka je pak pro Sandovou romantickým vlastencem bojujícím ve středověku za osobní pomstu prostředky vlastními středověku – zbraněmi a zabíjením. Mnohem více nežli Žižka je pak v husitské reflexi jako sociální reformátor vnímán Prokop Veliký.

Zbývá nám tedy vyřešit problém rozdílného vnímání Sandové a Huga v české historiografii a v literární historii – zvláště po roce 1945. Z tohoto období totiž pochází většina statí zdůrazňující především sociální či socialistickou inspiraci Sandové i pro dobu, kdy tvořila především pod vlivem romantismu (Consuela, Jean Zizka) a nikoli ještě pod vlivem socialistických názorů Pierra Leroux (Hraběnka z Rudolstadt, Procopé le Grand). Viktor Hugo se naproti tomu neobjevuje v žádné stati věnované francouzské reflexi českých dějin v 19. století. Zřejmě hlavním důvodem přednostní reflexe Sandové je pro četné autory statí svůdný koncept kořenů socialismu a objevení socialistického, potažmo komunistického potenciálu husitství v Evropě již ve čtyřicátých letech 19. století, na něž jsme již poukázali. Vztahy George Sandové i s dalšími českými „pokrokovými osobnostmi“ jako např. s Josefem Václavem Fričem dodávaly jejímu socialismu lesku a potřebné legitimizace nových překladů jejích prací do češtiny. V případě Viktora Huga však jeho pojetí husitství a vyzvednutí Jana Husa jako dějinného velikána lidstva naráželo na jeho monarchickou minulost, která nebyla nikdy zcela zapomenuta.²⁷ Z tohoto důvodu vnímáme i dnes v kontextu recepce husitství v západní Evropě především dílo George Sandové, zatímco mnohem významnější Viktor Hugo zůstává na okraji našeho zájmu...

---

²⁷ Otázkou pro další výzkum však zůstává, jakého ohlasu se dostalo básním Viktora Huga a jeho recepti Jana Husa a husitství v Čechách zvláště ve druhé polovině 19. století... Tuto otázku např. Zdeněk Hrbata ve své stati věnované recepti Viktora Huga v Čechách v uvedeném období zcela opomíjí, srov.: Zdeněk Hrbata, *Victor Hugo v Čechách 19. století (K některým otázkám recepce díla a osobnosti)*, in: Česká literatura, roč. 34, 1986, č. 2, s. 122–137.

Combative Jan Hus and Romantic Jan Žižka: a Picture of the Hussite Movement in French Literature (George Sand and Victor Hugo)

Doubravka Olšáková

George Sand ranks among the most significant French romantic authors of the 19th century. Her work is often quoted in Bohemia, namely in the context of foreign reactions to the Hussite movement in Western Europe. In the past, the socialist aspect of her reflection of the Czech Hussite movement was emphasized, however, recent analyses suggest that during the first period of Sand's interest in Czech history this aspect did not play an important role. The attitude of G. Sand towards Czech history is based namely on the development of her political opinions in the context of French society. The novel 'Consuela' describes the discovery of national movements in Central Europe, Jean Ziska reflects the primary interest of George Sand in the social movement, which she understood during this period mostly as a movement targeted at women's emancipation. This view changes in the 'Countess of Rudolstadt' and it peaks only in the last work 'Procope le Grand', which was written at the time when George Sand was completely under the influence of Pierre Leroux, i.e. under the influence of the socialist philosophy.

Another French author who reflected the Hussite movement in his poems was Victor Hugo. He focused on Jan Hus who, in his opinion, personified the social ideas which must logically result in a social revolution. Hus is a synonym for progress in human history and a driving moment of history. In the context of the Czech Marxist historiography of the 2nd half of the 20th century, the work of G. Sand reflecting the Hussite movement in Western Europe was often preferred to Victor Hugo's work whose monarchic origin could never be completely forgotten, not even in spite of his progressiveness.

Žižka a husitství očima dramatika Františka Zavřela

Eduard Burget

30. dubna 1936 schválila poslanecká sněmovna Republiky československé zákon na obranu státu, který tehdejší ministr Národní obrany, agrárník František Machník nazval *magnou chartou naší obrany*. O dva dny dříve vystoupil na půdě parlamentu v rozpravě o zmíněném zákonu poslanec za Národní sjednocení Rudolf Smetánka. Ve svém emotivním vystoupení mimo jiné kritizoval dosavadní pacifismus hlásaný předchozími vládami, který je *...vážným nebezpečím pro brannost a vojenskou zdatnost našeho národa*.¹ Pro dobrou vojenskou zdatnost národa je třeba, dle Smetánky, udělat mnohem více, je nutné skrze kulturní počiny národ v dobrém slova smyslu „zmobilizovat“. K tomu Smetánka dále řekl: *Nedávno, slavná sněmovno, byla uvedena na divadelní scénu velmi pozoruhodná nejlepší dosud hra Zavřelova: ‚Jan Žižka z Trocnova‘. Hra, která má nepochybně všechny vlastnosti státi se hrou vysoce národní a při tom vojenskou. Kritika dílo Zavřelovo z velké většiny ohromě chválí. Nejsou to jen kritiky listů t. zv. pravičácké orientace, ale také listy socialistické. Připomínám ‚A-Zet‘, ‚České slovo‘, ‚Lidové noviny‘, které se o Zavřelově tvorbě vyslovily velmi pochvalně*.² Aby svá slova potvrdil a zaštitil nezpochybnitelnou autoritou, ocitoval Smetánka úryvek z pochvalné recenze sociologa Emanuela Chalupného. Své vystoupení ukončil přáním, aby se Zavřelova hra rozletěla do všech koutů naší vlasti, doslova od Šumavy k Tatrám a všemu žactvu a studentstvu byla povinně nařízena hromadná návštěva divadelního představení této „slavnostní jevištní hry“ oslavující velkého českého vojevůdce.³

Snad jen pro zajímavost na tomto místě poznamenejme, že po čtyřech letech se opět na půdu parlamentu vrátilo Zavřelovo jméno. Poprvé to bylo v roce 1931, kdy se v souvislosti s vydáním Zavřelova následně zkonfiskovaného románu *Fortinbras*, ve kterém autor, dle některých, nabádal k násilnému

---

¹ 39. schůze poslanecké sněmovny Republiky Československé z 28. 4. 1936. Steno-protokoly na <http://www.psp.cz/eknih/>.

² Tamtéž.

³ Městské divadlo na Vinohradech uvedlo Zavřelova Žižku společně s předehrnou *Hus* v režii Františka Salzera. V roli Jana Žižky se představil Gustav Hilmar, který dle recenzenta *Venkova...Měl působivou masku, postoj kmětské statečnosti, slova selské ražby, všechno v rámci účelné prostoty*. Jana Husa ztvárnil Jíří Plachý, zhýralého kardinála František Kreuzman, císaře Zikmunda Vladimír Majer a husitskou ženu Marie Glaserová. Scénografii připravil vynikající architekt Vlastislav Hofman.

odstranění Edvarda Beneše nejen z politického života, ale ze světa vůbec, rozhořela ostrá polemika mezi Jiřím Stříbrným a Jaroslavem Stránským.⁴ František Zavřel to tehdy odnesl vyhozením z ministerstva obchodu a předčasným penzionováním.

Bohužel není známo, zda poslanec Smetánka byl v blízkém vztahu s dramatikem a spisovatelem Františkem Zavřelem, každopádně jeho parlamentní vystoupení může lehce zavánět přátelskou reklamou. Reakce na Zavřelova *Žižku* totiž nebyly, koneckonců jako u většiny Zavřelových her, až zase tak jednoznačně kladné, jak se Smetánka pokoušel svým kolegům ve sněmovně namluvit. Krátce před Smetánkovým vystoupením vydal František Zavřel na obranu své hry leták, kde se pohoršuje nad tím, že krátce po svém uvedení chce Městské divadlo na Vinohradech stáhnout jeho *Žižku* z repertoáru. Hlavní příčinu neúspěchu viděl, tak jak to u něj bylo víceméně obvyklé, v nepřátelských kritikách, kteří ve spojení s řediteli a dramaturgy velkých pražských divadel nedokážou ocenit „skutečného“ dramatika.⁵ Jaký tedy skutečně byl Zavřelův *Jan Žižka z Trocnova*, který podle mínění *Práva lidu* a *Národního osvobození* připomínal více přestrojeného Hitlera než husitského vojevůdce?⁶

Pro lepší pochopení dobového kontextu se zastavme krátce u osobnosti samotného autora.

František Zavřel se narodil 1. listopadu 1884 v Trhové Kamenici. Od gymnaziálních let psal básně a jeho velkým vzorem byl Jaroslav Vrchlický. S Vrchlickým se osobně seznámil a jeho první manželkou byla dokonce Vrchlického dcera, herečka Eva Vrchlická. Oba spojovala především velká láska k divadlu. Po ukončení studií na právnické fakultě našel v roce 1918 uplatnění jako úředník ministerstva obchodu, kde pracoval až do svého penzionování v roce 1931. Vedle poezie se začal věnovat též dramatu. Jeho první dramatické pokusy nezůstaly bez odezvy u jeho generačních vrstevníků. Například Zdeněk Kalista

⁴ Srov. stenoprotokoly poslanecké sněmovny z 5. 2. 1931 (101. schůze), 6. 2. 1931 (102. schůze) a 10. 2. 1931 (103. schůze) <http://www.psp.cz/eknih/>.

⁵ Leták je datován 5. 3. 1936 a je poskládán z úryvků recenzí na *Jana Žižku z Trocnova*. František Zavřel na něm upozorňuje, že jeho hra o Žižkovi byla původně Městským divadlem na Vinohradech na základě posudku Františka Langerera odmítnuta, teprve s příchodem nového ředitele Bedřicha Jahna přijata k provozování.

⁶ František Zavřel podal na *Právo lidu* a *Národní osvobození* žalobu, kterou později stáhl. Srov. LA PNP, fond Miroslav Rutte, dopis Františka Zavřela redakci Národních listů z 9. 6. 1936.

ve svých pamětech o Zavřelovi napsal: ...*na samém počátku let dvacátých, znamenal Zavřel jednoho z nejsmělejších novátorů generace: jeho Kamenný host se svými padesáti obrazy, střídajícími v jakémsi kaleidoskopickém sledu různé scény a prostředky, přiváděl nás na samý okraj divokých dramatických pokusů německého expresionismu.*⁷ Zároveň se v té době již Zavřel začínal projevovat, tak jak to pro něj bylo po celý život charakteristické, slovy Zdeňka Kalisty, jako člověk ...*do sebe uzavřený, bez hlubšího vztahu ke komukoli ze svých přátel, egocentrický a egoistický. Dozvěděl-li se o nakladateli, který by byl ochoten vydati nějakou knížku, hleděl si tohoto nakladatele zabezpečiti především pro sebe.*⁸ V průběhu dvacátých a třicátých let přibývala Zavřelova dramata, na počátku převážně s historickou tematikou, později též veselohry s Vlastou Burianem, z nichž mezi nejznámější patřila později zfilmovaná komedie *Dědečkem proti své vůli*. Rozporuplné reakce provázely snad každý nový Zavřelův dramatický opus. Jeho tvorbu asi nejvýstižněji charakterizoval v roce 1926 recenzent *Národních listů*, když napsal: *Opakování je kazatelská nemoc Zavřelova. Základní nemoc. Nemoc celého organismu. Až po věčný návrat k motivu napoleonskému, ať vážně myšlenému anebo zkarikovanému. Až po styl, jenž je stále stejně stručný, telegrafní, nervosní a řekl bych zavilý.*⁹ Zavřelovi bylo vytýkáno, že chrlí jednu hru za druhou, aniž by přišel s něčím novým, recykluje starší hry a vydává je po drobných úpravách za nové. Libuje si v kultu nadčlověka, jeho velkým hrdinou byl ve dvacátých letech Napoleon Bonaparte. Tomuto muži Zavřel připsal několik básní, pojmenoval po něm básnickou sbírku a později o Napoleonovi napsal divadelní hru. V básni *Evropa* ze sbírky *Napoleon* se svým typickým způsobem vyrovnává se starou Evropou: *To tvoje tvář je, přeuobhá / Evropo! Lstivě srazivši / nejmocnějšího poloboha, / ty dovedeš se mazlit s uší. / Ona je tobě zřejmě milá / a ty jí také rozumíš. / Velikost císařova - byla. / Bezcenný hlupák žije. Slyš! // Slyš kletbu, kterou ve tvář vrhám / zlotřile pusté hříšníci, / škrabošku tvouj dutou trhám, / kterou sis vetkla do lící. / Jsi strašna, nejsi vinna ale, / neb bůh (bůh-!) tebe ovládá, / jenž velikost popravuje stále / a protězuje hovada.*¹⁰ Pro Zavřelovu tvorbu byla typická vlastní identifikace s hlavními hrdiny jeho her a románů. Stejně jako oni, i jejich autor náleží mezi výjimečné osobnosti, které zaslepené a hloupé okolí nedokáže docenit a nakonec je zničí. Zavřel byl velmi sebestředný a svou zlobu si velmi často vyléval na literární a divadelní kritiky.

⁷ Z. KALISTA, *Po proudu života 1*, Brno 1997, s. 606.

⁸ Tamtéž, s. 640.

⁹ *Národní listy*, 2. 12. 1926.

¹⁰ F. ZAVŘEL, *Napoleon*, Praha 1925.

Zvláště Karel Čapek ležel Zavřelovi dlouho v žaludku, nejen pro svůj intelektuální postoj a pacifismus, ale nejspíše i proto, že v roce 1921 odmítl Zavřelovo drama *Přemysl Otakar II.* k provozování ve Vinohradském divadle. Zavřelovo hru v dopise Olze Scheinpflugové označil doslova za „hnusnost“.¹¹

Drama *Jan Žižka z Trocnova* mělo být velkým návratem Františka Zavřela do divadelního světa. Po aféře kolem románu *Fortinbras* v letech 1930–1931 se Zavřel tak trochu stáhl. Po svém penzionování si otevřel vlastní advokátní kancelář, kterou začal poměrně úspěšně provozovat a anonymně vydal v roce 1933 sbírku epigramů nazvanou *Před koncem*, ve kterých si vyřizuje účty s kdekým, vedle Karla Čapka to byli hlavně prezident T. G. Masaryk a Edvard Beneš: *Ubohá země, do které se vrýval / Žižkových vojáků zjev nadlidský, / ubohá země, které marně zpíval, / kretény ubitý, veliký Vrchlický! / Ubohá země hrdinů a reků, / kde je tvá duše, která do tmy věků / planula kdysi? Kde jsou králové, / kteří ti vládli, římsští císaři? / Ubohá země, do tmy kovové / jsi zatata, v níž hvězdy nezáří. / Což nemáš v sobě ani špetku vzdoru? / Nevidíš v dálce novou Bílou Horu? / Sneseš, by tobě plili do tváří / dva chladní, řemeslní kasaři?*¹² V této době Zavřel začíná vydávat vlastním nákladem též letáky, ve kterých hájí svou tvorbu a v pozdějších letech protektorátních a poválečných obhajuje pod hlavičkou fiktivního *Kruhu přátel dramatikových* i svou osobu.

Ale vraťme se zpět ke hře *Jan Žižka z Trocnova*. V závěrečné poznámce knižního vydání autor uvedl: *Tato slavnostní jevištní hra je mou odpovědí na surové útoky, kterými přivítala česká divadelní kritika můj návrat na scénu. Pánové jsou na omylu: mne neuštvo.*¹³ Hra byla navíc připsána *Československé branné moci*.¹⁴ V tom viděl Zavřel bezpochyby záruku úspěšného přijetí svého dramatu, právě v době tak mezinárodně politicky vypjaté. Současně rozpoutal kolem knižního vydání *Jana Žižky* masivní kampaň. Po výtisku zaslal předsedovi vlády Janu Malypetrovi a ministru školství a národní osvěty Janu Krčmářovi. Mezi první posuzovatele Zavřelovy hry patřili Otokar Fischer a Stanislav

¹¹ Karel Čapek v dopise doslova napsal: *Holčičko, já jsem přečetl Zavřelova Přemysla a potil jsem se hrůzou. Ihned se mi po něm přitížilo. – Ven nechodím, třebaže právě začíná opravdový podzim. Čtu hnusnosti.* Srov. K. ČAPEK, *Korespondence II. (Spisy XXIII.)* (ed. M. Dandová), Praha 1993, s. 108.

¹² Cit. dle: F. ZAVŘEL, *Za živa pohřben*, 3. vydání, Praha 1944, s. 146.

¹³ F. ZAVŘEL, *Jan Žižka z Trocnova. Slavnostní jevištní hra o dvou dějstvích*, Praha 1935, závěrečná poznámka autora.

¹⁴ O autorově charakteru zcela jistě vypovídá i fakt, že ve druhém a třetím vydání *Žižky* se tato dedikace již neobjevila.

Lom.¹⁵ Přesto se nakonec premiéra hry nekonala v Praze, ale k Zavřelovu zklamání ji v premiéře uvedlo až kladenské divadlo 12. prosince 1935.

Vlastní hra o Janu Žižkovi se skládala ze dvou částí. Představení otevírala jevištní předehra *Hus*, která byla jakýmsi prvním dějstvím nadcházejícího dramatu. Děj *Husa* byl velmi jednoduchý. Šlo o dialog mezi nejmenovaným kardinálem a Mistrem Janem, který se odehrával v žaláři, kam přišel kardinál Husovi oznámit, že bude propuštěn, pokud podepíše předloženou listinu, což Hus samozřejmě odmítl. Kardinál odchází s nepořízenou, ale ještě před odchodem se Husovi vyzná z vlastní ztráty víry v boha. Na zděšeného Husa křičí: *Nikdo nevěří, slyšíš? Nikdo z tvých soudců, nikdo z tvých udavačů, nikdo... Svět tvých bohů je mrtev. Náboženství smrti a bolesti je překonáno. Lidé se vrátili k životu. Staří bozi ustali z mrtvých.*¹⁶ Předehra je ukončena Husovým proroctvím o ohni, který přivolává meč. Na scéně se objevuje Jan Žižka z Trocnova.

Není nutné na tomto místě podrobně převyprávět celý děj dramatu. V zásadě se nejedná o hru historickou, historické jsou pouze kulisy, skrze ně Zavřel vyjadřuje svůj životní postoj, již zmíněný kult nadčlověka. Hra se odehrává v neurčeném čase a na neurčitém místě, víme jen, že se v ní schyluje k důležité bitvě mezi císařem Zikmundem a Janem Žižkou. Zatímco Zikmund je líčen jako zhýralec a požitkář, jenž se obklopuje polonahými prostitutkami, Žižkova tvář je v protikladu připodobněna *...k sežehnuté soše anebo hustě zaškrтанé mapě nějakého bojiště.*¹⁷ Ještě před tím, než dojde k bitvě samotné musí se Žižka vypořádat s proradnými kněžími ve vlastním vojsku. Tito kněží šíří ve vojsku názory Petra Chelčického a tím bojí morálku vojska a jeho odhodlanost k boji. Chelčický totiž podle Žižky *...Poslintal každé vítězství, kterého jsem dobyl... Všichni zbabělci, všichni chudí duchem, všichni choří, nalomení, vydědění a poražení, celé podzemí této churavící země je na jeho straně.*¹⁸

¹⁵ O svém postupu na hře pravidelně informoval Stanislava Loma. 7. 3. 1935 Lomovi napsal, že právě Žižku dopsal: *...dramatisoval jsem Žižku jako čirého vojáka, jímž také byl. Budeš překvapen obsahem i formou, je to věnováno armádě a myslím, že to přijde psychologicky velmi vhod i včas.* 22. 3. 1935 Lomovi píše: *...Doba Kvočen pominula. Začíná doba nás Kohoutů.* Krátce před knižním vydáním *Jana Žižky* Lomovi 18. 5. 1935 sděluje, že dopsáním této hry končí s dramatem: *...můj agent. zástupce (Rosendorf) je si jist, že jím zaplaví celou ČSR...Samozřejmě, že Ti jej pošlu hned po vyjití, v úterý. Je to moje poslední opus – nemíním se s tím zdejšímsi ksinďlem špinit. Nervy a život (děvčata včetně) jsou důležitější než „československá sláva“.* Viz LA PNP, fond Stanislav Lom, dopisy Františka Zavřela ze 7. 3., 22. 3. a 18. 5. 1935.

¹⁶ F. ZAVŘEL, *Jan Žižka z Trocnova. Slavnostní jevištní hra o dvou dějstvích*, Praha 1935, s. 18.

¹⁷ Tamtéž, s. 23.

¹⁸ Tamtéž, s. 46.

Zde je zcela zřejmé, že se zde Zavřel prostřednictvím Jana Žižky vyjadřoval k soudobé politické situaci. Kněží, kteří hlásají Chelčického jsou všichni pacifisté, kteří již dlouho Zavřelovi leželi v žaludku, včetně prezidenta Masaryka, Edvarda Beneše a samozřejmě Karla Čapka. Tento zhoubný pacifismus ohrožuje naši vlast. Hra vrcholí bitvou, kdy slepý vojevůdce „vnitřním zrakem“ řídí bitvu, ve které porazí Zikmundovo vojsko. Zároveň jej husitská žena nabádá slovy, která si mnozí vztáhli na sebe. Není proto divu, že i díky těmto slovům byl Zavřelův Žižka přirovnáván k Hitlerovi: *Vyhlaď je! Nezasluhují ničeho jiného. Jsou malí, chorobně malí. Dusí se svou malostí, trpaslíci, kteří se spiklí proti obru. Vyhlaď je! Proč bys nad nimi váhal ty, který jsi přemohl císaře?*¹⁹

Rozruch kolem Zavřelova *Žižky* však poměrně záhy utichl, hra se přestala hrát, Zavřel však ve svém úsilí neustal. Jisté konjunktury dosáhl v období protektorátu, kdy se jako tzv. „protihradní“ dramatik těšil poměrné oblibě. V roce 1941 vydal dramatickou pentalogii *Polobozi*, skládající se z her: *Caesar*, *Kristus*, *Hus*, *Valdštejn* a *Napoleon*. Všechny tyto hry, založené na stále stejném schématu byly víceméně úspěšně provozovány v pražských i mimopražských divadlech. Rok 1941 byl pro Zavřela neobvykle úspěšný, dosáhl dokonce rehabilitace, byl reaktivován a jmenován vrchním odborovým radou na ministerstvu školství a národní osvěty. Avšak ani protektorátním úřadům nebyl tento konfliktní muž dlouho po chuti. Řešení bylo nakonec šalamounské. V roce 1944 u příležitosti Zavřelových šedesátých narozenin byl vyznamenán ... *čestným štítem s orlicí sv. Václava a ... k umožnění další literární činnosti převeden do trvalé výslužby*.²⁰ Nebyl by to však Zavřel, aby se proti tomuto rozhodnutí neohradil, dokonce osobním dopisem Emanuelovi Moravcovi.²¹ Nebylo to však nic platné.

¹⁹ Tamtéž, s. 55.

²⁰ K šedesátinám dramatika Františka Zavřela, *Osvěta* 1, 1944, s. 459.

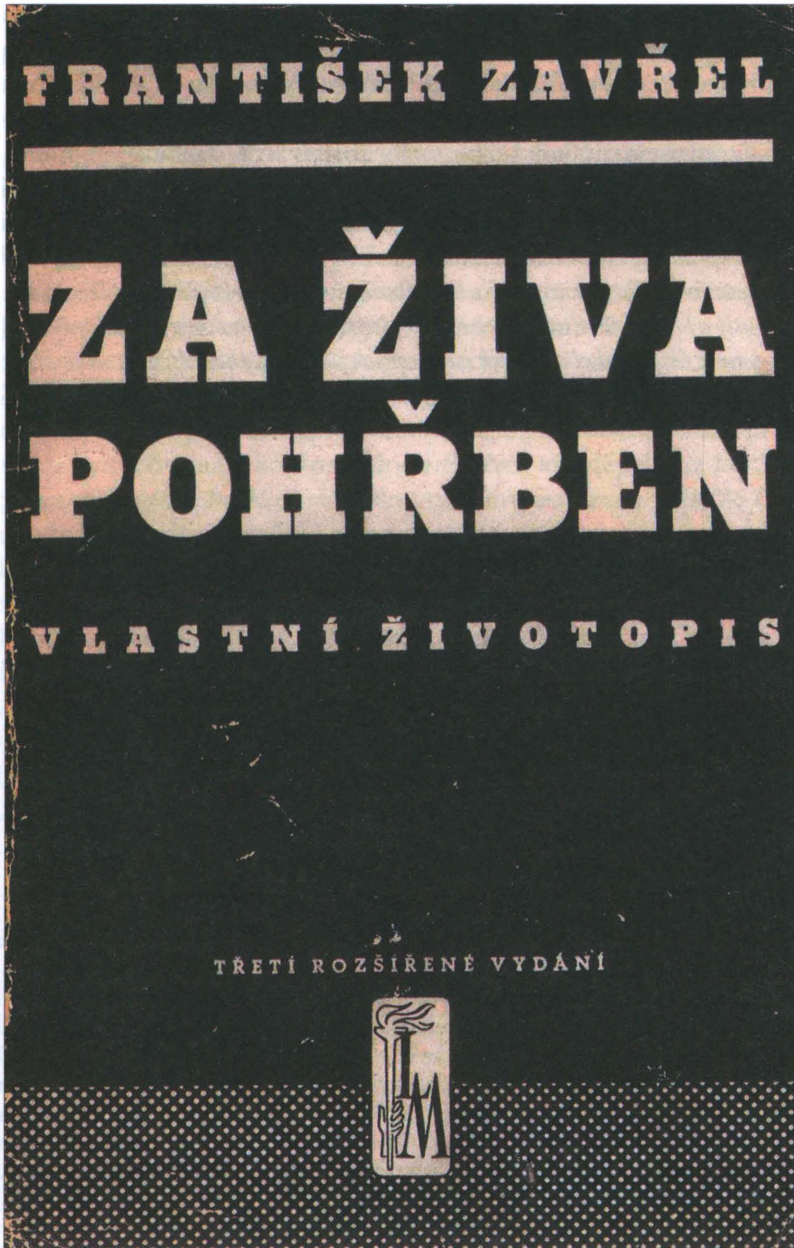
²¹ Dopis je datován 1. 10. 1944 a Zavřel v něm píše: *Slovutný pane ministře, druhý den po oslavě svatováclavské, kde mě byl k mému překvapení udělen kovový štít s orlicí, obdržel jsem s ministerstva lidové osvěty sdělení, podle kterého jsem dán do trvalé výslužby s prozatímním platem 2 400 K. To znamená, že jsem žebřák, který nemá právo existovat, který má tím menší právo přijímat jakékoli vyznamenání, který nemá právo mít rodinu, prostě žebřák. Vzhledem k tomu, že se to stalo jeden den po mém nezaslouženém vyznamenání (proč je neobdrželi páni divadelníci, kteří mají výnosné funkce, správu divadel atd., je mi prostě nepochopitelné) a 30 dnů před mými šedesátými narozeninami, nabývá celý případ zvláštní příchutí a stává se nikoli bezvýznamným článkem v řetězi potup a příkoří, kterých jsem užil dosyta za vlády Benešovy. Vylíčil jsem je dokumentárně ve své knize „Ža živa pohřben“, kterou jsem si Vám dovolil svého času poslat, nemaje ani potuchy, že k nim v krátké době přibude další, vzhledem k mému stáří nejtrpčí kapitola. Srov. LA PNP, fond František Frabša, opis dopisu Františka Zavřela E. Moravcovi z 1. 10. 1944.*

Konec války prožil Zavřel ve velikém strachu. Přestože na svou obranu vydával letáky a i ve svých pamětech *Za živa pohřben* se usilovně snažil přizpůsobovat události ve svůj prospěch, jeho konec byl neslavný. Jméno Františka Zavřela se po válce vyslovovalo jen s krajním odporem a termín „zavřelovština“ byl synonymem pro kolaboraci nejhruššího zrna. Zůstalo jen jméno, jako osoba však Zavřel zmizel z veřejného života. Až 11. ledna 1948 se v novinách objevila kratičká zpráva tohoto znění: *V pražské nemocnici Milosrdných bratří zemřel zapomenut a opuštěn spisovatel dr. František Zavřel, bývalý vrchní odborový rada protektorátního ministerstva osvěty. Do nemocnice byl dopraven 20. listopadu v žalostném stavu, zanedbaný, zpusťlý a bez prádla z letenských sadů, kde přenocoval, a v nemocnici zemřel 4. prosince ... V nemocnici často plakal a několik mrtvicových záchvatů ukončilo život dramatika, který sám o sobě by stál za zdramatizování.*²²

---

²² Dramatik František Zavřel zemřel, *Svobodné noviny*, 11. 1. 1948.

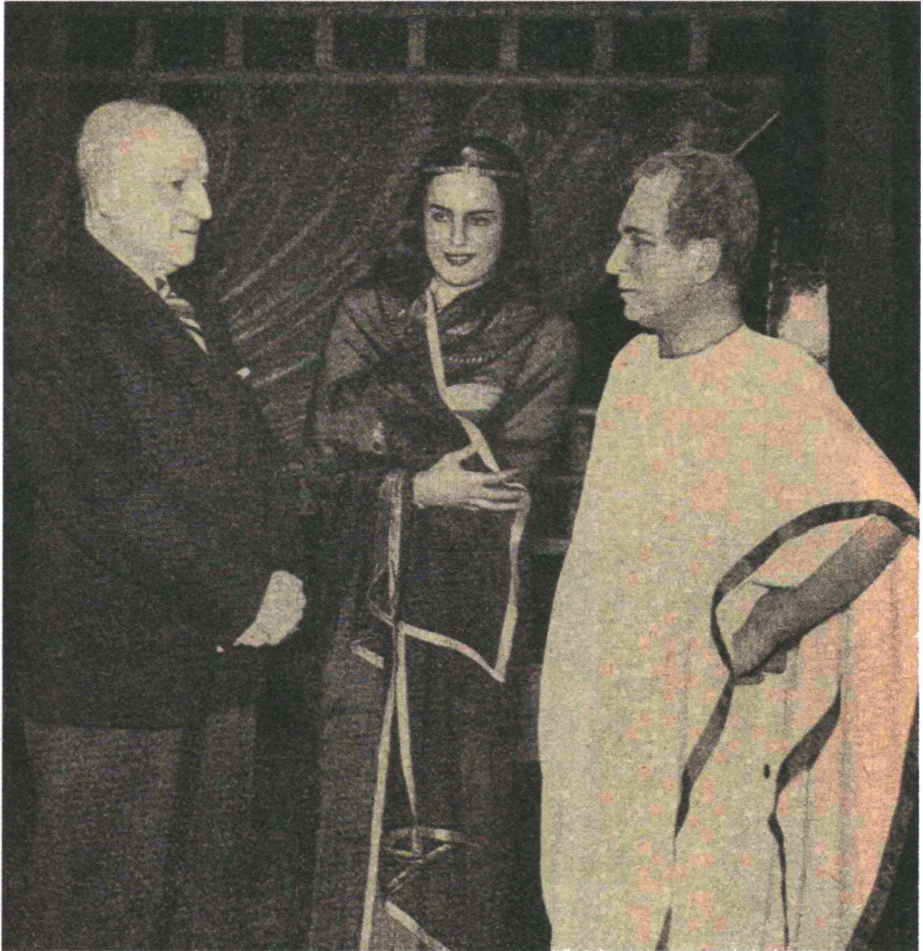

Obr. 1. Obálka třetího vydání paměti Františka Zavřela *Za živa pohřben*, které vydal v roce 1944 Zavřelův „dvorní“ nakladatel Ladislav Mazáč.

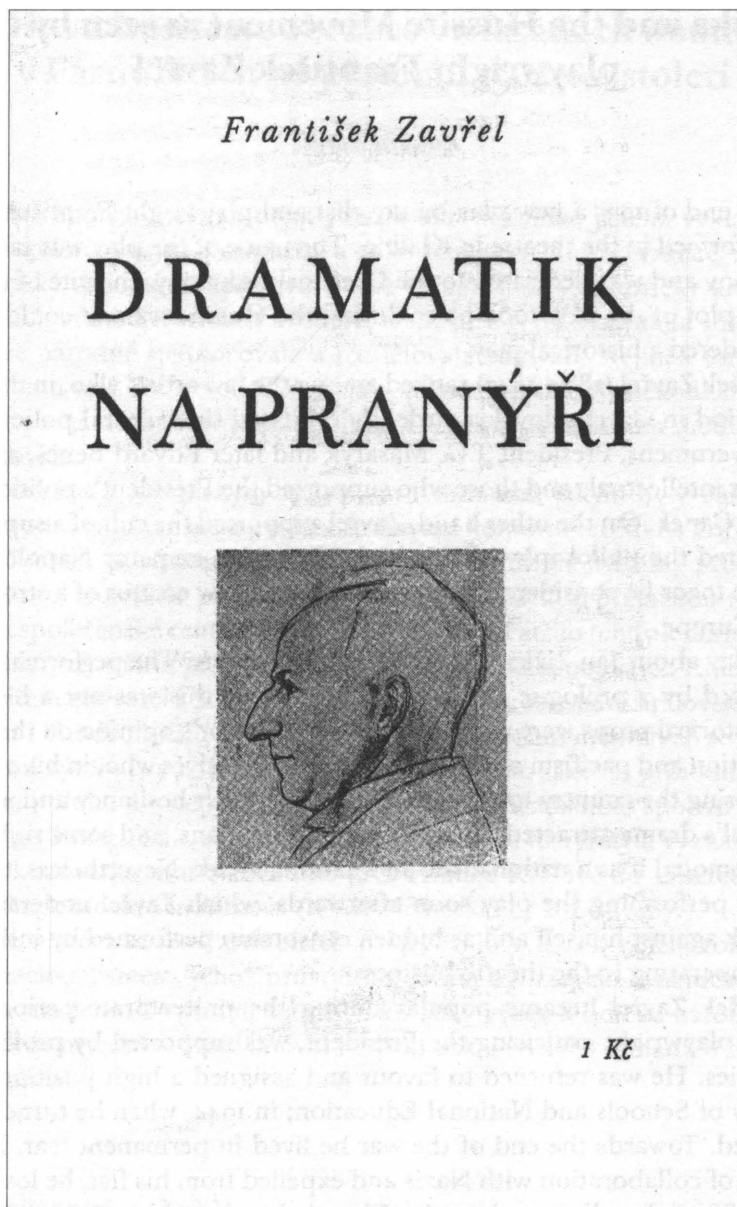

Obr. 2. Fotografie Františka Zavřela z poloviny dvacátých let 20. století, LA PNP, fond Otokar Fischer.

Obr. 3. Při premiéře Zavřelovy hry Caesar v Národním divadle v roce 1942. Zleva: František Zavřel, Vlasta Matulová a Zdeněk Štěpánek. Repro z knihy Za živa pohřben, Praha 1944.

Obr. 4. Titulní list jednoho z mnoha letáků, které František Zavřel vydával vlastním nákladem. Tento je z 5. května 1937, na titulní straně vidíme Zavřelův portrét od Rudolfa Kremličky.

Žižka and the Hussite Movement as seen by the playwright František Zavřel

Eduard Burget

At the end of 1935 a new play by novelist and playwright František Zavřel was performed in the theatre in Kladno. The name of the play was Jan Žižka of Trocnov and was dedicated to the Czechoslovak army. In spite of the fact that the plot of the play took place during the Hussite wars, it could hardly be considered a historical play.

František Zavřel (1884-1947) ranked among the few artists who, in the inter-war period in Czechoslovakia, ardently criticised the cultural policy of the then government, President T.G. Masaryk and later Edvard Beneš, and also left-wing intellectuals and those who supported the President's politics, such as Karel Čapek. On the other hand, Zavřel supported the cult of a superman, he admired the philosophy of Friedrich Nietzsche, emperor Napoleon and from the 1920s he considered Benito Mussolini a new creator of a strong and united Europe.

The play about Jan Žižka is comprised of two parts. The performance was introduced by a prologue about Jan Hus. In fact this was not a historical play; historical props were used to express the author's opinion on the political situation and pacifism of government representatives who, in his opinion, would bring the country to destruction through their hesitancy and weakness. Zavřel's drama attracted the attention of politicians, and some right-wing MPs promoted it as a nationalistic and national work. Nevertheless, theatres stopped performing the play soon afterwards, which Zavřel understood as an attack against himself and as hidden censorship performed by influential people operating in the theatre business.

František Zavřel became popular during the protectorate period when he, as a playwright criticising the President, was supported by protectorate authorities. He was returned to favour and assigned a high position at the Ministry of Schools and National Education; in 1944, when he turned sixty, he retired. Towards the end of the war he lived in permanent fear. He was accused of collaboration with Nazis and expelled from his flat, he lost all his property and slept in Prague parks. Ill and abandoned he died in a Prague hospital on 4 December 1947.

Hus a husité na obrazech a fasádách domů v Pardubicích na přelomu 19. a 20. století

František Šebek

Husitská epocha českých dějin patří k těm několika, jejichž výklad je již několik století velkým politikem a také tématem, které výrazně ovlivňuje historické vědomí společnosti. Česká veřejnost se v historicky kritických okamžicích vracívá k tématu husitství a snaží se o jeho aktuální interpretaci, aby se národně sjednocovala a rozdělovala zároveň. Nejinak tomu bylo i na přelomu 19. a 20. století. Tehdy, jak známo, ztroskotaly několikrát pokusy o česko - německé vyrovnání, politická scéna se kolem roku 1900 výrazně diferencovala.

To se odráželo specifickým způsobem i ve městě, jakým byly Pardubice. Toto původně poddanské a posléze královské komorní město na Labi, se silnou jezdeckou posádkou, s převážně českým obyvatelstvem, procházelo od 80. let 19. století do první světové války dynamickou přeměnou na industriální a společenské centrum východních Čech.¹ Patřilo tehdy k desítkě měst v Čechách s nejvyšším průměrným ročním přírůstkem obyvatel. Kolem roku 1900 počtem obyvatel i domů Pardubice předstihly sousední královská města Chrudim i Hradec Králové. Měla na to vliv především intenzivně se rozvíjející tovární výroba, využívající mj. husté zemědělské zázemí, příhodnou geografickou polohu a v neposlední řadě existenci železničního spojení na trati Olomouc - Praha (od r. 1845), zvláště potom, když tu vyrostla významná železniční křižovatka: trať z Pardubic přes Hradec Králové do Liberce (1859) a trať z Pardubic do Havlíčkova (tehdy Německého) Brodu (1871).

Veřejné mínění se i v Pardubicích projevovalo v letech kolem roku 1900 silným nacionalismem, jehož průvodním jevem byl respekt k národním historickým tradicím. Ty potom stávaly u kolébky výzev k boji za národní svobodu, jak to nejednou proklamoval i místní tisk, i tvrdých dohadů o tom, jak

---

¹ O vývoji Pardubic na přelomu 19. a 20. stol. naposledy viz František ŠEBEK: *Dějiny Pardubic v přehledu*, in.: *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*. Pardubice 2000, s. 14-63; Jitka RYCHLÍKOVÁ: *Významné pardubické firmy a podnikatelé*, tamtéž, s. 86-119; František ŠEBEK: *Stoleté ohlédnutí, život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice 2000, 144 s.

toho cíle dosáhnout. A tak snad nepřekvapí, že se na fasádách domů v Pardubicích, nově stavěných nebo přestavovaných ještě ve stylu historismu, který tehdy začal ustupoval secesi, setkáváme ve výzdobě také s postavami M. Jana Husa a husitů. Ve čtyřech z pěti případů, na které v tomto příspěvku upozorním, jsou to práce malíře Mikoláše Alše a sochaře Viléma Amorta z let 1897–1903, které oba spojovala při vzniku těchto děl osoba pardubického rodáka, architekta a stavitele Bóži Dvořáka (1865–1954).

První případ s husitským námětem se v Pardubicích objevil roku 1897 na přízemním domě čp. 307 v tehdy vznikající Smilově ulici. Dům stavěl pardubický notář JUDr. Josef Štolba (1846–1930), rodák z Hradce Králové, jinak také publicista a spisovatel, dramatik hraný dokonce na scéně Národního divadla. Štolba v Pardubicích působil jako notář od roku 1890; záhy se agilně zapojil do spolkového života (zvláště kolem divadla) a stal se respektovanou populární osobností.² Jeho dům projektoval již zmíněný architekt Bóža Dvořák.³ Štolba si přál, aby se na výzdobě domu podílel Mikoláš Aleš, kterého znal ještě za svého pražského pobytu. Aleš se ostatně před třemi lety již v Pardubicích etabloval menšími pracemi na výzdobě novostavby radnice.⁴ Architekt Dvořák se neprodleně v srpnu 1897 spojil s Alšem, se kterým se rovněž přátelil, a výsledkem byly již v září téhož roku dvě kolorované kresby pro Štolbov dům: stojící postava husitského hejtmana Diviše Bořka z Miletínka a pro dějiny Pardubic významná postava Viléma z Pernštejna. V nikách štítů postranních křídel přízemního domu provedl malbu podle Alšových návrhů Oldřich Homoláč.⁵ Volnou plochu mezi malbami v nikách štítů a trojdílnými okny v přízemí obou postranních křídel domu vyplňují dva a dva znaky majitelů Pardubic. Nad prostředním vyvýšeným a do oblouku zakončeným dílem oken je plasticky provedený erb s přilbicí ozdobenou korunou bez klenotu.

² Štolbovo dílo zachycuje mj. Otakar POSPÍŠIL: *Spisovatelé beletristé Pardubic a pardubického kraje*. Pardubice 1941, s. 43–44. Viz též Josef ŠTOLBA: *Z mých pamětí I – II*. Praha 1907.

³ Stručně o architektu Dvořákovi viz Jiří KOTYK: *Ing. Bóža Dvořák*, Zprávy Klubu přátel Pardubice 1991, s. 29–31; viz též nekrolog v Časopisu Společnosti přátel starožitností českých 1954, s. 59.

⁴ Alšův vztah k Pardubicím přehledně popsal Zdeněk BIČÍK: *Mikoláš Aleš a Pardubice*, Pardubický kraj – vlastivědný sborník 3/1958, s. 56–60.

⁵ Podrobněji o vzniku tohoto díla s odkazy na korespondenci mezi Dvořákem a Alšem viz Miroslav MÍČKO a Emanuel SVOBODA: *Mikoláš Aleš – nástěnné malby*. Praha 1955, s. 123–124, 201, barevná příloha IV. A V.

Přikryvadla tvoří ornamentální orámování vrchních částí zmíněných oken. Na štítu se objevuje erbovní figura raka. Znalí věci v něm arci rozpoznají rodový znak Jana Žižky z Trocnova a tedy další skrytý husitský námět.

Alšovy kresby na Štolbově domě byly později zkopírovány na plech, který zakrýval původní chátrající a posléze zcela zničenou nástěnnou malbu. Při rekonstrukci domu před nedávným časem (1995) byla malba provedena znovu podle publikovaných reprodukcí původních Alšových kreseb.

Při práci na zakázce pro Štolbův dům se Aleš koncem roku 1897 poněkud sblížil s pardubickým prostředím. Architekt Dvořák jej uvedl do společnosti přátel, kteří se scházeli v restauraci luxusního hotelu U Strěbských (dnes Alfrédo na třídě Míru). Jejich stůl byl označován za „hejtmanský“, neboť oni páni se prý oslovovali pěkně po husitsku „pane hetmane...“ Aleš tu získal několik přátel a na milou společnost i dobrý šenk Plzeňského častěji a rád vzpomínal.⁶

Bóža Dvořák, který se krátce poté stal c.k. konzervátorem památkové péče v Chrudimském kraji, od roku 1899 zásoboval Mikoláše Alše řadou nabídek na zakázky návrhů nástěnných maleb v tomto regionu. V Pardubicích roku 1899 Dvořák také stavěl pro p. Josefa Sýkoru dvoupatrový dům čp. 587 v tehdejší Svatojánské ulici (dnes ulice Bratřanců Veverků). V létě se Dvořák s Alšem domluvil, že mu pro výzdobu fasády namaluje husitský výjev bitvy „U Domažlic“ a „Útok husitské jízdy“. Aleš, tehdy velice zaměstnán, oba obrazy dokončil přes Dvořákovo naléhání s několikaměsíčním zpožděním až v prvních dnech roku 1900. Fresky na stěně mezi prvním a druhým patrem, kterou na dvě plochy dělil uprostřed fasády arkýř ve druhém patře, potom podle Alšových návrhů provedli malíři Karel Raška a Karel Záhorský.⁷

Obě Alšovy výjimečné kresby měly hned velký ohlas v pražských uměleckých kruzích i u místního publika. Jejich provedení na pardubickém domě čp. 587 však mělo smutný konec. V roce 1924 je nechala při opravě domu zabít nová majitelka na doporučené tehdejšího katechety pardubické reálky, neboť se prý nesluší, aby bohabojná katolička vystavovala na svém domě vzpurné husitské kacíře, dokonce vyhánějící z Čech kardinála.⁸ Omítka s malbou potom zcela opadala a dnes sotvakdo tuší, že tu bývalo provedeno jedno z vrcholných děl Mikoláše Alše.

⁶ Viz Z. BIČÍK: *Mikoláš Aleš*, l.c., s. 58–59

⁷ Okolnosti vzniku této malby a její osudy viz M. MÍČKO a E. SVOBODA: *Mikoláš Aleš*, s. 139–140; Z. BIČÍK: *Mikoláš Aleš*, s. 57.

⁸ K tomu viz Z. Bičík, *Tamtéž*.

Ve stejném roce, kdy Bóža Dvořák odevzdal do užívání dům čp. 587 v ulici Bratranců Veverků, dokončoval stavbu jiného, jednopatrového domu ne-daleko historického centra Pardubic, domu čp. 621 v dnešní Divadelní ulici. Průčelí zdobil ve středu nad vchodem štít, jehož podobu opět inspirovala pardubická renesance. Na jeho fasádě potom vytvořil pražský sochař Vilém Amort (1864–1913)⁹ velký plastický reliéf, zachycující M. Jana Husa na hranici. Mučedníka objímá Anděl, aby jeho duši vyzvedl k Bohu Otci, symbolicky znázorněném rukou vyčnívající z oblaku, nad nímž ční ve vrcholu domovního štítu kalich. Domu hrozila v roce 1977 v souvislosti s výstavbou panelové-ho sídliště „Karlovin“ demolice a jen nedostatek investic tomu zabránil.¹⁰

Reliéf s M. J. Husem na domě čp. 621 Vilém Amort signoval s datem 13. X. 1900. V té době již architekt Dvořák jednal s Mikolášem Alšem o dalším „husitském“ nápadu. V březnu roku 1900 jej žádal, aby namaloval husitské hejtmany před Kunětickou Horou. Postavy hejtmanů měly mít podobu pánů ze stolní společnosti hotelu U Střebských. Dvořák chtěl výjev umístit na blíže neuvedené budově v Pardubicích, na níž pracoval. Aleš se nápadem nadchl. Přes několikeré urgencye ale dokončil kolorovanou kresbu husitských hejtmanů před Kunětickou Horou až na začátku roku 1903. To už bylo pro Dvořáka pozdě nebo změnil názor a Alšovi hejtmani před Kunětickou horou se nakonec na fasádě žádného domu neobjevili.¹¹

Dvořák v roce 1902 dokončoval historizující přestavbu domu čp. 55 Občanské záložny na Pernštýnském náměstí. Pro reliéfní výzdobu fasády získal

⁹ O Amortovi a jeho působení v Pardubicích viz jeho nekrolog in: Neodvislé listy 1913, č. 70, s. 6.

¹⁰ Viz k tomu Jan SCHLETTER: *Osudy plastiky Jan Hus na hranici*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka 1977, s. 218.

¹¹ Okolnosti vzniku tohoto Alšova díla podle korespondence mezi Alšem a Dvořákem viz M. MÍČKO a E. SVOBODA: *Mikoláš Aleš*, s. 141, 144–145. Později byl vznik Alšova obrázku husitských hejtmanů pod Kunětickou horou vykládán tak, že vznikl v roce 1903 jako reakce na memorandum „pánů hetmanů“ od stolu u Střebských a některých členů Musejního spolku, kteří chtěli dosáhnout záchrany hradu na Kunětické hoře. Zmiňují se o tom vzpomínky uveřejněné v místním tisku (viz *Hetmané od Střebských*, Východočeský republikán 1927, č. 45, s. 2-3; *Jak k záchraně Kunětické Hory přispěl Mistr Mikoláš Aleš*, Východočeský republikán 1932, č. 21, s. 4), které potom převzal do své studie také Z. BÍČÍK: *Mikoláš Aleš*, s. 59, a od něj potom další autoři. Zmíněná autentická korespondence mezi Alšem a Dvořákem z let 1900–1903 ukazuje ale něco jiná a spojení myšlenky na vznik tohoto obrázku s memorandumem na obranu Kunětické hory je fikcí, jejímž autorem byl možná po letech Dvořák.

jednoho ze svých přátel, vrstevníka a již osvědčeného Viléma Amorta.¹² Nahoře ve štítu domu je trůnící Bůh, pod ním monumentální jezdecká postava Jana Žižky; na stěně mezi prvním a druhým patrem spatřujeme výjev, jak král Jiří z Poděbrad nechává zatknout papežského legáta Fantina (1462).

Žižkova postava dala novodobý název domu (Žižkův dům). Málokdo dnes ale tuší smysl celé kompozice. Prozrazují ji dobové místní noviny.¹³ Tvůrce výjevu, nepochybně se souhlasem objednavatele, ukázal Boha otce, jak jej prý zachytily obrazy na starých husitských pavézách. Žižka se sklání k zemi a vyzývá všechny věrné Čechy, aby se srotili k obraně národa, ukazuje palcátem směr pochodu na Vídeň. Dole je potom připomenuto, jak prý druhdy český král dokázal ztrestati všechny, kdož drzou řečí chtěli urážet český národ. Historický paradox chce tomu, že dnes v tomto a sousedním domě sídlí kavárna Evropa a Evropský spolkový dům, v němž sídlí mimo jiné spolky Goethes Institut aus Jena, kancelář Aliance Frances a British Council, jako doklad naší integrace do Evropy.

V květnu 1904 se v Pardubicích na nově se urbanisticky utvářejícím prostranství před Zelenou bránou pokládal základní kámen budovy městského divadla. Pro stavbu budovy, která zahájila provoz v prosinci 1909, vybrala porota projekt architekta Antonína Balšánka. Balšánek vyzval ke spolupráci na výzdobě secesní budovy divadla mimo jiné také pražského malíře Františka Urbana. Ten navrhl oponu a na průčelí budovy dva obrazy z českých dějin, provedené jako mozaika. Vybrán byl „Libušin soud“ a další z pardubických husitských námětů, „Smír Jana Žižky z Trocnova s Pražany v roce 1424“. V polním táboře před Prahou sedí slepý vojevůdce a přijímá delegaci Pražanů v čele s Janem Rokycanou..

A to je pátý a poslední námět, kterým se na fasádách pardubických domů na přelomu 19. a 20. století kolemjdoucím demonstrativně připomínala významná husitská epocha českých dějin. Srovnání s jinými městy patrně časem ukáže, zda to bylo výraznější než jinde, či nikoliv.

Připomínání husitské tradice tím ovšem zdaleka nekončilo. V budoucnu bude jistě žádoucí mapovat souvislosti vzniku názvů ulic ve městech i na venkově a vzniku drobných pomníků a soch, které rovněž natrvalo připomínaly naši husitskou minulost. Ale to je již jiná kapitola ...

¹² Není vyloučeno, že oním domem, kam chtěl Bůža Dvořák původně umístit Alšovu kresbu husitských hejtmanů před Kunětickou horou s podobiznami pánů „hetmanů“ od Střebeských, byl právě objekt Občanské záložny.

¹³ Viz novinová zpráva *Občanská záložna*, Neodvislé listy 1902, č.36 z 20.9., s. 2.

Hus and the Hussites in Pictures and on Facades of Houses in Pardubice at the Turn of the 20th Century

Petr Šebek

The Hussite movement ranks among significant periods in Czech history whose interpretation influences the thinking of Czech society. Czech society often returns to the Hussite philosophy in critical moments and tries to interpret it according to the current situation. The Hussite movement was topical also at the turn of the 20th century when all attempts to settle disputes between Czechs and Germans proved to be unsuccessful and nationalism was growing on both sides. The author of this study describes where and how Jan Hus and the Hussites were depicted on house façades in Pardubice. The town is situated upon the river Labe in the middle of East Bohemia, and therefore, it was dynamically changing into a significant industrial town with a rich social life at that time. About 1900 Pardubice became one of the largest east-Bohemian towns. The Hussite motif was described by the author on five examples from 1897–1908. Four of them are connected with the name of local architect Bóža Dvořák, two of them with painter Mikoláš Aleš and two of them with sculptor Vilém Amort. In 1897 M. Aleš drew a sketch of a mural depicting Hussite captain Diviš Bořek of Miletínek, which can be seen on house no. 307 in Smilova Street. In 1900 he drew a picture called “The Battle of Domažlice” (1431) and “An Attack of the Hussite Equestrian Troop”. Both the pictures rank among M. Aleš’ masterworks. Both of them appeared on house no. 587 in Bratranců Veverků Street in the form of frescoes. In 1924 the owner of the house had the paintings covered with paint due to religious reasons and later on, the plaster fell off. In 1900 V. Amort created a relief sculpture “Jan Hus at the Stake” on house no. 621 in Divadelní Street. In 1902, Amort created another sculpture on house no. 55 in Pernštýn Square where the People’s Savings Bank had its offices (the house is called Žižka’s House nowadays). According to a description published in a newspaper, the relief sculpture showed the mighty figure of Jan Žižka on horseback bending towards the ground as if encouraging the faithful Czechs to defend the nation, and pointing towards Vienna with the mace in his hand. The scene of Jiří of Poděbrady having imprisoned the Papal legate allegedly showed how the Czech King punished those who offended the Czech nation. All four aforementioned buildings were designed by B. Dvořák. At about the same time, M. Aleš drew a picture called “Hussite Captains in front of Kunětická

Mountain“ for Dvořák, which was supposed to be located on the facade of an unspecified house in Pardubice. However, the intention was not eventually implemented. In 1908 František Urban drew a picture called “J. Žižka’s Reconciliation with the people of Prague” (1424). It appeared on the art-nouveau building of the town theatre designed by Antonín Balšánek (opened in 1909) in the form of a mosaic. Period interpretation and presentation of the Hussite movement ranks among important parts of the study of changes in the social (historic) awareness. Complex heuristic research dealing with this topic might show whether the presentation of the Hussite movement on houses in Pardubice was more intense than in other Czech towns or not.

Mistr František Bílek a Bratr Jan Žižka

Studie k problematice husitských tradic v kultuře a historii českých zemí - Pokus o zhodnocení Bílkova díla v Žižkově městě

Vladimír Valíček

Táborské museum (zal. r. 1880) - zabírající dnes téměř celou starou radnici - vytvořilo zázemí pro uložení uměleckých děl, i skulptury, která se zabývala husitskou dobou a zvláště postavami M. J. Husa a Jana Žižky z Trocnova.

Kostnickému mučedníku patřila 1. síň **Husova** (založena péčí MUDr. Josefa Pavlíka) a 2. síň **Žižkova** - se sousoším „Husité na stráži“ od prof. Václava Suchomela, souborem Žižkových obrazů (mezi nimi originál od J. F. Hetteše), zdobila dále i jezdecká socha Žižky od V. Amorta. Na paláci - nádherné velké shromažďovací síni ve slohu pozdní vladislavské gotiky, vystavěné Mistrem Staňkem - zůstalo torso **Myslbeckova** pomníku Jana Žižky, který pro špatnou kompozici musel býti snesen a místo na náměstí zde uloženo a nahrazen pomníkem žulovým dle návrhu Josefa Strachovského. K němu sám Palacký navrhl nápis: „*Zakladateli Tábora - vítěznému obhájci národu - na památku postavili - vděční potomci - 1877*“.

Pro úplnost výčtu cenných skulptur nutno připomenout Žižkovu sochu od Rudolfa Kohouta a též cenné hlavičky Husa (jedna z nejstarších podob) a Žižkova, umístěné na opukovém znaku města z r. 1516.

Velice výrazně však do oblasti skulptury zasáhl svým dílem sochař mistr František **Bílek** vytvořením (po Šalounově sousoší) snad nejkrásnějšího pomníku Husova z r. 1928, na námět: „*Plameny ubíratí se ku pravdě*“ a reliéfem - pamětní deskou Jana Žižky s názvem: „*Jan z Kalicha - v připomínku boje, který nebyl dobojován u Lipan*“. Konečně v **Klokotech** byl umístěn v r. 1996 malý památníček - „*Táborští pikarti*“ (Kániš a Húska).

Je zajímavé, jak se Bílek dostal ke ztvárnění husitské tematiky. Patrně zde hrála roli tradice rodinná, v Bílkově rodu byla uchovávána úcta k historii a tak „skryté semeno“ ve vyprávěních o dávné minulosti od svého mládí přes studia ve městě Žižkově vzklíčilo v umělci, stejně jako pohnutá léta strávená mezi umělci tzv. „katolické moderny“, kdy se diskutovalo o smyslu našich dějin, přiblížila Bílkovi dobu husitskou. Zvláště silný byl i vliv jeho různých

přátel, i když teď nemyslíme na Zeyera, či Březinu, ale na prof. Chalupného a faráře Součka.

Zeyer - mysticizující aristokratický katolík strukturálně typický novoromantik, stojící mimo církevní dogmata, z českých dějin mohl přiblížit Bílkovi nejvýše staré české pověsti (Vyšehrad, Libušin hněv, Šárku či Neklana).

A Březina - hlasatel universálního panteismu - hluboce ovlivněn myšlením východu, mohl otevřít Bílkovi jen kosmologické drama a princip všeobecné lásky, jak o tom svědčí jeho dílo RUCÉ, snad nejvýraznější kniha světové literatury, kterou ostatně Bílek ilustroval.

Bílek byl však křesťan - christologicky zaměřený a odtud se mu odvíjely děje a postavy národa. Úsilí o poznání pravdy, opřené o čistou víru způsobilo, že zahorel porozuměním právě pro dobu husitskou, kde mezi aktéry tohoto nejslavnějšího dějství řadí vždy i Jana Žižku a to jako bojovníka na poli válečném, ale věrného svědka zákona Božího a jako svého „bratra“.

F. X. Šalda o Bílkovi napsal: „*Bílek z historického obalu husitského dovedl vyjmout jako žádný druhý výtvarník český jeho žhavé životní jádro lidsky náboženské, platné pro přítomnost i budoucnost*“.

A tak se stal Bílek neuznávaný, nepochopený mystik a v životě spíše introvertní typ, řazený neprávem k secesi (ač on sám se tomu vždy vzpíral) představitelem symbolismu nejen náboženského, ale i historického. Každá postava mu něco vyjadřuje, přičemž ústřední osobností v našich dějinách mu zůstává M. J. Hus, od něhož se odvíjí i jeho láska k „bratru Žižkovi“. Nenajdeme na nebi našich výtvarných umělců obdobný zjev, který by vyplnil celé své dílo ztvárněním a oslavou postav našich dějin, jako je tomu u mistra Bílka.

Ať jsou to plastiky (kámen či dřevo - častý materiál), ale i v kresbách, v grafice, vedle dřevorytů i malé perokresby, studie, to vše pokrývá celé naše dějiny a můžeme si představit jeho široký obzor dějinného nadhledu, když jako umělec hodnotil naši minulost.

Jen stručný výčet:

Praotec Čech, kněžna Ludmila s mladým Václavem, biskup Vojtěch Slavnickovec i Karel IV. A samozřejmě celý blok postav období husitského - M. J. Hus i Jeroným Pražský, Petr Chelčický, Milíč z Kroměříže i Tomáš ze Štítického, ale vždy vedle nich a do tohoto období integrálně zařazena postava Žižkova. Nezapomene ani na Prokopa Velikého. Pokračování je v postavách Jana Blahoslava, Komenského a dále až k Dobrovskému i přiblížení literátů Zeyera, Březiny, Holečka i Třebízského.

Ústřední postavou je pochopitelně Jan Hus. Od něho se všechno odvíjí. Před dohotovením jeho pomníku zde na Táboře žádá, aby socha byla naměřována k městu, jemuž chce připomenout jeho pravdu, kterou směle přijal obhájce boží Pravdy náš slepý hrdina. Hus mu není pacifistou, který by se bránil boji, ale naopak vyzývá bránit pravdu. Je to jeden z příkazů sedmera Husova z jeho katechismu. A Žižka tento příkaz přijal a naplnil.

Jen se dobře podívejme, co Hus k všeobecnému pokynu: „*Braň pravdy až do smrti.*“ ještě přidává – jaké jsou to these: „*Nejen připouští, nýbrž přímo velí odpírat zlu. Každý člověk je povinen popírat zlo ve svém okolí... Ale i celý národ má povinnost bránit pravdy... Nejen tedy soud a trest, ale i válka jest dovolena, ano jest povinnost tam, kde jest pravda přímo ohrožena.*“

Píše:

„*V této příčině jsou Čechové bídnejší nežli psi a hadi, protože pes hájí lůžka, na němž leží a kdyby jiný pes ho chtěl odehnati, bojoval by s ním a had tolikéž. Nás však Němci utiskují a zabírají úřady v Čechách a my mlčíme.*“ (Doc. 177). Tak žaloval Hus r. 1401, když Němci oblehli Prahu a loupili okolní vesnice. Ale zároveň klade na toho, kdo chce válčiti i vysoké požadavky mravní, odlišující takového bojovníka za pravdu od pouhého vojáka ze řemesla. „*Sluší stavu světskému brániti se a bojovati, ale musí v tom bojovník pilně patřiti, pro kterou příčinu, kterým rádem a pro který konec chce bojovati... ne pro zboží tohoto světa, či pro chválu a pyšnou pomstu* (I. 160). *Králové, knížata, páni, rytíři a panaši... obecně bojují zle, proti lásce, z lakomství a pýchy* (I. 164). *Takové bojovníky násilí odsoudil Bůh, když poručil Mojžíšovi: Zajímej všechny knížata lidu (kteří zle bojovali) a zveš je na šibenících proti slunci* (I. 168).“ Ukazuje, jak křižáci němečtí útočili proti Polákům a jak jejich moc zkažena byla u Grunwaldu (1410). „*Kde jsou meče nepřátel?*“ táže se Hus a připomíná: „*Nevěřili zpupní, že chudí zvítězí, jichž pokora předcházela.*“

A s tímto krédem o oprávněnosti obhajoby pravdy Boží se vyrovnal i Bílek, člověk o kterém prof. Chalupný soudil, že byl slovansky měkký a něžný a považoval své dílo za účinek Božího vnuknutí, tak jako o svých skladbách soudil Antonín Dvořák. Jeho citlivá duše se dostala až k hlubinám poznání, že i Žižka byl vyvoleným Božím nástrojem a jemu samému pak bratrem.

Co znamenal pojem „bratr“ v jeho pojetí?

Když jako výtvarník studoval **Jenský kodex**, všiml si obrazu od malíře, iluminátora, Janička Zmilelého z Písku, který namaloval všechny iluminace s husitskou ikonografií, jako je Žižka v nebi, Žižka v čele vojsk, bitva husitů s křižáky a další, jež jsou zařazeny do druhého obrazového celku tzv. Časových obrazů. Na obraze Žižka v nebi ho poznáváme mezi světci Janem Evangelistou a Janem Křtitelem. Stojí nejbliže božímu trůnu, slepý na obě

oči, s husitskou korouhví a kalichem... Jde o zobrazení zcela ojedinělé. Na obraze Žižka v čele vojska, ozbrojeného husitskými cepy, kráčí před ním kněz s monstrancí a nad ním je umístěna tabulka s nápisem:

Žižka náš bratr věrný.

A toto bylo Bílkovi mementem, které překrylo všechna urážlivá zobrazení z doby protireformace, ztvárňuje Žižku jako věrného bratra ve víře, málokdy užívá označení z Trocnova, ale většinou uvádí označení z Kalicha. Zde se přiklání k většině evangelických autorů, k Bartošovi, jenž uvádí **Bratr Jan**, shodně s J. B. Kozákem sám uvádí **Bratr Jan Žižka z Kalicha**, stejně jako přijímá pojmenování Urbánkovo: **Jan Žižka**, bojovník a věrný bratr. Toto evangelické hodnocení mu již trvale zůstalo a nakonec ho přivedlo k vytvoření díla, které zdobí naše město a jehož inspirátorem byl evangelický farář a jeho přítel **ThDr. h. c. Bohuslav Souček**.

Ten po vybudování **Masarykova domova** (internátu pro učně a studenty) vyzval Bílka k vytvoření 4 reliéfů, které měly tento stánek ozdobit husitskými motivy. Ten vytvořil 4 desky na téma:

Žižka, Chelčický, Boží bojovníci a táborské ženy. Bohužel do bronzu byly odlity pouze 2 a umístěny na severní straně domova. Poslední dva zůstaly v sádře a jsou uloženy v depozitáři. Chelčický a Žižka tvoří tak zajímavou dvojici: Jeden je bojovník perem, druhý třímá palcát, ale oba bojují za vznešené myšlenky.

U apoštola míru je nápis: „*Petr Chelčický – aby vespolek sobě sloužili každý podle zvláštního daru sobě daného*“.

Žižkův reliéf zobrazuje reka, jak v jedné ruce drží palcát, znak vojenské hodnosti, ale na nohou má škorně prostého lidu. Je to válečník, kterému nejde o uchvácení moci, ale o obhájení pravdy rozpoznané Husem a přijaté prostým národem. Nutno podotknout, že Bílek nechápal tento úsek středoevropských dějin jako projev nacionalismu či mělkého národovectví, ale jako jednu z velkých kapitol všelidského duchovního zrání.

Reliéf nese pozoruhodný nápis: „*Jan z Kalicha – v připomínku boje, který nebyl dobojován u Lipan*.“

V zamyšlení nad tímto Bílkovým výrokem nás napadne, zda celá ta doba nebyla – jako soudí **prof. Pekař** – zbytečnou episodou, promarněnou příležitostí. Pekař píše: „...*Čechové, kdykoli se dopracovali vysoké úrovni svobody a samostatnosti, podvrátili sami obojí v zápětí nedostatkem rozumné umírněnosti*...“ a lituje toho, co vzešlo po vypuknutí ničivé táborské vzpoury, v níž imponuje fanatismus, poblouznění a branná zuřivost. Víval tedy lipanské ukončení bojů.

Palacký ale již uvádí: Nic nebylo jejich úmyslům vzdálenější, než útok a válka. Jen z donucení sáhli ke zbráním na ochranu nejvyšších lidských statků.

Žižku však mnozí příkladně dávali za vzor člověka, kterému šlo o řád a pořádek v zemi i o zachování kázně. Zde možno připomenout Václava Vladivoje Tomka, u něhož je Žižka rozvážný vůdce, potlačuje extrémní směr a usiluje o řádnou vládu v Čechách i obhajuje vlast proti nepřátelům. Není zuřivý ničitel.

Víme, že tyto dvě verze stojí proti sobě. Lipany nemohly být – přes všechnu dějinnou tragiku – koncem naší slávy. Boj za pravdu je stále otevřen.

Dějinný pesimismus se táhne až do moderní a postmoderní doby. Je reakcí na marxistický optimismus (např. v doktríně – „Nejsou věci nepoznatelné, ale jen (zatím) nepoznané“).

Albert Camus ukazuje na omylnost dějinných revolucí, protože spočívají na nerealizovatelné utopicko-mesianistické ideji božského království na zemi. Jsou zhoubné, protože chtějí absolutní spravedlnost vybudovat na troskách nespravedlivého světa. Ať se snaží sebevíc, revoluce svého cíle nedosáhne, protože lidské síly jsou velmi omezené. Následkem boje proti tyranii a bezpráví je proto zpravidla jen nová tyranie a nové bezpráví. Často despoticky vládnou bývalí revolucionáři.

My ovšem chápeme husitskou revoluci a události, kdy národ byl ohrožen křižáckými výpravami i úpadkem mravním a společenským a hledáme pro to vysvětlení. Historik (a právník) Kejř upozorňuje ve své knize **Husité**: *„Husitské války jsou součástí husitských dějin. Válečná síla byla zárukou, že Čechy nebudou vyvráceny mocí. Husitské ideje musely být bráněny mečem, protože jinak by byly zničeny“*. Spolehlivým obráncem idejí, které zastávali naši otcové i Bílek, byl T. G. Masaryk, který na Kozím Hrádku vyhlásil: *„Tábor je náš program“*. I to je vyjádření, že boj u Lipan nebyl dobojován.

Stejně i evangelický historik Ferdinand Hrejsa. Píše, jak bohužel šly dějiny: *„Husité, místo co by se věnovali úsilí o výchovu všeho lidu v živém křesťanství, museli proto, nechťeli-li býti zničeni, zápasit a bojovat až na krev jako Boží bojovníci o pravdu Zákona Božího a podstoupiti všechny útrapy takových válek, ale v boji stejně jako v životě se osvědčili a vynikli jako vítězové a dovedli uchránit svůj národ před zhoubou, kterou je ohrožovaly hordy zfanatizovaných křižáků, dychtících po krvi kacířů, mužů i žen a dětí. Vítězili, ale ovšem nikoli bez velikých obětí přemnohých bratří a se zkázou českých zemí, zdržování jsouce od práce kulturní a od budování království Božího ...“*

Mistr Bílek v pohledu na husitskou dobu a postavu Žižkovu stál pod vlivem prof. Emanuela Chalupného, který svého **Žižku** vydal r. 1924 a naopak, tento tábořský advokát a sociolog pochopil jako málokdo Bílkovo dílo a dovedl svého přítele i obhajovat. V rozmluvách s ním i v korespondenci, vedle

faráře Součka, právě on vtiskl „Žižkovu podobu“ do duše chýnovského sochaře a grafika.

Chalupný ještě před 1. světovou válkou navštívil Trocnov, kde jej zastihla bouře. Tehdy tam ještě četl hanlivý nápis latinský, který v překladu sděloval: „Toto místo pro narození Žižkovo nenáviděné, jest zasvěceno sv. Janu Křtitelovi. Česky pak nápis zněl: „Jan Žižka z Trocnova, slepej, zlé paměti se tu narodil.“ Nápis sice nedosáhl výroku legáta Aenease Silvia Piccolominiho, který viděl Žižku jako „hroznou, ukrutnou příšeru, kterou, když s ní ruka lidská poříditi nemohla, prst boží shladil...“

Tehdy si Chalupný, kterého zde zastihla bouře, do deníku poznamenal: „světu se zjevil nepřemožený vůdce národního vojska, nejpůvodnější duch nejmohutnější doby českých dějin. Vítězný sjednotitel síly hmotné a duchovní. Příroda byla zde a jest jako ty... I tys byl jako ona: pravdivý, nepřemožitelný, nesmiřitelný a spravedlivý.“

V roce 1996 byl vztyčen v KLOKOTECH malý památníček s názvem „*Táborští pikarti*“ (Kániš a Húška). Problematikou těchto sekt se zabýval již Josef Dobrovský, dále Francouz Issac de Beausobre (nar. 1659), ale i Emanuel Chalupný. Ten o nich napsal: „*Nemůžeme my, kteří jsme tak hrdí na Husity a tábory, zapomenout, že v těchto lesích odehrálo se jedno z nejdokladnějších a nejpamátnějších dramát náboženského ruchu českého – propaganda a persekuce Adamitů.*

Nejdříve upozornili na sebe v Táboře mezi ostatními sektami tehdejšími, pak byli vypuzeni na Přiběnice, odtamtud pak do těchto lesův, až dokonali na hranicích u Klokot kromě zbytku, jenž uchýlil se na Nežárku. A když i tam byli husitským vojskem zničeni, nezbylo z nich zdánlivě nikoho.

Dostalo se jim osudu všech poražených a zničených. Co o nich čteme, pochází jen ze zpráv jejich nejúhlavnějších nepřátel. Když ani Táboři jich nechápali, co teprve čekat od kronikářů, nepřátelských všemu hnutí reformačnímu?“

Ale i Palacký, moderní člověk a obnovitel i obránce slávy hnutí husitského, nazývá adamskou sektu nejhnusnějším vředem tehdejší doby! Bohužel, když chybí moudrý, chybí dvojnásob! Pomluvy, šířené o domnělých orgiích adamských, nemají bezpochyby o nic solidnějšího podkladu, než osočování prvních křesťanů... Lze věřit, že lidé, kteří šli na hranici s modlitbou, úsměvem a s nadějí, že ještě téhož dne budou s Kristem v ráji, byli nemravové, tonoucí v pohlavlání materialismu nebo dokonce veřejné prostituci? Ne, v těchto dobrovolných mučednících dřímalo, v podobě třeba nevykvašené a divoké, tušení tužeb a idejí, které teprve po staletích ústy Rousseauovými a Tolstého se počaly hlučněji hlásit k životu – hlas volajícího na poušti přezrálé civilizace západoevropské.

I farář Souček se připojil míněním, že přes všechny fanatismus a zcestný fundamentalismus měli přece jen prorockou vizi. Rozuměl jejich názorům, že se chléb a víno při eucharistii neproměňují, ale jsou „pouhým znamením duchovní přítomnosti Kristovy“ /což po stu létech hlásal i Zwingli/, a že Bůh není v nebi, ale v dobrých lidech, že když Krista nazývali „svým bratrem“ dávali znamení svítání věku racionalismu a v jejich chiliasmu bylo očekávání nově uspořádané společnosti bez břemen církevního a vrchnostenského útlaku.

Na reliéfu vidíme dvě postavy stojící v plamenech, snad Kániše a ještě jednoho kněze, které Žižka osobně vyslychal a jejichž názory odmítl. Reliéf z bronzu je osazen na kameni. Dílko je maličké: 57 × 28 cm, mělo pohnutou historii, bylo navrženo již r. 1936 a připomíná jednu z největších bolestí života Žižkova, když musel řešit kázeňskými prostředky tehdejší doby jednu z tragických událostí na Táboře a okolí. Věděl, že by riskoval, kdyby Čechy byly považovány celé za kacířský národ. Jak porovnat tuto událost s jeho **Vojenským řádem**, který má i humanistické prvky, bohužel doprovázené přísnými, pro nás dnes nepřijatelnými sankcemi, jak je uplatňoval tehdejší právní řád.

Chtěli jsme si připomenout, že i sochaři a malíři, básníci i spisovatelé integrují do lidského posuzování a soudů své názory, které doplňují i poznatky historiků, jako tomu na Táboře přispěl svými díly i náš sochař mistr František Bílek

Seznam použité literatury:

Zprávy Společnosti Františka Bílka, roč. 1996–2003.

Cikhart, Roman: Popis Tábořska, Tábor, 1947.

Hrejsa, Ferdinand: Dějiny křesťanství v Československu II. Husova čs. fakulta v Praze, Praha, 1947.

Chalupný, Emanuel: Vltava, Fr. Borový, Praha, 1914, s. 74.

Týž: Vltava, Trocnov, s. 228.

Týž: František Bílek (Tvůrce a člověk), Růže, Č. Budějovice, 1970.

Dobrovský, Josef: Dějiny českých pikartů a adamitů, Odeon, Praha 1978.

Drobná, Zoroslava: JENSKÝ KODEX, Odeon, Praha 1970.

Major, Ladislav: Půlstoletí Camusova Člověka revoltujícího.

In: Časopis Listy 3/2001, s. 67.

Doc. 177 = Palackého Documenta

I. 160, 164, 168 = Erbenovo vydání Husových spisů (římské číslo = číslo spisu, arabská číslice = stránka.)

Meister František Bílek und Bruder Jan Žižka

Vladimír Valíček

Meister František Bílek (1872-1941), gebürtig aus Chýnov, Bildhauer, Schnitzer und Graphiker, wird als Anhänger der Sezession bezeichnet. In Wirklichkeit deutet seine bildende und gedankliche Welt weit mehr auf den Symbolismus, den religiösen, geschichtlichen, und den Ausdruckssymbolismus, hin. Für die hussitische Stadt Tábor schuf er außer dem Magister Jan Hus - Denkmal zwei Werke, die sich auf die Persönlichkeit von Jan Žižka von Trocnov beziehen. Dank dem hohen künstlerischen Niveau kann seine bildhauerische Schaffen mit Werken großer Bildhauer und Künstler, wie Myslbek, Strachovský, Suchomel oder V. Amort und B. Kafka gleichgesetzt werden.

Am ursprünglichen Masaryk-Haus in Tábor ist ein Tafelrelief mit der Aufschrift „Jan von Kalich - zur Erinnerung des Kampfes, der bei Lipany nicht ausgekämpft wurde“ angebracht. Ideologisch gesehen vertrat Bílek ähnliche Meinungen wie die Historiker V. V. Tomek, J. Kejř oder J. Hrejsa. Vor allem wurde er aber von Prof. E. Chalupný und vom evangelischen Pfarrer von Tábor B. Souček beeinflusst. Žižka ist für Bílek ein Bruder und kein wilder Zerstörer, ein tapferer Verteidiger der Gotteswahrheit.

Ein eigenartiges Werk ist das bronzene Relief, das sich in Klokoty befindet und das an die wahrscheinlich schmerzlichste Entscheidung Žižkas erinnert. Zwecks Beseitigung von Exzentrizitäten distanzierte er sich von den sonst Gläubigen „Chiliasten“, die für eine Gesellschaft ohne Unterdrückung durch weltliche und kirchliche Gewalten kämpften. Žižka fühlte sich aus disziplinarischen Gründen und aus Rücksichtnahme der Kirche gegenüber zum Eingreifen gezwungen. Auch befürchtete er, dass das tschechische Volk und die Hussiten der Ketzerei beschuldigt werden könnten. Bei der Arbeit am Relief stand Bílek unter dem Einfluss von Prof. Chalupný, der sich damals mit dem Fall der „Adamiten“ beschäftigte, in denen er Opfer der Verleumdungen sah, und keinesfalls religiöse Schwärmer, die einem auf Abwege geratenen Glauben und einer fundamentalen Auslegung der Bibel blind ergeben waren, im hussitisch-ideologischen Kampf mit weit stärkerem Fanatismus als die Kreuzfahrerhorden vorgingen, und so für alle Beteiligten zur Last wurden. Das kleine Denkmal trägt die Aufschrift: „Táborer Pikarden“. Es wird hier die Erinnerung an den Priester Kániš, Húska und andere Opfer des Dramas der böhmisch-religiösen Bewegung der hussitischen Zeit dargestellt.

Jan Žižka z Trocnova v československé faleristice

Miroslav Hus

Jan Žižka z Trocnova (1362 ??–11. 10. 1424), jihočeský zeman a voják, účastník domácích válek a gerily na přelomu 14. a 15. století, příslušník nájemných vojsk v Polsku 1410, dvořan krále Václava IV., vynikající a nikdy neporažený vojevůdce revolučních husitských vojsk v bojích proti domácím i zahraničním nepřátelům víry a jazyka a konečně i vojenský teoretik a (spolu) autor „*Řádu vojenského bratrstva Menšího Tábora*“ (a snad i *Zřízení vojenského Jana Hájka z Hodětína*)¹ vstoupil do českého národního povědomí a lidové tradice již brzy po své smrti. Stal se součástí lidových pověstí, vyprávění a legend po celý středověk a novověk, námětem různých maleb, plastik a portrétů s kladným i negativním nábojem (již krátce po své smrti na korouhvi Hradeckých nebo na bráně tábořského opevnění – nejstarší dochovanou památkou je kolorovaná kresba v Göttingenském kodexu z druhé poloviny 15. století, nejstarší plastikou tábořská opuková hlavička, dílo Wendela Roskopfa z r. 1515)², stal se předmětem vlastivědné literatury (namátkou *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, čeledínu králi Václava* anonyma Freiberského rukopisu z 15. století, *Kronyka česká Václava Hájka z Libočan* z 16. století či *Respublica Bojema* Pavla Stránského ze Zápské Stránky z 17. století) a jeho památka byla silně akcentována vždy v dobách válečného nebezpečí a zejména pak v době národního obrození a vlastně po celé 19. století.

Již v poslední třetině 19. století – po získání svobody slova a shromažďování a vzniku spolkového života v Rakousku-Uhersku – vznikaly různé odznaky s žižkovskou tematikou, po Žižkovi byly pojmenovávány atletické kluby, byly raženy i první medaile a byly odhalovány pomníky (namátkou již 1873 Hořice, 1874 Příbryslav, 1877 a 1884 Tábor, 1880 Čáslav, 1892 Borovany, konečně 1908 Trocnov aj.). Žižka se stává hrdinou románové literatury i básní.

---

¹ Pokud byl tento vojenský řád skutečně sepsán při obléhání Skály roku 1413, mohl Žižka jako královský voják a důstojník (a Hodětínův podvelitel?) být nápomocen při sepsání. Nepřehlédnutelné shody mezi Hodětínovým a Žižkovým řádem tomu nasvědčují

² Stručný, leč pro naše účely dostačující přehled viz Josef SCHNEIDER, *Jan Žižka a Tábor*. K 550. výročí úmrtí Jana Žižky vydalo Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře. Tábor 1974.

Totéž se opakuje i v prvních dekádách 20. století, po vzniku samostatného Československa a samozřejmě i v letech pozdějších.³

Námětem tohoto příspěvku je však Jan Žižka a československá faleristika. Jan Žižka z Trocnova se objevil na československých řádech a vyznamenání celkem šestkrát, počítáme-li i varianty, samozřejmě vícekrát.

Nejstarším vyznamenáním nesoucím jméno trocnovského hrdiny je řád *Za svobodu* a následně medaile *Jana Žižky z Trocnova*, obě spojené s činností československých legií v Rusku během 1. světové války a občanské války. Již roku 1914 vznikla v Rusku první československá vojenská jednotka – *Česká družina* – bojující proti Centrálním mocnostem po boku Dohody. Od samého počátku v jednotce převažoval silný vlastenecký a sokolský duch se silným akcentem husitských tradic. Prapor byl již v lednu 1916 přetvořen na pluk, v květnu 1916 vznikla brigáda ze dvou pluků a konečně v březnu 1917 byl založen 3. *Střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova* jako základ budoucí 1. *Čs. střelecké divize „Husitské“*,⁴ v září vznikl i 1. *Čs. dělostřelecký oddíl Jana Žižky z Trocnova*, později reorganizovaný na brigádu, respektive pluk. Velitel brigády a bývalý velitel 3. pluku plk. N. P. Mamontov,⁵ velký obdivovatel husitství, založil rozkazem velitele brigády č. 175/1917 ze dne 31. 8. a se schválením předsedy ČSNR T. G. Masaryka (telegram č. 6728) první československé vojenské vyznamenání (a první naše vyznamenání vůbec), totiž *Husitský kříž* o 3 stupních. První stupeň měl být nošen kolem krku a udělován za mimořádné velitelské zásluhy, 2. a 3. stupeň měly být nošeny na prsou (u 2. stupně stuha s mašlí) a udělovány za chrabrost. Udělováním byla pověřena vždy plukovní rada Husitského kříže, vyznamenání mělo být určeno i pro československé jednotky v Itálii a Francii. Stuha řádu byla černo – červená a kříž měl být ražen z kovu tmavě ocelové barvy s černo – rudým štítkem. Husitský kříž bohužel nebyl realizován, také nenesl podobu Žižkovu, ale celá kauza dobře vystihuje situaci a lpění na husitských tradicích.⁶

³ Eduard POLÍVKA (edit.), *Naše písemnictví v numismatických památkách*. Medaile – plakety – mince. Katalog výstavy. Praha 1960. Věra NĚMEČKOVÁ – Helena ŠTROBLOVÁ, *Osobnosti našich dějů v současné medailéřské tvorbě*. Hradec Králové 1987.

⁴ Pluky č. 1 *Mistra Jana Husi*, č. 2 *Jirího z Poděbrad*, č. 3 *Jana Žižky z Trocnova*, č. 4 *Prokopa Velikého*, 1. dělostřelecká brigáda *Jana Žižky z Trocnova* a týlové jednotky. Divize vznikla v září 1917 jako součást budovaného Československého sboru.

⁵ **Mamontov Nikolaj Petrovič**, gardový plukovník (1880–1919?), ruský velitel přidělený čs. legiím, postupně velitel praporu, pluku, brigády a krátce i divize. Po Říjnové revoluci donucen opustit československé legie, padl na Ukrajině na straně bílých.

⁶ Václav PLÁŠIL, *Medaile Jana Žižky z Trocnova*. Československá společnost přátel drobné plastiky. Praha 1967, str. 2–3

Po ústupu československého sboru z Ukrajiny, odjezdu přes Sibiř do Vladivostoku a zejména po vystoupení sboru proti sovětské vládě v létě 1918 bylo třeba ocenit maximální nasazení československých vojáků a jejich statečný boj. Proto Výkonný výbor čsl. vojska na Rusi jakožto nejvyšší orgán zakládá v Samaře 29. 7. 1918 (výroční den smrti K. H. Borovského) **Řád Za svobodu**. Statut řádu byl uveřejněn v armádním rozkaze č. 84/1918 a dodatečně potvrzen i Odbočkou ČSNR na Rusi. Řád byl založen v I stupni, měla ho tvořit (opět) ocelově šedá pěticípá hvězdice se středovým medailonem nesoucím podobiznu Žižkovu, stuha opět v černo - červené kombinaci za bojové zásluhy a bílo - červená za zásluhy politicko-diplomatické. Výtvarným zpracováním byl pověřen sochař Josef Šebor (později byli přizváni i jiní umělci, známe cca 4 návrhy, kupodivu ve tvaru různých křížů. Přijatý Šeborův návrh včetně sádrového odlitku hvězdy se bohužel nedochoval). Pro udělování platila jinak pravidla ruského Řádu sv. Jiří, návrhy mohla podávat rotní rada řádu, doporučovala je sborová (armádní) rada řádu a řád udělovala OČSNR, respektive sama ČSNR. Řád byl tentokrát skutečně udělen a to dvakrát, v obou případech *in memoriam*. 20. 8. 1918 v Čeljabinsku tak byla poctěna památka bývalého velitele 4. střeleckého pluku por. Jana Gayera a bývalého náčelníka štábu 2. divize pplk. Borise Ušakova.⁷ Pořadím měl být řád nejvyšším československým vyznamenáním.

Protože řád měl být vzácný, bylo rozhodnuto připojit k řádu i třístupňovou medaili. Rozhodnutí OČSNR v Čeljabinsku z 16. 10. 1918 bylo doplněno schválením statutu 21. 10. 1918 a následně uveřejněním v rozkaze armádního sboru č. 118/1918 dne 29. 10. 1918. Byla tak založena **Medaile Jana Žižky z Trocnova** o 3 stupních. Medaile o průměru 36mm barvy ocelově šedé měly být zavěšena na stuze barvy červeno - černo - červené (za bojové zásluhy a statečnost), respektive červeno-bílo-červené za zásluhy nebojové. Návrhy na udělení podávala rotní rada a udělovat měl medaile velitel divize (3. a 2. stupeň) či velitel sboru (1. stupeň a medaili za nebojové zásluhy). Jednotlivé stupně medaile měly být odlišeny pouze připnutými ocelovými hvězdičkami na stuze (nejvyšší stupeň měl mít 2, nejnižší stupeň žádnou).

---

⁷ **Gayer Jan** (1885–1918), od 1916 v československých legiích, vyznamenal se u Bachmače, postupně velitel roty, praporu a pluku, padl v boji proti Sovětům v červnu 1918 u Lipjag. **Ušakov Boris Fjodorovič** (1891–1918), pplk. gšt., během války na štábních funkcích, na jaře 1918 vstoupil do československých legií, při bojích o Bajkalské tunele u Posolska v srpnu 1918 zajat rudými a bestiálně umučen.

Na medaili bylo podáno mnoho návrhů, ale pro jednoduchost byl přijat návrh sochaře Karla Babky, náčelníka uměleckých dílen sboru. Teprve po měsíci dne 23. 11. objednala OČSNR v dílnách zhotovení 4000 ks řádu a 10 000 ks medailí! O dva dny později dílny v Ufaleji objednávku potvrdily, ale z technických důvodů návrhy zhotovení insignií z bronzu a jejich patinaci do kovově šedé barvy. V listopadu 1918 tedy ještě medaile nebyly k dispozici, přesto tu již nastala potřeba.

V té době byla stažena z fronty k odpočinku a reorganizaci 2. Čs. střelecká divize „*Slovanská*“⁸ a velitel divize gen. Gajda⁹ chtěl ocenit zásluhy svých vojáků. Protože originály medailí neměl k dispozici, nařídil technické rotě divize zhotovit dle schváleného návrhu určitý počet medailí (počet neznáme) 2. a 3. stupně – na nejvyšší stupeň neměl právo udílení. Medaile o průměru 36 mm byly raženy z mědi a postříbřeny plátováním. Třetí stupeň byl zavěšen na úzké stuze (cca 30 mm), druhý stupeň na široké stuze (cca 46 mm) a správně označen na stuze hvězdičkou. Stuha byla provizorní – červená s 2 našitými černými sametkami. Medaile je zavěšena ke stuze ráhnovým závěsem doplněným řetízky – ty symbolizovaly roztržení okovů národa. Na líci je v hladkém kruhu hlava vojevůdce s kožešinou čapkou (podobu Jana Žižky odpovídá dobovým představám s pravým slepým okem), na rubu pod nápisem ZA SVOBODU jsou zkřížené lipová a vavřínová ratolest a ve zvýšeném okrajovém mezikruží secesní opis ČESKOSLOVENSKÉ VOJSKO, dole vyryto číslo. Medaile byly číslovány od č. 101 nahoru. Slavnostní udílení se vskutku konalo dne 3. 12. v Čeljabinsku a bylo oceněno 22 vojáků a důstojníků z řad 6. a 7. střeleckého pluku (dvanáctkrát medaile 2. stupně a desetkrát medaile 3. stupně), včetně velitelů obou pluků pplk. Krejčího a mjr. Váni¹⁰. Ostatní vyrobené medaile (počet?) byly zatím uschovány. Zatím byly vyrobeno rovněž několik desítek

⁸ Střelecké pluky č. 5 *Pražský T.G. Masaryka*, č. 6 *Hanácký*, č. 7 *Tatranský*, č. 8 *Slezský* a 2. Dělostřelecká brigáda (později pluk) *Irkutská* a divizní jednotky technické a týlové. Divize vznikla již v létě 1917.

⁹ **Radola Gajda** (vl. jménem Rudolf Geidl, 1892–1948) důstojník čs. legií v Rusku a Rusku, později československý i ruský generál, geniální vojevůdce – samouk. Po válce postupně na různých velitelských funkcích, naposled náčelník Hlavního štábu. Propuštěn z armády pro sympatie k fašismu, poté vůdce NOF.

¹⁰ **Krejčí Ludvík** (1890–1972) pův. rakousko-uherský důstojník, od 1917 v čs. legiích v Rusku, v legiích i poté v ČSR postupně na různých velitelských a štábních funkcích, před válkou armádní generál a hlavní velitel čs. branné moci. **Váňa Josef** (1893–1976), od 1915 v čs. legiích v Rusku, v legiích i poté v ČSR na různých velitelských a štábních funkcích, před válkou divizní generál a velitel 2. sboru.

medailí ve sborových dílnách v Ufaleji. Snad bylo uděleno ještě několik dalších medailí – známe medaile s nízkými čísly (např. č. 8 v Měřičkově sbírce). Bohužel 18. 12. 1918 a následně i 20. 12. rozeslal velitel sboru gen. Syrový¹¹ telegramy, ve kterých zakázal další udělování jak Řádu Za svobodu, tak Medaile Jana Žižky z Trocnova. Oficiálním zdůvodněním bylo to, že stuha řádu je totožná s jinými ve světě již existujícími řády, ve skutečnosti patrně vadila forma pěticípé hvězdy. Místo řádu i medaile měl být udělován Řád Sokola, zřízený v říjnu 1918 ministrem války brig. gen. *ad interim* M. R. Štefáníkem. Zhotovené exempláře medaile (řád *Za svobodu* nebyl patrně vyroben žádný) byly potom rozebrány – to je několik známých exemplářů bez čísel. Celkem se zachovalo pouze několik medailí a patří k našim nejzácnějším dekoracím.¹²

Třetí nejstarší dekorací s portrétem Jana Žižky je *Pamětní medaile 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova* (*Pamětní medaile trocnovského hrdiny*). Vznikla na jaře 1946 při příležitosti plukovního výročí¹³ jako neoficiální dekorace výnosem velitele pluku se souhlasem vedení Čs. obce legionářské, nošení na uniformě bylo povoleno výnosem MNO čj. 46-325-I, odb. 47. Autorem je medailér Svatopluk Hlobil. Medaile je z tmavého bronzu o průměru 37 mm. Na líci je nakročená stojící postava vojevůdce v plášti a v kožešinové čapce, palcát zavěšen u pravého boku, levicí drží pavězu. Klípec má hrdina na pravém oku. Opis zní S NÍM VŽDYCKY ZVÍTĚZÍME. Na rubu je kalich v trnové koruně, opis MEDAILE TROCNOVSKÉHO HRDINY, dole mezi lístky č. 3. Stuha je průvlečná 40 mm, černá s postranními červenými proužky á 3,5 mm. Počet vydaných medailí je neznámý, medaile patří k vzácnějším, leč přesto dostupným vyznamenáním. V letech 1947–1948 byla pak vydána celá řada obdobných pamětních medailí téměř všech legionářských pluků všech tří front¹⁴, z toho nejméně 5 s husitskou tematikou¹⁵.

¹¹ **Syrový Jan** (1888–1970), starodružiník, v legiích již od 1914. Postupně na různých velitelských funkcích, od 1918 velitel celého sboru legií, v ČSR na různých nejvyšších štábních funkcích, před válkou armádní generál a generální inspektor branné moci.

¹² Václav PLÁŠIL, *Medaile Jana Žižky z Trocnova*, passim. Václav MĚŘIČKA, *Československá vyznamenání*. I. část 1918–1938. Hradec Králové 1973, str. 5–6, 22–24. Václav MĚŘIČKA, *Nejstarší československé vyznamenání*. Čs. společnost přátel drobné plastiky. Praha 1959.

¹³ V literatuře se uvádí rok 1946 u příležitosti 30. výročí vzniku pluku. Pluk ovšem vznikl až 15. 3. 1917 v Treskyni na Ukrajině rozšířením III. praporu 1. střeleckého pluku. Je tu rozpor v datech. Pluk byl po návratu do ČSR sloučen s býv. C. a k. 3. pěším plukem, posádkou byl v Kroměříži, po Druhé světové válce prošel mnohými reorganizacemi, naposled od 80.ých let jako 7. tankový pluk *Jana Žižky Fatranský* posádkou v Jindřichově Hradci.

Čtvrtým vyznamenáním je *Československý velitelský řád Jana Žižky z Trocnova*. Řád byl založen vládou ČSR vládním nařízením č. 152/ 1946 dne 14. 6. 1946 pro velitele jednotek československé či některé spojenecké armády za osobní statečnost v boji nebo za vynikající velitelskou činnost. Řád byl ustanoven ve třech třídách, nejvyšší 1. třídu představovala zlatá hvězda, 2. třídu stříbrná hvězda a 3. třídu stříbrná medaile (původně to měla být bronzová hvězda podle vzoru sovětských velitelských řádů¹⁶). 1. třída byla určena pro velitele frontů a armád, jejich zástupce a náčelníky štábů a pro velitele sborů. 2. třída byla určena pro velitele divízií, brigád a pluků (vojskových těles) a pro náčelníky štábů sborů. 3. třída pro velitele praporů, rot a čet a pro štábní důstojníky na úrovni pluků a vyšší. Řád uděloval prezident republiky, respektive zmocněný ministr národní obrany. Pro jednotlivé třídy byl určen limitní počet a to 500, 1000 a 5000 kusů. Řád byl udělován až do poloviny padesátých let, kdy byly založeny nové vojenské řády *Rudé zástavy* a *Rudé hvězdy* (oba 8. 2. 1955). V pořadí československých řádů byla zlatá hvězda Čs. velitelského řádu Jana Žižky z Trocnova na pátém místě¹⁷, stříbrná hvězda byla na 18. pořadí¹⁸ a medaile řádu až na 29. místě. Autorem výtvarného pojetí byl sochař Alois Sopr. Obě hvězdy jsou provedením i rozměry identické, liší se jen kovem (pozlacené stříbro a stříbro 937/1000). Hvězda je tvaru osmicípé hvězdičky o průměru 68 mm napodobující husitský biják, na středu je 38 mm vypouklý portrétní medailon nesoucí zprava prostovlasou hlavu hejtmana s klípcem přes pravé oko. Opis je NEPŘÁTEL SE NELEKEJTE – NA MNOŽSTVÍ NEHLEĎTE. Rubní strana je plochá s maticí a šroubem. Řádová medaile o průměru 35 mm má na líci obdobu středového medailonu řádových hvězd, na rubu jen opis nahoře ČESKOSLOVENSKÝ VELITELSKÝ ŘÁD, v horní polovině pole nápis JANA ŽIŽKY / Z TROCNOVA a v dolní polovině

¹⁴ Václav MĚŘIČKA, *Československá vyznamenání*. V. část. I. Národní odboj 1914–1918. Hradec Králové 1979, str. 24–25, 131. Václav MĚŘIČKA, *Československé plukovní medaile*. Česká společnost přátel drobné plastiky v Praze. Praha 1966, str. 10.

¹⁵ Pamětní medaile střeleckých pluků *Jiřího z Poděbrad* č. 2, *Prokopa Velikého* č. 4, 1. Jezdeckého pluku *Jana Jiskry z Brandýsa*, medaile dělostřelectva Čs. vojska na Rusi a medaile 1. Čs. úderného praporu.

¹⁶ *Řád Suworova* ve 3 třídách, *Řád Ušakova* ve 2 třídách, *Řád Kutuzova* ve 3 třídách, *Řád Nachimova* ve 2 třídách a *Řád Bohdana Chmelnického* ve 3 třídách – všechny byly založeny v letech 1942–1944. Viz např. G. I. GREBENNIKOVA – R. S. KATKOVA, *Orděna i medali SSSR*. Moskva 1982, passim.

¹⁷ Za Zlatou hvězdou hrdiny ČSSR, Řádem Klementa Gottwalda, hvězdou Řádu 25. Února a zlatou hvězdou Čs. vojenského řádu bílého lva Za vítězství.

zkřížené palcáty. Stuha je průvlečná 40 mm černá se středovým 5 mm širokým červeným kruhem (návrh stuhy je od Bohumila Berana). Insignie řádu razila Státní mincovna v Kremnici, máme k dispozici i několik esejů a také (3?) ks řádové hvězdy vyrobené pražskou ražebnou Karnet a Kyselý - pravděpodobně návrh pro schvalovací komisi MNO (pražské vydání je o něco větší a těžší - průměr je 74 mm). Existuje i varianta medaile, která se liší velikostí (38,5 mm) a rubovou stranou - opis tu je pouze MEDAILE ŘÁDU JANA ŽIŽKY a nápis Z / TROCNOVA, palcáty zůstaly. Šlo buď také o esej, nebo tato medaile snad měla být použita jako doplněk původního třístupňového řádu jen pro nejnižší velitele (tedy 4. stupeň !), po úpravě řádu na dvě hvězdy a medaile nebyly tyto medaile uděleny, ale několik se jich dostalo do sbírek sběratelů. Řád byl udělován poměrně vzácně, zlatých hvězd bylo uděleno jen 8 ks a stříbrných hvězd jen 23, medailí pouze 89, dohromady 120.¹⁹ Čs. velitelský řád Jana Žižky z Trocnova patří ke vzácným sběratelským objektům.²⁰

Pátým vyznamenáním nesoucím podobu hejtmana Žižky je neoficiální *Pamětní medaile I. sboru vojenských záložníků Republiky československé v Praze* z roku 1959. *Svaz vojenských záložníků RČS* byl brannou organizací navazující na tradici bývalých rakousko - uherských spolků vojenských vysloužilců (veteránů). Kromě sociálních a podpůrných úkolů pěstoval brannost a spolupracoval např. se *Svazem čl. důstojnictva*, se *Svazem národních střeleckých gard RČS*,

¹⁸ Až za ostatními i pozdějšími československými řády a stužkou laureáta St. Ceny Klementa Gottwalda, ale ještě před zlatou hvězdou Čs. vojenského řádu Za svobodu.

¹⁹ Ovšem existují dekorace s číslem 122 až 124, udělené až na podzim 1954. Mimo výše uvedených čísel platných do 1953 mohly být tedy uděleny ještě nějaké (5?) řády. Zlatou hvězdou byly vyznamenány zástavy tří historických pluků - účastníků bitvy u Zborova, dále presidenti ČSR **dr. E. Beneš** (1947), **K. Gottwald** (1948) a **A. Zápotocký** (1953) a býv. plk. **Alexej N. Asmolov** (1906-1981), býv. náčelník Hlavního štábu partyzánského hnutí v ČSR (po válce generál, pracoval na štábu Vojsk ministerstva vnitra, boje proti banderovcům). Proti pravidlům byl 1954 vyznamenán také býv. pplk. **Michajl I. Šukajev** (1907-1975, po válce generál a zástupce velitele Vojsk ministerstva vnitra), velitel II. Stalinovy partyzánské brigády - velitelé jiných partyzánských brigád totiž dostávali stříbrnou hvězdu. Kupodivu nebyl řádem vyznamenán býv. velitel I. Čs. armádního sboru v SSSR a pozdější ministr národní obrany arm. gen. L. Svoboda a ani žádný generál spojeneckých armád !

²⁰ Václav MĚŘIČKA, *Československá vyznamenání*. III. Část. Československé řády a medaile 1939-1948. Hradec Králové 1974, str. 20-22, 96-98; Vladivoj PULEC, *Československá státní vyznamenání, státní čestná uznání a ceny*. Praha 1980, str. 85, 179-182, tab. C 54; Zdeněk TKANÝ, *Ještě jednou k problematice Československého velitelského řádu Jana Žižky z Trocnova*, Drobná plastika XV, 1978, str. 110-115; Václav MĚŘIČKA, *K problematice Československého velitelského řádu Jana Žižky z Trocnova*, Sběratelské zprávy 11/ 1974, str. 23-29.

Selskými jízdami atd. Svaz byl organizován po sborech (územně se rovnaly zemím) a divizích (územně župa, respektive kraj). Po válce byla jeho činnost obnovena již v rámci *Svazu brannosti* a cca rok po Únoru 1948 zanikl. Přesto ještě 1949 Svaz vydal *Pamětní odznak I. sboru vojenských záložníků v Praze* (v podobě bílého osmihrotého připínacího kříže) k 70. výročí vzniku organizace. Kupodivu v padesátých letech vydali bývalí činovníci Svazu k 80. výročí novou dekoraci, a to výše zmíněnou pamětní medaili. Jednalo se samozřejmě o vyznamenání neoficiální. Medaile o průměru 40 mm byla ražena z bronzu a na líci nese v celé ploše plastický pohled na Malou Stranu a Hrad, v popředí s Karlovým mostem. Na rubu je v horní polovině zleva jezdecká postava Jana Žižky se vztyčeným palcátem, po stranách letopočty 1879 a 1959. V dolní polovině je nápis I. SBOR VOJENSKÝCH / ZÁLOŽNÍKŮ ČSR / V PRAZE. Opis DUCHEM HUSOVÝM - SILOU ŽIŽKOVOU a 80 LET NA STRÁŽI VLASTI. Medaile je zavěšena na průvlečné stuze 40 mm široké, barvy červené se středním 20 mm pruhem tmavě žluté barvy (tj. barvy pražské). Autor medaile není znám. Podoba Jana Žižky není příliš zřetelná, páska je přes levé oko.²¹

O deset let později vznikla zatím poslední dekorace s podobou Jana Žižky z Trocnova. Jedná se o *Pamětní medaili I. Československé partyzánské brigády Jana Žižky z Trocnova*, ale není to první medaile této brigády s Žižkovým portrétem. Partyzánská brigáda pojmenovaná po našem národním hrdinovi vznikla postupně na základě československo - sovětského paravýsadku, který přistál 21. 8. na partyzánské základně Sklabina u Turčianského Sv. Martina. Velitelem výsadku byl československý por. Ján Ušiak²², náčelníkem štábu sovětský kpt. Dajan B. Murzin²³. Po doplnění dobrovolníky se zúčastnil prvních bojů v SNP u Strečna a Vrútek. 20. 9. 1944 byl rozšířen na *I. Partyzánský oddíl Jana Žižky*. Koncem září a počátkem října oddíl přešel v bojích na Moravu a ze základen v Beskydech se v zimě 1944/ 45 a na jaře 1945 zúčastnil bojů s okupanty na celé východní Moravě. Po smrti J. Ušiaka²⁴ převzal velení

²¹ Václav MĚŘIČKA, *Československá vyznamenání V*, str. 12-13, 100-101.

²² **Ján Ušiak** (1914-1944), Slovák, 1942 dezertoval z maďarské armády na východní frontě k partyzánům, vstoupil do čs. vojenské jednotky v SSSR a vycvičen pro partyzánský boj.

²³ **Murzin Dajan Bojanovič** (1921 - ?), generál ve výslužbě. Po válce u nás vyznamenán pouze Řádem rudé zástavy

²⁴ Padl v obklíčení 3. 11. 1944 v obci Čeladná v rámci stíhací akce „*Tetřev*“ nacistických represivních orgánů proti partyzánům - stíhání se zúčastnilo na 13 000 německých vojáků, policistů a jejich spojenců.

kpt. Murzin, pod jehož velením v lednu 1944 byl oddíl reorganizován na brigádu o 4 praporech, brigáda v síle až 2000 mužů si vybuodovala i vlastní civilní zpravodajskou síť a aktivně se zúčastnila mj. Květnového povstání. Byl to patrně náš nejvýznačnější partyzánský svazek.²⁵ Po válce brigáda založila celkem 8 různých pamětních dekorací, včetně variant dokonce 11. S podobou Jana Žižky byly 2 medaile (s variantami 4).

Hned po válce (rok neznáme, snad 1948, kdy byly v Kremnici raženy pamětní odznaky brigády) přichází první *Pamětní medaile 1. Československé partyzánské brigády Jana Žižky z Trocnova* (tzv. velká). Jedná se o velký bronzový odznak nepravidelného tvaru o rozměrech 50 x 54 mm. V horní části je obdélník s prostovlasou hlavou hejtmána s klípcem na pravém oku, nahore obdélníkové ouško. Pod obdélníkem je páska s nápisem ZA ZÁSLUHY V BOJI, pod ní zkřížené samopaly a hvězdička a opět dva úzké pásky s nápisem ČS. PARTYZÁN / 1. ČS. BRIG. JANA ŽIŽKY. To vše je lemováno věncem lipových listů. Insignie je zavěšena na primitivní červené stužce 36 mm široké. Snad o něco později vznikla varianta - jedná se o stejný odznak, ale menší (jen 29 mm) a zlacený, zavěšený ráhnovým závěsem tvaru „V“. Stuha tentokrát profesionálně zhotovená je průvlečná, 38 mm široká, jasně červená. Na stuhu se připínala zlacená lipová snítka.

K 25. výročí vzniku brigády, tedy v létě 1969, vznikla druhá pamětní medaile zmíněná v úvodu této kapitoly - mezi sběrateli tak řečená menší *Pamětní medaile 1. Československé partyzánské brigády Jana Žižky z Trocnova*. Tentokrát jde o skutečnou kruhovou medaili o průměru 36 mm raženou z bronzu. Na líci nese zmenšený reliéf původního odznaku brigády. Rubní strana má nápis PRAVDA / VÍTĚZÍ rozdělený lipovou větvičkou. Průvlečná stuha široká 38 mm je černá s úzkými červenými okraji, střed je prořat 7 mm trikolórou. U této medaile existují dvě varianty - jedna zavěšena ke stuze běžným kulovitým ouškem, druhá širokým ráhnovým závěsem tvaru „V“.²⁶ Ostatní dekorace brigády nenesou portrét Jana Žižky ani husitskou tematiku, nebudou zde proto popisovány.

Všechny výše popsané medaile a řády vznikly v době trvání Československa. Po rozpadu společného státu žádný z nástupnických států nepojmenoval po Žižkovi nejen žádný řád či státní vyznamenání, ale dokonce ani žádnou

²⁵ Vlastislav KROUPA (red.) a kol., *Český antifašismus a odboj*. Slovníková příručka. Praha 1988, str. 311 n.

²⁶ Václav MĚŘIČKA - Josef KOUNOVSKÝ, *Československá vyznamenání*. VI. část, díl a. II. národní odboj. Hradec Králové 1984, str. 12-17, 97-105.

pamětní medaili - a to ani žádný ze spolků, respektive celostátních organizací, které svá pamětní vyznamenání vydávají (namátkou ČsOL, SBS, obnovený Svaz národních gard atd.). Pamětní a záslužné medaile Ministerstva obrany ČR nesou jména českých králů Jana Lucemburského a Přemysla II. Otakara, respektive odbojáře Václava Morávka.

Uvedená vyznamenání s námětem Jana Žižky mají různou uměleckou úroveň, od jednoduchých dekorací až po umělecky expresivní a působivé hvězdy *Čs. velitelského řádu Jana Žižky z Trocnova*. Podoba hejtmana je vždy ztvárněna podle dobových představ. Stuhy skoro vždycky používají barev husitských korouhví - černou a červenou v různých kombinacích (v jednom případě doplněnou trikolorou), případně jen červenou v kombinaci se zlatým odznakem. I stuha dekorace Svazu záložníků RČS může symbolizovat jak barvy města Prahy, tak barvy husitské (zlatý kalich na červeném poli).

Není pochyby o tom, že československé vojenské dekorace nesoucí jméno našeho národního hrdiny dobře vypovídají o úctě, kterou lidé od nejstarších dob až po současnost chovají k husitským tradicím a zejména k památce Jana Žižky z Trocnova, ale také o určitém nezájmu (až odtažitosti) dnešních politiků a vojenského velení o naší nejvýznačnější vojenskou tradici.

Jan Žižka of Trocnov in Czechoslovak Orders and Awards

Miroslav Hus

The author of this paper describes Czechoslovak orders and awards named after Jan Žižka of Trocnov.

1) **The Medal of Jan Žižka of Trocnov** introduced in the autumn of 1918 for the Czechoslovak Troop fighting in the Civil War in Russia. The medal was supposed to have three classes and it was supposed to be joined with the prepared Order of Freedom. Jan Žižka of Trocnov was supposed to be depicted on the order. However, neither the order nor the 1st class medal were made and the medal of Jan Žižka of Trocnov was given only to several dozens of soldiers to honour them for their courage during the graduation of the 2nd shooting division in Celjabininsk in December 1918, and afterwards the medal was cancelled.

2) **The Memorial Medal of the 3rd Czechoslovak Shooting Regiment of Jan Žižka of Trocnov.** The medal was introduced in 1946 on the occasion of the 30th anniversary of the establishment of a body created as a part of the so called Czechoslovak legions in Russia. The medal was awarded to all former members of the regiment who were still alive.

3) **The Czechoslovak Command Order of Jan Žižka of Trocnov.** The order was introduced in June 1946 in three classes for excellent command skills. The 1st class (a golden star) was intended for the highest commanders and was awarded eight times only; the 2nd class (a silver star) was intended for commanders of divisions, brigades and regiments, and the last level was intended for lower commanders and army officers. The order was awarded only rarely and after 1955 it was not awarded at all.

4) **The Memorial Medal of the 1st Association of Military Reserves of RČS.** This veteran organisation was established as early as 1879. The medal was introduced on the occasion of the 80th anniversary of the establishment of the association. It was an unofficial award.

5) **The Memorial Medal of the 1st Czech Partisan Brigade of Jan Žižka of Trocnov.** This most significant Czechoslovak partisan organisation was established in 1944 and became famous namely for their bravery in east Moravia in spring 1945. The brigade came up with a number of memorial decorations of which two memorial medals bear the picture of Jan Žižka of Trocnov – an older one from 1948 (?) shaped like an irregular badge, and a newer one

from 1969 which had a traditional shape. The medals were awarded to all former members of the brigade and participants of the May Uprising in east Moravia who were still alive.

Unfortunately no military decoration has been named after Jan Žižka of Trocnov since 1989.

Recenze, zprávy, polemiky

Rudolf Krajíc: Středověké kamnářství (Výzdobné motivy na gotických kachlích z Táborska), pro Husitské muzeum v Táboře Albis international, Ústí nad Labem, 2005-11-03, 209 s.

Výpravný titul Středověké kamnářství zahrnuje výsledky archeologických studií na sledované lokalitě od nejstarších dob po současnost. Předmětem práce jsou industrie 14.-16. století nalézaných na osmi lokalitách Táborska. Okolnosti objevů i archeologických výzkumů se váží k prostředí městskému, aristokratickému i venkovskému, takže způsob užití tohoto druhu uměleckého řemesla může platit i v širším měřítku mimo teritoriální vymezení.

V metodice zpracování a výkladu jednotlivých druhů tématik seřadil autor nálezy do šesti hlavních okruhů. Nejpočetnějšími motivy jsou náměty obou knih Bible. Druhou skupinou jsou náměty společensko-etické, dále světské, heraldické náměty prostředí kléru, rodů a měst. Zvláštní skupinu představuje husitská tematika. Nesporné poslání industrie kachlů lze rozšířit o naplnění estetického artefaktu příbytku, dobového repolela s uvedenou obsahovostí. Husitství, jako politikum, vystupuje v zastřených souvislostech třeba ve vyobrazení Davida s Goliášem či vyobrazení sv. Jana Evangelisty, který ve vyobrazeních splňuje představy o ideálním vyjádření tábořského kazatele. Takovéto zástupné chápání motivu mohou potvrdit solitérní nálezy, mnohdy druhotně upravovaného motivu. Adorace kalicha v několika variantách přináší v jednom případě i jasně husitský kalich, zasazený do heraldického pole. Penetrace témat z různých epoch a jejich obratné využití pro potřeby a požadavky zadavatele, je pro tento druh výroby charakteristickým jevem.

Závěrečné téma se týká geometrických, vegetativních a mluvících motivů. Následuje zmínka o matricích, obkládacích deskách apod.

Kniha Rudolfa Krajíce je mimořádným dílem, přinášejícím poslední výsledky studií a nálezů tohoto druhu hmotné kultury na přelomu věků. Bohatý srovnávací materiál z rukopisných forem, inkunábulí, tisků, výklad pojmů, výbava obzorem literatury a v neposlední řadě polygrafické zpracovávání a grafika, vytváří nenahraditelný a syntetický pramen nejen pro historickou obec, ale i pro zájemce z řad tvůrců a restaurátorů keramiky nebo jejích znalců.

Vzhledem k tomu, že publikace neobsahuje jména autorů dokumentace, uvádím, že autorkou kresebné výbavy je Alena Hladíková a autorem fotografií Zdeněk Prchlík.

Petr Brátka

Petr Klučina, Zbroj a zbraně, Evropa 6.-17. století, Paseka, Praha 2004, 683 s.

Vývoj vojenství patřil odedávna k nejpobulárnějším historickým tématům někde na rozhraní politických a kulturních dějin či dějin každodenního života, podle zorného úhlu na něj zaměřeného, a hmotná militaria se záhy stávala oblíbeným sběratelským artiklem bohatých jednotlivců, později soukromých i státních institucí. V mnoha muzeích po celém světě tvoří součásti zbroje a zbraní důležité, někdy i dominantní části sbírkových fondů. Ještě výrazněji pak stará militaria vystupují v zámeckých a hradních zbrojnicích jako svědkové sběratelských vášní četných aristokratů minulých staletí. Přesto česká historická produkce donedávna postrádala monografické zpracování tohoto materiálu pro starší období.

Proto jsem jako dlouholetý muzejní pracovník přivítal vydání rozsáhlé práce *Petra Klučiny, Zbroj a zbraně, Evropa 6.-17. století*, vydané nakladatelstvím Paseka v roce 2004, shodou okolností několik dní před 580. výročím úmrtí legendárního husitského válečníka Jana Žižky z Trocnova. Jak již sám název knihy napovídá, autor se v ní zabývá militarií středověku a raného novověku, tedy období, kdy na bitevních polích Evropy dominovaly chladné zbraně a zároveň ochrana bojovníkova těla proti nim.

Knih je rozdělena na pět kapitol, z nichž první je systematická a více méně instruktážní s větším množstvím tabulek předvádějících základní morfologii a terminologii zbraní a zbroje sledovaného období. Následující kapitoly jsou chronologické a člení danou epochu na základě vývoje chladných zbraní a jim odpovídající zbroje na čtyři úseky. První z nich (6. - polovina 12. století) nazval autor *Cestou k těžkooděnému jezdcí*, kterého zformovaly franské, vikingské, ale i slovanské válečné zkušenosti. Jeho útočná síla dominuje ve druhém časovém úseku, *Zlatém věku rytířstva* (2. polovina 12. - 1. čtvrtina 14. století), kdy hlavní místo ve zbroji zaujímá kroužkové pletivo a mezi zbraněmi pak meč a kopí. Následující kapitola nazvaná *Dobou velkých změn* (14. - 3. čtvrtina 15. století) ukazuje na jedné straně postupné zakování rytířova těla do železných plátů, na druhé pak jeho první překvapivé nezdar ve střetu s pěchotou. Poslední kapitola s názvem *Věk krásných zbrojí* (konec 15. - polovina 17. století) hovoří o postupném ztrácení výsadního postavení chladných zbraní v době, kdy těžkooděný jezdec díky stále výraznějšímu prosazování pěchoty a rozvoji palných zbraní rozhodující roli na bojišti již ztratil. Každá z chronologických kapitol je doplněna volně vloženým exkurzem, jehož náplň je pro dané období něčím charakteristická. Exkurzy se zabývají *Válečnými stroji, Turnaji, Prvními palnými zbraněmi, Platněři a mečíři*.

Publikace obsahuje 1337 komentovaných obrázků, ať už fotografií nebo kreseb z autorova archivu. Ukazují úctyhodné množství zbrojních reálií od archeologických nálezů po exempláře perfektně zachované od dob svého použití v různých zbrojnicích. Doprovází je na jedné straně bohatá dobová ikonografie, na druhé názorné kresebné rekonstrukce. Ve skutečnosti je však počet obrázků podstatně větší, neboť množství vyobrazení se skládá z několika kreseb, představujících varianty dané věci, pohledy z více stran případně detaily. Jako pohodlný čtenář bych asi přivítal číslování obrázků a odkazy na čísla v textu. V některých momentech se zdá, že textová a obrazová část publikace vytvářejí dvě ne zcela totožné roviny. Na druhé straně však musím přiznat, že tento způsob nabízí širší záběr pohledu a pokud bylo autorovým záměrem, „aby se kniha podobala jakémusi komentovanému obrazovému albu“, zcela jistě tento záměr překonal.

Klučinova publikace je nenahraditelná pro každého, kdo se aktivním způsobem dotýká středověku, kdo chce středověku porozumět a přispět k jeho poznání, ať už je to muzejní pracovník, divadelník či filmař, beletrista, výtvarník nebo člen skupiny historického šermu. Neměla by chybět v žádné muzejní ani veřejné knihovně.

Miloš Drda

Michal Kolář - Vladimír Drha: Edvard Beneš v Sezimově Ústí - vila, zahrada, domov, Prostor, Praha 2004, 349 s.

Dr. Edvard Beneš, jeden z vedoucích představitelů prvního zahraničního odboje, ministr zahraničních věcí a posléze prezident Československé republiky se narodil v Kozlanech u Plzně. Už v dětství si zamiloval národní dějiny a přestože pocházel z katolické rodiny, učarovalo mu husitské hnutí, o němž dokonce psal i básničky. Okouzlení českou reformací pak v dospělosti bezesporu přispělo k výběru místa pro stavbu rodinné vily. „Tíhl jsem k jižním Čechám a tak asi už v roce 1926 jsme se rozhodli, že si postavíme vilku. Tož jsem tu hledal. Šel jsem po Lužnici. Tak jsem našel krásné místo a řekl si: Tady bych se měl usadit. Bylo odtud vidět Tábor, bylo vidět Sezimovo Ústí, nedaleko Kozí hrádek. Chodil tudy Hus, byli tady táboři.“ To místo bylo dokonce s Husovou činností tradičně spojováno i svým jménem „Kazatelna“.

Vřelý vztah k jižním Čechám měl však i další kořeny. Paní Hana Benešová prožila část svého dětství přímo v Táboře. Mladí manželé Benešovi trávili na Lužnici na mlýnu Soukeník, který patřil Edvardovu bratru Bedřichovi, před první světovou válkou troje prázdniny. Není tedy divu, že oba k tomuto kraji upřímně přilnuli.

Definitivní rozhodnutí o výběru stavební parcely na ostrohu mezi řekou Lužnicí a Kozským potokem mělo padnout 11. srpna 1929. Brzy potom si vedlejší parcely zakoupili Benešovi přátelé, diplomaté Ludvík Strimpl a Zdeněk Fierlinger.

Většinou těchto událostí a faktů začíná text reprezentační publikace **Michala Koláře a Vladimíra Drhy, Edvard Beneš v Sezimově Ústí - vila, zahrada, domov**, vydané v nakladatelství Prostor v roce 2004. Autoři pak poměrně stručnou, ale čtivou a velice hutnou formou, doslova nabitou informacemi, seznamují čtenáře s architekturou vily a zahrady Petrem Kropáčkem a Otokarem Fierlingerem, vlastním projektováním, stavebním vývojem Benešova letního sídla, spoluúčastí manželů Benešových na tvorbě domu, který jim měl poskytnout zázemí a útočiště v politicky složité a nepředvídatelné době třicátých a čtyřicátých let minulého století, ale i jejich každodenním životem a vřelým vztahem k Sezimovu Ústí a jeho obyvatelům. Když v prosinci 1935 vítali ústečtí občané Dr. Beneše poprvé jako hlavu státu, odpověděl: „Nic se nezmění. Vše zůstane při starém - po sousedsku.“ Lze pouze dodat, že zůstalo a že pamětníci na to s láskou vzpomínají.

Kolářův a Drhův text se samozřejmě nevyhýbá ani těžkému období posledního desetiletí Benešova života, nerespektované závěti Hany Benešové, která přežila manžela o čtvrt století, zabránila vily a její přestavbě na vládní rezidenci v letech 1976–1978, spojené se snahou o naprosté potlačení demokratického odkazu druhého československého prezidenta a jakékoli jeho památky. V závěru pak hovoří o novém zpřístupnění hrobky veřejnosti po pádu totalitního systému a první etapě výstavby prezidentova památníku z roku 2001, v níž Husitské muzeum v Táboře rekonstruovalo podle své dokumentace pořízené při přebírání mobiliáře do původního stavu Benešovu pracovnu a ložnici.

Stěžejní částí této knihy je však soubor více než tří set padesáti, většinou dosud nepublikovaných fotografií, ukazujících nejen stavební historii vily, ale i mnoho ze soukromého života manželů Benešových, ze setkání s přáteli, mezi nimiž přední místo zaujímal Karel Čapek a Jan Masaryk, či z přijímání oficiálních státních návštěv. Michal Kolář, který patří bezesporu mezi přední znalce Benešova života a reálií s ním spojených, seřadil fotografie do více méně chronologické řady, jejíž narušení na několika místech je zcela logické vzhledem k prezentované tématice. Mezi autory fotografií patří Karel Hájek, Václav Jírů, Josef a Marie Šechtlovi a Josef Sudek. Po radikální přestavbě interiéru vily jsou cenné zvláště ty fotografie, které ukazují původní podobu interiéru a sestavy mobiliáře. Jeho většina se jako jediná část závěti Hany Benešové dostala do správy Husitského muzea v Táboře.

Kolářova a Drhova kniha vhodně kloubí textovou a obrazovou část do jednoho celku, který představuje Edvarda Beneše nejen jako politika evropské či světové úrovně, ale zároveň jako velice prostého člověka, který se podle slov Masarykových, stejně jako jeho učitel, ke svému postavení probil prací a pracovitostí, který se narodil chudý a nikdy nezbohatl. Ukazuje Beneše jako prostého člověka, zahradníka a sadaře, jako milovníka přírody a zvířat a v neposlední řadě jako milujícího manžela. Pokud si autoři vytkli mimo jiné za cíl rozbít tradovanou legendu, že jeho jedinou vášní a jediným koníčkem byla politika, pak se jim to dokonale podařilo.

Miloš Drda

Sezimovo Ústí - památník Edvarda Beneše

Spoluzakladatel samostatného státu Čechů a Slováků, ministr zahraničních věcí a druhý prezident republiky, Edvard Beneš, má od 28. května 2005 v Sezimově Ústí na zahradě své vily, v níž trávil chvíle volna a kde před 57 lety zemřel, památník. Hojně navštěvovaná expozice, kterou pracovníci Husitského muzea v Táboře sestavili z Benešových osobních předmětů, mobiliáře vily a četných dobových fotografií, slouží veřejnosti bezmála půl roku, avšak její historie je mnohem delší.

V listopadu 1973 sepsala Hana Benešová na Státním notářství pro Prahu I závět, v níž odkázala část inventáře a vilu v Sezimově Ústí s přilehlými pozemky Muzeu husitského revolučního hnutí v Táboře se žádostí, „aby tento domov presidenta Dr. Edvarda Beneše a můj vzalo ve svou ochranu... Zároveň žádám muzeum v Táboře o pietní uchování hrobky mého manžela..., na místě jeho posledního odpočinku a o umožnění přístupu veřejnosti k hrobce.“ Dále vyjádřila přání, aby vybavení prezidentovy pracovny a ložnice zůstalo „ve stavu v jakém se dnes nachází“; zachován měl být i nábytek ve většině místností vily „jako základna pro eventuální muzejní památník“. Pokud se týká letního sídla, vycházela Hana Benešová při koncipování poslední vůle z představ a přání manžela. V roce 1948 se prezident vyslovil před kancléřem Smutným, že hodlá „věnovat celé Sezimovo Ústí národu jako museum“, protože budoucí generace jej mají poznat jako „figuru živou, představit si ho v živém prostředí, kde pracoval, žil, které měl rád“. Po smrti Hany Benešové převzal v roce 1975 nemovitosti v Sezimově Ústí do své správy Okresní národní výbor v Táboře - zřizovatel a nadřízený orgán Muzea husitského revolučního hnutí. Pracovníci muzea byli vyzváni, aby mobiliář z vily odvezli do muzejního depozitáře a poté bylo letní sídlo Benešových 29. prosince 1975 smluvně převedeno do majetku Úřadu předsednictva vlády ČSSR. Nový vlastník nemovitostí neprodleně uzavřel přístup k prezidentově hrobce a u Projektového ústavu výstavby hl. m. Prahy objednal rekonstrukci objektu. Stavební práce z let 1977 až 1978 v postatě nenarušily vzhled vily, vyjma nově vybudovaného závětrří nad hlavním vstupem, radikální rekonstrukcí však prošel interiér. Dispozice rodinného domu byla adaptována na rezidenci kabinetu a jeho premiéra. Mezi obytnými místnostmi v přízemí byly odstraněny příčky i vestavěné vitríny a nahrazeny textilními stěnami, čímž vznikl společenský sál pro pořádání recepcí. Tomuto prostoru pak vévodilo monumentální krbové těleso, vybudované v obytné hale na místě dřívějšího krbu. Původně světlé stěny byly obloženy

tmavým dřevem. Upraveny a přestavěny byly i místnosti obývané Hanou Benešovou v patře domu. Z původního zařízení zůstala zachována kachlová kamna v prezidentově pracovně a prostor schodiště z vestibulu do patra.

Nábytek, obrazy, koberce a drobné předměty z majetku manželů Benešových pracovníci Muzea husitského revolučního hnutí v Táboře odborně popsali a do sbírek zaevidovali 905 předmětů a 1 873 knih, novin a časopisů. Některé obrazy a jednotlivé kusy nábytku obohatily expozice ve výstavních sálech, většina předmětů však byla uložena v depozitářích, kde setrvaly i po 17. listopadu 1989. Přestože komunisté veškeré připomínky a památky na Masaryka, Beneše a Štefánika tvrdě potlačovali, Češi a Slováci se k odkazu těchto politiků přihlásili hned v prvních hodinách svobody.

Již 24. března 1990 byla veřejnosti zpřístupněna hrobka manželů Benešových. I když naplnění poslední vůle Hany Benešové požadovala jak veřejnost a média, tak i představitelé Okresního úřadu v Táboře a Městského úřadu v Sezimově Ústí, vládní činitelé se prezidentovy vily nevzdali. Objekt je nadále využíván jako rekreační a školící zařízení Úřadu vlády ČR. Na provoz a údržbu vily, ale též hodnotné sadové úpravy rozlehlého parku, jsou vynakládány nemalé finanční prostředky. Podle nedávného vyjádření ministra kultury Pavla Dostála by adaptace vily do původní podoby stála zhruba 70 miliónů korun (Táborské listy 8. 6. 2005).

U příležitosti 50. výročí Benešova úmrtí v roce 1998 uspořádalo Husitské muzeum v Táboře výstavu prezidentových písemností a fotografií v kulturním domě Spektrum v Sezimově Ústí II. Návštěvníci si mohli také prohlédnout nábytek a některé drobné předměty z Benešovy pracovny. K této výstavě byl vydán obrazový soubor *Z uměleckých sbírek prezidenta republiky Edvarda Beneše a jeho manželky* s úvodní statí Dr. Miloše Drdy, pojednávající o historii mobiliáře. Tehdy se po určité dobu uvažovalo o rozšíření této expozice a její instalaci v prostorách Fierlingerovy vily, pro odpor veřejnosti byla tato idea záhy opuštěna. Ve větším rozsahu byl pak mobiliář vystavován v roce 2000 v Gotickém sále Husitského muzea v Táboře spolu se snímky Edvarda Beneše z fotografického ateliéru rodiny Šechtlových.

Ve smyslu Usnesení vlády ČR č. 264 z 15. března 2000 o vybudování devíti památníků bojů za svobodu, nezávislost a demokracii, byla znovu zařízena původním nábytkem pracovna a ložnice Edvarda Beneše v patře vily. Rekonstruované místnosti mohli návštěvníci poprvé navštívit 28. října 2001, expozice je přístupná pouze o státních svátcích a ve výroční dny rodiny Benešových. Druhá etapa zmíněného usnesení byla naplněna 28. května 2005 otevřením *Památníku Dr. Edvarda Beneše, prezidenta republiky*, v nově vybudovaných prostorách.

Drobný objekt, zapuštěný do zvlněného terénu, byl postaven v letech 2004 až 2005 podle návrhu Ing. arch. Miloše Roháčka a projektu kanceláře Engineering firmou Hochtief VSB; nachází se v části zahrady přiléhající ke Kozskému potoku při cestě vedoucí k hrobce Edvarda Beneše. Pracovníci Husitského muzea v Táboře vypracovali libreto výstavy – Dr. Miloš Drda, Dr. Stanislav Zita, navrhli i její výtvarné řešení – Mgr. Petr Brátka.

První část expozice je věnována Benešově diplomatické a politické činnosti v letech 1914 až 1948. Připomíná též jeho aktivity ve Společnosti národů nebo ve spojeneckém paktu, tzv. Malé dohodě. Zaznamenává jak prezidentovo osudové rozhodnutí v roce 1938, tak i jeho úsilí během druhé světové války o obnovu samostatnosti. Nevyhýbá se tématu odsunu Němců, ani poválečných dekretů. Všímá si též ztroskotání Benešových ideí v roce 1948. Výstavní panely jsou bohatě ilustrovány méně známými dobovými snímky (mj. Beneš s M. Hainischem, B. Mussolinim, při projevu v americkém kongresu). Druhá část expozice mapuje Benešův soukromý život, záliby a koníčky. Přibližuje nejen budování letního sídla, ale též vztah prezidentského páru k Sezimovu Ústí a jeho obyvatelům. I v této části jsou vystaveny zajímavé fotografie (např. stavba vily, původní interiéry, Beneš ve vile s K. Čapkem či A. Chamberlainem).

Vitrinám dominují též unikátní kusy mobiliáře z vily či prezidentovy osobní předměty. Prezentováno je Benešovo oblíbené zákoutí sestávající z křesla a konferenčního stolku, gotická lavice z přelomu 15. a 16. století, vyšivaný čepec lidového kroje z 19. století, čínská nástřešní cihla se stylizovanou figurou jezdce ze 14. století, lepty grafika Václava Hollara znázorňující Prahu a Londýn. Vystaveny jsou i některé archeologické předměty nalezené na pozemku při stavbě vily, v katastru Sezimova Ústí.

Návštěvníci mohou zhlédnout na velkoplošné obrazovce také devět krátkých filmů zachycujících jak Benešův veřejný a soukromý život, tak i dokument o historickém Sezimově Ústí a zdejších archeologických nálezích.

V objektu lze zakoupit četné suvenýry vydané Husitským muzeem v Táboře. Jejich výčet je velmi pestrý: pohlednice s motivy vily a zahrady, obrazové soubory *Dr. Edvard Beneš – odbojář – ministr – prezident*, *Edvard a Hana Benešovi v soukromí Sezimova Ústí*, repliky vykopávek nalezených při místních archeologických výzkumech. *Památník Dr. Edvarda Beneše, prezidenta republiky*, je otevřen denně v době sezóny, tj. květen až září.

Pracovníci Husitského muzea v Táboře učinili maximum pro naplnění poslední vůle Hany Benešové, vytvořili zajímavou výstavu, která upoutá nejen historiky, ale též nejšířší veřejnost. Zdařilá expozice je výrazným doplňkem

neopakovatelné atmosféry rozlehlého parku a členité vily. Sezimovo Ústí se tak stalo skutečným památníkem Edvarda Beneše.

Michal Kolář

První svazky nové ediční řady *Deus et Gentes*

Jan Blahoslav Lášek, iniciátor a neúnavný organizátor mezinárodně uznávané ediční řady *Pontes Pragenses* (42 svazků v brněnském nakladatelství Luboše Marka v letech 1997–2006), stojí jako koordinátor také v čele nové ediční řady *Deus et Gentes*. Vydávání této řady zahájila Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy roku 2006, opět pod dohledem mezinárodní redakční rady edice, v rámci nového výzkumného záměru se slibným názvem *Církev v českých zemích a otázka nacionalismu – historické problémy, jejich překonání a výhled směrem k mnohonárodnostní a multikulturní evropské společnosti*. Podle autorů projektu není současná česká společnost ještě zcela připravena na to, že v naší zemi budou opět žít národnostní menšiny a že se tyto menšiny budou chtít vyvíjet nejen jako součást dosud existujících církví, ale budou si vytvářet také svá náboženská společenství. Podle Láška jako autora úvodního slova je možno v evropských zemích (těch, které jsou členy Evropské unie, i těch, které na členství teprve čekají) pozorovat jeden velmi zajímavý jev: pokud jsou v pořádku ekumenické styky mezi církvemi, potud se daří zvládat i případné národnostní komplikace. Pokud v pořádku nejsou, jsme pak svědky bolestivých konfliktů.

Přestože v přítomné generaci Čechů nejsou národnostní problémy již v rozhodující míře určující, považují autoři projektu za potřebné nově zhodnotit z dnešního hlediska – a tedy s patřičným odstupem – historickou úlohu nacionalismu při formování jednotlivých novodobých církevních společenství, působících v současné České republice. České dějiny 19. a 20. století byly silně poznamenány traumatem česko-německých vztahů. Římskokatolické církvi se nepodařilo zabránit národnostní polarizaci přes navenek prohlašovanou univerzalitu. S německou národní myšlenkou v Čechách bylo spojeno starokatolictví, s nacionalismem byla spojena také německá evangelická církev a hnutí Pryč od Říma. Český nacionalismus se projevil v souladu s Masarykovým pojetím českých dějin v českých nekatolických církvích a církevních společenstvích odvolávajících se na českou reformaci. Ve značně romantické podobě hrál nacionalismus roli při pokusech o šíření pravoslaví od druhé poloviny 19. století v návaznosti na všeslovanství a na cyrilometodějskou myšlenku. Národnostní otázka měla nemalou úlohu při založení Církve česko-bratrské evangelické a Církve československé husitské po vzniku Československé republiky. Prakticky nereflektovaná je situace pravoslaví na českém území, kde dnes žijí tisíce věřících převážně východoevropských a jihoevropských národností, patřících k různým církevním jurisdikcím. Podle mého

názoru je nutné rozšířit tuto úvahu ještě o složitou otázku vztahu křesťanů a celé občanské společnosti ke vzájemně soupeřícím směrům a skupinám vyznavačů muslimské víry, což je v mnoha jiných zemích Evropské unie zatím mnohem palčivější problém než v České republice, ale zřejmě se mu také my v budoucnu stěží vyhneme.

Ediční řadu zahájila monografie z oblasti církevního práva. V devíti kapitolách knihy *Ekumenismus a právo* (Brno 2006, 194 s.) rozebírá Stanislav PŘIBYL ekumenické aspekty kanonického práva katolické církve. Na rozdíl od většiny plánovaných svazků řady se Příbylova kniha obrací spíše do současnosti a budoucnosti než do minulosti. Její podstatou je reflexe nad možnostmi, které ekumenismu jako myšlenky i jako hnutí poskytuje dnešní katolické církevní právo. Autor si uvědomuje, že kanonické právo katolické církve bývá často považováno za největší překážku ekumenických vztahů mezi církvemi, především v poměru k reformačním církevním společenstvím a k pravosláví. Ekumenické mezicírkevní vztahy jsou dnes zabezpečovány především kvalitou osobních styků mezi křesťany různých církevních společenství, ale jejich rozvoj často podléhá právním restrikcím. V jednotlivých kapitolách se Příbyl podrobně zabývá právně závazným zakotvením ekumenismu v katolické církvi po II. vatikánském koncilu, kanonickoprávním postavením nekatolíků, institucionálním zajištěním ekumenických vztahů na vrcholné i místní úrovni, ekumenickou spoluprací v misijní činnosti a na katolických univerzitách, ekumenickými aspekty svátostí křtu a biřmování, vzájemnou účastí na bohoslužbách a smíšenými manželstvími.

Jako druhý svazek zařadili editoři reprint německy psané významné teoretické práce z oblasti teorie národa a jazykového práva, kterou její autor Wenzel FRIND (1843–1932), profesor morální teologie na biskupském semináři v Litoměřicích a na univerzitě v Praze, později pražský světící biskup a kanovník svatovítské kapituly, nazval *Das sprachliche und sprachlichnationale Recht*. Nový otisk této obsažné knihy (Brno 2006, XXII + 392 s.), vydané původně roku 1899 ve Vídni, doprovodil úvodním slovem Rudolf Grulich, profesor univerzity v Giessenu a jeden ze tří německých členů redakční rady nové edice. Proti převažujícímu názoru tehdejší římskokatolické církve v Čechách v čele s kardinálem Bedřichem Schwarzenbergem, že jednota víry musí překonat všechny jazykové spory a národnostní konflikty, byl Frind vůdčí postavou snah o rozdělení až do roku 1891 jednotné teologické fakulty na pražské univerzitě s odůvodněním, že věřící mají nárok na používání svého rodného jazyka. Již ve své době zaujal Frind svým rozlišením jazyka jako dorozumívacího prostředku (užitková hodnota) a jako citové vazby (národní hodnota). Svůj názor, že pojetí národa jako státní

národnosti není správné, pokusil se Frind dokumentovat na příkladu Belgie a Švýcarska. Klíčovým pojmem celé knihy je spravedlnost (*Gerechtigkeit*) a její uplatnění v podobě jazykové a národnostní rovnoprávnosti.

Církevní a národnostní problematice v litoměřické diecézi v letech 1870–1946 věnoval Karel KOLÁČEK monografii *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946* (Brno 2006, 186 s.), uveřejněnou jako třetí svazek ediční řady. Vzestup starokatolického hnutí v českých zemích po I. vatikánském koncilu z let 1869–1870 měl hlubší historické kořeny, zejména rozvoj osvícenského reformního katolictví, jehož čelnými představiteli byli Bernard Bolzano a jeho pokračovatelé na litoměřickém biskupském semináři. Koláček shrnul okolnosti mezinárodního nesouhlasu liberálních katolíků s nově prohlášenými dogmaty koncilu a mimo jiné připomněl, že k odpůrcům dogmatu o papežské neomylnosti patřili původně také pražský kardinál-arcibiskup Bedřich Schwarzenberg a českobudějovický biskup Jan V. Jirsík, kteří se však v lednu 1871 podrobili a nadále působili v rámci římskokatolické církve. Po stručném výkladu o ustavení starokatolické církve v Německu a o jejích šesti kongresech v letech 1871–1877 se autor podrobně zaměřil na vznik a rozvoj starokatolických obcí v národnostně českém a německém prostředí Čech. Jazykově české starokatolictví zůstalo až do konce druhé světové války početně menšinové oproti německému v severočeském pohraničí, na Šumpersku a také mezi brněnskými Němci. Z významných českých osobností se ke starokatolictví hlásil například pražský univerzitní profesor slovenského původu Martin Hattala, předním propagátorem Autonomní národní církve československé na starokatolickém základě byl František Iška, který se snažil navázat na cyrilometodějské a husitské tradice. Podle sčítání lidu z roku 1900 se ke starokatolické církvi hlásilo kolem 600 osob českého jazyka, kdežto početné německé starokatolické obce ve Varnsdorfu, České Lípě, Liberci, Jablonci nad Nisou, Desné v Jizerských horách a v řadě dalších míst severních Čech čítaly často několik tisíc věřících. Nejpodrobněji sledoval Koláček vývoj starokatolické církve ve Varnsdorfu až do roku 1946. Použitá literatura k tématu je datována do roku 2002, takže autor pravděpodobně z časových důvodů již nedokázal reagovat na významnou knihu Kristiny KAISEROVÉ, *Konfesionální myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století* (Úvaly u Prahy 2003, nakladatelství Ve Stráni, 198 s.).

Připravovaný čtvrtý svazek ediční řady *Deus et Gentes* uveřejní kritický rozbor knihy Benita Mussoliniho o Janu Husovi z roku 1913, jež autor Pavel HELAN v knize *Duce a kacíř* zařadil do širších souvislostí Mussoliniho života a literárního díla. Některé základní myšlenky a závěry Helanovy knihy byly otištěny

v HT 13, 2002, s. 99–118. Pro pátý svazek připravil Jan B. LAŠEK jako redaktor do tisku referáty z mezinárodní vědecké konference *Církev a náboženská společnost v českých zemích a jejich přístup k národnostní otázce v 19. a 20. století*, pořádané v říjnu 2005 v pražském Karolinu. Mezitím vyšel již šestý svazek ediční řady, v němž přední český husitolog Jiří KEJŘ pod názvem *Z počátků české reformace* (Brno 2006, 271 s.) otiskl čtrnáct studií o životě a díle Jana Husa a jeho současníků z let 1963–2005, z nichž čtyři příspěvky nebyly dosud uveřejněny. Ve všech těchto studiích se Kejř zabýval právními, národnostními a teologickými problémy husitské reformace.

Jiří Kořalka

Allan R. Williams: The knight and the blast furnace.

**A history of the metallurgy of armour in the Middle Ages & the early modern period, Brill (History of warfare, Vol. 12),
Leiden - Boston - Köln 2003, xii, 956 s.**

Edice „dějiny válečnictví“ z leidského nakladatelství Brill přibližuje již v řadě svazků odborné práce zpracovávající poměrně rozmanité úhly pohledu na atraktivní badatelskou oblast. Jednotlivé svazky se v českém prostředí nedočkaly příliš velké pozornosti. Nelze říci, zda je na vině předpokládaná odlehlost badatelských výstupů z anglosaské, potažmo nizozemské oblasti nebo příliš konzervativní přístup naší vojenské historiografie. Ta dosud podnikala jen nesmělé pokusy o pojetí válek jako součásti lidské kultury a tedy i o zkoumání významu války jako kulturního fenoménu.

Dvanáctý svazek zmíněné edice, přestože vyšel již před třemi lety, si zaslouží pozornost hned z více důvodů. V první řadě představuje průvodce dějinami zbroje od konce starověku po raný novověk. Válečnictví v této době bylo založeno na železu a oceli. Proto se také úvodní kapitola zaměřuje na dějiny středověké metalurgie železa a na převládnutí tohoto kovu jako suroviny pro výrobu špičkových chladných zbraní. Brnění dalo vzniknout středověkému rytířstvu, elitní vrstvě profesionálních válečníků, kteří své postavení navíc zdůrazňovali urozeností, svébytným kodexem cti, vlastní ideologií a řadou dalších kulturních projevů. Ochranná zbroj vojáka, z níž se rytířské brnění vyvinulo, měla ovšem podstatně delší genezi, kterou autor práce ve druhé kapitole, nazvané příznačně „Mail“, stručně shrnuje. Také třetí sekce, „Knight“, patří spíše k úvodním pasážím knihy. Zabývá se právě kořeny středověkého rytířstva a počátky jeho soupeření s odvěkým nepřitelem – pěšákem a jeho palnou zbraní v podobě luku či nebezpečné kuše.

Těžiště práce tvoří následující tři kapitoly, které představují obsáhlý katalog středověké a raně novověké rytířské zbroje, dochované v muzeích, zámeckých sbírkách a jiných kulturních institucích západní a střední Evropy. Autor se přitom zaměřil především na vývoj a produkci celoplátového brnění, které v pozdním středověku završilo křivolakou cestu od antické výzbroje řeckých hoplů, římských legionářů a parthských jezdců, přes normanské bojovníky a účastníky křížových výprav až k posledním rytířům renesanční doby. Látku roztrídil podle zemí původu na italskou a německou provenienci a doslova zbytek Evropy (název kapitoly 6 zní „The Rest of Europe“). Zde se pozornost soustředila nikoli na celý kontinent vyjma předchozích dvou oblastí,

nýbrž na některé z hlediska středověké zbrojní produkce významné země: Nizozemí (přesněji řečeno, především Flandry), Anglii, Francii, Španělsko, Švédsko. Geografické hledisko nebylo zvoleno náhodně, jistě patří mezi nejdůležitější určovací znaky při studiu památek hmotné kultury. V Itálii a německých zemích však navíc ležela hlavní producentská centra, která určovala trendy ve funkčním i tvarově estetickém zdokonalování plátové zbroje. Proto se jim také dostalo zasloužené pozornosti v samostatných kapitolách. Ve snaze postihnout, proč zaujaly tak čelnou úlohu, věnuje autor pozornost nejvýznamnějším dílnám a proslulým mistrům, jejich vztahům se zákazníky, mezi něž patřily zejména vlivné knížecí rody Římsko-německé říše i Apeninského poloostrova.

Každé výrobní centrum je pak představeno ve svých výrobcích. Jednotlivým zbrojím se dostalo základního popisu s určením místa uložení, datace, proveniencie, případně autora, zákazníka, pokud byl znám. Slovní popis doplňují fotografie. Ale kromě toho byly všechny zkoumané kusy podrobeny i důkladnému materiálovému rozboru. Za pomoci metalografické analýzy bylo určena fyzikální struktura použitého kovu, zejména obsah uhlíku. Měření mikrotvrdosti prozrazuje mnohé o užitkových vlastnostech zkoumaných výrobků. K lepšímu znázornění přispělo i mikroskopické hodnocení. Shromáždění a roztřídění značného množství dat technické povahy ocení mimo jiné i restaurátoři a kurátoři muzejních sbírek. Katalogová podoba navíc umožňuje vytvořit si plastickou představu o souznění hmotných předmětů s duchovní atmosférou své doby. Snad nejpatrněji to ukazuje pronikání renesančních vlivů a inspirací na italské práce pozdního 15. století a počátku století následujícího. Tato skutečnost mimo jiné znovu potvrzuje, že i zbroje připravované pro skutečné použití ve válce představovaly jedinečné ukázky uměleckého řemesla. Tím spíše to ovšem platí pro více stylizované a také početněji dochované turnajové zbroje tohoto období.

Sedmá kapitola zahajuje třetí část knihy, která se opět zabývá tím, co postupně způsobilo úpadek rytířstva jako hlavní vojenské síly a s ním také útlum výroby ochranné zbroje. Tímto faktorem byly palné zbraně, jejichž stále masivnější nasazování na válečných bojištích dokonale proměnilo taktiku i strategii soudobých armád a učinilo z dříve tolik podceňované až nepotřebné péchoty nového pána bitevních plánů. Autorovo stručné představení historie střelného prachu a na něm založených střelných zbraní nepřináší žádné nové objevy. Slouží spíše jako ucelený přehled, doplněný však opět užitečnými technickými daty. Autor připomněl rovněž hlavní milníky prosazování střelných zbraní na evropských bojištích. Přirozeně se také zabývá situací v Anglii v 15. a 16.

století, kde přes všechny zřejmý pokrok dlouho přetrvávala důvěra v pověstný dlouhý luk. Je potěšitelné, že nevynechal ani roli husitského válečnictví, které v tomto směru stálo na špičce evropského vývoje, jakkoli to západoevropští odborníci ne vždy dostatečně reflektovali. Williams zdůrazňuje průkopnictví husitských hejtmanů v masovém nasazení střelných zbraní v poli, na druhou stranu obsahuje jeho líčení husitských válek řadu nepřesných či přímo mylných tvrzení.¹

Stejně jako tato pasáž i ostatní výkladové části trpí povrchností a přílišným zjednodušením. To lze ještě pochopit vzhledem k tomu, že autor zjevně nezmýšlel podat ucelenější líčení dobových souvislostí. Zarážející je však užívání zastaralé a často nedostatečné literatury i tam, kde by mohl sáhnout k novějším anglickým pracím. Jako případ je možné uvést v kapitole 7.3 (Střelné zbraně ve válečnictví 15. století) bitvu u Azincourtu, o níž psal britský klasik vojenské historie John Keegan už v roce 1988.² Poněkud lépe dopadly kapitoly 8 a 9, z nichž ta poslední představuje asi nejzajímavější z výkladových pasáží knihy. Zaměřují se na charakteristiku dobových výrobních metod železa, jeho fyzikálních vlastností. Z toho odvozují závěry ohledně odolnosti železné zbroje proti pěchotním zbraním včetně zbraní palných, hranice užitekosti zbroje v podmínkách bitev na přelomu středověku a novověku. Tyto údaje jsou velmi cenné z hlediska historie válečnictví, protože umožňují promyšlet otázky, jejichž kladení dosud nebylo žádnou samozřejmostí. Jak účinné byly středověké pěchotní zbraně proti obrněnému jezdcí? Jaká zranění zanechávaly? Jak ovlivňovaly chování vojáků obou stran v bitvě? Jaké nároky kladlo jejich použití na technické znalosti, taktický výcvik i psychiku lidí, kteří z nimi zacházeli?

Nejde tady o žádnou velkou psychologizaci válečných událostí. Avšak zkoumání prožitku jednotlivce ve válce a válečné vřavě, vycházející z antropologického pohledu na dějiny válečnictví, patří k nejzajímavějším tématům spojeným s touto problematikou. Jeho studium může přinést pozoruhodné výsledky. Williamsova kniha se ovšem těchto otázek dotýká až v závěru a jaksí mimochodem. Její největší hodnota, jak již bylo řečeno, spočívá právě v podchycení, utřídění a podrobné analýze materiálu, tedy originálních kusů

¹ Zvláště úsměvně působí autorova interpretace husitské revoluce jako konfliktu mezi rolníky a většinou německou aristokracií. Tento pohled je ovšem způsoben zdroji Williamsova líčení, které u husitství omezil více méně na starou práci amerického historika Fredericka Gustava HEYMANNA, *John Žižka and the Hussite Revolution*, Princeton 1955.

zbroje. Avšak také možnosti širokého využití v ní soustředěných poznatků činí z knihy, přes její slabiny, užitečný a pozoruhodný zdroj informací o válečnictví v pozdně středověké Evropě.

Zdeněk Vybíral

² John KEEGAN, *The Face of Battle. A Study of Agincourt, Waterloo and Somme*, London 1988. Jedná se o přepracovanou verzi původní Keeganovy knihy z roku 1976. V každém případě Keeganův pohled na „anatomii“ bitvy je nejen inspirující, ale také nastoluje některé otázky, jež se pokouší řešit i Williams v jiných částech své práce.

Jižní Čechy v literatuře k 60. výročí konce druhé světové války

Šedesáté výročí konce druhé světové války bylo opět příležitostí k řadě populárně vědných článků i odborných studií, výstav, komponovaných vzdělávacích pořadů a dalších vzpomínkových akcí v celé zemi. Na tomto omezeném prostoru bych se rád zmínil o třech publikacích se vztahem k jižním Čechám. Již při pouhém nahlédnutí do jednotlivých prací čtenář pozná mnohotvárnost, se kterou je možné připomínat důležité historické události, a to stále novými atraktivními formami.

Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích připravilo publikaci s názvem „Tady skončila válka“. Jedná se vlastně o poctu historikovi, pedagogovi, sociologovi a archiváři Jindřichovi Peckovi, předčasně zemřelému 31. prosince 1998. Samotná kniha obsahuje soubor devíti reportáží zaměřených na konec války v různých místech jihočeského regionu. Druhá část publikace nazvaná „Křeč“ je tvořena osmi povídkami z téže doby a prostředí. Zdaleka se však nejedná o novinářský výčet faktů a líčení dramatických událostí. Každá reportáž i povídka je zároveň hlubokou filozofickou úvahou, která před čtenáře klade rozbor lidského jednání i v nejkrajnějších životních situacích, zatímco samotný děj je určen spíše k charakteristice dobové atmosféry. Působnost publikace „Tady skončila válka“ je navíc umocněna třemi vzpomínkovými medailonky, které autorovi Jindřichovi Peckovi s neskryvaným obdivem a úctou věnovali Vilém Prečan, Emanuel Pecka a Zdeněk Flídr.

Druhým příspěvkem k 60. výročí konce války je publikace „Veselí nad Lužnicí za protektorátu a květen 1945“. Jak se čtenář dozví v úvodu, jedná se o soubor vzpomínek pamětníků, kronikářských zápisů, fotografií a dalších archivních materiálů. Textovou část sebral a sestavil Radoslav Virt, vydalo Město Veselí nad Lužnicí podle grafické úpravy Bohuslava Hrbka a Michala Virta. Jedná se o útlou, avšak po obsahové stránce bohatou práci, začínající textem mnichovské dohody a konče dopisem čestného občana města Veselí nad Lužnicí Jakova Segela prezidentovi Václavu Havlovi z roku 1993. Chronologické záznamy z jednotlivých válečných let, seznamy obětí, žalářovaných, odbojářů, vzpomínky pamětníků na významné události, důležitý fotodokumentační materiál s podrobným výkladem, to vše se nachází v dané publikaci. Samotní autoři přesto v závěru své práce vyzývají další pamětníky a občany k poskytnutí chybějících dobových materiálů, které by pomohly vyřešit „řadu rozporů a otázek bez odpovědí“. Přes postesknutí tvůrců publikace: „Víme, že vznikl neúplný obraz té doby,“ můžeme konstatovat, že uvedená knížka je seriózním

i bohatým počinem jak k historickému výročí, tak především k regionálním dějinám.

Zajímavý přírůstek k orientaci v jihočeské novodobé historii představila Historicko - dokumentační komise Oblastního výboru Českého svazu bojovníků za svobodu v Českých Budějovicích (dále HDK). Již v roce 2004 vydala za spolupráce jihočeských samospráv a místních orgánů Českého svazu bojovníků za svobodu sborník s názvem „Druhý odboj v názvech ulic jihočeských měst“. Po abecedním seznamu všech měst v kraji následuje soupis příslušných ulic v jednotlivých městech a ve třetí části abecedně řazené vysvětlivky všech pojmenování. Vydavatelé upozorňují, že ne všechny městské úřady na požadavek příslušné spolupráce včas reagovaly, proto se HDK snažila potřebné údaje získat i jinými cestami. Nemohu posoudit ostatní města, ale v samotném Táboře se vydala po jakési kostrbaté „cestě“. Na území města se nachází celkem devatenáct příslušných ulic, ovšem předložený seznam jich udává pouze patnáct. Řekněme, chybička se vloudí. Jak si však vysvětlit absenci ulic Kyjevské a Leskovické, když v první sídlí tábořský okresní výbor ČSBS a druhá se nachází hned za rohem. Rovněž ulice Sokolovská patří k nejdůležitějším na Pražském sídlišti v Táboře, přesto v seznamu chybí. S podivem zůstává i vynechání ulice Kpt. Sochora, obzvláště když syn tohoto hrdiny již léta žije a působí v Táboře. Tím však chyby nekončí. Ve vysvětlivkách je u jména tábořského starosty Václava Soumara místo data úmrtí otazník, ačkoli je známo, že Václav Soumar zemřel 12. prosince 1947 na následky věznění v koncentračním táboře. Dobové noviny jsou přístupné v tábořském archivu i muzeu, Městský úřad v Táboře vydal v roce 1997 jubilejní tisk ke 110. výročí narození a 50. výročí úmrtí Václava Soumara. Rovněž datum narození vrchního dozorce tábořské věznice Jaroslava Vacka je uvedeno nesprávně, místo 10. 6. 1894 má být 10. 11. 1894. Ani jeho odbojová činnost není charakterizována pravdivě. Chybí údaj o Vackově členství v Obráně národa a především sdělení, že Jaroslav Vacek byl jednou z čelných osob odbojového orgánu s názvem Krajský národně revoluční výbor. Již jsem poznamenal, že celá publikace je svým způsobem poněkud netradiční připomínkou druhé světové války. Výše uvedené nedostatky, které jsou především zcela zbytečné, však celkovou snahu samotných vydavatelů mohou ve výsledném dojmu pokazit.

Celkově ovšem můžeme shrnout, že v jižních Čechách se šedesátému výročí konce světového válečného konfliktu dostalo po publikační stránce důstojné pozornosti. Jako klad opět zdůrazněme rozmanitost jednotlivých počinů, záporům musíme v některých případech nazvat povrchnost, za níž nese

odpovědnost pravděpodobně lidská nepozornost a liknavost. Přestože řada faktů byla již v minulosti publikována i jinak zveřejněna, stále platí, že všechny historické události je zapotřebí neustále ověřovat a případně doplňovat, a to i po desetiletích.

Stanislav Žita

Nová stálá expozice Podlipanského muzea v Českém Brodě „Bitva u Lipan a ohlasy husitství ve středních Čechách“

Podlipanské muzeum v Českém Brodě, pobočka Regionálního muzea v Kolíně, je mnoha důvody předurčeno k péči o historii husitství. Základní kámen budovy muzea s letopočtem 1927 obsahuje schránku s prstí z lipanského bojiště, průčelí budovy dominuje reliéf Uvítání Mistra Jana Husa v Českém Brodě roku 1409 od Josefa Škody. Stálá expozice, která by připomínala bitvu u Lipan, byla plánována od 60. let 20. století a téma bylo pojato do expozic Husitské revoluční hnutí (1975), Lipany (1980) a Český Brod v dějinách (1988). 16. září roku 2005 byla v rámci Dnů evropského kulturního dědictví slavnostně otevřena nová stálá expozice Bitva u Lipan a ohlasy husitství ve středních Čechách. O rok později tak bylo možno pojmut tento výsledek několikaletých příprav jako součást oslav 110. výročí českobrodského muzea.

Nová stálá expozice je umístěna ve velkém sále muzea v 1. patře budovy. Prostor je dále členěn vnitřní expoziční architekturou. Při vstupu ze schodiště je návštěvník do tématu uveden smyčkami z filmové husitské trilogie Otakara Vávry z let 1954–1957. Expozici zahajuje projekce mapy českých zemí animující chronologii a místa husitských bitev. Dále již lze vstoupit do ztemnělého prostoru sálu. Stěny vymezují centrální prostor s maketou evokující válečný vůz ve vozové hradbě se dvěma syrově působícími postavami husitských bojovníků. Mezi nimi je možno vystoupit do vozu a přes jeho okraj sledovat expresivní videoprojekci navozující dojem přímé účasti v bitvě. Její zvuková stopa naplňuje celý prostor expozice a podtrhuje až úzkost vzbuzující atmosféru válečné vřavy.

V postranních koridorech jsou panely s popisy bitvy u Lipan, s chronologií souvisejících událostí a uvedením do politického pozadí bitvy. Ve světlých vitrínách je vše doprovázeno archeologickými nálezy předmětů z lipanského bojiště. Ty živě připomínají lidské ztráty a tragické důsledky bitvy, v níž padly stovky bojovníků. Expozice se dále významnou měrou věnuje symbolice a tradici husitství a lipanské bitvy v novodobých dějinách. Výrazným symbolem českého národního úsilí se stala lipanská mohyla. Byla dějištěm řady společenských událostí, konaly se zde manifestace, tábory lidu a národní pouti. Váže se k ní dobová interpretace Lipan, která sloužila radikalizujícím se politickým záměrům rozmanitých skupin a stran. Tyto události, tendence i procesy prisvojování si politického symbolu se expozice pokouší

mapovat. Kromě textových informací je i toto téma doprovázeno exponáty, k nimž patří umělecká díla, výtvarné návrhy a upomínkové předměty. Zajímavým prvkem expozice je na tomto místě projekce na plochou obrazovku zabudovanou do stěny, při níž jsou prezentovány ukázky a unikátní záběry z historických filmových dokumentů zachycujících výroční lipanské slavnosti. K nim patří filmové záběry davových scén z Českého Brodu 1927 a z představení „Pět set let“ v Kouřimi a na Lipské hoře z roku 1934. Dokumentován je také vývoj interpretace lipanského symbolu v období po únoru 1948 a v současnosti. Vedle tradice lipanské jsou projevy husitské tradice v kraji přítomny na Českobrodsku, Kouřimsku, Kolínsku, Poděbradsku, Nymbursku, Kutnohorsku a Čáslavsku. Tyto informace jsou přehlednou a výtvarně zdařilou formou prezentovány v interaktivním prostředí dotykových obrazovek. Obecné poučení o husitství v českých dějinách je zprostředkováno zvláště pro školní mládež formou historického kvízu v interaktivním rozhovoru s králem Jiřím z Poděbrad.

Při hodnocení českobrodského expozičního počínu je zapotřebí předeslat, že obsahová náplň i technické provedení expozice byly po jejím otevření dále doplňovány a upravovány a že pracovníci Podlipanského muzea při tom využívají zkušenosti z prvních měsíců (dnes již vlastně let) provozu. To se týká především ergonomických charakteristik expozice. Autoři se nevydali cestou nepochopitelného současného trendu sázet popisky a texty téměř petitem, naopak dbali na čitelnost a zřetelnost dostupnosti informací. Pojetí světelné architektury expozice jako zřešělého prostoru, z něž vystupují jednotlivé prvky (panely, projekce, vitríny) odpovídá „kybernetickému“ výtvarnému projevu, což je dobrým nápadem, jak zaujmout mladé a dětské návštěvníky. Projekce na plochých obrazovkách a exponáty v prosvětlených vitrínách tak skutečně koncentrují pozornost návštěvníka. V rámci technického zdokonalování by se ale mělo dostat více světla také ostatním exponátům (např. vitřina s historickou maketou lipanské mohyly nebo obraz Ludvíka Kuby „Poutí na Lipany“).

Sevřená architektura vstupní části expozice s vnitřní místností, kde probíhá projekce bitevní scény a s postranními koridory kontrastuje s otevřeným zadním prostorem. Zde je umístěn prvek interaktivního rozhovoru s Jiřím z Poděbrad. Skládá se z projekční matrice zavěšené v prostoru, ovládacího panelu s tlačítky a reprodukčního zařízení. Tato část expozice působí poněkud nedopracovaným dojmem, jako „zadní trakt“, jenž je příliš volný a prázdný, odvádí pozornost od exponátů ke konstrukčním prvkům a dekoncentruje. To umocňuje průhled na zadní stranu matrice s projekcí bitevní vřavy. Její

zvuk ruší a činí nesrozumitelnou reprodukci hlasu Jiřího z Poděbrad. Zde by mohlo pomoci třeba doplnění expoziční architektury a vznik dalšího odděleného prostoru, kde by byl didaktický rozhovor lépe odrušen a vsazen do intimnějšího rámce. Členění prostoru by zároveň podpořilo klidnější prohlížení informací u dotykových obrazovek interaktivního rozhraní.

Bylo ale poznamenáno, že tým pracovníků muzea a tvůrců expozice své dílo neponechává beze změn a lze se proto nadít i dalšího vývoje v oblasti detailů a ergonomie expozice. To se týká i dostupnosti pro handicapované, jež patří k požadavkům doby na moderní expozici 21. století. Kdekoli v praxi si lze ověřit, že ohled na dostupnost díla osobám se sníženou pohyblivostí nebo schopností smyslového vnímání (např. haptický program) je vždy obohacením pro všechny návštěvníky. Obsahová stránka expozice odpovídá zaměření muzea a navíc skýtá možnost dalších doplňků, rozšíření či úprav. Otevřenost k vývoji či adaptaci je předností expozice. Vždyť např. centrální téma, tedy historie a průběh bitvy u Lipan, se zdá doznat v budoucnu doplnění či opravení některých vojenskohistorických skutečností. A pokud budou tyto poznatky získány za pomoci digitální modelace a simulace, jak lze předpokládat, je dnešní českobrodská expozice připravena výsledky těchto zobrazovacích technologií prezentovat v odpovídajícím kontextu.

Expozice v Českém Brodě je zajímavým dokladem tvořivé muzejní práce, která dovede výtvarnými a technickými prostředky odpovědět na svou dobu, i když vzniká v malém muzeu a potýká se tak se všemi úskalími, která z toho plynou. Tvůrčí tým dokázal realizovat řadu skvělých nápadů a najít pro ně v daných podmínkách dostupná řešení. Ta se v mnohém opřela o postupy využívané při přípravě výpravných výstav produkovaných velkými muzei. Je to cesta přijatelně vyvažující účinek a výtvarný efekt s náklady. V tomto ohledu je také expozice inspirativní. Ve výtvarném pojetí nechybí nadsázka a patrný je záměr přiblížit se „počítačovými“ výrazovými prostředky vnímání mladých návštěvníků. Tomu také zcela odpovídá i jistá přímost či jednoduchost výpovědi např. v rozhovoru s Jiřím z Poděbrad. Aniž by expozice rezignovala na svou informační funkci, je v prvním plánu faktograficky stručná a ponechává větší měrou vypovídat samotné exponáty a projekce. Podrobnější informace může interesovaný zájemce vyhledat pomocí interaktivního rozhraní. Návštěvníku přivyklému na současný trend vnímání v obrazech není kladena bariéra umrtvující faktografie. Projekce, zvláště bitevní vřava sledovaná z vozové hradby vtipně iluzivně prodloužené pomocí zrcadel, zanechá zvláště v dětských návštěvnících trvalý zážitek, podobně jako (snad) také poučení hrou v dialogu s králem dvojího lidu.

Expozice Bitva u Lipan a ohlasy husitství ve středních Čechách naplňuje téma vyznačené svým názvem, v historii Podlipanského muzea představuje důstojné naplnění trvalého expozičního záměru a prezentuje děje minulosti a jejich druhý život vyváženě bez prvoplánové glorifikace, avšak s respektem k událostem, jejich dosahu, historickým a politickým významům jejich tradic jak v místě i širším kraji, tak v procesech vzniku moderní české společnosti.

Jakub Smrčka

HUSITSKÝ TÁBOR

Sborník Husitského muzea - Supplementum 3

Vedoucí redakce: Miloš Drda
Výkonný redaktor: Zdeněk Vybíral

Adresa redakce: Ředitelství Husitského muzea,
Mikuláše z Husi 44, 390 01 Tábor
<http://www.husmuzeum.cz>
e-mail: vybiral@husmuzeum.cz
tel.: 381 251 885

K vydání připravilo nakladatelství albis international Kristiny Kaiserové
písmo John Baskerville & Baskerville Ten Cyr Střešovické písmolijny
v Ústí nad Labem 2007 nákladem 500 kusů.

Grafický návrh obálky: Petr Brátka
Tiska a vazba: Josef Hlávko v Novém Městě nad Metují

ISBN 978-80-86971-30-8